

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

खुद्दकनिकाये

धम्मपद-अट्ठकथा

(पठमो भागो)

गन्थारम्भकथा

१. महामोहतमोनद्धे, लोके लोकन्तदस्सिना ।
येन सद्धम्मपज्जोतो, जालितो जलितिद्धिना ॥
२. तस्स पादे नमस्सित्वा, सम्बुद्धस्स सिरीमतो ।
सद्धम्मज्जस्स पूजेत्वा, कत्वा सङ्कस्स चज्जलिं ॥
३. तं तं कारणमागम्म, धम्माधम्मेषु कोविदो ।
सम्पत्तसद्धम्मपदो, सत्था धम्मपदं सुभं ॥
४. देसेसि करुणावेग-समुस्साहितमानसो ।
यं वे देवमनुस्सानं, पीतिपामोज्जवट्ठनं ॥
५. परम्पराभता तस्स, निपुणा अत्थवण्णना ।
या तम्बपणिदीपम्हि, दीपभासाय सण्ठिता ॥
६. न साधयति सेसानं, सत्तानं हितसम्पदं ।
अप्पेव नाम साधेय्य, सब्बलोकस्स सा हितं ॥
७. इति आसीसमानेन, दन्तेन समचारिना ।
कुमारकस्सपेनाहं, थेरेन थिरचेतसा ॥
८. सद्धम्मट्ठितिकामेन, सक्कच्चं अभियाचितो ।
तं भासं अतिवित्थार-गतज्ज वचनक्कमं ॥
९. पहायारोपयित्वान, तन्तिभासं मनोरमं ।
गाथानं ब्यज्जनपदं, यं तत्थ न विभावितं ॥

१०. केवलं तं विभावेत्वा, सेसं तमेव अत्थतो ।
भासन्तरेण भासिस्सं, आवहन्तो विभाविनं ।
मनसो पीतिपामोज्जं, अत्थधम्मूपनिस्सितन्ति ॥

१. यमकवग्गो

१. चक्खुपालत्थेरवत्थु

१. “मनोपुब्बङ्गमा धम्मा, मनोसेट्ठा मनोमया ।
मनसा चे पदुट्ठेन, भासति वा करोति वा ।
ततो नं दुक्खमन्वेति, चक्कं व वहतो पद”न्ति ॥ —

अयं धम्मदेसना कथं भासिताति? सावत्थियं । कं आरब्धाति? चक्खुपालत्थेरं ।

सावत्थियं किर महासुवण्णो नाम कुटुम्बिको अहोसि अट्ठो महद्धनो महाभोगो अपुत्तको । सो एकदिवसं न्हानतित्थं न्हत्वा नत्वा आगच्छन्तो अन्तरामग्गे सम्पन्नपत्तसाखं एकं वनप्पतिं दिस्वा “अयं महेसक्खाय देवताय परिग्गहितो भविस्सती”ति तस्स हेट्ठाभागं सोधापेत्वा पाकारपरिक्खेपं कारापेत्वा वालुकं ओकिरापेत्वा धजपटाकं उस्सापेत्वा वनप्पतिं अलङ्कुरित्वा अज्जलिं करित्वा “सचे पुत्तं वा धीतरं वा लभेय्यं, तुम्हाकं महासक्कारं करिस्सामी”ति पत्थनं कत्वा पक्कामि ।

अथस्स न चिरस्सेव भरियाय कुच्छियं गब्भो पतिट्ठासि । सा गब्भस्स पतिट्ठितभावं जत्वा तस्स आरोचेसि । सो तस्सा गब्भस्स परिहारमदासि । सा दसमासच्चयेन पुत्तं विजायि । तं नामग्गहणदिवसे सेट्ठि अत्तना पालितं वनप्पतिं निस्साय लद्धत्ता तस्स पालोति नामं अकासि । सा अपरभागे अज्जम्पि पुत्तं लभि । तस्स चूळपालोति नामं कत्वा इतरस्स महापालोति नामं अकासि । ते वयप्पत्ते घरबन्धनेन बन्धिसु । अपरभागे मातापितरो कालमकंसु । सब्बम्पि विभवं इतरेयेव विचारिसु ।

तस्मिं समये सत्था पवत्तितवरधम्मचक्को अनुपुब्बेनागन्त्वा अनाथपिण्डिकेन महासेट्ठिना चतुपण्णासकोटिधनं विस्सज्जेत्वा कारिते जेतवनमहाविहारे विहरति महाजनं सग्गमग्गे च मोक्खमग्गे च पतिट्ठापयमानो । तथागतो हि मातिपक्खतो असीतिया, पितिपक्खतो असीतियाति द्वेअसीतिजातिकुलसहस्सेहि कारिते निग्रोधमहाविहारे एकमेव वस्सावासं वसि, अनाथपिण्डिकेन कारिते जेतवनमहाविहारे एकूनवीसतिवस्सानि, विसाखाय सत्तवीसतिकोटिधनपरिच्चागेन कारिते पुब्बारामे छब्बस्सानीति द्विन्नं कुलानं गुणमहत्ततं पटिच्च सावत्थिं निस्साय पञ्चवीसतिवस्सानि वस्सावासं वसि । अनाथपिण्डिकोपि विसाखापि महाउपासिका निबद्धं दिवसस्स द्वे वारे तथागतस्स उपट्ठानं गच्छन्ति, गच्छन्ता च “दहरसामणेरा नो हत्थे ओलोकेस्सन्ती”ति तुच्छहत्था न गतपुब्बा । पुरेभत्तं गच्छन्ता खादनीयभोजनीयादीनि गहेत्वाव गच्छन्ति, पच्छाभत्तं गच्छन्ता पञ्च भेसज्जानि अट्ठ च पानानि । निवेसनेसु पन तेसं द्विन्नं द्विन्नं भिक्खुसहस्सानं निच्चं पञ्चत्तासनानेव होन्ति । अन्नपानभेसज्जेसु यो यं इच्छति, तस्स तं यथिच्छितमेव सम्पज्जति । तेसु अनाथपिण्डिकेन एकदिवसम्पि सत्था पज्जं न पुच्छितपुब्बो । सो किर “तथागतो बुद्धसुखुमालो खत्तियसुखुमालो, बहूपकारो मे, गहपती”ति मय्हं धम्मं देसेन्तो किलमेय्या”ति सत्थरि अधिमत्तसिनेहेन पज्जं न पुच्छति । सत्था पन तस्मिं

निसिन्नमत्तेयेव “अयं सेट्ठि मं अरक्खितब्बट्ठाने रक्खति । अहज्झि कप्पसतसहस्साधिकानि चत्तारि असङ्ख्येय्यानि अलङ्कतपटियत्तं अत्तनो सीसं छिन्दित्वा अक्खीनि उप्पाटेत्वा हृदयमंसं उप्पाटेत्वा पाणसमं पुत्तदारं परिचचजित्वा पारमियो पूरेन्तो परेसं धम्मदेसनत्थमेव पूरेसिं । एस मं अरक्खितब्बट्ठाने रक्खती”ति एकं धम्मदेसनं कथेतियेव ।

तदा सावत्थियं सत्त मनुस्सकोटियो वसन्ति । तेसु सत्थु धम्मकथं सुत्वा पञ्चकोटिमत्ता मनुस्सा अरियसावका जाता, द्वेकोटिमत्ता मनुस्सा पुथुज्जना । तेसु अरियसावकानं द्वेयेव किच्चानि अहेसुं — पुरेभत्तं दानं देन्ति, पच्छाभत्तं गन्धमालादिहत्था वत्थभेसज्जपानकादीनि गाहापेत्वा धम्मस्सवनत्थाय गच्छन्ति । अथेकदिवसं महापालो अरियसावके गन्धमालादिहत्थे विहारं गच्छन्ते दिस्वा “अयं महाजनो कुहिं गच्छती”ति पुच्छित्वा “धम्मस्सवनाया”ति सुत्वा “अहम्पि गमिस्सामी”ति गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा परिसपरियन्ते निसीदि ।

बुद्धा च नाम धम्मं देसेन्ता सरणसीलपब्बज्जादीनं उपनिस्सयं ओलोकेत्वा अज्झासयवसेन धम्मं देसेन्ति, तस्मा तं दिवसं सत्था तस्स उपनिस्सयं ओलोकेत्वा धम्मं देसेन्तो अनुपुब्बिकथं कथेसि । सेय्यथिदं — दानकथं, सीलकथं, सग्गकथं, कामानं आदीनवं, ओकारं संकिलेसं, नेक्खम्मे आनिसंसं पकासेसि । तं सुत्वा महापालो कुटुम्बिको चिन्तेसि — “परलोकं गच्छन्तं पुत्तधीतरो वा भातरो वा भोगा वा नानुगच्छन्ति, सरीरम्पि अत्तना सद्धिं न गच्छति, किं मे घरावासेन पब्बजिस्सामी”ति । सो देसनापरियोसाने सत्थारं उपसङ्कमित्वा पब्बज्जं याचि । अथ नं सत्था — “अत्थि ते कोचि आपुच्छितब्बयुत्तको जाती”ति आह । “कनिट्ठभाता मे अत्थि, भन्ते”ति । “तेन हि तं आपुच्छाही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा सत्थारं वन्दित्वा गेहं गन्त्वा कनिट्ठं पक्कोसापेत्वा — “तात, यं मय्हं इमस्मिं गेहे सविज्जाणकम्पि अविज्जाणकम्पि धनं किञ्चि अत्थि, सब्बं तं तव भारो, पटिपज्जाहि न”न्ति । “तुम्हे पन किं करिस्सथा”ति आह । “अहं सत्थु सन्तिके पब्बजिस्सामी”ति । “किं कथेसि भातिक, त्वं मे मातरि मताय माता विय, पितरि मते पिता विय लद्धो, गेहे ते महाविभवो, सक्का गेहं अज्झावसन्तेहेव पुज्जानि कातुं, मा एवं करित्था”ति । “तात, अहं सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा घरावासे वसितुं न सक्कोमि । सत्थारा हि अतिसण्हसुखुमं तिलक्खणं आरोपेत्वा आदिमज्झपरियोसानकल्याणो धम्मो देसितो, न सक्का सो अगारमज्झे वसन्तेन पूरेतुं, पब्बजिस्सामि, ताता”ति । “भातिक, तरुणायेव तावत्थ, महल्लककाले पब्बजिस्सथा”ति । “तात, महल्लकस्स हि अत्तनो हत्थपादापि अनस्सवा होन्ति, न अत्तनो वसे वत्तन्ति, किमङ्गं पन जातका, स्वाहं तव कथं न करोमि, समणपटिपत्तियेव पूरेस्सामि” ।

“जराजज्जरिता होन्ति, हत्थपादा अनस्सवा ।

यस्स सो विहतत्थामो, कथं धम्मं चरिस्सति” ॥ —

पब्बजिस्सामेवाहं, ताताति तस्स विरवन्तस्सेव सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पब्बज्जं याचित्वा लद्धपब्बज्जूपसम्पदो आचरियुपज्जायानं सन्तिके पञ्च वस्सानि वसित्वा वुट्ठवस्सो पवारेत्वा सत्थारमुपसङ्कमित्वा वन्दित्वा पुच्छि — “भन्ते, इमस्मिं सासने कति धुरानी”ति? “गन्थधुरं, विपस्सनाधुरन्ति द्वेयेव धुरानि भिक्खू”ति । “कतमं पन, भन्ते, गन्थधुरं, कतमं विपस्सनाधुर”न्ति? “अत्तनो पज्जानुरूपेन एकं वा द्वे वा निकाये सकलं वा पन तेपिटकं बुद्धवचनं उग्गण्हित्वा तस्स धारणं, कथनं, वाचनन्ति इदं गन्थधुरं नाम, सल्लहुकवुत्तिनो पन पन्तसेनासनाभिरतस्स अत्तभावे खयवयं पट्टपेत्वा सातच्चकिरियवसेन विपस्सनं वट्ठेत्वा अरहत्तग्गहणन्ति इदं विपस्सनाधुरं नामा”ति । “भन्ते, अहं महल्लककाले पब्बजितो गन्थधुरं पूरेतुं न सक्खिस्सामि, विपस्सनाधुरं पन पूरेस्सामि, कम्मट्ठानं मे कथेथा”ति । अथस्स सत्था याव अरहत्तं कम्मट्ठानं कथेसि ।

सो सत्थारं वन्दित्वा अत्तना सहगामिनो भिक्खू परियेसन्तो सट्ठि भिक्खू लभित्वा तेहि सट्ठि निक्खमित्वा वीसयोजनसतमगं गन्त्वा एकं महन्तं पच्चन्तगामं पत्वा तत्थ सपरिवारो पिण्डाय पाविसि । मनुस्सा वत्तसम्पन्ने भिक्खू दिस्वाव पसन्नचित्ता आसनानि पञ्जापेत्वा निसीदापेत्वा पणीतेनाहारेन परिवसित्वा, “भन्ते, कुहिं अय्या गच्छन्ती”ति पुच्छित्वा “यथाफासुकट्टानं उपासका”ति वुत्ते पण्डिता मनुस्सा “वस्सावासं सेनासनं परियेसन्ति भदन्ता”ति जत्वा, “भन्ते, सचे अय्या इमं तेमासं इध वसेय्युं, मयं सरणेसु पतिट्ठाय सीलानि गण्हेय्यामा”ति आहंसु । तेपि “मयं इमानि कुलानि निस्साय भवनिस्सरणं करिस्सामा”ति अधिवासेसु ।

मनुस्सा तेसं पटिज्जं गहेत्वा विहारं पटिजग्गित्वा रत्तिट्ठानदिवाट्ठानानि सम्पादेत्वा अदंसु । ते निबद्धं तमेव गामं पिण्डाय पविसन्ति । अथ ने एको वेज्जो उपसङ्कमित्वा, “भन्ते, बहूनां वसनट्ठाने अफासुकम्पि नाम होति, तस्मिं उप्पन्ने मय्हं कथेय्याथ, भेसज्जं करिस्सामी”ति पवारिसि । थेरो वस्सूपनायिकदिवसे ते भिक्खू आमन्तेत्वा पुच्छि, “आवुसो, इमं तेमासं कतिहि इरियापथेहि वीतिनामेस्सथा”ति? “चतूहि, भन्ते”ति । “किं पनेतं, आवुसो, पतिरूपं, ननु अप्पमत्तेहि भवितब्बं”? “मयज्हि धरमानकस्स बुद्धस्स सन्निका कम्मट्ठानं गहेत्वा आगता, बुद्धा च नाम न सक्का पमादेन आराधेतुं, कल्याणज्झासयेन ते वो आराधेतब्बा । पमत्तस्स च नाम चत्तारो अपाया सकगेहसदिसा, अप्पमत्ता होथावुसो”ति । “किं तुम्हे पन, भन्ते”ति? “अहं तीहि इरियापथेहि वीतिनामेस्सामि, पिट्ठिं न पसारस्सामि, आवुसो”ति । “साधु, भन्ते, अप्पमत्ता होथा”ति ।

अथ थेरस्स निहं अनोक्कमन्तस्स पठममासे अतिक्कन्ते मज्झिममासे सम्पत्ते अक्खिरोगो उप्पज्जि । छिद्दघटतो उदकधारा विय अक्खीहि अस्सुधारा पग्घरन्ति । सो सब्बरत्तिं समणधम्मं कत्वा अरुणुग्गमने गब्भं पविसित्वा निसीदि । भिक्खू भिक्खाचारवेलाय थेरस्स सन्निकं गन्त्वा, “भिक्खाचारवेला, भन्ते”ति आहंसु । “तेन हि, आवुसो, गण्हथ पत्तचीवर”न्ति । अत्तनो पत्तचीवरं गाहापेत्वा निक्खमि । भिक्खू तस्स अक्खीहि अस्सूनि पग्घरन्ते दिस्वा, “किमेतं, भन्ते”ति पुच्छंसु । “अक्खीनि मे, आवुसो, वाता विज्झन्ती”ति । “ननु, भन्ते, वेज्जेन पवारितम्हा, तस्स कथेमा”ति । “साधावुसो”ति ते वेज्जस्स कथयंसु । सो तेलं पचित्वा पेसेसि । थेरो नासाय तेलं आसिज्चन्तो निसिन्नकोव आसिज्चित्वा अन्तोगामं पाविसि । वेज्जो तं दिस्वा आह — “भन्ते, अय्यस्स किर अक्खीनि वातो विज्झती”ति? “आम, उपासका”ति । “भन्ते, मया तेलं पचित्वा पेसितं, नासाय वो तेलं आसित्तं”न्ति? “आम, उपासका”ति । “इदानि कीदिसं”न्ति? “रुज्जतेव उपासका”ति । वेज्जो “मया एकवारेनेव वूपसमनसमत्थं तेलं पहितं, किं नु खो रोगो न वूपसन्तो”ति चिन्तेत्वा, “भन्ते, निसीदित्वा वो तेलं आसित्तं, निपज्जित्वा”ति पुच्छि । थेरो तुण्ही अहोसि, पुनप्पुनं पुच्छियमानोपि न कथेसि । सो “विहारं गन्त्वा थेरस्स वसनट्ठानं ओलोकेस्सामी”ति चिन्तेत्वा — “तेन हि, भन्ते, गच्छथा”ति थेरं विस्सज्जेत्वा विहारं गन्त्वा थेरस्स वसनट्ठानं ओलोकेन्तो चङ्कमननिसीदनट्ठानमेव दिस्वा सयनट्ठानं अदिस्वा, “भन्ते, निसिन्नेहि वो आसित्तं, निपन्नेही”ति पुच्छि । थेरो तुण्ही अहोसि । “मा, भन्ते, एवं करित्थ, समणधम्मो नाम सरीरं यापेन्तेन सक्का कातुं, निपज्जित्वा आसिज्चथा”ति पुनप्पुनं याचि । “गच्छ त्वं तावावुसो, मन्तेत्वा जानिस्सामी”ति वेज्जं उय्योजेसि । थेरस्स च तत्थ नेव जाती, न सालोहिता अत्थि, तेन सट्ठि मन्तेय्य? करजकायेन पन सट्ठि मन्तेन्तो “वदेहि ताव, आवुसो पालित, त्वं किं अक्खीनि ओलोकेस्ससि, उदाहु बुद्धसासनं? अनमतग्गस्मिज्हि संसारवट्ठे तव अक्खिकाणस्स गणना नाम नत्थि, अनेकानि पन बुद्धसतानि बुद्धसहस्सानि अतीतानि । तेसु ते एकबुद्धोपि न परिचिण्णो, इदानि इमं अन्तोवस्सं तयो मासे न निपज्जिस्सामीति तेमासं निबद्धवीरियं करिस्सामि । तस्मा ते चक्खूनि नस्सन्तु वा भिज्जन्तु वा, बुद्धसासनमेव धारेहि, मा चक्खूनी”ति भूतकायं ओवदन्तो इमा गाथायो अभासि —

“चक्खूनि हायन्तु ममायितानि,
सोतानि हायन्तु तथेव कायो ।
सब्बम्पिदं हायतु देहनिस्सितं,
किं कारणा पालित त्वं पमज्जसि ॥

“चक्खूनि जीरन्तु ममायितानि,
सोतानि जीरन्तु तथेव कायो ।
सब्बम्पिदं जीरतु देहनिस्सितं,
किं कारणा पालित त्वं पमज्जसि ॥

“चक्खूनि भिज्जन्तु ममायितानि,
सोतानि भिज्जन्तु तथेव कायो ।
सब्बम्पिदं भिज्जतु देहनिस्सितं,
किं कारणा पालित त्वं पमज्जसी”ति ॥

एवं तीहि गाथाहि अत्तनो ओवादं दत्वा निसिन्नकोव नत्थुकम्मं कत्वा गामं पिण्डाय पविंसि । वेज्जो तं दिस्वा “किं, भन्ते, नत्थुकम्मं कतं”न्ति पुच्छि । “आम, उपासका”ति । “कीदिसं, भन्ते”ति? “रुज्जतेव उपासका”ति । “निसीदित्वा वो, भन्ते, नत्थुकम्मं कतं, निपज्जित्वा”ति । थेरो तुण्ही अहोसि, पुनप्पुनं पुच्छियमानोपि न किञ्चि कथेसि । अथ नं वेज्जो, “भन्ते, तुम्हे सप्पायं न करोथ, अज्जतो पट्टाय ‘असुकेन मे तेलं पक्क’न्ति मा वदित्थ, अहम्पि ‘मया वो तेलं पक्क’न्ति न वक्खामी”ति आह । सो वेज्जेन पच्चक्खातो विहारं गन्त्वा त्वं वेज्जेनापि पच्चक्खातोसि, इरियापथं मा विस्सज्जि समणाति ।

“पटिक्खित्तो तिकिच्छाय, वेज्जेनापि विवज्जितो ।
नियतो मच्चुराजस्स, किं पालित पमज्जसी”ति ॥ —

इमाय गाथाय अत्तानं ओवदित्वा समणधम्मं अकासि । अथस्स मज्झिमयामे अतिक्कन्ते अपुब्बं अचरिमं अक्खीनि चेव किलेसा च भिज्जिंसु । सो सुक्खविपस्सको अरहा हुत्वा गम्भं पविसित्वा निसीदि ।

भिक्षू भिक्षाचारवेलाय आगन्त्वा “भिक्षाचारकालो, भन्ते”ति आहंसु । “कालो, आवुसो”ति? “आम, भन्ते”ति । “तेन हि गच्छथा”ति । “किं तुम्हे पन, भन्ते”ति? “अक्खीनि मे, आवुसो, परिहीनानी”ति । ते तस्स अक्खीनि ओलोकेत्वा अस्सुपुण्णनेत्ता हुत्वा, “भन्ते, मा चिन्तयित्थ, मयं वो पटिजग्गिस्सामा”ति थेरं समस्सासेत्वा कत्तब्बयुत्तकं वत्तपटिवत्तं कत्वा गामं पिण्डाय पविसिंसु । मनुस्सा थेरं अदिस्वा, “भन्ते, अम्हाकं अय्यो कुहि”न्ति पुच्छित्वा तं पवत्तिं सुत्वा यागुं पेसेत्वा सयं पिण्डपातमादाय गन्त्वा थेरं वन्दित्वा पादमूले परिवत्तमाना रोदित्वा, “भन्ते, मयं वो पटिजग्गिस्साम, तुम्हे मा चिन्तयित्था”ति समस्सासेत्वा पक्कमिंसु ।

ततो पट्टाय निबद्धं यागुभत्तं विहारमेव पेसेन्ति । थेरोपि इतरे सट्ठि भिक्षू निरन्तरं ओवदति । ते तस्सोवादे ठत्वा उपकट्टाय पवारणाय सब्बेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणिसु । ते वुट्ठवस्सा च पन सत्थारं दट्ठुकामा हुत्वा थेरमाहंसु,

“भन्ते, सत्थारं दड्ढुकामम्हा”ति । थेरो तेसं वचनं सुत्वा चिन्तेसि — “अहं दुब्बलो, अन्तरामगगे च अमनुस्सपरिग्गहिता अटवी अत्थि, मयि एतेहि सद्धिं गच्छन्ते सब्बे किलमिस्सन्ति, भिक्खम्मि लभितुं न सक्खिस्सन्ति, इमे पुरेतरमेव पेसेस्सामी”ति । अथ ने आह — “आवुसो, तुम्हे पुरतो गच्छथा”ति । “तुम्हे पन भन्ते”ति? “अहं दुब्बलो, अन्तरामगगे च अमनुस्सपरिग्गहिता अटवी अत्थि, मयि तुम्हेहि सद्धिं गच्छन्ते सब्बे किलमिस्सथ, तुम्हे पुरतो गच्छथा”ति । “मा, भन्ते, एवं करित्थ, मयं तुम्हेहि सद्धियेव गमिस्सामा”ति । “मा वो, आवुसो, एवं रुच्चित्थ, एवं सन्ते मय्हं अफासुकं भविस्सति, मय्हं कनिट्ठो पन तुम्हे दिस्वा पुच्छिस्सति, अथस्स मम चक्खूनं परिहीनभावं आरोचेय्याथ, सो मय्हं सन्तिकं कच्चिदेव पहिणिस्सति, तेन सद्धिं आगच्छिस्सामि, तुम्हे मम वचनेन दसबलञ्च असीतिमहाथेरे च वन्दथा”ति ते उय्योजेसि ।

ते थेरं खमापेत्वा अन्तोगामं पविसिंसु । मनुस्सा ते दिस्वा निसीदापेत्वा भिक्खं दत्वा “किं, भन्ते, अय्यानं गमनाकारो पज्जायती”ति? “आम, उपासका, सत्थारं दड्ढुकामम्हा”ति । ते पुनप्पुनं याचित्वा तेसं गमनछन्दमेव जत्वा अनुगन्त्वा परिदेवित्वा निवर्त्तिसु । तेपि अनुपुब्बेन जेतवनं गन्त्वा सत्थारञ्च असीतिमहाथेरे च थेरस्स वचनेन वन्दित्वा पुनदिवसे यत्थ थेरस्स कनिट्ठो वसति, तं वीथिं पिण्डाय पविसिंसु । कुटुम्बिको ते सज्जानित्वा निसीदापेत्वा कतपटिसन्थारो “भातिकत्थेरो मे, भन्ते, कुहि”न्ति पुच्छि । अथस्स ते तं पवत्तिं आरोचेसुं । सो तं सुत्वाव तेसं पादमूले परिवत्तेन्तो रोदित्वा पुच्छि — “इदानि, भन्ते, किं कातब्ब”न्ति? “थेरो इतो कस्सचि आगमनं पच्चासीसति, तस्स गतकाले तेन सद्धिं आगमिस्सती”ति । “अयं मे, भन्ते, भागिनेय्यो पालितो नाम, एतं पेसेथा”ति । “एवं पेसेतुं न सक्का, मग्गे परिपन्थो अत्थि, तं पब्बाजेत्वा पेसेतुं वट्ठती”ति । “एवं कत्वा पेसेथ, भन्ते”ति । अथ नं पब्बाजेत्वा अट्ठमासमत्तं पत्तचीवरग्गहणादीनि सिक्खापेत्वा मग्गं आचिक्खित्वा पहिणिसु ।

सो अनुपुब्बेन तं गामं पत्वा गामद्वारे एकं महल्लकं दिस्वा, “इमं गामं निस्साय कोचि आरञ्जको विहारो अत्थी”ति पुच्छि । “अत्थि, भन्ते”ति । “को नाम तत्थ वसती”ति? “पालितत्थेरो नाम, भन्ते”ति । “मग्गं मे आचिक्खथा”ति । “कोसि त्वं, भन्ते”ति? “थेरस्स भागिनेय्योम्ही”ति । अथ नं गहेत्वा विहारं नेसि । सो थेरं वन्दित्वा अट्ठमासमत्तं वत्तपटिवत्तं कत्वा थेरं सम्मा पटिजगित्वा, “भन्ते, मातुलकुटुम्बिको मे तुम्हाकं आगमनं पच्चासीसति, एथ, गच्छामा”ति आह । “तेन हि इमं मे यट्ठिकोटिं गण्हाही”ति । सो यट्ठिकोटिं गहेत्वा थेरेन सद्धिं अन्तोगामं पाविसि । मनुस्सा थेरं निसीदापेत्वा “किं, भन्ते, गमनाकारो वो पज्जायती”ति पुच्छिंसु । “आम, उपासका, गन्त्वा सत्थारं वन्दिस्सामी”ति । ते नानप्पकारेन याचित्वा अलभन्ता थेरं उय्योजेत्वा उपट्ठपथं गन्त्वा रोदित्वा निवर्त्तिसु । सामणेरो थेरं यट्ठिकोटिया आदाय गच्छन्तो अन्तरामगगे अटवियं कट्टनगरं नाम थेरेन उपनिस्साय वुट्ठपुब्बं गामं सम्पापुणि, सो गामतो निक्खमित्वा अरञ्जे गीतं गायित्वा दारूनि उद्धरन्तिया एकस्सा इत्थिया गीतसद्वं सुत्वा सरे निमित्तं गणिह । इत्थिसद्वो विय हि अञ्जो सद्वो पुरिसानं सकलसरीरं फरित्वा ठातुं समत्थो नाम नत्थि । तेनाह भगवा —

“नाहं, भिक्खवे, अञ्जं एकसद्वम्पि समनुपस्सामि, यं एवं पुरिसस्स चित्तं परियादाय तिट्ठति, यथयिदं, भिक्खवे, इत्थिसद्वो”ति (अ० नि० १.२) ।

सामणेरो तत्थ निमित्तं गहेत्वा यट्ठिकोटिं विस्सज्जेत्वा “तिट्ठथ ताव, भन्ते, किच्चं मे अत्थी”ति तस्सा सन्तिकं गतो । सा तं दिस्वा तुण्ही अहोसि । सो ताय सद्धिं सीलविपत्तिं पापुणि । थेरो चिन्तेसि — “इदानेव एको गीतसद्वो सुय्यित्थ । सो च खो इत्थिया सद्वो छिज्जि, सामणेरोपि चिरायति, सो ताय सद्धिं सीलविपत्तिं पत्तो भविस्सती”ति । सोपि अत्तनो किच्चं

निद्रापेत्वा आगन्त्वा “गच्छाम, भन्ते”ति आह । अथ नं थेरो पुच्छि — “पापोजातोसि सामणेरो”ति । सो तुण्ही हुत्वा थेरेन पुनप्पुनं पुट्ठोपि न किञ्चि कथेसि । अथ नं थेरो आह — “तादिसेन पापेन मम यट्ठिकोटिगहणकिच्चं नत्थी”ति । सो संवेगप्पत्तो कासायानि अपनेत्वा गिहिनियामेन परिदहित्वा, “भन्ते, अहं पुब्बे सामणेरो, इदानि पनम्हि गिही जातो, पब्बजन्तोपि च स्वाहं न सद्भाय पब्बजितो, मग्गपरिपन्थभयेन पब्बजितो, एथ गच्छामा”ति आह । “आवुसो, गिहिपापोपि समणपापोपि पापोयेव, त्वं समणभावे ठत्वापि सीलमत्तं पूरेतुं नासक्खि, गिही हुत्वा किं नाम कल्याणं करिस्ससि, तादिसेन पापेन मम यट्ठिकोटिगहणकिच्चं नत्थी”ति आह । “भन्ते, अमनुस्सुपद्दवो मग्गो, तुम्हे च अन्धा अपरिणायका, कथं इध वसिस्सथा”ति? अथ नं थेरो, “आवुसो, त्वं मा एवं चिन्तयि, इधेव मे निपज्जित्वा मरन्तस्सापि अपरापरं परिवत्तन्तस्सापि तथा सद्धिं गमनं नाम नत्थी”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

“हन्दाहं हतचक्खुस्मि, कन्तारद्धानमागतो ।
सेय्यमानो न गच्छामि, नत्थि बाले सहायता ॥

“हन्दाहं हतचक्खुस्मि, कन्तारद्धानमागतो ।
मरिस्सामि नो गमिस्सामि, नत्थि बाले सहायता”ति ॥

तं सुत्वा इतरो संवेगजातो “भारियं वत मे साहसिकं अननुच्छविकं कम्मं कत”न्ति बाहा पग्गय्ह कन्दन्तो वनसण्डं पक्खन्दित्वा तथा पक्कन्तोव अहोसि । थेरस्सापि सीलतेजेन सट्ठियोजनायामं पञ्जासयोजनवित्थतं पन्नरसयोजनबहलं जयसुमनपुप्फवण्णं निसीदनुद्दहनकालेसु ओनमनुन्नमनपकतिकं सक्कस्स देवरज्जो पण्डुकम्बलसिलासनं उण्हाकारं दस्सेसि । सक्को “को नु खो मं ठाना चावेतुकामो”ति ओलोकेन्तो दिब्बेन चक्खुना थेरं अदस । तेनाहु पोराणा —

“सहस्सनेत्तो देविन्दो, दिब्बचक्खुं विसोधयि ।
पापगरही अयं पालो, आजीवं परिसोधयि ॥

“सहस्सनेत्तो देविन्दो, दिब्बचक्खुं विसोधयि ।
धम्मगरुको अयं पालो, निसिन्नो सासने रतो”ति ॥

अथस्स एतदहोसि — “सचाहं एवरूपस्स पापगरहिनो धम्मगरुकस्स अय्यस्स सन्तिकं न गमिस्सामि, मुद्धा मे सत्तथा फलेय्य, गमिस्सामि तस्स सन्तिक”न्ति । ततो —

“सहस्सनेत्तो देविन्दो, देवरज्जसिरिन्धरो ।
तद्धुणेन आगन्त्वान, चक्खुपालमुपागमि” ॥ —

उपगन्त्वा च पन थेरस्स अविदूरे पदसद्दमकासि । अथ नं थेरो पुच्छि — “को एसो”ति? “अहं, भन्ते, अट्ठिको”ति । “कुहिं यासि उपासका”ति? “सावत्थियं, भन्ते”ति । “याहि, आवुसो”ति । “अय्यो पन, भन्ते, कुहिं गमिस्सती”ति? “अहम्मि तत्थेव गमिस्सामी”ति । “तेन हि एकतोव गच्छाम, भन्ते”ति । “अहं, आवुसो, दुब्बलो, मया सद्धिं गच्छन्तस्स तव पपज्जो भविस्सती”ति । “मय्हं अच्चायिकं नत्थि, अहम्मि अय्येन सद्धिं गच्छन्तो दससु पुज्जकिरियवत्थूसु एकं लभिस्सामि, एकतोव गच्छाम, भन्ते”ति । थेरो “एसो सप्पुरिसो भविस्सती”ति चिन्तेत्वा — “तेन हि सद्धिं गमिस्सामि, यट्ठिकोटिं गण्ह

उपासका”ति आह । सक्को तथा कत्वा पथविं सङ्घिपन्तो सायन्हसमये जेतवनं सम्पापेसि । थेरो सङ्घपणवादिसदं सुत्वा “कत्थेसो सदो”ति पुच्छि । “सावत्थियं, भन्ते”ति? “पुब्बे मयं गमनकाले चिरेन गमिम्हा”ति । “अहं उजुमग्गं जानामि, भन्ते”ति । तस्मिं खणे थेरो “नायं मनुस्सो, देवता भविस्सती”ति सल्लक्खेसि ।

“सहस्सनेत्तो देविन्दो, देवरज्जसिरिन्धरो ।

सङ्घिपित्वान तं मग्गं, खिप्पं सावत्थिमागमी”ति ॥

सो थेरं नेत्वा थेरस्सेवत्थाय कनिट्ठकुटुम्बिकेन कारितं पण्णसालं नेत्वा फलके निसीदापेत्वा पियसहायकवण्णेन तस्स सन्तिकं गन्त्वा, “सम्म, चूळपाला”ति पक्कोसि । “किं, सम्मा”ति? “थेरस्सागतभावं जानासी”ति? “न जानामि, किं पन थेरो आगतो”ति? “आम, सम्म, इदानी अहं विहारं गन्त्वा थेरं तथा कारितपण्णसालाय निसिन्नकं दिस्वा आगतोम्ही”ति वत्वा पक्कामि । कुटुम्बिकोपि विहारं गन्त्वा थेरं दिस्वा पादमूले परिवत्तन्तो रोदित्वा “इदं दिस्वा अहं, भन्ते, तुम्हाकं पब्बजितुं नादासि”न्तिआदीनि वत्वा द्वे दासदारके भुजिस्से कत्वा थेरस्स सन्तिके पब्बाजेत्वा “अन्तोगामतो यागुभत्तादीनि आहरित्वा थेरं उपट्ठहथा”ति पटियादेसि । सामणेरा वत्तपटिवत्तं कत्वा थेरं उपट्ठहिंसु ।

अथेकदिवसं दिसावासिनो भिक्खू “सत्थारं पस्सिस्सामा”ति जेतवनं आगन्त्वा तथागतं वन्दित्वा असीतिमहाथेरे च, वन्दित्वा विहारचारिकं चरन्ता चक्खुपालत्थेरस्स वसनट्टानं पत्वा “इदम्पि पस्सिस्सामा”ति सायं तदभिमुखा अहेसुं । तस्मिं खणे महामेघो उट्ठहि । ते “इदानी अतिसायन्हो, मेघो च उट्ठितो, पातोव गन्त्वा पस्सिस्सामा”ति निवर्त्तिसु । देवो पठमयामं वस्सित्वा मज्झिमयामे विगतो । थेरो आरब्धवीरियो आचिण्णचङ्कमनो, तस्मा पच्छिमयामे चङ्कमनं ओतरि । तदा च पन नववुट्ठाय भूमिया बहू इन्दगोपका उट्ठहिंसु । ते थेरे चङ्कमन्ते येभ्य्येन विपज्जिंसु । अन्तेवासिका थेरस्स चङ्कमनट्टानं कालस्सेव न सम्मज्जिंसु । इतरे भिक्खू “थेरस्स वसनट्टानं पस्सिस्सामा”ति आगन्त्वा चङ्कमने मतपाणके दिस्वा “को इमस्मिं चङ्कमती”ति पुच्छिंसु । “अम्हाकं उपज्झायो, भन्ते”ति । ते उज्झायिंसु “पस्सथावुसो, समणस्स कम्मं, सचक्खुकाले निपज्जित्वा निद्वायन्तो किञ्चि अकत्वा इदानी चक्खुविकलकाले ‘चङ्कमामी’ति एत्तके पाणके मारेसि ‘अत्थं करिस्सामी’ति अनत्थं करोती”ति ।

अथ खो ते गन्त्वा तथागतस्स आरोचेसुं, “भन्ते, चक्खुपालत्थेरो ‘चङ्कमामी’ति बहू पाणके मारेसी”ति । “किं पन सो तुम्हेहि मारेन्तो दिट्ठो”ति? “न दिट्ठो, भन्ते”ति । “यथेव तुम्हे तं न पस्सथ, तथेव सोपि ते पाणे न पस्सति । खीणासवानं मरणचेतना नाम नत्थि, भिक्खवे”ति । “भन्ते, अरहत्तस्स उपनिस्सये सति कस्मा अन्धो जातो”ति? “अत्तनो कतकम्मवसेन, भिक्खवे”ति । “किं पन, भन्ते, तेन कत”न्ति? तेन हि, भिक्खवे, सुणाथ —

अतीते बाराणसियं कासिरज्जे रज्जं कारेन्ते एको वेज्जो गामनिगमेसु चरित्वा वेज्जकम्मं करोन्तो एकं चक्खुदुब्बलं इत्थिं दिस्वा पुच्छि — “किं ते अफासुक”न्ति? “अक्खीहि न पस्सामी”ति । “भेसज्जं ते करिस्सामी”ति? “करोहि, सामी”ति । “किं मे दस्ससी”ति? “सचे मे अक्खीनि पाकतिकानि कातुं सक्खिस्ससि, अहं ते सद्धिं पुत्तधीताहि दासी भविस्सामी”ति । सो “साधू”ति भेसज्जं संविदहि, एकभेसज्जेनेव अक्खीनि पाकतिकानि अहेसुं । सा चिन्तेसि — “अहमेतस्स सपुत्तधीता दासी भविस्सामी”ति पटिजानिं, “न खो पन मं सण्हेन सम्माचारेण समुदाचरिस्सति, वज्जेस्सामि न”न्ति । सा वेज्जेनागन्त्वा “कीदिसं, भद्दे”ति पुट्ठा “पुब्बे मे अक्खीनि थोकं रुज्जिंसु, इदानी पन अतिरेकतरं रुज्जन्ती”ति आह । वेज्जो “अयं मं वज्जेत्वा किञ्चि अदातुकामा, न मे एताय दिन्नाय भतिया अत्थो, इदानेव नं अन्धं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा गेहं गन्त्वा भरियाय एतमत्थं आचिक्खि । सा तुण्ही अहोसि । सो एकं भेसज्जं योजेत्वा तस्सा सन्तिकं गन्त्वा

“भद्रे, इमं भेसज्जं अज्जेही”ति अज्जापेसि । अथस्सा द्वे अक्खीनि दीपसिखा विय विज्झायिंसु । सो वेज्जो चक्खुपालो अहोसि ।

भिक्षवे, तदा मम पुत्तेन कतकम्मं पच्छतो पच्छतो अनुबन्धि । पापकम्मज्झि नामेतं धुरं वहतो बलिबद्धस्स पदं चक्कं विय अनुगच्छतीति इदं वत्थुं कथेत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा पतिट्ठापितमत्तिकं सासनं राजमुद्वाय लज्जन्तो विय धम्मराजा इमं गाथमाह —

१. “मनोपुब्बङ्गमा धम्मा, मनोसेट्ठा मनोमया ।
मनसा चे पदुट्ठेन, भासति वा करोति वा ।
ततो नं दुक्खमन्वेति, चक्कं वहतो पद”न्ति ॥

तत्थ मनोति कामावचरकुसलादिभेदं सब्बम्पि चतुभूमिकचित्तं । इमस्मिं पन पदे तदा तस्स वेज्जस्स उप्पन्नचित्तवसेन नियमियमानं ववत्थापियमानं परिच्छिज्जियमानं दोमनस्ससहगतं पटिघसम्पयुत्तचित्तमेव लब्धति । पुब्बङ्गमाति तेन पठमगामिना हुत्वा समन्नागता । धम्माति गुणदेसनापरियत्तिनिस्सत्तनिज्जीववसेन चत्तारो धम्मा नाम । तेसु —

“न हि धम्मो अधम्मो च, उभो समविपाकिनो ।
अधम्मो निरयं नेति, धम्मो पापेति सुगति”न्ति ॥ (थेरगा० ३०४; जा० १.१५.३८६) —

अयं गुणधम्मो नाम । “धम्मं वो, भिक्षवे, देसेस्सामि आदिकल्याण”न्ति (म० नि० ३.४२०) अयं देसनाधम्मो नाम । “इध पन, भिक्षवे, एकच्चे कुलपुत्ता धम्मं परियापुणन्ति सुत्तं गेय्य”न्ति (म० नि० १.२३९) अयं परियत्तिधम्मो नाम । “तस्मिं खो पन समये धम्मा होन्ति, खन्धा होन्ती”ति (ध० स० १२१) अयं निस्सत्तधम्मो नाम, निज्जीवधम्मोतिपि एसो एव । तेसु इमस्मिं ठाने निस्सत्तनिज्जीवधम्मो अधिप्पेतो । सो अत्थतो तयो अरूपिनो खन्धा वेदनाक्खन्धो सज्जाक्खन्धो सङ्खारक्खन्धोति । एते हि मनो पुब्बङ्गमो एतेसन्ति मनोपुब्बङ्गमा नाम ।

कथं पनेतेहि सद्धिं एकवत्थुको एकारम्मणो अपुब्बं अचरिमं एकक्खणे उप्पज्जमानो मनो पुब्बङ्गमो नाम होतीति? उप्पादपच्चयट्ठेन । यथा हि बहूसु एकतो गामघातादीनि कम्मानी करोन्तेसु “को एतेसं पुब्बङ्गमो”ति वुत्ते यो नेसं पच्चयो होति, यं निस्साय ते तं कम्मं करोन्ति, सो दत्तो वा मित्तो वा तेसं पुब्बङ्गमोति वुच्चति, एवंसम्पदमिदं वेदितव्वं । इति उप्पादपच्चयट्ठेन मनो पुब्बङ्गमो एतेसन्ति मनोपुब्बङ्गमा । न हि ते मने अनुप्पज्जन्ते उप्पज्जितुं सक्कोन्ति, मनो पन एकच्चेसु चेतसिकेसु अनुप्पज्जन्तेसुपि उप्पज्जतियेव । अधिपतिवसेन पन मनो सेट्ठो एतेसन्ति मनोसेट्ठो । यथा हि चोरादीनं चोरजेट्ठकादयो अधिपतिनो सेट्ठा । तथा तेसम्पि मनो अधिपति मनोव सेट्ठा । यथा पन दारुआदीहि निष्फन्नानि तानि तानि भण्डानि दारुमयादीनि नाम होन्ति, तथा तेपि मनतो निष्फन्नत्ता मनोमया नाम ।

पदुट्ठेनाति आगन्तुकेहि अभिज्झादीहि दोसेहि पदुट्ठेन । पकतिमनो हि भवङ्गचित्तं, तं अपदुट्ठं । यथा हि पसन्नं उदकं आगन्तुकेहि नीलादीहि उपक्विलिट्ठं नीलोदकादिभेदं होति, न च नवं उदकं, नापि पुरिमं पसन्नउदकमेव, तथा तम्पि आगन्तुकेहि अभिज्झादीहि दोसेहि पदुट्ठं होति, न च नवं चित्तं, नापि पुरिमं भवङ्गचित्तमेव, तेनाह भगवा — “पभस्सरमिदं, भिक्षवे, चित्तं, तज्ज खो आगन्तुकेहि उपक्विलेसेहि उपक्विलिट्ठ”न्ति (अ० नि० १.४९) । एवं मनसा चे पदुट्ठेन,

भासति वा करोति वा सो भासमानो चतुर्बिधं वचीदुच्चरितमेव भासति, करोन्तो तिविधं कायदुच्चरितमेव करोति, अभासन्तो अकरोन्तो तां अभिज्झादीहि पदुट्टमानसताय तिविधं मनोदुच्चरितं पूरेति । एवमस्स दस अकुसलकम्मपथा पारिपूरिं गच्छन्ति ।

ततो नं दुक्खमन्वेतीति ततो तिविधदुच्चरिततो तं पुग्गलं दुक्खं अन्वेति, दुच्चरितानुभावेन चतूसु अपायेसु, मनुस्सेसु वा तमत्तभावं गच्छन्तं कायवत्थुकम्पि इतरम्पीति इमिना परियायेन कायिकचेतसिकं विपाकदुक्खं अनुगच्छति । यथा किं? चक्कं वहतो पदन्ति धुरे युत्तस्स धुरं वहतो बलिबद्धस्स पदं चक्कं विय । यथा हि सो एकम्पि दिवसं द्वेपि पञ्चपि दसपि अट्टमासम्पि मासम्पि वहन्तो चक्कं निवत्तेतुं जहितुं न सक्कोति, अथ ख्वस्स पुरतो अभिक्कमन्तस्स युगं गीवं बाधति, पच्छतो पटिक्कमन्तस्स चक्कं ऊरुमंसं पटिहनति । इमेहि द्वीहि आकारेहि बाधन्तं चक्कं तस्स पदानुपदिकं होति; तथेव मनसा पदुट्टेन तीणि दुच्चरितानि पूरेत्वा ठितं पुग्गलं निरयादीसु तत्थ तत्थ गतगतट्टाने दुच्चरितमूलकं कायिकम्पि चेतसिकम्पि दुक्खमनुबन्धतीति ।

गाथापरियोसाने तिससहस्सा भिक्खू सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणिसु । सम्पत्तपरिभायपि देसना सात्थिका सफला अहोसीति ।

चक्खुपालत्थेरवत्थु पठमं

२. मट्टकुण्डलीवत्थु

२. मनोपुब्बङ्गमा धम्माति दुतियगाथापि सावत्थियंयेव मट्टकुण्डलिं आरब्ध भासिता ।

सावत्थियं किर अदिन्नपुब्बको नाम ब्राह्मणो अहोसि । तेन कस्सचि किञ्चि न दिन्नपुब्बं, तेन तं “अदिन्नपुब्बको”त्वेव सज्जानिंसु । तस्स एकपुत्तको अहोसि पियो मनापो । अथस्स पिलन्धनं कारेतुकामो “सचे सुवण्णकारे कारेस्सामि, भत्तवेतनं दातब्बं भविस्सती”ति सयमेव सुवण्णं कोट्टेत्वा मट्टानि कुण्डलानि कत्वा अदासि । तेनस्स पुत्तो मट्टकुण्डलीत्वेव पज्जायित्थ । तस्स सोळसवस्सिककाले पण्डुरोगो उदपादि । तस्स माता पुत्तं ओलोकेत्वा, “ब्राह्मण, पुत्तस्स ते रोगो उप्पन्नो, तिकिच्छापेहि न”न्ति आह । “भोति सचे वेज्जं आनेस्सामि, भत्तवेतनं दातब्बं भविस्सति; किं त्वं मम धनच्छेदं न ओलोकेस्ससी”ति? “अथ नं किं करिस्ससि, ब्राह्मणा”ति? “यथा मे धनच्छेदो न होति, तथा करिस्सामी”ति । सो वेज्जानं सन्तिकं गन्त्वा “असुकरोगस्स नाम तुम्हे किं भेसज्जं करोथा”ति पुच्छि । अथस्स ते यं वा तं वा रुक्खतचादिं आचिक्खन्ति । सो तमाहरित्वा पुत्तस्स भेसज्जं करोति । तं करोन्तस्सेवस्स रोगो बलवा अहोसि, अतेकिच्छभावं उपागमि । ब्राह्मणो तस्स दुब्बलभावं जत्वा एकं वेज्जं पक्कोसि । सो तं ओलोकेत्वा “अम्हाकं एकं किच्चं अत्थि, अज्जं वेज्जं पक्कोसित्वा तिकिच्छापेही”ति तं पहाय निक्खमि । ब्राह्मणो तस्स मरणसमयं जत्वा “इमस्स दस्सनत्थाय आगता अन्तोगेहे सापतेय्यं पस्सिस्सन्ति, बहि नं करिस्सामी”ति पुत्तं नीहरित्वा बहिआळिन्दे निपज्जापेसि ।

तं दिवसं भगवा बलवपच्चूससमये महाकरुणासमापत्तितो वुट्ठाय पुब्बबुद्धेसु कताधिकारानं उस्सन्नकुसलमूलानं वेनेय्यबन्धवानं दस्सनत्थं बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेन्तो दससहस्सचक्कवाळेसु जाणजालं पत्थरि । मट्टकुण्डली बहिआळिन्दे निपन्नाकारेनेव तस्स अन्तो पज्जायि । सत्था तं दिस्वा तस्स अन्तोगेहा नीहरित्वा तत्थ निपज्जापितभावं

जत्वा “अत्थि नु खो मय्हं एत्थ गतपच्चयेन अत्थो”ति उपधारेन्तो इदं अद्दस — अयं माणवो मयि चित्तं पसादेत्वा कालं कत्वा तावतिसदेवलोके तिसयोजनिके कनकविमाने निब्बत्तिस्सति, अच्छरासहस्सपरिवारो भविस्सति, ब्राह्मणोपि तं झापेत्वा रोदन्तो आळाहने विचरिस्सति । देवपुत्तो तिगावुत्तप्पमाणं सट्ठिसकटभारालङ्कारपटिमण्डितं अच्छरासहस्सपरिवारं अत्तभावं ओलोकेत्वा “केन नु खो कम्मेन मया अयं सिरिसम्पत्ति लद्धा”ति ओलोकेत्वा मयि चित्तप्पसादेन लद्धभावं जत्वा “अयं ब्राह्मणो धनच्छेदभयेन मम भेसज्जमकत्वा इदानी आळाहनं गन्त्वा रोदति, विप्पकारप्पत्तं नं करिस्सामी”ति पितरि रोदन्ते मट्टकुण्डलिवण्णेन आगन्त्वा आळाहनस्साविदूरे निपज्जित्वा रोदिस्सति । अथ नं ब्राह्मणो “कोसि त्व”न्ति पुच्छिस्सति । “अहं ते पुत्तो मट्टकुण्डली”ति आचिक्खिस्सति । “कुहिं निब्बत्तोसी”ति? “तावसिंसभवने”ति । “किं कम्मं कत्वा”ति वुत्ते मयि चित्तप्पसादेन निब्बत्तभावं आचिक्खिस्सति । ब्राह्मणो “तुम्हेसु चित्तं पसादेत्वा सग्गे निब्बत्तो नाम अत्थी”ति मं पुच्छिस्सति । अथस्साहं “एत्तकानि सतानि वा सहस्सानि वा सतसहस्सानि वाति न सक्का गणना परिच्छिन्दितु”न्ति वत्वा धम्मपदे गाथं भासिस्सामि । गाथापरियोसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो भविस्सति, मट्ट कुण्डली सोतापन्नो भविस्सति । तथा अदिन्नपुब्बको ब्राह्मणो । इति इमं कुलपुत्तं निस्साय महाधम्माभिसमयो भविस्सतीति दिस्वा पुनदिवसे कतसरीरपटिजगगनो महाभिक्खुसङ्घपरिवुत्तो सावत्थिं पिण्डाय पविसित्वा अनुपुब्बेन ब्राह्मणस्स गेहद्वारं गतो ।

तस्मिं खणे मट्टकुण्डली अन्तोगेहाभिमुखो निपन्नो होति । अथस्स सत्था अत्तनो अपस्सनभावं जत्वा एकं रस्मिं विस्सज्जेसि । माणवो “किं ओभासो नामेसो”ति परिवत्तेत्वा निपन्नोव सत्थारं दिस्वा, “अन्धबालपितरं निस्साय एवरूपं बुद्धं उपसङ्गमित्वा कायवेय्यावटिकं वा कातुं दानं वा दातुं धम्मं वा सोतुं नालत्थं, इदानी मे हत्थापि अनधिपतेय्या, अज्जं कत्तब्बं नत्थी”ति मनमेव पसादेसि । सत्था “अलं एत्तकेन चित्तप्पसादेन इमस्सा”ति पक्कामि । सो तथागते चक्खुपथं विजहन्तेयेव पसन्नमनो कालं कत्वा सुत्तप्पबुद्धो विय देवलोके तिसयोजनिके कनकविमाने निब्बत्ति ।

ब्राह्मणोपिस्स सरीरं झापेत्वा आळाहने रोदनपरायणो अहोसि, देवसिकं आळाहनं गन्त्वा रोदति — “कहं एकपुत्तक, कहं एकपुत्तका”ति । देवपुत्तोपि अत्तनो सम्पत्तिं ओलोकेत्वा, “केन मे कम्मेन लद्धा”ति उपधारेन्तो “सत्थरि मनोपसादेना”ति जत्वा “अयं ब्राह्मणो मम अफासुककाले भेसज्जमकारेत्वा इदानी आळाहनं गन्त्वा रोदति, विप्पकारप्पत्तमेव नं कातुं वट्ठती”ति मट्टकुण्डलिवण्णेन आगन्त्वा आळाहनस्साविदूरे बाहा पग्गय्ह रोदन्तो अट्ठासि । ब्राह्मणो तं दिस्वा “अहं ताव पुत्तसोकेन रोदामि, एस किमत्थं रोदति, पुच्छिस्सामि न”न्ति पुच्छन्तो इमं गाथमाह —

“अलङ्कतो मट्टकुण्डली,
मालधारी हरिचन्दनुस्सदो ।
बाहा पग्गय्ह कन्दसि,
वनमज्झे किं दुक्खितो तुव”न्ति ॥ (वि० व० १२०७; पे० व० १८६) ।

सो माणवो आह —

“सोवण्णमयो पभस्सरो,
उप्पन्नो रथपज्जरो मम ।
तस्स चक्कयुगं न विन्दामि,
तेन दुक्खेन जहामि जीवित”न्ति ॥ (व० १२०८; पे० व० १८७) ।

अथ नं ब्राह्मणो आह —

“सोवण्णमयं मणिमयं,
लोहितकमयं अथ रूपियमयं ।
आचिक्ख मे भद्द माणव,
चक्कयुगं पटिपादयामि ते”ति ॥ (वि० व० १२०९; पे० व० १८८) ।

तं सुत्वा माणवो “अयं ब्राह्मणो पुत्तस्स भेसज्जमकत्वा पुत्तपतिरूपकं मं दिस्वा रोदन्तो ‘सुवण्णादिमयं रथचक्कं करोमी’ति वदति, होतु निग्गण्हिस्सामि न”न्ति चिन्तेत्वा “कीव महन्तं मे चक्कयुगं करिस्ससी”ति वत्वा “याव महन्तं आकङ्खसि, ताव महन्तं करिस्सामी”ति वुत्ते “चन्दिमसूरियेहि मे अत्थो, ते मे देही”ति याचन्तो आह —

“सो माणवो तस्स पावदि,
चन्दसूरिया उभयेत्थ दिस्सरे ।
सोवण्णमयो रथो मम,
तेन चक्कयुगेन सोभती”ति ॥ (वि० व० १२१०; पे० व० १८९) ।

अथ नं ब्राह्मणो आह —

“बालो खो त्वं असि माणव,
यो त्वं पत्थयसे अपत्थियं ।
मज्जामि तुवं मरिस्ससि,
न हि त्वं लच्छसि चन्दसूरिये”ति ॥ (वि० व० १२११; पे० व० १९०) ।

अथ नं माणवो आह —

“किं पन पज्जायमानस्सत्थाय रोदन्तो बालो होति, उदाहु अपज्जायमानस्सत्थाया”ति वत्वा —

“गमनागमनम्पि दिस्सति,
वण्णधातु उभयेत्थ वीथिया ।
पेतो कालकतो न दिस्सति,
को निध कन्दतं बाल्यतरो”ति ॥ (वि० व० १२१२; पे० व० १९१) ।

तं सुत्वा ब्राह्मणो “युत्तं एस वदती”ति सल्लक्खेत्वा —

“सच्चं खो वदेसि माणव,
अहमेव कन्दतं बाल्यतरो ।
चन्दं विय दारको रुदं,
पेतं कालकताभिपत्थयि”न्ति ॥ (वि० व० १२१३; पे० व० १९२) —

वत्वा तस्स कथाय निस्सोको हुत्वा माणवस्स थुतिं करोन्तो इमा गाथा अभसि —

“आदित्तं वत मं सन्तं, घतसित्तं पावकं ।
वारिना विय ओसिञ्चं, सब्बं निब्बापये दरं ॥

“अब्बही वत मे सल्लं, सोकं हदयनिस्सितं ।
यो मे सोकपरेतस्स, पुत्तसोकं अपानुदि ॥

“स्वाहं अब्बूळहसल्लोस्मि, सीतिभूतोस्मि निब्बुतो ।
न सोचामि न रोदामि, तव सुत्वान माणवा”ति ॥ (वि० व० १२१४-१२१६; पे० व० १९३-१९५) ।

अथ नं “को नाम त्व”न्ति पुच्छन्तो —

“देवतानुसि गन्धब्बो, अदु सक्को पुरिन्ददो ।
को वा त्वं कस्स वा पुत्तो, कथं जानेमु तं मय”न्ति ॥ (वि० व० १२१७; पे० व० १९६) —

आह । अथस्स माणवो —

“यञ्च कन्दसि यञ्च रोदसि,
पुत्तं आळाहने सयं दहित्वा ।
स्वाहं कुसलं करित्वा कम्मं,
तिदसानं सहब्ब्यतं गतो”ति ॥ (वि० व० १२१८; पे० व० १९७) —

आचिक्खि । अथ नं ब्राह्मणो आह —

“अप्पं वा बहुं वा नादसाम,
दानं ददन्तस्स सके अगारे ।
उपोसथकम्मं वा तादिसं,
केन कम्मेन गतोसि देवलोक”न्ति ॥ (वि० व० १२१९; पे० व० १९८) ।

माणवो आह —

“आबाधिकोहं दुक्खितो गिलानो,
आतूररूपोहि सके निवेसने ।
बुद्धं विगतरजं वितिण्णकङ्खं,
अद्वक्खिं सुगतं अनोमपज्जं ॥

“स्वाहं मुदितधनो पसन्नचित्तो,

अञ्जलिं अकरिं तथागतस्स ।
 ताहं कुसलं करित्वान कम्मं,
 तिदसानं सहब्बतं गतो’ति ॥ (वि० व० १२२०-१२२१; पे० व० १९९-२००) ।

तस्मिं कथेन्तेयेव ब्राह्मणस्स सकलसरीरं पीतिया परिपूरि । सो तं पीतिं पवेदेन्तो —

“अच्छरियं वत अब्भुतं वत,
 अञ्जलिकम्मस्स अयमीदिसो विपाको ।
 अहम्पि पमुदितमनो पसन्नचित्तो,
 अज्जेव बुद्धं सरणं वजामी’ति ॥ (वि० व० १२२२; पे० व० २०१) —

आह । अथ नं माणवो —

“अज्जेव बुद्धं सरणं वजाहि,
 धम्मञ्च सङ्खञ्च पसन्नचित्तो ।
 तथेव सिक्खापदानि पञ्च,
 अखण्डफुल्लानि समादियस्सु ॥

पाणातिपाता विरमस्सु खिप्पं,
 लोके अदिन्नं परिवज्जयस्सु ।
 अमज्जपो मा च मुसा भणाहि,
 सकेन दारेन च होहि तुट्ठो’ति ॥ (वि० व० १२२३-१२२४; पे० व० २०२-२०३) —

आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा इमा गाथा अभसि —

“अत्थकामोसि मे यक्ख, हितकामोसि देवते ।
 करोमि तुहं वचनं, त्वंसि आचरियो मम ॥

“उपेमि सरणं बुद्धं, धम्मञ्चापि अनुत्तरं ।
 सङ्खञ्च नरदेवस्स, गच्छामि सरणं अहं ॥

“पाणातिपाता विरमामि खिप्पं,
 लोके अदिन्नं परिवज्जयामि ।
 अमज्जपो नो च मुसा भणामि,
 सकेन दारेन च होमि तुट्ठो’ति ॥ (वि० व० १२२५-१२२७; पे० व० २०४-२०६) ।

अथ नं देवपुत्तो, “ब्राह्मण, ते गेहे बहुं धनं अत्थि, सत्थारं उपसङ्कमित्वा दानं देहि, धम्मं सुणाहि, पज्जं पुच्छाही’ति
 वत्वा तत्थेव अन्तरधायि ।

ब्राह्मणोपि गेहं गन्त्वा ब्राह्मणिं आमन्तेत्वा, “भद्रे, अहं अज्ज समणं गोतमं निमन्तेत्वा पज्जं पुच्छिस्सामि, सक्कारं करोही”ति वत्वा विहारं गन्त्वा सत्थारं नेव अभिवादेत्वा न पटिसत्थारं कत्वा एकमन्तं ठितो, “भो गोतम, अधिवासेहि अज्जतनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसङ्गेना”ति आह । सत्था अधिवासेसि । सो सत्थु अधिवासनं विदित्वा वेगेनागन्त्वा सके निवेसने पणीतं खादनीयं भोजनीयञ्च पटियादापेसि । सत्था भिक्खुसङ्गपरिवृतो तस्स गेहं गन्त्वा पज्जत्तासने निसीदि । ब्राह्मणो सक्कच्चं परिविसि, महाजनो सन्निपति । मिच्छादिट्ठिकेन किर तथागते निमन्तिते द्वे जनकाया सन्निपतन्ति मिच्छादिट्ठिका “अज्ज समणं गोतमं पज्जं पुच्छनाय विहेठियमानं पस्सिस्सामा”ति सन्निपतन्ति, सम्मादिट्ठिका “अज्ज बुद्धविसयं बुद्धलीळं पस्सिस्सामा”ति सन्निपतन्ति । अथ खो ब्राह्मणो कतभत्तकिच्चं तथागतमुपसङ्कमित्वा नीचासने निसिन्नो पज्जं पुच्छि — “भो गोतम, तुम्हाकं दानं अदत्त्वा पूजं अकत्वा धम्मं असुत्वा उपोसथवासं अवसित्वा केवलं मनोपसादमत्तेनेव सग्गे निब्बत्ता नाम होन्ती”ति? “ब्राह्मण, कस्मा मं पुच्छसि, ननु ते पुत्तेन मट्टकुण्डलिना मयि मनं पसादेत्वा अत्तनो सग्गे निब्बत्तभावो कथितो”ति? “कदा, भो गोतमा”ति? ननु त्वं अज्ज सुसानं गन्त्वा कन्दन्तो अविदूरे बाहा पग्गय्ह कन्दन्तं एकं माणवं दिस्वा “अलङ्कतो मट्टकुण्डली, मालधारी हरिचन्दनुस्सदो”ति द्वीहि जनेहि कथितकथं पकासेन्तो सब्बं मट्टकुण्डलिवत्थुं कथेसि । तेनेवेतं बुद्धभासितं नाम जातं ।

तं कथेत्वा च पन “न खो, ब्राह्मण, एकसतं वा न द्वेसतं, अथ खो मयि मनं पसादेत्वा सग्गे निब्बत्तानं गणना नाम नत्थी”ति आह । अथ महाजनो न निब्बेमतिको होति, अथस्स अनिब्बेमतिकभावं विदित्वा सत्था “मट्टकुण्डलिदेवपुत्तो विमानेनेव सद्धिं आगच्छतू”ति अधिट्ठासि । सो तिगावुत्तप्पमाणेनेव दिब्बाभरणपटिमण्डितेन अत्तभावेन आगन्त्वा विमानतो ओरुय्ह सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथ नं सत्था “त्वं इमं सम्पत्तिं किं कम्मं कत्वा पटिलभी”ति पुच्छन्तो —

“अभिवक्कन्तेन वण्णेन, या त्वं तिट्ठसि देवते ।
ओभासेन्ती दिसा सब्बा, ओसधी विय तारका ।
पुच्छामि तं देव महानुभाव, मनुस्सभूतो किमकासि पुज्जं”न्ति ॥ —

गाथमाह । “देवपुत्तो अयं मे, भन्ते, सम्पत्तिं तुम्हेसु चित्तं पसादेत्वा लब्धा”ति । “मयि चित्तं पसादेत्वा लब्धा ते”ति? “आम, भन्ते”ति । महाजनो देवपुत्तं ओलोकेत्वा “अच्छरिया वत, भो, बुद्धगुणा, अदिन्नपुब्बकब्राह्मणस्स नाम पुत्तो अज्जं किञ्चि पुज्जं अकत्वा सत्थरि चित्तं पसादेत्वा एवरूपं सम्पत्तिं पटिलभी”ति तुट्ठिं पवेदेसि ।

अथ नेसं कुसलाकुसलकम्मकरणे मनोव पुब्बङ्गमो, मनोव सेट्ठो । पसन्नेन हि मनेन कतं कम्मं देवलोकं मनुस्सलोकं गच्छन्तं पुग्गलं छायाव न विजहतीति इदं वत्थुं कथेत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा पतिट्ठापितमत्तिकं सासनं राजमुद्दाय लञ्छन्तो विय धम्मराजा इमं गाथमाह —

२. “मनोपुब्बङ्गमा धम्मा, मनोसेट्ठा मनोमया ।

मनसा चे पसन्नेन, भासति वा करोति वा ।
ततो नं सुखमन्वेति, छायाव अनपायिनी”ति ॥

तत्थ किञ्चापि मनोति अविसेसेन सब्बम्पि चतुभूमिकचित्तं वुच्चति, इमस्मिं पन पदे नियमियमानं ववत्थापियमानं

परिच्छिज्जियमानं अट्टविधं कामावचरकुसलचित्तं लब्धति । वत्थुवसेन पनाहरियमानं ततोपि सोमनस्ससहगतं जाणसम्पयुत्तचित्तमेव लब्धति । **पुब्बङ्गमा**ति तेन पठमगामिना हुत्वा समन्नागता । **धम्मा**ति वेदनादयो तयो खन्था । एते हि उप्पादपच्चयट्ठेन सोमनस्ससम्पयुत्तमनो पुब्बङ्गमो एतेसन्ति **मनोपुब्बङ्गमा** नाम । यथा हि बहूसु एकतो हुत्वा महाभिक्षुसङ्घस्स चीवरदानादीनि वा उळारपूजाधम्मस्सवनादीनि वा मालागन्धसक्कारकरणादीनि वा पुज्जानि करोन्तेसु “को एतेसं पुब्बङ्गमो”ति वुत्ते यो तेसं पच्चयो होति, यं निस्साय ते तानि पुज्जानि करोन्ति, सो तिस्सो वा फुस्सो वा तेसं पुब्बङ्गमोति वुच्चति, एवंसम्पदमिदं वेदितव्वं । इति उप्पादपच्चयट्ठेन मनो पुब्बङ्गमो एतेसन्ति मनोपुब्बङ्गमा । न हि ते मने अनुप्पज्जन्ते उप्पज्जितुं सक्कोन्ति, मनो पन एकच्चेसु चेतसिकेसु अनुप्पज्जन्तेसुपि उप्पज्जतियेव । एवं अधिपतिवसेन पन मनो सेट्ठो एतेसन्ति **मनोसेट्ठा** । यथा हि गणादीनं अधिपति पुरिसो गणसेट्ठो सेणिसेट्ठोति वुच्चति, तथा तेसम्पि मनोव सेट्ठो । यथा पन सुवण्णादीहि निष्फादितानि भण्डानि सुवण्णमयादीनि नाम होन्ति, तथा एतेपि मनतो निष्फन्नत्ता **मनोमया** नाम ।

पसन्नेनाति अनभिज्झादीहि गुणेहि पसन्नेन । **भासति वा करोति वा**ति एवरूपेन मनेन भासन्तो चतुब्बिधं वचीसुचरितमेव भासति, करोन्तो तिविधं कायसुचरितमेव करोति, अभासन्तो अकरोन्तो ताय अनभिज्झादीहि पसन्नमानसताय तिविधं मनोसुचरितं पूरेति । एवमस्स दस कुसलकम्मपथा पारिपूरिं गच्छन्ति ।

ततो नं सुखमन्वेतीति ततो तिविधसुचरिततो नं पुगलं सुख मन्वेति । इध तेभूमिकम्पि कुसलं अधिप्पेतं, तस्मा तेभूमिकसुचरितानुभावेन सुगतिभवे निब्बत्तं पुगलं, दुग्गतियं वा सुखानुभवनद्वाने ठितं कायवत्थुकम्पि इतरवत्थुकम्पि अवत्थुकम्पीति कायिकचेतसिकं विपाकसुखं अनुगच्छति, न विजहतीति अत्थो वेदितव्वो । यथा किं? **छायाव अनपायिनी**ति यथा हि छाया नाम सरीरप्पटिबद्धा सरीरे गच्छन्ते गच्छति, तिष्ठन्ते तिष्ठति, निसीदन्ते निसीदति, न सक्कोति, “सण्हेन वा फरुसेन वा निवत्ताही”ति वत्त्वा वा पोथेत्वा वा निवत्तापेतुं । कस्मा? सरीरप्पटिबद्धत्ता । एवमेव इमेसं दसन्नं कुसलकम्मपथानं आचिण्णसमाचिण्णकुसलमूलिकं कामावचरादिभेदं कायिकचेतसिकसुखं गतगतद्वाने अनपायिनी छाया विय हुत्वा न विजहतीति ।

गाथापरियोसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि, मट्टकुण्डलिदेवपुत्तो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, तथा अदिन्नपुब्बको ब्राह्मणो । सो तावमहन्तं विभवं बुद्धसासने विप्पकिरीति ।

मट्टकुण्डलीवत्थु दुतियं ।

३. तिस्सत्थेरवत्थु

अक्कोच्छि मन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो तिस्सत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सो किरायस्मा तिस्सत्थेरो भगवतो पितुच्छापुत्तो अहोसि, महल्लककाले पब्बजित्वा बुद्धानं उप्पन्नलाभसक्कारं परिभुज्जन्तो थूलसरीरो आकोटितपच्चाकोटितेहि चीवरेहि निवासेत्वा येभुय्येन विहारमज्झे उपट्टानसालायं निसीदति । तथागतं दस्सनत्थाय आगता आगन्तुकभिक्षू तं दिस्वा “एको महात्थेरो भविस्सती”ति सज्जाय तस्स सन्तिकं गन्त्वा वत्तं आपुच्छन्ति, पादसम्बाहनादीनि आपुच्छन्ति । सो तुण्ही अहोसि । अथ नं एको दहरभिक्षु “कतिवस्सा तुम्हे”ति पुच्छित्वा “वस्सं नत्थि, महल्लककाले पब्बजिता मय”न्ति वुत्ते, “आवुसो, दुब्बिनीत, महल्लक, अत्तनो पमाणं न जानासि, एत्तके

महाथेरे दिस्वा सामीचिकम्ममत्तम्पि न करोसि, वत्ते आपुच्छियमाने तुण्ही होसि, कुक्कुच्चमत्तम्पि ते नत्थी”ति अच्छरं पहरि। सो खत्तियमानं जनेत्वा “तुम्हे कस्स सन्तिकं आगता”ति पुच्छित्वा “सत्थु सन्तिक”न्ति वुत्ते “मं पन ‘को एसो’ति सल्लकखेथ, मूलमेव वो छिन्दिस्सामी”ति वत्वा रुदन्तो दुक्खी दुम्मनो सत्थु सन्तिकं अगमासि। अथ नं सत्था “किं नु त्वं तिस्स दुक्खी दुम्मनो अस्सुमुखो रोदमानो आगतोसी”ति पुच्छि। तेपि भिक्खू “एस गन्त्वा किञ्चि आलोळं करेय्या”ति तेनेव सद्धिं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु। सो सत्थारा पुच्छितो “इमे मं, भन्ते, भिक्खू अक्कोसन्ती”ति आह। “कहं पन त्वं निसिन्नोसी”ति? “विहारमज्झे उपट्ठानसालायं, भन्ते”ति। “इमे ते भिक्खू आगच्छन्ता दिट्ठा”ति? “आम, दिट्ठा, भन्ते”ति। “किं उट्ठाये ते पच्चुग्गमनं कत”न्ति? “न कतं, भन्ते”ति। “परिक्खारगहणं आपुच्छित”न्ति? “नापुच्छितं, भन्ते”ति। “वत्तं वा पानीयं वा आपुच्छित”न्ति। “नापुच्छितं भन्ते”ति? “आसनं नीहरित्वा अभिवादेत्वा पादसम्बाहनं कत”न्ति? “न कतं, भन्ते”ति। “तिस्स महल्लकभिक्खूनं सब्बं एतं वत्तं कातब्बं, एतं वत्तं अकरोन्तेन विहारमज्झे निसीदितुं न वट्ठति, तवेव दोसो, एते भिक्खू खमापेही”ति? “एते मं, भन्ते, अक्कोसिसु, नाहं एते खमापेमी”ति। “तिस्स मा एवं करि, तवेव दोसो, खमापेहि ने”ति? “न खमापेमि, भन्ते”ति। अथ सत्था “दुब्बचो एस, भन्ते”ति भिक्खूहि वुत्ते “न, भिक्खवे, इदानेव दुब्बचो एस, पुब्बेपि एस दुब्बचोयेवा”ति वत्वा “इदानि तावस्स, भन्ते, दुब्बचभावो अम्हेहि जातो, अतीते एस किं अकासी”ति वुत्ते “तेन हि, भिक्खवे, सुणाथा”ति वत्वा अतीतमाहरि।

अतीते बाराणसियं बाराणसिरज्जे रज्जं कारेन्ते देविलो नाम तापसो अट्ठ मासे हिमवन्ते वसित्वा लोणम्बिलसेवनत्थाय चत्तारो मासे नगरमुपनिस्साय वसितुकामो हिमवन्ततो आगन्त्वा नगरद्वारे दारके दिस्वा पुच्छि — “इमं नगरं सम्पत्तपब्बजिता कत्थ वसन्ती”ति? “कुम्भकारसालायं, भन्ते”ति। तापसो कुम्भकारसालं गन्त्वा द्वारे ठत्वा “सचे ते भगव अगरु, वसेय्याम एकरत्तिं सालायं”न्ति आह। कुम्भकारो “मय्हं रत्तिं सालायं किच्चं नत्थि, महती साला, यथासुखं वसथ, भन्ते”ति सालं निर्यादेसि। तस्मिं पविसित्वा निसिन्ने अपरोपि नारदो नाम तापसो हिमवन्ततो आगन्त्वा कुम्भकारं एकरत्तिवासं याचि। कुम्भकारो “पठमं आगतो इमिना सद्धिं एकतो वसितुकामो भवेय्य वा नो वा, अत्तानं परिमोचेस्सामी”ति चिन्तेत्वा “सचे, भन्ते, पठमं उपगतो रोचेस्सति, तस्स रुचिया वसथा”ति आह। सो तमुपसङ्कमित्वा “सचे ते, आचरिय अगरु, मयज्चेत्थ एकरत्तिं वसेय्यामा”ति याचि। “महती साला, पविसित्वा एकमन्ते वसाही”ति वुत्ते पविसित्वा पुरेतरं पविट्ठस्स देविलस्स अपरभागे निसीदि। उभोपि सारणीयकथं कथेत्वा निपज्जिसु।

सयनकाले नारदो देविलस्स निपज्जनट्ठानञ्च द्वारञ्च सल्लकखेत्वा निपज्जि। सो पन देविलो निपज्जमानो अत्तनो निपज्जनट्ठाने अनिपज्जित्वा द्वारमज्झे तिरियं निपज्जि। नारदो रत्तिं निक्खमन्तो तस्स जटासु अक्कमि। “को मं अक्कमी”ति च वुत्ते, “आचरिय, अहं”न्ति आह। “कूटजटिल, अरज्जतो आगन्त्वा मम जटासु अक्कमसी”ति। “आचरिय, तुम्हाकं इध निपन्नभावं न जानामि, खमथ मे”ति वत्वा तस्स कन्दन्तस्सेव बहि निक्खमि। इतरो “अयं पविसन्तोपि मं अक्कमेय्या”ति परिवत्तेत्वा पादट्ठाने सीसं कत्वा निपज्जि। नारदोपि पविसन्तो “पठमं पाहं आचरिये अपरज्झिं, इदानिस्स पादपस्सेन पविसिस्सामी”ति चिन्तेत्वा आगच्छन्तो गीवाय अक्कमि। “को एसो”ति च वुत्ते “अहं, आचरिया”ति वत्वा “कूटजटिल, पठमं मम जटासु अक्कमित्वा इदानि गीवाय अक्कमसि, अभिसपिस्सामि त”न्ति वुत्ते, “आचरिय, मय्हं दोसो नत्थि, अहं तुम्हाकं एवं निपन्नभावं न जानामि, पठमम्पि मे अपरद्धं, इदानि पादपस्सेन पविसिस्सामी”ति पविट्ठोम्हि, खमथ मे”ति आह। “कूटजटिल, अभिसपिस्सामि त”न्ति। “मा एवं करित्थ आचरिया”ति। सो तस्स वचनं अनादियित्वा —

“सहस्सरंसी सततेजो, सूरियो तमविनोदनो ।
पातोदयन्ते सूरिये, मुद्धा ते फलतु सत्तधा”ति ॥ —

तं अभिसपि एव । नारदो, “आचरिय, मय्हं दोसो नत्थीति मम वदन्तस्सेव तुम्हे अभिसपथ, यस्स दोसो अत्थि, तस्स मुद्धा फलतु, मा निदोसस्सा”ति वत्वा —

“सहस्सरंसी सततेजो, सूरियो तमविनोदनो ।
पातोदयन्ते सूरिये, मुद्धा ते फलतु सत्तधा”ति ॥ —

अभिसपि । सो पन महानुभावो अतीते चत्तालीस, अनागते चत्तालीसाति असीतिकप्पे अनुस्सरति । तस्मा “कस्स नु खो उपरि अभिसपो पतिस्सती”ति उपधारेन्तो “आचरियस्सा”ति जत्वा तस्मिं अनुकम्पं पटिच्च इद्धिबलेन अरुणुगगमनं निवारेति ।

नागरा अरुणे अनुगच्छन्ते राजद्वारं गन्त्वा, “देव, तयि रज्जं कारेन्ते अरुणो न उट्ठहति, अरुणं नो उट्ठापेही”ति कन्दिंसु । राजा अत्तनो कायकम्मादीनि ओलोकेन्तो किञ्चि अयुत्तं अदिस्वा “किं नु खो कारण”न्ति चिन्तेत्वा “पब्बजितानं विवादेन भवितब्ब”न्ति परिसङ्कमानो “कच्चि इमस्मिं नगरे पब्बजिता अत्थी”ति पुच्छि । “हिय्यो सायं कुम्भकारसालायं आगता अत्थि देवा”ति वुत्ते तंखणज्जेव राजा उक्काहि धारियमानाहि तत्थ गन्त्वा नारदं वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्नो आह —

“कम्मन्ता नप्पवत्तन्ति, जम्बुदीपस्स नारद ।
केन लोको तमोभूतो, तं मे अक्खाहि पुच्छितो”ति ॥

नारदो सब्बं तं पवत्ति आचिक्खित्वा इमिना कारणेन अहं इमिना अभिसपितो, अथाहं “मय्हं दोसो नत्थि, यस्स दोसो अत्थि, तस्सेव उपरि अभिसपो पततू”ति वत्वा अभिसपिं । अभिसपित्वा च पन “कस्स नु खो उपरि अभिसपो पतिस्सती”ति उपधारेन्तो “सूरियुगगमनवेलाय आचरियस्स मुद्धा सत्तधा फलिस्सती”ति दिस्वा एतस्मिं अनुकम्पं पटिच्च अरुणस्स उगगमनं न देमीति । “कथं पन अस्स, भन्ते, अन्तरायो न भवेय्या”ति । “सचे मं खमापेय्य, न भवेय्या”ति । “तेन हि खमापेही”ति वुत्ते “एसो, महाराज, मं जटासु च गीवाय च अक्कमि, नाहं एतं कूटजटिलं खमापेमी”ति । “खमापेहि, भन्ते, मा एवं करित्था”ति । “न खमापेमी”ति । “मुद्धा ते सत्तधा फलिस्सती”ति वुत्तेपि न खमापेतिथेव । अथ नं राजा “न त्वं अत्तनो रुचिया खमापेस्ससी”ति हत्थपादकुच्छिगीवासु गाहापेत्वा नारदस्स पादमूले ओनमापेसि । नारदोपि “उट्ठेहि, आचरिय, खमामि ते”ति वत्वा, “महाराज, नायं यथामनेन खमापेति, नगरस्स अविदूरे एको सरो अत्थि, तत्थ नं सीसे मत्तिकापिण्डं कत्वा गलप्पमाणे उदके ठपापेही”ति आह । राजा तथा कारेसि । नारदो देविलं आमन्तेत्वा, “आचरिय, मया इद्धिया विस्सट्ठाय सूरियसन्तापे उट्ठहन्ते उदके निमुज्जित्वा अज्जेन ठानेन उत्तरित्वा गच्छेय्यासी”ति आह । “तस्स सूरियरंसीहि संफुट्टमत्तोव मत्तिकापिण्डो सत्तधा फलि, सो निमुज्जित्वा अज्जेन ठानेन पलायी”ति ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “तदा, भिक्खवे, राजा आनन्दो अहोसि, देविलो तिस्सो, नारदो अहमेवाति एवं तदापेस दुब्बचोयेवा”ति वत्वा तिस्सत्थेरं आमन्तेत्वा, “तिस्स, भिक्खुनो नाम असुकेनाहं अक्कुट्ठो, असुकेन पहटो, असुकेन जितो, असुको खो मे भण्डं अहासी”ति चिन्तेन्तस्स वेरं नाम न वूपसम्मति, एवं पन अनुपनय्हन्तस्सेव

उपसम्मती'ति वत्वा इमा गाथा अभासि —

३. “अक्कोच्छि मं अवधि मं, अजिनि मं अहासि मे ।

ये च तं उपनयन्ति, वेरं तेसं न सम्मति ॥

४. “अक्कोच्छि मं अवधि मं, अजिनि मं अहासि मे ।

ये च तं नुपनयन्ति, वेरं तेसूपसम्मती'ति ॥

तत्थ अक्कोच्छीति अक्कोसि । अवधीति पहरि । अजिनीति कूटसक्खिओतारणेन वा वादपटिवादेन वा करणुत्तरियकरणेन वा अजेसि । अहासि मेति मम सन्तकं पत्तादीसु किञ्चिदेव अवहरि । ये च तन्ति ये केचि देवता वा मनुस्सा वा गहट्ठा वा पब्बजिता वा तं “अक्कोच्छि मं”न्ति आदिवत्थुकं कोधं सकटधुरं विय नद्धिना पूतिमच्छादीनि विय च कुसादीहि पुनप्पुनं वेठेत्वा उपनयन्ति, तेसं सकिं उप्पन्नं वेरं न सम्मतीति वूपसम्मति । ये च तं नुपनयन्तीति असति या अमनसिकारवसेन वा कम्मपच्चवेक्खणादिवसेन वा ये तं अक्कोसादिवत्थुकं कोधं तथापि कोचि निद्दोसो पुरिमभवे अक्कुट्ठो भविस्सति, पहटो भविस्सति, कूटसक्खिं ओतारेत्वा जितो भविस्सति, कस्सचि ते पसय्ह किञ्चि अच्छिन्नं भविस्सति, तस्मा निद्दोसो हुत्वापि अक्कोसादीनि पापुणासीति एवं न उपनयन्ति । तेसु पमादेन उप्पन्नम्पि वेरं इमिना अनुपनयहनेन निरिन्धनो विय जातवेदो वूपसम्मतीति ।

देसनापरियोसाने सतसहस्सभिक्खू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसु । धम्मदेसना महाजनस्स सात्थिका अहोसि । दुब्बचोपि सुब्बचोयेव जातोति ।

तिस्सत्थेरवत्थु ततियं ।

४. काळयक्खिनीवत्थु

न हि वेरेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरं वज्झित्थिं आरब्भ कथेसि ।

एको किर कुटुम्बिकपुत्तो पितरि कालकते खेत्ते च घरे च सब्बकम्मानि अत्तनाव करोन्तो मातरं पटिजग्गि । अथस्स माता “कुमारिकं ते, तात, आनेस्सामी”ति आह । “अम्म, मा एवं वदेथ, अहं यावजीवं तुम्हे पटिजग्गिस्सामी”ति । “तात, खेत्ते च घरे च किच्चं त्वमेव करोसि, तेन मय्हं चित्तसुखं नाम न होति, आनेस्सामी”ति । सो पुनप्पुनं पटिक्खिपित्वा तुण्ही अहोसि । सा एकं कुलं गन्तुकामा गेहा निक्खमि । अथ नं पुत्तो “कतरं कुलं गच्छथा”ति पुच्छित्वा “असुककुलं नामा”ति वुत्ते तत्थ गमनं पटिसेधेत्वा अत्तनो अभिरुचितं कुलं आचिक्खि । सा तत्थ गन्त्वा कुमारिकं वारेत्वा दिवसं ववत्थपेत्वा तं आनेत्वा तस्स घरे अकासि । सा वज्झा अहोसि । अथ नं माता, पुत्त, त्वं अत्तनो रुचिया कुमारिकं आणापेसि, सा इदानी वज्झा जाता, अपुत्तकज्ज नाम कुलं विनस्सति, पवेणी न घटीयति, तेन अज्जं ते कुमारिकं आनेमीति । तेन “अलं, अम्मा”ति वुच्चमानापि पुनप्पुनं कथेसि । वज्झित्थी तं कथं सुत्वा “पुत्ता नाम मातापितूनं वचनं अतिक्कमितुं न सक्कोन्ति, इदानी अज्जं विजायिनिं इत्थिं आनेत्वा मं दासिभोगेन भुज्जिस्सति । यन्नूनाहं सयमेव एकं कुमारिकं आनेय्य”न्ति चिन्तेत्वा एकं कुलं गन्त्वा तस्सत्थाय कुमारिकं वारेत्वा “किं नामेतं, अम्म, वदेसी”ति तेहि पटिक्खित्ता “अहं वज्झा, अपुत्तकं नाम कुलं विनस्सति, तुम्हाकं पन धीता पुत्तं वा धीतरं वा लभित्वा कुटुम्बिकस्स सामिनी भविस्सति, मय्हं सामिकस्स नं

देथा”ति याचित्वा सम्पटिच्छापेत्वा आनेत्वा सामिकस्स घरे अकासि ।

अथस्सा एतदहोसि — “सचायं पुत्तं वा धीतरं वा लभिस्सति, अयमेव कुटुम्बस्स सामिनी भविस्सति । यथा दारकं न लभति, तथेव नं कातुं वट्टती”ति । अथ नं सा आह — “अम्म, यदा ते कुच्छियं गब्भो पतिट्ठाति, अथ मे आरोचेय्यासी”ति । सा “साधू”ति पटिस्सुणित्वा गब्भे पतिट्ठिते तस्सा आरोचेसि । इतरिस्सा पन सा सयमेव निच्चं यागुभत्तं देति, अथस्सा आहारेनेव सद्धिं गब्भपातनभेसज्जमदासि, गब्भो पति । दुतियम्पि गब्भे पतिट्ठिते आरोचेसि, इतरा दुतियम्पि तथेव पातेसि । अथ नं पटिविस्सकित्थियो पुच्छिंसु — “कच्चि ते सपत्ति अन्तरायं करोती”ति? सा तमत्थं आरोचेत्वा “अन्धबाले, कस्मा एवमकासि, अयं तव इस्सरियभयेन गब्भस्स पातनभेसज्जं योजेत्वा देति, तेन ते गब्भो पतति, मा पुन एवमकत्था”ति वुत्ता ततियवारे न कथेसि । अथ सा इतरिस्सा उदरं दिस्वा “कस्मा मय्हं गब्भस्स पतिट्ठितभावं न कथेसी”ति वत्वा “त्वं मं आनेत्वा वञ्चेत्वा द्वे वारे गब्भं पातेसि, किमत्थं तुय्हं कथेमी”ति वुत्ते “नट्ठा दानिम्ही”ति चिन्तेत्वा तस्सा पमादं ओलोकेन्ती परिणते गब्भे ओकासं लभित्वा भेसज्जं योजेत्वा अदासि । गब्भो परिणतत्ता पतितुं असक्कोन्तो तिरियं निपति, खरा वेदना उप्पज्जि, जीवितसंसयं पापुणि । सा “नासितम्हि तथा, त्वमेव मं आनेत्वा त्वमेव तयोपि वारे दारके नासेसि, इदानी अहम्पि नस्सामि, इतो दानि चुता यक्खिनी हुत्वा तव दारके खादितुं समत्था हुत्वा निब्बत्तेय्य”न्ति पत्थनं पट्टपेत्वा कालं कत्वा तस्मिंयेव गेहे मज्जारी हुत्वा निब्बत्ति । इतरम्पि सामिको गहेत्वा “तथा मे कुलूपच्छेदो कतो”ति कप्परजण्णुकादीहि सुपोथितं पोथेसि । सा तेनेवाबाधेन कालं कत्वा तथेव कुक्कुटी हुत्वा निब्बत्ता ।

कुक्कुटी न चिरस्सेव अण्डानि विजायि, मज्जारी आगन्त्वा तानि अण्डानि खादि । दुतियम्पि ततियम्पि खादियेव । कुक्कुटी चिन्तेसि — “तयो वारे मम अण्डानि खादित्वा इदानी मम्पि खादितुकामासी”ति । “इतो चुता सपुत्तकं तं खादितुं लभेय्य”न्ति पत्थनं कत्वा ततो चुता अरञ्जे दीपिनी हुत्वा निब्बत्ति । इतरा मिगी हुत्वा निब्बत्ति । तस्सा विजातकाले दीपिनी आगन्त्वा तयो वारे पुत्तके खादि । मिगी मरणकाले “अयं मे तिक्खत्तुं पुत्तके खादित्वा इदानी मम्पि खादिस्सति, इतो दानि चुता एतं सपुत्तकं खादितुं लभेय्य”न्ति पत्थनं कत्वा इतो चुता यक्खिनी हुत्वा निब्बत्ति । दीपिनीपि तथेव ततो चुता सावत्थियं कुलधीता हुत्वा निब्बत्ति, सा वुद्धिप्पत्ता द्वारगामके पतिकुलं अगमासि, अपरभागे च पुत्तं विजायि । यक्खिनीपि तस्सा पियसहायिकावण्णेन आगन्त्वा “कुहिं मे सहायिका”ति “अन्तोगब्भे विजाता”ति वुत्ते “पुत्तं नु खो विजाता, उदाहु धीतरन्ति पस्सिस्सामि न”न्ति गब्भं पविसित्वा पस्सन्ती विय दारकं गहेत्वा खादित्वा गता । पुन दुतियवारेपि तथेव खादि । ततियवारे इतरा गरुभारा हुत्वा सामिकं आमन्तेत्वा, “सामि, इमस्मिं ठाने एका यक्खिनी मम द्वे पुत्ते खादित्वा गता, इदानी मम कुलगेहं गन्त्वा विजायिस्सामी”ति कुलगेहं गन्त्वा विजायि ।

तदा सा यक्खिनी उदकवारं गता होति । वेस्सवणस्स हि यक्खिनियो वारेन अनोतत्तदहतो सीसपरम्पराय उदकमाहरन्ति । ता चतुमासच्चयेनपि पञ्चमासच्चयेनपि मुच्चन्ति । अपरा यक्खिनियो किलन्तकाया जीवितक्खयम्पि पापुणन्ति । सा पन उदकवारतो मुत्तमत्ताव वेगेन तं घरं गन्त्वा “कुहिं मे सहायिका”ति पुच्छि । “कुहिं नं पस्सिस्ससि, तस्सा इमस्मिं ठाने जातजातदारके यक्खिनी आगन्त्वा खादति, तस्मा कुलगेहं गता”ति । सा “यत्थ वा तत्थ वा गच्छतु, न मे मुच्चिस्सती”ति वेरवेगसमुस्साहितमानसा नगराभिमुखी पक्खन्दि । इतरापि नामगहणदिवसे नं दारकं न्हापेत्वा नामं कत्वा, “सामि, इदानी सकघरं गच्छामा”ति पुत्तमादाय सामिकेन सद्धिं विहारमज्झे गतमगेन गच्छन्ती पुत्तं सामिकस्स दत्वा विहारपोक्खरणिना न्हात्वा सामिके न्हायन्ते उत्तरित्वा पुत्तस्स थज्जं पायमाना ठिता यक्खिनिं आगच्छन्ति दिस्वा सज्जानित्वा, “सामि, वेगेन एहि, अयं सा यक्खिनी, वेगेन एहि, अयं सा यक्खिनी”ति उच्चासद्वं कत्वा याव तस्स आगमनं सण्ठातुं असक्कोन्ती निवत्तेत्वा अन्तोविहाराभिमुखी पक्खन्दि ।

तस्मिं समये सत्था परिसमज्झे धम्मं देसेसि । सा पुत्तं तथागतस्स पादपिट्ठे निपज्जापेत्वा “तुम्हाकं मया एस दिन्नो, पुत्तस्स मे जीवितं देथा”ति आह । द्वारकोट्टके अधिवत्थो सुमनदेवो नाम यक्खिनिया अन्तो पविसितुं नादासि । सत्था आनन्दत्थेरं आमन्तेत्वा “गच्छ, आनन्द, तं यक्खिनिं पक्कोसाही”ति आह । थेरो पक्कोसि । इतरा “अयं, भन्ते, आगच्छती”ति आह । सत्था “एतु, मा सद्धमकासी”ति वत्वा तं आगन्त्वा ठितं “कस्मा एवं करोसि, सचे तुम्हे मादिसस्स बुद्धस्स सम्मुखीभावं नागमिस्सथ, अहिनकुलानं विय अच्छफन्दनानं विय काकोलूकानं विय च कप्पट्टितिकं वो वेरं अभविस्स, कस्मा वेरं पटिवेरं करोथ । वेरज्झि अवेरेन उपसम्मति, नो वेरेना”ति वत्वा इमं गाथमाह —

५. “न हि वेरेन वेरानि, सम्मन्तीध कुदाचनं ।
अवेरेन च सम्मन्ति, एस धम्मो सनन्तनो”ति ॥

तत्थ न हि वेरेनाति यथा हि खेळसिङ्गाणिकादीहि असुचीहि मक्खितं ठानं तेहेव असुचीहि धोवन्ता सुद्धं निग्गन्धं कातुं न सक्कोन्ति, अथ खो तं ठानं भिय्योसोमत्ताय असुद्धतरज्ज्वेव दुग्गन्धतरज्ज्व होति; एवमेव अक्कोसन्तं पच्चक्कोसन्तो पहरन्तं पटिपहरन्तो वेरेन वेरं वूपसमेतुं न सक्कोति, अथ खो भिय्यो भिय्यो वेरमेव करोति । इति वेरानि नाम वेरेन किस्मिञ्च काले न सम्मन्ति, अथ खो वड्डन्तियेव । अवेरेन च सम्मन्तीति यथा पन तानि खेळादीनि असुचीनि विप्पसन्नेन उदकेन धोवियमानानि नस्सन्ति, तं ठानं सुद्धं होति सुगन्धं; एवमेव अवेरेन खन्तिमेत्तोदकेन योनिसो मनसिकारेण पच्चवेक्खणेन वेरानि वूपसम्मन्ति पटिप्पस्सम्भन्ति अभावं गच्छन्ति । एस धम्मो सनन्तनोति एस अवेरेन वेरूपसमनसङ्घातो पोराणको धम्मो; सब्बेसं बुद्धपच्चेकबुद्धखीणासवानं गतमग्गोति ।

गाथापरियोसाने यक्खिनी सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । सम्पत्तपरिसायपि धम्मदेसना सात्थिका अहोसि ।

सत्था तं इत्थिं आह — “एतिस्सा तव पुत्तं देही”ति । “भायामि, भन्ते”ति । “मा भायि, नत्थि ते एतं निस्साय परिपन्थो”ति आह । सा तस्सा पुत्तमदासि । सा तं चुम्बित्वा आलिङ्गित्वा पुन मातुयेव दत्वा रोदितुं आरभि । अथ नं सत्था “किमेत”न्ति पुच्छि । “भन्ते, अहं पुब्बे यथा वा तथा वा जीविकं कप्पेन्तीपि कुच्छिपूरं नालत्थं, इदानीं कथं जीविस्सामी”ति । अथ नं सत्था “मा चिन्तयी”ति समस्सासेत्वा तं इत्थिमाह — “इमं नेत्वा अत्तनो गेहे निवासापेत्वा अग्गयागुभत्तेहि पटिजग्गाही”ति । सा तं नेत्वा पिट्ठिवंसे पतिट्ठापेत्वा अग्गयागुभत्तेहि पटिजग्गि, तस्सा वीहिपहरणकाले मुसलग्गेन मुद्धं पहरन्तं विय उपट्ठासि । सा सहायिकं आमन्तेत्वा “इमस्मिं ठाने वसितुं न सक्कोमि, अज्जत्थ मं पतिट्ठापेही”ति वत्वा मुसलसालाय उदकचाटियं उद्धने निब्बकोसे सङ्कारकूटे गामद्वारे चाति एतेसु ठानेसु पतिट्ठापितापि इध मे मुसलेन सीसं भिन्दन्तं विय उपट्ठाति, इध दारका उच्छिट्ठोदकं ओतारेन्ति, इध सुनखा निपज्जन्ति, इध दारका असुचिं करोन्ति, इध कचवरं छट्ठेन्ति, इध गामदारका लक्खयोगं करोन्तीति सब्बानि तानि पटिक्खिपि । अथ नं बहिगामे विवित्तोकासे पतिट्ठापेत्वा तत्थ तस्सा अग्गयागुभत्तादीनि हरित्वा पटिजग्गि । सा यक्खिनी एवं चिन्तेसि — “अयं मे सहायिका इदानीं बहूपकारा, हन्दाहं किञ्चि पटिगुणं करोमी”ति । सा “इमस्मिं संवच्छरे सुब्बुट्टिका भविस्सति, थलट्ठाने सस्सं करोहि, इमस्मिं संवच्छरे दुब्बुट्टिका भविस्सति, निन्नट्ठानेयेव सस्सं करोही”ति सहायिकाय आरोचेति । सेसजनेहि कतसस्सं अतिउदकेन वा अनोदकेन वा नस्सति, तस्सा अतिविय सम्पज्जति । अथ नं सेसजना, “अम्म, तथा कतसस्सं नेव अच्छोदकेन, न अनुदकेन नस्सति, सुब्बुट्टिदुब्बुट्टिभावं जत्वा कम्मं करोसि, किं नु खो एत”न्ति पुच्छिंसु । “अम्हाकं सहायिका यक्खिनी सुब्बुट्टिदुब्बुट्टिभावं आचिक्खति, मयं तस्सा वचनेन थलेसु निन्नेसु सस्सानि करोम, तेन नो सम्पज्जति । किं न पस्सथ? निबद्धं अम्हाकं गेहतो यागुभत्तादीनि हरियमानानि, तानि एतिस्सा हरीयन्ति, तुम्हेपि एतिस्सा

अगगयागुभत्तादीनि हरथ, तुम्हाकम्पि कम्मन्ते ओलोकेस्सती'ति। अथस्सा सकलनगरवासिनो सक्कारं करिंसु। सापि ततो पट्ठाय सब्बेसं कम्मन्ते ओलोकेन्ती लाभगप्पत्ता अहोसि महापरिवारा। सा अपरभागे अट्ठ सलाकभत्तानि पट्ठपेसि। तानि यावज्जकाला दीयन्तियेवाति।

काळयक्खिनीवत्थु चतुत्थं।

५. कोसम्बकवत्थु

परे च न विजानन्तीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो कोसम्बके भिक्खू आरब्ध कथेसि।

कोसम्बियज्झि घोसितारामे पञ्चसतपञ्चसतपरिवारा द्वे भिक्खू विहरिंसु विनयधरो च धम्मकथिको च। तेसु धम्मकथिको एकदिवसं सरीरवलज्जं कत्वा उदककोट्टके आचमनउदकावसेसं भाजने ठपेत्वाव निक्खमि। पच्छा विनयधरो तत्थ पविट्ठो तं उदकं दिस्वा निक्खमित्वा इतरं पुच्छि, “आवुसो, तथा उदकं ठपित'न्ति? “आम, आवुसो'ति। “किं पनेत्थ आपत्तिभावं न जानासी'ति? “आम, न जानामी'ति। “होति, आवुसो, एत्थ आपत्ती'ति। “तेन हि पटिकरिस्सामि न'न्ति। “सचे पन ते, आवुसो, असज्जिच्च अस्सतिया कतं, नत्थि आपत्ती'ति। सो तस्सा आपत्तिया अनापत्तिदिट्ठि अहोसि। विनयधरोपि अत्तनो निस्सितकानं “अयं धम्मकथिको आपत्तिं आपज्जमानोपि न जानाती'ति आरोचेसि। ते तस्स निस्सितके दिस्वा “तुम्हाकं उपज्झायो आपत्तिं आपज्जित्वापि आपत्तिभावं न जानाती'ति आहंसु। ते गन्त्वा अत्तनो उपज्झायस्स आरोचेसुं। सो एवमाह — “अयं विनयधरो पुब्बे अनापत्तीति वत्वा इदानि आपत्तीति वदति, मुसावादी एसो'ति। ते गन्त्वा “तुम्हाकं उपज्झायो मुसावादी'ति आहंसु। ते एवं अज्जमज्जं कलहं वट्ठयिंसु। कतो विनयधरो ओकासं लभित्वा धम्मकथिकस्स आपत्तिया अदस्सने उक्खेपनीयकम्ममकासि। ततो पट्ठाय तेसं पच्चयदायका उपट्ठाकापि द्वे कोट्ठासा अहेसुं, ओवादपटिग्गाहका भिक्खुनियोपि आरक्खदेवतापि तासं सन्दिट्ठसम्भत्ता आकासट्ठदेवतापीति याव ब्रह्मलोका सब्बेपि पुथुज्जना द्वे पक्खा अहेसुं। चातुमहाराजिकं आदिं कत्वा याव अकनिट्ठभावना पन एकनिन्नादं कोलाहलं अगमासि।

अथेको अज्जतरो भिक्खु तथागतमुपसङ्कमित्वा उक्खेपकानं विनयधरान्तेवासिकानं “धम्मिकेनेवायं विनयकम्मेन उक्खित्तो'ति लद्धिज्ज, उक्खित्तानुवत्तकानं धम्मकथिकान्तेवासिकानं पन “अधम्मिकेनेव कम्मेन उक्खित्तो'ति लद्धिज्ज, उक्खेपकेहि वारियमानानम्पि च तेसं तं अनुपरिवारेत्वा विचरणभावज्ज आरोचेसि भगवा “समग्गा किर होन्तू'ति द्वे वारे पेसेत्वा “न इच्छन्ति, भन्ते, समग्गा भवितु'न्ति सुत्वा ततियवारे “भिन्नो भिक्खुसङ्घो, भिन्नो भिक्खुसङ्घो'ति तेसं सन्तिकं गन्त्वा उक्खेपकानं उक्खेपने, इतरेसज्ज आपत्तिया अदस्सने आदीनवं कथेत्वा पुन तेसं तत्थेव एकसीमायं उपोसथादीनि अनुजानित्वा भत्तग्गादीसु भण्डनजातानं “आसनन्तरिकाय निसीदितब्ब'न्ति (महाव० ४५६) भत्तग्गे वत्तं पज्जापेत्वा “इदानिपि भण्डनजाताव विहरन्ती'ति सुत्वा तत्थ गन्त्वा “अलं, भिक्खवे, मा भण्डन'न्ति आदीनि वत्वा, “भिक्खवे, भण्डनकलहविग्गहविवादा नामेते अनत्थकारका। कलहं निस्साय हि लटुकिकापि सकुणिका हत्थिनागं जीवितक्खयं पापेसी'ति **लटुकिज्जातकं** (जा० १.५.३९ आदयो) कथेत्वा, “भिक्खवे, समग्गा होथ, मा विवदथ। विवादं निस्साय हि अनेकसतसहस्सा वट्ठकापि जीवितक्खयं पत्ता'ति **वट्ठकज्जातकं** (जा० १.१.११८) कथेसि। एवम्पि तेसु भगवतो वचनं अनादियन्तेसु अज्जतरेन धम्मवादिना तथागतस्स विहेसं अनिच्छन्तेन “आगमेतु, भन्ते भगवा, धम्मसामि, अप्पोस्सुक्को, भन्ते भगवा, दिट्ठधम्मसुखविहारमनुयुत्तो विहरतु, मयमेव तेन भण्डनेन कलहेन विग्गहेन विवादेन पज्जायिस्सामा'ति (महाव० ४५७; म० नि० ३.२३६) वुत्ते अतीतं आहरि —

भूतपुब्बं, भिक्खवे, बाराणसियं ब्रह्मदत्तो नाम कासिराजा अहोसि । ब्रह्मदत्तेन दीधीतिस्स कोसलरज्जो रज्जं अच्छिन्दित्वा अज्जातकवेसेन वसन्तस्स पितुनो मारितभावज्जेव दीघावुकुमारेन अत्तनो जीविते दिन्ने ततो पट्टाय तेसं समग्गभावज्ज कथेत्वा “तेसज्हि नाम, भिक्खवे, राजूनं आदिन्नदण्डानं आदिन्नसत्थानं एवरूपं खन्तिसोरच्चं भविस्सति । इध खो तं, भिक्खवे, सोभेथ, यं तुम्हे एवं स्वाखाते धम्मविनये पब्बजिता समाना खमा च भवेय्याथ सोरता चा”ति ओवदित्वापि नेव ते समग्गे कातुं असक्खि । सो ताय आकिण्णविहारताय उक्कण्ठितो “अहं खो इदानी आकिण्णो दुक्खं विहरामि, इमे च भिक्खू मम वचनं न करोन्ति । यंनूनाहं एककोव गणम्हा वूपकट्ठो विहरेय्य”न्ति चिन्तेत्वा कोसम्बियं पिण्डाय चरित्वा अनपलोकेत्वा भिक्खुसङ्घं एककोव अत्तनो पत्तचीवरमादाय बालकलोणकगामं गन्त्वा तत्थ भगुत्थेरस्स एकचारिकवत्तं कथेत्वा पाचिनवंसमिगदाये तिण्णं कुलपुत्तानं सामगियानिसंसं कथेत्वा येन पालिलेय्यकं अत्थि, तदवसरि । तत्र सुदं भगवा पालिलेय्यकं उपनिस्साय रक्खितवनसण्डे भद्दसालमूले पालिलेय्यकेन हत्थिना उपट्ठियमानो फासुकं वस्सावासं वसि ।

कोसम्बिवासिनोपि खो उपासका विहारं गन्त्वा सत्थारं अपस्सन्ता “कुहिं, भन्ते, सत्था”ति पुच्छित्वा “पालिलेय्यकवनसण्डं गतो”ति । “किं कारणा”ति? “अम्हे समग्गे कातुं वायमि, मयं पन न समग्गा अहुम्हा”ति । “किं, भन्ते, तुम्हे सत्थु सन्तिके पब्बजित्वा तस्मिं सामग्गिं करोन्ते समग्गा नाहुवत्था”ति? “एवमावुसो”ति । “मनुस्सा इमे सत्थु सन्तिके पब्बजित्वा तस्मिं सामग्गिं करोन्तेपि समग्गा न जाता, मयं इमे निस्साय सत्थारं दट्ठुं न लभिमहा, इमेसं नेव आसनं दस्साम, न अभिवादनादीनि करिस्सामा”ति ततो पट्टाय तेसं सामीचिमत्तम्पि न करिंसु । ते अप्पाहारताय सुस्समाना कतिपाहेनेव उजुका हुत्वा अज्जमज्जं अच्चयं देसेत्वा खमापेत्वा “उपासका मयं समग्गा जाता, तुम्हेपि नो पुरिमसदिसा होथा”ति आहंसु । “खमापितो पन वो, भन्ते, सत्था”ति । “न खमापितो, आवुसो”ति । “तेन हि सत्थारं खमापेथ, सत्थु खमापितकाले मयम्पि तुम्हाकं पुरिमसदिसा भविस्सामा”ति । ते अन्तोवस्सभावेन सत्थु सन्तिकं गन्तुं अविशहन्ता दुक्खेन तं अन्तोवस्सं वीतिनामेसुं । सत्था पन तेन हत्थिना उपट्ठियमानो सुखं वसि । सोपि हि हत्थिनागो गणं पहाय फासुविहारत्थायेव तं वनसण्डं पाविसि ।

यथाह — “अहं खो आकिण्णो विहरामि हत्थीहि हत्थीनीहि हत्थिकलभेहि हत्थिच्छापेहि, छिन्नग्गानि चेव तिणानि खादामि, ओभग्गोभग्गज्ज मे साखाभङ्गं खादन्ति, आविलानि च पानीयानि पिवामि, ओगाहा चस्स मे उत्तिण्णस्स हत्थिनियो कायं उपनिघंसन्तियो गच्छन्ति, यंनूनाहं एकोव गणम्हा वूपकट्ठो विहरेय्य”न्ति (महाव० ४६७; उदा० ३५) । अथ खो सो हत्थिनागो यूथा अपक्कम्म येन पालिलेय्यकं रक्खितवनसण्डं भद्दसालमूलं, येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा पन भगवन्तं वन्दित्वा ओलोकेन्तो अज्जं किञ्चि अदिस्वा भद्दसालमूलं पादेनेव पहरन्तो तच्छेत्वा सोण्डाय साखं गहेत्वा सम्मज्जि । ततो पट्टाय सोण्डाय घटं गहेत्वा पानीयं परिभोजनीयं उपट्ठापेति, उण्होदकेन अत्थे सति उण्होदकं पटियादेति । कथं? हत्थेन कट्टानि घंसित्वा अग्गिं सम्पादेति, तत्थ दारूनि पक्खिपन्तो अग्गिं जालेत्वा तत्थ पासाणे पक्खिपित्वा पचित्वा दारुदण्डकेन पवट्टेत्वा परिच्छिन्नाय खुद्दकसोण्डिकाय खिपति, ततो हत्थं ओतारेत्वा उदकस्स तत्तभावं जानित्वा गन्त्वा सत्थारं वन्दति । सत्था “उदकं ते तापितं पालिलेय्यका”ति वत्वा तत्थ गन्त्वा न्हायति । अथस्स नानाविधानि फलानि आहरित्वा देति । यदा पन सत्था गामं पिण्डाय पविसति, तदा सत्थु पत्तचीवरमादाय कुम्भे पतिट्ठपेत्वा सत्थारा सङ्घियेव गच्छति । सत्था गामूपचारं पत्वा “पालिलेय्यक इतो पट्टाय तया गन्तुं न सक्का, आहार मे पत्तचीवर”न्ति आहरापेत्वा गामं पिण्डाय पाविसि । सोपि याव सत्थु निक्खमना तत्थेव ठत्वा आगमनकाले पच्चुग्गमनं कत्वा पुरिमनयेनेव पत्तचीवरं गहेत्वा वसनट्टाने ओतारेत्वा वत्तं दस्सेत्वा साखाय बीजति, रत्तिं वाळमिगपरिपन्थनिवारणत्थं महन्तं दण्डं सोण्डाय गहेत्वा “सत्थारं रक्खिस्सामी”ति याव अरुणुग्गमना वनसण्डस्स अन्तरन्तरेन विचरति, ततो

पट्टाययेव किर सो वनसण्डो पालिलेय्यकरक्खितवनसण्डो नाम जातो । अरुणे उगगते मुखोदकदानं आदिं कत्वा तेनेवूपायेन सब्बवत्तानि करोति ।

अथेको मक्कटो तं हत्थिं उट्ठाय समुट्ठाय दिवसे दिवसे तथागतस्स आभिसमाचारिकं करोन्तं दिस्वा “अहम्पि किञ्चिदेव करिस्सामी”ति विचरन्तो एकदिवसं निम्मक्खिकं दण्डकमधुं दिस्वा दण्डकं भज्जित्वा दण्डकेनेव सद्धिं मधुपटलं सत्थु सन्तिकं आहरित्वा कदलिपत्तं छिन्दित्वा तत्थ ठपेत्वा अदासि । सत्था गण्हि । मक्कटो “करिस्सति नु खो परिभोगं न करिस्सती”ति ओलोकेन्तो गहेत्वा निसिन्नं दिस्वा “किं नु खो”ति चिन्तेत्वा दण्डकोटियं गहेत्वा परिवत्तेत्वा उपधारेन्तो अण्डकानि दिस्वा तानि सणिकं अपनेत्वा पुन अदासि । सत्था परिभोगमकासि । सो तुट्ठमानसो तं तं साखं गहेत्वा नच्चन्तोव अट्ठासि । अथस्स गहितसाखापि अक्कन्तसाखापि भिज्जिंसु । सो एकस्मिं खाणुमत्थके पतित्वा निविट्ठगतो सत्थरि पसन्नेनेव चित्तेन कालं कत्वा तावतिसभवने तिसयोजनिके कनकविमाने निब्बत्ति, अच्छरासहस्सपरिवारो मक्कटदेवपुत्तो नाम अहोसि ।

तथागतस्स तत्थ हत्थिनागेन उपट्ठियमानस्स वसनभावो सकलजम्बुदीपे पाकटो अहोसि । सावत्थिनगरतो “अनाथपिण्डिको विसाखा च महाउपासिका”ति एवमादीनि महाकुलानि आनन्दत्थेरस्स सासनं पहिणिसु “सत्थारं नो, भन्ते, दस्सेथा”ति । दिसावासिनोपि पञ्चसता भिक्खू वुट्ठवस्सा आनन्दत्थेरं उपसङ्गमित्वा “चिरस्सुता नो, आवुसो आनन्द, भगवतो सम्मुखा धम्मी कथा, साधु मयं, आवुसो आनन्द, लभेय्याम भगवतो सम्मुखा धम्मिं कथं सवनाया”ति याचिसु । थेरो ते भिक्खू आदाय तत्थ गन्त्वा “तेमासं एकविहारिनो तथागतस्स सन्तिकं एत्तकेहि भिक्खूहि सद्धिं उपसङ्गमितुं अयुत्त”न्ति चिन्तेत्वा ते भिक्खू बहि ठपेत्वा एककोव सत्थारं उपसङ्गमि । पालिलेय्यको तं दिस्वा दण्डमादाय पक्खन्दि । सत्था ओलोकेत्वा अपेहि “अपेहि पालिलेय्यक, मा निवारयि, बुद्धुपट्टाको एसो”ति आह । सो तत्थेव दण्डं छट्ठेत्वा पत्तचीवरपटिगहणं आपुच्छि । थेरो नादासि । नागो “सचे उगगहितवत्तो भविस्सति, सत्थु निसीदनपासाणफलके अत्तनो परिक्खारं न ठपेस्सती”ति चिन्तेसि । थेरो पत्तचीवरं भूमियं ठपेसि । वत्तसम्पन्ना हि गरूनं आसने वा सयने वा अत्तनो परिक्खारं न ठपेन्ति ।

थेरो सत्थारं उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । सत्था “आनन्द, एकोव आगतोसी”ति पुच्छित्वा पञ्चसतेहि भिक्खूहि सद्धिं आगतभावं सुत्वा “कहं पनेते”ति वत्त्वा “तुम्हाकं चित्तं अजानन्तो बहि ठपेत्वा आगतोम्ही”ति वुत्ते “पक्कोसाहि ने”ति आह । थेरो तथा अकासि । ते भिक्खू आगन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु । सत्था तेहि सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा तेहि भिक्खूहि, “भन्ते भगवा, हि बुद्धसुखुमालो चेव खत्तियसुखुमालो च, तुम्हेहि तेमासं एककेहि तिट्ठन्तेहि निसीदन्तेहि च दुक्करं कतं, वत्तपटिवत्तकारकोपि मुखोदकादिदायकोपि नाहोसि मज्जे”ति वुत्ते, “भिक्खवे, पालिलेय्यकहत्थिना मम सब्बकिच्चानि कतानि । एवरूपज्झि सहायं लभन्तेन एकतोव वसितुं युत्तं, अलभन्तस्स एकचारिकभावोव सेय्यो”ति वत्त्वा इमा नागवग्गे तिस्सो गाथा अभसि —

“सचे लभेथ निपकं सहायं,
सद्धिचरं साधुविहारि धीरं ।
अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानि,
चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा ॥

“नो चे लभेथ निपकं सहायं,

सद्धिचरं साधुविहारि धीरं ।
 राजाव रट्टं विजितं पहाय,
 एको चरे मातङ्गरज्जेव नागो ॥

“एकस्स चरितं सेय्यो,
 नत्थि बाले सहायता ।
 एको चरे न च पापानि कयिरा,
 अप्पोस्सुक्को मातङ्गरज्जेव नागो”ति ॥ (महाव० ४६४; म० नि० ३.२३७; ध० प० ३२८-३३०; सु० नि० ४५-४६) ।

गाथापरियोसाने पञ्चसतापि ते भिक्खू अरहत्ते पतिट्ठहिंसु । आनन्दत्थेरोपि अनाथपिण्डिकादीहि पेसितसासनं आरोचेत्वा, “भन्ते, अनाथपिण्डिकप्पमुखा ते पञ्च अरियसावककोटियो तुम्हाकं आगमनं पच्चासीसन्ती”ति आह । सत्था “तेन हि गणहाहि पत्तचीवरं”न्ति पत्तचीवरं गाहापेत्वा निक्खमि । नागो गन्त्वा गतमग्गे तिरियं अट्ठासि । “किं करोति, भन्ते, नागो”ति? “तुम्हाकं, भिक्खवे, भिक्खं दातुं पच्चासीसति, दीघरत्तं खो पनायं मय्हं उपकारको, नास्स चित्तं कोपेतुं वट्ठति, निवत्तथ, भिक्खवे”ति सत्था भिक्खू गहेत्वा निवत्ति । हत्थीपि वनसण्डं पविसित्वा पनसकदलिफलादीनि नानाफलानि संहरित्वा रासिं कत्वा पुनदिवसे भिक्खूनं अदासि । पञ्चसता भिक्खू सब्बानि खेपेतुं नासक्खिंसु । भत्तकिच्चपरियोसाने सत्था पत्तचीवरं गाहेत्वा निक्खमि । नागो भिक्खूनं अन्तरन्तरेन गन्त्वा सत्थु पुरतो तिरियं अट्ठासि । “किं करोति, भन्ते, नागो”ति? “अयज्झि भिक्खवे, तुम्हे पेसेत्वा मं निवत्तेतुकामो”ति । अथ नं सत्था “पालिलेय्यक, इदं पन मम अनिवत्तगमनं, तव इमिना अत्तभावेन झानं वा विपस्सनं वा मग्गफलं वा नत्थि, तिट्ठ त्वं”न्ति आह । तं सुत्वा नागो मुखे सोण्डं पक्खिपित्वा रोदन्तो पच्छतो पच्छतो अगमासि । सो हि सत्थारं निवत्तेतुं लभन्तो तेनेव नियामेन यावजीवं पटिजग्गेय्य, सत्था पन तं गामूपचारं पत्वा “पालिलेय्यक इतो पट्ठाय तव अभूमि, मनुस्सावासो सपरिपन्थो, तिट्ठ त्वं”न्ति आह । सो रोदमानो तत्थेव ठत्वा सत्थरि चक्खुपथं विजहन्ते हृदयेन फलितेन कालं कत्वा सत्थरि पसादेन तावतिसंभवेन तिसयोजनिके कनकविमाने अच्छरासहस्समज्जे निब्बत्ति, पालिलेय्यकदेवपुत्तोयेवस्स नामं अहोसि ।

सत्थापि अनुपुब्बेन जेतवनं अगमासि । कोसम्बका भिक्खू “सत्था किर सावत्थिं आगतो”ति सुत्वा सत्थारं खमापेतुं तत्थ अगमंसु । कोसलराजा “ते किर कोसम्बका भण्डनकारका भिक्खू आगच्छन्ती”ति सुत्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा “अहं, भन्ते, तेसं मम विजितं पविसितुं न दस्सामी”ति आह । “महाराज, सीलवन्ता एते भिक्खू, केवलं अज्जमज्जं विवादेन मम वचनं न गण्हिंसु, इदानि मं खमापेतुं आगच्छन्ति, आगच्छन्तु महाराजा”ति । अनाथपिण्डिकोपि “अहं, भन्ते, तेसं विहारं पविसितुं न दस्सामी”ति वत्वा तथेव भगवता पटिक्खित्तो तुण्ही अहोसि । सावत्थियं अनुप्पत्तानं पन तेसं भगवा एकमन्ते विवित्तं कारापेत्वा सेनासनं दापेसि । अज्जे भिक्खू तेहि सद्धि नेव एकतो निसीदन्ति, न तिट्ठन्ति, आगतागता सत्थारं पुच्छन्ति — “कतमेते, भन्ते, भण्डनकारका कोसम्बका भिक्खू”ति? सत्था “एते”ति दस्सेति । “एते किर ते, एते किर ते”ति आगतागतेहि अङ्गुलिका दस्सियमाना लज्जाय सीसं उक्खिपितुं असक्कोन्ता भगवतो पादमूले निपज्जित्वा भगवन्तं खमापेसुं । सत्था “भारियं वो, भिक्खवे, कतं, तुम्हे हि नाम मादिसस्स बुद्धस्स सन्तिके पब्बजित्वा मयि सामग्गिं करोन्ते मम वचनं न करित्थ, पोराणकपण्डितापि वज्झप्पत्तानं मातापितूनं ओवादं सुत्वा तेसु जीविता वोरोपियमानेसुपि तं अनतिक्कमित्वा पच्छा द्वीसु रट्ठेसु रज्जं कारयिंसू”ति वत्वा पुनदेव कोसम्बिकजातकं (जा० १.९.१० आदयो) कथेत्वा “एवं, भिक्खवे, दीघावुकुमारो मातापितूसु जीविता वोरोपियमानेसुपि तेसं ओवादं अनतिक्कमित्वा पच्छा ब्रह्मदत्तस्स

धीतरं लभित्वा द्वीसु कासिकोसलरट्टेसु रज्जं कारेसि, तुम्हेहि पन मम वचनं अकरोन्तेहि भारियं कत”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

६. “परे च न विजानन्ति, मयमेत्थ यमामसे ।
ये च तत्थ विजानन्ति, ततो सम्मन्ति मेधगा”ति ॥

तत्थ परेति पण्डिते ठपेत्वा ततो अज्जे भण्डनकारका परे नाम । ते तत्थ सङ्गमज्जे कोलाहलं करोन्ता “मयं यमामसे उपरमाम विनस्साम सततं समितं मच्चुसन्तिकं गच्छामा”ति न विजानन्ति । ये च तत्थ विजानन्तीति ये तत्थ पण्डिता “मयं मच्चुसन्तिकं गच्छामा”ति विजानन्ति । ततो सम्मन्ति मेधगाति एवञ्च ते जानन्ता योनिसोमनसिकारं उप्पादेत्वा मेधगानं कलहानं वूपसमाय पटिपज्जन्ति । अथ नेसं ताय पटिपत्तिया ते मेधगा सम्मन्तीति । अथ वा परे चाति पुब्बे मया “मा, भिक्खवे, भण्डन”न्तिआदीनि वत्वा ओवदियमानापि मम ओवादस्स अपटिग्गहणेन अतिक्कमनेन अमामका परे नाम । “मयं छन्दादिवसेन मिच्छागाहं गहेत्वा एत्थ सङ्गमज्जे यमामसे भण्डनादीनं वुद्धिया वायमामा”ति न विजानन्ति । इदानीं पन योनिसो पच्चवेक्खमाना तत्थ तुम्हाकं अन्तरे ये च पण्डितपुरिसा “पुब्बे मयं छन्दादिवसेन वायमन्ता अयोनिसो पटिपन्ना”ति विजानन्ति, ततो तेसं सन्तिका ते पण्डितपुरिसे निस्साय इमे दानि कलहसङ्घाता मेधगा सम्मन्तीति अयमेत्थ अत्थोति ।

गाथापरियोसाने सम्पत्तिभिक्खू सोतापत्तिफलादीसु पतिट्ठहिंसूति ।

कोसम्बकवत्थु पञ्चमं ।

६. महाकाळत्थेरवत्थु

सुभानुपस्सिन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था सेतब्यनगरं उपनिस्साय सिंसपावने विहरन्तो चूळकाळमहाकाळे आरब्ध कथेसि ।

सेतब्यनगरवासिनो हि चूळकाळो, मज्झिमकाळो, महाकाळोति तयो भातरो कुटुम्बिका । तेसु जेट्ठकनिट्ठा दिसासु विचरित्वा पञ्चहि सकटसतेहि भण्डं आहरन्ति, मज्झिमकाळो आभतं विक्किणाति । अथेक्स्मिं समये ते उभोपि भातरो पञ्चहि सकटसतेहि नानाभण्डं गहेत्वा सावत्थिं गन्त्वा सावत्थिया च जेतवनस्स च अन्तरे सकटानि मोचयिंसु । तेसु महाकाळो सायन्हसमये मालागन्धादिहत्थे सावत्थिवासिनो अरियसावके धम्मस्सवनाय गच्छन्ते दिस्वा “कुहिं इमे गच्छन्ती”ति पुच्छित्वा तमत्थं सुत्वा “अहम्पि गमिस्सामी”ति चिन्तेत्वा कनिट्ठं आमन्तेत्वा, “तात, तेसु सकटेसु अप्पमत्तो होहि, अहं धम्मं सोतुं गच्छामी”ति वत्वा गन्त्वा तथागतं वन्दित्वा परिसपरियन्ते निसीदि । सत्था तं दिस्वा तस्स अज्झासयवसेन अनुपुब्बिं कथं कथेन्तो दुक्खक्खन्धसुत्तादिवसेन (म० नि० १.१६३ आदयो) अनेकपरियायेन कामानं आदीनवं ओकारं संकिलेसञ्च कथेसि । तं सुत्वा महाकाळो “सब्बं किर पहाय गन्तब्बं, परलोकं गच्छन्तं नेव भोगा, न जातका च अनुगच्छन्ति, किं मे घरावासेन पब्बजिस्सामी”ति चिन्तेत्वा महाजने सत्थारं वन्दित्वा पक्कन्ते सत्थारं पब्बज्जं याचित्वा सत्थारा “नत्थि ते कोचि अपलोकेतब्बो”ति वुत्ते, “कनिट्ठो मे, भन्ते, अत्थी”ति वत्वा तेन हि “अपलोकेहि न”न्ति वुत्ते, “साधु, भन्ते”ति वत्वा गन्त्वा कनिट्ठं पक्कोसापेत्वा, “तात, इमं सब्बं सापतेय्यं पटिपज्जाही”ति आह । “तुम्हे पन किं करिस्सथ भातिका”ति? “अहं सत्थु सन्तिके पब्बजिस्सामी”ति । सो तं नानप्पकारेहि याचित्वा निवत्तेतुं

असक्कोन्तो “साधु, सामि, यथा अज्झासयं करोथा”ति आह । महाकाळो गन्त्वा सत्थु सन्तिके पब्बजि । “अहं भातिकं गहेत्वाव उप्पब्बजिस्सामी”ति चूळकाळोपि पब्बजि । अपरभागे महाकाळो उपसम्पदं लभित्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा सासने धुरानि पुच्छित्वा सत्थारा द्वीसु धुरेसु कथितेसु “अहं, भन्ते, महल्लककाले पब्बजितत्ता गन्थधुरं पूरेतुं न सक्खिस्सामि, विपस्सनाधुरं पन पूरेस्सामी”ति याव अरहत्ता कम्मट्ठानं कथापेत्वा सोसानिकधुतङ्गं समादाय पठमयामातिक्कन्ते सब्बेसु निदं ओक्कन्तेसु सुसानं गन्त्वा पच्चूसकाले सब्बेसु अनुट्ठितेसुयेव विहारं आगच्छति ।

अथेका सुसानगोपिका काली नाम छवडाहिका थेरस्स ठितट्ठानं निसिन्नट्ठानं चङ्कमितट्ठानञ्च दिस्वा “को नु खो इधागच्छति, परिग्गणिहस्सामि न”न्ति परिग्गणिहतुं असक्कोन्ती एकदिवसं सुसानकुटिकायमेव दीपं जालेत्वा पुत्तधीतरो आदाय गन्त्वा एकमन्ते निलीयमाना मज्झिमयामे थेरं आगच्छन्तं दिस्वा गन्त्वा वन्दित्वा, “अय्यो, नो, भन्ते, इमस्मिं ठाने विहरती”ति आह । “आम, उपासिके”ति । “भन्ते, सुसाने विहरन्तेहि नाम वत्तं उग्गणिहतुं वट्ठती”ति । थेरो “किं पन मयं तया कथितवत्ते वत्तिस्सामा”ति अवत्वा “किं कातुं वट्ठति उपासिके”ति आह । “भन्ते, सोसानिकेहि नाम सुसाने वसनभावो सुसानगोपकानञ्च विहारे महाथेरस्स च गामभोजकस्स च कथेतुं वट्ठती”ति । “थेरो किं कारणा”ति? “कतकम्मा चोरा धनसामिकेहि पदानुपदं अनुबद्धा सुसाने भण्डकं छट्टेत्वा पलायन्ति, अथ मनुस्सा सोसानिकानं परिपन्थं करोन्ति, एतेसं पन कथिते ‘मयं इमस्स भदन्तस्स एत्तकं नाम कालं एत्थ वसनभावं जानाम, अचोरो एसो’ति उपहवं निवारन्ति । तस्मा एतेसं कथेतुं वट्ठती”ति ।

“थेरो अज्जं किं कातब्ब”न्ति? “भन्ते, सुसाने वसन्तेन नाम अय्येन मच्छमंसतिलपिट्ठतेलगुळादीनि वज्जेतब्बानि, दिवा न निद्वायितब्बं, कुसीतेन न भवितब्बं, आरद्धवीरियेन भवितब्बं, असठेन अमायाविना हुत्वा कल्याणज्झासयेन भवितब्बं, सायं सब्बेसु सुतेसु विहारतो आगन्तब्बं, पच्चूसकाले सब्बेसु अनुट्ठितेसुयेव विहारं गन्तब्बं । सचे, भन्ते, अय्यो इमस्मिं ठाने एवं विहरन्तो पब्बजितकिच्चं मत्थकं पापेतुं सक्खिस्सति, सचे मतसरीरं आनेत्वा छट्टेन्ति, अहं कम्बलकूटागारं आरोपेत्वा गन्धमालादीहि सक्कारं कत्वा सरीरकिच्चं करिस्सामि । नो चे सक्खिस्सति, चित्तकं आरोपेत्वा अग्गिं जालेत्वा सङ्कुना आकट्ठित्वा बहिं खिपित्वा फरसुना कोट्टेत्वा खण्डाखण्डिकं छिन्दित्वा अग्गिम्हि पक्खिपित्वा झापेस्सामी”ति आह । अथ नं थेरो “साधु भदे, एकं पन रूपारम्मणं दिस्वा मय्हं कथेय्यासी”ति आह । सा “साधू”ति पच्चस्सोसि । थेरो यथाज्झासयेन सुसाने समणधम्मं करोति । चूळकाळत्थेरो पन उट्ठाय समुट्ठाय घरावासं चिन्तेति, पुत्तदारं अनुस्सरति । “भातिको मे अतिभारियं कम्मं करोती”ति चिन्तेति ।

अथेका कुलधीता तंमुहुत्तसमुट्ठितेन ब्याधिना सायन्हसमये अमिलाता अकिलन्ता कालमकासि । तमेनं जातकादयो दारुतेलादीहि सद्धिं सायं सुसानं नेत्वा सुसानगोपिकाय “इमं झापेही”ति भतिं दत्वा निव्यादेत्वा पक्कमिंसु । सा तस्सा पारुतवत्थं अपनेत्वा तंमुहुत्तमतं पीणितपीणितं सुवण्णवण्णं सरीरं दिस्वा, “इमं अय्यस्स दस्सेतुं पतिरूपं आरम्मण”न्ति चिन्तेत्वा गन्त्वा थेरं वन्दित्वा, “भन्ते, एवरूपं नाम आरम्मणं अत्थि, ओलोकेथ अय्या”ति आह । थेरो “साधू”ति वत्वा पारुपनं नीहरापेत्वा पादतलतो याव केसग्गा ओलोकेत्वा “अतिपीणितमेतं रूपं सुवण्णवण्णं अग्गिम्हि नं पक्खिपित्वा महाजालाहि गहितमत्तकाले मय्हं आरोचेय्यासी”ति वत्वा सकट्टानमेव गन्त्वा निसीदि । सा तथा कत्वा थेरस्स आरोचेसि । थेरो गन्त्वा ओलोकेसि । जालाय पहटपहटट्ठानं कबरगाविया विय सरीरवण्णं अहोसि, पादा नमित्वा ओलम्बिंसु, हत्था पटिकुटिंसु, ऊरुनलाटं निच्चम्मं अहोसि । थेरो “इदं सरीरं इदानेव ओलोकेन्तानं अपरियन्तकरं हुत्वा इदानेव खयं पत्तं वयं पत्त”न्ति रत्तिट्ठानं गन्त्वा निसीदित्वा खयवयं सम्पस्समानो —

“अनिच्चा वत सङ्गारा, उप्पादवयधम्मिनो ।

उप्पज्जित्वा निरुज्झन्ति, तेसं वूपसमो सुखो”ति ॥ (दी० नि० २.२२१, २७२; सं० नि० १.१८६; २.१४३; जा० १.१.९५) —

गाथं वत्त्वा विपस्सनं वट्ठेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि ।

तस्मिं अरहत्तं पत्ते सत्था भिक्खुसङ्घपरिवृतो चारिकं चरमानो सेतव्यं गन्त्वा सिंसपावनं पाविसि । चूळकाळस्स भरियायो “सत्था किर अनुपत्तो सिंसपावन”न्ति सुत्वा “अम्हाकं सामिकं गण्हिस्सामा”ति पेसेत्वा सत्थारं निमन्तापेसुं । बुद्धानं पन अपरिचिण्णट्टाने आसनपज्जत्तिं आचिक्खन्तेन एकेन भिक्खुना पठमतरं गन्तुं वट्ठति । बुद्धानज्झि मज्झिमट्टाने आसनं पज्जापेत्वा तस्स दक्खिणतो सारिपुत्तत्थेरस्स, वामतो महामोगल्लानत्थेरस्स, ततो पट्टाय उभोसु पस्सेसु भिक्खुसङ्घस्स आसनं पज्जापेतब्बं होति । तस्मा महाकाळत्थेरो चीवरपारुपनट्टाने ठत्वा, “चूळकाळ, त्वं पुरतो गन्त्वा आसनपज्जत्तिं आचिक्खा”ति चूळकाळं पेसेसि । तस्स दिट्ठकालतो पट्टाय गेहजना तेन सद्धिं परिहासं करोन्ता नीचासनानि सङ्घत्थेरस्स कोटियं अत्थरन्ति, उच्चासनानि सङ्घनवकस्स कोटियं । इतरो “मा एवं करोथ, नीचासनानि उपरि मा पज्जापेथ, उच्चासनानि उपरि पज्जापेथ, नीचासनानि हेट्ठा”ति आह । इत्थियो तस्स वचनं असुणन्तियो विय “त्वं किं करोन्तो विचरसि, किं तव आसनानि पज्जापेतुं न वट्ठति, त्वं कं आपुच्छित्वा पब्बजितो, केन पब्बजितोसि, कस्मा इधागतोसी”ति वत्त्वा निवासनपारुपनं अच्छिन्दित्वा सेतकानि निवासेत्वा सीसे च मालाचुम्बुटकं ठपेत्वा, “गच्छ सत्थारं आनेहि, मयं आसनानि पज्जापेस्सामा”ति पहिणिसु । न चिरं भिक्खुभावे ठत्वा अवस्सिकोव उप्पब्बजितत्ता लज्जितुं न जानाति, तस्मा सो तेन आकप्पेन निरासङ्कोव गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं आदाय आगतो । भिक्खुसङ्घस्स पन भत्तकिच्चावसाने महाकाळस्स भरियायो “इमाहि अत्तनो सामिको गहितो, मयम्पि अम्हाकं सामिकं गण्हिस्सामा”ति चिन्तेत्वा पुनदिवसे सत्थारं निमन्तयिंसु । तदा पन आसनपज्जापनत्थं अज्जो भिक्खु अगमासि । ता तस्मिं खणे ओकासं अलभित्वा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निसीदापेत्वा भिक्खं अदंसु । चूळकाळस्स पन द्वे भरियायो, मज्झिमकाळस्स चतस्सो, महाकाळस्स पन अट्ठ । भिक्खूपि भत्तकिच्चं कातुकामा निसीदित्वा भत्तकिच्चमकंसु, बहि गन्तुकामा उट्ठाय अगमंसु । सत्था पन निसीदित्वा भत्तकिच्चं करि । तस्स भत्तकिच्चपरियोसाने ता इत्थियो, “भन्ते, महाकाळो अम्हाकं अनुमोदनं कत्वा आगच्छिस्सति, तुम्हे पुरतो गच्छथा”ति वदिंसु । सत्था “साधू”ति वत्त्वा पुरतो अगमासि । गामद्वारं पत्वा भिक्खू उज्झायिंसु “किं नामेतं सत्थारा कतं, जत्वा नु खो कतं, उदाहु अजानित्वा । हिय्यो चूळकाळस्स पुरतो गतत्ता पब्बज्जन्तरायो जातो, अज्ज अज्जस्स पुरतो गतत्ता अन्तरायो नाहोसि । इदानि महाकाळं ठपेत्वा आगतो, सीलवा खो पन भिक्खु आचारसम्पन्नो, करिस्सति नु खो तस्स पब्बज्जन्तराय”न्ति । सत्था तेसं वचनं सुत्वा निवत्तित्वा ठितो “किं कथेथ, भिक्खवे”ति पुच्छि । ते तमत्थं आरोचेसुं । “किं पन तुम्हे, भिक्खवे, चूळकाळं विय महाकाळं सल्लक्खेथा”ति? “आम, भन्ते” । तस्स हि द्वे पजापतियो, इमस्स अट्ठ । “अट्ठहि परिक्खिपित्वा गहितो किं करिस्सति, भन्ते”ति? सत्था “मा, भिक्खवे, एवं अवचुत्थ, चूळकाळो उट्ठाय समुट्ठाय सुभारम्मणबहुलो विहरति, पपाते ठितो दुब्बलरुक्खसदिसो । मय्हं पन पुत्तो महाकाळो असुभानुपस्सी विहरति, घनसेलपब्बतो विय अचलो”ति वत्त्वा इमा गाथा अभामि —

७. “सुभानुपस्सिं विहरन्तं, इन्द्रियेसु असंवुतं ।

भोजनम्हि चामत्तज्जुं, कुसीतं हीनवीरियं ।

तं वे पसहति मारो, वातो रुक्खंव दुब्बलं ॥

८. “असुभानुपस्सिं विहरन्तं, इन्द्रियेसु सुसंवृतं ।
भोजनमिह च मत्तञ्जुं, सद्धं आरद्धवीरियं ।
तं वे नप्पसहती मारो, वातो सेलं व पब्बत”न्ति ॥

तत्थ सुभानुपस्सिं विहरन्तन्ति सुतं अनुपस्सन्तं, इट्ठारम्मणे मानसं विस्सज्जेत्वा विहरन्तन्ति अत्थो । यो हि पुग्गलो निमित्तगाहं अनुव्यञ्जनगाहं गणहन्तो “नखा सोभना”ति गणहाति, “अङ्गुलियो सोभना”ति गणहाति, “हत्थपादा, जङ्घा, ऊरु, कटि, उदरं, थना, गीवा, ओट्टा, दन्ता, मुखं, नासा, अक्खीनि, कण्णा, भमुका, नलाटं, केसा, सोभना”ति गणहाति, “केसा, लोमा, नखा, दन्ता, तचो, सोभना”ति गणहाति, वण्णो सुभो, सण्ठानं सुभन्ति, अयं सुभानुपस्सी नाम । एवं तं सुभानुपस्सिं विहरन्तं । इन्द्रियेसूति चक्खादीसु छसु इन्द्रियेसु । असंवृतन्ति चक्खुद्वारादीनि अरक्खन्तं । परियेसनमत्ता पटिग्गहणमत्ता परिभोगमत्ताति इमिस्सा मत्ताय अजाननतो भोजनमिह चामत्तञ्जुं । अपिच पच्चवेक्खणमत्ता विस्सज्जनमत्ताति इमिस्सापि मत्ताय अजाननतो अमत्तञ्जुं, इदं भोजनं धम्मिकं, इदं अधम्मिकन्तिपि अजानन्तं । कामच्छन्दब्यापादविहिंसावितक्कवसिताय कुसीतं । हीनवीरियन्ति निब्बीरियं चतूसु इरियापथेसु वीरियकरणरहितं । पसहतीति अभिभवति अज्झोत्थरति । वातो रुक्खं व दुब्बलन्ति बलववातो छिन्नपपाते जातं दुब्बलरुक्खं विय । यथा हि सो वातो तस्स दुब्बलरुक्खस्स पुप्फफलपल्लवादीनिपि पातेति, खुद्दकसाखापि भञ्जति, महासाखापि भञ्जति, समूलकमपि तं रुक्खं उप्पाटेत्वा उद्धंमूलं अधोसाखं कत्वा गच्छति, एवमेव एवरूपं पुग्गलं अन्तो उप्पन्नो किलेसमारो पसहति, बलववातो दुब्बलरुक्खस्स पुप्फफलपल्लवादिपातनं विय खुद्धानुखुद्दकापत्तिआपज्जनमपि करोति, खुद्दकसाखाभञ्जनं विय निस्सगियादिआपत्तिआपज्जनमपि करोति, महासाखाभञ्जनं विय तेरससङ्घादिसेसापत्तिआपज्जनमपि करोति, उप्पाटेत्वा उद्धं, मूलकं हेट्ठासाखं कत्वा पातनं विय पाराजिकापत्तिआपज्जनमपि करोति, स्वाक्खातसासना नीहरित्वा कतिपाहेनेव गिहिभावं पापेतीति एवं एवरूपं पुग्गलं किलेसमारो अत्तनो वसे वत्तेतीति अत्थो ।

असुभानुपस्सिन्ति दससु असुभेसु अज्जतरं असुभं पस्सन्तं पटिकूलमनसिकारे युत्तं केसे असुभतो पस्सन्तं लोमे नखे दन्ते तचं वण्णं सण्ठानं असुभतो पस्सन्तं । इन्द्रियेसूति छसु इन्द्रियेसु । सुसंवृतन्ति निमित्तादिगाहरहितं पिहितद्वारं । अमत्तञ्जुतापटिक्खेपेन भोजनमिह च मत्तञ्जुं । सद्धन्ति कम्मस्स चेव फलस्स च सद्धहनलक्खणाय लोकिकाय सद्धाय चेव तीसु वत्थूसु अवेच्चप्पसादसङ्घाताय लोकुत्तरसद्धाय च समन्नागतं । आरद्धवीरियन्ति पग्गहितवीरियं परिपुण्णवीरियं । तं वेति एवरूपं तं पुग्गलं यथा दुब्बलवातो सणिकं पहरन्तो एकघनं सेलं चालेतुं न सक्कोति, तथा अब्भन्तरे उप्पज्जमानोपि दुब्बलकिलेसमारो नप्पसहति, खोभेतुं वा चालेतुं वा न सक्कोतीति अत्थो ।

तापि खो तस्स पुराणदुतियिकायो थेरं परिवारेत्वा “त्वं कं आपुच्छित्वा पब्बजितो, इदानि गिही भविस्ससि न भविस्ससी”ति आदीनि वत्वा कासावं नीहरितुकामा अहेसुं । थेरो तासं आकारं सल्लक्खेत्वा निसिन्नासना वुट्ठाय इद्धिया उप्पत्तित्वा कूटागारकणिकं द्विधा भिन्दित्वा आकासेनागन्त्वा सत्थरि गाथा परियोसापेन्तेयेव सत्थु सुवण्णवण्णं सरीरं अभित्थवन्तो आकासतो ओतरित्वा तथागतस्स पादे वन्दि ।

गाथापरियोसाने सम्पत्तभिक्खू सोतापत्तिफलादीसु पतिट्ठहिंसूति ।

महाकाळत्थेरवत्थु छट्ठं ।

७. देवदत्तवत्थु

अनिक्कसावोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो राजगहे देवदत्तस्स कासावलाभं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिंज्हि समये द्वे अगगसावका पञ्चसते पञ्चसते अत्तनो अत्तनो परिवारे आदाय सत्थारं आपुच्छित्वा वन्दित्वा जेतवनतो राजगहं अगमंसु । राजगहवासिनो द्वेपि तयोपि बहूपि एकतो हुत्वा आगन्तुकदानं अदंसु । अथेकदिवसं आयस्मा सारिपुत्तो अनुमोदनं करोन्तो “उपासका एको सयं दानं देति, परं न समादपेति, सो निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने भोगसम्पदं लभति, नो परिवारसम्पदं । एको सयं न देति, परं समादपेति, सो निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने परिवारसम्पदं लभति, नो भोगसम्पदं । एको सयम्पि न देति, परम्पि न समादपेति, सो निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने कज्जिकमत्तम्पि कुच्छिपूरं न लभति, अनाथो होति निष्पच्चयो । एको सयम्पि देति, परम्पि समादपेति, सो निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने अत्तभावसतेपि अत्तभावसहस्सेपि अत्तभावसतसहस्सेपि भोगसम्पदञ्चेव परिवारसम्पदञ्च लभती”ति एवं धम्मं देसेसि ।

तमेको पण्डितपुरिसो धम्मं सुत्वा “अच्छरिया वत भो, अब्भुता वत भो धम्मदेसना, सुकारणं कथितं, मया इमासं द्विन्नं सम्पत्तीनं निष्पादकं कम्मं कातुं वट्टती”ति चिन्तेत्वा — “भन्ते, स्वे मय्हं भिक्खं गणहथा”ति थेरं निमन्तेसि । “कित्तकेहि ते भिक्खूहि अत्थो उपासका”ति । “कित्तका पन वो, भन्ते, परिवारा”ति? “सहस्समत्ता उपासका”ति । “सब्बेहि सद्धियेव स्वे भिक्खं गणहथ, भन्ते”ति । “थेरो अधिवासेसि” । उपासको नगरवीथियं चरन्तो — “अम्मा, ताता, मया भिक्खुसहस्सं निमन्तितं, तुम्हे कित्तकानं भिक्खूनं भिक्खं दातुं सखिस्सथ, तुम्हे कित्तकान”न्ति समादपेसि । मनुस्सा अत्तनो अत्तनो पहोनकनियामेन — “मयं दसन्नं दस्साम, मयं वीसतिया, मयं सतस्सा”ति आहंसु । उपासको — “तेन हि एकस्मिं ठाने समागमं कत्वा एकतोव परिविसिस्साम, सब्बे तिलतण्डुलसप्पिमधुफाणितादीनि समाहरथा”ति एकस्मिं ठाने समाहरापेसि ।

अथस्स एको कुटुम्बिको सतसहस्सगघनिकं गन्धकासाववत्थं दत्वा — “सचे ते दानवत्तं नप्पहोति, इदं विस्सज्जेत्वा यं ऊनं, तं पूरेय्यासि । सचे पहोति, यस्सिच्छसि, तस्स भिक्खुनो ददेय्यासी”ति आह । तदा तस्स सब्बं दानवत्तं पहोसि, किञ्चि ऊनं नाम नाहोसि । सो मनुस्से पुच्छि — “इदं, अय्या, कासावं एकेन कुटुम्बिकेन एवं नाम वत्वा दिन्नं अतिरेकं जातं, कस्स नं देमा”ति । एकच्चे “सारिपुत्तत्थेरस्सा”ति आहंसु । एकच्चे “थेरो सस्सपाकसमये आगन्त्वा गमनसीलो, देवदत्तो अम्हाकं मङ्गलामङ्गलेसु सहायो उदकमणिको विय निच्चं पतिट्ठितो, तस्स तं देमा”ति आहंसु । सम्बहुलिकाय कथायपि “देवदत्तस्स दातब्ब”न्ति वत्तारो बहुतरा अहेसुं, अथ नं देवदत्तस्स अदंसु । सो तं छिन्दित्वा सिब्बित्वा रजित्वा निवासेत्वा पारुपित्वा विचरति । तं दिस्वा मनुस्सा “नयिदं देवदत्तस्स अनुच्छविकं, सारिपुत्तत्थेरस्स अनुच्छविकं । देवदत्तो अत्तनो अननुच्छविकं निवासेत्वा पारुपित्वा विचरती”ति वदिंसु । अथेको दिसावासिको भिक्खु राजगहा सावत्थिं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा कतपटिसन्थारो सत्थारा द्विन्नं अगगसावकानं फासुविहारं पुच्छितो आदितो पट्टाय सब्बं तं पवत्ति आरोचेसि । सत्था “न खो भिक्खु इदानेवेसो अत्तनो अननुच्छविकं वत्थं धारेति, पुब्बेपि धारेसियेवा”ति वत्वा अतीतं आहरि —

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बाराणसिवासी एको हत्थिमारको हत्थिं मारेत्वा मारेत्वा दन्ते च नखे च अन्तानि च घनमंसञ्च आहरित्वा विक्किणन्तो जीवितं कप्पेति । अथेकस्मिं अरञ्जे अनेकसहस्सा हत्थिनो गोचरं गहेत्वा गच्छन्ता पच्चेकबुद्धे दिस्वा ततो पट्टाय गच्छमाना गमनागमनकाले जण्णुकेहि निपतित्वा वन्दित्वा पक्कमन्ति । एकदिवसज्हि हत्थिमारको तं किरियं दिस्वा — “अहं इमे किच्छेन मारेमि, इमे च गमनागमनकाले पच्चेकबुद्धे वन्दन्ति,

किं नु खो दिस्वा वन्दन्ती”ति चिन्तेन्तो — “कासाव”न्ति सल्लक्खेत्वा, “मयापि इदानीं कासावं लब्धुं वट्ठी”ति चिन्तेत्वा एकस्स पच्चेकबुद्धस्स जातस्सरं ओरुह न्हायन्तस्स तीरे ठपितेसु कासावेसु चीवरं थेनेत्वा तेसं हत्थीनं गमनागमनमग्गे सत्तिं गहेत्वा ससीसं पारुपित्वा निसीदति । हत्थिनो तं दिस्वा — “पच्चेकबुद्धो”ति सज्जाय वन्दित्वा पक्कमन्ति । सो तेसं सब्बपच्छतो गच्छन्तं सत्तिया पहरित्वा मारेत्वा दन्तादीनि गहेत्वा सेसं भूमियं निखणित्वा गच्छति । अपरभागे बोधिसत्तो हत्थियोनियं पटिसन्धिं गहेत्वा हत्थिजेट्टको यूथपति अहोसि । तदापि सो तथेव करोति । महापुरिसो अत्तनो परिसाय परिहानिं जत्वा, “कुहिं इमे हत्थी गता, मन्दा जाता”ति पुच्छित्वा, “न जानाम, सामी”ति वुत्ते, “कुहिज्जि गच्छन्ता मं अनापुच्छित्वा न गमिस्सन्ति, परिपन्थेन भवितब्ब”न्ति वत्वा, “एकस्मिं ठाने कासावं पारुपित्वा निसिन्नस्स सन्निका परिपन्थेन भवितब्ब”न्ति परिसङ्कित्वा, “तं परिगगणितुं वट्ठी”ति सब्बे हत्थी पुरतो पेसेत्वा सयं पच्छतो विलम्बमानो आगच्छति । सो सेसहत्थीसु वन्दित्वा गतेसु महापुरिसं आगच्छन्तं दिस्वा चीवरं संहरित्वा सत्तिं विस्सज्जि । महापुरिसो सत्तिं उप्पट्टपेत्वा आगच्छन्तो पच्छतो पटिक्कमित्वा सत्तिं विवज्जेसि । अथ नं “इमिना इमे हत्थी नासिता”ति गणितुं पक्खन्दि । इतरो एकं रुक्खं पुरतो कत्वा निलीयि । अथ “नं रुक्खेन सद्धिं सोण्डाय परिक्खित्वा गहेत्वा भूमियं पोथेस्सामी”ति तेन नीहरित्वा दस्सितं कासावं दिस्वा — “सचाहं इमस्मिं दुब्बिस्सामि, अनेकसहस्सेसु मे बुद्धपच्चेकबुद्धखीणासवेसु लज्जा नाम भिन्ना भविस्सती”ति अधिवासेत्वा — “तया मे एत्तका जातका नासिता”ति पुच्छि । “आम, सामी”ति । “कस्मा एवं भारियकम्ममकासि, अत्तनो अननुच्छविकं वीतरागानं अनुच्छविकं वत्थं परिदहित्वा एवरूपं कम्मं करोन्तेन भारियं तया कत”न्ति । एवञ्च पन वत्वा उत्तरिपि नं निगगणन्तो “अनिक्कसावो कासावं...पे... स वे कासावमरहती”ति गाथं वत्वा — “अयुत्तं ते कत”न्ति वत्वा तं विस्सज्जेसि ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा, “तदा हत्थिमारको देवदत्तो अहोसि, तस्स निग्गाहको हत्थिनागो अहमेवा”ति जातकं समोधानेत्वा, “न, भिक्खवे, इदानीं, पुब्बेपि देवदत्तो अत्तनो अननुच्छविकं वत्थं धारेसियेवा”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

९. “अनिक्कसावो कासावं, यो वत्थं परिदहिस्सति ।

अपेतो दमसच्चेन, न सो कासावमरहति ॥

१०. “यो च वन्तकसावस्स, सीलेसु सुसमाहितो ।

उपेतो दमसच्चेन, स वे कासावमरहती”ति ॥

छद्दन्तजातकेनापि (जा० १.१६.१२२-१२३) च अयमत्थो दीपेतब्बो ।

तत्थ **अनिक्कसावो**ति रागादीहि कसावेहि सकसावो । **परिदहिस्सती**ति निवासनपारुपनअत्थरणवसेन परिभुज्जिस्सति । परिधस्सतीतिपि पाठो । **अपेतो दमसच्चेना**ति इन्द्रियदमेन चेव परमत्थसच्चपक्खिकेन वचीसच्चेन च अपेतो, वियुत्तो परिच्चत्थोति अत्थो । **न सो**ति सो एवरूपो पुगगलो कासावं परिदहितुं नारहति । **वन्तकसावस्सा**ति चतूहि मग्गेहि वन्तकसावो छट्ठितकसावो पहीनकसावो अस्स । **सीलेसू**ति चतुपरिसुद्धिसीलेसु । **सुसमाहितो**ति सुट्ठु समाहितो सुट्ठितो । **उपेतो**ति इन्द्रियदमेन चेव वुत्तप्पकारेण च सच्चेन उपगतो । **स वे**ति सो एवरूपो पुगगलो तं गन्धकासाववत्थं अरहतीति ।

गाथापरियोसाने सो दिसावासिको भिक्खु सोतापन्नो अहोसि, अज्जेपि बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु । देसना

महाजनस्स सात्थिका अहोसीति ।

देवदत्तवत्थु सत्तमं ।

८. सारिपुत्तथेरवत्थु

असारे सारमतिनोति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो अग्गसावकेहि निवेदितं सज्जयस्स अनागमनं आरब्भ कथेसि ।

तत्रायं अनुपुब्बिकथा — अम्हाकज्झि सत्था इतो कप्पसतसहस्साधिकानं चतुन्नं असङ्ख्येय्यानं मत्थके अमरवतिया नाम नगरे सुमेधो नाम ब्राह्मणकुमारो हुत्वा सब्बसिप्पेसु निष्फत्तिं पत्वा मातापितूनं अच्चयेन अनेककोटिसङ्ख्यं धनं परिच्चजित्वा इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा हिमवन्ते वसन्तो झानाभिज्जा निब्बत्तेत्वा आकासेन गच्छन्तो दीपङ्करदसबलस्स सुदस्सनविहारतो रम्मवतीनगरं पविसनत्थाय मगं सोधयमानं जनं दिस्वा सयम्पि एकं पदेसं गहेत्वा मगं सोधेति । तस्मिं असोधितेयेव आगतस्स सत्थुनो अत्तानं सेतुं कत्वा कलले अजिनचम्मं अत्थरित्वा “सत्था ससावकसङ्घो कललं अनक्कमित्वा मं अक्कमन्तो गच्छतू”ति निपन्नो । सत्थारा तं दिस्वाव “बुद्धङ्कुरो एस, अनागते कप्पसतसहस्साधिकानं चतुन्नं असङ्ख्येय्यानं परियोसाने गोतमो नाम बुद्धो भविस्सती”ति ब्याकतो । तस्स सत्थुनो अपरभागे “कोण्डज्जो मङ्गलो सुमनो रेवतो सोभितो अनोमदस्सी पदुमो नारदो पदुमुत्तरो सुमेधो सुजातो पियदस्सी अत्थदस्सी धम्मदस्सी सिद्धत्थो तिस्सो फुस्सो विपस्सी सिखी वेस्सभू ककुसन्धो कोणागमनो कस्सपो”ति लोकं ओभासेत्वा उप्पन्नानं इमेसम्पि तेवीसतिया बुद्धानं सन्तिके लद्धब्याकरणो, “दस पारमियो, दस उपपारमियो, दस परमत्थपारमियो”ति समत्तिस पारमियो पूरेत्वा वेस्सन्तरत्तभावे ठितो पथविकम्पनानि महादानानि दत्वा पुत्तदारं परिच्चजित्वा आयुपरियोसाने तुसितपुरे निब्बत्तित्वा तत्थ यावतायुकं ठत्वा दस सहस्सचक्कवाळदेवताहि सन्निपतित्वा —

“कालो देव महावीर, उप्पज्ज मातुकुच्छियं ।

सदेवकं तारयन्तो, बुज्झस्सु अमतं पद”न्ति ॥ (बु० वं० १.६७) —

वुत्ते —

“कालं देसज्ज दीपज्ज, कुलं मातरमेव च ।

इमे पज्ज विलोकेत्वा, उप्पज्जति महायसो”ति ॥ —

पज्ज महाविलोकनानि विलोकेत्वा ततो चुतो सक्कराजकुले पटिसन्धिं गहेत्वा दसमासच्चयेन मातुकुच्छितो विजायि । सोळसवस्सकाले तत्थ महासम्पत्तिया परिहरियमानो अनुक्कमेन भद्रयोब्बनं पत्वा तिण्णं उतूनं अनुच्छविकेसु तीसु पासादेसु देवलोकसिरिं विय रज्जसिरिं अनुभवन्तो उय्यानकीळाय गमनसमये अनुक्कमेन जिण्णब्याधिमत्तसङ्घाते तयो देवदूते दिस्वा सज्जातसंवेगो निवत्तित्वा चतुत्थवारे पब्बजितं दिस्वा, “साधु पब्बज्जा”ति पब्बज्जाय रुचिं उप्पादेत्वा उय्यानं गन्त्वा तत्थ दिवसं खेपेत्वा मङ्गलपोकखरणीतीरे निसिन्नो कप्पकवेसं गहेत्वा आगतेन विस्सकम्मेन देवपुत्तेन अलङ्कृतपटियत्तो राहुलकुमारस्स जातसासनं सुत्वा पुत्तसिनेहस्स बलवभावं जत्वा, “याव इदं बन्धनं न वड्ढति, तावदेव नं छिन्दिस्सामी”ति चिन्तेत्वा सायं नगरं पविसन्तो —

“निब्बुता नून सा माता, निब्बुतो नून सो पिता ।
निब्बुता नून सा नारी, यस्सायं ईदिसो पती”ति ॥ —

किसागोतमिया नाम पितुच्छाधीताय भासितं इमं गाथं सुत्वा, “अहं इमाय निब्बुतपदं सावितो”ति मुत्ताहारं ओमुञ्चित्वा तस्सा पेसेत्वा अत्तनो भवनं पविसित्वा सिरिसयने निसिन्नो निदोपगतानं नाटकित्थीनं विप्पकारं दिस्वा निब्बिन्नहृदयो छन्नं उट्ठापेत्वा कण्डकं आहरापेत्वा तं आरुह्य छन्नसहायो दससहस्सचक्कवाळदेवताहि परिवृतो महाभिनिकखमनं निक्खमित्वा अनोमानदीतीरे पब्बजित्वा अनुक्कमेन राजगहं गन्त्वा तत्थ पिण्डाय चरित्वा पण्डवपब्बतपम्भारे निसिन्नो मगधरज्जा रज्जेन निमन्तियमानो तं पटिक्खित्वा सब्बञ्जुतं पत्वा अत्तनो विजितं आगमनत्थाय तेन गहितपटिञ्जो आळारज्ज उदकज्ज उपसङ्गमित्वा तेसं सन्तिके अधिगतविसेसं अनलङ्कुरित्वा छब्बस्सानि महापधानं पदहित्वा विसाखपुण्णमदिवसे पातोव सुजाताय दिन्नपायसं परिभुञ्जित्वा नेरज्जराय नदिया सुवण्णपातिं पवाहेत्वा नेरज्जराय नदिया तीरे महावनसण्डे नानासमापत्तीहि दिवसभागं वीतिनामेत्वा सायन्हसमये सोत्तियेन दिन्नं तिणं गहेत्वा काळेन नागराजेन अभित्थुतगुणो बोधिमण्डं आरुह्य तिणानि सन्थरित्वा “न ताविमं पल्लङ्कं भिन्दिस्सामि, याव मे अनुपादाय आसवेहि चित्तं न मुच्चिस्सती”ति पटिञ्जं कत्वा पुरत्थाभिमुखो निसीदित्वा सूरिये अनत्थङ्गमितेयेव मारबलं विधमित्वा पठमयामे पुब्बेनिवासजाणं, मज्झिमयामे चुतूपपातजाणं पत्वा पच्छिमयामावसाने पच्चयाकारे जाणं ओतारेत्वा अरुणुगमने दसबलचतुवेसारज्जादिसब्बगुणपटिमण्डितं सब्बञ्जुतञ्जाणं पटिविज्झित्वा सत्तसत्ताहं बोधिमण्डे वीतिनामेत्वा अट्टमे सत्ताहे अजपालनिग्रोधमूले निसिन्नो धम्मगम्भीरतापच्चवेक्खणेन अप्पोस्सुक्कतं आपज्जमानो दससहस्सचक्कवाळमहाब्रह्मपरिवारेन सहम्पतिब्रह्मना आयाचितधम्मदेसनो बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेत्वा ब्रह्मनो अज्झेसनं अधिवासेत्वा, “कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्य”न्ति ओलोकेन्तो आळारुदकानं कालकतभावं जत्वा पच्चवगियानं भिक्खूनं बहूपकारतं अनुस्सरित्वा उट्ठायासना कासिपुरं गच्छन्तो अन्तरामग्गे उपकेन सद्धिं मन्तेत्वा आसाळिहपुण्णमदिवसे इसिपतने मिगदाये पच्चवगियानं वसनट्ठानं पत्वा ते अननुच्छविकेन समुदाचारेण समुदाचरन्ते सज्जापेत्वा अज्जातकोण्डज्जप्पमुखे अट्टारस ब्रह्मकोटियो अमतपानं पायेन्तो धम्मचक्कं पवत्तेत्वा पवत्तितवरधम्मचक्को पच्चमियं पक्खस्स सब्बेपि ते भिक्खू अरहत्ते पतिट्ठापेत्वा तं दिवसमेव यसकुलपुत्तस्स उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा तं रत्तिभागे निब्बिन्दित्वा गेहं पहाय निक्खन्तं दिस्वा, “एहि यसा”ति पक्कोसित्वा तस्मिंयेव रत्तिभागे सोतापत्तिफलं पापेत्वा पुनदिवसे अरहत्तं पापेत्वा अपरेपि तस्स सहायके चतुपण्णास जने एहिभिक्खुपब्बज्जाय पब्बाजेत्वा अरहत्तं पापेसि ।

एवं लोके एकसट्ठिया अरहन्तेसु जातेसु वुट्ठवस्सो पवारेत्वा, “चरथ, भिक्खवे, चारिक”न्ति सट्ठि भिक्खू दिसासु पेसेत्वा सयं उरुवेलं गच्छन्तो अन्तरामग्गे कप्पासिकवनसण्डे तिस जने भद्वगियकुमारे विनेसि । तेसु सब्बपच्छिमको सोतापन्नो सब्बुत्तमो अनागामी अहोसि । ते सब्बेपि एहिभिक्खुभावेनेव पब्बाजेत्वा दिसासु पेसेत्वा सयं उरुवेलं गन्त्वा अट्ठुट्ठानि पाटिहारियसहस्सानि दस्सेत्वा उरुवेलकस्सपादयो सहस्सजटिलपरिवारे तेभातिकजटिले विनेत्वा एहिभिक्खुभावेनेव पब्बाजेत्वा गयासीसे निसीदापेत्वा **आदित्तपरियायदेसनाय** (महाव० ५४; सं० नि० ४.२८) अरहत्ते पतिट्ठापेत्वा तेन अरहन्तसहस्सेन परिवृतो “बिम्बिसाररज्जो दिन्नं पटिञ्जं मोचेस्सामी”ति राजगहनगरूपचारे लट्ठिवनुय्यानं गन्त्वा, “सत्था किर आगतो”ति सुत्वा द्वादसनहुतेहि ब्राह्मणगहपतिकेहि सद्धिं आगतस्स रज्जो मधुरधम्मकथं कथेन्तो राजानं एकादसहि नहुतेहि सद्धिं सोतापत्तिफले पतिट्ठापेत्वा एकनहुतं सरणेसु पतिट्ठापेत्वा पुनदिवसे सक्केन देवराजेन माणवकवण्णं गहेत्वा अभित्थुतगुणो राजगहनगरं पविसित्वा राजनिवेसने कतभत्तकिच्चो वेळुवनारामं पटिगहेत्वा तत्थेव वासं कप्पेसि । तत्थ नं सारिपुत्तमोगल्लाना उपसङ्गमिसु ।

तत्रायं अनुपुब्बिकथा — अनुप्पन्नेयेव हि बुद्धे राजगहतो अविदूरे उपतिस्सगामो कोलितगामोति द्वे ब्राह्मणगामा अहेसुं। तेसु उपतिस्सगामे सारिया नाम ब्राह्मणिया गम्भस्स पतिट्ठितदिवसेयेव कोलितगामे मोग्गलिया नाम ब्राह्मणियापि गम्भो पतिट्ठासि। तानि किर द्वेपि कुलानि याव सत्तमा कुलपरिवट्टा आबद्धपटिबद्धसहायकानेव अहेसुं, तासं द्विन्नम्पि एकदिवसमेव गम्भपरिहारं अदंसु। ता उभोपि दसमासच्चेयेन पुत्ते विजायिंसु। नामग्गहणदिवसे सारिया ब्राह्मणिया पुत्तस्स उपतिस्सगामके जेट्टकुलस्स पुत्तत्ता उपतिस्सोति नामं करिंसु, इतरस्स कोलितगामे जेट्टकुलस्स पुत्तत्ता कोलितोति नामं करिंसु। ते उभोपि वुट्ठिमन्वाय सब्बसिप्पानं पारं अगमंसु। उपतिस्समाणवस्स कीळनत्थाय नदिं वा उय्यानं वा गमनकाले पञ्च सुवण्णसिविकसतानि परिवारानि होन्ति, कोलितमाणवस्स पञ्च आजञ्जयुत्तरथसतानि। द्वेपि जना पञ्चपञ्चमाणवकसतपरिवारा होन्ति। राजगहे च अनुसंवच्छरं गिरग्गसमज्जो नाम अहोसि। तेसं द्विन्नम्पि एकट्ठानेयेव मज्जं बन्धन्ति। द्वेपि एकतो निसीदित्वा समज्जं पस्सन्ता हसितब्बट्ठाने हसन्ति, संवेगट्ठाने संवेजेन्ति, दायं दातुं युत्तट्ठाने दायं देन्ति। तेसं इमिनाव नियामेन एकदिवसं समज्जं पस्सन्तानं परिपाकगतत्ता जाणस्स पुरिमदिवसेसु विय हसितब्बट्ठाने हासो वा संवेगट्ठाने संवेगो वा दातुं युत्तट्ठाने दानं वा नाहोसि। द्वेपि पन जना एवं चिन्तयिंसु — “किमेत्थ ओलोकेतब्बं अत्थि, सब्बेपिमे अप्पत्ते वस्ससते अप्पण्णत्तिकभावं गमिस्सन्ति, अम्हेहि पन एकं मोक्खधम्मं परियेसितुं वट्ठती”ति आरम्भणं गहेत्वा निसीदिंसु। ततो कोलितो उपतिस्सं आह — “सम्म उपतिस्स, न त्वं अज्जेसु दिवसेसु विय हट्ठपहट्ठो, इदानि अनत्तमनधातुकोसि, किं ते सल्लक्खित”न्ति? “सम्म कोलित, एतेसं वो लोकने सारो नत्थि, निरत्थकमेतं, अत्तनो मोक्खधम्मं गवेसितुं वट्ठती”ति इदं चिन्तयन्तो निसिन्नोमिहि। त्वं पन कस्मा अनत्तमनोसीति? सोपि तथेव आह। अथस्स अत्तना सद्धिं एकज्झासयतं जत्वा उपतिस्सो आह — “अम्हाकं उभिन्नम्पि सुचिन्तिकं, मोक्खधम्मं पन गवेसन्तेहि एका पब्बज्जा लब्धुं वट्ठति। कस्स सन्तिके पब्बजामा”ति?

तेन खो पन समयेन सञ्चयो नाम परिब्बाजको राजगहे पटिवसति महतिया परिब्बाजकपरिसाय सद्धिं। ते “तस्स सन्तिके पब्बजिस्सामा”ति पञ्चमाणवकसतानि “सिविकायो च रथे च गहेत्वा गच्छथा”ति उय्योजेत्वा एकाय सिविकाय एकेन रथेन गन्त्वा सञ्चयस्स सन्तिके पब्बजिंसु। तेसं पब्बजितकालतो पट्टाय सञ्चयो अतिरेकलाभग्गयसग्गप्पत्तो अहोसि। ते कतिपाहेनेव सब्बं सञ्चयस्स समयं परिमद्धित्वा, “आचरिय, तुम्हाकं जाननसमयो एत्तकोव, उदाहु उत्तरिम्पि अत्थी”ति पुच्छिंसु। “एत्तकोव सब्बं तुम्हेहि जात”न्ति वुत्ते चिन्तयिंसु — “एवं सति इमस्स सन्तिके ब्रह्मचरियवासो निरत्थको, मयं यं मोक्खधम्मं गवेसितुं निक्खन्ता, सो इमस्स सन्तिके उप्पादेतुं न सक्का, महा खो पन जम्बुदीपो, गामनिगमराजधानियो चरन्ता अट्ठा मोक्खधम्मदेसकं कज्जि आचरियं लभिस्सामा”ति। ततो पट्टाय, “यत्थ यत्थ पण्डिता समणब्राह्मणा अत्थी”ति वदन्ति, तत्थ तत्थ गन्त्वा साकच्छं करोन्ति। तेहि पुट्टं पज्जं अज्जे कथेतुं न सक्कोन्ति, ते पन तेसं पज्जं विस्सज्जेन्ति। एवं सकलजम्बुदीपं परिग्गण्हित्वा निवत्तित्वा सकट्टानमेव आगन्त्वा, “सम्म कोलित, अम्हेसु यो पठमं अमतं अधिगच्छति, सो इतरस्स आरोचेतू”ति कतिकं अकंसु।

एवं तेसु कतिकं कत्वा विहरन्तेसु सत्था वुत्तानुक्कमेन राजगहं पत्वा वेळुवनं पटिग्गहेत्वा वेळुवने विहरति। तदा “चरथ, भिक्खवे, चारिकं बहुजनहिताया”ति रतनत्तयगुणपकासनत्थं उय्योजितानं एकसट्ठिया अरहन्तानं अन्तरे पञ्चवगियानं अब्भन्तरो अस्सजित्थेरो पटिनिवत्तित्वा राजगहं आगतो, पुनदिवसे पातोव पत्तचीवरमादाय राजगहं पिण्डाय पाविसि। तस्मिं समये उपतिस्सपरिब्बाजकोपि पातोव भत्तकिच्चं कत्वा परिब्बाजकारामं गच्छन्तो थेरं दिस्वा चिन्तेसि — “मया एवरूपो पब्बजितो नाम न दिट्ठपुब्बोयेव, ये लोके अरहन्तो वा अरहत्तमग्गं वा समापन्ना, अयं तेसं भिक्खून् अज्जतरो, यन्नूनाहं इमं भिक्खुं उपसङ्कमित्वा पुच्छेय्यं — “कंसि त्वं, आवुसो, उट्ठिस्स पब्बजितो, को वा ते सत्था, कस्स वा त्वं धम्मं रोचेसी”ति? अथस्स एतदहोसि — “अकालो खो इमं भिक्खुं पज्जं पुच्छितुं, अन्तरघरं पविट्ठो पिण्डाय

चरति, यंनूनाहं इमं भिक्खुं पिड्डितो पिड्डितो अनुबन्धेय्यं, अत्थिकेहि उपज्जातं मग्गं”न्ति । सो थेरं लद्धपिण्डपातं अज्जतरं ओकासं गच्छन्तं दिस्वा निसीदितुकामतज्जस्स जत्वा अत्तनो परिब्बाजकपीठकं पज्जापेत्वा अदासि, सो भत्तकिच्चपरियोसानेपिस्स अत्तनो कुण्डिकाय उदकं अदासि ।

एवं आचरियवत्तं कत्वा कतभत्तकिच्चेन थेरेन सद्धिं मधुरपटिसन्थारं कत्वा एवमाह — “विप्पसन्नानि खो पन ते, आवुसो, इन्द्रियानि, परिसुद्धो छविवण्णो परियोदातो, कंसि त्वं, आवुसो, उद्दिस्स पब्बजितो, को वा ते सत्था, कस्स वा त्वं धम्मं रोचेसी”ति पुच्छि । थेरो चिन्तेसि — “इमे परिब्बाजका नाम सासनस्स पटिपक्खभूता, इमस्स सासनस्स गम्भीरतं दस्सेस्सामी”ति । अत्तनो नवकभावं दस्सेन्तो आह — “अहं खो, आवुसो, नवो अचिरपब्बजितो, अधुनागतो इमं धम्मविनयं, न तावाहं सक्खिस्सामि वित्थारेन धम्मं देसेतु”न्ति । परिब्बाजको — “अहं उपतिस्सो नाम, त्वं यथासत्तिया अप्पं वा बहुं वा वद, एतं नयसतेन नयसहस्सेन पटिविज्झितुं मय्हं भारो”ति चिन्तेत्वा आह —

“अप्पं वा बहुं वा भासस्सु, अत्थंयेव मे ब्रूहि ।

अत्थेनेव मे अत्थो, किं काहसि ब्यज्जनं बहु”न्ति ॥ (महाव० ६०) ।

एवं वुत्ते थेरो — “ये धम्मा हेतुप्पभवा”ति (महाव० ६०; अप० थेर १.१.२८६) गाथमाह । परिब्बाजको पठमपदद्वयमेव सुत्वा सहस्सनयपटिमण्डिते सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, इतरं पदद्वयं सोतापन्नकाले निट्ठापेसि । सो सोतापन्नो हुत्वा उपरिविसेसे अप्पवत्तन्ते “भविस्सति एत्थ कारण”न्ति सल्लकखेत्वा थेरं आह — “भन्ते, मा उपरि धम्मदेसनं वड्डयित्थ, एत्तकमेव होतु, कुहिं अम्हाकं सत्था वसती”ति? “वेळुवने, आवुसो”ति । “तेन हि, भन्ते, तुम्हे पुरतो याथ, मय्हं एको सहायको अत्थि, अम्हेहि च अज्जमज्जं कतिका कता अम्हेसु यो अमतं पठमं अधिगच्छति, सो इतरस्स आरोचेतू”ति । अहं तं पटिज्जं मोचेत्वा सहायकं गहेत्वा तुम्हाकं गतमग्गेनेव सत्थु सन्तिकं आगमिस्सामीति पज्जपतिट्ठितेन थेरस्स पादेसु निपतित्वा तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा थेरं उय्योजेत्वा परिब्बाजकारामाभिमुखो अगमासि” ।

अथ खो कोलितपरिब्बाजको तं दूरतोव आगच्छन्तं दिस्वा, “अज्ज मय्हं सहायकस्स मुखवण्णो न अज्जदिवसेसु विय, अद्धा तेन अमतं अधिगतं भविस्सती”ति अमताधिगमं पुच्छि । सोपिस्स “आमावुसो, अमतं अधिगतं”न्ति पटिजानित्वा तमेव गाथं अभासि । गाथापरियोसाने कोलितो सोतापत्तिफले पतिट्ठित्वा आह — “कुहिं किर, सम्म, अम्हाकं सत्था वसती”ति? “वेळुवने किर, सम्म, एवं नो आचरियेन अस्सजित्थेरेन कथितं”न्ति । “तेन हि, सम्म, आयाम, सत्थारं पस्सिस्सामा”ति । सारिपुत्तत्थेरो च नामेस सदापि आचरियपूजकोव, तस्मा सहायं एवमाह — “सम्म, अम्हेहि अधिगतं अमतं अम्हाकं आचरियस्स सज्जयपरिब्बाजकस्सापि कथेस्साम, बुज्झमानो पटिविज्झिस्सति, अप्पटिविज्झन्तो अम्हाकं सद्वहित्वा सत्थु, सन्तिकं गमिस्सति, बुद्धानं देसनं सुत्वा मग्गफलपटिवेधं करिस्सती”ति । ततो द्वेपि जना सज्जयस्स सन्तिकं अगमंसु ।

सज्जयो ते दिस्वाव — “किं, ताता, कोचि वो अमतमग्गदेसको लद्धो”ति पुच्छि । “आम, आचरिय, लद्धो, बुद्धो लोके उप्पन्नो, धम्मो लोके उप्पन्नो, सङ्गो लोके उप्पन्नो, तुम्हे तुच्छे असारे विचरथ, तस्मा एथ, सत्थु सन्तिकं गमिस्सामा”ति । “गच्छथ तुम्हे, नाहं सक्खिस्सामी”ति । “किं कारणाहि”? “अहं महाजनस्स आचरियो हुत्वा विचरिं, विचरन्तस्स मे अन्तेवासिकवासो चाटिया उदज्जनभावप्पत्ति विय होति, न सक्खिस्सामहं अन्तेवासिकवासं वसितु”न्ति । “मा एवं करित्थ, आचरिया”ति । “होतु, ताता, गच्छथ तुम्हे, नाहं सक्खिस्सामी”ति । आचरिय, लोके बुद्धस्स उप्पन्नकालतो पट्टाय महाजनो गन्धमालादिहत्थो गन्त्वा तमेव पूजेस्सति, मयम्पि तत्थेव गमिस्साम । “तुम्हे किं

करिस्सथा”ति? “ताता, किं नु खो इमस्मिं लोके दन्था बहू, उदाहु पण्डिता”ति। “दन्था, आचरिय, बहू, पण्डिता च नाम कतिपया एव होन्ती”ति। “तेन हि, ताता, पण्डिता पण्डितस्स समणस्स गोतमस्स सन्तिकं गमिस्सन्ति, दन्था दन्थस्स मम सन्तिकं आगमिस्सन्ति, गच्छथ तुम्हे, नाहं गमिस्सामी”ति। ते “पञ्चायिस्सथ तुम्हे, आचरिया”ति पक्कमिंसु। तेसु गच्छन्तेसु सञ्चयस्स परिसा भिज्जि, तस्मिं खणे आरामो तुच्छो अहोसि। सो तुच्छं आरामं दिस्वा उण्हं लोहितं छड्डेसि। तेहिपि सद्धिं गच्छन्तेसु पञ्चसु परिब्बाजकसतेसु सञ्चयस्स अड्डतेय्यसतानि निवत्तिंसु, अथ खो ते अत्तनो अन्तेवासिकेहि अड्डतेय्येहि परिब्बाजकसतेहि सद्धिं वेळुवनं अगमंसु।

सत्था चतुपरिसमज्झे निसिन्नो धम्मं देसेन्तो ते दूरतोव दिस्वा भिक्खू आमन्तेसि — “एते, भिक्खवे, द्वे सहायका आगच्छन्ति कोलितो च उपतिस्सो च, एतं मे सावकयुगं भविस्सति अगं भद्दयुग”न्ति। ते सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु, निसीदित्वा च पन भगवन्तं एतदवोचुं — “लभेय्याम मयं, भन्ते, भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, लभेय्याम उपसम्पद”न्ति। “एथ, भिक्खवो”ति भगवा अवोच — “स्वाक्खातो धम्मो, चरथ ब्रह्मचरियं सम्मा दुक्खस्स अन्तकिरियाया”ति। सब्बेपि इद्धिमयपत्तचीवरधरा सट्ठिवस्सिकत्थेरा विय अहेसुं।

अथ नेसं परिसाय चरितवसेन सत्था धम्मदेसनं वड्डेसि। ठपेत्वा द्वे अगसावके अवसेसा अरहत्तं पापुणिसु, अगसावकानं पन उपरिमगत्तयकिच्चं न निट्ठासि। किं कारणा? सावकपारमिजाणस्स महन्तताय। अथायस्मा महामोग्गल्लानो पब्बजितदिवसतो सत्तमे दिवसे मगधरट्ठे कल्लवालगावकं उपनिस्साय विहरन्तो थिनमिद्धे ओक्कमन्ते सत्थारा संवेजितो थिनमिद्धं विनोदेत्वा तथागतेन दिन्नं धातुकम्मट्ठानं सुणन्तोव उपरिमगत्तयकिच्चं निट्ठापेत्वा सावकपारमिजाणस्स मत्थकं पत्तो। सारिपुत्तत्थेरोपि पब्बजितदिवसतो अड्डमासं अतिक्कमित्वा सत्थारा सद्धिं तमेव राजगहं उपनिस्साय सूकरखतलेणे विहरन्तो अत्तनो भागिनेय्यस्स दीघनखपरिब्बाजकस्स वेदनापरिग्गहसुत्तन्ते देसियमाने सुत्तानुसारेण जाणं पेसेत्वा परस्स वड्डितभत्तं परिभुज्जन्तो विय सावकपारमिजाणस्स मत्थकं पत्तो। ननु चायस्मा महापज्जो, अथ कस्मा महामोग्गल्लानतो चिरतरेण सावकपारमिजाणं पापुणीति? परिकम्ममहन्तताय। यथा हि दुग्गतमनुस्सा यत्थ कत्थचि गन्तुकामा खिप्पमेव निक्खमन्ति, राजूनं पन हत्थिवाहनकप्पनादिं महन्तं परिकम्मं लद्धुं वट्ठति, एवंसम्पदमिदं वेदितब्बं।

तं दिवसज्जेव पन सत्था वड्डमानकच्छायाय वेळुवने सावकसन्निपातं कत्वा द्विन्नं थेरानं अगसावकट्ठानं दत्वा पातिमोक्खं उद्दिसि। भिक्खू उज्झायिंसु — “सत्था मुखोलोकनेन भिक्खं देति, अगसावकट्ठानं ददन्तेन नाम पठमं पब्बजितानं पञ्चवगियानं दातुं वट्ठति, एते अनोलोकेन्तेन यसत्थेरप्पमुखानं पञ्चपण्णासभिक्खूनं दातुं वट्ठति, एते अनोलोकेन्तेन भद्दवगियानं तिसजनानं, एते अनोलोकेन्तेन उरुवेलकस्सपादीनं तेभातिकानं, एते पन एत्तके महाथेरे पहाय सब्बपच्छा पब्बजितानं अगसावकट्ठानं ददन्तेन मुखं ओलोकेत्वा दिन्न”न्ति। सत्था, “किं कथेथ, भिक्खवे”ति पुच्छित्वा, “इदं नामा”ति वुत्ते “नाहं, भिक्खवे, मुखं ओलोकेत्वा भिक्खं देमि, एतेसं पन अत्तना अत्तना पत्थितपत्थितमेव देमि। अज्जातकोण्डज्जो हि एकस्मिं सस्से नव वारे अगसस्सदानं ददन्तो अगसावकट्ठानं पत्थेत्वा नादासि, अगधम्मं पन अरहत्तं सब्बपठमं पटिविज्झितुं पत्थेत्वा अदासी”ति। “कदा पन भगवा”ति? “सुणिस्सथ, भिक्खवे”ति। “आम, भन्ते”ति, भगवा अतीतं आहरि —

भिक्खवे, इतो एकनवुतिकप्पे विपस्सी नाम भगवा लोके उदपादि। तदा महाकाळो चूळकाळोति द्वेभातिका कुटुम्बिका महन्तं सालिक्खेत्तं वपापेसुं। अथेकदिवसं चूळकाळो सालिक्खेत्तं गन्त्वा एकं सालिगम्भं फालेत्वा खादि, तं

अतिमधुरं अहोसि । सो बुद्धप्पमुखस्स सङ्खस्स सालिगब्भदानं दातुकामो हुत्वा जेट्टभातिकं उपसङ्कमित्वा, “भातिक, सालिगब्भं फालेत्वा बुद्धानं अनुच्छविकं कत्वा पचापेत्वा दानं देमा”ति आह । “किं वदेसि, तात, सालिगब्भं फालेत्वा दानं नाम नेव अतीते भूतपुब्बं, न अनागतेपि भविस्सति, मा सस्सं नासयी”ति; वुत्तोपि सो पुनप्पुनं याचियेव । अथ नं भाता, “तेन हि सालिक्खेत्तं द्वे कोट्टासे कत्वा मम कोट्टासं अनामसित्वा अत्तनो कोट्टासे खेत्ते यं इच्छसि, तं करोही”ति आह । सो “साधू”ति खेत्तं विभजित्वा बहू मनुस्से हत्थकम्मं याचित्वा सालिगब्भं फालेत्वा निरुदकेन खीरेन पचापेत्वा सप्पिमधुसक्खरादीहि योजेत्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्खस्स दानं दत्वा भत्तकिच्चपरियोसाने — “इदं, भन्ते, मम अग्गदानं अग्गधम्मस्स सब्बपठमं पटिवेधाय संवत्ततू”ति आह । सत्था “एवं होतू”ति अनुमोदनमकासि ।

सो खेत्तं गन्त्वा ओलोकेन्तो सकलक्खेत्तं कण्णिकबद्धेहि विय सालिसीसेहि सञ्चन्तं दिस्वा पञ्चविधपीतिं पटिलभित्वा, “लाभा वत मे”ति चिन्तेत्वा पुथुककाले पुथुकगं नाम अदासि, गामवासीहि सद्धिं अग्गसस्सदानं नाम अदासि, लायने लायनगं, वेणिकरणे वेणगं, कलापादीसु कलापगं, खलगं, खलभण्डगं, कोट्टगन्ति । एवं एकसस्से नव वारे अग्गदानं अदासि । तस्स सब्बवारेसु गहितगहितद्वानं परिपूरि, सस्सं अतिरेकं उट्ठानसम्पन्नं अहोसि । धम्मो हि नामेस अत्तानं रक्खन्तं रक्खति । तेनाह भगवा —

“धम्मो हवे रक्खति धम्मचारिं,
धम्मो सुचिण्णो सुखमावहाति ।
एसानिसंसो धम्मे सुचिण्णे,
न दुग्गतिं गच्छति धम्मचारी”ति ॥ (थेरगा० ३०३; जा० १.१०.१०२) —

“एवमेस विपस्सीसम्मासम्बुद्धकाले अग्गधम्मं पठमं पटिविज्झितुं पत्थेन्तो नव वारे अग्गदानानि अदासि । इतो सतसहस्सकप्पमत्थके पन हंसवतीनगरे पदुमुत्तरसम्बुद्धकालेपि सत्ताहं महादानं दत्वा तस्स भगवतो पादमूले निपज्जित्वा अग्गधम्मस्स पठमं पटिविज्झनत्थमेव पत्थनं ठपेसि । इति इमिना पत्थितमेव मया दिन्नं, नाहं, भिक्खवे, मुखं ओलोकेत्वा देमी”ति ।

“यसकुलपुत्तप्पमुखा पञ्चपज्जास जना किं कम्मं करिंसु, भन्ते”ति? “एतेपि एकस्स बुद्धस्स सन्तिके अरहत्तं पत्थेन्ता बहुं पुज्जकम्मं कत्वा अपरभागे अनुप्पन्ने बुद्धे सहायका हुत्वा वग्गबन्धनेन पुज्जानि करोन्ता अनाथमतसरीरानि पटिजगन्ता विचरिंसु । ते एकदिवसं सगब्भं इत्थिं कालकतं दिस्वा, ‘झापेस्सामा’ति सुसानं हरिंसु । तेसु पञ्च जने ‘तुम्हे झापेथा’ति सुसाने ठपेत्वा सेसा गामं पविट्ठा । यसदारको तं मतसरीरं सूलेहि विज्झित्वा परिवत्तेत्वा परिवत्तेत्वा झापेन्तो असुभसज्जं पटिलभि, इतरेसप्पि चतुन्नं जनानं — ‘पस्सथ, भो, इमं सरीरं तत्थ तत्थ विद्धंसितचम्मं, कबरगोरूपं विय असुचिं दुग्गन्धं पटिकूल’न्ति दस्सेसि । तेपि तत्थ असुभसज्जं पटिलभिंसु । ते पञ्चपि जना गामं गन्त्वा सेससहायकानं कथयिंसु । यसो पन दारको गेहं गन्त्वा मातापितूनज्च भरियाय च कथेसि । ते सब्बेपि असुभं भावयिंसु । इदमेतेसं पुब्बकम्मं । तेनेव यसस्स इत्थागारे सुसानसज्जा उप्पज्जि, ताय च उपनिस्सयसम्पत्तिया सब्बेसप्पि विसेसाधिगमो निब्बत्ति । एवं इमेपि अत्तना पत्थितमेव लभिंसु । नाहं मुखं ओलोकेत्वा दम्मी”ति ।

“भद्दवगियसहायका पन किं कम्मं करिंसु, भन्ते”ति? “एतेपि पुब्बबुद्धानं सन्तिके अरहत्तं पत्थेत्वा पुज्जानि कत्वा अपरभागे अनुप्पन्ने बुद्धे तिसं धुत्ता हुत्वा तुण्डिलोवादं सुत्वा सद्धिवस्ससहस्सानि पञ्च सीलानि रक्खिंसु । एवं इमेपि अत्तना पत्थितमेव लभिंसु । नाहं मुखं ओलोकेत्वा दम्मी”ति ।

“उरुवेलकस्सपादयो पन किं कम्मं करिंसु, भन्ते”ति? “तेपि अरहत्तमेव पत्थेत्वा पुज्जानि करिंसु। इतो हि द्वेनवुतिकप्पे तिस्सो फुस्सोति द्वे बुद्धा उप्पज्जिंसु। फुस्सबुद्धस्स महिन्दो नाम राजा पिता अहोसि। तस्मिं पन सम्बोधिं पत्ते रज्जो कनिट्ठपुत्तो पठमअग्गसावको पुरोहितपुत्तो दुतियअग्गसावको अहोसि। राजा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा — ‘जेट्ठपुत्तो मे बुद्धो, कनिट्ठपुत्तो पठमअग्गसावको, पुरोहितपुत्तो दुतियअग्गसावको’ति ते ओलोकेत्वा, ‘ममेव बुद्धो, ममेव धम्मो, ममेव सङ्घो, नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्सा’ति तिक्खत्तुं उदानं उदानेत्वा सत्थु पादमूले निपज्जित्वा, ‘भन्ते, इदानि मे नवुतिवस्ससहस्सपरिमाणस्स आयुनो कोटियं निसीदित्वा निद्वायनकालो विय अज्जेसं गेहद्वारं अगन्त्वा यावाहं जीवामि, ताव मे चत्तारो पच्चये अधिवासेथा’ति पटिज्जं गहेत्वा निबद्धं बुद्धपट्टानं करोति। रज्जो पन अपरेपि ततो पुत्ता अहेसुं। तेसु जेट्ठस्स पच्च योधसतानि परिवारानि, मज्झिमस्स तीणि, कनिट्ठस्स द्वे। ते ‘मयम्पि भातिकं भोजेस्सामा’ति पितरं ओकासं याचित्वा अलभमाना पुनप्पुनं याचन्तापि अलभित्वा पच्चन्ते कुपिते तस्स वूपसमनत्थाय पेसिता पच्चन्तं वूपसमेत्वा पितु सन्तिकं आगमिंसु। अथ ने पिता आलिङ्गित्वा सीसे चुम्बित्वा, ‘वरं वो, ताता, दम्मी’ति आह।

“ते ‘साधु देवा’ति वरं गहितकं कत्वा पुन कतिपाहच्चयेन पितरा ‘गण्हथ, ताता, वरं’न्ति वुत्ता, ‘देव, अम्हाकं अज्जेन केनचि अत्थो नत्थि, इतो पट्टाय मयं भातिकं भोजेस्साम, इमं नो वरं देही’ति आहंसु। ‘न देमि, ताता’ति। ‘निच्चकालं अदेन्तो सत्त संवच्छरानि देथ, देवा’ति। ‘न देमि, ताता’ति। ‘तेन हि छ पच्च चत्तारि तीणि द्वे एकं संवच्छरं देथ, देवा’ति। ‘न देमि, ताता’ति। ‘तेन हि, देव, सत्त मासे देथा’ति। ‘छ मासे पच्च मासे चत्तारो मासे तयो मासे देथ, देवा’ति। ‘न देमि, ताता’ति। ‘होतु, देव, एकेकस्स नो एकेकं मासं कत्वा तयो मासे देथा’ति। ‘साधु, ताता, तेन हि तयो मासे भोजेथा’ति आह। ते तुट्ठा राजानं वन्दित्वा सकट्टानमेव गता। तेसं पन तिण्णम्पि एकोव कोट्टागारिको, एकोव आयुत्तको, तस्स द्वादसनहुता पुरिसपरिवारा। ते ते पक्कोसापेत्वा, ‘मयं इमं तेमासं दस सीलानि गहेत्वा द्वे कासावानि निवासेत्वा सत्थारा सहवासं वसिस्साम, तुम्हे एत्तकं नाम दानवत्तं गहेत्वा देवसिकं नवुतिसहस्सानं भिक्खूनं योधसहस्सस्स च सब्बं खादनीयभोजनीयं पवत्तेय्याथ। मयज्हि इतो पट्टाय न किञ्चि वक्खामा’ति वदिंसु।

“ते तयोपि जना परिवारसहस्सं गहेत्वा दस सीलानि समादाय कासायवत्थानि निवासेत्वा विहारेयेव वसिंसु। कोट्टागारिको च आयुत्तको च एकतो हुत्वा तिण्णं भातिकानं कोट्टागारेहि वारेन वारेन दानवत्तं गहेत्वा दानं देन्ति, कम्मकारानं पन पुत्ता यागुभत्तादीनं अत्थाय रोदन्ति। ते तेसं भिक्खुसङ्घे अनागतेयेव यागुभत्तादीनि देन्ति। भिक्खुसङ्घस्स भत्तिकच्चावसाने किञ्चि अतिरेकं न भूतपुब्बं। ते ‘अपरभागे दारकानं देमा’ति अत्तनापि गहेत्वा खादिंसु। मनुज्जं आहारं दिस्वा अधिवासेतुं नासक्खिंसु। ते पन चतुरासीतिसहस्सा अहेसुं। ते सङ्घस्स दिन्नदानवत्तं खादित्वा कायस्स भेदा परं मरणा पेत्तिविसये निब्बत्तिंसु। तेभातिका पन पुरिससहस्सेन सद्धि कालं कत्वा देवलोके निब्बत्तित्वा देवलोका मनुस्सलोकं, मनुस्सलोका देवलोके संसरन्ता द्वेनवुतिकप्पे खेपेसुं। ‘एवं ते तयो भातरो अरहत्तं पत्थेन्ता तदा कल्याणकम्मं करिंसु। ते अत्तना पत्थितमेव लभिंसु। नाहं मुखं ओलोकेत्वा दम्मी’”ति।

तदा पन तेसं आयुत्तको बिम्बिसारो राजा अहोसि, कोट्टागारिको विसाखो उपासको। तयो राजकुमारा तयो जटिला अहेसुं। तेसं कम्मकारा तदा पेतुसु निब्बत्तित्वा सुगतिदुग्गतिवसेन संसरन्ता इमस्मिं कप्पे चत्तारि बुद्धन्तरानि पेतलोकेयेव निब्बत्तिंसु। ते इमस्मिं कप्पे सब्बपठमं उप्पन्नं चत्तालीसवस्ससहस्सायुकं ककुसन्धं भगवन्तं उपसङ्कमित्वा, “अम्हाकं आहारं लभनकालं आचिक्खथा”ति पुच्छिंसु। सो “मम ताव काले न लभिस्सथ, मम पच्छतो महापथविद्या योजनमत्तं अभिरुळ्हाय कोणागमनो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, तं पुच्छेय्याथा”ति आह। ते तत्तकं कालं खेपेत्वा तस्मिं उप्पन्ने तं पुच्छिंसु। सोपि “मम काले न लभिस्सथ, मम पच्छतो महापथविद्या योजनमत्तं अभिरुळ्हाय कस्सपो नाम बुद्धो

उप्पज्जिस्सति, तं पुच्छेय्याथा”ति आह । ते तत्तकं कालं खेपेत्वा तस्मिं उप्पन्ने तं पुच्छिंसु । सोपि “मम काले न लभिस्सथ, मम पन पच्छतो महापथविया योजनमत्तं अभिरुळ्हाय गोतमो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, तदा तुम्हाकं जातको बिम्बिसारो नाम राजा भविस्सति, सो सत्थु दानं दत्त्वा तुम्हाकं पत्तिं पापेस्सति, तदा लभिस्सथा”ति आह । तेसं एकं बुद्धन्तरं स्वेदिवससदिसं अहोसि । ते तथागते उप्पन्ने बिम्बिसाररज्जा पठमदिवसं दाने दिन्ने पत्तिं अलभित्वा रत्तिभागे भेरवसदं कत्वा रज्जो अत्तानं दस्सयिंसु । सो पुनदिवसे वेळुवनं गन्त्वा तथागतस्स तं पवत्तिं आरोचेसि ।

सत्था, “महाराज, इतो द्वेनवुतिकप्पमत्थके फुस्सबुद्धकाले एते तव जातका, भिक्खुसङ्घस्स दिन्नदानवत्तं खादित्वा पेतलोके निब्बत्तित्वा संसरन्ता ककुसन्धादयो बुद्धे पुच्छित्वा तेहि इदञ्चिदञ्च वुत्ता एतकं कालं तव दानं पच्चासीसमाना हिय्यो तथा दाने दिन्ने पत्तिं अलभमाना एवमकंसू”ति आह । “किं पन, भन्ते, इदानिपि दिन्ने लभिस्सन्ती”ति? “आम, महाराजा”ति । राजा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निमन्तेत्वा पुनदिवसे महादानं दत्त्वा, “भन्ते, इतो तेसं पेतानं दिब्बअन्नपानं सम्पज्जतू”ति पत्तिं अदासि, तेसं तथेव निब्बत्ति । पुनदिवसे नग्गा हुत्वा अत्तानं दस्सेसुं । राजा “अज्ज, भन्ते, नग्गा हुत्वा अत्तानं दस्सेसुं”न्ति आरोचेसि । “वत्थानि ते न दिन्नानि, महाराजा”ति । राजापि पुनदिवसे बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स चीवरदानं दत्त्वा, “इतो तेसं पेतानं दिब्बवत्थानि होन्तू”ति पापेसि । तङ्खणज्जेव तेसं दिब्बवत्थानि उप्पज्जिंसु । ते पेतत्तभावं विजहित्वा दिब्बत्तभावे सण्ठहिंसु । सत्था अनुमोदनं करोन्तो “तिरोकुट्टेसु तिड्ढन्ती”ति आदिना (खु० पा० ७.१; पे० व० १४) तिरोकुट्टानुमोदनं अकासि । अनुमोदनावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । इति सत्था तेभातिकजटिलानं वत्थुं कथेत्वा इमम्पि धम्मदेसनं आहरि ।

अगगसावका पन, “भन्ते, किं करिंसू”ति? “अगगसावकभावाय पत्थनं करिंसु” । इतो कप्पसतसहस्साधिकस्स हि कप्पानं असङ्ख्येय्यस्स मत्थके सारिपुत्तो ब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्ति, नामेन सरदमाणवो नाम अहोसि । मोग्गल्लानो गहपतिमहासालकुले निब्बत्ति, नामेन सिरिवड्ढनकुटुम्बिको नाम अहोसि । ते उभोपि सहपंसुकीळका सहायका अहेसुं । तेसु सरदमाणवो पितु अच्चयेन कुसलन्तकं महाधनं पटिपज्जित्वा एकदिवसं रहोगतो चिन्तेसि — “अहं इधलोकत्तभावमेव जानामि, नो परलोकत्तभावं । जातसत्तानञ्च मरणं नाम धुवं, मया एकं पब्बज्जं पब्बजित्वा मोक्खधम्मगवेसनं कातुं वट्ठती”ति । सो सहायकं उपसङ्कमित्वा आह — “सम्म सिरिवड्ढन, अहं पब्बजित्वा मोक्खधम्मं गवेसिस्सामि, त्वं मया सद्धिं पब्बजितुं सक्खिस्ससि, न सक्खिस्ससी”ति? “न सक्खिस्सामि, सम्म, त्वंयेव पब्बजाही”ति । सो चिन्तेसि — “परलोकं गच्छन्तो सहाये वा जातिमित्ते वा गहेत्वा गतो नाम नत्थि, अत्तना कतं अत्तनोव होती”ति । ततो रतनकोट्टागारं विवरापेत्वा कपणद्धिकवणिब्बकयाचकानं महादानं दत्त्वा पब्बतपादं पविसित्वा इसिपब्बज्जं पब्बजि । तस्स एको द्वे तयोति एवं अनुपब्बज्जं पब्बजिता चतुसत्तिसहस्समत्ता जटिला अहेसुं । सो पञ्च अभिज्जा, अट्ठ च समापत्तियो निब्बत्तेत्वा तेसं जटिलानं कसिणपरिकम्मं आचिक्खि । तेपि सब्बे पञ्च अभिज्जा अट्ठ च समापत्तियो निब्बत्तेसुं ।

तेन समयेन अनोमदस्सी नाम सम्मासम्बुद्धो लोके उदपादि । नगरं चन्दवती नाम अहोसि, पिता यसवा नाम खत्तियो, माता यसोधरा नाम देवी, बोधि अज्जुनरुक्खो, निसभो च अनोमो च द्वे अगगसावका, वरुणो नाम उपट्ठाको, सुन्दरा च सुमना च द्वे अगगसाविका अहेसुं । आयु वस्ससतसहस्सं अहोसि, सरीरं अट्ठपज्जासहत्थुब्बेधं, सरीरप्पभा द्वादसयोजनं फरि, भिक्खुसतसहस्सपरिवारो अहोसि । सो एकदिवसं पच्चूसकाले महाकरुणासमापत्तितो वुट्ठाय लोकं वोलोकेन्तो सरदतापसं दिस्वा, “अज्ज मय्हं सरदतापसस्सं सन्तिकं गतपच्चयेन धम्मदेसना च महती भविस्सति, सो च अगगसावकट्ठानं पत्थेस्सति, तस्स सहायको सिरिवड्ढनकुटुम्बिको दुतियसावकट्ठानं, देसनापरियोसाने चस्स परिवारा चतुसत्तिसहस्समत्ता जटिला अरहत्तं पापुणिस्सन्ति, मया तत्थ गन्तुं वट्ठती”ति अत्तनो पत्तचीवरमादाय अज्जं कज्जि

अनामन्तेत्वा सीहो विय एकचरो हुत्वा सरदतापसस्स अन्तेवासिकेसु फलाफलत्थाय गतेसु “बुद्धभावं मे जानातू”ति अधिद्वहत्वा पस्सन्तस्सेव सरदतापसस्स आकासतो ओतरित्वा पथवियं पतिट्ठासि । सरदतापसो बुद्धानुभावञ्चेव सीरनिष्फत्तिञ्चस्स दिस्वा लक्खणमन्ते सम्मसित्वा “इमेहि लक्खणेहि समन्नागतो नाम अगारमज्झे वसन्तो राजा होति चक्कवत्ती, पब्बजन्तो लोके विवट्ठच्छदो सब्बज्जुबुद्धो होति । अयं पुरिसो निस्संसयं बुद्धो”ति जानित्वा पच्चुग्गमनं कत्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा अग्गासनं पज्जापेत्वा अदासि । निसीदि भगवा पज्जते अग्गासने । सरदतापसोपि अत्तनो अनुच्छविकं आसनं गहेत्वा एकमन्तं निसीदि ।

तस्मिं समये चतुसत्तिसहस्सजटिला पणीतपणीतानि ओजवन्तानि फलाफलानि गहेत्वा आचरियस्स सन्तिकं सम्पत्ता बुद्धानञ्चेव आचरियस्स च निसिन्नासनं ओलोकेत्वा आहंसु — “आचरिय, मयं ‘इमस्मिं लोके तुम्हेहि महन्ततरो नत्थी’ति विचराम, अयं पन पुरिसो तुम्हेहि महन्ततरो मज्जे”ति? “ताता, किं वदेथ, सासपेन सद्धिं अट्ठसट्ठियोजनसतसहस्सुब्बेधं सिनेरुं समं कातुं इच्छथ, सब्बज्जुबुद्धेन सद्धिं ममं उपमं मा करित्थ पुत्तका”ति । अथ ते तापसा, “सचायं इत्तरसत्तो अभविस्स, अम्हाकं आचरियो न एवरूपं उपमं आहरिस्स, याव महा वतायं पुरिसो”ति सब्बेव पादेसु निपतित्वा सिरसा वन्दिंसु । अथ ने आचरियो आह — “ताता, अम्हाकं बुद्धानं अनुच्छविको देय्यधम्मो नत्थि, सत्था च भिक्खाचारवेलायं इधागतो, मयं यथासत्ति यथाबलं देय्यधम्मं दस्साम, तुम्हे यं यं पणीतं फलाफलं, तं तं आहरथा”ति आहरापेत्वा हत्थे धोवित्वा सयं तथागतस्स पत्ते पतिट्ठापेसि । सत्थारा फलाफले पटिग्गहितमत्ते देवता दिब्बोजं पक्खिपिंसु । सो तापसो उदकम्पि सयमेव परिस्सावेत्वा अदासि । ततो भत्तकिच्चं कत्वा निसिन्ने सत्थरि सब्बे अन्तेवासिके पक्कोसित्वा सत्थु सन्तिके सारणीयकथं कथेन्तो निसीदि । सत्था “द्वे अग्गसावका भिक्खुसङ्घेन सद्धिं आगच्छन्तू”ति चिन्तेसि । ते सत्थु चित्तं जत्वा सतसहस्सखीणासवपरिवारा आगन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठंसु ।

ततो सरदतापसो अन्तेवासिके आमन्तेसि — “ताता, बुद्धानं निसिन्नासनम्पि नीचं, समणसतसहस्सानम्पि आसनं नत्थि, अज्ज तुम्हेहि उळारं बुद्धसक्कारं कातुं वट्ठति, पब्बतपादतो वण्णगन्धसम्पन्नानि पुष्फानि आहरथा”ति । कथनकालो पपज्जो विय होति, इद्धिमतो पन इद्धिविसयो अचिन्तेय्योति मुहुत्तमत्तेनेव ते तापसा वण्णगन्धसम्पन्नानि पुष्फानि आहरित्वा बुद्धानं योजनप्पमाणं पुष्फासनं पज्जापेसु । उभिन्नं अग्गसावकानं तिगावुत्तं, सेसभिक्खून् अट्ठयोजनिकादिभेदं, सङ्घनवकस्स उसभमत्तं अहोसि । “कथं एकस्मिं अस्समपदे ताव महन्तानि आसनानि पज्जत्तानी”ति न चिन्तेतब्बं । इद्धिविसयो हेस । एवं पज्जत्तेसु आसनेसु सरदतापसो तथागतस्स पुरतो अज्जलिं पग्गय्ह ठितो, “भन्ते, मय्हं दीघरत्तं हिताय सुखाय इमं पुष्फासनं अभिरुहथा”ति आह । तेन वुत्तं —

“नानापुष्फञ्च गन्धञ्च, सम्पादेत्वान एकतो ।
पुष्फासनं पज्जापेत्वा, इदं वचनमब्रवि ॥

“इदं मे आसनं वीर, पज्जत्तं तवनुच्छविं ।
मम चित्तं पसादेन्तो, निसीद पुष्फमासने ॥

“सत्तरत्तिन्दिवं बुद्धो, निसीदि पुष्फमासने ।
मम चित्तं पसादेत्वा, हासयित्वा सदेवके”ति ॥

एवं निसिन्ने सत्थरि द्वे अग्गसावका सेसभिक्खू च अत्तनो अत्तनो पत्तासने निसीदिंसु । सरदतापसो महन्तं पुष्फच्छत्तं

गहेत्वा तथागतस्स मत्थके धारेन्तो अट्ठासि । सत्था “जटिलानं अयं सक्कारो महप्फलो होतू”ति निरोधसमापत्तिं समापज्जि । सत्थु समापत्तिं समापन्नभावं जत्वा द्वे अगगसावकापि सेसभिक्षूपि समापत्तिं समापज्जिंसु । तथागते सत्ताहं निरोधसमापत्तिं समापज्जित्वा निसिन्ने अन्तेवासिका भिक्षाचारकाले सम्पत्ते वनमूलफलाफलं परिभुज्जित्वा सेसकाले बुद्धानं अज्जलिं पग्गह् तिट्ठन्ति । सरदतापसो पन भिक्षाचारम्पि अगन्त्वा पुप्फच्छत्तं धारयमानोव सत्ताहं पीतिसुखेन वीतिनामेसि । सत्था निरोधतो वुट्ठाय दक्खिणपस्से निसिन्नं पठमअगगसावकं निसभत्थेरं आमन्तेसि — “निसभ, सक्कारकारकानं तापसानं पुप्फासनानुमोदनं करोही”ति । थेरो चक्कवत्तिरज्जो सन्तिका पटिलद्धमहालाभो महायोधो विय तुट्ठमानसो सावकपारमिजाणे ठत्वा पुप्फासनानुमोदनं आरभि । तस्स देसनावसाने दुतियसावकं आमन्तेसि — “त्वम्पि भिक्षु धम्मं देसेही”ति । अनोमत्थेरो तेपिटकं बुद्धवचनं सम्मसित्वा धम्मं कथेसि । द्विन्नं अगगसावकानं देसनाय एकस्सापि अभिसमयो नाहोसि । अथ सत्था अपरिमाणे बुद्धविसये ठत्वा धम्मदेसनं आरभि । देसनापरियोसाने ठपेत्वा सरदतापसं सब्बेपि चतुसत्ततिसहस्सजटिला अरहत्तं पापुणिसु, सत्था “एथ, भिक्षवो”ति हत्थं पसारेसि । तेसं तावदेव केसमस्सूनि अन्तरधायिंसु, अट्ठपरिक्खारा काये पटिमुक्काव अहेसुं ।

सरदतापसो “कस्मा अरहत्तं न पत्तो”ति? विक्खित्तचित्तत्ता । सो किर बुद्धानं दुतियासने निसीदित्वा सावकपारमिजाणे ठत्वा धम्मं देसयतो अगगसावकस्स धम्मदेसनं सोतुं आरद्धकालतो पट्ठाय, “अहो वताहम्पि अनागते उप्पज्जनकबुद्धस्स सासने इमिना सावकेन पटिलद्धधुरं लभेय्य”न्ति चित्तं उप्पादेसि । सो तेन परिवितक्केन मग्गफलपटिवेधं कातुं नासक्खि । तथागतं पन वन्दित्वा सम्मुखे ठत्वा आह — “भन्ते, तुम्हाकं अनन्तरासने निसिन्नो भिक्षु तुम्हाकं सासने को नाम होती”ति? “मया पवत्तितं धम्मचक्कं अनुपवत्तेन्तो सावकपारमिजाणस्स कोटिप्पत्तो सोळस पज्जा पटिविज्जित्वा ठितो मय्हं सासने अगगसावको निसभो नाम एसो”ति । “भन्ते, य्वायं मया सत्ताहं पुप्फच्छत्तं धारेन्तेन सक्कारो कतो, अहं इमस्स फलेन अज्जं सक्कत्तं वा ब्रह्मत्तं वा न पत्थेमि, अनागते पन अयं निसभत्थेरो विय एकस्स बुद्धस्स अगगसावको भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासिन्ति । सत्था “समज्झिस्सति नु खो इमस्स पुरिसस्स पत्थना”ति अनागतंसजाणं पेसेत्वा ओलोकेन्तो कप्पसतसहस्साधिकं एकं असङ्ख्येय्यं अतिक्कमित्वा समिज्जनभावं अहस । दिस्वान सरदतापसं आह — “न ते अयं पत्थना मोघा भविस्सति, अनागते पन कप्पसतसहस्साधिकं एकं असङ्ख्येय्यं अतिक्कमित्वा गोतमो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, तस्स माता महामाया नाम देवी भविस्सति, पिता सुद्धोदनो नाम महाराजा, पुत्तो राहुलो नाम, उपट्ठाको आनन्दो नाम, दुतियअगगसावको मोग्गल्लानो नाम, त्वं पनस्स पठमअगगसावको धम्मसेनापति सारिपुत्तो नाम भविस्ससी”ति । एवं तापसं ब्याकरित्वा धम्मकथं कथेत्वा भिक्षुसङ्घपरिवुतो आकासं पक्खन्दि ।

सरदतापसोपि अन्तेवासिकत्थेरानं सन्तिकं गन्त्वा सहायकस्स सिरिवट्ठनकुटुम्बिकस्स सासनं पेसेसि, “भन्ते, मम सहायकस्स वदेथ, सहायकेन ते सरदतापसेन अनोमदस्सीबुद्धस्स पादमूले अनागते उप्पज्जनकस्स गोतमबुद्धस्स सासने पठमअगगसावकद्वानं पत्थितं, त्वं दुतियअगगसावकद्वानं पत्थेही”ति । एवज्च पन वत्वा थेरेहि पुरेतरमेव एकपस्सेन गन्त्वा सिरिवट्ठनस्स निवेसनद्वारे अट्ठासि । सिरिवट्ठनो “चिरस्सं वत मे अय्यो आगतो”ति आसने निसीदापेत्वा अत्तना नीचासने निसिन्नो, “अन्तेवासिकपरिसा पन वो, भन्ते, न पज्जायती”ति पुच्छि । “आम, सम्म, अम्हाकं अस्समं अनोमदस्सी बुद्धो आगतो, मयं तस्स अत्तनो बलेन सक्कारं अकरिम्हा, सत्था सब्बेसं धम्मं देसेसि, देसनापरियोसाने ठपेत्वा मं सेसा अरहत्तं पत्वा पब्बजिंसु । अहं सत्थु पठमअगगसावकं निसभत्थेरं दिस्वा अनागते उप्पज्जनकस्स गोतमबुद्धस्स नाम सासने पठमअगगसावकद्वानं पत्थेसिं, त्वम्पि तस्स सासने दुतियअगगसावकद्वानं पत्थेही”ति । “मय्हं बुद्धेहि सद्धिं परिचयो नत्थि, भन्ते”ति । “बुद्धेहि सद्धिं कथनं मय्हं भारो होतु, त्वं महन्तं सक्कारं सज्जेही”ति ।

सिरिवड्डुनो तस्स वचनं सुत्वा अत्तनो निवेसनद्वारे राजमानेन अट्टकरीसमत्तं ठानं समतलं कारेत्वा वालुकं ओकिरापेत्वा लाजपञ्चमानिपुप्फानि विकिरापेत्वा नीलुप्पलच्छदनं मण्डपं कारेत्वा बुद्धासनं पञ्जापेत्वा सेसभिक्षूनम्पि आसनानि पटियादेत्वा महन्तं सक्कारसम्मानं सज्जेत्वा बुद्धानं निमन्तनत्थाय सरदतापसस्स सज्जं अदासि । तापसो बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं गहेत्वा तस्स निवेसनं अगमासि । सिरिवड्डुनोपि पच्चुग्गमनं कत्वा तथागतस्स हत्थतो पत्तं गहेत्वा मण्डपं पवेसेत्वा पञ्चत्तासनेसु निसिन्नस्स बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दक्खिणोदकं दत्वा पणीतेन भोजनेन परिविसित्वा भत्तकिच्चपरियोसाने बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं महारहेहि वत्थेहि अच्छादेत्वा, “भन्ते, नायं आरब्भो अप्पमत्तकट्टानत्थाय, इमिनाव नियामेन सत्ताहं अनुकम्पं करोथा”ति आह । सत्था अधिवासेसि । सो तेनेव नियामेन सत्ताहं महादानं पवत्तेत्वा भगवन्तं वन्दित्वा अज्जलिं पग्गह्ठि ठितो आह — “भन्ते, मम सहायो सरदतापसो यस्स सत्थुस्स पठमअग्गसावको भवेय्य”न्ति पत्थेसि, अहम्पि “तस्सेव दुतियअग्गसावको भवेय्य”न्ति पत्थेमीति ।

सत्था अनागतं ओलोकेत्वा तस्स पत्थनाय समिज्जनभावं दिस्वा ब्याकासि — “त्वं इतो कप्पसतसहस्साधिकं असङ्ख्येय्यं अतिक्कमित्वा गोतमबुद्धस्स दुतियअग्गसावको भविस्ससी”ति । बुद्धानं ब्याकरणं सुत्वा सिरिवड्डुनो हट्ठपहट्ठो अहोसि । सत्थापि भत्तानुमोदनं कत्वा सपरिवारो विहारमेव गतो । “अयं, भिक्खवे, मम पुत्तेहि तदा पत्थितपत्थना । ते यथापत्थितमेव लभिसु । नाहं मुखं ओलोकेत्वा देमी”ति ।

एवं वुत्ते द्वे अग्गसावका भगवन्तं वन्दित्वा, “भन्ते, मयं अगारियभूता समाना गिरग्गसमज्जं दस्सनाय गता”ति याव अस्सजित्थेरस्स सन्तिका सोतापत्तिफलपटिवेधा सब्बं पच्चुप्पन्नवत्थुं कथेत्वा, “ते मयं, भन्ते, आचरियस्स सज्जयस्स सन्तिकं गन्त्वा तं तुम्हाकं पादमूले आनेतुकामा तस्स लद्धिया निस्सारभावं कथेत्वा इधागमने आनिसंसं कथयिम्हा । सो इदानि मय्हां अन्तेवासिकवासो नाम चाटिया उदञ्चनभावप्पत्तिसदिसो, न सक्खिस्सामि अन्तेवासिवासं वसितु”न्ति वत्वा, “आचरिय, इदानि महाजनो गन्धमालादिहत्थो गन्त्वा सत्थारमेव पूजेस्सति, तुम्हे कथं भविस्सथा”ति वुत्ते “किं पन इमस्मिं लोके पण्डिता बहू, उदाहु दन्था”ति? “दन्था”ति कथिते “तेन हि पण्डिता पण्डितस्स समणस्स गोतमस्स सन्तिकं गमिस्सन्ति, दन्था दन्थस्स मम सन्तिकं आगमिस्सन्ति, गच्छथ तुम्हे”ति वत्वा “आगन्तुं न इच्छि, भन्ते”ति । तं सुत्वा सत्था, “भिक्खवे, सज्जयो अत्तनो मिच्छादिट्ठिताय असारं सारोति, सारज्ज असारोति गण्हि । तुम्हे पन अत्तनो पण्डितताय सारज्ज सारतो, असारज्ज असारतो जत्वा असारं पहाय सारमेव गण्हित्था”ति वत्वा इमा गाथा अभासि —

११. “असारे सारमतिनो, सारे चासारदस्सिनो ।

ते सारं नाधिगच्छन्ति, मिच्छासङ्कप्पगोचरा ॥

१२. “सारज्ज सारतो जत्वा, असारज्ज असारतो ।

ते सारं अधिगच्छन्ति, सम्मासङ्कप्पगोचरा”ति ॥

तत्थ असारे सारमतिनोति चत्तारो पच्चया, दसवत्थुका मिच्छादिट्ठि, तस्सा उपनिस्सयभूता धम्मदेसनाति अयं असारो नाम, तस्मिं सारदिट्ठिनोति अत्थो । सारे चासारदस्सिनोति दसवत्थुका सम्मादिट्ठि, तस्सा उपनिस्सयभूता धम्मदेसनाति अयं सारो नाम, तस्मिं “नायं सारो”ति असारदस्सिनो । ते सारन्ति ते पन तं मिच्छादिट्ठिगहणं गहेत्वा ठिता कामवितक्कादीनं वसेन मिच्छासङ्कप्पगोचरा हुत्वा सीलसारं, समाधिसारं, पञ्जासारं, विमुत्तिसारं, विमुत्तिजाणदस्सनसारं, “परमत्थसारं, निब्बानज्ज नाधिगच्छ”न्ति । सारज्जाति तमेव सीलसारादिसारं “सारो नामाय”न्ति, वुत्तप्पकारज्ज असारं “असारो अयं”न्ति जत्वा । ते सारन्ति ते पण्डिता एवं सम्मादस्सनं गहेत्वा ठिता नेक्खम्मसङ्कप्पादीनं वसेन

सम्मासङ्कप्पगोचरा हुत्वा तं वुत्तप्पकारं सारं अधिगच्छन्तीति ।

गाथापरियोसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु । सन्निपतितानं सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

सारिपुत्तथेरवत्थु अट्टमं ।

९. नन्दथेरवत्थु

यथा अगारन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो आयस्मन्तं नन्दं आरब्ध कथेसि ।

सत्था हि पवत्तितवरधम्मचक्को राजगहं गन्त्वा वेळुवने विहरन्तो — “पुत्तं मे आनेत्वा दस्सेथा”ति सुद्धोदनमहाराजेन पेसितानं सहस्ससहस्सपरिवारानं दसन्नं दूतानं सब्बपच्छतो गन्त्वा अरहत्तप्पत्तेन काळुदायित्थेरेन गमनकालं जत्वा मग्गवण्णं वण्णेत्वा वीसतिसहस्सखीणासवपरिवृतो कपिलपुरं नीतो जातिसमागमे पोक्खरवस्सं अत्थुप्पत्तिं कत्वा वेस्सन्तरजातकं (जा० २.२२.१६५५ आदयो) कथेत्वा पुनदिवसे पिण्डाय पविट्ठो, “उत्तिट्ठे नप्पमज्जेय्या”ति (ध० प० १६८) गाथाय पितरं सोतापत्तिफले पतिट्ठापेत्वा, “धम्मज्जरे”ति (ध० प० १६९) गाथाय महापजापतिं सोतापत्तिफले, राजानञ्च सकदागामिफले पतिट्ठापेसि । भत्तकिच्चावसाने पन राहुलमातुगुणकथं निस्साय चन्दकिन्नरीजातकं (जा० १.१४.१८ आदयो) कथेत्वा ततो ततियदिवसे नन्दकुमारस्स अभिसेकगेहप्पवेसनविवाहमङ्गलेसु पवत्तमानेसु पिण्डाय पविसित्वा नन्दकुमारस्स हत्थे पत्तं दत्वा मङ्गलं वत्वा उट्ठायासना पक्कमन्तो नन्दकुमारस्स हत्थतो पत्तं न गण्हि । सोपि तथागतगारवेन “पत्तं वो, भन्ते, गण्हथा”ति वत्तुं नासक्खि । एवं पन चिन्तेसि — “सोपानसीसे पत्तं गण्हिस्सती”ति । सत्था तस्मिम्पि ठाने न गण्हि । इतरो “सोपानपादमूले गण्हिस्सती”ति चिन्तेसि । सत्था तत्थापि न गण्हि । इतरो “राजङ्गणे गण्हिस्सती”ति चिन्तेसि । सत्था तत्थापि न गण्हि । कुमारो निवत्तितुकामो अरुचिया गच्छन्तो सत्थुगारवेन “पत्तं गण्हथा”ति वत्तुं न सक्कोति । “इध गण्हिस्सति, एत्थ गण्हिस्सती”ति चिन्तेन्तो गच्छति ।

तस्मिं खणे अज्जा इत्थियो तं दिस्वा जनपदकल्याणिया आचिक्खिंसु — “अय्ये, भगवा नन्दकुमारं गहेत्वा गतो, तुम्हेहि तं विना करिस्सती”ति । सा उदकबिन्दूहि पग्घरन्तेहेव अट्ठुल्लिखितेहि केसेहि वेगेन गन्त्वा, “तुवटं खो, अय्यपुत्त, आगच्छेय्यासी”ति आह । तं तस्सा वचनं तस्स हृदये तिरियं पतित्वा विय ठितं । सत्थापिस्स हत्थतो पत्तं अगण्हित्वाव तं विहारं नेत्वा, “पब्बजिस्ससि नन्दा”ति आह । सो बुद्धगारवेन “न पब्बजिस्सामी”ति अवत्वा, “आम, पब्बजिस्सामी”ति आह । सत्था “तेन हि नन्दं पब्बाजेथा”ति आह । सत्था कपिलपुरं गन्त्वा ततियदिवसे नन्दं पब्बाजेसि ।

सत्तमे दिवसे राहुलमाता कुमारं अलङ्कुरित्वा भगवतो सन्तिकं पेसेसि — “पस्स, तात, एतं वीसतिसहस्ससमणपरिवृतं सुवण्णवण्णं ब्रह्मरूपिवण्णं समणं, अयं ते पिता, एतस्स महन्ता निधिकुम्भियो अहेसुं । त्यास्स निक्खमनतो पट्ठाया न पस्साम, गच्छ नं दायज्जं याचस्सु — ‘अहं, तात, कुमारो, अभिसेकं पत्वा चक्कवत्ती भविस्सामि, धनेन मे अत्थो, धनं मे देहि । सामिको हि पुत्तो पितुसन्तकस्सा’”ति । कुमारो भगवतो सन्तिकं गन्त्वाव पितुसिनेहं पटिलभित्वा हट्ठचित्तो “सुखा ते, समण, छाया”ति वत्वा अज्जम्पि बहुं अत्तनो अनुरूपं वदन्तो अट्ठासि । भगवा कतभत्तकिच्चो अनुमोदनं कत्वा उट्ठायासना पक्कामि । कुमारोपि “दायज्जं मे, समण, देहि, दायज्जं मे, समण, देही”ति भगवन्तं अनुबन्धि । भगवापि कुमारं न निवत्तापेसि । परिजनोपि भगवता सद्धिं गच्छन्तं निवत्तेतुं नासक्खि । इति सो

भगवता सद्धिं आराममेव अगमासि ।

ततो भगवा चिन्तेसि — “यं अयं पितुसन्तकं धनं इच्छति, तं वट्टानुगतं सविघातं, हन्दस्स बोधितले पटिलद्धं सत्तविधं अरियधनं देमि, लोकुत्तरदायज्जस्स नं सामिकं करोमी”ति । अथ खो भगवा आयस्मन्तं सारिपुत्तं आमन्तेसि — “तेन हि त्वं, सारिपुत्त, राहुलकुमारं पब्बाजेही”ति । थेरो कुमारं पब्बाजेसि । पब्बजिते च पन कुमारे रज्जो अधिमत्तं दुक्खं उप्पज्जि । तं अधिवासेतुं असक्कोन्तो भगवतो निवेदेत्वा, “साधु, भन्ते, अय्या, मातापितूहि अननुज्जातं पुत्तं न पब्बाजेय्यु”न्ति वरं याचि । भगवा तस्स तं वरं दत्वा पुनेकदिवसं राजनिवेसने कतपातरासो एकमन्तं निसिन्नेन रज्जा, “भन्ते, तुम्हाकं दुक्करकारिककाले एका देवता मं उपसङ्कमित्वा, ‘पुत्तो ते कालकतो’ति आह । अहं तस्सा वचनं असद्वहन्तो ‘न मय्हं पुत्तो बोधिं अप्पत्वा कालं करोती’ति पटिक्खिपि”न्ति वुत्ते — “इदानीं किं सद्वहस्सथ, पुब्बेपि अट्टिकानि दस्सेत्वा, ‘पुत्तो ते मतो’ति वुत्ते न सद्वहत्वा”ति इमिस्सा अत्थुप्पत्तिया **महाधम्मपालजातकं** (जा० १.१०.९२ आदयो) कथेसि । गाथापरियोसाने राजा अनागामिफले पतिट्ठहि । इति भगवा पितरं तीसु फलेसु पतिट्ठापेत्वा भिक्खुसङ्घपरिवुतो पुनदेव राजगहं गन्त्वा ततो अनाथपिण्डिकेन सावत्थिं आगमनत्थाय गहितपटिज्जो निट्ठिते जेतवने विहारे तत्थ गन्त्वा वासं कप्पेसि ।

एवं सत्थरि जेतवने विहरन्ते आयस्मा नन्दो उक्कण्डित्वा भिक्खूनं एतमत्थं आरोचेसि — “अनभिरतो अहं, आवुसो, ब्रह्मचरियं चरामि, न सक्कोमि ब्रह्मचरियं सन्धारेतुं, सिक्खं पच्चक्खाय हीनायावत्तिस्सामी”ति । भगवा तं पवत्तिं सुत्वा आयस्मन्तं नन्दं पक्कोसापेत्वा एतदवोच — “सच्चं किर त्वं, नन्द, सम्बहुलानं भिक्खूनं एवं आरोचेसि — ‘अनभिरतो, आवुसो, ब्रह्मचरियं चरामि, न सक्कोमि ब्रह्मचरियं सन्धारेतुं, सिक्खं पच्चक्खाय हीनायावत्तिस्सामी’”ति? “एवं, भन्ते”ति । “किस्स पन त्वं, नन्द, अनभिरतो ब्रह्मचरियं चरसि, न सक्कोसि ब्रह्मचरियं सन्धारेतुं, सिक्खं पच्चक्खाय हीनायावत्तिस्सामी”ति? “साकियानी मं, भन्ते, जनपदकल्याणी घरा निक्खमन्तस्स अट्ठुल्लिखितेहि केसेहि अपलोकेत्वा मं एतदवोच — ‘तुवटं खो, अय्यपुत्त, आगच्छेय्यासी’ति, सो खो अहं, भन्ते, तं अनुस्सरमानो अनभिरतो ब्रह्मचरियं चरामि, न सक्कोमि ब्रह्मचरियं सन्धारेतुं, सिक्खं पच्चक्खाय हीनायावत्तिस्सामी”ति ।

अथ खो भगवा आयस्मन्तं नन्दं बाहायं गहेत्वा इद्धिबलेन तावत्तिसदेवलोके आनेन्तो अन्तरामगे एकस्मिं झामक्खेत्ते झामखाणुके निसिन्नं छिन्नकण्णनासनङ्गुट्ठं एकं पलुट्टमक्कटिं दस्सेत्वा तावत्तिसभवने सक्कस्स देवरज्जो उपट्ठानं आगतानि ककुटपादानि पञ्च अच्छरासतानि दस्सेसि । **ककुटपादानी**ति रत्तवण्णताय पारेवतपादसदिसपादानि । दस्सेत्वा च पनाह — “तं किं मज्जसि, नन्द, कतमा नु खो अभिरूपतरा वा दस्सनीयतरा वा पासादिकतरा वा साकियानी वा जनपदकल्याणी, इमानि वा पञ्च अच्छरासतानि ककुटपादानी”ति? तं सुत्वा आह — “सेय्यथापि सा, भन्ते, छिन्नकण्णनासनङ्गुट्ठा पलुट्टमक्कटी, एवमेव खो, भन्ते, साकियानी जनपदकल्याणी, इमेसं पञ्चन्नं अच्छरासतानं उपनिधाय सङ्ख्यम्पि न उपेति, कलम्पि न उपेति, कलभागम्पि न उपेति । अथ खो इमानेव पञ्च अच्छरासतानि अभिरूपतरानि चेव दस्सनीयतरानि च पासादिकतरानि चा”ति । “अभिरम, नन्द, अभिरम, नन्द, अहं ते पाटिभोगो पञ्चन्नं अच्छरासतानं पटिलाभाय ककुटपादानं”न्ति । “सचे मे, भन्ते भगवा, पाटिभोगो पञ्चन्नं अच्छरासतानं पटिलाभाय ककुटपादानं, अभिरमिस्सामहं, भन्ते, भगवति ब्रह्मचरिये”ति ।

अथ खो भगवा आयस्मन्तं नन्दं गहेत्वा तत्थ अन्तरहितो जेतवनेयेव पातुरहोसि । अस्सोसुं खो भिक्खू, “आयस्मा किर नन्दो भगवतो भाता मातुच्छापुत्तो अच्छरानं हेतु ब्रह्मचरियं चरति । भगवा किरस्स पाटिभोगो पञ्चन्नं अच्छरासतानं

पटिलाभाय ककुटपादान”न्ति । अथ खो आयस्मतो नन्दस्स सहायका भिक्खू आयस्मन्तं नन्दं भतकवादेन च उपक्वितकवादेन च समुदाचरन्ति, “भतको किरायस्मा नन्दो, उपक्वितको किरायस्मा नन्दो, अच्छरानं हेतु ब्रह्मचरियं चरति । भगवा किरस्स पाटिभोगो पञ्चन्नं अच्छरासतानं पटिलाभाय ककुटपादान”न्ति । अथ खो आयस्मा नन्दो सहायकानं भिक्खून् भतकवादेन च उपक्वितकवादेन च अट्टियमानो हरायमानो जिगुच्छमानो एको वूपकट्ठो अप्पमत्तो आतापी पहितत्तो विहरन्तो न चिरस्सेव यस्सत्थाय कुलपुत्ता सम्मदेव अगारस्मा अनगारियं पब्बजन्ति, तदनुत्तरं ब्रह्मचरियपरियोसानं दिट्ठेव धम्मे सयं अभिज्जा सच्छिकत्वा उपसम्पज्ज विहासि, “खीणा जाति, वुसितं ब्रह्मचरियं, कतं करणीयं, नापरं इत्थत्ताया”ति अब्भज्जासि । अज्जतरो च खो पनायस्मा नन्दो अरहतं अहोसि ।

अथेका देवता रत्तिभागे सकलं जेतवनं ओभासेत्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा आरोचेसि — “आयस्मा, भन्ते, नन्दो भगवतो भाता मातुच्छापुत्तो आसवानं खया अनासवं चेतोविमुत्तिं पज्जाविमुत्तिं दिट्ठेव धम्मे सयं अभिज्जा सच्छिकत्वा उपसम्पज्ज विहरती”ति । भगवतोपि खो जाणं उदपादि “नन्दो आसवानं खया अनासवं चेतोविमुत्तिं पज्जाविमुत्तिं दिट्ठेव धम्मे सयं अभिज्जा सच्छिकत्वा उपसम्पज्ज विहरती”ति । सोपायस्मा नन्दो तस्सा रत्तिया अच्छयेन भगवन्तं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एतदवोच — “यं मे, भन्ते, भगवा पाटिभोगो पञ्चन्नं अच्छरासतानं पटिलाभाय ककुटपादानं, मुज्जामहं, भन्ते, भगवन्तं एतस्मा पटिस्सवा”ति । “मयापि खो ते, नन्द, चेतसा चेतो परिच्च विदितो ‘नन्दो आसवानं खया अनासवं चेतोविमुत्तिं पज्जाविमुत्तिं दिट्ठेव धम्मे सयं अभिज्जा सच्छिकत्वा उपसम्पज्ज विहरती’ति । देवतापि मे एतमत्थं आरोचेसि — ‘आयस्मा, भन्ते, नन्दो आसवानं खया अनासवं चेतोविमुत्तिं पज्जाविमुत्तिं दिट्ठेव धम्मे सयं अभिज्जा सच्छिकत्वा उपसम्पज्ज विहरती’ति । यदेव खो ते, नन्द, अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुत्तं, अथाहं मुत्तो एतस्मा पटिस्सवा”ति । अथ खो भगवा एतमत्थं विदित्वा तायं वेलायं इमं उदानं उदानेसि —

“यस्स नित्तिण्णो पङ्को, महितो कामकण्टको ।

मोहकखयं अनुप्पत्तो, सुखदुक्खेसु न वेधती स भिक्खू”ति ॥ (उदा० २२) ।

अथेकदिवसं भिक्खू तं आयस्मन्तं नन्दं पुच्छिंसु — “आवुसो नन्द, पुब्बे त्वं ‘उक्कण्ठितोमी’ति वदेसि, इदानीं ते कथं”न्ति? “नत्थि मे, आवुसो, गिहिभावाय आलयो”ति । तं सुत्वा भिक्खू — “अभूतं आयस्मा नन्दो कथेति, अज्जं ब्याकरोति, अतीतदिवसेसु ‘उक्कण्ठितोमी’ति वत्वा इदानीं ‘नत्थि मे गिहिभावाय आलयो’ति कथेती”ति गन्त्वा भगवतो एतमत्थं आरोचेसु । भगवा “भिक्खवे, अतीतदिवसेसु नन्दस्स अत्तभावो दुच्छन्नगेहसदिसो अहोसि, इदानीं सुच्छन्नगेहसदिसो जातो । अयज्झि दिब्बच्छरानं दिट्ठकालतो पट्ठाय पब्बजितकिच्चस्स मत्थकं पापेतुं वायमन्तो तं किच्चं पत्तो”ति वत्वा इमा गाथा अभासि —

१३. “यथा अगारं दुच्छन्नं, वुट्ठी समतिविज्झति ।

एवं अभावितं चित्तं, रागो समतिविज्झति ॥

१४. “यथा अगारं सुच्छन्नं, वुट्ठी न समतिविज्झति ।

एवं सुभावितं चित्तं, रागो न समतिविज्झती”ति ॥

तत्थ अगारन्ति यंकिज्जि गेहं । दुच्छन्नन्ति विरळच्छन्नं छिद्दावच्छिदं । समतिविज्झतीति वस्सवुट्ठि विनिविज्झति । अभावितन्ति तं अगारं वुट्ठि विय भावनाय रहितत्ता अभावितं चित्तं रागो समति विज्झति । न केवलं रागोव,

दोसमोहमानादयो सब्बकिलेसा तथारूपं चित्तं अतिविय विज्झन्तियेव । सुभावितन्ति समथविपस्सनाभावनाहि सुभावितं । एवरूपं चित्तं सुच्छन्नं गेहं वुट्ठि विय रागादयो किलेसा अतिविज्झितुं न सक्कोन्तीति ।

गाथापरियोसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु । महाजनस्स देसना सात्थिका अहोसि ।

अथ खो भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं, “आवुसो, बुद्धा नाम अच्छरिया, जनपदकल्याणिं निस्साय उक्कण्ठितो नामायस्मा नन्दो सत्थारा देवच्छरा आमिसं कत्वा विनीतो”ति । सत्था आगन्त्वा — “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा, “इमाय नामा”ति वुत्ते, “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपेस मया मातुगामेन पलोभेत्वा विनीतोयेवा”ति वत्वा अतीतं आहरि —

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बाराणसिवासी कप्पटो नाम वाणिजो अहोसि । तस्सेको गद्रभो कुम्भभारं वहति, एकदिवसेन सत्त योजनानि गच्छति । सो एकस्मिं समये गद्रभभारकेहि सद्धिं तक्कसिलं गन्त्वा याव भण्डस्स विस्सज्जनं, ताव गद्रभं चरितुं विस्सज्जेसि । अथस्स सो गद्रभो परिखापिट्ठे चरमानो एकं गद्रभिं दिस्वा उपसङ्कमि । सा तेन सद्धिं पटिसन्थारं करोन्ती आह — “कुतो आगतोसी”ति? “बाराणसितो”ति । “केन कम्मेना”ति? “वाणिज्जकम्मेना”ति । “कित्तकं भारं वहसी”ति? “कुम्भभार”न्ति? “एत्तकं भारं वहन्तो कति योजनानि गच्छसी”ति? “सत्त योजनानी”ति । “गतगतट्टाने ते काचि पादपरिकम्मपिट्ठिपरिकम्मकरा अत्थी”ति? “नत्थी”ति । “एवं सन्ते महादुक्खं नाम अनुभोसी”ति? “किञ्चापि हि तिरच्छानगतानं पादपरिकम्मादिकारका नाम नत्थि, कामसंयोजनघट्टनत्थाय पन एवरूपं कथं कथेसि”? सो तस्सा कथाय उक्कण्ठि । कप्पटोपि भण्डं विस्सज्जेत्वा तस्स सन्तिकं आगन्त्वा — “एहि, तात, गमिस्सामी”ति आह । “गच्छथ तुम्हे, नाहं गमिस्सामी”ति । अथ नं पुनप्पुनं याचित्वा, “अनिच्छन्तं परिभासेत्वा नं नेस्सामी”ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

“पतोदं ते करिस्सामि, सोळसङ्गुलिकण्टकं ।
सज्झिन्दिस्सामि ते कायं, एवं जानाहि गद्रभा”ति ॥

तं सुत्वा गद्रभो “एवं सन्ते अहम्पि ते कत्तब्बं जानिस्सामी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“पतोदं मे करिस्ससि, सोळसङ्गुलिकण्टकं ।
पुरतो पतिट्ठहित्वान, उद्धरित्वान पच्छतो ।
दन्तं ते पातयिस्सामि, एवं जानाहि कप्पटा”ति ॥

तं सुत्वा वाणिजो — “केन नु खो कारणेन एस एवं वदती”ति चिन्तेत्वा, इतो चितो च ओलोकेन्तो तं गद्रभिं दिस्वा, “इमायेस एवं सिक्खापितो भविस्सति, एवरूपं नाम ते गद्रभिं आनेस्सामी”ति मातुगामेन नं पलोभेत्वा नेस्सामी”ति इमं गाथमाह —

“चतुप्पदिं सङ्गुमुखिं, नारिं सब्बङ्गसोभिनिं ।
भरियं ते आनयिस्सामि, एवं जानाहि गद्रभा”ति ॥

तं सुत्वा तुट्ठचित्तो गद्रभो इमं गाथमाह —

“चतुष्पदिं सङ्खुमुखिं, नारिं सब्बङ्गसोभिनिं ।
भरियं मे आनयिस्ससि, एवं जानाहि कप्पट ।
कप्पट भिय्यो गमिस्सामि, योजनानि चतुद्दसा”ति ॥

अथ नं कप्पटो, “तेन हि एही”ति गहेत्वा सकट्टानं अगमासि । सो कतिपाहच्चयेन नं आह — “ननु मं तुम्हे ‘भरियं ते आनयिस्सामी’ति अवोचुत्था”ति? “आम, वुत्तं, नाहं अत्तनो कथं भिन्दिस्सामि, भरियं ते आनेस्सामि, वेतनं पन तुय्हं एककस्सेव दस्सामि, तुय्हं वेतनं दुतियस्स पहोतु वा मा वा, त्वमेव जानेय्यासि । उभिन्नं पन वो संवासमन्वाय पुत्ता विजायिस्सन्ति, तेहिपि बहूहि सद्धिं तुय्हं तं पहोतु वा मा वा, त्वमेव जानेय्यासी”ति । गद्रभो तस्मिं कथेन्तेयेव अनपेक्खो अहोसि ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा, “तदा, भिक्खवे, गद्रभी जनपदकल्याणी अहोसि, गद्रभो नन्दो, वाणिजो अहमेव । एवं पुब्बेपेस मया मातुगामेन पलोभेत्वा विनीतो”ति जातकं निट्ठापेसीति ।

नन्दत्थेरवत्थु नवमं ।

१०. चुन्दसूकरिकवत्थु

इध सोचेतीति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो चुन्दसूकरिकं नाम पुरिसं आरब्ध कथेसि ।

सो किर पञ्चपण्णास वस्सानि सूकरे वधित्वा खादन्तो च विक्किणन्तो च जीविकं कप्पेसि । छातकाले सकटेन वीहिं आदाय जनपदं गन्त्वा एकनाळिद्वेनाळिमत्तेन गामसूकरपोतके किणित्वा सकटं पूरेत्वा आगन्त्वा पच्छानिवेसने वजं विय एकं ठानं परिक्खिपित्वा तत्थेव तेसं निवापं रोपेत्वा, तेसु नानागच्छे च सरीरमलञ्च खादित्वा वड्डितेसु यं यं मारेतुकामो होति, तं तं आळाने निच्चलं बन्धित्वा सरीरमंसस्स उद्धुमायित्वा बहलभावत्थं चतुरस्समुग्गरेन पोथेत्वा, “बहलमंसो जातो”ति जत्वा मुखं विवरित्वा अन्तरे दण्डकं दत्वा लोहथालिया पक्कुथितं उण्होदकं मुखे आसिञ्चति । तं कुच्छिं पविसित्वा पक्कुथितं करीसं आदाय अधोभागेन निक्खमति, याव थोकम्पि करीसं अत्थि, ताव आविलं हुत्वा निक्खमति, सुद्धे उदरे अच्छं अनाविलं हुत्वा निक्खमति । अथस्स अवसेसं उदकं पिड्डियं आसिञ्चति । तं काळचम्मं उप्पाटेत्वा गच्छति । ततो तिणुक्काय लोमानि झापेत्वा तिखिणेन असिना सीसं छिन्दति । पग्घरणतं लोहितं भाजनेन पटिग्गहेत्वा मंसं लोहितेन मद्धित्वा पचित्वा पुत्तदारमज्जे निसिन्नो खादित्वा सेसं विक्किणाति । तस्स इमिनाव नियामेन जीविकं कप्पेन्तस्स पञ्चपण्णास वस्सानि अतिक्कन्तानि । तथागते धुरविहारे वसन्ते एकदिवसम्पि पुप्फमुट्ठिमत्तेन पूजा वा कटच्छुमत्तं भिक्खदानं वा अज्जं वा किञ्चि पुज्जं नाम नाहोसि । अथस्स सरीरे रोगो उप्पज्जि, जीवन्तस्सेव अवीचिमहानिरयसन्तापो उपट्ठहि । अवीचिसन्तापो नाम योजनसते ठत्वा ओलोकेन्तस्स अक्खीनं भिज्जनसमत्थो परिळाहो होति । वुत्तम्पि चेत्तं —

“तस्स अयोमया भूमि, जलिता तेजसायुता ।

समन्ता योजनसतं, फरित्वा तिड्ढति सब्बदा”ति ॥ (म० नि० ३.२६७; अ० नि० ३.३६) ।

नागसेनत्थेरेन पनस्स पाकतिकग्गिसन्तापतो अधिमत्तताय अयं उपमा वुत्ता — “यथा, महाराज, कूटागारमत्तो पासाणोपि नेरयिकग्गिम्हि पक्खित्तो खणेन विलयं गच्छति, निब्बत्तसत्ता पनेत्थ कम्मबलेन मातुकुच्छिगता विय न विलीयन्ती”ति (मि० प० २.४.६) । तस्स तस्मिं सन्तापे उपट्ठिते कम्मसरिक्खको आकारो उप्पज्जि । गेहमज्जेयेव सूकररवं

रवित्वा जण्णुकेहि विचरन्तो पुरत्थिमवत्थुम्पि पच्छिमवत्थुम्पि गच्छति । अथस्स गेहमानुसका तं दळ्हं गहेत्वा मुखं पिदहन्ति । कम्मविपाको नाम न सक्का केनचि पटिबाहितुं । सो विरवन्तोव इतो चितो च विचरति । समन्ता सत्तसु घरेसु मनुस्सा निद्वं न लभन्ति । मरणभयेन तज्जितस्स पन बहिनिक्खमनं निवारेतुं असक्कोन्तो सब्बो गेहजनो यथा अन्तोठितो बहि विचरितुं न सक्कोति, तथा गेहद्वारानि थकेत्वा बहिगेहं परिवारेत्वा रक्खन्तो अच्छति । इतरो अन्तोगेहेयेव निरयसन्तापेन विरवन्तो इतो चितो च विचरति । एवं सत्तदिवसानि विचरित्वा अट्टमे दिवसे कालं कत्वा अवीचिमहानिरये निब्बत्ति । अवीचिमहानिरयो **देवदूतसुत्तेन** (म० नि० ३.२६१ आदयो; अ० नि० ३.३६) वण्णेत्तब्बोति ।

भिक्षू तस्स घरद्वारेन गच्छन्ता तं सद्धं सुत्वा, “सूकरसद्धो”ति सज्जिनो हुत्वा विहारं गन्त्वा सत्थु सन्निके निसिन्ना एवमाहंसु — “भन्ते, चुन्दसूकरितस्स गेहद्वारं पिदहित्वा सूकरानं मारियमानानं अज्ज सत्तमो दिवसो, गेहे काचि मङ्गलकिरिया भविस्सति मज्जे । एतके नाम, भन्ते, सूकरे मारेन्तस्स एकम्पि मेत्तचित्तं वा कारुज्जं वा नत्थि, न वत नो एवरूपो कक्खळो फरुसो सत्तो दिट्ठपुब्बो”ति । सत्था — “न, भिक्षवे, सो इमे सत्तदिवसे सूकरे मारेति, कम्मसरिक्खकं पनस्स विपाकं उदपादि, जीवन्तस्सेव अवीचिमहानिरयसन्तापो उपट्ठासि । सो तेन सन्तापेन सत्त दिवसानि सूकररवं रवन्तो अन्तोनिवेसने विचरित्वा अज्ज कालं कत्वा अवीचिमिह निब्बत्तो”ति वत्वा, “भन्ते, इध लोके एवं सोचित्वा पुन गन्त्वा सोचनट्ठानेयेव निब्बत्तो”ति वुत्ते, “आम, भिक्षवे, पमत्ता नाम गहट्ठा वा होन्तु पब्बजिता वा, उभयत्थ सोचन्तियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१५. “इध सोचति पेच्च सोचति,
पापकारी उभयत्थ सोचति ।
सो सोचति सो विहज्जति ।
दिस्वा कम्मकिलिडुमत्तनो”ति ॥

तत्थ **पापकारी**ति नानप्पकारस्स पापकम्मस्स कारको पुगलो “अकतं वत मे कल्याणं, कतं पाप”न्ति एकंसेनेव मरणसमये इध **सोचति**, इदमस्स कम्मसोचनं । विपाकं अनुभवन्तो पन **पेच्च सोचति** । इदमस्स परलोके विपाकसोचनं । एवं सो **उभयत्थ सोचतियेव** । तेनेव कारणेन जीवमानोयेव **सो** चुन्दसूकरिकोपि **सोचति** । **दिस्वा कम्मकिलिडुन्ति** अत्तनो किलिडुकम्मं पस्सित्वा नानप्पकारकं विलपन्तो विहज्जतीति ।

गाथापरियोसाने बहू सोतापन्नादयो अहेसुं । महाजनस्स सात्थिका धम्मदेसना जाताति ।

चुन्दसूकरिकवत्थु दसमं ।

११. धम्मिकउपासकवत्थु

इध मोदतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो धम्मिकउपासकं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किर पञ्चसता धम्मिकउपासका नाम अहेसुं । तेसु एकेकस्स पञ्च पञ्च उपासकसतानि परिवारा । यो तेसं जेट्टको, तस्स सत्त पुत्ता सत्त धीतरो । तेसु एकेकस्स एकेका सलाकयागु सलाकभत्तं पक्खिकभत्तं निमन्तनभत्तं उपोसथिकभत्तं आगन्तुकभत्तं सङ्गभत्तं वस्सावासिकं अहोसि । तेपि सब्बेव अनुजातपुत्ता नाम अहेसुं । इति चुदसन्नं पुत्तानं

भरियाय उपासकस्साति सोळस सलाकयागुआदीनि पवत्तन्ति । इति सो सपुत्तदारो सीलवा कल्याणधम्मो दानसंविभागरतो अहोसि । अथस्स अपरभागे रोगो उप्पज्जि, आयुसङ्खारो परिहायि । सो धम्मं सोतुकामो “अट्ठ वा मे सोळस वा भिक्खू पेसेथा”ति सत्थु सन्तिकं पहिणि । सत्था पेसेसि । ते गन्त्वा तस्स मज्जं परिवारेत्वा पज्जत्तेसु आसनेसु निसिन्ना । “भन्ते, अय्यानं मे दस्सनं दुल्लभं भविस्सति, दुब्बलोमिह, एकं मे सुत्तं सज्झायथा”ति वुत्ते “कतरं सुत्तं सोतुकामो उपासका”ति? “सब्बबुद्धानं अविजहितं सतिपट्टानसुत्त”न्ति वुत्ते — “एकायनो अयं, भिक्खवे, मग्गो सत्तानं विसुद्धिया”ति (दी० नि० २.३७३; म० नि० १.१०६) सुत्तन्तं पट्टपेसुं । तस्मिं खणे छहि देवलोकेहि सब्बालङ्कारपटिमण्डिता सहस्ससिन्धवयुत्ता दियड्ढयोजनसतिका छ रथा आगमिसु । तेसु ठिता देवता “अम्हाकं देवलोकं नेस्साम, अम्हाकं देवलोकं नेस्साम, अम्भो मत्तिकभाजनं भिन्दित्वा सुवण्णभाजनं गणहन्तो विय अम्हाकं देवलोके अभिरमितुं इध निब्बत्ताहि, अम्हाकं देवलोके अभिरमितुं इध निब्बत्ताही”ति वदिंसु । उपासको धम्मस्सवनन्तरायं अनिच्छन्तो — “आगमेथ आगमेथा”ति आह । भिक्खू “अम्हे वारेती”ति सज्जाय तुण्ही अहेसुं ।

अथस्स पुत्तधीतरो “अम्हाकं पिता पुब्बे धम्मस्सवनेन अतित्तो अहोसि, इदानी पन भिक्खू पक्कोसापेत्वा सज्झायं कारेत्वा सयमेव वारेति, मरणस्स अभायनकसत्तो नाम नत्थी”ति विरविंसु । भिक्खू “इदानी अनोकासो”ति उट्ठायासना पक्कमिसु । उपासको थोकं वीतिनामेत्वा सतिं पटिलभित्वा पुत्ते पुच्छि — “कस्मा कन्दथा”ति? “तात, तुम्हे भिक्खू पक्कोसापेत्वा धम्मं सुणन्ता सयमेव वारयित्थ, अथ मयं ‘मरणस्स अभायनकसत्तो नाम नत्थी’ति कन्दिम्हा”ति । “अय्या पन कुहि”न्ति? “‘अनोकासो’ति उट्ठायासना पक्कन्ता, ताता”ति । “नाहं, अय्येहि सद्धिं कथेमी”ति वुत्ते “अथ केन सद्धिं कथेथा”ति । “छहि देवलोकेहि देवता छ रथे अलङ्कुरित्वा आदाय आकासे ठत्वा ‘अम्हाहि देवलोके अभिरम, अम्हाकं देवलोके अभिरमा’ति सद्धं करोन्ति, ताहि सद्धिं कथेमी”ति । “कुहिं, तात, रथा, न मयं पस्सामा”ति? “अत्थि पन मय्हं गन्थितानि पुप्फानी”ति? “अत्थि, ताता”ति । “कतरो देवलोको रमणीयो”ति? “सब्बबोधिसत्तानं बुद्धमातापितूनज्ज वसितट्ठानं तुसितभवनं रमणीयं, ताता”ति । “तेन हि ‘तुसितभवनतो आगतरथे लग्गतू’ति पुप्फदामं खिपथा”ति । ते खिपिसु । तं रथधुरे लगित्वा आकासे ओलम्बि । महाजानो तदेव पस्सति, रथं न पस्सति । उपासको “पस्सथेत्तं पुप्फदाम”न्ति वत्त्वा, “आम, पस्सामा”ति वुत्ते — “एतं तुसितभवनतो आगतरथे ओलम्बति, अहं तुसितभवनं गच्छामि, तुम्हे मा चिन्तयित्थ, मम सन्तिके निब्बत्तितुकामा हुत्वा मया कतनियामेनेव पुज्जानि करोथा”ति वत्त्वा कालं कत्वा रथे पतिट्ठासि ।

तावदेवस्स तिगावुत्तप्पमाणो सट्ठिसकटभारालङ्कारपटिमण्डितो अत्तभावो निब्बत्ति, अच्छरासहस्सं परिवारेसि, पज्जवीसतियोजनिकं कनकविमानं पातुरहोसि । तेपि भिक्खू विहारं अनुप्पत्ते सत्था पुच्छि — “सुता, भिक्खवे, उपासकेन धम्मदेसना”ति? “आम, भन्ते, अन्तरायेव पन ‘आगमेथा’ति वारेसि । अथस्स पुत्तधीतरो कन्दिंसु । मयं ‘इदानी अनोकासो’ति उट्ठायासना निक्खन्ता”ति । “न सो, भिक्खवे, तुम्हेहि सद्धिं कथेसि, छहि देवलोकेहि देवता छ रथे अलङ्कुरित्वा आहरित्वा तं उपासकं पक्कोसिंसु । सो धम्मदेसनाय अन्तरायं अनिच्छन्तो ताहि सद्धिं कथेसी”ति । “एवं, भन्ते”ति । “एवं, भिक्खवे”ति । “इदानी कुहिं निब्बत्तो”ति? “तुसितभवने, भिक्खवे”ति । “भन्ते, इदानी इध जातिमज्झे मोदमानो विचरित्वा इदनेव गन्त्वा पुन मोदनट्ठानेयेव निब्बत्तो”ति । “आम, भिक्खवे, अप्पमत्ता हि गहट्ठा वा पब्बजिता वा सब्बत्थ मोदन्तियेवा”ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

१६. “इध मोदति पेच्च मोदति,
कतपुज्जो उभयत्थ मोदति ।

सो मोदति सो पमोदति,
दिस्वा कम्मविसुद्धिमत्तनो'ति ॥

तत्थ कतपुञ्जोति नानप्पकारस्स कुसलस्स कारको पुग्गलो “अकतं वत मे पापं, कतं मे कल्याण”न्ति इध कम्ममोदनेन, पेच्च विपाकमोदनेन मोदति । एवं उभयत्थ मोदति नाम । कम्मविसुद्धिन्ति धम्मिकउपासकोपि अत्तनो कम्मविसुद्धिं पुञ्जकम्मसम्पत्तिं दिस्वा कालकिरियतो पुब्बे इधलोकेपि मोदति, कालं कत्वा इदानि परलोकेपि अतिमोदतियेवाति ।

गाथापरियोसाने बहू सोतापन्नादयो अहेसुं महाजनस्स सात्थिका धम्मदेसना जाताति ।

धम्मिकउपासकवत्थु एकादसमं ।

१२. देवदत्तवत्थु

इध तप्पतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो देवदत्तं आरब्ध कथेसि ।

देवदत्तस्स वत्थु पब्बजितकालतो पट्टाय याव पथविप्पवेसना देवदत्तं आरब्ध भासितानि सब्बानि जातकानि वित्थारेत्वा कथितं । अयं पनेत्थ सङ्खेपो — सत्थरि अनुपियं नाम मल्लानं निगमो अत्थि । तं निस्साय अनुपियम्बवने विहरन्तेयेव तथागतस्स लक्खणपटिग्गहणदिवसेयेव असीतिसहस्सेहि जातिकुलेहि “राजा वा होतु, बुद्धो वा, खत्तियपरिवारोव विचरिस्सती”ति असीतिसहस्सपुत्ता पटिज्जाता । तेसु येभ्य्येन पब्बजितेसु भदियं नाम राजानं, अनुरुद्धं, आनन्दं, भग्गुं, किमिलं, देवदत्तन्ति इमे छ सक्के अपब्बजन्ते दिस्वा, “मयं अत्तनो पुत्ते पब्बाजेम, इमे छ सक्या न जातका मज्जे, कस्मा न पब्बजन्ती”ति? कथं समुट्ठापेसुं । अथ खो महानामो सक्यो अनुरुद्धं उपसङ्कमित्वा, “तात, अम्हाकं कुला पब्बजितो नत्थि, त्वं वा पब्बज, अहं वा पब्बजिस्सामी”ति आह । सो पन सुखुमालो होति सम्पन्नभोगो, “नत्थी”ति वचनम्पि तेन न सुतपुब्बं । एकदिवसज्झि तेसु छसु खत्तियेसु गुळकीळं कीळन्तेसु अनुरुद्धो पूवेन पराजितो पूवत्थाय पहिणि, अथस्स माता पूवे सज्जेत्वा पहिणि । ते खादित्वा पुन कीळंसु । पुनप्पुनं तस्सेव पराजयो होति । माता पनस्स पहिते पहिते तिक्खत्तुं पूवे पहिणित्वा चतुत्थवारे “पूवा नत्थी”ति पहिणि । सो “नत्थी”ति वचनस्स असुकपुब्बत्ता “एसापेका पूवविकति भविस्सती”ति मज्जमानो “नत्थिपूर्वं मे आहरथा”ति पेसेसि । माता पनस्स “नत्थिपूर्वं किर, अय्ये, देथा”ति वुत्ते, “मम पुत्तेन ‘नत्थी’ति पदं न सुतपुब्बं, इमिना पन उपायेन नं एतमत्थं जानापेस्सामी”ति तुच्छं सुवण्णपातिं अज्जाय सुवण्णपातिया पटिकुज्जित्वा पेसेसि । नगरपरिग्गाहिका देवता चिन्तेसुं — “अनुरुद्धसक्केन अन्नभारकाले अत्तनो भागभत्तं उपरिट्ठपच्चेकबुद्धस्स दत्त्वा “‘नत्थी’ति मे वचनस्स सवनं मा होतु, भोजनुप्पत्तिट्ठानजाननं मा ‘होतू’ति पत्थना कता, सचायं तुच्छपातिं पस्सिस्सति, देवसमागमं पविसितुं न लभिस्साम, सीसम्पि नो सत्तधा फलेय्या”ति । अथ नं पातिं दिब्बपूर्वेहि पुण्णं अकंसु । कस्सा गुळमण्डले ठपेत्वा उग्घाटितमत्ताय पूवगन्धो सकलनगरे छादेत्वा ठितो । पूवखण्डं मुखे ठपितमत्तमेव सत्तरसहरणीसहस्सानि अनुफरि ।

सो चिन्तेसि — “नाहं मातु पियो, एत्तकं मे कालं इमं नत्थिपूर्वं नाम न पचि, इतो पट्टाय अज्जं पूवं नाम न खादिस्सामी”ति, सो गेहं गन्त्वाव मातरं पुच्छि — “अम्म, तुम्हाकं अहं पियो, अप्पियो”ति? “तात, एकक्खिनो अक्खि विय च हदयं विय च अतिविय पियो मे अहोसी”ति । “अथ कस्मा एत्तकं कालं मय्हं नत्थि पूवं न पचित्थ, अम्मा”ति? सा

चूळपट्टाकं पुच्छि — “अत्थि किञ्चि पातियं, ताता”ति? “परिपुण्णा, अय्ये, पाति पूवेहि, एवरूपा पूवा नाम मे न दिट्ठपुब्बा”ति आरोचेसि । सा चिन्तेसि — “मय्हं पुत्तो पुज्जवा कताभिनीहारो भविस्सति, देवताहि पातिं पूरेत्वा पूवा पहिता भविस्सन्ती”ति । “अथ नं पुत्तो, अम्म, इतो पट्टायाहं अज्जं पूवं नाम न खादिस्सामि, नत्थिपूवमेव पचेय्यासी”ति । सापिस्स ततो पट्टाय “पूवं खादितुकामोम्ही”ति वुत्ते तुच्छपातिमेव अज्जाय पातिया पटिकुच्छित्वा पेसेसि । याव अगारमज्जे वसि, तावस्स देवताव पूवे पहिणिसु ।

सो एत्तकम्पि अजानन्तो पब्बज्जं नाम किं जानिस्सति? तस्मा “का एसा पब्बज्जा नामा”ति भातरं पुच्छित्वा “ओहारितकेसमस्सुना कासायनिवत्थेन कट्ठत्थरके वा बिदलमज्जके वा निपज्जित्वा पिण्डाय चरन्तेन विहरितब्बं । एसा पब्बज्जा नामा”ति वुत्ते, “भातिक, अहं सुखुमालो । नाहं सखिस्सामि पब्बजितु”न्ति आह । “तेन हि, तात, कम्मन्तं उग्गहेत्वा घरावासं वस । न हि सक्का अम्हेसु एकेन अपब्बजितु”न्ति । अथ नं “को एस कम्मन्तो नामा”ति पुच्छि । “भत्तुद्धानद्धानम्पि अजानन्तो कुलपुत्तो कम्मन्तं नाम किं जानिस्सती”ति? एकदिवसज्झि तिण्णं खत्तियानं कथा उदपादि — “भत्तं नाम कुहिं उट्ठहती”ति? किमिलो आह — “कोट्टे उट्ठहती”ति । अथ नं भद्वियो “त्वं भत्तस्स उट्ठानद्धानं न जानासि, भत्तं नाम उक्खलियं उट्ठहती”ति आह । अनुरुद्धो “तुम्हे द्वेपि न जानाथ, भत्तं नाम रतनमकुळाय सुवण्णपातियं उट्ठहती”ति आह ।

तेसु किर एकदिवसं किमिलो कोट्टतो वीही ओतारियमाने दिस्वा, “एते कोट्टेयेव जाता”ति सज्जी अहोसि । भद्वियो एकदिवसं उक्खलितो भत्तं वड्डियमानं दिस्वा “उक्खलियज्जेव उप्पन्न”न्ति सज्जी अहोसि । अनुरुद्धेन पन नेव वीही कोट्टेन्ता, न भत्तं पचन्ता, न वट्टेन्ता दिट्ठपुब्बा, वट्टेत्वा पन पुरतो ठपितमेव पस्सति । सो भुज्जितुकामकाले “भत्तं पातियं उट्ठहती”ति सज्जमकासि । एवं तयोपि ते भत्तुद्धानद्धानं न जानन्ति । तेनायं “को एस कम्मन्तो नामा”ति पुच्छित्वा, “पठमं खेतं कसापेतब्ब”न्ति आदिकं संवच्छरे संवच्छरे कत्तब्बं किच्चं सुत्वा, “कदा कम्मन्तानं अन्तो पज्जायिस्सति, कदा मयं अप्पोस्सुक्का भोगे भुज्जिस्सामा”ति वत्वा कम्मन्तानं अपरियन्तताय अक्खाताय “तेन हि त्वज्जेव घरावासं वस, न मय्हं एतेनत्थो”ति मातरं उपसङ्कमित्वा, “अनुजानाहि मं, अम्म, पब्बजिस्सामी”ति वत्वा ताय नानप्पकारेहि तिक्खत्तुं पटिक्खित्वा, “सचे ते सहायको भद्वियराजा पब्बजिस्सति, तेन सद्धिं पब्बजाही”ति वुत्ते तं उपसङ्कमित्वा, “मम खो, सम्म, पब्बज्जा तव पटिबद्धा”ति वत्वा तं नानप्पकारेहि सज्जापेत्वा सत्तमे दिवसे अत्तना सद्धिं पब्बजनत्थाय पटिज्जं गणिह ।

ततो भद्वियो सक्कराजा अनुरुद्धो आनन्दो भगु किमिलो देवदत्तोति इमे छ खत्तिया उपालिकप्पकसत्तमा देवा विय दिब्बसम्पत्तिं सत्ताहं सम्पत्तिं अनुभवित्वा उय्यानं गच्छन्ता विय चतुरङ्गिनिया सेनाय निक्खमित्वा परविसयं पत्वा राजाणाय सेनं निवत्तापेत्वा परविसयं ओक्कमिंसु । तत्थ छ खत्तिया अत्तनो अत्तनो आभरणानि ओमुज्जित्वा भण्डिकं कत्वा, “हन्द भणे, उपालि, निवत्तस्सु, अलं ते एत्तकं जीविकाया”ति तस्स अदंसु । सो तेसं पादमूले परिवत्तित्वा परिदेवित्वा तेसं आणं अतिक्कमित्तुं असक्कोन्तो उट्टाय तं गहेत्वा निवत्ति । तेसं द्विधा जातकाले, वनं आरोदनप्पत्तं विय पथवीकम्पमानाकारप्पत्ता विय अहोसि । उपालि कप्पकोपि थोकं गन्त्वा निवत्तित्वा “चण्डा खो साकिया, ‘इमिना कुमारा निष्पातिता’ति घातेय्युम्पि मं । इमे हि नाम सक्ककुमारा एवरूपं सम्पत्तिं पहाय इमानि अनग्धानि आभरणानि खेळपिण्डं विय छट्टेत्वा पब्बजिस्सन्ति, किमङ्गं पनाह”न्ति भण्डिकं ओमुज्जित्वा तानि आभरणानि रुक्खे लग्गेत्वा “अत्थिका गण्हन्तू”ति वत्वा तेसं सन्तिकं गन्त्वा तेहि “कस्मा निवत्तोसी”ति पुट्ठो तमत्यं आरोचेसि । अथ नं ते आदाय सत्थु सन्तिकं गन्त्वा, “मयं, भन्ते, साकिया नाम माननिस्सिता, अयं अम्हाकं दीघरत्तं परिचारको, इमं पठमतरं पब्बाजेथ, मयमस्स

अभिवादानादीनि करिस्साम, एवं नो मानो निम्मानायिस्सती”ति वत्वा तं पठमतरं पब्बाजेत्वा पच्छा सयं पब्बजिंसु । तेसु आयस्मा भद्वियो तेनेव अन्तरवस्सेन तेविज्जो अहोसि । आयस्मा अनुरुद्धो दिब्बचक्खुको हुत्वा पच्छा **महावितक्कसुत्तं** (अ० नि० ८.३०) सुत्वा अरहत्तं पापुणि । आयस्मा आनन्दो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । भगुत्थेरो च किमिलत्थेरो च अपरभागे विपस्सनं वड्ढेत्वा अरहत्तं पापुणिंसु । देवदत्तो पोथुज्जनिकं इद्धि पत्तो ।

अपरभागे सत्थरि कोसम्बियं विहरन्ते ससावकसङ्घस्स तथागतस्स महन्तो लाभसक्कारो निब्बत्ति । वत्थभेसज्जादिहत्था मनुस्सा विहारं पविसित्वा “कुहिं सत्था, कुहिं सारिपुत्तत्थेरो, कुहिं महामोगल्लानत्थेरो, कुहिं महाकस्सपत्थेरो, कुहिं भद्वियत्थेरो, कुहिं अनुरुद्धत्थेरो, कुहिं आनन्दत्थेरो, कुहिं भगुत्थेरो, कुहिं किमिलत्थेरो”ति असीतिमहासावकानं निसिन्नद्वानं ओलोकेन्ता विचरन्ति । “देवदत्तत्थेरो कुहिं निसिन्नो वा, ठितो वा”ति पुच्छन्तो नाम नत्थि । सो चिन्तेसि — “अहमि एतेहि सद्धिज्जेव पब्बजितो, एतेपि खत्तियपब्बजिता, अहमि खत्तियपब्बजितो, लाभसक्कारहत्था मनुस्सा एतेयेव परियेसन्ति, मम नामं गहेतापि नत्थि । केन नु खो सद्धिं एकतो हुत्वा कं पसादेत्वा मम लाभसक्कारं निब्बत्तेय्य”न्ति । अथस्स एतदहोसि — “अयं खो राजा बिम्बिसारो पठमदस्सनेनेव एकादसहि नहुतेहि सद्धिं सोतापत्तिफले पतिट्ठितो, न सक्का एतेन सद्धिं एकतो भवितुं, कोसलरज्जापि सद्धिं न सक्का भवितुं । अयं खो पन रज्जो पुत्तो अजातसत्तु कुमारो कस्सचि गुणदोसे न जानाति, एतेन सद्धिं एकतो भविस्सामी”ति । सो कोसम्बितो राजगहं गन्त्वा कुमारकवण्णं अभिनिम्मिनित्वा चत्तारो आसीविसे चतूसु हत्थपादेसु एकं गीवाय पिलन्धित्वा एकं सीसे चुम्बटकं कत्वा एकं एकंसं करित्वा इमाय अहिमेखलाय आकासतो ओरुह्म अजातसत्तुस्स उच्छङ्गे निसीदित्वा तेन भीतेन “कोसि त्व”न्ति वुत्ते “अहं देवदत्तो”ति वत्वा तस्स भयविनोदनत्थं तं अत्तभावं पटिसंहरित्वा सङ्घाटिपत्तचीवरधरो पुरतो ठत्वा तं पसादेत्वा लाभसक्कारं निब्बत्तेसि । सो लाभसक्काराभिभूतो “अहं भिक्खुसङ्घं परिहरिस्सामी”ति पापकं चित्तं उप्पादेत्वा सह चित्तुप्पादेन इद्धितो परिहायित्वा सत्थारं वेळुवनविहारे सराजिकाय परिसाय धम्मं देसेन्तं वन्दित्वा उट्टायासना अज्जलिं पग्गह्म — “भगवा, भन्ते, एतरहि जिण्णो वुड्ढो महल्लको, अप्पोस्सुक्को दिट्ठधम्मसुखविहारं अनुयुज्जतु, अहं भिक्खुसङ्घं परिहरिस्सामि, निय्यादेथ मे भिक्खुसङ्घ”न्ति वत्वा सत्थारा खेळासकवादेन अपसादेत्वा पटिक्खित्तो अनत्तमनो इमं पठमं तथागते आघातं बन्धित्वा पक्कामि ।

अथस्स भगवा राजगहे पकासनीयकम्मं कारेसि । सो “परिच्चत्तो दानि अहं समणेन गोतमेन, इदानिस्स अनत्थं करिस्सामी”ति अजातसत्तुं उपसङ्कमित्वा, “पुब्बे खो, कुमार, मनुस्सा दीघायुका, एतरहि अप्पायुका । ठानं खो पनेतं विज्जति, यं त्वं कुमारोव समानो कालं करेय्यासि, तेन हि त्वं, कुमार, पितरं हन्त्वा राजा होहि, अहं भगवन्तं हन्त्वा बुद्धो भविस्सामी”ति वत्वा तस्मिं रज्जे पतिट्ठिते तथागतस्स वधाय पुरिसे पयोजेत्वा तेसु सोतापत्तिफलं पत्वा निवत्तेसु सयं गिज्झकूटपब्बतं अभिरुहित्वा, “अहमेव समणं गोतमं जीविता वोरपेस्सामी”ति सिलं पविज्जित्वा रुहिरुप्पादककम्मं कत्वा इमिनापि उपायेन मारेतुं असक्कोन्तो पुन नाळागिरिं विस्सज्जापेसि । तस्मिं आगच्छन्ते आनन्दत्थेरो अत्तनो जीवितं सत्थु परिच्चजित्वा पुरतो अट्ठासि । सत्था नागं दमेत्वा नगरा निक्खमित्वा विहारं गन्त्वा अनेकसहस्सेहि उपासकेहि अभिहटं महादानं परिभुज्जित्वा तस्मिं दिवसे सन्निपतितानं अट्टारसकोटिसङ्घातानं राजगहवासीनं अनुपुब्बिं कथं कथेत्वा चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमये जाते “अहो आयस्मा आनन्दो महागुणो, तथारूपे नाम हत्थिनागे आगच्छन्ते अत्तनो जीवितं परिच्चजित्वा सत्थु पुरतोव अट्ठासी”ति थेरस्स गुणकथं सुत्वा “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपेस ममत्थाय जीवितं परिच्चजियेवा”ति वत्वा भिक्खूहि याचितो **चूळहंस** (जा० १.१५.१३३ आदयो; २.२१.१ आदयो) — **महाहंस** (जा० २.२१.८९ आदयो) — **कक्कटकजातकानि** (जा० १.३.४९ आदयो) कथेसि । देवदत्तस्सापि कम्मं नेव पाकटं, तथा रज्जो मारापितत्ता, न वधकानं पयोजितत्ता न सिलाय पविद्धत्ता पाकटं अहोसि, यथा नाळागिरिहत्थिनो विस्सज्जितत्ता । तदा हि

महाजनो “राजापि देवदत्तेनेव मारापितो, वधकोपि पयोजितो, सिलापि अपविद्धा । इदानीं पन तेन नाळागिरि विस्सज्जापितो, एवरूपं नाम पापकं गहेत्वा राजा विचरती”ति कोलाहलमकासि ।

राजा महाजनस्स कथं सुत्वा पञ्च थालिपाकसतानि नीहरापेत्वा न पुन तस्सूपट्टानं अगमासि, नागरापिस्स कुलं उपगतस्स भिक्खामत्तम्पि न अदंसु । सो परिहीनलाभसक्कारो कोहज्जेन जीवितुकामो सत्थारं उपसङ्कमित्वा पञ्च वत्थूनि याचित्वा भगवतो “अलं, देवदत्त, यो इच्छति, सो आरज्जको होतू”ति पटिक्खित्तो कस्सावुसो, वचनं सोभनं, किं तथागतस्स उदाहु मम, अहज्जि उक्कट्टवसेन एवं वदामि, “साधु, भन्ते, भिक्खू यावजीवं आरज्जका अस्सु, पिण्डपातिका, पंसुकूलिका, रुक्खमूलिका, मच्छमंसं न खादेय्यु”न्ति । “यो दुक्खा मुच्चितुकामो, सो मया सद्धिं आगच्छतू”ति वत्वा पक्कामि । तस्स वचनं सुत्वा एकच्चे नवकपब्बजिता मन्दबुद्धिनो “कल्याणं देवदत्तो आह, एतेन सद्धिं विचरिस्सामी”ति तेन सद्धिं एकतो अहेसुं । इति सो पञ्चसतेहि भिक्खूहि सद्धिं तेहि पञ्चहि वत्थूहि लूखप्पसन्नं जनं सज्जापेन्तो कुलेसु विज्जापेत्वा विज्जापेत्वा भुज्जन्तो सङ्गभेदाय परक्कमि । सो भगवता, “सच्चं किर त्वं, देवदत्त, सङ्गभेदाय परक्कमसि चक्कभेदाया”ति पुट्ठो “सच्चं भगवा”ति वत्वा, “गरुको खो, देवदत्त, सङ्गभेदो”ति आदीहि ओवदितोपि सत्थु वचनं अनादियित्वा पक्कन्तो आयस्मन्तं आनन्दं राजगहे पिण्डाय चरन्तं दिस्वा, “अज्जतग्गे दानाहं, आवुसो आनन्द, अज्जत्रेव भगवता, अज्जत्र, भिक्खुसङ्गा उपोसथं करिस्सामि, सङ्गकम्मं करिस्सामी”ति आह । थेरो तमत्थं भगवतो आरोचेसि । तं विदित्वा सत्था उप्पन्नधम्मसंवेगो हुत्वा, “देवदत्तो सदेवकस्स लोकस्स अनत्थनिस्सितं अत्तनो अवीचिम्हि पच्चनककम्मं करोती”ति वितक्केत्वा —

“सुकरानि असाधूनि, अत्तनो अहितानि च ।

यं वे हितञ्च साधुञ्च, तं वे परमदुक्कर”न्ति ॥ (ध० प० १६३) —

इमं गाथं वत्वा पुन इमं उदानं उदानेसि —

“सुकरं साधुना साधु, साधु पापेन दुक्करं ।

पापं पापेन सुकरं, पापमरियेहि दुक्कर”न्ति ॥ (उदा० ४८; चूळव० ३४३) ।

अथ खो देवदत्तो उपोसथदिवसे अत्तनो परिसाय सद्धिं एकमन्तं निसीदित्वा, “यस्सिमानि पञ्च वत्थूनि खमन्ति, सो सलाकं गणहतू”ति वत्वा पञ्चसतेहि वज्जिपुत्तकेहि नवकेहि अप्पकतज्जूहि सलाकाय गहिताय सङ्गं भिन्दित्वा ते भिक्खू आदाय गयासीसं अगमासि । तस्स तत्थ गतभावं सुत्वा सत्था तेसं भिक्खूनं आनयनत्थाय द्वे अग्गसावके पेसेसि । ते तत्थ गन्त्वा आदेसनापाटिहारियानुसासनिया चेव इद्धिपाटिहारियानुसासनिया च अनुसासन्ता ते अमत्तं पायेत्वा आदाय आकासेन आगमिंसु । कोकालिकोपि खो “उट्ठेहि, आवुसो देवदत्त, नीता ते भिक्खू सारिपुत्तमोग्गल्लानेहि, ननु त्वं मया वुत्तो ‘मा, आवुसो, सारिपुत्तमोग्गल्लाने विस्सासी’ति । पापिच्छा सारिपुत्तमोग्गल्लाना, पापिकानं इच्छानं वसं गता”ति वत्वा जण्णुकेन हृदयमज्झे पहरि, तस्स तत्थेव उण्हं लोहितं मुखतो उग्गज्झि । आयस्मन्तं पन सारिपुत्तं भिक्खुसङ्गपरिवुत्तं आकासेन आगच्छन्तं दिस्वा भिक्खू आहंसु — “भन्ते, आयस्मा सारिपुत्तो गमनकाले अत्तदुतियो गतो, इदानीं महापरिवारो आगच्छन्तो सोभती”ति । सत्था “न, भिक्खवे, इदानीं सारिपुत्तो सोभति, पुब्बे तिरच्छानयोनियं निब्बत्तकालेपि मय्हं पुत्तो मम सन्तिकं आगच्छन्तो सोभियेवा”ति वत्वा —

“होति सीलवतं अत्थो, पटिसन्थारवुत्तिनं ।

लक्खणं पस्स आयन्तं, जातिसङ्घपुरक्खतं ।

अथ पस्ससिमं काळं, सुविहीनं व जातिभी”ति ॥ (जा० १.१.११) —

इदं जातकं कथेसि । पुन भिक्खूहि, “भन्ते, देवदत्तो किर द्वे अगसावके उभोसु पस्सेसु निसीदापेत्वा ‘बुद्धलीळाय धम्मं देसेस्सामी”ति तुम्हाकं अनुकिरियं करोती”ति वुत्ते, “न, भिक्खवे, इदानीव, पुब्बेपेस मम अनुकिरियं कातुं वायमि, न पन सक्खी”ति वत्वा —

“अपि वीरक पस्सेसि, सकुणं मज्जुभाणकं ।

मयूरगीवसङ्कासं, पतिं मय्हं सविट्ठकं ॥

“उदकथलचरस्स पक्खिनो,

निच्चं आमकमच्छभोजिनो ।

तस्सानुकरं सविट्ठको,

सेवाले पलिगुण्ठितो मतो”ति ॥ (जा० १.२.१०७-१०८) —

आदिना जातकं वत्वा अपरापरेसुपि दिवसेसु तथानुरूपमेव कथं आरब्ध —

“अचारि वतायं वितुदं वनानि,

कट्ठङ्गरुक्खेसु असारकेसु ।

अथासदा खदिरं जातसारं,

यत्थब्भिदा गरुळो उत्तमङ्ग”न्ति ॥ (जा० १.२.१२०) ।

“लसी च ते निप्फलिका, मत्थको च पदालितो ।

सब्बा ते फासुका भग्गा, अज्ज खो त्वं विरोचसी”ति ॥ (जा० १.१.१४३) —

एवमादीनि जातकानि कथेसि । पुन “अकतञ्जू देवदत्तो”ति कथं आरब्ध —

“अकरम्हस ते किच्चं, यं बलं अहुवम्हसे ।

मिगराज नमो त्यत्थु, अपि किञ्चि लभामसे ॥

“मम लोहितभक्खस्स, निच्चं लुद्धानि कुब्बतो ।

दन्तन्तरगतो सन्तो, तं बहुं यम्पि जीवसी”ति ॥ (जा० १.४.२९-३०) —

आदीनि जातकानि कथेसि । पुन वधाय परिसक्कनमस्स आरब्ध —

“जातमेतं कुरुङ्गस्स, यं त्वं सेपणिण सिय्यसि ।

अज्जं सेपणिण गच्छामि, न मे ते रुच्चते फल”न्ति ॥ (जा० १.१.२१) —

आदीनि जातकानि कथेसि । पुनदिवसे “उभतो परिहीनो देवदत्तो लाभसक्कारतो च सामञ्जतो चा”ति कथासु पवत्तमानासु “न, भिक्खवे, इदानेव देवदत्तो परिहीनो, पुब्बेपेस परिहीनोयेवा”ति वत्वा —

“अक्खी भिन्ना पटो नट्ठो, सखिगेहे च भण्डनं ।

उभतो पटुट्ठा कम्मन्ता, उदकम्हि थलम्हि चा”ति ॥ (जा० १.१.१३९) —

आदीनि जातकानि कथेसि । एवं राजगहे विहरन्तोव देवदत्तं आरब्ध बहूनि जातकानि कथेत्वा राजगहतो सावत्थिं गन्त्वा जेतवने विहारे वासं कप्पेसि । देवदत्तोपि खो नव मासे गिलानो पच्छिमे काले सत्थारं दट्ठुकामो हुत्वा अत्तनो सावके आह — “अहं सत्थारं दट्ठुकामो, तं मे दस्सेथा”ति । “त्वं समत्थकाले सत्थारा सद्धिं वेरी हुत्वा अचरि, न मयं तत्थ नेस्सामा”ति वृत्ते, “मा मं नासेथ, मया सत्थरि आघातो कतो, सत्थु पन मयि केसग्गमतोपि आघातो नत्थि” । सो हि भगवा —

“वधके देवदत्तम्हि, चोरे अङ्गुलिमालके ।

धनपाले राहुले च, सब्बत्थ सममानसो”ति ॥ (अप० थेर १.१.५८५; मि० प० ६.६.५) —

“दस्सेथ मे भगवन्त”न्ति पुनप्पुनं याचि । अथ नं ते मञ्चकेनादाय निक्खमिंसु । तस्स आगमनं सुत्वा भिक्खू सत्थु आरोचेसुं — “भन्ते, देवदत्तो किर तुम्हाकं दस्सनत्थाय आगच्छती”ति । “न, भिक्खवे, सो तेनत्तभावेन मं पस्सितुं लभिस्सती”ति । देवदत्तो किर पञ्चन्नं वत्थूनं आयाचितकालतो पट्टाय पुन बुद्धं दट्ठुं न लभति, अयं धम्मता ।

“असुकट्टानञ्च असुकट्टानञ्च आगतो, भन्ते”ति । “यं इच्छति, तं करोतु, न सो मं पस्सितुं लभिस्सती”ति । “भन्ते, इतो योजनमत्तं आगतो, अट्ठयोजनं, गावुत्तं, जेतवनपोक्खरणीसमीपं आगतो, भन्ते”ति । “सचेपि अन्तो जेतवनं पविसति, नेव मं पस्सितुं लभिस्सती”ति । देवदत्तं गहेत्वा आगता जेतवनपोक्खरणीतीरे मञ्चं ओतारेत्वा पोक्खरणिं न्हायितुं ओतरिंसु । देवदत्तोपि खो मञ्चतो वुट्ठाय उभो पादे भूमियं ठपेत्वा निसीदि । पादा पथविं पविसिंसु । सो अनुक्कमेन याव गोप्फका, याव जण्णुका, याव कटितो, याव थनतो, याव गीवतो पविसित्वा हनुकट्टिकस्स भूमियं पविट्ठकाले —

“इमेहि अट्ठीहि तमग्गपुग्गलं,

देवातिदेवं नरदम्मसारथिं ।

समन्तचक्खुं सतपुञ्जलक्खणं,

पाणेहि बुद्धं सरणं उपेमी”ति ॥ (मि० प० ४.१.३) —

इमं गाथमाह । इदं किर ठानं दिस्वा तथागतो देवदत्तं पब्बाजेसि । सचे हि न सो पब्बजिस्स, गिही हुत्वा कम्मञ्च भारियं अकरिस्स, आयतिं भवनिस्सरणपच्चयं कातुं न सक्खिस्स, पब्बजित्वा च पन किञ्चापि कम्मं भारियं करिस्सति, आयतिं भवनिस्सरणपच्चयं कातुं सक्खिस्सतीति तं सत्था पब्बाजेसि । सो हि इतो सतसहस्सकप्पमत्थके अट्ठिस्सरो नाम पच्चेकबुद्धो भविस्सति, सो पथविं पविसित्वा अवीचिम्हि निब्बत्ति । निच्चले बुद्धे अपरज्झभावेन पन निच्चलोव हुत्वा पच्चतूति योजनसतिके अन्तो अवीचिम्हि योजनसतुब्बधमेवस्स सरीरं निब्बत्ति । सीसं याव कण्णसक्खलितो उपरि अयकपल्लं पाविसि, पादा याव गोप्फका हेट्ठा अयपथवियं पविट्ठा, महातालक्खन्धपरिमाणं अयसूलं पच्छिमभित्तितो निक्खमित्वा पिट्ठिमज्झं भिन्दित्वा उरेन निक्खमित्वा पुरिमभित्तिं पाविसि, अपरं दक्खिणभित्तितो निक्खमित्वा दक्खिणपस्सं भिन्दित्वा वामपस्सेन निक्खमित्वा उत्तरभित्तिं पाविसि, अपरं उपरि कपल्लतो निक्खमित्वा मत्थकं भिन्दित्वा अधोभागेन निक्खमित्वा अयपथविं पाविसि । एवं सो तत्थ निच्चलोव पच्चि ।

भिक्षू “एतकं ठानं देवदत्तो आगच्छन्तो सत्थारं ददुं अलभित्वा पथविं पविट्ठो”ति कथं समुद्वापेसुं । सत्था “न, भिक्षवे, देवदत्तो इदानीव मयि अपरज्झित्वा पथविं पाविसि, पुब्बेपि पविट्ठोयेवा”ति वत्वा हत्थिराजकाले मग्गमूळ्हं पुरिसं समस्सासेत्वा अत्तनो पिट्ठिं आरोपेत्वा खेमन्तं पापितस्स पुन तिकखत्तुं आगन्त्वा अग्गट्ठाने मज्झिमट्ठाने मूलेहि एवं दन्ते छिन्दित्वा ततियवारे महापुरिसस्स चक्खुपथं अतिककमन्तस्स तस्स पथविं पविट्ठभावं दीपेतुं —

“अकतज्जुस्स पोसस्स, निच्चं विवरदस्सिनो ।

सब्बं चे पथविं दज्जा, नेव नं अभिराधये”ति ॥ (जा० १.१.७२; १.९.१०७) —

इदं जातकं कथेत्वा पुनपि तथेव कथाय समुट्ठिताय खन्तिवादिभूते अत्तनि अपरज्झित्वा कलाबुराजभूतस्स तस्स पथविं पविट्ठभावं दीपेतुं **खन्तिवादिजातकञ्च** (जा० १.४.४९ आदयो), चूळधम्मपालभूते अत्तनि अपरज्झित्वा महापतापराजभूतस्स तस्स पथविं पविट्ठभावं दीपेतुं **चूळधम्मपालजातकञ्च** (जा० १.५.४४ आदयो) कथेसि ।

पथविं पविट्ठे पन देवदत्ते महाजनो हट्ठतुट्ठो धजपटाककदलियो उस्सापेत्वा पुण्णघटे ठपेत्वा “लाभा वत नो”ति महन्तं छणं अनुभोति । तमत्थं भगवतो आरोचेसुं । भगवा “न, भिक्षवे, इदानीव देवदत्ते मते महाजनो तुस्सति, पुब्बेपि तुस्सियेवा”ति वत्वा सब्बजनस्स अप्पिये चण्डे फरुसे बाराणसियं पिङ्गलरज्जे नाम मते महाजनस्स तुट्ठभावं दीपेतुं —

“सब्बो जनो हिंसितो पिङ्गलेन,
तस्मिं मते पच्चया वेदयन्ति ।
पियो नु ते आसि अकण्हेत्तो,
कस्मा तुवं रोदसि द्वारपाल ॥

“न मे पियो आसि अकण्हेत्तो,
भायामि पच्चागमनाय तस्स ।
इतो गतो हिंसेय्य मच्चुराजं,
सो हिंसितो आनेय्य पुन इधा”ति ॥ (जा० १.२.१७९-१८०) —

इदं **पिङ्गलजातकं** कथेसि । भिक्षू सत्थारं पुच्छिंसु — “इदानी, भन्ते, देवदत्तो कुहिं निब्बत्तो”ति? “अवीचिमहानिरये, भिक्षवे”ति । “भन्ते, इध तप्पन्तो विचरित्वा पुन गन्त्वा तप्पनट्ठानेयेव निब्बत्तो”ति । “आम, भिक्षवे, पब्बजिता वा होन्तु गहट्ठा वा, पमादविहारिनो उभयत्थ तप्पन्तियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१७. “इध तप्पति पेच्च तप्पति, पापकारी उभयत्थ तप्पति ।
पापं मे कतन्ति तप्पति, भिय्यो तप्पति दुग्गतिं गतो”ति ॥

तत्थ **इध तप्पतीति** इध कम्मतप्पनेन दोमनस्समत्तेन तप्पति । **पेच्चाति** परलोके पन विपाकतप्पनेन अतिदारुणेन अपायदुक्खेन तप्पति । **पापकारीति** नानप्पकारस्स पापस्स कत्ता । **उभयत्थाति** इमिना वुत्तप्पकारेण तप्पनेन उभयत्थ तप्पति नाम । **पापं मेति** सो हि कम्मतप्पनेन कप्पन्तो “पापं मे कत”न्ति तप्पति । तं अप्पमत्तकं तप्पनं, विपाकतप्पनेन पन तप्पन्तो **भिय्यो तप्पति दुग्गतिं गतो** अतिफरुसेन तप्पनेन अतिविय तप्पतीति ।

गाथापरियोसाने बहू सोतापन्नादयो अहेसुं । देसना महाजनस्स सात्थिका जाताति ।

देवदत्तवत्थु द्वादसमं ।

१३. सुमनादेवीवत्थु

इध नन्दतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सुमनादेविं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियञ्चि देवसिकं अनाथपिण्डिकस्स गेहे द्वे भिक्खूसहस्सानि भुज्जन्ति, तथा विसाखाय महाउपासिकाय । सावत्थियं यो यो दानं दातुकामो होति, सो सो तेसं उभिन्नं ओकासं लभित्वाव करोति । किं कारणा? “तुम्हाकं दानगं अनाथपिण्डिको वा विसाखा वा आगता”ति पुच्छित्वा, “नागता”ति वुत्ते सतसहस्सं विस्सज्जेत्वा कतदानम्पि “किं दानं नामेत”न्ति गरहन्ति । उभोपि हि ते भिक्खुसङ्घस्स रुचिञ्च अनुच्छविककिच्चाणि च अतिविय जानन्ति, तेसु विचारेन्तेसु भिक्खू चित्तरूपं भुज्जन्ति । तस्मा सब्बे दानं दातुकामा ते गहेत्वाव गच्छन्ति । इति ते अत्तनो अत्तनो घरे भिक्खू परिविसितुं न लभन्ति । ततो विसाखा, “को नु खो मम ठाने ठत्वा भिक्खुसङ्घं परिविसिस्सती”ति उपधारेन्ती पुत्तस्स धीतरं दिस्वा तं अत्तनो ठाने ठपेसि । सा तस्सा निवेसने भिक्खुसङ्घं परिविसति । अनाथपिण्डिकोपि महासुभदं नाम जेड्ढीतरं ठपेसि । सा भिक्खूनं वेय्यावच्चं करोन्ती धम्मं सुणन्ती सोतापन्ना हुत्वा पतिकुलं अगमासि । ततो चूळसुभदं ठपेसि । सापि तथेव करोन्ती सोतापन्ना हुत्वा पतिकुलं गता । अथ सुमनदेविं नाम कनिड्ढीतरं ठपेसि । सा पन धम्मं सुत्वा सकदागामिफलं पत्वा कुमारिकाव हुत्वा तथारूपेन अफासुकेन आतुरा आहारुपच्छेदं कत्वा पितरं दडुकामा हुत्वा पक्कोसापेसि । सो एकस्मिं दानगे तस्सा सासनं सुत्वाव आगन्त्वा, “किं, अम्म सुमने”ति आह । सापि नं आह — “किं, तात कनिड्ढातिका”ति? “विलपसि अम्मा”ति? “न विलपामि, कनिड्ढातिका”ति । “भायसि, अम्मा”ति? “न भायामि, कनिड्ढातिका”ति । एत्तकं वत्थायेव पन सा कालमकासि । सो सोतापन्नोपि समानो सेट्ठिधीतरि उप्पन्नसोकं अधिवासेतुं असक्कोन्तो धीतु सरीरकिच्चं कारेत्वा रोदन्तो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा, “किं, गहपति, दुक्खी दुम्मनो अस्सुमुखो रोदमानो आगतोसी”ति वुत्ते, “धीता मे, भन्ते, सुमनदेवी कालकता”ति आह । “अथ कस्मा सोचसि, ननु सब्बेसं एकंसिकं मरण”न्ति? “जानामेतं, भन्ते, एवरूपा नाम मे हिरिओत्तप्पसम्पन्ना धीता, सा मरणकाले सतिं पच्चुपट्ठापेतुं असक्कोन्ती विलपमाना मता, तेन मे अनप्पकं दोमनस्सं उप्पज्जती”ति । “किं पन ताव कथितं महासेट्ठी”ति? “अहं तं, भन्ते, ‘अम्म, सुमने’ति आमन्तेसिं । अथ मं आह — ‘किं, तात, कनिड्ढातिका’ति? ‘विलपसि, अम्मा’ति? ‘न विलपामि, कनिड्ढातिका’ति । ‘भायसि, अम्मा’ति? ‘न भायामि कनिड्ढातिका’ति । एत्तकं वत्वा कालमकासी”ति । अथ नं भगवा आह — “न ते महासेट्ठि धीता विलपती”ति । “अथ कस्मा भन्ते एवमाहा”ति? “कनिड्ढत्तायेव । धीता हि ते, गहपति, मग्गफलेहि तया महल्लिका । त्वञ्चि सोतापन्नो, धीता पन ते सकदागामिनी । सा मग्गफलेहि तया महल्लिकत्ता तं एवमाहा”ति । “एवं, भन्ते”ति? “एवं, गहपती”ति । “इदानीं कुहिं निब्बत्ता, भन्ते”ति? “तुसितभवने, गहपती”ति । “भन्ते, मम धीता इध जातकानं अन्तरे नन्दमाना विचरित्वा इतो गन्त्वापि नन्दनट्टानेयेव निब्बत्ता”ति । अथ नं सत्था “आम, गहपति, अप्पमत्ता नाम गहट्टा वा पब्बजिता वा इध लोके च परलोके च नन्दन्तियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१८. “इध नन्दति पेच्च नन्दति, कतपुज्जो उभयत्थ नन्दति ।

पुज्जं मे कतन्ति नन्दति, भिय्यो नन्दति सुग्गतिं गतो”ति ॥

तत्थ इधाति इध लोके कम्मनन्दनेन नन्दति । पेच्चाति परलोके विपाकनन्दनेन नन्दति । कतपुज्जोति नानप्पकारस्स

पुञ्जस्स कत्ता । उभयत्थाति इध “कतं मे कुसलं, अकतं मे पापं”न्ति नन्दति, परत्थ विपाकं अनुभवन्तो नन्दति । पुञ्जं मेति इध नन्दन्तो पन “पुञ्जं मे कतं”न्ति सोमनस्समत्तेनेव कम्मनन्दनं उपादाय नन्दति । भिय्योति विपाकनन्दनेन पन सुगतिं गतो सत्तपञ्जासवस्सकोटियो सट्ठिवस्ससतसहस्सानि दिब्बसम्पत्तिं अनुभवन्तो तुसितपुरे अतिविय नन्दतीति ।

गाथापरियोसाने बहू सोतापन्नादयो अहेसुं । महाजनस्स सात्थिका धम्मदेसना जाताति ।

सुमनादेवीवत्थु तेरसमं ।

१४. द्वेसहायकभिक्षुवत्थु

बहुम्पि चेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो द्वे सहायके आरब्ध कथेसि ।

सावत्थिवासिनो हि द्वे कुलपुत्ता सहायका विहारं गन्त्वा सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा कामे पहाय सासने उरं दत्त्वा पब्बजित्वा पञ्च वस्सानि आचरियुपज्झायानं सन्तिके वसित्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा सासने धुरं पुच्छित्वा विपस्सनाधुरञ्च गन्थधुरञ्च वित्थारतो सुत्वा एको ताव “अहं, भन्ते, महल्लककाले पब्बजितो न सक्खिस्सामि गन्थधुरं पूरेतुं, विपस्सनाधुरं पन पूरेस्सामी”ति याव अरहत्ता विपस्सनाधुरं कथापेत्वा घटेन्तो वायमन्तो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । इतरो पन “अहं गन्थधुरं पूरेस्सामी”ति अनुक्कमेन तेपिटकं बुद्धवचनं उगगणित्वा गतगतद्धाने धम्मं कथेति, सरभञ्जं भणति, पञ्चन्नं भिक्षुसतानं धम्मं वाचेन्तो विचरति । अट्टारसन्नं महागणानं आचरियो अहोसि । भिक्षू सत्थु सन्तिके कम्मद्धानं गहेत्वा इतरस्स थेरस्स वसनद्धानं गन्त्वा तस्स ओवादे ठत्वा अरहत्तं पत्वा थेरं वन्दित्वा, “सत्थारं दट्ठुकामम्हा”ति वदन्ति । थेरो “गच्छथ, आवुसो, मम वचनेन सत्थारं वन्दित्वा असीति महाथेरे वन्दथ, सहायकत्थेरम्पि मे ‘अम्हाकं आचरियो तुम्हे वन्दती’ति वदथा”ति पेसेति । ते भिक्षू विहारं गन्त्वा सत्थारञ्चेव असीति महाथेरे च वन्दित्वा गन्थिकत्थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा, “भन्ते, अम्हाकं आचरियो तुम्हे वन्दती”ति वदन्ति । इतरेन च “को नाम सो”ति वुत्ते, “तुम्हाकं सहायकभिक्षु, भन्ते”ति वदन्ति । एवं थेरे पुनप्पुनं सासनं पहिणन्ते सो भिक्षु थोकं कालं सहित्वा अपरभागे सहितुं असक्कोन्तो “अम्हाकं आचरियो तुम्हे वन्दती”ति वुत्ते, “को एसो”ति वत्वा “तुम्हाकं सहायकभिक्षू”ति वुत्ते, “किं पन तुम्हेहि तस्स सन्तिके उगगहितं, किं दीघनिकायादीसु अञ्जतरो निकायो, किं तीसु पिटकेसु एकं पिटकं”न्ति वत्वा “चतुप्पदिकम्पि गाथं न जानाति, पंसुकूलं गहेत्वा पब्बजितकालेयेव अरञ्जं पविट्ठो, बहू वत अन्तेवासिके लभि, तस्स आगतकाले मया पञ्चं पुच्छितुं वट्ठती”ति चिन्तेसि ।

अथ अपरभागे थेरो सत्थारं दट्ठुं आगतो । सहायकस्स थेरस्स सन्तिके पत्तचीवरं ठपेत्वा गन्त्वा सत्थारञ्चेव असीति महाथेरे च वन्दित्वा सहायकस्स वसनद्धानं पच्चागमि । अथस्स सो वत्तं कारेत्वा समप्पमाणं आसनं गहेत्वा, “पञ्चं पुच्छिस्सामी”ति निसीदि । तस्मिं खणे सत्था “एस एवरूपं मम पुत्तं विहेठेत्वा निरये निब्बत्तेय्या”ति तस्मिं अनुकम्पाय विहारचारिकं चरन्तो विय तेसं निसिन्नद्धानं गन्त्वा पञ्चत्तवरबुद्धासने निसीदि । तत्थ तत्थ निसीदन्ता हि भिक्षू बुद्धासनं पञ्जापेत्वाव निसीदन्ति । तेन सत्था पकतिपञ्चत्तेयेव आसने निसीदि । निसज्ज खो पन गन्थिकभिक्षुं पठमज्झाने पञ्चं पुच्छित्वा तस्मिं अकथिते दुतियज्झानं आदिं कत्वा अट्ठसुपि समापत्तीसु रूपारूपेसु च पञ्चं पुच्छि । गन्थिकत्थेरो एकम्पि कथेतुं नासक्खि । इतरो तं सब्बं कथेसि । अथ नं सोतापत्तिमग्गे पञ्चं पुच्छि । गन्थिकत्थेरो कथेतुं नासक्खि । ततो खीणासवत्थेरं पुच्छि । थेरो कथेसि । सत्था “साधु साधु, भिक्षू”ति अभिनन्दित्वा सेसमग्गेसुपि पटिपाटिया पञ्चं पुच्छि । गन्थिको एकम्पि कथेतुं नासक्खि, खीणासवो पुच्छितं पुच्छितं कथेसि । सत्था चतूसुपि ठानेसु तस्स साधुकारं अदासि । तं

सुत्वा भुम्मदेवे आदिं कत्वा याव ब्रह्मलोका सब्बा देवता चेव नागसुपण्णा च साधुकारं अदंसु । तं साधुकारं सुत्वा तस्स अन्तेवासिका चेव सद्धिविहारिनो च सत्थारं उज्झायिंसु — “किं नामेतं सत्थारा कतं, किञ्चि अजानन्तस्स महल्लकत्थेरस्स चतूसु ठानेसु साधुकारं अदासि, अम्हाकं पनाचरियस्स सब्बपरियत्तिधरस्स पञ्चन्नं भिक्खुसतानं पामोक्खस्स पसंसामत्तम्पि न करी”ति । अथ ने सत्था “किं नामेतं, भिक्खवे, कथेथा”ति पुच्छित्वा तस्मिं अत्थे आरोचिते, “भिक्खवे, तुम्हाकं आचरियो मम सासने भतिया गावो रक्खणसदिसो, मय्हं पन पुत्तो यथारुचिया पञ्च गोरसे परिभुज्जनकसामिसदिसो”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

१९. “बहुम्पि चे संहित भासमानो,
न तक्करो होति नरो पमत्तो ।
गोपोव गावो गणयं परेसं,
न भागवा सामञ्जस्स होति ॥

२०. “अप्पम्पि चे संहित भासमानो,
धम्मस्स होति अनुधम्मचारी ।
रागञ्च दोसञ्च पहाय मोहं,
सम्मप्पजानो सुविमुत्तचित्तो ॥
“अनुपादियानो इध वा हरं वा,
स भागवा सामञ्जस्स होती”ति ॥

तत्थ संहितन्ति तेपिटकस्स बुद्धवचनस्सेतं नामं । तं आचरिये उपसङ्कमित्वा उग्गण्हित्वा बहुम्पि परेसं भासमानो वाचेन्तो तं धम्मं सुत्वा यं कारकेन पुग्गलेन कत्तब्बं, तक्करो न होति । कुक्कुटस्स पक्खपहरणमत्तम्पि अनिच्चादिवसेन योनिसोमनसिकारं नप्पवत्तेति । एसो यथा नाम दिवसं भतिया गावो रक्खन्तो गोपो पातोव निरवसेसं सम्पटिच्छित्वा सायं गहेत्वा सामिकानं निव्यादेत्वा दिवसभतिमत्तं गणहाति, यथारुचिया पन पञ्च गोरसे परिभुज्जितुं न लभति, एवमेव केवलं अन्तेवासिकानं सन्तिका वत्तपटिवत्तकरणमत्तस्स भागी होति, सामञ्जस्स पन भागी न होति । यथा पन गोपालकेन निव्यादितानं गुन्नं गोरसं सामिकाव परिभुज्जन्ति, तथा तेन कथितं धम्मं सुत्वा कारकपुग्गला यथानुसिद्धं पटिपज्जित्वा केचि पठमज्झानादीनि पापुणन्ति, केचि विपस्सनं वड्ढेत्वा मग्गफलानि पापुणन्ति, गोणसामिका गोरसस्सेव सामञ्जस्स भागिनो होन्ति ।

इति सत्था सीलसम्पन्नस्स बहुस्सुतस्स पमादविहारिनो अनिच्चादिवसेन योनिसोमनसिकारे पमत्तस्स भिक्खुनो वसेन पठमं गाथं कथेसि, न दुस्सीलस्स । दुतियगाथा पन अप्पस्सुतस्सपि योनिसोमनसिकारे कम्मं करोन्तस्स कारकपुग्गलस्स वसेन कथिता ।

तत्थ अप्पम्पी चेति थोकं एकवगद्विवग्गमत्तम्पि । धम्मस्स होति अनुधम्मचारीति अत्थमज्जाय धम्ममज्जाय नवलोकुत्तरधम्मस्स अनुरूपं धम्मं पुब्बभागपटिपदासङ्घातं चतुपारिसुद्धिसीलधुतङ्गअसुभकम्मट्टानादिभेदं चरन्तो अनुधम्मचारी होति । सो “अज्ज अज्जेवा”ति पटिवेधं आकङ्खन्तो विचरति । सो इमाय सम्मापटिपत्तिया रागञ्च दोसञ्च पहाय मोहं सम्मा हेतुना नयेन परिजानितब्बे धम्मे परिजानन्तो तदङ्गविक्रम्भनसमुच्छेदपटिप्पस्सद्धिनिस्सरणविमुत्तीनं वसेन सुविमुत्तचित्तो, अनुपादियानो इध वा हरं वाति इधलोकपरलोकपरियापन्ना वा अज्झत्तिकबाहिरा वा

खन्धायतनधातुयो चतूहि उपादानेहि अनुपादियन्तो महाखीणासवो मग्गसङ्घातस्स सामञ्जस्स वसेन आगतस्स फलसामञ्जस्स चेव पञ्चअसेक्खधम्मक्खन्धस्स च भागवा होतीति रतनकूटेन विय अगारस्स अरहत्तेन देसनाय कूटं गण्हीति ।

गाथापरियोसाने बहू सोतापन्नादयो अहेसुं । देसना महाजनस्स सात्थिका जाताति ।

द्वेसहायकभिक्षुवत्थु चुद्धसमं ।

यमकवग्गवण्णना निट्ठिता ।

पठमो वग्गो ।

२. अप्पमादवग्गो

१. सामावतीवत्थु

अप्पमादो अमतपदन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था कोसम्बिं उपनिस्साय घोसितारामे विहरन्तो सामावतिप्पमुखानं पञ्चन्नं इत्थिसतानं, मागण्डियप्पमुखानञ्च एतिस्सा पञ्चन्नं जातिसतानं मरणव्यसनं आरब्ध कथेसि ।

तत्रायं अनुपुब्बिकथा — अतीते अल्लकप्परट्ठे अल्लकप्परराजा नाम, वेठदीपकरट्ठे वेठदीपकराजा नामाति इमे द्वे दहरकालतो पट्ठाय सहायका हुत्वा एकाचरियकुले सिप्पं उग्गण्हित्वा अत्तनो अत्तनो पितूनं अच्चयेन छत्तं उस्सापेत्वा आयामेन दसदसयोजनिके रट्ठे राजानो अहेसुं । ते कालेन कालं समागन्त्वा एकतो तिट्ठन्ता निसीदन्ता निपज्जन्ता महाजनं जायमानञ्च जीयमानञ्च मीयमानञ्च दिस्वा “परलोकं गच्छन्तं अनुगच्छन्तो नाम नत्थि, अन्तमसो अत्तनो सरीरम्पि नानुगच्छति, सब्बं पहाय गन्तब्बं, किं नो घरावासेन, पब्बजिस्सामा”ति मन्तेत्वा रज्जानि पुत्तदारानं निव्यादेत्वा इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा हिमवन्तप्पदेसे वसन्ता मन्तयिंसु — “मयं रज्जं पहाय पब्बजिता, न जीवितुं असक्कोन्ता । ते मयं एकट्ठाने वसन्ता अपब्बजितसदिसायेव होम, तस्मा विसुं वसिस्साम । त्वं एतस्मिं पब्बते वस, अहं इमस्मिं पब्बते वसिस्सामि । अन्वड्डुमासं पन उपोसथदिवसे एकतो भविस्सामा”ति । अथ खो नेसं एतदहोसि — “एवम्पि नो गणसङ्गणिकाव भविस्सति, त्वं पन तव पब्बते अग्गिं जालेय्यासि, अहं मम पब्बते अग्गिं जालेस्सामि, ताय सज्जाय अत्थिभावं जानिस्सामा”ति । ते तथा करिंसु ।

अथ अपरभागे वेठदीपकतापसो कालं कत्वा महेसक्खो देवराजा हुत्वा निब्बत्तो । ततो अट्ठमासे सम्पत्ते अग्गिं अदिस्वाव इतरो “सहायको मे कालकतो”ति अज्जासि । इतरोपि निब्बत्तक्खणेयेव अत्तनो देवसिरिं ओलोकेत्वा कम्मं उपधारेन्तो निक्खमनतो पट्ठाय अत्तनो तपचरियं दिस्वा “गन्त्वा मम सहायकं पस्सिस्सामी”ति तं अत्तभावं विजहित्वा मगिकपुरिसो विय तस्स सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथ नं सो आह — “कुतो आगतोसी”ति? “मगिकपुरिसो अहं, भन्ते, दूरतोव आगतोमिह । किं पन, भन्ते, अय्यो इमस्मिं ठाने एककोव वसति, अज्जापि कोचि अत्थी”ति? “अत्थि मे एको सहायको”ति । “कुहिं सो”ति? “एतस्मिं पब्बते वसति, उपोसथदिवसे पन अग्गिं न जालेति, मतो नून भविस्सती”ति । “एवं, भन्ते”ति? “एवमावुसो”ति । “अहं सो, भन्ते”ति । “कुहिं निब्बत्तोसी”ति? “देवलोके

महेसकखो देवराजा हुत्वा निब्वत्तोस्मि, भन्ते, ‘अय्यं पस्सिस्सामी’ति पुन आगतोमिह । अपि नु खो अय्यानं इमस्मिं ठाने वसन्तानं कोचि उपद्वो अत्थी’ति? “आम, आवुसो, हत्थी निस्साय किलमामी’ति । “किं वो, भन्ते, हत्थी करोन्ती’ति? “सम्मज्जनद्वाने लण्डं पातेन्ति, पादेहि भूमियं पहरित्वा पंसुं उद्धरन्ति, स्वाहं लण्डं छट्ठेन्तो पंसुं समं करोन्तो किलमामी’ति । “किं पन तेसं अनागमनं इच्छथा’ति? “आमावुसो’ति । “तेन हि तेसं अनागमनं करिस्सामी’ति तापसस्स हत्थिकन्तवीणज्चेव हत्थिकन्तमन्तज्च अदासि । ददन्तो च पन वीणाय तिस्सो तन्तियो दस्सेत्वा तयो मन्ते उगगण्हापेत्वा “इमं तन्तिं पहरित्वा इमस्मिं मन्ते वुत्ते निवत्तित्वा ओलोकेतुम्पि असक्कोन्ता हत्थी पलायन्ति, इमं तन्तिं पहरित्वा इमस्मिं मन्ते वुत्ते निवत्तित्वा पच्छतो ओलोकेन्ता ओलोकेन्ता पलायन्ति, इमं तन्तिं पहरित्वा इमस्मिं मन्ते वुत्ते हत्थियूथपति पिट्ठिं उपनामेन्तो आगच्छती’ति आचिक्खित्वा, “यं वो रुच्चति, तं करेय्याथा’ति वत्वा तापसं वन्दित्वा पक्कामि । तापसो पलायनमन्तं वत्वा पलायनतन्तिं पहरित्वा हत्थी पलापेत्वा वसि ।

तस्मिं समये कोसम्बियं पूरन्तप्पो नाम राजा होति । सो एकदिवसं गब्भिनिया देविया सद्धिं बालसूरियतपं तप्पमानो अब्भोकासतले निसीदि । देवी रज्जो पारुपनं सतसहस्सग्घनिकं रत्तकम्बलं पारुपित्वा निसिन्ना रज्जा सद्धिं समुल्लपमाना रज्जो अङ्गुलितो सतसहस्सग्घनिकं राजमुद्धिकं नीहरित्वा अत्तनो अङ्गुलियं पिलन्धि । तस्मिं समये हत्थिलिङ्गसकुणो आकासेन गच्छन्तो दूरतो रत्तकम्बलपारुपनं देविं दिस्वा “मंसपेसी’ति सज्जाय पक्खे विस्सज्जेत्वा ओतरि । राजा तस्स ओतरणसद्देन भीतो उट्ठाय अन्तोनिवेसनं पाविसि । देवी गरुगब्भताय चेव भीरुकजातिकताय च वेगेन गन्तुं नासक्खि । अथ नं सो सकुणो अज्झप्पत्तो नखपज्जरे निसीदापेत्वा आकासं पक्खन्दि । ते किर सकुणा पज्जन्नं हत्थीनं बलं धारेन्ति । तस्मा आकासेन नेत्वा यथारुचितद्वाने निसीदित्वा मंसं खादन्ति । सापि तेन नीयमाना मरणभयभीता चिन्तेसि — “सचाहं विरविस्सामि, मनुस्ससद्दो नाम तिरच्छानगतानं उब्बेजनीयो, तं सुत्वा मं छट्ठेस्सति । एवं सन्ते सह गब्भेन जीवितक्खयं पापुणिस्सामि, यस्मिं पन ठाने निसीदित्वा मं खादितुं आरभिस्सति, तत्र नं सद्दं कत्वा पलापेस्सामी’ति । सा अत्तनो पण्डितताय अधिवासेसि ।

तदा च हिमवन्तपदेसे थोकं वड्ढित्वा मण्डपाकारेन ठितो एको महानिग्रोधो होति । सो सकुणो मिगरूपादीनि तत्थ नेत्वा खादति, तस्मा तम्पि तत्थेव नेत्वा विटपब्भन्तरे ठपेत्वा आगतमगं ओलोकेसि । आगतमगगोलोकनं किर तेसं धम्मता । तस्मिं खणे देवी, “इदानी इमं पलापेतुं वट्ठती’ति चिन्तेत्वा उभो हत्थे उक्खिपित्वा पाणिसद्दज्चेव मुखसद्दज्च कत्वा तं पलापेसि । अथस्सा सूरियत्थङ्गमनकाले गब्भे कम्मजवाता चलिंसु । सब्बदिसासु गज्जन्तो महामेघो उट्ठहि । सुखेधिताय राजमहेसिया “मा भायि, अय्ये’ति वचनमत्तम्पि अलभमानाय दुक्खपरेताय सब्बरत्तिं निद्वा नाम नाहोसि । विभाताय पन रत्तिया वलाहकविगमो च अरुणुगगमनज्च तस्सा गब्भवुद्धानज्च एकक्खणेयेव अहोसि । सा मेघउतुज्च पब्बतउतुज्च अरुणउतुज्च गहेत्वा जातत्ता पुत्तस्स उतेनोति नामं अकासि ।

अल्लकप्पतापसस्सपि खो ततो अविदूरे वसनद्वानं होति । सो पकतियाव वस्सदिवसे सीतभयेन फलाफलत्थाय वनं न पविसति, तं रुक्खमूलं गन्त्वा सकुणेहि खादितमंसानं अट्ठिं आहरित्वा कोट्टेत्वा रसं कत्वा पिवति । तस्मा तं दिवसं “अट्ठिं आहरिस्सामी’ति तत्थ गन्त्वा रुक्खमूले अट्ठिं परियेसेन्तो उपरि दारकसद्दं सुत्वा उल्लोकेन्तो देविं दिस्वा “कासि त्व’न्ति वत्वा “मानुसित्थिम्ही’ति । “कथं आगतासी’ति? “हत्थिलिङ्गसकुणेनानीताम्ही’ति वुत्ते “ओतराही’ति आह । “जातिसम्भेदतो भायामि, अय्या’ति । “कासि त्व’न्ति? “खत्तियाम्ही’ति । “अहम्पि खत्तियोयेवा’ति । “तेन हि खत्तियमायं कथेही’ति । सो खत्तियमायं कथेसि । “तेन हि आरुह्य पुत्तं मे ओतारेही’ति । सो एकेन पस्सेन अभिरुहनमगं कत्वा अभिरुहित्वा दारकं गण्णिह । “मा मं हत्थेन छुपी’ति च वुत्ते तं अछुपित्वाव दारकं ओतारेसि । देवीपि ओतरि । अथ नं

नाम भरियञ्च आदाय “कोसम्बिं गन्त्वा जीविस्सामी”ति पाथेय्यं गहेत्वा निक्खमि । “अहिवातरोगेन महाजने मरन्ते दिस्वा निक्खमी”तिपि वदन्तियेव । ते गच्छन्ता पाथेय्ये परिक्खीणे खुदाभिभूता दारकं वहितुं नासक्खिंसु । अथ सामिको पजापतिं आह — “भद्दे, मयं जीवन्ता पुन पुत्तं लभिस्साम, छट्टेत्वा नं गच्छामा”ति । मातु हदयं नाम मुदुकं होति । तस्मा सा आह — “नाहं जीवन्तमेव पुत्तं छट्टेतुं सक्खिस्सामी”ति । “अथ किं करोमा”ति? “वारेन नं वहामा”ति । माता अत्तनो वारे पुप्फदामं विय नं उक्खिपित्वा उरे निपज्जापेत्वा अङ्गेन वहित्वा पितुनो देति । तस्स तं गहेत्वा गमनकाले छातकतोपि बलवतरा वेदना उप्पज्जि । सो पुनप्पुनं आह — “भद्दे, मयं जीवन्ता पुत्तं लभिस्साम, छट्टेम न”न्ति । सापि पुनप्पुनं पटिक्खिपित्वा पटिवचनं नादासि । दारको वारेन परिवत्तियमानो किलन्तो पितु हत्थे निद्वायि । सो तस्स निद्वायनभावं जत्वा मातरं पुरतो कत्वा एकस्स गच्छस्स हेट्ठा पण्णसन्थरे तं निपज्जापेत्वा पायासि । माता निवत्तित्वा ओलोकेन्ती पुत्तं अदिस्वा, “सामि, कुहिं मे पुत्तो”ति पुच्छि । “एकस्स मे गच्छस्स हेट्ठा निपज्जापितो”ति । “सामि, मा मं नासयि, पुत्तं विना जीवितुं न सक्खिस्सामि, आनेहि मे पुत्त”न्ति उरं पहरित्वा परिदेवि । अथ नं निवत्तित्वा आनेसि । पुत्तोपि अन्तरामग्गे मतो होति । इति सो एतके ठाने पुत्तं छट्टेत्वा तस्स निस्सन्देन भवन्तरे सत्त वारे छट्ठितो । “पापकम्मं नामेतं अप्पक”न्ति न अवमज्जितब्बं ।

ते गच्छन्ता एकं गोपालकुलं पापुणिसु । तं दिवसञ्च गोपालकस्स धेनुमङ्गलं होति । गोपालकस्स गेहे निबद्धं एको पच्चेकबुद्धो भुज्जति । सो तं भोजेत्वा मङ्गलमकासि । बहु पायासो पटियत्तो होति । गोपालको ते आगते दिस्वा, “कुतो आगतत्था”ति पुच्छित्वा सब्बं पवत्तिं सुत्वा मुदुजातिको कुलपुत्तो तेसु अनुकम्पं कत्वा बहुकेन सप्पिना पायासं दापेसि । भरिया “सामि, तयि जीवन्ते अहम्पि जीवामि नाम, दीघरत्तं ऊनोदरोसि, यावदत्थं भुज्जाही”ति सप्पिञ्च दधिञ्च तदभिमुखञ्जेव कत्वा अत्तना मन्दसप्पिना थोकमेव भुज्जि । इतरो बहुं भुज्जित्वा सत्तट्ठदिवसे छातताय आहारतण्हं छिन्दितुं नासक्खि । गोपालको तेसं पायासं दापेत्वा सयं भुज्जितुं आरभि । कोतुहलिको तं ओलोकेन्तो निसीदित्वा हेट्ठापीठे निपन्नाय सुनखिया गोपालकेन वट्टेत्वा दिव्यमानं पायासपिण्डं दिस्वा “पुज्जा वतायं सुनखी, निबद्धं एवरूपं भोजनं लभती”ति चिन्तेसि । सो रत्तिभागे तं पायासं जीरापेतुं असक्कोन्तो कालं कत्वा तस्सा सुनखिया कुच्छिम्हि निब्बत्ति ।

अथस्स भरिया सरीरकिच्चं कत्वा तस्मिंयेव गेहे भतिं कत्वा तण्डुलनाळिं लभित्वा पचित्वा पच्चेकबुद्धस्स पत्ते पतिट्ठापेत्वा, “दासस्स वो पापुणातू”ति वत्वा चिन्तेसि — “मया इधेव वसितुं वट्ठति, निबद्धं, अय्यो, इधागच्छति, देय्यधम्मो होतु वा, मा वा, देवसिकं वन्दन्ती वेय्यावच्चं करोन्ती चित्तं पसादेन्ती बहुं पुज्जं पसविस्सामी”ति । सा तत्थेव भतिं करोन्ती वसि । सापि सुनखी छट्टे वा सत्तमे वा मासे एकमेव कुक्कुरं विजायि । गोपालको तस्स एकधेनुया खीरं दापेसि । सो न चिरस्सेव वट्ठि । अथस्स पच्चेकबुद्धो भुज्जन्तो निबद्धं एकं भत्तपिण्डं देति । सो भत्तपिण्डं निस्साय पच्चेकबुद्धे सिनेहमकासि । गोपालकोपि निबद्धं द्वे वारे पच्चेकबुद्धस्सुपट्टानं याति । गच्छन्तोपि अन्तरामग्गे वाळमिगट्टाने दण्डेन गच्छे च भूमिञ्च पहरित्वा “सुसू”ति तिक्खत्तुं सद्धं कत्वा वाळमिगे पलापेति । सुनखोपि तेन सद्धिं गच्छति ।

सो एकदिवसं पच्चेकबुद्धं आह — “भन्ते, यदा मे ओकासो न भविस्सति, तदा इमं सुनखं पेसेस्सामि, तेन सज्जाणेन आगच्छेय्याथा”ति । ततो पट्टाय अनोकासदिवसे, “गच्छ, तात, अय्यं आनेही”ति सुनखं पेसेसि । सो एकवचनेनेव पक्खन्दित्वा सामिकस्स गच्छपोथनभूमिपोथनट्टाने तिक्खत्तुं भुस्सित्वा तेन सद्देन वाळमिगानं पलातभावं जत्वा पातोव सरीरपटिजगगनं कत्वा पण्णसालं पविसित्वा निसिन्नस्स पच्चेकबुद्धस्स वसनट्टानं गन्त्वा पण्णसालद्वारे तिक्खत्तुं भुस्सित्वा अत्तनो आगतभावं जानापेत्वा एकमन्ते निपज्जति, पच्चेकबुद्धे वेलं सल्लक्खेत्वा निक्खन्ते भुस्सन्तो पुरतो गच्छति । अन्तरन्तरा पच्चेकबुद्धो तं वीमंसन्तो अज्जं मग्गं पटिपज्जति । अथस्स पुरतो तिरियं ठत्वा भुस्सित्वा इतरमग्गमेव नं आरोपेति । अथेकदिवसं अज्जं मग्गं पटिपज्जित्वा तेन पुरतो तिरियं ठत्वा वारियमानोपि अनिवत्तित्वा

सुनखं पादेन पहरित्वा पायासि । सुनखो तस्स अनिवत्तनभावं जत्वा निवासनकण्णे डंसित्वा आकङ्कन्तो इतरमग्गमेव नं आरोपेसि । एवं सो तस्मिं बलवसिनेहं उप्पादेसि ।

ततो अपरभागे पच्चेकबुद्धस्स चीवरं जीरि । अथस्स गोपालको चीवरवत्थानि अदासि । तमेनं पच्चेकबुद्धो आह — “आवुसो, चीवरं नाम एककेन कातुं दुक्करं, फासुकङ्कानं गन्त्वा कारेस्सामी”ति । “इधेव, भन्ते, करोथा”ति । “न सक्का, आवुसो”ति । “तेन हि, भन्ते, मा चिरं बहि वसित्था”ति । सुनखो तेसं कथं सुणन्तोव अट्ठासि, पच्चेकबुद्धोपि “तिट्ठ, उपासका”ति गोपालकं निवत्तापेत्वा वेहासं अब्भुगन्त्वा गन्धमादनाभिमुखो पायासि । सुनखस्स तं आकासेन गच्छन्तं दिस्वा भुक्करित्वा ठितस्स तस्मिं चक्खुपथं विजहन्ते हृदयं फलित्वा मतो । तिरच्छाना किर नामेते उज्जुजातिका होन्ति अकुटिला । मनुस्सा पन अज्जं हृदयेन चिन्तेन्ति, अज्जं मुखेन कथेन्ति । तेनेवाह — “गहनज्हेतं, भन्ते, यदिदं मनुस्सा, उत्तानकज्हेतं, भन्ते, यदिदं पसवो”ति (म० नि० २.३) ।

इति सो ताय उज्जुचित्ताय अकुटिलताय कालं कत्वा तावतिसंभवने निब्बत्तो अच्छरासहस्सपरिवृतो महासम्पत्तिं अनुभोसि । तस्स कण्णमूले मन्तयन्तस्स सद्दो सोळसयोजनद्वानं फरति, पकतिकथासद्दो पन सकलं दसयोजनसहस्सं देवनगरं छादेति । तेनेवस्स “घोसकदेवपुत्तो”ति नामं अहोसि । “किस्स पनेस निस्सन्दो”ति । पच्चेकबुद्धे पेमेन भुक्करणस्स निस्सन्दो । सो तत्थ न चिरं ठत्वा चवि । देवलोकतो हि देवपुत्ता आयुक्खयेन पुज्जक्खयेन आहारक्खयेन कोपेनाति चतूहि कारणोहि चवन्ति ।

तत्थ येन बहुं पुज्जकम्मं कतं होति, सो देवलोके उप्पज्जित्वा यावतायुकं ठत्वा उपरूपरि निब्बत्तति । एवं आयुक्खयेन चवति नाम । येन परित्तं पुज्जं कतं होति, तस्स राजकोट्टागारे पक्खित्तं तिचतुनाळिमत्तं धज्जं विय अन्तराव तं पुज्जंखीयति, अन्तराव कालं करोति । एवं पुज्जक्खयेन चवति नाम । अपरोपि कामगुणे परिभुज्जमानो सतिसम्मोसेन आहारं अपरिभुज्जित्वा किलन्तकायो कालं करोति । एवं आहारक्खयेन चवति नाम । अपरोपि परस्स सम्पत्तिं असहन्तो कुज्झित्वा कालं करोति । एवं कोपेन चवति नाम ।

अयं पन कामगुणे परिभुज्जन्तो मुट्ठस्सति हुत्वा आहारक्खयेन चवि, चवित्वा च पन कोसम्बियं नगरसोभिनिया कुच्छिम्हि पटिसम्धिं गण्हि । सापि जातदिवसे “किं एत”न्ति दासिं पुच्छित्वा, “पुत्तो, अय्ये”ति वुत्ते — “हन्द, जे, इमं दारकं कत्तरसुप्पे आरोपेत्वा सङ्कारकूटे छडेही”ति छड्डापेसि । नगरसोभिनियो हि धीतरं पटिजग्गन्ति, न पुत्तं । धीतरा हि तासं पवेणी घटीयति । दारकं काकापि सुनखापि परिवारेत्वा निसीदिसु । पच्चेकबुद्धे सिनेहप्पभवस्स भुक्करणस्स निस्सन्देन एकोपि उपगन्तुं न विसहि । तस्मिं खणे एको मनुस्सो बहि निक्खन्तो तं काकसुनखसन्निपातं दिस्वा, “किं नु खो एत”न्ति गन्त्वा दारकं दिस्वा पुत्तसिनेहं पटिलभित्वा “पुत्तो मे लद्धो”ति गेहं नेसि । तदा कोसम्बकसेट्ठि राजकुलं गच्छन्तो राजनिवेसनतो आगच्छन्तं पुरोहितं दिस्वा, “किं, आचरिय, अज्ज ते तिथिकरणनक्खत्तयोगो ओलोकितो”ति पुच्छि । “आम, महासेट्ठि, अम्हाकं किं अज्जं किच्चन्ति? जनपदस्स किं भविस्सती”ति? “अज्जं नत्थि, इमस्मिं पन नगरे अज्ज जातदारको जेड्ढकसेट्ठि भविस्सती”ति । तदा सेट्ठिनो भरिया गरुगम्भा होति । तस्मा सो सीघं गेहं पुरिसं पेसेसि — “गच्छ भणे, जानाहि नं विजाता वा, नो वा”ति । “न विजायती”ति सुत्वा राजानं दिस्वाव वेगेन गेहं गन्त्वा काळिं नाम दासिं पक्कोसित्वा सहस्सं दत्वा, “गच्छ जे, इमस्मिं नगरे उपधारेत्वा सहस्सं दत्वा अज्ज जातदारकं गण्हित्वा एही”ति । सा उपधारेन्ती तं गेहं गन्त्वा दारकं दिस्वा, “अयं दारको कदा जातो”ति गहपतानिं पुच्छित्वा “अज्ज जातो”ति वुत्ते, “इमं मय्हं देही”ति एककहापणं आदिं कत्वा मूलं वट्ठेन्ती सहस्सं दत्वा तं आनेत्वा सेट्ठिनो दस्सेसि । सेट्ठि “सचे मे धीता

विजायिस्सति, ताय नं सद्धिं निवेसेत्वा सेट्ठिद्वानस्स सामिकं करिस्सामि । सचे मे पुत्तो विजायिस्सति, मारेस्सामि न'न्ति चिन्तेत्वा तं गेहे कारेसि ।

अथस्स भरिया कतिपाहच्चयेन पुत्तं विजायि । सेट्ठि “इमस्मिं असति मम पुत्तोव सेट्ठिद्वानं लभिस्सति, इदानेव तं मारेतुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा काळिं आमन्तेत्वा, “गच्छ, जे, वजतो गुन्नं निक्खमनवेलाय वजद्वारमज्झे इमं तिरियं निपज्जापेहि, गावियो नं मदित्वा मारेस्सन्ति, मदितामदितभावं पनस्स जत्वा एही”ति आह । सा गन्त्वा गोपालकेन वजद्वारे विवटमत्तेयेव तं तथा निपज्जापेसि । गोगणजेडुको उसभो अज्जस्मिं काले सब्बपच्छा निक्खमन्तोपि तं दिवसं सब्बपठमं निक्खमित्वा दारकं चतुन्नं पादानं अन्तरे कत्वा अट्ठासि । अनेकसतगावियो उसभस्स द्वे पस्सानि घंसन्तियो निक्खमिंसु । गोपालकोपि “अयं उसभो पुब्बे सब्बपच्छा निक्खमति, अज्ज पन सब्बपठमं निक्खमित्वा वजद्वारमज्झे निच्चलोव ठितो, किं नु खो एत”न्ति चिन्तेत्वा गन्त्वा तस्स हेट्ठा निपन्नं दारकं दिस्वा पुत्तसिनेहं पटिलभित्वा, “पुत्तो मे लद्धो”ति गेहं नेसि ।

काळी गन्त्वा सेट्ठिना पुच्छिता तमत्थं आरोचेत्वा, “गच्छ, नं पुन सहस्सं दत्वा आनेही”ति वुत्ता सहस्सं दत्वा पुन आनेत्वा अदासि । अथ नं आह — “अम्म, काळि इमस्मिं नगरे पज्ज सकटसतानि पच्चूसकाले उट्ठाय वाणिज्जाय गच्छन्ति, त्वं इमं नेत्वा चक्कमग्गे निपज्जापेहि, गोणा वा नं मदित्वा, चक्का वा छिन्दिस्सन्ति, पवत्तिं चस्स जत्वाव आगच्छेय्यासी”ति । सा तं नेत्वा चक्कमग्गे निपज्जापेसि । तदा साकटिकजेडुको पुरतो अहोसि । अथस्स गोणा तं ठानं पत्वा धुरं छट्ठेसुं, पुनप्पुनं आरोपेत्वा पाजियमानापि पुरतो न गच्छिंसु । एवं तस्स तेहि सद्धिं वायमन्तस्सेव अरुणं उट्ठहि । सो “किं नामेतं गोणा करिंसू”ति मग्गं ओलोकेन्तो दारकं दिस्वा, “भारियं वत मे कम्म”न्ति चिन्तेत्वा, “पुत्तो मे लद्धो”ति तुट्ठमानसो तं गेहं नेसि ।

काळी गन्त्वा सेट्ठिना पुच्छिता तं पवत्तिं आचिक्खित्वा, “गच्छ, नं पुन सहस्सं दत्वा आनेही”ति वुत्ता तथा अकासि । अथ नं सो आह — “इदानि नं आमकसुसानं नेत्वा गच्छन्तरे निपज्जापेहि, तत्थ सुनखादीहि वा खादितो, अमनुस्सेहि वा पढटो मरिस्सति, मातामतभावज्जस्स जानित्वाव आगच्छेय्यासी”ति । सा तं नेत्वा तत्थ निपज्जापेत्वा एकमन्ते अट्ठासि । तं सुनखो वा काको वा अमनुस्सो वा उपसङ्गमितुं नासक्खि । “ननु चस्स नेव माता न पिता न भातिकादीसु कोचि रक्खिता नाम अत्थि, को तं रक्खती”ति? सुनखकाले पच्चेकबुद्धे सिनेहेन पवत्तितभुक्करणमत्तमेव तं रक्खति । अथेको अजपालको अनेकसहस्सा अजा गोचरं नेन्तो सुसानपस्सेन गच्छति । एका अजा पण्णानि खादमाना गच्छन्तरं पविट्ठा दारकं दिस्वा जण्णुकेहि ठत्वा दारकस्स थनं अदासि, अजपालकेन “हे हे”ति सद्दे कतेपि न निक्खमि । सो “यट्ठिया नं पहरित्वा नीहरिस्सामी”ति गच्छन्तरं पविट्ठो जण्णुकेहि ठत्वा दारकं खीरं पायन्तिं अजिं दिस्वा दारके पुत्तसिनेहं पटिलभित्वा, “पुत्तो मे लद्धो”ति आदाय पक्कामि ।

काळी गन्त्वा सेट्ठिना पुच्छिता तं पवत्तिं आचिक्खित्वा, “गच्छ, तं पुन सहस्सं दत्वा आनेही”ति वुत्ता तथा अकासि । अथ नं आह — “अम्म काळि, इमं आदाय चोरपपातपब्बतं अभिरुहित्वा पपाते खिप, पब्बतकुच्छियं पटिहज्जमानो खण्डाखण्डिको हुत्वा भूमियं पतिस्सति, मतामतभावज्जस्स जत्वाव आगच्छेय्यासी”ति । सा तं तत्थ नेत्वा पब्बतमत्थके ठत्वा खिपि । तं खो पन पब्बतकुच्छिं निस्साय महावेळुगुम्बो पब्बतानुसारेनेव वट्ठि, तस्स मत्थकं घनजातो जिज्जुकुगुम्बो अवत्थरि । दारको पतन्तो कोजवके विय तस्मिं पति । तं दिवसज्ज नळकारजेडुकस्स वेळुबलि पत्तो होति । सो पुत्तेन सद्धिं गन्त्वा तं वेळुगुम्बं छिन्दितुं आरभि । तस्मिं चलन्ते दारको सद्धमकासि । सो “दारकसद्धो विया”ति एकेन पस्सेन अभिरुहित्वा तं दिस्वा, “पुत्तो मे लद्धो”ति तुट्ठचित्तो आदाय गतो ।

काळी सेट्टिस्स सन्तिकं गन्त्वा तेन पुच्छिता तं पवत्तिं आचिक्खित्वा, “गच्छ, नं पुन सहस्सं दत्त्वा आनेही”ति वुत्ता तथा अकासि। सेट्टिनो इदञ्चिदञ्च करोन्तस्सेव दारको वड्ढितो “घोसको”त्वेवस्स नामं अहोसि। सो सेट्टिनो अक्खिम्हि कण्टको विय खायि, उजुकं तं ओलोकेतुम्पि न विसति। अथस्स मारणूपायं चिन्तेन्तो अत्तनो सहायकस्स कुम्भकारस्स सन्तिकं गन्त्वा, “कदा त्वं आवापं आलिम्पेस्ससी”ति पुच्छित्वा — “स्वे”ति वुत्ते, “तेन हि इदं सहस्सं गहेत्वा मम एकं कम्मं करोही”ति आह। “किं, सामी”ति? “एको मे अवजातपुत्तो अत्थि, तं तव सन्तिकं पेसेस्सामि, अथ नं गहेत्वा गब्भं पवेसेत्वा तिखिणाय वासिया खण्डाखण्डिकं छिन्दित्वा चाटियं पक्खिपित्वा आवापे पचेय्यासि, इदं ते सहस्सं सच्चकारसदिसं। उत्तरिं पन ते कत्तब्बयुत्तकं पच्छा करिस्सामी”ति। कुम्भकारो “साधू”ति सम्पटिच्छि। सेट्टि पुनदिवसे घोसकं पक्कोसित्वा, “हिय्यो मया कुम्भकारो एकं कम्मं आणत्तो, एहि, त्वं तस्स सन्तिकं गन्त्वा एवं वदेहि — ‘हिय्यो किर मे पितरा आणत्तं कम्मं निप्फादेही’”ति पहिणि। सो “साधू”ति अगमासि। तं तत्थ गच्छन्तं इतरो सेट्टिनो पुत्तो दारकेहि सद्धिं गुळं कीळन्तो दिस्वा तं पक्कोसित्वा, “कुहिं गच्छसि भातिका”ति पुच्छित्वा “पितु सासनं गहेत्वा कुम्भकारस्स सन्तिक”न्ति वुत्ते “अहं तत्थ गमिस्सामि। इमे मं दारका बहुं लक्खं जिनिंसु, तं मे पटिजिनित्वा देही”ति आह। “अहं पितु भायामी”ति। “मा भायि, भातिक, अहं तं सासनं हरिस्सामि। बहूहि जितो, यावाहं आगच्छामि, ताव मे लक्खं पटिजिना”ति।

घोसको किर गुळकीळाय छेको, तेन नं एवं निबन्धि। सोपि तं “तेन हि गन्त्वा कुम्भकारं वदेहि — ‘पितरा किर मे हिय्यो एकं कम्मं आणत्तं, तं निप्फादेही’”ति वत्त्वा उय्योजेसि। सो तस्स सन्तिकं गन्त्वा तथा अवच। अथ नं कुम्भकारो सेट्टिना वुत्तनियामेनेव मारेत्वा आवापे खिपि। घोसकोपि दिवसभागं कीळित्वा सायन्हसमये गेहं गन्त्वा “किं, तात, न गतोसी”ति वुत्ते अत्तनो अगतकारणञ्च कनिट्टस्स गतकारणञ्च आरोचेसि। तं सुत्वा सेट्टि “अहं धी”ति महाविरवं विरवित्वा सकलसरीरे पक्कुथितलोहितो विय हुत्वा, “अम्भो, कुम्भकार, मा मं नासयि, मा मं नासयी”ति बाहा पगग्ह कन्दन्तो तस्स सन्तिकं अगमासि। कुम्भकारो तं तथा आगच्छन्तं दिस्वा, “सामि, मा सद्दं करि, कम्मं ते निप्फन्न”न्ति आह। सो पब्बतेन विय महन्तेन सोकेन अवत्थटो हुत्वा अनप्पकं दोमनस्सं पटिसंवेदेसि। यथा तं अप्पदुट्टस्स पदुस्समानो। तेनाह भगवा —

“यो दण्डेन अदण्डेसु, अप्पदुट्टेसु दुस्सति।
दसन्नमञ्जतरं ठानं, खिप्पमेव निगच्छति॥

“वेदनं फरुसं जानिं, सरीरस्स च भेदनं।
गरुकं वापि आबाधं, चित्तक्खेपञ्च पापुणे॥

“राजतो वा उपसगं, अब्भक्खानञ्च दारुणं।
परिक्खयञ्च जातीनं, भोगानञ्च पभङ्गुरं॥

“अथ वास्स अगारानि, अग्निं डहति पावको।
कायस्स भेदा दुप्पज्जो, निरयं सोपपज्जती”ति॥ (ध० प० १३७-१४०)।

एवं सन्तेपि पुन नं सेट्टि उजुकं ओलोकेतुं न सक्कोति। “किन्ति नं मारेय्य”न्ति चिन्तेन्तो, “मम गामसते आयुत्तकस्स सन्तिकं पेसेत्वा मारेस्सामी”ति उपायं दिस्वा, “अयं मे अवजातपुत्तो, इमं मारेत्वा वच्चकूपे खिपतु, एवं कते

अहं मातुलस्स कत्तब्बयुत्तकं पच्छा जानिस्सामी”ति तस्स पण्णं लिखित्वा, “तात घोसक, अम्हाकं गामसते आयुत्तको अत्थि, इमं पण्णं हरित्वा तस्स देही”ति वत्वा पण्णं तस्स दुस्सन्ते बन्धि । सो पन अक्खरसमयं न जानाति । दहरकालतो पट्ठाय हि नं मारापेन्तोव सेट्ठि मारेतुं नासक्खि, किं अक्खरसमयं सिक्खापेस्सति? इति सो अत्तनो मारापनपण्णमेव दुस्सन्ते बन्धित्वा निक्खमन्तो आह — “पाथेय्यं मे, तात, नत्थी”ति । “पाथेय्येन ते कम्मं नत्थि, अन्तरामग्गे ‘असुकगामे नाम ममसहायको सेट्ठि अत्थि, तस्स घरे पातरासं कत्वा पुरतो गच्छाही”ति । सो “साधू”ति पितरं वन्दित्वा निक्खन्तो तं गामं पत्वा सेट्ठिस्स घरं पुच्छित्वा गन्त्वा सेट्ठिजायं पस्सि । “त्वं कुतो आगतोसी”ति च वुत्ते, “अन्तो नगरतो”ति आह । “कस्स पुत्तोसी”ति? “तुम्हाकं सहायकसेट्ठिनो, अम्मा”ति । “त्वंसि घोसको नामा”ति? “आम, अम्मा”ति । तस्सा सह दस्सनेनेव तस्मिं पुत्तसिनेहो उप्पज्जि । सेट्ठिनो पनेका धीता अत्थि पन्नरससोळसवस्सुद्देसिका अभिरूपा पासादिका, तं रक्खितुं एकमेव पेसनकारिकं दासिं दत्वा सत्तभूमिकस्स पासादस्स उपरिमतले सिरिगब्भे वसापेन्ति । सेट्ठिधीता तस्मिं खणे तं दासिं अन्तरापणं पेसेसि । अथ नं सेट्ठिजाया दिस्वा, “कुहिं गच्छसी”ति पुच्छित्वा, “अय्यधीताय पेसनेना”ति वुत्ते “इतो ताव एहि, तिट्ठु पेसनं, पुत्तस्स मे पीठकं अत्थरित्वा पादे धोवित्वा तेलं मक्खित्वा सयनं अत्थरित्वा देहि, पच्छा पेसनं करिस्ससी”ति आह । सा तथा अकासि ।

अथ नं चिरेनागतं सेट्ठिधीता सन्तज्जेसि । अथ नं सा आह — “मा मे कुज्झि, सेट्ठिपुत्तो घोसको आगतो, तस्स इदञ्चिदञ्च कत्वा तत्थ गन्त्वा आगताम्ही”ति । सेट्ठिधीताय “सेट्ठिपुत्तो घोसको”ति नामं सुत्वाव पेमं छविद्यादीनि छिन्दित्वा अट्ठिमिज्जं आहच्च ठितं । कोतुहलकालस्मिज्हि सा तस्स पजापती हुत्वा नाळिकोदनं पच्चेकबुद्धस्स अदासि, तस्सानुभावेनागन्त्वा इमस्मिं सेट्ठिकुले निब्बत्ता । इति तं सो पुब्बसिनेहो अवत्थरित्वा गण्हि । तेनाह भगवा —

“पुब्बेव सन्निवासेन, पच्चुप्पन्नहितेन वा ।

एवं तं जायते पेमं, उप्पलंव यथोदके”ति ॥ (जा० १.२.१७४) ।

अथ नं पुच्छि — “कुहिं सो, अम्मा”ति? “सयने निपन्नो निदायती”ति । “अत्थि पनस्स हत्थे किञ्ची”ति? “दुस्सन्ते पण्णं अत्थी”ति । सा “किं पण्णं नु खो एत”न्ति तस्मिं निदायन्ते मातापितूनं अञ्जविहितताय अपस्सन्तानं ओतरित्वा समीपं गन्त्वा तं पण्णं मोचेत्वा आदाय अत्तनो गब्भं पविसित्वा द्वारं पिधाय वातपानं विवरित्वा अक्खरसमये कुसलताय पण्णं वाचेत्वा, “अहो वत बालो, अत्तनो मरणपण्णं दुस्सन्ते बन्धित्वा विचरति, सचे मया न दिट्ठं अस्स, नत्थिस्स जीवित”न्ति तं पण्णं फालेत्वा सेट्ठिस्स वचनेन अपरं पण्णं लिखि — “अयं मम पुत्तो घोसको नाम, गामसततो पण्णाकारं आहरापेत्वा इमस्स जनपदसेट्ठिनो धीतरा सद्धिं मङ्गलं कत्वा अत्तनो वसनगामस्स मज्झे द्विभूमकं गेहं कारेत्वा पाकारपरिक्खेपेन चेव पुरिसगुत्तिया च सुसंविहितारक्खं करोतु, मय्हञ्च ‘इदञ्चिदञ्च मया कत’न्ति सासनं पेसेतु, एवं कते अहं मातुलस्स कत्तब्बयुत्तकं पच्छा जानिस्सामी”ति, लिखित्वा च पन सङ्गरित्वा ओतरित्वा दुस्सन्तेयेवस्स बन्धि ।

सो दिवसभागं निदायित्वा उट्ठाय भुज्जित्वा पक्कामि । पुनरिदिवसे पातोव तं गामं गन्त्वा आयुत्तकं गामकिच्चं करोन्तंयेव पस्सि । सो तं दिस्वा, “किं, ताता”ति पुच्छि । “पितरा मे तुम्हाकं पण्णं पेसित”न्ति । “किं पण्णं, तात, आहरा”ति पण्णं गहेत्वा वाचेत्वा तुट्ठमानसो “पस्सथ, भो, मम सामिनो मयि सिनेहं कत्वा जेट्ठपुत्तस्स मे मङ्गलं करोतु”ति मम सन्तिकं पहिणि । “सीघं दारुआदीनि आहरथा”ति गहपतिके वत्वा गाममज्जे वुत्तपकारं गेहं कारापेत्वा गामसततो पण्णाकारं आहरापेत्वा जनपदसेट्ठिनो सन्तिका धीतरं आनेत्वा मङ्गलं कत्वा सेट्ठिस्स सासनं पहिणि “इदञ्चिदञ्च मया कत”न्ति ।

तं सुत्वा सेट्ठिनो “यं कारेमि, तं न होति; यं न कारेमि, तदेव होती”ति महन्तं दोमनस्सं उप्पज्जि। पुत्तसोकेन सद्धिं सो सोको एकतो हुत्वा कुच्छिडाहं उप्पादेत्वा अतिसारं जनेसि। सेट्ठिधीतापि “सचे कोचि सेट्ठिनो सन्तिका आगच्छति, मम अकथेत्वा सेट्ठिपुत्तस्स पठमतरं मा कथयित्था”ति जने आणापेसि। सेट्ठिपि खो “दानि तं दुट्ठपुत्तं मम सापतेय्यस्स सामिकं न करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा एकं आयुत्तकं आह — “मातुल, पुत्तं मे ददुकामोहि, एकं पादमूलिकं पेसेत्वा मम पुत्तं पक्कोसापेही”ति। सो “साधू”ति वत्वा पण्णं दत्वा एकं पुरिसं पेसेसि। सेट्ठिधीतापि तस्स आगन्त्वा द्वारे ठितभावं सुत्वा तं पक्कोसापेत्वा, “किं, ताता”ति पुच्छि। सो आह — “सेट्ठि गिलानो, पुत्तं पस्सितुं पक्कोसापेसि, अय्ये”ति। “किं, तात, बलवा, दुब्बलो”ति? “बलवा ताव, आहारं भुज्जतियेव, अय्ये”ति। सा सेट्ठिपुत्तं अजानापेत्वाव तस्स निवेसनञ्च परिब्यज्ज दापेत्वा “मया पेसितकाले गमिस्ससि, अच्छस्सु तावा”ति आह। सेट्ठि पुन आयुत्तकं अवच, “किं, मातुल, न ते मम पुत्तस्स सन्तिकं पहित”न्ति? “पहितं, सामि, गतपुरिसो न ताव एती”ति। “तेन हि पुन अपरं पेसेही”ति। सो पेसेसि। सेट्ठिधीता तस्मिं पटिपज्जि। अथ सेट्ठिनो रोगो बलवा जातो, एकं भाजनं पविसति, एकं निक्खमति। पुन सेट्ठि आयुत्तकं पुच्छि — “किं, मातुल, न ते मम पुत्तस्स सन्तिकं पहित”न्ति? “पहितं, सामि, गतपुरिसो न ताव एती”ति। “तेन हि पुन अपरं पेसेही”ति। सो पेसेसि। सेट्ठिधीता ततियवारे आगतमि तं पवत्तिं पुच्छि। सो “बाळ्हगिलानो, अय्ये, सेट्ठि आहारं पच्छिन्दित्वा मच्चुपरायणो जातो, एकं भाजनं निक्खमति, एकं पविसती”ति आह। सेट्ठिधीता “इदानि गन्तुं कालो”ति सेट्ठिपुत्तस्स “पिता ते किर गिलानो”ति आरोचेत्वा “किं वदेसि भद्दे”ति वुत्ते “अफासुकमस्स, सामी”ति आह। “इदानि किं कातब्ब”न्ति। सामि? “गामसततो वुट्ठानकपण्णाकारं आदाय गन्त्वा पस्सिस्साम न”न्ति। सो “साधू”ति पण्णाकारं आहरापेत्वा सकटेहि आदाय पक्कामि।

अथ नं सा “पिता ते दुब्बलो, एत्तकं पण्णाकारं गहेत्वा गच्छन्तानं पपज्जो भविस्सति, एतं निवत्तापेही”ति वत्वा तं सब्बं अत्तनो कुलगेहं पेसेत्वा पुन तं आह — “सामि, त्वं अत्तनो पितु पादपस्से तिट्ठेय्यासि, अहं उस्सीसकपस्से ठस्सामी”ति। गेहं पविसमानायेव च “गेहस्स पुरतो च पच्छतो च आरक्खं गणहथा”ति अत्तनो पुरिसे आणापेसि। पविट्ठकाले पन सेट्ठिपुत्तो पितु पादपस्से अट्ठासि, इतरा उस्सीसकपस्से।

तस्मिं खणे सेट्ठि उत्तानको निपन्नो होति। आयुत्तको पन तस्स पादे परिमज्जन्तो “पुत्तो ते, सामि, आगतो”ति आह। “कुहिं सो”ति? “एस पादमूले ठितो”ति। अथ नं दिस्वा आयकम्मिकं पक्कोसापेत्वा, “मम गेहे कित्तकं धन”न्ति पुच्छि। “सामि, धनस्सेव चत्तालीसकोटियो, उपभोगपरिभोगभण्डानं पन वनगामक्खेत्तद्विपदचतुप्पदयानवाहनानञ्च अयञ्च अयञ्च परिच्छेदो”ति वुत्ते, “अहं एत्तकं धनं मम पुत्तस्स घोसकस्स न देमी”ति वत्तुकामो “देमी”ति आह। तं सुत्वा सेट्ठिधीता “अयं पुन कथेन्तो अज्जं किञ्चि कथेय्या”ति चिन्तेत्वा सोकातुरा विय केसे विकिरित्वा रोदमाना “किं नामेतं, तात, वदेथ, इदमि नाम वो वचनं सुणोम, अलक्खिका वतम्हा”ति वत्वा मत्थकेन नं उरमज्झे पहरन्ती पतित्वा यथा पुन वत्तुं न सक्कोति, तथास्स उरमज्झे मत्थकेन धंसेन्ती आरोदनं दस्सेसि। सेट्ठि तंखणज्जेव कालमकासि। “सेट्ठि मतो”ति गन्त्वा उतेनस्स रज्जो आरोचयिंसु। राजा तस्स सरीरकिच्चं कारापेत्वा, “अत्थि पनस्स पुत्तो वा धीता वा”ति पुच्छि। “अत्थि, देव, घोसको नाम तस्स पुत्तो, सब्बं सापतेय्यं तस्स नित्यादेत्वाव मतो, देवा”ति।

राजा अपरभागे सेट्ठिपुत्तं पक्कोसापेसि। तस्मिञ्च दिवसे देवो वस्सि। राजङ्गणे तत्थ तत्थ उदकं सण्ठाति। सेट्ठिपुत्तो “राजानं पस्सिस्सामी”ति पायासि। राजा वातपानं विवरित्वा तं आगच्छन्तं ओलोकेन्तो राजङ्गणे उदकं लङ्घित्वा आगच्छन्तं दिस्वा आगन्त्वा वन्दित्वा ठितं “त्वं घोसको नाम, ताता”ति पुच्छित्वा “आम, देवा”ति वुत्ते “पिता मे मतोति मा सोचि, तव पत्तिकं सेट्ठिठानं तुहमेव दस्सामी”ति तं समस्सासेत्वा “गच्छ, ताता”ति उय्योजेसि। राजा गच्छन्तञ्च नं

ओलोकेन्तोव अट्टासि । सो आगमनकाले लङ्घितं उदकं गमनकाले ओतरित्वा सणिकं अगमासि । अथ नं राजा ततोव पक्कोसापेत्वा, “किं नु खो, तात, त्वं मम सन्निकं आगच्छन्तो उदकं लङ्घित्वा आगमम गच्छन्तो ओतरित्वा सणिकं गच्छसी”ति पुच्छि । “आम, देव, अहं तस्मिं खणे कुमारको, कीळनकालो नाम, सो इदानी पन मे देवेन ठानन्तरं पटिस्सुतं । तस्मा यथा पुरे अचरित्वा इदानी सन्निसिन्नेन हुत्वा चरितुं वट्टती”ति । तं सुत्वा राजा “धितिमायं पुरिसो, इदानीवस्स ठानन्तरं दस्सामी”ति पितरा भुत्तं भोगं दत्वा सब्बसतेन सेट्ठिद्वानं अदासि ।

सो रथे ठत्वा नगरं पदक्खिणं अकासि । ओलोकितोलोकितद्वानं कम्पति । सेट्ठिधीता काळिदासिया सद्धिं मन्तयमाना निसिन्ना “अम्म काळि, पुत्तस्स ते एत्तिका सम्पत्ति मं निस्साय उप्पन्ना”ति आह । “किं कारणा, अम्मा”ति? “अयज्झि अत्तनो मरणपण्णं दुस्सन्ते बन्धित्वा अम्हाकं घरं आगतो, अथस्स मया तं पण्णं फालेत्वा मया सद्धिं मङ्गलकरणत्थाय अज्जं पण्णं लिखित्वा एत्तकं कालं तत्थ आरक्खो कतो”ति । “अम्म, त्वं एत्तकं पस्ससि, इमं पन सेट्ठि दहरकालतो पट्टाय मारेतुकामो मारेतुं नासक्खि, केवलं इमं निस्साय बहुं धनं खीयी”ति । “अम्म, अतिभारियं वत सेट्ठिना कत”न्ति । नगरं पदक्खिणं कत्वा गेहं पविसन्तं पन नं दिस्वा, “अयं एत्तिका सम्पत्ति मं निस्साय उप्पन्ना”ति हसितं अकासि । अथ नं सेट्ठिपुत्तो दिस्वा, “किं कारणा हसी”ति पुच्छि । “एकं कारणं निस्साया”ति । “कथेहि न”न्ति? “सा न कथेसि” । सो “सचे न कथेस्ससि, द्विधा तं छिन्दिस्सामी”ति तज्जेत्वा असिं निक्कट्ठि । सा “अयं एत्तिका सम्पत्ति तथा मं निस्साय लद्धाति चिन्तेत्वा हसितं”न्ति आह । “यदि मम पितरा अत्तनो सन्तकं मय्हं निव्यादितं, त्वं एत्थ किं होसी”ति? सो किर एत्तकं कालं किञ्चि न जानाति, तेनस्सा वचनं न सद्वहि । अथस्स सा “तुम्हाकं पितरा मरणपण्णं दत्वा पेसिता, तुम्हे मया इदज्जिदज्ज कत्वा रक्खिता”ति सब्बं कथेसि । “त्वं अभूतं कथेसी”ति असद्वहन्तो “मातरं काळि पुच्छिस्सामी”ति चिन्तेत्वा “एवं किर, अम्मा”ति । “आम, तात, दहरकालतो पट्टाय तं मारेतुकामो मारेतुं असक्कोन्तो तं निस्साय बहुं धनं खीयि, सत्तसु ठानेसु त्वं मरणतो मुत्तो, इदानी भोगगामतो आगमम सब्बसतेन सद्धिं सेट्ठिद्वानं पत्तो”ति । सो तं सुत्वा “भारियं वत कम्मं, एवरूपा खो पन मरणा मुत्तस्स मम पमादजीवितं जीवितुं अयुत्तं, अप्पमत्तो भविस्सामी”ति चिन्तेत्वा देवसिकं सहस्सं विस्सज्जेत्वा अद्धिककपणादीनं दानं पट्टपेसि । मित्तो नामस्स कुटुम्बिको दानव्यावटो अहोसि । अयं घोसकसेट्ठिनो उप्पत्ति ।

तस्मिं पन काले भद्वतीनगरे भद्वतियसेट्ठि नाम घोसकसेट्ठिनो अदिट्ठपुब्बसहायको अहोसि । भद्वतीनगरतो आगतानं वाणिजानं सन्निके घोसकसेट्ठि भद्वतियसेट्ठिनो सम्पत्तिज्च वयप्पदेसज्च सुत्वा तेन सद्धिं सहायकभावं इच्छन्तो पण्णाकारं पेसेसि । भद्वतियसेट्ठिपि कोसम्बितो आगतानं वाणिजानं सन्निके घोसकसेट्ठिनो सम्पत्तिज्च वयप्पदेसज्च सुत्वा तेन सद्धिं सहायकभावं इच्छन्तो पण्णाकारं पेसेसि । एवं ते अज्जमज्जं अदिट्ठपुब्बसहायका हुत्वा वसिंसु । अपरभागे भद्वतियसेट्ठिनो गेहे अहिवातरोगो पतितो । तस्मिं पतिते पठमं मक्खिका मरन्ति, ततो अनुक्कमेनेव कीटा मूसिका कुक्कुटा सूकरा गावो दासी दासा सब्बपच्छा घरमानुसकापि मरन्ति । तेसु ये भित्तिं भिन्दित्वा पलायन्ति, ते जीवितं लभन्ति, तदा पन सेट्ठि च भरिया च धीता चस्स तथा पलायित्वा घोसकसेट्ठिं पस्सितुं पत्थेन्ता कोसम्बिमगं पटिपज्जिंसु । ते अन्तरामग्गेयेव खीणपाथेय्या वातातपेन चेव खुप्पिपासाहि च किलन्तसरीरा किच्छेन कोसम्बिं पत्वा उदकफासुकट्टाने ठत्वा न्हत्वा नगरद्वारे एकं सालं पविसिंसु ।

ततो सेट्ठि भरियं आह — “भद्वे, इमिना नीहारेन गच्छन्ता विजातमातुयापि अमनापा होन्ति, सहायको किर मे अद्धिककपणादीनं देवसिकं सहस्सं विस्सज्जेत्वा दानं दापेसि । तत्थ धीतरं पेसेत्वा आहारं आहरापेत्वा एकाहं द्वीहं इधेव सरीरं सन्तप्पेत्वा सहायकं पस्सिस्सामा”ति । सा “साधु, सामी”ति । ते सालायमेव वसिंसु । पुनदिवसे काले आरोचिते

कपण्डिकादीसु आहारत्थाय गच्छन्तेसु मातापितरो, “अम्म, गन्त्वा अम्हाकं आहारं आहरा”ति धीतरं पेसयिंसु । महाभोगकुलस्स धीता विपत्तिया अच्छिन्नलज्जिताय अलज्जमाना पातिं गहेत्वा कपणजनेन सद्धिं आहारत्थाय गन्त्वा “कति पटिवीसे गण्हिस्ससि, अम्मा”ति पुट्टा च पन “तयो”ति आह । अथस्सा तयो पटिवीसे अदासि । ताय भत्ते आहटे तयोपि एकतो भुज्जितुं निसीदिंसु ।

अथ माताधीतरो सेट्ठिं आहंसु — “सामि, विपत्ति नाम महाकुलानम्पि उप्पज्जति, मा अम्हे ओलोकेत्वा भुज्ज, मा चिन्तयी”ति । इति नं नानप्पकारेहि याचित्वा भोजेसुं । सो भुज्जित्वा आहारं जीरापेतुं असक्कोन्तो अरुणे उग्गच्छन्ते कालमकासि । माताधीतरो नानप्पकारेहि परिदेवित्वा रोदिंसु । कुमारिका पुनदिवसे रोदमाना आहारत्थाय गन्त्वा, “कति पटिवीसे गण्हिस्ससी”ति वुत्ता, “द्वे”ति वत्वा आहारं आहरित्वा मातरं याचित्वा भोजेसि । सापि ताय याचियमाना भुज्जित्वा आहारं जीरापेतुं असक्कोन्ती तं दिवसमेव कालमकासि । कुमारिका एकिकाव रोदित्वा परिदेवित्वा ताय दुक्खुप्पत्तिया अतिविय सज्जातछातकदुक्खा पुनदिवसे याचकेहि सद्धिं रोदन्ती आहारत्थाय गन्त्वा, “कति पटिवीसे गण्हिस्ससि, अम्मा”ति वुत्ता “एक”न्ति आह । मित्तकुटुम्बिको तं तयो दिवसे भत्तं गण्हन्तिं सज्जानाति, तेन तं “अपेहि नस्स, वसलि, अज्ज तव कुच्छिप्पमाणं अज्जासी”ति आह । हिरोत्तप्पसम्पन्ना कुलधीता पच्चोरस्मिं सत्तिपहारं विय वणे खारोदकसेचनकं विय च पत्वा “किं, सामी”ति आह । “तया पुरे तयो कोट्ठासा गहिता, हिय्यो द्वे, अज्ज एकं गण्हासि । अज्ज ते अत्तनो कुच्छिप्पमाणं जात”न्ति । “मा मं, सामि, अत्तनोव अत्थाय गण्ही”ति मज्जित्था”ति । “अथ कस्मा एवं गण्ही”ति? “पुरे तयो जना अहुम्ह, सामि, हिय्यो द्वे, अज्ज एकिकाव जाताम्ही”ति । सो “केन कारणेना”ति पुच्छित्वा आदितो पट्टाय ताय कथितं सब्बं पवत्तिं सुत्वा अस्सूनि सन्धारेतुं असक्कोन्तो सज्जातबलवदोमनस्सो हुत्वा, “अम्म, एवं सन्ते मा चिन्तयि, त्वं भद्ववतियसेट्ठिनो धीता अज्जकालतो पट्टाय मम धीतायेव नामा”ति वत्वा सीसे चुम्बित्वा घरं नेत्वा अत्तनो जेट्ठधीतुट्टाने ठपेसि ।

सा दानग्गे उच्चासदं महासदं सुत्वा, “तात, कस्मा एतं जनं निस्सदं कत्वा दानं न देथा”ति आह । “न सक्का कातुं, अम्मा”ति । “सक्का, ताता”ति । “कथं सक्का, अम्मा”ति? “तात दानग्गं परिक्षिपित्वा एकेकस्सेव पवेसनप्पमाणेन द्वे द्वारानि योजेत्वा, ‘एकेन द्वारेन पविसित्वा एकेन निक्खमथा’ति वदेथ, एवं निस्सद्दा हुत्वाव गण्हिस्सन्ती”ति । सो तं सुत्वा, “भद्वकोव, अम्म, उपायो”ति तथा कारेसि । सापि पुब्बे सामा नाम । वतिया पन कारितत्ता सामावती नाम जाता । ततो पट्टाय दानग्गे कोलाहलं पच्छिन्दी । घोसकसेट्ठि पुब्बे तं सदं सुणन्तो “मद्दं दानग्गे सदो”ति तुस्सति । द्वीहतीहं पन सदं असुणन्तो मित्तकुटुम्बिकं अत्तनो उपट्टानं आगतं पुच्छि — “दिय्यति कपण्डिकादीनं दान”न्ति? “आम, सामी”ति । “अथ किं द्वीहतीहं सदो न सुय्यती”ति? “यथा निस्सद्दा हुत्वा गण्हन्ति, तथा मे उपायो कतो”ति । “अथ पुब्बेव कस्मा नाकासी”ति? “अजाननताय, सामी”ति । “इदानि कथं ते जातो”ति? “धीतरा मे अक्खातो, सामी”ति । मद्दं अविदिता “तव धीता नाम अत्थी”ति । सो अहिवातरोगुप्पत्तितो पट्टाय सब्बं भद्ववतियसेट्ठिनो पवत्तिं आचिक्खित्वा तस्सा अत्तनो जेट्ठधीतुट्टाने ठपितभावं आरोचेसि । अथ नं सेट्ठि “एवं सन्ते मम कस्मा न कथेसि, मम सहायकस्स धीता मम धीता नामा”ति तं पक्कोसापेत्वा पुच्छि — “अम्म, सेट्ठिनो धीतासी”ति? “आम, ताता”ति । “तेन हि मा चिन्तयि, त्वं मम धीतासी”ति तं सीसे चुम्बित्वा परिवारत्थाय तस्सा पच्च इत्थिसतानि दत्वा तं अत्तनो जेट्ठधीतुट्टाने ठपेसि ।

अथेकदिवसं तस्मिं नगरे नक्खत्तं सङ्कुट्टं होति । तस्मिं पन नक्खत्ते बहि अनिक्खमनका कुलधीतरोपि अत्तनो परिवारेन सद्धिं पदसाव नदिं गन्त्वा न्हायन्ति । तस्मा तं दिवसं सामावतीपि पच्चहि इत्थिसतेहि परिवारिता राजङ्गणेनेव न्हायितुं अगमासि । उतेनो सीहपज्जरे ठितो तं दिस्वा “कस्सिमा नाटकित्थियो”ति पुच्छि । “न कस्सचि नाटकित्थियो,

देवा”ति । “अथ कस्स धीतरो”ति? “घोसकसेट्ठिनो धीता देव, सामावती नामेसा”ति । सो दिस्वाव उप्पन्नसिनेहो सेट्ठिनो सासनं पाहेसि — “धीतरं किर मे पेसेतू”ति । “न पेसेमि, देवा”ति । “मा किर एवं करोतु, पेसेतुयेवा”ति । “मयं गहपतिका नाम कुमारिकानं पोथेत्वा विहेठेत्वा कट्ठनभयेन न देम, देवा”ति । राजा कुञ्जित्वा गेहं लज्जापेत्वा सेट्ठिञ्च भरियञ्च हत्थे गहेत्वा बहि कारापेसि । सामावती, न्हायित्वा आगन्त्वा गेहं पविसितुं ओकासं अलभन्ती, “किं एतं, ताता”ति पुच्छि । “अम्म, राजा तव कारणा पहिणि । अथ ‘न मयं दस्सामा’ति वुत्ते घरं लज्जापेत्वा अम्हे बहि कारापेसी”ति । “तात, भारियं वो कम्मं कतं, रज्जा नाम पहिते ‘न, देमा’ति अवत्वा ‘सचे मे धीतरं सपरिवारं गणहथ, देमा’ति वत्तब्बं भवेय्य, ताता”ति । “साधु, अम्म, तव रुचिया सति एवं करिस्सामी”ति रज्जो तथा सासनं पाहेसि । राजा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तं सपरिवारं आनेत्वा अभिसिञ्चित्वा अग्गमहेसिट्ठाने ठपेसि । सेसा तस्सायेव परिवारित्थियो अहेसुं । अयं सामावतिया उप्पत्ति ।

उतेनस्स पन अपरापि वासुलदत्ता नाम देवी अहोसि चण्डपज्जोतस्स धीता । उज्जेनियज्झि चण्डपज्जोतो नाम राजा अहोसि । सो एकदिवसं उय्यानतो आगच्छन्तो अत्तनो सम्पत्तिं ओलोकेत्वा, “अत्थि नु खो अज्जस्सपि कस्सचि एवरूपा सम्पत्ती”ति वत्वा तं सुत्वा मनुस्सेहि “किं सम्पत्ति नामेसा, कोसम्बियं उतेनस्स रज्जो अतिमहती सम्पत्ती”ति वुत्ते राजा आह — “तेन हि गण्हिस्साम न”न्ति? “न सक्का सो गहेतु”न्ति । “किञ्चि कत्वा गण्हिस्सामयेवा”ति? “न सक्का देवा”ति । “किं कारणा”ति? “सो हत्थिकन्तं नाम सिप्पं जानाति, मन्तं परिवत्तेत्वा हत्थिकन्तवीणं वादेन्तो नागे पलापेतिपि गण्हातिपि । हत्थिवाहनसम्पन्नो तेन सदिसो नाम नत्थी”ति । “न सक्का मया सो गहेतु”न्ति । “सचे ते, देव, एकन्तेन अयं निच्छयो, तेन हि दारुहत्थिं कारेत्वा तस्सासन्नट्ठानं पेसेहि । सो हत्थिवाहनं वा अस्सवाहनं वा सुत्वा दूरम्पि गच्छति । तत्थ नं आगतं गहेतुं सक्का भविस्सती”ति ।

राजा “अत्थेसो उपायो”ति दारुमयं यन्तहत्थिं कारापेत्वा बहि पिलोतिकाहि वेठेत्वा कतचित्तकम्मं कत्वा तस्स विजिते आसन्नट्ठाने एकस्मिं सरतीरे विस्सज्जापेसि । हत्थिनो अन्तोकुच्छियं सट्ठि पुरिसा अपरापरं चङ्कमन्ति, हत्थिलण्डं आहरित्वा तत्थ तत्थ छट्ठेसुं । एको वनचरको हत्थिं दिस्वा, “अम्हाकं रज्जो अनुच्छविको”ति चिन्तेत्वा, गन्त्वा रज्जो आरोचेसि — “देव, मया सब्बसेतो केलासकूटपटिभागो तुम्हाकज्जेव अनुच्छविको वरवारणो दिट्ठो”ति । उतेनो तमेव मग्गदेसकं कत्वा हत्थिं अभिरुह्य सपरिवारो निक्खमि । तस्स आगमनं जत्वा चरपुरिसा गन्त्वा चण्डपज्जोतस्स आरोचेसुं । सो आगन्त्वा मज्झे तुच्छं कत्वा उभोसु पस्सेसु बलकायं पयोजेसि । उतेनो तस्सागमनं अजानन्तो हत्थिं अनुबन्धि । अन्तो ठितमनुस्सा वेगेन पलापेसुं । कट्ठहत्थी रज्जो मन्तं परिवत्तेत्वा वीणं वादेन्तस्स तन्तिसद्वं असुणन्तो विय पलायतियेव । राजा हत्थिनागं पापुणितुं असक्कोन्तो अस्सं आरुह्य अनुबन्धि । तस्मिं वेगेन अनुबन्धन्ते बलकायो ओहीयि । राजा एककोव अहोसि । अथ नं उभोसु पस्सेसु पयुत्ता चण्डपज्जोतस्स पुरिसा गण्हित्वा अत्तनो रज्जो अदंसु । अथस्स बलकायो अमित्तवसं गतभावं जत्वा बहिनगरेव खन्धावारं निवेसेत्वा अच्छि ।

चण्डपज्जोतोपि उतेनं जीवग्गाहमेव गाहापेत्वा एकस्मिं चोरगेहे पक्खिपित्वा द्वारं पिदहापेत्वा तयो दिवसे जयपानं पिवि । उतेनो ततियदिवसे आरक्खके पुच्छि — “कहं वो, तात, राजा”ति? “पच्चामित्तो मे गहितो”ति जयपानं पिवती”ति । “का नामेसा मातुगामस्स विय तुम्हाकं रज्जो किरिया, ननु पटिराजूनं गहेत्वा विस्सज्जेतुं वा मारेतुं वा वट्ठति, अम्हे दुक्खं निसीदापेत्वा जयपानं किर पिवती”ति । ते गन्त्वा तमत्थं रज्जो आरोचेसुं । सो आगन्त्वा “सच्चं किर त्वं एवं वदसी”ति पुच्छि । “आम, महाराजा”ति । “साधु तं विस्सज्जेस्सामि, एवरूपो किर ते मन्तो अत्थि, तं मय्हं दस्ससी”ति । “साधु दस्सामि, गहणसमये मं वन्दित्वा तं गण्हाहि । किं पन त्वं वन्दिस्ससी”ति? “क्याहं तं वन्दिस्सामि, न

वन्दिस्सामी”ति? “अहम्पि ते न दस्सामी”ति । “एवं सन्ते राजाणं ते करिस्सामी”ति । “करोहि, सरीरस्स मे इस्सरो, न पन चित्तस्सा”ति । राजा तस्स सूरगज्जितं सुत्वा, “कथं नु खो इमं मन्तं गण्हिस्सामी”ति चिन्तेत्वा, “इमं मन्तं अज्जं जानापेतुं न सक्का, मम धीतरं एतस्स सन्तिके उग्गण्हापेत्वा अहं तस्सा सन्तिके गण्हिस्सामी”ति । अथ नं आह — “अज्जस्स वन्दित्वा गण्हन्तस्स दस्ससी”ति । “आम, महाराजा”ति । “तेन हि अम्हाकं घरे एका खुज्जा अत्थि तस्सा अन्तोसाणियं वन्दित्वा निसिन्नाय त्वं बहिसाणियं ठितोव मन्तं वाचेही”ति । “साधु, महाराज, खुज्जा वा होतु पीठसप्पि वा, वन्दन्तिया दस्सामी”ति । ततो राजा गन्त्वा धीतरं वासुलदत्तं आह — “अम्म, एको सङ्खकुट्टी अनग्घमन्तं जानाति, तं अज्जं जानापेतुं न सक्का । त्वं अन्तोसाणियं निसीदित्वा तं वन्दित्वा मन्तं गण्ह, सो बहिसाणियं ठत्वा तुहं वाचेस्सति । तव सन्तिका अहं तं गण्हिस्सामी”ति ।

एवं सो तेसं अज्जमज्जं सन्थवकरणभयेन धीतरं खुज्जं, इतरं सङ्खकुट्टिं कत्वा कथेसि । सो तस्सा अन्तोसाणियं वन्दित्वा निसिन्नाय बहि ठितो मन्तं वाचेसि । अथ नं एकदिवसं पुनपुनं वुच्चमानम्पि मन्तपदं वत्तुं असक्कोन्ति “अरे खुज्जे अतिबहलोड्ढकपोलं ते मुखं, एवं नाम वदेही”ति आह । “सा कुज्झित्वा अरे दुडुसङ्खकुट्टि किं वदेसि, किं मादिसा खुज्जा नाम होती”ति? साणिकण्णं उक्खिपित्वा “कासि त्व”न्ति वुत्ते, “रज्जो धीता वासुलदत्ता नामाह”न्ति आह । “पिता ते तं मय्हं कथेन्तो ‘खुज्जा’ति कथेसी”ति । “मय्हम्पि कथेन्तो तं सङ्खकुट्टिं कत्वा कथेसी”ति । ते उभोपि “तेन हि अम्हाकं सन्थवकरणभयेन कथितं भविस्सती”ति अन्तोसाणियज्जेव सन्थवं करिंसु ।

ततो पट्टाय मन्तग्गहणं वा सिप्पग्गहणं वा नत्थि । राजापि धीतरं निच्चं पुच्छति — “सिप्पं गण्हसि, अम्मा”ति? “गण्हामि, ताता”ति । अथ नं एकदिवसं उतेनो आह — “भद्दे, सामिकेन कत्तब्बं नाम नेव मातापितरो न भातुभगिनियो कातुं सक्कोन्ति, सचे मय्हं जीवितं दस्ससि, पज्च ते इत्थिसतानि परिवारं दत्वा अग्गमहेसिद्धानं दस्सामी”ति । “सचे इमस्मिं वचने पतिट्ठातुं सक्खिस्सथ, दस्सामि वो जीवित”न्ति । “सक्खिस्सामि, भद्दे”ति । सा “साधु, सामी”ति पितु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथ नं सो पुच्छि — “अम्म, निट्ठितं सिप्प”न्ति? “न ताव निट्ठितं, तात, सिप्प”न्ति । अथ नं सो पुच्छि — “किं, अम्मा”ति? “अम्हाकं एकं द्वारज्च एकं वाहनज्च लब्धुं वट्ठति, ताता”ति । “इदं किं, अम्मा”ति? “तात, रत्ति किर तारकसज्जाय मन्तस्स उपचारत्थाय एकं ओसधं गहेतब्बं अत्थि । तस्मा अम्हाकं वेलाय वा अवेलाय वा निक्खमनकाले एकं द्वारज्चेव एकं वाहनज्च लब्धुं वट्ठती”ति । राजा “साधू”ति सम्पटिच्छि । ते अत्तनो अभिरुचितं एकं द्वारं हत्थगतं करिंसु । रज्जो पन पज्च वाहनानि अहेसुं । भद्वती नाम करेणुका एकदिवसं पज्जास योजनानि गच्छति, काको नाम दासो सट्ठि योजनानि गच्छति, चेलकट्ठि च मुञ्चकेसी चाति द्वे अस्सा योजनसतं गच्छन्ति, नाळागिरि हत्थी वीसति योजनसतन्ति ।

सो किर राजा अनुप्पन्ने बुद्धे एकस्स इस्सरस्स उपट्ठाको अहोसि । अथेकदिवसं इस्सरे बहिनगरं गन्त्वा न्हत्वा आगच्छन्ते एको पच्चेकबुद्धो नगरं पिण्डाय पविसित्वा सकलनगरवासीनं मारेन आवट्ठितत्ता एकं भिक्खाम्पि अलभित्वा यथाधोतेन पत्तेन निक्खमि । अथ नं नगरद्वारं पत्तकाले मारो अज्जातकवेसेन उपसङ्कमित्वा, “अपि, भन्ते, वो किज्चि लब्ध”न्ति पुच्छि । “किं पन मे त्वं अलभनाकारं करी”ति? “तेन हि निवत्तित्वा पुन पविसथ, इदानि न करिस्सामी”ति । “नाहं पुन निवत्तिस्सामी”ति । सचे हि निवत्तेय्य, पुन सो सकलनगरवासीनं सरीरे अधिमुज्जित्वा पाणिं पहरित्वा हसनकेळिं करेय्य । पच्चेकबुद्धे अनिवत्तित्वा गते मारो तत्थेव अन्तरधायि । अथ सो इस्सरो यथाधोतेनेव पत्तेन आगच्छन्तं पच्चेकबुद्धं दिस्वा वन्दित्वा, “अपि, भन्ते, किज्चि लब्ध”न्ति पुच्छि । “चरित्वा निक्खन्तम्हावुसो”ति । सो चिन्तेसि — “अय्यो, मया पुच्छितं अकथेत्वा अज्जं वदति, न किज्चि लब्धं भविस्सती”ति । अथस्स पत्तं ओलोकेन्तो तुच्छं दिस्वा गेहे भत्तस्स

निद्रितानिद्रितभावं अजाननताय सूरौ हुत्वा पत्तं गहेतुं अविसहन्तो “थोकं, भन्ते, अधिवासेथा”ति वत्वा वेगेन घरं गन्त्वा “अम्हाकं भत्तं निद्रित”न्ति पुच्छित्वा, “निद्रित”न्ति वुत्ते तं उपट्ठाकं आह — “तात, अज्जो तया सम्पन्नवेगतरो नाम नत्थि, सीधेन जवेन भदन्तं पत्वा ‘पत्तं मे, भन्ते, देथा’ति वत्वा पत्तं गहेत्वा वेगेन एही”ति । सो एकवचनेनेव पक्खन्दित्वा पत्तं गहेत्वा आहरि । इस्सरोपि अत्तनो भोजनस्स पत्तं पूरेत्वा “इमं सीधं गन्त्वा अय्यस्स सम्पादेहि, अहं ते इतो पत्तिं दम्मी”ति आह ।

सोपि तं गहेत्वा जवेन गन्त्वा पच्चेकबुद्धस्स पत्तं दत्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा, “भन्ते, ‘वेला उपकट्ठा’ति अहं अतिसीधेन जवेन आगतो च गतो च, एतस्स मे जवस्स फलेन योजनानं पण्णाससट्ठिसतवीससतगमनसमत्थानि पञ्च वाहनानि निब्बत्तन्तु, आगच्छन्तस्स च मे गच्छन्तस्स च सरीरं सूरियतेजेन तत्थं, तस्स मे फलेन निब्बत्तनिब्बत्तट्ठाने आणा सूरियतेजसदिसा होतु, इमस्मिं मे पिण्डपाते सामिना पत्तिं दिन्ना, तस्सा मे निस्सन्देन तुम्हेहि दिट्ठधम्मस्स भागी होमी”ति आह । पच्चेकबुद्धो “एवं होतू”ति वत्वा —

“इच्छितं पत्थितं तुहं, सब्बमेव समिज्झतु ।

सब्बे पूरेन्तु सङ्कप्पा, चन्दो पन्नरसो यथा ॥ (दी० नि० अट्ठ० २.९५ पुब्बपनिस्सयसम्पत्तिकथा; अ० नि० अट्ठ० १.१. १९२) ।

“इच्छितं पत्थितं तुहं, खिप्पमेव समिज्झतु ।

सब्बे पूरेन्तु सङ्कप्पा, मणिजोतिरसो यथा”ति ॥ —

अनुमोदनं अकासि । पच्चेकबुद्धानं किर इधाव द्वे गाथा अनुमोदनगाथा नाम होन्ति । तत्थ **जोतिरसो**ति सब्बकामददं मणिरतनं वुच्चति । इदं तस्स पुब्बचरितं । सो एतरहि चण्डपज्जोतो अहोसि । तस्स च कम्मस्स निस्सन्देन इमानि पञ्च वाहनानि निब्बत्तिंसु । अथेकदिवसं राजा उय्यानकीळाय निक्खमि । उतेनो “अज्ज पलायितब्ब”न्ति महन्तामहन्ते चम्मपसिब्बके हिरज्जसुवण्णस्स पूरेत्वा करेणुकापिट्ठे ठपेत्वा वासुलदत्तं आदाय पलायि । अन्तेपुरपालका पलायन्तं तं दिस्वा गन्त्वा रज्जो आरोचेसुं । राजा “सीधं गच्छथा”ति बलं पहिणि । उतेनो बलस्स पक्खन्दभावं जत्वा कहापणपसिब्बकं मोचेत्वा पातेसि, मनुस्सा कहापणे उच्चिनित्वा पुन पक्खन्दिंसु । इतरो सुवण्णपसिब्बकं मोचेत्वा पातेत्वा नेसं सुवण्णलोभेन पपञ्चेन्तानज्जेव बहि निवुट्ठं अत्तनो खन्धावारं पापुणि । अथ नं आगच्छन्तं दिस्वाव अत्तनो बलकायो परिवारेत्वा नगरं पवेसेसि । सो पत्वाव वासुलदत्तं अभिसिञ्चित्वा अग्गमहेसिट्ठाने ठपेसीति । अयं वासुलदत्ताय उप्पत्ति ।

अपरा पन मागण्डिया नाम रज्जो सन्तिका अग्गमहेसिट्ठानं लभि । सा किर कुरुरट्ठे मागण्डियब्राह्मणस्स धीता । मातापिस्सा मागण्डियायेव नामं । चूळपितापिस्सा मागण्डियोव, सा अभिरूपा अहोसि देवच्छरपटिभागा । पिता पनस्सा अनुच्छविकं सामिकं अलभन्तो महन्तेहि महन्तेहि कुलेहि याचितोपि “न मय्हं धीतु तुम्हे अनुच्छविका”ति तज्जेत्वा उय्योजेसि । अथेकदिवसं सत्था पच्चूससमये लोकं वोलोकेन्तो मागण्डियब्राह्मणस्स सपजापतिकस्स अनागामिफलूपनिस्सयं दिस्वा अत्तनो पत्तचीवरमादाय तस्स बहिनिगमे अग्गिपरिचरणट्ठानं अगमासि । सो तथागतस्स रूपसोभगप्पत्तं अत्तभावं ओलोकेत्वा, “इमस्मिं लोके इमिना पुरिसेन सदिसो अज्जो पुरिसो नाम नत्थि, अयं मय्हं धीतु अनुच्छविको, इमस्स पोसापनत्थाय धीतरं दस्सामी”ति चिन्तेत्वा, “समण, एका मे धीता अत्थि, अहं एत्तकं कालं तस्सा अनुच्छविकं पुरिसं न पस्सामि, तुम्हे तस्सा अनुच्छविका, सा च तुम्हाकज्जेव अनुच्छविका । तुम्हाकज्हि पादपरिचारिका, तस्सा च भत्ता लद्धं वट्ठति, तं वो अहं दस्सामि, याव ममागमना इधेव तिट्ठथा”ति आह । सत्था किञ्चि अवत्वा तुण्ही

अहोसि । ब्राह्मणो वेगेन घरं गन्त्वा, “भोति, भोति धीतु मे अनुच्छविको पुरिसो दिट्ठो, सीघं सीघं नं अलङ्करोही”ति तं अलङ्कारापेत्वा सद्धिं ब्राह्मणिया आदाय सत्थु सन्निकं पायासि । सकलनगरं सङ्गुभि । अयं “एत्तकं कालं मय्हं धीतु अनुच्छविको नत्थी”ति कस्सचि अदत्त्वा “अज्ज मे धीतु अनुच्छविको दिट्ठो”ति किर वदेति, “कीदिसो नु खो सो पुरिसो, पस्सिस्साम न”न्ति महाजनो तेनेव सद्धिं निक्खमि ।

तस्मिं धीतरं गहेत्वा आगच्छन्ते सत्था तेन वुत्तद्वाने अट्ठत्वा तत्थ पदचेतियं दस्सेत्वा गन्त्वा अज्जस्मिं ठाने अट्ठासि । बुद्धानज्जि पदचेतियं अधिद्वहिवा अवकन्तद्वानेयेव पज्जायति, न अज्जत्थ । येसज्जत्थाय अधिद्वितं होति, तेयेव नं पस्सन्ति । तेसं पन अदस्सनकरणत्थं हत्थिआदयो वा अवकमन्तु, महामेघो वा पवस्सतु, वेरम्भवाता वा पहरन्तु, न तं कोचि मक्खेतुं सक्कोति । अथ ब्राह्मणी ब्राह्मणं आह — “कुहिं सो पुरिसो”ति । “इमस्मिं ठाने तिट्ठाही”ति नं अवचं, कुहिं नु खो सो गतो”ति इतो चितो ओलोकेन्तो पदचेतियं दिस्वा “अयमस्स पदवलज्जो”ति आह । ब्राह्मणी सलक्खणमन्तानं तिण्णं वेदानं पगुणताय लक्खणमन्ते परिवत्तेत्वा पदलक्खणं उपधारेत्वा, “नयिदं, ब्राह्मण, पज्जकामगुणसेविनो पद”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

“रत्तस्स हि उक्कुटिकं पदं भवे,
दुट्ठस्स होति सहसानुपीळितं ।
मूळहस्स होति अवकट्ठितं पदं,
विवट्ठच्छदस्स इदमीदिसं पद”न्ति ॥ (अ० नि० अट्ठ० १.१.२६०-२६१; विसुद्धि० १.४५) ।

अथ नं ब्राह्मणो एवमाह — “भोति त्वं उदकपातियं कुम्भीलं, गेहमज्जे च पन चोरं विय मन्ते पस्सनसीला, तुण्ही होही”ति । ब्राह्मण, यं इच्छसि, तं वदेहि, नयिदं पज्जकामगुणसेविनो पदन्ति । ततो इतो चितो च ओलोकेन्तो सत्थारं दिस्वा, “अयं सो पुरिसो”ति वत्वा ब्राह्मणो गन्त्वा, “समण, धीतरं मे तव पोसापनत्थाय देमी”ति आह । सत्था “धीतरा ते मय्हं अत्थो अत्थि वा नत्थि वा”ति अवत्ताव, “ब्राह्मण, एकं ते कारणं कथेमी”ति वत्वा, “कथेहि समणा”ति वुत्ते महाभिनिक्खमनतो पट्ठाया याव अजपालनिग्रोधमूला मारेन अनुबद्धभावं अजपालनिग्रोधमूले च पन “अतीतो दानि मे एस विसय”न्ति तस्स सोकातुरस्स सोकवूपसमनत्थं आगताहि मारधीताहि कुमारिकवण्णादिवसेन पयोजितं पलोभनं आचिक्खित्वा, “तदापि मय्हं छन्दो नाहोसी”ति वत्वा —

“दिस्वान तण्हं अरतिं रगज्ज,
नाहोसि छन्दो अपि मेथुनस्मिं ।
किमेविदं मुत्तकरीसपुण्णं,
पादापि नं सम्फुसितुं न इच्छे”ति ॥ (अ० नि० अट्ठ० १.१.२६०-२६१; सु० नि० ८४१) —

इमं गाथमाह । गाथापरियोसाने ब्राह्मणो च ब्राह्मणी च अनागामिफले पतिट्ठहिंसु । मागण्डियापि खो “सचस्स मया अत्थो नत्थि, अनत्थिकभावोव वत्तब्बो, अयं पन मं मुत्तकरीसपुण्णं करोति, पादापि नं सम्फुसितुं न इच्छेति, होतु, अत्तनो जातिकुलपदेसभोगयसवयसम्पत्तिं आगम्म तथारूपं भत्तारं लभित्वा समणस्स गोतमस्स कत्तब्बयुत्तकं जानिस्सामी”ति सत्थरि आघातं बन्धि । “किं पन सत्था ताय अत्तनि आघातुप्पत्तिं जानाति, नो”ति? “जानातियेव । जानन्तो कस्मा गाथमाहा”ति? इतरेसं द्विन्नं वसेन । बुद्धा हि आघातं अगणेतवा मग्गफलाधिगमारहानं वसेन धम्मं देसेन्तियेव । मातापितरो तं नेत्वा चूळमागण्डियं कनिट्ठं पटिच्छापेत्वा पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिसु । चूळमागण्डियोपि चिन्तेसि — “मम धीता

ओमकसत्तस्स न अनुच्छविका, एकस्स रज्जोव अनुच्छविका”ति । तं आदाय कोसम्बिं गन्त्वा सब्बालङ्कारेहि अलङ्कारित्वा, “इमं इत्थिरतनं देवस्स अनुच्छविक”न्ति उतेनस्स रज्जो अदासि । सो तं दिस्वाव उप्पन्नबलवसिनेहो अभिसेकं कत्वा पञ्चसतमातुगामपरिवारं दत्वा अग्गमहेसिद्वाने ठपेसि । अयं मागण्डियाय उप्पत्ति ।

एवमस्स दियड्डुसहस्सनाटकित्थिपरिवारा तिस्सो अग्गमहेसियो अहेसुं । तस्मिं खो पन समये घोसकसेट्ठि कुक्कुटसेट्ठि पावारिकसेट्ठीति कोसम्बियं तयो सेट्ठिनो होन्ति । ते उपकट्टाय वस्सूपनायिकाय पञ्चसततापसे हिमवन्ततो आगन्त्वा नगरे भिक्खाय चरन्ते दिस्वा पसीदित्वा निसीदापेत्वा भोजेत्वा पटिज्जं गहेत्वा चत्तारो मासे अत्तनो सन्तिके वसापेत्वा पुन वस्सारत्ते आगमनत्थाय पटिजानापेत्वा उय्योजेसुं । तापसापि ततो पट्टाय अट्ठ मासे हिमवन्ते वसित्वा चत्तारो मासे तेसं सन्तिके वसिंसु । ते अपरभागे हिमवन्ततो आगच्छन्ता अरज्जायतने एकं महानिग्रोधं दिस्वा तस्स मूले निसीदिंसु । तेसु जेट्ठकतापसो चिन्तेसि — “इमस्मिं रुक्खे अधिवत्था देवता ओरमत्तिका न भविस्सति, महेसक्खेनेवेत्थ देवराजेन भवितब्बं, साधु वत सचायं इसिगणस्स पानीयं ददेय्या”ति । सोपि पानीयं अदासि । तापसो न्हानोदकं चिन्तेसि, तम्पि अदासि । ततो भोजनं चिन्तेसि, तम्पि अदासि । अथस्स एतदहोसि — “अयं देवराजा अम्हेहि चिन्तितं चिन्तितं सब्बं देति, अहो वत नं पस्सेय्यामा”ति । सो रुक्खक्खन्धं पदालेत्वा अत्तानं दस्सेसि । अथ नं तापसा, “देवराज, महती ते सम्पत्ति, किं नु खो कत्वा अयं ते लब्धा”ति पुच्छिंसु । “मा पुच्छथ, अय्या”ति । “आचिक्ख, देवराजा”ति । सो अत्तना कतकम्मस्स परित्तकत्ता लज्जमानो कथेतुं न विसहि । तेहि पुनप्पुनं निष्पीळियमानो पन “तेन हि सुणाथा”ति वत्वा कथेसि ।

सो किरको दुग्गतमनुस्सो हुत्वा भतिं परियेसन्तो अनाथपिण्डिकस्स सन्तिके भतिकम्मं लभित्वा तं निस्साय जीविकं कप्पेसि । अथेकस्मिं उपोसथदिवसे सम्पत्ते अनाथपिण्डिको विहारतो आगन्त्वा पुच्छि — “तस्स भतिकस्स अज्जुपोसथदिवसभावो केनचि कथितो”ति? “न कथितो, सामी”ति । “तेन हिस्स सायमासं पचथा”ति । अथस्स पत्थोदनं पचिंसु । सो दिवसं अरज्जे कम्मं कत्वा सायं आगन्त्वा भत्ते वट्ठेत्वा दिन्ने “छातोम्ही”ति सहसा अभुज्जित्वाव “अज्जेसु दिवसेसु इमस्मिं गेहे ‘भत्तं देथ, सूपं देथ, ब्यज्जनं देथा’ति महाकोलाहलं अहोसि, अज्ज ते सब्बे निस्सद्वा निपज्जिंसु, मय्हमेव एकस्साहारं वट्ठयिंसु, किं नु खो एत”न्ति चिन्तेत्वा पुच्छि — “अवसेसा भुज्जिंसु, न भुज्जिंसू”ति? “न भुज्जिंसु, ताता”ति । “किं कारणा”ति? इमस्मिं गेहे उपोसथदिवसेसु सायमासं न भुज्जन्ति, सब्बेव उपोसथिका होन्ति । अन्तमसो थनपायिनोपि दारके मुखं विक्खालापेत्वा चतुमधुरं मुखे पक्खिपापेत्वा महासेट्ठि उपोसथिके कारेति । गन्धतेलप्पदीपे जालन्ते खुद्दकमहल्लकदारका सयनगता द्वत्तिसाकारं सज्झायन्ति । तुय्हं पन उपोसथदिवसभावं कथेतुं सतिं न करिम्हा । तस्मा तवेव भत्तं पक्कं, नं भुज्जस्सूति । सचे इदानी उपोसथिकेन भवितुं वट्ठति, अहम्पि भवेय्यन्ति । “इदं सेट्ठि जानाती”ति । “तेन हि नं पुच्छथा”ति । ते गन्त्वा सेट्ठिं पुच्छिंसु । सो एवमाह — “इदानी पन अभुज्जित्वा मुखं विक्खालेत्वा उपोसथङ्गानि अधिट्ठहन्तो उपट्ठुं उपोसथकम्मं लभिस्सती”ति । इतरो तं सुत्वा तथा अकासि ।

तस्स सकलदिवसं कम्मं कत्वा छातस्स सरीरे वाता कुप्पिंसु । सो योत्तेन उरं बन्धित्वा योत्तकोटियं गहेत्वा परिवत्तति । सेट्ठि तं पवत्ति सुत्वा उक्काहि धारियमानाहि चतुमधुरं गाहापेत्वा तस्स सन्तिकं आगन्त्वा, “किं, ताता”ति पुच्छि । “सामि, वाता मे कुप्पिता”ति । “तेन हि उट्टाय इदं भेसज्जं खादाही”ति । “तुम्हेपि खादथ, सामी”ति । “अम्हाकं अफासुकं नत्थि, त्वं खादाही”ति । “सामि, अहं उपोसथकम्मं करोन्तो सकलं कातुं नासक्खिं, उपट्ठकम्मम्पि मे विकलं मा अहोसी”ति न इच्छि । “मा एवं करि, ताता”ति वुच्चमानोपि अनिच्छित्वा अरुणे उट्ठहन्ते मिलातमाला विय कालं कत्वा तस्मिं निग्रोधरुक्खे देवता हुत्वा निब्बत्ति । तस्मा इममत्थं कथेत्वा “सो सेट्ठि बुद्धमामको, धम्ममामको, सङ्गमामको, तं निस्साय कतस्स उपट्ठुपोसथकम्मस्स निस्सन्देनेसा सम्पत्ति मया लब्धा”ति आह ।

“बुद्धो”ति वचनं सुत्वाव पञ्चसता तापसा उट्ठाय देवताय अञ्जलिं पगग्रह “बुद्धोति वदेसि, बुद्धोति वदेसी”ति पुच्छित्वा, “बुद्धोति वदामि, बुद्धोति वदामी”ति तिकखत्तुं पटिजानापेत्वा “घोसोपि खो एसो दुल्लभो लोकस्मि”न्ति उदानं उदानेत्वा “देवते अनेकेसु कप्पसतसहस्सेसु असुतपुब्बं सद्दं तथा सुणापितम्हा”ति आहंसु। अथ अन्तेवासिनो आचरियं एतदवोचुं — “तेन हि सत्थु सन्तिकं गच्छामा”ति। “ताता, तयो सेट्ठिनो अम्हाकं बहूपकारा, स्वे तेसं निवेसने भिक्खं गण्हित्वा तेसम्पि आचिक्खित्वा गमिस्साम, अधिवासेथ, ताता”ति। ते अधिवासयिंसु। पुनर्दिवसे सेट्ठिनो यागुभत्तं सम्पादेत्वा आसनानि पञ्जापेत्वा “अज्ज नो अय्यानं आगमनदिवसो”ति जत्वा पच्चुगमनं कत्वा ते आदाय निवेसनं गन्त्वा निसीदापेत्वा भिक्खं अदंसु। ते कतभत्तकिच्चा महासेट्ठिनो “मयं गमिस्सामा”ति वदिंसु। “ननु, भन्ते, तुम्हेहि चत्तारो वस्सिके मासे अम्हाकं गहिताव पटिञ्जा, इदानीं कुहिं गच्छथा”ति? “लोके किर बुद्धो उप्पन्नो, धम्मो उप्पन्नो, सङ्घो उप्पन्नो, तस्मा सत्थु सन्तिकं गमिस्सामा”ति। “किं पन तस्स सत्थुनो सन्तिकं तुम्हाकञ्जेव गन्तुं वट्ठती”ति? “अज्जेसम्पि अवारितं, आवुसो”ति। “तेन हि, भन्ते, आगमेथ, मयम्पि गमनपरिवच्छं कत्वा गच्छामा”ति। “तुम्हेसु परिवच्छं करोन्तेसु अम्हाकं पपञ्चो होति, मयं पुरतो गच्छाम, तुम्हे पच्छा आगच्छेय्याथा”ति वत्वा ते पुरेतरं गन्त्वा सम्मासम्बुद्धं दिस्वा अभित्थवित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिंसु। अथ नेसं सत्था अनुपुब्बिं कथं कथेत्वा धम्मं देसेसि। देसनापरियोसाने सब्बेपि सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा पब्बज्जं याचित्वा “एथ, भिक्खवो”ति वचनसमनन्तरंयेव इद्धिमयपत्तचीवरधरा एहिभिक्खू अहेसुं।

तेपि खो तयो सेट्ठिनो पञ्चहि पञ्चहि सकटसतेहि भत्तच्छादनसप्पिमधुफाणितादीनि दानूपकरणानि आदाय सावत्थिं पत्वा सत्थारं वन्दित्वा धम्मकथं सुत्वा कथापरियोसाने सोतापत्तिफले पतिट्ठाय अद्धमासमत्तम्पि दानं ददमाना सत्थु सन्तिके वसित्वा कोसम्बिं आगमनत्थाय सत्थारं याचित्वा सत्थारा पटिञ्जं ददन्तेन “सुज्जागारे खो गहपतयो तथागता अभिरमन्ती”ति वुत्ते, “अज्जातं, भन्ते, अम्हेहि पहितसासनेन आगन्तुं वट्ठती”ति वत्वा कोसम्बिं गन्त्वा घोसकसेट्ठिं घोसितारामं, कुक्कुटसेट्ठिं कुक्कुटारामं, पावारिकसेट्ठिं पावारिकारामन्ति तयो महाविहारे कारेत्वा सत्थु आगमनत्थाय सासनं पहिणिसु। सत्था तेसं सासनं सुत्वा तत्थ अगमासि। ते पच्चुगन्त्वा सत्थारं विहारं पवेसेत्वा वारेन वारेन पटिजगन्ति। सत्था देवसिकं एकेकस्मिं विहारे वसति। यस्स विहारे वुट्ठो होति, तस्सेव घरद्वारे पिण्डाय चरति। तेसं पन तिण्णं सेट्ठिनं उपट्ठाको सुमनो नाम मालाकारो अहोसि। सो ते सेट्ठिनो एवमाह — “अहं तुम्हाकं दीघरत्तं उपकारको, सत्थारं भोजेतुकामोम्हि, मयम्पि एकदिवसं सत्थारं देथा”ति। “तेन हि भणे स्वे भोजेही”ति। “साधु, सामी”ति सो सत्थारं निमन्तेत्वा सक्कारं पटियादेसि।

तदा राजा सामावतिया देवसिकं पुप्फमूले अट्ठ कहापणे देति। तस्सा खुज्जुत्तरा नाम दासी सुमनमालाकारस्स सन्तिकं गन्त्वा निबद्धं पुप्फानि गण्हाति। अथ नं तस्मिं दिवसे आगतं मालाकारो आह — “मया सत्था निमन्तितो, अज्ज पुप्फेहि सत्थारं पूजेस्सामि, तिट्ठ ताव, त्वं परिवेसनाय सहायिका हुत्वा धम्मं सुत्वा अवसेसानि पुप्फानि गहेत्वा गमिस्ससी”ति। सा “साधू”ति अधिवासेसि। सुमनो बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं परिवसित्वा अनुमोदनकरणत्थाय पत्तं अगगहेसि। सत्था अनुमोदनधम्मदेसनं आरभि। खुज्जुत्तरापि सत्थु धम्मकथं सुणन्तीयेव सोतापत्तिफले पतिट्ठहि। सा अज्जेसु दिवसेसु चत्तारो कहापणे अत्तनो गहेत्वा चतूहि पुप्फानि गहेत्वा गच्छति, तं दिवसं अट्ठहिपि पुप्फानि गहेत्वा गता। अथ नं सामावती आह — “किं नु खो, अम्म, अज्ज अम्हाकं रज्जा द्विगुणं पुप्फमूलं दिन्न”न्ति? “नो, अय्ये”ति। “अथ कस्मा बहूनि पुप्फानी”ति? “अज्जेसु दिवसेसु अहं चत्तारो कहापणे अत्तनो गहेत्वा चतूहि पुप्फानि आहरामी”ति। “अज्ज कस्मा न गण्ही”ति? “सम्मासम्बुद्धस्स धम्मकथं सुत्वा धम्मस्स अधिगतत्ता”ति। अथ नं “अरे, दुट्ठदासि एत्तकं कालं तथा गहितकहापणे मे देही”ति अतज्जेत्वा, “अम्म, तथा पिवितं अमत्तं अम्हेपि पायेही”ति वत्वा “तेन हि मं न्हापेही”ति वुत्ते

सोळसहि गन्धोदकघटेहि न्हापेत्वा द्वे मट्टसाटके दापेसि । सा एकं निवासेत्वा एकं एकंसं पारुपित्वा आसने पञ्जापेत्वा एकं बीजनिं आहरापेत्वा आसने निसीदित्वा चित्रबीजनिं आदाय पञ्च मातुगामसतानि आमन्तेत्वा तासं सत्थारा देसितनियामेनेव धम्मं देसेसि । तस्सा धम्मकथं सुत्वा ता सब्बापि सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु ।

ता सब्बापि खुज्जुत्तरं वन्दित्वा, “अम्म, अज्जतो पट्टाय त्वं किलिडुकम्मं मा करि, अम्हाकं मातुडाने च आचरियट्ठाने च ठत्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सत्थारा देसितं धम्मं सुत्वा अम्हाकं कथेही”ति वदिंसु । सा तथा करोन्ती अपरभागे तिपिटकधरा जाता । अथ नं सत्था “एतदग्गं, भिक्खवे, मम साविकानं उपासिकानं बहुस्सुतानं धम्मकथिकानं यदिदं खुज्जुत्तरा”ति एतदग्गे ठपेसि । तापि खो पञ्चसता इत्थियो तं एवमाहंसु — “अम्म, सत्थारं दट्ठुकामाम्हा, तं नो दस्सेहि, गन्धमालादीहि तं पूजेस्सामा”ति । “अय्ये, राजकुलं नाम भारियं, तुम्हे गहेत्वा बहि गन्तुं न सक्का”ति । “अम्म, नो मा नासेहि, दस्सेहेव अम्हाकं सत्थार”न्ति । “तेन हि तुम्हाकं वसनगब्भानं भित्तीसु यत्तकेन ओलोकेतुं सक्का होति, तत्तकं छिदं कत्वा गन्धमालादीनि आहरापेत्वा सत्थारं तिण्णं सेट्ठीनं घरद्वारं गच्छन्तं तुम्हे तेसु तेसु ठानेसु ठत्वा ओलोकेथ चेव, हत्थे च पसारत्वा वन्दथ, पूजेथ चा”ति । ता तथा कत्वा सत्थारं गच्छन्तज्ज आगच्छन्तज्ज ओलोकेत्वा वन्दिंसु चेव पूजेसुज्ज ।

अथेकदिवसं मागण्डिया अत्तनो पासादतलतो निक्खमित्वा चङ्क्रममाना तासं वसनट्ठानं गन्त्वा गब्भेसु छिदं दिस्वा, “इदं कि”न्ति पुच्छित्वा, ताहि तस्सा सत्थरि आघातबद्धभावं अजानन्तीहि “सत्था इमं नगरं आगतो, मयं एत्थ ठत्वा सत्थारं वन्दाम चेव पूजेम चा”ति वुत्ते, “आगतो नाम इमं नगरं समणो गोतमो, इदानिस्स कत्तब्बं जानिस्सामि, इमापि तस्स उपट्ठायिका, इमासम्पि कत्तब्बं जानिस्सामी”ति चिन्तेत्वा गन्त्वा रज्जो आरोचेसि — “महाराज, सामावतिमिस्सिकानं बहिद्धा पत्थना अत्थि, कतिपाहेनेव ते जीवितं मारेस्सन्ती”ति । राजा “न ता एवरूपं करिस्सन्ती”ति न सद्वहि । पुनप्पुनं वुत्तेपि न सद्वहि एव । अथ नं एवं तिक्खतुं वुत्तेपि असद्वहन्तं “सचे मे न सद्वहसि, तासं वसनट्ठानं गन्त्वा उपचारेहि, महाराजा”ति आह । राजा गन्त्वा गब्भेसु छिदं दिस्वा, “इदं कि”न्ति पुच्छित्वा, तस्मिं अत्थे आरोचिते तासं अकुज्झित्वा, किज्जि अवत्वाव छिद्धानि पिदहापेत्वा सब्बगब्भेसु उद्धच्छिद्वक्वातपानानि कारेसि । उद्धच्छिद्वक्वातपानानि किर तस्मिं काले उप्पन्नानि । मागण्डिया तासं किज्जि कातुं असक्कुणित्वा, “समणस्स गोतमस्सेव कत्तब्बं करिस्सामी”ति नागरानं लज्जं दत्वा, “समणं गोतमं अन्तोन्नगरं पविसित्वा विचरन्तं दासकम्मकरपोरिसेहि अक्कोसेत्वा परिभासेत्वा पलापेथा”ति आणापेसि । मिच्छादिट्ठिका तीसु रतनेसु अप्पसन्ना अन्तोन्नगरं पविट्ठं सत्थारं अनुबन्धित्वा, “चोरोसि, बालोसि, मूळ्होसि, ओट्ठोसि, गोणोसि, गट्ठभोसि, नेरयिकोसि, तिरच्छानगतोसि, नत्थि तुय्हं सुगति, दुग्गतियेव तुय्हं पाटिकङ्का”ति दसहि अक्कोसवत्थूहि अक्कोसन्ति परिभासन्ति ।

तं सुत्वा आयस्सा आनन्दो सत्थारं एतदवोच — “भन्ते, इमे नागरा अम्हे अक्कोसन्ति परिभासन्ति, इतो अज्जत्थ गच्छामा”ति । “कुहिं, आनन्दोति”? “अज्जं नगरं, भन्ते”ति । “तत्थ मनुस्सेसु अक्कोसन्तेसु पुन कत्थ गमिस्साम, आनन्दो”ति? “ततोपि अज्जं नगरं, भन्ते”ति । “तत्थापि मनुस्सेसु अक्कोसन्तेसु कुहिं गमिस्सामा”ति? “ततोपि अज्जं नगरं, भन्ते”ति । “आनन्द, एवं कातुं न वट्ठति । यत्थ अधिकरणं उप्पन्नं, तत्थेव तस्मिं वूपसन्ते अज्जत्थ गन्तुं वट्ठति । के पन ते, आनन्द, अक्कोसन्ती”ति? “भन्ते, दासकम्मकरे उपादाय सब्बे अक्कोसन्ती”ति । “अहं, आनन्द, सङ्गामं ओतिण्णहत्थिसदिसो, सङ्गामं ओतिण्णहत्थिनो हि चतूहि दिसाहि आगते सरे सहितुं भारो, तथेव बहूहि दुस्सीलेहि कथितकथानं सहनं नाम मय्हं भारो”ति वत्वा अत्तानं आरब्ध धम्मं देसेन्तो इमा नागवग्गे तिस्सो गाथा अभोसि —

“अहं नागोव सङ्गामे, चापतो पतितं सरं ।
अतिवाक्यं तितिकिखस्सं, दुस्सीलो हि बहुज्जनो ॥

“दन्तं नयन्ति समितिं, दन्तं राजाभिरूहति ।
दन्तो सेट्ठो मनुस्सेसु, योतिवाक्यं तितिकिखति ॥

“वरमस्सतरा दन्ता, आजानीया च सिन्धवा ।
कुञ्जरा च महानागा, अत्तदन्तो ततो वर”न्ति ॥ (ध० प० ३२०-३२२) ।

धम्मकथा सम्पत्तमहाजनस्स सात्थिका अहोसि । एवं धम्मं देसेत्वा मा चिन्तयि, आनन्द, एते सत्ताहमत्तमेव अक्कोसिस्सन्ति, अट्ठमे दिवसे तुण्ही भविस्सन्ति, बुद्धानज्झि उप्पन्नं अधिकरणं सत्ताहतो उत्तरि न गच्छति । मागण्डिया सत्थारं अक्कोसापेत्वा पलापेतुं असक्कोन्ती, “किं नु खो करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा, “इमा एतस्स उपत्थम्भभूता, एतासम्पि ब्यसनं करिस्सामी”ति एकदिवसं रज्जो सुरापानद्वाने उपद्वानं करोन्ती चूळपितु सासनं पहिणि “अत्थो मे किर कुक्कुटेहि, अट्ठ मतकुक्कुटे, अट्ठ सजीवकुक्कुटे च गहेत्वा आगच्छतु, आगन्त्वा च सोपानमत्थके ठत्वा आगतभावं निवेदेत्वा ‘पविसतू’ति वुत्तेपि अपविसित्वा पठमं अट्ठ सजीवकुक्कुटे पहिणतु, ‘पच्छा इतरे’”ति । चूळपट्टाकस्स च “मम वचनं करेय्यासी”ति लज्जं अदासि । मागण्डियो आगन्त्वा, रज्जो निवेदापेत्वा, “पविसतू”ति वुत्ते, “रज्जो आपानभूमिं न पविसिस्सामी”ति आह । इतरा चूळपट्टाकं पहिणि — “गच्छ, तात, मम चूळपितु सन्निक”न्ति । सो गन्त्वा तेन दिन्ने अट्ठ सजीवकुक्कुटे आनेत्वा, “देव, पुरोहितेन पण्णाकारो पहितो”ति आह । राजा “भद्वको वत नो उत्तरिभङ्गो उप्पन्नो, को नु खो पचेय्या”ति आह । मागण्डिया, “महाराज, सामावतिप्पमुखा पञ्चसता इत्थियो निक्कम्मिका विचरन्ति, तासं पेसेहि, ता पचित्वा आहरिस्सन्ती”ति आह । राजा “गच्छ, तासं दत्वा अज्जस्स किर हत्थे अदत्वा सयमेव मारेत्वा पचन्तू”ति पेसेसि । चूळपट्टाको “साधु देवा”ति गन्त्वा तथा वत्वा ताहि “मयं पाणातिपातं न करोमा”ति पटिकिखत्तो आगन्त्वा तमत्थं रज्जो आरोचेसि । मागण्डिया “दिट्ठं ते, महाराज, इदानि तासं पाणातिपातस्स करणं वा अकरणं वा जानिस्ससि, ‘समणस्स गोतमस्स पचित्वा पेसेन्तू’ति वदेहि देवा”ति आह । राजा तथा वत्वा पेसेसि । इतरो ते गहेत्वा गच्छन्तो विय हुत्वा गन्त्वा ते कुक्कुटे पुरोहितस्स दत्वा मतकुक्कुटे तासं सन्निकं नेत्वा, “इमे किर कुक्कुटे पचित्वा सत्थु सन्निकं पहिणथा”ति आह । ता, “सामि, आहर, इदं नाम अम्हाकं किच्च”न्ति पच्चुगन्त्वा गण्हिंसु । सो रज्जो सन्निकं गन्त्वा, “किं, ताता”ति पुट्ठो, “समणस्स गोतमस्स पचित्वा पेसेथाति वुत्तमत्तेयेव पटिमगं आगन्त्वा गण्हिंसू”ति आचिकिख । मागण्डिया “पस्स, महाराज, न ता तुम्हादिसानं करोन्ति, बहिद्धा पत्थना तासं अत्थीति वुत्ते न सद्वहसी”ति आह । राजा तं सुत्वापि अधिवासेत्वा तुण्हीयेव अहोसि । मागण्डिया “किं नु खो करिस्सामी”ति चिन्तेसि ।

तदा पन राजा “सामावतिया वासुलदत्ताय मागण्डियाय चा”ति तिस्सन्नम्पि एतासं पासादतले वारेन वारेन सत्ताहं सत्ताहं वीतिनामेति । अथ नं “स्वे वा परसुवे वा सामावतिया पासादतलं गमिस्सती”ति जत्वा मागण्डिया चूळपितु सासनं पहिणि — “अगदेन किर दाठा धोवित्वा एकं सप्पं पेसेतू”ति । सो तथा कत्वा पेसेसि । राजा अत्तनो गमनद्वानं हत्थिकन्तवीणं आदाययेव गच्छति, तस्सा पोक्खरे एकं छिदं अत्थि । मागण्डिया तेन छिद्रेन सप्पं पवेसेत्वा छिदं मालागुळेन थकेसि । सप्पो द्वीहतीहं अन्तोवीणायमेव अहोसि । मागण्डिया रज्जो गमनदिवसे “अज्ज कतरिस्सिस्थिया पासादं गमिस्ससि देवा”ति पुच्छित्वा “सामावतिया”ति वुत्ते, “अज्ज मया, महाराज, अमनापो सुपिनो दिट्ठो । न सक्का तत्थ गन्तुं, देवा”ति? “गच्छामेवा”ति । सा याव ततियं वारेत्वा, “एवं सन्ते अहम्पि तुम्हेहि सद्धिं गमिस्सामि, देवा”ति वत्वा

निवर्त्तयमानापि अनिवर्त्तित्वा, “न जानामि, किं भविस्सति देवा”ति रज्जा सद्धियेव अगमासि ।

राजा सामावर्त्तिमिस्सिकाहि दिन्नानि वत्थपुप्फगन्धाभरणानि धारेत्वा सुभोजनं भुज्जित्वा वीणं उस्सीसके ठपेत्वा सयने निपज्जि । मागण्डिया अपरापरं विचरन्ती विय हुत्वा वीणाछिद्वतो पुप्फगुळं अपनेसि । सप्पो द्वीहतीहं निराहारो तेन छिदेन निक्खमित्वा पस्ससन्तो फणं कत्वा सयनपिट्ठे निपज्जि । मागण्डिया तं दिस्वा, “धी धी, देव, सप्पो”ति महासदं कत्वा राजानञ्च ता च अक्कोसन्ती, “अयं अन्धबालराजा अलक्खिको मय्हं वचनं न सुणाति, इमापि निस्सिरीका दुब्बिनीता, किं नाम रज्जो सन्निका न लभन्ति, किं नु तुम्हे इमस्मिं मतेयेव सुखं जीविस्सथ, जीवन्ते दुक्खं जीवथ, ‘अज्ज मया पापसुपिनो दिट्ठो, सामावर्त्तिया पासादं गन्तुं न वट्ठती”ति वारेन्तियापि मे वचनं न सुणसि, देवा”ति आह । राजा सप्पं दिस्वा मरणभयतज्जितो “एवरूपमि नाम इमा करिस्सन्ति, अहो पापा, अहं इमासं पापभावं आचिक्खन्तियापि इमिस्सा वचनं न सद्धहिं, पठमं अत्तनो गब्भेसु छिद्धानि कत्वा निसिन्ना, पुन मया पेसिते कुक्कुटे पटिपहिणिसु, अज्ज सयने सप्पं विस्सज्जिसू”ति कोधेन सम्पज्जलितो विय अहोसि ।

सामावर्त्तीपि पज्जन्नं इत्थिसतानं ओवादं अदासि — “अम्मा, अम्हाकं अज्जं पटिसरणं नत्थि, नरिन्दे च देविया च अत्तनि च सममेव मेत्तचित्तं पवत्तेथ, मा कस्सचि कोपं करित्था”ति । राजा सहस्सथामं सिङ्गधनुं आदाय जियं पोथेत्वा विसपीतं सरं सन्नह्णित्वा सामावर्त्ति धुरे कत्वा सब्बा ता पटिपाटिया ठपापेत्वा सामावर्त्तिया उरे सरं विस्सज्जेसि । सो तस्सा मेत्तानुभावेन पटिनिवर्त्तित्वा आगतमग्गाभिमुखोव हुत्वा रज्जो हृदयं पविसन्तो विय अट्ठासि । राजा चिन्तेसि — “मया खित्तो सरो सिलमि विनिविज्जित्वा गच्छति, आकासे पटिहननकट्टानं नत्थि, अथ च पनेस निवर्त्तित्वा मम हृदयाभिमुखो जातो, अयज्हि नाम निस्सत्तो निज्जीवो सरोपि एतिस्सा गुणं जानाति, अहं मनुस्सभूतोपि न जानामी”ति, सो धनुं छुट्टेत्वा अज्जलिं पगग्ह सामावर्त्तिया पादमूले उक्कुटिकं निसीदित्वा इमं गाथमाह —

“सम्मूहामि पमुहामि, सब्बा मुहन्ति मे दिसा ।

सामावर्त्ति मं तायस्सु, त्वञ्च मे सरणं भवा”ति ॥

सा तस्स वचनं सुत्वा, “साधु, देव, मं सरणं गच्छा”ति अवत्वा, “यमहं, महाराज, सरणं गता, तमेव त्वमि सरणं गच्छाही”ति इदं वत्वा सामावर्त्ती सम्मासम्बुद्धसाविका —

“मा मं त्वं सरणं गच्छ, यमहं सरणं गता ।

एस बुद्धो महाराज, एस बुद्धो अनुत्तरो ।

सरणं गच्छ तं बुद्धं, त्वञ्च मे सरणं भवा”ति ॥ —

आह । राजा तस्स वचनं सुत्वा, “इदानीहं अतिरेकतरं भायामी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“एस भिय्यो पमुहामि, सब्बा मुहन्ति मे दिसा ।

सामावर्त्ति मं तायस्सु, त्वञ्च मे सरणं भवा”ति ॥

अथ नं सा पुरिमनयेनेव पुन पटिक्खपित्वा, “तेन हि त्वञ्च सरणं गच्छामि, सत्थारञ्च सरणं गच्छामि, वरञ्च ते दम्मी”ति वुत्ते, “वरो गहितो होतु, महाराजा”ति आह । सो सत्थारं उपसङ्गमित्वा सरणं गन्त्वा निमन्तेत्वा बुद्धप्पमुखस्स

भिक्षुसङ्घस्स सत्ताहं महादानं दत्त्वा सामावतिं आमन्तेत्वा, “उट्ठेहि, वरं गण्हा”ति आह । “महाराज, मय्हं हिरज्जादीहि अत्थो नत्थि, इमं पन मे वरं देहि, तथा करोहि, यथा सत्था निबद्धं पञ्चहि भिक्षुसतेहि सद्धिं इधागच्छति, धम्मं सुणिस्सामी”ति । राजा सत्थारं वन्दित्वा, “भन्ते, पञ्चहि भिक्षुसतेहि सद्धिं निबद्धं इधागच्छथ, सामावतिमिस्सिका धम्मं सुणिस्सामी”ति वदन्ती”ति आह । “महाराज, बुद्धानं नाम एकस्मिं ठाने निबद्धं गन्तुं न वट्ठति, महाजनो सत्थारं आगमनत्थाय पच्चासीसती”ति । “तेन हि, भन्ते, एकं भिक्षुं आणापेथा”ति । सत्था आनन्दत्थेरं आणापेसि । सो ततो पट्ठाय पञ्च भिक्षुसतानि आदाय निबद्धं राजकुलं गच्छति । तापि देवियो निबद्धं थेरं सपरिवारं भोजेन्ति, धम्मं सुणन्ति । ता एकदिवसं थेरस्स धम्मकथं सुत्वा पसीदित्वा, पञ्चहि उत्तरासङ्गसतेहि धम्मपूजं अकंसु । एकेको उत्तरासङ्गो पञ्च सतानि पञ्च सतानि अग्यति ।

ता एकवत्था दिस्वा राजा पुच्छि — “कुहिं वो उत्तरासङ्गो”ति । “अय्यस्स नो दिन्ना”ति । “तेन सब्बे गहिता”ति? “आम, गहिता”ति । राजा थेरं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा ताहि उत्तरासङ्गानं दिन्नभावं पुच्छित्वा ताहि दिन्नभावञ्च थरेन गहितभावञ्च सुत्वा, “ननु, भन्ते, अतिबहूनि वत्थानि, एत्तकेहि किं करिस्सथा”ति पुच्छि । “अम्हाकं पहोनकानि वत्थानि गणित्वा सेसानि जिण्णचीवरिकानं भिक्षूनं दस्सामि, महाराजा”ति । “ते अत्तनो जिण्णचीवरानि किं करिस्सन्ती”ति? “जिण्णतरचीवरिकानं दस्सन्ती”ति । “ते अत्तनो जिण्णतरचीवरानि किं करिस्सन्ती”ति? “पच्चत्थरणानि करिस्सन्ती”ति । “पुराणपच्चत्थरणानि किं करिस्सन्ती”ति? “भूमत्थरणानि करिस्सन्ती”ति । “पुराणभूमत्थरणानि किं करिस्सन्ती”ति? “पादपुञ्छनानि करिस्सन्ति, महाराजा”ति । “पुराणपादपुञ्छनानि किं करिस्सन्ती”ति? “खण्डाखण्डिकं कोट्टेत्वा मत्तिकाय मदित्वा भित्तिं लिम्पिस्सन्ती”ति । “भन्ते, एत्तकानि कत्वापि अय्यानं दिन्नानि न नस्सन्ती”ति? “आम, महाराजा”ति । राजा पसन्नो अपरानिपि पञ्च वत्थसतानि आहरापेत्वा थेरस्स पादमूले ठपापेसि । थेरो किर पञ्चसतग्घनकानेव वत्थानि पञ्चसतभागेन पादमूले ठपेत्वा दिन्नानि पञ्चसतक्खत्तुं लभि, सहस्सग्घनकानि सहस्सभागेन पादमूले ठपेत्वा दिन्नानि सहस्सक्खत्तुं लभि, सतसहस्सग्घनकानि सतसहस्सभागेन पादमूले ठपेत्वा दिन्नानि सतसहस्सक्खत्तुं लभि । एकं द्वे तीणि चत्तारि पञ्च दसातिआदिना नयेन लद्धानं पन गणना नाम नत्थि । तथागते किर परिनिब्बुते थेरो सकलजम्बुदीपं विचरित्वा सब्बविहारेसु भिक्षूनं अत्तनो सन्तकानेव पत्तचीवरानि अदासि ।

तदा मागण्डियापि “यमहं करोमि । तं तथा अहुत्वा अज्जथाव होति, इदानि किं नु खो करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा, “अत्थेसो उपायो”ति रज्जे उय्यानकीळं गच्छन्ते चूळपितु सासनं पहिणि — “सामावतिया पासादं गन्त्वा, दुस्सकोट्टागारानि च तेलकोट्टागारानि च विवरापेत्वा, दुस्सानि तेलचाटीसु तेमेत्वा तेमेत्वा थम्भे वेठेत्वा ता सब्बापि एकतो कत्वा द्वारं पिदहित्वा बहि यन्तकं दत्त्वा दण्डदीपिकाहि गेहे अग्गिं ददमानो ओतरित्वा गच्छतू”ति । सो पासादं अभिरुह्य कोट्टागारानि विवरित्वा वत्थानि तेलचाटीसु तेमेत्वा तेमेत्वा थम्भे वेठेतुं आरभि । अथ नं सामावतिप्पमुखा इत्थियो “किं एतं चूळपिता”ति वदन्तियो उपसङ्कमिंसु । “अम्मा, राजा दळ्हकम्मत्थाय इमे थम्भे तेलपिलोतिकाहि वेठापेति, राजगेहे नाम सुयुत्तं दुयुत्तं दुज्जानं, मा मे सन्तिके होथ, अम्मा”ति एवं वत्त्वा ता आगता गम्भे पवेसेत्वा द्वारानि पिदहित्वा बहि यन्तकं दत्त्वा आदितो पट्ठाय अग्गिं देन्तो ओतरि । सामावती तासं ओवादं अदासि — “अम्हाकं अनमतग्गे संसारे विचरन्तीनं एवमेव अग्गिना ज्ञायमानानं अत्तभावानं परिच्छेदो बुद्धज्जाणेनपि न सुकरो, अप्पमत्ता होथा”ति । ता गेहे ज्ञायन्ते वेदनापरिगहकम्मट्ठानं मनसिकरोन्तियो काचि दुतियफलं, काचि ततियफलं पापुणिंसु । तेन वुत्तं — “अथ खो सम्बहुला भिक्षू पच्छाभत्तं पिण्डपातपटिक्कन्ता येन भगवा तेनुपसङ्कमिंसु, उपसङ्कमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदिंसु, एकमन्तं निसिन्ना खो ते भिक्षू भगवन्तं एतदवोचुं — “इध, भन्ते, रज्जो उतेनस्स उय्यानगतस्स अन्तेपुरं दड्ढं, पञ्च च इत्थिसतानि कालकतानि सामावतिप्पमुखानि । तासं, भन्ते, उपासिकानं का गति, को अभिसम्परायो”ति? सन्तेत्थ,

भिक्षवे, उपासिकायो सोतापन्ना, सन्ति सकदागामियो, सन्ति अनागामियो, सब्बा ता, भिक्षवे, उपासिकायो अनिप्फला कालकता”ति । अथ खो भगवा एतमत्थं विदित्वा तायं वेलायं इमं उदानं उदानेसि —

“मोहसम्बन्धनो लोको, भब्बरूपोव दिस्सति ।

उपधीबन्धनो बालो, तमसा परिवारितो ।

सस्सतोरिव खायति, पस्सतो नत्थि किञ्चन”न्ति ॥ (उदा० ७०) ।

एवञ्च पन वत्वा, “भिक्षवे, सत्ता नाम वट्टे विचरन्ता निच्चकालं अप्पमत्ता हुत्वा पुञ्चकम्ममेव न करोन्ति, पमादिनो हुत्वा पापकम्ममि करोन्ति । तस्मा वट्टे विचरन्ता सुखमि दुक्खमि अनुभवन्ती”ति धम्मं देसेसि ।

राजा “सामावतिया गेहं किर झायती”ति सुत्वा वेगेनागच्छन्तोपि अदड्ढे सम्पापुणितुं नासक्खि । आगन्त्वा पन गेहं निब्बापेन्तो उप्पन्नबलवदोमनस्सो अमच्चगणपरिवृतो निसीदित्वा सामावतिया गुणे अनुस्सरन्तो, “कस्स नु खो इदं कम्म”न्ति चिन्तेत्वा — “मागण्डियाय कारितं भविस्सती”ति जत्वा, “तासेत्वा पुच्छियमाना न कथेस्सति, सणिकं उपायेन पुच्छिस्सामी”ति चिन्तेत्वा अमच्चे आह — “अम्भो, अहं इतो पुब्बे उट्ठाय समुट्ठाय आसङ्कितपरिसङ्कितोव होमि, सामावती मे निच्चं ओतारमेव गवेसति, इदानि पन मे चित्तं निब्बुतं भविस्सति, सुखेन च वसितुं लभिस्सामी”ति, ते “केन नु खो, देव, इदं कत”न्ति आहंसु । “मयि सिनेहेन केनचि कतं भविस्सती”ति । मागण्डियापि समीपे ठिता तं सुत्वा, “नाञ्जो कोचि कातुं सक्खिस्सति, मया कतं, देव, अहं चूळपितरं आणापेत्वा कारेसि”न्ति आह । “तं ठपेत्वा अञ्जो मयि सिनेहो सत्तो नाम नत्थि, पसन्नोस्मि, वरं ते दम्मि, अत्तनो जातिगणं पक्कोसापेही”ति । सा जातकानं सासनं पहिणि — “राजा मे पसन्नो वरं देति, सीधं आगच्छन्तू”ति । राजा आगतागतानं महन्तं सक्कारं कारेसि । तं दिस्वा तस्सा अञ्जातकापि लज्जं दत्वा “मयं मागण्डियाय जातका”ति आगच्छंसु । राजा ते सब्बे गाहापेत्वा राजङ्गणे नाभिप्पमाणे आवाटे खणापेत्वा ते तत्थ निसीदापेत्वा पंसूहि पूरेत्वा उपरि पलाले विकिरापेत्वा अग्निं दापेसि । चम्मस्स दड्ढकाले अयनङ्गलेन कसापेत्वा खण्डाखण्डं हीराहीरं कारेसि । मागण्डियाय सरीरतोपि तिखिणेन सत्थेन घनघनट्टानेसु मंसं उप्पाटेत्वा तेलकपालं उद्धनं आरोपेत्वा पूवे विय पचापेत्वा तमेव खादापेसि ।

धम्मसभायमि भिक्षू कथं समुट्ठापेसुं, “अननुच्छविकं वत, आवुसो, एवरूपाय सद्भाय पसन्नाय उपासिकाय एवरूपं मरण”न्ति । सत्था आगन्त्वा, “काय नुत्थ, भिक्षवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा, “इमाय नामा”ति वुत्ते “भिक्षवे, इमस्मिं अत्तभावे सामावतिप्पमुखानं इत्थीनं एतं अयुत्तं सम्पत्तं । पुब्बे कतकम्मस्स पन युत्तमेव एताहि लद्ध”न्ति वत्वा, “किं, भन्ते, एताहि पुब्बे कतं, तं आचिक्खथा”ति तेहि याचितो अतीतं आहारि —

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते राजगेहे निबद्धं अट्ठ पच्चेकबुद्धा भुज्जन्ति । पञ्चसता इत्थियो ते उपट्ठहन्ति । तेसु सत्त पच्चेकबुद्धा हिमवन्तं गच्छन्ति, एको नदीतीरे एकं तिणगहनं अत्थि, तत्थ ज्ञानं समापज्जित्वा निसीदि । अथेकदिवसं राजा पच्चेकबुद्धेसु गतेसु ता इत्थियो आदाय नदियं उदककीळं कीळितुं गतो । तत्थ ता इत्थियो दिवसभागं उदके कीळित्वा उत्तरित्वा सीतपीळिता अग्निं विसिब्बेतुकामा “अम्हाकं अग्गिकरणट्टानं ओलोकेथा”ति अपरापरं विचरन्तियो तं तिणगहनं दिस्वा, “तिणरासी”ति सञ्जाय तं परिवारेत्वा ठिता अग्निं अदंसु । तिणेसु झायित्वा पतन्तेसु पच्चेकबुद्धं दिस्वा, “नट्ठाम्हा, अम्हाकं रज्जो पच्चेकबुद्धो झायति, राजा जत्वा अम्हे नासेस्सति, सुदड्ढं नं करिस्सामा”ति सब्बा ता इत्थियो इतो चितो च दारूनि आहरित्वा तस्स उपरि दारुरासिं करिंसु । महादारुरासि अहोसि । अथ नं आलिम्पेत्वा, “इदानि झायिस्सती”ति पक्कमिंसु । ता पठमं असज्चेतनिका हुत्वा कम्मुना न बज्झिंसु, इदानि पच्छा

सञ्चेतनाय कम्मुना बज्झिंसु। पच्चेकबुद्धं पन अन्तोसमापत्तियं सकटसहस्सेहि दारुनि आहरित्वा आलिम्पेन्तापि उस्माकारमत्तम्पि गहेतुं न सक्कोन्ति। तस्मा सो सत्तमे दिवसे उड्ढाय यथासुखं अगमासि। ता तस्स कम्मस्स कतत्ता बहूनि वस्ससतसहस्सानि निरये पच्चित्वा तस्सेव कम्मस्स विपाकावसेसेन अत्तभावसते इमिनाव नियामेन गेहे ज्ञायमाने ज्ञायिंसु। इदं एतासं पुब्बकम्मन्ति।

एवं वुत्ते भिक्खू सत्थारं पटिपुच्छिंसु – “खुज्जुत्तरा पन, भन्ते, केन कम्मेन खुज्जा जाता, केन कम्मेन महापज्जा, केन कम्मेन सोतापत्तिफलं अधिगता, केन कम्मेन परेसं पेसनकारिता जाता”ति? भिक्खवे, तस्सेव रज्जो बाराणसियं रज्जं करणकाले स्वेव पच्चेकबुद्धो थोकं खुज्जधातुको अहोसि। अथेका उपट्ठायिका इत्थी कम्बलं पारुपित्वा सुवण्णसरणं गहेत्वा, “अम्हाकं पच्चेकबुद्धो एवञ्च एवञ्च विचरती”ति खुज्जा हुत्वा तस्स विचरणाकारं दस्सेसि। तस्स निस्सन्देन खुज्जा जाता। ते पन पच्चेकबुद्धे पठमदिवसे राजगेहे निसीदापेत्वा पत्ते गाहापेत्वा पायासस्स पूरेत्वा दापेसि। उण्हपायासस्स पूरे पत्ते पच्चेकबुद्धा परिवत्तेत्वा परिवत्तेत्वा गणहन्ति। सा इत्थी ते तथा करोन्ते दिस्वा अत्तनो सन्तकानि अट्ठ दन्तवल्लयानि दत्वा, “इध ठपेत्वा गणहथा”ति आह। तेसु तथा कत्वा तं ओलोकेत्वा ठितेसु तेसं अधिप्पायं जत्वा, “नत्थि, भन्ते, अम्हाकं एतेहि अत्थो। तुम्हाकज्जेव एतानि परिच्चत्तानि, गहेत्वा गच्छथा”ति आह। ते गहेत्वा नन्दमूलकपम्भारं अगमंसु। अज्जतनापि तानि वल्लयानि अरोगानेव। सा तस्स कम्मस्स निस्सन्देन इदानि तिपिटकधरा महापज्जा जाता। पच्चेकबुद्धानं कतउपट्ठानस्स निस्सन्देन पन सोतापत्तिफलं पत्ता। इदमस्सा बुद्धन्तरे पुब्बकम्मं।

कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले पन एका बाराणसिसेट्ठिनो धीता वड्डमानकच्छायाय आदासं गहेत्वा अत्तानं अलङ्करोन्ती निसीदि। अथस्सा विस्सासिका एका खीणासवा भिक्खुनी तं दट्ठुं अगमासि। भिक्खुनियो हि खीणासवापि सायन्हसमये उपट्ठाककुलानि दट्ठुकामा होन्ति। तस्मिं पन खणे सेट्ठिधीताय सन्तिके काचि पेसनकारिका नत्थि, सा “वन्दामि, अय्ये, एतं ताव मे पसाधनपेळकं गहेत्वा देथा”ति आह। थेरी चिन्तेसि – “सचस्सा इमं गणिहत्वा न दस्सामि, मयि आघातं कत्वा निरये निब्बत्तिस्सति। सचे पन दस्सामि, परस्स पेसनकारिका हुत्वा निब्बत्तिस्सति। निरयसन्तापतो खो पन परस्स पेसनभावोव सेय्यो”ति। “सा अनुदयं पटिच्च तं गहेत्वा तस्सा अदासि। तस्स कम्मस्स निस्सन्देन परेसं पेसनकारिका जाता”ति।

अथ पुनेकदिवसं भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “सामावतिप्पमुखा पञ्चसता इत्थियो गेहे अग्निना ज्ञायिंसु, मागण्डियाय जातका उपरि पलालगिं दत्वा अयनङ्गलेहि भिन्ना, मागण्डिया पक्कुथिततेले पक्का, के नु खो एत्थ जीवन्ति नाम, के मता नामा”ति। सत्था आगन्त्वा, “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा, “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, ये केचि पमत्ता, ते वस्ससतं जीवन्तापि मतायेव नाम। ये अप्पमत्ता, ते मतापि जीवन्तियेव। तस्मा मागण्डिया जीवन्तीपि मतायेव नाम, सामावतिप्पमुखा पञ्चसता इत्थियो मतापि जीवन्तियेव नाम। न हि, भिक्खवे, अप्पमत्ता मरन्ति नामा”ति वत्वा इमा गाथा अभामि –

२१. “अप्पमादो अमतपदं, पमादो मच्चुनो पदं।
अप्पमत्ता न मीयन्ति, ये पमत्ता यथा मता॥

२२. “एवं विसेसतो जत्वा, अप्पमादमिह पण्डिता।
अप्पमादे पमोदन्ति, अरियानं गोचरे रता॥

२३. “ते ज्ञायिनो साततिका, निच्चं दळ्हपरक्कमा ।
फुसन्ति धीरा निब्बानं, योगक्खेमं अनुत्तर”न्ति ॥

तत्थ अप्पमादोति पदं महन्तं अत्थं दीपेति, महन्तं अत्थं गहेत्वा तिड्ढति । सकलम्पि हि तेपिटकं बुद्धवचनं आहरित्वा कथियमानं अप्पमादपदमेव ओत्तरति । तेन वुत्तं —

“सेय्यथापि, भिक्खवे, यानि कानिचि जङ्गलानं पाणानं पदजातानि, सब्बानि तानि हत्थिपदे समोधानं गच्छन्ति, हत्थिपदं तेसं अगमक्खायति यदिदं महन्तत्तेन । एवमेव खो, भिक्खवे, ये केचि कुसला धम्मा, सब्बेते अप्पमादमूलका अप्पमादसमोसरणा, अप्पमादो तेसं धम्मनं अगमक्खायती”ति (सं० नि० ५.१४०) ।

सो पनेस अत्थतो सतिया अविप्पवासो नाम । निच्चं उपट्ठिताय सतिया चेतं नामं । अमतपदन्ति अमतं वुच्चति निब्बानं । तज्झि अजातत्ता नु जीयति न मीयति, तस्मा अमतन्ति वुच्चति । पज्जन्ति इमिनाति पदं, अमतं पापुणन्तीति अत्थो । अमतस्स पदं अमतपदं, अमतस्स अधिगमूपायोति वुत्तं होति, पमादोति पमज्जनभावो, मुट्ठस्सतिसङ्घातस्स सतिया वोसग्गस्सेतं नामं । मच्चुनोति मरणस्स । पदन्ति उपायो मग्गो । पमत्तो हि जातिं नातिवत्तति, जातो जीयति चेव मीयति चाति पमादो मच्चुनो पदं नाम होति, मरणं उपेति । अप्पमत्ता न मीयन्तीति सतिया समन्नागता हि अप्पमत्ता न मरन्ति । अजरा अमरा होन्तीति न सल्लक्खेतब्बं । न हि कोचि सत्तो अजरो अमरो नाम अत्थि, पमत्तस्स पन वट्ठं नाम अपरिच्छिन्नं, अप्पमत्तस्स परिच्छिन्नं । तस्मा पमत्ता जातिआदीहि अपरिमुत्तत्ता जीवन्तापि मतायेव नाम । अप्पमत्ता पन अप्पमादलक्खणं वट्ठेत्वा खिप्पं मग्गफलानि सच्छिक्त्वा दुतियततियअत्तभावेसु न निब्बत्तन्ति । तस्मा ते जीवन्तापि मतापि न मीयन्तियेव नाम । ये पमत्ता यथा मताति ये पन सत्ता पमत्ता, ते पमादमरणेन मतत्ता, यथा हि जीवितिन्द्रियुपच्छेदेन मता दारुक्खन्धसदिसा अपगतविज्जाणा, तथेव होन्ति । तेसम्पि हि मतानं विय गहट्ठानं ताव “दानं दस्साम, सीलं रक्खिस्साम, उपोसथक्कम्मं करिस्सामा”ति एकचित्तम्पि न उप्पज्जति, पब्बजितानम्पि “आचरियुपज्झायवत्तादीनि पूरेस्साम, धुतङ्गानि समादियिस्साम, भावनं वट्ठेस्सामा”ति न उप्पज्जतीति मतेन ते किं नानाकरणाव होन्ति । तेन वुत्तं — “ये पमत्ता यथा मता”ति ।

एवं विसेसतो जत्वाति पमत्तस्स वट्ठतो निस्सरणं नत्थि, अप्पमत्तस्स अत्थीति एवं विसेसतोव जानित्वा । के पनेतं विसेसं जानन्तीति? अप्पमादम्हि पण्डिताति ये पण्डिता मेधाविनो सप्पज्जा अत्तनो अप्पमादे ठत्वा अप्पमादं वट्ठेन्ति, ते एवं विसेसकारणं जानन्ति । अप्पमादे पमोदन्तीति ते एवं जत्वा तस्मिं अत्तनो अप्पमादे पमोदन्ति, पंहंसितमुखा तुट्ठपहट्ठा होन्ति । अरियानं गोचरे रताति ते एवं अप्पमादे पमोदन्ता तं अप्पमादं वट्ठेत्वा अरियानं बुद्धपच्चेकबुद्धबुद्धसावकानं गोचरसङ्घाते चतुसतिपट्ठानादिभेदे सत्ततिंस बोधिपक्खियधम्मे नवविधलोकुत्तरधम्मे च रता निरता, अभिरता होन्तीति अत्थो ।

ते ज्ञायिनोति ते अप्पमत्ता पण्डिता अट्ठसमापत्तिसङ्घातेन आरम्मणूपनिज्झानेन विपस्सनामग्गफलसङ्घातेन लक्खणूपनिज्झानेन चाति दुविधेनपि ज्ञानेन ज्ञायिनो । साततिकाति अभिनिक्खमनकालतो पट्ठाय याव अरहत्तमग्गा सततं पवत्तकायिकचेतसिकवीरिया । निच्चं दळ्हपरक्कमाति यं तं पुरिसथामेन पुरिसवीरियेन पुरिसपरक्कमेन पत्तब्बं, न तं अपापुणित्वा वीरियस्स सण्ठानं भविस्सतीति एवरूपेन वीरियेन अन्तरा अनोसक्कित्वा निच्चप्पवत्तेन दळ्हपरक्कमेन समन्नागता । फुसन्तीति एत्थ द्वे फुसना जाणफुसना च, विपाकफुसना च । तत्थ चत्तारो मग्गा जाणफुसना नाम, चत्तारि फलानि विपाकफुसना नाम । तेसु इध विपाकफुसना अधिप्पेता । अरियफलेन निब्बानं सच्छिकरोन्तो धीरा पण्डिता ताय

विपाकफुसनाय फुसन्ति, निब्बानं सच्छिकरोन्ति । योगक्खेमं अनुत्तरन्ति ये चत्तारो योगा महाजनं वट्टे ओसीदापेन्ति, तेहि खेमं निब्भयं सब्बेहि लोकियलोकुत्तरधम्मोहि सेट्ठत्ता अनुत्तरन्ति ।

देसनापरियोसाने बहू सोतापन्नादयो अहेसुं । देसना महाजनस्स सात्थिका जाताति ।

सामावतीवत्थु पठमं ।

२. कुम्भघोसकसेट्ठिवत्थु

उट्ठानवतोति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो कुम्भघोसकं आरब्ध कथेसि । राजगहनगरस्मिञ्चि राजगहसेट्ठिनो गेहे अहिवातरोगो उप्पज्जि, तस्मिं उप्पन्ने मक्खिका आदिं कत्वा याव गावा पठमं तिरच्छानगता मरन्ति, ततो दासकम्मकरो, सब्बपच्छा गेहसामिका, तस्मा सो रोगो सब्बपच्छा सेट्ठिज्ज जायज्ज गण्णि । ते रोगेन फुट्ठा पुत्तं सन्तिके ठितं ओलोकेत्वा अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि तं आहंसु — “तात, इमस्मिं किर रोगे उप्पन्ने भित्तिं भिन्दित्वा पलायन्ताव जीवितं लभन्ति, त्वं अम्हे अनोलोकेत्वा पलायित्वा जीवन्तो पुनागन्त्वा अम्हाकं असुकट्टाने नाम चत्तालीस धनकोटियो निदहित्वा ठपिता, ता उद्धरित्वा जीविकं कप्पेय्यासी”ति । सो तेसं वचनं सुत्वा रुदमानो मातापितरो वन्दित्वा मरणभयभीतो भित्तिं भिन्दित्वा पलायित्वा पब्बतगहनं गन्त्वा द्वादस वस्सानि तत्थ वसित्वा मातापितुवसनट्ठानं पच्चागज्जि ।

अथ नं दहरकाले गन्त्वा परूळहकेसमस्सुकाले आगतत्ता न कोचि सज्जानि । सो मातापितूहि दिन्नसज्जावसेन धनट्ठानं गन्त्वा धनस्स अरोगभावं जत्वा चिन्तेसि — “मं न कोचि सज्जानाति, सचाहं धनं उद्धरित्वा वलज्जिस्सामि, ‘एकेन दुग्गतेन निधि उद्धटो’ति मं गहेत्वा विहेठेय्युं, यन्नूनाहं भतिं कत्वा जीवेय्य”न्ति । अथेकं पिलोतिकं निवासेत्वा, “अत्थि कोचि भतकेन अत्थिको”ति पुच्छन्तो भतकवीथिं पापुणि । अथ नं भतका दिस्वा, “सचे अम्हाकं एकं कम्मं करिस्ससि, भत्तवेतनं ते दस्सामा”ति आहंसु । “किं कम्मं नामा”ति? “पबोधनचोदनकम्मं । सचे उस्सहसि, पातोव उट्ठाया ‘ताता, उट्ठहथ, सकटानि सन्नहथ, गोणे योजेथ, हत्थिअस्सानं तिणत्थाय गमनवेला; अम्मा, तुम्हेपि उट्ठहथ, यागुं पचथ, भत्तं पचथा”ति विचरित्वा आरोचेही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छि । अथस्स वसनत्थाय एकं घरं अदंसु । सो देवसिकं तं कम्मं अकासि ।

अथस्स एकदिवसं राजा बिम्बिसारो सद्वमस्सोसि । सो पन सब्बरवज्जू अहोसि । तस्मा “महाधनस्स पुरिसस्सेस सट्ठो”ति आह । अथस्स सन्तिके ठिता एका परिचारिका “राजा यं वा तं वा न कथेस्सति, इदं मया जातुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा — “गच्छ, तात, एतं जानाही”ति एकं पुरिसं पहिणि । सो वेगेन गन्त्वा तं दिस्वा आगन्त्वा, “एको भतकानं भतिकारको कपणमनुस्सो एसो”ति आरोचेसि । राजा तस्स वचनं सुत्वा तुण्ही हुत्वा दुतियदिवसेपि ततियदिवसेपि तं तस्स सद्वं सुत्वा तथेव आह । सापि परिचारिका तथेव चिन्तेत्वा पुनप्पुनं पेसेत्वा, “कपणमनुस्सो एसो”ति वुत्ते चिन्तेसि — “राजा ‘कपणमनुस्सो एसो’ति वचनं सुत्वापि न सद्वहति, पुनप्पुनं ‘महाधनस्स पुरिसस्सेस सट्ठो’ति वदति, भवितब्बमेत्थ कारणेन, यथासभावतो एतं जातुं वट्ठती”ति । सा राजानं आह, “देव, अहं सहस्सं लभमाना धीतरं आदाय गन्त्वा एतं धनं राजकुलं पवेसेस्सामी”ति । राजा तस्सा सहस्सं दापेसि ।

सा तं गहेत्वा धीतरं एकं मलिनधातुकं वत्थं निवासापेत्वा ताय सद्धिं राजगेहतो निक्खमित्वा मग्गपटिपन्ना विय भतकवीथिं गन्त्वा एकं घरं पविसित्वा, “अम्म, मयं मग्गपटिपन्ना, एकाहद्वीहं इध विस्समित्वा गमिस्सामा”ति आह ।

“अम्म, बहूनि घरमानुसकानि, न सक्का इध वसितुं, एतं कुम्भघोसकस्स गेहं तुच्छं, तत्थ गच्छथा”ति । सा तत्थ गन्त्वा, “सामि, मयं मग्गपटिपन्नका, एकाहद्वीहं इध वसिस्सामा”ति वत्वा तेन पुनप्पुनं पटिक्खित्तापि, “सामि, अज्जेकदिवसमत्तं वसित्वा पातोव गमिस्सामा”ति निक्खमितुं न इच्छि । सा तत्थेव वसित्वा पुनदिवसे तस्स अरञ्जगमनवेलाय, “सामि, तव निवापं दत्त्वा याहि, आहारं ते पचिस्सामी”ति वत्वा, “अलं, अम्म, अहमेव पचित्वा भुज्जिस्सामी”ति वुत्ते पुनप्पुनं निबन्धित्वा तेन दिन्ने गहितमत्तकेयेव कत्वा अन्तरापणतो भाजनानि चेव परिसुद्धतण्डुलादीनि च आहरापेत्वा राजकुले पचननियामेन सुपरिसुद्धं ओदनं, साधुरसानि च द्वे तीणि सूपव्यञ्जनानि पचित्वा तस्स अरञ्जतो आगतस्स अदासि । अथ नं भुज्जित्वा मुदुचित्तं आपन्नं जत्वा, “सामि, किलन्तम्ह, एकाहद्वीहं इधेव होमा”ति आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छि ।

अथस्स सायम्पि पुनदिवसेपि मधुरभत्तं पचित्वा अदासि । अथ मुदुचित्तं तस्स जत्वा “सामि, कतिपाहं इधेव वसिस्सामा”ति । तत्थ वसमाना तिखिणेन सत्थेन तस्स मज्जवाणं हेट्ठाअटनियं तहं तहं छिन्दि । मज्जो तस्मिं आगन्त्वा निसिन्नमत्तेयेव हेट्ठा ओलम्बि । सो “कस्मा अयं मज्जो एवं छिज्जित्वा गतो”ति आह । “सामि, दहरदारके वारेतुं न सक्कोमि, एत्थेव सन्निपतन्ती”ति । “अम्म, इदं मे दुक्खं तुम्हे निस्साय जातं । अहज्झि पुब्बे कत्थचि गच्छन्तो द्वारं पिदहित्वा गच्छामी”ति । “किं करोमि, तात, वारेतुं न सक्कोमी”ति । सा इमिनाव नियामेन द्वे तयो दिवसे छिन्दित्वा तेन उज्झायित्वा खीयित्वा वुच्चमानापि तथेव वत्वा पुन एकं द्वे रज्जुके ठपेत्वा सेसे छिन्दि । तं दिवसं तस्मिं निसिन्नमत्तेयेव सब्बं वाणं भूमियं पति, सीसं जण्णुकेहि सद्धिं एकतो अहोसि, सो उट्ठाय, “किं करोमि, इदानि कुहिं गमिस्सामि, निपज्जनमज्जस्सपि तुम्हेहि असातिको विय कतोम्ही”ति आह । “तात, किं करोमि, पटिविस्सकदारके वारेतुं न सक्कोमि, होतु, मा चिन्तयि, इमाय नाम वेलाय कुहिं गमिस्ससी”ति धीतरं आमन्तेत्वा, “अम्म, तव भातिकस्स निपज्जनोकासं करोही”ति आह । सा एकपस्से सयित्वा “इधागच्छ, सामी”ति आह । इतरोपि नं “गच्छ, तात, भगिनिया सद्धिं निपज्जा”ति वदेसि । सो ताय सद्धिं एकमज्जे निपज्जित्वा तं दिवसज्जेव सन्थवं अकासि, कुमारिका परोदि । अथ नं माता पुच्छि — “किं, अम्म, रोदसी”ति? “अम्म, इदं नाम जात”न्ति । “होतु, अम्म, किं सक्का कातुं, तयापि एकं भत्तारं इमिनापेकं पादपरिचारिकं लब्धुं वट्टती”ति तं जामातरं अकासि । ते समग्गवासं वसिंसु ।

सा कतिपाहच्चयेन रज्जो सासनं पेसेसि — “भतकवीथियं छणं करोन्तु । यस्स पन घरे छणो न करीयति, तस्स एत्तको नाम दण्डोति घोसनं कारेतू”ति । राजा तथा कारेसि । अथ नं सस्सु आह — “तात, भतकवीथियं राजाणाय छणो कत्तब्बो जातो, किं करोमा”ति? “अम्म, अहं भतिं करोन्तोपि जीवितुं न सक्कोमि, किं करिस्सामी”ति? “तात, घरावासं वसन्ता नाम इणम्पि गण्हन्ति, रज्जो आणा अकातुं न लब्भा । इणतो नाम येन केनचि उपायेन मुच्चितुं सक्का, गच्छ, कुतोचि एकं वा द्वे वा कहापणे आहरा”ति आह । सो उज्झायन्तो खीयन्तो गन्त्वा चत्तालीसकोटिधनद्वानतो एकमेव कहापणं आहरि । सा तं कहापणं रज्जो पेसेत्वा अत्तनो कहापणेन छणं कत्वा पुन कतिपाहच्चयेन तथेव सासनं पहिणि । पुन राजा तथेव “छणं करोन्तु, अकरोन्तानं एत्तको दण्डो”ति आणापेसि । पुनपि सो ताय तथेव वत्वा निष्पीळियमानो गन्त्वा तयो कहापणे आहरि । सा तेपि कहापणे रज्जो पेसेत्वा पुन कतिपाहच्चयेन तथेव सासनं पहिणि — “इदानि पुरिसे पेसेत्वा इमं पक्कोसापेतू”ति । राजा पेसेसि । पुरिसा गन्त्वा, “कुम्भघोसको नाम कतरो”ति पुच्छित्वा परियेसन्ता तं दिस्वा “एहि, भो राजा, तं पक्कोसती”ति आहंसु । सो भीतो “न मं राजा जानाती”ति आदीनि वत्वा गन्तुं न इच्छि । अथ नं बलक्कारेन हत्थादीसु गहेत्वा आकड्डिंसु । सा इत्थी ते दिस्वा, “अरे, दुब्बिनीता, तुम्हे मम जामातरं हत्थादीसु गहेतुं अननुच्छविका”ति तज्जेत्वा, “एहि, तात, मा भायि, राजानं दिस्वा तव हत्थादिगाहकानं हत्थेयेव छिन्दापेस्सामी”ति धीतरं आदाय पुरतो हुत्वा राजगेहं पत्वा वेसं परिवत्तेत्वा सब्बालङ्कारपटिमण्डिता एकमन्तं अट्ठासि । इतरम्पि परिकट्टित्वा

आनयिसुयेव ।

अथ नं वन्दित्वा ठितं राजा आह — “त्वं कुम्भघोसको नामा”ति? “आम, देवा”ति । “किं कारणा महाधनं वञ्चेत्वा खादसी”ति? “कुतो मे, देव, धनं भतिं कत्वा जीवन्तस्सा”ति? “मा एवं करि, किं अम्हे वञ्चेसी”ति? “न वञ्चेमि, देव, नत्थि मे धन”न्ति । अथस्स राजा ते कहापणे दस्सेत्वा, “इमे कस्स कहापणा”ति आह । सो सज्जानित्वा, “अहो बालोम्हि, कथं नु खो इमे रज्जो हत्थं पत्ता”ति इतो चितो च ओलोकेन्तो ता द्वेपि पटिमण्डितपसाधना गब्भद्वारमूले ठिता दिस्वा, “भारियं वतिदं कम्मं, इमाहि रज्जा पयोजिताहि भवितब्ब”न्ति चिन्तेसि । अथ नं राजा “वदेहि, भो, कस्मा एवं करोसी”ति आह । “निस्सयो मे नत्थि, देवा”ति । “मादिसो निस्सयो भवितुं न वट्ठती”ति । “कल्याणं, देव, सचे मे देवो अवस्सयो होती”ति । “होमि, भो, कित्तकं ते धन”न्ति? “चत्तालीसकोटियो, देवा”ति । “किं लद्धं वट्ठती”ति? “सकटानि देवा”ति? राजा अनेकसतानि सकटानि योजापेत्वा पहिणित्वा तं धनं आहरापेत्वा राजङ्गणे रासिं कारापेत्वा राजगहवासिनो सन्निपातापेत्वा, “अत्थि कस्सचि इमस्मिं नगरे “एत्तकं धन”न्ति पुच्छित्वा “नत्थि, देवा”ति । “किं पनस्स कातुं वट्ठती”ति? “सक्कारं, देवा”ति वुत्ते महन्तेन सक्कारेण तं सेट्ठिद्वाने ठपेत्वा धीतरं तस्सेव दत्वा तेन सद्धिं सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा “भन्ते, पस्सथिमं पुरिसं, एवरूपो धितिमा नाम नत्थि, चत्तालीसकोटिविभवो होन्तोपि उप्पिलाविताकारं वा अस्मिमानमत्तं वा न करोति, कपणो विय पिलोतिकं निवासेत्वा भतकवीथियं भतिं कत्वा जीवन्तो मया इमिना नाम उपायेन जातो । जानित्वा च पन पक्कोसापेत्वा सधनभावं सम्पटिच्छापेत्वा तं धनं आहरापेत्वा सेट्ठिद्वाने ठपितो, धीता चस्स मया दिन्ना । भन्ते, मया च एवरूपो धितिमा न दिट्ठपुब्बो”ति आह ।

तं सुत्वा सत्था “एवं जीवन्तस्स जीविकं धम्मिकजीविकं नाम, महाराज, चोरिकादिकम्मं पन इधलोके चेव पीळेति हिंसेति, परलोके च, ततोनिदानं सुखं नाम नत्थि । पुरिसस्स हि धनपारिजुञ्जकाले कसिं वा भतिं वा कत्वा जीविकमेव धम्मिकजीविकं नाम । एवरूपस्स हि वीरियसम्पन्नस्स सतिसम्पन्नस्स कायवाचाहि परिसुद्धकम्मस्स पज्जाय निसम्मकारिनो कायादीहि सज्जतस्स धम्मजीविकं जीवन्तस्स सतिअविप्पवासे ठितस्स इस्सरियं वट्ठतियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२४. “उट्ठानवतो सतीमतो,
सुचिकम्मस्स निसम्मकारिनो ।
सज्जतस्स धम्मजीविनो,
अप्पमत्तस्स यसोभिवट्ठती”ति ॥

तत्थ उट्ठानवतोति उट्ठानवीरियवन्तस्स । सतिमतोति सतिसम्पन्नस्स । सुचिकम्मस्साति निद्वोसेहि निरपराधेहि कायकम्मादीहि समन्नागतस्स । निसम्मकारिनोति एवञ्चे भविस्सति, एवं करिस्सामीति वा, इमस्मिं कम्मे एवं कते इदं नाम भविस्सतीति वा एवं निदानं सल्लक्खेत्वा रोगतिकिच्छनं विय सब्बकम्मानि निसामेत्वा उपधारेत्वा करोन्तस्स । सज्जतस्साति कायादीहि सज्जतस्स निच्छिद्दस्स । धम्मजीविनोति अगारिकस्स तुलाकूटादीनि वज्जेत्वा कसिगोरक्खादीहि, अनगारिकस्स वेज्जकम्मदूतकम्मादीनि वज्जेत्वा धम्मेन समेन भिक्खाचरियाय जीविकं कप्पेन्तस्स । अप्पमत्तस्साति अविप्पवुत्थसतिनो । यसोभिवट्ठतीति इस्सरियभोगसम्पन्नसङ्घातो चेव कित्तिवण्णभणनसङ्घातो च यसो अभिवट्ठतीति ।

गाथापरियोसाने कुम्भघोसको सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । अज्जेपि बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु । एवं महाजनस्स

सात्थिका धम्मदेसना जाताति ।

कुम्भघोसकसेट्ठिवत्थु दुतियं ।

३. चूळपन्थकत्थेरवत्थु

उट्टानेनप्पमादेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो चूळपन्थकत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

राजगहे किर धनसेट्ठिकुलस्स धीता वयप्पत्तकाले मातापितूहि सत्तभूमिकस्स पासादस्स उपरिमतले अतिविय रक्खियमाना योब्बनमदमत्तताय पुरिसलोला हुत्वा अत्तनो दासेनेव सद्धिं सन्थवं कत्वा, “अज्जेपि मे इदं कम्मं जानेय्यु”न्ति भीता एवमाह — “अम्हेहि इमस्मिं ठाने न सक्का वसितुं । सचे मे मातापितरो इमं दोसं जानिस्सन्ति, खण्डाखण्डिकं मं करिस्सन्ति । विदेसं गन्त्वा वसिस्सामा”ति । ते हत्थसारं गहेत्वा अग्गद्वारेन निक्खमित्वा, “यत्थ वा तत्थ वा अज्जेहि अजाननट्टानं गन्त्वा वसिस्सामा”ति उभोपि अगमंसु । तेसं एकस्मिं ठाने वसन्तानं संवासमन्वाय तस्सा कुच्छिस्मिं गब्भो पतिट्ठसि । सा गब्भपरिपाकं आगम्म तेन सद्धिं मन्तेसि, “गब्भो मे परिपाकं गतो, जातिबन्धुविरहिते ठाने गब्भवुट्टानं नाम उभिन्नम्पि अम्हाकं दुक्खावहं, कुलगेहमेव गच्छामा”ति । सो “सचाहं तत्थ गमिस्सामि, जीवितं मे नत्थी”ति भयेन “अज्ज गच्छाम, स्वे गच्छामा”ति दिवसे अतिक्कामेसि । सा चिन्तेसि — “अयं बालो अत्तनो दोसमहन्तताय गन्तुं न उस्सहति, मातापितरो नाम एकन्तहिताव, अयं गच्छतु वा, मा वा, अहं गमिस्सामी”ति । सा तस्मिं गेहा निक्खन्ते गेहपरिक्खारं पटिसामेत्वा अत्तनो कुलघरं गतभावं अनन्तरगेहवासीनं आरोचेत्वा मग्गं पटिपज्जि ।

सोपि घरं आगन्त्वा तं अदिस्वा पटिविस्सके पुच्छित्वा, “सा कुलघरं गता”ति सुत्वा वेगेन अनुबन्धित्वा अन्तरामग्गे सम्पापुणि । तस्सापि तत्थेव गब्भवुट्टानं अहोसि । सो “किं इदं, भदे”ति पुच्छि । “सामि, मे एको पुत्तो जातो”ति । “इदानि किं करिस्सामा”ति? “यस्सत्थाय मयं कुलघरं गच्छेय्याम, तं कम्मं अन्तरामग्गेव निप्फन्नं, तत्थ गन्त्वा किं करिस्साम, निवत्तिस्सामा”ति द्वेपि एकचित्ता हुत्वा निवत्तिसु । तस्स च दारकस्स पन्थे जातत्ता पन्थकोति नामं करिंसु । तस्सा नचिरस्सेव अपरोपि गब्भो पतिट्ठहि । सब्बं पुरिमनयेनेव वित्थारेतब्बं । तस्सपि दारकस्स पन्थे जातत्ता पठमजातस्स महापन्थकोति नामं कत्वा इतरस्स चूळपन्थकोति नामं करिंसु । ते द्वेपि दारके गहेत्वा अत्तनो वसनट्टानमेव गता । तेसं तत्थ वसन्तानं महापन्थकदारको अज्जे दारके “चूळपिता महापिताति, अय्यको अय्यिका”ति च वदन्ते सुत्वा मातरं पुच्छि — “अम्म, अज्जे दारका ‘अय्यको अय्यिका’तिपि, ‘महापिता चूळपिता’तिपि वदन्ति, कच्चि अम्हाकज्जेव जातका नत्थी”ति? “आम, तात, अम्हाकं एत्थ जातका नत्थि । राजगहनगरे पन वो धनसेट्ठि नाम अय्यको, तत्थ अम्हाकं बहू जातका”ति । “कस्मा तत्थ न गच्छथ, अम्मा”ति? सा अत्तनो अगमनकारणं पुत्तस्स अकथेत्वा पुत्तेसु पुनप्पुनं कथेन्तेसु सामिकं आह — “इमे दारका मं अतिविय किलमेन्ति, किं नो मातापितरो दिस्वा मंसं खादिस्सन्ति, एहि, दारकानं अय्यककुलं दस्सेस्सामा”ति? “अहं सम्मुखा भवितुं न सक्खिस्सामि, ते पन नयिस्सामी”ति । “साधु येन केनचि उपायेन दारकानं अय्यककुलमेव दट्ठुं वट्ठती”ति । द्वेपि जना दारके आदाय अनुपुब्बेन राजगहं पत्वा नगरद्वारे एकिस्सा सालाय पविसित्वा दारकमाता द्वे दारके गहेत्वा अत्तनो आगतभावं मातापितूनं आरोचापेसि । ते तं सासनं सुत्वा, “संसारे विचरन्तानं न पुत्तो न धीता भूतपुब्बा नाम नत्थि, ते अम्हाकं महापराधिका, न सक्का तेहि अम्हाकं चक्खुपथे ठातुं, एत्तकं नाम धनं गहेत्वा द्वेपि जना फासुकट्टानं गन्त्वा जीवन्तु, दारके पन इध पेसेन्तू”ति धनं दत्वा दूतं पाहेसुं ।

तेहि पेसितं धनं गहेत्वा दारके आगतदूतानज्जेव हत्थे दत्वा पहिणिसु । दारका अय्यककुले वट्ठन्ति । तेसु चूळपन्थको

अतिदहरो, महापन्थको पन अय्यकेन सद्धिं दसबलस्स धम्मकथं सोतुं गच्छति । तस्स निच्चं सत्थु सन्तिकं गच्छन्तस्स पब्बज्जाय चित्तं नमि । सो अय्यकं आह — “सचे मं अनुजानेय्याथ, अहं पब्बजेय्य”न्ति । “किं वदेसि, तात, सकलस्स लोकस्सपि मे पब्बज्जातो तव पब्बज्जा भद्रिका । सचे सक्कोसि पब्बजाही”ति । तं सत्थु सन्तिकं नेत्वा, “किं, गहपति, दारको ते लद्धो”ति वुत्ते, “आम, भन्ते, अयं मे नत्ता तुम्हाकं सन्तिके पब्बजितुकामो”ति आह । सत्था अज्जरं पिण्डपातचारिकं भिक्खुं “इमं दारकं पब्बाजेही”ति आणापेसि । थेरो तस्स तचपञ्चककम्मट्ठानं आचिक्खित्वा पब्बाजेसि । सो बहुं बुद्धवचनं उगगण्हित्वा परिपुण्णवस्सो उपसम्पदं लभित्वा योनिमोमनसिकारेण कम्मट्ठानं करोन्तो अरहत्तं पापुणि । सो ज्ञानसुखेन फलसुखेन वीतिनामेन्तो चिन्तेसि — “सक्का नु खो इदं सुखं चूळपन्थकस्स दातु”न्ति! ततो अय्यकसेट्ठिस्स सन्तिकं गन्त्वा एवमाह — “महासेट्ठि, सचे अनुजानेय्याथ, अहं चूळपन्थकं पब्बाजेय्य”न्ति । “पब्बाजेथ, भन्ते”ति । सेट्ठि किर सासने च सुप्पसन्नो, “कतरधीताय वो एते पुत्ता”ति पुच्छियमानो च “पलातधीताया”ति वत्तुं लज्जति, तस्मा सुखेनेव तेसं पब्बज्जं अनुजानि । थेरो चूळपन्थकं पब्बाजेत्वा सीलेसु पतिट्ठापेसि । सो पब्बजित्वाव दन्धो अहोसि ।

“पद्मं यथा कोकनदं सुगन्धं,
पातो सिया फुल्लमवीतगन्धं ।
अङ्गीरसं पस्स विरोचमानं,
तपन्तमादिच्चमिवन्तलिकखे”ति ॥ (सं० नि० १.१२३; अ० नि० ५.१९५) —

इमं एकं गाथं चतूहि मासेहि उगगण्हितुं नासक्खि । सो किर कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले पब्बजित्वा पज्जवा हुत्वा अज्जरस्स दन्धभिक्खुनो उद्देसगगणकाले परिहासकेळि अकासि । सो भिक्खु तेन परिहासेन लज्जितो नेव उद्देसं गण्हि, न सज्झायमकासि । तेन कम्मेण अयं पब्बजित्वाव दन्धो जातो, गहितगहितं पदं उपरूपरिपदं गणहन्तस्स नस्सति । तस्स इममेव गाथं उगगहेतुं वायमन्तस्स चत्तारो मासा अतिक्कन्ता । अथ नं महापन्थको, “चूळपन्थक, त्वं इमस्मिं सासने अभब्बो, चतूहि मासेहि एकं गाथमपि गण्हितुं न सक्कोसि, पब्बजितकिच्चं पन कथं मत्थकं पापेस्ससि, निक्खम इतो”ति विहारा निक्कट्ठि । चूळपन्थको बुद्धसासने सिनेहेन गिहिभावं न पत्थेति ।

तस्मिञ्च काले महापन्थको भत्तुद्देसको अहोसि । जीवको कोमारभच्चो बहुं मालागन्धविलेपनं आदाय अत्तनो अम्बवनं गन्त्वा सत्थारं पूजेत्वा धम्मं सुत्वा उट्ठायासना दसबलं वन्दित्वा महापन्थकं उपसङ्गमित्वा, “कित्तका, भन्ते, सत्थु सन्तिके भिक्खू”ति पुच्छि । “पञ्चमत्तानि भिक्खुसतानी”ति । “स्वे, भन्ते, बुद्धप्पमुखानि पञ्च भिक्खुसतानि आदाय अम्हाकं निवेसने भिक्खं गणहथा”ति । “उपासक, चूळपन्थको नाम भिक्खु दन्धो अविरुळ्हधम्मो, तं ठपेत्वा सेसानं निमन्तनं सम्पटिच्छामी”ति थेरो आह । तं सुत्वा चूळपन्थको चिन्तेसि — “थेरो एत्तकानं भिक्खूनं निमन्तनं सम्पटिच्छन्तो मं बाहिरं कत्वा सम्पटिच्छति, निस्संसयं मय्हं भातिकस्स मयि चित्तं भिन्नं भविस्सति, किं दानि मय्हं इमिना सासनेन, गिही हुत्वा दानादीनि पुज्जानि करोन्तो जीविस्सामी”ति? सो पुनदिवसे पातोव विब्भमितुं पायासि ।

सत्था पच्चूसकालेयेव लोकं वोलोकेन्तो इमं कारणं दिस्वा पठमतरं गन्त्वा चूळपन्थकस्स गमनमग्गे द्वारकोट्टके चङ्कमन्तो अट्ठासि । चूळपन्थको गच्छन्तो सत्थारं दिस्वा उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा अट्ठासि । अथ नं सत्था “कुहिं पन त्वं, चूळपन्थक, इमाय वेलाय गच्छसी”ति आह । “भाता मं, भन्ते, निक्कट्ठति, तेनाहं विब्भमितुं गच्छामी”ति । “चूळपन्थक, तव पब्बज्जा नाम मम सन्तका, भातरा निक्कट्ठितो कस्मा मम सन्तिकं नागज्झि, एहि, किं ते गिहिभावेन, मम सन्तिके भविस्ससी”ति चक्कट्ठिततलेन पाणिना तं सिरसि परामसित्वा आदाय गन्त्वा गन्धकुटिप्पमुखे निसीदापेत्वा,

“चूळपन्थक, पुरत्थाभिमुखो हुत्वा इमं पिलोतिकं ‘रजोहरणं रजोहरण’न्ति परिमज्जन्तो इधेव होही”ति इद्धिया अभिसङ्खतं परिसुद्धं पिलोतिकं दत्त्वा काले आरोचिते भिक्खुसङ्घपरिवृतो जीवकस्स गेहं गन्त्वा पज्जत्तासने निसीदि । चूळपन्थकोपि सूरियं ओलोकेन्तो तं पिलोतिकं “रजोहरणं रजोहरण”न्ति परिमज्जन्तो निसीदि । तस्स तं पिलोतिकखण्डं परिमज्जन्तस्स किलिङ्गं अहोसि । ततो चिन्तेसि — “इदं पिलोतिकखण्डं अतिविय परिसुद्धं, इमं पन अत्तभावं निस्साय पुरिमपकतिं विजहित्वा एवं किलिङ्गं जातं, अनिच्चा वत सङ्घारा”ति खयवयं पट्टपेन्तो विपस्सनं वट्ठेसि । सत्था “चूळपन्थकस्स चित्तं विपस्सनं आरुळ्ह”न्ति जत्वा, “चूळपन्थक, त्वं पिलोतिकखण्डमेव संकिलिङ्गं ‘रजं रज’न्ति मा सज्जं करि, अब्भन्तरे पन ते रागरजादयो अत्थि, ते हराही”ति वत्त्वा ओभासं विस्सज्जेत्वा पुरतो निसिन्नो विय पज्जायमानरूपो हुत्वा इमा गाथा अभासि —

“रागो रजो न च पन रेणु वुच्चति,
रागस्सेतं अधिवचनं रजोति ।
एतं रज्जं विप्पजहित्व भिक्खवो,
विहरन्ति ते विगतरजस्स सासने ॥

“दोसो रजो न च पन रेणु वुच्चति,
दोसस्सेतं अधिवचनं रजोति ।
एतं रजं विप्पजहित्व भिक्खवो,
विहरन्ति ते विगतरजस्स सासने ॥

“मोहो रजो न च पन रेणु वुच्चति,
मोहस्सेतं अधिवचनं रजोति ।
एतं रजं विप्पजहित्व भिक्खवो,
विहरन्ति ते विगतरजस्स सासने”ति ॥ (महानि० २०९) ।

गाथापरियोसाने चूळपन्थको सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । सह पटिसम्भिदाहियेवस्स तीणि पिटकानि आगमिसु ।

सो किर पुब्बे राजा हुत्वा नगरं पदक्खिणं करोन्तो नलाटतो सेदे मुच्चन्ते परिसुद्धेन साटकेन नलाटन्तं पुञ्छि, साटको किलिङ्गो अहोसि । सो “इमं सरीरं निस्साय एवरूपो परिसुद्धो साटको पकतिं जहित्वा किलिङ्गो जातो, अनिच्चा वत सङ्घारा”ति अनिच्चसज्जं पटिलभि । ते कारणेनस्स रजोहरणमेव पच्चयो जातो ।

जीवकोपि खो कोमारभच्चो दसबलस्स दक्खिणोदकं उपनामेसि । सत्था “ननु, जीवक, विहारे भिक्खू अत्थी”ति हत्थेन पत्तं पिदहि । महापन्थको “ननु, भन्ते, विहारे भिक्खू नत्थी”ति आह । सत्था “अत्थि, जीवका”ति आह । जीवको “तेन हि भणो गच्छ, विहारे भिक्खून् अत्थिभावं वा नत्थिभावं वा त्वज्जेव जानाही”ति पुरिसं पेसेसि । तस्मिं खणे चूळपन्थको “मय्हं भातिको ‘विहारे भिक्खू नत्थी’ति भणति, विहारे भिक्खून् अत्थिभावमस्स पकासेस्सामी”ति सकलं अम्बवनं भिक्खून्ज्जेव पूरेसि । एकच्चे भिक्खू चीवरकम्मं करोन्ति, एकच्चे रजनकम्मं करोन्ति, एकच्चे सज्झायं करोन्ति । एवं अज्जमज्जअसदिसं भिक्खुसहस्सं मापेसि । सो पुरिसो विहारे बहू भिक्खू दिस्वा निवत्तित्वा, “अय्य, सकलं

अम्बवनं भिक्खूहि परिपुण्णं”न्ति जीवकस्स आरोचेसि । थेरोपि खो तत्थेव —

“सहस्सकखत्तुमत्तानं, निम्मिनित्वान पन्थको ।

निसीदम्बवने रम्मे, याव कालप्पवेदना”ति ॥

अथ सत्था तं पुरिसं आह — “विहारं गन्त्वा ‘सत्था चूळपन्थकं नाम पक्कोसती’ति वदेही”ति । तेन गन्त्वा तथा वुत्ते, “अहं चूळपन्थको, अहं चूळपन्थको”ति मुखसहस्सं उट्ठहि । सो पुरिसो पुन गन्त्वा, “सब्बेपि किर, भन्ते, चूळपन्थकायेव नामा”ति आह । “तेन हि गन्त्वा यो ‘अहं चूळपन्थको’ति पठमं वदति, तं हत्थे गण्ह, अवसेसा अन्तरधायिस्सन्ती”ति । सो तथा अकासि । तावदेव सहस्समत्ता भिक्खू अन्तरधायिंसु । थेरोपि तेन पुरिसेन सद्धिं अगमासि । सत्था भत्तकिच्चपरियोसाने जीवकं आमन्तेसि — “जीवक, चूळपन्थकस्स पत्तं गण्हाहि, अयं ते अनुमोदनं करिस्सती”ति । जीवको तथा अकासि । थेरो सीहनादं नदन्तो तरुणसीहो विय तीहि पिटकेहि सद्धोभेत्वा अनुमोदनमकासि । सत्था उट्ठायासना भिक्खुसङ्घपरिवुतो विहारं गन्त्वा भिक्खूहि वत्ते दस्सिते गन्धकुटिप्पमुखे ठत्वा भिक्खुसङ्घस्स सुगतोवादं दत्वा कम्मट्ठानं कथेत्वा भिक्खुसङ्घं उय्योजेत्वा सुरभिगन्धवासितं गन्धकुटिं पविसित्वा दक्खिणेन पस्सेन सीहसेय्यं उपगतो । अथ सायन्हसमये भिक्खू इतो चितो च समोसरित्वा रत्तकम्बलसाणिया परिक्खित्ता विय निसीदित्वा सत्थु गुणकथं आरभिंसु, “आवुसो, महापन्थको चूळपन्थकस्स अज्झासयं अजानन्तो चतूहि मासेहि एकं गाथं उग्गण्हापेतुं न सक्कोति, ‘दन्धो अयं’न्ति विहारा निक्कट्ठि, सम्मासम्बुद्धो पन अत्तनो अनुत्तरधम्मराजताय एकस्मिंयेवस्स अन्तरभत्ते सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं अदासि, तीणि पिटकानि सह पटिसम्भिदाहियेव आगतानि, अहो बुद्धानं बलं नाम महन्त”न्ति ।

अथ भगवा धम्मसभायं इमं कथापवत्तिं जत्वा, “अज्ज मया गन्तुं वट्ठती”ति बुद्धसेय्याय उट्ठाय सुरत्तदुपट्टं निवासेत्वा विज्जुलतं विय कायबन्धनं बन्धित्वा रत्तकम्बलसदिसं सुगतमहाचीवरं पारुपित्वा सुरभिगन्धकुटितो निक्खम्म मत्तवरवारणसीहविजम्भितविलासेन अनन्ताय बुद्धलीळाय धम्मसभं गन्त्वा अलङ्कृतमण्डलमाळमज्जे सुपज्जत्तवरबुद्धासनं अभिरुह छब्बण्णबुद्धरंसियो विस्सज्जेन्तो अण्णवकुच्छिं खोभयमानो युगन्धरमत्थके बालसूरियो विय आसनमज्जे निसीदि । सम्मासम्बुद्धे पन आगतमत्ते भिक्खुसङ्घो कथं पच्छिन्दित्वा तुण्ही अहोसि । सत्था मुदुकेन मेत्तचित्तेन परिसं ओलोकेत्वा, “अयं परिसा अतिविय सोभति, एकस्सपि हत्थकुक्कुच्चं वा पादकुक्कुच्चं वा उक्कासितसद्धो वा खिपितसद्धो वा नत्थि, सब्बेपि इमे बुद्धगारवेन सगारवा, बुद्धतेजेन तज्जिता । मयि आयुकप्पम्पि अकथेत्वा निसिन्ने पठमं कथं समुट्ठापेत्वा न कथेस्सन्ति । कथासमुट्ठापनवत्तं नाम मयाव जानितब्बं, अहमेव पठमं कथेस्सामी”ति मधुरेन ब्रह्मस्सरेन भिक्खू आमन्तेत्वा, “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना, का च पन वो अन्तराकथा विप्पकता”ति पुच्छित्वा, “इमाय नामा”ति वुत्ते, “न, भिक्खवे, चूळपन्थको इदानेव दन्धो, पुब्बेपि दन्धोयेव । न केवलज्चस्साहं इदानेव अवस्सयो जातो, पुब्बेपि अवस्सयो अहोसिमेव । पुब्बे पनाहं इमं लोकियकुटुम्बस्स सामिकं अकासिं, इदानि लोकुत्तरकुटुम्बस्सा”ति वत्वा तमत्थं वित्थारतो सोतुकामेहि भिक्खूहि आयाचितो अतीतं आहरि —

“अतीते, भिक्खवे, बाराणसिनगरवासी एको माणवो तक्कसिलं गन्त्वा सिप्पुग्गहणत्थाय दिसापामोक्खस्स आचरियस्स धम्मन्तेवासिको हुत्वा पज्चन्नं माणवकसतानं अन्तरे अतिविय आचरियस्स उपकारको अहोसि, पादपरिकम्मादीनि सब्बकिच्चानि करोति । दन्धताय पन किज्चि उग्गण्हितुं न सक्को”ति । आचरियो “अयं मम बहूपकारो, सिक्खापेस्सामि न”न्ति वायमन्तोपि किज्चि सिक्खापेतुं न सक्कोति । सो चिरं वसित्वा एकगाथम्पि उग्गण्हितुं असक्कोन्तो उक्कण्ठित्वा “गमिस्सामी”ति आचरियं आपुच्छि । आचरियो चिन्तेसि — “अयं मय्हं उपकारको,

पण्डितभावमस्स पच्चासीसामि, न नं कातुं सक्कोमि, अवस्सं मया इमस्स पच्चुपकारो कातब्बो, एकमस्स मन्तं बन्धित्वा दस्सामी”ति सो तं अरज्जं नेत्वा “घट्टेसि घट्टेसि, किं कारणा घट्टेसि? अहमिं तं जानामि जानामी”ति इमं मन्तं बन्धित्वा उग्गण्हापेन्तो अनेकसतक्खत्तुं परिवत्तापेत्वा, “पज्जायति ते”ति पुच्छित्वा, “आम, पज्जायती”ति वुत्ते “दन्धेन नाम वायामं कत्वा पगुणं कतं सिप्यं न पलायती”ति चिन्तेत्वा मग्गपरिब्बयं दत्वा, “गच्छ, इमं मन्तं निस्साय जीविस्ससि, अपलायनत्थाय पनस्स निच्चं सज्झायं करेय्यासी”ति वत्वा तं उय्योजेसि। अथस्स माता बाराणसियं सम्पत्तकाले “पुत्तो मे सिप्यं सिक्खित्वा आगतो”ति महासक्कारसम्मानं अकासि।

तदा बाराणसिराजा “अत्थि नु खो मे कायकम्मादीसु कोचि दोसो”ति पच्चवेक्खन्तो अत्तनो अरुच्चनकं किञ्चि कम्मं अदिस्वा “अत्तनो वज्जं नाम अत्तनो न पज्जायति, परेसं पज्जायति, नागरानं परिग्गण्हिस्सामी”ति चिन्तेत्वा सायं अज्जातकवेसेन निक्खमित्वा, “सायमासं भुज्जित्वा निसिन्नमनुस्सानं कथासल्लापो नाम नानप्पकारको होति, सचाहं अधम्मेन रज्जं कारेमि, पापेन अधम्मिकेन रज्जा दण्डबलिआदीहि हतम्हा”ति वक्खन्ति। ‘सचे धम्मेन रज्जं कारेमि, दीघायुको होतु नो राजा’तिआदीनि वत्वा मम गुणं कथेस्सन्ती”ति तेसं तेसं गेहानं भित्तिअनुसारेनेव विचरति।

तस्मिं खणे उमङ्गचोरा द्विन्नं गेहानं अन्तरे उमङ्गं भिन्दन्ति एकउमङ्गेनेव द्वे गेहानि पविसनत्थाय। राजा ते दिस्वा गेहच्छायाय अट्ठासि। तेसं उमङ्गं भिन्दित्वा गेहं पविसित्वा भण्डकं ओलोकितकाले माणवो पबुज्झित्वा तं मन्तं सज्झायन्तो “घट्टेसि घट्टेसि, किं कारणा घट्टेसि? अहमिं तं जानामि जानामी”ति आह। ते तं सुत्वा, “इमिना किरम्हा जाता, इदानि नो नासेस्सती”ति निवत्थवत्थानिपि छट्टेत्वा भीता सम्मुखसम्मुखद्वानेनेव पलायिंसु। राजा ते पलायन्ते दिस्वा इतरस्स च मन्तसज्झायनसद्वं सुत्वा गेहज्जेव ववत्थपेत्वा नागरानं परिग्गण्हित्वा निवेसनं पाविसि। सो विभाताय पन रत्तिया पातोवेकं पुरिसं पक्कोसित्वा आह — “गच्छ भणे, असुकवीथियं नाम यस्मिं गेहे उमङ्गो भिन्नो, तत्थ तक्कसिलतो सिप्यं उग्गण्हित्वा आगतमाणवो अत्थि, तं आनेही”ति। सो गन्त्वा “राजा तं पक्कोसती”ति वत्वा माणवं आनेसि। अथ नं राजा आह — “त्वं, तात, तक्कसिलतो सिप्यं उग्गण्हित्वा आगतमाणवो”ति? “आम, देवा”ति। “अम्हाकमिं तं सिप्यं देही”ति। “साधु, देव, समानासने निसीदित्वा गण्हाही”ति। राजापि तथा कत्वा मन्तं गहेत्वा “अयं ते आचरियभागो”ति सहस्सं अदासि।

तदा सेनापति रज्जो कप्पकं आह — “कदा रज्जो मस्सुं करिस्ससी”ति? “स्वे वा परसुवे वा”ति। सो तस्स सहस्सं दत्वा “किच्चं मे अत्थी”ति वत्वा, “किं, सामी”ति वुत्ते “रज्जो मस्सुकम्मं करोन्तो विय हुत्वा खुरं अतिविय पहंसित्वा गलनाळिं छिन्द, त्वं सेनापति भविस्ससि, अहं राजा”ति। सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा रज्जो मस्सुकम्मकरणदिवसे गन्धोदकेन मस्सुं तेमेत्वा खुरं पहंसित्वा नलाटन्ते गहेत्वा, “खुरो थोकं कुण्ठधारो, एकप्पहारेनेव गलनाळिं छिन्दितुं वट्टती”ति पुन एकमन्तं ठत्वा खुरं पहंसि। तस्मिं खणे राजा अत्तनो मन्तं सरित्वा सज्झायं करोन्तो “घट्टेसि घट्टेसि, किं कारणा घट्टेसि? अहमिं तं जानामि जानामी”ति आह। न्हापितस्स नलाटतो सेदा मुच्चिंसु। सो “जानाति मम कारणं राजा”ति भीतो खुरं भूमियं खिपित्वा पादमूले उरेन निपज्जि। राजानो नाम छेका होन्ति, तेन तं एवमाह — “अरे, दुट्ठ, न्हापित, न मं राजा जानाती”ति सज्जं करोसी”ति। “अभयं मे देहि, देवा”ति। “होतु, मा भायि, कथेही”ति। सेनापति मे, देव, सहस्सं दत्वा, “रज्जो मस्सुं करोन्तो विय गलनाळिं छिन्द, अहं राजा हुत्वा तं सेनापतिं करिस्सामी”ति आहाति। राजा तं सुत्वा “आचरियं मे निस्साय जीवितं लद्ध”न्ति चिन्तेत्वा सेनापतिं पक्कोसापेत्वा, “अम्भो, सेनापति, किं नाम तया मम सन्तिका न लद्धं, इदानि तं दट्ठुं न सक्कोमि, मम रट्ठा निक्खमाही”ति तं रट्ठा पब्बाजेत्वा आचरियं पक्कोसापेत्वा, “आचरिय, तं निस्साय मया जीवितं लद्ध”न्ति वत्वा महन्तं सक्कारं करित्वा तस्स सेनापतिद्वानं अदासि। “सो तदा

चूळपन्थको अहोसि, सत्था दिसापामोक्खो आचरियो’ति ।

सत्था इमं अतीतं आहरित्वा, “एवं, भिक्खवे, पुब्बेपि चूळपन्थको दन्धोयेव अहोसि, तदापिस्साहं अवस्सयो हुत्वा तं लोकियकुटुम्बे पतिट्ठापेसि’न्ति वत्त्वा पुन एकदिवसं “अहो सत्था चूळपन्थकस्स अवस्सयो जातो’ति कथाय समुट्ठिताय **चूळसेट्ठिजातके** अतीतवत्थुं कथेत्वा —

“अप्पकेनापि मेधावी, पाभतेन विचक्खणो ।

समुट्ठापेति अत्तानं, अणुं अग्गिंव सन्धम’न्ति ॥ (जा० १.१.४) —

गाथं वत्त्वा, “न, भिक्खवे, इदानीवाहं इमस्स अवस्सयो जातो, पुब्बेपि अवस्सयो अहोसिमेव । पुब्बे पनाहं इमं लोकियकुटुम्बस्स सामिकं अकासिं, इदानीं लोकुत्तरकुटुम्बस्स । तदा हि चूळन्तेवासिको चूळपन्थको अहोसि, चूळसेट्ठि पन पण्डितो ब्यत्तो नक्खत्तकोविदो अहमेवा’ति जातकं समोधानेसि ।

पुनेकदिवसं धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं, “आवुसो, चूळपन्थको चतूहि मासेहि चतुप्पदं गाथं गहेतुं असक्कोन्तोपि वीरियं अनोस्सज्जित्वाव अरहत्ते पतिट्ठितो, इदानीं लोकुत्तरधम्मकुटुम्बस्स सामिको जातो’ति । सत्था आगन्त्वा, “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना’ति पुच्छित्वा, “इमाय नामा’ति वुत्ते, “भिक्खवे, मम सासने आरद्धवीरियो भिक्खु लोकुत्तरधम्मस्स सामिको होतियेवा’ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

२५. “उट्ठानेनप्पमादेन, संयमेन दमेन च ।

दीपं कयिराथ मेधावी, यं ओघो नाभिकीरती’ति ॥

तत्थ **दीपं कयिराथा**ति वीरियसङ्घातेन उट्ठानेन, सति या अविप्पवासाकारसङ्घातेन अप्पमादेन, चतुपारिसुद्धिसीलसङ्घातेन संयमेन, इन्द्रियदमेन चाति इमेहि कारणभूतेहि चतूहि धम्मेहि धम्मोजपञ्जाय समन्नागतो मेधावी इमस्मिं अतिविय दुल्लभपतिट्ठिताय अतिगम्भीरे संसारसागरे अत्तनो पतिट्ठानभूतं अरहत्तफलं दीपं कयिराथ करेय्य, कातुं सक्कुण्येयाति अत्थो । कीदिसं? **यं ओघो नाभिकीरती**ति यं चतुब्बिधोपि किलेसोघो अभिकिरितुं विद्धंसेतुं न सक्कोति । न हि सक्का अरहत्तं ओघेन अभिकिरितुन्ति ।

गाथापरियोसाने बहू सोतापन्नादयो अहेसुं । एवं देसना सम्पत्तपरिसाय सात्थिका जाताति ।

चूळपन्थकत्थेरवत्थु ततियं ।

४. बालनक्खत्तसङ्कुट्टवत्थु

पमादमनुयुज्जन्तीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो बालनक्खत्तं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिज्झि समये सावत्थियं बालनक्खत्तं नाम सङ्कुट्टं । तस्मिं नक्खत्ते बाला दुम्मेधिनो जना छारिकाय चेव गोमयेन च सरीरं मक्खेत्वा सत्ताहं असब्भं भणन्ता विचरन्ति । किञ्चि जाति सुहज्जं वा पब्बजितं वा दिस्वा लज्जन्ता नाम नत्थि । द्वारे द्वारे ठत्वा असब्भं भणन्ति । मनुस्सा तेसं असब्भं सोतुं असक्कोन्ता यथाबलं अट्ठं वा पादं वा कहापणं वा पेसेन्ति । ते

तेसं द्वारे लद्धं लद्धं गहेत्वा पक्कमन्ति । तदा पन सावत्थियं पञ्च कोटिमत्ता अरियसावका वसन्ति, ते सत्थु सन्तिकं सासनं पेसयिंसु — “भगवा, भन्ते, सत्ताहं भिक्खुसङ्घेन सद्धिं नगरं अप्पविसित्वा विहारेयेव होतू”ति । तच्च पन सत्ताहं भिक्खुसङ्घस्स विहारेयेव यागुभत्तादीनि सम्पादेत्वा पहिणिसु, सयम्पि गोहा न निक्खमिंसु । ते नक्खत्ते पन परियोसिते अट्ठमे दिवसे बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निमन्तेत्वा नगरं पवेसेत्वा महादानं दत्वा एकमन्तं निसिन्ना, “भन्ते, अतिदुक्खेन नो सत्त दिवसानि अतिक्कन्तानि, बालानं असब्भानि सुणन्तानं कण्णा भिज्जनाकारप्पत्ता होन्ति, कोचि कस्सचि न लज्जति, तेन मयं तुम्हाकं अन्तोन्नगरं पविसितुं नादम्ह, मयम्पि गोहतो न निक्खमिम्हा”ति आहंसु । सत्था तेसं कथं सुत्वा, “बालानं दुम्मेधानं किरिया नाम एवरूपा होति, मेधाविनो पन धनसारं विय अप्पमादं रक्खित्वा अमतमहानिब्बानसम्पत्तिं पापुणन्ती”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

२६. “पमादमनुयुज्जन्ति, बाला दुम्मेधिनो जना ।
अप्पमादञ्च मेधावी, धनं सेट्ठं रक्खति ॥

२७. “मा पमादमनुयुज्जेथ, मा कामरतिसन्धवं ।
अप्पमत्तो हि ज्ञायन्तो, पप्पोति विपुलं सुखं”न्ति ॥

तत्थ बालाति बाल्येन समन्नागता इधलोकपरलोकत्थं अजानन्ता । **दुम्मेधिनो**ति निष्पञ्जा । ते पमादे आदीनवं अपस्सन्ता पमादं अनुयुज्जन्ति पवत्तेन्ति, पमादेन कालं वीतिनामेन्ति । **मेधावी**ति धम्मोजपञ्जाय समन्नागतो पन पण्डितो कुलवंसागतं सेट्ठं उत्तमं सत्तरतनधनं विय अप्पमादं रक्खति । यथा हि उत्तमं धनं निस्साय “कामगुणसम्पत्तिं पापुणिस्साम, पुत्तदारं पोसेस्साम, परलोकगमनमगं सोधेस्सामा”ति धने आनिसंसं पस्सन्ता तं रक्खन्ति, एवं पण्डितोपि अप्पमत्तो “पठमज्झानादीनि पटिलभिस्सामि, मग्गफलादीनि पापुणिस्सामि, तिस्सो विज्जा, छ अभिज्जा सम्पादेस्सामी”ति अप्पमादे आनिसंसं पस्सन्तो धनं सेट्ठं अप्पमादं रक्खतीति अत्थो । **मा पमादन्ति** तस्मा तुम्हे मा पमादमनुयुज्जेथ मा पमादेन कालं वीतिनामयित्थ । **मा कामरतिसन्धवन्ति** वत्थुकामकिलेसकामेसु रतिसङ्घातं तण्हासन्धवम्पि मा अनुयुज्जेथ मा चिन्तयित्थ मा पटिलभित्थ । **अप्पमत्तो** हीति उपड्डितस्सतिताय हि अप्पमत्तो ज्ञायन्तो पुगलो विपुलं उळारं निब्बानसुखं पापुणातीति ।

गाथापरियोसाने बहू सोतापन्नादयो अहेसुं । महाजनस्स सात्थिका धम्मदेसना जाताति ।

बालनक्खत्तसङ्कुट्ठवत्थु चतुत्थं ।

५. महाकस्सपत्थेरवत्थु

पमादं अप्पमादेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो महाकस्सपत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

एकस्मिञ्च दिवसे थेरो पिप्फलिगुहायं विहरन्तो राजगहे पिण्डाय चरित्वा पच्छाभत्तं पिण्डपातपटिक्कन्तो आलोकं वट्ठेत्वा पमत्ते च अप्पमत्ते च उदकपथवीपब्बतादीसु चवनके उपपज्जनके च सत्ते दिब्बेन चक्खुना ओलोकेन्तो निसीदि । सत्था जेतवने निसिन्नकोव “केन नु खो विहारेन अज्ज मम पुत्तो कस्सपो विहरती”ति दिब्बेन चक्खुना उपधारेन्तो “सत्तानं चुतूपपातं ओलोकेन्तो विहरती”ति जत्वा “सत्तानं चुतूपपातो नाम बुद्धजाणेनपि अपरिच्छिन्नो, मातुकुच्छियं पटिसन्धिं गहेत्वा मातापितरो अजानापेत्वा चवनसत्तानं परिच्छेदो कातुं न सक्का, ते जानितुं तव अविसयो, कस्सप,

अप्पमत्तको तव विसयो, सब्बसो पन चवन्ते च उपपज्जन्ते च जानितुं पस्सितुं बुद्धानमेव विसयो”ति वत्वा ओभासं फरित्वा सम्मुखे निसिन्नो विय हुत्वा इमं गाथमाह —

२८. “पमादं अप्पमादेन, यदा नुदति पण्डितो ।
पज्जापासादमारुह, असोको सोकिनिं पजं ।
पब्बतट्ठोव भूमट्ठे, धीरो बाले अवेक्खती”ति ॥

तत्थ नुदतीति यथा नाम पोक्खरणिं पविसन्तं नवोदकं पुराणोदकं खोभेत्वा तस्सोकासं अदत्वा तं अत्तनो मत्थकमत्थकेन पलायन्तं नुदति नीहरति, एवमेव पण्डितो अप्पमादलक्खणं ब्रूहेन्तो पमादस्सोकासं अदत्वा यदा अप्पमादवेगेन तं नुदति नीहरति, अथ सो पनुन्नपमादो अच्चुगगतत्थेन परिसुद्धं दिब्बचक्खुसङ्घातं पज्जापासादं तस्स अनुच्छविकं पटिपदं पूरेन्तो ताय पटिपदाय निस्सेणिया पासादं विय आरुह पहीनसोकसल्लताय असोको, अप्पहीनसोकसल्लताय सोकिनिं पजं सत्तनिकायं चवमानज्जेव उपपज्जमानज्ज दिब्बचक्खुना अवेक्खति पस्सति । यथा किं? पब्बतट्ठोव भूमट्ठेति पब्बतमुद्धानि ठितो भूमियं ठिते, उपरिपासादे वा पन ठितो पासादपरिवेणे ठिते अकिच्छेन अवेक्खति, तथा सोपि धीरो पण्डितो महाखीणासवो असमुच्छिन्नवट्टबीजे बाले चवन्ते च उपपज्जन्ते च अकिच्छेन अवेक्खतीति ।

गाथापरियोसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि सच्छिकरिंसूति ।

महाकस्सपत्थेरवत्थु पज्जमं ।

६. पमत्तापमत्तद्वेसहायकवत्थु

अप्पमत्तो पमत्तेसूति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो द्वे सहायके भिक्खू आरब्ध कथेसि ।

ते किर सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा आरज्जकविहारं पविसिंसु । तेसु एको किर कालस्सेव दारुनि आहरित्वा अङ्गारकपल्लं सज्जेत्वा दहरसामणोरेहि सद्धिं सल्लपन्तो पठमयामं विसिब्बमानो निसीदति । एको अप्पमत्तो समणधम्मं करोन्तो इतरं ओवदति, “आवुसो, मा एवं करि, पमत्तस्स हि चत्तारो अपाया सकघरसदिसा । बुद्धा नाम साठेय्येन आराधेतुं न सक्का”ति सो तस्सोवादं न सुणाति । इतरो “नायं वचनक्खमो”ति तं अवत्वा अप्पमत्तोव समणधम्ममकासि । अलसत्थेरोपि पठमयामे विसिब्बेत्वा इतरस्स चङ्कमित्वा गब्भं पविट्ठकाले पविसित्वा, “महाकुसीत, त्वं निपज्जित्वा सयनत्थाय अरज्जं पविट्ठोसि, किं बुद्धानं सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा उट्ठाय समणधम्मं कातुं वट्ठती”ति वत्वा अत्तनो वसनट्ठानं पविसित्वा निपज्जित्वा सुपति । इतरोपि मज्झिमयामे विस्समित्वा पच्छिमयामे पच्चुट्ठाय समणधम्मं करोति । सो एवं अप्पमत्तो विहरन्तो न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । इतरो पमादेनेव कालं वीतिनामेसि । ते वुट्ठवस्सा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिंसु । सत्था तेहि सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा, “कच्चि, भिक्खवे, अप्पमत्ता समणधम्मं करित्थ, कच्चि वो पब्बजितकिच्चं मत्थकं पत्त”न्ति पुच्छि । पठमं पमत्तो भिक्खु आह — “कुतो, भन्ते, एतस्स अप्पमादो, गतकालतो पट्ठाय निपज्जित्वा निदायन्तो कालं वीतिनामेसी”ति । “त्वं पन भिक्खू”ति । “अहं, भन्ते, कालस्सेव दारुनि आहरित्वा अङ्गारकपल्लं सज्जेत्वा पठमयामे विसिब्बेन्तो निसीदित्वा अनिदायन्तोव कालं वीतिनामेसि”न्ति । अथ नं सत्था “त्वं पमत्तो कालं वीतिनामेत्वा ‘अप्पमत्तोम्ही’ति वदसि, अप्पमत्तं पन पमत्तं करोसी”ति

आह । पुन पमादे दोसे, अप्पमादे आनिसंसे पकासेतुं, “त्वं मम पुत्तस्स सन्तिके जवच्छिन्नो दुब्बलस्सो विय, एस पन तव सन्तिके सीघजवस्सो विया”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२९. “अप्पमत्तो पमत्तेसु, सुत्तेसु बहुजागरो ।
अबलस्संव सीघस्सो, हित्वा याति सुमेधसो”ति ॥

तत्थ अप्पमत्तोति सतिवेपुल्लप्पत्तताय अप्पमादसम्पन्ने खीणासवो । पमत्तेसूति सतिवोसग्गे ठितेसु सत्तेसु । सुत्तेसूति सतिजागरियाभावेन सच्चिरियापथेसु निद्वायन्तेसु । बहुजागरोति महन्ते सतिवेपुल्ले जागरिये ठितो । अबलस्संवाति कुण्ठपादं छिन्नजवं दुब्बलस्सं सीघजवो सिन्धवाजानीयो विय । सुमेधसोति उत्तमपज्जो । तथारूपं पुग्गलं आगमेनपि अधिगमेनपि हित्वा याति । मन्दपज्जस्मिहि एकं सुत्तं गहेतुं वायमन्तेयेव सुमेधसो एकं वग्गं गण्हाति, एवं ताव आगमेन हित्वा याति । मन्दपज्जे पन रत्तिट्ठानदिवाट्ठानानि कातुं वायमन्तेयेव कम्मट्ठानं उग्गहेत्वा सज्झायन्तेयेव च सुमेधसो पुब्बभागेपि परेन कतं रत्तिट्ठानं वा दिवाट्ठानं वा पविसित्वा कम्मट्ठानं सम्मसन्तो सब्बकिलेसे खेपेत्वा नेव लोकुत्तरधम्मे हत्थगते करोति, एवं अधिगमेनपि हित्वा याति । वट्ठे पन नं हित्वा छट्ठेत्वा वट्ठतो निस्सरन्तो यातियेवाति ।

गाथापरियोसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

पमत्तापमत्तद्वेसहायकवत्थु छट्ठं ।

७. मघवत्थु

अप्पमादेन मघवाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेसालियं उपनिस्साय कूटागारसालायं विहरन्तो सक्कं देवराजानं आरब्भ कथेसि ।

वेसालियज्झि महालि नाम लिच्छवी वसति, सो तथागतस्स सक्कपज्जसुत्तन्तदेसनं (दी० नि० २.३४४ आदयो) सुत्वा “सम्मासम्बुद्धो सक्कसम्पत्तिं महतिं कत्वा कथेसि, दिस्वा नु खो कथेसि, उदाहु अदिस्वा । जानाति नु खो सक्कं, उदाहु नो”ति पुच्छिस्सामि न”न्ति चिन्तेसि । अथ खो, महालि, लिच्छवी येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि, एकमन्तं निसिन्नो खो, महालि, लिच्छवी भगवन्तं एतदवोच — “दिट्ठो खो, भन्ते, भगवता सक्को देवानमिन्दो”ति? “दिट्ठो खो मे, महालि, सक्को देवानमिन्दो”ति । “सो हि नुन, भन्ते, सक्कपतिरूपको भविस्सति । दुदसो हि, भन्ते, सक्को देवानमिन्दो”ति । “सक्कज्ज ख्वाहं, महालि, पजानामि सक्ककरणे च धम्मे, येसं धम्मानं समादिन्नत्ता सक्को सक्कत्तं अज्झगा, तज्ज पजानामि” ।

सक्को, महालि, देवानमिन्दो पुब्बे मनुस्सभूतो समानो मघो नाम माणवो अहोसि, तस्मा “मघवा”ति वुच्चति ।

सक्को, महालि, देवानमिन्दो पुब्बे मनुस्सभूतो समानो पुरे दानं अदासि, तस्मा “पुरिन्ददो”ति वुच्चति ।

सक्को, महालि, देवानमिन्दो पुब्बे मनुस्सभूतो समानो सक्कच्चं दानं अदासि, तस्मा “सक्को”ति वुच्चति ।

सक्को, महालि, देवानमिन्दो पुब्बे मनुस्सभूतो समानो आवसथं अदासि, तस्मा “वासवो”ति वुच्चति ।

सक्को, महालि, देवानमिन्दो सहस्सम्पि अत्थं मुहुत्तेन चिन्तेति, तस्मा “सहस्सक्खो”ति वुच्चति ।

सक्कस्स, महालि, देवानमिन्दस्स सुजा नाम असुरकज्जा, पजापति, तस्मा “सुजम्पती”ति वुच्चति ।

सक्को, महालि, देवानमिन्दो देवानं तावतिसानं इस्सरियाधिपच्चं रज्जं कारेति, तस्मा “देवानमिन्दो”ति वुच्चति ।

सक्कस्स, महालि, देवानमिन्दस्स पुब्बे मनुस्सभूतस्स सत्त वतपदानि समत्तानि समादिन्नानि अहेसुं, येसं समादिन्नत्ता सक्को सक्कत्तं अज्झगा । कतमानि सत्त वतपदानि? यावजीवं मातापेत्तिभरो अस्सं, यावजीवं कुले जेड्ढापचायी अस्सं, यावजीवं सण्हावाचो अस्सं, यावजीवं अपिसुणवाचो अस्सं, यावजीवं विगतमलमच्छेरेन चेतसा अगारं अज्झावसेय्यं, मुत्तचागो पयतपाणि वोसग्गतो याचयोगो दानसंविभागरतो अस्सं । यावजीवं सच्चवाचो अस्सं, यावजीवं अक्कोधनो अस्सं, “सचेपि मे कोधो उप्पज्जेय्य, खिप्पमेव न पटिविनेय्य”न्ति । सक्कस्स, महालि, देवानमिन्दस्स पुब्बे मनुस्सभूतस्स इमानि सत्त वतपदानि समत्तानि समादिन्नानि अहेसुं, येसं समादिन्नत्ता सक्को सक्कत्तं अज्झगाति ।

“मातापेत्तिभरं जन्तुं, कुले जेड्ढापचायिनं ।

सण्हं सखिलसम्भासं, पेसुणेय्यप्पहायिनं ॥

“मच्छेरविनये युत्तं, सच्चं कोधाभिभुं नरं ।

तं वे देवा तावतिसा, आहु सप्पुरिसो इती”ति ॥ (सं० नि० १.२५७) —

इदं, महालि, सक्केन मघमाणवकाले कतकम्मन्ति वत्वा पुन तेन “कथं, भन्ते, मघमाणवो पटिपज्जी”ति? तस्स पटिपत्तिं वित्थारतो सोतुकामेन पुट्ठो “तेन हि, महालि, सुणाही”ति वत्वा अतीतं आहरि —

अतीते मगधरट्ठे मचलगामे मघो नाम माणवो गामकम्मकरणट्ठानं गन्त्वा अत्तनो ठितट्ठानं पादन्तेन पंसुं वियूहित्वा रमणीयं कत्वा अट्ठासि । अपरो तं बाहुना पहरित्वा ततो अपनेत्वा सयं तत्थ अट्ठासि । सो तस्स अकुज्झित्वाव अज्जं ठानं रमणीयं कत्वा ठितो । ततोपि नं अज्जो आगन्त्वा बाहुना पहरित्वा अपनेत्वा सयं अट्ठासि । सो तस्सपि अकुज्झित्वाव अज्जं ठानं रमणीयं कत्वा ठितो, इति तं गेहतो निक्खन्ता निक्खन्ता पुरिसा बाहुना पहरित्वा ठितठितट्ठानतो अपनेसुं । सो “सब्बेपेते मं निस्साय सुखिता जाता, इमिना कम्मेन मय्हं सुखदायकेन पुज्जकम्मेन भवितब्ब”न्ति चिन्तेत्वा, पुनदिवसे कुदालं आदाय खलमण्डलमत्तं ठानं रमणीयं अकासि । सब्बे गन्त्वा तत्थेव अट्ठसु । अथ नेसं सीतसमये अग्गिं कत्वा अदासि, गिम्हकाले उदकं । ततो “रमणीयं ठानं नाम सब्बेसं पियं, कस्सचि अप्पियं नाम नत्थि, इतो पट्ठाय मया मग्गं समं करोन्तेन विचरितुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा, पातोव निक्खमित्वा, मग्गं समं करोन्तो छिन्दित्वा, हरितब्बयुत्तका रुक्खसाखा हरन्तो विचरति । अथ नं अपरो दिस्वा आह — “सम्म, किं करोसी”ति? “मय्हं सग्गगामिनं मग्गं करोमि, सम्मा”ति । “तेन हि अहमि ते सहायो होमी”ति । “होहि, सम्म, सग्गो नाम बहूनमि मनापो सुखबहुलो”ति । ततो पट्ठाय द्वे जना अहेसुं । ते दिस्वा तथेव पुच्छित्वा च सुत्वा च अपरोपि तेसं सहायो जातो, एवं अपरोपि अपरोपीति सब्बेपि तत्तिस जना जाता । ते सब्बेपि कुदालादिहत्था मग्गं समं करोन्ता एकयोजनद्वियोजनमत्तट्ठानं गच्छन्ति ।

ते दिस्वा गामभोजको चिन्तेसि — “इमे मनुस्सा अयोगे युत्ता, सचे इमे अरज्जतो मच्छमंसादीनि वा आहरेय्युं । सुरं वा कत्वा पिवेय्युं, अज्जं वा तादिसं कम्मं करेय्युं, अहमि किज्जि किज्जि लभेय्य”न्ति । अथ ने पक्कोसापेत्वा पुच्छि —

“किं करोन्ता विचरथा”ति? “सगमगगं, सामी”ति। “धरावासं वसन्तेहि नाम एवं कातुं न वट्टति, अरञ्जतो मच्छमंसादीनि आहरितुं, सुरं कत्वा पातुं, नानप्पकारे च कम्मन्ते कातुं वट्टती”ति। ते तस्स वचनं पटिक्खिपिंसु, एवं पुनप्पुनं वुच्चमानापि पटिक्खिपिंसुयेव। सो कुञ्जित्वा “नासेस्सामि ने”ति रञ्जो सन्तिकं गन्त्वा, “चोरे ते, देव, वग्गबन्धनेन विचरन्ते पस्सामी”ति वत्वा, “गच्छ, ते गहेत्वा आनेही”ति वुत्ते तथा कत्वा सब्बे ते बन्धित्वा आनेत्वा रञ्जो दस्सेसि। राजा अवीर्मसित्वाव “हत्थिना मद्दापेथा”ति आणापेसि। मघो सेसानं ओवादमदासि — “सम्मा, ठपेत्वा मेत्तं अञ्जो अम्हाकं अवस्सयो नत्थि, तुम्हे कत्थचि कोपं अकत्वा रञ्जे च गामभोजके च मदनहत्थिम्हि च अत्तनि च मेत्तचित्तेन समचित्ताव होथा”ति। ते तथा करिंसु। अथ नेसं मेत्तानुभावेन हत्थी उप्पसङ्कमितुम्पि न विसहि। राजा तमत्थं सुत्वा बहू मनुस्से दिस्वा मद्दितुं न विसहिस्सति? “गच्छथ, ने किलञ्जेन पटिच्छादेत्वा मद्दापेथा”ति आह। ते किलञ्जेन पटिच्छादेत्वा मद्दितुं पेसियमानोपि हत्थी दूरतोव पटिक्कमि।

राजा तं पवत्तिं सुत्वा “कारणेनेत्थ भवितब्ब”न्ति ते पक्कोसापेत्वा पुच्छि — “ताता, मं निस्साय तुम्हे किं न लभथा”ति? “किं नामेतं, देवा”ति? “तुम्हे किर वग्गबन्धनेन चोरा हुत्वा अरञ्जे विचरथा”ति? “को एवमाह, देवा”ति? “गामभोजको, ताता”ति। “न मयं, देव, चोरा, मयं पन अत्तनो सगमगगं सोधेन्ता इदञ्चिदञ्च करोम, गामभोजको अम्हे अकुसलकिरियाय नियोजेत्वा अत्तनो वचनं अकरोन्ते नासेतुकामो कुञ्जित्वा एवमाहा”ति। अथ राजा तेसं कथं सुत्वा सोमनस्सप्पत्तो हुत्वा, “ताता, अयं तिरच्छानो तुम्हाकं गुणे जानाति, अहं मनुस्सभूतो जानितुं नासक्खिं, खमथ मे”ति। एवञ्च पन वत्वा सपुत्तदारं गामभोजकं तेसं दासं, हत्थिं आरोहिनियं, तञ्च गामं यथासुखं परिभोगं कत्वा अदासि। ते “इधेव नो कतपुञ्जस्सानिसंसो दिट्ठो”ति भिय्योसोमत्ताय पसन्नमानसा हुत्वा तं हत्थिं वारेन वारेन अभिरुह्य गच्छन्ता मन्तयिंसु “इदानि अम्हेहि अतिरेकतरं पुञ्जं कातब्बं, किं करोम? चतुमहापथे थावरं कत्वा महाजनस्स विस्समनसालं करिस्सामा”ति। ते वट्ठकिं पक्कोसापेत्वा सालं पट्टपेसुं। मातुगामेसु पन विगतच्छन्दताय तस्सा सालाय मातुगामानं पत्तिं नादंसु।

मघस्स पन गेहे नन्दा, चित्ता, सुधम्मा, सुजाति चतस्सो इत्थियो होन्ति। तासु सुधम्मा वट्ठकिना सद्धिं एकतो हुत्वा, “भातिक, इमिस्सा सालाय मं जेट्टिकं करोही”ति वत्वा लज्जं अदासि। सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा पठममेव कण्णिकत्थाय रुक्खं सुक्खापेत्वा तच्छेत्वा विज्जित्वा कण्णिकं निट्ठापेत्वा, “सुधम्मा नाम अयं साला”ति अक्खरानि छिन्दित्वा वत्थेन पलिवेठेत्वा ठपेसि। अथ ने वट्ठकी सालं निट्ठापेत्वा कण्णिकारोपनदिवसे “अहो, अय्या, एकं करणीयं न सरिम्हा”ति आह। “किं नाम, भो”ति? “कण्णिक”न्ति। “होतु तं आहरिस्सामा”ति। “इदानि छिन्नरुक्खेन कातुं न सक्का, पुब्बेयेव तं छिन्दित्वा तच्छेत्वा विज्जित्वा ठपितकण्णिका लब्धुं वट्टती”ति। “इदानि किं कातब्ब”न्ति? “सचे कस्सचि गेहे निट्ठापेत्वा ठपिता विक्कायिककण्णिका अत्थि, सा परियेसितब्बा”ति। ते परियेसन्ता सुधम्माय गेहे दिस्वा सहस्सं दत्त्वापि मूलेन न लभिंसु। “सचे मं सालाय पत्तिं करोथ, दस्सामी”ति वुत्ते पन “मयं मातुगामानं पत्तिं न दम्मा”ति आहंसु।

अथ ने वट्ठकी आह — “अय्या, तुम्हे किं कथेथ, ठपेत्वा ब्रह्मलोकं अञ्जं मातुगामरहितद्वानं नाम नत्थि, गण्हथ कण्णिकं। एवं सन्ते अम्हाकं कम्मं निट्ठं गमिस्सती”ति। ते “साधू”ति कण्णिकं गहेत्वा सालं निट्ठापेत्वा तिथा विभजिंसु। एकस्मिं कोट्ठासे इस्सरानं वसनद्वानं करिंसु, एकस्मिं दुग्गतानं, एकस्मिं गिलानानं। तेत्तिस जना तेत्तिस फलकानि पज्जपेत्वा हत्थिस्स सज्जं अदंसु — “आगन्तुको आगन्त्वा यस्स अत्थतफलके निसीदति, तं गहेत्वा फलकसामिकस्सेव गेहे पतिट्ठपेहि, तस्स पादपरिकम्मपिट्ठिपरिकम्मपानीयखादनीयभोजनीयसयनानि सब्बानि फलकसामिकस्सेव भारो

भविस्सती”ति । हत्थी आगतागतं गहेत्वा फलकसामिकस्सेव घरं नेति । सो तस्स तं दिवसं कत्तब्बं करोति । मघो सालाय अविदूरे कोविळारुक्खं रोपेत्वा तस्स मूले पासाणफलकं अत्थरि । सालं पविट्ठपविट्ठा जना कण्णिकं ओलोकेत्वा अक्खरानि वाचेत्वा, “सुधम्मा नामेसा साला”ति वदन्ति । तेत्तिसजनानं नामं न पज्जायति । **नन्दा** चिन्तेसि — “इमे सालं करोन्ता अम्हे अपत्तिका करिंसु, सुधम्मा पन अत्तनो ब्यत्तताय कण्णिकं कत्वा पत्तिका जाता, मयापि किञ्चि कातुं वट्ठति, किं नु खो करिस्सामी”ति? अथस्सा एतदहोसि — “सालं आगतागतानं पानीयञ्चेव न्हानोदकञ्च लद्धुं वट्ठति, पोक्खरणिं खणापेस्सामी”ति । सा पोक्खरणिं कारेसि । **चित्ता** चिन्तेसि — “सुधम्माय कण्णिका दिन्ना, नन्दाय पोक्खरणी कारिता, मयापि किञ्चि कातुं वट्ठति, किं नु खो करिस्सामी”ति? अथस्सा एतदहोसि — “सालं आगतागतेहि पानीयं पिवित्वा न्हत्वा गमनकालेपि मालं पिलन्धित्वा गन्तुं वट्ठति, पुप्फारामं कारापेस्सामी”ति । सा रमणीयं पुप्फारामं कारेसि । येभ्य्येन तस्मिं आरामे “असुको नाम पुप्फूपगफलूपगुरुक्खो नत्थी”ति नाहोसि ।

सुजा पन “अहं मघस्स मातुलधीता चेव पादपरिचारिका च, एतेन कतं कम्मं मय्हमेव, मया कतं एतस्सेवा”ति चिन्तेत्वा, किञ्चि अकत्वा अत्तभावमेव मण्डयमाना कालं वीतिनामेसि । मघोपि मातापितुउपट्ठानं कुले जेड्ढापचायनकम्मं सच्चवाचं अफरुसवाचं अपि, सुणवाचं मच्छेरविनयं अक्कोधनन्ति इमानि सत्त वतपदानि पूरेत्वा —

“मातापेत्तिभरं जन्तुं, कुले जेड्ढापचायिनं ।
सण्हं सखिलसम्भासं, पेसुणेय्यप्पहायिनं ॥

“मच्छेरविनये युत्तं, सच्चं कोधाभिभुं नरं ।
तं वे देवा तावतिसा, आहु ‘सप्पुरिसो’इती”ति ॥ (सं० नि० १.२५७) —

एवं पसंसियभावं आपज्जित्वा जीवितपरियोसाने तावतिसभवने सक्को देवराजा हुत्वा निब्बत्ति, तेपिस्स सहायका तत्थेव निब्बत्तिसु, वट्ठकी विस्सकम्मदेवपुत्तो हुत्वा निब्बत्ति । तदा तावतिसभवने असुरा वसन्ति । ते “अभिनवा देवपुत्ता निब्बत्ता”ति दिब्बपानं सज्जयिंसु । सक्को अत्तनो परिसाय कस्सचि अपिवनत्थाय सज्जमदासि । असुरा दिब्बपानं पिवित्वा मज्जिंसु । सक्को “किं मे इमेहि साधारणेन रज्जेना”ति अत्तनो परिसाय सज्जं दत्वा ते पादेसु गाहापेत्वा महासमुद्धे खिपापेसि । ते अवंसिरा समुद्धे पत्तिंसु । अथ नेसं पुज्जानुभावेन सिनेरुनो हेट्ठिमतले असुरविमानं नाम निब्बत्ति, चित्तपाटलि नाम निब्बत्ति ।

देवासुरसङ्ग्रामे पन असुरेसु पराजितेसु दसयोजनसहस्सं तावतिसदेवनगरं नाम निब्बत्ति । तस्स पन नगरस्स पाचीनपच्छिमद्वारानं अन्तरा दसयोजनसहस्सं होति, तथा दक्खिणुत्तरद्वारानं । तं खो पन नगरं द्वारसहस्सयुत्तं अहोसि आरामपोक्खरणिपटिमण्डितं । तस्स मज्झे सालाय निस्सन्देन तियोजनसतुब्बेधेहि धजेहि पटिमण्डितो सत्तरतनमयो सत्तयोजनसतुब्बेधो वेजयन्तो नाम पासादो उगगञ्छि । सुवण्णयट्ठीसु मणिधजा अहेसुं, मणियट्ठीसु सुवण्णधजा; पवाळयट्ठीसु मुत्तधजा, मुत्तयट्ठीसु पवाळधजा; सत्तरतनमयासु यट्ठीसु सत्तरतनधजा, मज्झे ठितो धजो तियोजनसतुब्बेधो अहोसि । इति सालाय निस्सन्देन योजनसहस्सुब्बेधो पासादो सत्तरतनमयोव हुत्वा निब्बत्ति, कोविळारुक्खस्स निस्सन्देन समन्ता तियोजनसतपरिमण्डलो पारिच्छत्तको निब्बत्ति, पासाणफलकस्स निस्सन्देन पारिच्छत्तकमूले दीघतो सट्ठियोजना पुथुलतो पण्णासयोजना बहलतो पञ्चदसयोजना जयसुमनरत्तकम्बलवण्णा पण्डुकम्बलसिला निब्बत्ति । तत्थ निसिन्नकाले उपट्ठकायो पविसति, उट्ठितकाले ऊनं परिपूरति ।

हत्थी पन एरावणो नाम देवपुत्तो हुत्वा निब्बत्ति । देवलोकस्मिञ्चि तिरच्छानगता न होन्ति । तस्मा सो उय्यानकीळाय निक्खमनकाले अत्तभावं विजहित्वा दिव्यद्वयोजनसतिको एरावणो नाम हत्थी अहोसि । सो तेंत्तिसजनानं अत्थाय तेंत्तिस कुम्भे मापेसि आवट्टेन तिगावुतअद्वयोजनपमाणे, सब्बेसं मज्झे सक्कस्स अत्थाय सुदस्सनं नाम तिसयोजनिकं कुम्भं मापेसि । तस्स उपरि द्वादसयोजनिको रतनमण्डपो होति । तत्थ अन्तरन्तरा सत्तरतनमया योजनुब्बेधा धजा उड्डहन्ति । परियन्ते किङ्किणिकजालं ओलम्बति । यस्स मन्दवातेरितस्स पञ्चङ्गिकतूरियसद्वसंमिस्सो दिब्बगीतसद्वो विय रवो निच्छरति । मण्डपमज्झे सक्कस्सत्थाय योजनिको मणिपल्लङ्को पञ्चत्तो होति, तत्थ सक्को निसीदि । तेंत्तिस देवपुत्ता अत्तनो कुम्भे रतनपल्लङ्के निसीदिसु । तेंत्तिसाय कुम्भानं एकेकस्मिं कुम्भे सत्त सत्त दन्ते मापेसि । तेसु एकेको पण्णासयोजनायामो, एकेकस्मिञ्चेत्थ दन्ते सत्त सत्त पोक्खरणियो होन्ति, एकेकाय पोक्खरणिआ सत्त सत्त पदुमिनीगच्छानि, एकेकस्मिं गच्छे सत्त सत्त पुष्फानि होन्ति, एकेकस्मिं पुष्फे सत्त सत्त पत्तानि, एकेकस्मिं पत्ते सत्त सत्त देवधीतरो नच्चन्ति । एवं समन्ता पण्णासयोजनठानेसु हत्थिदन्तेसुयेव नटसमज्जा होन्ति । एवं महन्तं यसं अनुभवन्तो सक्को देवराजा विचरति ।

सुधम्मापि कालं कत्वा गन्त्वा तत्थेव निब्बत्ति । तस्सा सुधम्मा नाम नव योजनसतिका देवसभा निब्बत्ति । ततो रमणीयतरं किर अज्जं ठानं नाम नत्थि, मासस्स अट्ठ दिवसे धम्मस्सवनं तत्थेव होति । यावज्जतना अज्जतरं रमणीयं ठानं दिस्वा, “सुधम्मा देवसभा विया”ति वदन्ति । नन्दापि कालं कत्वा गन्त्वा तत्थेव निब्बत्ति, तस्सा पञ्चयोजनसतिका नन्दा नाम पोक्खरणी निब्बत्ति । चित्तापि कालं कत्वा गन्त्वा तत्थेव निब्बत्ति, तस्सापि पञ्चयोजनसतिकं चित्तलतावनं नाम निब्बत्ति, तत्थ उप्पन्नपुब्बनिमित्ते देवपुत्ते नेत्वा मोहयमाना विचरन्ति । सुजा पन कालं कत्वा एकस्सा गिरिकन्दराय एका बकसकुणिका हुत्वा निब्बत्ति । सक्को अत्तनो परिचारिका ओलोकेन्तो “सुधम्मा इधेव निब्बत्ता, तथा नन्दा च चित्ता च, सुजा नु खो कुहिं निब्बत्ता”ति चिन्तेन्तो तं तत्थ निब्बत्तं दिस्वा, “बाला किञ्चि पुज्जं अकत्वा इदानि तिरच्छानयोनियं निब्बत्ता, इदानि पन तं पुज्जं कारेत्वा इधानेतुं वट्ठती”ति अत्तभावं विजहित्वा अज्जातकवेसेन तस्सा सन्निकं गन्त्वा, “किं करोन्ती इध विचरसी”ति पुच्छि । “को पन त्वं, सामी”ति? “अहं ते सामिको मघो”ति । “कुहिं निब्बत्तोसि, सामी”ति? “अहं तावतिसदेवलोके निब्बत्तो” । “तव सहायिकानं पन निब्बत्तद्धानं जानासी”ति? “न जानामि, सामी”ति । “तापि ममेव सन्निके निब्बत्ता, पस्सिस्ससि ता सहायिका”ति । “कथाहं तत्थ गमिस्सामी”ति? सक्को “अहं तं तत्थ नेस्सामी”ति वत्वा हत्थतले ठपेत्वा देवलोकं नेत्वा नन्दाय पोक्खरणिआ तीरे विस्सज्जेत्वा इतरासं तिस्सन्नं आरोचेसि — “तुम्हाकं सहायिकं सुजं पस्सिस्सथा”ति । “कुहिं सा, देवा”ति? “नन्दाय पोक्खरणिआ तीरे ठिता”ति आह । ता तिस्सोपि गन्त्वा, “अहो अय्याय एवरूपं अत्तभावमण्डनस्स फलं, इदानिस्सा तुण्डं पस्सथ, पादे पस्सथ, जङ्घा पस्सथ, सोभति वतस्सा अत्तभावो”ति केळिं कत्वा पक्कमिसु ।

पुन सक्को तस्सा सन्निकं गन्त्वा, “दिट्ठा ते सहायिका”ति वत्वा “दिट्ठा मं उप्पण्डेत्वा गता, तत्थेव मं नेही”ति वुत्ते तं तत्थेव नेत्वा उदके विस्सज्जेत्वा, “दिट्ठा ते तासं सम्पत्ती”ति पुच्छि । “दिट्ठा, देवा”ति? “तथापि तत्थ निब्बत्तनूपायं कातुं वट्ठती”ति । “किं करोमि, देवा”ति? “मया दिन्नं ओवादं रक्खिस्ससी”ति । “रक्खिस्सामि, देवा”ति । अथस्सा पञ्च सीलानि दत्वा, “अप्पमत्ता रक्खाही”ति वत्वा पक्कामि । सा ततो पट्टाय सयंमतमच्छकेयेव परियेसित्वा खादति । सक्को कतिपाहच्चयेन तस्सा वीमंसनत्थाय गन्त्वा, वालुकापिट्ठे मतमच्छको विय हुत्वा उत्तानो निपज्जि । सा तं दिस्वा “मतमच्छको”ति सज्जाय अगगहेसि । मच्छो गिलनकाले नङ्गुटुं चालेसि । सा “सजीवमच्छको”ति उदके विस्सज्जेसि । सो थोकं वीतिनामेत्वा पुन तस्सा पुरतो उत्तानो हुत्वा निपज्जि । पुन सा “मतमच्छको”ति सज्जाय गहेत्वा गिलनकाले अगगनङ्गुटुं चालेसि । तं दिस्वा “सजीवमच्छो”ति विस्सज्जेसि । एवं तिक्खत्तुं वीमंसित्वा “साधुकं सीलं रक्खती”ति

अत्तानं जानापेत्वा “अहं तव वीमंसनत्थाय आगतो, साधुकं सीलं रक्खसि, एवं रक्खमाना न चिरस्सेव मम सन्तिके निब्बत्तिस्ससि, अप्पमत्ता होही”ति वत्वा पक्कामि ।

सा ततो पट्टाय पन सयंमतमच्छं लभति वा, न वा । अलभमाना कतिपाहच्चयेनेव सुस्सित्वा कालं कत्वा तस्स सीलस्स फलेन बाराणसियं कुम्भकारस्स धीता हुत्वा निब्बत्ति । अथस्सा पन्नरससोळसवस्सुद्देसिककाले सक्को “कुहिं नु खो सा निब्बत्ता”ति आवज्जेन्तो दिस्वा, “इदानी मया तत्थ गन्तुं वट्टती”ति एळालुकवण्णेन पञ्जायमानेहि सत्तहि रतनेहि यानकं पूरेत्वा तं पाजेन्तो बाराणसिं पविसित्वा, “अम्मताता, एळालुकानि गण्हथ गण्हथा”ति उग्घोसेन्तो वीथिं पटिपज्जि । मुग्गमासादीनि गहेत्वा आगते पन “मूलेन न देमी”ति वत्वा, “कथं देसी”ति वुत्ते, “सीलरक्खिकाय इत्थिया दम्मी”ति आह । “सीलं नाम, सामि, कीदिसं, किं काळं, उदाहु नीलादिवण्ण”न्ति? “तुम्हे ‘सीलं कीदिस’न्तिपि न जानाथ, किमेव नं रक्खिस्सथ, सीलरक्खिकाय पन दस्सामी”ति । “सामि, एसा कुम्भकारस्स धीता ‘सीलं रक्खामी’ति विचरति, एतिस्सा देही”ति । सापि नं “तेन हि मय्हं देहि, सामी”ति आह । “कासि त्व”न्ति? “अहं अविजहितपञ्चसीला”ति । “तुम्हमेवेतानि मया आनीतानी”ति यानकं पाजेन्तो तस्सा घरं गन्त्वा अज्जेहि अनाहरियं कत्वा एळालुकवण्णेन देवदत्तियं धनं दत्वा अत्तानं जानापेत्वा, “इदं ते जीवितवुत्तिया धनं, पञ्चसीलानि अखण्डादीनि कत्वा रक्खाही”ति वत्वा पक्कामि ।

सापि ततो चवित्वा असुरभवने असुरजेट्टकस्स धीता हुत्वा सक्कस्स वेरिघरे निब्बत्ति । द्वीसु पन अत्तभावेसु सीलस्स सुरक्खितत्ता अभिरूपा अहोसि सुवण्णवण्णा असाधारणाय रूपसिरिया समन्नागता । वेपचित्तिअसुरिन्दो आगतागतानं असुरानं “तुम्हे मम धीतु अनुच्छविका न होथा”ति तं कस्सचि अदत्वा, “मम धीता अत्तनाव अत्तनो अनुच्छविकं सामिकं गहेस्सती”ति असुरबलं सन्निपातापेत्वा, “तुम्हं अनुच्छविकं सामिकं गण्हा”ति तस्सा, हत्थे पुप्फदामं अदासि । तस्मिं खणे सक्को तस्सा निब्बत्तट्टानं ओलोकेन्तो तं पवत्तिं जत्वा, “इदानी मया गन्त्वा तं आनेतुं वट्टती”ति महल्लकअसुरवण्णं निम्मिनित्वा गन्त्वा परिसपरियन्ते अट्टासि । सापि इतो चितो च ओलोकेन्ती तं दिट्ठमत्ताव पुब्बसन्निवासवसेन उप्पन्नेन पेमेन महोघेनेव अज्झोत्थट्टहदया हुत्वा, “एसो मे सामिको”ति तस्स उपरि पुप्फदामं खिपि । असुरा “अम्हाकं राजा एत्तकं कालं धीतु अनुच्छविकं अलभित्वा इदानी लभि, अयमेवस्स धीतु पितामहतो महल्लको अनुच्छविको”ति लज्जमाना अपक्कमिंसु । सक्कोपि तं हत्थे गहेत्वा “सक्कोहमस्मी”ति नदित्वा आकासे पक्खन्दि । असुरा “वज्चित्तम्हा जरसक्केना”ति तं अनुबन्धिंसु । मातलि, सङ्गाहको वेजयन्तरथं आहरित्वा अन्तरामगे अट्टासि । सक्को तं तत्थ आरोपेत्वा देवनगराभिमुखो पायासि । अथस्स सिप्पलिवनं सम्पत्तकाले रथसद्वं सुत्वा भीता गरुळपोतका विरविंसु । तेसं सद्वं सुत्वा सक्को मातलिं पुच्छि — “के एते विरवन्ती”ति? “गरुळपोतका, देवा”ति । “किं कारणा”ति? “रथसद्वं सुत्वा मरणभयेना”ति । “मं एकं निस्साय एत्तको दिजो रथवेगेन विचुण्णितो मा नस्सि, निवत्तेहि रथ”न्ति । सोपि सिन्धवसहस्सस्स दण्डकसज्जं दत्वा रथं निवत्तेसि । तं दिस्वा असुरा “जरसक्को असुरपुरतो पट्टाय पलायन्तो इदानी रथं निवत्तेसि, अट्ठा तेन उपत्थम्भो लट्ठो भविस्सती”ति निवत्तेत्वा आगमनमग्गेनेव असुरपुरं पविसित्वा पुन सीसं न उक्खिपिंसु ।

सक्कोपि सुजं असुरकज्जं देवनगरं नेत्वा अट्ठतेय्यानं अच्छराकोटीनं जेट्टिकट्टाने ठपेसि । सा सक्कं वरं याचि — “महाराज, मम इमस्मिं देवलोके मातापितरो वा भातिकभगिनियो वा नत्थि, यत्थ यत्थ गच्छसि, तत्थ तत्थ मं गहेत्वाव गच्छेय्यासी”ति । सो “साधू”ति तस्सा पटिज्जं अदासि । ततो पट्टाय चित्तपाटलिया पुप्फिताय असुरा “अम्हाकं निब्बत्तट्टाने दिब्बपारिच्छत्तकस्स पुप्फनकालो”ति युद्धत्थाय सगं अभिरुहन्ति । सक्को हेट्टासमुद्दे नागानं आरक्खं अदासि, ततो सुपण्णानं, ततो कुम्भण्डानं, ततो यक्खानं । ततो चतुन्नं महाराजानं । सब्बूपरि पन उपद्वनिवत्तनत्थाय देवनगरद्वारेसु

वजिरहत्था इन्दपटिमा ठपेसि । असुरा नागादयो जिनित्वा आगतापि इन्दपटिमा दूरतो दिस्वा “सक्को निक्खन्तो”ति पलायन्ति । एवं, महालि, मघो माणवो अप्पमादपटिपदं पटिपज्जि । एवं अप्पमत्तो पनेस एवरूपं इस्सरियं पत्वा द्वीसु देवल्लोकेसु रुज्जं कारेसि । अप्पमादो नामेस बुद्धादीहि पसत्थो । अप्पमादज्हि निस्साय सब्बेसम्पि लोकियल्लोकुत्तरानं विसेसानं अधिगमो होतीति वत्वा इमं गाथमाह —

३०. “अप्पमादेन मघवा, देवानं सेट्ठतं गतो ।
अप्पमादं पसंसन्ति, पमादो गरहितो सदा”ति ॥

तत्थ अप्पमादेनाति मचलगामे भूमिप्पदेससोधनं आदिं कत्वा कतेन अप्पमादेन । मघवाति इदानीं “मघवा”तिपज्जातो मघो माणवो द्विन्नं देवल्लोकानं राजभावेन देवानं सेट्ठतं गतो । पसंसन्तीति बुद्धादयो पण्डिता अप्पमादमेव थोमेन्ति वण्णयन्ति । किं कारणा? सब्बेसं लोकियल्लोकुत्तरानं विसेसानं पटिलाभकारणत्ता । पमादो गरहितो सदाति पमादो पन तेहि अरियेहि निच्चं गरहितो निन्दितो । किं कारणा? सब्बविपत्तीनं मूलभावतो । मनुस्सदोभगं वा हि अपायुप्पत्ति वा सब्बा पमादमूलिकायेवाति ।

गाथापरियोसाने महालि लिच्छवी सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तपरिसायपि बहू सोतापन्नादयो जाताति ।

मघवत्थु सत्तमं ।

८. अज्जतरभिक्षुवत्थु

अप्पमादरतो भिक्षूति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरं भिक्षुं आरम्भ कथेसि ।

सो किर सत्थु सन्तिके याव अरहत्ता कम्मट्ठानं कथापेत्वा अरज्जं पविसित्वा घटेन्तो वायमन्तो अरहत्तं पत्तुं नासक्खि । सो “विसेसेत्वा कम्मट्ठानं कथापेस्सामी”ति ततो निक्खमित्वा सत्थु सन्तिकं आगच्छन्तो अन्तरामग्गे महन्तं दावग्गिं उट्ठितं दिस्वा वेगेन एकं मुण्डपब्बतमत्थकं अभिरुहं निसिन्नो अरज्जं ड्यहमानं अग्गिं दिस्वा आरम्भणं गण्हि — “यथा अयं अग्गि महन्तानि च खुद्दकानि च उपादानानि डहन्तो गच्छति, एवं अरियमग्गजाणगिनापि महन्तानि च खुद्दकानि च संयोजनानि डहन्तेन गन्तब्बं भविस्सती”ति । सत्था गन्धकुटियं निसिन्नोव तस्स चित्ताचारं जत्वा, “एवमेव, भिक्षु, महन्तानिपि खुद्दकानिपि उपादानानि विय इमेसं सत्तानं अब्भन्तरे उप्पज्जमानानि अणुंथूलानि संयोजनानि, तानि जाणगिना ज्ञापेत्वा अभब्बुप्पत्तिकानि कातुं वट्ठती”ति वत्वा ओभासं विस्सज्जेत्वा तस्स भिक्षुनो अभिमुखे निसिन्नो विय पज्जायमानो इमं ओभासगाथमाह —

३१. “अप्पमादरतो भिक्षु, पमादे भयदस्सि वा ।
संयोजनं अणुं थूलं, डहं अग्गीव गच्छती”ति ॥

तत्थ अप्पमादरतोति अप्पमादे रतो अभिरतो, अप्पमादेन वीतिनामेन्तोति अत्थो । पमादे भयदस्सि वाति निरयुप्पत्तिआदिकं पमादे भयं भयतो पस्सन्तो, तासं वा उप्पत्तीनं मूलत्ता पमादं भयतो पस्सन्तो । संयोजनन्ति वट्ठदुक्खेन सद्धिं योजनं बन्धनं पजानं वट्ठे ओसीदापनसमत्थं दसविधं संयोजनं । अणुं थूलन्ति महन्तज्च खुद्दकज्च । डहं अग्गीव गच्छतीति यथा अयं अग्गी एतं महन्तज्च खुद्दकज्च उपादानं डहन्तोव गच्छति । एवमेसो अप्पमादरतो भिक्षु

अप्पमादाधिगतेन जाणग्गिना एतं संयोजनं डहन्तो अभब्बुप्पत्तिकं करोन्तो गच्छतीति अत्थो ।

गाथापरियोसाने सो भिक्खु यथानिसिन्नोव सब्बसंयोजनानि झापेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा आकासेनागन्त्वा तथागतस्स सुवण्णवण्णं सरिरं थोमेत्वा वण्णेत्वा वन्दमानोव पक्कामीति ।

अज्जतरभिक्खुवत्थु अट्ठमं ।

९. निगमवासितिस्सत्थेरवत्थु

अप्पमादरतोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो निगमवासितिस्सत्थेरं नाम आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिज्झि सावत्थितो अविदूरे निगमगामे जातसंवट्ठो एको कुलपुत्तो सत्थु सासने पब्बजित्वा लद्धूपसम्पदो “निगमवासितिस्सत्थेरो नाम अप्पिच्छो सन्तुट्ठो पविवित्तो आरद्धवीरियो”ति पज्जायि । सो निबद्धं जातिगामेयेव पिण्डाय विचरति । अनाथपिण्डिकादीसु महादानानि करोन्तेसु, पसेनदिकोसले असदिसदानं करोन्तेपि सावत्थिं नागच्छति । भिक्खू “अयं निगमवासितिस्सत्थेरो उट्ठाय समुट्ठाय जातिसंघो विहरति, अनाथपिण्डिकादीसु महादानादीनि करोन्तेसु, पसेनदिकोसले असदिसदानं करोन्तेपि नेव आगच्छती”ति कथं समुट्ठापेत्वा सत्थु आरोचयिंसु । सत्था तं पक्कोसापेत्वा, “सच्चं किर त्वं, भिक्खु, एवं करोसी”ति पुच्छित्वा, “नत्थि, भन्ते, मय्हं जातिसंसङ्गो, अहं एते मनुस्से निस्साय अज्झोहरणीयमत्तं आहारं लभामि लूखे वा पणीते वा । यापनमत्ते लद्धे पुन किं आहारपरियेसनेनाति न गच्छामि, जातीहि पन मे संसङ्गो नाम नत्थि, भन्ते”ति वुत्ते सत्था पकतियापि तस्स अज्झासयं विजानन्तो — “साधु साधु, भिक्खू”ति तस्स साधुकारं दत्त्वा, “अनच्छरियं खो पनेतं भिक्खु, यं त्वं मादिसं आचरियं लभित्वा अप्पिच्छो अहोसि । अयज्झि अप्पिच्छता नाम मम तन्ति, मम पवेणी”ति वत्त्वा भिक्खूहि याचितो अतीतं आहारि —

अतीते हिमवन्ते गङ्गातीरे एकस्मिं उदुम्बरवने अनेकसहस्सा सुवा वसिंसु । तत्रेको सुवराजा अत्तनो निवासरुक्खस्स फलेसु खीणेषु यं यदेव अवसिट्ठं होति अङ्कुरो वा पत्तं वा तचो वा, तं तं खादित्वा गङ्गायं पानीयं पिवित्वा परमप्पिच्छो सन्तुट्ठो हुत्वा अज्जत्थ न गच्छति । तस्स अप्पिच्छसन्तुट्ठभावगुणेन सक्कस्स भवनं कम्पि । सक्को आवज्जमानो तं दिस्वा तस्स वीमंसनत्थं अत्तनो आनुभावेन तं रुक्खं सुक्खापेसि । रुक्खो ओभग्गो खाणुमत्तो छिद्दावछिद्दोव हुत्वा वाते पहरन्ते आकोटितो विय सद्दं निच्छारेन्तो अट्ठासि । तस्स छिद्देहि चुण्णानि निक्खमन्ति । सुवराजा तानि खादित्वा गङ्गायं पानीयं पिवित्वा अज्जत्थ अगन्त्वा वातातपं अगणेत्वा उदुम्बरखाणुमत्थके निसीदति । सक्को तस्स परमप्पिच्छभावं जत्त्वा, “मित्तधम्मगुणं कथापेत्वा वरमस्स दत्त्वा उदुम्बरं अमतफलं कत्वा आगमिस्सामी”ति एको हंसराजा हुत्वा सुजं असुरकज्जं पुरतो कत्वा उदुम्बरवनं गन्त्वा अविदूरे एकस्स रुक्खस्स साखाय निसीदित्वा तेन सद्धिं कथेन्तो इमं गाथमाह —

“सन्ति रुक्खा हरिपत्ता, दुमानेकफला बहू ।

कस्मा नु सुक्खे कोळापे, सुवस्स निरतो मनो”ति ॥ (जा० १.९.३०) ।

सब्बं सुवजातकं नवकनिपाते आगतनयेनेव वित्थारेतब्बं । अट्ठुप्पत्तियेव हि तत्थ च इध च नाना, सेसं तादिसमेव । सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा, “तदा सक्को आनन्दो अहोसि, सुवराजा अहमेवा”ति वत्त्वा, “एवं, भिक्खवे, अप्पिच्छता नामेसा मम तन्ति, मम पवेणी, अनच्छरिया मम पुत्तस्स निगमवासितिस्सस्स मादिसं आचरियं लभित्वा अप्पिच्छता,

भिक्षुना नाम निगमवासितिस्सेन विय अप्पिच्छेनेव भवितब्बं । एवरूपो हि भिक्षु अभब्बो समथविपस्सनाधम्मोहि वा मग्गफलेहि वा परिहानाय, अज्जदत्थु निब्बानस्सेव सन्तिके होती'ति वत्वा इमं गाथमाह —

३२. “अप्पमादरतो भिक्षु, पमादे भयदस्सि वा ।
अभब्बो परिहानाय, निब्बानस्सेव सन्तिके'ति ॥

तत्थ अभब्बो परिहानायाति सो एवरूपो भिक्षु समथविपस्सनाधम्मोहि वा मग्गफलेहि वा परिहानाय अभब्बो, नापि पत्तेहि परिहायति, न अप्पत्तानि न पापुणाति । निब्बानस्सेव सन्तिकेति किलेसपरिनिब्बानस्सपि अनुपादापरिनिब्बानस्सापि सन्तिकेयेवाति ।

गाथापरियोसाने निगमवासितिस्सत्थेरो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । अज्जेपि बहू सोतापन्नादयो अहेसुं । महाजनस्स सात्थिका धम्मदेसना जाताति ।

निगमवासितिस्सत्थेरवत्थु नवमं ।

अप्पमादवग्गवण्णना निट्ठिता । दुतियो वग्गो ।

३. चित्तवग्गो

१. मेधियत्थेरवत्थु

फन्दनं चपलं चित्तन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था चालिकाय पब्बते विहरन्तो आयस्मन्तं मेधियं आरब्ध कथेसि ।

तस्स वत्थुं विभावनत्थं सब्बं मेधियसुत्तन्तं (उदा० ३१) वित्थारेतब्बं । सत्था पन तीहि वितक्केहि अन्वासत्तताय तस्मिं अम्बवने पधानं अनुयुज्जितुं असक्कुणित्वा आगतं मेधियत्थेरं आमन्तेत्वा, “अतिभारियं ते, मेधिय, कतं ‘आगमेहि ताव, मेधिय, एककोम्हि याव अज्जोपि कोचि भिक्षु आगच्छती’ति मं याचन्तं एककं पहाय गच्छन्तेन भिक्षुना नाम एवं चित्तवसिकेन भवितुं न वट्ठति, चित्तं नामेतं लहुकं, तं अत्तनो वसे वत्तेतुं वट्ठती’ति वत्वा इमा द्वे गाथा अभसि —

३३. “फन्दनं चपलं चित्तं, दूरक्खं दुन्निवारयं ।
उजुं करोति मेधावी, उसुकारोव तेजनं ॥

३४. “वारिजोव थले खित्तो, ओकमोकतउब्भतो ।
परिफन्दतिदं चित्तं, मारधेय्यं पहातवे’ति ॥

तत्थ फन्दनन्ति रूपादीसु आरम्मणेसु विफन्दमानं । चपलन्ति एकइरियापथेन असण्ठहन्तो गामदारको विय एकस्मिं आरम्मणे असण्ठहनतो चपलं । चित्तन्ति विज्जाणं, भूमिवत्थुआरम्मणकिरियादिविचित्ताय पनेतं “चित्त”न्ति वुत्तं । दूरक्खन्ति किट्ठसम्बाधे ठाने किट्ठखादकगोणं विय एकेकस्मिं सप्पायारम्मणेयेव दुट्ठपनतो दूरक्खं । दुन्निवारयन्ति विसभागारम्मणं गच्छन्तं पटिसेधेतुं दुक्खत्ता दुन्निवारयं । उसुकारोव तेजनन्ति यथा नाम उसुकारो अरज्जतो एकं

वङ्कदण्डकं आहरित्वा नित्तचं कत्वा कज्जियतेलेन मक्खेत्वा अङ्गारकपल्ले तापेत्वा रुक्खालके उप्पीळेत्वा निवङ्कं उजुं वालविज्झनयोगं करोति, कत्वा च पन राजराजमहामत्तानं सिप्पं दस्सेत्वा महन्तं सक्कारसम्मानं लभति, एवमेव मेधावी पण्डितो विज्जू पुरिसो फन्दनादिसभावमेतं चित्तं धुतङ्गारज्जावासवसेन, नित्तचं अपगतओळारिककिलेसं कत्वा सद्धासिनेहेन तेमेत्वा कायिकचेतसिकवीरियेन तापेत्वा समथविपस्सनालके उप्पीळेत्वा उजुं अकुटिलं निब्बिसेवनं करोति, कत्वा च पन सङ्खारे सम्मसित्वा महन्तं अविज्जक्खन्धं पदालेत्वा, “तिस्सो विज्जा, छ अभिज्जा, नव लोकुत्तरधम्मे”ति इमं विसेसं हत्थगतमेव कत्वा अगगदक्खिणेय्यभावं लभति ।

वारिजोवाति मच्छो विय, थले खित्तोति हत्थेन वा पादेन वा जालादीनं वा अज्जतरेन थले छड्डितो ।

ओकमोकतउब्भतोति “ओकपुण्णोहि चीवरेही”ति एत्थ (महाव० ३०६) उदकं ओकं, “ओकं पहाय अनिकेतसारी”ति एत्थ (सु० नि० ८५०) आलयो, एत्थ उभयमपि लब्धति । “ओकमोकतउब्भतो”ति हि एत्थ **ओकमोकतोति** उदकसङ्घाता आलयाति अयमत्थो । **उब्भतोति** उद्भटो । **परिफ्फन्दतिदं चित्तन्ति** यथा सो उदकालयतो उब्भतो थले खित्तो मच्छो उदकं अलभन्तो परिफ्फन्दति, एवमिदं पञ्चकामगुणालयाभिरतं चित्तं ततो उद्भरित्वा मारधेय्यसङ्घातं वट्टं पहातुं विपस्सनाकम्मद्वाने खित्तं कायिकचेतसिकवीरियेन सन्तापियमानं परिफ्फन्दति, सण्ठातुं न सक्कोति । एवं सन्तेपि धुरं अनिक्खपित्वा मेधावी पुग्गलो तं वुत्तनयेनेव उजुं कम्मनियं करोतीति अत्थो । अपरो नयो — इदं मारधेय्यं किलेसवट्टं अविजहित्वा ठितं चित्तं सो वारिजो विय परिफ्फन्दति, तस्मा **मारधेय्यं पहातवे**, येन किलेसवट्टसङ्घातेन मारधेय्येनेव परिफ्फन्दति, तं पहातब्बन्ति ।

गाथापरियोसाने मेघियत्थेरो सोतापत्तिफले पतिट्ठितो, अज्जेपि बहू सोतापन्नादयो जाताति ।

मेघियत्थेरवत्थु पठमं ।

२. अज्जतरभिक्षुवत्थु

दुन्निग्गहस्स लहुनोति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं जेतवने विहरन्तो अज्जतरं भिक्षुं आरब्ध कथेसि ।

कोसलरज्जो किर विजिते पब्बतपादे मातिकगामो नाम एको घनवासो गामो अहोसि । अथेकदिवसं सट्ठिमत्ता भिक्षू सत्थु सन्तिके याव अरहत्ता कम्मद्वानं कथापेत्वा तं गामं गन्त्वा पिण्डाय पविसिंसु । अथ ने यो तस्स गामस्स सामिको मातिको नाम, तस्स माता दिस्वा गेहे निसीदापेत्वा नानग्गरसेन यागुभत्तेन परिविसित्वा, “भन्ते, कत्थ गन्तुकामा”ति पुच्छि । “यथा फासुकद्वानं महाउपासिके”ति । सा “वस्सावासद्वानं, अय्या, परियेसन्ति मज्जे”ति जत्वा पादमूले निपज्जित्वा, “सचे, अय्या, इमं तेमासं इध वसिस्सन्ति, अहं तीणि सरणानि, पञ्च सीलानि गहेत्वा उपोसथकम्मं करिस्सामी”ति आह । भिक्षू “मयं इमं निस्साय भिक्खाय अकिलमन्ता भवनिस्सरणं कातुं सक्खिस्सामा”ति अधिवासयिंसु । सा तेसं वसनद्वानं विहारं पटिजग्गित्वा अदासि ।

ते तत्थेव वसन्ता एकदिवसं सन्निपतित्वा अज्जमज्जं ओवदिंसु, “आवुसो, अम्हेहि पमादचारं चरितुं न वट्टति । अम्हाकज्हि सकगेहं विय अट्ट महानिरया विवट्टद्वारायेव, धरमानकबुद्धस्स खो पन सन्तिके कम्मद्वानं गहेत्वा मयं आगता, बुद्धा च नाम पदानुपदिकं विचरन्तेनापि सठेन आराधेतुं न सक्का, यथाज्झासयेनेव आराधेतुं सक्का, अप्पमत्ता होथ, द्वीहि एकद्वाने न ठातब्बं, न निसीदितब्बं, सायं खो पन थेरूपद्वानकाले पातोव भिक्खाचारकाले एकतो भविस्साम, सेसकाले द्वे

एकतो न भविस्साम, अपिच खो पन अफासुकेन भिक्खुना आगन्त्वा विहारमज्झे घण्डिया पहताय घण्डिसज्जाय आगन्त्वा तस्स भेसज्जं करिस्सामा”ति ।

तेसु एवं कतिकं कत्वा विहरन्तेसु एकदिवसं सा उपासिका सप्पितेलफाणितादीनि गाहापेत्वा दासदासिकम्मकरादीहि परिवृता सायन्हसमये तं विहारं गन्त्वा विहारमज्झे भिक्खू अदिस्वा, “कहं नु खो, अय्या, गता”ति पुरिसे पुच्छित्वा, “अत्तनो अत्तनो रत्तिट्ठानदिवाट्ठानेसु निसिन्ना भविस्सन्ति, अय्ये”ति वृत्ते, “किं नु खो कत्वा दट्ठं सक्खिस्सामी”ति आह । अथ नं भिक्खुसङ्घस्स कतिकवत्तं जाननमनुस्सा आहंसु — “घण्डिया पहताय सन्निपतिस्सन्ति, अय्ये”ति । सा च घण्डिं पहरापेसि । भिक्खू घण्डिसद्वं सुत्वा, “कस्सचि अफासुकं भविस्सती”ति सकसकट्ठानेहि निक्खमित्वा विहारमज्झे सन्निपतिंसु । द्वेपि जना एकमग्गेनागता नाम नत्थि । उपासिका एकेकट्ठानतो एकेकमेव आगच्छन्तं दिस्वा, “मम पुत्तेहि अज्जमज्जं कलहो कतो भविस्सती”ति चिन्तेत्वा भिक्खुसङ्घं वन्दित्वा पुच्छि — “कलहं नु खो, भन्ते, करित्था”ति? “न करोम, महाउपासिके”ति । “सचे वो, भन्ते, कलहो नत्थि, अथ कस्मा यथा अम्हाकं गेहं आगच्छन्ता सब्बे एकतोव आगच्छथ, एवं अनागन्त्वा एकेकट्ठानतो एकेकाव आगता”ति? “महाउपासिके, एकेकस्मिं ठाने निसीदित्वा समणधम्मं करिम्हा”ति । “को एस, भन्ते, समणधम्मो नामा”ति? “द्वत्तिसाकारे सज्झायं करोम, अत्तभावे च खयवयं पट्टपेम, महाउपासिके”ति । “किं पन, भन्ते, द्वत्तिसाकारे सज्झायं कातुं, अत्तभावे च खयवयं पट्टपेतुं तुम्हाकमेव वट्ठति, उदाहु अम्हाकम्पीति, कस्सचिपि अवारितो एस धम्मो, महाउपासिके”ति । “तेन हि, भन्ते, मय्हमि द्वत्तिसाकारं देथ, अत्तभावे च खयवयपट्टपनं आचिक्खथा”ति । “तेन हि उग्गण्ह, महाउपासिके”ति सब्बं उग्गण्हापेसुं ।

सा ततो पट्टाय द्वत्तिसाकारे सज्झायं कत्वा अत्तनि खयवयं पट्टपेत्वा तेहि भिक्खूहि पुरेतरमेव तयो मग्गे, तीणि च फलानि पापुणि । मग्गेनेव चस्सा चतस्सो पटिसम्भिदा लोकियअभिज्जा च आगमिंसु । सा मग्गफलसुखतो वुट्ठाय दिब्बचक्खुना ओलोकेत्वा, “कदा नु खो मम पुत्तेहि अयं धम्मो अधिगतो”ति उपधारेन्ती सब्बेपिमे सरागा सदोसा समोहा ज्ञानविपस्सनामत्तमि तेसं नत्थि, “किं नु खो मय्हं पुत्तानं अरहत्तस्स उपनिस्सयो अत्थि, नत्थी”ति आवज्जेत्वा, “अत्थी”ति दिस्वा, “सेनासनसप्पायं नु खो अत्थि, नत्थी”ति आवज्जेत्वा तमि दिस्वा, “पुग्गलसप्पायं नु खो लभन्ति, न लभन्ती”ति आवज्जेसि, पुग्गलसप्पायमि दिस्वा, “आहारसप्पायं नु खो लभन्ति, न लभन्ती”ति उपधारेन्ती “आहारसप्पायं नेसं नत्थी”ति दिस्वा ततो पट्टाय नानाविधं यागुं, अनेकप्पकारं खज्जकं, नानगरसज्ज भोजनं सम्पादेत्वा गेहे भिक्खू निसीदापेत्वा दक्खिणोदकं दत्वा, “भन्ते, तुम्हाकं यं यं रुच्चति, तं तं गहेत्वा परिभुज्जथा”ति निर्यादेसि । ते यथारुचि यागुआदीनि गहेत्वा परिभुज्जन्ति । तेसं सप्पायाहारं लभन्तानं चित्तं एकगं अहोसि ।

ते एकग्गेन चित्तेन विपस्सनं वट्ठेत्वा न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा चिन्तयिंसु — “अहो महाउपासिका अम्हाकं पतिट्ठा जाता, सचे मयं सप्पायाहारं न लभिमह, न नो मग्गफलपटिवेधो अभविस्स, इदानि वुट्ठवस्सा पवारेत्वा सत्थु सन्तिकं गमिस्सामा”ति । ते “सत्थारं दट्ठुकामम्हा”ति महाउपासिकं आपुच्छिंसु । “महाउपासिका साधु, अय्या”ति । ते अनुगन्त्वा पुनपि, “भन्ते, अम्हे ओलोकेय्याथा”ति बहूनि पियवचनानि वत्वा पटिनिवत्ति । तेपि खो भिक्खू सावत्थिं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्ना “कच्चि, भिक्खवे, खमनीयं, कच्चि यापनीयं, न च पिण्डकेन किलमित्था”ति वृत्ते “खमनीयं, भन्ते, यापनीयं, भन्ते, पिण्डकेन पन नेव किलमिमह । अम्हाकज्हि मातिकमाता नामेका उपासिका चित्ताचारं जत्वा, ‘अहो वत नो एवरूपं नाम आहारं पटियादेय्या’ति चिन्तिते यथाचिन्तितं आहारं पटियादेत्वा अदासी”ति तस्सा गुणकथं कथयिंसु ।

अञ्जतरो भिक्खु तस्सा गुणकथं सुत्वा तत्थ गन्तुकामो हुत्वा सत्थु सन्निके कम्मट्ठानं गहेत्वा, “भन्ते, तं गामं गमिस्सामी”ति सत्थारं आपुच्छित्वा जेतवनतो निक्खमित्वा अनुपुब्बेन तं गामं पत्वा विहारं पविसनदिवसेयेव चिन्तेसि — “अयं किर उपासिका चिन्तितचिन्तितं जानाति, अहञ्च मग्गकिलन्तो विहारं पटिजगितुं न सक्खिस्सामि, अहो वत मे विहारपटिजगकं मनुस्सं पेसेय्या”ति । उपासिका गोहे निसिन्नाव आवज्जेन्ती तमत्थं जत्वा, “गच्छ, विहारं पटिजगित्वा एही”ति मनुस्सं पेसेसि । इतरोपि पानीयं पिवितुकामो “अहो वत मे सक्खरपानकं कत्वा पेसेय्या”ति चिन्तेसि । उपासिका तम्पि पेसेसि । सो पुनदिवसे “पातोव सिनिद्धयागुं मे सउत्तरिभङ्गं पेसेतू”ति चिन्तेसि । उपासिका तथा अकासि । सो यागुं पिवित्वा, “अहो वत मे एवरूपं खज्जकं पेसेय्या”ति चिन्तेसि । उपासिका तम्पि पेसेसि । सो चिन्तेसि — “अयं उपासिका मया सब्बं चिन्तितचिन्तितं पेसेसि, अहं एतं दट्ठुकामो, अहो वत मे नानगरसभोजनं गाहापेत्वा सयमेव आगच्छेय्या”ति । उपासिका “मम पुत्तो मं दट्ठुकामो, आगमनं मे पच्चासीसती”ति भोजनं गाहापेत्वा विहारं गन्त्वा तस्स अदासि । सो कतभत्तकिच्चो “मातिकमाता नाम त्वं, महाउपासिके”ति पुच्छि । “आम, ताता”ति । “त्वं परचित्तं जानासी”ति? “किं मं पुच्छसि, ताता”ति? “मया चिन्तितचिन्तितं सब्बमकासि, तेन तं पुच्छामी”ति । “परचित्तजाननकभिक्खू बहू, ताता”ति? “नाहं अञ्जे पुच्छामि, तुवं पुच्छामि, उपासिके”ति । एवं सन्तेपि उपासिका “परचित्तं जानामी”ति अवत्वा “परचित्तं जानन्ता नाम एवं करोन्ति पुत्ता”ति आह । सो “भारियं वतितं कम्मं, पुथुज्जना नाम सोभनम्पि असोभनम्पि चिन्तेन्ति, सचाहं किञ्चि अयुत्तं चिन्तयिस्सामि, सह भण्डकेन चोरं चूळाय गणहन्ती विय मं विप्पकारं पापेय्य, मया इतो पलायितुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा, “उपासिके, अहं गमिस्सामी”ति आह । “कहं, अय्या”ति? “सत्थु सन्निकं, उपासिके”ति । “वसथ ताव, भन्ते, इधा”ति । “न वसिस्सामि, उपासिके, गमिस्सामेवा”ति निक्खमित्वा सत्थु सन्निकं अगमासि । अथ नं सत्था “किं भिक्खु न त्वं तत्थ वससी”ति पुच्छि । “आम, भन्ते, न सक्का तत्थ वसितु”न्ति । “किं कारणा भिक्खू”ति? “भन्ते, सा उपासिका चिन्तितचिन्तितं सब्बं जानाति, पुथुज्जना च नाम सोभनम्पि असोभनम्पि चिन्तेन्ति, सचाहं किञ्चि अयुत्तं चिन्तेस्सामि, सह भण्डकेन चोरं चूळाय गणहन्ती विय मं विप्पकारं पापेस्सती”ति चिन्तेत्वा आगतोम्हीति । “भिक्खु, तत्थेव तया वसितुं वट्ठती”ति, “न सक्कोमि, भन्ते, नाहं तत्थ वसिस्सामी”ति । “तेन हि त्वं, भिक्खु, एकमेव रक्खितुं सक्खिस्सामी”ति । “किं, भन्ते”ति? “तव चित्तमेव रक्ख, चित्तं नामेतं दुरक्खं, त्वं अत्तनो चित्तमेव निग्गण्ह, मा अञ्जं किञ्चि चिन्तयि, चित्तं नामेतं दुन्निग्गह”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

३५. “दुन्निग्गहस्स लहुनो, यत्थकामनिपातिनो ।

चित्तस्स दमथो साधु, चित्तं दन्तं सुखावहं”न्ति ॥

तत्थ चित्तं नामेतं दुक्खेन निग्गहतीति दुन्निग्गहं । लहुं उप्पज्जति च निरुज्झति चाति लहु । तस्स दुन्निग्गहस्स लहुनो । यत्थकामनिपातिनोति यत्थ कत्थचिदेव निपतनसीलस्स । एतज्झि लभितब्बट्ठानं वा अलभितब्बट्ठानं वा युत्तट्ठानं वा अयुत्तट्ठानं वा न जानाति, नेव जातिं ओलोकेति, न गोत्तं, न वयं । यत्थ यत्थ इच्छति, तत्थ तत्थेव निपततीति “यत्थकामनिपाती”ति वुच्चति । तस्स एवरूपस्स चित्तस्स दमथो साधु चतूहि अरियमग्गेहि दन्तभावो यथा निब्बिसेवनं होति, तथा कतभावो साधु । किं कारणा? इदज्झि चित्तं दन्तं सुखावहं निब्बिसेवनं कतं मग्गफलसुखं परमत्थनिब्बानसुखञ्च आवहतीति ।

देसनापरियोसाने सम्पत्तपरिसाय बहू सोतापन्नादयो अहेसुं, महाजनस्स सात्थिका धम्मदेसना जाताति ।

सत्था तस्स भिक्खुनो इमं ओवादं दत्वा, “गच्छ, भिक्खु, अञ्जं किञ्चि अचिन्तयित्वा तत्थेव वसाही”ति पहिणि ।

सो भिक्खु सत्थु सन्तिका ओवादं लभित्वा तत्थ अगमासि । किञ्चि बहिद्वा चिन्तनं नाम न चिन्तेसि । महाउपासिकापि दिब्बेन चक्खुना ओलोकेन्ती थेरं दिस्वा, “इदानीं ओवाददायकं आचरियं लभित्वा पुनागतो मम पुत्तो”ति अत्तनो जाणेनेव परिच्छिन्दित्वा तस्स सप्पायाहारं पटियादेत्वा अदासि । सो सप्पायभोजनं सेवित्वा कतिपाहेनेव अरहत्तं पत्वा मग्गफलसुखेन वीतिनामेन्तो “अहो महाउपासिका मय्हं पतिट्ठा जाता, अहं इमं निस्साय भवनिस्सरणं पत्तोम्ही”ति चिन्तेत्वा, “इमस्मिं ताव मे अत्तभावे पतिट्ठा जाता, संसारे पन मे संसरन्तस्स अज्जेसुपि अत्तभावेसु अयं पतिट्ठा भूतपुब्बा, नो”ति उपधारेन्तो एकूनअत्तभावसतं अनुस्सरि । सापि एकूनअत्तभावसते तस्स पादपरिचारिका अज्जेसु पटिबद्धचित्ता हुत्वा तं जीविता वोरपेसि । थेरो तस्सा एत्तकं अगुणं दिस्वा, “अहो मयं महाउपासिका भारियं कम्मं अकासी”ति चिन्तेसि ।

महाउपासिकापि गेहे निसिन्नाव “किं नु खो मय्हं पुत्तस्स पब्बजितकिच्चं मत्तकं पत्तं, नो”ति उपधारयमाना तस्स अरहत्तपत्तिं जत्वा उत्तरि उपधारयमाना, “मम पुत्तो अरहत्तं पत्वा अहो वत मे अयं उपासिका महती पतिट्ठा जाता”ति चिन्तेत्वा, “अतीतेपि नु खो मे अयं पतिट्ठा भूतपुब्बा, नो”ति उपधारेन्तो एकूनअत्तभावसतं अनुस्सरि, “अहं खो पन एकूनअत्तभावसते अज्जेहि सद्धिं एकतो हुत्वा एतं जीविता वोरपेसि, अयं मे एत्तकं अगुणं दिस्वा ‘अहो भारियं कम्मं कतं उपासिकाया’”ति चिन्तेसि । “अत्थि नु खो एवं संसारे संसरन्तिया मम पुत्तस्स उपकारो कतपुब्बो”ति उपधारयमाना ततो उत्तरिं सतमं अत्तभावं अनुस्सरित्वा सतमे अत्तभावे मया एतस्स पादपरिचारिकाय हुत्वा एतस्मिं जीविता वोरपनट्ठाने जीवितदानं दिन्नं, अहो मया मम पुत्तस्स महाउपकारो कतपुब्बो”ति गेहे निसिन्नाव उत्तरिं विसेसेत्वा “उपधारेथा”ति आह । सो दिब्बाय सोतधातुया सद्दं सुत्वा विसेसेत्वा सतमं अत्तभावं अनुस्सरित्वा तत्थ ताय अत्तनो जीवितस्स दिन्नभावं दिस्वा, “अहो मम इमाय महाउपासिकाय उपकारो कतपुब्बो”ति अत्तमनो हुत्वा तस्सा तत्थेव चतूसु मग्गफलेसु पज्जं कथेत्वा अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायीति ।

अज्जतरभिक्खुवत्थु दितियं ।

३. अज्जतरउक्कण्ठितभिक्खुवत्थु

सुदुद्दसन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो अज्जतरं उक्कण्ठितभिक्खुं आरब्ध कथेसि ।

सत्थरि किर सावत्थियं विहरन्ते एको सेट्ठिपुत्तो अत्तनो कुलूपगत्येरं उपसङ्कमित्वा, “भन्ते, अहं दुक्खा मुच्चितुकामो, एकं मे दुक्खतो मुच्चनकारणं कथेथा”ति आह । “साधावुसो, सचोसि दुक्खा मुच्चितुकामो, सलाकभत्तं देहि, पक्खिकभत्तं देहि, वस्सावासिकं देहि, चीवरादयो पच्चये देहि, अत्तनो सापतेय्यं तयो कोट्ठासे कत्वा एकेन कम्मन्तं पयोजेहि, एकेन पुत्तदारं पोसेहि, एकं बुद्धसासने देही”ति आह । सो “साधु, भन्ते”ति वुत्तपटिपाटिया सब्बं कत्वा पुन थेरं पुच्छि — “ततो उत्तरिं अज्जं किं करोमि, भन्ते”ति? “आवुसो, तीणि सरणानि गण्ह, पज्ज सीलानि गण्हाही”ति । तानिपि पटिग्गहेत्वा ततो उत्तरिं पुच्छि । “तेन हि दस सीलानि गण्हाही”ति । “साधु, भन्ते”ति गण्हि । सो एवं अनुपुब्बेन पुज्जकम्मस्स कतत्ता अनुपुब्बसेट्ठिपुत्तो नाम जातो । ततो “उत्तरिम्पि कत्तब्बं अत्थि, भन्ते”ति पुन पुच्छित्वा, “तेन हि पब्बजाही”ति वुत्तो निक्खमित्वा पब्बजि । तस्सेको आभिधम्मिकभिक्खु आचरियो अहोसि । एको विनयधरो उपज्झायो । तस्स लद्धूपसम्पदस्स आचरियो अत्तनो सन्तिकं आगतकाले अभिधम्मे पज्जं कथेसि — “बुद्धसासने नाम इदं कातुं वट्ठति, इदं न वट्ठती”ति । उपज्झायोपिस्स अत्तनो सन्तिकं आगतकाले विनये पज्जं कथेसि — “बुद्धसासने नाम इदं कातुं वट्ठति, इदं न वट्ठति, इदं कप्पति, इदं न कप्पती”ति । सो चिन्तेसि — “अहो भारियं इदं कम्मं, अहं दुक्खा मुच्चितुकामो पब्बजितो, इध च मम

हत्थपसारणट्टानम्पि न पज्जायति, गेहे ठत्वाव दुक्खा मुच्चितुं सक्का, मया गिहिना भवितुं वट्ठती'ति । सो ततो पट्ठाय उक्कण्ठितो अनभिरतो द्वत्तिसाकारे सज्झायं न करोति, उद्देसं न गण्हाति, किसो लूखो धमनिसन्थतगतो आलस्सियाभिभूतो कच्छुपरिकिण्णो अहोसि ।

अथ नं दहरसामणेरा, “आवुसो, किं त्वं ठितट्टाने ठितोव निसिन्नट्टाने निसिन्नोव अहोसि, पण्डुरोगाभिभूतो किसो लूखो धमनिसन्थतगतो आलस्सियाभिभूतो कच्छुपरिकिण्णो, किं ते कत'न्ति पुच्छिंसु । “उक्कण्ठितोमिह, आवुसो'ति । “किं कारणा'ति? सो तं पवत्ति आरोचेसि । ते तस्स आचरियुपज्झायानं आचिक्खिंसु । आचरियुपज्झाया तं आदाय सत्थु सन्तिकं अगमंसु । सत्था “किं, भिक्खवे, आगतत्था'ति आह । “भन्ते, अयं भिक्खु तुम्हाकं सासने उक्कण्ठितो'ति । “एवं किर भिक्खू'ति । “आम, भन्ते'ति । “किं कारणा'ति? “अहं, भन्ते, दुक्खा मुच्चितुकामोव पब्बजितो, तस्स मे आचरियो अभिधम्मकथं कथेसि, उपज्झायो विनयकथं कथेसि, स्वाहं 'इध मे हत्थपसारणट्टानम्पि नत्थि, गिहिना हुत्वा सक्का दुक्खा मुच्चितुं, गिहि भविस्सामी'ति सन्निट्टानमकासिं, भन्ते'ति । “सचे त्वं, भिक्खु, एकमेव रक्खितुं सक्खिस्ससि, अवसेसानं रक्खनकिच्चं नत्थी'ति । “किं, भन्ते'ति? “तव चित्तमेव रक्खितुं सक्खिस्ससी'ति । “सक्खिस्सामि, भन्ते'ति । “तेन हि अत्तनो चित्तमेव रक्खाहि, सक्का दुक्खा मुच्चितु'न्ति इमं ओवादं दत्त्वा इमं गाथमाह

३६. “सुदुद्दसं सुनिपुणं, यत्थकामनिपातिनं ।
चित्तं रक्खेथ मेधावी, चित्तं गुत्तं सुखावह'न्ति ॥

तत्थ सुदुद्दसन्ति सुदुद्दसं । सुनिपुणन्ति सुदुद्द निपुणं परमसण्हं । यत्थकामनिपातिनन्ति जातिआदीनि अनोलोकेत्वा लभितब्बालभितब्बयुत्तायुत्तट्टानेसु यत्थ कत्थचि निपतनसीलं । चित्तं रक्खेथ मेधावीति अन्धबालो दुम्मेधो अत्तनो चित्तं रक्खितुं समत्थो नाम नत्थि, चित्तवसिको हुत्वा अनयव्यसनं पापुणाति । मेधावी पन पण्डितोव चित्तं रक्खितुं सक्कोति, तस्मा त्वम्पि चित्तमेव गोपेहि । इदञ्चि चित्तं गुत्तं सुखावहं मगगफलनिब्बानसुखानि आवहतीति ।

देसनापरियोसाने सो भिक्खु सोतापत्तिफलं पापुणि, अज्जेपि बहू सोतापन्नादयो अहेसुं, देसना महाजनस्स सात्थिका अहोसीति ।

अज्जतरउक्कण्ठितभिक्खुवत्थु ततियं ।

४. सङ्गरक्खितभागिनेय्यत्थेरवत्थु

दूरङ्गमन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो सङ्गरक्खितं नाम भिक्खुं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किरको कुलपुत्तो सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा निक्खमित्वा पब्बजितो लब्धूपसम्पदो सङ्गरक्खितत्थेरो नाम हुत्वा कतिपाहेनेव अरहत्तं पापुणि । तस्स कनिट्ठभिगिनी पुत्तं लभित्वा थेरस्स नामं अकासि । सो भागिनेय्यसङ्गरक्खितो नाम हुत्वा वयप्पत्तो थेरस्सेव सन्तिके पब्बजित्वा लब्धूपसम्पदो अज्जतरस्मिं गामकारामे वस्सं उपगन्त्वा, “एकं सत्तहत्थं, एकं अट्ठहत्थ'न्ति द्वे वस्सावासिकसाटके लभित्वा अट्ठहत्थं “उपज्झायस्स मे भविस्सती'ति सल्लक्खेत्वा “सत्तहत्थं मय्हं भविस्सती'ति चिन्तेत्वा वुट्ठवस्सो “उपज्झायं पस्सिस्सामी'ति आगच्छन्तो अन्तरामगगे पिण्डाय चरन्तो आगन्त्वा थेरे

विहारं अनागतेयेव विहारं पविसित्वा थेरस्स दिवाट्टानं सम्मज्जित्वा पादोदकं उपट्टपेत्वा आसनं पञ्जपेत्वा आगमनमगं ओलोकेन्तो निसीदि । अथस्सागमनभावं दिस्वा पच्चुग्गमनं कत्वा पत्तचीवरं पटिग्गहेत्वा, “निसीदथ, भन्ते”ति थेरं निसीदापेत्वा तालवण्टं आदाय बीजित्वा पानीयं दत्वा पादे धोवित्वा तं साटकं आनेत्वा पादमूले ठपेत्वा, “भन्ते, इमं परिभुज्जथा”ति वत्वा बीजयमानो अट्ठासि ।

अथ नं थेरो आह — “सङ्खरक्खित, मय्हं चीवरं परिपुण्णं, त्वमेव परिभुज्जा”ति । “भन्ते, मया लद्धकालतो पट्टाय अयं तुम्हाकमेव सल्लक्खितो, परिभोगं करोथा”ति । “होतु, सङ्खरक्खित, परिपुण्णं मे चीवरं, त्वमेव परिभुज्जा”ति । “भन्ते, मा एवं करोथ, तुम्हेहि परिभुत्ते मय्हं महप्फलं भविस्सती”ति । अथ नं तस्स पुनप्पुनं कथेन्तस्सपि थेरो न इच्छियेव ।

एवं सो बीजयमानो ठितोव चिन्तेसि — “अहं थेरस्स गिहिकाले भागिनेय्यो, पब्बजितकाले सद्धिविहारिको, एवम्पि मया सद्धि उपज्झायो परिभोगं न कत्तुकामो । इमस्मिं मया सद्धि परिभोगं अकरोन्ते किं मे समणभावेन, गिहि भविस्सामी”ति । अथस्स एतदहोसि — “दुस्सण्ठापितो घरावासो, किं नु खो कत्वा गिहिभूतो जीविस्सामी”ति । ततो चिन्तेसि — “अट्ठहत्थसाटकं विक्किणित्वा एकं एळिकं गण्हिस्सामि, एळिका नाम खिप्पं विजायति, स्वाहं विजातं विजातं विक्किणित्वा मूलं करिस्सामि, मूले बहू कत्वा एकं पजापतिं आनेस्सामि, सा एकं पुत्तं विजायिस्सति । अथस्स मम मातुलस्स नामं कत्वा चूळयानके निसीदापेत्वा मम पुत्तञ्च भरियञ्च आदाय मातुलं वन्दितुं आगमिस्सामि, आगच्छन्ते अन्तरामगगे मम भरियं एवं वक्खामि — ‘आनेहि ताव मे पुत्तं वहिस्सामि’न्ति । सा ‘किं ते पुत्तेन, एहि, इमं यानकं पाजेही’ति वत्वा पुत्तं गहेत्वा, ‘अहं नेस्सामि न’न्ति नेत्वा सन्धारेतुं असक्कोन्ती चक्कपथे छट्ठेस्सति । अथस्स सरीरं अभिरुहित्वा चक्कं गमिस्सति, अथ नं ‘त्वं मम पुत्तं नेव मय्हं अदासि, नं सन्धारेतुं नासक्खि नासितोस्मि तया’ति वत्वा पतोदयट्ठिया पिट्ठियं पहरिस्सामी”ति ।

सो एवं चिन्तेन्तोव ठत्वा बीजयमानो थेरस्स सीसे तालवण्टेन पहरि । थेरो “किं नु खो अहं सङ्खरक्खितेन सीसे पहतो”ति उपधारेन्तो तेन चिन्तितचिन्तितं सब्बं जत्वा, “सङ्खरक्खित, मातुगामस्स पहारं दातुं नासक्खि, को एत्थ महल्लकत्थेरस्स दोसो”ति आह । सो “अहो नट्ठोम्हि, जातं किर मे उपज्झायेन चिन्तितचिन्तितं, किं मे समणभावेना”ति तालवण्टं छट्ठेत्वा पलायितुं आरद्धो ।

अथ नं दहरा च सामणेरा च अनुबन्धित्वा आदाय सत्थु सन्तिकं अगमंसु । सत्था ते भिक्खू दिस्वाव “किं, भिक्खवे, आगतत्थ, एको वो भिक्खु लद्धो”ति पुच्छि । “आम, भन्ते, इमं दहरं उक्कण्ठित्वा पलायन्तं गहेत्वा तुम्हाकं सन्तिकं आगतम्हा”ति । “एवं किर भिक्खू”ति? “आम, भन्ते”ति । “किमत्थं ते भिक्खु एवं भारियं कम्मं कत्तं, ननु त्वं आरद्धवीरियस्स एकस्स बुद्धस्स पुत्तो, मादिसस्स नाम बुद्धस्स सासने पब्बजित्वा अत्तानं दमेत्वा सोतापन्नोति वा सकदागामीति वा अनागामीति वा अरहाति वा वदापेतुं नासक्खि, किमत्थं एवं भारियं कम्ममकासी”ति? “उक्कण्ठितोस्मि, भन्ते”ति । “किं कारणा उक्कण्ठितोसी”ति? सो एवं वस्सावासिकसाटकानं लद्धदिवसतो पट्टाय याव थेरस्स तालवण्टेन पहारा सब्बं तं पवत्तिं आरोचेत्वा, “इमिना कारणेन पलातोस्मि, भन्ते”ति आह । अथ नं सत्था “एहि भिक्खु, मा चिन्तयि चित्तं नामेतं दूरे होन्तम्पि आरम्मणं सम्पटिच्छनकजातिकं, रागदोसमोहबन्धना मुच्चनत्थाय वायमितुं वट्ठती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३७. “दूरङ्गमं एकचरं, असरीरं गुहासयं ।

ये चित्तं संयमेस्सन्ति, मोक्खन्ति मारबन्धना”ति ॥

तत्थ दूरङ्गमन्ति चित्तस्स हि मक्कटसुत्तमत्तकम्पि पुरत्थिमादिदिसाभागेन गमनागमनं नाम नत्थि, दूरे सन्तम्पि पन आरम्भणं सम्पटिच्छतीति दूरङ्गमं नाम जातं । सत्तट्ठचित्तानि पन एकतो कण्णिकबद्धानि एकक्खणे उप्पज्जितुं समत्थानि नाम नत्थि । उप्पत्तिकाले एकेकमेव चित्तं उप्पज्जति, तस्मिं निरुद्धे पुन एकेकमेव उप्पज्जतीति एकचरं नाम जातं । चित्तस्स सरीरसण्ठानं वा नीलादिप्पकारो वण्णभेदो वा नत्थीति असरीरं नाम जातं । गुहा नाम चतुमहाभूतगुहा, इदञ्च हृदयरूपं निस्साय पवत्ततीति गुहासयं नाम जातं । ये चित्तन्ति ये केचि पुरिसा वा इत्थियो वा गहट्ठा वा पब्बजिता वा अनुप्पज्जनककिलेसस्स उप्पज्जितुं अदेन्ता सतिसम्मोसेन उप्पन्नकिलेसं पजहन्ता चित्तं संयमेस्सन्ति संयतं अविक्खितं करिस्सन्ति । मोक्खन्ति मारबन्धनाति सब्बेते किलेसबन्धनाभावेन मारबन्धनसङ्घाता तेभूमकवट्टा मुच्चिस्सन्तीति ।

देसनापरियोसाने भागिनेय्यसङ्करिक्खितत्थेरो सोतापत्तिफलं पापुणि, अज्जेपि बहू सोतापन्नादयो जाता, महाजनस्स सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

सङ्करिक्खितभागिनेय्यत्थेरवत्थु चतुत्थं ।

५. चित्तहत्थत्थेरवत्थु

अनवट्ठितचित्तस्साति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो चित्तहत्थत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

एको किर सावत्थिवासी कुलपुत्तो नट्टगोणं परियेसन्तो अरज्जं पविसित्वा मज्झन्हिके काले गोणं दिस्वा गोयूथे विस्सज्जेत्वा, “अवस्सं अय्यानं सन्तिके आहारमत्तं लभिस्सामी”ति खुप्पिपासापीळितो विहारं पविसित्वा भिक्खूनां सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । तस्मिं खो पन समये भिक्खूनां अवक्कारपातियं भुत्तावसेसकं भत्तं होति, ते तं छातकपीळितं दिस्वा, “इतो भत्तं गहेत्वा भुज्जाही”ति वदिंसु । बुद्धकाले च पन अनेकसूपब्यज्जनं भत्तं उप्पज्जति, सो ततो यापनमत्तं गहेत्वा भुज्जित्वा पानीयं पिबित्वा हत्थे धोवित्वा भिक्खू वन्दित्वा, “किं, भन्ते, अज्ज, अय्या, निमन्तनट्ठानं अगमंसू”ति पुच्छि । “नत्थि, उपासक, भिक्खू इमिनाव नीहारेन निबद्धं लभन्ती”ति । सो “मयं उट्ठाय समुट्ठाय रत्तिन्दिवं निबद्धं कम्मं करोन्तापि एवं मधुरब्यज्जनं भत्तं न लभाम, इमे किर निबद्धं भुज्जन्ति, किं मे गिहिभावेन, भिक्खु भविस्सामी”ति चिन्तेत्वा भिक्खू उपसङ्गमित्वा पब्बज्जं याचि । अथ नं भिक्खू “साधु उपासका”ति पब्बाजेसुं ।

सो लद्धूपसम्पदो सब्बप्पकारं वत्तपटिवत्तं अकासि । सो बुद्धानं उप्पन्नेन लाभसक्कारेन कतिपाहच्चयेन थूलसरीरो अहोसि । ततो चिन्तेसि — “किं मे भिक्खाय चरित्वा जीवितेन, गिही भविस्सामी”ति । सो विब्भमित्वा गेहं पाविसि । तस्स गेहे कम्मं करोन्तस्स कतिपाहेनेव सरीरं मिलायि । ततो “किं मे इमिना दुक्खेन, समणो भविस्सामी”ति चिन्तेत्वा पुन गन्त्वा पब्बजि । सो कतिपाहं वीतिनामेत्वा पुन उक्कण्ठित्वा विब्भमि, पब्बजितकाले पन भिक्खूनां उपकारको होति । सो कतिपाहेनेव पुनपि उक्कण्ठित्वा, “किं मे गिहिभावेन, पब्बजिस्सामी”ति गन्त्वा भिक्खू वन्दित्वा पब्बज्जं याचि । अथ नं भिक्खू उपकारवसेन पुन पब्बाजयिंसु । एवं सो इमिना नियामेनेव छक्खत्तुं पब्बजित्वा उप्पब्बजितो । तस्स भिक्खू “एस चित्तवसिको हुत्वा विचरती”ति चित्तहत्थत्थेरोति नामं करिंसु ।

तस्सेवं अपरापरं विचरन्तस्सेव भरिया गब्भिनी अहोसि । सो सत्तमे वारे अरज्जतो कसिभण्डमादाय गेहं गन्त्वा भण्डकं ठपेत्वा “अत्तनो कासावं गण्हिस्सामी”ति गब्भं पाविसि । तस्मिं खणे तस्स भरिया निपज्जित्वा निदायति । तस्सा निवत्थसाटको अपगतो होति, मुखतो च लाला पग्घरति, नासा घुरघुरायति, मुखं विवट्ठं, दन्तं घंसति, सा तस्स

उद्धमातकसरीरं विय उपट्ठासि । सो “अनिच्चं दुक्खं इदं”न्ति सज्जं लभित्वा, “अहं एत्तकं कालं पब्बजित्वा इमं निस्साय भिक्खुभावे सण्ठातुं नासक्खि”न्ति कासायकोटियं गहेत्वा उदरे बन्धित्वा गेहा निक्खमि ।

अथस्स अनन्तरगेहे ठिता सस्सु तं तथा गच्छन्तं दिस्वा, “अयं पटिउक्कण्ठितो भविस्सति, इदानीव अरज्जतो आगन्त्वा कासावं उदरे बन्धित्वाव गेहा निक्खन्तो विहाराभिमुखो गच्छति, किं नु खो”ति गेहं पविसित्वा निद्वायमानं धीतरं पस्सित्वा “इमं दिस्वा सो विप्पटिसारी हुत्वा गतो”ति जत्वा धीतरं पहरित्वा “उट्ठेहि काळकण्णि, सामिको ते तं निद्वायमानं दिस्वा विप्पटिसारी हुत्वा गतो, नत्थि सो इतो पट्टाय तुह”न्ति आह । “अपेहि अपेहि, अम्म, कुतो तस्स गमनं अत्थि, कतिपाहेनेव पुनागमिस्सती”ति आह । सोपि “अनिच्चं दुक्खं”न्ति वत्वा गच्छन्तो गच्छन्तोव सोतापत्तिफलं पापुणि । सो गन्त्वा भिक्खू वन्दित्वा पब्बज्जं याचि । “न सक्खिस्साम मयं तं पब्बाजेतुं, कुतो तुहं समणभावो, सत्थकनिसानपासाणसदिसं तव सीस”न्ति । “भन्ते, इदानीं मं अनुकम्पाय एकवारं पब्बाजेथा”ति । ते तं उपकारवसेन पब्बाजयिंसु । सो कतिपाहेनेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि ।

तेपि नं आहंसु — “आवुसो चित्तहत्थ, तव गमनसमयं त्वमेव जानेय्यासि, इमस्मिं वारे ते चिरायित”न्ति । “भन्ते, संसग्गस्स अत्थिभावकाले गतम्हा, सो नो संसग्गो छिन्नो, इदानीं अगमनधम्मा जातम्हा”ति । भिक्खू सत्थु सन्निकं गन्त्वा, “भन्ते, अयं भिक्खु अम्हेहि एवं वुत्तो एवं नाम कथेसि, अज्जं ब्याकरोति, अभूतं वदती”ति आहंसु । सत्था “आम, भिक्खवे, मम पुत्तो अत्तनो अनवट्ठितचित्तकाले सद्धम्मं अजाननकाले गमनागमनं अकासि, इदानीस्स पुज्जञ्च पापञ्च पहीन”न्ति वत्वा इमा द्वे गाथा आह —

३८. “अनवट्ठितचित्तस्स, सद्धम्मं अविजानतो ।

परिप्लवपसादस्स, पज्जा न परिपूरति ॥

३९. “अनवस्सुतचित्तस्स, अनन्वाहतचेतसो ।

पुज्जपापपहीनस्स, नत्थि जागरतो भय”न्ति ॥

तत्थ अनवट्ठितचित्तस्साति चित्तं नामेतं कस्सचि निबद्धं वा थावरं वा नत्थि । यो पन पुग्गलो अस्सपिट्ठे ठपितकुम्भण्डं विय च थुसरसिम्हि कोट्टितखाणुको विय च खल्लाटसीसे ठपितकदम्बपुष्पं विय च न कत्थचि सण्ठाति, कदाचि बुद्धसावको होति, कदाचि आजीवको, कदाचि निगण्ठो, कदाचि तापसो । एवरूपो पुग्गलो अनवट्ठितचित्तो नाम । तस्स अनवट्ठितचित्तस्स । **सद्धम्मं अविजानतो**ति सत्ततिसबोधिपक्खियधम्मभेदं इमं सद्धम्मं अविजानन्तस्स परित्तसद्धताय वा उल्लवसद्धताय वा **परिप्लवपसादस्स** कामावचररूपावचरादिभेदा **पज्जा न परिपूरति** । कामावचरायपि अपरिपूरयमानाय कुतोव रूपावचरारूपावचरलोकुत्तरपज्जा परिपूरिस्सतीति दीपेति । **अनवस्सुतचित्तस्साति** रागेन अतिन्तचित्तस्स । **अनन्वाहतचेतसो**ति “आहतचित्तो खिलजातो”ति (दी० नि० ३.३१९; विभ० ९४१; म० नि० १.१८५) आगतद्धाने दोसेन चित्तस्स पहतभावो वुत्तो, इध पन दोसेन अप्पटिहत्तचित्तस्साति अत्थो । **पुज्जपापपहीनस्साति** चतुत्थमग्गेन पहीनपुज्जस्स चैव पहीनपापस्स च खीणासवस्स । **नत्थि जागरतो भयन्ति** खीणासवस्स जागरन्तस्सेव अभयभावो कथितो विय । सो पन सद्धादीहि पज्चहि जागरधम्महि समन्नागतत्ता जागरो नाम । तस्मा तस्स जागरन्तस्सापि अजागरन्तस्सापि किलेसभयं नत्थि किलेसानं अपच्छावत्तनतो । न हि तं किलेसा अनुबन्धन्ति तेन तेन मग्गेन पहीनानं किलेसानं पुन अनुपगमनतो । तेनेवाह — “सोतापत्तिमग्गेन ये किलेसा पहीना, ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छति, सकदागामिअनागामिअरहत्तमग्गेन ये किलेसा पहीना, ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न

पच्चागच्छती”ति (चूलनि० मेत्तगूमाणवपुच्छानिद्देस २७)।

देसना महाजनस्स सात्थिका सफला अहोसि।

अथेकदिवसं भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “भारिया वतिमे, आवुसो, किलेसा नाम, एवरूपस्स अरहत्तस्स उपनिस्सायसम्पन्नो कुलपुत्तो किलेसेहि आलोळितो सत्तवारे गिही हुत्वा सत्तवारे पब्बजितो”ति। सत्था तेसं तं कथापवत्तिं सुत्वा तङ्खणानुरूपेण गमनेन धम्मसभं गन्त्वा बुद्धासने निसिन्नो “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा, “इमाय नामा”ति वुत्ते एवमेव, भिक्खवे, किलेसा नाम भारिया, सचे एते रूपिनो हुत्वा कत्थचि पक्खिपितुं सक्का भवेय्युं, चक्कवाळं अतिसम्बाधं, ब्रह्मलोको अतिनीचकोति ओकासो नेसं न भवेय्य, मादिसम्पि नामेते पज्जासम्पन्नं पुरिसाजानेय्यं आलोळेन्ति, अवसेसेसु का कथा? “अहज्झि अट्ठनाळिमत्तं वरकचोरकं कुण्ठकुदालञ्च निस्साय छ वारे पब्बजित्वा उप्पब्बजितपुब्बो”ति। “कदा, भन्ते, कदा सुगता”ति? “सुणिस्सथ, भिक्खवे”ति। “आम, भन्ते”ति। “तेन हि सुणाथा”ति अतीतं आहरि —

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते कुदालपण्डितो नाम बाहिरकपब्बज्जं पब्बजित्वा अट्ठ मासे हिमवन्ते वसित्वा वस्सारत्तसमये भूमिया तिन्ताय “गेहे मे अट्ठनाळिमत्तो वरकचोरको च कुण्ठकुदालको च अत्थि, वरकचोरकबीजं मा नस्सी”ति उप्पब्बजित्वा एकं ठानं कुदालेन कसित्वा तं बीजं वपित्वा वतिं कत्वा पक्ककाले उद्धरित्वा नाळिमत्तबीजं ठपेत्वा सेसं खादि। सो “किं मे दानि गेहेन, पुन अट्ठ मासे पब्बजिस्सामी”ति चिन्तेत्वा निक्खमित्वा पब्बजि। इमिनाव नीहारेण नाळिमत्तं वरकचोरकञ्च कुण्ठकुदालञ्च निस्साय सत्तवारे गिही हुत्वा सत्तवारे पब्बजित्वा सत्तमे पन वारे चिन्तेसि — “अहं छ वारे इमं कुण्ठकुदालं निस्साय गिही हुत्वा पब्बजितो, कत्थचिदेव नं छट्ठेस्सामी”ति। सो गङ्गाय तीरं गन्त्वा, “पतितट्ठानं पस्सन्तो ओतरित्वा गण्हेय्यं, यथास्स पतितट्ठानं न पस्सामि, तथा नं छट्ठेस्सामी”ति चिन्तेत्वा नाळिमत्तं बीजं पिलोतिकाय बन्धित्वा पिलोतिकं कुदालफलके बन्धित्वा कुदालं अग्गदण्डके गहेत्वा गङ्गाय तीरे ठितो अक्खीनि निमीलेत्वा उपरिसीसे तिक्खत्तुं आविज्झित्वा गङ्गायं खिपित्वा निवत्तित्वा ओलोकेन्तो पतितट्ठानं अदिस्वा “जितं मे, जितं मे”ति तिक्खत्तुं सहमकासि।

तस्मिं खणे बाराणसिराजा पच्चन्तं वूपसमेत्वा आगन्त्वा नदीतीरे खन्धावारं निवासेत्वा न्हाणत्थाय नदिं ओतित्थो तं सहं अस्सोसि। राजूनञ्च नाम “जितं मे”ति सद्धो अमनापो होति, सो तस्स सन्निकं गन्त्वा, “अहं इदानि अमित्तमह्नं कत्वा ‘जितं मे’ति आगतो, त्वं पन ‘जितं मे, जितं मे’ति विरवसि, किं नामेत”न्ति पुच्छि। कुदालपण्डितो “त्वं बाहिरकचोरे जिनि, तथा जितं पुन अवजितमेव होति, मया पन अज्झत्तिको लोभचोरो जितो, सो पुन मं न जिनिस्सति, तस्सेव जयो साधू”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“न तं जितं साधु जितं, यं जितं अवजीयति।

तं खो जितं साधु जितं, यं जितं नावजीयती”ति॥ (जा० १.१.७०)।

तं खणंयेव च गङ्गं ओलोकेन्तो आपोकसिणं निब्बत्तेत्वा अधिगतविसेसो आकासे पल्लङ्केन निसीदि। राजा महापुरिसस्स धम्मकथं सुत्वा वन्दित्वा पब्बज्जं याचित्वा सद्धिं बलकायेन पब्बजि। योजनमत्ता परिसा अहोसि। अपरोपि सामन्तराजा तस्स पब्बजितभावं सुत्वा, “तस्स रज्जं गण्हिस्सामी”ति आगन्त्वा तथा समिद्धं नगरं सुज्जं दिस्वा, “एवरूपं नगरं छट्ठेत्वा पब्बजितो राजा ओरके ठाने न पब्बजिस्सति, मयापि पब्बजितुं वट्ठीती”ति चिन्तेत्वा तत्थ गन्त्वा महापुरिसं

उपसङ्कमित्वा पब्बज्जं याचित्वा सपरिवारो पब्बजि । एतेनेव नीहारेन सत्त राजानो पब्बजिंसु । सत्तयोजनिको अस्समो अहोसि । सत्त राजानो भोगे छुट्टेत्वा एत्तकं जनं गहेत्वा पब्बजिंसु । महापुरिसो ब्रह्मचरियवासं वसित्वा ब्रह्मलोकूपगो अहोसि ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा, “अहं, भिक्खवे, तदा कुदालपण्डितो अहोसिं, किलेसा नामेते एवं भारिया”ति आह ।

चित्तहत्थत्थेरवत्थु पञ्चमं ।

६. पञ्चसतभिक्खुवत्थु

कुम्भूपमन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो आरब्धविपस्सके भिक्खू आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किर पञ्चसता भिक्खू सत्थु सन्तिके याव अरहत्ता कम्मट्ठानं गहेत्वा, “समणधम्मं करिस्सामा”ति योजनसतमगं गन्त्वा एकं महावासगामं अगमंसु । अथ ते मनुस्सा दिस्वा पञ्चत्तासने निसीदापेत्वा पणीतेहि यागुभत्तादीहि परिविसित्वा, “कहं, भन्ते, गच्छथा”ति पुच्छित्वा, “यथाफासुकट्टान”न्ति वुत्ते, “भन्ते, इमं तेमासं इधेव वसथ, मयम्पि तुम्हाकं सन्तिके सरणेसु पतिट्ठाय पञ्च सीलानि रक्खिस्सामा”ति याचित्वा तेसं अधिवासनं विदित्वा, “अविदूरे ठाने महन्तो वनसण्डो अत्थि, एत्थ वसथ, भन्ते”ति वत्वा उय्योजेसुं । भिक्खू तं वनसण्डं पविसिंसु । तस्मिं वनसण्डे अधिवत्था देवता “सीलवन्तो, अय्या, इमं वनसण्डं अनुप्पत्ता, अयुत्तं खो पन अस्माकं अय्येसु इध वसन्तेसु पुत्तदारे गहेत्वा रुक्खे अभिरुक्ख वसितु”न्ति रुक्खतो ओतरित्वा भूमियं निसीदित्वा चिन्तयिंसु, “अय्या, इमस्मिं ठाने अज्जेकरत्तिं वसित्वा अद्भा स्वे गमिस्सन्ती”ति । भिक्खूपि पुनदिवसे अन्तोगामे पिण्डाय चरित्वा पुन तमेव वनसण्डं आगमिंसु । देवता “भिक्खुसङ्घो स्वातनाय केनचि निमन्तितो भविस्सति, तस्मा पुनागच्छति, अज्ज गमनं न भविस्सति, स्वे गमिस्सति मज्जे”ति इमिना उपायेन अट्ठमासमत्तं भूमियमेव अच्छिंसु ।

ततो चिन्तयिंसु — “भदन्ता इमं तेमासं इधेव मज्जे वसिस्सन्ति, इधेव खो पन इमेसु वसन्तेसु अम्हाकं रुक्खे अभिरुहित्वा निसीदितुम्पि न युत्तं, तेमासं पुत्तदारे गहेत्वा भूमियं निसीदनट्ठानानिपि दुक्खानि, किञ्चि कत्वा इमे भिक्खू पलापेतुं वट्ठती”ति । ता तेसु तेसु रत्तिट्ठानदिवाट्ठानेसु चेव चङ्कमनकोटीसु च छिन्नसीसानि कबन्धानि दस्सेतुं अमनुस्ससद्वच्च भावेतुं आरभिंसु । भिक्खूनं खिपितकासादयो रोगा पवत्तिंसु । ते अज्जमज्जं “तुय्हं, आवुसो, किं रुज्जती”ति पुच्छन्ता, “मय्हं खिपितरोगो, मय्हं कासो”ति वत्वा, “आवुसो, अहं अज्ज चङ्कमनकोटियं छिन्नसीसं अद्वसं, अहं रत्तिट्ठाने कबन्धं अद्वसं, अहं दिवाट्ठाने अमनुस्ससद्वं अस्सोसिं, परिवज्जेतब्बयुत्तकमिदं ठानं, अम्हाकं इध अफासुकं अहोसि, सत्थु सन्तिकं गमिस्सामा”ति निक्खमित्वा अनुपुब्बेन सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिंसु ।

अथ ने सत्था आह — “किं, भिक्खवे, तस्मिं ठाने वसितुं न सक्खिस्सथा”ति? “आम, भन्ते, अम्हाकं तस्मिं ठाने वसन्तानं एवरूपानि भेरवारम्मणानि उपट्ठहन्ति, एवरूपं अफासुकं होति, तेन मयं ‘वज्जेतब्बयुत्तकमिदं ठान’न्ति तं छुट्टेत्वा तुम्हाकं सन्तिकं आगता”ति । “भिक्खवे, तत्थेव तुम्हाकं गन्तुं वट्ठती”ति । “न सक्का, भन्ते”ति । “भिक्खवे, तुम्हे आवुधं अगहेत्वा गता, इदानि आवुधं गहेत्वा गच्छथा”ति । “कतरावुधं, भन्ते”ति? सत्था “अहं आवुधं वो दस्सामि, मया दिन्नं आवुधं गहेत्वा गच्छथा”ति वत्वा —

“करणीयमत्थकुसलेन, यन्त सन्तं पदं अभिसमेच्च ।

सक्को उजू च सुहुजू च, सुवचो चस्स मुदु अनतिमानी”ति ॥ (खु० पा० ९.१; सु० नि० १४३) —

सकलं **मेत्तसुत्तं** कथेत्वा, “भिक्षवे, इमं तुम्हे बहि विहारस्स वनसण्डतो पट्टाय सज्झायन्ता अन्तोविहारं पविसेय्याथा”ति उय्योजेसि । ते सत्थारं वन्दित्वा निक्खमित्वा अनुपुब्बेन तं ठानं पत्वा बहि विहारे गणसज्झायं कत्वा सज्झायमाना वनसण्डं पविसिंसु । सकलवनसण्डे देवता मेत्तचित्तं पटिलभित्वा तेसं पच्चुग्गमनं कत्वा पत्तचीवरपटिगहणं आपुच्छिंसु, हत्थपादसम्बाहनं आपुच्छिंसु, तेसं तत्थ तत्थ आरक्खं संविदहिंसु, पक्कधूपनतेलं विय सन्निसिन्ना अहेसुं । कत्थचि अमनुस्ससद्दो नाम नाहोसि । तेसं भिक्षूनं चित्तं एकगं अहोसि । ते रत्तिट्ठानदिवाट्ठानेसु निसिन्ना विपस्सनाय चित्तं ओतारेत्वा अत्तनि खयवयं पट्टपेत्वा, “अयं अत्तभावो नाम भिज्जनकट्टेन अथावरट्टेन कुलालभाजनसदिसो”ति विपस्सनं वट्ठयिंसु । सम्मासम्बुद्धो गन्धकुटिया निसिन्नोव तेसं विपस्सनाय आरद्धभावं जत्वा ते भिक्षू आमन्तेत्वा, “एवमेव, भिक्षवे, अयं अत्तभावो नाम भिज्जनकट्टेन अथावरट्टेन कुलालभाजनसदिसो एवा”ति वत्वा ओभासं फरित्वा योजनसते ठितोपि अभिमुखे निसिन्नो विय छब्बण्णरंसियो विस्सज्जेत्वा दिस्समानेन रूपेण इमं गाथमाह —

४०. “कुम्भूपमं कायमिमं विदित्वा, नगरूपमं चित्तमिदं ठपेत्वा ।

योधेथ मारं पज्जावुधेन, जितञ्च रक्खे अनिवेसनो सिया”ति ॥

तत्थ **कुम्भूपमन्ति** अबलदुब्बलट्टेन अनद्धनियतावकालिकट्टेन इमं केसादिसमूहसङ्घातं कायं कुम्भूपमं कुलालभाजनसदिसं विदित्वा । **नगरूपमं चित्तमिदं ठपेत्वा**ति नगरं नाम बहिद्धा थिरं होति, गम्भीरपरिखं पाकारपरिक्खितं द्वारट्टालकयुत्तं, अन्तोसुविभत्तवीथिचतुक्कसिङ्घाटकसम्पन्नं अन्तरापणं, तं “विलुम्पिस्सामा”ति बहिद्धा चोरा आगन्त्वा पविसितुं असक्कोन्ता पब्बतं आसज्ज पटिहता विय गच्छन्ति, एवमेव पण्डितो कुलपुत्तो अत्तनो विपस्सनाचित्तं थिरं नगरसदिसं कत्वा ठपेत्वा नगरे ठितो एकतोधारादिनानप्पकारावुधेन चोरगणं विय विपस्सनामयेन च अरियमग्गमयेन च पज्जावुधेन तंतंमग्गवज्झं किलेसमारं पटिबाहन्तो तं तं किलेसमारं योधेथ, पहरेय्याथाति अत्थो ।

जितञ्च रक्खेति जितञ्च उप्पादितं तरुणविपस्सनं

आवाससप्पायउतुसप्पायभोजनसप्पायपुग्गलसप्पायधम्मस्सवनसप्पायादीनि आसेवन्तो अन्तरन्तरा समापत्तिं समापज्जित्वा ततो वुट्ठाय सुद्धचित्तेन सङ्घारे सम्मसन्तो रक्खेय्य ।

अनिवेसनो सियाति अनालयो भवेय्य । यथा नाम योधो सङ्गामसीसे बलकोट्टकं कत्वा अमित्तेहि सद्धिं युज्जन्तो छातो वा पिपासितो वा हुत्वा सन्नाहे वा सिथिले आवुधे वा पतिते बलकोट्टकं पविसित्वा विस्समित्वा भुज्जित्वा पिवित्वा सन्नहित्वा आवुधं गहेत्वा पुन निक्खमित्वा युज्जन्तो परसेनं मदति, अजितं जिनाति, जितं रक्खति । सो हि सचे बलकोट्टके ठितो एवं विस्समन्तो तं अस्सादेन्तो अच्छेय्य, रज्जं परहत्यगतं करेय्य, एवमेव, भिक्षु, पटिलद्धं तरुणविपस्सनं पुनप्पुनं समापत्तिं समापज्जित्वा ततो वुट्ठाय सुद्धचित्तेन सङ्घारे सम्मसन्तो रक्खितुं सक्कोति, उत्तरिमग्गफलपटिलाभेन किलेसमारं जिनाति । सचे पन सो समापत्तिमेव अस्सादेति, सुद्धचित्तेन पुनप्पुनं सङ्घारे न सम्मसति, मग्गफलपटिवेधं कातुं न सक्कोति । तस्मा रक्खितव्ययुत्तकं रक्खन्तो अनिवेसनो सिया, समापत्तिं निवेसनं कत्वा तत्थ न निवेसेय्य, आलयं न करेय्याति अत्थो । “अद्धा तुम्हेपि एवं करोथा”ति एवं सत्था तेसं भिक्षूनं धम्मं देसेसि ।

देसनावसाने पञ्चसता भिक्षू निसिन्नट्ठाने निसिन्नायेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा तथागतस्स सुवण्णवण्णं सरीरं वण्णयन्ता थोमेन्ता वन्दन्ताव आगच्छिंसूति ।

पञ्चसतभिक्षुवत्थु छट्ठं ।

७. पूतिगत्तितस्सत्थेरवत्थु

अचिरं वतयं कायोति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो पूतिगत्तितस्सत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

एको किर सावत्थिवासी कुलपुत्तो सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा सासने उरं दत्वा पब्बजितो, सो लद्धूपसम्पदो तिसस्सत्थेरो नाम अहोसि । गच्छन्ते गच्छन्ते काले तस्स सरीरे रोगो उदपादि । सासपमत्तियो पिळका उट्ठहिंसु । ता अनुपुब्बेन मुग्गमत्ता कलायमत्ता कोलट्टिमत्ता आमलकमत्ता बेळुवसलाटुमत्ता बेळुवमत्ता हुत्वा पभिज्जिंसु, सकलसरीरं छिद्वावच्छिदं अहोसि । **पूतिगत्तितस्सत्थेरोत्वेवस्स** नामं उदपादि । अथस्स अपरभागे अट्ठीनि भिज्जिंसु । सो अप्पटिजगियो अहोसि । निवासनपारुपनं पुब्बलोहितमक्खितं जालपूवसदिसं अहोसि । सद्धिविहारिकादयो पटिजगितुं असक्कोन्ता छट्ठियंसु । सो अनाथो हुत्वा निपज्जि ।

बुद्धानञ्च नाम द्वे वारे लोकवोलोकनं अविजहितं होति । पच्चूसकाले लोकं वोलोकेन्ता चक्कवाळमुखवट्ठितो पट्टाय गन्धकुटिअभिमुखं जाणं कत्वा ओलोकेन्ति, सायं ओलोकेन्ता गन्धकुटितो पट्टाय बाहिराभिमुखं जाणं कत्वा ओलोकेन्ति । तस्मिं पन समये भगवतो जाणजालस्स अन्तो पूतिगत्तितस्सत्थेरो पज्जायि । सत्था तस्स भिक्षुनो अरहत्तस्स उपनिस्सयं दिस्वा, “अयं सद्धिविहारिकादीहि छट्ठितो, इदानिस्स मं ठपेत्वा अज्जं पटिसरणं नत्थी”ति गन्धकुटितो निक्खमित्वा विहारचारिकं चरमानो विय अगिसालं गन्त्वा उक्खलिं धोवित्वा उदकं दत्वा उद्धनं आरोपेत्वा उदकस्स तत्तभावं आगमयमानो अगिसालायमेव अट्ठासि । तत्तभावं जानित्वा गन्त्वा तस्स भिक्षुनो निपन्नमञ्चकोटियं गण्णि, तदा भिक्षू “अपेथ, भन्ते, मयं गण्हिस्सामा”ति मञ्चकं गहेत्वा अगिसालं आनयिंसु । सत्था अम्बणं आहरापेत्वा उण्होदकं आसिञ्चित्वा तेहि भिक्षूहि तस्स पारुपनं गाहापेत्वा उण्होदके मद्दापेत्वा मन्दातपे विस्सज्जापेसि । अथस्स सन्तिके ठत्वा सरीरं उण्होदकेन तेमेत्वा घंसित्वा न्हापेसि, तस्स नहानपरियोसाने पारुपनं सुक्खि । अथ नं तं निवासापेत्वा निवत्थकासावं उदके मद्दापेत्वा आतपे विस्सज्जापेसि । अथस्स गत्ते उदके छिन्नमत्ते तम्पि सुक्खि । सो एकं कासावं निवासेत्वा एकं पारुपित्वा सल्लहुकसरीरो एकग्गचित्तो मञ्चके निपज्जि । सत्था तस्स उस्सीसके ठत्वा, “भिक्षु अयं तव कायो अपेतविज्जाणो निरुपकारो हुत्वा कलिङ्गरं विय पथवियं सेस्सती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४९. “अचिरं वतयं कायो, पथविं अधिसेस्सति ।

छुद्धो अपेतविज्जाणो, निरत्थं कलिङ्गरं”न्ति ॥

तत्थ **अचिरं वताति** भिक्षु न चिरस्सेव **अयं कायो पथविं अधिसेस्सति**, इमिस्सा पकतिसयनेन सयिताय पथविया उपरि सयिस्सति । **छुद्धो**ति अपविद्धो, अपगतविज्जाणताय तुच्छो हुत्वा सेस्सतीति दस्सेति । यथा किं? **निरत्थं कलिङ्गरं** निरुपकारं निरत्थकं कट्ठखण्डं विय । दब्बसम्भारत्थिका हि मनुस्सा अरज्जं पविसित्वा उजुकं उजुकसण्ठानेन वट्ठं वट्ठसण्ठानेन छिन्दित्वा दब्बसम्भारं गण्हन्ति, अवसेसं पन सुसिरञ्च पूतिकञ्च असारकञ्च गण्ठिजातञ्च छिन्दित्वा तत्थेव छट्ठन्ति । अज्जे दब्बसम्भारत्थिका आगन्त्वा तं गहेतारो नाम नत्थि, ओलोकेत्वा अत्तनो उपकारकमेव गण्हन्ति, इतरं पथवीगतमेव होति । तं पन तेन तेन उपायेन मञ्चपटिपादकं वा पादकथलिकं वा फलकपीठं वा कातुं सक्कापि भवेय्य । इमस्मिं पन अत्तभावे द्वत्तिसाय कोट्टासेसु एककोट्टासोपि मञ्चपटिपादकादिवसेन अज्जेन वा उपकारमुखेन गट्ठूपगो नाम नत्थि, केवलं निरत्थं कलिङ्गरं अयं कायो अपगतविज्जाणो कतिपाहेनेव पथवियं सेस्सतीति ।

देसनावसाने पूतिगततिस्सत्थेरो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि, अज्जेपि बहू सोतापन्नादयो अहेसुं। थेरोपि अरहत्तं पत्ताव परिनिब्बायि। सत्था तस्स सरीरकिच्चं कारापेत्वा धातुयो गहेत्वा चेतियं कारापेसि। भिक्खू सत्थारं पुच्छिंसु — “भन्ते, पूतिगततिस्सत्थेरो कुहिं निब्बत्तो”ति। “परिनिब्बुतो, भिक्खवे”ति। “भन्ते, एवरूपस्स पन अरहत्तूपनिस्सयसम्पन्नस्स भिक्खुनो किं कारणा गत्तं पुतिकं जातं, किं कारणा अट्ठीनि भिन्नानि, किमस्स कारणं अरहत्तस्स उपनिस्सयभावं पत्तं”न्ति? “भिक्खवे, सब्बमेतं एतस्स अत्तना कतकम्मेनेव निब्बत्तं”न्ति। “किं पन तेन, भन्ते, कतं”न्ति? “तेन हि, भिक्खवे, सुणाथा”ति अतीतं आहरि —

अयं कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले साकुणिको हुत्वा बहू सकुणे वधित्वा इस्सरजनं उपट्ठहि। तेसं दिन्नावसेसे विक्किणाति, “विक्कितावसेसा मारेत्वा ठपिता पूतिका भविस्सन्ती”ति यथा उप्पतितुं न सक्कोन्ति, तथा तेसं जङ्घट्ठीनि च पक्खट्ठीनि च भिन्दित्वा रासिं कत्वा ठपेति, ते पुनदिवसे विक्किणाति। अतिबहू पन लद्धकाले अत्तनोपि अत्थाय पचापेति। तस्सेकदिवसं रसभोजने पक्के एको खीणासवो पिण्डाय चरन्तो गेहद्वारे अट्ठासि। सो थेरं दिस्वा चित्तं पसादेत्वा, “मया बहू पाणा मारेत्वा खादिता, अय्यो च मे गेहद्वारे ठितो, अन्तोगेहे च रसभोजनं संविज्जति, पिण्डपातमस्स दस्सामी”ति तस्स पत्तं आदाय पूरेत्वा रसपिण्डपातं दत्वा थेरं पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा, “भन्ते, तुम्हेहि दिट्ठधम्मस्स मत्थकं पापुणेय्य”न्ति आह। थेरो “एवं होतू”ति अनुमोदनं अकासि। “भिक्खवे, तदा कतकम्मवसेनेतं तिस्सस्स निष्फन्नं, सकुणानं अट्ठिभेदननिस्सन्देन तिस्सस्स गत्तञ्च पूतिकं जातं, अट्ठीनि च भिन्नानि, खीणासवस्स रसपिण्डपातदाननिस्सन्देन अरहत्तं पत्तो”ति।

पूतिगततिस्सत्थेरवत्थु सत्तमं।

८. नन्दगोपालकवत्थु

दिसो दिसन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था कोसलजनपदे नन्दगोपालकं आरब्ध कथेसि।

सावत्थियं किर अनाथपिण्डिकस्स गहपतिनो नन्दो नाम गोपालको गोयूथं रक्खति अट्ठो महद्धनो महाभोगो। सो किर यथा केणियो जटिलो पब्बज्जावेसेन, एवं गोपालकत्तेन राजबलिं परिहरन्तो अत्तनो कुटुम्बं रक्खति। सो कालेन कालं पञ्च गोरसे आदाय अनाथपिण्डिकस्स सन्निकं आगन्त्वा सत्थारं परस्सति, धम्मं सुणाति, अत्तनो वसनट्ठानं आगमनत्थाय सत्थारं याचति। सत्था तस्स जाणपरिपाकं आगमयमानो आगन्त्वा परिपक्कभावं जत्वा एकदिवसं महाभिक्खुसङ्घपरिवृतो चारिकं चरन्तो मग्गा ओक्कम्म तस्स वसनट्ठानासन्ने अज्जतरस्मिं रुक्खमूले निसीदि। नन्दो सत्थु सन्निकं अगन्त्वा वन्दित्वा पटिसन्थारं कत्वा सत्थारं निमन्तेत्वा सत्थाहं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स पणीतं पञ्चगोरसदानं अदासि। सत्तमे दिवसे सत्था अनुमोदनं कत्वा दानकथादिभेदं अनुपुब्बिं कथं कथेसि। कथापरियोसाने नन्दगोपालको सोतापत्तिफले पतिट्ठाय सत्थु पत्तं गहेत्वा सत्थारं अनुगच्छन्तो दूरं गन्त्वा, “तिट्ठ, उपासका”ति निवत्तियमानो वन्दित्वा निवत्ति। अथ नं एको लुट्ठको विज्झित्वा मारेसि। पच्छतो आगच्छन्ता भिक्खू नं दिस्वा गन्त्वा सत्थारं आहंसु — “नन्दो, भन्ते, गोपालको तुम्हाकं इधागतत्ता महादानं दत्वा अनुगन्त्वा निवत्तेन्तो मारितो, सचे तुम्हे नागच्छिस्सथ, नास्स मरणं अभविस्सा”ति। सत्था, “भिक्खवे, मयि आगतेपि अनागतेपि तस्स चतस्सो दिसा चतस्सो अनुदिसा च गच्छन्तस्सापि मरणतो मुच्चनूपायो नाम नत्थि। यज्झि नेव चोरा, न वेरिनो करोन्ति, तं इमेसं सत्तानं अन्तोपदुट्ठं मिच्छापणिहितं चित्तमेव करोती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४२. “दिसो दिसं यं तं कयिरा, वेरी वा पन वेरिनं ।
मिच्छापणिहितं चित्तं, पापियो नं ततो करे”ति ॥

तत्थ दिसो दिसन्ति चोरो चोरं । “दिस्वा”ति पाठसेसो । यं तं कयिराति यं तं तस्स अनयब्यसनं करेय्य । दुतियपदेपि एसेव नयो । इदं वुत्तं होति — एको एकस्स मित्तदुब्धी चोरो पुत्तदारखेत्तवत्थु गोमहिंसादीसु अपरज्झन्तो यस्स अपरज्झति, तम्पि तथेव अत्तनि अपरज्झन्तं चोरं दिस्वा, वेरि वा पन केनचिदेव कारणेन बद्धवेरं वेरिं दिस्वा अत्तनो कक्खळताय दारुणताय यं तं तस्स अनयब्यसनं करेय्य, पुत्तदारं वा पीळेय्य, खेत्तादीनि वा नासेय्य, जीविता वा पन नं वोरोपेय्य, दससु अकुसलकम्मपथेसु मिच्छाठपितत्ता मिच्छापहिणितं चित्तं पापियो नं ततो करे तं पुरिसं ततो पापतरं करेय्य । वुत्तप्पकारेहि, दिसो दिसस्स वा वेरी वेरिनो वा इमस्मियेव अत्तभावे दुक्खं वा उप्पादेय्य, जीवितक्खयं वा करेय्य । इदं पन अकुसलकम्मपथेसु मिच्छाठपितं चित्तं दिट्ठेव धम्मे अनयब्यसनं पापेति, अत्तभावसतसहस्सेसुपि चतूसु अपायेसु खिपित्वा सीसं उक्खिपितुं न देतीति ।

देसनापरियोसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पत्ता । महाजनस्स सात्थिका देसना जाता । उपासकेन पन भवन्तरे कतकम्मं भिक्खूहि न पुच्छितं, तस्मा सत्थारा न कथितन्ति ।

नन्दगोपालकवत्थु अट्टमं ।

९. सोरेय्यत्थेरवत्थु

न तं माता पिता कयिराति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं जेतवने विहरन्तो सोरेय्यत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

वत्थु सोरेय्यनगरे समुट्ठितं, सावत्थियं निट्ठापेसि । सम्मासम्बुद्धे सावत्थियं विहरन्ते सोरेय्यनगरे सोरेय्यसेट्ठिपुत्तो एकेन सहायकेन सद्धिं सुखयानके निसीदित्वा महन्तेन परिवारेन न्हानत्थाय नगरा निक्खमि । तस्मिं खणे महाकच्चायनत्थेरो सोरेय्यनगरं पिण्डाय पविसितुकामो हुत्वा बहिनगरे सङ्घाटिं पारुपति । थेरस्स च सुवण्णवण्णं सरीरं । सोरेय्यसेट्ठिपुत्तो तं दिस्वा चिन्तेसि — “अहो वत अयं वा थेरो मम भरिया भवेय्य, मम वा भरियाय सरीरवण्णो एतस्स सरीरवण्णो विय भवेय्या”ति । तस्स चिन्तितमत्तेयेव पुरिसलिङ्गं अन्तरधायि, इत्थिलिङ्गं पातुरहोसि । सो लज्जमानो यानका ओरुद्ध पलायि । परिजनो तं असज्जानन्तो “किमेत”न्ति आह । सापि तक्कसिलमगं पटिपज्जि । सहायकोपिस्सा इतो चितो च विचरित्वापि नादस । सब्बे न्हयित्वा गेहं अगमिसु । “कहं सेट्ठिपुत्तो”ति च वुत्ते, “न्हत्वा आगतो भविस्सतीति मज्झिम्हा”ति वदिंसु । अथस्स मातापितरो तत्थ तत्थ परियेसित्वा अपस्सन्ता रोदित्वा परिदेवित्वा, “मतो भविस्सती”ति मतकभत्तं अदंसु । सा एकं तक्कसिलगामिं सत्थवाहं दिस्वा यानकस्स पच्छतो पच्छतो अनुबन्धि ।

अथ नं मनुस्सा दिस्वा, “अम्हाकं यानकस्स पच्छतो पच्छतो अनुगच्छति, मयं ‘कस्सेसा दारिका’ति तं न जानामा”ति वदिंसु । सापि “तुम्हे अत्तनो यानकं पाजेथ, अहं पदसा गमिस्सामी”ति गच्छन्ती अङ्गुलिमुद्धिकं दत्वा एकस्मिं यानके ओकासं कारेसि । मनुस्सा चिन्तयिंसु — “तक्कसिलनगरे अम्हाकं सेट्ठिपुत्तस्स भरिया नत्थि, तस्स आचिक्खिस्साम, महापण्णाकारो नो भविस्सती”ति । ते गेहं गन्त्वा, “सामि, अम्हेहि तुम्हाकं एकं इत्थिरतनं आनीत”न्ति आहंसु । सो तं सुत्वा तं पक्कोसापेत्वा अत्तनो वयानुरूपं अभिरूपं पासादिकं दिस्वा उप्पन्नसिनेहो गेहे अकासि । पुरिसा हि इत्थियो, इत्थियो वा पुरिसा अभूतपुब्बा नाम नत्थि । पुरिसा हि परस्स दारेसु अतिचरित्वा कालं कत्वा बहूनि

वस्ससतसहस्सानि निरये पच्चित्वा मनुस्सजातिं आगच्छन्ता अत्तभावसते इत्थिभावं आपज्जन्ति ।

आनन्दत्थेरोपि कप्पसतसहस्सं पूरितपारमी अरियसावको संसारे संसरन्तो एकस्मिं अत्तभावे कम्मरकुले निब्बत्तो । परदारकम्मं कत्वा निरये पच्चित्वा पक्कावसेसेन चुद्धससु अत्तभावेसु पुरिसस्स पादपरिचारिका इत्थी अहोसि, सत्तसु अत्तभावेसु बीजुद्धरणं पापुणि । इत्थियो पन दानादीनि पुज्जानि कत्वा इत्थिभावे छन्दं विराजेत्वा, “इदं नो पुज्जं पुरिसत्तभावपटिलाभाय संवत्ततू”ति चित्तं अधिद्वहित्वा कालं कत्वा पुरिसत्तभावं पटिलभन्ति, पतिदेवता हुत्वा सामिके सम्मापटिपत्तिवसेनापि पुरिसत्तभावं पटिलभन्तेव ।

अयं पन सेट्ठिपुत्तो थेरे अयोनिस्सो चित्तं उप्पादेत्वा इमस्मिंयेव अत्तभावे इत्थिभावं पटिलभि । तक्कसिलायं सेट्ठिपुत्तेन सद्धिं संवासमन्वाय पन तस्सा कुच्छियं गम्भो पतिट्ठासि । सा दसमासच्चयेन पुत्तं लभित्वा तस्स पदसा गमनकाले अपरम्पि पुत्तं पटिलभि । एवमस्सा कुच्छियं वुत्था द्वे, सोरेय्यनगरे तं पटिच्च निब्बत्ता द्वेति चत्तारो पुत्ता अहेसुं । तस्मिं काले सोरेय्यनगरतो तस्सा सहायको सेट्ठिपुत्तो पज्जहि सकटसतेहि तक्कसिलं गन्त्वा सुखयानके निसिन्नो नगरं पाविसि । अथ नं सा उपरिपासादतले वातपानं विवरित्वा अन्तरवीथिं ओलोकयमाना ठिता दिस्वा सज्जानित्वा दासिं पेसेत्वा पक्कोसापेत्वा महातले निसीदापेत्वा महन्तं सक्कारसम्मानं अकासि । अथ नं सो आह — “भद्दे, त्वं इतो पुब्बे अम्हेहि न दिट्ठपुब्बा, अथ च पन नो महन्तं सक्कारं करोसि, जानासि त्वं अम्हे”ति । “आम, सामि, जानामि, ननु तुम्हे सोरेय्यनगरवासिनो”ति? “आम, भद्दे”ति । सा मातापितूनञ्च भरियाय च पुत्तानञ्च अरोगभावं पुच्छि । इतरो “आम, भद्दे, अरोगा”ति वत्वा “जानासि त्वं एते”ति आह । “आम सामि, जानामि । तेसं एको पुत्तो अत्थि, सो कहं, सामी”ति? “भद्दे, मा एतं कथेहि, मयं तेन सद्धिं एकदिवसं सुखयानके निसीदित्वा न्हायितुं निक्खन्ता नेवस्स गतिं जानाम, इतो चितो च विचरित्वा तं अदिस्वा मातापितूनं आरोचयिम्हा, तेपिस्स रोदित्वा कन्दित्वा पेतकिच्चं किरिंसू”ति । “अहं सो, सामी”ति । “अपेहि, भद्दे, किं कथेसि मय्हं सहायो देवकुमारो विय एको पुरिसो”ति? “होतु, सामि, अहं सो”ति । “अथ इदं किं नामा”ति? “तं दिवसं ते अय्यो महाकच्चायनत्थेरो दिट्ठो”ति? “आम, दिट्ठो”ति । अहं अय्यं महाकच्चायनत्थेरं ओलोकेत्वा, “अहो वत अयं वा थेरो मम भरिया भवेय्य, एतस्स वा सरीरवण्णो विय मम भरियाय सरीरवण्णो भवेय्या”ति चिन्तेसिं । चिन्तितक्खणेयेव मे पुरिसलिङ्गं अन्तरधायि, इत्थिलिङ्गं पातुभवि । अथाहं लज्जमाना कस्सचि किञ्चि वत्तुं असक्कुणित्वा ततो पलायित्वा इधागता, सामीति ।

“अहो वत ते भारियं कम्मं कतं, कस्मा मय्हं नाचिक्खि, अपिच पन ते थेरो खमापितो”ति? “न खमापितो, सामि । जानासि पन त्वं कहं थेरो”ति? “इममेव नगरं उपनिस्साय विहरती”ति । “सचे पिण्डाय चरन्तो इधागच्छेय्य, अहं मम अय्यस्स भिक्खाहारं ददेय्यं, सामी”ति । “तेन हि सीघं सक्कारं करोहि, अम्हाकं अय्यं खमापेस्सामा”ति सो थेरस्स वसनट्ठानं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्नो, “भन्ते, स्वे मय्हं भिक्खं गणहथा”ति आह । “ननु त्वं, सेट्ठिपुत्त, आगन्तुकोसी”ति । “भन्ते, मा अम्हाकं आगन्तुकभावं पुच्छथ, स्वे मे भिक्खं गणहथा”ति । थेरो अधिवासेसि, गेहेपि थेरस्स महासक्कारो पटियत्तो । थेरो पुनदिवसे तं गेहद्वारं अगमासि । अथ नं निसीदापेत्वा पणीतेनाहारेन परिविसित्वा सेट्ठिपुत्तो तं इत्थिं गहेत्वा थेरस्स पादमूले निपज्जापेत्वा, “भन्ते, मय्हं सहायिकाय खमथा”ति आह । “किमेत”न्ति? “अयं, भन्ते, पुब्बे मय्हं पियसहायको हुत्वा तुम्हे ओलोकेत्वा एवं नाम चिन्तेसि, अथस्स पुरिसलिङ्गं अन्तरधायि, इत्थिलिङ्गं पातुभवि, खमथ, भन्ते”ति । “तेन हि उट्ठहथ, खमामि वो अह”न्ति । थेरेन “खमामी”ति वुत्तमत्तेयेव इत्थिलिङ्गं अन्तरधायि, पुरिसलिङ्गं पातुभवि ।

पुरिसल्लिङ्गे पातुभूतमत्तेयेव तं तक्कसिलाय सेट्ठिपुत्तो आह — “सम्म सहायक, इमे द्वे दारका तव कुच्छियं वुत्थत्ता मं पटिच्च निब्बत्तत्ता उभिन्नम्पिनो पुत्ता एव, इधेव वसिस्साम, मा उक्कण्ठी”ति । “सम्म, अहं एकेनत्तभावेन पठमं पुरिसो हुत्वा इत्थिभावं पत्वा पुन पुरिसो जातोति विप्पकारप्पत्तो, पठमं मं पटिच्च द्वे पुत्ता निब्बत्ता, इदानि मे कुच्छितो द्वे पुत्ता निक्खन्ता, स्वाहं एकेनत्तभावेन विप्पकारप्पत्तो, पुन ‘गेहे वसिस्सती’ति सज्जं मा करि, अहं मम अय्यस्स सन्तिके पब्बजिस्सामि । इमे द्वे दारका तव भाराति, इमेसु मा पमज्जी”ति वत्त्वा पुत्ते सीसे परिचुम्बित्वा परिमज्जित्वा उरे निपज्जापेत्वा पितु निव्यादेत्वा निक्खमित्वा थेरस्स सन्तिके पब्बज्जं याचि । थेरोपि नं पब्बाजेत्वा उपसम्पादेत्वा गण्हित्वाव चारिकं चरमानो अनुपुब्बेन सावत्थिं अगमासि । तस्स सोरेय्यत्थेरोति नामं अहोसि । जनपदवासिनो तं पवत्तिं जत्वा सङ्गुभित्वा कोतूहलजाता तं उपसङ्गमित्वा पुच्छिंसु — “एवं किर, भन्ते”ति? “आम, आवुसो”ति । “भन्ते, एवरूपम्पि कारणं नाम होति”? “तुम्हाकं कुच्छियं किर द्वे पुत्ता निब्बत्ता, तुम्हे पटिच्च द्वे जाता, तेसं वो कतरेसु बलवसिनेहो होती”ति? “कुच्छियं वुत्थकेसु, आवुसो”ति । आगतागता निबद्धं तथेव पुच्छिंसु ।

थेरो “कुच्छियं वुत्थकेसु एव सिनेहो बलवा”ति पुनप्पुनं कथेन्तो हरायमानो एकोव निसीदति, एकोव तिड्ढति । सो एवं एकत्तूपगतो अत्तभावे खयवयं समुद्धापेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । अथ नं आगतागता पुच्छन्ति — “भन्ते, एवं किर नाम अहोसी”ति? “आमावुसो”ति । “कतरेसु सिनेहो बलवा”ति? “मय्हं कत्थचि सिनेहो नाम नत्थी”ति । भिक्खू “अयं अभूतं कथेसि, पुरिमदिवसेसु ‘कुच्छियं वुत्थपुत्तेसु सिनेहो बलवा’ति वत्त्वा इदानि ‘मय्हं कत्थचि सिनेहो नत्थी’ति वदति, अज्जं ब्याकरोति, भन्ते”ति आहंसु । सत्था “न, भिक्खवे, मम पुत्तो अज्जं ब्याकरोति, मम पुत्तस्स सम्मापणिहितेन चित्तेन मग्गस्स दिट्ठकालतो पट्ठाया न कत्थचि सिनेहो जातो, यं सम्पत्तिं नेव माता, न पिता कातुं सक्कोति, तं इमेसं सत्तानं अब्भन्तरे पवत्तं सम्मापणिहितं चित्तमेव देती”ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

४३. “न तं माता पिता कयिरा, अज्जे वापि च जातका ।

सम्मापणिहितं चित्तं, सेय्यसो नं ततो करे”ति ॥

तत्थन तन्ति तं कारणं नेव माता करेय्य, न पिता, न अज्जे जातका । सम्मापणिहितन्ति दससु कुसलकम्मपथेसु सम्मा ठपितं । सेय्यसो नं ततो करेति ततो कारणतो सेय्यसो नं वरतरं उत्तरितरं करेय्य, करोतीति अत्थो । मातापितरो हि पुत्तानं धनं ददमाना एकस्मिंयेव अत्तभावे कम्मं अकत्वा सुखेन जीविककप्पनं धनं दातुं सक्कोन्ति । विसाखाय मातापितरोपि ताव महद्धना महाभोगा, तस्सा एकस्मिंयेव अत्तभावे सुखेन जीविककप्पनं धनं अदंसु । चतूसु पन दीपेसु चक्कवत्तिसिरिं दातुं समत्था मातापितरोपि नाम पुत्तानं नत्थि, पगेव दिब्बसम्पत्तिं वा पठमज्झानादिसम्पत्तिं वा, लोकुत्तरसम्पत्तिदाने कथाव नत्थि, सम्मापणिहितं पन चित्तं सब्बम्पेतं सम्पत्तिं दातुं सक्कोति । तेन वुत्तं “सेय्यसो नं ततो करे”ति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पत्ता । देसना महाजनस्स सात्थिका जाताति ।

सोरेय्यत्थेरवत्थु नवमं ।

चित्तवग्गवण्णना निट्ठिता ।

ततियो वग्गो ।

४. पुष्पवग्गो

१. पथविकथापसुतपञ्चसतभिक्षुवत्थु

को इमं पथविं विचेस्सतीति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो पथविकथापसुते पञ्चसते भिक्षू आरब्ध कथेसि ।

ते किर भगवता सद्धिं जनपदचारिकं चरित्वा जेतवनं आगन्त्वा सायन्हसमये उपट्टानसालायं सन्निसिन्ना अत्तना गतगतट्टानेसु “असुकगामतो असुकगामगमनट्टाने समं विसमं कदमबहुलं सकखरबहुलं काळमत्तिकं तम्बमत्तिकं”न्ति पथविकथं कथेसुं । सत्था आगन्त्वा, “काय नुत्थ, भिक्षवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा, “भन्ते, अम्हेहि विचरितट्टाने पथविकथाया”ति वुत्ते, “भिक्षवे, एसा बाहिरपथवी नाम, तुम्हेहि अज्झुत्तिकपथवियं परिकम्मं कातुं वट्ठती”ति वत्त्वा इमा द्वे गाथा अभसि —

४४. “को इमं पथविं विचेस्सति,
यमलोकञ्च इमं सदेवकं ।
को धम्मपदं सुदेसितं,
कुसलो पुष्पमिव पचेस्सति ॥

४५. “सेखो पथविं विचेस्सति,
यमलोकञ्च इमं सदेवकं ।
सेखो धम्मपदं सुदेसितं,
कुसलो पुष्पमिव पचेस्सती”ति ॥

तत्थ को इमन्ति को इमं अत्तभावसङ्घातं पथविं । विचेस्सतीति अत्तनो जाणेन विचिनिस्सति विजानिस्सति, पटिविज्झिस्सति, सच्छिकरिस्सतीति अत्थो । यमलोकञ्चाति चतुब्बिधं अपायलोकञ्च । इमं सदेवकन्ति इमं मनुस्सलोकञ्च देवलोकेन सद्धिं को विचेस्सति विचिनिस्सति विजानिस्सति पटिविज्झिस्सति सच्छिकरिस्सतीति पुच्छि । को धम्मपदं सुदेसितन्ति यथासभावतो कथितत्ता सुदेसितं सत्ततिसबोधिपक्खियधम्मसङ्घातं धम्मपदं कुसलो मालाकारो पुष्पं विचिनन्तो विय को पचेस्सति विचिनिस्सति विजानिस्सति उपपरिक्खिस्सति पटिविज्झिस्सति, सच्छिकरिस्सतीति अत्थो । सेखोति अधिसीलसिक्खा, अधिचित्तसिक्खा, अधिपञ्जासिक्खाति इमा तिस्सो सिक्खा सिक्खनतो सोतापत्तिमगगट्ठं आदिं कत्वा याव अरहत्तमगगट्ठा सत्तविधो सेखो इमं अत्तभावसङ्घातं पथविं अरहत्तमग्गेन ततो छन्दरागं अपकट्ठन्तो विचेस्सति विचिनिस्सति विजानिस्सति पटिविज्झिस्सति सच्छिकरिस्सति । यमलोकञ्चाति तं यथावुत्तपकारं यमलोकञ्च इमं मनुस्सलोकञ्च सह देवेहि सदेवकं स्वेव विचेस्सति विचिनिस्सति विजानिस्सति पटिविज्झिस्सति सच्छिकरिस्सति । सेखोति स्वेव सत्तविधो सेखो, यथा नाम कुसलो मालाकारो पुष्फारामं पविसित्वा तरुणमकुळानि च पाणकविद्धानि च मिलातानि च गण्ठिकजातानि च पुष्फानि वज्जेत्वा सोभनानि सुजातसुजातानेव पुष्फानि विचिनाति, एवमेव इमं सुकथितं सुनिद्दिट्ठं बोधिपक्खियधम्मपदमि पञ्जाय पचेस्सति विचिनिस्सति उपपरिक्खिस्सति पटिविज्झिस्सति सच्छिकरिस्सतीति सत्था सयमेव पञ्हं विस्सज्जेसि ।

देसनावसाने पञ्चसतापि भिक्खू सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणिसु । सम्पत्तपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

पथविकथापसुतपञ्चसतभिक्खुवत्थु पठमं ।

२. मरीचिकम्मट्टानिकत्थेरवत्थु

फेणूपमन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो अज्जतरं मरीचिकम्मट्टानिकं भिक्खुं आरब्ध कथेसि ।

सो किर भिक्खु सत्थु सन्तिके कम्मट्टानं गहेत्वा, “समणधम्मं करिस्सामी”ति अरज्जं पविसित्वा घटेत्वा वायमित्वा अरहत्तं पत्तुं असक्कोन्तो “विसेसेत्वा कम्मट्टानं कथापेस्सामी”ति सत्थु सन्तिकं आगच्छन्तो अन्तरामग्गे मरीचिं दिस्वा, “यथा अयं गिम्हसमये उट्ठिता मरीचि दूरे ठितानं रूपगता विय पज्जायति, सन्तिकं आगच्छन्तानं नेव पज्जायति, अयं अत्तभावोपि उप्पादवयट्ठेन एवरूपो”ति मरीचिकम्मट्टानं भावेन्तो आगन्त्वा मग्गकिलन्तो अचिरवतियं न्हायित्वा एकस्मिं चण्डसोततीरे रुक्खलायाय निसिन्नो उदकवेगाभिघातेन उट्ठित्वा महन्ते महन्ते फेणपिण्डे भिज्जमाने दिस्वा, “अयं अत्तभावोपि उप्पज्जित्वा भिज्जनट्ठेन एवरूपोयेवा”ति आरम्भणं अग्गहेसि । सत्था गन्धकुटियं ठितोव तं थेरं दिस्वा, “एवमेव, भिक्खु, एवरूपोवायं अत्तभावो फेणपिण्डो विय मरीचि विय उप्पज्जनभिज्जनसभावोयेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४६. “फेणूपमं कायमिमं विदित्वा,
मरीचिधम्मं अभिसम्बुधानो ।
छेत्वान मारस्स पपुप्फकानि,
अदस्सनं मच्चुराजस्स गच्छे”ति ॥

तत्थ **फेणूपमन्ति** इमं केसादिसमूहसङ्घातं कायं अबलदुब्बलट्ठेन अनद्धनियतावकालिकट्ठेन फेणपिण्डसरिक्खकोति विदित्वा । **मरीचिधम्मन्ति** यथा मरीचि दूरे ठितानं रूपगता विय गच्छूपगा विय होति, सन्तिके उपगच्छन्तानं रिक्ता तुच्छा अगच्छूपगा सम्पज्जति, एवमेव खणिकइत्तरपच्चुपट्टानट्ठेन अयं कायोपि मरीचिधम्मोति **अभिसम्बुधानो** बुज्झन्तो, जानन्तोति अत्थो । **मारस्स पपुप्फकानी**ति मारस्स पपुप्फकसङ्घातानि तेभूमकानि वट्टानि अरियमग्गेन छिन्दित्वा खीणासवो भिक्खु मच्चुराजस्स अदस्सनं अविसयं अमतमहानिब्बानं गच्छेय्याति ।

गाथापरियोसाने थेरो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा सत्थु सुवण्णवण्णं सरीरं थोमेन्तो वण्णेन्तो वन्दन्तोव आगतोति ।

मरीचिकम्मट्टानिकत्थेरवत्थु दुतियं ।

३. विटटूभवत्थु

पुप्फानिहेव पचिनन्तन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो सपरिसं महोघेन अज्झोत्थरित्वा मारितं विटटूभं आरब्ध कथेसि ।

तत्रायं अनुपुब्बिकथा — सावत्थियज्झि महाकोसलरज्जो पुत्तो पसेनदिकुमारो नाम । वेसालियं लिच्छविरज्जो पुत्तो लिच्छविकुमारो महालि नाम, कुसिनारायं मल्लराजपुत्तो बन्धुलो नामाति इमे तयो दिसापामोक्खस्साचरियस्स सन्तिके सिप्पुगहणत्थं तक्कसिलं गन्त्वा बहिनगरे सालाय समागता अज्जमज्जस्स आगतकारणञ्च कुलञ्च नामञ्च पुच्छित्वा सहायका हुत्वा एकतोव आचरियं उपसङ्गमित्वा सिप्पं सिक्खन्ता न चिरस्सेव उग्गहितसिप्पा आचरियं आपुच्छित्वा एकतोव निक्खमित्वा सकसकट्टानानि अगमंसु । तेषु **पसेनदिकुमारो** पितु सिप्पं दस्सेत्वा पसन्नेन पितरा रज्जे अभिसित्तो । **महालिकुमारो** लिच्छवीनं सिप्पं दस्सेन्तो महन्तेन उस्साहेन दस्सेसि, तस्स अक्खीनि भिज्जित्वा अगमंसु । लिच्छविराजानो “अहो वत अम्हाकं आचरियो अक्खिविनासं पत्तो, न नं परिच्चजिस्साम, उपट्ठहिस्साम न”न्ति तस्स सतसहस्सुट्ठानकं एकं द्वारं अदंसु । सो तं निस्साय पञ्चसते लिच्छविराजपुत्ते सिप्पं सिक्खापेन्तो वसि । **बन्धुलकुमारो** सट्ठिं सट्ठिं वेळू गहेत्वा मज्झे अयसलाकं पक्खिपित्वा सट्ठिकलापे उस्सापेत्वा ठपिते मल्लराजकुलेहि “इमे कप्पेतू”ति वुत्तो असीतिहत्थं आकासं उल्लङ्घित्वा असिना कप्पेन्तो अगमासि । सो ओसानकलापे अयसलाकाय “किरी”ति सट्ठं सुत्वा, “किं एत”न्ति पुच्छित्वा सब्बकलापेषु अयसलाकानं ठपितभावं जत्वा असिं छट्ठेत्वा रोदमानो “मय्हं एतकेसु जातिसुहज्जेसु एकोपि ससिनेहो हुत्वा इमं कारणं नाचिक्खि । सचे हि अहं जानेय्यं, अयसलाकाय सट्ठं अनुट्ठापेन्तोव छिन्देय्य”न्ति वत्वा, “सब्बेपिमे मारेत्वा रज्जं करेय्य”न्ति मातापितूनं कथेसि । तेहि “पवेणिरज्जं नाम, तात, इदं न लब्भा एवं कातु”न्ति नानप्पकारेन वारितो “तेन हि मम सहायकस्स सन्तिकं गमिस्सामी”ति सावत्थिं अगमासि ।

पसेनदि कोसलो राजा तस्सागमनं सुत्वा पच्चुगन्त्वा महन्तेन सक्कारेन तं नगरं पवेसेत्वा सेनापतिद्वाने ठपेसि । सो मातापितरो पक्कोसापेत्वा तत्थेव वासं कप्पेसि । अथेकदिवसं राजा उपरिपासादे ठितो अन्तरवीथिं ओलोकयमानो “अनाथपिण्डिकस्स चूळअनाथपिण्डिकस्स विसाखाय सुप्पवासाया”ति एतेसं गेहे निच्चं भत्तकिच्चत्थाय गच्छन्ते अनेकसहस्से भिक्खू दिस्वा, “कहं, अय्या, गच्छन्ती”ति पुच्छित्वा, “देव, अनाथपिण्डिकस्स गेहे निच्चभत्तसलाकभत्तगिलानभत्तादीनं अत्थाय देवसिकं द्वे भिक्खुसहस्सानि गच्छन्ति, चूळअनाथपिण्डिकस्स गेहे पञ्चसतानि, तथा विसाखाय तथा सुप्पवासाया”ति वुत्ते सयम्पि भिक्खुसङ्घं उपट्ठहितुकामो विहारं गन्त्वा भिक्खुसहस्सेन सट्ठिं सत्थारं निमन्तेत्वा सत्ताहं सहत्था दानं दत्वा सत्तमे दिवसे सत्थारं वन्दित्वा, “भन्ते, पञ्चहि मे भिक्खुसतेहि सट्ठिं निबद्धं भिक्खुं गणहथा”ति आह । “महाराज बुद्धा नाम एकट्ठाने निबद्धं भिक्खुं न गणहन्ति, बहू जना बुद्धानं आगमनं पच्चासीसन्ती”ति । “तेन हि एकं भिक्खुं निबद्धं पेसेथा”ति आह । सत्था आनन्दत्थेरस्स भारं अकासि । राजा भिक्खुसङ्घे आगते पत्तं गहेत्वा, “इमे नाम परिविसन्तू”ति अविचारेत्वाव सत्ताहं सयमेव परिविसित्वा अट्ठमे दिवसे विक्खित्तचित्तो पमज्जमकासि । राजकुले नाम अनानत्ता आसनानि पञ्जापेत्वा भिक्खू निसीदापेत्वा परिविसितुं न लभन्ति “न मयं इध ठातुं सक्खिस्सामा”ति बहू भिक्खू पक्कमिंसु । राजा दुतियदिवसेपि पमज्जि, दुतियदिवसेपि बहू भिक्खू पक्कमिंसु । ततियदिवसेपि पमज्जि, तदा आनन्दत्थेरं एककमेव ठपेत्वा अवसेसा पक्कमिंसु । पुज्जवन्ता नाम कारणवसिका होन्ति, कुलानं पसादं रक्खन्ति । तथागतस्स च सारिपुत्तत्थेरो महामोग्गल्लानत्थेरोति द्वे अग्गसावका, खेमा उप्पलवण्णाति द्वे अग्गसाविका, उपासकेसु चित्तो, गहपति, हत्थको आळवकोति द्वे अग्गउपासका, उपासिकासु वेळुकण्ठकी नन्दमाता, खुज्जुत्तराति द्वे अग्गउपासिका, इति इमे अट्ठ जने आदिं कत्वा ठानन्तरपत्ता सब्बेपि सावका एकदेसेन दसन्नं पारमीनं पूरितत्ता महापुज्जा अभिनीहारसम्पन्ना । आनन्दत्थेरोपि कप्पसतसहस्सं पूरितपारमी अभिनीहारसम्पन्नो महापुज्जो अत्तनो कारणवसिकताय कुलस्स पसादं रक्खन्तो अट्ठासि । तं एककमेव निसीदापेत्वा परिविसिंसु ।

राजा भिक्खूनं गतकाले आगन्त्वा खादनीयभोजनीयानि तथेव ठितानि दिस्वा, “किं, अय्या, नागमिंसू”ति पुच्छित्वा, “आनन्दत्थेरो एककोव आगतो देवा”ति सुत्वा, “अट्ठा एतकं मे भत्तच्छेदनमकंसू”ति भिक्खूनं कुद्धो सत्थु सन्तिकं

गन्त्वा, “भन्ते, मया पञ्चन्नं भिक्खुसतानं भिक्खा पटियत्ता, आनन्दत्थेरो किर एककोवागतो, पटियत्ता भिक्खा तथेव ठिता, पञ्चसता भिक्खू मम गेहे सज्जं न करिंसु, किं नु खो कारणं”न्ति आह । सत्था भिक्खूनं दोसं अवत्वा, “महाराज, मम सावकानं तुम्हेहि सद्धिं विस्सासो नत्थि, तेन न गता भविस्सन्ती”ति वत्वा कुलानं अनुपगमनकारणञ्च उपगमनकारणञ्च पकासेन्तो भिक्खू आमन्तेत्वा इमं सुत्तमाह —

“नवहि, भिक्खवे, अङ्गेहि समन्नागतं कुलं अनुपगन्त्वा वा नालं उपगन्तुं, उपगन्त्वा वा नालं उपनिसीदितुं । कतमेहि नवहि? न मनापेन पच्चुट्ठेन्ति, न मनापेन अभिवादेन्ति, न मनापेन आसनं देन्ति, सन्तमस्स परिगुहन्ति, बहुकम्पि थोकं देन्ति, पणीतम्पि लूखं देन्ति, असक्कच्चं देन्ति नो सक्कच्चं, न उपनिसीदन्ति धम्मस्सवनाय, भासितमस्स न सुस्सूसन्ति । इमेहि खो, भिक्खवे, नवहङ्गेहि समन्नागतं कुलं अनुपगन्त्वा वा नालं उपगन्तुं, उपगन्त्वा वा नालं उपनिसीदितुं ।

“नवहि, भिक्खवे, अङ्गेहि समन्नागतं कुलं अनुपगन्त्वा वा अलं उपगन्तुं, उपगन्त्वा वा अलं उपनिसीदितुं । कतमेहि नवहि? मनापेन पच्चुट्ठेन्ति, मनापेन अभिवादेन्ति, मनापेन आसनं देन्ति, सन्तमस्स न परिगुहन्ति, बहुकम्पि बहुकं देन्ति, पणीतम्पि पणीतं देन्ति, सक्कच्चं देन्ति नो असक्कच्चं, उपनिसीदन्ति धम्मस्सवनाय, भासितमस्स सुस्सूसन्ति । इमेहि खो, भिक्खवे, नवहङ्गेहि समन्नागतं कुलं अनुपगन्त्वा वा अलं उपगन्तुं, उपगन्त्वा वा अलं उपनिसीदितुं”न्ति (अ० नि० ९.१७) ।

इति खो, महाराज, मम सावका तुम्हाकं सन्निका विस्सासं अलभन्ता न गता भविस्सन्तीति । पोराणकपण्डितापि हि अविस्सासिकद्वाने सक्कच्चं उपट्ठियमानापि मारणन्तिकं वेदनं पत्वा विस्सासिकद्वानमेव अगमिंसूति । “कदा, भन्ते”ति रज्जा पुट्ठो अतीतं आहरि —

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते केसवो नाम राजा रज्जं पहाय इसिपब्बज्जं पब्बजि । तं पञ्च पुरिससतानि अनुपब्बजिंसु । सो केसवतापसो नाम अहोसि । पसाधनकप्पको पनस्स अनुपब्बजित्वा कप्पको नाम अन्तेवासिको अहोसि । केसवतापसो परिसाय सद्धिं अट्ठ मासे हिमवन्ते वसित्वा वस्सारत्तसमये लोणम्बिलसेवनत्थाय बाराणसिं पत्वा भिक्खाय पाविसि । अथ नं राजा दिस्वा पसीदित्वा चतुमासं अत्तनो सन्निके वसनत्थाय पटिज्जं गहेत्वा उय्यानेव वसापेन्तो सयं सायंपातं अस्स उपट्ठानं गच्छति । अवसेसा तापसा कतिपाहं वसित्वा हत्थिसद्दादीहि उब्बाळ्हा हुत्वा उक्कण्ठित्वा, “आचरिय, उक्कण्ठितम्हा, गच्छामा”ति आहंसु । “कहं, ताता”ति? “हिमवन्तं, आचरिया”ति । राजा अम्हाकं आगतदिवसेयेव चतुमासं इध वसनत्थाय पटिज्जं गण्णि । “कथं गमिस्सथ, ताता”ति? “तुम्हेहि अम्हाकं अनाचिक्खित्वाव पटिज्जा दिन्ना, मयं इध न सक्कोम वसितुं, इतो अविदूरे तुम्हाकं पवत्तिस्सवनद्वाने वसिस्सामा”ति वन्दित्वा पक्कमिंसु । कप्पन्तेवासिकेन सद्धिं आचरियो ओहीयि ।

राजा उपट्ठानं आगतो, “कहं, अय्या”ति पुच्छि । “सब्बे उक्कण्ठितम्हाति वत्वा हिमवन्तं गता, महाराजा”ति आह । कप्पकोपि न चिरस्सेव उक्कण्ठित्वा आचरियेन पुनप्पुनं वारियमानोपि “न सक्कोमी”ति वत्वा पक्कामि । इतरेसं पन सन्निकं अगन्त्वा आचरियस्स पवत्तिं सुणन्तो अविदूरे ठाने वसि । अपरभागे आचरियस्स अन्तेवासिके अनुस्सरन्तस्स कुच्छिरोगो उप्पज्जि । राजा वेज्जेहि तिक्किच्छापेसि, रोगो न वूपसम्मति । तापसो आह — “किं, महाराज, इच्छसि मे रोगवूपसमं”न्ति? “भन्ते, सचाहं सक्कुण्यं, इदानेव वो फासुकं करेय्य”न्ति । “महाराज, सचे मे फासुकं इच्छसि, मं अन्तेवासिकानं सन्निकं पेसेही”ति । राजा “साधु, भन्ते”ति तं मज्जके निपज्जापेत्वा नारदअमच्चप्पमुखे चत्तारो अमच्चे

“मम अय्यस्स पवत्तिं जत्वा, मय्हं सासनं पहिणेय्याथा”ति उय्योजेसि । कप्पन्तेवासिको आचरियस्स आगमनं सुत्वा पच्चुगमनं कत्वा इतरे “कह”न्ति वुत्ते, “असुकट्टाने किर वसन्ती”ति आह । तेपि आचरियस्सागमनभावं सुत्वा तत्थेव समोसरित्वा आचरियस्स उण्होदकं दत्वा फलाफलं अदंसु । तं खणज्जेव रोगो वूपसम्मति । सो कतिपाहेनेव सुवण्णवण्णो अहोसि । अथ नं नारदो पुच्छि —

“मनुस्सिन्दं जहित्वान, सब्बकामसमिद्धिनं ।
कथं नु भगवा केसी, कप्पस्स रमति अस्समे ॥

“सादूनि रमणीयानि, सन्ति वक्खा मनोरमा ।
सुभासितानि कप्पस्स, नारद रमयन्ति मं ॥

“सालीनं ओदनं भुज्जे, सुचिं मंसूपसेचनं ।
कथं सामाकनीवारं, अलोणं छादयन्ति तं ॥

“सादुं वा यदि वासादुं, अप्पं वा यदि वा बहुं ।
विस्सत्थो यत्थ भुज्जेय्य, विस्सासपरमा रसा”ति ॥ (जा० १.४.१८१-१८४) ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा जातकं समोधानेन्तो “तदा राजा मोगल्लानो अहोसि, नारदो सारिपुत्तो, कप्पन्तेवासिको आनन्दो, केसवतापसो अहमेवा”ति वत्वा, “एवं, महाराज, पुब्बेपि पण्डिता मारणन्तिकं वेदनं पत्वा विस्सासिकट्टानं गमिंसु, मम सावका तुम्हाकं सन्तिके विस्सासं न लभन्ति मज्जे”ति आह । राजा “भिक्षुसङ्घेन सद्धिं मया विस्सासं कातुं वट्ठति, कथं नु खो करिस्सामीति सम्मासम्बुद्धस्स जातिधीतरं मम गेहे कातुं वट्ठति, एवं सन्ते ‘दहरा च सामणेरा च सम्मासम्बुद्धस्स जातिराजा’ति मम सन्तिकं विस्सत्था निबद्धं आगमिस्सन्ती”ति चिन्तेत्वा — “एकं मे धीतरं देन्तू”ति साकियानं सन्तिकं सासनं पेसेसि । “कतरस्स सक्कस्स धीता”ति च पुच्छित्वा, “जत्वा आगच्छेय्याथा”ति वत्वा दूते आणापेसि । दूता गन्त्वा साकिये दारिकं याचिंसु । ते सन्निपतित्वा, “पक्खन्तरिको राजा, सचे न दस्साम, विनासेस्सति नो, न खो पन अम्हेहि कुलेन सदिसो, किं नु खो कातब्ब”न्ति मन्तयिंसु । महानामो “मम दासिया कुच्छिम्हि जाता वासभखत्तिया नाम धीता रूपसोभगप्पत्ता अत्थि, तं दस्सामा”ति वत्वा दूते आह — “साधु, रज्जो दारिकं दस्सामा”ति । “सा कस्स, धीता”ति? “सम्मासम्बुद्धस्स चूळपितुपुत्तस्स महानामस्स सक्कस्स धीता वासभखत्तिया नामा”ति ।

ते गन्त्वा रज्जो आरोचयिंसु । राजा “यदि एवं, साधु, सीधं आनेथ, खत्तिया च नाम बहुमाया, दासिधीतरम्पि पहिणेय्युं, पितरा सद्धिं एकभाजने भुज्जन्ति आनेय्याथा”ति पेसेसि । ते गन्त्वा, “देव, तुम्हेहि सद्धिं एकतो भुज्जन्ति राजा इच्छती”ति आहंसु । महानामो “साधु, ताता”ति तं अलङ्कारापेत्वा अत्तनो भोजनकाले पक्कोसापेत्वा ताय सद्धिं एकतो भुज्जनाकारं दस्सेत्वा दूतानं निव्यादेसि । ते तं आदाय सावत्थिं गन्त्वा तं पवत्तिं रज्जो आरोचेसु । राजा तुट्टमानसो तं पञ्चन्नं इत्थिसतानं जेट्ठिकं कत्वा अगमहेसिट्टाने अभिसिञ्चि । सा न चिरस्सेव सुवण्णवण्णं पुत्तं विजायि ।

अथस्स नामगहणदिवसे राजा दारकस्स अय्यकस्स सन्तिकं पेसेसि “सक्कराजधीता वासभखत्तिया पुत्तं विजाता, किमस्स नामं करोमा”ति? तं पन सासनं गहेत्वा गतो अमच्चो थोकं बधिरधातुको, सो गन्त्वा रज्जो अय्यकस्स आरोचेसि, सो तं सुत्वा “वासभखत्तिया पुत्तं अविजायित्वापि सब्बजनं अभिभवि, इदानि पन रज्जो अतिविय वल्लभा भविस्सती”ति

आह । बधिरो अमच्चो “वल्लभा”ति वचनं दुस्सुतं सुत्वा “विटटूभो”ति सल्लक्खेत्वा राजानं उपगन्त्वा, “देव, कुमारस्स किर ‘विटटूभो’ति नामं करोथा”ति आह । राजा “पोराणकं नो कुलसन्तकं नामं भविस्सती”ति चिन्तेत्वा तं नामं अकासि । अथस्स दहरकालेयेव राजा “सत्थु पियं करोमी”ति सेनापतिट्ठानं अदासि ।

सो कुमारपरिहारेन वड्डन्तो सत्तवस्सिककाले अज्जेसं कुमारानं मातामहकुलतो हत्थिरूपकअस्सरूपकादीनि आहरियमानानि दिस्वा मातरं पुच्छि — “अम्म, अज्जेसं मातामहकुलतो पण्णाकारो आहरीयति, मय्हं कोचि किञ्चि न पेसेसि, किं त्वं निमाता निपिता”ति? अथ नं सा, “तात, तव सक्कराजानो मातामहा दूरे पन वसन्ति, तेन ते किञ्चि न पेसेन्ती”ति वज्जेसि । सोळसवस्सिककाले, “अम्म, तव मातामहकुलं पस्सितुकामोम्ही”ति वत्वा, “अलं, तात, किं तत्थ गन्त्वा करिस्सती”ति वारियमानोपि पुनप्पुनं याचि । अथस्स माता “तेन हि गच्छा”ति सम्पटिच्छि । सो पितु आरोचेत्वा महन्तेन परिवारेन निक्खमि । वासभखत्तिया पुरेतरं पण्णं पेसेसि — “अहं इध सुखं वसामि, मास्स किञ्चि सामिनो अन्तरं दस्सयिंसू”ति । साकिया विटटूभस्स आगमनं जत्वा, “वन्दितुं न सक्कोमा”ति तस्स दहरदहरे कुमारे जनपदं पहिणित्वा तस्मिं कपिलपुरं सम्पत्ते सन्थागारे सन्निपत्तिं सु । कुमारो तत्थ गन्त्वा अट्ठासि ।

अथ नं “अयं ते, तात, मातामहो, अयं मातुलो”ति वत्वा वन्दापेसुं । सो सब्बे वन्दमानो विचरित्वा एकम्पि अत्तानं वन्दन्तं अदिस्वा “किं नु खो मं वन्दन्ता नत्थी”ति पुच्छि । साकिया, “तात, ते कनिट्ठकुमारा जनपदं गता”ति वत्वा तस्स महन्तं सक्कारं करिंसु । सो कतिपाहं वसित्वा महन्तेन परिवारेन निक्खमि । अथेका दासी सन्थागारे तेन निसिन्नफलकं “इदं वासभखत्तियाय दासिया पुत्तस्स निसिन्नफलक”न्ति अक्कोसित्वा परिभासित्वा खीरोदकेन धोवि । एको पुरिसो अत्तनो आवुधं पमुस्सित्वा निवत्तो तं गणहन्तो विटटूभकुमारस्स अक्कोसनसद्वं सुत्वा तं कारणं पुच्छित्वा, “वासभखत्तिया दासिया कुच्छिम्हि महानामसक्कं पटिच्च जाता”ति जत्वा बलकायस्स कथेसि । “वासभखत्तिया किर दासिधीता”ति महाकोलाहलं अहोसि । तं सुत्वा विटटूभो “एते ताव मम निसिन्नफलकं खीरोदकेन धोवन्तु, अहं पन रज्जे पतिट्ठितकाले एतेसं गललोहितं गहेत्वा मम निसिन्नफलकं धोविस्सामी”ति चित्तं पट्टपेसि । तस्मिं सावत्थिं गते अमच्चा तं पवत्तिं रज्जो आरोचयिंसु । राजा “मय्हं दासिधीतरं अदंसू”ति साकियानं कुञ्जित्वा वासभखत्तियाय च पुत्तस्स च दिन्नपरिहारं अच्छिन्दित्वा दासदासीहि लद्धब्बमत्तमेव दापेसि ।

ततो कतिपाहच्चयेन सत्था राजनिवेसनं गन्त्वा पज्जत्तासने निसीदि । राजा आगन्त्वा वन्दित्वा, “भन्ते, तुम्हाकं किर जातकेहि दासिधीता मय्हं दिन्ना, तेनस्सा अहं सपुत्ताय परिहारं अच्छिन्दित्वा दासदासीहि लद्धब्बमत्तमेव दापेसि”न्ति आह । सत्था “अयुत्तं, महाराज, साकियेहि कतं, ददन्तेहि नाम समानजातिका दातब्बा अस्स, तं पन, महाराज, वदामि, वासभखत्तिया खत्तियराजधीता खत्तियरज्जो गेहे अभिसेकं लभि । विटटूभोपि खत्तियराजानमेव पटिच्च जातो, मातुगोत्तं नाम किं करिस्सति, पितुगोत्तमेव पमाणन्ति । पोराणकपण्डिता दलिद्वित्थिया कट्टहारिकाय अग्गमहेसिट्ठानं अदंसु, तस्सा च कुच्छिम्हि जातकुमारो द्वादसयोजनिकाय बाराणसिया रज्जं पत्वा कट्टवाहनराजा नाम जातो”ति कट्टहारिजातकं (जा० १.१.७) कथेसि । राजा धम्मकथं सुत्वा “पितुगोत्तमेव किर पमाण”न्ति तुस्सित्वा वासभखत्तियाय च पुत्तस्स च पकतिपरिहारमेव दापेसि ।

बन्धुलसेनापतिस्सपि खो कुसिनारायं मल्लराजधीता मल्लिका नाम भरिया दीघरत्तं पुत्तं न विजायि । अथ नं बन्धुलो “अत्तनो कुलघरमेव गच्छा”ति उय्योजेसि । सा “सत्थारं दिस्वाव गमिस्सामी”ति जेतवनं पविसित्वा तथागतं वन्दित्वा ठिता, “कहं गच्छसी”ति वुत्ता “सामिको मं भन्ते, कुलघरं पेसेती” आह । “किं कारणा”ति? “वज्झा किरस्मि

अपुत्तिका”ति । “यदि एवं, गमनकिच्चं नत्थि, निवत्तस्सू”ति । सा तुडुमानसा सत्थारं वन्दित्वा निवेसनं गन्त्वा “कस्मा निवत्तासी”ति वुत्ता “दसबलेन निवत्तिताम्ही”ति आह बन्धुलो “दिट्ठं भविस्सति दीघदस्सिना कारण”न्ति सम्पटिच्छि । सा न चिरस्सेव गब्भं पटिलभित्वा उप्पन्नदाहळा “दोहळो मे उप्पन्नो”ति आरोचेसि । “किं दोहळो”ति? “वेसालिनगरे गणराजकुलानं अभिसेकमङ्गलपोक्खरणिंयं ओतरित्वा न्हत्वा पानीयं पातुकामाहि, सामी”ति । बन्धुलो “साधू”ति वत्त्वा सहस्सथामधनुं गहेत्वा तं रथं आरोपेत्वा सावत्थितो निक्खमित्वा रथं पाजेन्तो महालिलिच्छविनो दिन्नद्वारेन वेसालिं पाविसि । महालिलिच्छविनो च द्वारसमीपे एव निवेसनं होति । सो रथस्स उम्मारो पनिघातसदं सुत्वाव “बन्धुलस्स रथसदो एसो, अज्ज लिच्छवीनं भयं उप्पज्जिस्सती”ति आह ।

पोक्खरणिंया अन्तो च बहि च आरक्खा बलवती, उपरि लोहजालं पत्थटं, सकुणानमि ओकासो नत्थि । बन्धुलसेनापति पन रथा ओतरित्वा आरक्खके मनुस्से वेत्तेन पहरन्तो पलापेत्वा लोहजालं छिन्दित्वा अन्तोपोक्खरणीयं भरियं न्हापेत्वा सयमि न्हत्वा पुन तं रथं आरोपेत्वा नगरा निक्खमित्वा आगतमग्गेनेव पायासि । ते आरक्खमनुस्सा लिच्छविराजूनं आरोचेसुं । लिच्छविराजानो कुज्झित्वा पञ्च रथसतानि आरुह्य “बन्धुलमल्लं गण्हिस्सामा”ति निक्खमिंसु । तं पवत्तिं महालिस्स आरोचेसुं । महालि, “मा गमित्थ, सो हि वो सब्बे घोतेस्सती”ति आह । तेपि “मयं गमिस्साम एवा”ति वदिंसु । “तेन हि तस्स रथचक्कस्स याव नाभितो पथविं पविट्ठुद्वानं दिस्वा निवत्तेय्याथ, ततो अनिवत्तन्ता पुरतो असनिसदं विय सुणिस्सथ, तम्हा ठाना निवत्तेय्याथ । ततो अनिवत्तन्ता तुम्हाकं रथधुरेसु छिदं पस्सिस्सथ, तम्हा ठाना निवत्तेय्याथ, पुरतो मा गमित्था”ति । ते तस्स वचनेन अनिवत्तित्वा तं अनुबन्धिंसु एव । मल्लिका दिस्वा, “रथा, सामि, पज्जायन्ती”ति आह । “तेन हि एकस्सेव रथस्स पज्जायनकाले मं आरोचेय्यासी”ति । सा यदा सब्बे रथा एको विय हुत्वा पज्जायिंसु, तदा “एकमेव, सामि, रथसीसं पज्जायती”ति आह । बन्धुलो “तेन हि इमा रस्मियो गण्हाही”ति तस्सा रस्मियो दत्त्वा रथे ठितोव धनुं आरोपेसि, रथचक्कं याव नाभितो पथविं पाविसि ।

लिच्छविनो तं ठानं दिस्वापि न निवत्तिंसु । इतरो थोकं गन्त्वा जियं पोथेसि, असनिसदो विय अहोसि । ते ततोपि न निवत्तिंसु, अनुबन्धन्ता गच्छन्तेव । बन्धुलो रथे ठितकोव एकसरं खिपि, सो पञ्चन्नं रथसतानं रथसीसे छिदं कत्वा पञ्च राजसतानि परिकरबन्धनद्वाने विनिविज्झित्वा पथविं पाविसि । ते अत्तनो पविट्ठुभावं अजानित्वा, “तिट्ठ, रे, तिट्ठ, रे”ति वदन्ता अनुबन्धिंसु एव । बन्धुलो रथं ठपेत्वा “तुम्हे मतका, मतकेहि सद्धिं मय्हं युद्धं नाम नत्थी”ति आह । “मतका नाम अम्हादिसा न होन्ती”ति । “तेन हि सब्बपच्छिमस्स परिकरं मोचेथा”ति । ते मोचयिंसु । सो मुत्तमत्ते एव मरित्वा पतितो । अथ ते सब्बेपि “तुम्हे एवरूपा, अत्तनो घरानि गन्त्वा संविधातब्बं संविदहित्वा पुत्तदारं अनुसासित्वा सन्नाहं मोचेथा”ति आह । ते तथा कत्वा सब्बेपि जीवितक्खयं पत्ता । बन्धुलोपि मल्लिकं सावत्थिं आनेसि । सा सोळसक्खत्तुं यमके यमके पुत्ते विजायि । सब्बेपि सूरा थामसम्पन्ना अहेसुं, सब्बसिप्पानं निप्फत्तिं पापुणिंसु । एकेकस्स पुरिससहस्सं परिवारो अहोसि । पितरा सद्धिं राजनिवेसनं गच्छन्तेहि तेहेव राजङ्गणं परिपूरि ।

अथेकदिवसं विनिच्छये कूटट्टपराजिता मनुस्सा बन्धुलं आगच्छन्तं दिस्वा महाविरवं विरवन्ता विनिच्छयअमच्चानं कूटट्टकरणं तस्स आरोचेसुं । सो विनिच्छयं गन्त्वा तं अट्ठं विचारेत्वा सामिकमेव सामिकं अकासि । महाजनो महासदेन साधुकारं पवत्तेति । राजा “किं इदं”न्ति पुच्छित्वा तमत्यं सुत्वा तुस्सित्वा सब्बेपि ते अमच्चे हारेत्वा बन्धुलस्सेव विनिच्छयं निव्यादेसि । सो ततो पट्टाय सम्मा विनिच्छयि । ततो ते पोराणकविनिच्छयिका अमच्चा किञ्चि लज्जं अलभन्ता अप्पलाभा हुत्वा “बन्धुलो रज्जं पत्थेती”ति राजकुले परिभिन्दिंसु । राजा तेसं कथं सद्वहित्वा चित्तं निग्गहेतुं नासक्खि । “इमस्मिं इधेव घातियमाने गरहा मे उप्पज्जिस्सती”ति पुन चिन्तेत्वा पयुत्तपुरिसेहि पच्चन्तं पहारापेत्वा बन्धुलं पक्कोसापेत्वा, “पच्चन्तो

किर कुपितो, तव पुत्तेहि सद्धिं गन्त्वा, चोरे गण्हाही”ति पहिणित्वा, “एत्थेवस्स द्वत्तिंसाय पुत्तेहि सद्धिं सीसं छिन्दित्वा आहरथा”ति तेहि सद्धिं अज्जेपि समत्थे महायोधे पेसेसि । तस्मिं पच्चन्तं गच्छन्तेयेव “सेनापति किर आगच्छती”ति पयुत्तचोरा पलायिंसु । सो तं पदेसं आवासापेत्वा सण्ठापेत्वा निवत्ति ।

अथस्स नगरतो अविदूरे ठाने ते योधा पुत्तेहि सद्धिं सीसं छिन्दिंसु । तं दिवसं मल्लिकाय पञ्चहि भिक्खुसत्तेहि सद्धिं द्वे अगगसावका निमन्तिता होन्ति । अथस्सा पुब्बण्हे एव “सामिकस्स ते सद्धिं पुत्तेहि सीसं छिन्न”न्ति पण्णं आहरित्वा अदंसु । सा तं पवत्तिं जत्वा कस्सचि किञ्चि अवत्वा पण्णं उच्छङ्गे ठपेत्वा भिक्खुसङ्घमेव परिविसि । अथस्सा परिचारिकायो भिक्खूनं भत्तं दत्वा सप्पिचाटिं आहरन्तियो थेरानं पुरतो सप्पिचाटिं भिन्दिंसु । धम्मसेनापति “भेदनधम्मं भिन्नं, न चिन्तितब्ब”न्ति आह । सा उच्छङ्गतो पण्णं नीहरित्वा “द्वत्तिंसाय पुत्तेहि सद्धिं पितुसीसं छिन्नन्ति मे इमं पण्णं आहरिंसु, अहं इदं सुत्वापि न चिन्तेमि, सप्पिचाटिया भिन्नाय किं चिन्तयिस्सामि, भन्ते”ति आह । धम्मसेनापति “अनिमित्तमनज्जातं, मच्चानं इध जीवित”न्तिआदीनि (सु० नि० ५७९) वत्वा धम्मं देसेत्वा उट्ठायासना विहारं अगमासि । सापि द्वत्तिसं सुणिंसायो पक्कोसापेत्वा, “तुम्हाकं सामिका निरपराधा अत्तनो पुरिमकम्मफलं लभिंसु, तुम्हे मा सोचयित्थ, मा परिदेवित्थ, रज्जो उपरि मनोपदोसं मा करित्था”ति ओवदि ।

रज्जो चरपुरिसा तं कथं सुत्वा गन्त्वा तेसं निद्वोसभावं रज्जो कथयिंसु । राजा संवेगप्पत्तो तस्सा निवेसनं गन्त्वा मल्लिकज्ज सुणिंसायो चस्सा खमापेत्वा मल्लिकाय वरं अदासि । सा “वरो गहितो मे होतू”ति वत्वा तस्मिं गते मतकभत्तं दत्वा न्हत्वा राजानं उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा, “देव, तुम्हेहि मय्हं वरो दिन्नो, मय्हज्ज अज्जेन अत्थो नत्थि, द्वत्तिंसाय मे सुणिंसानं ममज्ज कुलधरगमनं अनुजानाथा”ति आह । राजा सम्पटिच्छि । सा द्वत्तिसं सुणिंसायो यथासकानि कुलानि पेसेसि, सयम्पि कुसिनारानगरे अत्तनो कुलधरं अगमासि ।

राजापि बन्धुलसेनापतिनो भागिनेय्यस्स दीघकारायनस्स नाम सेनापतिद्वानं अदासि । सो पन “मातुलो मे इमिना मारितो”ति रज्जो ओतारं गवेसन्तो विचरति । राजापि निरपराधस्स बन्धुलस्स मारितकालतो पट्टाय विप्पटिसारी हुत्वा चित्तस्सादं न लभति, रज्जसुखं नानुभोति । तदा सत्था सक्क्यानं मेदाळुपं नाम निगमं उपनिस्साय विहरति । राजा तत्थ गन्त्वा आरामतो अविदूरे खन्धावारं निवासेत्वा, “मन्देन परिवारेन सत्थारं वन्दिस्सामी”ति विहारं गन्त्वा पञ्चराजाककुधभण्डानि दीघकारायनस्स दत्वा एककोव गन्धकुटिं पाविसि । सब्बं धम्मचेतियसुत्तनियामेन (म० नि० २.३६४ आदयो) दीपेतब्बं । तस्मिं गन्धकुटिं पविट्ठे दीघकारायनो तानि पञ्च राजककुधभण्डानि गहेत्वा विटटूभं राजानं कत्वा रज्जो एकं अस्सं एकज्ज उपट्टानकारिकं मातुगामं ठपेत्वा निवत्तेत्वा सावत्थिं अगमासि ।

राजा सत्थारा सद्धिं पियकथं कथेत्वा सत्थारं वन्दित्वा निक्खन्तो सेनं अदिस्वा तं मातुगामं पुच्छित्वा तं पवत्तिं सुत्वा, “अहं भागिनेय्यं आदाय गन्त्वा, विटटूभं गहेस्सामी”ति राजगहनगरं गच्छन्तो विकाले द्वारेसु पिदहितेसु नगरं पत्वा एकस्सा सालाय निपज्जित्वा वातातपेहि किलन्तो रत्तिभागे तत्थेव कालमकासि । विभाताय रत्तिया, “देव, कोसलनरिन्द अनाथो जातोसी”ति विप्पलपन्तिया तस्सा इत्थिया सद्धं सुत्वा रज्जो आरोचेसु । सो मातुलस्स महन्तेन सक्कारेन सरीरकिच्चं कारेसि ।

विटटूभोपि रज्जं लभित्वा तं वेरं सरित्वा “सब्बेपि साकिये मारेस्सामी”ति महतिया सेनाय निक्खमि । तं दिवसं सत्था पच्चूसकाले लोकं वोलोकेन्तो जातिसङ्घस्स विनासं दिस्वा, “जातिसङ्घं कातुं वट्टती”ति चिन्तेत्वा पुब्बण्हसमये पिण्डाय चरित्वा, पिण्डपातपटिक्कन्तो गन्धकुटियं सीहसेय्यं कप्पेत्वा, सायन्हसमये आकासेन गन्त्वा, कपिलवत्थुसामन्ते एकस्मिं

कबरच्छाये रुक्खमूले निसीदि । ततो विटटूभस्स रज्जसीमाय महन्तो सन्दच्छायो निग्रोधो अत्थि । विटटूभो सत्थारं दिस्वा उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा, “भन्ते, किं कारणा एवरूपाय उण्हेवेलाय इमस्मिं कबरच्छाये रुक्खमूले निसीदथ, एतस्मिं सन्दच्छाये निग्रोधमूले निसीदथ, भन्ते”ति वत्वा, “होतु, महाराज, जातकानं छाया नाम सीतला”ति वुत्ते, “जातकानुरक्खनत्थाय सत्था आगतो भविस्सती”ति चिन्तेत्वा सत्थारं वन्दित्वा निवत्तित्वा सावत्थियेव पच्चागमि । सत्थापि उप्पतित्वा जेतवनमेव गतो ।

राजा साकियानं दोसं सरित्वा दुतियम्पि निक्खमित्वा तथेव सत्थारं पस्सित्वा पुन निवत्ति । ततियवारेपि निक्खमित्वा तथेव सत्थारं पस्सित्वा पुन निवत्ति । चतुत्थवारे पन तस्मिं निक्खन्ते सत्था साकियानं पुब्बकम्मं ओलोकेत्वा तेसं एकदिवसं नदियं विसपक्खिपनपापकम्मस्स अप्पटिबाहियभावं जत्वा चतुत्थवारे नागमासि । विटटूभो “साकिये घातेस्सामी”ति महन्तेन बलकायेन निक्खमि । सम्मासम्बुद्धस्स पन जातका असत्तघातका नाम, अत्तना मरन्तापि परेसं जीवितं न वोरोपेन्ति । ते चिन्तयिंसु — “मयं सुसिक्खिता कतहत्था कतूपासना महिस्सासा, न खो पन सक्का अम्हेहि परं जीविता वोरोपेतुं, अत्तनो कम्मं दस्सेत्वा पलापेस्सामा”ति ते कतसन्नाहा निक्खमित्वा युद्धं आरभिंसु । तेहि खित्ता सरा विटटूभस्स पुरिसानं अन्तरन्तरेन गच्छन्ति, फलकन्तरकण्णछिदन्तरादीहि निक्खमन्ति । विटटूभो दिस्वा ननु भणे “साकिया असत्तघातकाम्हा”ति वदन्ति, अथ च पन मे पुरिसे नासेन्तीति ।

अथ नं एको पुरिसो आह — “किं सामि, निवत्तित्वा ओलोकेसी”ति? “साकिया मे पुरिसे नासेन्ती”ति । “तुम्हाकं कोचि पुरिसो मतो नाम नत्थि । इङ्ग ते गणापेथा”ति । गणापेन्तो एकस्सपि खयं न पस्सि । सो ततो निवत्तित्वा “ये ये पन भणे ‘साकियम्हा’ति भणन्ति, सब्बे मारेथ, मातामहस्स पन महानामसक्कस्स सन्तिके ठितानं जीवितं देथा”ति आह । साकिया गहेतब्बगहणं अपस्सन्ता एकच्चे तिणं डंसित्वा, एकच्चे नळं गहेत्वा अट्ठंसु । “तुम्हे साकिया, नो”ति पुच्छिता यस्मा ते मरन्तापि मुसावादं न भणन्ति, तस्मा तिणं डंसित्वा ठिता “नो साको, तिण”न्ति वदन्ति । नळं गहेत्वा ठिता “नो साको, नळो”ति वदन्ति । ये च महानामस्स सन्तिके ठिता, ते च जीवितं लभिंसु । तेसु तिणं डंसित्वा ठिता **तिणसाकिया** नाम, नळं गहेत्वा ठिता **नळसाकिया** नाम जाताति, विटटूभो अवसेसे खीरपकेपि दारके अविस्सज्जेत्वा घातापेन्तो लोहितनदिं पवत्तेत्वा तेसं गललोहितेन फलकं धोवापेसि । एवं साकियवंसो विटटूभेन उपच्छिन्नो ।

सो महानामसक्कं गाहापेत्वा निवत्तो “पातरासवेलाय पातरासं करिस्सामी”ति एकस्मिं ठाने ओतरित्वा भोजने उपनीते “एकतोव भुज्जिस्सामा”ति अय्यकं पक्कोसापेसि । खत्तिया पन जीवितं चजन्तापि दासिपुत्तेहि सद्धिं न भुज्जन्ति । तस्मा महानामो एकं सरं ओलोकेत्वा “किलिडुगतोम्हि, न्हायिस्सामि, ताता”ति आह । “साधु, अय्यक, न्हायथा”ति । सो “अयं मं एकतो अभुज्जन्तं घातेस्सति, सयमेव मे मतं सेय्यो”ति केसे मुज्जित्वा अगगे गण्ठिं कत्वा केसेसु पादङ्गुट्टके पवेसेत्वा उदके निमुज्जि । तस्स गुणतेजेन नागभवनं उण्हाकारं दस्सेसि । नागराजा “किं नु खो”ति उपधारेन्तो तं जत्वा तस्स सन्तिकं आगन्त्वा तं अत्तनो फणे निसीदापेत्वा नागभवनं पवेसेसि । सो द्वादस्स वस्सानि तत्थेव वसि । विटटूभोपि “मय्हं अय्यको इदानि आगमिस्सति, इदानि आगमिस्सती”ति आगमयमानोव निसीदि । तस्मिं अतिचिरायन्ते सरं विचिनापेत्वा दीपालोकेन पुरिसम्भन्तरानिपि ओलोकेत्वा अदिस्वा “गतो भविस्सती”ति पक्कामि । सो रत्तिभागे अचिरवतिं पत्वा खन्धावारं निवासेसि । एकच्चे अन्तो नदियं वालुकापुलिने निपज्जिंसु, एकच्चे बहिथले, अन्तो निपन्नेसुपि पुब्बे अकतपापकम्मा अत्थि, बहिनिपन्नेसुपि पुब्बे कतपापकम्मा अत्थि, तेसं निपन्नट्टानेसु किपिल्लिका उट्ठहिंसु । ते “मय्हं निपन्नट्टाने किपिल्लिका, मय्हं निपन्नट्टाने किपिल्लिका”ति उट्ठहित्वा अकतपापकम्मा उत्तरित्वा थले निपज्जिंसु, कतपापकम्मा ओतरित्वा वालुकापुलिने निपज्जिंसु । तस्मिं खणे महामेघो उट्ठहित्वा घनवस्सं वस्सि । नदिया ओघो

आगन्त्वा विटटूभं सद्धिं परिसाय समुद्धमेव पापेसि । सब्बे तत्थ मच्छकच्छपभक्खा अहेसुं ।

महाजनो कथं समुद्धापेसि “साकियानं मरणं अयुत्तं, एवं नाम कोट्टेत्वा कोट्टेत्वा साकिया मारेतब्बा”ति अननुच्छविकमेत”न्ति । सत्था तं कथं सुत्वा, “भिक्षवे, इमस्मिं अत्तभावे किञ्चापि साकियानं एवं मरणं अयुत्तं, पुब्बे कतपापकम्मवसेन पन युत्तमेवेतेहि लद्ध”न्ति आह । “किं पन, भन्ते, एते पुब्बे अकंसू”ति? सब्बे एकतो हुत्वा नदियं विसं पक्खिपिंसूति । पुनेकदिवसं धम्मसभायं भिक्षू कथं समुद्धापेसुं — “विटटूभो एतके साकिये मारेत्वा आगच्छन्तो अत्तनो मनोरथे मत्थकं अप्पत्तेयेव एतकं जनं आदाय महासमुद्धे मच्छकच्छपभक्खो जातो”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्षवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “इमेसं सत्तानं मनोरथे मत्थकं अप्पत्तेयेव मच्चुराजा सुत्तं गामं अज्झोत्थरन्तो महोघो विय जीवितिन्द्रियं छिन्दित्वा चतूसु अपायसमुद्धेसु निमुज्जापेती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४७. “पुष्फानि हेव पचिनन्तं, ब्यासत्तमनसं नरं ।

सुत्तं गामं महोघोव, मच्चु आदाय गच्छती”ति ॥

तत्थ ब्यासत्तमनसं नरन्ति सम्पत्ते वा असम्पत्ते वा लग्गमानसं । इदं वुत्तं होति — यथा मालाकारो पुष्फारामं पविसित्वा “पुष्फानि पचिनिस्सामी”ति ततो पुष्फानि गहेत्वा अज्जमज्जं वा गच्छं पत्थेन्तो सकले पुष्फारामे मनं पेसेति, “इतो चितो च पुष्फानि पचिनिस्सामी”ति ततो पुष्फानि अगगहेत्वा अज्जत्थ मनं पेसेसि, तमेव गच्छं पचिनन्तो पमादमापज्जति, एवमेव एकच्चो पुष्फारामसदिसं पञ्चकामगुणमज्झं ओतरित्वा मनोरमं रूपं लभित्वा मनोरमानं सद्दगन्धरसफोड्डब्बानं अज्जतरं पत्थेति । अज्जो तेसु वा अज्जतरं लभित्वा अज्जतरं पत्थेति, रूपमेव वा लभित्वा अज्जं अपत्थेन्तो तमेव अस्सादेति, सद्दादीसु वा अज्जतरं । एसेव नयो गोमहिंसदासिदासखेत्तवत्थुगामनिगमजनपदादीसु, पब्बजितानम्पि परिवेणविहारपत्तचीवरादीसूति एवं पञ्चकामगुणसङ्घातानि पुष्फानि एव पचिनन्तं सम्पत्ते वा असम्पत्ते वा कामगुणे ब्यासत्तमनसं नरं । सुत्तं गामन्ति गामस्स गेहभित्तिआदीनं पन सुपनवसेन सुपनं नाम नत्थि, सत्तानं पन सुत्तपमत्ततं उपादाय सुत्तो नाम होति । एवं सुत्तं गामं द्वे तीणि योजनानि आयतगम्भीरो महोघोव मच्चु आदाय गच्छति । यथा सो महोघो इत्थिपुरिसगोमहिंसकुक्कुटादीसु किञ्चि अनवसेसेत्वा सब्बं तं गामं समुद्धं पापेत्वा मच्छकच्छपभक्खं करोति, एवमेव ब्यासत्तमनसं नरं मच्चु आदाय जीवितिन्द्रियमस्स छिन्दित्वा चतूसु अपायसमुद्धेसु निमुज्जापेतीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पत्ता । महाजनस्स सात्थिका देसना जाताति ।

विटटूभवत्थु ततियं ।

४. पतिपूजिककुमारिवत्थु

पुष्फानि हेवाति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो पतिपूजिकं नाम कुमारिकं आरब्ध कथेसि । वत्थु तावतिसदेवलोके समुद्धितं ।

तत्थ किर मालभारी नाम देवपुत्तो अच्छरासहस्सपरिवुतो उय्यानं पाविसि । पञ्चसता देवधीतरो रुक्खं आरुह्य पुष्फानि पातेन्ति, पञ्चसता पतितानि पुष्फानि गहेत्वा देवपुत्तं अलङ्करोन्ति । तासु एका देवधीता रुक्खसाखायमेव चुता,

सरीरं दीपसिखा विय निब्बायि । सा सावत्थियं एकस्मिं कुलगेहे पटिसन्धिं गहेत्वा जातकाले जातिस्सरा हुत्वा “मालभारीदेवपुत्तस्स भरियाम्ही”ति अनुस्सरन्ती वुड्ढिमन्वाय गन्धमालादीहि पूजं कत्वा सामिकस्स सन्तिके अभिनिब्बत्ति पत्थेसि । सा सोळसवस्सकाले परकुलं गतापि सलाकभत्तपक्खिकभत्तवस्सावासिकादीनि दत्वा, “अयं मे सामिकस्स सन्तिके निब्बत्तनत्थाय पच्चयो होतू”ति वदति । अथस्सा भिक्खू “अयं कुमारिका उट्ठाय समुट्ठाय पतिमेव पत्थेतीति पतिपूजिका”ति नामं करिंसु । सापि निबद्धं आसनसालं पटिजग्गति, पानीयं उपट्ठपेति, आसनानि पञ्जपेति । अञ्जपि मनुस्सा सलाकभत्तादीनि दातुकामा, “अम्म, इमानिपि भिक्खुसङ्घस्स पटिपादेय्यासी”ति वत्वा आहरित्वा देन्ति । सापि एतेन नियामेन आगच्छन्ती गच्छन्ती एकपदवारे छपञ्जास कुसलधम्मे (ध० स० १; ध० स० अट्ठ० १ येवापनकवण्णना) पटिलभति । तस्सा कुच्छियं गम्भो पतिट्ठहि । सा दसमासच्चयेन पुत्तं विजायि । तस्स पदसा गमनकाले अञ्जम्पि अञ्जम्पीति चत्तारो पुत्ते पटिलभि ।

सा एकदिवसं दानं दत्वा पूजं कत्वा धम्मं सुत्वा सिक्खापदानि रक्खित्वा दिवसपरियोसाने तं खणं निब्बत्तेन केनचि रोगेन कालं कत्वा अत्तनो सामिकस्सेव सन्तिके निब्बत्ति । इतरापि एत्तकं कालं देवपुत्तं अलङ्करोन्ति एव । देवपुत्तो तं दिस्वा “त्वं पातोव पट्ठाय न दिस्ससि, कुहिं गतासी”ति आह । “चुताम्हि सामी”ति । “किं वदेसी”ति? “एवमेतं, सामी”ति । “कुहिं निब्बत्तासी”ति? “सावत्थियं कुलगेहे”ति । “कित्तकं कालं तत्थ ठितासी”ति? “दसमासच्चयेन मातु कुच्छितो निक्खमित्वा सोळसवस्सकाले परकुलं गन्त्वा चत्तारो पुत्ते विजायित्वा दानादीनि पुञ्जानि कत्वा तुम्हे पत्थेत्वा आगन्त्वा तुम्हाकमेव सन्तिके निब्बत्ताम्हि, सामी”ति । “मनुस्सानं कित्तकं आयू”ति? “वस्ससतमत्त”न्ति । “एत्तकमेवा”ति? “आम, सामी”ति । “एत्तकं आयुं गहेत्वा निब्बत्तमनुस्सा किं नु खो सुत्तपमत्ता कालं अतिक्कामेन्ति, उदाहु दानादीनि पुञ्जानि करोन्ती”ति । “किं वदेथ, सामि”? “असङ्ख्येय्यं आयुं गहेत्वा निब्बत्ता विय अजरामरा विय च निच्चं पमत्ता, मनुस्सा”ति । मालभारीदेवपुत्तस्स महासंवेगो उदपादि “वस्ससतमत्तमायुं गहेत्वा निब्बत्तमनुस्सा किर पमत्ता निपज्जित्वा निदायन्ति, कदा नु खो दुक्खा मुच्चिस्सन्ती”ति? मनुस्सानं पन वस्ससतं तावतिसानं देवानं एको रत्तिन्दिवो, ताय रत्तिया तिसरत्तियो मासो, तेन मासेन द्वादसमासिको संवच्छरो, तेन संवच्छरेन दिब्बवस्ससहस्सं आयुप्पमाणं, तं मनुस्सगणनाय तिस्सो वस्सकोटियो, सट्ठि च वस्ससतसहस्सानि होन्ति । तस्मा तस्स देवपुत्तस्स एकदिवसोपि नातिक्कन्तो मुहुत्तसदिसोव कालो अहोसि । एवं अप्पायुकमनुस्सानं पमादो नाम अतिविय अयुत्तोति ।

पुनदिवसे भिक्खू गामं पविट्ठा आसनसालं अपटिजग्गितं, आसनानि अपञ्जत्तानि, पानीयं अनुट्ठपितं दिस्वा, “कहं पतिपूजिका”ति आहंसु । “भन्ते, कहं तुम्हे तं दक्खिस्सथ, हिय्यो अय्येसु भुज्जित्वा गतेसु सायन्हसमये मता”ति । तं सुत्वा पुथुज्जना भिक्खू तस्सा उपकारं सरन्ता अस्सूनि सन्धारेतुं नासक्खिंसु । खीणासवानं धम्मसंवेगो उदपादि । ते भत्तकिच्चं कत्वा विहारं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा पुच्छिंसु — “भन्ते, पतिपूजिका नाम उपासिका उट्ठाय समुट्ठाय नानप्पकारानि पुञ्जानि कत्वा सामिकमेव पत्थेसि, सा इदानि मता, कहं नु खो निब्बत्ता”ति? “अत्तनो सामिकस्सेव सन्तिके, भिक्खवे”ति । “नत्थि, भन्ते, सामिकस्स सन्तिके”ति । “न सा, भिक्खवे, एतं सामिकं पत्थेति, तावतिसंभवने तस्सा मालभारीदेवपुत्तो नाम सामिको, सा तस्स पुष्पपिलन्धनट्ठानतो चवित्वा पुन गन्त्वा तस्सेव सन्तिके निब्बत्ता”ति । “एवं किर, भन्ते”ति । “आम, भिक्खवे”ति । “अहो परित्तं, भन्ते, सत्तानं जीवितं, पातोव अम्हे परिविसित्वा सायं उप्पन्नब्याधिना मता”ति । सत्था “आम, भिक्खवे, परित्तं सत्तानं जीवितं नाम, तेनेव इमे सत्ते वत्थुकामेहि चेव किलेसकामेहि च अतित्ते एव अन्तको अत्तनो वसे वत्तेत्वा कन्दन्ते परिदेवन्ते गहेत्वा गच्छती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४८. “पुष्फानि हेव पचिनन्तं, ब्यासत्तमनसं नरं ।

अतित्तयेव कामेसु, अन्तको कुरुते वस”न्ति ॥

तत्थ पुष्फानि हेव पचिनन्तन्ति पुष्फारामे मालाकारो नानापुष्फानि विय अत्तभावपटिबद्धानि चेव उपकरणपटिबद्धानि च कामगुणपुष्फानि ओचिनन्तमेव । ब्यासत्तमनसं नरन्ति असम्पत्तेसु पत्थनावसेन, सम्पत्तेसु गेधवसेन विविधेनाकारेन आसत्तचित्तं । अतित्तयेव कामेसूति वत्थुकामकिलेसकामेसु परियेसनेनपि पटिलाभेनपि परिभोगेनपि निधानेनपि अतित्तं एव समानं । अन्तको कुरुते वसन्ति मरणसङ्घातो अन्तको कन्दन्तं परिदेवन्तं गहेत्वा गच्छन्तो अत्तनो वसं पापेतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पत्ता, देसना महाजनस्स सात्थिका जाताति ।

पतिपूजिककुमारिवत्थु चतुत्थं ।

५. मच्छरियकोसियसेट्ठिवत्थु

यथापि भमरो पुष्फन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो मच्छरियकोसियसेट्ठिं आरब्ध कथेसि । तस्स वत्थु राजगहे समुट्ठितं ।

राजगहनगरस्स किर अविदूरे सक्कारं नाम निगमो अहोसि । तत्थेको मच्छरियकोसियो नाम सेट्ठि असीतिकोटिविभवो पटिवसति । सो तिणगगेन तेलबिन्दुम्पि परेसं न देति, न अत्तना परिभुज्जति । इतिस्स तं विभवजातं नेव पुत्तदारादीनं, न समणब्राह्मणानं अत्थं अनुभोति, रक्खसपरिगगहिता पोक्खरणी विय अपरिभोगं तिट्ठति । सत्था एकदिवसं पच्चूससमये महाकरुणासमापत्तितो वुट्ठाय सकललोकधातुयं बोधनेय्यबन्धवे ओलोकेन्तो पञ्चचत्तालीसयोजनमत्थके वसन्तस्स सेट्ठिनो सपजापतिकस्स सोतापत्तिफलस्स उपनिस्सयं अद्दस । ततो पुरिमदिवसे पन सो राजानं उपट्ठातुं राजगेहं गन्त्वा राजूपट्ठानं कत्वा आगच्छन्तो एकं छातज्झत्तं जनपदमनुस्सं कुम्मासपूरं कपल्लकपूर्वं खादन्तं दिस्वा तत्थ पिपासं उप्पादेत्वा अत्तनो घरं गन्त्वा चिन्तेसि — “सचाहं कपल्लकपूर्वं खादितुकामोम्हीति वक्खामि, बहू मनुस्सा मया सद्धिं खादितुकामा भविस्सन्ति, एवं मे बहूनि तिलतण्डुलसप्पिफाणितादीनि परिक्खयं गमिस्सन्ति, न कस्सचि कथेस्सामी”ति तण्हं अधिवासेन्तो चरति । सो गच्छन्ते गच्छन्ते काले उप्पण्डुप्पण्डुकजातो धमनिसन्थतगतो जातो । ततो तण्हं अधिवासेतुं असक्कोन्तो गब्भं पविसित्वा मज्जके उपगूहित्वा निपज्जि । एवं गतोपि धनहानिभयेन न कस्सचि किञ्चि कथेसि ।

अथ नं भरिया उपसङ्कमित्वा पिट्ठिं परिमज्जित्वा, “किं ते, सामि, अफासुकं जात”न्ति पुच्छि । “न मे किञ्चि अफासुकं अत्थी”ति । “किं नु खो ते राजा कुपितो”ति? “राजापि मे न कुप्पती”ति । “अथ किं ते पुत्तधीताहि वा दासकम्मकरादीहि वा किञ्चि अमनापं कतं अत्थी”ति? “एवरूपम्पि नत्थी”ति । “किस्मिञ्चि पन ते तण्हा अत्थी”ति? एवं वुत्तेपि धनहानिभयेन किञ्चि अवत्वा निस्सद्दोव निपज्जि, अथ नं भरिया “कथेहि, सामि किस्मिञ्चि ते तण्हा अत्थी”ति आह । सो वचनं परिगिलन्तो विय “अत्थि मे तण्हा”ति आह । “किं तण्हा, सामी”ति? “कपल्लकपूर्वं खादितुकामोम्ही”ति । “अथ किमत्थं मे न कथेसि, किं त्वं दलिद्धोसि, इदानि सकलनिगमवासीनं पहोनके कपल्लकपूर्वे पचिस्सामी”ति । “किं ते एतेहि, अत्तनो कम्मं कत्वा खादिस्सन्ती”ति? “तेन हि एकरच्छवासीनं पहोनके पचिस्सामी”ति । “जानामहं तव महद्भनभाव”न्ति । “इमस्मिं गेहसामन्ते सब्बेसं पहोनकं कत्वा पचामी”ति । “जानामहं तव महज्झासयभाव”न्ति । “तेन हि ते पुत्तदारमत्तस्सेव पहोनकं कत्वा पचामी”ति । “किं ते एतेही”ति? “किं पन तुय्हज्ज

महज्च पहोनकं कत्वा पचामी”ति? “त्वं किं करिस्ससी”ति? “तेन हि एककस्सेव ते पहोनकं कत्वा पचामी”ति । “इमस्मिं ठाने पचमाने बहू पच्चासीसन्ति । सकलतण्डुले ठपेत्वा भिन्नतण्डुले च उद्धनकपल्लानि च आदाय थोकं खीरसप्पिमधुफाणितज्ज गहेत्वा सत्तभूमिकस्स पासादस्स उपरिमतलं आरुह्य पच, तत्थाहं एककोव निसीदित्वा खादिस्सामी”ति । सा “साधू”ति पटिस्सुणित्वा गहेतब्बं गाहापेत्वा पासादं अभिरुह्य दासियो विस्सज्जेत्वा सेट्ठिं पक्कोसापेसि, सो आदितो पट्टाय द्वारानि पिदहन्तो सब्बद्वारेसु सूचिघटिकं दत्वा सत्तमतलं अभिरुहित्वा तत्थपि द्वारं पिदहित्वा निसीदि । भरियापिस्स उद्धने अग्निं जालेत्वा कपल्लं आरोपेत्वा पूवे पचितुं आरभि ।

अथ सत्था पातोव महामोगल्लानत्थेरं आमन्तेसि — “एसो, मोगल्लान, राजगहस्स अविदूरे सक्कारनिगमे मच्छरियसेट्ठि ‘कपल्लकपूवे खादिस्सामी’ति अज्जेसं दस्सनभयेन सत्तभूमिके पासादे कपल्लकपूवे पचापेति, त्वं तत्थ गन्त्वा सेट्ठिं दमेत्वा निब्बिसेवनं कत्वा उभोपि जायम्पतिके पूवे च खीरसप्पिमधुफाणितानि च गाहापेत्वा अत्तनो बलेन जेतवनं आनेहि, अज्जाहं पज्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं विहारे एव निसीदिस्सामि, पूवेहेव भत्तकिच्चं करिस्सामी”ति ।

थेरो “साधु, भन्ते”ति सत्थु वचनं सम्पटिच्छित्वा तावदेव इद्धिबलेन तं निगमं गन्त्वा तस्स पासादस्स सीहपज्जरद्वारे सुनिवत्थो सुपारुतो आकासे एव मणिरूपकं विय अट्ठासि । महासेट्ठिनो थेरं दिस्वाव हृदयमंसं कम्पि । सो अहं एवरूपानंयेव दस्सनभयेन इमं ठानमागतो, अयज्ज भिक्खु आकासेनागन्त्वा वातपानद्वारे ठितोति । सो गहेतब्बगहणं अपस्सन्तो अग्निमहि पक्खित्तलोणसक्खरा विय दोसेन तटतटायन्तो एवमाह — “समण, आकासे ठत्वापि किं लभिस्ससि, आकासे अपदे पदं दस्सेत्वा चङ्कमन्तोपि नेव लभिस्ससी”ति । थेरो तस्मिं एव ठाने अपरापरं चङ्कमि । सेट्ठि “चङ्कमन्तो किं लभिस्ससि, आकासे पल्लङ्केन निसीदन्तोपि न लभिस्ससियेवा”ति आह । थेरो पल्लङ्कं आभुजित्वा निसीदि । अथ नं “आकासे निसिन्नो किं लभिस्ससि, आगन्त्वा वातपानस्स उम्मारे ठितोपि न लभिस्ससी”ति आह । थेरो उम्मारे ठितो । “उम्मारे ठितोपि किं लभिस्ससि, धूमायन्तोपि न लभिस्ससि एवा”ति आह । थेरोपि धूमायि । सकलपासादो एकधूमो अहोसि । सेट्ठिनो अक्खीनं सूचिया विज्झनकालो विय अहोसि, गेहज्झायनभयेन पन “त्वं पज्जलन्तोपि न लभिस्ससी”ति अवत्वा “अयं समणो सुट्ठु लग्गो, अलद्धा न गमिस्सति, एकमस्स पूवं दापेस्सामी”ति भरियं आह — “भद्दे एकं खुद्वकपूवं पचित्वा समणस्स दत्वा उय्योजेहि न”न्ति । सा थोकं एव पिट्ठं कपल्लपातियं पक्खिपि, महापूवो हुत्वा सकलपातिं पूरेत्वा उद्धुमातो हुत्वा अट्ठासि ।

सेट्ठि तं दिस्वा “बहुं तया पिट्ठं गहितं भविस्सती”ति सयमेव दब्बिकण्णेन थोकं पिट्ठं गहेत्वा पक्खिपि, पूवो पुरिमपूवतो महन्ततरो जातो । एवं यं यं पचति, सो सो महन्तमहन्तोव होति । सो निब्बिन्नो भरियं आह — “भद्दे, इमस्स एकं पूवं देही”ति । तस्सा पच्छितो एकं पूवं गणहन्तिया सब्बे एकाबद्धा अल्लीयिंसु । सा सेट्ठि आह — “सामि, सब्बे पूवा एकतो लग्गा, विसुं कातुं न सक्कोमी”ति । “अहं करिस्सामी”ति सोपि कातुं नासक्खि । उभोपि जना कोटियं गहेत्वा कट्ठन्तापि वियोजेतुं नासक्खिंसु एव । अथस्स पूवेहि सद्धिं वायमन्तस्सेव सरीरतो सेदा मुच्चिंसु, पिपासा उपच्छिज्जि । ततो भरियं आह — “भद्दे, न मे पूवेहि अत्थो, पच्छिया सद्धियेव इमस्स देही”ति । सा पच्छिं आदाय थेरं उपसङ्कमित्वा अदासि । थेरो उभिन्नमि धम्मं देसेसि, तिण्णं रतनानं गुणं कथेसि, “अत्थि दिन्नं, अत्थि यिट्ठं”न्ति दिन्नदानादीनं फलं गगनतले पुण्णचन्दं विय दस्सेसि ।

तं सुत्वा पसन्नचित्तो हुत्वा सेट्ठि “भन्ते, आगन्त्वा इमस्मिं पल्लङ्के निसीदित्वा परिभुज्जथा”ति आह । थेरो, “महासेट्ठि, सम्मासम्बुद्धो ‘पूवे खादिस्सामी’ति पज्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं विहारे निसिन्नो, तुम्हाकं रुचिया सति अहं वो

नेस्सामि, सेट्ठिभरियं पूवे च खीरादीनि च गण्हापेथ, सत्थु सन्तिकं गमिस्सामा”ति आह । “कहं पन, भन्ते, एतरहि सत्था”ति? “इतो पञ्चचत्तालीसयोजनमत्थके जेतवनविहारे, महासेट्ठी”ति । “भन्ते, कालं अनतिक्रमित्वा एत्तकं अब्धानं कथं गमिस्सामा”ति । “महासेट्ठि, तुम्हाकं रुचिया सति अहं वो अत्तनो इद्धिबलेन नेस्सामि, तुम्हाकं पासादे सोपानसीसं अत्तनो ठाने एव भविस्सति, सोपानपरियोसानं पन वो जेतवनद्वारकोट्टके भविस्सति, उपरिपासादा हेट्ठापासादं ओतरणकालमत्तेनेव जेतवनं नेस्सामी”ति । सो “साधु, भन्ते”ति सम्पटिच्छि ।

थेरो सोपानसीसं तत्थेव कत्वा “सोपानपादमूलं जेतवनद्वारकोट्टके होतू”ति अधिट्ठासि । तथेव अहोसि । इति थेरो सेट्ठिञ्च सेट्ठिभरियञ्च उपरिपासादा हेट्ठापासादं ओतरणकालतो खिप्पतरं जेतवनं सम्पापेसि । ते उभोपि सत्थारं उपसङ्गमित्वा कालं आरोचेसुं । सत्था भत्तगं पविसित्वा पञ्चत्तरबुद्धासने निसीदि सद्धिं भिक्खुसङ्घेन । महासेट्ठि बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दक्खिणोदकं अदासि । भरियापिस्स तथागतस्स पत्ते पूवं पतिट्ठापेसि । सत्था अत्तनो यापनमत्तं गण्हि, पञ्चसता भिक्खूपि यापनमत्तं गण्हिंसु । सेट्ठि खीरसप्पिमधुसक्खरादीनि ददमानो न खयं अगमासि । सत्था पञ्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं भत्तकिच्चं निट्ठापेसि । महासेट्ठिपि सद्धिं भरियाय यावदत्थं खादि । पूवानं परियोसानमेव न पञ्जायति । सकलविहारे भिक्खून्ञ्च विघासादानञ्च दिन्नेसुपि परियन्तो न पञ्जायतेव । “भन्ते, पूवा परिकखयं न गच्छन्ती”ति भगवतो आरोचेसुं । “तेन हि जेतवनद्वारकोट्टके छट्ठेथा”ति । अथ ने द्वारकोट्टकस्स अविदूरे पब्भारट्ठाने छट्ठयिंसु । यावज्जतनापि तं ठानं कपल्लकपूवपब्भारन्तेव पञ्जायति । महासेट्ठि सह भरियाय भगवन्तं उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । भगवा अनुमोदनमकासि । अनुमोदनावसाने उभोपि सोतापत्तिफले पतिट्ठापे सत्थारं वन्दित्वा द्वारकोट्टके सोपानं आरुह्य अत्तनो पासादेयेव पतिट्ठहिंसु ।

ततो पट्ठापे सेट्ठि असीतिकोटिधनं बुद्धसासनेयेव विक्किरि । पुनरिद्वसे सायन्हसमये धम्मसभायं सन्निसिन्ना भिक्खू “पस्सथावुसो, महामोग्गल्लानत्थेरस्स आनुभावं, अनुपहच्च नाम सद्धं, अनुपहच्च भोगे मच्छरियसेट्ठिं मुहुत्तेनेव दमेत्वा निब्बिसेवनं कत्वा पूवे गाहापेत्वा जेतवनं आनेत्वा सत्थु सम्मुखं कत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठापेसि, अहो महानुभावो थेरो”ति थेरस्स गुणं कथेन्ता निसीदिंसु । सत्था दिब्बाय सोतधातुया कथं सुत्वा आगन्त्वा, “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा, “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, कुलदमकेन नाम भिक्खुना अनुपहच्च सद्धं, अनुपहच्च भोगे, कुलं अकिलमेत्वा अविहेठेत्वा पुप्फतो रेणुं गण्हन्तेन भमरेन विय उपसङ्गमित्वा बुद्धगुणं जानापेतब्बं, तादिसो मम पुत्तो मोग्गल्लानो”ति थेरं पसंसित्वा इमं गाथमाह —

४९. “यथापि भमरो पुप्फं, वण्णगन्धमहेठयं ।

पलेति रसमादाय, एवं गामे मुनी चरे”ति ॥

तत्थ भमरोति या काचि मधुकरजाति । पुप्फन्ति पुष्कारामे चरन्तो पुप्फञ्च वण्णञ्च गन्धञ्च अहेठयन्तो अविनासेन्तो विचरतीति अत्थो । पलेतीति एवं चरित्वा यावदत्थं रसं पिवित्वा अपरम्पि मधुकरणत्थाय आदाय पलेति, सो एवं वनगहनं अज्झोगाहेत्वा एकस्मिं रुक्खसुसिरे तं रजमिस्सकं रसं ठपेत्वा अनुपुब्बेन मधुररसं मधुं करोति, न तस्स पुष्कारामे विचरितपच्चया पुप्फं वा वण्णगन्धं वास्स विगच्छति, अथ खो सब्बं पाकतिकमेव होति । एवं गामे मुनी चरेति एवं सेखासेखभेदो अनागारियमुनि कुलपटिपाटिया गामे भिक्खुं गण्हन्तो विचरतीति अत्थो । न हि तस्स गामे चरणपच्चया कुलानं सद्भाहानि वा भोगहानि वा होन्ति । सद्भापि भोगापि पाकतिकाव होन्ति । एवं चरित्वा च पन निक्खमित्वा सेखमुनि ताव बहिगामे उदकफासुकट्ठाने सङ्घाटिं पञ्जापेत्वा निसिन्नो अक्खभज्जनवणपटिच्छादनपुत्तमंसूपमादिवसेन

पच्चवेक्खन्तो पिण्डपातं परिभुञ्जित्वा तथारूपं वनसण्डं अनुपविसित्वा अज्झत्तिककम्मट्ठानं सम्मसन्तो चत्तारो मग्गे, चत्तारि च सामज्जफलानि हत्थगतानेव करोति । असेखमुनि पन दिट्ठधम्मसुखविहारमनुयुज्जति । अयमस्स भमरेन सद्धिं मधुकरणसरिक्खता वेदितब्बा । इध पन खीणासवोव अधिप्पेतो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

सत्था इमं धम्मदेसनं वत्वा उत्तरिपि थेरस्स गुणं पकासेतुं “न, भिक्खवे, इदानीं मोग्गल्लानेन मच्छरियसेट्ठि दमितो, पुब्बेपि नं दमेत्वा कम्मफलसम्बन्धं जानापेसि एवा”ति वत्वा इममत्थं पकासेन्तो अतीतं आहरित्वा —

“उभो खज्जा उभो कुणी, उभो विसमचक्खुका ।

उभिन्नं पिळका जाता, नाहं पस्सामि इल्लिस”न्ति ॥ (जा० १.१.७८) —

इमं इल्लिसजातकं कथेसीति ।

मच्छरियकोसियसेट्ठिवत्थु पञ्चमं ।

६. पावेय्यकाजीवकवत्थु

न परेसं विलोमानीति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो पावेय्यं नाम आजीवकं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किरिका गहपतानी पुत्तट्ठाने ठपेत्वा पावेय्यं नाम आजीवकं पटिजग्गि । तस्सानन्तरघरेसु मनुस्सा सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा आगन्त्वा, “अहो अच्छरिया बुद्धानं धम्मदेसना”ति नानप्पकारेहि बुद्धगुणे वण्णेन्ति । सा बुद्धानं गुणकथं सुत्वा विहारं गन्त्वा धम्मं सोतुकामा आजीवकस्स एतमत्थं कथेत्वा, “गच्छिस्सामि अहं बुद्धसन्तिकं, अय्या”ति आह । सो “मा गच्छाही”ति निवारेत्वा तं पुनप्पुनं याचमानम्पि निवारेसि एव । सा “अयं मम विहारं गन्त्वा धम्मं सोतुं न देति, सत्थारं निमन्तेत्वा इधेव धम्मं सुणिस्सामी”ति सायन्हसमये पुत्तं पक्कोसित्वा, “गच्छ, तात, स्वातनाय सत्थारं निमन्तेही”ति पेसेसि । सो गच्छन्तो पठमतरं आजीवकस्स वसनट्ठानं गन्त्वा तं वन्दित्वा निसीदि । अथ नं सो “कहं गच्छसी”ति आह । “मातु वचनेन सत्थारं निमन्तेतुं गच्छामी”ति आह । “मा तस्स सन्तिकं गच्छाही”ति । “अलं, अय्य, मम मातु भायामि, गच्छिस्सामह”न्ति । “एतस्स कतसक्कारं उभोपि खादिस्साम, मा गच्छाही”ति । “अलं, अय्य, माता मे तज्जेस्सती”ति । तेन हि गच्छ, गन्त्वा पन निमन्तेत्वा, “अम्हाकं गेहं असुकट्ठाने वा असुकवीथियं वा असुकमग्गेन वा गन्तब्ब”न्ति मा आचिक्खि । “सन्तिके ठितो विय अज्जेन मग्गेन गच्छन्तो विय पलायित्वा एही”ति । सो आजीवकस्स वचनं सुत्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा निमन्तेत्वा आजीवकेन वुत्तनियामेनेव सब्बं कत्वा तस्स सन्तिकं गन्त्वा, “किं ते कत”न्ति पुट्ठो, “सब्बं कतं, अय्या”ति आह । “भदकं ते कतं, तस्स सक्कारं उभोपि खादिस्सामा”ति वत्वा पुनदिवसे आजीवको पातोव तं गेहं अगमासि । तं गहेत्वा पच्छागम्भे निसीदापेसुं ।

पटिविस्सकमनुस्सा तं गेहं अल्लगोमयेन उपलिम्पित्वा लाजपञ्चमानि पुप्फानि विकिरित्वा सत्थु निसीदनत्थाय महारहं आसनं पज्जापेसुं । बुद्धेहि सद्धिं अपरिचितमनुस्सा हि आसनपज्जतिं न जानन्ति, बुद्धानञ्च मग्गदेसकेन किच्चं नाम नत्थि, बोधिमूले दससहस्सिसोकधातुं कम्पेत्वा सम्बोधिं पत्तदिवसेयेव हि नेसं “अयं मग्गो निरयं गच्छति, अयं तिरच्छानयोनिं, अयं पेत्तिविसयं, अयं मनुस्सलोकं, अयं देवलोकं, अयं अमतमहानिब्बान”न्ति सब्बे मग्गा आविभूता ।

गामनिगमादीनं पन मग्गे वत्तब्बमेव नत्थि । तस्मा सत्था पातोव पत्तचीवरमादाय महाउपासिकाय गेहद्वारं गतो । सा गेहा निक्खमित्वा सत्थारं पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा अन्तोनिवेसनं पवेसेत्वा आसने निसीदापेत्वा दक्खिणोदकं दत्वा पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन परिविसि । उपासिका कतभत्तकिच्चस्स सत्थुनो अनुमोदनं कारेतुकामा पत्तं गण्हि । सत्था मधुरस्सरेन अनुमोदनधम्मकथं आरभि । उपासिका “साधु, साधू”ति साधुकारं ददमाना धम्मं सुणि । आजीवकोपि पच्छागम्भे निसिन्नोव तस्सा साधुकारं दत्वा धम्मं सुणन्तिया सद्धं सुत्वा सन्धारेतुं नासक्खि । “न इदानेसा मय्ह”न्ति निक्खमित्वा “नट्ठासि काळकणि, एतस्स एवं सक्कारं करोती”ति नानप्पकारेण उपासिकञ्च सत्थारञ्च अवकोसन्तो पलायि । उपासिका तस्स कथाय लज्जिता अज्जथत्तं गतं चित्तं देसनानुसारेण जाणं पेसेतुं नासक्खि । अथ नं सत्था “किं उपासिके चित्तं देसनानुगतं कातुं न सक्कोसी”ति? “भन्ते, एतस्स मे कथाय चित्तं अज्जथत्तं उपगत”न्ति । सत्था “एवरूपस्स विसभागजनस्स कथितं कथं नाम आवज्जितुं न वट्ठति, एवरूपं असमन्नाहरित्वा अत्तनो कताकतमेव ओलोकेतुं वट्ठती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

५०. “न परेसं विलोमानि, न परेसं कताकतं ।

अत्तनोव अवेक्खेय्य, कतानि अकतानि चा”ति ॥

तत्थ न परेसं विलोमानीति परेसं विलोमानि फरुसानि मम्मच्छेदकवचनानि न मनसिकातब्बानि । न परेसं कताकतन्ति “असुको उपासको अस्सद्धो अप्पसन्नो, नापिस्स गेहे कटच्छुभिक्षादीनि दिव्यन्ति, न सलाकभत्तादीनि, न चीवरादिपच्चयदानं एतस्स अत्थि, तथा असुका उपासिका अस्सद्धा अप्पसन्ना, नापिस्सा गेहे कटच्छुभिक्षादीनि दिव्यन्ति, न सलाकभत्तादीनि, न चीवरादिपच्चयदानं एतस्सा अत्थि, तथा असुको भिक्षु अस्सद्धो अप्पसन्नो, नापि उपज्झायवत्तं करोति, न आचरियवत्तं, न आगन्तुकवत्तं, न गमिकवत्तं, न चेतियङ्गणवत्तं, न उपोसथागारवत्तं, न भोजनसालावत्तं, न जन्ताघरवत्तादीनि, नापिस्स किञ्चि धुतङ्गं अत्थि, न भावनारामताय उस्साहमत्तम्पी”ति एवं परेसं कताकतं नाम न ओलोकेतब्बं । अत्तनोव अवेक्खेय्याति “कथं भूतस्स मे रत्तिन्दिवा वीतिवत्तन्तीति पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्ब”न्ति (अ० नि० १०.४८) इमं ओवादं अनुस्सरन्तो सद्धापब्बजितो कुलपुत्तो “किं नु खो अहं ‘अनिच्चं दुक्खं अनत्ता’ति तिलक्खणं आरोपेत्वा योगे कम्मं कातुं सक्खिं, नासक्खि”न्ति एवं अत्तनो कताकतानि ओलोकेय्याति ।

देसनावसाने सा उपासिका सोतापत्तिफले पतिट्ठिता, देसना महाजनस्स सात्थिका जाताति ।

पावेय्यकाजीवकवत्थु छट्ठं ।

७. छत्तपाणिउपासकवत्थु

यथापि रुचिरं पुप्फन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो छत्तपाणिउपासकं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियज्झि छत्तपाणि नाम उपासको तिपिटकधरो अनागामी । सो पातोव उपोसथिको हुत्वा सत्थु उपट्ठानं अगमासि । अनागामिअरियसावकानज्झि समादानवसेन उपोसथकम्मं नाम नत्थि, मग्गेनेव तेसं ब्रह्मचरियञ्च एकभत्तिकञ्च आगतं । तेनेवाह — “घटिकारो खो, महाराज, कुम्भकारो एकभत्तिको ब्रह्मचारी सीलवा कल्याणधम्मो”ति (म० नि० २.२८८) । एवं अनागामिनो पकतियाव एकभत्तिका च ब्रह्मचारिनो च होन्ति । सोपि तथेव उपोसथिको हुत्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा धम्मकथं सुणन्तो निसीदि । तस्मिं समये राजा पसेनदि कोसलो सत्थु उपट्ठानं अगमासि ।

छत्तपाणि उपासको तं आगच्छन्तं दिस्वा “उट्ठातब्बं नु खो, नो”ति चिन्तेत्वा — “अहं अगगराजस्स सन्तिके निसिन्नो, तस्स मे पदेसराजानं दिस्वा उट्ठातुं न युत्तं, राजा खो पन मे अनुट्ठहन्तस्स कुज्झिस्सति, एतस्मिं कुज्झन्तेपि नेव उट्ठहिस्सामि । राजानं दिस्वा उट्ठहन्तेन हि राजा गरुक्तो होति, नो सत्था, तस्मा नेव उट्ठहिस्सामी”ति न उट्ठहि । पण्डितपुरिसा नाम गरुतरानं सन्तिके निसीदित्वा अनुट्ठहन्तं दिस्वा न कुज्झन्ति । राजा पन तं अनुट्ठहन्तं दिस्वा कुपितमानसो सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । सत्था कुपितभावं जत्वा, “महाराज, अयं छत्तपाणि उपासको पण्डितो दिट्ठधम्मो तिपिटकधरो अत्थानत्थकुसलो”ति उपासकस्स गुणं कथेसि । रज्जो तस्स गुणकथं सुणन्तस्सेव चित्तं मुदुकं जातं ।

अथेकदिवसं राजा उपरिपासादे ठितो छत्तपाणिं उपासकं कतभत्तकिच्चं छत्तमादाय उपाहनमारुह्य राजङ्गणेन गच्छन्तं दिस्वा पक्कोसापेसि । सो छत्तुपाहनं अपनेत्वा राजानमुपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथ नं राजा आह — “भो उपासक, किन्ते छत्तुपाहनं अपनीत”न्ति । “राजा पक्कोसती”ति सुत्वा अपनेत्वा आगतोम्ही”ति । “अज्ज अम्हाकं राजभावो तुम्हेहि जातो भविस्सती”ति । “सदापि मयं, देव, तुम्हाकं राजभावं जानामा”ति । “यदि एवं कस्मा पुरिमदिवसे सत्थु सन्तिके निसिन्नो मं दिस्वा न उट्ठही”ति? “महाराज, अहं अगगराजस्स सन्तिके निसिन्नो, पदेसराजानं दिस्वा उट्ठहन्तो सत्थरि अगारवं पवेदेय्यं, तस्मा न उट्ठहि”न्ति । “होतु, भो, तिट्ठतेतं” । “तुम्हे किर दिट्ठधम्मिकसम्परायिकानं अत्थानत्थानं कुसला तिपिटकधरा अम्हाकं अन्तेपुरे धम्मं वाचेथा”ति । “न सक्कोमि, देवा”ति । “किं कारणा”ति? “राजगेहं नाम महासावज्जं, द्युत्तसुयुत्तकानि गरुकानेत्य, देवा”ति । “मा एवं वदेथ, पुरिमदिवसे मं दिस्वा न उट्ठितोम्ही”ति मा कुक्कुच्चं करोथा”ति । “देव, गिहीनं विचरणट्ठानं नाम महासावज्जं, एकं पब्बजितं पक्कोसापेत्वा धम्मं वाचापेथा”ति । राजा “साधु, भो, गच्छथ तुम्हे”ति तं उय्योजेत्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सत्थारं याचि, “भन्ते, मल्लिका च देवी वासभखत्तिया च धम्मं परियापुणिस्सामाति वदन्ति, पज्जहि भिक्खुसतेहि सद्धिं निबद्धं मम गेहं गन्त्वा तासं धम्मं उट्ठिसथा”ति । “बुद्धानं निबद्धं एकट्ठानगमनं नाम नत्थि, महाराजा”ति । “तेन हि, भन्ते, अज्जं एकं भिक्खुं देथा”ति । सत्था आनन्दत्थेरस्स भारमकासि । थेरो निबद्धं गन्त्वा तासं उट्ठेसं उट्ठिसति । तासु मल्लिका सक्कच्चं गहेत्वा सज्झायित्वा उट्ठेसं पटिच्छापेसि । वासभखत्तिया पन नेव सक्कच्चं गण्हाति, न सज्झायति, न उट्ठेसं पटिच्छापेतुं सक्कोति ।

अथेकदिवसं सत्था थेरं पुच्छि — “किमानन्द, उपासिका धम्मं परियापुणन्ती”ति? “आम, भन्ते”ति । “का सक्कच्चं गण्हाती”ति? “मल्लिका, भन्ते, सक्कच्चं गण्हाति, सक्कच्चं सज्झायति, सक्कच्चं उट्ठेसं पटिच्छापेतुं सक्कोति । तुम्हाकं पन जातिधीता नेव सक्कच्चं गण्हाति, न सज्झायति, न उट्ठेसं पटिच्छापेतुं सक्कोती”ति । सत्था थेरस्स वचनं सुत्वा, “आनन्द, मया कथितधम्मो नाम सक्कच्चमसुणन्तस्स अगगहन्तस्स असज्झायन्तस्स अदेसेन्तस्स वण्णसम्पन्नं अगन्धकपुप्फं विय अफलो होति, सक्कच्चं पन सवनादीनि करोन्तस्स महप्फलो होति महानिसंसो”ति वत्वा इमा द्वे गाथा अभसि —

५१. “यथापि रुचिरं पुप्फं, वण्णवन्तं अगन्धकं ।
एवं सुभासिता वाचा, अफला होति अकुब्बतो ॥

५२. “यथापि रुचिरं पुप्फं, वण्णवन्तं सगन्धकं ।
एवं सुभासिता वाचा, सफला होति कुब्बतो”ति ॥

तत्थ रुचिरन्ति सोभनं । वण्णवन्तन्ति वण्णसण्ठानसम्पन्नं, अगन्धकन्ति गन्धविरहितं

पालिभट्टकगिरिकणिकजयसुमनादिभेदं । एवं सुभासिता वाचाति सुभासिता वाचा नाम तेपिटकं बुद्धवचनं । तं वण्णसण्ठानसम्पन्नं अगन्धकपुष्पसदिसं । यथा पन अगन्धकपुष्पं यो न धारेति, तस्स सरीरे गन्धं न फरति, एवं एतम्पि यो नं सक्कच्चं सवनादीहि न समाचरति, तस्स सक्कच्चं असमाचरन्तस्स यं तत्थ कत्तब्बं, तं अकुब्बतो सुतगन्धज्ज वाचागन्धज्ज पटिपत्तिगन्धज्ज न आवहति अफला होति । तेन वुत्तं — “एवं सुभासिता वाचा, अफला होति अकुब्बतो”ति । सगन्धकन्ति चम्पकनीलुप्पलादिभेदं । एवन्ति यथा तं पुष्पं धारेन्तस्स सरीरे गन्धो फरति, एवं तेपिटकबुद्धवचनसङ्घाता सुभासिता वाचापि । कुब्बतोति यो सक्कच्चं सवनादीहि तत्थ कत्तब्बं करोति, सा अस्स पुग्गलस्स सफला होति, सुतगन्धवाचागन्धपटिपत्तिगन्धानं आवहनतो महप्फला होति, महानिसंसाति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पत्ता । देसना महाजनस्स सात्थिका जाताति ।

छत्तपाणिउपासकवत्थु सत्तमं ।

८. विसाखावत्थु

यथापि पुष्करासिम्हाति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं उपनिस्साय पुब्बारामे विहरन्तो विसाखं उपासिकं आरब्भ कथेसि ।

सा किर अङ्गरुद्धे भद्वियनगरे मेण्डकसेट्ठिपुत्तस्स धनज्जयसेट्ठिनो अगमहेसिया सुमनदेविया कुच्छिस्मिं निब्बत्ति । तस्सा सत्तवस्सिककाले सत्था सेलब्राह्मणादीनं बोधनेय्यबन्धवानं उपनिस्सयसम्पदं दिस्वा महाभिक्षुसङ्घपरिवारो चारिकं चरमानो तं नगरं पापुणि ।

तस्मिज्ज समये मेण्डको, गहपति, तस्मिं नगरे पज्जन्नं महापुज्जानं जेट्ठको हुत्वा सेट्ठिद्वानं करोति । पज्ज महापुज्जा नाम मेण्डको सेट्ठि, चन्दपदुमा नाम तस्सेव जेट्ठकभरिया, तस्सेव जेट्ठकपुत्तो धनज्जयो नाम, तस्स भरिया सुमनदेवी नाम, मेण्डकसेट्ठिनो दासो पुण्णो नामाति । न केवलज्ज मेण्डकसेट्ठियेव, बिम्बिसाररज्जो पन विजिते पज्ज अमितभोगा नाम अहेसुं — जोतिको, जटिलो, मेण्डको, पुण्णको, काकवलियोति । तेसु अयं मेण्डकसेट्ठि दसबलस्स अत्तनो नगरं सम्पत्तभावं जत्वा पुत्तस्स धनज्जयसेट्ठिनो धीतरं विसाखं दारिकं पक्कोसापेत्वा आह — “अम्म, तुहम्पि मङ्गलं, अम्हाकम्पि मङ्गलं, तव परिवारेहि पज्जहि दारिकासतेहि सद्धिं पज्ज रथसतानि आरुह पज्जहि दासिसतेहि परिवुता दसबलस्स पच्चुग्गमनं करोही”ति । सा “साधू”ति पटिस्सुणित्वा तथा अकासि । कारणाकारणेषु पन कुसलत्ता यावतिका यानस्स भूमि, यानेन गन्त्वा याना पच्चोरोहित्वा पत्तिकाव सत्थारं उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथस्सा चरियावसेन सत्था धम्मं देसेसि । सा देसनावसाने पज्जहि दारिकासतेहि सद्धिं सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । मेण्डकसेट्ठिपि खो सत्थारमुपसङ्गमित्वा धम्मकथं सुत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठाय स्वातनाय निमन्तेत्वा पुनदिवसे अत्तनो निवेसने पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन बुद्धप्पमुखं भिक्षुसङ्घं परिविसित्वा एतेनेव उपायेन अट्ठमासं महादानमदासि । सत्था भद्वियनगरे यथाभिरन्तं विहरित्वा पक्कामि ।

तेन खो पन समयेन बिम्बिसारो च पसेनदि कोसलो च अज्जमज्जं भगिनिपतिका होन्ति । अथेकदिवसं कोसलराजा चिन्तेसि — “बिम्बिसारस्स विजिते पज्ज अमितभोगा महापुज्जा वसन्ति, मय्हं विजिते एकोपि तादिसो नत्थि, यंनूनाहं बिम्बिसारस्स सन्तिकं गन्त्वा एकं महापुज्जं याचेय्य”न्ति । सो तत्थ गन्त्वा रज्जा कतपटिसन्थारो “किं कारणा

आगतोसी”ति पुट्ठो “तुम्हाकं विजिते पञ्च अमितभोगा महापुज्जा वसन्ति, ततो एकं गहेत्वा गमिस्सामी”ति आगतोमि, तेसु मे एकं देथा”ति आह । “महाकुलानि अम्हेहि चालेतुं न सक्का”ति आह । “अहं अलब्धा न गमिस्सामी”ति आह । राजा अमच्चेहि सद्धिं मन्तेत्वा “जोतिकादीनं महाकुलानं चालनं नाम महापथविद्या चालनसदिसं, मेण्डकमहासेट्टिस्स पुत्तो धनञ्जयसेट्टि नाम अत्थि, तेन सद्धिं मन्तेत्वा पटिवचनं ते दस्सामी”ति वत्वा तं पक्कोसापेत्वा, तात, कोसलराजा “एकं धनसेट्टिं गहेत्वा गमिस्सामी”ति वदति, त्वं तेन सद्धिं गच्छाही”ति । “तुम्हेसु पहिणन्तेसु गमिस्सामी, देवा”ति । “तेन हि परिवच्छं कत्वा गच्छ, ताता”ति । सो अत्तनो कत्तब्बयुत्तकमकासि । राजापिस्स महन्तं सक्कारं कत्वा, “इमं आदाय गच्छथा”ति पसेनदिराजानं उय्योजेसि । सो तं आदाय सब्बत्थ एकरत्तिवासेन गच्छन्तो एकं फासुकट्ठानं पत्वा निवासं गण्हि, अथ नं धनञ्जयसेट्टि पुच्छि — “इदं कस्स विजित”न्ति? “मय्हं, सेट्ठी”ति । “कीव दूरो इतो सावत्थी”ति? “सत्तयोजनमत्थके”ति । “अन्तो नगरं सम्बाधं, अम्हाकं परिजनो महन्तो, सचे रोचेथ, इधेव वसेय्याम, देवा”ति । राजा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तस्मिं ठाने नगरं मापेत्वा तस्स दत्वा अगमासि । तस्मिं पदेसे सयं वसनट्ठानस्स गहितत्ता नगरस्स साकेतन्त्वेव नामं अहोसि ।

सावत्थियम्पि खो मिंगारसेट्ठिनो पुत्तो पुण्णवड्ढनकुमारो नाम वयप्पत्तो अहोसि । अथ नं मातापितरो वदिसु — “तात, तव रुच्चनट्ठाने एकं दारिकं उपधारेही”ति । “मय्हं एवरूपाय भरियाय किच्चं नत्थी”ति, पुत्त, मा एवं करि, कुलं नाम अपुत्तकं न तिट्ठती”ति । सो पुनप्पुनं वुच्चमानो “तेन हि पञ्चकल्याणसमन्नागतं दारिकं लभमानो तुम्हाकं वचनं करिस्सामी”ति आह । “कानि पनेतानि पञ्च कल्याणानि नाम, ताता”ति । केसकल्याणं, मंसकल्याणं, अट्टिकल्याणं, छविकल्याणं, वयकल्याणन्ति । महापुज्जाय हि इत्थिया केसा मोरकलापसदिसा हुत्वा मुञ्चित्वा विस्सट्ठा निवासनन्तं पहरित्वा निवत्तित्वा उद्धग्गा तिट्ठन्ति, इदं केसकल्याणं नाम, दन्तावरणं बिम्बफलसदिसं वण्णसम्पन्नं समं सुफुसितं होति, इदं मंसकल्याणं नाम, दन्ता सुक्का समा अविरळा उस्सापेत्वा ठपितवजिरपन्ति विय समच्छिन्नसङ्घपन्ति विय च सोभन्ति, इदं अट्टिकल्याणं नाम, काळिया चुण्णकादीहि अविलित्तो एव छविवण्णो सिनिद्धो नीलुप्पलदामसदिसो होति, ओदाताय च कणिकारपुप्फदामसदिसो होति, इदं छविकल्याणं नाम, दसकखत्तुं विजातापि खो पन सकिं विजाता विय अविगतयोब्बनायेव होति, इदं वयकल्याणं नाम होति । अथस्स मातापितरो अट्ठत्तरसतब्राह्मणे निमन्तेत्वा भोजेत्वा “पञ्चकल्याणसमन्नागता इत्थियो नाम होन्ती”ति पुच्छिसु । “आम, होन्ती”ति । “तेन हि एवरूपं दारिकं परियेसितुं अट्ठ जना गच्छन्तू”ति बहुं धनं दत्वा “आगतकाले वो कत्तब्बं जानिस्साम, गच्छथ, एवरूपं दारिकं परियेसथ, दिट्ठकाले च इमं पिलन्धनं ददेय्याथा”ति सतसहस्सगघनिकं सुवण्णमालं दत्वा उय्योजेसुं ।

ते महन्तमहन्तानि नगरानि गन्त्वा परियेसमाना पञ्चकल्याणसमन्नागतं दारिकं अदिस्वा निवत्तित्वा आगच्छन्ता विवटनक्खत्तदिवसे साकेतं अनुप्पत्ता — “अज्ज अम्हाकं कम्मं निप्फज्जिस्सती”ति चिन्तयिसु । तस्मिं पन नगरे अनुसंवच्छरं विवटनक्खत्तं नाम होति । तदा बहि अनिक्खमनकुलानिपि परिवारेन सद्धिं गोहा निक्खमित्वा अप्पटिच्छन्नेन सरीरेन पदसाव नदीतीरं गच्छन्ति । तस्मिं दिवसे खत्तियमहासालादीनं पुत्तापि “अत्तनो समानजातिकं मनापं कुलदारिकं दिस्वा मालागुळेन परिकिखपिस्सामा”ति तं तं मगं निस्साय तिट्ठन्ति । तेपि खो ब्राह्मणा नदीतीरे एकं सालं पविसित्वा अट्ठंसु । “तस्मिं खणे विसाखा पन्नरससोळसवस्सुद्देसिका हुत्वा सब्बाभरणपटिमण्डिता पञ्चहि कुमारिकासतेहि परिवुत्ता नदिं गन्त्वा न्हायिस्सामी”ति तं पदेसं पत्ता, अथ खो मेघो उट्ठित्वा पावस्सि । पञ्चसता कुमारिकायो वेगेन गन्त्वा सालं पविसिसु । ब्राह्मणा ओलोकेन्ता तासु एकम्पि पञ्चकल्याणसमन्नागतं न पस्सिसु । अथ विसाखा पकतिगमनेनेव सालं पाविसि, वत्थाभरणानि तेमिसु । ब्राह्मणा तस्सा चत्तारि कल्याणानि दिस्वा दन्ते पस्सितुकामा “अलसजातिका अम्हाकं धीता, एतिस्सा सामिको कज्जिकमत्तम्पि न लभिस्सति मज्जे”ति अज्जमज्जं कथयिसु । अथ ने विसाखा आह — “कं

वदेथ तुम्हे”ति? “तं कथेम, अम्मा”ति । मधुरो हि तस्सा सद्दो कंसताळसरो विय निच्छरति । अथ ने पुन मधुरसद्देन “किं कारणा भणथा”ति पुच्छि । “तव परिवारित्थियो वत्थालङ्कारे अतेमेत्वा वेगेन सालं पविट्ठा, तुहं एत्तकं ठानं वेगेन आगमनमत्तम्पि नत्थि, वत्थाभरणानि तेमेत्वा आगतासि । तस्मा कथेम, अम्मा”ति ।

“ताता, एवं मा वदेथ, अहं एताहि बलवतरा, कारणं पन सल्लक्खेत्वा जवेन नागताम्ही”ति । “किं, अम्मा”ति? “ताता, चत्तारो जना जवमाना न सोभन्ति, अपरम्पि कारणं अत्थी”ति । “कतमे चत्तारो जना जवमाना न सोभन्ति, अम्मा”ति? ताता, **अभिसित्तराजा** ताव सब्बाभरणपटिमण्डितो कच्छं बन्धित्वा राजङ्गणे जवमानो न सोभति, “किं अयं राजा गहपतिको विय धावती”ति अञ्जदत्थु गरहं लभति, सणिकं गच्छन्तोव सोभति । रज्जो **मङ्गलहत्थी**पि अलङ्कितो जवमानो न सोभति, वारणलीळाय गच्छन्तोव सोभति । **पब्बजितो** जवमानो न सोभति, “किं अयं समणो गिही विय धावती”ति केवलं गरहमेव लभति, समितगमनेन पन सोभति । **इत्थी** जवमाना न सोभति, “किं एसा इत्थी पुरिसो विय धावती”ति गरहितब्बाव होति, “इमे चत्तारो जना जवमाना न सोभन्ति, ताता”ति । “कतमं पन अपरं कारणं, अम्मा”ति? “ताता, मातापितरो नाम धीतरं अङ्गपच्चङ्गानि सण्ठापेत्वा पोसेन्ति । मयज्झि विक्किण्येय्यभण्डं नाम, अम्हे परकुलपेसनत्थाय पोसेन्ति । सचे जवमानानं निवत्थदुस्सकण्णे वा अक्कमित्वा भूमियं वा पक्खलित्वा पतितकाले हत्थो वा पादो वा भिज्जेय्य, कुलस्सेव भारो भवेय्य, पसाधनभण्डं पन मे तेमेत्वा सुस्सिस्सति । इमं कारणं सल्लक्खेत्वा न धाविताम्हि, ताता”ति ।

ब्राह्मणा तस्सा कथनकाले दन्तसम्पत्तिं दिस्वा “एवरूपा नो दन्तसम्पत्तिं दिट्ठपुब्बा”ति तस्सा साधुकारं दत्वा, “अम्म, तुहमेवेसा अनुच्छविका”ति वत्वा तं सुवण्णमालं पिलन्धयिंसु । अथ ने पुच्छि — “कतरनगरतो आगतात्थ, ताता”ति? “सावत्थितो, अम्मा”ति । “सेट्ठिकुलं कतरं नामा”ति? “मिगारसेट्ठि नाम, अम्मा”ति । “अय्यपुत्तो को नामा”ति? “पुण्णवट्ठनकुमारो नाम, अम्मा”ति । सा “समानजातिकं नो कुलं”न्ति अधिवासेत्वा पितु सासनं पहिणि “अम्हाकं रथं पेसेतू”ति । किञ्चापि हि सा आगमनकाले पदसा आगता, सुवण्णमालाय पन पिलन्धनकालतो पट्टाय तथा गन्तुं न लभति, इस्सरदारिका रथादीहि गच्छन्ति, इतरा पकतियानकं वा अभिरुहन्ति, छत्तं वा तालपण्णं वा उपरि करोन्ति, तस्मिम्पि असति निवत्थसाटकस्स दसन्तं उक्खिपित्वा अंसे खिपन्ता गच्छन्ति एव । तस्सा पन पिता पञ्च रथसतानि पेसेसि । सा सपरिवारा रथं आरुह गता । ब्राह्मणापि एकतोव अगमंसु । अथ ने सेट्ठि पुच्छि — “कुतो आगतात्था”ति? “सावत्थितो महासेट्ठी”ति । “सेट्ठि कतरो नामा”ति? “मिगारसेट्ठि नामा”ति । “पुत्तो को नामा”ति? “पुण्णवट्ठनकुमारो नाम महासेट्ठी”ति । “धनं कित्तक”न्ति? “चत्तालीसकोटियो महासेट्ठी”ति । “धनं ताव अम्हाकं धनं उपादाय काकणिकमत्तं, दारिकाय पन आरक्खमत्ताय लद्धकालतो पट्टाय किं अञ्जेन कारणेना”ति अधिवासेसि । सो तेसं सक्कारं कत्वा एकाहद्वीहं वसापेत्वा उय्योजेसि ।

ते सावत्थिं गन्त्वा मिगारसेट्ठिस्स “लद्धा नो दारिका”ति आरोचयिंसु । “कस्स धीता”ति? “धनञ्चयसेट्ठिनो”ति । सो “महाकुलस्स मे दारिका लद्धा, खिप्पमेव नं आनेतुं वट्ठती”ति तत्थ गमनत्थं रज्जो आरोचेसि । राजा “महाकुलं एतं मया बिम्बिसारस्स सन्तिका आनेत्वा साकेते निवेसितं, तस्स सम्मानं कातुं वट्ठती”ति अहम्पि आगमिस्सामी”ति आह, सो “साधु, देवा”ति वत्वा धनञ्चयसेट्ठिनो सासनं पेसेसि — “मयि आगच्छन्ते राजापि आगमिस्सति, महन्तं राजबलं एत्तकस्स जनस्स कत्तब्बयुत्तकं कातुं सक्खिस्ससि, न सक्खिस्ससी”ति? इतरापि “सचेपि दस राजानो आगच्छन्ति, आगच्छन्तू”ति पटिसासनं पेसेसि । मिगारसेट्ठि ताव महन्ते नगरे गेहगोपकमत्तं ठपेत्वा सेसजनं आदाय गन्त्वा अट्ठयोजनमत्ते ठाने ठत्वा “आगताम्हा”ति सासनं पहिणि । धनञ्चयसेट्ठि बहुपण्णाकारं पेसेत्वा धीतरा सद्धिं मन्तेसि,

“अम्म, ससुरो किर ते कोसलरज्जा सद्धिं आगतो, तस्स कतरं गेहं पटिजग्गितब्बं, रज्जो कतरं, उपराजादीनं कतरानी”ति? पण्डिता सेट्ठिधीता वजिरग्गतिखिण्णजाणा कप्पसतसहस्सं पत्थितपत्थना अभिनीहारसम्पन्ना “ससुरस्स मे असुकगेहं पटिजग्गथ, रज्जो असुकगेहं, उपराजादीनं असुकानी”ति संविदहित्वा दासकम्मकरे पक्कोसापेत्वा “एत्तका रज्जो कत्तब्बकिच्चं करोथ, एत्तका उपराजादीनं, हत्थिअस्सादयोपि तुम्हेयेव पटिजग्गथ, अस्सबन्धादयोपि आगन्त्वा मङ्गलछणं अनुभविस्सन्ती”ति संविदहि। “किं कारणा”? “मयं विसाखाय मङ्गलद्वानं गन्त्वा न किञ्चि लभिमह, अस्सरक्खणादीनि करोन्ता सुखं न विचरिम्हा”ति केचि वत्तुं मा लभिसू”ति।

तं दिवसमेव विसाखाय पिता पञ्चसते सुवण्णकारे पक्कोसापेत्वा “धीतु मे महालतापसाधनं नाम करोथा”ति रत्तसुवण्णस्स निक्खसहस्सं, तदनुरूपानि च रजतमणिमुत्तापवाळवजिरादीनि दापेसि। राजा कतिपाहं वसित्वाव धनञ्चयसेट्ठिस्स सासनं पहिणि “न सक्का सेट्ठिना अम्हाकं चिरं पोसनं नाम कातुं, दानि दारिकाय गमनकालं जानातू”ति। सोपि रज्जो सासनं पेसेसि — “इदानी वस्सकालो आगतो, न सक्का चतुमासं विचरितुं, तुम्हाकं बलकायस्स यं यं लब्धुं वट्ठति, सब्बं तं मम भारो, मया पेसितकाले देवो गमिस्सती”ति। ततो पट्टाय साकेतनगरं निच्चनक्खत्तं विय अहोसि। राजानं आदिं कत्वा सब्बेसं मालागन्धवत्थादीनि पटियत्तानेव होन्ति। ततो ते जना चिन्तयिंसु — “सेट्ठि अम्हाकमेव सक्कारं करोती”ति, एवं तयो मासा अतिक्कन्ता, पसाधनं पन ताव न निट्ठाति। कम्मन्ताधिट्टायका आगन्त्वा सेट्ठिनो आरोचेसुं — “अज्जं असन्तं नाम नत्थि, बलकायस्स पन भत्तपचनदारूनि नप्पहोन्ती”ति। “गच्छथ, ताता, इमस्मिं नगरे परिजिण्णा हत्थिसालादयो चेव परिजिण्णकानि च गेहानि गहेत्वा पचथा”ति। एवं पचन्तानम्पि अट्ठमासो अतिक्कन्तो। ततो पुनपि “दारूनि नत्थी”ति आरोचयिंसु। “इमस्मिं काले न सक्का दारूनि लब्धुं, दुस्सकोट्टागारानि विवरित्वा थूलसाटकेहि वट्ठियो कत्वा तेलचाटीसु तेमेत्वा भत्तं पचथा”ति। ते अट्ठमासं तथा अकंसु। एवं चत्तारो मासा अतिक्कन्ता, पसाधनम्पि निट्ठितं।

तस्मिं पसाधने चतस्सो वजिरनाळियो उपयोगं अगमंसु, मुत्तानं एकादस नाळियो, पवाळस्स बावीसति नाळियो, मणीनं तेत्तिस नाळियो। इति एतेहि च अज्जेहि च रतनेहि निट्ठानं अगमासि। असुत्तमयं पसाधनं रजतेन सुत्तकिच्चं करिंसु। तं सीसे पटिमुक्कं पादपिट्ठिं गच्छति। तस्मिं तस्मिं ठाने मुद्दिका योजेत्वा कता सुवण्णमया गण्ठिका होन्ति, रजतमया पासका, मत्थकमज्झे एका मुद्दिका, द्वीसु कण्णपिट्ठीसु द्वे, गलवाटके एका, द्वीसु जत्तूसु द्वे, द्वीसु कप्परेसु द्वे, द्वीसु कटिपस्सेसु द्वेति। तस्मिं खो पन पसाधने एकं मोरं करिंसु, तस्स दक्खिणपक्खे रत्तसुवण्णमयानि पञ्च पत्तसतानि अहेसुं, वामपक्खे पञ्च पत्तसतानि, तुण्डं पवाळमयं, अक्खीनि मणिमयानि, तथा गीवा च पिञ्छानि च, पत्तनाळियो रजतमया, तथा जङ्घायो। सो विसाखाय मत्थकमज्झे पब्बतकूटे ठत्वा नच्चनमयूरो विय खायति। पत्तनाळिसहस्सस्स सट्ठो दिब्बसङ्गीतं विय पञ्चङ्गिकतूरियघोसो विय च पवत्तति। सन्तिकं उपगतायेव तस्सा अमोरभावं जानन्ति। पसाधनं नवकोटिअघ्नकं अहोसि, सतसहस्सं हत्थकम्ममूलं दीयित्थ।

“किस्स पन निस्सन्देन तायेतं पसाधनं लब्धं”न्ति? सा किर कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले वीसतिया भिक्खुसहस्सानं चीवरसाटकं दत्वा सुत्तम्पि सूचियोपि रजनम्पि अत्तनो सन्तकमेव अदासि। तस्स चीवरदानस्स निस्सन्देन इमं महालतापसाधनं लभि। इत्थीनज्झि चीवरदानं महालतापसाधनभण्डेन मत्थकं पप्पोति, पुरिसानं इद्धिमयपत्तचीवरेनाति। एवं महासेट्ठि चतूहि मासेहि धीतु परिवच्छं कत्वा तस्सा देय्यधम्मं ददमानो कहापणपूरानि पञ्च सकटसतानि अदासि, सुवण्णभाजनपूरानि पञ्च, रजतभाजनपूरानि पञ्च, तम्बभाजनपूरानि पञ्च, पत्तुण्णवत्थकोसेय्यवत्थपूरानि पञ्च, सप्पिपूरानि पञ्च, तेलपूरानि पञ्च, सालितण्डुलपूरानि पञ्च, नङ्गलफालादिउपकरणपूरानि पञ्चसकटसतानि अदासि।

एवं किरस्स अहोसि — “मम धीतु गतद्वाने ‘असुकेन नाम मे अत्थो’ति मा परस्स गेहद्वारं पहिणी”ति । तस्मा सव्वूपकरणानि दापेसि । एकेकस्मिं रथे सब्बालङ्कारपटिमण्डिता तिस्सो तिस्सो वण्णदासियो ठपेत्वा पञ्च रथसतानि अदासि । “एतं न्हापेन्तियो भोजेन्तियो अलङ्करोन्तियो विचरथा”ति दियद्वुसहस्सपरिचारिकायो अदासि । अथस्स एतदहोसि — “मम धीतु गावो दस्सामी”ति । सो पुरिसे आणापेसि — “गच्छथ भणे चूळवजस्स द्वारं विवरित्वा तीसु गावुतेसु तिस्सो भेरियो गहेत्वा तिद्वथ, पुथुलतो उसभमत्ते ठाने उभोसु पस्सेसु तिद्वथ । गावीनं ततो परं गन्तुं मा अदत्थ । एवं ठितकाले भेरिसज्जं करेय्याथा”ति । ते तथा अकंसु । ते गावीनं वजतो निक्खमित्वा गावुतं गतकाले भेरिसज्जं अकंसु, पुन अट्ठयोजनं गतकाले अकंसु । पुनपि तिगावुतं गतकाले भेरिसज्जं अकंसु, पुथुलतो गमनञ्च निवारेसुं । एवं दीघतो तिगावुते, पुथुलतो उसभमत्ते ठाने गावियो अज्जमज्जं निघंसन्तियो अट्ठंसु ।

महासेट्ठि “मम धीतु एत्तका गावो अलं, द्वारं पिदहथा”ति वजद्वारं पिदहापेसि । द्वारस्मिं पिदहिते विसाखाय पुज्जबलेन बलवगावो च धेनुयो च उप्पतित्वा उप्पतित्वा निक्खमिंसु । मनुस्सानं वारेन्तानं वारेन्तानमेव सट्ठिसहस्सा बलवगावो च सट्ठिसहस्सा धेनुयो च निक्खन्ता, तत्तका बलववच्छा तासं धेनूनं उसभा उप्पतित्वा अनुबन्धा अहेसुं । “किस्स पन निस्सन्देन एवं गावो गता”ति? निवारेन्तानं निवारेन्तानं दिन्नदानस्स । सा किर कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले किकिस्स रज्जो सत्तन्नं धीतानं कनिट्ठा सङ्गदासी नाम हुत्वा वीसतिया भिक्खुसहस्सानं पञ्चगोरसदानं ददमाना थेरानञ्च दहरानञ्च सामणेरानञ्च पत्तं पिदहित्वा, “अलं, अलं”न्ति निवारेन्तानमपि “इदं मधुरं, इदं मनाप”न्ति अदासि । एवं तस्स निस्सन्देन वारियमानापि गावो निक्खमिंसु । सेट्ठिना एत्तकस्स धनस्स दिन्नकाले सेट्ठिभरिया आह — “तुम्हेहि मय्हं धीतु सब्बं संविदहितं, वेय्यावच्चकरा पन दासदासियो न संविदहिता, किं कारणा”ति? “मम धीतरि ससिनेहनिस्सिनेहानं जाननत्थं । अहज्झि ताय सट्ठि आगच्छमानके गीवाय गहेत्वा न पहिणामि, यानं आरुह्य गमनकालेयेव एताय सट्ठि गन्तुकामा गच्छन्तु, मा अगन्तुकामाति वक्खामी”ति आह ।

अथ “स्वे मम धीता गमिस्सती”ति गब्भे निसिन्नो धीतरं समीपे निसीदापेत्वा, “अम्म, पतिकुले वसन्तिया नाम इमञ्च इमञ्च आचारं रक्खितुं वट्ठती”ति ओवादमदासि । अयमपि मिगारसेट्ठि अनन्तरगब्भे निसिन्नो धनञ्चयसेट्ठिनो ओवादं अस्सोसि । सोपि सेट्ठि धीतरं एवं ओवदि —

“अम्म, ससुरकुले वसन्तिया नाम अन्तोअग्गि बहि न नीहरितब्बो, बहिअग्गि अन्तो न पवेसेतब्बो, ददन्तस्सेव दातब्बं, अददन्तस्स न दातब्बं, ददन्तस्सापि अददन्तस्सापि दातब्बं, सुखं निसीदितब्बं, सुखं भुज्जितब्बं, सुखं निपज्जितब्बं, अग्गि परिचरितब्बो, अन्तोदेवता नमस्सितब्बा”ति ।

इमं दसविधं ओवादं दत्वा पुनदिवसे सब्बा सेनियो सन्निपातेत्वा राजसेनाय मज्झे अट्ठ कुटुम्बिके पाटिभोगे गहेत्वा, “सचे मे गतद्वाने धीतु दोसो उप्पज्जति, तुम्हेहि सोधेतब्बो”ति वत्वा नवकोटिअग्घनकेन महालतापसाधनेन धीतरं पसाधेत्वा न्हानचुण्णमूलकं चतुपण्णासकोटिधनं दत्वा यानं आरोपेत्वा साकेतस्स सामन्ता अत्तनो सन्तकेसु अनुराधपुरमत्तेसु चुट्टससु भत्तगामेसु भेरिं चरापेसि — “मम धीतरा सट्ठि गन्तुकामा गच्छन्तू”ति । ते सट्ठं सुत्वाव — “अम्हाकं अय्याय गमनकाले किं अम्हाकं इधा”ति चुट्टस गामका किञ्चि असेसेत्वा निक्खमिंसु? धनञ्चयसेट्ठिपि रज्जो च मिगारसेट्ठिनो च सक्कारं कत्वा थोकं अनुगन्त्वा तेहि सट्ठि धीतरं उय्योजेसि ।

मिगारसेट्ठिपि सब्बपच्छतो यानके निसीदित्वा गच्छन्तो बलकायं दिस्वा, “के नामेते”ति पुच्छि । “सुणिसाय वो वेय्यावच्चकरा दासिदासा”ति । “एत्तके को पोसेस्स”ति? “पोथेत्वा ते पलापेथ, अपलायन्ते इतो दण्डं करोथा”ति ।

विसाखा पन “अपेथ, मा वारेथ, बलमेव बलस्स भत्तं दस्सती”ति आह । सेट्ठि एवं वुत्तेपि, “अम्म, नत्थि अम्हाकं एतेहि अत्थो, को एते पोसेस्सती”ति लेड्डुदण्डादीहि पोथेत्वा पलापेत्वा सेसके “अलं अम्हाकं एत्तकेही”ति गहेत्वा पायासि । अथ विसाखा सावत्थिनगरद्वारं सम्पत्तकाले चिन्तेसि — “पटिच्छन्नयानस्मिं नु खो निसीदित्वा पविसिस्सामि, उदाहु रथे ठत्वा”ति । अथस्सा एतदहोसि — “पटिच्छन्नयानेन मे पविसन्तिया महालतापसाधनस्स विसेसो न पज्जायिस्सती”ति । सा सकलनगरस्स अत्तानं दस्सेन्ती रथे ठत्वा नगरं पाविसि । सावत्थिवासिनो विसाखाय सम्पत्तिं दिस्वा, “एसा किर विसाखा नाम, एवरूपा अयं सम्पत्ति एतिस्साव अनुच्छविका”ति आहंसु । इति सा महासम्पत्तिया सेट्ठिनो गेहं पाविसि । गतदिवसे चस्सा सकलनगरवासिनो “अम्हाकं धनञ्चयसेट्ठि अत्तनो नगरं सम्पत्तानं महासक्कारं अकासी”ति यथासत्ति यथाबलं पण्णाकारं पहिणंसु । विसाखा पहितपहितं पण्णाकारं तस्मिंयेव नगरे अज्जमज्जेसु कुलेसु सब्बत्थकमेव दापेसि । इति सा “इदं मय्हं मातु देथ, इदं मय्हं पितु देथ, इदं मय्हं भातु देथ, इदं मय्हं भगिनिया देथा”ति तेसं तेसं वयानुरूपं पियवचनं वत्वा पण्णाकारं पेसेन्ती सकलनगरवासिनो जातके विय अकासि । अथस्सा रत्तिभागसमनन्तरे आजज्जवळवाय गम्भवुट्टानं अहोसि । सा दासीहि दण्डदीपिका गाहापेत्वा तत्थ गन्त्वा वळवं उण्होदकेन न्हापेत्वा तेलेन मक्खापेत्वा अत्तनो वसनट्टानमेव अगमासि ।

मिगारसेट्ठिपि पुत्तस्स आवाहमङ्गलं करोन्तो धुरविहारे वसन्तम्पि तथागतं अमनसिकरित्वा दीघरत्तं नगसमणकेसु पतिट्ठितेन पेमेन चोदियमानो “मय्हं अय्यानम्पि सक्कारं करिस्सामी”ति एकदिवसं अनेकसतेसु नवभाजनेसु निरुदकपायासं पचापेत्वा पच्चसते अचेलके निमन्तापेत्वा अन्तोगेहं पवेसेत्वा, “आगच्छतु मे सुणिसा, अरहन्ते वन्दतू”ति विसाखाय सासनं पहिणि । सा “अरहन्तो”ति वचनं सुत्वा सोतापन्ना अरियसाविका हट्ठतुट्ठा हुत्वा तेसं भोजनट्टानं आगन्त्वा ते ओलोकेत्वा, “एवरूपा हिरोत्तप्पविरहिता अरहन्ता नाम न होन्ति, कस्मा मं ससुरो पक्कोसापेसी”ति, “धी, धी”ति सेट्ठिं गरहित्वा अत्तनो वसनट्टानमेव गता । अचेलका तं दिस्वा सब्बे एकप्पहारेनेव सेट्ठिं गरहंसु — “किं त्वं, गहपति, अज्जं नालत्थ, समणस्स गोतमस्स साविकं महाकाळकण्णिं इध पवेसेसि, वेगेन नं इमस्मा गेहा निक्कट्ठापेही”ति । सो “न सक्का मया इमेसं वचनमत्तेनेव निक्कट्ठापेतुं, महाकुलस्स सा धीता”ति चिन्तेत्वा, “अय्या, दहरा नाम जानित्वा वा अजानित्वा वा करेय्युं, तुम्हे तुण्ही होथा”ति ते उय्योजेत्वा सयं महारहे आसने निसीदित्वा सुवण्णपातियं निरुदकं मधुपायासं परिभुज्जि ।

तस्मिं समये एको पिण्डपातिकत्थेरो पिण्डाय चरन्तो तं निवेसनं पाविसि । विसाखा ससुरं बीजयमाना ठिता तं दिस्वा “ससुरस्स आचिक्खितुं अयुत्त”न्ति यथा सो थेरं पस्सति, एवं अपगन्त्वा अट्ठासि । सो पन बालो थेरं दिस्वापि अपस्सन्तो विय हुत्वा अधोमुखो भुज्जतेव । विसाखा “थेरं दिस्वापि मे ससुरो सज्जं न करोती”ति जत्वा, “अतिच्छथ, भन्ते, मय्हं ससुरो पुराणं खादती”ति आह । सो निगण्ठेहि कथितकाले अधिवासेत्वापि “पुराणं खादती”ति वुत्तक्खणेयेव हत्थं अपनेत्वा, “इमं पायासं इतो नीहरथ, एतं इमस्मा गेहा निक्कट्ठथ, अयं मं एवरूपे मङ्गलकाले असुचिखादकं नाम करोती”ति आह । तस्मिं खो पन निवेसने सब्बेपि दासकम्मकरा विसाखाय सन्तकाव, को नं हत्थे वा पादे वा गण्हिस्सति, मुखेन कथेतुं समत्थोपि नत्थि । विसाखा ससुरस्स कथं सुत्वा आह — “तात, न एत्तकेनेव मयं निक्खमाम, नाहं तुम्हेहि उदकतित्थतो कुम्भदासी विय आनीता, धरमानकमातापितूनं धीतरो नाम न एत्तकेनेव निक्खमन्ति, एतेनेव मे कारणेन पिता इधागमनकाले अट्ठ कुटुम्बिके पक्कोसापेत्वा ‘सचे मे धीतु दोसो उप्पज्जति, सोधेय्याथा’ति वत्वा मं तेसं हत्थे ठपेसि, ते पक्कोसापेत्वा मय्हं दोसादोसं सोधापेथा”ति ।

सेट्ठि “कल्याणं एसा कथेती”ति अट्ठ कुटुम्बिके पक्कोसापेत्वा, “अयं दारिका मङ्गलकाले निसीदित्वा सुवण्णपातियं

निरुदकपायासं परिभुञ्जन्तं मं ‘असुचिखादको’ति वदती’ति आह, “इमिस्सा दोसं आरोपेत्वा इमं गेहतो निक्कड्ढुथा’ति । “एवं किर, अम्मा’ति । नाहं एवं वदामि, एकस्मिं पन पिण्डपातिकत्थेरे घरद्वारे ठिते ससुरो मे अप्पोदकं मधुपायासं परिभुञ्जन्तो तं न मनसिकरोति, अहं “मय्हं ससुरो इमस्मिं अत्तभावे पुञ्जं न करोति, पुराणपुञ्जमेव खादती’ति चिन्तेत्वा, “अतिच्छथ, भन्ते, मय्हं ससुरो पुराणं खादती’ति अवचं, “एत्थ मे को दोसो’ति? “अय्य, इध दोसो नत्थि, अम्हाकं धीता युत्तं कथेति, त्वं कस्मा कुञ्जसी’ति? “अय्या, एस ताव दोसो मा होतु, अयं पन एकदिवसं मज्झिमयामे दासीपरिवृता पच्छागेहं अगमासी’ति । “एवं किर, अम्मा’ति । “ताता, नाहं अञ्जेन कारणेन गता, इमस्मिं पन गेहे आजानेय्यवळवाय विजाताय सञ्जम्पि अकत्वा निसीदितुं नाम अयुत्त’न्ति दण्डदीपिका गाहापेत्वा उण्होदकादीनिपि गाहापेत्वा दासीहि सद्धिं गन्त्वा वळवाय विजातपरिहारं कारापेसिं, “एत्थ मे को दोसो’ति? “अय्य, इध दोसो नत्थि, अम्हाकं धीता तव गेहे दासीहिपि अकत्तब्बयुत्तकं कम्मं करोति, त्वं किं एत्थ दोसं पस्ससी’ति?

अय्या, इधापि ताव दोसो मा होतु, इमिस्सा पन पिता इधागमनकाले इमं ओवदन्तो गुह्ये पटिच्छन्ने दस ओवादे अदासि, तेसं अत्थं न जानामि, तेसं मे अत्थं कथेतु । इमिस्सा पन पिता “अन्तोअग्गि बहि न नीहरितब्बो’ति आह, “सक्का नु खो अम्हेहि उभतो पटिविस्सकगेहानं अग्गिं अदत्वा वसितु’न्ति? “एवं किर, अम्मा’ति । “ताता, मय्हं पिता न एतं सन्धाय कथेसि । इदं पन सन्धाय कथेसि — ‘अम्म, तव सस्सुससुरसामिकानं अगुणं दिस्वा बहि तस्मिं तस्मिं गेहे ठत्वा मा कथेसि । एवरूपो हि अगिसदिसो अग्गि नाम नत्थी’ति ।

अय्या, एतं ताव एवं होतु, इमिस्सा पन पिता “बाहिरतो अग्गि न अन्तो पवेसेतब्बो’ति आह, “किं सक्का अम्हेहि अन्तो अग्गिम्हि निब्बुते बाहिरतो अग्गिं अनाहरितु’न्ति? “एवं किर, अम्मा’ति । ताता, मय्हं पिता न एतं सन्धाय कथेसि, इदं पन सन्धाय कथेसि — सचे पटिविस्सकगेहेसु इत्थियो वा पुरिसा वा सस्सुससुरसामिकानं अगुणं कथेन्ति, तेहि कथितं आहरित्वा “असुको नाम तुम्हाकं एवञ्च एवञ्च अगुणं कथेती’ति पुन मा कथेय्यासि । “एतेन हि अग्गिना सदिसो अग्गि नाम नत्थी’ति । एवं इमस्मिम्पि कारणे सा निद्वोसाव अहोसि । यथा च एत्थ, एवं सेसेसुपि ।

तेसु पन अयमधिष्णायो — यम्पि हि तस्सा पितरा “ये ददन्ति, तेसंयेव दातब्ब’न्ति वुत्तं । तं “याचितकं उपकरणं गहेत्वा ये पटिदेन्ति, तेसञ्जेव दातब्ब’न्ति सन्धाय वुत्तं ।

“ये न देन्ति, तेसं न दातब्ब’न्ति इदम्पि ये याचितकं गहेत्वा न पटिदेन्ति, तेसं न दातब्बन्ति सन्धाय वुत्तं ।

“ददन्तस्सापि अददन्तस्सापि दातब्ब’न्ति इदं पन दलिद्वेसु जातिमित्तेसु सम्पत्तेसु ते पटिदातुं सक्कोन्तु वा मा वा, तेसं दातुमेव वट्टतीति सन्धाय वुत्तं ।

“सुखं निसीदितब्ब’न्ति इदम्पि सस्सुससुरसामिके दिस्वा वुट्ठातब्बट्ठाने निसीदितुं न वट्टतीति सन्धाय वुत्तं ।

“सुखं भुज्जितब्ब’न्ति इदं पन सस्सुससुरसामिकेहि पुरेतरं अभुज्जित्वा ते परिवसित्वा सब्बेहि लद्धालद्धं जत्वा पच्छा सयं भुज्जितुं वट्टतीति सन्धाय वुत्तं ।

“सुखं निपज्जितब्ब’न्ति इदम्पि सस्सुससुरसामिकेहि पुरेतरं सयनं आरुह्य न निपज्जितब्बं, तेसं कत्तब्बयुत्तकं वत्तपटिवत्तं कत्वा पच्छा सयं निपज्जितुं युत्तन्ति सन्धाय वुत्तं ।

“अग्नि परिचरितब्बो”ति इदं पन सस्सुम्पि ससुरम्पि सामिकम्पि अग्निक्खन्धं विय उरगराजानं विय च कत्वा पस्सितुं वट्ठतीति सन्धाय वुत्तं ।

“अन्तोदेवता नमस्सितब्बा”ति इदम्पि सस्सुञ्च ससुरञ्च सामिकञ्च देवता विय कत्वा दट्ठं वट्ठतीति सन्धाय वुत्तं । एवं सेट्ठि इमेसं दसओवादानं अत्थं सुत्वा पटिवचनं अपस्सन्तो अधोमुखो निसीदि ।

अथ नं कुटुम्बिका “किं सेट्ठि अज्जोपि अम्हाकं धीतु दोसो अत्थी”ति पुच्छिंसु । “नत्थि, अय्या”ति । “अथ कस्मा नं निद्दोसं अकारणेन गेहा निक्कट्ठापेसी”ति एवं वुत्ते विसाखा आह — “ताता, किञ्चापि मय्हं ससुरस्स वचनेन पठममेव गमनं न युत्तं, पिता पन मे आगमनकाले मम दोससोधनत्थाय मं तुम्हाकं हत्थे ठपेसि, तुम्हेहि च मे निद्दोसभावो जातो, इदानि च मय्हं गन्तुं युत्तं”न्ति दासिदासे “यानादीहि सज्जापेथा”ति आणापेसि । अथ नं सेट्ठि कुटुम्बिके गहेत्वा “अम्म, मया अजानित्वाव कथितं, खमाहि मे”ति आह । “तात, तुम्हाकं खमितब्बं ताव खमामि, अहं पन बुद्धसासने अवेच्चप्पसन्नस्स कुलस्स धीता, न मयं विना भिक्खुसङ्गेन वत्ताम, सचे मम रुचिया भिक्खुसङ्गं पटिजगितुं लभामि, वसिस्सामी”ति । “अम्म, त्वं यथारुचिया तव समणे पटिजग्गा”ति आह ।

विसाखा दसबलं निमन्तापेत्वा पुनदिवसे निवेसनं पवेसेसि । नग्गसमणापि सत्थु मिगारसेट्ठिनो गेहं गमनभावं सुत्वा गन्त्वा गेहं परिवारेत्वा निसीदिंसु । विसाखा दक्खिणोदकं दत्वा “सब्बो सक्कारो पटियादितो, ससुरो मे आगन्त्वा दसबलं परिविसतू”ति सासनं पेसेसि । अथ नं गन्तुकामं आजीवका “मा खो त्वं, गहपति, समणस्स गोतमस्स सन्निकं गच्छा”ति निवारेसुं । सो “सुण्हा मे सयमेव परिविसतू”ति सासनं पहिणि । सा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्गं परिविसित्वा निट्ठिते भत्तकिच्चे पुन सासनं पेसेसि — “ससुरो मे आगन्त्वा धम्मकथं सुणातू”ति । अथ नं “इदानि अगमनं नाम अतिविय अयुत्तं”न्ति धम्मं सोतुकामताय गच्छन्तं पुन ते आहंसु — “तेन हि समणस्स गोतमस्स धम्मं सुणन्तो बहिसाणिया निसीदित्वा सुणाही”ति । पुरेतरमेवस्स गन्त्वा साणिं परिक्खिपिंसु । सो गन्त्वा बहिसाणियं निसीदि । सत्था “त्वं बहिसाणियं वा निसीद, परकुट्टे वा परसेले वा परचक्कवाळे वा पन निसीद, अहं बुद्धो नाम सक्कोमि तं मम सद्दं सावेतु”न्ति महाजम्बुं खन्धे गहेत्वा चालेन्तो विय अमतवस्सं वस्सेन्तो विय च धम्मं देसेतुं अनुपुब्बिं कथं आरभि ।

सम्मासम्बुद्धे च पन धम्मं देसेन्ते पुरतो ठितापि पच्छतो ठितापि चक्कवाळसतं चक्कवाळसहस्सं अतिक्कमित्वा ठितापि अकनिट्ठभवने ठितापि “सत्था ममज्जेव ओलोकेति, मय्हमेव धम्मं देसेती”ति वदन्ति । सत्था हि तं तं ओलोकेन्तो विय तेन तेन सद्धिं सल्लपन्तो विय च अहोसि । चन्दसमा किर बुद्धा । यथा चन्दो गगनमज्जे ठितो “मय्हं उपरि चन्दो, मय्हं उपरि चन्दो”ति सब्बसत्तानं खायति, एवमेव यत्थ कत्थचि ठितानं अभिमुखे ठिता विय खायन्ति । इदं किर तेसं अलङ्कृतसीसं छिन्दित्वा अज्जितअक्खीनि उप्पाटेत्वा हृदयमंसं उप्पाटेत्वा परस्स दासत्थाय जालिसदिसे पुत्ते कण्हाजिनासदिसा धीतरो मद्दिसदिसा पजापतियो परिच्चजित्वा दिन्नदानस्स फलं । मिगारसेट्ठिपि खो तथागते धम्मदेसनं विनिवत्तेन्ते बहिसाणियं निसिन्नोव सहस्स नयपटिमण्डिते सोतापत्तिफले पतिट्ठाय अचलाय सद्भाय समन्नागतो तीसु रतनेसु निक्कट्ठो हुत्वा साणिकण्णं उक्खिपित्वा आगन्त्वा सुण्हाय थनं मुखेन गहेत्वा, “त्वं मे अज्जतो पट्ठाय माता”ति तं मातुट्ठाने ठपेसि । ततो पट्ठाय **मिगारमाता** नाम जाता । पच्छाभागे पुत्तं लभित्वापि मिगारोतिस्स नाममकासि ।

महासेट्ठि सुण्हाय थनं विस्सज्जेत्वा गन्त्वा भगवतो द्वीसु पादेसु सिरसा निपतित्वा पादे पाणीहि च परिसम्बाहन्तो मुखेन च परिचुम्बन्तो “मिगारो अहं, भन्ते, मिगारो अहं, भन्ते”ति तिक्खत्तुं नामं सावेत्वा, “अहं, भन्ते, एत्तकं कालं यत्थ नाम द्विन्नं महप्फलन्ति न जानामि, इदानि च मे सुणिसं निस्साय जातं, सब्बा अपायदुक्खा मुत्तोम्हि, सुणिसा मे इमं गेहं

आगच्छन्ती मम अत्थाय हिताय सुखाय आगता”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“सोहं अज्ज पजानामि, यत्थ दिन्नं महप्फलं ।

अत्थाय वत मे भद्दा, सुणिसा घरमागता”ति ॥

विसाखा पुनदिवसत्थायपि सत्थारं निमन्तेसि । अथस्सा पुनदिवसेपि सस्सु सोतापत्तिफलं पत्ता । ततो पट्टाय तं गेहं सासनस्स विवटद्वारं अहोसि । ततो सेट्ठि चिन्तेसि — “बहूपकारा मे सुणिसा पसन्नाकारमस्सा करिस्सामि, एतिस्सा भारियं पसाधनं निच्चकालं पसाधेतुं न सक्का, सल्लहुकमस्सा दिवा च रत्तो च सब्बइरियापथेसु पसाधनयोगं पसाधनं कारेस्सामी”ति सतसहस्सग्घनकं घनमट्ठकं नाम पसाधनं कारेत्वा तस्मिं निट्ठिते बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निमन्तेत्वा सक्कच्चं भोजेत्वा विसाखं सोळसहि गन्धोदकघटेहि न्हापेत्वा सत्थु सम्मुखे ठपेत्वा पसाधेत्वा सत्थारं वन्दापेसि । सत्था अनुमोदनं कत्वा विहारमेव गतो । विसाखापि ततो पट्टाय दानादीनि पुज्जानि करोन्ती सत्थु सन्निका अट्ठ वरे (महाव० ३५०) लभित्वा गगनतले चन्दलेखा विय पज्जायमाना पुत्तधीताहि वुड्ढिं पापुणि । तस्सा किर दस पुत्ता दस धीतरो च अहेसुं । तेसु एकेकस्स दस दस पुत्ता दस दस धीतरो अहेसुं । तेसु तेसुपि एकेकस्स दस दस पुत्ता दस दस धीतरो चाति एवमस्सा पुत्तनत्तपनत्तसन्तानवसेन पवत्तानि वीसाधिकानि चत्तारि सत्तानि अट्ठ च पाणसहस्सानि अहेसुं । तेनाहु पोराणा —

“विसाखा वीसति पुत्ता, नत्ता च चतुरो सता ।

पनत्ता अट्ठसहस्सा, जम्बुदीपे सुपाकटा”ति ॥

आयु वीसवस्ससतं अहोसि, सीसे एकम्पि पलितं नाम नाहोसि, निच्चं सोळसवस्सुद्देसिका विय अहोसि । तं पुत्तनत्तपनत्तपरिवारं विहारं गच्छन्तिं दिस्वा, “कतमा एत्थ विसाखा”ति परिपुच्छितारो होन्ति? ये नं गच्छन्तिं पस्सन्ति, “इदानि थोकं गच्छतु, गच्छमानाव नो, अय्या सोभती”ति, चिन्तेन्ति । ये नं ठितं निसिन्नं निपन्नं पस्सन्ति, “इदानि थोकं निपज्जतु, निपन्नाव नो, अय्या, सोभती”ति चिन्तेन्ति । इति सा “चतूसु इरियापथेसु असुकइरियापथेन नाम न सोभती”ति वत्तब्बा न होति । पञ्चन्नं खो पन हत्थीनं बलं धारेति । राजा “विसाखा किर पञ्चन्नं हत्थीनं बलं धारेती”ति सुत्वा तस्सा विहारं गन्त्वा धम्मं सुत्वा आगमनवेलाय थामं वीमंसितुकामो हत्थिं विस्सज्जापेसि, सो सोण्डं उक्खिपित्वा विसाखाभिमुखो अगमासि । तस्सा परिवारित्थियो पञ्चसता एकच्चा पलायिंसु, एकच्चा न परिस्सज्जित्वा “किं इदं”न्ति वुत्ते — “राजा किर ते, अय्ये, बलं वीमंसितुकामो हत्थिं विस्सज्जापेसी”ति वदिंसु । विसाखा इमं दिस्वा, “किं पलायितेन, कथं नु खो तं गण्हिस्सामी”ति चिन्तेत्वा, “सचे तं दळ्हं गण्हिस्सामि, विनस्सेय्या”ति द्वीहि अङ्गुलीहि सोण्डाय गहेत्वा पटिपणामेसि । हत्थी अत्तानं सन्धारेत्वा ठातुं नासक्खि, राजङ्गणे उक्कुटिको हुत्वा पतितो । महाजनो साधुकारं अदासि । सापि सपरिवारा सोत्थिना गेहं अगमासि ।

तेन खो पन समयेन सावत्थियं विसाखा मिगारमाता बहुपुत्ता होति बहुनत्ता अरोगपुत्ता अरोगनत्ता अभिमङ्गलसम्मता, तावतकेसु पुत्तनत्तेसु एकोपि अन्तरा मरणं पत्तो नाम नाहोसि । सावत्थिवासिनो मङ्गलेसु छणेसु विसाखं पठमं निमन्तेत्वा भोजेन्ति । अथेकस्मिं उस्सवदिवसे महाजने मण्डितपसाधिते धम्मस्सवनाय विहारं गच्छन्ते विसाखापि निमन्तितट्ठाने भुज्जित्वा महालतापसाधनं पसाधेत्वा महाजनेन सङ्घिं विहारं गन्त्वा आभरणानि ओमुज्जित्वा उत्तरासङ्गेन भण्डिकं बन्धित्वा दासिया अदासि । यं सन्धाय वुत्तं —

“तेन खो पन समयेन सावत्थियं उस्सवो होति, मनुस्सा अलङ्कतपटियत्ता आरामं गच्छन्ति, विसाखापि

मिगारमाता अलङ्कृतपटियत्ता विहारं गच्छति । अथ खो विसाखा मिगारमाता आभरणानि ओमुञ्चित्वा उत्तरासङ्गेन भण्डिकं बन्धित्वा दासिया अदासि ‘हन्द जे इमं भण्डिकं गण्हाही’”ति (पाचि० ५०३) ।

सा किर विहारं गच्छन्ती चिन्तेसि — “एवरूपं महगघं पसाधनं सीसे पटिमुक्कं याव पादपिट्ठिं अलङ्कारं अलङ्कुरित्वा विहारं पविसितुं अयुत्त”न्ति नं ओमुञ्चित्वा भण्डिकं कत्वा अत्तनो पुञ्जेनेव निब्बत्ताय पञ्चहत्थिथामधराय दासिया हत्थे अदासि । सा एव किर तं गण्हितुं सक्कोति । तेन नं आह — “अम्म, इमं पसाधनं गण्ह, सत्थुसन्तिका निवत्तनकाले पसाधेस्सामि न”न्ति । तं पन दत्वा घनमट्ठकं पसाधनं पसाधेत्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा धम्मं अस्सोसि, धम्मस्सवनावसाने भगवन्तं वन्दित्वा उट्ठाय पक्कामि । सापिस्सा दासी तं पसाधनं पमुट्ठा । धम्मं सुत्वा पन पक्कन्ताय परिसाय सचे किञ्चि पमुट्ठं होति, तं आनन्दत्थेरो पटिसामेति । इति सो तं दिवसं महालतापसाधनं दिस्वा सत्थु आरोचेसि — “भन्ते, विसाखा पसाधनं पमुस्सित्वा गता”ति । “एकमन्तं ठपेहि, आनन्दा”ति । थेरो तं उक्खिपित्वा सोपानपस्से लग्गेत्वा ठपेसि ।

विसाखापि सुप्पियाय सद्धिं “आगन्तुकगमिकगिलानादीनं कत्तब्बयुत्तकं जानिस्सामी”ति अन्तोविहारे विचरि । ता पन उपासिकायो अन्तोविहारे दिस्वा सप्पिमधुतेलादीहि अत्थिका पकतियाव दहरा च सामणेरा च थालकादीनि गहेत्वा उपसङ्कमन्ति । तस्मिं दिवसे तथेव करिंसु । अथेकं गिलानं भिक्खुं दिस्वा सुप्पिया (महाव० २८०) “केनत्थो अय्यस्सा”ति पुच्छित्वा “पटिच्छादनीयेना”ति वुत्ते होतु, अय्य, पेसेस्सामीति दुतियदिवसे कप्पियमंसं अलभन्ती अत्तनो ऊरुमंसेन कत्तब्बकिच्चं कत्वा पुन सत्थरि पसादेन पाकतिकसरीराव अहोसि । विसाखापि गिलाने च दहरे च सामणेरे च ओलोकेत्वा अञ्जेन द्वारेन निक्खमित्वा विहारूपचारे ठिता, “अम्म, पसाधनं आहर पसाधेस्सामी”ति आह । तस्मिं खणे सा दासी पमुस्सित्वा निक्खन्तभावं जत्वा, “अय्ये, पमुट्ठाम्ही”ति आह । “तेन हि गन्त्वा गण्हित्वा एहि, सचे पन मय्हं अय्येन आनन्दत्थेरेन उक्खिपित्वा अञ्जस्मिं ठाने ठपितं होति, मा आहरेय्यासि, अय्यस्सेव तं मया परिच्चत्त”न्ति । जानाति किर सा “कुलमनुस्सानं पमुट्ठभण्डकं थेरो पटिसामेती”ति; तस्मा एवमाह । थेरोपि तं दासिं दिस्वाव “किमत्थं आगतासी”ति पुच्छित्वा, “अय्याय मे पसाधनं पमुस्सित्वा आगताम्ही”ति वुत्ते, “एतस्मिं मे सोपानपस्से ठपितं, गच्छ नं गण्हाही”ति आह । सा, “अय्य, तुम्हाकं हत्थेन आमट्ठभण्डकं मय्हं अय्याय अनाहारियं कत”न्ति वत्वा तुच्छहत्थाव गन्त्वा, “किं, अम्मा”ति विसाखाय पुट्ठा तमत्थं आरोचेसि । “अम्म, नाहं मम अय्येन आमट्ठभण्डं पिलन्धिस्सामि, परिच्चत्तं मया । अय्यानं पन पटिजगितुं दुक्खं, तं विस्सज्जेत्वा कप्पियभण्डं उपनेस्सामि, गच्छ, तं आहराही”ति । सा गन्त्वा आहरि । विसाखा तं अपिलन्धित्वाव कम्मारे पक्कोसापेत्वा अग्घापेसि । तेहि “नव कोटियो अग्घति, हत्थकारापणियं पनस्स सतसहस्स”न्ति वुत्ते पसाधनं याने ठपापेत्वा “तेन हि तं विक्किण्ठा”ति आह । भत्तकं धनं दत्वा गण्हितुं न कोचि सक्खिस्सति । तज्झि पसाधनं पसाधेतुं अनुच्छविका इत्थियो नाम दुल्लभा । पथविमण्डलस्मिज्झि तिस्सोव इत्थियो महालतापसाधनं लभिंसु विसाखा महाउपासिका, बन्धुलमल्लसेनापतिस्स भरिया, मल्लिका, बाराणसीसेट्ठिनो धीताति ।

तस्मा विसाखा सयमेव तस्स मूलं दत्वा सतसहस्साधिका नव कोटियो सकटे आरोपेत्वा विहारं नेत्वा सत्थारं वन्दित्वा, “भन्ते, मय्हं अय्येन आनन्दत्थेरेन मम पसाधनं हत्थेन आमट्ठं, तेन आमट्ठकालतो पट्ठाय न सक्का तं मया पिलन्धितुं । तं पन विस्सज्जेत्वा कप्पियं उपनेस्सामीति विक्किणापेन्ती अञ्जं तं गण्हितुं समत्थं अदिस्वा अहमेव तस्स मूलं गाहापेत्वा आगता, चतूसु पच्चयेसु कतरपच्चयेन उपनेस्सामि, भन्ते”ति । पाचीनद्वारे सङ्घस्स वसनट्ठानं कातुं ते युत्तं विसाखेति “युत्तं, भन्ते”ति विसाखा तुट्ठमानसा नवकोटीहि भूमिमेव गण्हि । अपराहि नवकोटीहि विहारं कातुं आरभि ।

अथैकदिवसं सत्था पच्चूससमये लोकं वोलोकेन्तो देवल्लोका चवित्वा भद्वियनगरे सेट्टिकुले निब्बत्तस्स भद्वियस्स नाम सेट्टिपुत्तस्स उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा अनाथपिण्डिकस्स गेहे भत्तकिच्चं कत्वा उत्तरद्वाराभिमुखो अहोसि । पकतिया हि सत्था विसाखाय गेहे भिक्खं गण्हित्वा दक्खिणद्वारेन निक्खमित्वा जेतवने वसति । अनाथपिण्डिकस्स गेहे भिक्खं गहेत्वा पाचीनद्वारेन निक्खमित्वा पुब्बारामे वसति । उत्तरद्वारं सन्धाय गच्छन्तंयेव भगवन्तं दिस्वा, “चारिकं पक्कमिस्सती”ति जानन्ति । विसाखापि तं दिवसं “सत्था उत्तरद्वाराभिमुखो गतो”ति सुत्वा वेगेन गन्त्वा वन्दित्वा आह — “चारिकं गन्तुकामत्थ, भन्ते”ति? “आम, विसाखे”ति । “भन्ते, एत्तकं धनं परिच्चजित्वा तुम्हाकं विहारं कारेमि, निवत्तथ, भन्ते”ति । “अनिवत्तगमनं इदं विसाखे”ति । सा “अद्धा हेतुसम्पन्नं कच्चि पस्सिस्सति भगवा”ति चिन्तेत्वा, “तेन हि, भन्ते, मय्हं कताकतविजाननकं एकं भिक्खुं निवत्तेत्वा गच्छथा”ति आह । “यं रुच्चसि, तस्स पत्तं गण्ह विसाखे”ति आह । सा किञ्चापि आनन्दत्थेरं पियायति, “महामोग्गल्लानत्थेरो इद्धिमा, एतं मे निस्साय कम्मं लहुं निष्फज्जिस्सती”ति पन चिन्तेत्वा थेरस्स पत्तं गण्हि । थेरो सत्थारं ओलोकेसि । सत्था “तव परिवारे पच्चसते भिक्खू गहेत्वा निवत्त मोग्गल्लाना”ति आह । सो तथा अकासि । तस्सानुभावेन पज्जाससट्ठियोजनानिपि रुक्खत्थाय च पासाणत्थाय च गता मनुस्सा महन्ते महन्ते रुक्खे च पासाणे च गहेत्वा तं दिवसमेव आगच्छन्ति, नेव सकटे रुक्खपासाणे आरोपेन्ता किलमन्ति, न अक्खो भिज्जति । न चिरस्सेव द्वेभूमिकं पासादं करिंसु । हेट्ठाभूमियं पच्च गम्भसतानि, उपरिभूमियं पच्च गम्भसतानीति गम्भसहस्सपटिमण्डितो पासादो अहोसि । अट्टकरीसे परिसुद्धे भूमिभागे पासादं कारापेसि, “सुद्धपासादो पन न सोभती”ति तं परिवारेत्वा पच्च पधानवेत्तगेहसतानि, पच्च चूळपासादसतानि, पच्च दीघमाळकसतानि कारापेसि ।

अथ सत्था नवहि मासेहि चारिकं चरित्वा पुन सावत्थिं अगमासि । विसाखायपि पासादे कम्मं नवहि मासेहि निट्ठितं । पासादकूटं घनकोट्ठितरत्तसुवण्णेनेव सट्ठिउदकघटगण्हनकं कारापेसि । “सत्था जेतवनविहारं गच्छती”ति च सुत्वा पच्चुगमनं कत्वा सत्थारं अत्तनो विहारं नेत्वा पटिज्जं गण्हि, “भन्ते, इमं चतुमासं भिक्खुसङ्घं गहेत्वा इधेव वसथ, पासादमहं करिस्सामी”ति । सत्था अधिवासेसि । सा ततो पट्ठाय बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स विहारे एव दानं देति । अथस्सा एका सहायिका सतसहस्सघनकं एकं वत्थं आदाय आगन्त्वा, “सहायिके अहं इमं वत्थं तव पासादे भूमत्थरणसङ्घेपेन अत्थरितुकामा, अत्थरणट्ठानं मे आचिक्खथा”ति आह । “साधु सहायिके, सचे त्याहं ‘ओकासो नत्थी’ति वक्खामि, त्वं ‘मे ओकासं अदातुकामा’ति मज्जिस्ससि, सयमेव पासादस्स द्वे भूमियो गम्भसहस्सज्च ओलोकेत्वा अत्थरणट्ठानं जानाही”ति आह । सा सतसहस्सघनकं वत्थं गहेत्वा तत्थ तत्थ विचरन्ती ततो अप्पतरमूलं वत्थं अदिस्वा “नाहं इमस्मिं पासादे पुज्जभागं लभामी”ति दोमनस्सप्पत्ता एकस्मिं ठाने रोदन्ती अट्ठासि । अथ नं आनन्दत्थेरो दिस्वा, “कस्मा रोदसी”ति पुच्छि । सा तमत्थं आरोचेसि । थेरो “मा चिन्तयि, अहं ते अत्थरणट्ठानं आचिक्खिस्सामी”ति वत्वा, “सोपानपादमूले पादधोवनट्ठाने इमं पादपुज्जनकं कत्वा अत्थराहि, भिक्खू पादे धोवित्वा पठमं एत्थ पादं पुज्जित्वा अन्तो पविसिस्सन्ति, एवं ते महप्फलं भविस्सती”ति आह । विसाखाय किरेतं असल्लक्खितट्ठानं ।

विसाखा चत्तारो मासे अन्तोविहारे बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दानं अदासि, अवसानदिवसे भिक्खुसङ्घस्स चीवरसाटके अदासि । सङ्घनवकेन लद्धचीवरसाटका सहस्सघनका होन्ति । सब्बेसं पत्तानि पूरेत्वा भेसज्जं अदासि । दानपरिच्चागे नव कोटियो अगमंसु । इति विहारस्स भूमिगहणे नव कोटियो, विहारस्स कारापने नव, विहारमहे नवाति सब्बापि सत्तवीसति कोटियो सा बुद्धसासने परिच्चजि । इत्थिभावे ठत्वा मिच्छादिट्ठिकस्स गेहे वसमानाय एवरूपो महापरिच्चागो नाम अज्जिस्सा नत्थि । सा विहारमहस्स निट्ठितदिवसे वट्ठमानकच्छायाय पुत्तनत्तपनत्तपरिवुता “यं यं मया पुब्बे पत्थितं, सब्बमेव मत्थकं पत्तं”न्ति पासादं अनुपरियायन्ती पच्चहि गाथाहि मधुरसद्देन इमं उदानं उदानेसि —

“कदाहं पासादं रम्मं, सुधामत्तिकलेपनं ।
विहारदानं दस्सामि, सङ्कप्पो मय्ह पूरितो ॥

“कदाहं मज्जपीठज्ज, भिसिबिम्बोहनानि च ।
सेनासनभण्डं दस्सामि, सङ्कप्पो मय्ह पूरितो ॥

“कदाहं सलाकभत्तं, सुचिं मंसूपसेचनं ।
भोजनदानं दस्सामि, सङ्कप्पो मय्ह पूरितो ॥

“कदाहं कासिकं वत्थं, खोमकप्पासिकानि च ।
चीवरदानं दस्सामि, सङ्कप्पो मय्ह पूरितो ॥

“कदाहं सप्पिनवनीतं, मधुतेलज्ज फाणितं ।
भेसज्जदानं दस्सामि, सङ्कप्पो मय्ह पूरितो”ति ॥

भिक्षू तस्सा सद्दं सुत्वा सत्थु आरोचयिंसु — “भन्ते, अम्हेहि एत्तके अद्धाने विसाखाय गायनं नाम न दिट्ठपुब्बं, सा अज्ज पुत्तनत्तपनत्तपरिवुता गायमाना पासादं अनुपरियायति, किं नु ख्वस्सा पित्तं वा कुपितं, उदाहु उम्मत्तिका जाता”ति? सत्था “न, भिक्षवे, मय्हं धीता गायति, अत्तनो पनस्सा अज्झासयो परिपुण्णो, सा ‘पत्थितपत्थना मे मत्थकं पत्ता’ति तुट्ठमानसा उदानं उदानेन्ती विचरती”ति वत्वा “कदा पन, भन्ते, ताय पत्थना पत्थिता”ति? “सुणिस्सथ, भिक्षवे”ति । “सुणिस्साम, भन्ते”ति वुत्ते अतीतं आहारि —

“अतीते, भिक्षवे, इतो कप्पसतसहस्समत्थके पदुमुत्तरो नाम बुद्धो लोके निब्बत्ति । तस्स वस्ससतसहस्सं आयु अहोसि, खीणासवानं सतसहस्सपरिवारो, नगरं हंसवती नाम, पिता सुनन्दो नाम राजा, माता सुजाता नाम देवी, तस्स अगगउपट्ठायिका एका उपासिका अट्ठ वरे याचित्वा मातुद्धाने ठत्वा सत्थारं चतूहि पच्चयेहि पटिजगन्ती सायंपातं उपट्ठानं गच्छति । तस्सा एका सहायिका ताय सद्धिं विहारं निबद्धं गच्छति । सा तस्सा सत्थारा सद्धिं विस्सासेन कथनज्ज वल्लभभावज्ज दिस्वा, ‘किं नु खो कत्वा एवं बुद्धानं वल्लता होती’ति चिन्तेत्वा सत्थारं पुच्छि — ‘भन्ते, एसा इत्थी तुम्हाकं किं होती’”ति? “उपट्ठायिकानं अगगा”ति । “भन्ते, किं कत्वा उपट्ठायिकानं अगगा होती”ति? “कप्पसतसहस्सं पत्थनं पत्थेत्वा”ति । “इदानि पत्थेत्वा लद्धं सक्का, भन्ते”ति । “आम, सक्का”ति । “तेन हि, भन्ते, भिक्षुसतसहस्सेन सद्धिं सत्ताहं मय्हं भिक्षं गण्हथा”ति आह । सत्था अधिवासेसि । सा सत्ताहं दानं दत्वा ओसानदिवसे चीवरसाटके दत्वा सत्थारं वन्दित्वा पादमूले निपज्जित्वा, “भन्ते, नाहं इमस्स दानस्स फलेन देविस्सरियादीनं अज्जतरं पत्थेमि, तुम्हादिसस्स पनेकस्स बुद्धस्स सन्तिके अट्ठ वरे लभित्वा मातुद्धाने ठत्वा चतूहि पच्चयेहि पटिजगितुं समत्थानं अगगा भवेय्य”न्ति पत्थनं पट्टपेसि । सत्था “समिज्झिस्सति नु खो इमिस्सा पत्थना”ति अनागतं आवज्जेन्तो कप्पसतसहस्सं ओलोकेत्वा “कप्पसतसहस्सपरियोसाने गोतमो नाम बुद्धो उप्पज्जिस्सति, तदा त्वं विसाखा नाम उपासिका हुत्वा तस्स सन्तिके अट्ठ वरे लभित्वा मातुद्धाने ठत्वा चतूहि पच्चयेहि पटिजगन्तीनं उपट्ठायिकानं अगगा भविस्ससी”ति आह । तस्सा सा सम्पत्ति स्वेव लद्धब्बा विय अहोसि ।

सा यावतायुकं पुज्जं कत्वा ततो चुता देवलोके निब्बत्तित्वा देवमनुस्सेसु संसरन्ती कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले

किकिस्स कासिरज्जो सत्तन्नं धीतानं कनिट्ठा सङ्गदासी नाम हुत्वा परकुलं अगन्त्वा ताहि जेट्ठभगिनीहि सद्धिं दीघरत्तं दानादीनि पुज्जानि कत्वा कस्सपसम्मासम्बुद्धस्स पादमूलेपि “अनागते तुम्हादिसस्स बुद्धस्स मातुट्ठाने उत्वा चतुपच्चयदायिकानं अग्गा भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासि । सा ततो पट्ठाय पन देवमनुस्सेसु संसरन्ती इमस्मिं अत्तभावे मेण्डकसेट्ठिपुत्तस्स धनज्जयसेट्ठिनो धीता हुत्वा निब्बत्ता । मय्हं सासने बहूनि पुज्जानि अकासि । इति खो, भिक्खवे, “न मय्हं धीता गायति, पत्थितपत्थनाय पन निप्फत्तिं दिस्वा उदानं उदानेती”ति वत्वा सत्था धम्मं देसेन्तो, “भिक्खवे, यथा नाम छेको मालाकारो नानापुप्फानं महन्तं रासिं कत्वा नानप्पकारे मालागुणे करोति, एवमेव विसाखाय नानप्पकारानि पुज्जानि कातुं चित्तं नमती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

५३. “यथापि पुप्फरासिम्हा, कयिरा मालागुणे बहू ।

एवं जातेन मच्चेन, कत्तब्बं कुसलं बहु”न्ति ॥

तत्थ पुप्फरासिम्हाति नानप्पकारानं पुप्फानं रासिम्हा । कयिराति करेय्य । मालागुणे बहूति एकतो वण्टिकमालादिभेदा नानप्पकारा मालाविकतियो । मच्चेनाति मरितब्बसभावताय “मच्चो”ति लद्धनामेन सत्तेन चीवरदानादिभेदं बहुं कुसलं कत्तब्बं । तत्थ पुप्फरासिग्गहणं बहुपुप्फदस्सनत्थं । सचे हि अप्पानि पुप्फानि होन्ति, मालाकारो च छेको नेव बहू मालागुणे कातुं सक्कोति, अछेको पन अप्पेसु बहूसुपि पुप्फेसु न सक्कोतियेव । बहूसु पन पुप्फेसु सति छेको मालाकारो दक्खो कुसलो बहू मालागुणे करोति, एवमेव सचे एकच्चस्स सद्धा मन्दा होति, भोगा च बहू संविज्जन्ति, नेव सक्कोति बहूनि कुसलानि कातुं, मन्दाय च पन सद्धाय मन्देसु च पन भोगेसु न सक्कोति । उळाराय च पन सद्धाय मन्देसु च भोगेसु न सक्कोतियेव । उळाराय च पन सद्धाय उळारेसु च भोगेसु सति सक्कोति । तथारूपा च विसाखा उपासिका । तं सन्धायेतं वुत्तं — “यथापि...पे०... कत्तब्बं कुसलं बहु”न्ति ।

देसनावसाने बहू सोतापन्नादयो अहेसुं । महाजनस्स सात्थिका धम्मदेसना जाताति ।

विसाखावत्थु अट्ठमं

९. आनन्दत्थेरपज्हावत्थु

न पुप्फगन्धो पटिवातमेतीति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो आनन्दत्थेरस्स पज्जं विस्सज्जेन्तो कथेसि ।

थेरो किर सायन्हसमये पटिसल्लीनो चिन्तेसि — “भगवता मूलगन्धो, सारगन्धो, पुप्फगन्धोति तयो उत्तमगन्धा वुत्ता, तेसं अनुवातमेव गन्धो गच्छति, नो पटिवातं । अत्थि नु खो तं गन्धजातं, यस्स पटिवातम्मि गन्धो गच्छती”ति । अथस्स एतदहोसि — “किं मय्हं अत्तना विनिच्छितेन, सत्थारंयेव पुच्छिस्सामी”ति । सो सत्थारं उपसङ्गमित्वा पुच्छि । तेन वुत्तं —

“अथ खो आयस्मा आनन्दो सायन्हसमये पटिसल्लाना वुट्ठितो येन भगवा तेनुपसङ्गमि, उपसङ्गमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि, एकमन्तं निसिन्नो खो आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच —

“तीणिमानि, भन्ते, गन्धजातानि, येसं अनुवातमेव गन्धो गच्छति, नो पटिवातं । कतमानि तीणि? मूलगन्धो, सारगन्धो, पुप्फगन्धो, इमानि खो, भन्ते, तीणि गन्धजातानि । येसं अनुवातमेव गन्धो गच्छति, नो पटिवातं । अत्थि नु खो, भन्ते, किञ्चि गन्धजातं यस्स अनुवातम्मि गन्धो गच्छति, पटिवातम्मि गन्धो गच्छति, अनुवातपटिवातम्मि

गन्धो गच्छती'ति? (अ० नि० ३.८०)

अथस्स भगवा पज्जं विस्सज्जेन्तो —

“अत्थानन्द, किञ्चि गन्धजातं, यस्स अनुवातम्पि गन्धो गच्छति, पटिवातम्पि गन्धो गच्छति, अनुवातपटिवातम्पि गन्धो गच्छती'ति । “कतमं पन तं, भन्ते, गन्धजातं”? “यस्स अनुवातम्पि गन्धो गच्छति, पटिवातम्पि गन्धो गच्छति, अनुवातपटिवातम्पि गन्धो गच्छती'ति?

“इधानन्द, यस्मिं गामे वा निगमे वा इत्थी वा पुरिसो वा बुद्धं सरणं गतो होति, धम्मं सरणं गतो होति, सङ्गं सरणं गतो होति, पाणातिपाता पटिविरतो होति, अदिन्नादाना पटिविरतो होति, कामेसुमिच्छाचारा पटिविरतो होति, मुसावादा पटिविरतो होति, सुरामेरयमज्जपमादद्धाना पटिविरतो होति, सीलवा होति कल्याणधम्मो, विगतमलमच्छेरेन चेतसा अगारं अज्झावसति मुत्तचागो पयतपाणि वोस्सग्गतो याचयोगो दानसंविभागरतो ।

“तस्स दिसासु समणब्राह्मणा वण्णं भासन्ति, ‘अमुकस्मिं नाम गामे वा निगमे वा इत्थी वा पुरिसो वा बुद्धं सरणं गतो होति, धम्मं सरणं गतो होति, सङ्गं सरणं गतो होति...पे०... दानसंविभागरतो’”ति ।

“देवतापिस्स वण्णं भासन्ति, ‘अमुकस्मिं नाम गामे वा निगमे वा इत्थी वा पुरिसो वा बुद्धं सरणं गतो होति, धम्मं सरणं गतो होति, सङ्गं सरणं गतो होति...पे०... दानसंविभागरतो’”ति । “इदं खो तं, आनन्द, गन्धजातं, यस्स अनुवातम्पि गन्धो गच्छति, पटिवातम्पि गन्धो गच्छति, अनुवातपटिवातम्पि गन्धो गच्छती'ति (अ० नि० ३.८०) वत्वा इमा गाथा अभसि —

५४. “न पुष्पगन्धो पटिवातमेति,
न चन्दनं तगरमल्लिका वा ।
सतञ्च गन्धो पटिवातमेति,
सब्बा दिसा सप्पुरिसो पवायति ॥ (अ० नि० ३.८०) ।

५५. “चन्दनं तगरं वापि, उप्पलं अथ वस्सिकी ।
एतेसं गन्धजातानं, सीलगन्धो अनुत्तरो”ति ॥

तत्थ न पुष्पगन्धोति तावतिसंभवने परिच्छत्तकरुक्खो आयामतो च वित्थारतो च योजनसतिको, तस्स पुष्पानं आभा पज्जास योजनानि गच्छति, गन्धो योजनसतं, सोपि अनुवातमेव गच्छति, पटिवातं पन अट्ठङ्गुलमत्तम्पि गन्तुं न सक्कोति, एवरूपोपि न पुष्पगन्धो पटिवातमेति । चन्दनन्ति चन्दनगन्धो । तगरमल्लिका वाति इमेसम्पि गन्धो एव अधिप्पेतो । सारगन्धानं अग्गस्स हि लोहितचन्दनस्सापि तगरस्सपि मल्लिकायपि अनुवातमेव वायति, नो पटिवातं । सतञ्च गन्धोति सप्पुरिसानं पन बुद्धपच्चेकबुद्धसावकानं सीलगन्धो पटिवातमेति । किं कारणा? सब्बा दिसा सप्पुरिसो पवायति यस्मा पन सप्पुरिसो सीलगन्धेन सब्बापि दिसा अज्झोत्थरित्वाव गच्छति, तस्मा “तस्स गन्धो न पटिवातमेती'ति न वत्तब्बो । तेन वुत्तं “पटिवातमेती'ति । वस्सिकीति जातिसुमना । एतेसन्ति इमेसं चन्दनादीनं गन्धजातानं गन्धतो सीलवन्तानं सप्पुरिसानं सीलगन्धोव अनुत्तरो असदिसो अपटिभागोति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पत्ता । देसना महाजनस्स सात्थिका जाताति ।

आनन्दत्थेरपज्हावत्थु नवमं ।

१०. महाकस्सपत्थेरपिण्डपातदिन्नवत्थु

अप्पमत्तो अयं गन्धोति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो महाकस्सपत्थेरस्स पिण्डपातदानं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिंश्चिदिवसे थेरो सत्ताहच्चयेन निरोधा वुड्डाय “राजगहे सपदानं पिण्डाय चरिस्सामी”ति निक्खमि । तस्मिं पन समये सक्कस्स देवरज्जो परिचारिका ककुटपादिनियो पञ्चसता अच्छरायो “थेरस्स पिण्डपातं दस्सामा”ति उस्साहजाता पञ्च पिण्डपातसतानि सज्जेत्वा आदाय अन्तरामग्गे ठत्वा, “भन्ते, इमं पिण्डपातं गणहथ, सङ्गहं नो करोथा”ति वदिंसु । “गच्छथ तुम्हे, अहं दुग्गतानं सङ्गहं करिस्सामी”ति । “भन्ते, मा नो नासेथ, सङ्गहं नो करोथा”ति । थेरो जत्वा पुन पटिक्खिपित्वा पुनपि अपगन्तुं अनिच्छमाना याचन्तियो “अत्तनो पमाणं न जानाथ, अपगच्छथा”ति अच्छरं पहरि । ता थेरस्स अच्छरसद्वं सुत्वा सन्थम्भित्वा सम्मुखा ठातुं असक्कोन्तियो पलायित्वा देवलोकमेव गन्त्वा, सक्केन “कहं गतात्था”ति पुट्ठा, “समापत्तितो वुड्डितस्स थेरस्स पिण्डपातं दस्सामा”ति गताम्हा, देवा”ति । “दिन्नो पन वा”ति? “गण्हितुं न इच्छती”ति । “किं कथेसी”ति? “दुग्गतानं सङ्गहं करिस्सामी”ति आह, देवा”ति । “तुम्हे केनाकारेण गता”ति । “इमिनाव, देवा”ति । सक्को “तुम्हादिसियो थेरस्स पिण्डपातं किं दस्सन्ती”ति सयं दातुकामो हुत्वा, जराजिण्णो महल्लको खण्डन्तो पलितकेसो ओतगगसरीरो महल्लकतन्त वायो हुत्वा सुजम्पि देवधीतरं तथारूपमेव महल्लिकं कत्वा एकं पेसकारवीथिं मापेत्वा तन्तं पसारेन्तो अच्छि ।

थेरोपि “दुग्गतानं सङ्गहं करिस्सामी”ति नगराभिमुखो गच्छन्तो बहिनगरे एव तं वीथिं दिस्वा ओलोकेन्तो द्वे जने अद्दस । तस्मिं खणे सक्को तन्तं पसारेति, सुजा तसरं वट्टेति । थेरो चिन्तेसि — “इमे महल्लककालेपि कम्मं करोन्तियेव इमस्मिं नगरे इमेहि दुग्गततरा नत्थि मज्जे, इमेहि दिन्नं उळुङ्कमत्तम्पि साकमत्तम्पि गहेत्वा इमेसं सङ्गहं करिस्सामी”ति । सो तेसं गेहाभिमुखो अहोसि । सक्को तं आगच्छन्तं दिस्वा सुजं आह — “भद्रे, मय्हं अय्यो इतो आगच्छति, त्वं अपस्सन्ती विय तुण्ही हुत्वा निसीद, खणेन थेरं वज्जेत्वा पिण्डपातं दस्सामा”ति । थेरो आगन्त्वा गेहद्वारे अट्टासि । तेपि अपस्सन्ता विय अत्तनो कम्ममेव करोन्ता थोकं आगमिंसु ।

अथ सक्को “गेहद्वारे एको थेरो विय ठितो, उपधारेहि तावा”ति आह । “गन्त्वा उपधारेथ, सामी”ति । सो गेहा निक्खमित्वा थेरं पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा उभोहि हत्थेहि जण्णुकानि ओलम्बित्वा नित्थुनन्तो उड्डाय “कतरो थेरो नु खो अय्यो”ति थोकं ओसक्कित्वा “अक्खीनि मे धूमायन्ती”ति वत्वा नलाटे हत्थं ठपेत्वा उद्धं ओलोकेत्वा “अहो दुक्खं, अय्यो नो महाकस्सपत्थेरो चिरस्सं मे कुटिद्वारं आगतो, अत्थि नु खो किञ्चि गेहे”ति आह । सुजा थोकं आकुलं विय हुत्वा “अत्थि, सामी”ति पटिवचनं अदासि । सक्को, “भन्ते, लूखं वा पणीतं वाति अचिन्तेत्वा सङ्गहं नो करोथा”ति पत्तं गण्हि । थेरो “एतेहि दिन्नं साकं वा होतु कुण्डकमुट्ठि वा, सङ्गहं नेसं करिस्सामी”ति पत्तं अदासि । सो अन्तोघरं पविसित्वा घटिओदनं नाम घटिया उद्धरित्वा पत्तं पूरेत्वा थेरस्स हत्थे ठपेसि । सो अहोसि पिण्डपातो अनेकसूपव्यञ्जनो, सकलं राजगहनगरं गन्धेन अज्झोत्थरि ।

तदा थेरो चिन्तेसि — “अयं पुरिसो अप्पेसक्खो, पिण्डपातो महेसक्खो, सक्कस्स भोजनसदिसो, को नु खो एसो”ति ।

अथ नं “सक्को”ति जत्वा आह — “भारियं ते कम्मं कतं दुग्गतानं सम्पत्तिं विलुम्पन्तेन, अज्ज मय्हं दानं दत्त्वा कोचिदेव दुग्गतो सेनापतिट्ठानं वा सेट्ठिट्ठानं वा लभेय्या”ति । “मया दुग्गततरो नत्थि, भन्ते”ति । “किं कारणा त्वं दुग्गतो देवलोके रज्जसिरिं अनुभवन्तो”ति? “भन्ते, एवं नामेतं, मया पन अनुप्पन्ने बुद्धे कल्याणकम्मं कतं, बुद्धुप्पादे वत्तमाने कल्याणकम्मं कत्वा चूळरथदेवपुत्तो महारथदेवपुत्तो अनेकवण्णदेवपुत्तोति इमे तयो समानदेवपुत्ता मम आसन्नट्ठाने निब्बत्ता, मया तेजवन्ततरा । अहज्झि तेसु देवपुत्तेसु ‘नक्खत्तं कीळिस्सामा’ति परिचारिकायो गहेत्वा अन्तरवीथिं ओतिण्णेसु पलायित्वा गेहं पविसामि । तेसज्झि सरीरतो तेजो मम सरीरं ओत्थरति, मम सरीरतो तेजो तेसं सरीरं न ओत्थरति, ‘को मया दुग्गततरो, भन्ते’ति । ‘एवं सन्तेपि इतो पट्ठाय मय्हं मा एवं वज्जेत्वा दानमदासी’”ति । “वज्जेत्वा तुम्हाकं दाने दिन्ने मय्हं कुसलं अत्थि, न अत्थी”ति? “अत्थावुसो”ति । “एवं सन्ते कुसलकम्मकरणं नाम मय्हं भारो, भन्ते”ति । सो एवं वत्वा थेरं वन्दित्वा सुजं गहेत्वा थेरं पदक्खिणं कत्वा वेहासं अब्भुगन्त्वा “अहो दानं परमदानं कस्सपे सुप्पतिट्ठितं”न्ति उदानं उदानेसि । तेन वुत्तं —

“एकं समयं भगवा राजगहे विहरति वेळुवने कलन्दकनिवापे । तेन खो पन समयेन आयस्मा महाकस्सपो पिप्पलिगुहायं विहरति, सत्ताहं एकपल्लङ्केन निसिन्नो होति अज्जतरं समाधिं समापज्जित्वा । अथ खो आयस्मा महाकस्सपो तस्स सत्ताहस्स अच्चयेन तम्हा समाधिम्हा वुट्ठासि । अथ खो आयस्मतो महाकस्सपस्स तम्हा समाधिम्हा वुट्ठितस्स एतदहोसि — “यंनूनाहं राजगहं पिण्डाय पविसेय्य”न्ति ।

“तेन खो पन समयेन पञ्चमत्तानि देवतासतानि उस्सुक्कं आपन्नानि होन्ति आयस्मतो महाकस्सपस्स पिण्डपातपटिलाभाय । अथ खो आयस्मा महाकस्सपो तानि पञ्चमत्तानि देवतासतानि पटिक्खिपित्वा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय राजगहं पिण्डाय पाविसि ।

“तेन खो पन समयेन सक्को देवानमिन्दो आयस्मतो महाकस्सपस्स पिण्डपातं दातुकामो होति । पेसकारवण्णं अभिनिम्मिनित्वा तन्तं विनाति, सुजा असुरकज्जा तसरं पूरेति । अथ खो आयस्मा महाकस्सपो राजगहे सपदानं पिण्डाय चरमानो येन सक्कस्स देवानमिन्दस्स निवेसनं तेनुपसङ्गमि, अदसा खो सक्को देवानमिन्दो आयस्मन्तं महाकस्सपं दूरतोव आगच्छन्तं, दिस्वा घरा निक्खमित्वा पच्चुगन्त्वा हत्थतो पत्तं गहेत्वा घरं पविसित्वा घटिया ओदनं उद्धरित्वा पत्तं पूरेत्वा आयस्मतो महाकस्सपस्स अदासि । सो अहोसि पिण्डपातो अनेकसूपो अनेकव्यज्जनो अनेकरसव्यज्जनो । अथ खो आयस्मतो महाकस्सपस्स एतदहोसि — ‘को नु खो अयं सत्तो, यस्सायं एवरूपो इद्धानुभावो’ति । अथ खो आयस्मतो महाकस्सपस्स एतदहोसि — ‘सक्को खो अयं देवानमिन्दो’ति विदित्वा सक्कं देवानमिन्दं एतदवोच — ‘कतं खो ते इदं, कोसिय, मा पुनपि एवरूपमकासी’”ति । “अम्हाकम्पि, भन्ते कस्सप, पुज्जेन अत्थो, अम्हाकम्पि पुज्जेन करणीय”न्ति ।

“अथ खो सक्को देवानमिन्दो आयस्मन्तं महाकस्सपं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा वेहासं अब्भुगन्त्वा आकासे अन्तलिक्खे तिक्खत्तुं उदानं उदानेसि — ‘अहो दानं परमदानं कस्सपे सुप्पतिट्ठितं, अहो दानं परमदानं कस्सपे सुप्पतिट्ठितं, अहो दानं परमदानं कस्सपे सुप्पतिट्ठितं’”न्ति (उदा० २७) ।

अथ खो भगवा विहारे ठितो एव तस्स तं सद्दं सुत्वा भिक्खू आमन्तेत्वा — “पस्सथ, भिक्खवे, सक्कं देवानमिन्दं उदानं उदानेत्वा आकासेन गच्छन्त”न्ति आह । “किं पन तेन कतं, भन्ते”ति? “वज्जेत्वा तेन मय्हं पुत्तस्स कस्सपस्स पिण्डपातो दिन्नो, तं दत्त्वा तुट्ठमानसो उदानं उदानेत्तो गच्छती”ति । “थेरस्स पिण्डपातं दातुं वट्ठती”ति कथं, भन्ते, तेन

जातन्ति । “भिक्षवे, मम पुत्तेन सदिसं नाम पिण्डपातिकं देवापि मनुस्सापि पिहयन्तीति वत्वा सयम्पि उदानं उदाने”सि । सुत्ते पन एत्थकमेव आगतं —

“अस्सोसि खो भगवा दिब्बाय सोतधातुया विसुद्धाय अतिक्कन्तमानुसिकाय सक्कस्स देवानमिन्दस्स वेहासं अब्भुगन्त्वा आकासे अन्तलिकखे तिकखत्तुं उदानं उदानेन्तस्स “अहो दानं परमदानं कस्सपे सुप्पतिट्ठितं, अहो दानं परमदानं कस्सपे सुप्पतिट्ठितं, अहो दानं परमदानं कस्सपे सुप्पतिट्ठितं”न्ति (उदा० २७) ।

अथ खो भगवा एतमत्थं विदित्वा तायं वेलायं इमं उदानं उदानेसि —

“पिण्डपातिकस्स भिक्षुनो,
अत्तभरस्स अनज्जपोसिनो ।
देवा पिहयन्ति तादिनो,
उपसन्तस्स सदा सतीमतो”ति ॥ (उदा० २७) ।

इमञ्च पन उदानं उदानेत्वा, “भिक्षवे, सक्को देवानमिन्दो मम पुत्तस्स सीलगन्धेन आगन्त्वा पिण्डपातं अदासी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

५६. “अप्पमत्तो अयं गन्धो, ख्वायं तगरचन्दनं ।
यो च सीलवतं गन्धो, वाति देवेसु उत्तमो”ति ॥

तत्थ अप्पमत्तोति परित्त्पमाणो । यो च सीलवतन्ति यो पन सीलवन्तानं सीलगन्धो, सो तगरं विय लोहितचन्दनं विय च परित्तको न होति, अतिविय उळारो विप्फारितो । तेनेव कारणेन वाति देवेसु उत्तमोति पवरो सेट्ठो हुत्वा देवेसु च मनुस्सेसु च सब्बत्थमेव वायति, ओत्थरन्तो गच्छतीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पत्ता । देसना महाजनस्स सात्थिका जाताति ।

महाकस्सपत्थेरपिण्डपातदिन्नवत्थु दसमं ।

११. गोधिकत्थेरपरिनिब्बानवत्थु

तेसं सम्पन्नसीलानन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था राजगहं उपनिस्साय वेळुवने विहरन्तो गोधिकत्थेरस्स परिनिब्बानं आरब्ध कथेसि ।

सो हि आयस्मा इसिगिलिपस्से काळसिलायं विहरन्तो अप्पमत्तो आतापी पहित्तो सामायिकं चेतोविमुत्तिं फुसित्वा एकस्स अनुस्सायिकस्स रोगस्स वसेन ततो परिहायि । सो दुतियम्पि ततियम्पि छक्खत्तुं ज्ञानं निब्बत्तेत्वा परिहीनो, सत्तमे वारे उप्पादेत्वा चिन्तेसि — “अहं छक्खत्तुं ज्ञाना परिहीनो, परिहीनज्ज्ञानस्स खो पन अनियता गति, इदनेव सत्थं आहरिस्सामी”ति केसोरोपनसत्थकं गहेत्वा गलनाळिं छिन्दितुं पञ्चके निपज्जि । मारो तस्स चित्तं जत्वा “अयं भिक्षु सत्थं आहरितुकामो, सत्थं आहरन्ता खो पन जीविते निरपेक्खा होन्ति, ते विपस्सनं पट्टपेत्वा अरहत्तम्पि पापुणन्ति, सचाहं

एतं वारेस्सामि, न मे वचनं करिस्सति, सत्थारं वारापेस्सामी”ति अज्जातकवेसेन सत्थारं उपसङ्कमित्वा एवमाह —

“महावीर महापज्ज, इद्धिया यससा जलं ।
सब्बवेरभयातीत, पादे वन्दामि चक्खुम ॥

“सावको ते महावीर, मरणं मरणाभिभू ।
आकङ्खति चेतयति, तं निसेध जुतिन्धर ॥

“कथञ्चि भगवा तुहं, सावको सासने रतो ।
अप्पत्तमानसो सेक्खो, कालं कयिरा जने सुता”ति ॥ (सं० नि० १.१५९) ।

तस्मिं खणे थेरेन सत्थं आहरितं होति । सत्था “मारो अयं”न्ति विदित्वा इमं गाथमाह —

“एवञ्चि धीरा कुब्बन्ति, नावकङ्खन्ति जीवितं ।
समूलं तण्हमब्बुह, गोधिको परिनिब्बुतो”ति ॥ (सं० नि० १.१५९) ।

अथ खो भगवा सम्बहुलेहि भिक्खूहि सद्धिं थेरस्स सत्थं आहरित्वा निपन्नट्टानं अगमासि । तस्मिं खणे मारो पापिमा “कथं नु खो इमस्स पटिसन्धिविज्जाणं पतिट्ठितं”न्ति धूमरासि विय तिमिरपुज्जो विय च हुत्वा सब्बदिसासु थेरस्स विज्जाणं समन्वेसति । भगवा तं धूमतिमिरभावं भिक्खूनं दस्सेत्वा “एसो खो, भिक्खवे, मारो पापिमा गोधिकस्स कुलपुत्तस्स विज्जाणं समन्वेसति ‘कथं गोधिकस्स कुलपुत्तस्स विज्जाणं पतिट्ठितं’न्ति । अपतिट्ठितेन च, भिक्खवे, विज्जाणेन गोधिको कुलपुत्तो परिनिब्बुतो”ति आह । मारोपि तस्स विज्जाणट्टानं दट्ठुं असक्कोन्तो कुमारकवण्णो हुत्वा बेलुवपण्डुवीणं आदाय सत्थारं उपसङ्कमित्वा पुच्छि —

“उद्धं अधो च तिरियं, दिसा अनुदिसा स्वहं ।
अन्वेसं नाधिगच्छामि, गोधिको सो कुहिं गतो”ति ॥ (सं० नि० १.१५९) ।

अथ नं सत्था आह —

“यो धीरो धितिसम्पन्नो, ज्ञायी ज्ञानरतो सदा ।
अहोरत्तं अनुयुज्जं, जीवितं अनिकामयं ॥

“जेत्वान मच्चुनो सेनं, अनागन्त्वा पुनब्भवं ।
समूलं तण्हमब्बुह, गोधिको परिनिब्बुतो”ति ॥ (सं० नि० १.१५९) ।

एवं वुत्ते मारो पापिमा भगवन्तं गाथाय अज्झभासि —

“तस्स सोकपरेतस्स, वीणा कच्छा अभस्सथ ।
ततो सो दुम्मनो यक्खो, तत्थेवन्तरधायथा”ति ॥ (सं० नि० १.१५९) ।

सत्थापि “किं ते, पापिम, गोधिकस्स कुलपुत्तस्स निब्बत्तद्धानेन? तस्स हि निब्बत्तद्धानं तुम्हादिसानं सतम्पि सहस्सम्पि दट्ठं न सक्कोती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

५७. “तेसं सम्पन्नसीलानं, अप्पमादविहारिनं ।
सम्मदज्जा विमुत्तानं, मारो मग्गं न विन्दती”ति ॥

तत्थ तेसन्ति यथा अप्पतिट्ठितेन विज्जाणेन गोधिको कुलपुत्तो परिनिब्बुतो, ये च एवं परिनिब्बायन्ति, तेसं सम्पन्नसीलानन्ति परिपुण्णसीलानं । अप्पमादविहारिन्ति सतिअविष्णवाससङ्घातेन अप्पमादेन विहरन्तानं । सम्मदज्जा विमुत्तानन्ति हेतुना जायेन कारणेन जानित्वा “तदङ्गविमुत्तिया, विक्खम्भनविमुत्तिया, समुच्छेदविमुत्तिया, पटिप्पस्सद्धिविमुत्तिया, निस्सरणविमुत्तिया”ति इमाहि पञ्चहि विमुत्तीहि विमुत्तानं । मारो मग्गं न विन्दतीति एवरूपानं महाखीणासवानं सब्बथामेन मग्गन्तोपि मारो गतमग्गं न विन्दति न लभति न पस्सतीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पत्ता । देसना महाजनस्स सात्थिका जाताति ।

गोधिकत्थेरपरिनिब्बानवत्थु एकादसमं ।

१२. गरहदिन्नवत्थु

यथा सङ्कारद्धानस्मिन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो गरहदिन्नं नाम निगण्ठसावकं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियज्झि सिरिगुत्तो च गरहदिन्नो चाति द्वे सहायका अहेसुं । तेसु सिरिगुत्तो उपासको बुद्धसावको, गरहदिन्नो निगण्ठसावको । तं निगण्ठा अभिक्खणं एवं वदन्ति — “तव सहायकं सिरिगुत्तं ‘किं त्वं समणं गोतमं उपसङ्कमसि, तस्स सन्तिके किं लभिस्ससी’ति वत्वा यथा अम्हे उपसङ्कमित्वा अम्हाकञ्च देय्यधम्मं दस्सति, किं एवं ओवदितुं न वट्ठती”ति । गरहदिन्नो तेसं वचनं सुत्वा अभिक्खणं गन्त्वा ठितनिसिन्नद्धानादीसु सिरिगुत्तं एवं ओवदति — “सम्म, किं ते समणेन गोतमेन, तं उपसङ्कमित्वा किं लभिस्ससि, किं ते मम, अय्ये, उपसङ्कमित्वा तेसं दानं दातुं न वट्ठती”ति? सिरिगुत्तो तस्स कथं सुत्वापि बहू दिवसे तुण्ही हुत्वा निब्बिज्जित्वा एकदिवसं, “सम्म, त्वं अभिक्खणं आगन्त्वा मं ठितद्धानादीसु एवं वदेसि, ‘समणं गोतमं उपसङ्कमित्वा किं लभिस्ससि, मम, अय्ये, उपसङ्कमित्वा तेसं दानं देही’ति, कथेहि ताव मे, तव, अय्या, किं जानन्ती”ति? “अहो, सामि, मा एवं वद, मम अय्यानं अज्जातं नाम नत्थि, सब्बं अतीतानागतपच्चुप्पन्नं सब्बं कायवचीमनोकम्मं इदं भविस्सति, इदं न भविस्सती”ति सब्बं भब्बाभब्बं जानन्ती”ति? “एवं वदेसी”ति । “आम, वदेमी”ति । “यदि एवं, अतिभारियं ते कतं, एत्तकं कालं मय्हं एतमत्थं अनाचिक्खन्तेन, अज्ज मया अय्यानं जाणानुभावो जातो, गच्छ, सम्म, अय्ये, मम वचनेन निमन्तेही”ति । सो निगण्ठानं सन्तिकं गन्त्वा ते वन्दित्वा “मय्हं सहायको सिरिगुत्तो स्वातनाय तुम्हे निमन्तेती”ति आह । “सिरिगुत्तेन सामं त्वं वुत्तो”ति? “आम, अय्या”ति । ते हट्ठतुट्ठा हुत्वा “निप्फन्नं नो किच्चं, सिरिगुत्तस्स अम्हेसु पसन्नकालतो पट्टाय का नाम सम्पत्ति अम्हाकं न भविस्सती”ति वदिंसु ।

सिरिगुत्तस्सापि महन्तं निवेसनं । सो तस्मिं द्विन्नं गेहानं अन्तरे उभतो दीधं आवाटं खणापेत्वा गूथकललस्स पूरापेसि । बहिआवाटे द्वीसु परियन्तेसु खाणुके कोट्टापेत्वा तेसु रज्जुयो बन्धापेत्वा आसनानं पुरिमपादे आवाटस्स पुरिमपस्से ठपापेत्वा पच्छिमपादे रज्जुकेसु ठपापेसि । “एवं निसिन्नकाले एवं अवंसिरा पतिस्सन्ती”ति मज्जमानो यथा आवाटो न

पञ्जायति, एवं आसनानं उपरि पच्चत्थरणानि दापेसि । महन्ता महन्ता चाटियो ठपापेत्वा कदलिपण्णेहि च सेतपिलोतिकाहि च मुखानि बन्धापेत्वा ता तुच्छा एव गेहस्स पच्छिमभागे बहि यागुभत्तसित्थसप्पितेलमधुफाणितपूवचुण्णमक्खिता कत्वा ठपापेसि । गरहदिन्नो पातोव तस्स घरं वेगेन गन्त्वा, “अय्यानं सक्कारो सज्जितो”ति पुच्छि । “आम, सम्म, सज्जितो”ति । “कहं पन एसो”ति । “एतासु एत्तिकासु चाटीसु यागु, एत्तिकासु भत्तं, एत्तिकासु सप्पिफाणितपूवादीनि पूरितानि, आसनानि पञ्जत्तानी”ति । सो “साधू”ति वत्वा गतो तस्स गतकाले पञ्चसता निगण्ठा आगमिंसु । सिरिगुत्तो गेहा निक्खमित्वा पञ्चपतिट्ठितेन निगण्ठे वन्दित्वा तेसं पुरतो अज्जलि पग्गह्ठितो एवं चिन्तेसि — “तुम्हे किर अतीतादिभेदं सब्बं जानाथ, एवं तुम्हाकं उपट्ठाकेन मय्हं कथितं । सचे सब्बं तुम्हे जानाथ, मय्हं गेहं मा पविसित्थ । मम गेहं पविट्ठान्हि वो नेव यागु अत्थि, न भत्तादीनि । सचे अजानित्वा पविसिस्सथ, गूथआवाटे वो पातेत्वा पोथेस्सामी”ति एवं चिन्तेत्वा पुरिसानं सज्जं अदासि । एवं तेसं निसीदनभावं जत्वा पच्छिमपस्से ठत्वा आसनानं उपरि पच्चत्थरणानि अपनेय्याथ, मा तानि असुचिना मक्खयिंसूति ।

अथ निगण्ठे “इतो एथ, भन्ते”ति आह । निगण्ठा पविसित्वा पञ्जत्तासनेसु निसीदितुं आरभिंसु । अथ ने मनुस्सा वदिंसु — “आगमेथ, भन्ते, मा ताव निसीदथा”ति । “किं कारणा”ति? “अम्हाकं गेहं पविट्ठानं अय्यानं वत्तं जत्वा निसीदितुं वट्ठती”ति । “किं कातुं वट्ठति, आवुसो”ति? “अत्तनो अत्तनो पत्तासनमूलेसु ठत्वा सब्बेपि एकप्पहारेनेव निसीदितुं वट्ठती”ति । इदं किरस्स अधिप्पायो — “एकस्मिं आवाटे पतिते ‘मा, आवुसो, अवसेसा आसने निसीदन्तू’ति वत्तुं मा लभतू”ति । ते “साधू”ति वत्वा “इमेहि कथितकथं अम्हेहि कातुं वट्ठती”ति चिन्तयिंसु । अथ सब्बे अत्तनो अत्तनो पत्तासनमूले पटिपाटिया अट्ठंसु । अथ ने, “भन्ते, खिप्पं एकप्पहारेनेव निसीदथा”ति वत्वा तेसं निसिन्नभावं जत्वा आसनानं उपरि पच्चत्थरणानि नीहरिंसु । निगण्ठा एकप्पहारेनेव निसिन्ना, रज्जूनं उपरि ठपिता आसनपादा भट्ठा, निगण्ठा अवंसिरा आवाटे पतिंसु । सिरिगुत्तो तेसु पतितेसु द्वारं पिदहित्वा ते उत्तिण्णुत्तिण्णे “अतीतानागतपच्चुप्पन्नं कस्मा न जानाथा”ति दण्डेहि पाथेत्वा “एत्तकं एतेसं वट्ठिस्सती”ति द्वारं विवरापेसि । ते निक्खमित्वा पलायितुं आरभिंसु । गमनमग्गे पन तेसं सुधापरिकम्मकतं भूमिं पिच्छिलं कारापेसि । ते तत्थ असण्ठहित्वा पतिते पतिते पुन पोथापेत्वा “अलं एत्तकं तुम्हाक”न्ति उय्योजेसि । ते “नासितम्हा तया, नासितम्हा तया”ति कन्दन्ता उपट्ठाकस्स गेहद्वारं अगमंसु ।

गरहदिन्नो तं विप्पकारं दिस्वा कुब्बो “नासितम्हि सिरिगुत्तेन, हत्थं पसारेत्वा वन्दन्तानं सदेवके लोके यथारुचिया दातुं समत्थे नाम पुज्जक्खेत्तभूते मम, अय्ये, पोथापेत्वा ब्यसनं पापेसी”ति राजकुलं गन्त्वा तस्स कहापणसहस्सं दण्डं कारेसि । अथस्स राजा सासनं पेसेसि । सो गन्त्वा राजानं वन्दित्वा, “देव, उपपरिक्खित्वा दण्डं गण्हथ, मा अनुपपरिक्खित्वा”ति आह । “उपपरिक्खित्वा गण्हिस्सामी”ति । “साधु, देवा”ति । “तेन हि गण्हाही”ति । देव, मय्हं सहायको निगण्ठसावको मं उपसङ्गमित्वा ठितनिसिन्नट्ठानादीसु अभिण्हं एवं वदेसि — “सम्म, किं ते समणेन गोतमेन, तं उपसङ्गमित्वा किं लभिस्ससी”ति इदं आदिं कत्वा सिरिगुत्तो सब्बं तं पवत्तिं आरोचेत्वा “देव, सचे इमस्मिं कारणे दण्डं गहेतुं युत्तं, गण्हथा”ति । राजा गरहदिन्नं ओलोकेत्वा “सच्चं किर ते एवं वुत्त”न्ति आह । “सच्चं, देवा”ति । त्वं एत्तकम्पि अजानन्ते सत्थारोति गहेत्वा विचरन्तो “सब्बं जानन्ती”ति किं कारणा तथागतसावकस्स कथेसि । “तया आरोपितदण्डो तुय्हमेव होतू”ति एवं स्वेव दण्डं पापितो, तस्सेव कुलूपका पोथेत्वा नीहटा ।

सो तं कुज्झित्वा ततो पट्ठाय अट्ठमासमत्तम्पि सिरिगुत्तेन सद्धिं अकथेत्वा चिन्तेसि — “एवं विचरितुं मय्हं अयुत्तं, एतस्स कुलूपकानम्पि मया ब्यसनं कातुं वट्ठती”ति सिरिगुत्तं उपसङ्गमित्वा आह — “सहाय सिरिगुत्ता”ति । “किं, सम्मा”ति? “जातिसुहज्जानं नाम कलहोपि होति विवादोपि, किं त्वं किञ्चि न कथेसि, कस्मा एवं करोसी”ति? “सम्म,

तव मया सद्धिं अकथनतो न कथेमी”ति । “यं, सम्म, कतं, कतमेव तं न मयं मेत्तिं भिन्दिस्सामा”ति । ततो पट्टाय उभोपि एकद्वाने तिष्ठन्ति निसीदन्ति । अथेकदिवसं सिरिगुत्तो गरहदिन्नं आह — “किं ते निगण्ठेहि, ते उपसङ्कमित्वा किं लभिस्ससि, मम सत्थारं उपसङ्कमितुं वा अय्यानं दानं दातुं वा किं ते न वट्टती”ति? सोपि एतमेव पच्चासीसति, तेनस्स कण्डुवनद्वाने नखेन विलेखितं विय अहोसि । सो, “सिरिगुत्त, तव सत्था किं जानाती”ति पुच्छि । “अम्भो, मा एवं वद, सत्थु मे अजानितब्बं नाम नत्थि, अतीतादिभेदं सब्बं जानाति, सोळसहाकारेहि सत्तानं चित्तं परिच्छिन्दती”ति । “अहं एवं न जानामि, कस्मा मय्हं एत्तकं कालं न कथेसि, तेन हि त्वं गच्छ, तव सत्थारं स्वातनाय निमन्तेहि, भोजेस्सामि, पञ्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं मम भिक्खं गण्हितुं वदेही”ति ।

सिरिगुत्तो सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एवमाह — “भन्ते, मम सहायको गरहदिन्नो तुम्हे निमन्तापेति, पञ्चहि किर भिक्खुसतेहि सद्धिं स्वे तस्स भिक्खं गण्हथ, पुरिमदिवसे खो पन तस्स कुलूपकानं मया इदं नाम कतं, मया कतस्स पटिकरणम्पि न जानामि, तुम्हाकं सुद्धचित्तेन भिक्खं दातुकामतम्पि न जानामि, आवज्जेत्वा युत्तं चे, अधिवासेथ । नो चे, मा अधिवासयित्था”ति । सत्था “किं नु खो सो अम्हाकं कातु कामो”ति आवज्जेत्वा अद्दस “द्विन्नं गेहानं अन्तरे महन्तं आवाटं खणापेत्वा असीतिसकटमत्तानि खदिरदारूनि आहरापेत्वा पूरापेत्वा अग्गिं दत्वा अम्हे अङ्गारआवाटे पातेत्वा निगण्हितुकामो”ति । पुन आवज्जेसि — “किं नु खो तत्थ गतपच्चया अत्थो अत्थि, नत्थी”ति । ततो इदं अद्दस — “अहं अङ्गारआवाटे पादं पसारेस्सामि, तं पटिच्छादेत्वा ठपितकिलज्जं अन्तरधायिस्सति, अङ्गारकासुं भिन्दित्वा चक्कमत्तं महापदुमं उट्ठहिस्सति, अथाहं पदुमकण्णिका अक्कमन्तो आसने निसीदिस्सामि, पञ्चसता भिक्खूपि तथेव गन्त्वा निसीदिस्सन्ति, महाजनो सन्निपतिस्सति, अहं तस्मिं समागमे द्वीहि गाथाहि अनुमोदनं करिस्सामि, अनुमोदनपरियोसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो भविस्सति, सिरिगुत्तो च गरहदिन्नो च सोतापन्ना भविस्सन्ति, अत्तनो च धनरासिं सासने विकिरिस्सन्ति, इमं कुलपुत्तं निस्साय मया गन्तुं वट्टती”ति भिक्खं अधिवासेसि ।

सिरिगुत्तो गन्त्वा सत्थु अधिवासनं गरहदिन्नस्स आरोचेत्वा “लोकजेट्टस्स सक्कारं करोही”ति आह । गरहदिन्नो “इदानिस्स कत्तब्बयुत्तकं जानिस्सामी”ति द्विन्नं गेहानं अन्तरे महन्तं आवाटं खणापेत्वा असीतिसकटमत्तानि खदिरदारूनि आहरापेत्वा पूरापेत्वा अग्गिं दत्वा खदिरङ्गाररासीनं योजापेत्वा सब्बरत्तिं धमापेत्वा खदिरङ्गाररासिं कारापेत्वा आवाटमत्थके रुक्खपदरानि ठपापेत्वा किलज्जेन पटिच्छादेत्वा गोमयेन लिम्पापेत्वा एकेन पस्सेन दुब्बलदण्डके अत्थरित्वा गमनमग्गं कारेसि, “एवं अक्कन्तअक्कन्तकाले दण्डकेसु भग्गेसु परिवट्टेत्वा अङ्गारकासुयं पतिस्सन्ती”ति मज्जमानो गेहपच्छाभागे सिरिगुत्तेन ठपितनियामेनेव चाटियो ठपापेसि, आसनानिपि तथेव पज्जापेसि । सिरिगुत्तो पातोव तस्स गेहं गन्त्वा “कतो ते, सम्म, सक्कारो”ति आह । “आम, सम्मा”ति । “कहं पन सो”ति? “एहि, पस्सामा”ति सब्बं सिरिगुत्तेन दस्सितनयेनेव दस्सेसि । सिरिगुत्तो “साधु, सम्मा”ति आह । महाजनो सन्निपति । मिच्छादिट्ठिकेन हि निमन्ति ते महन्तो सन्निपातो अहोसि । मिच्छादिट्ठिकापि “समणस्स गोतमस्स विप्पकारं पस्सिस्सामा”ति सन्निपतन्ति, सम्मादिट्ठिकापि “अज्ज सत्था महाधम्मदेसनं देसेस्सति, बुद्धविसयं बुद्धलीलं उपधारेस्सामा”ति सन्निपतन्ति ।

पुनदिवसे सत्था पञ्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं गरहदिन्नस्स गेहद्वारं अगमासि । सो गेहा निक्खमित्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा पुरतो अज्जलिं पग्गय्ह ठितो चिन्तेसि — “भन्ते, तुम्हे किर अतीतादिभेदं सब्बं जानाथ, सत्तानं सोळसहाकारेहि चित्तं परिच्छिन्दथा”ति एवं तुम्हाकं उपट्ठाकेन मय्हं कथितं । सचे जानाथ, मय्हं गेहं मा पविसित्थ । पविट्ठानज्झि वो नेव यागु अत्थि, न भत्तादीनि, सब्बे खो पन तुम्हे अङ्गारकासुयं पातेत्वा निगण्हिस्सामी”ति । एवं चिन्तेत्वा सत्थु पत्तं गहेत्वा “इतो एथ भगवा”ति वत्वा, “भन्ते, अम्हाकं गेहं आगतानं वत्तं जत्वा आगन्तुं वट्टती”ति आह । “किं कातुं वट्टति, आवुसो”ति?

“एकेकस्स पविसित्वा पुरतो गन्त्वा निसिन्नकाले पच्छा अज्जेन आगन्तुं वट्ठी”ति । एवं किरस्स अहोसि — “पुरतो गच्छन्तं अङ्गारकासुयं पतितं दिस्वा अवसेसा न आगच्छिस्सन्ति, एकेकमेव पातेत्वा निग्गण्हिस्सामी”ति । सत्था “साधू”ति वत्वा एककोव पायासि । गरहदिन्नो अङ्गारकासुं पत्वा अपसक्कित्वा ठितो “पुरतो याथ, भन्ते”ति आह । अथ सत्था अङ्गारकासुमत्थके पादं पसारेसि, किलज्जं अन्तरधायि, अङ्गारकासुं भिन्दित्वा चक्कमत्तानि पदुमानि उट्ठहिंसु । सत्था पदुमकणिका अक्कमन्तो गन्त्वा पज्जत्ते बुद्धासने निसीदि, भिक्खूपि तथेव गन्त्वा निसीदिसु । गरहदिन्नस्स कायतो डाहो उट्ठहि ।

सो वेगेन गन्त्वा सिरिगुत्तं उपसङ्कमित्वा, “सामि, मे ताणं होही”ति आह । “किं एत”न्ति? “पज्जन्नं भिक्खुसतानं गेहे यागु वा भत्तादीनि वा नत्थि, किं नु खो करोमी”ति? “किं पन तया कत”न्ति आह । अहं द्विन्नं गेहानं अन्तरे महन्तं आवाटं अङ्गारस्स पूरं कारेसिं — “तत्थ पातेत्वा निग्गण्हिस्सामी”ति । “अथ नं भिन्दित्वा महापदुमानि उट्ठहिंसु । सब्बे पदुमकणिका अक्कमित्वा गन्त्वा पज्जत्तासनेसु निसिन्ना, इदानीं किं करोमि, सामी”ति? ननु त्वं इदानीं मय्हं “एत्तिका चाटियो, एत्तिका यागु, एत्तकानि सत्तादीनी”ति दस्सेसी”ति । “मुसा तं, सामि, तुच्छाव चाटियो”ति । होतु, “गच्छ, तासु चाटीसु यागुआदीनि ओलोकेही”ति । तं खणज्जेव तेन यासु चाटीसु “यागू”ति वुत्तं, ता यागुया पूरयिंसु, यासु “भत्तादीनी”ति वुत्तं, ता भत्तादीनं परिपुण्णाव अहेसुं । तं सम्पत्तिं दिस्वाव गरहदिन्नस्स सरीरं पीतिपामोज्जेन परिपूरितं, चित्तं पसन्नं । सो सक्कच्चं बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं परिविसित्वा कतभत्तकिच्चस्स सत्थुनो अनुमोदनं कारेतुकामो पत्तं गण्हि । सत्था अनुमोदनं करोन्तो “इमे सत्ता पज्जाचक्खुनो अभावेनेव मम सावकानं बुद्धसासनस्स गुणं न जानन्ति । पज्जाचक्खुविरहिता हि अन्धा नाम, पज्जवन्तो सचक्खुका नामा”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

५८. “यथा सङ्कारधानस्मिं, उज्झितस्मिं महापथे ।
पदुमं तत्थ जायेथ, सुचिगन्धं मनोरमं ॥

५९. “एवं सङ्कारभूतेसु, अन्धभूते पुथुज्जने ।
अतिरोचति पज्जाय, सम्मासम्बुद्धसावको”ति ॥

तत्थ सङ्कारधानस्मिन्ति सङ्कारठानस्मिं, कचवररासिम्हीति अत्थो । उज्झितस्मिं महापथेति महामग्गे छड्डितस्मिं । सुचिगन्धन्ति सुरभिगन्धं । मनो एत्थ रमतीति मनोरमं । सङ्कारभूतेसूति सङ्कारमिव भूतेसु । पुथुज्जनेति पुथूनं किलेसानं जननतो एवंलद्धनामे लोकियमहाजने । इदं वुत्तं होति — यथा नाम महापथे छड्डिते सङ्काररासिम्हि असुचिजेगुच्छियपटिकूलेपि सुचिगन्धं पदुमं जायेथ, तं राजराजमहामत्तादीनं मनोरमं पियं मनापं उपरिमत्थके पतिट्ठानारहमेव भवेय्य, एवमेव सङ्कारभूतेसुपि पुथुज्जनेसु जातो निप्पज्जस्स महाजनस्स अचक्खुकस्स अन्तरे निब्बत्तोपि अत्तनो पज्जाबलेन कामेसु आदीनवं, नेक्खम्मे च आनिसंसं दिस्वा निक्खमित्वा पब्बजितो पब्बज्जामत्तेनपि, कतो उत्तरिं सीलसमाधिपज्जाविमुत्तिविमुत्तिजाणदस्सनानि आराधेत्वापि अतिरोचति । सम्मासम्बुद्धसावको हि खीणासवो भिक्खु अन्धभूते पुथुज्जने अतिक्कमित्वा रोचति विरोचति सोभतीति ।

देसनावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । गरहदिन्नो च सिरिगुत्तो च सोतापत्तिफलं पापुणिसु । ते सब्बं अत्तनो धनं बुद्धासने विप्पकिरिंसु । सत्था उट्ठायासना विहारमगमासि । भिक्खू सायन्हसमये धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं — “अहो अच्छरिया बुद्धगुणा नाम, तथारूपं नाम खदिरङ्गाररासिं भिन्दित्वा पदुमानि उट्ठहिंसू”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा, “इमाय नामा”ति वुत्ते —

“अनच्छरियं, भिक्खवे, यं मम एतरहि बुद्धभूतस्स अङ्गाररासिम्हा पदुमानि उट्ठितानि, अपरिपक्के जाणे वत्तमानस्स बोधिसत्तभूतस्सपि मे उट्ठहिंसू”ति वत्त्वा, “कदा, भन्ते, आचिक्खथ नो”ति याचितो अतीतं आहरित्वा —

“कामं पतामि निरयं, उद्धंपादो अवंसिरो ।

नानरियं करिस्सामि, हन्द पिण्डं पटिग्गहा”ति ॥ (जा० १.१.४०) —

इदं खदिरङ्गारजातकं वित्थारेत्वा कथेसीति ।

गरहदिन्नवत्थु द्वादसमं ।

पुप्फवग्गवण्णना निट्ठिता ।

चतुत्थो वग्गो ।

५. बालवग्गो

१. अज्जतरपुरिसवत्थु

दीघा जागरतो रत्तीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पसेनदिकोसलज्चेव अज्जतरज्च पुरिसं आरब्ध कथेसि ।

राजा किर पसेनदि कोसलो एकस्मिं छणदिवसे अलङ्कृतपटियत्तं सब्बसेतं एकं पुण्डरीकं नाम हत्थिं अभिरुह्य महन्तेन राजानुभावेन नगरं पदक्खिणं करोति । उस्सारणाय वत्तमानाय लेड्डुदण्डादीहि पोथियमानो महाजनो पलायन्तो गीवं परिवट्ठेत्वापि ओलोकेतियेव । राजूनं किर सुदिन्नदानस्सेतं फलं । अज्जतरस्सापि दुग्गतपुरिसस्स भरिया सत्तभूमिकस्स पासादस्स उपरितले ठिता एकं वातपानकवाटं विवरित्वा राजानं ओलोकेत्वाव अपगच्छि । रज्जो पुण्णचन्दो वलाहकन्तरं पविट्ठो विय उपट्ठासि । सो तस्सा पटिबद्धचित्तो हत्थिक्खन्धतो पतनाकारप्पत्तो विय हुत्वा खिप्पं नगरं पदक्खिणं कत्वा अन्तेपुरं पविसित्वा एकं विस्सासकं अमच्चं आह — “असुकट्ठाने ते मया ओलोकितपासादो दिट्ठो”ति? “आम, देवा”ति । “तत्थेकं इत्थिं अद्वसा”ति? “अद्वसं, देवा”ति । “गच्छ, तस्सा ससामिकअसामिकभावं जानाही”ति । सो गन्त्वा तस्सा ससामिकभावं जत्वा आगन्त्वा रज्जो “ससामिका”ति आरोचेसि । अथ रज्ज्वा “तेन हि तस्सा सामिकं पक्कोसाही”ति वुत्ते सो गन्त्वा, “एहि, भो, राजा तं पक्कोसती”ति आह । सो “भरियं मे निस्साय भयेन उप्पन्नेन भवितब्ब”न्ति चिन्तेत्वा रज्जो आणं पटिबाहितुं असक्कोन्तो गन्त्वा राजानं वन्दित्वा अट्ठासि । अथ नं राजा “मं इतो पट्टाय उपट्ठाही”ति आह । “अलं, देव, अहं अत्तनो कम्मं कत्वा तुम्हाकं सुद्धं ददामि, घरेयेव मे जीविका होतू”ति । “तव सुद्धेन मय्हं अत्थो नत्थि, अज्जतो पट्टाय मं उपट्ठाही”ति तस्स फलकज्च आवुधज्च दापेसि । एवं किरस्स अहोसि — “कज्जिदेवस्स दोसं आरोपेत्वा घातेत्वा भरियं गण्हिस्सामी”ति । अथ नं सो मरणभयभीतो अप्पमत्तो हुत्वा उपट्ठासि ।

राजा तस्स दोसं अपस्सन्तो कामपरिळाहे वट्ठन्ते “एकमस्स दोसं आरोपेत्वा राजाणं करिस्सामी”ति पक्कोसापेत्वा एवमाह — “अम्भो इतो योजनमत्थके नदिया असुकट्ठानं नाम गन्त्वा सायं मम न्हानवेलाय कुमुदुप्पलानि चेव अरुणवतीमत्तिकज्च आहर । सचे तस्मिं खणे नागच्छसि, आणं ते करिस्सामी”ति । सेवको किर चतूहिपि दासेहि

पतिकिद्वतरो । धनक्कीतादयो हि दासा “सीसं मे रुज्जति, पिड्ढि मे रुज्जती”ति वत्वा अच्छित्तुं लभन्तियेव । सेवकस्सेतं नत्थि, आणत्तकम्मं कातुमेव वट्ठति । तस्मा सो “अवस्सं मया गन्तब्बं, कुमुदुप्पलेहि सद्धिं अरुणवतीमत्तिका नाम नागभवने उप्पज्जति, अहं कुहिं लभिस्सामी”ति चिन्तेन्तो मरणभयभीतो वेगेन गेहं गन्त्वा, “भद्दे, निड्ढितं मे भत्त”न्ति आह । “उद्धनमत्थके, सामी”ति । सो याव भत्तं ओतरति, ताव सन्धारेतुं असक्कोन्तो उल्लङ्घेन कज्जिकं हरापेत्वा यथालङ्घेन व्यञ्जनेन सद्धिं अल्लमेव भत्तं पच्छियं ओपीळेत्वा आदाय योजनिकं मगं पक्खन्दो, तस्स गच्छन्तस्सेव भत्तं पक्कं अहोसि । सो अनुच्छिट्ठं कत्वाव थोकं भत्तं अपनेत्वा भुज्जन्तो एकं अद्धिकं दिस्वा मया अपनेत्वा ठपितं थोकं अनुच्छिट्ठं भत्तमेव अत्थि गहेत्वा भुज्ज सामीति । सो गण्हित्वा भुज्जि । इतरोपि भुज्जित्वा एकं भत्तमुट्ठिं उदके खिपित्वा मुखं विक्खालेत्वा महन्तेन सद्देन “इमस्मिं नदीपदेसे अधिवत्था नागा सुपण्णा देवता च वचनं मे सुणन्तु, राजा मय्हं आणं कातुकामो ‘कुमुदुप्पलेहि सद्धिं अरुणवतीमत्तिकं आहरा’ति मं आणापेसि, अद्धिकमनुस्सस्स च मे भत्तं दिन्नं, तं सहस्सानिसंसं, उदके मच्छानं दिन्नं, तं सतानिसंसं । एत्तकं पुज्जफलं तुम्हाकं पत्तिं कत्वा दम्मि, मय्हं कुमुदुप्पलेहि सद्धिं अरुणवतीमत्तिकं आहरथा”ति तिक्खत्तुं अनुस्सावेसि । तत्थ अधिवत्थो नागराजा तं सद्दं सुत्वा महल्लकवेसेन तस्स सन्तिकं गन्त्वा “किं वदेसी”ति आह । सो पुनपि तथेव वत्वा “मय्हं तं पत्तिं देही”ति वुत्ते, “देमी”ति आह । पुनपि “देही”ति वुत्ते, “देमि, सामी”ति आह । एवं सो द्वे तयो वारे पत्तिं आहरापेत्वा कुमुदुप्पलेहि सद्धिं अरुणवतीमत्तिकं अदासि ।

राजा पन चिन्तेसि — “मनुस्सा नाम बहुमाया, सचे सो केनचि उपायेन लभेय्य, किच्चं मे न निप्फज्जेय्या”ति । सो कालस्सेव द्वारं पिदहापेत्वा मुद्दिकं अत्तनो सन्तिकं आहरापेसि । इतरोपि पुरिसो रज्जो न्हानवेलायमेवागन्त्वा द्वारं अलभन्तो द्वारपालं पक्कोसेत्वा “द्वारं विवरा”ति आह । “न सक्का विवरितुं, राजा कालस्सेव मुद्दिकं दत्वा राजगेहं आहरापेसी”ति । सो “राजदूतो अहं, द्वारं विवरा”ति वत्वापि “द्वारं अलभन्तो नत्थि मे इदानि जीवितं । किं नु खो करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा द्वारस्स उपरिउम्मारो मत्तिकापिण्डं खिपित्वा तस्सूपरि पुप्फानि लग्गेत्वा महासद्दं करोन्तो, “अम्भो, नगरवासिनो रज्जो मया आणत्तिया गतभावं जानाथ, राजा मं अकारणेन विनासेतुकामो”ति तिक्खत्तुं विरवित्वा “कत्थ नु खो गच्छिस्सामी”ति चिन्तेत्वा “भिक्षू नाम मुदुहदया, विहारं गन्त्वा निपज्जिस्सामी”ति सन्निट्ठानमकासि । इमे हि नाम सत्ता सुखितकाले भिक्षून् अत्थिभावम्पि अजानित्वा दुक्खाभिभूतकाले विहारं गन्तुकामा होन्ति, तस्मा सोपि “मे अज्जं ताणं नत्थी”ति विहारं गन्त्वा एकस्मिं फासुकट्टाने निपज्जि । अथ रज्जोपि तं रत्तिं निदं अलभन्तस्स तं इत्थिं अनुस्सरन्तस्स कामपरिळाहो उप्पज्जि । सो चिन्तेसि — “विभातक्खणेयेव तं पुरिसं घातापेत्वा तं इत्थिं आनेस्सामी”ति ।

तस्मिं खणेयेव सट्ठियोजनिकाय लोहकुम्भिया निब्बत्ता चत्तारो पुरिसा पक्कुथिताय उक्खलिया तण्डुला विय सम्परिवत्तकं पच्चमाना तिंसाय वस्ससहस्सेहि हेट्ठिमतलं पत्वा अपरेहि तिंसाय वस्ससहस्सेहि पुन मुखवट्ठियं पापुणिसु । ते सीसं उक्खिपित्वा अज्जमज्जं ओलोकेत्वा एकेकं गाथं वत्तुकामा वत्तुं असक्कोन्ता एकेकं अक्खरं वत्वा परिवत्तित्वा लोहकुम्भमेव पविट्ठा । राजा निदं अलभन्तो मज्झिमयामसमनन्तरे तं सद्दं सुत्वा भीतो उत्रस्तमानसो “किं नु खो मय्हं जीवितन्तरायो भविस्सति, उदाहु मे अग्गमहेसिया, उदाहु मे रज्जं विनस्सिस्सती”ति चिन्तेन्तो सकलरत्तिं अक्खीनि निमीलेतुं नासक्खि । सो अरुणुग्गमनवेलाय एव पुरोहितं पक्कोसापेत्वा, “आचरिय, मया मज्झिमयामसमनन्तरे महन्ता भेरवसद्दा सुता, ‘रज्जस्स वा अग्गमहेसिया वा मय्हं वा कस्स अन्तरायो भविस्सती’ति न जानामि, तेन मे त्वं पक्कोसापितो”ति आह । महाराज, किं ते सद्दा सुताति? “आचरिय, दु-इति स-इति न-इति सो-इतीति इमे सद्दे अस्सोसिं, इमेसं निप्फत्तिं उपधारेही”ति । ब्राह्मणस्स महाअन्धकारं पविट्ठस्स विय न किञ्चि पज्जायति, “न जानामी”ति वुत्ते “पन लाभसक्कारो मे परिहायिस्सती”ति भायित्वा “भारियं, महाराजा”ति आह । “किं, आचरिया”ति? “जीवितन्तरायो ते

पञ्जायती”ति । सो द्विगुणं भीतो, “आचरिय, अत्थि किञ्चि पन पटिघातकारण”न्ति आह । “अत्थि, महाराज, मा भायि, अहं तयो वेदे जानामी”ति । “किं पन लब्धं वट्टती”ति? “सब्बसतयज्जं यजित्वा जीवितं लभिस्ससि, देवा”ति । “किं लब्धं वट्टती”ति? हत्थिसतं अस्ससतं उसभसतं धेनुसतं अजसतं उरब्भसतं कुक्कुटसतं सूकरसतं दारकसतं दारिकासतन्ति एवं एकेकं पाणजातिं सतं सतं कत्वा गणहापेन्तो “सचे मिगजातिमेव गणहापेस्सामि, अत्तनो खादनीयमेव गणहापेती”ति वक्खन्ती”ति हत्थिअस्समनुस्सेपि गणहापेति । राजा “मम जीवितमेव मय्हं लाभो”ति चिन्तेत्वा “सब्बपाणे सीधं गणहथा”ति आह । आणत्तमनुस्सा अधिकतरं गण्हंसु । वुत्तम्पि चेतं कोसलसंयुत्ते —

“तेन खो पन समयेन रज्जो पसेनदिस्स कोसलस्स महायज्जो पच्चुपट्टितो होति, पज्ज च उसभसतानि पज्ज च वच्छतरसतानि पज्ज च वच्छतरिसतानि पज्ज च अजसतानि पज्ज च उरब्भसतानि थूणूपनीतानि होन्ति यज्जत्थाय । येपिस्स ते होन्ति दासाति वा पेस्साति वा कम्मकराति वा, तेपि दण्डतज्जिता भयतज्जिता अस्सुमुखा रुदमाना परिकम्मानि करोन्ती”ति (सं० नि० १.१२०) ।

महाजनो अत्तनो अत्तनो पुत्तधीतुजातीनं अत्थाय परिदेवमानो महासद्धमकासि, महापथवीउन्द्रियनसद्धो विय अहोसि । अथ मल्लिका देवी तं सद्धं सुत्वा रज्जो सन्तिकं गन्त्वा “किं नु खो ते, महाराज, इन्द्रियानि अपाकतिकानि, किलन्तरूपानि विय पञ्जायन्ती”ति पुच्छि । “किं तुय्हं, मल्लिके, त्वं मम कण्णमूलेन आसिविसम्पि गच्छन्तं न जानासी”ति? “किं पनेतं, देवा”ति? “रत्तिभागे मे एवरूपो नाम सद्धो सुतो, स्वाहं पुरोहितं पुच्छित्वा जीवितन्तरायो ते पञ्जायति, सब्बसतयज्जं यजित्वा जीवितं लभिस्ससी”ति सुत्वा “मम जीवितमेव मय्हं लाभो”ति इमे पाणे गणहापेसिन्ति । मल्लिका देवी, “अन्धबालोसि, महाराज, किञ्चापि महाभक्खोसि, अनेकसूपव्यज्जनविकतिकं दोणपाकं भोजनं भुज्जसि, द्वीसु रट्टेसु रज्जं कारेसि, पज्जा पन ते मन्दा”ति आह । “कस्मा एवं वदेसि, देवी”ति? “कहं तथा अज्जस्स मरणेन अज्जस्स जीवितलाभो दिट्ठपुब्बो, अन्धबालस्स ब्राह्मणस्स कथं गहेत्वा कस्मा महाजनस्स उपरि दुक्खं खिपसि, धुरविहारे सदेवकस्स लोकस्स अग्गपुग्गलो अतीतादीसु अप्पटिहतज्जाणो सत्था वसति, तं पुच्छित्वा तस्सोवादं करोही”ति वुत्ते राजा सल्लहुकेहि यानेहि मल्लिकाय सद्धिं विहारं गन्त्वा मरणभयतज्जितो किञ्चि वत्तुं असक्कोन्तो सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि ।

अथ नं सत्था “हन्द कुतो नु त्वं, महाराज, आगच्छसि दिवा दिवस्सा”ति पठमतरं आलपि । सो तुण्हीयेव निसीदि । ततो मल्लिका भगवतो आरोचेसि — “भन्ते, रज्जा किर मज्झिमयामसमनन्तरे सद्धो सुतो । अथ नं पुरोहितस्स आरोचेसि । पुरोहितो ‘जीवितन्तरायो ते भविस्सति, तस्स पटिघातत्थाय सब्बसते पाणे गहेत्वा तेसं गललोहितेन यज्जे यजिते जीवितं लभिस्ससी”ति आह । राजा पाणे गणहापेसि, तेनायं मया इधानीतो”ति । “एवं किर, महाराज”ति? “एवं, भन्ते”ति । “किन्ति ते सद्धो सुतो”ति? सो अत्तना सुतनियामेनेव आचिक्खि । तथागतस्स तं सुत्वाव एकोभासो अहोसि । अथ नं सत्ता आह — “मा भायि, महाराज, तव अन्तरायो नत्थि, पापकम्मिनो सत्था अत्तनो दुक्खं आवीकरोन्ता एवमाहंसू”ति । “किं पन, भन्ते, तेहि कत”न्ति? अथ खो भगवा तेसं कम्मं आचिक्खितुं “तेन हि, महाराज, सुणाही”ति वत्वा अतीतं आहरि —

अतीते वीसतिवस्ससहस्सायुकेसु मनुस्सेसु कस्सपो भगवा लोके उप्पज्जित्वा वीसतिया खीणासवसहस्सेहि सद्धिं चारिकं चरमानो बाराणसिमगमासि । बाराणसिवासिनो द्वेपि तयोपि बहुतरापि एकतो हुत्वा आगन्तुकदानं पवत्तयिंसु । तदा बाराणसियं चत्तालीसकोटिविभवा चत्तारो सेट्ठिपुत्ता सहायका अहेसुं । ते मन्तयिंसु — “अम्हाकं गोहे बहुधनं, तेन किं करोमा”ति? “एवरूपे बुद्धे चारिकं चरमाने दानं दस्साम, सीलं रक्खिस्साम, पूजं करिस्सामा”ति एकोपि अवत्वा तेसु एको ताव एवमाह — “तिखिणसुरं पिवन्ता मधुरमंसं खादन्ता विचरिस्साम, इदं अम्हाकं जीवितफल”न्ति । अपरोपि एवमाह —

“देवसिकं तिवस्सिकगन्धसालिभत्तं नानगरसेहि भुज्जन्ता विचरिस्सामा”ति । अपरोपि एवमाह — “नानप्पकारं पूवखज्जकविकतिं पचापेत्वा खादन्ता विचरिस्सामा”ति । अपरोपि एवमाह — “सम्मा मयं अज्जं किञ्चि न करिस्साम, ‘धनं दस्सामा’ति वुत्ते अनिच्छमाना इत्थी नाम नत्थि, तस्मा धनेन पलोभेत्वा पारदारिककम्मं करिस्सामा”ति । “साधु, साधू”ति सब्बेव तस्स कथाय अट्ठंसु ।

ते ततो पट्टाय अभिरूपानं इत्थीनं धनं पेसेत्वा वीसतिवस्ससहस्सानि पारदारिककम्मं कत्वा कालं कत्वा अवीचिनिरये निब्बत्ता । ते एकं बुद्धन्तरं निरये पच्चित्वा तत्थ कालं कत्वा पक्कावसेसेन सट्ठियोजनिकाय लोहकुम्भिया निब्बत्तित्वा तिंसाय वस्ससहस्सेहि हेट्ठिमतलं पत्वा पुनपि तिंसाय वस्ससहस्सेहि लोहकुम्भिमुखं पत्वा एकेकं गाथं वत्तुकामा हुत्वा वत्तुं असक्कोन्ता एकेकं अक्खरं वत्त्वा पुन परिवत्तित्वा, लोहकुम्भमेव पविट्ठा । “वदेहि, महाराज, पठमं ते किं सद्धो नाम सुतो”ति? “दु-इति, भन्ते”ति । सत्था तेन अपरिपुण्णं कत्वा वुत्तं गाथं परिपुण्णं कत्वा दस्सेन्तो एवमाह —

“दुज्जीवितमजीविम्ह, ये सन्ते न ददम्हसे ।

विज्जमानेसु भोगेसु, दीपं नाकम्ह अत्तनो”ति ॥ (जा० १.४.५३; पे० व० ८०४) ।

अथ रज्जो इमिस्सा गाथाय अत्थं पकासेत्वा, “किं ते, महाराज, दुतियसद्धो ततियसद्धो चतुत्थसद्धो सुतो”ति पुच्छित्वा “एवं नामा”ति वुत्ते अवसेसं परिपूरेन्तो —

“सट्ठिवस्ससहस्सानि, परिपुण्णानि सब्बसो ।

निरये पच्चमानानं, कदा अन्तो भविस्सति ॥

“नत्थि अन्तो कुतो अन्तो, न अन्तो पटिदिस्सति ।

तदा हि पकत्तं पापं, मम तुय्हज्ज मारिसा ॥

“सोहं नून इतो गन्त्वा, योनिं लब्धान मानुसिं ।

वदज्जू सीलसम्पन्नो, काहामि कुसलं बहु”न्ति ॥ (जा० १.४.५४-५६; पे० व० ८०२, ८०३, ८०५) —

पटिपाटिया इमा गाथा वत्त्वा तासं अत्थं पकासेत्वा “इति खो, महाराज, ते चत्तारो जना एकेकं गाथं वत्तुकामापि वत्तुं असक्कोन्ता एककमेव अक्खरं वत्त्वा पुन लोहकुम्भमेव पविट्ठा”ति आह ।

रज्जा किर पसेनदिकोसलेन तस्स सद्धस्स सुतकालतो पट्टाय ते हेट्ठा भस्सन्ति एव, अज्जापि एकं वस्ससहस्सं नातिक्कमन्ति । रज्जो तं देसनं सुत्वा महासंवेगो उप्पज्जि । सो “भारियं वतिदं पारदारिककम्मं नाम, एकं किर बुद्धन्तरं निरये पच्चित्वा ततो चुता सट्ठियोजनिकाय लोहकुम्भिया निब्बत्तित्वा तत्थ सट्ठिवस्ससहस्सानि पच्चित्वा एवम्पि नेसं दुक्खा मुच्चनकालो न पज्जायति, अहम्पि परदारं सिनेहं कत्वा सब्बरत्तिं निदं न लभिं, इदानि इतो पट्टाय परदारं मानसं न बन्धिस्सामी”ति चिन्तेत्वा तथागतं आह — “भन्ते, अज्ज मे रत्तिया दीघभावो जातो”ति । सोपि पुरिसो तत्थेव निसिन्नो तं कथं सुत्वा “लब्धो मे बलवप्पच्चयो”ति सत्थारं आह — “भन्ते, रज्जा ताव अज्ज रत्तिया दीघभावो जातो, अहं पन हिय्यो सयमेव योजनस्स दीघभावं अज्जासि”न्ति । सत्था द्विन्नम्पि कथं संसन्दित्वा “एकच्चस्स रत्ति दीघा होति, एकच्चस्स योजनं दीघं होति, बालस्स पन संसारो दीघो होती”ति वत्त्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

६०. “दीघा जागरतो रत्ति, दीघं सन्तस्स योजनं ।

दीघो बालान संसारो, सद्धम्मं अविजानत”न्ति ॥

तत्थ दीघाति रत्ति नामेसा तियाममत्ताव, जागरन्तस्स पन दीघा होति, द्विगुणतिगुणा विय हुत्वा खायति । तस्सा दीघभावं अत्तानं मङ्कुणसङ्गस्स भत्तं कत्वा याव सूरियुग्गमना सम्परिवत्तकं सेमानो महाकुसीतोपि, सुभोजनं भुज्जित्वा सिरिसयने सयमानो कामभोगीपि न जानाति, सब्बरत्तिं पन पधानं पदहन्तो योगावचरो च, धम्मकथं कथेन्तो धम्मकथिको च, आसनसमीपे ठत्वा धम्मं सुणन्तो च, सीसरोगादिफुट्ठो वा हत्थपादच्छेदनादिं पत्तो वा वेदनाभिभूतो च, रत्तिं मग्गपटिपन्नो अद्धिको च जानाति । **योजनन्ति** योजनम्पि चतुगावुतमत्तमेव, **सन्तस्स** पन किलन्तस्स **दीघं** होति, द्विगुणतिगुणं विय खायति । सकलदिवसज्झि मग्गं गन्त्वा किलन्तो पटिपथं आगच्छन्तं दिस्वा “पुरतो गामो कीवदूरो”ति पुच्छित्वा “योजन”न्ति वुत्ते थोकं गन्त्वा अपरम्पि पुच्छित्वा तेनापि “योजन”न्ति वुत्ते पुन थोकं गन्त्वा अपरम्पि पुच्छति । सोपि “योजन”न्ति वदति । सो पुच्छितपुच्छिता योजनन्तेव वदन्ति, दीघं वतिदं योजनं, एकयोजनं द्वे तीणि योजनानि विय मज्जेति । **बालानन्ति** इधलोकपरलोकत्थं पन अजानन्तानं बालानं संसारवट्टस्स परियन्तं कातुं असक्कोन्तानं यं सत्ततिंसबोधिपक्खियभेदं सद्धम्मं जत्वा संसारस्स अन्तं करोन्ति, तं **सद्धम्मं अविजानतं संसारो दीघो** नाम होति । सो हि अत्तनो धम्मताय एव दीघो नाम । वुत्तम्पि चेत्तं — “अनमतग्गोयं, भिक्खवे, संसारो, पुब्बा कोटि न पज्जायती”ति (सं० नि० २.१२४) । बालानं पन परियन्तं कातुं असक्कोन्तानं अतिदीघोयेवाति ।

देसनावसाने सो पुरिसो सोतापत्तिफलं पत्तो, अज्जेपि बहू सोतापत्तिफलादीनि पत्ता । महाजनस्स सात्थिका धम्मदेसना जाताति ।

राजा सत्थारं वन्दित्वा गच्छन्तोयेव ते सत्ते बन्धना मोचेसि । तत्थ इत्थिपुरिसा बन्धना मुत्ता सीसं न्हत्वा सकानि गेहानि गच्छन्ता “चिरं जीवतु नो, अय्या, मल्लिका देवी, तं निस्साय जीवितं लभिमहा”ति मल्लिकाय गुणकथं कथयिंसु । सायन्हसमये भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं — “अहो पण्डिता वतायं, मल्लिका, अत्तनो पज्जं निस्साय एत्तकस्स जनस्स जीवितदानं अदासी”ति । सत्था गन्धकुटियं निसिन्नोव तेसं भिक्खून् कथं सुत्वा गन्धकुटितो निक्खमित्वा धम्मसभं पविसित्वा पज्जत्ते आसने निसीदित्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “न, भिक्खवे, मल्लिका, इदानेव अत्तनो पज्जं निस्साय महाजनस्स जीवितदानं देति, पुब्बेपि अदासियेवा”ति वत्वा तमत्थं पकासन्तो अतीतं आहरि —

अतीते बाराणसियं रज्जो पुत्तो एकं निग्रोधरुक्खं उपसङ्कमित्वा तत्थ निब्बत्ताय देवताय आयाचि — “सामि देवराज, इमस्मिं जम्बुदीपे एकसतराजानो एकसतअग्गमहेसियो, सचाहं पितु अच्चयेन रज्जं लभिस्सामी, एतेसं गललोहितेन बलिं करिस्सामी”ति । सो पितरि कालकते रज्जं पत्वा “देवताय मे आनुभावेन रज्जं पत्तं, बलिमस्सा करिस्सामी”ति महतिया सेनाय निक्खमित्वा एकं राजानं अत्तनो वसे वत्तेत्वा तेन सद्धिं अपरम्पि अपरम्पीति सब्बे राजानो अत्तनो वसे कत्वा सद्धिं अग्गमहेसीहि आदाय गच्छन्तो उग्गसेनस्स नाम सब्बकनिट्टस्स रज्जो धम्मदिन्ना नाम अग्गमहेसी गरुगब्भा, तं ओहाय आगन्त्वा “एत्तकजनं विसपानकं पायेत्वा मारेस्सामी”ति रुक्खमूलं सोधापेसि । देवता चिन्तेसि — “अयं राजा एत्तके राजानो गणहन्तो ‘मं निस्साय गहिता इमे’ति चिन्तेत्वा तेसं गललोहितेन मय्हं बलिं कातुकामो, सचे पनायं एते घातेस्सति, जम्बुदीपे राजवंसो उपच्छिज्जिस्सति, रुक्खमूलेपि, मे असुचि भविस्सति, सक्खिस्सामि नु खो एतं निवारेतु”न्ति । सा उपधारेन्ती “नाहं सक्खिस्सामी”ति जत्वा अज्जम्पि देवतं उपसङ्कमित्वा एतमत्थं आरोचेत्वा “त्वं सक्खिस्ससी”ति आह ।

तायपि पटिक्खित्ता अज्जम्पि अज्जम्पीति एवं सकलचक्कवाळदेवतायो उपसङ्कमित्वा ताहिपि पटिक्खित्ता चतुन्नं महाराजूनं सन्निकं गन्त्वा “मयं न सक्कोम, अम्हाकं पन राजा अम्हेहि पुज्जेन च पज्जाय च विसिद्धो, तं पुच्छा”ति तेहिपि पटिक्खित्तकाले सक्कं उपसङ्कमित्वा तमत्थं आरोचेत्वा, “देव, तुम्हेसु अप्पोस्सुक्कतं आपन्नेसु खत्तियवंसो उपच्छिज्जिस्सति, तस्स पटिसरणं होथा”ति आह । सक्को “अहम्पि नं पटिबाहितुं न सक्खिस्सामि, उपायं पन ते वक्खामी”ति वत्वा उपायं आचिक्खि — “गच्छ, त्वं रज्जो पस्सन्तस्सेव रत्तवत्थं निवासेत्वा अत्तनो रुक्खतो निक्खमित्वा गमनाकारं दस्सेहि । अथ तं राजा ‘देवता गच्छति, निवत्तापेस्सामि न’न्ति नानप्पकारेण याचिस्सति । अथ नं वदेय्यासि ‘त्वं एकसतराजानो सद्धिं अगमहेसीहि आनेत्वा तेसं गललोहितेन बलिं करिस्सामी’ति मय्हं आयाचित्वा उग्गसेनस्स रज्जो देविं ओहाय आगतो, नाहं तादिसस्स मुसावादस्स बलिं सम्पटिच्छामी”ति, “एवं किर वुत्ते राजा तं आणापेस्सति, सा रज्जो धम्मं देसेत्वा एत्तकस्स जनस्स जीवितदानं दस्सती”ति । इमिना कारणेन सक्को देवताय इमं उपायं आचिक्खि । देवता तथा अकासि ।

राजापि तं आणापेसि । सा आगन्त्वा तेसं राजूनं परियन्ते निसिन्नम्पि अत्तनो राजानमेव वन्दि । राजा “मयि सब्बराजजेड्डके ठिते सब्बकनिट्ठं अत्तनो सामिकं वन्दती”ति तस्सा कुज्झि । अथ नं सा आह — “किं मय्हं तयि पटिबद्धं, अयं पन मे सामिको इस्सरियस्स दायको, इमं अवन्दित्वा कस्मा तं वन्दिस्सामी”ति? रुक्खदेवता पस्सन्तस्सेव महाजनस्स “एवं, भद्दे, एवं, भद्दे”ति वत्वा तं पुप्फमुट्ठिना पूजेसि । पुन राजा आह — “सचे मं न वन्दसि, मय्हं रज्जसिरिदायिकं एवं महानुभावं देवतं कस्मा न वन्दसी”ति? “महाराज, तया अत्तनो पुज्जे ठत्वा राजानो गहिता, न देवताय गहेत्वा दिन्ना”ति । पुनपि तं देवता “एवं, भद्दे, एवं, भद्दे”ति वत्वा तथेव पूजेसि । पुन सा राजानं आह — “त्वं ‘देवताय मे एत्तका राजानो गहेत्वा दिन्ना’ति वदेसि, इदानी ते देवताय उपरि वामपस्से रुक्खो अग्गिना दड्डो, सा तं अग्गिं निब्बापेतुं कस्मा नासक्खि, यदि एवं महानुभावा”ति । पुनपि तं देवता “एवं, भद्दे, एवं, भद्दे”ति वत्वा तथेव पूजेसि ।

सा कथयमाना ठिता रोदि चेव हसि च । अथ नं राजा “किं उम्मत्तिकासी”ति आह । “कस्मा देव एवं वदेसि”? “न मादिसियो उम्मत्तिका होन्ती”ति । अथ “नं किं कारणा रोदसि चेव हससि चा”ति? “सुणाहि, महाराज, अहज्झि अतीते कुलधीता हुत्वा पतिकुले वसन्ती सामिकस्स सहायकं पाहुनकं आगतं दिस्वा तस्स भत्तं पचितुकामा ‘मंसं आहरा’ति दासिया कहापणं दत्वा ताय मंसं अलभित्वा आगताय ‘नत्थि मंसं’न्ति वुत्ते गोहस्स पच्छिमभागे सयिताय एळिकाय सीसं छिन्दित्वा भत्तं सम्पादेसिं । साहं एकस्साय एळिकाय सीसं छिन्दित्वा निरये पच्चित्वा पक्कावसेसेन तस्सा लोमगणनाय सीसच्छेदं पापुणिं, ‘त्वं एत्तकं जनं वधित्वा कदा दुक्खा मुच्चिस्ससी’ति एवमहं तव दुक्खं अनुस्सरन्ती रोदि”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

“एकिस्सा कण्ठं छेत्वान, लोमगणनाय पच्चिसं ।

बहूनं कण्ठे छेत्वान, कथं काहसि खत्तिया”ति ॥

अथ “कस्मा त्वं हससी”ति? “एतस्मा दुक्खा मुत्ताम्ही”ति तुस्सित्वा, महाराजा”ति । पुनपि तं देवता “एवं, भद्दे, एवं, भद्दे”ति वत्वा पुप्फमुट्ठिना पूजेसि । राजा “अहो मे भारियं कतं कम्मं, अयं किर एकं एळिकं वधित्वा निरये पक्कावसेसेन तस्सा लोमगणनाय सीसच्छेदं पापुणिं, अहं एत्तकं जनं वधित्वा कदा सोत्थिं पापुणिस्सामी”ति सब्बे राजानो मोचेत्वा अत्तनो महल्लकतरे वन्दित्वा दहरदहरानं अज्जलिं पग्गय्ह सब्बे खमापेत्वा सकसकट्टानमेव पहिणि ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “एवं, भिक्खवे, न इदानीव, मल्लिका देवी, अत्तनो पज्जं निस्साय महाजनस्स

जीवितदानं देति, पुब्बेपि अदासियेवा”ति वत्वा अतीतं समोधानेसि — “तदा बाराणसिराजा पसेनदि कोसलो अहोसि, धम्मदिन्ना, देवी मल्लिका, रुक्खदेवता अहमेवा”ति । एवं अतीतं समोधानेत्वा पुन धम्मं देसेन्तो, “भिक्षवे, पाणातिपातो नाम न कत्तब्बयुत्तको । पाणातिपातिनो हि दीघरत्तं सोचन्ती”ति वत्वा इमा गाथा आह —

“इध सोचति पेच्च सोचति,
पापकारी उभयत्थ सोचति ।
सो सोचति सो विहज्जति,
दिस्वा कम्मकिलिडुमत्तनो”ति ॥ (ध० प० १५) ।

“एवं चे सत्ता जानेय्युं, दुक्खायं जातिसम्भवो ।
न पाणो पाणिनं हज्जे, पाणघाती हि सोचती”ति ॥ (जा० १.१.१८) ।

अज्जरपुरिसवत्थु पठमं ।

२. महाकस्सपत्थेरसद्धिविहारिकवत्थु

चरञ्चे नाधिगच्छेय्याति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं जेतवने विहरन्तो महाकस्सपत्थेरस्स सद्धिविहारिकं आरब्ध कथेसि । देसना राजगहे समुट्ठिता ।

थेरं किर राजगहं निस्साय पिप्पलिगुहायं वसन्तं द्वे सद्धिविहारिका उपट्ठहिंसु । तेसु एको सक्कच्चं वत्तं करोति, एको तेन कतं कतं अत्तना कतं विय दस्सेन्तो मुखोदकदन्तकट्टानं पटियादितभावं जत्वा, “भन्ते, मुखोदकदन्तकट्टानि मे पटियादितानि, मुखं धोवथा”ति वदति, पादधोवनन्हानादिकालेपि एवमेव वदति । इतरो चिन्तेसि — “अयं निच्चकालं मया कतं कतं अत्तना कतं विय कत्वा दस्सेति, होतु, कत्तब्बयुत्तकमस्स करिस्सामी”ति । तस्स भुज्जित्वा सुपन्तस्सेव न्हानोदकं तापेत्वा एकस्मिं घटे कत्वा पिट्टिकोड्डके ठपेसि, उदकतापनभाजने पन नाळिमत्तं उदकं सेसेत्वा उसुमं मुञ्चन्तं ठपेसि । तं इतरो सायन्हसमये पबुज्जित्वा उसुमं निक्खन्तं दिस्वा “उदकं तापेत्वा कोड्डके ठपितं भविस्सती”ति वेगेन गन्त्वा थेरं वन्दित्वा, “भन्ते, कोड्डके उदकं ठपितं, न्हायथा”ति वत्वा थेरेन सद्धियेव कोड्डकं पाविसि । थेरो उदकं अपस्सन्तो “कहं उदकं, आवुसो”ति आह । दहरो अगिसालं गन्त्वा भाजने उळ्ळुङ्कं ओतारेत्वा तुच्छभावं जत्वा “पस्सथ दुट्ठस्स कम्मं तुच्छभाजनं उद्धने आरोपेत्वा कुहिं गतो, अहं ‘कोड्डके उदकं’न्ति सज्जाय आरोचेसि”न्ति उज्झायन्तो घटं आदाय तित्थं अगमासि । इतरोपि पिट्टिकोड्डकतो उदकं आहरित्वा कोड्डके ठपेसि ।

थेरो चिन्तेसि — “अयं दहरो ‘उदकं मे तापेत्वा कोड्डके ठपितं, एथ, भन्ते, न्हायथा’ति वत्वा इदानीं उज्झायन्तो घटं आदाय तित्थं गच्छति, किं नु खो एत”न्ति उपधारेन्तो “एत्तकं कालं एस दहरो इमिना कतं वत्तं अत्तनाव कतं विय पकासेती”ति जत्वा सायं आगन्त्वा निसिन्नस्स ओवादमदासि, “आवुसो, भिक्षुना नाम ‘अत्तना कतमेव कतं’न्ति वत्तुं वट्ठति, नो अकतं, त्वं इदानीं ‘कोड्डके उदकं ठपितं, न्हायथ, भन्ते’ति वत्वा मयि पविसित्वा ठिते घटं आदाय उज्झायन्तो गच्छसि, पब्बजितस्स नाम एवं कातुं न वट्ठती”ति । सो “पस्सथ थेरस्स कम्मं, उदकमत्तकं नाम निस्साय मं एवं वदेसी”ति कुज्जित्वा पुनदिवसे थेरेन सद्धिं पिण्डाय न पाविसि । थेरो इतरेन सद्धिं एकं पदेसं अगमासि । सो तस्मिं गते थेरस्स उपट्ठाककुलं गन्त्वा “थेरो कहं, भन्ते”ति पुट्ठो “थेरस्स अफासुकं जातं, विहारेयेव निसिन्नो”ति आह । “किं पन, भन्ते,

लद्धं वट्टती’ति? “एवरूपं किर नाम आहारं देथा’ति वुत्ते तेन वुत्तनियामेनेव सम्पादेत्वा अदंसु। सो अन्तरामग्गेव तं भत्तं भुज्जित्वा विहारं गतो। थेरोपि गतद्वाने महन्तं सुखुमवत्थं लभित्वा अत्तना सद्धिं गतदहरस्स अदासि। सो तं रजित्वा अत्तनो निवासनपारुपनं अकासि।

थेरो पुनदिवसे तं उपट्ठाककुलं गन्त्वा, “भन्ते, ‘तुम्हाकं किर अफासुकं जात’न्ति अम्हेहि दहरेन वुत्तनियामेनेव पटियादेत्वा आहारो पेसितो, परिभुज्जित्वा वो फासुकं जात’न्ति वुत्ते तुण्ही अहोसि। विहारं पन गन्त्वा तं दहरं वन्दित्वा निसिन्नं एवमाह — “आवुसो, तथा किर हिंय्यो, इदं नाम कतं, इदं पब्बजितानं न अनुच्छविकं, विज्जतिं कत्वा भुज्जितुं न वट्टती’ति। सो कुज्जित्वा थेरे आघातं बन्धित्वा “पुरिमदिवसे उदकमत्तं निस्साय मं मुसावादिं कत्वा अज्ज अत्तनो उपट्ठाककुले भत्तमुट्ठिया भुत्तकारणा मं ‘विज्जतिं कत्वा भुज्जितुं न वट्टती’ति वदति, वत्थम्पि तेन अत्तनो उपट्ठाकस्सेव दिन्नं, अहो थेरस्स भारियं कम्मं, जानिस्सामिस्स कत्तब्बयुत्तक’न्ति पुनदिवसे थेरे गामं पविसन्ते सयं विहारे ओहीयित्वा दण्डं गहेत्वा परिभोगभाजनानि भिन्दित्वा थेरस्स पण्णसालाय अग्गिं दत्वा यं न ज्ञायति, तं मुग्गरेन पहरन्तो भिन्दित्वा निक्खमित्वा पलातो। सो कालं कत्वा अवीचिमहानिरये निब्बत्ति।

महाजनो कथं समुट्ठापेसि — “थेरस्स किर सद्धिविहारिको ओवादमत्तं असहन्तो कुज्जित्वा पण्णसालं ज्ञापेत्वा पलातो’ति। अथेको भिक्खु अपरभागे राजगहा निक्खमित्वा सत्थारं दट्ठुकामो जेतवनं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा सत्थारा पटिसत्थारं कत्वा “कुतो आगतोसी’ति पुट्ठो “राजगहतो, भन्ते’ति आह। “मम पुत्तस्स महाकस्सपस्स खमनीय’न्ति? “खमनीयं, भन्ते, एको पन सद्धिविहारिको ओवादमत्तेन कुज्जित्वा पण्णसालं ज्ञापेत्वा पलातो’ति। सत्था “न सो इदनेव ओवादं सुत्वा कुज्जति, पुब्बेपि कुज्जियेव। न इदनेव कुटिं दूसेति, पुब्बेपि दूसेसियेवा’ति वत्वा अतीतं आहरि —

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते हिमवन्तपदेसे एको सिङ्गिलसकुणो कुलावकं कत्वा वसि। अथेकदिवसं देवे वस्सन्ते एको मक्कटो सीतेन कम्पमानो तं पदेसं अगमासि। सिङ्गिलो तं दिस्वा गाथमाह —

“मनुस्सस्सेव ते सीसं, हत्थपादा च वानर।

अथ केन नु वण्णेन, अगारं ते न विज्जती’ति॥ (जा० १.४.८१)।

मक्कटो “किञ्चापि मे हत्थपादा अत्थि, याय पन पज्जाय विचारेत्वा अगारं करेय्यं, सा मे पज्जा नत्थी’ति चिन्तेत्वा तमत्थं विज्जापेतुकामो इमं गाथमाह —

“मनुस्सस्सेव मे सीसं, हत्थपादा च सिङ्गिल।

याहु सेट्ठा मनुस्सेसु, सा मे पज्जा न विज्जती’ति॥ (जा० १.४.८२)।

अथ नं “एवरूपस्स तव कथं घरावासो इज्जिस्सती’ति गरहन्तो सिङ्गिलो इमं गाथाद्वयमाह —

“अनवट्ठितचित्तस्स, लहुचित्तस्स दुब्बिनो।

निच्चं अद्धुवसीलस्स, सुखभावो न विज्जति॥

“सो करस्सु आनुभावं, वीतिवत्तस्सु सीलियं।

सीतवातपरित्ताणं, करस्सु कुटवं कपी’ति॥ (जा० १.४.८३-८४)।

मक्कटो “अयं मं अनवट्टितचित्तं लहुचित्तं मित्तदुब्बिं अद्धवसीलं करोति, इदानिस्स मित्तदुब्बिभावं दस्सेस्सामी”ति कुलावकं विद्धंसेत्वा विप्पकिरि । सकुणो तस्मिं कुलावकं गणहन्ते एव एकेन पस्सेन निक्खमित्वा पलायि ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा जातकं समोधानेसि — “तदा मक्कटो कुट्टिदूसकभिक्षु अहोसि, सिङ्गिलसकुणो कस्सपो अहोसी”ति । जातकं समोधानेत्वा “एवं, भिक्खवे, न इदानीव, पुब्बेपि सो ओवादक्खणे कुज्झित्वा कुट्टिं दूसेसि, मम पुत्तस्स कस्सपस्स एवरूपेन बालेन सद्धिं वसनतो एककस्सेव निवासो सेय्यो”ति वत्वा इमं गाथमाह —

६१. “चरञ्चे नाधिगच्छेय्य, सेय्यं सदिसमत्तनो ।

एकचरियं दळ्हं कयिरा, नत्थि बाले सहायता”ति ॥

तत्थ चरन्ति इरियापथचारं अगगहेत्वा मनसाचारो वेदितब्बो, कल्याणमित्तं परियेसन्तोति अत्थो । **सेय्यं सदिसमत्तनो**ति अत्तनो सीलसमाधिपज्जागुणेहि अधिकतरं वा सदिसं वा न लभेय्य चे । **एकचरियन्ति** एतेसु हि सेय्यं लभमानो सीलादीहि वट्ठति, सदिसं लभमानो न परिहायति, हीनेन पन सद्धिं एकतो वसन्तो एकतो संभोगपरिभोगं करोन्तो सीलादीहि परिहायति । तेन वुत्तं — “एवरूपो पुग्गलो न सेवितब्बो न भजितब्बो न पयिरुपासितब्बो अज्जत्र अनुद्वया अज्जत्र अनुकम्पा”ति (पु० प० १२१; अ० नि० ३.२६) । तस्मा सचे कारुज्जं पटिच्च “अयं मं निस्साय सीलादीहि वट्ठिस्सती”ति तम्हा पुग्गला किञ्चि अपच्चासीसन्तो तं सङ्गणितुं सक्कोति, इच्चेतं कुसलं । नो चे सक्कोति, **एकचरियं दळ्हं कयिरा** एकीभावमेव थिरं कत्वा सब्बइरियापथेसु एककोव विहरेय्य । किं कारणा? **नत्थि बाले सहायता**ति सहायता नाम चूळसीलं मज्झिमसीलं महासीलं दस कथावत्थूनि तेरस धुतङ्गगुणा विपस्सनागुणा चत्तारो मग्गा चत्तारि फलानि तिस्सो विज्जा छ अभिज्जा । अयं सहायतागुणो बालं निस्साय नत्थीति ।

देसनावसाने आगन्तुको भिक्खु सोतापत्तिफलं पत्तो, अज्जेपि बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु, देसना महाजनस्स सात्थिका अहोसीति ।

महाकस्सपत्थेरसद्धिविहारिकवत्थु दुतियं ।

३. आनन्दसेट्ठिवत्थु

पुत्ता मत्थीति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो आनन्दसेट्ठिं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किर आनन्दसेट्ठि नाम चत्तालीसकोटिविभवो महामच्छरी अहोसि । सो अन्वड्डमासं जातके सन्निपातेत्वा पुत्तं मूलसिरिं नाम तीसु वेलासु एवं ओवदति — “इदं चत्तालीसकोटिधनं ‘बहू’”ति मा सज्जं करि, विज्जमानं धनं न दातब्बं, नवं धनं उप्पादेतब्बं । एकेकम्पि हि कहापणं वयं करोन्तस्स पन खीयतेव । तस्मा —

“अज्जनानं खयं दिस्वा, उपचिकानञ्च आचयं ।

मधूनञ्च समाहारं, पण्डितो घरमावसे”ति ॥

सो अपरेन समयेन अत्तनो पञ्च महानिधियो पुत्तस्स अनाचिक्खित्वा धननिस्सितो मच्छेरमलमलिनो कालं कत्वा तस्सेव नगरस्स एकस्मिं द्वारगामके चण्डालानं कुलसहस्सं पटिवसति । तत्थेकिस्सा चण्डालिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं

गण्हि । राजा तस्स कालकिरियं सुत्वा पुत्तमस्स मूलसिरिं पक्कोसापेत्वा सेट्ठिद्वाने ठपेसि । तम्पि चण्डालकुलसहस्सं एकतोव भतिया कम्मं कत्वा जीवमानं तस्स पटिसन्धिग्गहणतो पट्टाय नेव भतिं लभति, न यापनमत्ततो परं भत्तपिण्डम्पि । ते “मयं एतरहि कम्मं करोन्तापि पिण्डभत्तम्पि न लभाम, अम्हाकं अन्तरे काळकण्णिया भवितब्ब”न्ति द्वे कोट्टासा हुत्वा याव तस्स मातापितरो विसुं होन्ति, ताव विभजित्वा “इमस्मिं कुले काळकण्णी उप्पन्ना”ति तस्स मातरं नीहरिंसु ।

सापि यावस्सा सो कुच्छिगतो, ताव यापनमत्तम्पि किच्छेन लभित्वा पुत्तं विजायि । तस्स हत्था च पादा च अक्खीनि च कण्णा च नासा च मुखञ्च यथाठाने न अहेसुं । सो एवरूपेन अङ्गवेकल्लेन समन्नागतो पंसुपिसाचको विय अतिविरूपो अहोसि । एवं सन्तेपि तं माता न परिच्चजि । कुच्छियं वसितपुत्तस्मिहि सिनेहो बलवा होति । सा तं किच्छेन पोसयमाना तं आदाय गतदिवसे किञ्चि अलभित्वा गेहे कत्वा सयमेव गतदिवसे भतिं लभति । अथ नं पिण्डाय चरित्वा जीवितुं समत्थकाले सा कपालकं हत्थे ठपेत्वा, “तात, मयं तं निस्साय महादुक्खं पत्ता, इदानीं न सक्कोमि तं पोसेतुं, इमस्मिं नगरे कपणद्धिकादीनं पटियत्तभत्तानि अत्थि, तत्थ भिक्खाय चरित्वा जीवाही”ति तं विस्सज्जेसि । सो घरपटिपाटिया चरन्तो आनन्दसेट्ठिकाले निवुत्तद्वानं गन्त्वा जातिस्सरो हुत्वा अत्तनो गेहं पाविसि । तीसु पन द्वारकोट्टकेसु न कोचि सल्लक्खेसि । चतुत्थे द्वारकोट्टके मूलसिरिसेट्ठिनो पुत्तका दिस्वा उब्बिग्गहदया परोदिंसु । अथ नं सेट्ठिपुरिसा “निक्खम काळकण्णी”ति पोथेत्वा नीहरित्वा सङ्गारद्वाने खिपिंसु । सत्था आनन्दत्थेरेन पच्छासमणेन पिण्डाय चरन्तो तं ठानं पत्तो थेरं ओलोकेत्वा तेन पुट्ठो तं पवत्तिं आचिक्खि । थेरो मूलसिरिं पक्कोसापेसि । अथ महाजनकायो सन्निपति । सत्था मूलसिरिं आमन्तेत्वा “जानासि एत”न्ति पुच्छित्वा “न जानामी”ति वुत्ते, “पिता ते आनन्दसेट्ठी”ति वत्वा असद्वहन्तं “आनन्दसेट्ठि पुत्तस्स ते पञ्च महानिधियो आचिक्खाही”ति आचिक्खापेत्वा सदहापेसि । सो सत्थारं सरणं अगमासि । तस्स धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

६२. “पुत्ता मत्थि धनम्मत्थि, इति बालो विहज्जति ।

अत्ता हि अत्तनो नत्थि, कुतो पुत्ता कुतो धन”न्ति ॥

तस्सत्थो — पुत्ता मे अत्थि, धनं मे अत्थि, इति बालो पुत्ततण्हाय चेव धनतण्हाय च हज्जति विहज्जति दुक्खयति, “पुत्ता मे नस्सिंसू”ति विहज्जति, “नस्सन्ती”ति विहज्जति, “नस्सिस्सन्ती”ति विहज्जति । धनेपि एसेव नयो । इति छाहाकारेहि विहज्जति । “पुत्ते पोसेस्सामी”ति रत्तिञ्च दिवा च थलजलपथादीसु नानप्पकारतो वायमन्तोपि विहज्जति, “धनं उप्पादेस्सामी”ति कसिवाणिज्जादीनि करोन्तोपि विहज्जतेव । एवं विहज्जस्स च अत्ता हि अत्तनो नत्थि तेन विघातेन दुक्खितं अत्तानं सुखितं कातुं असक्कोन्तस्स पवत्तियम्पिस्स अत्ता हि अत्तनो नत्थि, मरणमज्जे निपन्नस्स मारणन्तिकाहि वेदनाहि अग्गिजालाहि विय परिडक्कमानस्स छिज्जमानेसु सन्धिबन्धनेसु, भिज्जमानेसु अट्टिसङ्घाटेसु निमीलेत्वा परलोकं उम्मीलेत्वा इधलोकं पस्सन्तस्सापि दिवसे दिवसे द्विक्खत्तुं न्हापेत्वा तिक्खत्तुं भोजेत्वा गन्धमालादीहि अलङ्कुरित्वा यावजीवं पोसितोपि सहायभावेन दुक्खपरित्ताणं कातुं असमत्थताय अत्ता हि अत्तनो नत्थि । कुतो पुत्ता कुतो धनं पुत्ता वा धनं वा तस्मिं समये किमेव करिस्सन्ति, आनन्दसेट्ठिनोपि कस्सचि किञ्चि अदत्वा पुत्तस्सत्थाय धनं सण्ठपेत्वा पुब्बे वा मरणमज्जे निपन्नस्स, इदानीं वा इमं दुक्खं पत्तस्स कुतो पुत्ता कुतो धनं । पुत्ता वा धनं वा तस्मिं समये किं दुक्खं हरिंसु, किं वा सुखं उप्पादयिंसूति ।

देसनावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । देसना महाजनस्स सात्थिका अहोसीति ।

आनन्दसेट्ठिवत्थु ततियं ।

४. गण्ठभेदकचोरवत्थु

यो बालोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो गण्ठभेदकचोरे आरब्ध कथेसि ।

ते किर द्वे सहायका धम्मस्सवनत्थाय गच्छन्तेन महाजनेन सद्धिं जेतवनं गन्त्वा एको धम्मकथं अस्सोसि, एको अत्तनो गय्हूपगं ओलोकेसि । तेसु एको धम्मं सुणमानो सोतापत्तिफलं पापुणि, इतरो एकस्स दुस्सन्ते बद्धं पञ्चमासकमत्तं लभि । तस्स तं गेहे पाकभत्तं जातं, इतरस्स गेहे न पच्चति । अथ नं सहायकचोरो अत्तनो भरियाय सद्धिं उप्पण्डयमानो “त्वं अतिपण्डितताय अत्तनो गेहे पाकभत्तमूलम्पि न निष्फादेसी”ति आह । इतरो पन “बालभावेनेव वतायं अत्तनो पण्डितभावं मज्जती”ति तं पवत्तिं सत्थु आरोचेतुं जातीहि सद्धिं जेतवनं गन्त्वा आरोचेसि । सत्था तस्स धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

६३. “यो बालो मज्जति बाल्यं, पण्डितो वापि तेन सो ।
बालो च पण्डितमानी, स वे ‘बालो’ति वुच्चती”ति ॥

तत्थ **यो बालो**ति यो अन्धबालो अपण्डितो समानो “बालो अह”न्ति अत्तनो बाल्यं बालभावं मज्जति जानाति । तेन **सो**ति तेन कारणेन सो पुगलो **पण्डितो वापि** होति पण्डितसदिसो वा । सो हि “बालो अह”न्ति जानमानो अज्जं पण्डितं उपसङ्कमन्तो पयिरुपासन्तो तेन पण्डितभावत्थाय ओवदियमानो अनुसासियमानो तं ओवादं गण्हित्वा पण्डितो वा होति पण्डिततरो वा । **स वे बालो**ति यो च बालो समानो “को अज्जो मया सदिसो बहुस्सुतो वा धम्मकथिको वा विनयधरो वा धुतङ्गधरो वा अत्थी”ति एवं पण्डितमानी होति । सो अज्जं पण्डितं अनुपसङ्कमन्तो अपयिरुपासन्तो नेव परियत्तिं उग्गण्हाति, न पटिपत्तिं पूरेति, एकन्तबालभावमेव पापुणाति । सो गण्ठभेदकचोरो विय । तेन वुत्तं “स वे ‘बालो’ति वुच्चती”ति ।

देसनापरियोसाने इतरस्स जातकेहि सद्धिं महाजनो सोतापत्तिफलादीनि पापुणीति ।

गण्ठभेदकचोरवत्थु चतुत्थं ।

५. उदायित्थेरवत्थु

यावजीवम्पि चे बालोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो उदायित्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सो किर महाथेरेसु पटिक्कन्तेसु धम्मसभं गन्त्वा धम्मासने निसीदि । अथ नं एकदिवसं आगन्तुका भिक्खू दिस्वा “अयं बहुस्सुतो महाथेरो भविस्सती”ति मज्जमाना खन्धादिपटिसंयुत्तं पज्जं पुच्छित्वा किञ्चि अजानमानं “को एसो, बुद्धेहि सद्धिं एकविहारे वसमानो खन्धधातुआयतनमत्तम्पि न जानाती”ति गरहित्वा तं पवत्तिं तथागतस्स आरोचेसुं । सत्था तेसं धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

६४. “यावजीवम्पि चे बालो, पण्डितं पयिरुपासति ।
न सो धम्मं विजानाति, दब्बी सूपरसं यथा”ति ॥

तस्सत्थो — **बालो** नामेस यावजीवम्पि पण्डितं उपसङ्कमन्तो पयिरुपासन्तो “इदं बुद्धवचनं, एत्तकं बुद्धवचनं”न्ति

एवं परियत्तिधम्मं वा “अयं चारो, अयं विहारो, अयं आचारो, अयं गोचरो, इदं सावज्जं, इदं अनवज्जं, इदं सेवितब्बं, इदं न सेवितब्बं, इदं पटिविज्झितब्बं, इदं सच्छिकातब्बं”न्ति एवं पटिपत्तिपटिवेधधम्मं वा न जानाति । यथा किं? **दब्बी सूपरसं यथा**ति । यथा हि दब्बी याव परिक्रिया नानप्पकाराय सूपविकतिया सम्परिवत्तमानापि “इदं लोणिकं, इदं अलोणिकं, इदं तित्तकं, इदं खारिकं, इदं कटुकं, इदं अम्बिलं, इदं अनम्बिलं, इदं कसाव”न्ति सूपरसं न जानाति, एवमेव बालो यावजीवमि पण्डितं पयिरुपासमानो वुत्तप्पकारं धम्मं न जानातीति ।

देसनावसाने आगन्तुका भिक्खू आसवेहि चित्तानि विमुच्चिसूति ।

उदायित्थेरवत्थु पञ्चमं ।

६. तिसमत्तपावेय्यकभिक्खुवत्थु

मुहुत्तमपि चे विज्जूति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो तिसमत्ते पावेय्यके भिक्खू आरब्ध कथेसि ।

तेसज्हि भगवा इत्थिं परियेसन्तानं कप्पासिकवनसण्डे पठमं धम्मं देसेसि । तदा ते सब्बेव एहिभिक्खुभावं पत्वा इद्धिमयपत्तचीवरधरा हुत्वा तेरस धुतङ्गानि समादाय वत्तमाना पुनपि दीघस्स अब्बुनो अच्चयेन सत्थारं उपसङ्गमित्वा **अनमतग्गधम्मदेसनं** सुत्वा तस्मिंयेव आसने अरहत्तं पापुणिसु । भिक्खू “अहो वतिमेहि भिक्खूहि खिप्पमेव धम्मो विज्जातो”ति धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं । सत्था तं सुत्वा “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि इमे तिसमत्ता सहायका धुत्ता हुत्वा **तुण्डिलजातके** (जा० १.६.८८ आदयो) महातुण्डिलस्स धम्मदेसनं सुत्वापि खिप्पमेव धम्मं विज्जाय पञ्च सीलानि समादियिसु, ते तेनेव उपनिस्सयेन एतरहि निसिन्नासनेयेव अरहत्तं पत्ता”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

६५. “मुहुत्तमपि चे विज्जू, पण्डितं पयिरुपासति ।

खिप्पं धम्मं विजानाति, जिक्का सूपरसं यथा”ति ॥

तस्सत्थो — **विज्जू** पण्डितपुरिसो **मुहुत्तमपि चे** अज्जं **पण्डितं पयिरुपासति**, सो तस्स सन्तिके उगणहन्तो परिपुच्छन्तो **खिप्पमेव** परियत्तिधम्मं **विजानाति** । ततो कम्मट्ठानं कथापेत्वा पटिपत्तियं घटेन्तो वायमन्तो यथा नाम अनुपहतजिक्कापसादो पुरिसो रसविजाननत्थं जिक्कागे ठपेत्वा एव लोणिकादिभेदं रसं विजानाति, एवं पण्डितो खिप्पमेव लोकोत्तरधम्ममि विजानातीति ।

देसनावसाने बहू भिक्खू अरहत्तं पापुणिसूति ।

तिसमत्तपावेय्यकभिक्खुवत्थु छट्ठं ।

७. सुप्पबुद्धकुट्टिवत्थु

चरन्ति बाला दुम्मेधाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो सुप्पबुद्धकुट्टिं आरब्ध कथेसि । सुप्पबुद्धकुट्टिवत्थु **उदाने** (उदा० ४३) आगतमेव ।

तदा हि सुप्पबुद्धकुट्टि परिसपरियन्ते निसिन्नो भगवतो धम्मदेसनं सुत्वा सोतापत्तिफलं पत्वा अत्तना पटिलद्धगुणं

सत्थु आरोचेतुकामो परिसमज्झे ओगाहितुं अविसहन्तो महाजनस्स सत्थारं वन्दित्वा अनुगन्त्वा निवत्तनकाले विहारं अगमासि । तस्मिं खणे सक्को देवराजा “अयं सुप्पबुद्धकुट्टि अत्तनो सत्थु सासने पटिलद्धगुणं पाकटं कातुकामो”ति जत्वा “वीमंसिस्सामि न”न्ति गन्त्वा आकासे ठितोव एतदवोच — “सुप्पबुद्ध, त्वं मनुस्सदल्लिद्धो मनुस्सवराको, अहं ते अपरियन्तं धनं दस्सामि, ‘बुद्धो न बुद्धो, धम्मो न धम्मो, सङ्गो न सङ्गो, अलं मे बुद्धेन, अलं मे धम्मेन, अलं मे सङ्गेना’ति वदेही”ति । अथ नं सो आह — “कोसि त्व”न्ति? “अहं सक्को”ति । अन्धबाल, अहिरिक त्वं मया सद्धिं कथेतुं न युत्तरूपो, त्वं मं “दुग्गतो दल्लिद्धो कपणो”ति वदेसि, नेवाहं दुग्गतो, न दल्लिद्धो, सुखप्पत्तो अहमस्मि महद्धनो —

“सद्धाधनं सीलधनं, हिरी ओत्तप्पियं धनं ।

सुतधनञ्च चागो च, पज्जा वे सत्तमं धनं ॥

“यस्स एते धना अत्थि, इत्थिया पुरिसस्स वा ।

‘अदल्लिद्धो’ति तं आहु, अमोघं तस्स जीवित”न्ति ॥ (अ० नि० ७.५-६) —

इमानि मे सत्तविधअरियधनानि सन्ति, येसज्झि इमानि सत्त धनानि सन्ति, न ते बुद्धेहि वा पच्चेकबुद्धेहि वा “दल्लिद्धा”ति वुच्चन्तीति । सक्को तस्स कथं सुत्वा तं अन्तरामगे ओहाय सत्थु सन्निकं गन्त्वा सब्बं तं वचनपटिवचनं आरोचेसि । अथ नं भगवा आह — “न खो, सक्क, सक्का तादिसानं सतेनपि सहस्सेनपि सुप्पबुद्धकुट्टिं ‘बुद्धो न बुद्धो’ति वा, ‘धम्मो न धम्मो’ति वा, ‘सङ्गो न सङ्गो’ति वा कथापेतु”न्ति । सुप्पबुद्धोपि खो कुट्टि सत्थु सन्निकं गन्त्वा सत्थारा कतपटिसन्थारो सम्मोदमानो अत्तना पटिलद्धगुणं आरोचेत्वा वुट्ठायासना पक्कामि । अथ नं अचिरपक्कन्तं गावी तरुणवच्छा जीविता वोरोपेसि ।

सा किर एका यक्खिनी पुक्कुसातिकुलपुत्तं, बाहियं दारुचीरियं, तम्बदाठिकचोरघातकं, सुप्पबुद्धकुट्टिन्ति इमेसं चतुन्नं जनानं अनेकसते अत्तभावे गावी हुत्वा जीविता वोरोपेसि । ते किर अतीते चत्तारो सेट्ठिपुत्ता हुत्वा एकं नगरसोभिनिं गणिकं उय्यानं नेत्वा दिवसं सम्पत्तिं अनुभवित्वा सायन्हसमये एवं सम्मन्तयिंसु — “इमस्मिं ठाने अज्जो नत्थि, इमिस्सा अम्हेहि दिन्नं कहापणसहस्सञ्च सब्बञ्च पसाधनभण्डं गहेत्वा इमं मारेत्वा गच्छामा”ति । सा तेसं कथं सुत्वा “इमे निल्लज्जा, मया सद्धिं अभिरमित्वा इदानि मं मारेतुकामा, जानिस्सामि नेसं कत्तब्बयुत्तक”न्ति तेहि मारियमाना “अहं यक्खिनी हुत्वा यथा मं एते मारेन्ति, एवमेव ते मारेतुं समत्था भवेय्य”न्ति पत्थनं अकासि । तस्स निस्सन्देन इमे मारेसि । सम्बहुला भिक्खू तस्स कालकिरियं भगवतो आरोचेत्वा “तस्स का गति, केन च कारणेन कुट्टिभावं पत्तो”ति पुच्छिंसु । सत्था सोतापत्तिफलं पत्वा तस्स तावतिसभवने उप्पन्नभावञ्च तगरसिखिपच्चेकबुद्धं दिस्वा निट्ठुभित्वा अपसब्बं कत्वा दीघरत्तं निरये पच्चित्वा विपाकावसेसेन इदानि कुट्टिभावप्पत्तिञ्च ब्याकरित्वा, “भिक्खवे, इमे सत्ता अत्तनाव अत्तनो कटुकविपाककम्मं करोन्ता विचरन्ती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा उत्तरि धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

६६. “चरन्ति बाला दुम्मेधा, अमित्तेनेव अत्तना ।

करोन्ता पापकं कम्मं, यं होति कटुकफल”न्ति ॥

तत्थ चरन्तीति चतूहि इरियापथेहि अकुसलमेव करोन्ता विचरन्ति । बालाति इधलोकत्थञ्च परलोकत्थञ्च अजानन्ता इध बाला नाम । दुम्मेधाति दुप्पज्जा । अमित्तेनेव अत्तनाति अत्तना अमित्तभूतेन विय वेरिना हुत्वा । कटुकफलन्ति तिखिणफलं दुक्खफलन्ति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सुप्पबुद्धकुट्टिवत्थु सत्तमं ।

८. कस्सकवत्थु

न तं कम्मं कतं साधूति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं कस्सकं आरब्ध कथेसि ।

सो किर सावत्थितो अविदूरे एकं खेत्तं कसति । चोरा उदकनिद्धमनेन नगरं पविसित्वा एकस्मिं अड्डकुले उमङ्गं भिन्दित्वा बहुं हिरञ्जसुवण्णं गहेत्वा उदकनिद्धमनेनेव निक्खमिंसु । एको चोरो ते वज्जेत्वा एकं सहस्सत्थविकं ओवट्टिकाय कत्वा तं खेत्तं गन्त्वा तेहि सद्धिं भण्डं भाजेत्वा आदाय गच्छन्तो ओवट्टिकतो पतमानं सहस्सत्थविकं न सल्लक्खेसि । तं दिवसं सत्था पच्चूससमये लोकं वोलोकेन्तो तं कस्सकं अत्तनो जाणजालस्स अन्तोपविट्ठं दिस्वा “किं नु खो भविस्सती”ति उपधारयमानो इदं अदस्स — “अयं कस्सको पातोव कसितुं गमिस्सति, भण्डसामिका चोरानं अनुपदं गन्त्वा ओवट्टिकतो पतमानं सहस्सत्थविकं दिस्वा एतं गण्हिस्सन्ति, मं ठपेत्वा तस्स अज्जो सक्खी नाम न भविस्सति, सोतापत्तिमग्गस्स उपनिस्सयोपिस्स अत्थि, तत्थ मया गन्तुं वट्ठती”ति । सोपि कस्सको पातोव कसितुं गतो । सत्था आनन्दत्थेरेन पच्छासमणेन तत्थ अगमासि । कस्सको सत्थारं दिस्वा गन्त्वा भगवन्तं वन्दित्वा पुन कसितुं आरभि । सत्था तेन सद्धिं किञ्चि अवत्वाव सहस्सत्थविकाय पतितट्ठानं गन्त्वा तं दिस्वा आनन्दत्थेरं आह — “पस्स, आनन्द, आसीविसो”ति । “पस्सामि, भन्ते, घोरविसो”ति ।

कस्सको तं कथं सुत्वा “मम वेलाय वा अवेलाय वा विचरणट्ठानमेतं, आसीविसो किरेत्य अत्थी”ति चिन्तेत्वा सत्थारि एत्तकं वत्वा पक्कन्ते “मारेस्सामि न”न्ति पतोदलट्ठिं आदाय गतो सहस्सभण्डिकं दिस्वा “इमं सन्धाय सत्थारा कथितं भविस्सती”ति तं आदाय निवत्तो, अब्यत्तताय एकमन्ते ठपेत्वा पंसुना पटिच्छादेत्वा पुन कसितुं आरभि । मनुस्सा च विभाताय रत्तिया गेहे चोरेहि कतकम्मं दिस्वा पदानुपदं गच्छन्ता तं खेत्तं गन्त्वा तत्थ चोरेहि भण्डस्स भाजितट्ठानं दिस्वा कस्सकस्स पदवलज्जं अदसंसु । ते तस्स पदानुसारेण गन्त्वा थविकाय ठपितट्ठानं दिस्वा पंसुं वियूहित्वा थविकं आदाय “त्वं गेहं विलुम्पित्वा खेत्तं कसमानो विय विचरसी”ति तज्जेत्वा पोथेत्वा नेत्वा रज्जो दस्सयिंसु । राजा तं पवत्तिं सुत्वा तस्स वधं आणापेसि । राजपुरिसा तं पच्छाबाहं बन्धित्वा कसाहि ताळेन्ता आघातनं नयिंसु । सो कसाहि ताळियमानो अज्जं किञ्चि अवत्वा “पस्सानन्द, आसीविसोति, पस्सामि भगवा घोरविसो”ति वदन्तो गच्छति । अथ नं राजपुरिसा “त्वं सत्थु चेव आनन्दत्थेरस्स च कथं कथेसि, किं नामेत”न्ति पुच्छित्वा — “राजानं दट्ठं लभमानो कथेस्सामी”ति वुत्ते रज्जो सन्तिकं नेत्वा रज्जो तं पवत्तिं कथयिंसु । अथ नं राजा “कस्मा एवं कथेसी”ति पुच्छि । सो “नाहं, देव, चोरो”ति वत्वा कसनत्थाय निक्खन्तकालतो पट्टाय सब्बं तं पवत्तिं रज्जो आचिक्खि । राजा तस्स कथं सुत्वा “अयं भणे लोके अग्गपुग्गलं सत्थारं सक्खिं अपदिसति, न युत्तं एतस्स दोसं आरोपेतुं, अहमेत्थ कत्तब्बं जानिस्सामी”ति तं आदाय सायन्हसमये सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सत्थारं पुच्छि — “भगवा कच्चि तुम्हे आनन्दत्थेरेन सद्धिं एतस्स कस्सकस्स कसनट्ठानं गता”ति? “आम, महाराजा”ति । “किं वो तत्थ दिट्ठ”न्ति? “सहस्सत्थविका, महाराजा”ति । “दिस्वा किं अवोचुत्था”ति? “इदं नाम, महाराजा”ति । “भन्ते, सचायं पुरिसो तुम्हादिसं अपदिसं नाकरिस्स, न जीवितं अलभिस्स, तुम्हेहि पन कथितकथं कथेत्वा तेन जीवितं लद्ध”न्ति । तं सुत्वा सत्था “आम, महाराज, अहमि एत्तकमेव वत्वा गतो, पण्डितेन नाम यं कम्मं कत्वा पच्छानुत्तपं होति, तं न कत्तब्ब”न्ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

६७. “न तं कम्मं कतं साधु, यं कत्वा अनुतप्पति ।
यस्स अस्सुमुखो रोदं, विपाकं पटिसेवती”ति ॥

तत्थ न तं कम्मन्ति यं निरयादीसु निब्बत्तनसमत्थं दुक्खुद्रयं कम्मं कत्वा अनुस्सरन्तो अनुस्सरितानुस्सरितक्खणे अनुतप्पति अनुसोचति, तं कतं न साधु न सुन्दरं निरत्थकं । यस्स अस्सुमुखोति यस्स अस्सूहि तिन्तमुखो रोदन्तो विपाकं अनुभोतीति ।

देसनावसाने कस्सको उपासको सोतापत्तिफलं पत्तो, सम्पत्तभिक्षूपि सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

कस्सकवत्थु अट्टमं ।

९. सुमनमालाकारवत्थु

तज्ज कम्मं कतं साधूति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो सुमनं नाम मालाकारं आरब्ध कथेसि ।

सो किर देवसिकं बिम्बिसारराजानं पातोव अट्टहि सुमनपुष्फनाळीहि उपट्टहन्तो अट्ट कहापणे लभति । अथेकदिवसं तस्मिं पुष्फानि गहेत्वा नगरं पविट्टमत्ते भगवा महाभिक्षुसङ्घपरिवृतो छब्बण्णरंसियो विस्सज्जेत्वा महता बुद्धानुभावेन महतिया बुद्धलीळाय नगरं पिण्डाय पाविसि । भगवा हि एकदा छब्बण्णरंसियो चीवरेन पटिच्छादेत्वा अज्जतरो पिण्डपातिको विय चरति तिसयोजनमगं अङ्गुलिमालस्स पच्चुग्गमनं गच्छन्तो विय, एकदा छब्बण्णरंसियो विस्सज्जेत्वा कपिलवत्थुप्पवेसनादीसु विय । तस्मिम्पि दिवसे सरीरतो छब्बण्णरंसियो विस्सज्जेन्तो महन्तेन बुद्धानुभावेन महतिया बुद्धलीळाय राजगहं पाविसि । मालाकारो भगवतो रतनग्घियसदिसं अत्तभावं दिस्वा द्रत्तिसमहापुरिसलक्खणअसीतानुब्यज्जनसरीरसोभगं ओलोकेत्वा पसन्नचित्तो “किं नु खो सत्थु अधिकारं करोमी”ति चिन्तेत्वा अज्जं अपस्सन्तो “इमेहि पुप्फेहि भगवन्तं पूजेस्सामी”ति चिन्तेत्वा पुन चिन्तेसि — “इमानि रज्जो निबद्धं उपट्टानपुष्फानि, राजा इमानि अलभन्तो मं बन्धापेय्य वा घातापेय्य वा रट्टतो वा पब्बाजेय्य, किं नु खो करोमी”ति? अथस्स एतदहोसि “राजा मं घातेतु वा बन्धापेतु वा रट्टतो पब्बाजेतु वा, सो हि मय्हं ददमानोपि इमस्मिं अत्तभावे जीवितमत्तं धनं ददेय्य, सत्थुपूजा पन मे अनेकासु कप्पकोटीसु अलं हिताय चेव सुखाय चा”ति अत्तनो जीवितं तथागतस्स परिच्चजि ।

सो “याव मे पसन्नं चित्तं न पतिकुटति, तं तावदेव पूजं करिस्सामी”ति हट्टतुट्टो उदग्गुदग्गो सत्थारं पूजेसि । कथं? पठमं ताव द्वेव पुष्फमुट्टियो तथागतस्स उपरि खिपि, ता उपरिमत्थके वितानं हुत्वा अट्टंसु । अपरा द्वे मुट्टियो खिपि, ता दक्खिणहत्थपस्सेन मालापटच्छन्नेन ओतरित्वा अट्टंसु । अपरा द्वे मुट्टियो खिपि, ता पिट्ठिपस्सेन ओतरित्वा तथेव अट्टंसु । अपरा द्वे मुट्टियो खिपि, ता वामहत्थपस्सेन ओतरित्वा तथेव अट्टंसु । एवं अट्ट नाळियो अट्ट मुट्टियो हुत्वा चतूसु ठानेसु तथागतं परिक्षिपिंसु । पुरतो गमनद्वारमत्तमेव अहोसि । पुष्फानं वण्टानि अन्तो अहेसुं, पत्तानि बहिमुखानि । भगवा रजतपत्तपरिक्षित्तो विय हुत्वा पायासि । पुष्फानि अचित्तकानिपि सचित्तकं निस्साय सचित्तकानि विय अभिज्जित्वा अपतित्वा सत्थारा सद्धियेव गच्छन्ति, ठितठितट्टाने तिट्ठन्ति । सत्थु सरीरतो सतसहस्सविज्जुलता विय रंसियो निक्खमिंसु । पुरतो च पच्छतो च दक्खिणतो च वामतो च सीसमत्थकतो च निरन्तरं निक्खन्तरंसीसु एकापि सम्मुखसम्मुखट्टानेनेव अपलायित्वा सब्बापि सत्थारं तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा तरुणतालक्खन्धप्पमाणा हुत्वा पुरतो एव धावन्ति । सकलनगरं सङ्गुभि । अन्तोनगरे नव कोटियो, बहिनगरे नव कोटियोति अट्टारससु कोटीसु एकोपि पुरिसो वा इत्थी वा भिक्षुं गहेत्वा

अनिक्खन्तो नाम नत्थि । महाजनो सीहनादं नदन्तो चेलुक्खेपसहस्सानि करोन्तो सत्थु पुरतोव गच्छति । सत्थापि मालाकारस्स गुणं पाकटं कातुं तिगावुतप्पमाणे नगरे भेरिचरणमग्गेनेव अचरि । मालाकारस्स सकलसरीरं पञ्चवण्णाय पीतिया परिपूरि ।

सो थोकज्जेव तथागतेन सद्धिं चरित्वा मनोसिलारसे निमुग्गो विय बुद्धरस्मीनं अन्तो पविट्ठो सत्थारं थोमेत्वा वन्दित्वा तुच्छपच्छिमेव गहेत्वा गेहं अगमासि । अथ नं भरिया पुच्छि “कहं पुप्फानी”ति? “सत्था मे पूजितो”ति । “रज्जो दानि किं करिस्ससी”ति? “राजा मं घातेतु वा रट्ठतो वा नीहरतु, अहं जीवितं परिच्चजित्वा सत्थारं पूजेसिं, सब्बपुप्फानि अट्ठ मुट्ठियोव अहेसुं, एवरूपा नाम पूजा जाता । महाजनो उक्कुट्टिसहस्सानि करोन्तो सत्थारा सद्धिं चरति, यो एस महाजनस्स उक्कुट्टिसद्दो, तस्मिं ठाने एसो”ति । अथस्स भरिया अन्धबालताय एवरूपे पाटिहारिये पसादं नाम अजनेत्वा तं अक्कोसित्वा परिभासित्वा “राजानो नाम चण्डा, सकिं कुद्धा हत्थपादादिच्छेदनेन बहुम्पि अनत्थं करोन्ति, तया कतकम्मेन मय्हम्पि अनत्थो सिया”ति पुत्ते आदाय राजकुलं गन्त्वा रज्जा पक्कोसित्वा “किं एत”न्ति पुच्छिता आह — “मम सामिको तुम्हाकं उपट्ठानपुप्फेहि सत्थारं पूजेत्वा तुच्छहत्थो घरं आगन्त्वा ‘कहं पुप्फानी’ति मया पुट्ठो इदं नाम वदेसि, अहं तं परिभासित्वा ‘राजानो नाम चण्डा, सकिं कुद्धा हत्थपादादिच्छेदनेन बहुम्पि अनत्थं करोन्ति, तया कतकम्मेन मय्हम्पि अनत्थो सिया’ति तं छट्ठेत्वा इधागता, तेन कतं कम्मं सुकतं वा होतु, दुक्कटं वा, तस्सेवेतं, मया तस्स छट्ठितभावं जानाहि, देवा”ति । राजा पठमदस्सनेनेव सोतापत्तिफलं पत्तो सद्धो पसन्नो अरियसावको चिन्तेसि — “अहो अयं इत्थी अन्धबाला, एवरूपे गुणे पसादं न उप्पादेसी”ति । सो कुद्धो विय हुत्वा, “अम्म, किं वदेसि, मय्हं उपट्ठानपुप्फेहि तेन पूजा कता”ति? “आम, देवा”ति । “भदकं ते कतं तं छट्ठेन्तिया, मम पुप्फेहि पूजाकारस्स अहं कत्तब्बयुत्तकं जानिस्सामी”ति तं उय्योजेत्वा वेगेन सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा सत्थारा सद्धियेव विचरि ।

सत्था रज्जो चित्तप्पसादं जत्वा भेरिचरणवीथिया नगरं चरित्वा रज्जो घरद्वारं अगमासि । राजा पत्तं गहेत्वा सत्थारं गेहं पवेसेतुकामो अहोसि । सत्था पन राजङ्गणेयेव निसीदनाकारं दस्सेसि । राजा तं जत्वा “सीघं मण्डपं करोथा”ति तद्धुणज्जेव मण्डपं कारापेसि । निसीदि सत्था सद्धिं भिक्खुसङ्घेन । कस्मा पन सत्था राजगेहं न पाविसि?

एवं किरस्स अहोसि — “सचाहं अन्तो पविसित्वा निसीदेय्यं, महाजनो मं दट्ठुं न लभेय्य, मालाकारस्स गुणो पाकटो न भवेय्य, राजङ्गणे पन मं निसिन्नं महाजनो दट्ठुं लभिस्सति, मालाकारस्स गुणो पाकटो भविस्सती”ति । गुणवन्तानज्झि गुणं बुद्धा एव पाकटं कातुं सक्कोन्ति, अवसेसजनो गुणवन्तानं गुणं कथेन्तो मच्छरायति । चत्तारो पुप्फपटा चतुदिसं अट्ठसु । महाजनो सत्थारं परिवारेसि । राजा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं पणीतेनाहारेन परिविसि । सत्था भत्तकिच्चावसाने अनुमोदनं कत्वा पुरिमनयेनेव चतूहि पुप्फपटेहि परिक्षित्तो सीहनादं नदन्तो महाजनेन परिवुतो विहारं अगमासि । राजा सत्थारं अनुगन्त्वा निवत्तो मालाकारं पक्कोसापेत्वा “मम आहरितपुप्फेहि किन्ति कत्वा सत्थारं पूजेसी”ति पुच्छि । मालाकारो “राजा मं घातेतु वा रट्ठतो वा पब्बाजेतूति जीवितं परिच्चजित्वा पूजेसिं देवा”ति आह । राजा “त्वं महापुरिसो नामा”ति वत्वा अट्ठ हत्थी च अस्से च दासे च दासियो च महापसाधनानि च अट्ठ कहापणसहस्सानि च राजकुलतो नीहरित्वा सब्बालङ्कारप्पटिमण्डिता अट्ठ नारियो च अट्ठ गामवरे चाति इदं सब्बट्ठकं नाम दानं अदासि ।

आनन्दत्थेरो चिन्तेसि — “अज्ज पातोव पट्ठाय सीहनादसहस्सानि चेव चेलुक्खेपसहस्सानि च पवत्तन्ति, को नु खो मालाकारस्स विपाको”ति? सो सत्थारं पुच्छि । अथ नं सत्था आह — “आनन्द, इमिना मालाकारेन अप्पमत्तकं कम्मं कत”न्ति मा सल्लक्खेसि, अयज्झि मय्हं जीवितं परिच्चजित्वा पूजं अकासि । सो एवं मयि चित्तं पसादेत्वा —

“कप्पानं सतसहस्सं, दुग्गतिं न गमिस्सति ।
 ठत्वा देवमनुस्सेसु, फलं एतस्स कम्मनो ।
 पच्छा पच्चेकसम्बुद्धो, सुमनो नाम भविस्सती”ति ॥ —

आह । सत्थु पन विहारं गन्त्वा गन्धकुटिपविसनकाले तानि पुप्फानि द्वारकोट्टके पतिसु । सायन्हसमये भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं — “अहो अच्छरियं मालाकारस्स कम्मं, धरमानकबुद्धस्स जीवितं परिच्चजित्वा पुप्फपूजं कत्वा तद्ध्वणज्जेव सब्बट्ठकं नाम लभती”ति । सत्था गन्धकुटितो निक्खमित्वा तिण्णं गमनानं अज्जतरेन गमनेन धम्मसभं गन्त्वा बुद्धासने निसीदित्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “आम, भिक्खवे, यस्स कम्मस्स कतत्ता पच्छानुत्तपं न होति, अनुस्सरितानुस्सरितक्खणे सोमनस्समेव उप्पज्जति, एवरूपं कम्मं कत्तब्बमेवा”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

६८. “तज्ज कम्मं कतं साधु, यं कत्वा नानुत्तप्पति ।
 यस्स पतीतो सुमनो, विपाकं पटिसेवती”ति ॥

तत्थ यं कत्वाति यं देवमनुस्ससम्पत्तीनज्जेव निब्बानसम्पत्तिया च निब्बत्तनसमत्थं सुखुद्धयं कम्मं कत्वा नानुत्तप्पति, अथ खो दिट्ठधम्मेयेव अनुस्सरितानुस्सरितक्खणेयेव पीतिवेगेन पतीतो सोमनस्सवेगेन च सुमनो हुत्वा आयतिं पीतिसोमनस्सजातो हुत्वा विपाकं पटिसेवति, तं कम्मं कतं साधु भद्वकन्ति ।

देसनावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसीति ।

सुमनमालाकारवत्थु नवमं ।

१०. उप्पलवण्णत्थेरीवत्थु

मधुवा मज्जतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो उप्पलवण्णत्थेरिं आरब्भ कथेसि ।

सा किर पदुमुत्तरबुद्धस्स पादमूले पत्थनं पट्टपेत्वा कप्पसतसहस्सं पुज्जानि कुरुमाना देवेसु च मनुस्सेसु च संसरन्ती इमस्मिं बुद्धप्पादे देवलोकतो चवित्वा सावत्थियं सेट्ठिकुले पटिसन्धिं गण्हि । नीलुप्पलगम्भसमानवण्णताय चस्सा उप्पलवण्णात्वेव नामं अकंसु । अथस्सा वयप्पत्तकाले सकलजम्बुदीपे राजानो च सेट्ठिनो च सेट्ठिस्स सन्निकं सासनं पहिणिसु — “धीतरं अम्हाकं देतू”ति । अपहिणन्तो नाम नाहोसि । ततो सेट्ठि चिन्तेसि — “अहं सब्बेसं मनं गहेतुं न सक्खिस्सामि, उपायं पनेकं करिस्सामी”ति धीतरं पक्कोसापेत्वा, “अम्म, पब्बजितुं सक्खिस्ससी”ति आह । तस्सा पच्छिमभविक्कत्ता तं वचनं सीसे आसित्तं सतपाकतेलं विय अहोसि । तस्मा पितरं “पब्बजिस्सामि, ताता”ति आह । सो तस्सा महन्तं सक्कारं कत्वा भिक्खुनीउपस्सयं नेत्वा पब्बाजेसि । तस्सा अचिरपब्बजिताय एव उपोसथागारे कालवारो पापुणि । सा दीपं जालेत्वा उपोसथागारं सम्मज्जित्वा दीपसिखाय निमित्तं गण्हित्वा ठिताव पुनप्पुनं ओलोकयमाना तेजोकसिणारम्मणं ज्ञानं निब्बत्तेत्वा तमेव पादकं कत्वा अरहत्तं पापुणि सद्धिं पटिसम्भिदाहि चेव अभिज्जाहि च ।

सा अपरेन समयेन जनपदचारिकं चरित्वा पच्चागन्त्वा अन्धवनं पाविसि । तदा भिक्खुनीनं अरज्जवासो अप्पटिक्खित्तो होति । अथस्सा तत्थ कुटिकं कत्वा मज्जकं पज्जापेत्वा साणिया परिक्खिपिसु । सा सावत्थियं पिण्डाय

पविसित्वा निक्खमि । मातुलपुत्तो पनस्सा नन्दमाणवो नाम गिहिकालतो पट्टाय पटिबद्धचित्तो । सो तस्सा आगतभावं सुत्वा थेरिया आगमनतो पुरेतरमेव अन्धवनं गन्त्वा तं कुटिकं पविसित्वा हेट्टामञ्चके निलीनो थेरिया आगन्त्वा कुटिकं पविसित्वा द्वारं पिधाय मञ्चके निसिन्नमत्ताय बहि आतपतो आगतत्ता चक्खुपथे अन्धकारे अविगतेयेव हेट्टामञ्चकतो निक्खमित्वा मञ्चकं अभिरुह्य “मा नस्सि बाल, मा नस्सि बाला”ति थेरिया वारियमानोयेव अभिभवित्वा अत्तना पत्थितकम्मं कत्वा पायासि । अथस्स अगुणं धारेतुं असक्कोन्ती विय महापथवी द्वेधा भिज्जि । सो पथविं पविट्ठो गन्त्वा महाअवीचिम्हि एव निब्बत्ति । थेरीपि तमत्थं भिक्खुनीनं आरोचेसि । भिक्खुनियो भिक्खूनं एतमत्थं आरोचेसुं । भिक्खू भगवतो आरोचयिंसु । तं सुत्वा सत्था भिक्खू आमन्तेत्वा, “भिक्खवे, भिक्खुभिक्खूनी उपासकउपासिकासु यो कोचि बालो पापकम्मं करोन्तो मधुसक्खरादीसु किञ्चि देव मधुररसं खादमानो पुरिसो विय तुट्ठहट्ठो उदग्गुदग्गो विय करोती”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

६९. “मधुवा मज्जति बालो, याव पापं न पच्चति ।

यदा च पच्चति पापं, बालो दुक्खं निगच्छती”ति ॥

तत्थ मधुवाति बालस्स हि पापं अकुसलकम्मं करोन्तस्स तं कम्मं मधु विय मधुररसं विय इट्ठं कन्तं मनापं विय उपट्ठाति । इति नं सो मधुव मज्जति । यावाति यत्तकं कालं । पापं न पच्चतीति दिट्ठधम्मो वा सम्पराये वा विपाकं न देति, ताव नं एवं मज्जति । यदा चाति यदा पनस्स दिट्ठधम्मो वा विविधा कम्मकारणा कयिरमानस्स, सम्पराये वा निरयादीसु महादुक्खं अनुभवन्तस्स तं पापं पच्चति, अथ सो बालो दुक्खं निगच्छति विन्दति पटिलभतीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसु ।

अपरेन पन समयेन धम्मसभायं महाजनो कथं समुट्ठापेसि “खीणासवापि मज्जे कामसुखं सादियन्ति, कामं सेवन्ति, किं न सेविस्सन्ति, न हि एते कोळापरुक्खा, न च वम्मिका अल्लमंससरीराव, तस्मा एतेपि कामसुखं सादियन्ति, कामं सेवन्ती”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “न, भिक्खवे, खीणासवा कामसुखं सादियन्ति, न कामं सेवन्ति । यथा हि पदुमपत्ते पतितं उदकबिन्दु, न विलिम्पति, न सण्ठाति, विनिवत्तेत्वा पततेव, यथा च आरग्गे सासपो न विलिम्पति, न सण्ठाति, विनिवत्तेत्वा पततेव, एवं खीणासवस्स चित्ते दुविधोपि कामो न विलिम्पति, न सण्ठाती”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं ब्राह्मणवग्गे गाथमाह —

“वारि पोक्खरपत्तेव, आरग्गेरिव सासपो ।

यो न लिम्पति कामेसु, तमहं बूमि ब्राह्मण”न्ति ॥ (ध० प० ४०१) ।

इमिस्सा अत्थो ब्राह्मणवग्गेयेव आवि भविस्सति । सत्था पन राजानं पसेनदिकोसलं पक्कोसापेत्वा, “महाराज, इमस्मिं सासने यथेव कुलपुत्ता, एवं कुलधीतरोपि महन्तं जातिगणञ्च भोगक्खन्धञ्च पहाय पब्बजित्वा अरज्जे विहरन्ति । ता एवं विहरमाना रागरत्ता पापपुग्गला ओमानातिमानवसेन विहेठेन्तिपि, ब्रह्मचरियन्तरायम्पि पापेन्ति, तस्मा भिक्खुनिसङ्घस्स अन्तो नगरे वसनट्ठानं कातुं वट्ठीती”ति । राजा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा नगरस्स एकपस्से भिक्खुनिसङ्घस्स वसनट्ठानं कारापेसि । ततो पट्टाय भिक्खुनियो अन्तो गामेयेव वसन्तीति ।

उप्पलवण्णत्थेरीवत्थु दसमं ।

११. जम्बुकथेरवत्थु

मासे मासेति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो जम्बुकं आजीवकं आरब्ध कथेसि ।

अतीते किर कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले गामवासी एको कुटुम्बिको एकस्स थेरस्स विहारं कत्वा तं तत्थ विहरन्तं चतूहि पच्चयेहि उपट्ठहि । थेरो तस्स गेहे निबद्धं भुञ्जति । अथेको खीणासवो भिक्खु दिवा पिण्डाय चरन्तो तस्स गेहद्वारं पापुणि । कुटुम्बिको तं दिस्वा तस्स इरियापथे पसन्नो गेहं पवेसेत्वा सक्कच्चं पणीतेन भोजनेन परिविसित्वा, “भन्ते, इमं साटकं रजित्वा निवासेय्याथा”ति महन्तं साटकं दत्वा, “भन्ते, केसा वो दीघा, तुम्हाकं केसोरोपनत्थाय न्हापितं आनेस्सामि, सयनत्थाय च वो मज्जकं गाहापेत्वा आगमिस्सामी”ति आह । निबद्धं गेहे भुञ्जन्तो कुलूपको भिक्खु तं तस्स सक्कारं दिस्वा चित्तं पसादेतुं नासक्खि, “अयं तं मुहुत्तं दिट्ठकस्स एवरूपं सक्कारं करोति, निबद्धं गेहे भुञ्जन्तस्स पन मय्हं न करोती”ति चिन्तेत्वा विहारं अगमासि । इतरापि तेनेव सद्धिं गन्त्वा कुटुम्बिकेन दिन्नसाटकं रजित्वा निवासेसि । कुटुम्बिकोपि न्हापितं आदाय गन्त्वा थेरस्स केसे ओहारापेत्वा मज्जकं अत्थरापेत्वा, “भन्ते, इमस्मिंयेव मज्जके सयथा”ति वत्वा द्वेपि थेरे स्वातनाय निमन्तेत्वा पक्कामि ।

नेवासिको तस्स तं सक्कारं कयिरमानं अधिवासेतुं नासक्खि । अथस्स सो सायं थेरस्स निपन्नट्ठानं गन्त्वा चतूहाकारेहि थेरं अक्कोसि, “आवुसो, आगन्तुक कुटुम्बिकस्स ते गेहे भत्तं भुञ्जनतो वरतरं मीळ्हं खादितुं, कुटुम्बिकेन आनीतन्हापितेन केसोहारापनतो वरतरं तालट्टिकेन केसे लुज्जापेतुं । कुटुम्बिकेन दिन्नसाटकनिवासनतो वरतरं नग्गेन विचरितुं, कुटुम्बिकेन आभतमज्जके निपज्जनतो वरतरं भूमियं निपज्जितुं”न्ति । थेरोपि “मा एस बालो मं निस्साय नस्सी”ति निमन्तनं अनादियित्वा पातोव उट्ठाय यथासुखं अगमासि । नेवासिकोपि पातोव विहारे कत्तब्बवत्तं कत्वा भिक्खाचारवेलाय “इदानीपि आगन्तुको निद्वायति, घण्टिकसद्धेन पबुज्जेय्या”ति सज्जाय नखपिट्ठेनेव घण्टिं पहरित्वा गामं पिण्डाय पाविसि । कुटुम्बिकोपि सक्कारं कत्वा थेरानं आगमनमगं ओलोकेन्तो नेवासिकं दिस्वा, “भन्ते, थेरो कुहि”न्ति पुच्छि । अथ नं नेवासिको “मा, आवुसो, किञ्चि अवच, तुय्हं कुलूपको हिय्यो, तव निक्खन्तवेलाय ओवरकं पविसित्वा निदं ओक्कन्तो पातोव उट्ठाय मम विहारसम्मज्जनसद्धम्पि पानीयघटपरिभोजनीयघटेसु उदकसिञ्चनसद्धम्पि घण्टिकसद्धम्पि करोन्तस्स न जानाती”ति आह । कुटुम्बिको चिन्तेसि — “तादिसाय इरियापथसम्पत्तिया समन्नागतस्स मे अय्यस्स याव इमम्हा काला निद्वायनं नाम नत्थि, मं पन तस्स सक्कारं करोन्तं दिस्वा अद्धा इमिना भदन्तेन किञ्चि वुत्तं भविस्सती”ति । सो अत्तनो पण्डितभावेन तं सक्कच्चं भोजेत्वा तस्स पत्तं साधुकं धोवित्वा नानगरसभोजनस्स पूरेत्वा, “भन्ते, सचे मे अय्यं पस्सेय्याथ, इममस्स पिण्डपातं ददेय्याथा”ति आह ।

इतरो तं गहेत्वाव चिन्तेसि — “सचे सो एवरूपं पिण्डपातं भुज्जिस्सति, इमस्मिंयेव ठाने पलुद्धो भविस्सती”ति अन्तरामग्गे तं पिण्डपातं छट्ठेत्वा थेरस्स वसनट्ठानं गन्त्वा तं तत्थ ओलोकेन्तो न अद्दस । अथ नं एत्तकस्स कम्मस्स कत्तत्ता वीसतिवस्ससहस्सानि कतोपि समणधम्मो रक्खितुं नासक्खि । आयुपरियोसाने पन कालं कत्वा अवीचिम्हि निब्बत्तित्वा एकं बुद्धन्तरं महादुक्खं अनुभवित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहनगरे एकस्मिं बहन्नपाने कुलधरे निब्बत्ति । सो पदसा गमनकालतो पट्ठाय नेव सयने सयितुं, न भत्तं भुज्जितुं इच्छति, अत्तनो सरीरवलज्जमेव खादति । “बालताय अजानन्तो करोती”ति तं पोसयिंसु । महल्लककालेपि वत्थं निवासेतुं न इच्छति, नग्गेव विचरति, भूमियं सयति, अत्तनो सरीरवलज्जमेव खादति । अथस्स मातापितरो “नायं कुलधरस्स अनुच्छविको, केवलं अलज्जनको आजीवकानं एस अनुच्छविको”ति तेसं सन्तिकं नेत्वा “इमं दारकं पब्बाजेथा”ति अदंसु । अथ नं ते पब्बाजेसुं । पब्बाजेन्ता च पन

गलप्पमाणे आवाटे ठपेत्वा द्विन्नं अंसकूटानं उपरि पदरानि दत्वा तेसं उपरि निसीदित्वा तालट्टिखण्डेन केसे लुञ्चिंसु। अथ ने तस्स मातापितरो स्वातनाय निमन्तेत्वा पक्कमिंसु।

पुनदिवसे आजीवका “एहि, गामं पविसिस्सामा”ति तं वदिंसु। सो “गच्छथ तुम्हे, अहं इधेव भविस्सामी”ति न इच्छि। अथ नं पुनप्पुनं वत्वा अनिच्छमानं ओहाय अगमंसु। सोपि तेसं गतभावं जत्वा वच्चकुटिया पदरं विवरित्वा ओरुह उभोहि हत्थेहि आलोपं आलोपं कत्वा गूथं खादि। आजीवका तस्स अन्तोगामतो आहारं पहिणिंसु। तम्पि न इच्छि। पुनप्पुनं वुच्चमानोपि “न मे इमिना अत्थो। लद्धो मे आहारो”ति आह। “कहं लद्धो”ति? “इधेव लद्धो”ति। एवं दुतिये ततिये चतुत्थेपि दिवसे तेहि बहुम्पि वुच्चमानो “अहं इधेव भविस्सामी”ति गामं गन्तुं न इच्छि। आजीवका “अयं दिवसे दिवसे नेव गामं पविसितुं इच्छति, न अम्हेहि पहिताहारं आहरितुं इच्छति, इधेव मे लद्धो”ति वदति, किं नु खो करोति, परिग्गणिहस्साम न”न्ति गामं पविसन्ता एकं द्वे जने तस्स परिग्गणहनत्थं ओहाय गमिंसु। ते पच्छतो गच्छन्ता विय हुत्वा निलीयिंसु। सोपि तेसं गतभावं जत्वा पुरिमनयेनेव वच्चकुटिं ओरुह गूथं खादि।

इतरे तस्स किरियं दिस्वा आजीवकानं आरोचयिंसु। तं सुत्वा आजीवका “अहो भारियं कम्मं, सचे समणस्स गोतमस्स सावका जानेय्युं, ‘आजीवका गूथं खादमाना विचरन्ती’ति अम्हाकं अकिन्ति पकासेय्युं, नायं अम्हाकं अनुच्छविको”ति तं अत्तनो सन्तिका नीहरिंसु। सो तेहि नीहरितो महाजनस्स उच्चारकरणट्टाने पत्थरितो एको पिट्टिपासाणो अत्थि। तस्मिं महन्तं सोण्डि, पिट्टिपासाणं निस्साय महाजनस्स उच्चारकरणट्टानं। सो तत्थ गन्त्वा रत्तिं गूथं खादित्वा महाजनस्स सरीरवलज्जनत्थाय आगमनकाले एकेन हत्थेन पासाणस्स एकं अन्तं ओलुब्ध एकं पादं उक्खिपित्वा जण्णुके ठपेत्वा उद्धंवाताभिमुखो मुखं विवरित्वा तिट्ठति। महाजनो तं दिस्वा उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा, “भन्ते, कस्मा अय्यो मुखं विवरित्वा ठितो”ति पुच्छति। “अहं वातभक्खो, अज्जो मे आहारो नत्थी”ति। अथ “कस्मा एकं पादं जण्णुके कत्वा ठितोसि, भन्ते”ति? “अहं उग्गतपो घोरतपो, मया द्वीहि पादेहि अवक्कन्ता पथवी कम्पति, तस्मा एकं पादं उक्खिपित्वा जण्णुके ठपेत्वा ठितोमि। अहज्झि रत्तिन्दिवं ठितकोव वीतिनामेमि, न निसीदामि, न निपज्जामी”ति। मनुस्सा नाम येभुय्येन वचनमत्तमेव सदहन्ति, तस्मा “अहो अच्छरियं, एवरूपापि नाम तपस्सिनो होन्ति, न नो एवरूपा दिट्ठुपुब्बा”ति येभुय्येन अङ्गमगधवासिनो सङ्गुभित्वा उपसङ्कमित्वा मासे मासे महन्तं सक्कारं अभिहरन्ति। सो “अहं वातमेव भक्खामि, न अज्जं आहारं। अज्जहि मे खादन्तस्स तपो नस्सती”ति तेहि अभिहटं न किञ्चि इच्छति। मनुस्सा “मा नो, भन्ते, नासेथ, तुम्हादिसेन घोरतपेन परिभोगे कते अम्हाकं दीघरत्तं हिताय सुखाय संवत्तती”ति पुनप्पुनं याचन्ति। तस्स अज्जो आहारो न रुच्चति। महाजनस्स पन याचनाय पीळितो तेहि आभतानि सप्पिफाणितादीनि कुसग्गेन जिह्मगे ठपेत्वा “गच्छथ, अलं वो एत्तकं हिताय सुखाय चा”ति उय्योजेसि। एवं सो पच्चपज्जास वस्सानि नग्गो गूथं खादन्तो केसे लुञ्चन्तो भूमियं सयमानो वीतिनामेसि।

बुद्धानम्पि खो पच्चूसकाले लोकवोलोकनं अविजहितमेव होति। तस्मा एकदिवसं भगवतो पच्चूससमये लोकं वोलोकेन्तस्स अयं जम्बुकाजीवको जाणजालस्स अन्तो पज्जायि। सत्था “किं नु खो भविस्सती”ति आवज्जेत्वा तस्स सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तस्सूपनिस्सयं दिस्वा “अहं एतं आदिं कत्वा एकं गाथं भासिस्सामि, गाथावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो भविस्सति। इमं कुलपुत्तं निस्साय महाजनो सोत्थिभावं पापुणिस्सती”ति जत्वा पुनदिवसे राजगहे पिण्डाय चरित्वा पिण्डपातपटिक्कन्तो आनन्दत्थेरं आमन्तेसि — “आनन्द, जम्बुकाजीवकस्स सन्तिकं गमिस्सामी”ति। “भन्ते, किं तुम्हेयेव गमिस्सथा”ति? “आम, अहमेवा”ति एवं वत्वा सत्था वट्ठमानकच्छायाय तस्स सन्तिकं पायासि।

देवता चिन्तयिंसु — “सत्था सायं जम्बुकाजीवकस्स सन्निकं गच्छति, सो च जेगुच्छे उच्चारपस्सावदन्तकडुक्किलिट्ठे पिट्ठिपासाणे वसति, देवं वस्सापेतुं वट्ठती”ति अत्तनो आनुभावेन तं मुहुत्तयेव देवं वस्सापेसुं। पिट्ठिपासाणो सुचि निम्मलो अहोसि। अथस्स उपरि पञ्चवण्णं पुप्फवस्सं वस्सापेसुं। सत्था सायं जम्बुकाजीवकस्स सन्निकं गन्त्वा “जम्बुका”ति सहमकासि। जम्बुको “को नु खो एस, दुज्जनो मं जम्बुकवादेन वदती”ति चिन्तेत्वा “को एसो”ति आह। “अहं समणो”ति। “किं महासमणा”ति? “अज्ज मे एकरत्तिं इध वसनट्ठानं देही”ति। “नत्थि, महासमण, इमस्मिं ठाने वसनट्ठानं”ति। “जम्बुक, मा एवं करि, एकरत्तिं मे वसनट्ठानं देहि, पब्बजिता नाम पब्बजितं पत्थेन्ति, मनुस्सा मनुस्सं, पसवो पसव”ति। “किं पन त्वं पब्बजितो”ति? “आम, पब्बजितोम्ही”ति। “सचे त्वं पब्बजितो, कहं ते लाबुकं, कहं धूमकटच्छुको, कहं यज्जसुत्तक”ति? “अत्थेतं मय्हं, विसुं विसुं पन गहेत्वा विचरणं दुक्ख”ति अब्भन्तरेनेव गहेत्वा चरामी”ति। सो “चरिस्ससि त्वं एतं अगण्हित्वा”ति कुज्झि। अथ नं सत्था आह — “होतु, जम्बुक, मा कुज्झ, वसनट्ठानं मे आचिक्खा”ति। “नत्थि, महासमण, एत्थ वसनट्ठानं”ति।

सत्था तस्स वसनट्ठानतो अविदूरे एकं पब्भारं अत्थि, तं निद्विसन्तो “एतस्मिं पब्भारे को वसती”ति आह। “नत्थि कोचि, महासमणा”ति। “तेन हि एतं मय्हं देही”ति। “त्वज्जेव जान, महासमणा”ति। सत्था पब्भारे निसीदनं पज्जापेत्वा निसीदि। पठमयामे चत्तारो महाराजानो चतुद्विसं एकोभासं करोन्ता सत्थु उपट्ठानं आगमिंसु। जम्बुको ओभासं दिस्वा “को ओभासो नामेसो”ति चिन्तेसि। मज्झिमयामे सक्को देवराजा आगमि। जम्बुको तम्पि दिस्वा “को नामेसो”ति चिन्तेसि। पच्छिमयामे एकाय अङ्गुलिया एकं, द्वीहि द्वे, दसहि दस चक्कवाळानि ओभासेतुं समत्थो महाब्रह्मा सकलं अरज्जं एकोभासं करोन्तो आगमि। जम्बुको तम्पि दिस्वा “को नु खो एसो”ति चिन्तेत्वा पातोव सत्थु सन्निकं गन्त्वा पटिसन्थारं कत्वा एकमन्तं ठितो सत्थारं पुच्छि — “महासमण, तुम्हाकं सन्निकं चतस्सो दिसा ओभासेन्तो के आगता”ति? “चत्तारो महाराजानो”ति। “किं कारणा”ति? “मं उपट्ठातु”ति। “किं पन त्वं चतूहि महाराजेहि उत्तरितरो”ति? “आम, जम्बुक, महाराजूनम्पि अतिराजा”ति। “मज्झिमयामे पन को आगतो”ति? “सक्को देवराजा, जम्बुका”ति। “किं कारणा”ति? “मं उपट्ठातुमेवा”ति। “किं पन त्वं सक्कदेवराजतोपि उत्तरितरो”ति? “आम, जम्बुक, सक्कतोपि उत्तरितरोम्हि, एसो पन मय्हं गिलानुपट्ठाको कप्पियकारकसामणेरसदिसो”ति। “पच्छिमयामे सकलं अरज्जं ओभासेत्वा को आगतो”ति? “यं लोके ब्राह्मणादयो खिपित्वा पक्खलित्वा नमो महाब्रह्मनो”ति वदन्ति, सो एव महाब्रह्मा”ति। “किं पन त्वं महाब्रह्मतोपि उत्तरितरो”ति? “आम, जम्बुक, अहज्झि ब्रह्मनापि अतिब्रह्मा”ति। “अच्छरियोसि त्वं, महासमण, मय्हं पन पञ्च पज्जास वस्सानि इध वसन्तस्स एतेसु एकोपि मं उपट्ठातुं नागतपुब्बो। अहज्झि एत्तकं अब्भानं वातभक्खो हुत्वा ठितकोव वीतिनामेसिं, न ताव ते मय्हं उपट्ठानं आगतपुब्बा”ति।

अथ नं सत्था आह — जम्बुक, त्वं लोकस्मिं अन्धबालं महाजनं वज्जयमानो मम्पि वज्जेतुकामो जातो, ननु त्वं पञ्चपज्जास वस्सानि गूथमेव खादि, भूमियंयेव निपज्जि, नग्गो हुत्वा विचारि, तालट्ठिखण्डेन केसे लुज्जि। अथ च पन लोकं वज्जेन्तो “अहं वातभक्खो, एकपादेन तिट्ठामि, न निसीदामि, न निपज्जामी”ति वदेसि, “ममम्पि वज्जेतुकामोसि पुब्बेपि त्वं पापिकं लामिकं दिट्ठिं निस्साय एत्तकं कालं गूथभक्खो भूमिसयो नग्गो विचरन्तो तालट्ठिखण्डेन केसलुज्जनं पत्तो, इदानिपि पापिकं लामिकं दिट्ठिमेव गण्हासी”ति। “किं पन मया कतं, महासमणा”ति? अथस्स सत्था पुब्बे कतकम्मं आचिक्खि। तस्स सत्थरि कथेन्तेयेव संवेगो उप्पज्जि, हिरोत्तपं उपट्ठितं, सो उक्कुटिको निसीदि। अथस्स सत्था उदकसाटिकं खिपित्वा अदासि। सो तं निवासेत्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि। सत्थापिस्स अनुपुब्बिं कथं कथेत्वा धम्मं देसेसि। सो देसनावसाने सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा सत्थारं वन्दित्वा उट्ठायासना पब्बज्जज्ज उपसम्पदज्ज याचि। एत्तावता तस्स पुरिमकम्मं परिक्खीणं। अयज्झि खीणासवमहाथेरं चतूहि अक्कोसेहि अक्कोसित्वा यावायं

महापथवी तिगावुताधिकं योजनं उस्सन्ना, ताव अवीचिम्हि पच्चित्वा तत्थ पक्कावसेसेन पच्चपज्जास वस्सानि इमं विप्पकारं पत्तो । तेनस्स तं कम्मं खीणं । वीसति पन वस्ससहस्सानि इमिना कतस्स समणधम्मस्स फलं नासेतुं न सक्का । तस्मा सत्था दक्खिणहत्थं पसारेत्वा “एहि, भिक्खु, चर ब्रह्मचरियं सम्मा दुक्खस्स अन्तकिरियाया”ति आह । तावदेवस्स गिहिलिङ्गं अन्तरधायि अट्ठपरिक्खारधरो सट्ठिवस्सिकमहाथेरो विय अहोसि ।

अङ्गमगधवासीनं तस्स सक्कारं गहेत्वा आगतदिवसो किरेस, तस्मा उभयरट्ठवासिनो सक्कारं गहेत्वा आगता तथागतं दिस्वा “किं नु खो अम्हाकं अय्यो जम्बुको महा, उदाहु समणो गोतमो”ति चिन्तेत्वा “सचे समणो गोतमो महा भवेय्य, अयं समणस्स गोतमस्स सन्तिकं गच्छेय्य, जम्बुकाजीवकस्स पन महन्तताय समणो गोतमो इमस्स सन्तिकं आगतो”ति चिन्तयिंसु । सत्था महाजनस्स परिवितक्कं जत्वा, “जम्बुक, तव उपट्ठाकानं कङ्खं छिन्दाही”ति आह, सो “अहम्पि, भन्ते, एत्तकमेव पच्चासीसामी”ति वत्वा चतुत्थज्झानं समापज्जित्वा उट्ठाय तालप्पमाणं वेहासं अब्भुगन्त्वा “सत्था मे, भन्ते भगवा, सावकोहमस्मी”ति वत्वा ओरुह वन्दित्वा पुन द्वितालमत्तं तितालमत्तन्ति एवं सत्ततालमत्तं वेहासं अब्भुगन्त्वा ओरुह अत्तनो सावकभावं जानापेसि । तं दिस्वा महाजानो “अहो बुद्धा नाम अच्छरिया अनोपमगुणा”ति चिन्तेसि । सत्था महाजनेन सट्ठिं कथेन्तो एवमाह — “अयं एत्तकं कालं तुम्हेहि आभतं सक्कारं कुसग्गेन जिह्मगे ठपेत्वा ‘तपचरणं पूरेमी’ति इध निवुट्ठो, सचेपि इमिना उपायेन वस्ससतं तपचरणं पूरेय्य, या चस्स इदानि कालं वा भत्तं वा कुक्कुच्चायित्वा अभुज्जन्तस्स भत्तच्छेदनकुसलचेतना, तस्सा तं तपचरणं सोळसिं कलम्पि न अग्घती”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

७०. “मासे मासे कुसग्गेन, बालो भुज्जेय्य भोजनं ।
न सो सङ्घातधम्मानं, कलं अग्घति सोळसि”न्ति ॥

तस्सत्थो — सचे बालो अपरिज्जातधम्मो सीलादिगुणा परिबाहिरो तित्थायतने पब्बजितो “तपचरणं पूरेस्सामी”ति मासे मासे पत्ते कुसग्गेन भोजनं भुज्जन्तो वस्ससतं भुज्जेय्य भोजनं । न सो सङ्घातधम्मानं, कलं अग्घति सोळसिन्ति सङ्घातधम्मा वुच्चन्ति जातधम्मा तुलितधम्मा । तेसु हेट्ठिमकोटिया सोतापन्नो सङ्घातधम्मो, उपरिमकोटिया खीणासवो । इमेसं सङ्घातधम्मानं सो बालो कलं न अग्घति सोळसिन्ति पुग्गलाधिट्ठाना देसना । अयं पनेत्थ अत्थो — या चस्स तथा तपचरणं पूरेन्तस्स वस्ससतं चेतना या च सङ्घातधम्मानं कालं वा भत्तं वा कुक्कुच्चायित्वा अभुज्जन्तानं एका भत्तच्छेदनकुसलचेतना, तस्सा चेतनाय सा ताव दीघरत्तं पवत्तचेतना सोळसिं कलं न अग्घति । इदं वुत्तं होति — यं तस्सा सङ्घातधम्मानं चेतनाय फलं, तं सोळस कोट्टासे कत्वा ततो एकेकं पुन सोळस सोळस कोट्टासे कत्वा ततो एकस्स कोट्टासस्स यं फलं, तदेव तस्स बालस्स तपचरणतो महप्फलतरन्ति ।

देसनावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसीति ।

जम्बुकत्थेरवत्थु एकादसमं ।

१२. अहिपेतवत्थु

न हि पापं कतं कम्मन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो अज्जतरं अहिपेतं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि दिवसे जटिलसहस्सस्स अब्भन्तरो आयस्मा लक्खणत्थेरो च महामोग्गल्लानत्थेरो च “राजगहे पिण्डाय चरिस्सामा”ति गिञ्जकूटतो ओतरन्ति । तेसु आयस्मा महामोग्गल्लानत्थेरो एकं अहिपेतं दिस्वा सितं पात्वाकासि । अथ नं लक्खणत्थेरो “कस्मा, आवुसो, सितं पातुकरोसी”ति सितकारणं पुच्छि । “अकालो, आवुसो लक्खण, इमस्स पज्जस्स, भगवतो सन्तिके मं पुच्छेय्यासी”ति थेरो आह । तेसु राजगहे पिण्डाय चरित्वा भगवतो सन्तिकं गन्त्वा निसिन्नेसु लक्खणत्थेरो पुच्छि, “आवुसो, मोग्गल्लानं त्वं गिञ्जकूटा ओतरन्तो सितं पातुकरित्वा मया सितकारणं पुट्ठो ‘भगवतो सन्तिके मं पुच्छेय्यासी’ति अवच, कथेहि इदानीं तं कारणं”न्ति । थेरो आह — “अहं, आवुसो, एकं पेतं दिस्वा सितं पात्वाकासि । तस्स एवरूपो अत्तभावो — मनुस्ससीसं विय अस्स सीसं, अहिस्स विय सेसो अत्तभावो, अहिपेतो नामेस पमाणतो पञ्चवीसतियोजनिको, तस्स सीसतो उट्ठिता अग्गिजाला याव नङ्गुट्ठा गच्छन्ति, नङ्गुट्ठतो उट्ठिता अग्गिजाला याव सीसा, मज्झेसीसतो उट्ठिता द्वे पस्सानि गच्छन्ति, द्वीहि पस्सेहि उट्ठिता मज्जे ओतरन्ती”ति । द्विन्नयेव किर पेतानं अत्तभावो पञ्चवीसतियोजनिको, अवसेसानं तिगावुतप्पमाणो । इमस्स चेव अहिपेतस्स काकपेतस्स च पञ्चवीसतियोजनिको । तेसु अयं ताव अहिपेतो । काकपेतम्पि महामोग्गल्लानो गिञ्जकूटमत्थके पच्चमानं दिस्वा तस्स पुब्बकम्मं पुच्छन्तो इमं गाथमाह —

“पञ्चयोजनिका जिक्का, सीसं ते नवयोजनं ।
कायो अच्चुग्गतो तुहं, पञ्चवीसतियोजनं ।
किं नु कम्मं करित्वान, पत्तोसि दुक्खमीदिस”न्ति ॥

अथस्स पेतो आचिक्खन्तो —

“अहं भन्ते मोग्गल्लान, कस्सपस्स महेसिनो ।
सङ्गस्स आभतं भत्तं, आहारेसिं यदिच्छक”न्ति ॥ —

गाथं वत्वा आह — “भन्ते, कस्सपबुद्धकाले सम्बहुला भिक्खू गामं पिण्डाय पविसिंसु, । मनुस्सा थेरे दिस्वा सम्पियायमाना आसनसालायं निसीदापेत्वा पादे धोवित्वा तेलं मक्खेत्वा यागुं पायेत्वा खज्जकं दत्वा पिण्डपातकालं आगमयमाना धम्मं सुणन्ता निसीदिसु । धम्मकथावसाने थेरानं पत्ते आदाय अत्तनो अत्तनो गेहा नानगरसभोजनस्स पूरेत्वा आहरिंसु । तदा अहं काको हुत्वा आसनसालाय छदनपिट्ठे निलीनो तं दिस्वा एकेन गहितपत्ततो तिक्खत्तुं मुखं पूरेन्तो तयो कबळे अग्गहेसिं । तं पन भत्तं नेव सङ्गस्स सन्तकं, न सङ्गस्स नियमेत्वा दिन्नं, न भिक्खूहि गहितावसेसकं । अत्तनो अत्तनो गेहं नेत्वा मनुस्सेहि भुज्जितब्बकं, केवलं सङ्गं उट्ठिस्स अभिहटमत्तमेव । ततो मया तयो कबळा गहिता, एत्तकं मे पुब्बकम्मं । स्वाहं कालं कत्वा तस्स कम्मस्स विपाकेन अवीचिम्हि पच्चित्वा तत्थ पक्कावसेसेन इदानीं गिञ्जकूटे काकपेतो हुत्वा निब्बत्तो इमं दुक्खं पच्चानुभोमी”ति । इदं काकपेतस्स वत्थु ।

इध पन थेरो “अहिपेतं दिस्वा सितं पात्वाकासि”न्ति आह । अथस्स सत्था सक्खी हुत्वापि उट्ठाय “सच्चं, भिक्खवे, मोग्गल्लानो आह । मयापेस सम्बोधिपत्तदिवसेयेव दिट्ठो, अपिचाहं ‘ये मे वचनं न सदहेय्युं, तेसं अहिताय भवेय्या’ति परानुदयाय न कथेसि”न्ति आह । **लक्खणसंयुत्तेपि** (सं० नि० २.२०२ आदयो) हि महामोग्गल्लानेन दिट्ठकालेयेव सत्था तस्स सक्खी हुत्वा विनीतवत्थूनि कथेसि, इदम्पि तेन तथेव कथितं । तं सुत्वा भिक्खू तस्स पुब्बकम्मं पुच्छिंसु । सत्थापि तेसं कथेसि —

अतीते किर बाराणसिं निस्साय नदीतीरे पच्चेकबुद्धस्स पण्णसालं करिंसु । सो तत्थ विहरन्तो निबद्धं नगरे पिण्डाय चरति । नागरापि सायंपातं गन्धपुष्पादिहत्था पच्चेकबुद्धस्सूपट्टानं गच्छन्ति । एको बाराणसिवासी पुरिसो तं मगं निस्साय खेत्तं कसि । महाजनो सायंपातं पच्चेकबुद्धस्सूपट्टानं गच्छन्तो तं खेत्तं मद्दन्तो गच्छति । कस्सको च “मा मे खेत्तं मद्दथा”ति वारेन्तोपि वारेतुं नासक्खि । अथस्स एतदहोसि — “सचे इमस्मिं ठाने पच्चेकबुद्धस्स पण्णसाला न भवेय्य, न मे खेत्तं मद्देय्यु”न्ति । सो पच्चेकबुद्धस्स पिण्डाय पविट्टुकाले परिभोगभाजनानि भिन्दित्वा पण्णसालं ज्ञापेसि । पच्चेकबुद्धो तं ज्ञामं दिस्वा यथासुखं पक्कामि । महाजनो गन्धमालं आदाय आगतो ज्ञामपण्णसालं दिस्वा “कहं नु खो नो अय्यो गतो”ति आह । सोपि महाजनेनेव सद्धिं गतो महाजनमज्जे ठितकोव एवमाह — “मया तस्स पण्णसाला ज्ञापिता”ति । अथ नं “गण्हथ, इमं पापिमं निस्साय मयं पच्चेकबुद्धं दट्ठुं न लभिमहा”ति दण्डादीहि पोथेत्वा जीवितक्खयं पापेसुं । सो अवीचिम्हि निब्बत्तित्वा यावायं महापथवी योजनमतं उस्सन्ना, ताव निरये पच्चित्वा पक्कावसेसेन गिज्झकूटे अहिपेतो हुत्वा निब्बत्ति । सत्था इदं तस्स पुब्बकम्मं कथेत्वा, “भिक्खवे, पापकम्मं नामेतं खीरसदिसं, यथा खीरं दुहमानमेव न परिणमति । तथा कम्मं कयिरमानमेव न विपच्चति । यदा पन विपच्चति, तदा एवरूपेन दुक्खेन सोचती”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

७१. “न हि पापं कतं कम्मं, सज्जुखीरं व मुच्चति ।
डहन्तं बालमन्वेति, भस्मच्छन्नोव पावको”ति ॥

तत्थ सज्जुखीरं वाति तं खण्येव धेनुया थनेहि निक्खन्तं अब्भुण्हं खीरं न मुच्चति न परिणमति । इदं वुत्तं होति — यथा इदं सज्जुखीरं तं खण्येव न मुच्चति न परिणमति न पकतिं विजहति । यस्मिं पन भाजने दुहित्वा गहितं याव तत्थ तक्कादिअम्बिलं न पक्खिपति, याव दधिभाजनादिकं अम्बिलभाजनं न पापुणाति, ताव पकतिं अविजहित्वा पच्छा जहति, एवमेव पापकम्ममि करियमानमेव न विपच्चति । यदि विपच्चेय्य, न कोचि पापकम्मं कातुं विसहेय्य । याव पन कुसलाभिनिब्बत्ता खन्था धरन्ति, ताव नं ते रक्खन्ति । तेसं भेदा अपाये निब्बत्तक्खन्थेसु विपच्चति, विपच्चमानज्च डहन्तं बालमन्वेति । “किं विया”ति? “भस्मच्छन्नोव पावको”ति । यथा हि छारिकाय पटिच्छन्नो वीतच्चितङ्गारो अक्कन्तोपि छारिकाय पटिच्छन्नत्ता न ताव डहति, छारिकं पन तापेत्वा चम्मादीनं डहनवसेन याव मत्थलुङ्गा डहन्तो गच्छति, एवमेव पापकम्ममि येन कतं होति, तं बालं दुतिये वा ततिये वा अत्तभावे निरयादीसु निब्बत्तं डहन्तं अनुगच्छतीति ।

देसनावसाने बहू सोतापन्नादयो अहेसुन्ति ।

अहिपेतवत्थु द्वादसमं ।

१३. सट्टिकूटपेतवत्थु

यावदेव अनत्थायाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो सट्टिकूटपेतं आरब्ध कथेसि ।

पुरिमनयेनेव हि महामोगल्लानत्थेरो लक्खणत्थेरेन सद्धिं गिज्झकूटा ओरोहन्तो अज्जतरस्मिं पदेसे सितं पात्वाकासि । थेरेन सितकारणं पुट्ठो “भगवतो सन्तिके मं पुच्छेय्यासी”ति वत्त्वा पिण्डाय चरित्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा निसिन्नकाले पुन पुट्ठो आह — “अहं, आवुसो, एकं पेतं अद्दसं तिगावुत्तप्पमाणेन अत्तभावेन, तस्स सट्टि अयकूटसहस्सानि आदित्तानि सम्पज्जलितानि उपरिमत्थके पतित्वा पतित्वा उट्ठहन्ति सीसं भिन्दन्ति, भिन्नं भिन्नं पुन

समुद्रहति, इमिना अत्तभावेन मया एवरूपो अत्तभावो न दिट्ठपुब्बो, अहं तं दिस्वा सितं पात्वाकासि”न्ति ।
पेतवत्थुस्मिञ्चि —

“सट्ठि कूटसहस्सानि, परिपुण्णानि सब्बसो ।

सीसे तुहं निपतन्ति, वोभिन्दन्तेव मत्थक”न्ति ॥ (पे० व० ८०८, ८१०, ८१३) आदि —

इममेव पेतं सन्धाय वुत्तं । सत्था थेरस्स कथं सुत्वाव, “भिक्षवे, मयापेस सत्तो बोधिमण्डे निसिन्नेनेव दिट्ठो ‘ये च पन मे वचनं न सद्वहेय्युं, तेसं अहिताय भवेय्या’ति परेसं अनुकम्पाय न कथेसिं, इदानीं पन मोग्गल्लानस्स सक्खी हुत्वा कथेमी”ति आह । तं सुत्वा भिक्षू तस्स पुब्बकम्मं पुच्छिंसु । सत्थापि नेसं कथेसि —

अतीते किर बाराणसियं साळित्तकसिप्पे निष्फत्तिं पत्तो एको पीठसप्पि अहोसि । सो नगरद्वारे एकस्स वटरुक्खस्स हेट्ठा निसिन्नो सक्खरानि खिपित्वा तस्स पण्णानि छिन्दन्तो “हत्थिरूपकं नो दस्सेहि, अस्सरूपकं नो दस्सेही”ति गामदारकेहि वुच्चमानो इच्छित्तिच्छित्तानि रूपानि दस्सेत्वा तेसं सन्निका खादनीयादीनि लभति । अथेकदिवसं राजा उय्यानं गच्छन्तो तं पदेसं पापुणि । दारका पीठसप्पिं पारोहन्तरे कत्वा पलायिंसु । रज्जो ठितमज्झन्हिके रुक्खमूलं पविट्ठस्स छिद्दावछिद्दच्छाया सरीरं फरि । सो “किं नु खो एत”न्ति उद्धं ओलोकेन्तो रुक्खपण्णेसु हत्थिरूपकादीनि दिस्वा “कस्सेतं कम्म”न्ति पुच्छित्वा “पीठसप्पिनो”ति सुत्वा तं पक्कोसापेत्वा आह — “मय्हं पुरोहितो अतिमुखरो अप्पमत्तकेपि वुत्ते बहुं भणन्तो मं उपद्वेति, सक्खिस्ससि तस्स मुखे नाळिमत्ता अजलण्डिका खिपितु”न्ति? “सक्खिस्सामि, देव । अजलण्डिका आहरापेत्वा पुरोहितेन सद्धिं तुम्हे अन्तोसाणियं निसीदथ, अहमेत्थ कत्तब्बं जानिस्सामी”ति । अथ राजा तथा कारेसि । इतरो कत्तरियग्गेन साणिया छिद्दं कत्वा पुरोहितस्स रज्जा सद्धिं कथेन्तस्स मुखे विवटमत्ते एकेकं अजलण्डिकं खिपि । पुरोहितो मुखं पविट्ठं पविट्ठं गिलि । पीठसप्पी खीणासु अजलण्डिकासु साणिं चालेसि । राजा ताय सज्जाय अजलण्डिकानं खीणभावं जत्वा आह — “आचरिय, अहं तुम्हेहि सद्धिं कथेन्तो कथं नित्थरितुं न सक्खिस्सामि, तुम्हे अतिमुखरताय नाळिमत्ता अजलण्डिका गिलन्तापि तुण्हीभावं नापज्जथा”ति । ब्राह्मणो मङ्गुउभावं आपज्जित्वा ततो पट्ठाय मुखं विवरित्वा रज्जा सद्धिं सल्लपितुं नसक्खि । राजा पीठसप्पिगुणं अनुस्सरित्वा तं पक्कोसापेत्वा “तं निस्साय मे सुखं लद्ध”न्ति तुट्ठो तस्स सब्बट्ठकं नाम धनं दत्वा नगरस्स चतूसु दिसासु चत्तारो वरगामे अदासि । तमत्थं विदित्वा रज्जो अत्थधम्मानुसासको अमच्चो इमं गाथमाह —

“साधु खो सिप्पकं नाम, अपि यादिस कीदिसं ।

पस्स खज्जप्पहारेन, लद्धा गामा चतुदिसा”ति ॥ (जा० १.१.१०७) ।

सो पन अमच्चो तेन समयेन अयमेव भगवा अहोसि । अथेको पुरिसो पीठसप्पिना लद्धसम्पत्तिं दिस्वा चिन्तेसि — “अयं नाम पीठसप्पी हुत्वा इमं सिप्पं निस्साय महासम्पत्तिं पत्तो, मयापेतं सिक्खितुं वट्ठती”ति । सो तं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा “इदं मे, आचरिय, सिप्पं देथा”ति आह । “न सक्का, तात, दातु”न्ति । सो तेन पटिक्खित्तो “होतु, आराधेस्सामि न”न्ति तस्स हत्थपादपरिकम्मादीनि करोन्तो चिरस्सं तं आराधेत्वा पुनप्पुनं याचि, पीठसप्पी “अयं मे अतिविय उपकारो”ति तं पटिबाहितुं असक्कोन्तो सिप्पं सिक्खापेत्वा “निष्फन्नं ते, तात, सिप्पं, इदानीं किं करिस्ससी”ति आह । “बहि गन्त्वा सिप्पं वीमसिस्सामी”ति । “किं करिस्ससी”ति? “गाविं वा मनुस्सं वा पहरित्वा मारेस्सामी”ति । “ताता, गाविं मारेन्तस्स सतं दण्डो होति मनुस्सं मारेन्तस्स सहस्सं, त्वं सपुत्तदारोपि तं नित्थरितुं न सक्खिस्ससि, मा विनस्स, यम्हि पहेटे दण्डो नत्थि, तादिसं निमातापितिकं कज्जि उपधारेही”ति । सो “साधू”ति सक्खरा उच्छङ्गे कत्वा तादिसं

उपधारयमानो विचरन्तो गाविं दिस्वा “अयं ससामिका”ति पहरितुं न विसहि, मनुस्सं दिस्वा “अयं समातापितिको”ति पहरितुं न विसति ।

तेन समयेन सुनेत्तो नाम पच्चेकबुद्धो तं नगरं निस्साय पण्णसालाय विहरति । सो तं पिण्डाय पविसन्तं नगरद्वारन्तरे दिस्वा “अयं निमातापितिको, इमस्मिं पहटे दण्डो नत्थि, इमं पहरित्वा सिप्यं वीमंसिस्सामी”ति पच्चेकबुद्धस्स दक्खिणकण्णसोतं सन्धाय सक्खरं खिपि । सा दक्खिणकण्णसोतेन पविसित्वा वामेन निक्खमि, दुक्खा वेदना उप्पज्जि । पच्चेकबुद्धो भिक्खाय चरितुं नासक्खि, आकासेन पण्णसालं गन्त्वा परिनिब्बायि । मनुस्सा पच्चेकबुद्धे अनागच्छन्ते “किञ्चि अफासुकं भविस्सती”ति चिन्तेत्वा तत्थ गन्त्वा तं परिनिब्बुतं दिस्वा रोदिसु परिदेविसु । सोपि महाजनं गच्छन्तं दिस्वा तत्थ गन्त्वा पच्चेकबुद्धं सञ्जानित्वा “अयं पिण्डाय पविसन्तो द्वारन्तरे मम सम्मुखीभूतो, अहं अत्तनो सिप्यं वीमंसन्तो इमं पहरि”न्ति आह । मनुस्सा “इमिना किर पापकेन पच्चेकबुद्धो पहटो, गण्हथ गण्हथा”ति पोथेत्वा तत्थेव नं जीवितक्खयं पापेसुं । सो अवीचिम्हि निब्बत्तित्वा यावायं महापथवी योजनमत्तं उस्सन्ना, ताव पच्चित्वा विपाकावसेसेन गिज्झकूटमत्थके सट्ठिकूटपेतो हुत्वा निब्बत्ति । सत्था तस्स इमं पुब्बकम्मं कथेत्वा, “भिक्खवे, बालस्स नाम सिप्यं वा इस्सरियं वा उप्पज्जमानं अनत्थाय उप्पज्जति । बालो हि सिप्यं वा इस्सरियं वा लभित्वा अत्तनो अनत्थमेव करोती”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह ।

७२. “यावदेव अनत्थाय, जत्तं बालस्स जायति ।

हन्ति बालस्स सुक्कंसं, मुद्धमस्स विपातय”न्ति ॥

तत्थ यावदेवाति अवधिपरिच्छेदनत्थे निपातो । जत्तन्ति जाननसभावो । यं सिप्यं जानाति, यम्हि वा इस्सरिये यसे सम्पत्तियञ्च ठितो जनेन जायति, पाकटो पञ्जातो होति, तस्सेतं नामं । सिप्यं वा हि इस्सरियादिभावो वा बालस्स अनत्थायेव जायति । तं निस्साय सो अत्तनो अनत्थमेव करोति । हन्तीति विनासेति । सुक्कंसन्ति कुसलकोट्टासं, बालस्स हि सिप्यं वा इस्सरियं वा उप्पज्जमानं कुसलकोट्टासं घातेन्तमेव उप्पज्जति । मुद्धन्ति पञ्जायेतं नामं । विपातयन्ति विद्धंसयमानं । तस्स हि तं सुक्कंसं हनन्तं पञ्जासङ्घातं मुद्धं विपातेन्तं विद्धंसेन्तमेव हन्तीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसु ।

सट्ठिकूटपेतवत्थु तेरसमं ।

१४. चित्तगहपतिवत्थु

असन्तं भावनमिच्छेय्याति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सुधम्मत्थेरं आरब्ध कथेसि । देसना मच्छिकासण्डे समुट्ठाय सावत्थियं निट्ठिता ।

मच्छिकासण्डनगरस्मिज्हि चित्तो नाम गहपति पञ्चवगियानं अब्भन्तरं महानामत्थेरं नाम पिण्डाय चरमानं दिस्वा तस्स इरियापथे पसीदित्वा पत्तं आदाय गेहं पवेसेत्वा भोजेत्वा भत्तकिच्चावसाने धम्मकथं सुणन्तो सोतापत्तिफलं पत्वा अचलसद्धो हुत्वा अम्बाटकवनं नाम अत्तनो उय्यानं सङ्घारामं कत्तुकामो थेरस्स हत्थे उदकं पातेत्वा निव्यादेसि । तस्मिं खणे “पतिट्ठितं बुद्धसासन”न्ति उदकपरियन्तं कत्वा महापथवी कम्पि । महासेट्ठि उय्याने महाविहारं कारेत्वा सब्बदिसाहि

आगतानं भिक्खून् विवटद्वारो अहोसि । मच्छिकासण्डे सुधम्मत्थेरो नाम नेवासिको अहोसि ।

अपरेन समयेन चित्तस्स गुणकथं सुत्वा द्वे अगगसावका तस्स सङ्गहं कत्तुकामा मच्छिकासण्डं अगमंसु । चित्तो गहपति तेसं आगमनं सुत्वा अट्टयोजनमगं पच्चुगन्त्वा ते आदाय अत्तनो विहारं पवेसेत्वा आगन्तुकवत्तं कत्वा, “भन्ते, थोकं धम्मकथं सोत्तुकामोम्ही”ति धम्मसेनापतिं याचि । अथ नं थेरो, “उपासक, अद्धानेन आगताम्हा किलन्तरूपा । अपिच थोकं सुणाही”ति तस्स धम्मं कथेसि । सो थेरस्स धम्मं सुणन्तोव अनागामिफलं पापुणि । सो द्वे अगगसावके वन्दित्वा, “भन्ते, स्वे भिक्खुसहस्सेन सद्धिं मम गेहे भिक्खं गण्हाथा”ति निमन्तेत्वा पच्छा नेवासिकं सुधम्मत्थेरं “तुम्हेपि, भन्ते, स्वे थेरेहि सद्धिं आगच्छेय्याथा”ति निमन्तेसि । सो “अयं मं पच्छा निमन्तेती”ति कुद्धो पटिक्खित्वा पुनप्पुनं याचियमानोपि पटिक्खिपि एव । उपासको “पञ्चायिस्सथ, भन्ते”ति पक्कमित्वा पुनदिवसे अत्तनो निवेसने महादानं सज्जेसि । सुधम्मत्थेरोपि पच्चूसकालेयेव “कीदिसो नु खो गहपतिना अगगसावकानं सक्कारो सज्जितो, स्वे गन्त्वा पस्सिस्सामी”ति चिन्तेत्वा पातोव पत्तचीवरं आदाय तस्स गेहं अगमासि ।

सो गहपतिना “निसीदथ, भन्ते”ति वुच्चमानोपि “नाहं निसीदामि, पिण्डाय चरिस्सामी”ति वत्वा अगगसावकानं पटियादितं सक्कारं ओलोकेत्वा गहपतिं जातिया घट्टेतुकामो “उळारो ते, गहपति, सक्कारो, अपिचेत्थ एकज्जेव नत्थी”ति आह । “किं, भन्ते”ति? “तिलसंगुळिका, गहपती”ति वत्वा गहपतिना काकोपमाय अपसादितो कुज्झित्वा “एसो ते, गहपति, आवासो, पक्कमिस्सामह”न्ति वत्वा यावततियं वारियमानोपि पक्कमित्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा चित्तेन च अत्तना च वुत्तवचनं आरोचेसि । सत्था “तया उपासको सद्धो पसन्नो हीनेन खुंसितो”ति तस्सेव दोसं आरोपेत्वा पटिसारणीयकम्मं कारापेत्वा “गच्छ, चित्तगहपतिं खमापेही”ति पेसेसि । सो तत्थ गन्त्वा, “गहपति, मय्हमेव सो दोसो, खमाहि मे”ति वत्वापि “नाहं खमामी”ति तेन पटिक्खित्तो मङ्कुभूतो तं खमापेतुं नासक्खि । पुनदेव सत्थु सन्तिकं पच्चागमासि । सत्था “नास्स उपासको खमिस्सती”ति जानन्तोपि “मानथद्धो एस, तिसयोजनं ताव मगं गन्त्वा पच्चागच्छतू”ति खमनूपायं अनाचिक्खित्वाव उय्योजेसि । अथस्स पुनागतकाले निहतमानस्स अनुदूतं दत्वा “गच्छ, इमिना सद्धिं गन्त्वा उपासकं खमापेही”ति वत्वा “समणेन नाम ‘मय्हं विहारो, मय्हं निवासट्ठानं, मय्हं उपासको, मय्हं उपासिका’ति मानं वा इस्सं वा कातुं न वट्ठति । एवं करोन्तस्स हि इच्छामानादयो किलेसा वट्ठन्ती”ति अनुसन्धिं घट्टेत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभ्वासि

७३. “असन्तं भावनमिच्छेय्य, पुरेक्खारज्च भिक्खुसु ।

आवासेसु इस्सरियं, पूजा परकुलेसु च ॥

अप्येव कत मज्जन्तु, गिही पब्बजिता उभो ।

ममेवातिवसा अस्सु, किच्चाकिच्चेसु किस्मिचि ।

इति बालस्स सङ्कप्पो, इच्छा मानो च वट्ठती”ति ॥

तत्थ असन्तन्ति यो बालो भिक्खु अविज्जमानं सम्भावनं इच्छेय्य, “अस्सद्धोव समानो ‘सद्धोति मं जनो जानातू’ति इच्छती”ति । पापिच्छतानिद्वेसे (विभ० ८५१) वुत्तनयेनेव बालो “असद्धो दुस्सीलो अप्पस्सुतो अप्पविवित्तो कुसीतो अनुपट्ठितस्सति असमाहितो दुप्पज्जो अखीणासवोव समानो ‘अहो वत मं जनो अयं सद्धो, सीलवा, बहुस्सुतो, पविवित्तो, आरद्धवीरियो, उपट्ठितस्सति, समाहितो, पज्जवा, खीणासवो’ति जानेय्या”ति इदं असन्तसम्भावनं इच्छति । पुरेक्खारन्ति

परिवारं । “अहो वत मं सकलविहारे भिक्खू परिवारेत्वा पञ्चं पुच्छन्ता विहरेय्यु”न्ति एवं इच्छाचारे ठत्वा पुरेखारज्च भिक्खूसु इच्छति । **आवासेसूति** सङ्घिकेसु च आवासेसु यानि विहारमज्झे पणीतसेनासनानि, तानि अत्तनो सन्दिट्टसम्भत्तादीनं भिक्खूनं “तुम्हे इध वसथा”ति विचारेन्तो सयम्पि वरतरं सेनासनं पलिबोधेन्तो, सेसानं आगन्तुकभिक्खूनं पच्चन्तिमानि लामकसेनासनानि चेव अमनुस्सपरिग्गहितानि च “तुम्हे इध वसथा”ति विचारेन्तो आवासेसु इस्सरियं इच्छति । **पूजा परकुलेसु चाति** नेव मातापितूनं न जातकानं परेसुयेव कुलेसु “अहो वतिमे मय्हमेव ददेय्युं, न अज्जेस”न्ति एवं चतुप्पच्चयेहि पूजं इच्छति ।

ममेव कत मज्जन्तूति यस्स च बालस्स “यंकिञ्चि विहारे उपोसथागारादिकरणवसेन कतं नवकम्मं, तं सब्बं अम्हाकं थेरेन कतन्ति एवं गिही च पब्बजिता च उभोपि ममेव निस्साय कतं परिकम्मं निट्ठितं मज्जन्तू”ति सङ्कप्पो उप्पज्जति । **ममेवातिवसा** अस्सूति “गिही च पब्बजिता च सब्बेपि ममेव वसे वत्तन्तु, सकटगोणवासिफरसुआदीनि वा लद्धब्बानि होन्तु, अन्तमसो यागुमत्तम्पि तापेत्वा पिवनादीनि वा, एवरूपेसु किच्चाकिच्चेसु खुद्दकमहन्तेसु करणीयेसु किस्मिञ्चि एककिच्चेपि ममेव वसे वत्तन्तु, ममेव आपुच्छित्वा करोन्तू”ति सङ्कप्पो उप्पज्जति । **इति बालस्साति** यस्स बालस्स सा च इच्छा अयज्च एवरूपो सङ्कप्पो उप्पज्जति, तस्स नेव विपस्सना, न मग्गफलानि वड्ढन्ति । केवलं पनस्स चन्दोदये समुद्दस्स उदकं विय छसु द्वारेसु उप्पज्जमाना तण्हा चेव नवविधमानो च वड्ढतीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

सुधम्मत्थेरोपि इमं ओवादं सुत्वा सत्थारं वन्दित्वा उट्ठायासना पदक्खिणं कत्वा तेन अनुदूतेन भिक्खुना सङ्घिं गन्त्वा उपासकस्स चक्खुपथे आपत्तिं पटिकरित्वा उपासकं खमापेसि । सो उपासकेन “खमामहं, भन्ते, सचे मय्हं दोसो अत्थि, खमथ मे”ति पटिखमापितो सत्थारा दिन्ने ओवादे ठत्वा कतिपाहेनेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । उपासकोपि चिन्तेसि — “मया सत्थारं अदिस्वाव सोतापत्तिफलं पत्तं, अदिस्वा एव अनागामिफले पतिट्ठितो, सत्थारं मे ददुं वड्ढती”ति । सो तिलतण्डुलसप्पिफाणितवत्थच्छादनादीहि परिपूरानि पञ्च सकटसतानि योजापेत्वा “सत्थारं ददुकामा आगच्छन्तु, पिण्डपातादीहि न किलमिस्सन्ती”ति भिक्खुसङ्घस्स आरोचापेत्वा भिक्खुनीसङ्घस्सापि उपासकानम्पि उपासिकानम्पि आरोचापेसि । तेन सङ्घिं पञ्चसता पञ्चसता भिक्खू च भिक्खुनियो च उपासका च उपासिकायो च निक्खमिंसु । सो तेसज्जेव अत्तनो परिसाय चाति तिण्णं जनसहस्सानं यथा तिसयोजने मग्गे यागुभत्तादीहि किञ्चि वेकल्लं न होति, तथा संविदहि । तस्स पन निक्खन्तभावं जत्वा योजने योजने देवता खन्धावारं बन्धित्वा दिब्बेहि यागुखज्जकभत्तपानकादीहि तं महाजनं उपट्ठहिंसु, कस्सचि केनचि वेकल्लं न होति । एवं देवताहि उपट्ठियमानो देवसिकं योजनं गच्छन्तो मासेन सावत्थिं पापुणि, पञ्च सकटसतानि यथापूरितानेव अहेसु । देवताहि चेव मनुस्सेहि च अभिहटं पण्णाकारं विस्सज्जेन्तोव अगमासि ।

सत्था आनन्दत्थेरं आह — “आनन्द, अज्ज वड्ढमानकच्छायाय चित्तो गहपति पञ्चहि उपासकसतेहि परिवुतो आगन्त्वा मं वन्दिस्सती”ति । “किं पन, भन्ते, तस्स तुम्हाकं वन्दनकाले किञ्चि पाटिहारियं भविस्सती”ति? “भविस्सति, आनन्दा”ति । “किं, भन्ते”ति? तस्स आगन्त्वा “मं वन्दनकाले राजमानेन अट्टकरीसमत्ते पदेसे जण्णुकमत्तेन ओधिना पञ्चवण्णानं दिब्बपुप्फानं घनवस्सं वस्सिस्सती”ति । तं कथं सुत्वा नगरवासिनो “एवं महापुज्जो किर चित्तो नाम गहपति आगन्त्वा अज्ज सत्थारं वन्दिस्सति, एवरूपं किर पाटिहारियं भविस्सति, मयम्पि तं महापुज्जं ददुं लभिस्सामा”ति पण्णाकारं आदाय मग्गस्स उभोसु पस्सेसु अट्ठसु । विहारसमीपे आगतकाले पञ्च भिक्खुसतानि पठमं आगमिंसु । चित्तो गहपति, “अम्मा, तुम्हे पच्छतो आगच्छथा”ति महाउपासिकायो ठपेत्वा पञ्चहि उपासकसतेहि परिवुतो सत्थु सन्तिकं

अगमासि । बुद्धानं सम्मुखद्वाने पन ठिता वा निसिन्ना वा इतो वा एत्तो वा न होन्ति, बुद्धवीथिया द्वीसु पस्सेसु निच्चलाव तिड्वन्ति । चित्तो गहपति महन्तं बुद्धवीथिं ओक्कमि । तीणि फलानि पत्तेन अरियसावकेन ओलोकितोलोकितद्वानं कम्पि । “एसो किर चित्तो गहपती”ति महाजनो ओलोकेसि । सो सत्थारं उपसङ्कमित्वा छब्बण्णानं बुद्धरस्मीनं अन्तो पविसित्वा द्वीसु गोप्फकेसु सत्थु पादे गहेत्वा वन्दि । तं खणञ्जेव वुत्तप्पकारं पुप्फवस्सं वस्सि, साधुकारसहस्सानि पवत्तयिंसु । सो एकमासं सत्थु सन्तिके वसि, वसमानो च सकलं बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं विहारेयेव निसीदापेत्वा महादानं अदासि, अत्तना सद्धिं आगतेपि अन्तोविहारेयेव कत्वा पटिजग्गि । एकदिवसम्पि अत्तनो सकटेसु किञ्चि गहेतब्बं नाहोसि, देवमनुस्सेहि आभतपण्णाकारेनेव दानं अदासि, सब्बकिच्चानि अकासि । सो सत्थारं वन्दित्वा आह — “भन्ते, अहं ‘तुम्हाकं दानं दस्सामी’ति आगच्छन्तो मासं अन्तरामग्गे अहोसिं । इधेव मे मासो वीतिवत्तो, मया आभतं पण्णाकारं किञ्चि गहेतुं न लभामि, एत्तकं कालं देवमनुस्सेहि आभतपण्णाकारेनेव दानं अदासिं, सोहं सचेपि इध संवच्छरं वसिस्सामि, नेव मम देय्यधम्मं दातुं लभिस्सामि । अहं सकटानि ओतारेत्वा गन्तुं इच्छामि, पटिसामनद्वानं मे आरोचापेथा”ति ।

सत्था आनन्दत्थेरं आह — “आनन्द, उपासकस्स एकं पदेसं तुच्छं कारेत्वा देही”ति । थेरो तथा अकासि । कप्पियभूमि (महाव० २९५) किर चित्तस्स गहपतिनो अनुज्जाता । उपासकोपि अत्तना सद्धिं आगतेहि तीहि जनसहस्सेहि सद्धिं तुच्छसकटेहि पुन मग्गं पटिपज्जि । देवमनुस्सा उट्ठाय, “अय्य, तथा तुच्छसकटेहि गमनकम्मं कत”न्ति सत्तहि रतनेहि सकटानि पूरयिंसु । सो अत्तनो आभतपण्णाकारेनेव महाजनं पटिजग्गन्तो अगमासि । आनन्दत्थेरो सत्थारं वन्दित्वा आह — “भन्ते, तुम्हाकं सन्तिकं आगच्छन्तोपि मासेन आगतो, इधापि मासमेव वुट्ठो, एत्तकं कालं देवमनुस्सेहि अभिहटपण्णाकारेनेव महावदानं अदासि, इदानि पञ्च सकटसतानि तुच्छानि कत्वा मासेनेव किर गमिस्सति, देवमनुस्सा पनस्स उट्ठाय, ‘अय्य, तथा तुच्छसकटेहि गमनकम्मं कत’न्ति पञ्च सकटसतानि सत्तरतनेहि पूरयिंसु । सो पुन अत्तनो आभतपण्णाकारेनेव किर महाजनं पटिजग्गन्तो गमिस्सती”ति । “किं पन, भन्ते, एतस्स तुम्हाकं सन्तिकं आगच्छन्तस्सेवायं सक्कारो उप्पज्जति, उदाहु अज्जत्थ गच्छन्तस्सापि उप्पज्जती”ति? “आनन्द, मम सन्तिकं आगच्छन्तस्सापि अज्जत्थ गच्छन्तस्सापि एतस्स उप्पज्जतेव । अयज्झि उपासको सद्धो पसन्नो सम्पन्नसीलो, एवरूपो पुग्गलो यं यं पदेसं भजति, तत्थ तत्थेवस्स लाभसक्कारो निब्बत्तती”ति वत्वा सत्था इमं पकिण्णकवग्गे गाथमाह —

“सद्धो सीलेन सम्पन्नो, यसो भोगसमपितो ।

यं यं पदेसं भजति, तत्थ तत्थेव पूजितो”ति ॥ (ध० प० ३०३) ।

अत्थो पनस्सा तत्थेव आविभविस्सति ।

एवं वुत्ते आनन्दत्थेरो चित्तस्स पुब्बकम्मं पुच्छि । अथस्स सत्था आचिक्खन्तो आह —

आनन्द, अयं पदुमुत्तरस्स भगवतो पादमूले कताभिनीहारो कप्पसतसहस्सं देवमनुस्सेसु संसरित्वा कस्सपबुद्धकाले मिगलुहककुले निब्बत्तो वुद्धिमन्वाय एकदिवसं देवे वस्सन्ते मिगानं मारणत्ताय सत्तिं आदाय अरज्जं गन्त्वा मिगे ओलोकेन्तो एकस्मिं अकटपब्भारे ससीसं पारुपित्वा एकं भिक्खुं निसिन्नं दिस्वा “एको, अय्यो, समणधम्मं करोन्तो निसिन्नो भविस्सति, भत्तमस्स आहरिस्सामी”ति वेगेन गेहं गन्त्वा एकस्मिं उद्धने हिय्यो, आभतमंसं, एकस्मिं भत्तं पचापेत्वा अज्जे पिण्डपातचारिके भिक्खू दिस्वा तेसम्पि पत्ते आदाय पज्जत्तासने निसीदापेत्वा भिक्खुं सम्पादेत्वा, “अय्ये, परिविसथा”ति अज्जं आणापेत्वा तं भत्तं पुटके पक्खिपित्वा आदाय गच्छन्तो अन्तरामग्गे नानापुप्फानि ओचिनित्वा

पत्तपुटे कत्वा थेरस्स निसिन्नद्वानं गन्त्वा “मय्हं, भन्ते, सङ्गहं करोथा”ति वत्वा पत्तं आदाय पूरेत्वा थेरस्स हत्थे ठपेत्वा तेहि पुप्फेहि पूजं कत्वा “यथा मे अयं रसपिण्डपातो पुप्फपूजाय सद्धिं चित्तं तोसेसि, एवं निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने पण्णाकारसहस्सानि आदाय आगन्त्वा मय्हं चित्तं तोसेन्तु, पञ्चवण्णकुसुमवस्सञ्च वस्सतू”ति पत्थनं पट्टपेसि । सो यावजीवं कुसलं कत्वा देवलोके निब्बत्ति, निब्बत्तद्वाने जण्णुकमत्तेन ओधिना दिब्बपुप्फवस्सं वस्सि । इदानीपिस्स जातदिवसे चेव इध च आगतस्स पुप्फवस्सवस्सनञ्च पण्णाकाराभिहारो च सत्तहि रतनेहि सकटपूरणञ्च तस्सेव कम्मस्स निस्सन्दोति ।

चित्तगहपतिवत्थु चुद्धसमं ।

१५. वनवासीतिस्ससामणेरवत्थु

अज्जा हि लाभूपनिसाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो वनवासिकतिस्सत्थेरं आरब्ध कथेसि । देसना राजगहे समुट्ठिता ।

सारिपुत्तत्थेरस किर पितु वङ्गन्तब्राह्मणस्स सहायको महासेनब्राह्मणो नाम राजगहे वसति । सारिपुत्तत्थेरो एकदिवसं पिण्डाय चरन्तो तस्मिं अनुकम्पाय तस्स गेहद्वारं अगमासि । सो पन परिकखीणविभवो दलिद्वो । सो “मम पुत्तो मय्हं गेहद्वारं पिण्डाय चरितुं आगतो भविस्सति, अहञ्चमिह दुग्गतो, मय्हं दुग्गतभावं न जानाति मज्जे, नत्थि मे कोचि देय्यधम्मो”ति थेरस्स सम्मुखा भवितुं असक्कोन्तो निलीयि । थेरो अपरम्पि दिवसं अगमासि, ब्राह्मणो तथेव निलीयि । “किञ्चिदेव लभित्वा दस्सामी”ति चिन्तेन्तोपि नालभि । अथेकदिवसं एकस्मिं ब्राह्मणवाचके थूलसाटकेन सद्धिं पायसपातिं लभित्वा आदाय गेहं गन्त्वाव थेरं अनुस्सरि, “इमं पिण्डपातं मया थेरस्स दातुं वट्टती”ति । थेरोपि तं खणं ज्ञानं समापज्जित्वा समापत्तितो वुट्ठाय तं ब्राह्मणं दिस्वा “ब्राह्मणो देय्यधम्मं लभित्वा मम आगमनं पच्चासीसति, मया तत्थ गन्तुं वट्टती”ति सङ्घाटिं पारुपित्वा पत्तं आदाय तस्स गेहद्वारे ठितमेव अत्तानं दस्सेसि ।

ब्राह्मणो थेरं दिस्वाव चित्तं पसीदि । अथ नं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा पटिसन्थारं कत्वा अन्तोगेहे निसीदापेत्वा पायसपातिं गहेत्वा थेरस्स पत्ते आकिरि । थेरो उपट्ठं सम्पटिच्छित्वा हत्थेन पत्तं पिदहि । अथ नं ब्राह्मणो आह — “भन्ते, एकपटिवीसमतोव अयं पायसो, परलोकसङ्गहं मे करोथ, मा इधलोकसङ्गहं, निरवसेसमेव दातुकामोम्ही”ति सब्बं आकिरि । थेरो तत्थेव परिभुज्जि । अथस्स भत्तकिच्चपरियोसाने तम्पि साटकं दत्वा वन्दित्वा एवमाह — “भन्ते, अहम्पि तुम्हेहि दिट्ठधम्ममेव पापुणेय्य”न्ति । थेरो “एवं होतु ब्राह्मणा”ति तस्स अनुमोदनं कत्वा उट्ठायसना पक्कमन्तो अनुपुब्बेन चारिकं चरन्तो जेतवनं अगमासि । “दुग्गतकाले दिन्नदानं पन अतिविय तोसेती”ति ब्राह्मणोपि तं दानं दत्वा पसन्नचित्तो सोमनस्सजातो थेरे अधिमत्तं सिनेहमकासि । सो थेरे सिनेहेनेव कालं कत्वा सावत्थियं थेरस्सूपट्ठाककुले पटिसन्धिं गण्णि । तंखणेयेव पनस्स माता “कुच्छियं मे गब्भो पतिट्ठितो”ति जत्वा सामिकस्स आरोचेसि । सो तस्सा गब्भपरिहारं अदासि ।

तस्सा अच्चुण्हअतिसीतअतिअम्बिलादिपरिभोगं वज्जेत्वा सुखेन गब्भं परिहरियमानाय एवरूपो दोहळो उप्पज्जि “अहो वताहं सारिपुत्तत्थेरप्पमुखानि पञ्च भिक्खुसतानि निमन्तेत्वा गेहे निसीदापेत्वा असम्भिन्नखीरपायसं दत्वा सयम्पि कासायवत्थानि परिदहित्वा सुवण्णसरकं आदाय आसनपरियन्ते निसीदित्वा एत्तकानं भिक्खून् उच्छिट्ठपायसं परिभुज्जेय्य”न्ति । तस्सा किर सो कासायवत्थपरिदहने दोहळो कुच्छियं पुत्तस्स बुद्धसासने पब्बज्जाय पुब्बनिमित्तं अहोसि । अथस्सा जातका “धम्मिको नो धीताय दोहळो”ति सारिपुत्तत्थेरं सङ्गत्थेरं कत्वा पञ्चन्नं भिक्खुसतानं

असम्भिन्नखीरपायसं अदंसु। सापि एकं कासावं निवासेत्वा एकं पारुपित्वा सुवण्णसरकं गहेत्वा आसनपरियन्ते निसिन्ना उच्छिष्टपायसं परिभुज्जि, दोहळो पटिप्पस्सम्भि। तस्सा याव गम्भवुद्धाना अन्तरन्तरा कतमङ्गलेसुपि, दसमासच्चयेन पुत्तं विजाताय कतमङ्गलेसुपि सारिपुत्तत्थेरप्पमुखानं पञ्चन्नं भिक्खुसतानं अप्पोदकमधुपायसमेव अदंसु। पुब्बे किरेस दारकेन ब्राह्मणकाले दिन्नपायसस्स निस्सन्दो।

जातमङ्गलदिवसे पन तं दारकं पातोव न्हापेत्वा मण्डेत्वा सिरिसयने सतसहस्सगघनिकस्स कम्बलस्स उपरि निपज्जापेसु। सो तत्थ निपन्नकोव थेरं ओलोकेत्वा “अयं मे पुब्बाचरियो, मया थेरं निस्साय अयं सम्पत्ति लब्धा, मया इमस्स एकं परिच्चागं कातुं वट्ठती”ति सिक्खापदगहणत्थाय आनीयमानो तं कम्बलं चूळङ्गुलिया वेठेत्वा अगगहेसि। अथस्स “अङ्गुलियं कम्बलो लग्गो”ति ते तं हरितुं आरभिसु। सो परोदि। जातका “अपेथ, मा दारकं रोदापेथा”ति कम्बलेनेव सद्धिं आनयिसु। सो थेरं वन्दनकाले कम्बलतो अङ्गुलिं अपकट्ठित्वा कम्बलं थेरस्स पादमूले पातेसि। जातका “दहरकुमारेन अजानित्वा कत”न्ति अवत्वा “पुत्तेन नो दिन्नं, परिच्चत्तमेव होतु, भन्ते”ति वत्वा, “भन्ते, सतसहस्सगघनिकेन कम्बलेन पूजाकारकस्स तुम्हाकं दासस्स सिक्खापदानि देथा”ति आहंसु। “को नामो अयं दारको”ति? “भन्ते, अय्येन समाननामको, तिस्सो नामेस भविस्सती”ति। थेरो किर गिहिकाले उपतिस्समाणवो नाम अहोसि। मातापिस्स चिन्तेसि — “न मया पुत्तस्स अज्झासयो भिन्दितब्बो”ति। एवं दारकस्स नामकरणमङ्गलं कत्वा पुन तस्स आहारपरिभोगमङ्गलेपि पुन तस्स कण्णविज्जनमङ्गलेपि दुस्सगहणमङ्गलेपि चूळाकप्पनमङ्गलेपि सारिपुत्तत्थेरप्पमुखानं पञ्चन्नं भिक्खुसतानं अप्पोदकमधुपायसमेव अदंसु।

दारको वुद्धिमन्वाय सत्तवस्सिककाले मातरं आह — “अम्म, थेरस्स सन्तिके पब्बजिस्सामी”ति। “साधु, तात, पुब्बेवाहं ‘न मया पुत्तस्स अज्झासयो भिन्दितब्बो’ति मनं अकासिं, पब्बज, पुत्ता”ति थेरं निमन्तापेत्वा तस्स आगतस्स भिक्खुञ्च दत्वा, “भन्ते, तुम्हाकं दासो ‘पब्बजिस्सामी’ति वदति, इमं आदाय सायं विहारं आगमिस्सामा”ति थेरं उय्योजेत्वा सायन्हसमये महन्तेन सक्कारसम्मानेन पुत्तं आदाय विहारं गन्त्वा थेरस्स निव्यादेसि। थेरो तेन सद्धिं कथेसि — “तिस्स, पब्बज्जा नाम दुक्करा, उण्हेन अत्थे सति सीतं लभति, सीतेन अत्थे सति उण्हं लभति, पब्बजिता किच्चेन जीवन्ति, त्वञ्च सुखेधितो”ति। “भन्ते, अहं तुम्हेहि वुत्तनियामेनेव सब्बं कातुं सक्खिस्सामी”ति। थेरो “साधू”ति वत्वा तस्स पटिकूलमनसिकारवसेन तचपञ्चककम्मट्ठानं आचिक्खित्वा तं पब्बाजेसि। सकलम्पि हि द्वित्तिसाकारं कथेतुं वट्ठतियेव। सब्बं कथेतुं असक्कोन्तेन पन तचपञ्चककम्मट्ठानं कथेतब्बमेव। इदज्झि कम्मट्ठानं सब्बबुद्धानं अविजहितमेव। केसादीसु एकेककोट्ठासेसु अरहत्तं पत्तानं भिक्खूनम्पि भिक्खुनीनम्पि उपासकानम्पि उपासिकानम्पि परिच्छेदो नत्थि। अब्यत्ता भिक्खू पन पब्बजेन्ता अरहत्तस्सूपनिस्सयं नासेन्ति। तस्मा थेरो कम्मट्ठानं आचिक्खित्वा पब्बाजेत्वा दससु सीलेसु पतिट्ठापेसि।

मातापितरो पुत्तस्स पब्बजितसक्कारं करोन्ता सत्ताहं विहारेयेव बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स अप्पोदकमधुपायसमेव अदंसु। भिक्खूपि “निबद्धं अप्पोदकमधुपायसं परिभुज्जितुं न सक्कोमा”ति उज्झायिसु। तस्सपि मातापितरो सत्तमे दिवसे सायं गेहं अगमंसु। सामणरो अट्ठमे दिवसे भिक्खूहि सद्धिं पिण्डाय पाविसि। सावत्थिवासिनो “सामणरो किर अज्ज पिण्डाय पविसिस्सति, सक्कारमस्स करिस्सामा”ति पञ्चहि साटकसतेहि चुम्बटकानि कत्वा पञ्च पिण्डपातसतानि सज्जेत्वा आदाय पटिपथे ठत्वा अदंसु, पुनदिवसे विहारस्स उपवनं आगन्त्वा अदंसु। एवं सामणरो द्वीहेव दिवसेहि साटकसहस्सेहि सद्धिं पिण्डपातसहस्सं लभित्वा भिक्खुसङ्घस्स दापेसि। ब्राह्मणकाले दिन्नथूलसाटकस्स किरेस निस्सन्दो। अथस्स भिक्खू “पिण्डपातदायकतिस्सो”ति नामं करिंसु।

पुनेकदिवसं सामणोरो सीतकाले विहारचारिकं चरन्तो भिक्खू तत्थ तत्थ अगिसालादीसु विसिब्बेन्ते दिस्वा आह — “किं, भन्ते, विसिब्बेन्ता निसिन्नात्था”ति? “सीतं नो पीळेति सामणोरो”ति । “भन्ते, सीतकाले नाम कम्बलं पारुपितुं वट्टति । सो हि सीतं पटिबाहितुं समत्थो”ति । सामणेर “त्वं महापुज्जो कम्बलं लभेय्यासि, अम्हाकं कुतो कम्बलो”ति । “तेन हि, भन्ते, कम्बलत्थिका मया सद्धिं आगच्छन्तू”ति सकलविहारे आरोचापेसि । अथ भिक्खू “सामणोरेन सद्धिं गन्त्वा कम्बलं आहरिस्सामा”ति सत्तवस्सिकसामणेरं निस्साय सहस्समत्ता भिक्खू निक्खमिंसु । सो “एत्तकानं भिक्खूनं कुतो कम्बलं लभिस्सामी”ति चित्तम्पि अनुप्पादेत्वा ते आदाय नगराभिमुखो पायासि । सुदिन्नस्स हि दानस्स एवरूपो आनुभावो होति । सो बहिनगरेयेव घरपटिपाटिया चरन्तो पञ्च कम्बलसतानि लभित्वा अन्तो नगरं पाविसि । मनुस्सा इतो चितो च कम्बले आहरन्ति ।

एको पन पुरिसो आपणद्वारेन आगच्छन्तो पञ्च कम्बलसतानि पसारेत्वा निसिन्नं एकं आपणिकं दिस्वा आह — “अम्भो, एको सामणोरो कम्बले संहरन्तो आगच्छति, तव कम्बले पटिच्छादेही”ति? “किं पन सो दिन्नके गणहाति, उदाहु अदिन्नके”ति? “दिन्नके गणहाती”ति । “एवं सन्ते सचे इच्छामि, दस्सामि, नो चे, न दस्सामि, गच्छ त्वं”न्ति उय्योजेसि । मच्छरिनो हि अन्धबाला एवरूपेसु दानं ददमानेसु मच्छरायित्वा असदिसदानं दिस्वा मच्छरायन्तो काळो (ध० प० १७७) विय निरये निब्बत्तन्ति । आपणिको चिन्तेसि — “अयं पुरिसो अत्तनो धम्मताय आगच्छमानो ‘तव कम्बले पटिच्छादेही’ति मं आह । ‘सचेपि सो दिन्नकं गणहा’ति, अहं पन ‘मम सन्तकं सचे इच्छामि, दस्सामि, नो चे, न दस्सामी’ति अवचं, दिट्ठकं पन अदेन्तस्स लज्जा उप्पज्जति, अत्तनो सन्तकं पटिच्छादेन्तस्स दोसो नत्थि, इमेसु पञ्चकम्बलसतेसु द्वे कम्बलानि सतसहस्सगघनिकानि, इमानेव पटिच्छादेतुं वट्टती”ति । द्वेपि कम्बले दसाय दसं सम्बन्धित्वा तेसं अन्तरे पक्खिपित्वा पटिच्छादेसि । सामणोरोपि भिक्खुसहस्सेन सद्धिं तं पदेसं पापुणि । आपणिकस्स सामणेरं दिस्वाव पुत्तसिनेहो उप्पज्जि, सकलसरीरं सिनेहेन परिपुण्णं अहोसि । सो चिन्तेसि — “तिट्ठतु कम्बलानि, इमं दिस्वा हृदयमंसम्पि दातुं युत्त”न्ति । ते द्वेपि कम्बले नीहरित्वा सामणेरस्स पादमूले ठपेत्वा वन्दित्वा, “भन्ते, तथा दिट्ठधम्मस्स भागी अस्स”न्ति अवच । सोपिस्स “एवं होतू”ति अनुमोदनं अकासि ।

सामणोरो अन्तो नगरेपि पञ्च कम्बलसतानि लभि । एवं एकदिवसंयेव कम्बलसहस्सं लभित्वा भिक्खुसहस्सस्स अदासि । अथस्स कम्बलदायकतिस्सत्थेरोति नामं करिंसु । एवं नामकरणदिवसे दिन्नकम्बलो सत्तवस्सिककाले कम्बलसहस्सभावं पापुणि । बुद्धसासनज्झि ठपेत्वा नत्थज्जं तं ठानं, यत्थ अप्पं दिन्नं बहुं होति, बहुं दिन्नं बहुतरं । तेनाह भगवा —

“तथारूपोयं, भिक्खवे, भिक्खुसङ्घो, यथारूपे भिक्खुसङ्घे अप्पं दिन्नं बहुं होति, बहुं दिन्नं बहुतर”न्ति (म० नि० ३.१४६) —

एवं सामणोरो एककम्बलस्स निस्सन्देन सत्तवस्सिकोव कम्बलसहस्सं लभि । तस्स जेतवने विहरन्तस्स अभिक्खणं जातिदायका सन्तिकं आगन्त्वा कथासल्लापं करोन्ति । सो चिन्तेसि — “मया इध वसन्तेन जातिदायकेसु आगन्त्वा कथेन्तेसु अकथेतुम्पि न सक्का, एतेहि सद्धिं कथापपञ्चेन अत्तनो पतिट्ठं कातुं न सक्का, यंनूनाहं सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं उगगणित्वा अरज्जं पविसेय्य”न्ति । सो सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा याव अरहत्ता कम्मट्ठानं कथापेत्वा उपज्झायं वन्दित्वा पत्तचीवरमादाय विहारा निक्खमित्वा “सचे आसन्नट्ठाने वसिस्सामि, जातका मं पक्कोसिस्सन्ती”ति वीसति योजनसतं मगं अगमासि । अथेकेन गामद्वारेन गच्छन्तो एकं महल्लकपुरिसं दिस्वा पुच्छि — “किं नु खो, महाउपासक,

इमस्मिं पदेसे वसन्तानं आरञ्जकविहारो अत्थी'ति? “अत्थि, भन्ते”ति। “तेन हि मे मग्गं आचिक्खाही”ति। महल्लकउपासकस्स पन तं दिस्वाव पुत्तसिनेहो उदपादि। अथस्स तत्थेव ठितो अनाचिक्खित्वा “एहि, भन्ते, आचिक्खिस्सामि ते”ति गहेत्वा अगमासि। सामणेरो तेन सद्धिं गच्छन्तो अन्तरामग्गे नानापुप्फफलपटिमण्डिते रुक्खपब्बतपदेसे दिस्वा “अयं, उपासक, किं पदेसो नाम, अयं उपासक किं पदेसो नामा”ति पुच्छि। सोपिस्स तेसं नामानि आचिक्खन्तो आरञ्जकविहारं पत्वा “इदं, भन्ते, फासुकट्टानं, इधेव वसाही”ति वत्वा, “भन्ते, को नामो त्व”न्ति नामं पुच्छित्वा “अहं वनवासीतिस्सो नाम उपासका”ति वुत्ते, “स्वे अम्हाकं गामे भिक्खाय चरितुं वट्ठती”ति वत्वा निवत्तित्वा अन्तोगाममेव गतो। “वनवासीतिस्सो नाम विहारं आगतो, तस्स यागुभत्तादीनि पटियादेथा”ति मनुस्सानं आरोचेसि।

सामणेरो पठममेव तिस्सो नाम हुत्वा ततो पिण्डपातदायकतिस्सो कम्बलदायकतिस्सो वनवासीतिस्सोति तीणि नामानि लभित्वा सत्तवस्सभन्तरे चत्तारि नामानि लभि। सो पुनदिवसे पातोव तं गामं पिण्डाय पाविसि। मनुस्सा भिक्खं दत्वा वन्दिंसु। सामणेरो “सुखिता होथ, दुक्खा मुच्चथा”ति आह। एकमनुस्सोपि तस्स भिक्खं दत्वा पुन गेहं गन्तुं नासक्खि, सब्बेव ओलोकेन्ता अट्ठंसु। सोपि अत्तनो यापनमत्तमेव गण्हि। सकलगामवासिनो तस्स पादमूले उरेन निपज्जित्वा, “भन्ते, तुम्हेसु इमं तेमासं इध वसन्तेसु मयं तीणि सरणानि गहेत्वा पञ्चसु सीलेसु पतिट्ठाय मासस्स अट्ठ उपोसथकम्मानि उपवसिस्साम, इध वसनत्थाय नो पटिज्जं देथा”ति। सो उपकारं सल्लक्खेत्वा तेसं पटिज्जं दत्वा निबद्धं तत्थेव पिण्डपातचारं चरि। वन्दितवन्दितक्खणे च “सुखिता होथ, दुक्खा मुच्चथा”ति पदद्वयमेव कथेत्वा पक्कामि। सो तत्थेवपठममासञ्च दुतियमासञ्च वीतिनामेत्वा ततियमासे गच्छन्ते सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि।

अथस्स पवारत्वा वुट्ठवस्सकाले उपज्झायो सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा आह — “अहं, भन्ते, तिस्ससामणेरस्स सन्तिकं गच्छामी”ति। “गच्छ, सारिपुत्ता”ति। सो अत्तनो परिवारे पञ्चसते भिक्खू आदाय पक्कन्तो, “आवुसो मोग्गल्लान, अहं तिस्ससामणेरस्स सन्तिकं गच्छामी”ति आह। महामोग्गल्लानत्थेरो “अहम्मि, आवुसो, गच्छामी”ति पञ्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं निक्खमि। एतेनुपायेन महाकस्सपत्थेरो अनुरुद्धत्थेरो उपालित्थेरो पुण्णत्थेरोति सब्बे महासावका पञ्चहि पञ्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं निक्खमिंसु। सब्बेपि महासावकानं परिवारा चत्तालीस भिक्खुसहस्सानि अहेसुं। ते वीसतियोजनसतं मग्गं गन्त्वा गोचरगामं सम्पत्ता। सामणेरस्स निबद्धपट्टाको उपासको द्वारेयेव दिस्वा पच्चुगन्त्वा वन्दि।

अथ नं सारिपुत्तत्थेरो पुच्छि — “अत्थि नु खो, उपासक, इमस्मिं पदेसे आरञ्जकविहारो”ति? “अत्थि, भन्ते”ति। “सभिक्खुको, अभिक्खुको”ति? “सभिक्खुको, भन्ते”ति। “को नामो तत्थ वसती”ति? “वनवासीतिस्सो, भन्ते”ति। “तेन हि मग्गं नो आचिक्खा”ति। “के तुम्हे, भन्ते”ति? “मयं सामणेरस्स सन्तिकं आगता”ति। उपासको ओलोकेत्वा धम्मसेनापतिं आदिं कत्वा सब्बेपि महासावके सज्जानित्वा निरन्तरं पीतिया फुट्टसरीरो हुत्वा “तिट्ठथ ताव, भन्ते”ति वेगेन गामं पविसित्वा “एते, अय्या, सारिपुत्तत्थेरं आदिं कत्वा असीति महासावका अत्तनो अत्तनो परिवारेहि सद्धिं सामणेरस्स सन्तिकं आगता, मज्जपीठपच्चत्थरणदीपतेलादीनि गहेत्वा वेगेन निक्खमथा”ति उग्घोसेसि। मनुस्सा “तावदेव मज्जादीनि गहेत्वा थेरानं पदानुपदिका हुत्वा थेरेहि सद्धियेव विहारं पविसिंसु। सामणेरो भिक्खुसङ्घं सज्जानित्वा कतिपयानं महाथेरानं पत्तचीवरानि पटिगहेत्वा वत्तमकासि। तस्स थेरानं वसनट्टानं संविदहन्तस्स पत्तचीवरं पटिसामेन्तस्सेव अन्धकारो जाता”ति। सारिपुत्तत्थेरो उपासके आह — “गच्छथ, उपासका, तुम्हाकं अन्धकारो जातो”ति। “भन्ते, अज्ज धम्मस्सवनदिवसो, न मयं गमिस्साम, धम्मं सुणिस्साम, इतो पुब्बे धम्मस्सवनम्मि नत्थी”ति। “तेन हि, सामणेरो, दीपं जालेत्वा धम्मस्सवनस्स कालं घोसेही”ति। सो तथा अकासि। अथ नं थेरो आह — “तिस्स तव उपट्टाका ‘धम्मं

सोतुकामाम्हा'ति वदन्ति, कथेहि तेसं धम्म'न्ति । उपासका एकप्पहारेनेव उट्ठाया, “भन्ते, अम्हाकं अय्यो ‘सुखिता होथ, दुक्खा मुच्चथा’ति इमानि द्वे पदानि ठपेत्वा अज्जं धम्मकथं न जानाति, अम्हाकं अज्जं धम्मकथिकं देथा’ति वदिंसु । “सामणेरो पन अरहत्तं पत्वापि नेव तेसं धम्मकथं कथेसी’ति ।

तदा पन नं उपज्झायो, “सामणेर, कथं पन सुखिता होन्ति, ‘कथं पन दुक्खा मुच्चन्ती’ति इमेसं नो द्विन्नं पदानं अत्थं कथेही’ति आह । सो “साधु, भन्ते’ति चित्तबीजनिं गहेत्वा धम्मासनं आरुह्य पञ्चहि निकायेहि अत्थञ्च कारणञ्च आकङ्कित्वा घनवस्सं वस्सन्तो चातुदीपकमहामेघो विय खन्धधातुआयतनबोधिपक्खियधम्मे विभजन्तो अरहत्तकूटेन धम्मकथं कथेत्वा, “भन्ते, एवं अरहत्तप्पत्तस्स सुखं होति, अरहत्तं पत्तोयेव दुक्खा मुच्चति, सेसजना जातिदुक्खादीहि चेव निरयदुक्खादीहि च न परिमुच्चन्ती’ति आह । “साधु, सामणेर, सुकथितो ते पटिभाणो, इदानि सरभज्जं भणाही’ति । सो सरभज्जमि भणि । अरुणे उगच्छन्ते सामणेरस्स उपट्ठाकमनुस्सा द्वे भागा अहेसुं । एकच्चे “न वत नो इतो पुब्बे एवरूपो कक्खळो दिट्ठपुब्बो । कथञ्चि नाम एवरूपं धम्मकथं जानन्तो एत्तकं कालं मातापितुट्ठाने ठत्वा उपट्ठहन्तानं मनुस्सानं एकमि धम्मपदं न कथेसी’ति कुञ्जिंसु । एकच्चे “लाभा वत नो, ये मयं एवरूपं भदन्तं गुणं वा अगुणं वा अजानन्तापि उपट्ठहिम्ह, इदानि च पनस्स सन्तिके धम्मं सोतुं लभिम्हा’ति तुस्सिंसु ।

सम्मासम्बुद्धोपि तं दिवसं पच्चूससमये लोकं वोलोकेन्तो वनवासीतिस्सस्स उपट्ठाके अत्तनो जाणजालस्स अन्तो पविट्ठे दिस्वा “किं नु खो भविस्सती’ति आवज्जेन्तो इममत्थं उपधारेसि “वनवासीतिस्ससामणेरस्स उपट्ठाका एकच्चे तुट्ठा, एकच्चे कुट्ठा, मयं पुत्तस्स पन सामणेरस्स कुट्ठा निरयभागिनो भविस्सन्ति, गन्तब्बमेव तत्थ मया, मयि गते सब्बेपि ते सामणेरे मेत्तचित्तं कत्वा दुक्खा मुच्चिस्सन्ती’ति । तेपि मनुस्सा भिक्खुसङ्घं निमन्तेत्वा गामं गन्त्वा मण्डपं कारेत्वा यागुभत्तादीनि सम्पादेत्वा आसनानि पज्जापेत्वा सङ्घस्स आगमनमगं ओलोकेन्ता निसीदिंसु । भिक्खूपि सरीरपटिजगनं कत्वा भिक्खाचारवेलाय गामं पिण्डाय पविसन्ता सामणेरं पुच्छिंसु — “किं, तिस्स, त्वं अम्हेहि सद्धिं गमिस्ससि, उदाहु पच्छा’ति? “मम गमनवेलायमेव गमिस्सामि, गच्छथ तुम्हे, भन्ते’ति । भिक्खू पत्तचीवरमादाय पविसिंसु ।

सत्था जेतवनस्मियेव चीवरं पारुपित्वा पत्तमादाय एकचित्तक्खणेनेव गन्त्वा भिक्खूनं पुरतो ठितमेव अत्तानं दस्सेसि । “सम्मासम्बुद्धो आगतो’ति सकलगामो सङ्घुभित्वा एककोलाहलो अहोसि । मनुस्सा उदग्गचित्ता बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निसीदापेत्वा यागुं दत्वा खज्जकं अदंसु । सामणेरो भत्ते अनिट्ठितेयेव अन्तोगामं पाविसि । गामवासिनो नीहरित्वा तस्स सक्कच्चं भिक्खुं अदंसु । सो यापनमत्तं गहेत्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पत्तं उपनामेसि । सत्था “आहर, तिस्सा’ति हत्थं पसारेत्वा पत्तं गहेत्वा “पस्स, सारिपुत्त, तव सामणेरस्स पत्त’न्ति थेरस्स दस्सेसि । थेरो सत्थु हत्थतो पत्तं गहेत्वा सामणेरस्स दत्वा “गच्छ, अत्तनो पत्तट्ठाने निसीदित्वा भत्तकिच्चं करोही’ति आह ।

गामवासिनो बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं परिविसित्वा सत्थारं वन्दित्वा अनुमोदनं याचिंसु । सत्था अनुमोदनं करोन्तो एवमाह — “लाभा वत वो उपासका, ये तुम्हे अत्तनो कुलूपकं सामणेरं निस्साय सारिपुत्तं मोग्गल्लानं कस्सपं अनुरुद्धन्ति असीतिमहासावके दस्सनाय लभथ, अहमि तुम्हाकं कुलूपकमेव निस्साय आगतो, बुद्धदस्सनमि वो इमं निस्सायेव लद्धं, लाभा वो, सुलद्धं वो’ति । मनुस्सा चिन्तयिंसु — “अहो अम्हाकं लाभा, बुद्धानज्चेव भिक्खुसङ्घस्स च आराधनसमत्थं अम्हाकं अय्यं दस्सनाय लभाम, देय्यधम्मज्चस्स दातुं लभामा’ति सामणेरस्स कुट्ठा मनुस्सा तुस्सिंसु । तुट्ठा मनुस्सा भिय्योसोमत्ताय पसीदिंसु । अनुमोदनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसु । सत्था उट्ठायासना पक्कामि । मनुस्सा सत्थारं अनुगन्त्वा वन्दित्वा निवत्तिंसु । सत्था सामणेरेन सद्धिं समधुरेन गच्छन्तो, “सामणेर, अयं पदेसो कोनामो, अयं

पदेसो कोनामो”ति पुब्बे तस्स उपासकेन दस्सितपदेसे पुच्छन्तो अगमासि । सामणरोपि, “भन्ते, अयं इत्थन्नामो, अयं इत्थन्नामो”ति आचिक्खमानोव अगमासि । सत्था तस्स वसनट्ठानं गन्त्वा पब्बतमत्थकं अभिरुहि । तत्थ ठितानं पन महासमुद्धो पज्जायति । सत्था सामणेरं पुच्छि — “तिस्स, पब्बतमत्थके ठितो इतो चितो च ओलोकेत्वा किं पस्ससी”ति? “महासमुद्धं, भन्ते”ति । “महासमुद्धं दिस्वा किं चिन्तेसी”ति? “मम दुक्खितकाले रोदन्तस्स चतूहि महासमुद्धेहि अतिरेकतरेन अस्सुना भवितव्वन्ति इदं, भन्ते, चिन्तेसि”न्ति । “साधु साधु, तिस्स, एवमेतं । एकेकस्स हि सत्तस्स दुक्खितकाले पग्घरितअस्सूनि चतूहि महासमुद्धेहि अतिरेकतरानेवा”ति । इदञ्च पन वत्वा इमं गाथमाह —

“चतूसु समुद्धेसु जलं परित्तकं,
ततो बहं अस्सुजलं अनप्पकं ।
दुक्खेन फुट्ठस्स नरस्स सोचना,
किंकारणा सम्म तुवं पमज्जसी”ति ॥

अथ नं पुन पुच्छि — “तिस्स, कहं वससी”ति? “इमस्मिं पब्भारे, भन्ते”ति । “तत्थ पन वसन्तो किं चिन्तेसी”ति? “मया मरन्तेन इमस्मिं ठाने कतस्स सरीरनिक्खेपस्स परिच्छेदो नत्थी”ति चिन्तेसि, भन्ते”ति । “साधु साधु, तिस्स, एवमेतं । इमेसज्झि सत्तानं पथवियं निपज्जित्वा अमतट्ठानं नाम नत्थी”ति वत्वा —

“उपसाळकनामानि, सहस्सानि चतुद्दस ।
अस्मिं पदेसे दट्ठानि, नत्थि लोके अनामतं ॥

“यम्हि सच्चञ्च धम्मो च, अहिंसा संयमो दमो ।
एतं अरिया सेवन्ति, एतं लोके अनामत”न्ति ॥ (जा०१.२.३१-३२) —

इमं दुक्कनिपाते **उपसाळकजातकं** कथेसि । इति पथवियं सरीरनिक्खेपं कत्वा मरन्तेसु सत्तेसु अमतपुब्बपदेसे मरन्ता नाम नत्थि, आनन्दत्थेरसदिसा पन अमतपुब्बपदेसे परिनिब्बायन्ति ।

आनन्दत्थेरो किर वीसवस्ससतिककाले आयुसङ्खारं ओलोकेन्तो परिक्खीणभावं जत्वा “इतो सत्तमे दिवसे परिनिब्बायिस्सामी”ति आरोचेसि । तं पवत्तिं सुत्वा रोहिणीनदिया उभयतीरवासिकेसु मनुस्सेसु ओरिमतीरवासिका “मयं थेरस्स बहूपकारा, अम्हाकं सन्तिके परिनिब्बायिस्सती”ति वदिंसु । परतीरवासिकापि “मयं थेरस्स बहूपकारा, अम्हाकं सन्तिके परिनिब्बायिस्सती”ति वदिंसु । थेरो तेसं वचनं सुत्वा “उभयतीरवासिनो मय्हं उपकारा, इमे नाम अनुपकाराति न सक्का वत्तुं, सचाहं ओरिमतीरे परिनिब्बायिस्सामि, परतीरवासिनो धातुगहणत्थं तेहि सद्धिं कलहं करिस्सन्ति । सचे परतीरे परिनिब्बायिस्सामि, ओरिमतीरवासिनोपि तथा करिस्सन्ति, कलहो उप्पज्जमानोपि मं निस्सायेव उप्पज्जिस्सति, वूपसममानोपि मं निस्सायेव वूपसमिस्सती”ति चिन्तेत्वा “ओरिमतीरवासिनोपि मय्हं उपकारा, परतीरवासिनोपि मय्हं उपकारा, अनुपकारापि नाम नत्थि, ओरिमतीरवासिनो ओरिमतीरेयेव सन्निपतन्तु, परतीरवासिनोपि परतीरेयेवा”ति आह । ततो सत्तमे दिवसे मज्झेनदिया सत्ततालप्पमाणे आकासे पल्लङ्केन निसीदित्वा महाजनस्स धम्मं कथेत्वा “मम सरीरं मज्झे भिज्जित्वा एको भागो ओरिमतीरे पततु, एको भागो परतीरे”ति अधिद्वाय यथानिसिन्नोव तेजोधातुं समापज्जि, जाला उट्ठहिंसु । सरीरं मज्झे भिज्जित्वा एको भागो ओरिमतीरे पति, एको भागो परतीरे । ततो महाजनो परिदेवि, पथविउन्द्रियनसद्धो विय आरोदनसद्धो अहोसि । सत्थु परिनिब्बाने आरोदनसद्धतोपि कारुज्जतरो अहोसि । मनुस्सा चत्तारो

मासे रोदन्ता परिदेवन्ता “सत्थु पत्तचीवरग्गाहके तिठ्ठन्ते सत्थु ठितकालो विय नो अहोसि, इदानि नो सत्था परिनिब्बुतो”ति विप्पलपन्ता विरवन्ता विचरिंसूति ।

पुन सत्था सामणेरं पुच्छि — “तिस्स, इमस्मिं वनसण्डे दीपिआदीनं सद्धेन भायसि, न भायसी”ति? “न भायामि भगवा, अपिच खो पन मे एतेसं सद्धं सुत्वा वनरति नाम उप्पज्जती”ति वत्वा सट्ठिमत्ताहि गाथाहि वनवण्णनं नाम कथेसि । अथ नं सत्था “तिस्सा”ति आमन्तेसि । “किं, भन्ते”ति? “मयं गच्छाम, त्वं गमिस्ससि, निवत्तिस्ससी”ति । “मयं उपज्झाये मं आदाय गच्छन्ते गमिस्सामि, निवत्तेन्ते निवत्तिस्सामि, भन्ते”ति । सत्था भिक्खुसङ्घेन सद्धिं पक्कामि । सामणेरस्स पन निवत्तितुमेव अज्झासयो, थेरो तं जत्वा “तिस्स, सचे निवत्तितुकामो, निवत्ता”ति आह । सो सत्थारज्ज भिक्खुसङ्घञ्च वन्दित्वा निवत्ति । सत्था जेतवनमेव अगमासि ।

भिक्खूनं धम्मसभायं कथा उदपादि — “अहो वत वनवासीतिस्ससामणरो दुक्करं करोति, पटिसन्धिग्गहणतो पट्टायस्स जातका सत्तसु मङ्गलेसु पञ्चन्नं भिक्खुसतानं अप्पोदकमधुपायसमेव अदंसु, पब्बजितकाले अन्तोविहारे बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स सत्त दिवसानि अप्पोदकमधुपायसमेव अदंसु । पब्बजित्वा अट्ठमे दिवसे अन्तोगामं पविसन्तो द्वीहेव दिवसेहि साटकसहस्सेन सद्धिं पिण्डपातसहस्सं लभि, पुनेकदिवसं कम्बलसहस्सं लभि । इतिस्स इध वसनकाले महालाभसक्कारो उप्पज्जि, इदानि एवरूपं लाभसक्कारं छुट्ठेत्वा अरज्जं पविसित्वा मिस्सकाहारेन यापेति, दुक्करकारको वत तिस्ससामणरो”ति । सत्था आगन्त्वा, “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “आम, भिक्खवे, लाभूपनिसा नामेसा अज्जा, निब्बानगामिनी पटिपदा अज्जा । ‘एवं लाभं लभिस्सामी’ति हि आरज्जिकादिधुतङ्गसमादानवसेन लाभूपनिसं रक्खन्तस्स भिक्खुनो चत्तारो अपाया विवट्ठद्वारा एव तिठ्ठन्ति, निब्बानगामिनिया पन पटिपदाय उप्पन्नं लाभसक्कारं पहाय अरज्जं पविसित्वा घटेन्तो वायमन्तो अरहत्तं गणहाती”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

७५. “अज्जा हि लाभूपनिसा, अज्जा निब्बानगामिनी ।

एवमेतं अभिज्जाय, भिक्खु बुद्धस्स सावको ।

सक्कारं नाभिनन्देय्य, विवेकमनुब्रूहये”ति ॥

तत्थ अज्जा हि लाभूपनिसा, अज्जा निब्बानगामिनीति लाभूपनिसा नामेसा अज्जा एव, अज्जा निब्बानगामिनी पटिपदा । लाभुप्पादकेन हि भिक्खुना थोकं अकुसलकम्मं कातुं वट्ठति, कायवङ्कादीनि कातब्बानि होन्ति । यस्मिंहि काले कायवङ्कादीसु किञ्चि करोति, तदा लाभो उप्पज्जति । पायसपातियज्जि वट्ठं अकत्वा उजुकमेव हत्थं ओतारेत्वा उक्खिपन्तस्स हत्थो मक्खितमत्तकोव होति, वट्ठं कत्वा ओतारेत्वा उक्खिपन्तस्स पन पायसपिण्डं उद्धरन्तोव निक्खमति, एवं कायवङ्कादीनि करणकालेयेव लाभो उप्पज्जति । अयं अधम्मिका लाभूपनिसा नाम । उपधिसम्पदा चीवरधारणं बाहुसच्चं परिवारो अरज्जवासोति एवरूपेहि पन कारणेहि उप्पन्नो लाभो धम्मिको नाम होति । निब्बानगामिनिं पटिपदं पूरेन्तेन पन भिक्खुना कायवङ्कादीनि पहातब्बानि । अनन्धेनेव अन्धेन विय, अमूगेनेव मूगेन विय, अबधिरेनेव बधिरेन विय भवितुं वट्ठति । असठेन अमायेन भवितुं वट्ठति । एवमेतन्ति एतं लाभुप्पादनं पटिपदञ्च निब्बानगामिनिं पटिपदञ्च एवं जत्वा सब्बेसं सङ्गतासङ्गतधम्मानं बुज्जनट्ठेन बुद्धस्स सवनन्ते जातट्ठेन ओवादानुसासनिं वा सवनट्ठेन सावको भिक्खु अधम्मिकं चतुपच्चयसक्कारं नाभिनन्देय्य, न चेव धम्मिकं पटिक्कोसेय्य, कायविवेकादिकं विवेकं अनुब्रूहये । तत्थ कायविवेकोति कायस्स एकीभावो । चित्तविवेकोति अट्ठ समापत्तियो । उपधिविवेकोति निब्बानं । तेसु कायविवेको

गणसङ्गणिकं विनोदेति, चित्तविवेको किलेससङ्गणिकं विनोदेति, उपधिविवेको सङ्खारसङ्गणिकं विनोदेति ।
कायविवेको चित्तविवेकस्स पच्चयो होति, चित्तविवेको उपधिविवेकस्स पच्चयो होति । वुत्तम्पिहेतं —

“कायविवेको च विवेकट्टकायानं नेक्खम्माभिरतानं, चित्तविवेको च परिसुद्धचित्तानं परमवोदानप्पत्तानं,
उपधिविवेको च निरुपधीनं पुग्गलानं विसङ्खारगतानं”न्ति (महानि० १५०) । —

इमं तिविधम्पि विवेकं ब्रूहेय्यं वट्ठेय्यं, उपसम्पज्ज विहरेय्याति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

वनवासीतिस्ससामणेरवत्थु पन्नरसमं ।

बालवग्गवण्णना निट्ठिता ।

पञ्चमो वग्गो ।

६. पण्डितवग्गो

१. राधत्थेरवत्थु

निधीनंव पवत्तारन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो आयस्मन्तं राधत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सो किर गिहिकाले सावत्थियं दुग्गतब्राह्मणो अहोसि । सो “भिक्षून् सन्तिके जीविस्सामी”ति चिन्तेत्वा विहारं गन्त्वा
अप्पहरितकं करोन्तो परिवेणं सम्मज्जन्तो मुखधोवनादीनि ददन्तो अन्तोविहारेयेव वसि । भिक्षूपि नं सङ्गहिंसु, पब्बाजेतुं
पन न इच्छन्ति । सो पब्बज्जं अलभमानो किसो अहोसि । अथेकदिवसं सत्था पच्चूसकाले लोकं वोलोकेन्तो तं ब्राह्मणं
दिस्वा “किं नु खो”ति उपधारेन्तो “अरहा भविस्सती”ति जत्वा सायन्हसमये विहारचारिकं चरन्तो विय ब्राह्मणस्स
सन्तिकं गन्त्वा, “ब्राह्मण, किं करोन्तो विचरसी”ति आह । “भिक्षून् वत्तपटिवत्तं करोन्तो, भन्ते”ति । “लभसि नेसं
सन्तिका सङ्गह”न्ति? “आम, भन्ते, आहारमत्तं लभामि, न पन मं पब्बाजेन्ती”ति । सत्था एतस्मिं निदाने भिक्षुसङ्घं
सन्निपातापेत्वा तमत्थं पुच्छित्वा, “भिक्षवे, अत्थि कोचि इमस्स ब्राह्मणस्स अधिकारं सरती”ति पुच्छि । सारिपुत्तथेरो
“अहं, भन्ते, सरामि, अयं मे राजगहे पिण्डाय चरन्तस्स अत्तनो अभिहटं कटच्छुभिक्षं दापेसि, इममस्साहं अधिकारं
सरामी”ति आह । सो सत्थारा “किं पन ते, सारिपुत्त, एवं कतूपकारं दुक्खतो मोचेतुं न वट्ठती”ति वुत्ते, “साधु, भन्ते,
पब्बाजेस्सामी”ति तं ब्राह्मणं पब्बाजेसि । तस्स भत्ताग्गे आसनपरियन्ते आसनं पापुणाति, यागुभत्तादीहिपि किलमति । थेरो
तं आदाय चारिकं पक्कामि, अभिक्षणञ्च नं “इदं ते कत्तब्बं, इदं ते न कत्तब्ब”न्ति ओवदि अनुसासि । सो सुवचो
अहोसि पदक्खिणग्गाही । तस्मा यथानुसिद्धं पटिपज्जमानो कतिपाहेनेव अरहत्तं पापुणि ।

थेरो तं आदाय सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा निसीदि । अथ नं सत्था पटिसन्थारं कत्वा आह — “सुवचो नु खो,
सारिपुत्त, ते अन्तेवासिको”ति । “आम, भन्ते, अतिविय सुवचो, किस्मिञ्चि दोसे वुच्चमाने न कुद्धपुब्बो”ति । “सारिपुत्त,
एवरूपे सद्धिविहारिके लभन्तो कित्तके गणहेय्यासी”ति? “भन्ते, बहुकेपि गणहेय्यमेवा”ति । अथेकदिवसं धम्मसभाय कथं

समुद्रापेसुं — “सारिपुत्तथेरो किर कतञ्जू कतवेदी, कटच्छुभिक्षामत्तं उपकारं सरित्वा दुग्गतब्राह्मणं पब्बाजेसि ।
थेरोपि ओवादकखमो ओवादकखममेव लभी”ति । सत्था तेसं कथं सुत्वा “न, भिक्षवे, इदानीव, पुब्बेपि सारिपुत्तो कतञ्जू
कतवेदीयेवा”ति वत्वा तमत्थं पकासेतुं —

“अलीनचित्तं निस्साय, पहट्ठा महती चमू ।
कोसलं सेनासन्तुट्ठं, जीवग्गाहं अगाहयि ॥

“एवं निस्सयसम्पन्नो, भिक्षु आरब्धवीरियो ।
भावयं कुसलं धम्मं, योगक्खेमस्स पत्तिया ।
पापुणे अनुपुब्बेन, सब्बसंयोजनक्खय”न्ति ॥ (जा० १.२.११-१२) —

इमं दुकनिपाते **अलीनचित्तजातकं** वित्थारेत्वा कथेसि । तदा किर वड्ढीहि पादस्स अरोगकरणभावेन कहं अत्तनो उपकारं
जत्वा सब्बसेतस्स हत्थिपोतकस्स दायको एकचारिको हत्थी सारिपुत्तथेरो अहोसीति एवं थेरं आरब्ध जातकं कथेत्वा
राधत्थेरं आरब्ध, “भिक्षवे, भिक्षुना नाम राधेन विय सुवचेन भवितब्बं, दोसं दस्सेत्वा ओवदियमानेनपि न कुञ्जितब्बं,
ओवाददायको पन निधिआचिक्खणको विय दट्ठब्बो”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

७६. “निधीनंव पवत्तारं, यं पस्से वज्जदस्सिनं ।
निग्गह्वादिं मेधाविं, तादिसं पण्डितं भजे ।
तादिसं भजमानस्स, सेय्यो होति न पापियो”ति ॥

तत्थ **निधीनन्ति** तत्थ तत्थ निदहित्वा ठपितानं हिरञ्जसुवण्णादिपूरानं निधिकुम्भीनं । **पवत्तारन्ति** किच्छजीविके
दुग्गतमनुस्से अनुकम्पं कत्वा “एहि, सुखेन जीवन्पायं दस्सेस्सामी”ति निधिद्वानं नेत्वा हत्थं पसारित्वा “इमं गहेत्वा सुखेन
जीवा”ति आचिक्खितारं विय । **वज्जदस्सिनन्ति** द्वे वज्जदस्सिनो “इमिना नं असारुप्पेन वा खलितेन वा सङ्गमज्झे
निग्गण्हिस्सामी”ति रन्धगवेसको च, अज्जातं जापनत्थाय जातं अनुग्गहणत्थाय सीलादीनमस्स वुद्धिकामताय तं तं वज्जं
ओलोकनेन उल्लुम्पनसभावसण्ठितो च । अयं इध अधिप्पेतो । यथा हि दुग्गतमनुस्सो “इमं गण्हाही”ति तज्जेत्वापि
पोथेत्वापि निधिं दस्सेन्ते कोपं न करोति, पमुदितो एव होति, एवमेव एवरूपे पुग्गले असारुप्पं वा खलितं वा दिस्वा
आचिक्खन्ते कोपो न कातब्बो, तुट्ठेनेव भवितब्बं, “भन्ते, महन्तं वो कम्मं कतं, मय्हं आचरियुपज्झायद्वाने ठत्वा
ओवदन्तेहि पुनपि मं वदेय्याथा”ति पवारेतब्बमेव । **निग्गह्वादिन्ति** एकच्चो हि सद्धिविहारिकादीनं असारुप्पं वा खलितं
वा दिस्वा “अयं मे मुखोदकदानादीहि सक्कच्चं उपट्ठहति, सचे नं वक्खामि, न मं उपट्ठहिस्सति, एवं मे परिहानि
भविस्सती”ति वत्थुं अविसहन्तो न निग्गह्वादी नाम होति । सो इमस्मिं सासने कचवरं आकिरति । यो पन तथारूपं वज्जं
दिस्वा वज्जानुरूपं तज्जेन्तो पणामेन्तो दण्डकम्मं करोन्तो विहारा तं नीहरन्तो सिक्खापेति, अयं निग्गह्वादी नाम
सेय्यथापि सम्मासम्बुद्धो । वुत्तहेतं — “निग्गह्वा निग्गह्वाहं, आनन्द, वक्खामि, पवह्वा पवह्वा, आनन्द, वक्खामि, यो सारो
सो ठस्सती”ति (म० नि० ३.१९६) । **मेधाविन्ति** धम्मोजपज्जाय समन्नागतं । **तादिसन्ति** एवरूपं **पण्डितं** भजेय्य
पयिरुपासेय्य । तादिसज्झि आचरियं **भजमानस्स** अन्तेवासिकस्स **सेय्यो** होति, **न पापियो** वड्ढियेव होति, नो परिहानीति ।

देसनापरियोसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

राधत्थेरवत्थु पठमं ।

२. अस्सजिपुनब्बसुकवत्थु

ओवदेय्यानुसासेय्याति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अस्सजिपुनब्बसुकभिक्षू आरब्भ कथेसि । देसना पन कीटागिरिस्मिं समुद्धिता ।

ते किर द्वे भिक्षू किञ्चापि अगगसावकानं सद्धिविहारिका, अलज्जिनो पन अहेसुं पापभिक्षू । ते पापकेहि अत्तनो परिवारेहि पच्चहि भिक्षुसतेहि सद्धिं कीटागिरिस्मिं विहरन्ता “मालावच्छं रोपेन्तिपि रोपापेन्तिपी”ति आदिकं (पारा० ४३१; चूळव० २१) नानप्पकारं अनाचारं करोन्ता कुलदूसककम्मं कत्वा ततो उप्पन्नेहि पच्चयेहि जीविकं कप्पेन्ता तं आवासं पेसलानं भिक्षूनं अनावासं अकंसु । सत्था तं पवत्तिं सुत्वा तेसं पब्बाजनीयकम्मकरणत्थाय सपरिवारे द्वे अगगसावके आमन्तेत्वा “गच्छथ, सारिपुत्ता, तेसु ये तुम्हाकं वचनं न करोन्ति, तेसं पब्बाजनीयकम्मं करोथ, ये पन करोन्ति, ते ओवदथ अनुसासथ । ओवदन्तो हि अनुसासन्तो अपण्डितानंयेव अप्पियो होति अमनापो, पण्डितानं पन पियो होति मनापो”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

७७. “ओवदेय्यानुसासेय्य, असब्भा च निवारये ।

सतज्झि सो पियो होति, असतं होति अप्पियो”ति ॥

तत्थ ओवदेय्याति उप्पन्ने वत्थुस्मिं वदन्तो ओवदति नाम, अनुप्पन्ने वत्थुस्मिं “अयसोपि ते सिया”ति आदिवसेन अनागतं दस्सेन्तो अनुसासति नाम । सम्मुखा वदन्तो ओवदति नाम, परम्मुखा दूतं वा सासनं वा पेसेन्तो अनुसासति नाम । सकिं वदन्तो ओवदति नाम, पुनप्पुनं वदन्तो अनुसासति नाम । ओवदन्तो एव वा अनुसासति नामाति एवं ओवदेय्य अनुसासेय्य । असब्भा चाति अकुसलधम्मा च निवारयेय्य, कुसलधम्मे पतिट्ठापेय्याति अत्थो । सतज्झि सो पियो होतीति सो एवरूपो पुग्गलो बुद्धादीनं सप्पुरिसानं पियो होति । ये पन अदिट्ठधम्मा अवित्तिणपरलोका आमिसचक्खुका जीविकत्थाय पब्बजिता, तेसं असतं सो ओवादको अनुसासको, “न त्वं अम्हाकं उपज्झायो, न आचरियो, कस्मा अम्हे ओवदसी”ति एवं मुखसत्तीहि विज्झन्तानं अप्पियो होती”ति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति । सारिपुत्तमोग्गल्लानापि तत्थ गन्त्वा ते भिक्षू ओवदिसु अनुसासिसु । तेसु एकच्चे ओवादं सम्पटिच्छित्वा सम्मा वत्तिसु, एकच्चे विब्भमिसु, एकच्चे पब्बाजनीयकम्मं पापुणिसूति ।

अस्सजिपुनब्बसुकवत्थु दुतियं ।

३. छन्नत्थेरवत्थु

न भजे पापके मित्तेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो छन्नत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

सो किर आयस्मा “अहं अम्हाकं अय्यपुत्तेन सद्धिं महाभिनिक्खमनं निक्खन्तो तदा अज्जं एकम्पि न पस्सामि, इदानी पन ‘अहं सारिपुत्तो नाम, अहं मोग्गल्लानो नाम, मयं अगगसावकम्हा’ति वत्वा इमे विचरन्ती”ति द्वे अगगसावके अक्कोसति । सत्था भिक्षूनं सन्तिका तं पवत्तिं सुत्वा छन्नत्थेरं पक्कोसापेत्वा ओवदति । सो तद्धुणेयेव तुण्ही हुत्वा पुन

गन्त्वा थेरे अक्कोसतियेव । एवं यावततियं अक्कोसन्तं पक्कोसापेत्वा सत्था ओवदित्वा “छन्न, द्वे अग्गसावका नाम तुहं कल्याणमिच्छा उत्तमपुरिसा, एवरूपे कल्याणमित्ते सेवस्सु भजस्सू”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

७८. “न भजे पापके मित्ते, न भजे पुरिसाधमे ।
भजेथ मित्ते कल्याणे, भजेथ पुरिसुत्तमे”ति ॥

तस्सत्थो — कायदुच्चरितादिअकुसलकम्माभिरता **पापमिच्छा** नाम । सन्धिच्छेदनादिके वा एकवीसतिअनेसनादिभेदे वा अट्टाने नियोजका **पुरिसाधमा** नाम । उभोपि वा एते पापमिच्छा चेव पुरिसाधमा च, ते न भजेय्य न पयिरुपासेय्य, विपरीता पन कल्याणमिच्छा चेव सप्पुरिसा च, ते भजेथ पयिरुपासेथाति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

छन्नत्थेरो पन तं ओवादं सुत्वापि पुरिमनयेनेव भिक्खू अक्कोसति परिभासति । पुनपि सत्थु आरोचेसुं । सत्था, “भिक्खवे, मयि धरन्ते छन्नं सिक्खापेतुं न सक्खिस्सथ, मयि पन परिनिब्बुते सक्खिस्सथा”ति वत्वा परिनिब्बानकाले आयस्मता आनन्देन, “भन्ते, कथं छन्नत्थेरे अम्हेहि पटिपज्जितब्ब”न्ति वुत्ते, “आनन्द, छन्नस्स भिक्खुनो ब्रह्मदण्डो दातब्बो”ति आणापेसि । सो सत्थरि परिनिब्बुते आनन्दत्थेरेन आरोचितं ब्रह्मदण्डं सुत्वा दुक्खी दुम्मनो तिक्खत्तुं मुच्छितो पतित्वा “मा मं, भन्ते, नासयित्था”ति याचित्वा सम्मा वत्तं पूरेन्तो न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणीति ।

छन्नत्थेरवत्थु ततियं ।

४. महाकप्पिनत्थेरवत्थु

धम्मपीति सुखं सेतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो महाकप्पिनत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

तत्रायं अनुपुब्बी कथा — अतीते किर आयस्मा महाकप्पिनो पदुमुत्तरबुद्धस्स पादमूले कताभिनीहारो संसारे संसरन्तो बाराणसितो अविदूरे एकस्मिं पेसकारगामे जेटुकपेसकारो हुत्वा निब्बत्ति । तदा सहस्समत्ता पच्चेकबुद्धा अट्ट मासे हिमवन्ते वसित्वा वस्सिके चत्तारो मासे जनपदे वसन्ति । ते एकवारं बाराणसिया अविदूरे ओतरित्वा “सेनासनकरणत्थाय हत्थकम्मं याचथा”ति रज्जो सन्तिकं अट्ट पच्चेकबुद्धे पहिणिसु । तदा पन रज्जो वप्पमङ्गलकालो होति । सो “पच्चेकबुद्धा किर आगता”ति सुत्वा तस्मिं खणे निक्खमित्वा आगतकारणं पुच्छित्वा “अज्ज, भन्ते, ओकासो नत्थि, स्वे अम्हाकं वप्पमङ्गलं, ततियदिवसे करिस्सामी”ति वत्वा पच्चेकबुद्धे अनिमन्तेत्वाव पाविसि । पच्चेकबुद्धा “अज्जत्थ गमिस्सामा”ति पक्कमिसु । तस्मिं खणे जेटुकपेसकारस्स भरिया केनचिदेव करणीयेन बाराणसिं गच्छन्ती ते पच्चेकबुद्धे दिस्वा वन्दित्वा “किं, भन्ते, अवेलाय, अय्या, आगता”ति पुच्छित्वा आदितो पट्टाय कथेसुं । तं पवत्तिं सुत्वा सद्भासम्पन्ना जाणसम्पन्ना इत्थी “स्वे, भन्ते, अम्हाकं भिक्खं गणहथा”ति निमन्तेसि । “बहुका मयं भगिनी”ति । “कित्तका, भन्ते”ति? “सहस्समत्ता”ति । “भन्ते, इमस्मिं गामे सहस्सपेसकारा वसिम्ह । एकेको एकेकस्स भिक्खं दस्सति, भिक्खं अधिवासेथ, अहमेव वो वसनट्टानम्पि कारेस्सामी”ति आह । पच्चेकबुद्धा अधिवासयिसु ।

सा गामं पविसित्वा उग्घोसेसि — “अहं सहस्समत्ते पच्चेकबुद्धे दिस्वा निमन्तयिं, अय्यानं निसीदनट्टानं संविदहथ, यागुभत्तादीनि सम्पादेथा”ति । गाममज्जे मण्डपं कारेत्वा आसनानि पज्जापेत्वा पुनदिवसे पच्चेकबुद्धे निसीदापेत्वा पणीतेन

खादनीयेन भोजनीयेन परिविसित्वा भत्तकिच्चावसाने तस्मिं गामे सब्बा इत्थियो आदाय ताहि सद्धिं पच्चेकबुद्धे वन्दित्वा, “भन्ते, तेमासं वसनत्थाय पटिञ्जं देथा”ति तेसं पटिञ्जं गहेत्वा पुन गामे उग्घोसेसि — “अम्मताता, एकेककुलतो एकेको पुरिसो फरसुवासिआदीनि गहेत्वा अरञ्जं पविसित्वा दब्बसम्भारे आहरित्वा अय्यानं वसनट्ठानं करोतू”ति । गामवासिनो तस्सायेव वचनं सुत्वा एकेको एकेकं कत्वा सद्धिं रत्तिट्ठानदिवाट्ठानेहि पण्णसालसहस्सं कारेत्वा अत्तनो अत्तनो पण्णसालायं वस्सूपगते पच्चेकबुद्धे “अहं सक्कच्चं उपट्ठहिस्सामि, अहं सक्कच्चं उपट्ठहिस्सामी”ति उपट्ठहिंसु । वस्संवुट्ठकाले “अत्तनो अत्तनो पण्णसालाय वस्संवुट्ठानं पच्चेकबुद्धानं चीवरसाटके सज्जेथा”ति समादपेत्वा एकेकस्स सहस्ससहस्समूलं चीवरं दापेसि । पच्चेकबुद्धा वुट्ठवस्सा अनुमोदनं कत्वा पक्कमिंसु ।

गामवासिनोपि इदं पुञ्जकम्मं कत्वा इतो चुता तावतिसंभवेन निब्बत्तित्वा गणदेवपुत्ता नाम अहेसुं । ते तत्थ दिब्बसम्पत्तिं अनुभवित्वा कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले बाराणसियं कुटुम्बिकगेहेसु निब्बत्तिंसु । जेट्ठकपेसकारो जेट्ठककुटुम्बिकस्स पुत्तो अहोसि । भरियापिस्स जेट्ठककुटुम्बिकस्सेव धीता अहोसि । ता सब्बापि वयप्पत्ता परकुलं गच्छन्तियो तेसं तेसंयेव गेहानि अगमिंसु । अथेकदिवसं विहारे धम्मस्सवनं सङ्गुट्ठं । “सत्था धम्मं देसेस्सती”ति सुत्वा सब्बेपि ते कुटुम्बिका “धम्मं सोस्सामा”ति भरियाहि सद्धिं विहारं अगमिंसु । तेसं विहारमज्झं पविट्ठकखणे वस्सं उट्ठहि । येसं कुलूपका वा जातिसामणेरादयो वा अत्थि, ते तेसं परिवेणानि पविसिंसु । ते पन तथारूपानं नत्थिताय कत्थचि, पविसितुं अविसहन्ता विहारमज्झेयेव अट्ठंसु । अथ ने जेट्ठककुटुम्बिको आह — “पस्सथ अम्हाकं विप्पकारं, कुलपुत्तेहि नाम एत्तकेन लज्जितुं युत्त”न्ति । “अय्य, किं पन करोमा”ति? “मयं विस्सासिकट्ठानस्स अभावेन इमं विप्पकारं पत्ता, सब्बे धनं संहरित्वा परिवेणं करोमा”ति । “साधु, अय्या”ति जेट्ठको सहस्सं अदासि, सेसा पञ्च पञ्च सतानि । इत्थियो अट्ठतेय्यानि अट्ठतेय्यानि सतानि । ते तं धनं संहरित्वा सहस्सकूटागारपरिवारं सत्थु वसनत्थाय महापरिवेणं नाम आरभिंसु । नवकम्मस्स महन्तताय धने अप्पहोन्ते पुब्बे दिन्नधनतो पुन उपडूपडुं अदंसु । निट्ठिते परिवेणे विहारमहं करोन्ता बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स सत्ताहं महादानं दत्वा वीसतिया भिक्खुसहस्सानं चीवरानि सज्जिंसु ।

जेट्ठककुटुम्बिकस्स पन भरिया सब्बेहि समानं अकत्वा अत्तनो पज्जाय ठिता “अतिरेकतरं कत्वा सत्थारं पूजेस्सामी”ति अनोजपुप्फवण्णेन सहस्समूलेन साटकेन सद्धिं अनोजपुप्फचङ्कोटकं गहेत्वा अनुमोदनकाले सत्थारं अनोजपुप्फेहि पूजेत्वा तं साटकं सत्थु पादमूले ठपेत्वा, “भन्ते, निब्बत्तनिब्बत्तट्ठाने अनोजपुप्फवण्णंयेव मे सरीरं होतु, अनोजा एव च मे नामं होतू”ति पत्थनं पट्टपेसि । सत्था “एवं होतू”ति अनुमोदनं अकासि । ते सब्बेपि यावतायुकं ठत्वा ततो चुता देवलोके निब्बत्तित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे देवलोका चवित्वा जेट्ठककुटुम्बिको कुक्कुटवतीनगरे राजकुले निब्बत्तित्वा वयप्पत्तो महाकप्पिनराजा नाम अहोसि, सेसा अमच्चकुले निब्बत्तिंसु । जेट्ठककुटुम्बिकस्स भरिया मद्दरट्ठे सागलनगरे राजकुले निब्बत्ति, अनोजपुप्फवण्णमेवस्सा सरीरं अहोसि, अनोजात्वेवस्सा नामं करिंसु । सा वयप्पत्ता महाकप्पिनरज्जो गेहं गन्त्वा अनोजादेवी नाम अहोसि । सेसित्थियोपि अमच्चकुलेसु निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता तेसंयेव अमच्चपुत्तानं गेहानि अगमंसु । ते सब्बे रज्जो सम्पत्तिसदिसं सम्पत्तिं अनुभविंसु । यदा राजा सब्बालङ्कारपटिमण्डितो हत्थिं अभिरुहित्वा विचरि, तदा तेपि तथेव विचरन्ति । तस्मिं अस्सेन वा रथेन वा विचरन्ते तेपि तथेव विचरन्ति? एवं ते एकतो हुत्वा कतानं पुञ्जानं आनुभावेन एकतोव सम्पत्तिं अनुभविंसु । रज्जो पन बलो, बलवाहनो, पुप्फो, पुप्फवाहनो, सुपत्तोति पञ्च अस्सा होन्ति । राजा तेसु सुपत्तं अस्सं सयं आरोहति, इतरं चत्तारो अस्सारोहानं सासनाहरणत्थाय अदासि । राजा ते पातोव भोजेत्वा “गच्छथ द्वे वा तीणि वा योजनानि आहिण्डित्वा बुद्धस्स वा धम्मस्स वा सङ्घस्स वा उप्पन्नभावं जत्वा मय्हं सुखसासनं आहरथा”ति पेसेसि । ते चतूहि द्वारेहि निक्खमित्वा तीणि योजनानि आहिण्डित्वा सासनं अलभित्वा पच्चागच्छन्ति ।

अथेकदिवसं राजा सुपत्तं अस्सं आरुहं अमच्चसहस्सपरिवृतो उय्यानं गच्छन्तो किलन्तरूपे पञ्चसतवाणिजके नगरं पविसन्ते दिस्वा “इमे अब्धानकिलन्ता, अब्धा इमेसं सन्तिका एकं भदकं सासनं सोस्सामी”ति ते पक्कोसापेत्वा “कुतो आगच्छथा”ति पुच्छि। “अत्थि, देव, इतो वीसतियोजनसतमत्थके सावत्थि नाम नगरं, ततो आगच्छामा”ति। “अत्थि पन वो पदेसे किञ्चि सासनं उप्पन्न”न्ति। “देव, अज्जं किञ्चि नत्थि, सम्मासम्बुद्धो पन उप्पन्नो”ति। राजा तावदेव पञ्चवण्णाय पीतिया फुट्टसरीरो किञ्चि सल्लक्खेतुं असक्कोन्तो मुहुत्तं वीतिनामेत्वा, “ताता, किं वदेथा”ति पुच्छि। “बुद्धो, देव, उप्पन्नो”ति। राजा दुतियम्पि ततियम्पि तथेव वीतिनामेत्वा चतुत्थे वारे “किं वदेथ, ताता”ति पुच्छित्वा “बुद्धो, देव, उप्पन्नो”ति वुत्ते, “ताता, वो सतसहस्सं ददामी”ति वत्वा “अज्जम्पि किञ्चि सासनं अत्थी”ति पुच्छि। “अत्थि, देव, धम्मो उप्पन्नो”ति। राजा तम्पि सुत्वा पुरिमनयेनेव तयो वारे वीतिनामेत्वा चतुत्थे वारे “धम्मो उप्पन्नो”ति वुत्ते “इधापि वो सतसहस्सं दम्मी”ति वत्वा “अपरम्पि सासनं अत्थि, ताता”ति पुच्छि। “अत्थि, देव, सङ्घरतनं उप्पन्न”न्ति। राजा तम्पि सुत्वा तयो वारे वीतिनामेत्वा चतुत्थे वारे “सङ्घो”ति पदे वुत्ते “इधापि वो सतसहस्सं दम्मी”ति वत्वा अमच्चसहस्सं ओलोकेत्वा, “ताता, किं करिस्सथा”ति पुच्छि। “देव, तुम्हे किं करिस्सथा”ति? “अहं, ताता, बुद्धो उप्पन्नो, धम्मो उप्पन्नो, सङ्घो उप्पन्नो”ति सुत्वा न पुन निवत्तिस्सामि, सत्थारं उद्दिस्स गन्त्वा तस्स सन्तिके पब्बजिस्सामी”ति। “मयम्पि, देव, तुम्हेहि सद्धि पब्बजिस्सामा”ति। राजा सुवण्णपट्टे अक्खरानि लिखापेत्वा वाणिजके आह — “अनोजा नाम देवी तुम्हाकं तीणि सतसहस्सानि दस्सति, एवञ्च पन नं वदेय्याथ ‘रज्जो किर ते इस्सरियं विस्सट्ठं, यथासुखं सम्पत्तिं परिभुज्जाही”ति, सचे पन वो ‘राजा कहं’न्ति पुच्छति, ‘सत्थारं उद्दिस्स पब्बजिस्सामी’ति वत्वा गतो”ति आरोचेय्याथा”ति। अमच्चापि अत्तनो अत्तनो भरियानं तथेव सासनं पहिणिंसु। राजा वाणिजके उय्योजेत्वा अस्सं अभिरुहं अमच्चसहस्सपरिवृतो तं खणंयेव निक्खमि।

सत्थापि तं दिवसं पच्चूसकाले लोकं वोलोकेन्तो महाकप्पिनराजानं सपरिवारं दिस्वा “अयं महाकप्पिनो वाणिजकानं सन्तिका तिण्णं रतनानं उप्पन्नभावं सुत्वा तेसं वचनं तीहि सतसहस्सेहि पूजेत्वा रज्जं पहाय अमच्चसहस्सेहि परिवृतो मं उद्दिस्स पब्बजितुकामो स्वे निक्खमिस्सति। सो सपरिवारो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणिस्सति, पच्चुग्गमनमस्स करिस्सामी”ति पुनदिवसे चक्कवत्ती विय खुद्दकगामभोजकं पच्चुग्गच्छन्तो सयमेव पत्तचीवरं गहेत्वा वीसयोजनसतं मगं पच्चुगन्त्वा चन्दभागाय नदिया तीरे निग्रोधरुक्खमूले छब्बण्णरस्मियो विस्सज्जेन्तो निसीदि। “राजापि आगच्छन्तो एकं नदिं पत्वा “का नामेसा”ति पुच्छि। “अपरच्छा नाम, देवा”ति। “किमस्सा परिमाणं, ताता”ति? “गम्भीरतो गावुत्तं, पुथुलतो द्वे गावुत्तानि, देवा”ति। “अत्थि पनेत्थ नावा वा उल्लुम्पो वा”ति? “नत्थि, देवा”ति। “नावादीनि ओलोकेन्ते अम्हे जाति जरं उपनेति, जरा मरणं। अहं निब्बेमतिको हुत्वा तीणि रतनानि उद्दिस्स निक्खन्तो, तेसं मे आनुभावेन इमं उदकं उदकं विय मा अहोसी”ति तिण्णं रतनानं गुणं आवज्जेत्वा “इतिपि सो भगवा अरहं सम्मासम्बुद्धो”ति बुद्धानुस्सति अनुस्सरन्तो सपरिवारो अस्ससहस्सेन उदकपिट्ठिं पक्खन्दि। सिन्धवा पिट्ठिपासाणे विय पक्खन्दिंसु। खुरानं अग्गा नेव तेमिंसु।

सो तं उत्तरित्वा पुरतो गच्छन्तो अपरम्पि नदिं दिस्वा “अयं का नामा”ति पुच्छि। “नीलवाहिनी नाम, देवा”ति। “किमस्सा परिमाण”न्ति? “गम्भीरतोपि पुथुलतोपि अड्डयोजनं, देवा”ति। सेसं पुरिमसदिसमेव। तं पन नदिं दिस्वा “स्वाक्खातो भगवता धम्मो”ति धम्मनुस्सति अनुस्सरन्तो पक्खन्दि। तम्पि अतिक्कमित्वा गच्छन्तो अपरम्पि नदिं दिस्वा “अयं का नामा”ति पुच्छि। “चन्दभागा नाम, देवा”ति। “किमस्सा परिमाण”न्ति? “गम्भीरतोपि पुथुलतोपि योजनं, देवा”ति। सेसं पुरिमसदिसमेव। इमं पन नदिं दिस्वा “सुण्णपिट्ठो भगवतो सावकसङ्घो”ति सङ्घानुस्सति अनुस्सरन्तो पक्खन्दि। तं पन नदिं अतिक्कमित्वा गच्छन्तो सत्थु सरीरतो निक्खन्ता छब्बण्णरस्मियो अद्दस। निग्रोधरुक्खस्स

साखाविटपपलासानि सोवण्णमयानि विय अहेसुं। राजा चिन्तोसि — “अयं पन ओभासो नेव चन्दस्स, न सूरियस्स, न देवमारब्रह्मनागसुपण्णादीनं अज्जतरस्स, अद्धा अहं सत्थारं उद्दिस्स आगच्छन्तो महागोतमबुद्धेन दिट्ठो भविस्सामी”ति। सो तावदेव अस्सपिट्ठितो ओतरित्वा ओनतसरीरो रस्मिअनुसारेण सत्थारं उपसङ्कमित्वा मनोसिलारसे निमुज्जन्तो विय बुद्धरस्मीनं अन्तो पविसित्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि सद्धिं अमच्चसहस्सेन, सत्था तस्स अनुपुब्बिं कथं कथेसि। देसनावसाने राजा सपरिवारो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि। अथ सब्बेव उट्ठित्वा पब्बज्जं याचिसु। सत्था “आगमिस्सति नु खो इमेसं कुलपुत्तानं इद्धिमयपत्तचीवर”न्ति उपधारेन्तो “इमे कुलपुत्ता पच्चेकबुद्धसहस्सस्स चीवरसहस्सं अदंसु, कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले वीसतिया भिक्खुसहस्सानम्पि वीसतिचीवरसहस्सानिपि अदंसु। अनच्छरियं इमेसं इद्धिमयपत्तचीवरागमन”न्ति जत्वा दक्खिणहत्थं पसारेत्वा “एथ, भिक्खवो, चरथ ब्रह्मचरियं सम्मा दुक्खस्स अन्तकिरियाया”ति आह। ते तावदेव अट्ठपरिक्खारधरा वस्ससट्ठिकत्थेरा विय हुत्वा वेहासं अब्भुगन्त्वा पच्चोरोहित्वा सत्थारं वन्दित्वा निसीदिसु।

तेपि वाणिजका राजकुलं गन्त्वा रज्जा पहितभावं आरोचापेत्वा देविया “आगच्छन्तू”ति वुत्ते पविसित्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठंसु। अथ ने देवी पुच्छि — “ताता, किं कारणा आगतात्था”ति? “मयं रज्जा तुम्हाकं सन्तिकं पहिता, तीणि किर नो सतसहस्सानि देथा”ति। “ताता, अतिबहुं भणथ, किं तुम्हेहि रज्जो कतं, किस्मिं वो राजा पसन्नो एत्तकं धनं दापेसी”ति? “देवि, न अज्जं किञ्चि कतं, रज्जो पन एकं सासनं आरोचयिम्हा”ति? “सक्का पन, ताता, मय्हं आरोचेतु”न्ति। “सक्का, देवी”ति। “तेन हि, ताता, वदेथा”ति। “देवि बुद्धो लोके उप्पन्नो”ति। सापि “तं सुत्वा पुरिमनयेनेव पीतिया फुट्ठसरीरा तिक्खत्तुं किञ्चि असल्लक्खेत्वा चतुत्थे वारे ‘बुद्धो’ति पदं सुत्वा, ताता, इमस्मिं पदे रज्जा किं दिन्न”न्ति? “सतसहस्सं, देवी”ति। “ताता, अननुच्छविकं रज्जा कतं एवरूपं सासनं सुत्वा तुम्हाकं सतसहस्सं ददमानेन। अहज्जि वो मम दुग्गतपण्णाकारे तीणि सतसहस्सानि दम्मि, अपरम्पि तुम्हेहि रज्जो किं आरोचित”न्ति? ते इदञ्चिदज्जाति इतरानिपि द्वे सासनानि आरोचयिंसु। देवी पुरिमनयेनेव पीतिया फुट्ठसरीरा तिक्खत्तुं किञ्चि असल्लक्खेत्वा चतुत्थे वारे तथेव सुत्वा तीणि तीणि सतसहस्सानि दापेसि, एवं ते सब्बानिपि द्वादस सतसहस्सानि लभिसु।

अथ ने देवी पुच्छि — “राजा कहं, ताता”ति? देवि, “सत्थारं उद्दिस्स ‘पब्बजिस्सामी’ति गतो”ति। “मय्हं तेन किं सासनं दिन्न”न्ति? “सब्बं किर तेन तुम्हाकं इस्सरियं विस्सट्ठं, तुम्हे किर यथारुचिया सम्पत्तिं अनुभवथा”ति। “अमच्चा पन कहं, ताता”ति? तेपि “रज्जा सद्धियेव पब्बजिस्सामा”ति गता, देवी”ति। सा तेसं भरियायो पक्कोसापेत्वा, अम्मा, तुम्हाकं सामिका “रज्जा सद्धिं पब्बजिस्सामा”ति गता, “तुम्हे किं करिस्सथा”ति? “किं पन तेहि अम्हाकं सासनं पहितं, देवी”ति? “तेहि किर अत्तनो सम्पत्तिं तुम्हाकं विस्सट्ठा, तुम्हे किर तं सम्पत्तिं यथारुचि परिभुज्जथा”ति। “तुम्हे पन, देवि, किं करिस्सथा”ति? “अम्मा, सो ताव राजा सासनं सुत्वा मग्गे ठितकोव तीहि सतसहस्सेहि तीणि रतनानि पूजेत्वा खेळपिण्डं विय सम्पत्तिं पहाय ‘पब्बजिस्सामी’ति निक्खन्तो, मया पन तिण्णं रतनानं सासनं सुत्वा तीणि रतनानि नवहि सतसहस्सेहि पूजितानि, न खो पनेसा सम्पत्तिं नाम रज्जोयेव दुक्खा, मय्हम्पि दुक्खायेव। को रज्जा छट्ठितखेळपिण्डं जाणुकेहि पतिट्ठित्वा मुखेन गण्हिस्सति, न मय्हं सम्पत्तिया अत्थो, अहम्पि सत्थारं उद्दिस्स गन्त्वा पब्बजिस्सामी”ति। “देवि, मयम्पि तुम्हेहेव सद्धिं पब्बजिस्सामा”ति। “सचे सक्कोथ, साधु, अम्मा”ति? “सक्कोम, देवी”ति। “साधु, अम्मा, तेन हि एथा”ति रथसहस्सं योजापेत्वा रथं आरुह्य ताहि सद्धिं निक्खमित्वा अन्तरामग्गे पठमं नदिं दिस्वा यथा रज्जा पुट्ठं, तथेव पुच्छित्वा सब्बपवत्तिं सुत्वा “रज्जो गतमग्गं ओलोकेथा”ति वत्वा “सिन्धवानं पदवलज्जं न पस्साम, देवी”ति वुत्ते “राजा तीणि रतनानि उद्दिस्स निक्खन्तो सच्चकिरियं कत्वा गतो भविस्सति। अहम्पि तीणि रतनानि उद्दिस्स निक्खन्ता, तेसमेव अनुभावेन इदं उदकं विय मा अहोसी”ति तिण्णं रतनानं गुणं अनुस्सरित्वा रथसहस्सं पेसेसि। उदकं

पिड्डिपासाणसदिसं अहोसि । चक्कानं अगगग्गनेमिवट्टियो नेव तेमिंसु । एतेनेव उपायेन इतरा द्वे नदियो उत्तरि ।

अथ सत्था तस्सागमनभावं जत्वा यथा अत्तनो सन्निके निसिन्ना भिक्खू न पज्जायन्ति, एवमकासि । सापि गच्छन्ती गच्छन्ती सत्थु सरीरतो निक्खन्ता छब्बण्णरस्मियो दिस्वा तथेव चिन्तेत्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं ठिता पुच्छि — “भन्ते, महाकप्पिनो तुम्हाकं उद्दिस्स निक्खन्तो आगतेत्थ मज्जे, कहं सो, अम्हाकम्पि नं दस्सेथा”ति? “निसीदथ ताव, इधेव नं पस्सिस्सथा”ति । ता सब्बापि तुट्ठचित्ता “इधेव किर निसिन्ना सामिके पस्सिस्सामा”ति निसीदिंसु । सत्था तासं अनुपुब्बिं कथं कथेसि, अनोजादेवी देसनावसाने सपरिवारा सोतापत्तिफलं पापुणि । महाकप्पिनत्थेरो तासं वट्ठितधम्मदेसनं सुणन्तो सपरिवारो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तस्मिं खणे सत्था तासं ते भिक्खू अरहत्तप्पत्ते दस्सेसि । तासं किर आगतक्खणेयेव अत्तनो सामिके कासावधरे मुण्डकसीसे दिस्वा चित्तं एकगं न भवेय्य, तेन मग्गफलानि पत्तुं न सक्कुणेय्युं । तस्मा अचलसद्भाय पतिट्ठितकाले तासं ते भिक्खू अरहत्तप्पत्तेयेव दस्सेसि ।

तापि ते दिस्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा, “भन्ते, तुम्हाकं ताव पब्बजितकिच्चं मत्थकं पत्त”न्ति वत्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं ठिता पब्बज्जं याचिंसु । एवं किर वुत्ते “सत्था उप्पलवण्णाय आगमनं चिन्तेसी”ति एकच्चे वदन्ति । सत्था पन ता उपासिकायो आह — “सावत्थिं गन्त्वा भिक्खुनीउपस्सये पब्बजेथा”ति । ता अनुपुब्बेन जनपदचारिकं चरमाना अन्तरामग्गे महाजनेन अभिहटसक्कारसम्माना पदसाव वीसयोजनसतिकं गन्त्वा भिक्खुनीउपस्सये पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिंसु । सत्थापि भिक्खुसहस्सं आदाय आकासेनेव जेतवनं अगमासि । तत्र सुदं आयस्मा महाकप्पिनो रत्तिट्ठानदिवाट्ठानादीसु “अहो सुखं, अहो सुख”न्ति उदानं उदानेन्तो विचरति । भिक्खू भगवतो आरोचेसुं — “भन्ते, महाकप्पिनो ‘अहो सुखं, अहो सुख’न्ति उदानं उदानेन्तो विचरति, अत्तनो कामसुखं रज्जसुखं आरब्भ कथेसि मज्जे”ति । सत्था तं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर त्वं, कप्पिन, कामसुखं रज्जसुखं आरब्भ उदानं उदानेसी”ति । “भगवा मे, भन्ते, तं आरब्भ उदानभावं वा अनुदानभावं वा जानाती”ति? सत्था “न, भिक्खवे, मम पुत्तो कामसुखं रज्जसुखं आरब्भ उदानं उदानेति, पुत्तस्स पन मे धम्मपीति नाम धम्मरति नाम उप्पज्जति, सो अमतमहानिब्बानं आरब्भ एव उदानं उदानेसी”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

७९. “धम्मपीति सुखं सेति, विप्पसन्नेन चेतसा ।

अरियप्पवेदिते धम्मे, सदा रमति पण्डितो”ति ॥

तत्थ धम्मपीतीति धम्मपायको, धम्मं पिवन्तोति अत्थो । धम्मो च नामेस न सक्का भाजनेन यागुआदीनि विय पातुं? नवविधं पन लोकुत्तरधम्मं नामकायेन फुसन्तो आरम्मणतो सच्छिकरोन्तो परिज्जाभिसमयादीहि दुक्खादीनि अरियसच्चानि पटिविज्झन्तो धम्मं पिवति नाम । **सुखं सेतीति** देसनामत्तमेवेतं, चतूहिपि इरियापथेहि सुखं विहरतीति अत्थो । **विप्पसन्नेनाति** अनाविलेन निरुपक्विकलेसेन । **अरियप्पवेदितेति** बुद्धादीहि अरियेहि पवेदिते सतिपट्ठानादिभेदे बोधिपक्खियधम्मे । **सदा रमतीति** एवरूपो धम्मपीति विप्पसन्नेन चेतसा विहरन्तो पण्डिच्चेन समन्नागतो सदा रमति अभिरमतीति ।

देसनावसाने बहू सोतापन्नादयो अहेसुन्ति ।

महाकप्पिनत्थेरवत्थु चतुत्थं ।

५. पण्डितसामणेरवत्थु

उदकज्झि नयन्तीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पण्डितसामणेरं आरब्ध कथेसि ।

अतीते किर कस्सपसम्मासम्बुद्धो वीसतिखीणासवसहस्सपरिवारो बाराणसिं अगमासि । मनुस्सा अत्तनो बलं सल्लक्खेत्वा अट्ठपि दसपि एकतो हुत्वा अगन्तुकदानादीनि अदंसु । अथेकदिवसं सत्था भत्तकिच्चपरियोसाने एवं अनुमोदनमकासि —

“उपासका इध एकच्चो ‘अत्तनो सन्तकमेव दातुं वट्ठति, किं परेन समादपितेना’ति अत्तनाव दानं देति, परं न समादपेति । सो निब्बत्तनिब्बत्तट्ठाने भोगसम्पदं लभति, नो परिवारसम्पदं । एकच्चो परं समादपेति, अत्तना न देति । सो निब्बत्तनिब्बत्तट्ठाने परिवारसम्पदं लभति, नो भोगसम्पदं एकच्चो अत्तनापि न देति, परम्पि न समादपेति । सो निब्बत्तनिब्बत्तट्ठाने नेव भोगसम्पदं लभति, न परिवारसम्पदं, विघासादोव हुत्वा जीवति । एकच्चो अत्तना च देति, परञ्च समादपेति । सो निब्बत्तनिब्बत्तट्ठाने भोगसम्पदम्पि लभति परिवारसम्पदम्पी’ति ।

तं सुत्वा समीपे ठितो एको पण्डितपुरिसो चिन्तेसि — “अहं दानि तथा करिस्सामि, यथा मे द्वेपि सम्पत्तियो भविस्सन्ती’ति । सो सत्थारं वन्दित्वा आह — “भन्ते, स्वातनाय मय्हं भिक्खुं गणहथा’ति । “कित्तकेहि ते भिक्खूहि अत्थो’ति? “कित्तको पन वो, भन्ते, परिवारो’ति? “वीसति भिक्खुसहस्सानी’ति । “भन्ते, सब्बेहि सद्धिं स्वातनाय मय्हं भिक्खुं गणहथा’ति । सत्था अधिवासेसि । सो गामं पविसित्वा, “अम्मताता, स्वातनाय मया बुद्धप्पमुखो भिक्खुसङ्घो निमन्तितो, तुम्हे यत्तकानं भिक्खूनं दातुं सक्खिस्सथ, तत्तकानं दानं देथा’ति आरोचेत्वा विचरन्तो अत्तनो अत्तनो बलं सल्लक्खेत्वा “मयं दस्सन् दस्साम, मयं वीसतिया, मयं सतस्स, मयं पञ्चसतान’न्ति वुत्ते सब्बेसं वचनं आदितो पट्ठाय पण्णे आरोपेसि ।

तेन च समयेन तस्मिं नगरे अतिदुग्गतभावेनेव “महादुग्गतो’ति पज्जातो एको पुरिसो अत्थि । सो तम्पि सम्मुखागतं दिस्वा, सम्म महादुग्गत, मया स्वातनाय बुद्धप्पमुखो भिक्खुसङ्घो निमन्तितो, स्वे नगरवासिनो दानं दस्सन्ति, “त्वं कति भिक्खू भोजेस्ससी’ति? “सामि, मय्हं किं भिक्खूहि, भिक्खूहि नाम सधनानं अत्थो, मय्हं पन स्वे यागुअत्थाय तण्डुलनाळिमत्तम्पि नत्थि, अहं भतिं कत्वा जीवामि, किं मे भिक्खूही’ति? समादपकेन नाम ब्यत्तेन भवितब्बं । तस्मा सो तेन “नत्थी’ति वुत्तेपि तुण्हीभूतो अहुत्वा एवमाह — “सम्म महादुग्गत, इमस्मिं नगरे सुभोजनं भुज्जित्वा सुखुमवत्थं निवासेत्वा नानाभरणपटिमण्डिता सिरिसयने सयमाना बहू जना सम्पत्तिं अनुभवन्ति, त्वं पन दिवसं भतिं कत्वा कुच्छिपूरणमत्तम्पि न लभसि, एवं सन्तेपि ‘अहं पुब्बे पुज्जं अकतत्ता किञ्चि न लभामी’ति न जानासी’ति? “जानामि, सामी’ति । “अथ कस्मा इदानि पुज्जं न करोसि, त्वं युवा बलसम्पन्नो, किं तथा भतिं कत्वापि यथाबलं दानं दातुं न वट्ठती’ति? सो तस्मिं कथेन्तेयेव संवेगप्पत्तो हुत्वा “मय्हम्पि एकं भिक्खुं पण्णे आरोपेहि, किञ्चिदेव भतिं कत्वा एकस्स भिक्खुं दस्सामी’ति आह । इतरो “किं एकेन भिक्खुना पण्णे आरोपितेना’ति न आरोपेसि? महादुग्गतोपि गेहं गन्त्वा भरियं आह — “भद्रे, नगरवासिनो स्वे सङ्गभत्तं करिस्सन्ति, अहम्पि समादपकेन ‘एकस्स भिक्खुं देही’ति वुत्तो, मयम्पि स्वे एकस्स भिक्खुं दस्सामा’ति । अथस्स भरिया “मयं दलिद्वा, कस्मा तथा सम्पटिच्छित’न्ति अवत्ताव, “सामि, भदकं ते कतं, मयं पुब्बेपि किञ्चि अदत्त्वा इदानि दुग्गता जाता, मयं उभोपि भतिं कत्वा एकस्स भिक्खुं दस्साम, सामी’ति वत्वा उभोपि गेहा निक्खमित्वा भतिट्ठानं अगमंसु ।

महासेट्ठि तं दिस्वा “किं, सम्म महादुग्गत, भतिं करिस्ससी”ति पुच्छि । “आम, अय्या”ति । “किं करिस्ससी”ति? “यं तुम्हे कारेस्सथ, तं करिस्सामी”ति । “तेन हि मयं स्वे द्वे तीणि भिक्खुसतानि भोजेस्साम, एहि, दारूनि फालेही”ति वासिफरसुं नीहरित्वा दापेसि । महादुग्गतो दळ्हं कच्छं बन्धित्वा महस्साहप्पत्तो वासिं पहाय फरसुं गण्हन्तो, फरसुं पहाय वासिं गण्हन्तो दारूनि फालेति । अथ नं सेट्ठि आह — “सम्म, त्वं अज्ज अतिविय उस्साहप्पत्तो कम्मं करोसि, किं नु खो कारण”न्ति? “सामि, अहं स्वे एकं भिक्खुं भोजेस्सामी”ति । तं सुत्वा सेट्ठि पसन्नमानसो चिन्तेसि — “अहो इमिना दुक्करं कतं, अहं दुग्गतो”ति तुण्हीभावं अनापज्जित्वा “भतिं कत्वा एकं भिक्खुं भोजेस्सामी”ति वदती”ति । सेट्ठिभरियापि तस्स भरियं दिस्वा, “अम्म, किं कम्मं करिस्ससी”ति पुच्छित्वा “यं तुम्हे कारेस्सथ, तं करोमी”ति वुत्ते उदुक्खलसालं पवेसेत्वा सुप्पमुसलादीनि दापेसि । सा नच्चन्ती विय तुडुपहट्ठा वीहिं कोट्टेति चेव ओफुणाति च । अथ नं सेट्ठिभरिया पुच्छि — “अम्म, त्वं अतिविय तुडुपहट्ठा कम्मं करोसि, किं नु खो कारण”न्ति? “अय्ये, इमं भतिं कत्वा मयम्पि एकं भिक्खुं भोजेस्सामी”ति । तं सुत्वा सेट्ठिभरियापि तस्स “अहो वतायं दुक्करकारिका”ति पसीदि । सेट्ठि महादुग्गतस्स दारून् फालितकाले “अयं ते भती”ति सालीनं चतस्सो नाळियो दापेत्वा “अयं ते तुट्ठिदायो”ति अपरापि चतस्सो नाळियो दापेसि ।

सो गेहं गन्त्वा भरियं आह — “मया भतिं कत्वा सालि लद्धो, अयं निवापो भविस्सति, तथा लद्धाय भतिया दधितेलकटुकभण्डानि गण्हाही”ति । सेट्ठिभरियापि पुन तस्सा एकं सप्पिकरोटिकञ्चेव दधिभाजनञ्च कटुकभण्डञ्च सुद्धतण्डुळिनाळिञ्च दापेसि । इति च उभिन्नम्पि नव तण्डुलनाळियो अहेसुं । ते “देय्यधम्मो नो लद्धो”ति तुडुहट्ठा पातोव उट्ठहिंसु । भरिया महादुग्गतं आह — “गच्छ, सामि, पण्णं परियेसित्वा आहरा”ति । सो अन्तरापणे पण्णं अदिस्वा नदीतीरं गन्त्वा “अज्ज अय्यानं भोजनं दातुं लभिस्सामी”ति पट्टमानसो गायन्तो पण्णं उच्चिनति । महाजालं खिपित्वा ठितो केवट्टो “महादुग्गतस्स सद्देन भवितब्ब”न्ति तं पक्कोसित्वा पुच्छि — “अतिविय तुडुचित्तो गायसि, किं नु खो कारण”न्ति? “पण्णं उच्चिनामि, सम्मा”ति । “किं करिस्ससी”ति? “एकं भिक्खुं भोजेस्सामी”ति । “अहो सुखितो, भिक्खु, सो तव किं पण्णं खादिस्सती”ति? “किं करोमि, सम्म, अत्तना लद्धपण्णेन भोजेस्सामी”ति? “तेन हि एही”ति । “किं करोमि, सम्मा”ति? “इमे मच्छे गहेत्वा पादग्घनकानि अङ्गुघनकानि कहापणग्घनकानि च उद्धानानि करोही”ति । सो तथा अकासि । बद्धबद्धे मच्छे नगरवासिनो निमन्तितनिमन्तितानं भिक्खून् अत्थाय हरिंसु । तस्स मच्छुद्धानानि करोन्तस्सेव भिक्खाचारवेला पापुणि । सो वेलं सल्लक्खेत्वा “गमिस्सामहं, सम्म, अयं भिक्खून् आगमनवेला”ति आह । “अत्थि पन किञ्चि मच्छुद्धान”न्ति? “नत्थि, सम्म, सब्बानि खीणानी”ति । “तेन हि मया अत्तनो अत्थाय वालुकाय निखणित्वा चत्तारो रोहितमच्छा ठपिता, सचे भिक्खुं भोजेतुकामोसि, इमे गहेत्वा गच्छा”ति ते मच्छे तस्स अदासि ।

तं दिवसं पन सत्था पच्चूसकाले लोकं वोलोकेन्तो महादुग्गतं अत्तनो जाणजालस्स अन्तो पविट्ठं दिस्वा “किं नु खो भविस्सती”ति आवज्जेन्तो “महादुग्गतो ‘एकं भिक्खुं भोजेस्सामी’ति भरियाय सद्धिं हिय्यो भतिं अकासि, कतरं नु खो भिक्खुं लभिस्सती”ति चिन्तेत्वा “मनुस्सा पण्णे आरोपितसज्जाय भिक्खू गहेत्वा अत्तनो अत्तनो गेहेसु निसीदापेस्सन्ति, महादुग्गतो मं ठपेत्वा अज्जं भिक्खुं न लभिस्सती”ति उपधारेसि । बुद्धा किर दुग्गतेसु अनुकम्मं करोन्ति । तस्मा सत्था पातोव सरीरपटिजगनं कत्वा “महादुग्गतं सङ्गहिस्सामी”ति गन्धकुटिं पविसित्वा निसीदि । महादुग्गतेपि मच्छे गहेत्वा गेहं पविसन्ते सक्कस्स पण्डुकम्बलसिलासनं उण्हाकारं दस्सेसि । सो “किं नु खो कारण”न्ति ओलोकेन्तो “हिय्यो, महादुग्गतो ‘एकस्स भिक्खुनो भिक्खं दस्सामी’ति अत्तनो भरियाय सद्धिं भतिं अकासि, कतरं नु खो भिक्खुं लभिस्सती”ति चिन्तेत्वा “नत्थेतस्स अज्जो भिक्खु, सत्था पन महादुग्गतस्स सङ्गहं करिस्सामी”ति गन्धकुटियं निसिन्नो । महादुग्गतो अत्तनो उपकप्पनकं यागुभत्तं पण्णसूपेय्यम्पि तथागतस्स ददेय्य, “यंनूनाहं महादुग्गतस्स गेहं गन्त्वा भत्तकारककम्मं

करेय्य”न्ति अज्जातकवेसेन तस्स गेहसमीपं गन्त्वा “अत्थि नु खो कस्सचि किञ्चि भतिया कातब्ब”न्ति पुच्छि । महादुग्गतो तं दिस्वा आह — “सम्म, किं कम्मं करिस्ससी”ति? “अहं, सामि, सब्बसिप्पिको, मय्हं अजाननसिप्पं नाम नत्थि, यागुभत्तादीनिपि सम्पादेतुं जानामी”ति । “सम्म, मयं तव कम्मेन अत्थिका, तुय्हं पन किञ्चि दातब्बं भतिं न पस्सामा”ति । “किं पन ते कत्तब्ब”न्ति? “एकस्स भिक्खुस्स भिक्खं दातुकामोमिह, तस्स यागुभत्तसंविधानं इच्छामी”ति । “सचे भिक्खुस्स भिक्खं दस्ससि, न मे भतिया अत्थो, किं मम पुज्जं न वट्टती”ति? “एवं सन्ते साधु, सम्म, पविसा”ति । सो तस्स गेहं पविसित्वा तेलतण्डुलादीनि आहरापेत्वा “गच्छ, अत्तनो पत्तभिक्खुं आनेही”ति तं उय्योजेसि । दानवेय्यावटिकोपि पण्णे आरोपितनियामेनेव तेसं तेसं गेहानि भिक्खू पहिणि ।

महादुग्गतो तस्स सन्निकं गन्त्वा “मय्हं पत्तभिक्खुं देही”ति आह । सो तस्मिं खणे सतिं लभित्वा “अहं तव भिक्खुं पमुट्ठो”ति आह । महादुग्गतो तिखिणाय सत्तिया कुच्छियं पहटो विय, “सामि, कस्मा मं नासेसि, अहं तया हिय्यो समादपितो भरियाय सद्धिं दिवसं भतिं कत्वा अज्ज पातोव पण्णत्थाय नदीतीरे आहिण्डित्वा आगतो, देहि मे एकं भिक्खु”न्ति बाहा पगग्ह परिदेवि । मनुस्सा सन्निपतित्वा “किमेतं, महादुग्गतो”ति पुच्छिंसु । सो तमत्थं आरोचेसि । ते वेय्यावटिकं पुच्छिंसु — “सच्चं किर, सम्म, तया एस ‘भतिं कत्वा एकस्स भिक्खुस्स भिक्खं देही’ति समादपितो”ति? “आम, अय्या”ति । “भारियं ते कम्मं कतं, यो त्वं एतके भिक्खू संविदहन्तो एतस्स एकं भिक्खुं नादासी”ति । सो तेसं वचनेन मङ्कुभूतो तं आह — “सम्म महादुग्गत, मा मं नासयि, अहं तव कारणा महाविहेसं पत्तो, मनुस्सा पण्णे आरोपितनियामेन अत्तनो अत्तनो पत्तभिक्खू नयिंसु, अत्तनो गेहे निसिन्नभिक्खुं नीहरित्वा देन्तो नाम नत्थि, सत्था पन मुखं धोवित्वा गन्धकुटियमेव निसिन्नो, राजयुवराजसेनापतिआदयो सत्थु गन्धकुटितो निक्खमनं ओलोकेन्ता निसिन्ना सत्थु पत्तं गहेत्वा ‘गमिस्सामा’ति । बुद्धा नाम दुग्गते अनुकम्मं करोन्ति, त्वं विहारं गन्त्वा ‘दुग्गतोमिह, भन्ते, मम सङ्गहं करोथा’ति सत्थारं वन्द, सचे ते पुज्जं अत्थि, अब्बा लच्छसी”ति ।

सो विहारं अगमासि । अथ नं अज्जेसु दिवसेसु विहारे विघासादभावेन दिट्ठत्ता राजयुवराजादयो, “महादुग्गत, न ताव भत्तकालो, कस्मा त्वं आगच्छसी”ति आहंसु । सो “जानामि, सामि, ‘न ताव भत्तकालो’ति । सत्थारं पन वन्दितुं आगच्छामी”ति वदन्तो गन्त्वा गन्धकुटिया उम्मारो सीसं ठपेत्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा, “भन्ते, इमस्मिं नगरे मया दुग्गततरो नत्थि, अवस्सयो मे होथ, करोथ मे सङ्गह”न्ति आह । सत्था गन्धकुटिद्वारं विवरित्वा पत्तं नीहरित्वा तस्स हत्थे ठपेसि । सो चक्कवत्तिसिरिं पत्तो विय अहोसि, राजयुवराजादयो अज्जमज्जस्स मुखानि ओलोकीयिंसु । सत्थारा दिन्नपत्तज्झि कोचि इस्सरियवसेन गहेतुं समत्थो नाम नत्थि । एवं पन वदिंसु, “सम्म महादुग्गत, सत्थु पत्तं अम्हाकं देहि एत्तकं नाम ते धनं दस्साम, त्वं दुग्गतो धनं गण्हाहि, किं ते पत्तेना”ति? महादुग्गतो “न कस्सचि दस्सामि, न मे धनेन अत्थो, सत्थारंयेव भोजेस्सामी”ति आह । अवसेसा तं याचित्वा पत्तं अलभित्वा निवत्तिंसु । राजा पन “महादुग्गतो धनेन पलोभियमानोपि सत्थु पत्तं न देति, सत्थारा च सयं दिन्नपत्तं कोचि गहेतुं न सक्कोति, इमस्स देय्यधम्मो नाम कित्तको भविस्सति, इमिना देय्यधम्मस्स दिन्नकाले सत्थारं आदाय गेहं नेत्वा मय्हं सम्पादितं आहारं दस्सामी”ति चिन्तेत्वा सत्थारा सद्धियेव अगमासि । सक्कोपि देवराजा यागुखज्जकभत्तसूपेय्यपण्णादीनि सम्पादेत्वा सत्थु निसीदनारहं आसनं पञ्जपेत्वा निसीदि ।

महादुग्गतो सत्थारं नेत्वा “पविसथ, भन्ते”ति आह । वसनगेहज्जस्स नीचं होति, अनोनतेन पविसितुं न सक्का । बुद्धा च नाम गेहं पविसन्ता न ओनमित्वा पविसन्ति । गेहज्झि पविसनकाले महापथवी वा हेट्ठा ओगच्छति, गेहं वा उद्धं गच्छति । इदं तेसं सुदिन्नदानस्स फलं । पुन निक्खमित्वा गतकाले सब्बं पाकतिकमेव होति । तस्मा सत्था ठितकोव गेहं

पविसित्वा सक्केन पञ्चत्तासने निसीदि । सत्थरि निसिन्ने राजा आह — “सम्म महादुग्गत, तथा अम्हाकं याचन्तानम्पि सत्थु पत्तो न दिन्नो, परस्साम ताव, कीदिसो ते सत्थु सक्कारो कतो”ति? अथस्स सक्को यागुखज्जकादीनि विवरित्वा दस्सेसि । तेसं वासगन्धो सकलनगरं छादेत्वा अट्ठासि । राजा यागुआदीनि ओलोकेत्वा भगवन्तं आह — “भन्ते, ‘अहं महादुग्गतस्स देय्यधम्मो कित्तको भविस्सति, इमिना देय्यधम्मे दिन्ने सत्थारं गेहं नेत्वा अत्तनो सम्पादितं आहारं दस्सामी”ति चिन्तेत्वा आगतो, मया एवरूपो आहारो न दिट्ठपुब्बो, मयि इध ठिते महादुग्गतो किलमेय्य, गच्छामह”न्ति सत्थारं वन्दित्वा पक्कामि । सक्कोपि सत्थारं यागुआदीनि दत्वा सक्कच्चं परिविसि । सत्थापि कतभत्तकिच्चो अनुमोदनं कत्वा उट्ठायासना पक्कामि ।

सक्को महादुग्गतस्स सज्जं अदासि । सो पत्तं गहेत्वा सत्थारं अनुगच्छि । सक्को निवत्तित्वा महादुग्गतस्स गेहद्वारे ठितो आकासं ओलोकेसि । तावदेव आकासतो सत्तरतनवस्सं वस्सित्वा तस्स गेहे सब्बभाजनानि पूरेत्वा सकलं गेहं पूरेसि । तस्स गेहे ओकासो नाहोसि । तस्स भरिया दारके हत्थेसु गहेत्वा नीहरित्वा बहि अट्ठासि । सो सत्थारं अनुगन्त्वा निवत्तो दारके बहि दिस्वा “किं इद”न्ति पुच्छि । “सामि, सकलं नो गेहं सत्तहि रतनेहि पुण्णं, पविसितुं ओकासो नत्थी”ति । सो “अज्जेव मे दानेन विपाको दिन्नो”ति चिन्तेत्वा रज्जो सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा, “कस्मा आगतोसी”ति वुत्ते आह — “देव, गेहं मे सत्तहि रतनेहि पुण्णं, तं धनं गणहथा”ति । राजा “अहो बुद्धानं दिन्नदानं, अज्जेव मत्थकं पत्त”न्ति चिन्तेत्वा तं आह — “किं ते लब्धुं वट्ठती”ति? “धनहरणत्थाय सकटसहस्सं, देवा”ति । राजा सकटसहस्सं पेसेत्वा धनं आहरापेत्वा राजङ्गणे ओकिरापेसि । तालप्पमाणो रासि अहोसि । राजा नगरे सन्निपातापेत्वा “इमस्मिं नगरे अत्थि कस्सचि एत्तकं धन”न्ति पुच्छि । “नत्थि, देवा”ति । “एवं महाधनस्स किं कातुं वट्ठती”ति? “सेट्ठिद्वानं दातुं वट्ठति, देवा”ति । राजा तस्स महासक्कारं कत्वा सेट्ठिद्वानं दापेसि ।

अथस्स पुब्बे एकस्स सेट्ठिनो गेहद्वानं आचिक्खित्वा “एत्थ जाते गच्छे हरापेत्वा गेहं उट्ठापेत्वा वसाही”ति आह । तस्स तं ठानं सोधेत्वा समं कत्वा भूमिया खज्जमानाय अज्जमज्जं आहच्च निधिकुम्भियो उट्ठिंसु । तेन रज्जो आरोचिते “तव पुज्जेन निब्बत्ता, त्वमेव गणहाही”ति आह । सो गेहं कारेत्वा सत्ताहं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं अदासि । ततो परम्पि यावतायुकं तिट्ठन्तो पुज्जानि करित्वा आयुपरियोसाने देवलोके निब्बत्तो ।

एकं बुद्धन्तरं दिब्बसम्पत्तिं अनुभवित्वा इमस्मिं बुद्धप्पादे ततो चुतो सावत्थियं सारिपुत्तत्थेरस्सूपट्ठाककुले सेट्ठिधीतु कुच्छियं पटिसन्धिं गण्णिह । अथस्सा मातापितरो गब्भस्स पतिट्ठितभावं जत्वा गब्भपरिहारं अदंसु । तस्सा अपरेन समयेन एवरूपो दोहळो उप्पज्जि — “अहो वताहं धम्मदेसनापतिं आदिं कत्वा पञ्चन्नं भिक्खुसतानं रोहितमच्छरसेन दानं दत्वा कासायानि वत्थानि निवासेत्वा आसनपरियन्ते निसिन्ना तेसं भिक्खून् उच्छिट्ठभत्तं परिभुज्जेय्य”न्ति । सा मातापितूनं आरोचेत्वा तथा अकासि, दोहळो पटिपस्सम्भि । अथस्सा ततो अपरेसुपि सत्तसु मङ्गलेसु रोहितमच्छरसेनेव धम्मसेनापतित्थेरप्पमुखानि पञ्च भिक्खुसतानि भोजेसु । सब्बं तिस्सकुमारस्स वत्थुम्हि वुत्तनियामेनेव वेदितब्बं । अयमस्स पन महादुग्गतकाले दिन्नस्स रोहितमच्छरसदानस्सेव निस्सन्दो । नामग्गहणदिवसे पनस्स, “भन्ते, दासस्स वो सिक्खापदानि देथा”ति मातरा वुत्ते थेरो आह — “कोनामो अयं दारको”ति? “भन्ते, इमस्स दारकस्स कुच्छियं पटिसन्धिग्गहणतो पट्टाय इमस्मिं गेहे जळा एळमूगापि पण्डिता जाता, तस्मा मे पुत्तस्स पण्डितोत्वेव नामं भविस्सती”ति । थेरो सिक्खापदानि अदासि । जातदिवसतो पट्टाय पनस्स “नाहं मम पुत्तस्स अज्झासयं भिन्दिस्सामी”ति मातु चित्तं उप्पज्जि । सो सत्तवस्सिककाले मातरं आह — “अम्म, थेरस्स सन्तिके पब्बजिस्सामी”ति । “साधु, तात, ‘अहं तव अज्झासयं न भिन्दिस्सामिच्चेव मनं उप्पादेसि”न्ति वत्वा थेरं निमन्तेत्वा भोजेत्वा, “भन्ते, दासो वो पब्बजितुकामो, अहं

इमं सायन्हसमये विहारं आनेस्सामी’ति थेरं उय्योजेत्वा जातके सन्निपातापेत्वा “मम पुत्तस्स गिहिकाले कत्तब्बसक्कारं अज्जेव करिस्सामी”ति महन्तं सक्कारं कारेत्वा तं आदाय विहारं गन्त्वा “इमं, भन्ते, पब्बाजेथा”ति थेरस्स अदासि ।

थेरो पब्बज्जाय दुक्करभावं आचिक्खित्वा “करिस्सामहं, भन्ते, तुम्हाकं ओवाद’न्ति वुत्ते “तेन हि एही’ति केसे तेमेत्वा तचपञ्चककम्मट्ठानं आचिक्खित्वा पब्बाजेसि । मातापितरोपिस्स सत्ताहं विहारेयेव वसन्ता बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स रोहितमच्छरसेनेव दानं दत्वा सत्तमे दिवसे सायं गेहं अगमंसु । थेरो अट्ठमे दिवसे अन्तोगामं गच्छन्तो तं आदाय गच्छति, भिक्खुसङ्घेन सद्धिं नागमासि । किं कारणा? न तावस्स पत्तचीवरगहणानि वा इरियापथो वा पासादिको होति, अपिच विहारे थेरस्स कत्तब्बवत्तं अत्थि । थेरो हि भिक्खुसङ्घे अन्तोगामं पविट्ठे सकलविहारं विचरन्तो असम्मज्जनट्ठानं सम्मज्जित्वा तुच्छभाजनेसु पानीयपरिभोजनीयानि उपट्ठपेत्वा दुन्निक्खित्तानि मञ्चपीठादीनि पटिसामेत्वा पच्छा गामं पविसति । अपिच “अज्जतित्थिया तुच्छविहारं पविसित्वा ‘पस्सथ समणस्स गोतमस्स सावकानं निसिन्नट्ठानानी’ति वत्तुं मा लभिसू’ति सकलविहारं पटिजगित्वा पच्छा गामं पविसति । तस्मा तं दिवसम्पि सामणरेन पत्तचीवरं गाहापेत्वा दिवातरं पिण्डाय पाविसि ।

सामणरो उपज्झायेन सद्धिं गच्छन्तो अन्तरामग्गे मातिकं दिस्वा, “भन्ते, इदं किं नामा”ति पुच्छि । “मातिका नाम, सामणोरा”ति । “इमाय किं करोन्ती”ति? “इतो चितो च उदकं आहरित्वा अत्तनो सस्सकम्मं सम्पादेन्ती”ति । “किं पन, भन्ते, उदकस्स चित्तं अत्थी”ति? “नत्थावुसो”ति । “एवरूपं अचित्तकं अत्तनो इच्छितट्ठानं हरन्ति, भन्ते”ति? “आमावुसो”ति । सो चिन्तेसि — “सचे एवरूपम्पि अचित्तकं अत्तनो इच्छित्तिच्छितट्ठानं हरित्वा कम्मं करोन्ति, कस्मा सचित्तकापि चित्तं अत्तनो वसे वत्तेत्वा समणधम्मं कातुं न सक्खिस्सन्ती”ति । अथेसो पुरतो गच्छन्तो उसुकारे सरदण्डकं अग्गिम्हि तापेत्वा अक्खिकोटिया ओलोकेत्वा उजुं करोन्ते दिस्वा, “इमे, भन्ते, के नामा”ति पुच्छि । “उसुकारा नामावुसो”ति । “किं पनेते करोन्ती”ति? “अग्गिम्हि तापेत्वा सरदण्डकं उजुं करोन्ती”ति । “सचित्तको, भन्ते, एसो”ति? “अचित्तको, आवुसो”ति । सो चिन्तेसि — “सचे अचित्तकं गहेत्वा अग्गिम्हि तापेत्वा उजुं करोन्ति, कस्मा सचित्तकापि अत्तनो चित्तं वसे वत्तेत्वा समणधम्मं कातुं न सक्खिस्सन्ती”ति । अथेसो पुरतो गच्छन्तो दारूनि अरनेमिनाभिआदीनि तच्छन्ते दिस्वा, “भन्ते, इमे के नामा”ति पुच्छि । “तच्छका नामावुसो”ति । “किं पनेते करोन्ती”ति? “दारूनि गहेत्वा यानकादीनं चक्कादीनि करोन्ति, आवुसो”ति । “एतानि पन सचित्तकानि, भन्ते”ति? “अचित्तकानि, आवुसो”ति । अथस्स एतदहोसि — “सचे अचित्तकानि कट्ठकलिङ्गरानि गहेत्वा चक्कादीनि करोन्ति, कस्मा सचित्तका अत्तनो चित्तं वसे वत्तेत्वा समणधम्मं कातुं न सक्खिस्सन्ती”ति । सो इमानि कारणानि दिस्वा, “भन्ते, सचे तुम्हाकं पत्तचीवरे तुम्हे गण्हेय्याथ, अहं निवत्तेय्य”न्ति । थेरो “अयं अधुना पब्बजितो दहरसामणोरो मं अनुबन्धमानो एवं वदेती”ति चित्तं अनुप्पादेत्वाव “आहर, सामणोरा”ति वत्वा अत्तनो पत्तचीवरं अगगहेसि ।

सामणरोपि उपज्झायं वन्दित्वा निवत्तन्तो, “भन्ते, मय्हं आहारं आहरन्तो रोहितमच्छरसेनेव आहरेय्याथा”ति आह । “कथं लभिस्सामावुसो”ति? “भन्ते, अत्तनो पुज्जेन अलभन्ता मम पुज्जेन लभिस्सथा”ति आह । थेरो “दहरसामणेरस्स बहि निसिन्नकस्स परिपन्थोपि भवेय्या”ति कुज्जिकं दत्वा “मय्हं वसनगम्भस्स द्वारं विवरित्वा अन्तो पविसित्वा निसीदेय्यासी”ति आह । सो तथा कत्वा अत्तनो करजकाये जाणं ओतारेत्वा अत्तभावं सम्मसन्तो निसीदि । अथस्स गुणतेजेन सक्कस्स आसनं उण्हाकारं दस्सेसि । सो “किं नु खो कारण”न्ति उपधारेन्तो “पण्डितसामणोरो उपज्झायस्स पत्तचीवरं दत्वा ‘समणधम्मं करिस्सामी’ति निवत्तो, मयापि तत्थ गन्तुं वट्ठीती”ति चिन्तेत्वा चत्तारो महाराजे आमन्तेत्वा

“विहारस्स उपवने वसन्ते सकुणे पलापेत्वा समन्ततो आरक्खं गणहथा”ति वत्वा चन्ददेवपुत्तं “चन्दमण्डलं आकङ्कित्वा गणहाही”ति, सूरियदेवपुत्तं “सूरियमण्डलं आकङ्कित्वा गणहाही”ति वत्वा सयं गन्त्वा आविञ्चनरज्जुद्वाने आरक्खं गहेत्वा अट्ठासि, विहारे पुराणपण्णस्स पतन्तस्सपि सद्दो नाहोसि, सामणेस्स चित्तं एकगं अहोसि । सो अन्तराभत्तेयेव अत्तभावं सम्मसित्वा तीणि फलानि पापुणि ।

थेरोपि “सामणेरो विहारे निसिन्नो, तस्स उपकप्पनकं भोजनं असुककुले नाम सक्का लद्ध”न्ति एकं पेमगारवयुत्तं उपट्ठाककुलं अगमासि । तत्थ च मनुस्सा तं दिवसं रोहितमच्छे लभित्वा थेरस्सेव आगमनं ओलोकेन्तो निसीदिसु । ते थेरं आगच्छन्तं दिस्वा, “भन्ते, भद्दकं वो कतं इधागच्छन्तेही”ति अन्तोगेहे पवेसेत्वा यागुखज्जकादीनि दत्वा रोहितमच्छरसेनस्स पिण्डपातं अदंसु । थेरो हरणाकारं दस्सेसि । मनुस्सा “परिभुज्जथ, भन्ते, हरणकभत्तम्पि लभिस्सथा”ति वत्वा थेरस्स भत्तकिच्चावसाने पत्तं रोहितमच्छरसभोजनस्स पूरेत्वा अदंसु । थेरो “सामणेरो मे छातो”ति सीधं अगमासि । सत्थापि तं दिवसं कालस्सेव भुज्जित्वा विहारं गन्त्वा एवं आवज्जेसि — “पण्डितसामणेरो उपज्झायस्स पत्तचीवरं दत्वा ‘समणधम्मं करिस्सामी’ति निवत्तो, निप्फज्जिस्सति नु खो अस्स पब्बजितकिच्च”न्ति उपधारेन्तो तिण्णं फलानं पत्तभावं जत्वा “अरहत्तस्स उपनिस्सयो अत्थि, नत्थी”ति आवज्जेन्तो “अत्थी”ति दिस्वा “पुरेभत्तमेव अरहत्तं पत्तं सक्खिस्सति, न सक्खिस्सती”ति उपधारेन्तो “सक्खिस्सती”ति अज्जासि । अथस्स एतदहोसि — “सारिपुत्तो सामणेस्स भत्तं आदाय सीधं आगच्छति, अन्तरायम्पिस्स करेय्य द्वारकोट्टके आरक्खं गहेत्वा निसीदिस्सामि, अथ नं पज्जं पुच्छिस्सामि, तस्मिं पज्जे विस्सज्जियमाने सामणेरो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणिस्सती”ति । ततो गन्त्वा द्वारकोट्टके ठत्वा सम्पत्तं थेरं चत्तारो पज्जे पुच्छि, पुट्ठं पुट्ठं पज्जं विस्सज्जेसि ।

तत्रिदं पुच्छाविस्सज्जनं — सत्था किर नं आह — “सारिपुत्त, किं ते लद्ध”न्ति? “आहारो, भन्ते”ति । “आहारो नाम किं आहरति, सारिपुत्ता”ति? “वेदनं, भन्ते”ति । “वेदनं किं आहरति, सारिपुत्ता”ति? “रूपं, भन्ते”ति । “रूपं पन किं आहरति, सारिपुत्ता”ति? “फस्सं, भन्ते”ति । तत्रायं अधिप्पायो — “जिघच्छित्तेन हि परिभुत्तो आहारो तस्स खुदं परिहरित्वा सुखं वेदनं आहरति । आहारपरिभोगेन सुखितस्स सुखाय वेदनाय उपपज्जमानाय सरीरे वण्णसम्पत्ति होति । एवं वेदना रूपं आहरति । सुखितो पन आहारजरूपवसेन उपपन्नसुखसोमनस्सो ‘इदानि मे अस्सादो जातो’ति निप्पज्जन्तो वा निसीदन्तो वा सुखसम्पत्तं पटिलभती”ति ।

एवं इमेसु चतूसु पज्जेसु विस्सज्जिकेसु सामणेरो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्तो । सत्थापि थेरं आह — “गच्छ, सारिपुत्त, तव सामणेस्स भत्तं देही”ति । थेरो गन्त्वा द्वारं आकोटेसि । सामणेरो निक्खमित्वा थेरस्स हत्थतो पत्तं गहेत्वा एकमन्तं ठपेत्वा तालवण्टेन थेरं बीजि । अथ नं थेरो आह — “सामणेर, भत्तकिच्चं करोही”ति । “तुम्हे पन, भन्ते”ति । “कतं मया भत्तकिच्चं, त्वं करोही”ति । सत्तवस्सिकदारको पब्बजित्वा अट्ठमे दिवसे तं खणं विकसितपदुमुप्पलसदिसो अरहत्तं पत्तो, पच्चवेक्खितट्ठानं पन पच्चवेक्खन्तो निसीदित्वा भत्तकिच्चमकासि । तेन पत्तं धोवित्वा पटिसामितकाले चन्ददेवपुत्तो चन्दमण्डलं विस्सज्जेसि, सूरियदेवपुत्तो सूरियमण्डलं । चत्तारो महाराजानो चतुद्विसं आरक्खं विस्सज्जेसुं, सक्को देवराजा आविञ्चनके आरक्खं विस्सज्जेसि । सूरियो मज्झद्वानतो गलित्वा गतो ।

भिक्षू उज्झायिसु, “छाया अधिकप्पमाणा जाता, सूरियो मज्झद्वानतो गलित्वा गतो, सामणेरेन च इदानेव भुत्तं, किं नु खो एत”न्ति । सत्था तं पवत्तिं जत्वा आगन्त्वा पुच्छि — “भिक्षवे, किं कथेथा”ति? “इदं नाम, भन्ते”ति? “आम, भिक्षवे, पुज्जवतो समणधम्मं करणकाले चन्ददेवपुत्तो चन्दमण्डलं, सूरियदेवपुत्तो सूरियमण्डलं आकङ्कित्वा गणिह,

चत्तारो महाराजानो विहारोपवने चतुदिसं आरक्खं गण्हिंसु, सक्को देवराजा आविञ्छनके आरक्खं गण्हि, अहम्मि ‘बुद्धोम्ही’ति अप्पोस्सुक्को निसीदितुं नालत्थं, गन्त्वा द्वारकोट्टके मम पुत्तस्स आरक्खं अगगहेसिं, नेत्तिके च मातिकाय उदकं हरन्ते, उसुकारे च उसुं उजुं करोन्ते, तच्छके च दारुनि तच्छन्ते दिस्वा एत्तकं आरम्मणं गहेत्वा पण्डिता अत्तानं दमेत्वा अरहत्तं गण्हन्ति येवा”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

८०. “उदकञ्चि नयन्ति नेत्तिका, उसुकारा नमयन्ति तेजनं ।
दारुं नमयन्ति तच्छका, अत्तानं दमयन्ति पण्डिता”ति ॥

तत्थ उदकन्ति पथविया थलट्टानं खणित्वा आवाटट्टानं पूरेत्वा मातिकं वा कत्वा रुक्खदोणिं वा ठपेत्वा अत्तना इच्छितिच्छितट्टानं उदकं । नेन्तीति नेत्तिका । तेजनन्ति कण्डं । इदं वुत्तं होति — नेत्तिका अत्तनो रुचिया उदकं नयन्ति, उसुकारापि तापेत्वा तेजनं नमयन्ति उसुं उजुं करोन्ति । तच्छकापि नेमिआदीनं अत्थाय तच्छन्ता दारुं नमयन्ति अत्तनो रुचिया उजुं वा वड्ढं वा करोन्ति । एवं एत्तकं आरम्मणं कत्वा पण्डिता सोतापत्तिमग्गादीनि उप्पादेन्ता अत्तानं दमयन्ति, अरहत्तप्पत्ता पन एकन्तदन्ता नाम होन्तीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

पण्डितसामणेरवत्थु पञ्चमं ।

६. लकुण्डकभद्वियत्थेरवत्थु

सेलो यथाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो लकुण्डकभद्वियत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

पुथुज्जना किर सामणोरादयो थेरं दिस्वा सीसेपि कण्णोसुपि नासायपि गहेत्वा “किं, चूळपित, सासनस्मिं न उक्कण्ठसि, अभिरमसी”ति वदन्ति । थेरो तेसु नेव कुज्झति, न दुस्सति । धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “पस्सथावुसो, लकुण्डकभद्वियत्थेरं दिस्वा सामणोरादयो एवञ्चेवञ्च विहेठेन्ति, सो तेसु नेव कुज्झति, न दुस्सती”ति । सत्था आगन्त्वा “किं कथेथ, भिक्खवे”ति पुच्छित्वा “इमं नाम, भन्ते”ति वुत्ते “आम, भिक्खवे, खीणासवा नाम नेव कुज्झन्ति, न दुस्सन्ति । घनसेलसदिसा हेते अचला अकम्पिया”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

८१. “सेलो यथा एकघनो, वातेन न समीरति ।
एवं निन्दापसंसासु, न समिज्जन्ति पण्डिता”ति ॥

तत्थ निन्दापसंसासूति किञ्चापि इध द्वे लोकधम्मा वुत्ता, अत्थो पन अट्ठन्नम्मि वसेन वेदितब्बो । यथा हि एकघनो असुसिरो सेलो पुरत्थिमादिभेदेन वातेन न समीरति न इज्जति न चलति, एवं अट्ठसुपि लोकधम्मेसु अज्झोत्थरन्तेसु पण्डिता न समिज्जन्ति, पटिघवसेन वा अनुनयवसेन वा न चलन्ति न कम्पन्ति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

लकुण्डकभद्वियत्थेरवत्थु छट्ठं ।

७. काणमातुवत्थु

यथापि रहदोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो काणमातरं आरब्ध कथेसि । वत्थु विनये (पाचि० २३०) आगतमेव ।

तदा पन काणमातरा अतुच्छहत्थं धीतरं पतिकुलं पेसेतुं पक्केसु पूवेसु चतुक्खत्तुं चतुन्नं भिक्खूनं दिन्नकाले सत्थारा तस्मिं वत्थुस्मिं सिक्खापदे पज्जत्ते काणाय सामिकेन अज्जाय पजापतिया आनीताय काणा तं पवत्तिं सुत्वा “इमेहि मे घरावासो नासितो”ति दिट्ठदिट्ठे भिक्खू अक्कोसति परिभासति । भिक्खू तं वीथिं पटिपज्जितुं न विसहिंसु । सत्था तं पवत्तिं जत्वा तत्थ अगमासि । काणमाता सत्थारं वन्दित्वा पज्जत्तासने निसीदापेत्वा यागुखज्जकं अदासि । सत्था कतपातरासो “कहं काणा”ति पुच्छि । “एसा, भन्ते, तुम्हे दिस्वा मङ्कुभूता रोदन्ती ठिता”ति । “किं कारणा”ति? “एसा, भन्ते, भिक्खू अक्कोसति परिभासति, तस्मा तुम्हे दिस्वा मङ्कुभूता रोदमाना ठिता”ति । अथ नं सत्था पक्कोसापेत्वा — “काणे, कस्मा मं दिस्वा मङ्कुभूता निलीयित्वा रोदसी”ति । अथस्सा माता ताय कतकिरियं आरोचेसि । अथ नं सत्था आह — “किं पन काणमाते मम सावका तया दिन्नकं गण्हंसु, अदिन्नक”न्ति? “दिन्नकं, भन्ते”ति । “सचे मम सावका पिण्डाय चरन्ता तव गेहद्वारं पत्ता तया दिन्नकं गण्हंसु, को तेसं दोसो”ति? “नत्थि, भन्ते, अय्यानं दोसो” । “एतिस्सायेव दोसो”ति । सत्था काणं आह — “काणे, मय्हं किर सावका पिण्डाय चरमाना गेहद्वारं आगता, अथ नेसं तव मातरा पूवा दिन्ना, को नामेत्य मम सावकानं दोसो”ति? “नत्थि, भन्ते, अय्यानं दोसो, मय्हमेव दोसो”ति सत्थारं वन्दित्वा खमापेसि ।

अथस्सा सत्था अनुपुब्बिं कथं कथेसि, सा सोतापत्तिफलं पापुणि । सत्था उट्ठायासना विहारं गच्छन्तो राजङ्गणेन पायासि । राजा दिस्वा “सत्था विय भणे”ति पुच्छित्वा “आम, देवा”ति वुत्ते “गच्छथ, मम आगन्त्वा वन्दनभावं आरोचेथा”ति पेसेत्वा राजङ्गणे ठितं सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा “कहं, भन्ते, गतात्था”ति पुच्छि । “काणमाताय गेहं, महाराजा”ति । “किं कारणा, भन्ते”ति? “काणा किर भिक्खू अक्कोसति परिभासति, तंकारणा गतोम्ही”ति । “किं पन वो, भन्ते, तस्सा अनक्कोसनभावो कतो”ति? “आम, महाराज, भिक्खूनञ्च अनक्कोसिका कता, लोकुत्तरकुटुम्बसामिनी चा”ति । “होतु, भन्ते, तुम्हेहि सा लोकुत्तरकुटुम्बसामिनी कता, अहं पन नं लोकियकुटुम्बसामिनिं करिस्सामी”ति वत्वा राजा सत्थारं वन्दित्वा पटिनिवत्तो पटिच्छन्नमहायोगं पहिणित्वा काणं पक्कोसापेत्वा सब्बाभरणेहि अलङ्कित्वा जेड्ढीतुड्डाने ठपेत्वा “मम धीतरं पोसेतुं समत्था गण्हन्तू”ति आह । अथेको सब्बत्थकमहामत्तो “अहं देवस्स धीतरं पोसेस्सामी”ति तं अत्तनो गेहं नेत्वा सब्बं इस्सरियं पटिच्छापेत्वा “यथारुचि पुज्जानि करोही”ति आह । ततो पट्टाय काणा चतूसु द्वारेसु पुरिसे ठपेत्वा अत्तना उपट्ठातब्बे भिक्खू च भिक्खुनियो च परियेसमानापि न लभति । काणाय गेहद्वारे पटियादेत्वा ठपितं खादनीयभोजनीयं महोघो विय पवत्तति । भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “पुब्बे, आवुसो, चत्तारो महल्लकत्थेरा काणाय विप्पटिसारं करिंसु, सा एवं विप्पटिसारिनी हुत्वापि सत्थारं आगम्म सद्भासम्पदं लभि । सत्थारा पुन तस्सा गेहद्वारं भिक्खूनं उपसङ्कमनारहं कतं । इदानि उपट्ठातब्बे भिक्खू वा भिक्खुनियो वा परियेसमानापि न लभति, अहो बुद्धा नाम अच्छरियगुणा”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, इदानेव तेहि महल्लकभिक्खूहि काणाय विप्पटिसारो कतो, पुब्बेपि करिंसुयेव । न च इदानेव मया काणा मम वचनकारिका कता, पुब्बेपि कतायेवा”ति वत्वा तमत्थं सोतुकामेहि भिक्खूहि याचितो —

“यत्थेको लभते बब्बु, दुतियो तत्थ जायति ।

ततियो च चतुत्थो च, इदं ते बब्बुका बिल”न्ति ॥ (जा० १.१.१३७) —

इदं बब्बुजातकं वित्थारेन कथेत्वा “तदा चत्तारो महल्लकभिक्षू चत्तारो बिळारा अहेसुं, मूसिका काणा, मणिकारो अहमेवा”ति जातकं समोधानेत्वा “एवं, भिक्षवे, अतीतेपि काणा दुम्मना आविलचित्ता विक्खित्तचित्ता हुत्वा मम वचनेन पसन्नउदकरहदो विय विप्पसन्नचित्ता अहोसी”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

८२. “यथापि रहदो गम्भीरो, विप्पसन्नो अनाविलो ।
एवं धम्मानि सुत्वान, विप्पसीदन्ति पण्डिता”ति ॥

तत्थ रहदोति यो चतुरङ्गिनियापि सेनाय ओगाहन्तिया नखुभति एवरूपो उदकण्णवो, सब्बाकारेण पन चतुरासीतियोजनसहस्सगम्भीरो नीलमहासमुदो रहदो नाम । तस्स हि हेट्ठा चत्तालीसयोजनसहस्समत्ते ठाने उदकं मच्छेहि चलति, उपरि तावत्तकेयेव ठाने उदकं वातेन चलति, मज्झे चतुयोजनसहस्समत्ते ठाने उदकं निच्चलं तिट्ठति । अयं गम्भीरो रहदो नाम । एवं धम्मानीति देसनाधम्मानि । इदं वुत्तं होति — यथा नाम रहदो अनाकुलताय विप्पसन्नो, अचलताय अनाविलो, एवं मम देसनाधम्मं सुत्वा सोतापत्तिमग्गादिवसेन निरुपक्विकलेसचित्तं आपज्जन्ता विप्पसीदन्ति पण्डिता, अरहत्तप्पत्ता पन एकन्तविप्पसन्नाव होन्तीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

काणमातुवत्थु सत्तमं ।

८. पञ्चसतभिक्षुवत्थु

सब्बत्थ वे सप्पुरिसा चजन्तीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पञ्चसते भिक्षू आरब्ध कथेसि । देसना वेरज्जायं समुट्ठिता ।

पठमबोधियज्झि भगवा वेरज्जं गन्त्वा वेरज्जेन ब्राह्मणेन निमन्तितो पञ्चहि भिक्षुसतेहि सद्धिं वस्सं उपगज्झि । वेरज्जो ब्राह्मणो मारावट्टनेन आवट्टो एकदिवसम्पि सत्थारं आरब्ध सतिं न उप्पादेसि । वेरज्जापि दुब्भिक्ष्वा अहोसि, भिक्षू सन्तरबाहिरं वेरज्जं पिण्डाय चरित्वा पिण्डपातं अलभन्ता किलमिंसु । तेसं अस्सवाणिजका पत्थपत्थपुलकं भिक्षुं पज्जापेसुं । ते किलमन्ते दिस्वा महामोगल्लानत्थेरो पथवोजं भोजेतुकामो, उत्तरकुरुज्ज पिण्डाय पवेसेतुकामो अहोसि, सत्था तं पटिक्खिपि । भिक्षूनं एकदिवसम्पि पिण्डपातं आरब्ध परित्तासो नाहोसि, इच्छाचारं वज्जेत्वा एव विहरिंसु । सत्था तत्थ तेमासं वसित्वा वेरज्जं ब्राह्मणं अपलोकेत्वा तेन कतसक्कारसम्मानो तं सरणेसु पतिट्ठापेत्वा ततो निक्खन्तो अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो एकस्मिं समये सावत्थिं पत्वा जेतवने विहासि, सावत्थिवासिनो सत्थु आगन्तुकभत्तानि करिंसु । तदा पन पञ्चसतमत्ता विधासादा भिक्षू निस्साय अन्तोविहारेयेव वसन्ति । ते भिक्षूनं भुत्तावसेसानि पणीतभोजनानि भुज्जित्वा निदायित्वा उट्ठाय नदीतीरं गन्त्वा नदन्ता वगन्ता मल्लमुट्ठियुद्धं युज्जन्ता कीळन्ता अन्तोविहारेपि बहिविहारेपि अनाचारमेव चरन्ता विचरन्ति । भिक्षू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “पस्सथावुसो, इमे विधासादा दुब्भिक्षुकाले वेरज्जायं कज्जि विकारं न दस्सेसुं, इदानी पन एवरूपानि पणीतभोजनानि भुज्जित्वा अनेकप्पकारं विकारं दस्सेन्ता विचरन्ति । भिक्षू पन वेरज्जायम्पि उपसन्तरूपा विहरित्वा इदानीपि उपसन्तुपसन्ताव विहरन्ती”ति । सत्था धम्मसभं गन्त्वा, “भिक्षवे, किं कथेथा”ति पुच्छित्वा “इदं नामा”ति वुत्ते “पुब्बेपेते गद्रभयोनियं निब्बत्ता पञ्चसता गद्रभा हुत्वा पञ्चसतानं आजानीयसिन्धवानं अल्लरसमुट्ठिकपानकपीतावसेसं उच्छिट्ठकसटं उदकेन

मद्वित्वा मकचिपिलोतिकाहि परिस्सावितत्ता ‘वोलोदक’न्ति सङ्ख्यं गतं अप्परसं निहीनं पिवित्वा मधुमत्ता विय नदन्ता विचरिंसूति वत्वा —

“वालोदकं अप्परसं निहीनं,
पित्वा मदो जायति गद्रभानं ।
इमञ्च पित्वान रसं पणीतं,
मदो न सज्जायति सिन्धवानं ॥

“अप्पं पिवित्वान निहीनजच्चो,
सो मज्जती तेन जनिन्द पुट्ठो ।
धोरहसीली च कुलम्हि जातो,
न मज्जती अग्गरसं पिवित्वा’ति ॥ (जा० १.२.६५) ।

इदं **वालोदकजातकं** वित्थारेन कथेत्वा “एवं, भिक्खवे, सप्पुरिसा लोकधम्मं विवज्जेत्वा सुखितकालेपि दुक्खितकालेपि निब्बिकाराव होन्ती”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

८३. “सब्बत्थ वे सप्पुरिसा चजन्ति,
न कामकामा लपयन्ति सन्तो ।
सुखेन फुट्ठा अथ वा दुखेन,
न उच्चावचं पण्डिता दस्सयन्ती”ति ॥

तत्थ **सब्बत्था**ति पञ्चक्खन्धादिभेदेसु सब्बधम्मेसु । **सप्पुरिसा**ति सुपुरिसा । **चजन्ती**ति अरहत्तमग्गजाणेन अपकट्ठन्ता छन्दरागं विजहन्ति । **कामकामा**ति कामे कामयन्ता कामहेतु कामकारणा । **न लपयन्ति सन्तो**ति बुद्धादयो सन्तो कामहेतु नेव अत्तना लपयन्ति, न परं लपापेन्ति । ये हि भिक्खाय पविट्ठा इच्छाचारे ठिता “किं, उपासक, सुखं ते पुत्तदारस्स, राजचोरादीनं वसेन द्विपदचतुष्पदेसु नत्थि कोचि उपह्वो”ति आदीनि वदन्ति, ताव ते लपयन्ति नाम । तथा पन वत्वा “आम, भन्ते, सब्बेसं नो सुखं, नत्थि कोचि उपह्वो, इदानीं नो गेहं पट्ठतअन्नपानं, इधेव वसथा”ति अत्तानं निमन्तापेन्ता लपापेन्ति नाम । सन्तो पन इदं उभयमपि न करोन्ति । **सुखेन फुट्ठा अथ वा दुखेना**ति देसनामत्तमेतं, अट्ठहि पन लोकधम्मेहि फुट्ठा तुट्ठिभावमङ्गुभाववसेन वा वण्णभणनअवण्णभणनवसेन वा **उच्चावचं** आकारं **पण्डिता न दस्सयन्ती**ति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

पञ्चसतभिक्खुवत्थु अट्ठमं ।

९. धम्मिकत्थेरवत्थु

न अत्तहेतूति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो धम्मिकत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किरको उपासको धम्मेन समेन अगारं अज्झावसति । सो पब्बजितुकामो हुत्वा एकदिवसं भरियाय सद्धिं निसीदित्वा सुखकथं कथेन्तो आह — “भद्रे, इच्छामहं पब्बजितु”न्ति । “तेन हि, सामि, आगमेहि ताव, यावाहं कुच्छिगतं दारकं विजायामी”ति । सो आगमेत्वा दारकस्स पदसा गमनकाले पुन तं आपुच्छित्वा “आगमेहि ताव, सामि, यावायं वयप्पत्तो होती”ति वुत्ते “किं मे इमाय अपलोकिताय वा अनपलोकिताय वा, अत्तनो दुक्खनिस्सरणं करिस्सामी”ति निक्खमित्वा पब्बजि । सो कम्मट्ठानं गहेत्वा घटेन्तो वायमन्तो अत्तनो पब्बजितकिच्चं निट्ठपेत्वा तेसं दस्सनत्थाय पुन सावत्थिं गन्त्वा पुत्तस्स धम्मकथं कथेसि । सोपि निक्खमित्वा पब्बजि, पब्बजित्वा च पन न चिरस्सेव अरहत्तं पापुणि । पुराणदुतियिकापिस्स “येसं अत्थाय अहं घरावासे वसेय्यं, ते उभोपि पब्बजिता, इदानि मे किं घरावासेन, पब्बजिस्सामी”ति निक्खमित्वा पब्बजि, पब्बजित्वा च पन न चिरस्सेव अरहत्तं पापुणि । अथेकदिवसं धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं — “आवुसो, धम्मिकउपासको अत्तनो धम्मे पतिट्ठितत्ता निक्खमित्वा पब्बजित्वा अरहत्तं पत्तो पुत्तदारस्सापि पतिट्ठा जातो”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, पण्डितेन नाम नेव अत्तहेतु, न परहेतु समिद्धि इच्छितब्बा, धम्मिकेनेव पन धम्मपटिसरणेन भवितब्ब”न्ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

८४. “न अत्तहेतु न परस्स हेतु,
न पुत्तमिच्छे न धनं न रट्ठं ।
न इच्छेय्य अधम्मेन समिद्धिमत्तनो,
स सीलवा पज्जवा धम्मिको सिया”ति ॥

तत्थ न अत्तहेतूति पण्डितो नाम अत्तहेतु वा परहेतु वा पापं न करोति । न पुत्तमिच्छेति पुत्तं वा धनं वा रट्ठं वा पापकम्मेन न इच्छेय्य, एतानिपि इच्छतो पापकम्मं न करोतियेवाति अत्थो । समिद्धिमत्तनोति या अत्तनो समिद्धि, तम्पि अधम्मेन न इच्छेय्य, समिद्धिकारणापि पापं न करोतीति अत्थो । स सीलवाति यो एवरूपो पुग्गलो, सो एव सीलवा च पज्जवा च धम्मिकोच सिया, न अज्जोति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

धम्मिकत्थेरवत्थु नवमं ।

१०. धम्मस्सवनवत्थु

अप्पका ते मनुस्सेसूति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो धम्मस्सवनं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किर एकवीथिवासिनो मनुस्सा समग्गा हुत्वा गणबन्धेन दानं दत्त्वा सब्बरत्तिं धम्मस्सवनं कारेसुं, सब्बरत्तिं पन धम्मं सोतुं नासक्खिंसु । एकच्चे कामरतिनिस्सिता हुत्वा, पुन गेहमेव गता, एकच्चे दोसनिस्सिता हुत्वा, एकच्चे माननिस्सिता हुत्वा, एकच्चे थिनमिद्धसमङ्गिनो हुत्वा तत्थेव निसीदित्वा पचलायन्ता सोतुं नासक्खिंसु । पुनदिवसे भिक्खू तं पवत्तिं जत्वा धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, इमा सत्ता नाम येभ्य्येन भवनिस्सिता, भवेसु एव लग्गा विहरन्ति, पारगामिनो नाम अप्पका”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा आह —

८५. “अप्पका ते मनुस्सेसु, ये जना पारगामिनो ।
अथायं इतरा पजा, तीरमेवानुधावति ॥

८६. “ये च खो सम्मदक्खाते, धम्मे धम्मानुवत्तिनो ।
ते जना पारमेस्सन्ति, मच्चुधेय्यं सुदुत्तरं”न्ति ॥

तत्थ अप्पकाति थोका न बहू । पारगामिनोति निब्बानपारगामिनो । अथायं इतरा पजाति या पनायं अवसेसा पजा सक्कायदिट्ठितीरमेव अनुधावति, अयमेव बहुतराति अत्थो । सम्मदक्खातेति सम्मा अक्खाते सुकथिते । धम्मेति देसनाधम्मे । धम्मामनुवत्तिनोति तं धम्मं सुत्वा तदनुच्छविकं पटिपदं पूरेत्वा मग्गफलसच्छिकरणेन धम्मामनुवत्तिनो । पारमेस्सन्तीति ते एवरूपा जना निब्बानपारं गमिस्सन्ति । मच्चुधेय्यन्ति किलेसमारसङ्घातस्स मच्चुस्स निवासट्ठानभूतं तेभूमिकवट्ठं । सुदुत्तरन्ति ये जना धम्मामनुवत्तिनो, ते एतं सुदुत्तरं दुरतिककमं मारधेय्यं तरित्वा अतिककमित्वा निब्बानपारं गमिस्सन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

धम्मस्सवनवत्थु दसमं ।

११. पञ्चसतआगन्तुकभिक्षुवत्थु

कण्हं धम्मं विप्पहायाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पञ्चसते आगन्तुके भिक्षू आरब्ध कथेसि ।

कोसलरट्ठे किर पञ्चसता भिक्षू वस्सं वसित्वा वुट्ठवस्सा “सत्थारं पस्सिस्सामा”ति जेतवनं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु । सत्था तेसं चरियपटिपक्खं निसामेत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

८७. “कण्हं धम्मं विप्पहाय, सुक्कं भावेथ पण्डितो ।
ओका अनोकमागम्म, विवेके यत्थ दूरमं ॥

८८. “तत्राभिरतिमिच्छेय्य, हित्वा कामे अकिञ्चनो ।
परियोदपेय्य अत्तानं, चित्तक्लेसेहि पण्डितो ॥

८९. “येसं सम्बोधियङ्गेसु, सम्मा चित्तं सुभावितं ।
आदानपटिनिस्सग्गे, अनुपादाय ये रता ।
खीणासवा जुतिमन्तो, ते लोके परिनिब्बुता”ति ॥

तत्थ कण्हं धम्मन्ति कायदुचरितादिभेदं अकुसलं धम्मं विप्पहाय जहित्वा । सुक्कं भावेथाति पण्डितो भिक्षु अभिनिक्खमनतो पट्ठाया याव अरहत्तमग्गा कायसुचरितादिभेदं सुक्कं धम्मं भावेय्य । कथं? ओका अनोकमागम्माति ओकं वुच्चति आलयो, अनोकं वुच्चति अनालयो, आलयतो निक्खमित्वा अनालयसङ्घातं निब्बानं पटिच्च आरब्ध तं पत्थयमानो भावेय्याति अत्थो । तत्राभिरतिमिच्छेय्याति यस्मिं अनालयसङ्घाते विवेके निब्बाने इमेहि सत्तेहि दुरभिरमं, तत्र

अभिरतिं इच्छेय्य । हित्वा कामेति वत्थुकामकिलेसकामे हित्वा अकिञ्चनो हुत्वा विवेके अभिरतिं इच्छेय्याति अत्थो । चित्तक्लेसेहीति पञ्चहि नीवरणेहि, अत्तानं परियोदपेय्य वोदापेय्य, परिसोधेय्याति अत्थो । सम्बोधियङ्गेसूति सम्बोज्झङ्गेसु । सम्मा चित्तं सुभावितन्ति हेतुना नयेन चित्तं सुदु भावितं वड्ढितं । आदानपटिनिस्सग्गेति आदानं वुच्चति गहणं, तस्स पटिनिस्सग्गसङ्घाते अग्गहणे चतूहि उपादानेहि किञ्चि अनुपादियित्वा ये रताति अत्थो । जुतिमन्तोति आनुभाववन्तो, अरहत्तमग्गजाणजुतिया खन्धादिभेदे धम्मे जोतेत्वा ठिताति अत्थो । ते लोकेति इमस्मिं खन्धादिलोके परिनिब्बुता नाम अरहत्तपत्तितो पट्टाय किलेसवट्टस्स खेपितत्ता सउपादिसेसेन, चरिमचित्तनिरोधेन खन्धवट्टस्स खेपितत्ता अनुपादिसेसेन चाति द्वीहि परिनिब्बानेहि परिनिब्बुता, अनुपादानो विय पदीपो अपण्णत्तिकभावं गताति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

पञ्चसतआगन्तुकभिक्षुवत्थु एकादसमं ।

पण्डितवग्गवण्णना निड्ढिता ।

छट्ठो वग्गो ।

७. अरहन्तवग्गो

१. जीवकपञ्चवत्थु

गतद्धिनोति इमं धम्मदेसनं सत्था जीवकम्बवने विहरन्तो जीवकेन पुट्टपञ्चं आरब्ध कथेसि । जीवकवत्थु खन्धके (महाव० ३२६ आदयो) वित्थारितमेव ।

एकस्मिं पन समये देवदत्तो अजातसत्तुना सद्धिं एकतो हुत्वा गिज्झकूटं अभिरुहित्वा पदुडुचित्तो “सत्थारं वधिससामी”ति सिलं पविज्झि । तं द्वे पब्बतकूटानि सम्पटिच्छिंसु । ततो भिज्जित्वा गता पपटिका भगवतो पादं पहरित्वा लोहितं उप्पादेसि, भुसा वेदना पवत्तिंसु । भिक्षू सत्थारं मद्दकुच्छिं नयिंसु । सत्था ततोपि जीवकम्बवनं गन्तुकामो “तत्थ मं नेथा”ति आह । भिक्षू भगवन्तं आदाय जीवकम्बवनं अगमंसु । जीवको तं पवत्तिं सुत्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वणपटिकम्मत्थाय तिखिणभेसज्जं दत्वा वणं बन्धित्वा सत्थारं एतदवोच — “भन्ते, मया अन्तो नगरे एकस्स मनुस्सस्स भेसज्जं कतं, तस्स सन्तिकं गन्त्वा पुन आगमिस्सामि, इदं भेसज्जं याव ममागमना बद्धनियामेनेव तिड्डतू”ति । सो गन्त्वा तस्स पुरिसस्स कत्तब्बकिच्चं कत्वा द्वारपिदहनवेलाय आगच्छन्तो द्वारं न सम्पापुणि । अथस्स एतदहोसि — “अहो मया भारियं कम्मं कतं, ख्वाहं अज्जतरस्स पुरिसस्स विय तथागतस्स पादे तिखिणभेसज्जं दत्वा वणं बन्धिं, अयं तस्स मोचनवेला, तस्मिं अमुच्चमाने सब्बरत्तिं भगवतो सरीरे परिळाहो उप्पज्जिस्सती”ति । तस्मिं खणे सत्था आनन्दत्थेरं आमन्तेसि — “आनन्द, जीवको सायं आगच्छन्तो द्वारं न सम्पापुणि, ‘अयं वणस्स मोचनवेला’ति पन चिन्तेसि, मोचेसि न”न्ति । थेरो मोचेसि, वणो रुक्खतो छल्लि विय अपगतो । जीवको अन्तो अरुणेयेव सत्थु सन्तिकं वेगेन आगन्त्वा “किं नु खो, भन्ते, सरीरे वो परिळाहो उप्पन्नो”ति पुच्छि । सत्था “तथागतस्स खो, जीवक, बोधिमण्डेयेव सब्बपरिळाहो वूपसन्तो”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१०. “गतद्धिनो विसोकस्स, विप्पमुत्तस्स सब्बधि ।
सब्बगन्थप्पहीनस्स, परिळाहो न विज्जती”ति ॥

तत्थ गतद्धिनोति गतमग्गस्स कन्तारद्धा वट्ठद्धाति द्वे अद्धा नाम । तेसु कन्तारपटिपन्नो याव इच्छितट्ठानं न पापुणाति, ताव अद्धिकोयेव, एतस्मिं पन पत्ते गतद्धि नाम होति । वट्ठसन्निस्सितापि सत्ता याव वट्ठे वसन्ति, ताव अद्धिका एव । कस्मा? वट्ठस्स अखेपितत्ता । सोतापन्नादयोपि अद्धिका एव, वट्ठं पन खेपेत्वा ठितो खीणासवो गतद्धि नाम होति । तस्स गतद्धिनो । विसोकस्साति वट्ठमूलकस्स सोकस्स विगतत्ता विसोकस्स । विप्पमुत्तस्स सब्बधीति सब्बेसु खन्धादिधम्मेषु विप्पमुत्तस्स, सब्बगन्थप्पहीनस्साति चतुन्नम्पि गन्थानं पहीनत्ता सब्बागन्थप्पहीनस्स । परिळाहो न विज्जतीति दुविधो परिळाहो कायिको चेतसिको चाति । तेसु खीणासवस्स सीतुण्हादिवसेन उप्पन्नत्ता कायिकपरिळाहो अनिब्बुतोव, तं सन्धाय जीवको पुच्छति । सत्था पन धम्मराजताय देसनाविधिकुसलताय चेतसिकपरिळाहवसेन देसनं विनिवत्तेन्तो, “जीवक, परमत्थेन एवरूपस्स खीणासवस्स परिळाहो न विज्जती”ति आह ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

जीवकपञ्चवत्थु पठमं ।

२. महाकस्सपत्थेरवत्थु

उय्युज्जन्तीति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो महाकस्सपत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिंज्झि समये सत्था राजगहे वुट्ठवस्सो “अद्धमासच्चयेन चारिकं पक्कमिस्सामी”ति भिक्खूनं आरोचापेसि । वत्तं कियेत्तं बुद्धानं भिक्खूहि सद्धिं चारिकं चरितुकामानं “एवं भिक्खू अत्तनो पत्तपचनचीवररजनादीनि कत्वा सुखं गमिस्सन्ती”ति “इदानीं अद्धमासच्चयेन चारिकं पक्कमिस्सामी”ति भिक्खूनं आरोचापनं । भिक्खूसु पन अत्तनो पत्तचीवरादीनि करोन्तेसु महाकस्सपत्थेरोपि चीवरानि धोवि । भिक्खू उज्झायिंसु “थेरो कस्मा चीवरानि धोवति, इमस्मिं नगरे अन्तो च बहि च अट्टारस मनुस्सकोटियो वसन्ति । तत्थ ये थेरस्स न जातका, ते उपट्ठाका, ये न उपट्ठाका, ते जातका । ते थेरस्स चतूहि पच्चयेहि सम्मानसक्कारं करोन्ति । एत्तकं उपकारं पहाय एस कहं गमिस्सति? सचेपि गच्छेय्य, मापमादकन्दरतो परं न गमिस्सती”ति । सत्था किर यं कन्दरं पत्वा निवत्तेतब्बयुत्तके भिक्खू “तुम्हे इतो निवत्तथ, मा पमज्जित्था”ति वदति । तं “मापमादकन्दर”न्ति वुच्चति, तं सन्धायेतं वुत्तं ।

सत्थापि चारिकं पक्कमन्तो चिन्तेसि — “इमस्मिं नगरे अन्तो च बहि च अट्टारस मनुस्सकोटियो वसन्ति । मनुस्सानं मङ्गलामङ्गलट्ठानेसु भिक्खूहि गन्तब्बं होति, न सक्का विहारं तुच्छं कातुं, कं नु खो निवत्तेस्सामी”ति? अथस्स एतदहोसि — “कस्सपस्स हेते मनुस्सा जातका च उपट्ठाका च, कस्सपं निवत्तेतुं वट्ठती”ति । सो थेरं आह — “कस्सप, न सक्का विहारं तुच्छं कातुं, मनुस्सानं मङ्गलामङ्गलट्ठानेसु भिक्खूहि अत्थो होति, त्वं अत्तनो परिसाय सद्धिं निवत्तस्सू”ति । “साधु, भन्ते”ति थेरो परिसं आदाय निवत्ति । भिक्खू उपज्झायिंसु “दिट्ठं वो, आवुसो, ननु इदानीं अम्हेहि वुत्तं ‘महाकस्सपो कस्मा चीवरानि धोवति, न एसो सत्थारा सद्धिं गमिस्सती’ति, यं अम्हेहि वुत्तं, तदेव जात”न्ति । सत्था भिक्खूनं कथं सुत्वा निवत्तित्वा ठितो आह — “भिक्खवे, किं नामेतं कथेथा”ति? “महाकस्सपत्थेरं आरब्ध कथेम, भन्ते”ति अत्तना कथितनियामेनेव सब्बं आरोचेसुं । तं सुत्वा सत्था “न, भिक्खवे, तुम्हे कस्सपं ‘कुलेसु च पच्चयेसु च लग्गो’ति वदेथ, सो

‘मम वचनं करिस्सामी’ति निवत्तो । एसो हि पुब्बे पत्थनं करोन्तोयेव ‘चतूसु पच्चयेसु अलग्गो चन्दूपमो हुत्वा कुलानि उपसङ्कमितुं समत्थो भवेय्य’न्ति पत्थनं अकासि । नत्थेतस्स कुले वा पच्चये वा लग्गो, अहं चन्दोपमप्पटिपदज्जेव (सं० नि० २.१४६) अरियवंसप्पटिपदज्ज कथेन्तो मम पुत्तं कस्सपं आदिं कत्वा कथेसि’न्ति आह ।

भिक्षू सत्थारं पुच्छिंसु — “भन्ते, कदा पन थरेन पत्थना ठपिता’ति? “सोतुकामात्थ, भिक्षवे’ति? “आम, भन्ते’ति । सत्था तेसं, “भिक्षवे, इतो कप्पसतसहस्समत्थके पदुमुत्तरो नाम बुद्धो लोके उदपादी’ति वत्वा पदुमुत्तरपादमूले तेन ठपितपत्थनं आदिं कत्वा सब्बं थेरस्स पुब्बचरितं कथेसि । तं थेरपाळियं (थेरगा० १०५४ आदयो) वित्थारितमेव । सत्था पन इमं थेरस्स पुब्बचरितं वित्थारेत्वा “इति खो, भिक्षवे, अहं चन्दोपमप्पटिपदज्जेव अरियवंसप्पटिपदज्ज मम पुत्तं कस्सपं आदिं कत्वा कथेसि, मम पुत्तस्स कस्सपस्स पच्चयेसु वा कुलेसु वा विहारेसु वा परिवेणेसु वा लग्गो नाम नत्थि, पल्लले ओतरित्वा तत्थ चरित्वा गच्छन्तो राजहंसो विय कत्थचि अलग्गोयेव मम पुत्तो’ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

९१. “उय्युज्जन्ति सतीमन्तो, न निकेते रमन्ति ते ।

हंसाव पल्ललं हित्वा, ओकमोकं जहन्ति ते’ति ॥

तत्थ उय्युज्जन्ति सतीमन्तोति सतिवेपुल्लप्पत्ता खीणासवा अत्तना पटिविद्धगुणेसु ज्ञानविपस्सनादीसु आवज्जनसमापज्जनवुट्ठानाधिट्ठानपच्चवेक्खणाहि युज्जन्ति घटेन्ति । न निकेते रमन्ति तेति तेसं आलये रति नाम नत्थि । हंसावाति देसनासीसमेतं, अयं पनेत्थ अत्थो — यथा गोचरसम्पन्ने पल्लले सकुणा अत्तनो गोचरं गहेत्वा गमनकाले “मम उदकं, मम पदुमं, मम उप्पलं, मम कणिका’ति तस्मिं ठाने कज्जि आलयं अकत्वा अनपेक्खाव तं ठानं पहाय उप्पतित्वा आकासे कीळमाना गच्छन्ति; एवमेवं खीणासवा यत्थ कत्थचि विहरन्तापि कुलादीसु अलग्गा एव विहरित्वा गमनसमयेपि तं ठानं पहाय गच्छन्ता “मम विहारो, मम परिवेणं, ममूपट्ठाका’ति अनालया अनुपेक्खाव गच्छन्ति । ओकमोकन्ति आलयालयं, सब्बालये परिच्चजन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

महाकस्सपत्थेरवत्थु दुतियं ।

३. बेलट्टसीसत्थेरवत्थु

येसं सन्निचयो नत्थीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो आयस्मन्तं बेलट्टसीसं आरब्ध कथेसि ।

सो किरायस्मा अन्तोगामे एकं वीथिं पिण्डाय चरित्वा भत्तकिच्चं कत्वा पुन अपरं वीथिं चरित्वा सुक्खं कूरं आदाय विहारं हरित्वा पटिसामेत्वा “निबद्धं पिण्डपातपरियेसनं नाम दुक्ख’न्ति कतिपाहं ज्ञानसुखेन वीतिनामेत्वा आहारेन अत्थे सति तं परिभुज्जति । भिक्षू जत्वा उज्झायित्वा तमत्थं भगवतो आरोचेसु । सत्था एतस्मिं निदाने आयतिं सन्निधिकारपरिवज्जनत्थाय भिक्षूनं सिक्खापदं पज्जपेत्वापि थरेन पन अपज्जत्ते सिक्खापदे अप्पिच्छतं निस्साय कतत्ता तस्स दोसाभावं पकासेन्तो अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

९२. “येसं सन्निचयो नत्थि, ये परिज्जातभोजना ।

सुञ्जतो अनिमित्तो च, विमोक्खो येसं गोचरो ।
आकासेव सकुन्तानं, गति तेसं दुरन्नया”ति ॥

तत्थ सन्निकयति द्वे सन्निकया — कम्मसन्निकयो च, पच्चयसन्निकयो च । तेसु कुसलाकुसलकम्मं **कम्मसन्निकयो** नाम, चत्तारो पच्चया **पच्चयसन्निकयो** नाम । तत्थ विहारे वसन्तस्स भिक्खुनो एकं गुळपिण्डं, चतुर्भागमत्तं सप्पिं, एकञ्च तण्डुलनाळिं ठपेन्तस्स पच्चयसन्निकयो नत्थि, ततो उत्तरि होति । **येसं** अयं दुविधोपि सन्निकयो नत्थि । **परिज्जातभोजना**ति तीहि परिज्जाहि परिज्जातभोजना । यागुआदीनज्झि यागुभावादिकानं जातपरिज्जा, आहारे पटिकूलसज्जावसेन पन भोजनस्स परिजाननं तीरणपरिज्जा, कबळीकाराहारे छन्दरागअपकड्डनजाणं पहानपरिज्जा । इमाहि तीहि परिज्जाहि **ये** परिज्जातभोजना । **सुञ्जतो अनिमित्तो चाति** एत्थ अप्पणिहितविमोक्खोपि गहितोयेव । तीणिपि चेतानि निब्बानस्सेव नामानि । निब्बानज्झि रागदोसमोहानं अभावेन सुञ्जतो, तेहि च विमुत्तन्ति सुञ्जतो विमोक्खो, तथा रागादिनिमित्तानं अभावेन अनिमित्तं, तेहि च विमुत्तन्ति अनिमित्तो विमोक्खो, रागादिपणिधीनं पन अभावेन अप्पणिहितं, तेहि च विमुत्तन्ति अप्पणिहितो विमोक्खोति वुच्चति । फलसमापत्तिवसेन तं आरम्भणं कत्वा विहरन्तानं अयं तिविधो **विमोक्खो येसं गोचरो । गति तेसं दुरन्नयाति** यथा नाम आकासेन गतानं सकुणानं पदनिक्खेपस्स अदस्सनेन गति दुरन्नया न सक्का जानितुं, एवमेव येसं अयं दुविधो सन्निकयो नत्थि, इमाहि च तीहि परिज्जाहि परिज्जातभोजना, येसञ्च अयं वुत्तप्पकारो विमोक्खो गोचरो, तेसं तयो भवा, चतस्सो योनियो, पञ्च गतियो, सत्त विज्जाणट्ठितियो, नव सत्तावासाति इमेसु पञ्चसु कोट्टासेसु इमिना नाम गताति गमनस्स अपज्जायनतो गति दुरन्नया न सक्का पज्जापेतुन्ति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

बेलडुसीसत्थेरवत्थु ततियं ।

४. अनुरुद्धत्थेरवत्थु

यस्सासवाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो अनुरुद्धत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिज्झि दिवसे थेरो जिण्णचीवरो सङ्कारकूटादीसु चीवरं परियेसति । तस्स इतो ततिये अत्तभावे पुराणदुतियिका तावतिसंभवेने निब्बत्तित्वा जालिनी नाम देवधीता अहोसि । सा थेरं चोळकानि परियेसमानं दिस्वा थेरस्स अत्थाय तेरसहत्थायतानि चतुहत्थवित्थतानि तीणि दिब्बदुस्सानि गहेत्वा “सचाहं इमानि इमिना नीहारेन दस्सामि, थेरो न गण्हिस्सती”ति चिन्तेत्वा तस्स चोळकानि परियेसमानस्स पुरतो एकस्मिं सङ्कारकूटे यथा नेसं दसन्तमत्तमेव पज्जायति, तथा ठपेसि । थेरो तेन मग्गेन चोळकपरियेसमानं चरन्तो नेसं दसन्तं दिस्वा तत्थेव गहेत्वा आकड्डमानो वुत्तप्पमाणानि दिब्बदुस्सानि दिस्वा “उक्कट्ठपंसुकूलं वत इदं”न्ति आदाय पक्कामि । अथस्स चीवरकरणदिवसे सत्था पञ्चसतभिक्खुपरिवारो विहारं गन्त्वा निसीदि, असीतिमहाथेरापि तत्थेव निसीदिसु, चीवरं सिब्बेतुं महाकस्सपत्थेरो मूले निसीदि, सारिपुत्तत्थेरो मज्झे, आनन्दत्थेरो अग्गे, भिक्खुसङ्घो सुत्तं वट्टेसि, सत्था सूचिपासके आवुणि, महामोगल्लानत्थेरो येन येन अत्थो, तं तं उपनेन्तो विचरि ।

देवधीतापि अन्तोगामं पविसित्वा “भोन्ता अय्यस्स नो अनुरुद्धत्थेरस्स चीवरं करोन्तो सत्था

असीतिमहासावकपरिवृतो पञ्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं विहारे निसीदि, यागुआदीनि आदाय विहारं गच्छथा”ति भिक्खुं समादपेसि। महामोगल्लानत्थेरोपि अन्तराभत्ते महाजम्बुपेसिं आहरि, पञ्चसता भिक्खू परिकखीणं खादितुं नासक्खिंसु। सक्को चीवरकरणट्टाने भूमिपरिभण्डमकासि, भूमि अलत्तकरसरज्जिता विय अहोसि। भिक्खूहि परिभुत्तावसेसानं यागुखज्जकभत्तानं महारासि अहोसि। भिक्खू उज्झायिसु “एत्तकानं भिक्खूनं किं एवं बहुकेहि यागुआदीहि, ननु नाम पमाणं सल्लक्खेत्वा एत्तकं नाम आहरथा”ति जातका च उपट्टाका च वत्तब्बा सियुं, अनुरुद्धत्थेरो अत्तनो जातिउपट्टाकानं बहुभावं जापेतुकामो मज्जे”ति, अथ ने सत्था “किं, भिक्खवे, कथेथा”ति पुच्छित्वा, “भन्ते, इदं नामा”ति वुत्ते “किं पन तुम्हे, भिक्खवे, इदं अनुरुद्धेन आहरापित”न्ति मज्जथा”ति? “आम, भन्ते”ति। “न, भिक्खवे, मम पुत्तो अनुरुद्धो एवरूपं वदेति। न हि खीणासवा पच्चयपटिसंयुत्तं कथं कथेन्ति, अयं पन पिण्डपातो देवतानुभावेन निब्बत्तो”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१३. “यस्सासवा परिकखीणा, आहारे च अनिस्सितो।
सुज्जतो अनिमित्तो च, विमोक्खो यस्स गोचरो।
आकासेव सकुन्तानं, पदं तस्स दुरन्नय”न्ति॥

तत्थ यस्सासवाति यस्स चत्तारो आसवा परिकखीणा। आहारे च अनिस्सितोति आहारस्मिज्ज तण्हादिट्ठिनिस्सयेहि अनिस्सितो। पदं तस्स दुरन्नयन्ति यथा आकासे गच्छन्तानं सकुणानं “इमस्मिं ठाने पादेहि अक्कमित्वा गता, इदं ठानं उरेन पहरित्वा गता, इदं सीसेन, इदं पक्खेही”ति न सक्का जातुं, एवमेव एवरूपस्स भिक्खुनो “निरयपदेन वा गतो, तिरच्छानयोनिपदेन वा”ति आदिना नयेन पदं पज्जापेतुं नाम न सक्कोति।

देसनावसाने बहू सोतापत्ति फलादीनि पापुणिसूति।

अनुरुद्धत्थेरवत्थु चतुत्थं।

५. महाकच्चायनत्थेरवत्थु

यस्सिन्द्रियानीति इमं धम्मदेसनं सत्था पुब्बारामे विहरन्तो महाकच्चायनत्थेरं आरब्भ कथेसि।

एकस्मिज्जि समये भगवा महापवारणाय मिगारमातुया पासादस्स हेट्ठा महासावकपरिवृतो निसीदि। तस्मिं समये महाकच्चायनत्थेरो अवन्तीसु विहरति। सो पनायस्मा दूरतोपि आगन्त्वा धम्मस्सवनं पग्गण्हातियेव। तस्मा महाथेरा निसीदन्ता महाकच्चायनत्थेरस्स आसनं ठपेत्वा निसीदिसु। सक्को देवराजा द्वीहि देवलोकेहि देवपरिसाय सद्धिं आगन्त्वा दिब्बगन्धमालादीहि सत्थारं पूजेत्वा ठितो महाकच्चायनत्थेरं अदिस्वा किं नु खो मम, अय्यो, न दिस्सति, साधु खो पनस्स सचे आगच्छेय्याति। थेरोपि तं खणज्जेव आगन्त्वा अत्तनो आसने निसिन्नमेव अत्तानं दस्सेसि। सक्को थेरं दिस्वा गोप्फकेसु दळ्हं गहेत्वा “साधु वत मे, अय्यो, आगतो, अहं अय्यस्स आगमनमेव पच्चासीसामी”ति वत्वा उभोहि हत्थेहि पादे सम्बाहित्वा गन्धमालादीहि पूजेत्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि। भिक्खू उज्झायिसु। “सक्को मुखं ओलोकेत्वा सक्कारं करोति, अवसेसमहासावकानं एवरूपं सक्कारं अकरित्वा महाकच्चायनं दिस्वा वेगेन गोप्फकेसु गहेत्वा ‘साधु वत मे, अय्यो, आगतो, अहं अय्यस्स आगमनमेव पच्चासीसामी’ति वत्वा उभोहि हत्थेहि पादे सम्बाहित्वा पूजेत्वा वन्दित्वा एकमन्तं ठितो”ति। सत्था तेसं तं कथं सुत्वा, “भिक्खवे, मम पुत्तेन महाकच्चायनेन सदिसा इन्द्रियेसु गुत्तद्वारा

भिक्षू देवानमपि मनुस्सानमपि पियायेवा’ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

९४. “यस्सिन्द्रियानि समथङ्गतानि,
अस्सा यथा सारथिना सुदन्ता ।
पहीनमानस्स अनासवस्स,
देवापि तस्स पिहयन्ति तादिनो’ति ॥

तस्सत्थो — यस्स भिक्षुनो छेकेन सारथिना सुदन्ता अस्सा विय छ इन्द्रियानि समथं दन्तभावं निब्बिसेवनभावं गतानि, तस्स नवविधं मानं पहाय ठितत्ता पहीनमानस्स चतुन्नं आसवानं अभावेन अनासवस्स । तादिनोति तादिभावसण्ठितस्स तथारूपस्स देवापि पिहयन्ति, मनुस्सापि दस्सनञ्च आगमनञ्च पत्थेन्तियेवाति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

महाकच्चायनत्थेरवत्थु पञ्चमं ।

६. सारिपुत्तत्थेरवत्थु

पथविसमोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सारिपुत्तत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि समये आयस्मा सारिपुत्तो वुड्डवस्सो चारिकं पक्कमितुकामो भगवन्तं आपुच्छित्वा वन्दित्वा अत्तनो परिवारेण सद्धिं निक्खमि । अज्जेपि बहू भिक्षू थेरं अनुगच्छिंसु । थेरो च नामगोत्तवसेन पज्जायमाने भिक्षू नामगोत्तवसेन कथेत्वा निवत्तापेसि । अज्जतरो नामगोत्तवसेन अपाकटो भिक्षु चिन्तेसि — “अहो वत ममि नामगोत्तवसेन पग्गणहन्तो कथेत्वा निवत्तापेय्या’ति थेरो महाभिक्षुसङ्घस्स अन्तरे तं न सल्लक्खेसि । सो “अज्जे विय भिक्षू न मं पग्गणहाती’ति थेरे आघातं बन्धि । थेरस्सपि सङ्घाटिकण्णो तस्स भिक्षुनो सरीरं फुसि, तेनापि आघातं बन्धियेव । सो “दानि थेरो विहारूपचारं अतिक्कन्तो भविस्सती’ति जत्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा “आयस्मा मं, भन्ते, सारिपुत्तो तुम्हाकं अगगसावकोम्हीति कण्णसक्खलिं भिन्दन्तो विय पहरित्वा अखमापेत्वाव चारिकं पक्कन्तो’ति आह । सत्था थेरं पक्कोसापेसि ।

तस्मिं खणे महामोगल्लानत्थेरो च आनन्दत्थेरो च चिन्तेसुं — “अम्हाकं अगगजेट्टभातरा इमस्स भिक्षुनो अपहट्भावं सत्था नो न जानाति, सीहनादं पन नदापेतुकामो भविस्सतीति परिसं सन्निपातापेस्सामा’ति । ते कुञ्चिकहत्था परिवेणद्वारानि विवरित्वा “अभिवक्कमथायस्मन्तो, अभिवक्कमथायस्मन्तो, इदानीयस्मा सारिपुत्तो भगवतो सम्मुखा सीहनादं नदिस्सती’ति (अ० नि० ९.११) महाभिक्षुसङ्घं सन्निपातेसुं । थेरोपि आगन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा निसीदि । अथ नं सत्था तमत्थं पुच्छि । थेरो “नायं भिक्षु मया पहटो’ति अवत्ताव अत्तनो गुणकथं कथेन्तो “यस्स नून, भन्ते, काये कायगतासति अनुपट्ठिता अस्स, सो इध अज्जतरं सब्रह्मचारिं आसज्ज अप्पटिनिस्सज्ज चारिकं पक्कमेय्या’ति वत्वा “सेय्यथापि, भन्ते, पथवियं सुचिमि निक्खिपन्ति, असुचिमि निक्खिपन्ती’ति आदिना नयेन अत्तनो पथवीसमचित्ततज्ज आपोतेजोवायो रजोहरणचण्डालकुमारकउसभञ्जिनविषाणसमचित्ततज्ज अहिकुणपादीहि विय अत्तनो कायेन अट्टियनञ्च मेदकथालिका विय अत्तनो कायपरिहरणञ्च पकासेसि । इमाहि च पन नवहि उपमाहि थेरे अत्तनो गुणे कथेन्ते नवसुपि ठानेसु

उदकपरियन्तं कत्वा महापथवी कम्पि । रजोहरणचण्डालकुमारकमेदकथालिको पमानं पन आहरणकाले पुथुज्जना भिक्खू अस्सूनि सन्धारेतुं नासक्खिंसु, खीणासवानं धम्मसंवेगो उदपादि ।

थेरे अत्तनो गुणं कथेन्तेयेव अब्भाचिक्खनकस्स भिक्खुनो सकलसरीरे डाहो उप्पज्जि, सो तावदेव भगवतो पादेसु पतित्वा अत्तनो अब्भाचिक्खनदोसं पकासेत्वा अच्चयं देसेसि । सत्था थेरं आमन्तेत्वा, “सारिपुत्त, खम इमस्स मोघपुरिसस्स, यावस्स सत्तथा मुद्धा न फलती”ति आह । थेरो उक्कुटिकं निसीदित्वा अज्जलिं पग्गह् “खमामहं, भन्ते, तस्स आयस्मतो, खमतु च मे सो आयस्मा, सचे मय्हं दोसो अत्थी”ति आह । भिक्खू कथयिंसु “पस्सथ दानावुसो, थेरस्स अनोपमगुणं, एवरूपस्स नाम मुसावादेन अब्भाचिक्खनकस्स भिक्खुनो उपरि अप्पमत्तकम्पि कोपं वा दोसं वा अकत्वा सयमेव उक्कुटिकं निसीदित्वा अज्जलिं पग्गह् खमापेती”ति । “सत्था तं कथं सुत्वा, भिक्खवे, किं कथेथा”ति पुच्छित्वा “इदं नाम, भन्ते”ति वुत्ते, “न भिक्खवे, सक्का सारिपुत्तसदिसानं कोपं वा दोसं वा उप्पादेतुं, महापथवीसदिसं, भिक्खवे, इन्दखीलसदिसं पसन्नउदकरहदसदिसज्ज सारिपुत्तस्स चित्त”न्ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

९५. “पथविसमो नो विरुज्झति,
इन्दखिलुपमो तादि सुब्बतो ।
रहदोव अपेतकदमो,
संसारा न भवन्ति तादिनो”ति ॥

तस्सत्थो — भिक्खवे, यथा नाम पथवियं सुचीनि गन्धमालादीनिपि निक्खिपन्ति, असुचीनि मुत्तकरीसादीनिपि निक्खिपन्ति, यथा नाम नगरद्वारे निखातं इन्दखीलं दारकादयो ओमुत्तेन्तिपि ऊहदन्तिपि, अपरे पन तं गन्धमालादीहि सक्करोन्ति । तत्थ पथविया इन्दखीलस्स च नेव अनुरोधो उप्पज्जति, न विरोधो; एवमेव य्वायं खीणासवो भिक्खु अट्ठहि लोकधम्महि अकम्पियभावेन तादि, वतानं सुन्दरताय सुब्बतो । सो “इमे मं चतूहि पच्चयेहि सक्करोन्ति, इमे पन न सक्करोन्ती”ति सक्कारज्ज असक्कारज्ज करोन्तेसु नेव अनुरुज्झति, नो विरुज्झति, अथ खो पथविसमो च इन्दखिलुपमो एव च होति । यथा च अपगतकदमो रहदो पसन्नोदको होति, एवं अपगतकिलेसताय रागकदमादीहि अकदमो विप्पसन्नोव होति । तादिनोति तस्स पन एवरूपस्स सुगतिदुग्गतीसु संसरणवसेन संसारा नाम न होन्तीति ।

देसनावसाने नव भिक्खुसहस्सानि सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणिंसूति ।

सारिपुत्तत्थेरवत्थु छट्ठं ।

७. कोसम्बिवासीतिस्सत्थेरसामणेरवत्थु

सन्तं तस्स मनं होतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो तिस्सत्थेरस्स सामणेरं आरब्ध कथेसि ।

एको किर कोसम्बिवासी कुलपुत्तो सत्थु सासने पब्बजित्वा लब्धुपसम्पदो “कोसम्बिवासीतिस्सत्थेरो”ति पज्जायि । तस्स कोसम्बियं वुट्ठवस्सस्स उपट्ठाको तिचीवरज्जेव सप्पिफाणितज्ज आहरित्वा पादमूले ठपेसि । अथ नं थेरो आह — “किं इदं उपासका”ति । “ननु मया, भन्ते, तुम्हे वस्सं वासिता, अम्हाकज्ज विहारे वुट्ठवस्सा इमं लाभं लभन्ति, गण्हथ, भन्ते”ति । “होतु, उपासक, न मय्हं इमिना अत्थो”ति । “किं कारणा, भन्ते”ति? “मम सन्तिके कप्पियकारको सामणेरोपि

नत्थि, आवुसो”ति । “सचे, भन्ते, कप्पियकारको नत्थि, मम पुत्तो अय्यस्स सन्तिके सामणोरो भविस्सती”ति । थेरो अधिवासेसि । उपासको सत्तवस्सिकं अत्तनो पुत्तं थेरस्स सन्तिकं नेत्वा “इमं पब्बाजेथा”ति अदासि । अथस्स थेरो केसे तेमेत्वा तचपञ्चककम्मट्टानं दत्वा पब्बाजेसि । सो खुरग्गेयेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि ।

थेरो तं पब्बाजेत्वा अट्ठमासं तत्थ वसित्वा “सत्थारं पस्सिस्सामी”ति सामणेरं भण्डकं गाहापेत्वा गच्छन्तो अन्तरामग्गे एकं विहारं पाविसि । सामणोरो उपज्झायस्स सेनासनं गहेत्वा पटिजग्गि । तस्स तं पटिजग्गन्तस्सेव विकालो जातो, तेन अत्तनो सेनासनं पटिजग्गितुं नासक्खि । अथ नं उपट्ठानवेलायं आगन्त्वा निसिन्नं थेरो पुच्छि — “सामणेर, अत्तनो वसनट्टानं पटिजग्गितुं”न्ति? “भन्ते, पटिजग्गितुं ओकासं नालत्थ”न्ति । “तेन हि मम वसनट्टानेयेव वस, दुक्खं ते आगन्तुकट्टाने बहि वसितुं”न्ति तं गहेत्वाव सेनासनं पाविसि । थेरो पन पुथुज्जनो निपन्नमतोव निदं ओक्कमि । सामणोरो चिन्तेसि — “अज्ज मे उपज्झायेन सद्धिं ततियो दिवसो एकसेनासने वसन्तस्स, सचे निपज्जित्वा निद्वयिस्सामि, थेरो सहसेय्यं आपज्जेय्या”ति निसिन्नकोव वीतिनामेस्सामी”ति उपज्झायस्स मज्जकसमीपे पल्लङ्कं आभुजित्वा निसिन्नकोव रत्तिं वीतिनामेसि । थेरो पच्चूसकाले पच्चुट्ठाय “सामणेरं निक्खमापेतुं वट्ठती”ति मज्जकपस्से ठपितबीजनिं गहेत्वा बीजनिपत्तस्स अग्गेन सामणेरस्स कटसारकं पहरित्वा बीजनिं उद्धं उक्खिपन्तो “सामणेर, बहि निक्खमा”ति आह, बीजनिपत्तदण्डको अक्खिम्हि पटिहज्जि, तावदेव अक्खि भिज्जि । सो “किं, भन्ते”ति वत्वा उट्ठाय “बहि निक्खमा”ति वुत्ते “अक्खि मे, भन्ते, भिन्न”न्ति अवत्वा एकेन हत्थेन पटिच्छादेत्वा निक्खमि । वत्तकरणकाले च पन “अक्खि मे भिन्न”न्ति तुण्ही अनिसीदित्वा एकेन हत्थेन अक्खिं गहेत्वा एकेन हत्थेन मुट्ठिसम्मुज्जनिं आदाय वच्चकुटिज्ज मुखधोवनट्टानञ्च सम्मज्जित्वा मुखधोवनोदकञ्च ठपेत्वा परिवेणं सम्मज्जि । सो उपज्झायस्स दन्तकट्ठं ददमानो एकेनेव हत्थेन अदासि ।

अथ नं उपज्झायो आह — “असिक्खितो वतायं सामणोरो, आचरियुपज्झायानं एकेन हत्थेन दन्तकट्ठं दातुं न वट्ठती”ति । जानामहं, भन्ते, “न एवं वट्ठती”ति, एको पन मे हत्थो न तुच्छोति । “किं सामणोरा”ति? सो आदितो पट्ठाय तं पवत्तिं आरोचेसि । थेरो सुत्वाव संविग्गमानसो “अहो वत मया भारियं कम्मं कतं”न्ति वत्वा “खमाहि मे, सप्पुरिस, नाहमेतं जानामि, अवस्सयो मे होही”ति अज्जलिं पग्गय्ह सत्तवस्सिकदारकस्स पादमूले उक्कुटिकं निसीदि । अथ नं सामणोरो आह — “नाहं, भन्ते, एतदत्थाय कथेसिं, तुम्हाकं चित्तं अनुरक्खन्तेन मया एवं वुत्तं नेवेत्थ तुम्हाकं दोसो अत्थि, न मय्हं । वट्ठस्सेवेसो दोसो, मा चिन्तयित्थ, मया तुम्हाकं विष्पटिसारं रक्खन्तेनेव नारोचितं”न्ति । थेरो सामणोरेन अस्सासियमानोपि अनस्सासित्वा उप्पन्नसंवेगो सामणेरस्स भण्डकं गहेत्वा सत्थु सन्तिकं पायासि । सत्थापिस्स आगमनं ओलोकेन्तोव निसीदि । सो गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा सत्थारा सद्धिं पटिसम्मोदनं कत्वा “खमनीयं ते भिक्खु, किज्जि अतिरेकं अफासुकं अत्थी”ति पुच्छितो आह — “खमनीयं, भन्ते, नत्थि मे किज्जि अतिरेकं अफासुकं, अपिच खो पन मे अयं दहरसामणोरो विय अज्जो अतिरेकगुणो न दिट्ठपुब्बो”ति । “किं पन इमिना कतं भिक्खू”ति । सो आदितो पट्ठाय सब्बं तं पवत्तिं भगवतो आरोचेन्तो आह — “एवं, भन्ते, मया खमापियमानो मं एवं वदेसि ‘नेवेत्थ तुम्हाकं दोसो अत्थि, न मय्हं । वट्ठस्सेवेसो दोसो, तुम्हे मा चिन्तयित्था’ति, इति मं अस्सासेसियेव, मयि नेव कोपं, न दोसमकासि, न मे, भन्ते, एवरूपो गुणसम्पन्नो दिट्ठपुब्बो”ति । अथ नं सत्था “भिक्खु खीणासवा नाम न कस्सचि कुप्पन्ति, न दुस्सन्ति, सन्तिन्द्रिया सन्तमानसाव होन्ती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१६. “सन्तं तस्स मनं होति, सन्ता वाचा च कम्म च ।

सम्मदज्जा विमुत्तस्स, उपसन्तस्स तादिनो”ति ॥

तत्थ सन्तं तस्साति तस्स खीणासवसामणेरस्स अभिज्झादीनं अभावेन मनं सन्तमेव होति उपसन्तं निब्बुतं । तथा मुसावादादीनं अभावेन वाचा च पाणातिपातादीनं अभावेन कायकम्मञ्च सन्तमेव होति । सम्मदञ्जा विमुत्तस्साति नयेन हेतुना जानित्वा पञ्चहि विमुत्तीहि विमुत्तस्स । उपसन्तस्साति अब्भन्तरे रागादीनं उपसमेन उपसन्तस्स । तादिनोति तथारूपस्स गुणसम्पन्नस्साति ।

देसनावसाने कोसम्बिवासीतिस्सत्थेरो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । सेसमहाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

कोसम्बिवासीतिस्सत्थेरसामणेरवत्थु सत्तमं ।

८. सारिपुत्तत्थेरवत्थु

अस्सद्धोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सारिपुत्तत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

एकस्मिज्हि समये तिसमत्ता आरज्जका भिक्खू सत्थु सन्तिकं आगन्त्वा वन्दित्वा निसीदिसु । सत्था तेसं सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तस्सूपनिस्सयं दिस्वा सारिपुत्तत्थेरं आमन्तेत्वा “सद्वहसि त्वं, सारिपुत्त, सद्धिन्द्रियं भावितं बहुलीकतं अमतोगधं होति अमतपरियोसान”न्ति (सं० नि० ५.५१४) एवं पञ्चिन्द्रियाणि आरब्भ पज्जं पुच्छि । थेरो “न ख्वाहं, भन्ते, एत्थ भगवतो सद्भाय गच्छामि, सद्धिन्द्रियं...पे०... अमतपरियोसानं । येसज्हेतं, भन्ते, अज्जातं अस्स अदिट्ठं अविदितं असच्छिकतं अफस्सितं पज्जाय, ते तत्थ परेसं सद्भाय गच्छेय्युं । सद्धिन्द्रियं...पे०... अमतपरियोसान”न्ति (सं० नि० ५.५१४) एवं तं पज्जं ब्याकासि । तं सुत्वा भिक्खू कथं समुट्ठापेसुं “सारिपुत्तत्थेरो मिच्छागहणं नेव विस्सज्जेसि, अज्जापि सम्मासम्बुद्धस्स न सद्वहसियेवा”ति । तं सुत्वा सत्था “किं नामेतं, भिक्खवे, वदेथ । अहज्हि ‘पञ्चिन्द्रियाणि अभावेत्वा समथविपस्सनं अवट्टेत्वा मग्गफलानि सच्छिकातुं समत्थो नाम अत्थीति सद्वहसि त्वं सारिपुत्तो’ति पुच्छि । सो ‘एवं सच्छिकरोन्तो अत्थि नामाति न सद्वहामि, भन्ते’ति कथेसि । न दिन्नस्स वा कतस्स वा फलं विपाकं न सद्वहति, नापि बुद्धादीनं गुणं न सद्वहति । एसो पन अत्तना पटिविद्धेसु ज्ञानविपस्सनामग्गफलधम्मेषु परेसं सद्भाय न गच्छति । तस्मा अनुपवज्जो”ति वत्था अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

९७. “अस्सद्धो अकतज्जू च, सन्धिच्छेदो च यो नरो,
हतावकासो वन्तासो, स वे उत्तमपोरिसो”ति ॥

तस्सथो — अत्तनो पटिविद्धगुणं परेसं कथाय न सद्वहतीति अस्सद्धो । अकतं निब्बानं जानातीति अकतज्जू, सच्छिकतनिब्बानोति अत्थो । वट्टसन्धिं, संसारसन्धिं छिन्दित्वा ठितोति सन्धिच्छेदो । कुसलाकुसलकम्मबीजस्स खीणत्ता निब्बत्तनावकासो हतो अस्साति हतावकासो । चतूहि मग्गेहि कत्तब्बकिच्चस्स कतत्ता, सब्बा आसा इमिना वन्ताति वन्तासो । सो एवरूपो नरो । पटिविद्धलोकुत्तरधम्मताय पुरिसेसु उत्तमभावं पत्तोति पुरिसुत्तमोति ।

गाथावसाने ते आरज्जका तिसमत्ता भिक्खू सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणिंसु । सेसजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

सारिपुत्तत्थेरवत्थु अट्ठमं ।

९. खदिरवनियरेवतत्थेरवत्थु

गामे वाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो खदिरवनियरेवतत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

आयस्मा हि सारिपुत्तो सत्तासीतिकोटिधनं पहाय पब्बजित्वा चाला, उपचाला, सीसूपचालाति तिस्सो भगिनियो, चुन्दो उपसेनोति इमे द्वे च भातरो पब्बाजेसि । रेवतकुमारो एकोव गेहे अवसिद्धो । अथस्स माता चिन्तेसि — “मम पुत्तो उपतिस्सो एत्तकं धनं पहाय पब्बजित्वा तिस्सो च भगिनियो द्वे च भातरो पब्बाजेसि, रेवतो एकोव अवसेसो । सचे इमम्पि पब्बाजेस्सति, एत्तकं नो धनं नस्सिस्सति, कुलवंसो पच्छिज्जिस्सति, दहरकालेयेव नं घरावासेन बन्धिस्सामी”ति । सारिपुत्तत्थेरोपि पटिकच्चेव भिक्खू आणापेसि “सचे, आवुसो, रेवतो पब्बजितुकामो आगच्छति, आगतमत्तमेव नं पब्बाजेय्याथ, मम मातापितरो मिच्छादिट्टिका, किं तेहि आपुच्छितेहि, अहमेव तस्स माता च पिता चा”ति । मातापिस्स रेवतकुमारं सत्तवस्सिकमेव घरबन्धनेन बन्धितुकामा समानजातिके कुले दारिकं वारेत्वा दिवसं ववत्थपेत्वा कुमारं मण्डेत्वा पसाधेत्वा महता परिवारेन सद्धिं आदाय कुमारिकाय जातिघरं अगमासि । अथ नेसं कतमङ्गलानं द्विन्मपि जातकेसु सन्निपतितेसु उदकपातियं हत्थे ओतारेत्वा मङ्गलानि वत्वा कुमारिकाय वुट्ठिं आकङ्खमाना जातका “तव अय्यिकाय दिट्ठधम्मं पस्स, अय्यिका विय चिरं जीव, अम्मा”ति आहंसु । रेवतकुमारो “को नु खो इमिस्सा अय्यिकाय दिट्ठधम्मो”ति चिन्तेत्वा “कतरा इमिस्सा अय्यिका”ति पुच्छि । अथ नं आहंसु, “तात, किं न पस्ससि इमं वीसवस्ससतिकं खण्डदन्तं पलितकेसं वलित्तचं तिलकाहतगतं गोपानसिवद्धं, एसा एतिस्सा अय्यिका”ति । “किं पन अयम्पि एवरूपा भविस्सती”ति? “सचे जीविस्सति, भविस्सति, ताता”ति । सो चिन्तेसि — “एवरूपम्पि नाम सरीरं जराय इमं विप्पकारं पापुणिस्सति, इमं मे भातरा उपतिस्सेन दिट्ठं भविस्सति, अज्जेव मया पलायित्वा पब्बजितुं वट्ठती”ति । अथ नं जातका कुमारिकाय सद्धिं एकयानं आरोपेत्वा आदाय पक्कमिंसु ।

सो थोकं गन्त्वा सरीरकिच्चं अपदिसित्वा “ठपेथ ताव यानं, ओतरित्वा आगमिस्सामी”ति याना ओतरित्वा एकस्मिं गुम्बे थोकं पपञ्चं कत्वा अगमासि । पुनपि थोकं गन्त्वा तेनेव अपदेसेन ओतरित्वा अभिरुहि, पुनपि तथेव अकासि । अथस्स जातका “अद्धा इमस्स उट्टानानि वत्तन्ती”ति सल्लक्खेत्वा नातिदळ्हं आरक्खं करिंसु । सो पुनपि थोकं गन्त्वा तेनेव अपदेसेन ओतरित्वा “तुम्हे पाजेन्तो पुरतो गच्छथ, मयं पच्छतो सणिकं आगमिस्सामा”ति वत्वा ओतरित्वा गुम्बाभिमुखो अहोसि । जातकापिस्स “पच्छतो आगमिस्सती”ति सज्जाय यानं पाजेन्ता गमिंसु । सोपि ततो पलायित्वा एकस्मिं पदेसे तिसमत्ता भिक्खू वसन्ति, तेसं सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा आह — “पब्बाजेथ मं, भन्ते”ति । “आवुसो, त्वं सब्बालङ्कारपटिमण्डितो, मयं ते राजपुत्तभावं वा अमच्चपुत्तभावं वा न जानाम, कथं पब्बाजेस्सामा”ति? “तुम्हे मं, भन्ते, न जानाथा”ति? “न जानामावुसो”ति । “अहं उपतिस्सस्स कनिट्ठभातिको”ति । “को एस उपतिस्सो नामा”ति? “भन्ते, भदन्ता मम भातरं ‘सारिपुत्तो’ति वदन्ति, तस्मा मया ‘उपतिस्सो’ति वुत्ते न जानन्ती”ति । “किं पन त्वं सारिपुत्तत्थेरस्स कनिट्ठभातिको”ति? “आम, भन्ते”ति । “तेन हि एहि, भातरा ते अनुज्जातमेवा”ति वत्वा भिक्खू तस्स आभरणानि ओमुज्जापेत्वा एकमन्तं ठपेत्वा तं पब्बाजेत्वा थेरस्स सासनं पहिणिसु । थेरो तं सुत्वा भगवतो आरोचेसि — “भन्ते, ‘आरज्जिकभिक्खूहि किर रेवतो पब्बाजितो’ति सासनं पहिणिसु, गन्त्वा तं पस्सित्वा आगमिस्सामी”ति । सत्था “अधिवासेहि ताव, सारिपुत्ता”ति गन्तुं न अदासि । थेरो पुन कतिपाहच्चयेन सत्थारं आपुच्छि । सत्था “अधिवासेहि ताव, सारिपुत्त, मयम्पि आगमिस्सामा”ति नेव गन्तुं अदासि ।

सामणेरपि “सचाहं इध वसिस्सामि, जातका मं अनुबन्धित्वा पक्कोसिस्सन्ती”ति तेसं भिक्खूनं सन्तिके याव

अरहन्ता कम्मद्वानं उगण्हित्वा पत्तचीवरमादाय चारिकं चरमानो ततो तिसयोजनिके ठाने खदिरवनं गन्त्वा अन्तोवस्सेयेव तेमासम्भन्तरे सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । थेरोपि पवारेत्वा सत्थारं पुन तत्थ गमनत्थाय आपुच्छि । सत्था “मयम्पि गमिस्साम, सारिपुत्ता”ति पञ्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं निक्खमि । थोकं गतकाले आनन्दत्थेरो द्वेधापथे ठत्वा सत्थारं आह — “भन्ते, रेवतस्स सन्तिकं गमनमग्गेसु अयं परिहारपथो सद्धियोजनिको मनुस्सावासो, अयं उजुमग्गो तिसयोजनिको अमनुस्सपरिग्गहितो, कतरेन गच्छामा”ति । “सीवल्लि, पन, आनन्द, अम्हेहि सद्धिं आगतो”ति? “आम, भन्ते”ति । “सचे, सीवल्लि, आगतो, उजुमग्गमेव गण्हाही”ति । सत्था किर “अहं तुम्हाकं यागुभत्तं उप्पादेस्सामि, उजुमग्गं गण्हाही”ति अवत्वा “तेसं तेसं जनानं पुज्जस्स विपाकदानद्वानं एत”न्ति जत्वा “सचे, सीवल्लि, आगतो, उजुमग्गं गण्हाही”ति आह । सत्थरि पन तं मग्गं पटिपन्ने देवता “अम्हाकं अय्यस्स सीवल्लित्थेरस्स सक्कारं करिस्सामा”ति चिन्तेत्वा एकेकयोजने विहारे कारेत्वा एकयोजनतो उद्धं गन्तुं अदत्वा पातो वुट्ठाय दिब्बयागुआदीनि गहेत्वा, “अय्यो, नो सीवल्लित्थेरो कहं निसिन्नो”ति विचरन्ति । थेरो अत्तनो अभिहटं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दापेसि । एवं सत्था सपरिवारो तिसयोजनिकं कन्तारं सीवल्लित्थेरस्स पुज्जं अनुभवमानोव आगमासि । रेवतत्थेरोपि सत्थु आगमनं जत्वा भगवतो गन्धकुटिं मापेत्वा पञ्च कूटागारसतानि, पञ्च चङ्कमनसतानि, पञ्चरत्तिद्वानदिवाद्वानसतानि च मापेसि । सत्था तस्स सन्तिके मासमत्तमेव वसि । तस्मिं वसमानोपि सीवल्लित्थेरस्सेव पुज्जं अनुभवि ।

तत्थ पन द्वे महल्लकभिक्खू सत्थु खदिरवनं पविसनकाले एवं चिन्तयिंसु — “अयं भिक्खु एत्तकं नवकम्मं करोन्तो किं सक्खिस्सति समणधम्मं कातुं, सत्था ‘सारिपुत्तस्स कनिट्ठो’ति मुखोलोकनकिच्चं करोन्तो एवरूपस्स नवकम्मिकस्स भिक्खुस्स सन्तिकं आगतो”ति । सत्थापि तं दिवसं पच्चूसकाले लोकं वोलोकेत्वा ते भिक्खू दिस्वा तेसं चित्ताचारं अज्जासि । तस्मा तत्थ मासमत्तं वसित्वा निक्खमनदिवसे यथा ते भिक्खू अत्तनो तेलनाळिज्ज उदकतुम्बज्ज उपाहनानि च पमुस्सन्ति, तथा अधिद्वहित्वा निक्खमन्तो विहारूपचारतो बहि निक्खन्तकाले इद्धिं विस्सज्जेसि । अथ ते भिक्खू “मया इदज्जिदज्ज पमुट्ठं, मयापि पमुट्ठ”न्ति उभोपि निवत्तित्वा तं ठानं असल्लक्खेत्वा खदिररुक्खकण्टकेहि विज्झमाना विचरित्वा एकस्मिं खदिररुक्खे ओलम्बन्तं अत्तनो भण्डकं दिस्वा आदाय पक्कमिंसु । सत्थापि भिक्खुसङ्घं आदाय पुन मासमत्तेनेव सीवल्लित्थेरस्स पुज्जं अनुभवमानो पटिगन्त्वा पुब्बारामं पाविसि ।

अथ ते महल्लकभिक्खू पातोव मुखं धोवित्वा “आगन्तुकभत्तदायिकाय विसाखाय घरं यागुं पिविस्सामा”ति गन्त्वा यागुं पिवित्वा खज्जकं खादित्वा निसीदिंसु । अथ ने विसाखा पुच्छि — “तुम्हेपि, भन्ते, सत्थारा सद्धिं रेवतत्थेरस्स वसनद्वानं अगमित्था”ति । “आम, उपासिकेति, रमणीयं, भन्ते, थेरस्स वसनद्वान”न्ति । “कुतो तस्स रमणीयता सेतकण्टकखदिररुक्खगहनं पेतानं निवासनद्वानसदिसं उपासिके”ति । अथज्जे द्वे दहरभिक्खू आगमिंसु । उपासिका तेसम्पि यागुखज्जकं दत्वा तथेव पटिपुच्छि । ते आहंसु — “न सक्का उपासिके वण्णेतुं, सुधम्मदेवसभासदिसं इद्धिया अभिसङ्घत्तं विय थेरस्स वसनद्वान”न्ति । उपासिका चिन्तेसि — “पठमं आगता भिक्खू अज्जथा वदिंसु, इमे अज्जथा वदन्ति, पठमं आगता भिक्खू किज्जिदेव पमुस्सित्वा इद्धिया विस्सट्ठकाले पटिनिवत्तित्वा गता भविस्सन्ति, इमे पन इद्धिया अभिसङ्घरित्वा निम्मितकाले गता भविस्सन्ती”ति अत्तनो पण्डितभावेन एतमत्थं जत्वा “सत्थारं आगतकाले पुच्छिस्सामी”ति अट्ठासि । ततो मुहुत्तयेव सत्था भिक्खुसङ्घपरिवुतो विसाखाय गेहं गन्त्वा पज्जत्तासने निसीदि । सा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं सक्कच्चं परिविसित्वा भत्तकिच्चावसाने सत्थारं वन्दित्वा पटिपुच्छि — “भन्ते, तुम्हेहि सद्धिं गतभिक्खूसु एकच्चे रेवतत्थेरस्स वसनद्वानं ‘खदिरगहनं अरज्ज’न्ति वदन्ति, एकच्चे ‘रमणीय’न्ति, किं नु खो एत”न्ति? तं सुत्वा सत्था “उपासिके गामो वा होतु अरज्जं वा, यस्मिं ठाने अरहन्तो विहरन्ति, तं रमणीयमेवा”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१८. “गामे वा यदि वारञ्जे, निन्ने वा यदि वा थले ।
यत्थ अरहन्तो विहरन्ति, तं भूमिरामणेय्यक”न्ति ॥

तत्थ किञ्चापि अरहन्तो गामन्ते कायविवेकं न लभन्ति, चित्तविवेकं पन लभन्तेव । तेसञ्चि दिब्बपटिभागानिपि आरम्मणानि चित्तं चालेतुं न सक्कोन्ति । तस्मा गामो वा होतु अरञ्जादीनं वा अञ्जतरं, यत्थ अरहन्तो विहरन्ति, तं भूमिरामणेय्यकन्ति सो भूमिपदेसो रमणीयो एवाति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अपरेन समयेन भिक्खू कथं समुट्ठापेसुं — “आवुसो, केन नु खो कारणेन आयस्मा सीवलित्थेरो सत्तदिवससत्तमासाधिकानि सत्त वस्सानि मातु कुच्छियं वसि, केन निरये पच्चि, केन निस्सन्देन लाभगयसगगप्पत्तो जातो”ति? सत्था तं कथं सुत्वा, “भिक्खवे, किं कथेथा”ति पुच्छित्वा, “भन्ते, इदं नामा”ति वुत्ते तस्सायस्मतो पुब्बकम्मं कथेन्तो आह —

भिक्खवे, इतो एकनवुतिकप्पे विपस्सी भगवा लोके उप्पज्जित्वा एकस्मिं समये जनपदचारिकं चरित्वा पितु नगरं पच्चागमासि । राजा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स आगन्तुकदानं सज्जेत्वा नागरानं सासनं पेसेसि “आगन्त्वा मय्हं दाने सहायका होन्तू”ति । ते तथा कत्वा “रञ्जा दिन्नदानतो अतिरेकतरं दस्सामी”ति सत्थारं निमन्तेत्वा पुनदिवसे दानं पटियादेत्वा रञ्जो सासनं पहिणिसु । राजा आगन्त्वा तेसं दानं दिस्वा “इतो अधिकतरं दस्सामी”ति पुनदिवसत्थाय सत्थारं निमन्तेसि, नेव राजा नागरे पराजेतुं सक्खि, न नागरा राजानं । नागरा छट्ठे वारे “स्वे दानि यथा ‘इमस्मिं दाने इदं नाम नत्थी’ति न सक्का होति वत्तुं, एवं दानं दस्सामी”ति चिन्तेत्वा पुनदिवसे दानं पटियादेत्वा “किं नु खो एत्थ नत्थी”ति ओलोकेन्ता अल्लमधुमेव न अद्दसंसु । पक्कमधु पन बहुं अत्थि । ते अल्लमधुस्सत्थाय चतूसु नगरद्वारेसु चत्तारि कहापणसहस्सानि गाहापेत्वा पहिणिसु । अथेको जनपदमनुस्सो गामभोजकं पस्सितुं आगच्छन्तो अन्तरामग्गे मधुपटलं दिस्वा मक्खिका पलापेत्वा साखं छिन्दित्वा साखादण्डकेनेव सद्धिं मधुपटलं आदाय “गामभोजकस्स दस्सामी”ति नगरं पाविसि । मधुअत्थाय गतो तं दिस्वा, “अम्भो, विक्किणियं मधु”न्ति पुच्छि । “न विक्किणियं, सामी”ति । “हन्द, इमं कहापणं गहेत्वा देही”ति । सो चिन्तेसि — “इमं मधुपटलं पादमत्तम्पि न अग्घति, अयं पन कहापणं देति । बहुकहापणको मञ्जे, मया वट्ठेतुं वट्ठती”ति । अथ नं “न देमी”ति आह, “तेन हि द्वे कहापणे गण्हाही”ति । “द्वीहिपि न देमी”ति । एवं ताव वट्ठेसि, याव सो “तेन हि इदं सहस्सं गण्हाही”ति भण्डिकं उपनेसि ।

अथ नं सो आह — “किं नु खो त्वं उम्मत्तको, उदाहु कहापणानं ठपनोकासं न लभसि, पादम्पि न अग्घनकं मधुं ‘सहस्सं गहेत्वा देही’ति वदसि, ‘किं नामेत’”न्ति? ‘जानामहं, भो, इमिना पन मे कम्मं अत्थि, तेनेवं वदामी”ति । “किं कम्मं, सामी”ति? “अम्हेहि विपस्सीबुद्धस्स अट्ठसट्ठिसमणसहस्सपरिवारस्स महादानं सज्जितं, तत्रेकं अल्लमधुमेव नत्थि, तस्मा एवं गण्हामी”ति । एवं, सन्ते, नाहं मूलेन दस्सामि, सचे “अहम्पि दाने पत्तिं लभिस्सामि, दस्सामी”ति । सो गन्त्वा नागरानं तमत्थं आरोचेसि । नागरा तस्स सद्धाय बलवभावं जत्वा, “साधु, पत्तिको होतू”ति पटिजानिसु, ते बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निसीदापेत्वा यागुखज्जकं दत्वा महतिं सुवण्णपातिं आहरापेत्वा मधुपटलं पीळापेसुं । तेनेव मनुस्सेन पण्णाकारत्थाय दधिवारकोपि आहटो अत्थि, सो तम्पि दधिं पातियं आकिरित्वा तेन मधुना संसन्दित्वा बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स आदितो पट्टाय अदासि । तं यावदत्थं गण्हन्तानं सब्बेसं पापुणि उत्तरिम्पि अवसिट्ठं अहोसियेव । “एवं थोकं मधु कथं ताव बहून् पापुणी”ति न चिन्तेतब्बं । तच्चि बुद्धानुभावेन पापुणि । बुद्धविसयो न चिन्तेतब्बो । चत्तारि हि

“अचिन्तेय्यानी”ति (अ० नि० ४.७७) वृत्तानि । तानि चिन्तेन्तो उम्मादस्सेव भागी होतीति । सो पुरिसो एत्तकं कम्मं कत्वा आयुपरियोसाने देवलोके निब्बत्तित्वा एत्तकं कालं संसरन्तो एकस्मिं समये देवलोका चवित्वा बाराणसियं राजकुले निब्बत्तो पितु अच्चयेन रज्जं पापुणि । सो “एकं नगरं गण्हिस्सामी”ति गन्त्वा परिवारेसि, नागरानञ्च सासनं पहिणि “रज्जं वा मे देन्तु युद्धं वा”ति । ते “नेव रज्जं दस्साम, न युद्धं”न्ति वत्वा चूळद्वारेहि निक्खमित्वा दारूदकादीनि आहरन्ति, सब्बकिच्चानि करोन्ति ।

इतरोपि चत्तारि महाद्वारानि रक्खन्तो सत्तमासाधिकानि सत्त वस्सानि नगरं उपरुन्धि । अथस्स माता “किं मे पुत्तो करोती”ति पुच्छित्वा “इदं नाम देवी”ति तं पवत्तिं सुत्वा “बालो मम पुत्तो, गच्छथ, तस्स ‘चूळद्वारानिपि पिधाय नगरं उपरुन्धतू’ति वदेथा”ति । सो मातु सासनं सुत्वा तथा अकासि । नागरापि बहि निक्खमितुं अलभन्ता सत्तमे दिवसे अत्तनो राजानं मारेत्वा तस्स रज्जं अदंसु । सो इमं कम्मं कत्वा आयुपरियोसाने अवीचिम्हि निब्बत्तित्वा यावायं पथवी योजनमत्तं उस्सन्ना, ताव निरये पच्चित्वा चतुन्नं चूळद्वारानं पिदहितत्ता ततो चुतो तस्सा एव मातु कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा सत्तमासाधिकानि सत्त वस्सानि अन्तोकुच्छिस्मिं वसित्वा सत्त दिवसानि योनिमुखे तिरियं निपज्जि । एवं, भिक्खवे, सीवल्लि, तदा नगरं उपरुन्धित्वा गहितकम्मेन एत्तकं कालं निरये पच्चित्वा चतुन्नं चूळद्वारानं पिदहितत्ता ततो चुतो तस्सा एव मातु कुच्छियं पटिसन्धिं गहेत्वा एत्तकं कालं कुच्छियं वसि । नवमधुनो दिन्नत्ता लाभगयसगप्पत्तो जातोति ।

पुनेकदिवसं भिक्खू कथं समुट्ठापेसुं — “अहो सामणेस्स लाभो, अहो पुज्जं, येन एककेन पज्जनं भिक्खुसतानं पज्जकूटागारसतादीनि कतानी”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, मय्हं पुत्तस्स नेव पुज्जं अत्थि, न पापं, उभयमस्स पहीन”न्ति वत्वा ब्राह्मणवग्गे इमं गाथमाह —

“योध पुज्जञ्च पापञ्च, उभो सङ्गमुपच्चगा ।

असोकं विरजं सुद्धं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥ (ध० प० ४१२) ।

खदिरवनियरेवतत्थेरवत्थु नवमं ।

१०. अज्जतरइत्थिवत्थु

रमणीयानीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरं इत्थिं आरब्ध कथेसि ।

एको किर पिण्डपातिको भिक्खु सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा एकं जिण्णउय्यानं पविसित्वा समणधम्मं करोति । एका नगरसोभिनी इत्थी पुरिसेन सद्धिं “अहं असुकट्ठानं नाम गमिस्सामि, त्वं तत्थ आगच्छेय्यासी”ति सङ्केतं कत्वा अगमासि । सो पुरिसो नागच्छि । सा तस्स आगमनमगं ओलोकेन्ती तं अदिस्वा उक्कण्ठित्वा इतो चितो च विचरमाना तं उय्यानं पविसित्वा थेरं पल्लङ्कं आभुजित्वा निसिन्नं दिस्वा इतो चितो च ओलोकयमाना अज्जं कज्जि अदिस्वा “अयञ्च पुरिसो एव, इमस्स चित्तं पमोहेस्सामी”ति तस्स पुरतो ठत्वा पुनप्पुनं निवत्थसाटकं मोचेत्वा निवासेति, केसे मुज्जित्वा बन्धति, पाणिं पहरित्वा हसति । थेरस्स संवेगो उप्पज्जित्वा सकलसरीरं फरि । सो “किं नु खो इदं”न्ति चिन्तेसि । सत्थापि “मम सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा ‘समणधम्मं करिस्सामी’ति गतस्स भिक्खुनो का नु खो पवत्ती”ति उपधारेन्तो तं इत्थिं दिस्वा तस्सा अनाचारकिरियं, थेरस्स च संवेगुप्पत्तिं जत्वा गन्धकुटियं निसिन्नोव तेन सद्धिं कथेसि — “भिक्खु,

कामगवेसकानं अरमणट्टानमेव वीतरागानं रमणट्टानं होती”ति । एवञ्च पन वत्वा ओभासं फरित्वा तस्स धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१९. “रमणीयानि अरञ्जानि, यत्थ न रमती जनो ।
वीतरागा रमिस्सन्ति, न ते कामगवेसिनो”ति ॥

तत्थ अरञ्जानीति सुपुष्पिततरुवनसण्डपटिमण्डितानि विमलसलिलसम्पन्नानि अरञ्जानि नाम रमणीयानि । यत्थाति येसु अरञ्जेसु विकसितेसु पदुमवनेसु गाममक्खिका विय कामगवेसको जनो न रमति । वीतरागाति विगतरागा पन खीणासवा नाम भमरमधुकरा विय पदुमवनेसु तथारूपेसु अरञ्जेसु रमिस्सन्ति । किं कारणा? न ते कामगवेसिनो, यस्मा ते कामगवेसिनो न होन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने सो थेरो यथानिसिन्नोव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणित्वा आकासेनागन्त्वा थुतिं करोन्तो तथागतस्स पादे वन्दित्वा अगमासीति ।

अञ्जतरइत्थिवत्थु दसमं ।

अरहन्तवग्गवण्णना निट्ठिता ।

सत्तमो वग्गो ।

८. सहस्सवग्गो

१. तम्बदाठिकचोरघातकवत्थु

सहस्समपि चे वाचाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो तम्बदाठिकचोरघातकं आरब्ध कथेसि ।

एकूनपञ्चसता किर चोरा गामघातकादीनि करोन्ता जीविकं कप्पेसुं । अथेको पुरिसो निब्बिद्धपिङ्गलो तम्बदाठिको तेसं सन्तिकं गन्त्वा “अहम्पि तुम्हेहि सद्धिं जीविस्सामी”ति आह । अथ नं चोरजेट्टकस्स दस्सेत्वा “अयम्पि अम्हाकं सन्तिके वसितुं इच्छती”ति आहंसु । अथ नं चोरजेट्टको ओलोकेत्वा “अयं मातु थनं छिन्दित्वा पितु वा गललोहितं नीहरित्वा खादनसमत्थो अतिकक्खळो”ति चिन्तेत्वा “नत्थेतस्स अम्हाकं सन्तिके वसनकिच्च”न्ति पटिक्खिपि । सो एवं पटिक्खित्तोपि आगन्त्वा एकं तस्सेव अन्तेवासिकं उपट्टहन्तो आराधेसि । सो तं आदाय चोरजेट्टकं उपसङ्कमित्वा, “सामि, भद्दको एस, अम्हाकं उपकारको, सङ्गहथ न”न्ति याचित्वा चोरजेट्टकं पटिच्छापेसि । अथेकदिवसं नागरा राजपुरिसेहि सद्धिं एकतो हुत्वा ते चोरे गहेत्वा विनिच्छयमहामच्चानं सन्तिकं नयिंसु । अमच्चा तेसं फरसुना सीसच्छेदं आणापेसुं । ततो “को नु खो इमे मारेस्सती”ति परियेसन्ता ते मारेतुं इच्छन्तं कञ्चि अदिस्वा चोरजेट्टकं आहंसु — “त्वं इमे मारेत्वा जीवितञ्चेव लभिस्ससि सम्मानञ्च, मारेहि ने”ति । सोपि अत्तानं निस्साय वसितत्ता ते मारेतुं न इच्छि । एतेनूपायेन एकूनपञ्चसते पुच्छिंसु, सब्बेपि न इच्छिंसु । सब्बपच्छा तं निब्बिद्धपिङ्गलं तम्बदाठिकं पुच्छिंसु । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा ते सब्बेपि मारेत्वा जीवितञ्चेव सम्मानञ्च लभि । एतेनूपायेन नगरस्स दक्खिणतोपि पञ्च चोरसतानि आनेत्वा अमच्चानं दस्सेत्वा तेहि तेसम्पि सीसच्छेदे आणत्ते चोरजेट्टकं आदिं कत्वा पुच्छन्ता कञ्चि मारेतुं इच्छन्तं

अदिस्वा “पुरिमदिवसे एको पुरिसो पञ्चसते चोरे मारेसि, कहं नु खो सो”ति । “असुकट्टाने अम्हेति दिट्ठो”ति वुत्ते तं पक्कोसापेत्वा “इमे मारेहि, सम्मानं लच्छसी”ति आणापेसुं । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा ते सब्बेपि मारेत्वा सम्मानं लभि । अथ नं “भद्दको अयं पुरिसो, निबद्धं चोरघातकमेव एतं करिस्सामा”ति मन्तेत्वा तस्स तं ठानन्तरं दत्वाव सम्मानं करिंसु । सो पच्छिमदिसतोपि उत्तरदिसतोपि आनीते पञ्चसते पञ्चसते चोरे घातेसियेव । एवं चतूहि दिसाहि आनीतानि द्वे सहस्सानि मारेत्वा ततो पट्टाय देवसिकं एकं द्वेति आनीते ते मनुस्से मारेत्वा पञ्चपण्णास संवच्छरानि चोरघातककम्मं अकासि ।

सो महल्लककाले एकप्पहारेनेव सीसं छिन्दितुं न सक्कोति, द्वे तयो वारे पहरन्तो मनुस्से किलमेति । नागरा चिन्तयिंसु — “अज्जोपि चोरघातको उप्पज्जिस्सति, अयं अतिविय मनुस्से किलमेति, किं इमिना”ति तस्स तं ठानन्तरं हरिंसु । सो पुब्बे चोरघातककम्मं करोन्तो “अहतसाटके निवासेतुं, नवसप्पिना सङ्घत्तं खीरयागुं पिवितुं, सुमनपुष्फानि पिलन्धितुं, गन्धे विलिम्पितुं”न्ति इमानि चत्तारि न लभि । सो ठाना चावितदिवसे “खीरयागुं मे पचथा”ति वत्वा अहतवत्थसुमनमालाविलेपनानि गाहापेत्वा नदिं गन्त्वा न्हत्वा अहतवत्थानि निवासेत्वा माला पिलन्धित्वा गन्धेहि अनुलित्तगतो गेहं आगन्त्वा निसीदि । अथस्स नवसप्पिना सङ्घत्तं खीरयागुं पुरतो ठपेत्वा हत्थधोवनोदकं आहरिंसु । तस्मिं खणे सारिपुत्तथेरो समापत्तितो वुट्ठाय “कथं नु खो अज्ज मया गन्तब्ब”न्ति अत्तनो भिक्खाचारं ओलोकेन्तो तस्स गेहे खीरयागुं दिस्वा “करिस्सति नु खो मे पुरिसो सङ्गह”न्ति उपधारेन्तो “मं दिस्वा मम सङ्गहं करिस्सति, करित्वा च पन महासम्पत्तिं लभिस्सति अयं कुलपुत्तो”ति जत्वा चीवरं पारुपित्वा पत्तं आदाय तस्स गेहद्वारे ठितमेव अत्तानं दस्सेसि ।

सो थेरं दिस्वा पसन्नचित्तो चिन्तेसि — “मया चिरं चोरघातककम्मं कतं, बहू मनुस्सा मारिता, इदानि मे गेहे खीरयागु पटियत्ता, थेरो आगन्त्वा मम गेहद्वारे ठितो, इदानि मया अय्यस्स देय्यधम्मं दातुं वट्ठती”ति पुरतो ठपितयागुं अपनेत्वा थेरं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा अन्तोगेहे निसीदापेत्वा पत्ते खीरयागुं आकिरित्वा नवसप्पिं आसिज्जित्वा थेरं बीजमानो अट्ठासि । अथस्स च दीघरत्तं अलद्धपुब्बताय खीरयागुं पातुं बलवअज्झासयो अहोसि । थेरो तस्स अज्झासयं जत्वा “त्वं, उपासक, अत्तनो यागुं पिवा”ति आह । सो अज्जस्स हत्थे बीजनिं दत्वा यागुं पिवि । थेरो बीजमानं पुरिसं “गच्छ, उपासकमेव बीजाही”ति आह । सो बीजियमानो कुच्छिपूरं यागुं पिवित्वा आगन्त्वा थेरं बीजमानो ठत्वा कताहारकिच्चस्स थेरस्स पत्तं अगगहेसि । थेरो तस्स अनुमोदनं आरभि । सो अत्तनो चित्तं थेरस्स धम्मदेसनानुगं कातुं नासक्खि । थेरो सल्लकखेत्वा, “उपासक, कस्मा चित्तं देसनानुगं कातुं न सक्कोसी”ति पुच्छि । “भन्ते, मया दीघरत्तं कक्खळकम्मं कतं, बहू मनुस्सा मारिता, तमहं अत्तनो कम्मं अनुस्सरन्तो चित्तं अय्यस्स देसनानुगं कातुं नासक्खि”न्ति । थेरो “वज्जेस्सामि न”न्ति चिन्तेत्वा “किं पन त्वं अत्तनो रुचिया अकासि, अज्जेहि कारितोसी”ति? “राजा मं कारेसि, भन्ते”ति । “किं नु खो ते, उपासक, एवं सन्ते अकुसलं होती”ति? मन्दधातुको उपासको थेरेनेवं वुत्ते “नत्थि मय्हं अकुसल”न्ति सज्जी हुत्वा तेन हि, “भन्ते, धम्मं कथेथा”ति । सो थेरे अनुमोदनं करोन्ते एकगचित्तो हुत्वा धम्मं सुणन्तो सोतापत्तिमग्गस्स ओरतो अनुलोमिकं खन्ति निब्बत्तेसि । थेरोपि अनुमोदनं कत्वा पक्कामि ।

उपासकं थेरं अनुगन्त्वा निवत्तमानं एका यक्खिनी धेनुवेसेन आगन्त्वा उरे पहरित्वा मारेसि । सो कालं कत्वा तुसितपुरे निब्बत्ति । भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “चोरघातको पञ्चपण्णास वस्सानि कक्खळकम्मं कत्वा अज्जेव ततो मुत्तो, अज्जेव थेरस्स भिक्खुं दत्वा अज्जेव कालं कतो, कहं नु खो निब्बत्तो”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, तुसितपुरे निब्बत्तो”ति आह । “किं, भन्ते, वदेथ, एत्तकं कालं एत्तके मनुस्से घातेत्वा तुसितविमाने निब्बत्तो”ति । “आम, भिक्खवे, महन्तो तेन कल्याणमित्तो

लद्धो, सो सारिपुत्तस्स धम्मदेसनं सुत्वा अनुलोमजाणं निब्बत्तेत्वा इतो चुतो तुसितविमाने निब्बत्तो”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“सुभासितं सुणित्वान, नगरे चोरघातको ।
अनुलोमखन्तिं लद्धान, मोदती तिदिवं गतो”ति ॥

“भन्ते, अनुमोदनकथा नाम न बलवा, तेन कतं अकुसलकम्मं महन्तं, कथं एत्तकेन विसेसं निब्बत्तेसी”ति । सत्था “किं, भिक्खवे, ‘मया देसितधम्मस्स अप्पं वा बहुं वा’ति मा पमाणं गणहथ । एकवाचापि हि अत्थनिस्सिता सेय्यावा”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१००. “सहस्समपि चे वाचा, अनत्थपदसंहिता ।
एकं अत्थपदं सेय्यो, यं सुत्वा उपसम्मती”ति ॥

तत्थ **सहस्समपीति** परिच्छेदवचनं, एकं सहस्सं द्वे सहस्सानीति एवं सहस्सेन चेपि परिच्छिन्नवाचा होन्ति, ता च पन **अनत्थपदसंहिता** आकासवण्णनापब्बतवण्णनावनवण्णनादीनि पकासकेहि अनिय्यानदीपकेहि अनत्थकेहि पदेहि संहिता याव बहुका होति, ताव पापिका एवाति अत्थो । **एकं अत्थपदन्ति यं** पन “अयं कायो, अयं कायगतासति, तिस्सो विज्जा अनुप्पत्तो, कतं बुद्धस्स सासनं”न्ति एवरूपं एकं अत्थपदं **सुत्वा** रागादिवूपसमेन **उपसम्मति**, तं अत्थसाधकं निब्बानप्पटिसंयुतं खन्धधातुआयतनइन्द्रियबलबोज्झङ्गसतिपट्टानपरिदीपकं एकम्पि पदं सेय्योयेवाति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

तम्बदाठिकचोरघातकवत्थु पठमं ।

२. बाहियदारुचीरियत्थेरवत्थु

सहस्समपि चे गाथाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो दारुचीरियत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि काले बहू मनुस्सा नावाय महासमुदं पक्खन्दित्वा अन्तोमहासमुद्वे भिन्नाय नावाय मच्छकच्छपभक्खा अहेसुं । एकोवेत्थ एकं फलकं गहेत्वा वायमन्तो सुप्पारकपट्टनतीरं ओक्कमि, तस्स निवासनपारुपनं नत्थि । सो अज्जं किञ्चि अपस्सन्तो सुक्खकट्टदण्डके वाकेहि पलिवेठेत्वा निवासनपारुपनं कत्वा देवकुलतो कपालं गहेत्वा सुप्पारकपट्टनं अगमासि, मनुस्सा तं दिस्वा यागुभत्तादीनि दत्वा “अयं एको अरहा”ति सम्भावेसुं । सो वत्थेसु उपनीतेसु “सचाहं निवासेस्सामि वा पारुपिस्सामि वा, लाभसक्कारो मे परिहायिस्सती”ति तानि वत्थानि पटिक्खपित्वा दारुचीरानेव परिदहि । अथस्स बहूहि “अरहा अरहा”ति वुच्चमानस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि “ये खो केचि लोके अरहन्तो वा अरहत्तमगं वा समापन्ना, अहं तेसं अज्जतरो”ति । अथस्स पुराणसालोहिता देवता एवं चिन्तेसि ।

पुराणसालोहिताति पुब्बे एकतो कतसमणधम्मा । पुब्बे किर कस्सपदसबलस्स सासने ओसक्कमाने सामणेरादीनं विप्पकारं दिस्वा सत्त भिक्खू संवेगप्पत्ता “याव सासनस्स अन्तरधानं न होति, ताव अत्तनो पतिट्ठं करिस्सामा”ति सुवण्णचेतियं वन्दित्वा अरज्जं पविट्ठा एकं पब्बतं दिस्वा “जीविते सालया निवत्तन्तु । निरालया इमं पब्बतं अभिरुहन्तू”ति

वत्वा निस्सेणिं बन्धित्वा सब्बेपि तं अभिरुह्य निस्सेणिं पातेत्वा समणधम्मं करिंसु। तेसु सङ्कथेरो एकरत्तातिक्कमेनेव अरहत्तं पापुणि। सो अनोत्तदहे नागलतादन्तकट्टं खादित्वा उत्तरकुरुतो पिण्डपातं आहरित्वा ते भिक्खू आह — “आवुसो, इमं दन्तकट्टं खादित्वा मुखं धोवित्वा इमं पिण्डपातं परिभुञ्जथा”ति। किं पन, भन्ते, अम्हेहि एवं कतिका कता “यो पठमं अरहत्तं पापुणाति, तेनाभतं पिण्डपातं अवसेसा परिभुञ्जिस्सन्ती”ति? “नो हेतं, आवुसो”ति। “तेन हि सचे मयमि तुम्हे विय विसेसं निब्बत्तेस्साम, सयं आहरित्वा परिभुञ्जिस्सामा”ति न इच्छिंसु। दुतियदिवसे दुतियथेरो अनागामिफलं पापुणि। सोपि तथेव पिण्डपातं आहरित्वा इतरे निमन्तेसि। ते एवमाहंसु — “किं पन, भन्ते, अम्हेहि एवं कतिका कता ‘महाथेरेन आभतं पिण्डपातं अभुञ्जित्वा अनुथेरेन आभतं भुञ्जिस्सामा’”ति? “नो हेतं, आवुसो”ति। “एवं सन्ते तुम्हे विय मयमि विसेसं निब्बत्तेत्वा अत्तनो पुरिसकारेन भुञ्जितुं सक्कोन्ता भुञ्जिस्सामा”ति न इच्छिंसु। तेसु अरहत्तं पत्तो भिक्खु परिनिब्बायि, अनागामी ब्रह्मलोके निब्बत्ति। इतरे पञ्च थेरा विसेसं निब्बत्तेतुं असक्कोन्ता सुस्सित्वा सत्तमे दिवसे कालं कत्वा देवलोके निब्बत्तित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे ततो चवित्वा तत्थ तत्थ कुलघरेसु निब्बत्तिंसु। तेसु एको **पुक्कुसाति राजा** (म० नि० ३.३४२) अहोसि, एको **कुमारकस्सपो** (म० नि० १.२४९), एको **दारुचीरियो** (उदा० १०), एको **दब्बो मल्लपुत्तो** (पारा० ३८०; उदा० ७९) एको **सभियो परिब्बाजको**ति (सु० नि० सभियसुत्तं)। तत्थ यो ब्रह्मलोके निब्बत्तो भिक्खु तं सन्धायेतं वुत्तं “पुराणसालोहिता देवता”ति।

तस्स हि ब्रह्मनो एतदहोसि — “अयं मया सद्धिं निस्सेणिं बन्धित्वा पब्बतं अभिरुहित्वा समणधम्मं अकासि, इदानि इमं लद्धिं गहेत्वा विचरन्तो विनस्सेय्य, संवेजेस्सामि न”न्ति। अथ नं उपसङ्कमित्वा एवमाह — “नेव खो त्वं, बाहिय, अरहा, नपि अरहत्तमगं वा समापन्नो, सापि ते पटिपदा नत्थि, याय त्वं अरहा वा अस्स अरहत्तमगं वा समापन्नो”ति। बाहियो आकासे ठत्वा कथेन्तं महाब्रह्मानं ओलोकेत्वा चिन्तेसि — “अहो भारियं कम्मं कतं, अहं ‘अरहन्तोम्ही’ति चिन्तेसि, अयञ्च मं ‘न त्वं अरहा, नपि अरहत्तमगं वा समापन्नोसी’ति वदति, अत्थि नु खो लोके अञ्जो अरहा”ति। अथ नं पुच्छि — “अत्थि नु खो एतरहि देवते लोके अरहा वा अरहत्तमगं वा समापन्नो”ति। अथस्स देवता आचिक्खि — “अत्थि, बाहिय, उत्तरेसु जनपदेसु सावत्थि नाम नगरं, तत्थ सो भगवा एतरहि विहरति अरहं सम्मासम्बुद्धो। सो हि, बाहिय, भगवा अरहा चेव अरहत्तत्थाय च धम्मं देसेती”ति।

बाहियो रत्तिभागे देवताय कथं सुत्वा संविग्गमानसो तं खणंयेव सुप्पारका निक्खमित्वा एकरत्तिवासेन सावत्थिं अगमासि, सब्बं वीसयोजनसतिकं मगं एकरत्तिवासेनेव अगमासि। गच्छन्तो च पन देवतानुभावेन गतो। “बुद्धानुभावेना”तिपि वदन्तियेव। तस्मिं पन खणे सत्था सावत्थिं पिण्डाय पविट्ठो होति। सो भुत्तपातरासे कायआलसियविमोचनत्थं अब्भोकासे चङ्कमन्ते सम्बहुले भिक्खू “कहं एतरहि सत्था”ति पुच्छि। भिक्खू “भगवा सावत्थिं पिण्डाय पविट्ठो”ति वत्वा तं पुच्छिंसु — “त्वं पन कुतो आगतोसी”ति? “सुप्पारका आगतोम्ही”ति। “कदा निक्खन्तोसी”ति? “हिय्यो सायं निक्खन्तोम्ही”ति। “दूरतोसि आगतो, निसीद, तव पादे धोवित्वा तेलेन मक्खेत्वा थोकं विस्समाहि, आगतकाले सत्थारं दक्खिस्ससी”ति। “अहं, भन्ते, सत्थु वा अत्तनो वा जीवितन्तरायं न जानामि, एकरत्तेनेवम्हि कत्थचि अट्टत्वा अनिसीदित्वा वीसयोजनसतिकं मगं आगतो, सत्थारं पस्सित्वाव विस्समिस्सामी”ति। सो एवं वत्वा तरमानरूपो सावत्थिं पविसित्वा भगवन्तं अनोपमाय बुद्धसिरिया पिण्डाय चरन्तं दिस्वा “चिरस्सं वत मे गोतमो सम्मासम्बुद्धो दिट्ठो”ति दिट्ठवानतो पट्टाय ओनतसरीरो गन्त्वा अन्तरवीथियमेव पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा गोप्फकेसु दळ्हं गहेत्वा एवमाह — “देसेतु मे, भन्ते, भगवा धम्मं, देसेतु सुगतो धम्मं, यं ममस्स दीघरत्तं हिताय सुखाया”ति। अथ नं सत्था “अकालो खो ताव, बाहिय, अन्तरघरं पविट्ठम्हा पिण्डाया”ति पटिक्खिपि।

तं सुत्वा बाहियो, भन्ते, संसारे संसरन्तेन कबळीकाराहारो न अलद्धपुब्बो, तुम्हाकं वा मय्हं वा जीवितन्तरायं न जानामि, देसेतु मे धम्मन्ति । सत्था दुतियम्पि पटिक्खिपियेव । एवं किरस्स अहोसि — “इमस्स मं दिट्ठकालतो पट्ठाय सकलसरीरं पीतिया निरन्तरं अज्झोत्थटं होति, बलवपीतिवेगो धम्मं सुत्वापि न सक्खिस्सति पटिविज्झितुं, मज्झत्तुपेक्खाय ताव तिट्ठतु, एकरत्तेनेव वीसयोजनसतिकं मगं आगतत्ता दरथोपिस्स बलवा, सोपि ताव पटिप्पस्सम्भतू”ति । तस्मा द्विक्खत्तुं पटिक्खिपित्वा ततियं याचितो अन्तरवीथियं ठितोव “तस्मातिह ते, बाहिय, एवं सिक्खितब्बं ‘दिट्ठे दिट्ठमत्तं भविस्सती’”तिआदिना (उदा० १०) नयेन धम्मं देसेसि । सो सत्थु धम्मं सुणन्तोयेव सब्बासवे खेपेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि । तावदेव च पन भगवन्तं पब्बज्जं याचि, “परिपुण्णं ते पत्तचीवर”न्ति पुट्ठो “न परिपुण्ण”न्ति आह । अथ नं सत्था “तेन हि पत्तचीवरं परियेसाही”ति वत्वा पक्कामि ।

“सो किर वीसति वस्ससहस्सानि समणधम्मं करोन्तो ‘भिक्षुना नाम अत्तना पच्चये लभित्वा अज्जं अनोलोकेत्वा सयमेव परिभुज्जितुं वट्ठीती’ति एकभिक्षुस्सापि पत्तेन वा चीवरेन वा सङ्गहं न अकासि, तेनस्स इद्धिमयपत्तचीवरं न उपज्जिस्सती”ति अत्वा एहिभिक्षुभावेन पब्बज्जं न अदासि । तम्पि पत्तचीवरं परियेसमानमेव एका यक्खिनी धेनुरूपेन आगन्त्वा उरम्हि पहरित्वा जीवितक्खयं पापेसि । सत्था पिण्डाय चरित्वा कतभत्तकिच्चो सम्बहुलेहि भिक्षूहि सद्धिं निक्खन्तो बाहियस्स सरीरं सङ्कारट्टाने पतितं दिस्वा भिक्षू आणापेसि, “भिक्षवे, एकस्मिं गेहद्वारे ठत्वा मज्जकं आहरापेत्वा इमं सरीरं नगरतो नीहरित्वा ज्ञापेत्वा थूपं करोथा”ति । भिक्षू तथा करिंसु, कत्वा च पन विहारं गन्त्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा अत्तना कतकिच्चं आरोचेत्वा तस्स अभिसम्परायं पुच्छिंसु । अथ नेसं भगवा तस्स परिनिब्बुतभावं आचिक्खित्वा “एतदगं, भिक्षवे, मम सावकानं भिक्षूनं खिप्पाभिज्जानं यदिदं बाहियो दारुचीरियो”ति (अ० नि० १.२१६) एतदगं ठपेसि । अथ नं भिक्षू पुच्छिंसु — “भन्ते, तुम्हे ‘बाहियो अरहत्तं पत्तो’ति वदेथ, कदा सो अरहत्तं पत्तो”ति? “मम धम्मं सुतकाले, भिक्षवे”ति । “कदा पनस्स, भन्ते, तुम्हेहि धम्मो कथितो”ति? “पिण्डाय चरन्तेन अन्तरवीथियं ठत्वा”ति । “अप्पमत्तको हि, भन्ते, तुम्हेहि अन्तरवीथियं ठत्वा कथितधम्मो कथं सो तावत्तकेन विसेसं निब्बत्तेसी”ति, अथ ने सत्था “किं, भिक्षवे, मम धम्मं ‘अप्पं वा बहुं वा’ति मा पमाणं गणहथ । अनेकानिपि हि गाथासहस्सानि अनत्थनिस्सितानि न सेय्यो, अत्थनिस्सितं पन एकम्पि गाथापदं सेय्यो”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१०१. “सहस्समपि चे गाथा, अनत्थपदसंहिता ।

एकं गाथापदं सेय्यो, यं सुत्वा उपसम्मती”ति ॥

तत्थ एकं गाथापदं सेय्योति “अप्पमादो अमतपदं...पे०... यथा मया”ति (ध० प० २१) एवरूपा एका गाथापि सेय्योति अत्थो । सेसं पुरिमनयेनेव वेदितब्बं ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

बाहियदारुचीरियत्थेरवत्थु दुतियं ।

३. कुण्डलकेसित्थेरीवत्थु

यो च गाथासत्तं भासेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो कुण्डलकेसिं आरब्ध कथेसि ।

राजगहे किर एका सेट्ठिधीता सोळसवस्सुदेसिका अभिरूपा अहोसि दस्सनीया पासादिका । तस्मिञ्च वये ठिता नारियो पुरिसज्झासया होन्ति पुरिसलोला । अथ नं मातापितरो सत्तभूमिकस्स पासादस्स उपरिमतले सिरिगब्भे निवासापेसुं । एकमेवस्सा दांसि परिचारिकं अदंसु । अथेकं कुलपुत्तं चोरकम्मं करोन्तं गहेत्वा पच्छाबाहं बन्धित्वा चतुक्के चतुक्के कसाहि पहरित्वा आघातनं नयंसु । सेट्ठिधीता महाजनस्स सद्दं सुत्वा “किं नु खो एत”न्ति पासादतले ठत्वा ओलोकेन्ती तं दिस्वा पटिबद्धचित्ता हुत्वा तं पत्थयमाना आहारं पटिक्खित्वा मञ्चके निपज्जि । अथ नं माता पुच्छि — “किं इदं, अम्मा”ति? “सचे एतं ‘चोरो’ति गहेत्वा निय्यमानं पुरिसं लभिस्सामि, जीविस्सामि । नो चे लभिस्सामि, जीवितं मे नत्थि, इधेव मरिस्सामी”ति । “अम्म, मा एवं करि, अम्हाकं जातिया च गोत्तेन च भोगेन च सदिसं अज्जं सामिकं लभिस्सामी”ति । “मय्हं अज्जेन किच्चं नत्थि, इमं अलभमाना मरिस्सामी”ति । माता धीतरं सज्जापेतुं असक्कोन्ती पितुनो आरोचेसि । सोपि नं सज्जापेतुं असक्कोन्तो “किं सक्का कातु”न्ति चिन्तेत्वा तं चोरं गहेत्वा गच्छन्तस्स राजपुरिसस्स सहस्सभण्डिकं पेसेसि — “इमं गहेत्वा एतं पुरिसं मय्हं देही”ति । सो “साधू”ति कहापणे गहेत्वा तं मुञ्चित्वा अज्जं मारेत्वा “मारितो, देव, चोरो”ति रज्जो आरोचेसि । सेट्ठिपि तस्स धीतरं अदासि ।

सा ततो पट्टाय “सामिकं आराधेस्सामी”ति सब्बाभरणपटिमण्डिता सयमेव तस्स यागुआदीनि संविदहति, चोरो कतिपाहच्चयेन चिन्तेसि — “कदा नु खो इमं मारेत्वा एतस्सा आभरणानि गहेत्वा एकस्मिं सुरागेहे विक्किणित्वा खादितुं लभिस्सामी”ति? सो “अत्थेको उपायो”ति चिन्तेत्वा आहारं पटिक्खित्वा मञ्चके निपज्जि, अथ नं सा उपसङ्गमित्वा “किं ते, सामि, रुज्जती”ति पुच्छि । “न किञ्चि मे, भदेति, कच्चि पन मे मातापितरो तुय्हं कुद्धा”ति? “न कुज्झन्ति, भदे”ति । अथ “किं नामेत”न्ति? “भदे, अहं तं दिवसं बन्धित्वा निय्यमानो चोरपपाते अधिवत्थाय देवताय बलिकम्मं पटिस्सुणित्वा जीवितं लभिं, त्वम्पि मया तस्सा एव आनुभावेन लद्धा, ‘तं मे देवताय बलिकम्मं ठपित’न्ति चिन्तेमि, भदे”ति । “सामि, मा चिन्तयि, करिस्सामि बलिकम्मं, वदेहि, केनत्थो”ति? “अण्णोदकमधुपायसेन च लाजपञ्चमकपुप्फेहि चा”ति । “साधु, सामि, अहं पटियादेस्सामी”ति सा सब्बं बलिकम्मं पटियादेत्वा “एहि, सामि, गच्छामा”ति आह । “तेन हि, भदे, तव जातके निवत्तेत्वा महग्घानि वत्थाभरणानि गहेत्वा अत्तानं अलङ्करोहि, हसन्ता कीळन्ता सुखं गमिस्सामा”ति । सा तथा अकासि ।

अथ नं सो पब्बतपादं गतकाले आह — “भदे, इतो परं उभोव जना गमिस्साम, सेसजनं यानकेन सद्धिं निवत्तापेत्वा बलिकम्मभाजनं सयं उक्खित्वा गण्हाही”ति । सा तथा अकासि । चोरो तं गहेत्वा चोरपपातपब्बतं अभिरुहि । तस्स हि एकेन पस्सेन मनुस्सा अभिरुहन्ति, एकं पस्सं छिन्नपपातं । पब्बतमत्थके ठिता तेन पस्सेन चोरे पातेन्ति । ते खण्डाखण्डं हुत्वा भूमियं पतन्ति । तस्मा “चोरपपातो”ति वुच्चति । सा तस्स पब्बतस्स मत्थके ठत्वा “बलिकम्मं ते, सामि, करोही”ति आह । सो तुण्ही अहोसि । पुन ताय “कस्मा, सामि, तुण्हीभूतोसी”ति वुत्ते तं आह — “न मय्हं बलिकम्मेनत्थो, वञ्चेत्वा पन तं आदाय आगतोम्ही”ति । “किं कारणा, सामी”ति? “तं मारेत्वा तव आभरणानि गहेत्वा पलायनत्थाया”ति । सा मरणभयतज्जिता आह — “सामि, अहञ्च आभरणानि च तव सन्तकानेव, कस्मा एवं वदेसी”ति? सो, “मा एवं करोही”ति, पुनप्पुनं याचियमानोपि “मारेमि एवा”ति आह । “एवं सन्ते किं ते मम मरणेन? इमानि आभरणानि गहेत्वा मय्हं जीवितं देहि, इतो पट्टाय मं ‘मता’ति धारेहि, दासी वा ते हुत्वा कम्मं करिस्सामी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“इदं सुवण्णकेयूरं, मुत्ता वेळुरिया बहू ।

सब्बं हरस्सु भदन्ते, मं च दासीति सावया”ति ॥ (अप० थेरी २.३.२७) ।

तं सुत्वा चोरो “एवं कते त्वं गन्त्वा मातापितॄन् आचिक्खिस्ससि, मारेस्सामियेव, मा त्वं बाळ्हं परिदेवसी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“मा बाळ्हं परिदेवेसि, खिणं बन्धाहि भण्डिकं ।
न तुय्हं जीवितं अत्थि, सब्बं गण्हामि भण्डिक”न्ति ॥ —

सा चिन्तेसि — “अहो इदं कम्मं भारियं । पज्जा नाम न पचित्वा खादनत्थाय कता, अथ खो विचारणत्थाय कता, जानिस्सामिस्स कत्तब्ब”न्ति, अथ नं आह — “सामि, यदा त्वं ‘चोरो’ति गहेत्वा नीयसि, तदाहं मातापितॄन् आचिक्खिं, ते सहस्सं विस्सज्जेत्वा तं आहरापेत्वा गेहे करिंसु । ततो पट्ठाया अहं तुय्हं उपकारिका, अज्ज मे सुदिट्ठं कत्वा अत्तानं वन्दितुं देही”ति । सो “साधु, भद्दे, सुदिट्ठं कत्वा वन्दाही”ति वत्वा पब्बतन्ते अट्ठासि । अथ नं सा तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा चतूसु ठानेसु वन्दित्वा, “सामि, इदं ते पच्छिमदस्सनं, इदानि तुय्हं वा मम दस्सनं, मय्हं वा तव दस्सनं नत्थी”ति पुरतो च पच्छतो च आलिङ्गित्वा पमत्तं हुत्वा पब्बतन्ते ठितं पिट्ठिपस्से ठत्वा एकेन हत्थेन खन्धे गहेत्वा एकेन पिट्ठिकच्छाय गहेत्वा पब्बतपपाते खिपि । सो पब्बतकुच्छियं पटिहतो खण्डाखण्डिकं हुत्वा भूमियं पति । चोरपपातमत्थके अधिवत्था देवता तेसं द्विन्नम्पि किरियं दिस्वा तस्सा इत्थिया साधुकारं दत्वा इमं गाथमाह —

“न हि सब्बेसु ठानेसु, पुरिसो होति पण्डितो ।
इत्थीपि पण्डिता होति, तत्थ तत्थ विचक्खणा”ति ॥ (अप० थेरी २.३.३१) ।

सापि चोरं पपाते खिपित्वा चिन्तेसि — “सचाहं गेहं गमिस्सामि, ‘सामिको ते कुहि’न्ति पुच्छिस्सन्ति, सचाहं एवं पुट्ठा ‘मारितो मे’ति वक्खामि, ‘दुब्बिनीते सहस्सं दत्वा तं आहरापेत्वा इदानि नं मारेसी’ति मं मुखसत्तीहि विज्झिस्सन्ति, ‘आभरणत्थाय सो मं मारेतुकामो अहोसी’ति वुत्तेपि न सद्विस्सन्ति, अलं मे गेहेना”ति तत्थेवाभरणानि छुट्ठेत्वा अरज्जं पविसित्वा अनुपुब्बेन विचरन्ती एकं परिब्बाजकानं अस्समं पत्वा वन्दित्वा “मय्हं, भन्ते, तुम्हाकं सन्तिके पब्बज्जं देथा”ति आह । अथ नं पब्बाजेसुं । सा पब्बजित्वाव पुच्छि — “भन्ते, तुम्हाकं पब्बज्जाय किं उत्तम”न्ति? “भद्दे, दससु वा कसिणेसु परिकम्मं कत्वा ज्ञानं निब्बत्तेतब्बं, वादसहस्सं वा उग्गण्हितब्बं, अयं अम्हाकं पब्बज्जाय उत्तमत्थो”ति । “ज्ञानं ताव निब्बत्तेतुं अहं न सक्खिस्सामि, वादसहस्सं पन उग्गण्हिस्सामि, अय्या”ति । अथ नं ते वादसहस्सं उग्गण्हापेत्वा “उग्गहितं ते सिपं, इदानि त्वं जम्बुदीपतले विचरित्वा अत्तना सद्धिं पज्जं कथेतुं समत्थं ओलोकेही”ति तस्स हत्थे जम्बुसाखं दत्वा उय्योजेसुं — “गच्छ, भद्दे, सचे कोचि गिहिभूतो तया सद्धिं पज्जं कथेतुं सक्कोति, तस्सेव पादपरिचारिका भवाहि, सचे पब्बजितो सक्कोति, तस्स सन्तिके पब्बजाही”ति ।

सा नामेन जम्बुपरिब्बाजिका नाम हुत्वा ततो निक्खमित्वा दिट्ठे दिट्ठे पज्जं पुच्छन्ती विचरति । ताय सद्धिं कथेतुं समत्थो नाम नाहोसि । “इतो जम्बुपरिब्बाजिका आगच्छती”ति सुत्वाव मनुस्सा पलायन्ति । सा गामं वा निगमं वा भिक्खाय पविसन्ती गामद्वारे वालुकरासिं कत्वा तत्थ जम्बुसाखं ठपेत्वा “मया सद्धिं कथेतुं समत्थो जम्बुसाखं मद्दतू”ति वत्वा गामं पाविसि । तं ठानं उपसङ्गमितुं समत्थो नाम नाहोसि । सापि मिलाताय जम्बुसाखाय अज्जं जम्बुसाखं गण्हाति, इमिना नीहारेन विचरन्ती सावत्थिं पत्वा गामद्वारे वालुकरासिं कत्वा जम्बुसाखं ठपेत्वा वुत्तनयेनेव वत्वा भिक्खाय पाविसि । सम्बहुला गामदारका जम्बुसाखं परिवारेत्वा अट्ठंसु । तदा सारिपुत्तत्थेरो पिण्डाय चरित्वा कतभत्तकिच्चो नगरा निक्खन्तो ते दारके जम्बुसाखं परिवारेत्वा ठिते दिस्वा “किं इदं”न्ति पुच्छि । दारका थेरस्स तं पवत्ति आचिक्खिंसु । “तेन हि दारका इमं साखं मद्दथा”ति । “भायाम, भन्ते”ति । “अहं पज्जं कथेस्सामि, मद्दथ तुम्हे”ति । ते थेरस्स वचनेन सज्जातुस्साहा तथा

कत्वा मद्दन्ता जम्बुसाखं उक्खिपिंसु । परिब्बाजिका आगन्त्वा ते परिभासित्वा “तुम्हेहि सद्धिं मम पज्जेन किच्चं नत्थि, कस्मा मे साखं मद्दथा”ति आह । “अय्येनम्हा मद्दापिता”ति आहंसु । “भन्ते, तुम्हेहि मे साखा मद्दापिता”ति? “आम, भगिनी”ति । “तेन हि मया सद्धिं पज्जं कथेथा”ति । “साधु कथेस्सामी”ति ।

सा वड्डमानकच्छायाय पज्जं पुच्छितुं थेरस्स सन्तिकं अगमासि, सकलनगरं सङ्खुभि । “द्विन्नं पण्डितानं कथं सुणिस्सामा”ति नागरा ताय सद्धियेव गन्त्वा थेरं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु । परिब्बाजिका थेरं आह — “भन्ते, पुच्छामि ते पज्ज”न्ति । “पुच्छ, भगिनी”ति । सा वादसहस्सं पुच्छि, पुच्छितं पुच्छितं थेरो विस्सज्जेसि । अथ नं थेरो आह — “एत्तका एव ते पज्जा, अज्जेपि अत्थी”ति? “एत्तका एव, भन्ते”ति । “तया बहू पज्जा पुट्ठा, मयम्पि एकं पुच्छाम, विस्सज्जिस्ससि नो”ति? “जानमाना विस्सज्जिस्सामि पुच्छथ, भन्ते”ति । थेरो “एकं नाम कि”न्ति (खु० पा० ४.१) पज्जं पुच्छि । सा “एवं नामेस विस्सज्जेतब्बो”ति अजानन्ती “किं नामेतं, भन्ते”ति पुच्छि । “बुद्धपज्जो नाम, भगिनी”ति । “मय्हम्पि तं देथ, भन्ते”ति । “सचे मादिसा भविस्ससि, दस्सामी”ति । “तेन हि मं पब्बाजेथा”ति । थेरो भिक्खुनीनं आचिक्खित्वा पब्बाजेसि । सा पब्बजित्वा लद्धूपसम्पदा कुण्डलकेसित्थेरी नाम हुत्वा कतिपाहच्चयेनेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि ।

भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं — “कुण्डलकेसित्थेरिया धम्मस्सवनञ्च बहू नत्थि, पब्बजितकिच्चञ्चस्सा मत्थकं पत्तं, एकेन किर चोरेन सद्धिं महासङ्गामं कत्वा जिनित्वा आगता”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, मया देसितधम्मं ‘अप्पं वा बहू वा’ति पमाणं मा गणहथ, अनत्थकं पदसतम्पि सेय्यो न होति, धम्मपदं पन एकम्पि सेय्योव । अवसेसचोरे जिनन्तस्स च जयो नाम न होति, अज्झत्तिककिलेसचोरे जिनन्तस्सेव पन जयो नाम होती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभासि

१०२. “यो च गाथासतं भासे, अनत्थपदसंहिता ।

एकं धम्मपदं सेय्यो, यं सुत्वा उपसम्मति ॥

१०३. “यो सहस्सं सहस्सेन, सङ्गामे मानुसे जिने ।

एकञ्च जेय्यमत्तानं, स वे सङ्गामजुत्तमो”ति ॥

तत्थ गाथासतन्ति यो च पुगगलो सतपरिच्छेदा बहूपि गाथा भासेय्याति अत्थो । अनत्थपदसंहिताति आकासवण्णनादिवसेन अनत्थकेहि पदेहि संहिता । धम्मपदन्ति अत्थसाधकं खन्धादिपटिसंयुत्तं, “चत्तारिमानि परिब्बाजका धम्मपदानि । कतमानि चत्तारि? अनभिज्झा परिब्बाजका धम्मपदं, अब्यापादो परिब्बाजका धम्मपदं, सम्मासति परिब्बाजका धम्मपदं, सम्मासमाधि परिब्बाजका धम्मपद”न्ति (अ० नि० ४.३०) एवं वुत्तेसु चतुसु धम्मपदेसु एकम्पि धम्मपदं सेय्यो । यो सहस्सं सहस्सेनाति यो एको सङ्गामयोधो सहस्सेन गुणितं सहस्सं मानुसे एकस्मिं सङ्गामे जिनेय्य, दसमनुस्ससतसहस्सं जिनित्वा जयं आहरेय्य, अयम्पि सङ्गामजिनतं उत्तमो पवरो नाम न होति । एकञ्च जेय्यमत्तानन्ति यो रत्तिट्ठानदिवाट्टानेसु अज्झत्तिककम्मट्ठानं सम्मसन्तो अत्तनो लोभादिकिलेसजयेन अत्तानं जिनेय्य । स वे सङ्गामजुत्तमोति सो सङ्गामजिनानं उत्तमो पवरो सङ्गामसीसयोधोति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

कुण्डलकेसित्थेरीवत्थु ततियं ।

४. अनत्थपुच्छकब्राह्मणवत्थु

अत्ता हवेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अनत्थपुच्छकं ब्राह्मणं आरब्ध कथेसि ।

सो किर ब्राह्मणो “किं नु खो सम्मासम्बुद्धो अत्थमेव जानाति, उदाहु अनत्थम्पि, पुच्छिस्सामि न”न्ति सत्थारं उपसङ्गमित्वा पुच्छि — “भन्ते, तुम्हे अत्थमेव जानाथ मज्जे, नो अनत्थ”न्ति? “अत्थज्चाहं, ब्राह्मण, जानामि अनत्थज्चा”ति । “तेन हि मे अनत्थं कथेथा”ति । अथस्स सत्था इमं गाथमाह —

“उस्सूरसेय्यं आलस्यं, चण्डिकं दीघसोण्डियं ।

एकस्सद्धानगमनं परदारूपसेवनं ।

एतं ब्राह्मण सेवस्सु, अनत्थं ते भविस्सती”ति ॥

तं सुत्वा ब्राह्मणो साधुकारमदासि “साधु साधु, गणाचरिय, गणजेडुक, तुम्हे अत्थज्च जानाथ अनत्थज्चा”ति । “एवं खो, ब्राह्मण, अत्थानत्थजाननको नाम मया सदिसो नत्थी”ति । अथस्स सत्था अज्झासयं उपधारेत्वा, “ब्राह्मण, केन कम्मेन जीवसी”ति पुच्छि । “जूतकम्मेन, भो गोतमा”ति । “किं पन ते जयो होति पराजयो”ति । “जयोपि होति पराजयोपी”ति वुत्ते, “ब्राह्मण, अप्पमत्तको एस, परं जिनन्तस्स जयो नाम न सेय्यो । यो पन किलेसजयेन अत्तानं जिनाति, तस्स जयो सेय्यो । न हि तं जयं कोचि अपजयं कातुं सक्कोती”ति वत्त्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

१०४: “अत्ता हवे जितं सेय्यो, या चायं इतरा पजा ।

अत्तदन्तस्स पोसस्स, निच्चं सज्जतचारिनो ॥

१०५: “नेव देवो न गन्धब्बो, न मारो सह ब्रह्मना ।

जितं अपजितं कयिरा, तथारूपस्स जन्तुनो”ति ॥

तत्थ हवेति निपातो । जितन्ति लिङ्गविपल्लासो, अत्तनो किलेसजयेन अत्ता जितो सेय्योति अत्थो । या चायं इतरा पजाति या पनायं अवसेसा पजा जूतेन वा धनहरणेन वा सङ्गामेन वा बलाभिभवेन वा जिता भवेय्य, तं जिनन्तेन यं जितं, न तं सेय्योति अत्थो । कस्मा पन तदेव जितं सेय्यो, इदं न सेय्योति? यस्मा अत्तदन्तस्स...पे०... तथारूपस्स जन्तुनोति । इदं वुत्तं होति — यस्मा हि खायं निक्किलेसताय अत्तदन्तो पोसो, तस्स अत्तदन्तस्स कायादीहि निच्चं सज्जतचारिनो एवरूपस्स इमेहि कायसज्जमादीहि सज्जतस्स जन्तुनो देवो वा गन्धब्बो वा मारो वा ब्रह्मना सह उट्ठित्वा “अहमस्स जितं अपजितं करिस्सामि, मग्गभावनाय पहीने किलेसे पुन उप्पादेस्सामी”ति घटेन्तोपि वायमन्तोपि यथा धनादीहि पराजितो पक्खन्तरो हुत्वा इतरेण जितं पुन जिनन्तो अपजितं करेय्य, “एवं अपजितं कातुं नेव सक्कुणेय्या”ति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अनत्थपुच्छकब्राह्मणवत्थु चतुत्थं ।

५. सारिपुत्तथेरस्स मातुलब्राह्मणवत्थु

मासे मासेति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो सारिपुत्तथेरस्स मातुलब्राह्मणं आरब्ध कथेसि ।

थेरो किर तस्स सन्तिकं गन्त्वा आह — “किं नु खो, ब्राह्मण, किञ्चिदेव कुसलं करोसी”ति? “करोमि, भन्ते”ति । “किं करोसी”ति? “मासे मासे सहस्सपरिच्चागेन दानं दम्मी”ति । “कस्स देसी”ति? “निगण्ठानं, भन्ते”ति । “किं पत्थयन्तो”ति? “ब्रह्मलोकं, भन्ते”ति । “किं पन ब्रह्मलोकस्स अयं मग्गो”ति? “आम, भन्ते”ति । “को एवमाहा”ति? “आचरियेहि मे कथितं, भन्ते”ति । “नो त्वं ब्रह्मलोकस्स मग्गं जानासि, नापि ते आचरिया, सत्थाव एको जानाति, एहि, ब्राह्मण, ब्रह्मलोकस्स ते मग्गं कथापेस्सामी”ति तं आदाय सत्थु सन्तिकं नेत्वा, “भन्ते, अयं ब्राह्मणो एवमाहा”ति, “तं पवत्ति आरोचेत्वा साधु वतस्स ब्रह्मलोकस्स मग्गं कथेथा”ति । सत्था “एवं किर, ब्राह्मणा”ति पुच्छित्वा “आम, भो गोतमा”ति वुत्ते, “ब्राह्मण, तथा एवं ददमानेन वस्ससतं दिन्नदानतोपि मुहुत्तमत्तं पसन्नचित्तेन मम सावकस्स ओलोकनं वा कटच्छुभिक्षामत्तदानं वा महप्फलतर”न्ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१०६. “मासे मासे सहस्सेन, यो यजेथ सतं समं ।
एकञ्च भावितत्तानं, मुहुत्तमपि पूजये ।
सायेव पूजना सेय्यो, यञ्चे वस्ससतं हुतं”न्ति ॥

तत्थ सहस्सेनाहि सहस्सपरिच्चागेन । यो यजेथ सतं समन्ति यो वस्ससतं मासे मासे सहस्सं परिच्चजन्तो लोकिमहाजनस्स दानं ददेय्य, एकञ्च भावितत्तानन्ति यो पन एकं सीलादिगुणविसेसेन वड्ढितत्तानं हेट्ठिमकोटिया सोतापन्नं, उपरिमकोटिया खीणासवं घरद्वारं सम्पत्तं कटच्छुभिक्षादानवसेन वा यापनमत्तआहारदानवसेन वा थूलसाटकदानमत्तेन वा पूजेय्य । यं इतरेन वस्ससतं हुतं । ततो सायेव पूजना सेय्यो । सेट्ठो उत्तमोति अत्थोति ।

देसनावसाने सो ब्राह्मणो सोतापत्तिफलं पत्तो, अञ्जेपि बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सारिपुत्तथेरस्स मातुलब्राह्मणवत्थु पञ्चमं ।

६. सारिपुत्तथेरस्स भागिनेय्यवत्थु

यो च वस्ससतं जन्तूति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो सारिपुत्तथेरस्स भागिनेय्यं आरब्ध कथेसि ।

तम्पि हि थेरो उपसङ्कमित्वा आह — “किं, ब्राह्मण, कुसलं करोसी”ति? “आम, भन्ते”ति । “किं करोसी”ति? “मासे मासे एकं एकं पसुं घातेत्वा अग्निं परिचरामी”ति । “किमत्थं एवं करोसी”ति? “ब्रह्मलोकमग्गो किरसो”ति । “केनेवं कथितं”न्ति? “आचरियेहि मे, भन्ते”ति । “नेव त्वं ब्रह्मलोकस्स मग्गं जानासि, नापि ते आचरिया, एहि, सत्थु सन्तिकं गमिस्सामा”ति तं सत्थु सन्तिकं नेत्वा तं पवत्ति आरोचेत्वा “इमस्स, भन्ते, ब्रह्मलोकस्स मग्गं कथेथा”ति आह । सत्था “एवं किरा”ति पुच्छित्वा “एवं, भो गोतमा”ति वुत्ते, “ब्राह्मण, वस्ससतम्पि एवं अग्निं परिचरन्तस्स तव अग्निपारिचरिया मम सावकस्स तङ्खणमत्तं पूजम्पि न पापुणाती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१०७. “यो च वस्ससतं जन्तु, अग्निं परिचरे वने ।

एकञ्च भावित्तानं, मुहुत्तमपि पूजये ।
सायेव पूजना सेय्यो, यञ्चे वस्ससतं हुत'न्ति ॥

तत्थ जन्तूति सत्ताधिवचनमेतं । अग्निं परिचरे वनेति निष्पपञ्चभावपत्थनाय वनं पविसित्वापि तत्थ अग्निं परिचरेय्य । सेसं पुरिमसदिसमेवाति ।

देसनावसाने सो ब्राह्मणो सोतापत्तिफलं पापुणि, अञ्जेपि बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

सारिपुत्तथेरस्स भागिनेय्यवत्थु छट्ठं ।

७. सारिपुत्तथेरस्स सहायकब्राह्मणवत्थु

यं किञ्चि यिट्ठं वाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो सारिपुत्तथेरस्स सहायकब्राह्मणं आरब्ध कथेसि ।

तम्पि हि थेरो उपसङ्कमित्वा “किं, ब्राह्मण, किञ्चि कुसलं करोसी”ति पुच्छि । “आम, भन्ते”ति । “किं करोसी”ति? “यिट्ठयागं यजामी”ति । “तदा किर तं यागं महापरिच्चागेन यज”न्ति । इतो परं थेरो पुरिमनयेनेव पुच्छित्वा तं सत्थु सन्तिकं नेत्वा तं पवत्तिं आरोचेत्वा “इमस्स, भन्ते, ब्रह्मलोकस्स मगं कथेथा”ति आह । सत्था, “ब्राह्मण, एवं किरा”ति पुच्छित्वा “एवं, भो गोतमा”ति वुत्ते, “ब्राह्मण, तथा संवच्छरं यिट्ठयागं यजन्तेन लोकियमहाजनस्स दिन्नदानं पसन्नचित्तेन मम सावकानं वन्दन्तानं उप्पन्नकुसलचेतनाय चतुभागमत्तम्पि न अग्घती”ति वत्त्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१०८. “यं किञ्चि यिट्ठं व हुतं व लोके,
संवच्छरं यजेथ पुञ्जपेक्खो ।
सब्बम्पि तं न चतुभागमेति,
अभिवादना उज्जुगतेसु सेय्यो”ति ॥

तत्थ यं किञ्चीति अनवसेसपरियादानवचनमेतं । यिट्ठन्ति येभ्य्येन मङ्गलकिरियादिवसेसु दिन्नदानं । हुतन्ति अभिसङ्कुरित्वा कतं पाहुनदानञ्चेव, कम्मञ्च फलञ्च सद्वित्त्वा कतदानञ्च । संवच्छरं यजेथाति एकसंवच्छरं निरन्तरमेव वुत्तप्पकारं दानं सकलचक्कवाळेपि लोकियमहाजनस्स ददेय्य । पुञ्जपेक्खोति पुञ्जं इच्छन्तो । उज्जुगतेसूति हेट्ठिमकोटिया सोतापन्नेसु उपरिमकोटिया खीणासवेसु । इदं वुत्तं होति — “एवरूपेसु पसन्नचित्तेन सरीरं ओनमित्वा वन्दन्तस्स कुसलचेतनाय यं फलं, ततो चतुभागम्पि सब्बं तं दानं न अग्घति, तस्मा उज्जुगतेसु अभिवादनमेव सेय्यो”ति ।

देसनावसाने सो ब्राह्मणो सोतापत्तिफलं पत्तो, अञ्जेपि बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

सारिपुत्तथेरस्स सहायकब्राह्मणवत्थु सत्तमं ।

८. आयुवड्ढनकुमारवत्थु

अभिवादनसीलिस्साति इमं धम्मदेसनं सत्था दीघलङ्घिकं निस्साय अरञ्जकुटियं विहरन्तो दीघायुकुमारं आरब्ध

कथेसि ।

दीघलङ्घिकनगरवासिनो किर द्वे ब्राह्मणा बाहिरकपब्बज्जं पब्बजित्वा अट्टचत्तालीस वस्सानि तपचरणं करिंसु । तेसु एको “पवेणि मे नस्सिस्सति, विब्भमिस्सामी”ति चिन्तेत्वा अत्तना कतं तपं परेसं विक्किणित्वा गोसतेन चैव कहापणसतेन च सङ्घि भरियं लभित्वा कुटुम्बं सण्ठपेसि । अथस्स भरिया पुत्तं विजायि । इतरो पनस्स सहायको पवासं गन्त्वा पुनदेव तं नगरं पच्चागमि । सो तस्स आगतभावं सुत्वा पुत्तदारं आदाय सहायकस्स दस्सनत्थाय अगमासि । गन्त्वा पुत्तं मातु हत्थे दत्त्वा सयं ताव वन्दि, मातापि पुत्तं पितु हत्थे दत्त्वा वन्दि । सो “दीघायुका होथा”ति आह, पुत्ते पन वन्दापिते तुण्ही अहोसि । अथ नं “कस्मा, भन्ते, अम्हेहि वन्दिते ‘दीघायुका होथा’ति वत्त्वा इमस्स वन्दनकाले किञ्चि न वदेथा”ति आह । “इमस्सेको अन्तरायो अत्थि, ब्राह्मणा”ति । “कित्तकं जीविस्सति, भन्ते”ति? “सत्ताहं, ब्राह्मणा”ति । “पटिबाहनकारणं अत्थि, भन्ते”ति? “नाहं पटिबाहनकारणं जानामी”ति । “को पन जानेय्य, भन्ते”ति? “समणो गोतमो जानेय्य, तस्स सन्तिकं गन्त्वा पुच्छाही”ति । “तत्थ गच्छन्तो तपपरिहानितो भायामी”ति । “सचे ते पुत्तसिनेहो अत्थि, तपपरिहानिं अचिन्तेत्वा तस्स सन्तिकं गन्त्वा पुच्छाही”ति ।

सो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सयं ताव वन्दि । सत्था “दीघायुको होही”ति आह, पजापतिया वन्दनकालेपि तस्सा तथेव वत्त्वा पुत्तस्स वन्दापनकाले तुण्ही अहोसि । सो पुरिमनयेनेव सत्थारं पुच्छि, सत्थापि तथेव ब्याकासि । सो किर ब्राह्मणो सब्बज्जुतज्जाणं अपटिविज्झित्वाव अत्तनो मन्तं सब्बज्जुतज्जाणेन संसन्देसि, पटिबाहनूपायं पन न जानाति । ब्राह्मणो सत्थारं पुच्छि — “अत्थि पन, भन्ते, पटिबाहनूपायो”ति? “भवेय्य, ब्राह्मणा”ति । “किं भवेय्या”ति? “सचे त्वं अत्तनो गेहद्वारे मण्डपं कारेत्वा तस्स मज्जे पीठिकं कारेत्वा तं परिकिखपन्तो अट्ट वा सोळस वा आसनानि पज्जापेत्वा तेसु मम सावके निसीदापेत्वा सत्ताहं निरन्तरं परित्तं कातुं सक्कुण्येय्यासि, एवमस्स अन्तरायो नस्सेय्या”ति । “भो गोतम, मया मण्डपादीनि सक्का कातुं, तुम्हाकं पन सावके कथं लच्छामी”ति? “तया एत्तके कते अहं मम सावके पहिणिस्सामी”ति । “साधु, भो गोतमा”ति सो अत्तनो गेहद्वारे सब्बं किच्चं निट्ठापेत्वा सत्थु सन्तिकं अगमासि । सत्था भिक्खू पहिणि, ते गन्त्वा तत्थ निसीदिंसु, दारकम्पि पीठिकायं निपज्जापेसुं, भिक्खू सत्तरत्तिन्दिवं निरन्तरं परित्तं भणिंसु, सत्तमे दिवसे सायं सत्था आगच्छि । तस्मिं आगते सब्बचक्कवाळदेवता सन्निपतिंसु । एको पन अवरुद्धको नाम यक्खो द्वादस संवच्छरानि वेस्सवणं उपट्टुहित्वा तस्स सन्निका वरं लभन्तो “इतो सत्तमे दिवसे इमं दारकं गण्हेय्यासी”ति लभि । तस्मा सोपि आगन्त्वा अट्ठासि ।

सत्थरि पन तत्थ गते महेसक्खासु देवतासु सन्निपतितासु अप्पेसक्खा देवता ओसक्कित्वा ओसक्कित्वा ओकासं अलभमाना द्वादस योजनानि पटिक्कमिंसु । अवरुद्धकोपि तथेव पटिक्कमि, सत्थापि सब्बरत्तिं परित्तमकासि । सत्ताहे वीतिवत्ते अवरुद्धको दारकं न लभि । अट्टमे पन दिवसे अरुणे उग्गतमत्ते दारकं आनेत्वा सत्थारं वन्दापेसुं । सत्था “दीघायुको होही”ति आह । “कीवचिरं पन, भो गोतम, दारको ठस्सती”ति? “वीसवस्ससत्तं, ब्राह्मणा”ति । अथस्स “आयुवट्ठनकुमारो”ति नामं करिंसु । सो वुद्धिमन्वाय पज्चहि उपासकसतेहि परिवुतो विचरि । अथेकदिवसं धम्मसभायं भिक्खू कथं समुट्ठापेसुं “पस्सथावुसो, आयुवट्ठनकुमारेन किर सत्तमे दिवसे मरितब्बं अभविस्स, सो इदानी वीसवस्ससत्तद्वायी हुत्वा पज्चहि उपासकसतेहि परिवुतो विचरति, अत्थि मज्जे इमेसं सत्तानं आयुवट्ठनकारण”न्ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, न केवलं आयुवट्ठनमेव, इमे पन सत्ता गुणवन्ते वन्दन्ता अभिवादेन्ता चतूहि कारणेहि वट्ठन्ति, परिस्सयतो मुच्चन्ति, यावतायुकमेव तिट्ठन्ती”ति वत्त्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१०९. “अभिवादनसीलिस्स, निच्चं वुड्ढापचायिनो ।

चत्तारो धम्मा वड्ढन्ति, आयु वण्णो सुखं बल”न्ति ॥

तत्थ अभिवादनसीलिस्साति वन्दनसीलिस्स, अभिण्हं वन्दनकिच्चपसुतस्साति अत्थो । वुड्ढापचायिनोति गिहिस्स वा तदहुपब्बजिते दहरसामणेरपि, पब्बजितस्स वा पन पब्बज्जाय वा उपसम्पदाय वा वुड्ढतरे गुणवुड्ढे अपचायमानस्स, अभिवादनेन वा निच्चं पूजेन्तस्साति अत्थो । चत्तारो धम्मा वड्ढन्तीति आयुम्हि वड्ढमाने यत्तकं कालं तं वड्ढति, तत्तकं इतरेपि वड्ढन्तियेव । येन हि पज्जासवस्स आयुसंवत्तनिकं कुसलं कतं, पज्जवीसतिवस्सकाले चस्स जीवितन्तरायो उप्पज्जेय्य, सो अभिवादनसीलताय पटिप्पस्सम्भति, सो यावतायुकमेव तिड्ढति, वण्णादयोपिस्स आयुनाव सद्धिं वड्ढन्ति । इतो उत्तरिपि एसेव नयो । अनन्तरायेन पवत्तस्सायुनो वड्ढनं नाम नत्थि ।

देसनावसाने आयुवड्ढनकुमारो पज्जहि उपासकसतेहि सद्धिं सोतापत्तिफले पतिड्ढहि, अज्जेपि बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

आयुवड्ढनकुमारवत्थु अट्ठमं ।

९. संकिच्चसामणेरवत्थु

यो च वस्ससतं जीवेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो संकिच्चसामणेरं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किर तिसमत्ता कुलपुत्ता सत्थु धम्मकथं सुत्वा सासने उरं दत्वा पब्बजिंसु । ते उपसम्पदाय पज्जवस्सा हुत्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा गन्थधुरं विपस्सनाधुरन्ति द्वे धुरानीति सुत्वा “मयं महल्लककाले पब्बजिता”ति गन्थधुरे उस्साहं अकत्वा विपस्सनाधुरं पूरेतुकामा याव अरहत्ता कम्मट्ठानं कथापेत्वा, “भन्ते, एकं अरज्जायतनं गमिस्सामा”ति सत्थारं आपुच्छिंसु । सत्था “कतरं ठानं गमिस्सथा”ति पुच्छित्वा “असुकं नामा”ति वुत्ते “तत्थ तेसं एकं विधासादं निस्साय भयं उप्पज्जिस्सति, तज्ज पन संकिच्चसामणरे गते वूपसमिस्सति, अथ नेसं पब्बजितकिच्चं पारिपूरिं गमिस्सती”ति अज्जासि ।

संकिच्चसामणरो नाम सारिपुत्तत्थेरस्स सामणरो सत्तवस्सिको जातिया । तस्स किर माता सावत्थियं अट्ठकुलस्स धीता । सा तस्मिं कुच्छिगते एकेन ब्याधिना तद्धणज्जेव कालमकासि । तस्सा झापियमानाय ठपेत्वा गब्भमंसं सेसं झायि । अथस्सा गब्भमंसं चितकतो ओतारेत्वा द्वीसु तीसु ठानेसु सूलेहि विज्झिंसु । सूलकोटि दारकस्स अक्खिकोटीं पहरि । एवं गब्भमंसं विज्झित्वा अङ्गाररासिम्हि खिपित्वा अङ्गारेहेव पटिच्छादेत्वा पक्कमिंसु । गब्भमंसं झायि, अङ्गारमत्थके पन सुवण्णबिम्बसदिसो दारको पदुमगब्भे निपन्नो विय अहोसि । पच्छिमभविकस्स सत्तस्स हि सिनेरुना ओत्थरियमानस्सपि अरहत्तं अप्पत्वा जीवितक्खयो नाम नत्थि । पुनदिवसे “चितकं निब्बापेस्सामा”ति आगता तथानिपन्नं दारकं दिस्वा अच्छरियब्भुतचित्तजाता “कथज्झि नाम एत्तकेसु दारुसु खीयमानेसु सकलसरीरे झापियमाने दारको न झायि, किं नु खो भविस्सती”ति दारकं आदाय अन्तोगामं गन्त्वा नेमित्तके पुच्छिंसु । नेमित्तका “सचे अयं दारको अगारं अज्झावस्सिस्सति, याव सत्तमा कुलपरिवट्ठा जातका दुग्गता भविस्सन्ति? सचे पब्बजिस्सति, पज्जहि समणसतेहि परिवुतो विचरिस्सती”ति आहंसु । तस्स सङ्कुना अक्खिकोटिया भिन्नत्ता संकिच्चन्ति नामं करिंसु । सो अपरेन समयेन संकिच्चोति पज्जायि । अथ नं जातका “होतु, वड्ढितकाले अम्हाकं अय्यस्स सारिपुत्तस्स सन्तिके पब्बाजेस्सामा”ति पोसिंसु । सो सत्तवस्सिककाले “तव

मातुकुच्छियं वसनकाले माता ते कालमकासि, तस्सा सरीरे झापियमानेपि त्वं न झायी”ति कुमारकानं कथं सुत्वा “अहं किर एवरूपा भया मुत्तो, किं मे घरावासेन, पब्बजिस्सामी”ति जातकानं आरोचेसि। ते “साधु, ताता”ति सारिपुत्तथेरस्स सन्निकं नेत्वा, “भन्ते, इमं पब्बाजेथा”ति अदंसु। थेरो तचपञ्चककम्मट्टानं दत्वा पब्बाजेसि। सो खुरगगेयेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि। अयं संकिच्चसामणरो नाम।

सत्था “एतस्मिं गते तं भयं वूपसमिस्सति, अथ नेसं पब्बजितकिच्चं पारिपूरिं गमिस्सती”ति जत्वा, “भिक्षवे, तुम्हाकं जेट्टभातिकं सारिपुत्तथेरं ओलोकेत्वा गच्छथा”ति आह। ते “साधू”ति वत्वा थेरस्स सन्निकं गन्त्वा “किं, आवुसो”ति वुत्ते मयं सत्थु सन्निके कम्मट्टानं गहेत्वा अरञ्जं पविसितुकामा हुत्वा आपुच्छिम्हा, अथ नो सत्था एवमाह — “तुम्हाकं जेट्टभातिकं ओलोकेत्वा गच्छथा”ति? “तेनम्हा इधागता”ति। थेरो “सत्थारा इमे एकं कारणं दिस्वा इध पहिता भविस्सन्ति, किं नु खो एत”न्ति आवज्जेन्तो तमत्थं जत्वा आह — “अत्थि पन वो, आवुसो, सामणरो”ति? “नत्थि, आवुसो”ति। “सचे नत्थि, इमं संकिच्चसामणेरं गहेत्वा गच्छथा”ति। “अलं, आवुसो, सामणेरं निस्साय नो पलिबोधो भविस्सति, किं अरञ्जे वसन्तानं सामणरेना”ति? “नावुसो, इमं निस्साय तुम्हाकं पलिबोधो, अपिच खो पन तुम्हे निस्साय इमस्स पलिबोधो भविस्सति। सत्थापि तुम्हे मम सन्निकं पहिणन्तो तुम्हेहि सद्धिं सामणेरस्स पहिणनं पच्चासीसन्तो पहिणि, इमं गहेत्वा गच्छथा”ति। ते “साधू”ति अधिवासेत्वा सामणरेन सद्धिं एकतिस जना थेरं अपलोकेत्वा विहारा निक्खम्म चारिकं चरन्ता वीसयोजनसतमत्थके एकं सहस्सकुलं गामं पापुणिंसु।

मनुस्सा ते दिस्वा पसन्नचित्ता सक्कच्चं परिविसित्वा, “भन्ते, कत्थ गमिस्सथा”ति पुच्छित्वा “यथाफासुकट्टानं, आवुसो”ति वुत्ते पादमूले निपज्जित्वा “मयं, भन्ते, अय्येसु इमं ठानं निस्साय अन्तोवस्सं वसन्तेसु पञ्चसीलं समादाय उपोसथकम्मं करिस्सामा”ति याचिंसु। थेरा अधिवासेसु। अथ नेसं मनुस्सा रत्तिट्टानदिवाट्टानचङ्कमनपण्णसालायो संविदहित्वा “अज्ज मयं, स्वे मयं”न्ति उस्साहणत्ता उपट्टानमकंसु। थेरा वस्सूपनायिकदिवसे कतिकवत्तं करिंसु, “आवुसो, अम्हेहि धरमानकबुद्धस्स सन्निके कम्मट्टानं गहितं, न खो पन सक्का अज्जत्र पटिपत्तिसम्पदाय बुद्धे आराधेतुं, अम्हाकञ्च अपायद्वारानि विवटानेव, तस्मा अज्जत्र पातो भिक्षाचारवेलं, सायं थेरूपट्टानवेलञ्च सेसकाले द्वे एकट्टाने न भविस्साम, यस्स अफासुकं भविस्सति, तेन घण्डिया पहटाय तस्स सन्निकं गन्त्वा भेसज्जं करिस्साम, इतो अज्जस्मिं रत्तिभागे वा दिवसभागे वा अप्पमत्ता कम्मट्टानमनुयुज्जिस्सामा”ति।

तेसु एवं कतिकं कत्वा विहरन्तेसु एको दुग्गतपुरिसो धीतरं उपनिस्साय जीवन्तो तस्मिं ठाने दुब्भिक्षे उप्पन्ने अपरं धीतरं उपनिस्साय जीवितुकामो मगं पटिपज्जि। थेरापि गामे पिण्डाय चरित्वा वसनट्टानं आगच्छन्ता अन्तरामगगे एकिस्सा नदिया न्हत्वा वालुकपुलिने निसीदित्वा भत्तकिच्चं करिंसु। तस्मिं खणे सो पुरिसो तं ठानं पत्वा एकमन्तं अट्ठासि। अथ नं थेरा “कहं गच्छसी”ति पुच्छिंसु। सो तमत्थं आरोचेसि। थेरा तस्मिं कारुज्जं उप्पादेत्वा, “उपासक, अतिविय छातोसि, गच्छ, पण्णं आहर, एकमेकं ते भत्तपिण्डं दस्सामा”ति वत्वा तेन पण्णे आहटे अत्तना अत्तना भुज्जननियामेनेव सूपव्यज्जनेहि सन्नहित्वा एकमेकं पिण्डं अदंसु। एतदेव किर वत्तं, यं भोजनकाले आगतस्स भत्तं ददमानेन भिक्षुना अगगभत्तं अदत्वा अत्तना भुज्जननियामेनेव थोकं वा बहं वा दातब्बं। तस्मा तेपि तथा अदंसु। सो कतभत्तकिच्चो थेरे वन्दित्वा पुच्छि — “किं, भन्ते, अय्या, केनचि निमन्तिता”ति? “नत्थि, उपासक, निमन्तनं, मनुस्सा देवसिकं एवरूपमेव आहारं देन्ती”ति। सो चिन्तेसि — “मयं निच्चकालं उट्ठाय समुट्ठाय कम्मं करोन्तापि एवरूपं आहारं लद्धुं न सक्कोम, किं मे अज्जत्थ गतेन, इमेसं सन्निकेयेव जीविस्सामी”ति। अथ ने आह — “अहं वत्तपटिवत्तं कत्वा अय्यानं सन्निके वसितुं इच्छामी”ति। “साधु, उपासका”ति। सो तेहि सद्धिं तेसं वसनट्टानं गन्त्वा साधुकं वत्तपटिवत्तं करोन्तो भिक्षू अतिविय

आराधेत्वा द्वेमासच्चयेन धीतरं ददुक्कामो हुत्वा “सचे, अय्ये, आपुच्छिस्सामि, न मं विस्सज्जिस्सन्ति, अनापुच्छा गमिस्सामी”ति तेसं अनाचिक्खित्वाव निक्खमि। एतकमेव किरस्स ओळारिकं खलितं अहोसि, यं भिक्खूनं अनारोचेत्वा पक्कामि।

तस्स पन गमनमग्गे एका अटवी अत्थि। तत्थ पञ्चसतानं चोरानं “यो इमं अटविं पविसति, तं मारेत्वा तस्स मंसलोहितेन तुहं बलिकम्मं करिस्सामा”ति देवताय आयाचनं कत्वा वसन्तानं सत्तमो दिवसो होति। तस्मा सत्तमे दिवसे चोरजेडुको रुक्खं आरुह्य ओलोकेन्तो तं आगच्छन्तं दिस्वा चोरानं सज्जमदासि। ते तस्स अटविमज्झं पविट्ठभावं जत्वा परिकिखपित्वा तं गणिहत्वा गाळहबन्धनं कत्वा अरणिसहितेन अग्गिं निब्बत्तेत्वा दारुणि सङ्कटित्वा महन्तं अग्गिक्खन्धं कत्वा सूलानि तच्छिंसु। सो तेसं तं किरियं दिस्वा, “सामि, इमस्मिं ठाने नेव सूकरा, न मिगादयो दिस्सन्ति, किं कारणा इदं करोथा”ति पुच्छि। “तं मारेत्वा तव मंसलोहितेन देवताय बलिकम्मं करिस्सामा”ति। सो मरणभयतज्जितो भिक्खूनं तं उपकारं अचिन्तेत्वा केवलं अत्तनो जीवितमेव रक्खमानो एवमाह — “सामि, अहं विधासादो, उच्छिट्ठभत्तं भुज्जित्वा वड्ढितो, विधासादो नाम काळकण्णिको, अय्या पन यतो ततो निक्खमित्वा पब्बजितापि खत्तियाव, असुकस्मिं ठाने एकतिसं भिक्खू वसन्ति, ते मारेत्वा बलिकम्मं करोथ, अतिविय वो देवता तुस्सिस्सती”ति। तं सुत्वा चोरा “भदकं एस वदेति, किं इमिना काळकण्णिना, खत्तिये मारेत्वा बलिकम्मं करिस्सामा”ति चिन्तेत्वा “एहि, नेसं वसनट्ठानं दस्सेही”ति तमेव मग्गदेसकं कत्वा तं ठानं पत्वा विहारमज्झे भिक्खू अदिस्वा “कहं भिक्खू”ति नं पुच्छिंसु। सो द्वे मासे वसितत्ता तेसं कतिकवत्तं जानन्तो एवमाह — “अत्तनो दिवाट्ठानरत्तिट्ठानेसु निसिन्ना, एतं घण्डिं पहरथ, घण्डिसद्धेन सन्निपतिस्सन्ती”ति। चोरजेडुको घण्डिं पहरि।

भिक्खू घण्डिसद्धं सुत्वा “अकाले घण्डि पढटा, कस्सचि अफासुकं भविस्सती”ति आगन्त्वा विहारमज्झे पटिपाटिया पञ्चत्तेसु पासाणफलकेसु निसीदिसु। सङ्कत्थेरो चोरे ओलोकेत्वा पुच्छि — “उपासका केनायं घण्डि पढटा”ति? चोरजेडुको आह — “मया, भन्ते”ति। “किं कारणा”ति? “अम्हेहि अटविदेवताय आयाचितं अत्थि, तस्सा बलिकम्मकरणत्थाय एकं भिक्खुं गहेत्वा गमिस्सामा”ति। तं सुत्वा महाथेरो भिक्खू आह — “आवुसो, भातिकानं उप्पन्नकिच्चं नाम जेडुभातिकेन नित्थरितब्बं, अहं अत्तनो जीवितं तुम्हाकं परिच्चजित्वा इमेहि सद्धिं गमिस्सामि, मा सब्बेसं अन्तरायो होतु, अप्पमत्ता समणधम्मं करोथा”ति। अनुथेरो आह — “भन्ते, जेडुभातु किच्चं नाम कनिट्ठस्स भारो, अहं गमिस्सामि, तुम्हे अप्पमत्ता होथा”ति। इमिना उपायेन “अहमेव अहमेवा”ति वत्वा पटिपाटिया तिसपि जना उड्ढिंसु, एवं ते नेव एकिस्सा मातुया पुत्ता, न एकस्स पितुनो, नापि वीतरागा, अथ च पन अवसेसानं अत्थाय पटिपाटिया जीवितं परिच्चजिंसु। तेसु एकोपि “त्वं याही”ति वत्तुं समत्थो नाम नाहोसि।

संकिच्चसामणेरो तेसं कथं सुत्वा, “भन्ते, तुम्हे तिड्ढथ, अहं तुम्हाकं जीवितं परिच्चजित्वा गमिस्सामी”ति आह। ते आहंसु — “आवुसो, मयं सब्बे एकतो मारियमानापि तं एककं न विस्सज्जेस्सामा”ति। “किं कारणा, भन्ते”ति? “आवुसो, त्वं धम्मसेनापतिसारिपुत्तत्थेरस्स सामणेरो, सचे तं विस्सज्जेस्साम, सामणेरं मे आदाय गन्त्वा चोरानं निय्यादिसू”ति थेरो नो गरहिस्सति, तं निन्दं नित्थरितुं न सक्खिस्साम, तेन तं न विस्सज्जेस्सामा”ति। “भन्ते, सम्मासम्बुद्धो तुम्हे मम उपज्झायस्स सन्तिकं पहिणन्तोपि, मम उपज्झायो मं तुम्हेहि सद्धिं पहिणन्तोपि इदमेव कारणं दिस्वा पहिणि, तिड्ढथ तुम्हे, अहमेव गमिस्सामी”ति सो तिसं भिक्खू वन्दित्वा “सचे, भन्ते, मे दोसो अत्थि, खमथा”ति वत्वा निक्खमि। तदा भिक्खूनं महासंवेगो उप्पज्जि, अक्खीनि अस्सुपुण्णानि हृदयमंसं पवेधि। महाथेरो चोरे आह — “उपासका अयं दहरको तुम्हे अग्गिं करोन्ते, सूलानि तच्छन्ते, पण्णानि अत्थरन्ते दिस्वा भायिस्सति, इमं एकमन्ते ठपेत्वा तानि किच्चानि

करेय्याथा”ति । चोरा सामणेरं आदाय गन्त्वा एकमन्ते ठपेत्वा सब्बकिच्चानि करिंसु ।

किच्चपरियोसाने चोरजेट्टको असिं अब्बाहित्वा सामणेरं उपसङ्गमि । सामणरो निसीदमानो झानं समापज्जित्वाव निसीदि । चोरजेट्टको असिं परिवत्तेत्वा सामणेरस्स खन्धे पातेसि, असिं नमित्वा धाराय धारं पहरि, सो “न सम्मा पहरि”न्ति मज्जमानो पुन तं उजुकं कत्वा पहरि । असिं तालपण्णं विय वेठयमानो थरुमूलं अगमासि । सामणेरज्झि तस्मिं काले सिनेरुना अवत्थरन्तोपि मारेतुं समत्थो नाम नत्थि, पगेव असिना । तं पाटिहारियं दिस्वा चोरजेट्टको चिन्तेसि — “पुब्बे मे असिं सिलाथम्भं वा खदिरखाणुं वा कळीरं विय छिन्दति, इदानीं एकवारं नमि, एकवारं तालपत्तवेठको विय जातो । अयं नाम असिं अचेतना हुत्वापि इमस्स गुणं जानाति, अहं सचेतनोपि न जानामी”ति । सो असिं भूमियं खिपित्वा तस्स पादमूले उरेन निपज्जित्वा, “भन्ते, मयं धनकारणा अट्ठविं पविट्ठाम्हा, अम्हे दूरतोव दिस्वा सहस्समत्तापि मनुस्सा पवेधन्ति, द्वे तिस्सो कथा कथेतुं न सक्कोन्ति । तव पन सन्तासमत्तम्पि नत्थि, उक्कामुखे सुवण्णं विय सुपुप्फितकणिकारं विय च ते मुखं विरोचति, किं नु खो कारण”न्ति पुच्छन्तो इमं गाथमाह —

“तस्स ते नत्थि भीतत्तं, भिय्यो वण्णो पसीदति ।
कस्मा न परिदेवेसि, एवरूपे महब्भये”ति ॥ (थेरगा० ७०६) ।

सामणरो झाना वुट्ठाय तस्स धम्मं देसेन्तो, “आवुसो गामणि, खीणासवस्स अत्तभावो नाम सीसे ठपितभारो विय होति, सो तस्मिं भिज्जन्ते वा नस्सन्ते वा तुस्सतेव, न भायती”ति वत्वा इमा गाथा अभासि —

“नत्थि चेतसिकं दुक्खं, अनपेक्खस्स गामणि ।
अतिक्कन्ता भया सब्बे, खीणसंयोजनस्स वे ॥

“खीणाय भवनेत्तिया, दिट्ठे धम्मे यथातथे ।
न भयं मरणे होति, भारनिक्खेपने यथा”ति ॥ (थेरगा० ७०७-७०८) ।

सो तस्स कथं सुत्वा पञ्च चोरसतानि ओलोकेत्वा आह — “तुम्हे किं करिस्सथा”ति? “तुम्हे पन, सामी”ति । “मम ताव, भो, ‘एवरूपं पाटिहारियं दिस्वा अगारमज्जे कम्मं नत्थि, अय्यस्स सन्तिके पब्बजिस्सामी”ति । मयम्पि तथेव करिस्सामी”ति । “साधु, ताता”ति ततो पञ्चसतापि चोरा सामणेरं वन्दित्वा पब्बज्जं याचिंसु । सो तेसं असिधाराहि एव केसे चेव वत्थदसा च छिन्दित्वा तम्बमत्तिकाय रजित्वा तानि कासायानि अच्छादापेत्वा दससु सीलेसु पतिट्ठापेत्वा ते आदाय गच्छन्तो चिन्तेसि — “सचाहं थरे अदिस्वाव गमिस्सामि, ते समणधम्मं कातुं न सक्खिस्सन्ति । चोरानज्झि मं गहेत्वा निक्खन्तकालतो पट्ठाय तेसु एकोपि अस्सूनि सन्धारेतुं नासक्खि, ‘मारितो नु खो सामणरो, नो’ति चिन्तेन्तानं कम्मट्ठानं अभिमुखं न भविस्सति, तस्मा दिस्वाव ने गमिस्सामी”ति । सो पञ्चसतभिक्षुपरिवारो तत्थ गन्त्वा अत्तनो दस्सनेन पटिलद्धअस्सासेहि तेहि “किं, सप्पुरिस, संकिच्च, लद्धं ते जीवित”न्ति वुत्ते, “आम, भन्ते, इमे मं मारेतुकामा हुत्वा मारेतुं असक्कोन्ता मम गुणे पसीदित्वा धम्मं सुत्वा पब्बजिता, अहं ‘तुम्हे दिस्वाव गमिस्सामी”ति आगतो, अप्पमत्ता समणधम्मं करोथ, अहं सत्थु सन्तिकं गमिस्सामी”ति ते भिक्षू वन्दित्वा इतरे आदाय उपज्झायस्स सन्तिकं गन्त्वा “किं संकिच्च, अन्तेवासिका ते लद्धा”ति वुत्ते, “आम, भन्ते”ति तं पवत्तिं आरोचेसि । थरेन “गच्छ संकिच्च, सत्थारं पस्साही”ति वुत्ते, “साधू”ति थेरं वन्दित्वा ते आदाय सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सत्थारापि “किं संकिच्च, अन्तेवासिका ते लद्धा”ति वुत्ते, “आम, भन्ते”ति तं पवत्तिं आरोचेसि । सत्था “एवं किर, भिक्षवे”ति पुच्छित्वा, “आम, भन्ते”ति वुत्ते,

“भिक्षवे, तुम्हाकं चोरकम्मं कत्वा दुस्सीले पतिट्ठाय वस्ससतं जीवनतो इदानीं सीले पतिट्ठाय एकदिवसम्पि जीवितं सेय्यो”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

११०. “यो च वस्ससतं जीवे, दुस्सीलो असमाहितो ।
एकाहं जीवितं सेय्यो, सीलवन्तस्स ज्ञायिनो”ति ॥

तत्थ दुस्सीलोति निस्सीलो । सीलवन्तस्साति दुस्सीलस्स वस्ससतं जीवनतो सीलवन्तस्स द्वीहि ज्ञानेहि ज्ञायिनो एकदिवसम्पि एकमुहुत्तम्पि जीवितं सेय्यो, उत्तमन्ति अत्थो ।

देसनावसाने ते पञ्चसतापि भिक्षू सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणिसु, सम्पत्तमहाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अपरेन समयेन संकिच्चो उपसम्पदं लभित्वा दसवस्सो हुत्वा सामणेरं गण्हि । सो पन तस्सेव भागिनेय्यो अधिमुत्तसामणरो नाम । अथ नं थेरो परिपुण्णवस्सकाले आमन्तेत्वा “उपसम्पदं ते करिस्सामि, गच्छ, जातकानं सन्तिके वस्सपरिमाणं पुच्छित्वा एही”ति उय्योजेसि । सो मातापितूनं सन्तिकं गच्छन्तो अन्तरामगगे पञ्चसतेहि चोरेहि बलिकम्मत्थाय मारियमानो तेसं धम्मं देसेत्वा पसन्नचित्तेहि तेहि “न ते इमस्मिं ठाने अम्हाकं अत्थिभावो कस्सचि आरोचेतब्बो”ति विस्सट्ठो पटिपथे मातापितरो आगच्छन्ते दिस्वा तमेव मगं पटिपज्जन्तानम्पि तेसं सच्चमनुरक्खन्तो नारोचेसि । तेसं चोरेहि विहेठियमानानं “त्वम्पि चोरेहि सद्धिं एकतो हुत्वा मज्जे, अम्हाकं नारोचेसी”ति परिदेवन्तानं सद्धं सुत्वा ते मातापितूनम्पि अनारोचितभावं जत्वा पसन्नचित्ता पब्बज्जं याचिसु । सोपि संकिच्चसामणरो विय ते सब्बे पब्बाजेत्वा उपज्झायस्स सन्तिकं आनेत्वा तेन सत्थु सन्तिकं पेसितो गन्त्वा तं पवत्तिं आरोचेसि । सत्था “एवं किर, भिक्षवे”ति पुच्छित्वा, “आम, भन्ते”ति वुत्ते पुरिमनयेनेव अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इममेव गाथमाह —

“यो च वस्ससतं जीवे, दुस्सीलो असमाहितो ।
एकाहं जीवितं सेय्यो, सीलवन्तस्स ज्ञायिनो”ति ॥

इदम्पि अधिमुत्तसामणेरवत्थु वुत्तनयमेवाति ।

संकिच्चसामणेरवत्थु नवमं ।

१०. खाणुकोण्डज्जत्थेरवत्थु

यो च वस्ससतं जीवेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो खाणुकोण्डज्जत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सो किर थेरो सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा अरज्जे विहरन्तो अरहत्तं पत्वा “सत्थु आरोचेस्सामी”ति ततो आगच्छन्तो अन्तरामगगे किलन्तो मग्गा ओक्कम्म एकस्मिं पिट्ठिपासाणे निसिन्नो ज्ञानं समापज्जि । अथेकं गामं विलुम्पित्वा पञ्चसता चोरा अत्तनो बलानुरूपेन भण्डिकं बन्धित्वा सीसेनादाय गच्छन्ता दूरं गन्त्वा किलन्तरूपा “दूरं आगताम्ह, इमस्मिं पिट्ठिपासाणे विस्समिस्सामा”ति मग्गा ओक्कम्म पिट्ठिपासाणस्स सन्तिकं गन्त्वा थेरं दिस्वापि “खाणुको अय”न्ति सज्जिनो अहेसुं । अथेको चोरो थेरस्स सीसे भण्डिकं ठपेसि, अपरोपि तं निस्साय भण्डिकं ठपेसि ।

एवं पञ्चसतापि चोरा पञ्चहि भण्डिकसतेहि थेरं परिक्रिपित्वा सयम्पि निसिन्ना निदायित्वा अरुणुगगमनकाले पबुज्झित्वा अत्तनो अत्तनो भण्डिकं गणहन्ता थेरं दिस्वा “अमनुस्सो”ति सज्जाय पलायितुं आरभिसु। अथ ने थेरो आह — “मा भायित्थ उपासका, पब्बजितो अहं”न्ति। ते थेरस्स पादमूले निपज्जित्वा “खमथ, भन्ते, मयं खाणुकसज्जिनो अहुम्हा”ति थेरं खमापेत्वा चोरजेड्डकेन “अहं अय्यस्स सन्तिके पब्बजिस्सामी”ति वुत्ते सेसा “मयम्पि पब्बजिस्सामी”ति वत्वा सब्बेपि एकच्छन्दा हुत्वा थेरं पब्बज्जं याचिसु। थेरो संकिच्चसामणो विय सब्बेपि ते पब्बार्जेसि। ततो पट्टाय **खाणुकोण्डज्जो**ति पज्जायि। सो तेहि भिक्खूहि सद्धिं सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सत्थारा “किं, कोण्डज्ज, अन्तेवासिका ते लद्धा”ति वुत्ते तं पवत्तिं आरोचेसि। सत्था “एवं किर, भिक्खवे”ति पुच्छित्वा, “आम, भन्ते, न नो अज्जस्स एवरूपो आनुभावो दिट्ठपुब्बो, तेनम्हा पब्बजिता”ति वुत्ते, “भिक्खवे, एवरूपे दुप्पज्जकम्मे पतिट्ठाय वस्ससतं जीवनतो इदानि वो पज्जासम्पदाय वत्तमानानं एकाहम्पि जीवितं सेय्यो”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१११. “यो च वस्ससतं जीवे, दुप्पज्जो असमाहितो।

एकाहं जीवितं सेय्यो, पज्जवन्तस्स ज्ञायिनो”ति ॥

तत्थ **दुप्पज्जो** निप्पज्जो। **पज्जवन्तस्सा**ति सप्पज्जस्स। सेसं पुरिमसदिसमेवाति।

देसनावसाने पञ्चसतापि ते भिक्खू सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणिसु। सम्पत्तमहाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति।

खाणुकोण्डज्जत्थेरवत्थु दसमं।

११. सप्पदासत्थेरवत्थु

यो च वस्ससतं जीवेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सप्पदासत्थेरं आरब्ध कथेसि।

सावत्थियं किरको कुलपुत्तो सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा पब्बजित्वा लद्धूपसम्पदो अपरेन समयेन उक्कण्ठित्वा “मादिसस्स कुलपुत्तस्स गिहिभावो नाम अयुत्तो, पब्बज्जाय ठत्वा मरणम्हि मे सेय्यो”ति चिन्तेत्वा अत्तनो मरणपायं चिन्तेन्तो विचरति। अथेकदिवसं पातोव कतभत्तकिच्चा भिक्खू विहारं गन्त्वा अगिसालाय सप्पं दिस्वा तं एकस्मिं कुटे पक्खित्वा कुटं पिदहित्वा आदाय विहारा निक्खमिसु। उक्कण्ठितभिक्खुपि भत्तकिच्चं कत्वा आगच्छन्तो ते भिक्खू दिस्वा “किं इदं, आवुसो”ति पुच्छित्वा “सप्पो, आवुसो”ति वुत्ते इमिना “किं करिस्सथा”ति? “छट्ठेस्साम न”न्ति। तेसं वचनं सुत्वा “इमिना अत्तानं डंसापेत्वा मरिस्सामी”ति “आहरथ, अहं तं छट्ठेस्सामी”ति तेसं हत्थतो कुटं गहेत्वा एकस्मिं ठाने निसिन्नो तेन सप्पेन अत्तानं डंसापेति, सप्पो डंसितुं न इच्छति। सो कुटे हत्थं ओतारेत्वा इतो चितो च आलोलेलि, घोरसप्पस्स मुखं विवरित्वा अङ्गुलिं पक्खिपति, नेव नं सप्पो डंसि। सो “नायं आसीविसो, घरसप्पो एसो”ति तं पहाय विहारं अगमासि। अथ नं भिक्खू “छट्ठितो ते, आवुसो, सप्पो”ति आहंसु। “न सो, आवुसो, घोरसप्पो, घरसप्पो एसो”ति। “घोरसप्पोयेवावुसो, महन्तं फणं कत्वा सुसुयन्तो दुक्खेन अम्हेहि गहितो, किं कारणा एवं त्वं वदेसी”ति आहंसु। “अहं, आवुसो, तेन अत्तानं डंसापेन्तोपि मुखे अङ्गुलिं पक्खिपेन्तोपि तं डंसापेतुं नासक्खि”न्ति। तं सुत्वा भिक्खू तुण्ही अहेसु।

अथेकदिवसं न्हापितो द्वे तयो खुरे आदाय विहारं गन्त्वा एकं भूमियं ठपेत्वा एकेन भिक्खूनं केसे ओहारेति। सो

भूमियं ठपितं खुरं गहेत्वा “इमिना गीवं छिन्दित्वा मरिस्सामी”ति एकस्मिं रुक्खे गीवं उपनिधाय खुरधारं गलनाळियं कत्वा ठितो उपसम्पदामाळतो पट्टाय अत्तनो सीलं आवज्जेन्तो विमलचन्दमण्डलं विय सुधोतमणिखन्धमिव च निम्मलं सीलं अद्दस । तस्स तं ओलोकेन्तस्स सकलसरीरं फरन्ती पीति उप्पज्जि । सो पीतिं विक्खम्भेत्वा विपस्सनं वट्ठेन्तो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा खुरं आदाय विहारमज्झं पाविसि । अथ नं भिक्खू “कहं गतोसि, आवुसो”ति पुच्छिंसु । “इमिना खुरेन गलनाळिं छिन्दित्वा मरिस्सामी”ति गतोमिहि, आवुसो”ति । अथ “कस्मा न मतोसी”ति? इदानीमिह सत्थं आहरितुं अभब्बो जातो । अहज्झि “इमिना खुरेन गलनाळिं छिन्दित्वा मरिस्सामी”ति जाणखुरेन सब्बकिलेसे छिन्दन्ति । भिक्खू “अयं अभूतेन अज्जं ब्याकरोती”ति भगवतो आरोचेसुं । भगवा तेसं कथं सुत्वा आह — “न, भिक्खवे, खीणासवा नाम सहत्था अत्तानं जीविता वोरोपेन्ती”ति । भन्ते, तुम्हे इमं “खीणासवो”ति वदथ, एवं अरहत्तूपनिस्सयसम्पन्नो पनायं कस्मा उक्कण्ठति, किमस्स अरहत्तूपनिस्सयकारणं “कस्मा सो सप्पो एतं न डंसती”ति? “भिक्खवे, सो ताव सप्पो इमस्स इतो ततिये अत्तभावे दासो अहोसि, सो अत्तनो सामिकस्स सरीरं डंसितुं न विसहती”ति । एवं ताव नेसं सत्था एकं कारणं आचिक्खि । ततो पट्टाय च सो भिक्खु **सप्पदासो** नाम जातो ।

कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले किरिको कुलपुत्तो सत्थु धम्मकथं सुत्वा उप्पन्नसंवेगो पब्बजित्वा लद्धूपसम्पदो अपरेन समयेन अनभिरतिया उप्पन्नाय एकस्स सहायकस्स भिक्खुनो आरोचेसि । सो तस्स अभिण्हं गिहिभावे आदीनवं कथेसि । तं सुत्वा इतरो सासने अभिरमित्वा पुब्बे अनभिरतकाले मलग्गहिते समणपरिक्खारे एकस्मिं सोण्डितोरे निम्मले करोन्तो निसीदि । सहायकोपिस्स सन्तिकेयेव निसिन्नो । अथ नं सो एवमाह — “अहं, आवुसो, उप्पब्बजन्तो इमे परिक्खारे तुय्हं दातुकामो अहोसि”न्ति । सो लोभं उप्पादेत्वा चिन्तेसि — “इमिना मय्हं पब्बजितेन वा उप्पब्बजितेन वा को अत्थो, इदानी परिक्खारे गण्हिस्सामी”ति । सो ततो पट्टाय “किं दानावुसो, अम्हाकं जीवितेन, ये मयं कपालहत्था परकुलेसु भिक्खाय चराम, पुत्तदारेहि सद्धिं आलापसल्लापं न करोमा”ति आदीनि वदन्तो गिहिभावस्स गुणं कथेसि । सो तस्स कथं सुत्वा पुन उक्कण्ठितो हुत्वा चिन्तेसि — “अयं मया ‘उक्कण्ठितोमही’ति वुत्ते पठमं गिहिभावे आदीनवं कथेत्वा इदानी अभिण्हं गुणं कथेति, ‘किं नु खो कारणं’”न्ति चिन्तेन्तो “इमेसु समणपरिक्खारेसु लोभेना”ति जत्वा सयमेव अत्तनो चित्तं निवर्त्तेसि । एवमस्स कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले एकस्स भिक्खुनो उक्कण्ठापितत्ता इदानी अनभिरति उप्पन्ना । यो पन तेनेव तदा वीसति वस्ससहस्सानि समणधम्मो कतो, स्वस्स एतरहि अरहत्तूपनिस्सयो जातोति ।

इममत्थं ते भिक्खू भगवतो सन्निका सुत्वा उत्तरिं पुच्छिंसु — “भन्ते, अयं किर भिक्खु खुरधारं गलनाळियं कत्वा ठितोव अरहत्तं पापुणाति, उप्पज्जिस्सति नु खो एत्तकेन खणेन अरहत्तमग्गो”ति । “आम, भिक्खवे, आरद्धवीरियस्स भिक्खुनो पादं उक्खिपित्वा भूमियं ठपेन्तस्स पादे भूमियं असम्पत्तेयेव अरहत्तमग्गो उप्पज्जति । कुसीतस्स पुग्गलस्स हि वस्ससतं जीवनतो आरद्धवीरियस्स खणमत्तम्पि जीवितं सेय्यो”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा इमं गाथमाह —

११२. “यो च वस्ससतं जीवे, कुसीतो हीनवीरियो ।

एकाहं जीविकं सेय्यो, वीरियमारभतो दळ्ह”न्ति ॥

तत्थ **कुसीतो**ति कामवितक्कादीहि तीहि वितक्केहि वीतिनामेन्तो पुग्गलो । **हीनवीरियो**ति निब्बीरियो । **वीरियमारभतो दळ्हन्ति** दुविधज्झाननिब्बत्तनसमत्थं थिरं वीरियं आरभन्तस्स । सेसं पुरिमसदिसमेव ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

सप्पदासत्थेरवत्थु एकादसमं ।

१२. पटाचाराथेरीवत्थु

यो च वस्ससतं जीवेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पटाचारं थेरिं आरब्ध कथेसि ।

सा किर सावत्थियं चत्तालीसकोटिविभवस्स सेट्ठिनो धीता अहोसि अभिरूपा । तं सोळसवस्सुद्देसिककाले सत्तभूमिकस्स पासादस्स उपरिमतले रक्खन्ता वसापेसुं । एवं सन्तोपि सा एकेन अत्तनो चूळूपट्टाकेन सद्धिं विप्पटिपज्जि । अथस्सा मातापितरो समजातिककुले एकस्स कुमारस्स पटिस्सुणित्वा विवाहदिवसं ठपेसुं । तस्मिं उपकट्ठे सा तं चूळूपट्टाकं आह — “मं किर असुककुलस्स नाम दस्सन्ति, मयि पतिकुलं गते मम पण्णाकारं गहेत्वा आगतोपि तत्थ पवेसनं न लभिस्ससि, सचे ते मयि सिनेहो अत्थि, इदनेव मं गहेत्वा येन वा तेन वा पलायस्सू”ति । “सो साधु, भद्दे”ति । “तेन हि अहं स्वे पातोव नगरद्वारस्स असुकट्टाने नाम ठस्सामि, त्वं एकेन उपायेन निक्खमित्वा तत्थ आगच्छेय्यासी”ति वत्वा दुतियदिवसे सङ्केतट्टाने अट्टासि । सापि पातोव किलिङ्गं वत्थं निवासेत्वा केसे विक्किरित्वा कुण्डकेन सरीरं मक्खित्वा कुटं आदाय दासीहि सद्धिं गच्छन्ती विय घरा निक्खमित्वा तं ठानं अगमासि । सो तं आदाय दूरं गन्त्वा एकस्मिं गामे निवासं कप्पेत्वा अरज्जे खेत्तं कसित्वा दारुपण्णादीनि आहरति । इतरा कुटेन उदकं आहरित्वा सहत्था कोट्टनपचनादीनि करोन्ती अत्तनो पापस्स फलं अनुभोति । अथस्सा कुच्छियं गब्भो पतिट्ठासि । सा परिपुण्णगब्भा “इध मे कोचि उपकारको नत्थि, मातापितरो नाम पुत्तेसु मुदुहदया होन्ति, तेसं सन्तिकं मं नेहि, तत्थ मे गब्भवुट्टानं भविस्सती”ति सामिकं याचि । सो “किं, भद्दे, कथेसि, मं दिस्वा तव मातापितरो विविधा कम्मकारणा करेय्युं, न सक्का मया तत्थ गन्तु”न्ति पटिक्खिपि । सा पुनपुनं याचित्वापि गमनं अलभमाना तस्स अरज्जं गतकाले पटिविस्सके आमन्तेत्वा “सचे सो आगन्त्वा मं अपस्सन्तो ‘कहं गता’ति पुच्छिस्सति, मम अत्तनो कुलघरं गतभावं आचिक्खेय्याथा”ति वत्वा गेहद्वारं पिदिहत्वा पक्कामि । सोपि आगन्त्वा तं अपस्सन्तो पटिविस्सके पुच्छित्वा तं पवत्तिं सुत्वा “निवत्तेस्सामि न”न्ति अनुबन्धित्वा तं दिस्वा नानप्पकारं याचियमानोपि निवत्तेतुं नासक्खि । अथस्सा एकस्मिं ठाने कम्मजवाता चलिंसु । सा एकं गच्छन्तरं पविसित्वा, “सामि, कम्मजवाता मे चलिता”ति वत्वा भूमियं निपज्जित्वा सम्परिवत्तमाना किच्चेन दारकं विजायित्वा “यस्सत्थायाहं कुलघरं गच्छेय्यं, सो अत्थो निप्फन्नो”ति पुनदेव तेन सद्धिं गेहं आगन्त्वा वासं कप्पेसि ।

तस्सा अपरेन समयेन पुन गब्भो पतिट्ठहि । सा परिपुण्णगब्भा हुत्वा पुरिमनयेनेव सामिकं याचित्वा गमनं अलभमाना पुत्तं अङ्केनादाय तथेव पक्कमित्वा तेन अनुबन्धित्वा “तिट्ठाही”ति वुत्ते निवत्तितुं न इच्छि । अथ नेसं गच्छन्तानं महा अकालमेघो उदपादि समन्ता विज्जुलताहि आदित्तं विय मेघत्थनितेहि, भिज्जमानं विय उदकधारानिपातनिरन्तरं नभं अहोसि । तस्मिं खणे तस्सा कम्मजवाता चलिंसु । सा सामिकं आमन्तेत्वा, “सामि, कम्मजवाता मे चलिता, न सक्कोमि सन्धारेतुं, अनोवस्सकट्टानं मे जानाही”ति आह । सो हत्थगताय वासिया इतो चितो च उपधारेन्तो एकस्मिं वम्मिकमत्थके जातं गुम्बं दिस्वा छिन्दितुं आरभि । अथ नं वम्मिकतो निक्खमित्वा घोरविसो आसीविसो डंसि । तद्धणज्जेवस्स सरीरं अन्तोसमुट्ठिताहि अग्गिजालाहि डय्हमानं विय नीलवण्णं हुत्वा तत्थेव पति । इतरापि महादुक्खं अनुभवमाना तस्स आगमनं ओलोकेन्तीपि तं अदिस्वाव अपरम्पि पुत्तं विजायि । द्वे दारका वातवुट्ठिवेगं असहमाना महाविरवं विरवन्ति । सा उभोपि ते उरन्तरे कत्वा द्वीहि जण्णुकेहि चेव हत्थेहि च भूमियं उप्पीळेत्वा तथा ठिताव रत्तिं वीतिनामेसि । सकलसरीरं निल्लोहितं विय पण्डुपलासवण्णं अहोसि । सा उट्ठिते अरुणे मंसपेसिवण्णं एकं पुत्तं अङ्केनादाय इतरं अङ्गुलिया गहेत्वा “एहि, तात, पिता ते इतो गतो”ति वत्वा सामिकस्स गतमग्गेन गच्छन्ती तं वम्मिकमत्थके कालं कत्वा पतितं नीलवण्णं

थद्धसरीरं दिस्वा “मं निस्साय मम सामिको पन्थे मतो”ति रोदन्ती परिदेवन्ती पायासि ।

सा सकलरत्तिं देवेन वुट्ठत्ता अचिरवतिं नदिं जण्णुप्पमाणेन कटिप्पमाणेन थनप्पमाणेन उदकेन परिपुण्णं दिस्वा अत्तनो मन्दबुद्धिताय द्वीहि दारकेहि सद्धि उदकं ओतरितुं अविसहन्ती जेट्ठपुत्तं ओरिमतीरे ठपेत्वा इतरं आदाय परतीरं गन्त्वा साखाभङ्गं अत्थरित्वा निपज्जापेत्वा “इतरस्स सन्तिकं गमिस्सामी”ति बालपुत्तकं पहाय तरितुं असक्कोन्ती पुनप्पुनं निवत्तित्वा ओलोकयमाना पायासि । अथस्सा नदीमज्झं गतकाले एको सेनो तं कुमारं दिस्वा “मंसपेसी”ति सज्जाय आकासतो भस्सि । सा तं पुत्तस्सत्थाय भस्सन्तं दिस्वा उभो हत्थे उक्खिपित्वा “सूसू”ति तिक्खत्तुं महासद्धं निच्छारेसि । सेनो दूरभावेन तं असुत्वाव कुमारकं गहेत्वा वेहासं उप्पतित्वा गतो । ओरिमतीरे ठितपुत्तो मातरं नदीमज्झे उभो हत्थे उक्खिपित्वा महासद्धं निच्छारयमानं दिस्वा “मं पक्कोसती”ति सज्जाय वेगेन उदके पति । इतिस्सा बालपुत्तं सेनो हरि, जेट्ठपुत्तो उदकेन वूळ्हो ।

सा “एको मे पुत्तो सेनेन गहितो, एको उदकेन वूळ्हो, पन्थे मे पति मतो”ति रोदन्ती परिदेवन्ती गच्छमाना सावत्थितो आगच्छन्तं एकं पुरिसं दिस्वा पुच्छि — “कत्थ वासिकोसि, ताता”ति? “सावत्थिवासिकोम्मि, अम्मा”ति । “सावत्थिनगरे असुकवीथियं एवरूपं असुककुलं नाम अत्थि, जानासि, ताता”ति? “जानामि, अम्म, तं पन मा पुच्छि, सचे अज्जं जानासि पुच्छा”ति । “अज्जेन मे कम्मं नत्थि, तदेव पुच्छामि, ताता”ति । “अम्म, त्वं अत्तनो अनाचिक्खितुं न देसि, अज्ज ते सब्बरत्तिं देवो वस्सन्तो दिट्ठो”ति । “दिट्ठो मे, तात, मय्हमेवेसो सब्बरत्तिं वुट्ठो, न अज्जस्स । मय्हं पन वुट्ठकारणं पच्छा ते कथेस्सामि, एतस्मिं ताव मे सेट्ठिगेहे पवत्तिं कथेही”ति । “अम्म, अज्ज रत्तिं सेट्ठिज्ज सेट्ठिभरियज्ज सेट्ठिपुत्तज्जाति तयोपि जने अवत्थरमानं गेहं पति, ते एकचित्तकस्मिं ज्ञायन्ति । एस धूमो पज्जायति, अम्मा”ति । सा तस्मिं खणे निवत्थवत्थं पतमानं न सज्जानि, उम्मत्तिकभावं पत्वा यथाजाताव रोदन्ती परिदेवन्ती —

“उभो पुत्ता कालकता, पन्थे मय्हं पती मतो ।

माता पिता च भाता च, एकचित्तमिह डय्हरे”ति ॥ (अप० थेरी २.२.४९८) —

विलपन्ती परिब्भमि । मनुस्सा तं दिस्वा “उम्मत्तिका उम्मत्तिका”ति कचवरं गहेत्वा पंसुं गहेत्वा मत्थके ओकिरन्ता लेड्ढुहि पहरन्ति । सत्था जेतवनमहाविहारे अट्ठपरिसमज्झे निसीदित्वा धम्मं देसेन्तो तं आगच्छमानं अद्दस कप्पसत्तसहस्सं पूरितपारमिं अभिनीहारसम्पन्नं ।

सा किर पदुमुत्तरबुद्धकाले पदुमुत्तरसत्थारा एकं विनयधरत्थेरिं बाहाय गहेत्वा नन्दनवने ठपेन्तं विय एतदग्गट्ठाने ठपियमानं दिस्वा “अहम्पि तुम्हादिसस्स बुद्धस्स सन्तिके विनयधरत्थेरीनं अग्गट्ठानं लभेय्य”न्ति अधिकारं कत्वा पत्थनं ठपेसि । पदुमुत्तरबुद्धो अनागतंसजाणं पत्थरित्वा पत्थनाय समिज्जनभावं जत्वा “अनागते गोतमबुद्धस्स नाम सासने अयं पटाचारा नामेन विनयधरत्थेरीनं अग्गा भविस्सती”ति ब्याकासि । तं एवं पत्थितपत्थनं अभिनीहारसम्पन्नं सत्था दूरतोव आगच्छन्तिं दिस्वा “इमिस्सा ठपेत्वा मं अज्जो अवस्सयो भवितुं समत्थो नाम नत्थी”ति चिन्तेत्वा तं यथा विहाराभिमुखं आगच्छति, एवं अकासि । परिसा तं दिस्वाव “इमिस्सा उम्मत्तिकाय इतो आगन्तुं मा ददित्था”ति आह । सत्था “अपेथ, मा नं वारयित्था”ति वत्वा अविदूरट्ठानं आगतकाले “सत्तिं पटिलभ भगिनी”ति आह । सा तं खणयेव बुद्धानुभावेन सत्तिं पटिलभि । तस्मिंकाले निवत्थवत्थस्स पतितभावं सल्लक्खेत्वा हिरोत्तपं पच्चुपट्ठापेत्वा उक्कुटिकं निसीदि । अथस्सा एको पुरिसो उत्तरसाटकं खिपि । सा तं निवासेत्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा सुवण्णवण्णेसु पादेसु पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा, “भन्ते, अवस्सयो मे होथ, पतिट्ठा मे होथ । एकज्झि मे पुत्तं सेनो गण्हि, एको उदकेन वूळ्हो, पन्थे मे पति मतो, मातापितरो चेव मे

भाता च गेहेन अवत्थटा एकचितकस्मिं ज्ञायन्ती”ति ।

सत्था तस्सा वचनं सुत्वा “पटाचारे, मा चिन्तयि, तव ताणं सरणं अवस्सयो भवितुं समत्थस्सेव सन्तिकं आगतासि । यथा हि तव इदानीं एको पुत्तको सेनेन गहितो, एको उदकेन वूळ्हो, पन्थे पति मतो, मातापितरो चेव भाता च गेहेन अवत्थटा; एवमेव इमस्मिं संसारे पुत्तादीनं मतकाले तव रोदन्तिया पग्घरितअस्सु चतुन्नं महासमुद्धानं उदकतो बहुतर”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

“चतूसु समुद्देशु जलं परित्तकं,
ततो बहुं अस्सुजलं अनप्पकं ।
दुक्खेन फुट्टस्स नरस्स सोचना,
किं कारणा अम्म तुवं पमज्जसी”ति ॥

एवं सत्थरि **अनमतग्गपरियायं** कथेन्ते तस्स सरीरे सोको तनुत्तं अगमासि । अथ नं तनुभूतसोकं जत्वा पुन सत्था आमन्तेत्वा “पटाचारे पुत्तादयो नाम परलोकं गच्छन्तस्स ताणं वा लेणं वा सरणं वा भवितुं न सक्कोन्ति, तस्मा विज्जमानापि ते न सन्तियेव, पण्डितेन पन सीलं विसोधेत्वा अत्तनो निब्बानगामिमगं खिप्पमेव सोधेतुं वट्टती”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

“न सन्ति पुत्ता ताणाय, न पिता नापि बन्धवा ।
अन्तकेनाधिपन्नस्स, नत्थि जातीसु ताणता ॥ (ध० प० २८८; अप० थेरी २.२.५०१) ।
“एतमत्थवस्सं जत्वा, पण्डितो सीलसंवृतो ।
निब्बानगमनं मगं, खिप्पमेव विसोधये”ति ॥ (ध० प० २८९) ।

देसनावसाने पटाचारा महापथवियं पंसुपरिमाणे किलेसे ज्ञापेत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, अज्जेपि बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति । सा पन सोतापन्ना हुत्वा सत्थारं पब्बज्जं याचि । सत्था तं भिक्खुनीनं सन्तिकं पहिणित्वा पब्बाजेसि । सा लब्धूपसम्पदा पटिताचारत्ता **पटाचारात्वेव** पज्जायि । सा एकदिवसं कुटेन उदकं आदाय पादे धोवन्ती उदकं आसिज्जि, तं थोकं गन्त्वा पच्छिज्जि । दुतियवारे आसित्तं ततो दूरतरं अगमासि । ततियवारे आसित्तं ततोपि दूरतरन्ति । सा तदेव आरम्मणं गहेत्वा तयो वये परिच्छिन्दित्वा “मया पठमं आसित्तं उदकं विय इमे सत्ता पठमवयेपि मरन्ति, ततो दूरतरं गतं दुतियवारे आसित्तं उदकं विय मज्झिमवयेपि मरन्ति, ततोपि दूरतरं गतं ततियवारे आसित्तं उदकं विय पच्छिमवयेपि मरन्तियेवा”ति चिन्तेसि । सत्था गन्धकुटियं निसिन्नोव ओभासं फरित्वा तस्सा सम्मुखे ठत्वा कथेन्तो विय “एवमेतं पटाचारे, पज्चन्नम्पि खन्धानं उदयब्बयं अपस्सन्तस्स वस्ससतं जीवनतो तेसं उदयब्बयं पस्सन्तस्स एकाहम्पि एकक्खणम्पि जीवितं सेय्यो”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो गाथमाह —

११३. “यो च वस्ससतं जीवे, अपस्सं उदयब्बयं ।
एकाहं जीवितं सेय्यो, पस्सतो उदयब्बय”न्ति ॥

तत्थ **अपस्सं उदयब्बयन्ति** पज्चन्नं खन्धानं पज्चवीसतिया लक्खणेहि उदयज्ज वयज्ज अपस्सन्तो । **पस्सतो**

उदयब्बयन्ति तेसं उदयच्च वयच्च पस्सन्तस्स । इतरस्स जीवनतो एकाहम्पि जीवितं सेय्योति ।

देसनावसाने पटाचारा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि ।

पटाचाराथेरीवत्थु द्वादसमं ।

१३. किसानगोतमीवत्थु

यो च वस्ससतं जीवेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो किसानगोतमिं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किरकस्स सेट्ठिस्स गेहे चत्तालीसकोटिधनं अङ्गारा एव हुत्वा अट्ठासि । सेट्ठि तं दिस्वा उप्पन्नसोको आहारं पटिक्खपित्वा मच्चके निपज्जि । तस्सेको सहायको गेहं गन्त्वा, “सम्म, कस्मा सोचसी”ति पुच्छित्वा तं पवत्ति सुत्वा, “सम्म, मा सोचि, अहं एकं उपायं जानामि, तं करोही”ति । “किं करोमि, सम्मा”ति? अत्तनो आपणे किलज्जं पसारेत्वा तत्थ ते अङ्गारे रासिं कत्वा विक्किणन्तो विय निसीद, आगतागतेसु मनुस्सेसु ये एवं वदन्ति — “सेसजना वत्थतेलमधुफाणितादीनि विक्किणन्ति, त्वं पन अङ्गारे विक्किणन्तो निसिन्नो”ति । ते वदेय्यासि — “अत्तनो सन्तकं अविक्किणन्तो किं करोमी”ति? यो पन तं एवं वदति “सेसजना वत्थतेलमधुफाणितादीनि विक्किणन्ति, त्वं पन हिरज्जसुवण्णं विक्किणन्तो निसिन्नो”ति । तं वदेय्यासि “कहं हिरज्जसुवण्णं”न्ति । “इदं”न्ति च वुत्ते “आहर, ताव नं”न्ति हत्थेहि पटिच्छेय्यासि । एवं दिन्नं तव हत्थे हिरज्जसुवण्णं भविस्सति । सा पन सचे कुमारिका होति, तव गेहे पुत्तस्स नं आहरित्वा चत्तालीसकोटिधनं तस्सा निव्यादेत्वा ताय दिन्नं वलज्जेय्यासि । सचे कुमारको होति, तव गेहे वयप्पत्तं धीतरं तस्स दत्त्वा चत्तालीसकोटिधनं निव्यादेत्वा तेन दिन्नं वलज्जेय्यासीति । सो “भद्दको उपायो”ति अत्तनो आपणे अङ्गारे रासिं कत्वा विक्किणन्तो विय निसीदि । ये पन नं एवमाहंसु — “सेसजना वत्थतेलमधुफाणितादीनि विक्किणन्ति, किं पन त्वं अङ्गारे विक्किणन्तो निसिन्नो”ति? तेसं “अत्तनो सन्तकं अविक्किणन्तो किं करोमी”ति पटिवचनं अदासि । अथेका गोतमी नाम कुमारिका किससरीरताय किसानगोतमीति पज्जायमाना परिजिण्णकुलस्स धीता अत्तनो एकेन किच्चेन आपणद्वारं गन्त्वा तं सेट्ठिं दिस्वा एवमाह — “किं, तात, सेसजना वत्थतेलमधुफाणितादीनि विक्किणन्ति, त्वं हिरज्जसुवण्णं विक्किणन्तो निसिन्नो”ति? “कहं, अम्म, हिरज्जसुवण्णं”न्ति? “ननु त्वं तदेव गहेत्वा निसिन्नोसी”ति, आहर, ताव नं, अम्मा”ति । सा हत्थपूरं गहेत्वा तस्स हत्थेसु ठपेसि, तं हिरज्जसुवण्णमेव अहोसि ।

अथ नं सेट्ठि “कतरं ते, अम्म, गेहं”न्ति पुच्छित्वा “असुकं नामा”ति वुत्ते तस्सा अस्सामिकभावं जत्वा धनं पटिसामेत्वा तं अत्तनो पुत्तस्स आनेत्वा चत्तालीसकोटिधनं पटिच्छापेसि । सब्बं हिरज्जसुवण्णमेव अहोसि । तस्सा अपरेन समयेन गम्भो पतिट्ठहि । सा दसमासच्चयेन पुत्तं विजायि । सो पदसा गमनकाले कालमकासि । सा अदिट्ठपुब्बमरणताय तं ज्ञापेतुं नीहरन्ते वारेत्वा “पुत्तस्स मे भेसज्जं पुच्छिस्सामी”ति मतकळेवरं अङ्केनादाय “अपि नु मे पुत्तस्स भेसज्जं जानाथा”ति पुच्छन्ती घरपटिपाटिया विचरति । अथ नं मनुस्सा, “अम्म, त्वं उम्मत्तिका जाता, मतकपुत्तस्स भेसज्जं पुच्छन्ती विचरसी”ति वदन्ति । सा “अवस्सं मम पुत्तस्स भेसज्जं जाननकं लभिस्सामी”ति मज्जमाना विचरति । अथ नं एको पण्डितपुरिसो दिस्वा, “अयं मम धीता पठमं पुत्तकं विजाता भविस्सति अदिट्ठपुब्बमरणा, मया इमिस्सा अवस्सयेन भवितुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा आह — “अम्म, अहं भेसज्जं न जानामि, भेसज्जजाननकं पन जानामी”ति । “को जानाति, ताता”ति? “सत्था, अम्म, जानाति, गच्छ, तं पुच्छाही”ति । सा “गमिस्सामि, तात, पुच्छिस्सामि, ताता”ति वत्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं ठिता पुच्छि — “तुम्हे किर मे पुत्तस्स भेसज्जं जानाथ, भन्ते”ति? “आम, जानामी”ति ।

“किं लब्धुं वट्टती”ति? “अच्छरगहणमत्ते सिद्धत्थके लब्धुं वट्टती”ति। “लभिस्सामि, भन्ते”। “कस्स पन गेहे लब्धुं वट्टती”ति? “यस्स गेहे पुत्तो वा धीता वा न कोचि मतपुब्बो”ति। सा “साधु, भन्ते”ति सत्थारं वन्दित्वा मतपुत्तकं अङ्केनादाय अन्तोगामं पविसित्वा पठमगेहस्स द्वारे ठत्वा “अत्थि नु खो इमस्मिं गेहे सिद्धत्थको, पुत्तस्स किर मे भेसज्जं एत”न्ति वत्त्वा “अत्थी”ति वुत्ते तेन हि देथाति। तेहि आहरित्वा सिद्धत्थकेसु दिव्यमानेसु “इमस्मिं गेहे पुत्तो वा धीता वा मतपुब्बो कोचि नत्थि, अम्मा”ति पुच्छित्वा “किं वदेसि, अम्म? जीवमाना हि कतिपया, मतका एव बहुका”ति वुत्ते “तेन हि गण्हथ वो सिद्धत्थके, नेतं मम पुत्तस्स भेसज्ज”न्ति पटिअदासि।

सा इमिना नीयामेन आदितो पट्टाय नं पुच्छन्ती विचरि। सा एकगेहेपि सिद्धत्थके अगहेत्वा सायन्हसमये चिन्तेसि — “अहो भारियं कम्मं, अहं ‘ममेव पुत्तो मतो’ति सज्जमकासिं, सकलगामेपि पन जीवन्तेहि मतकाव बहुतरा”ति। तस्सा एवं चिन्तयमानाय पुत्तसिनेहं मुदुकहदयं थद्धभावं अगमासि। सा पुत्तं अरज्जे छडुत्वा सत्थु सन्निकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्टासि। अथ नं सत्था “लब्धा ते एकच्छरमत्ता सिद्धत्थका”ति आह। “न लब्धा, भन्ते, सकलगामे जीवन्तेहि मतकाव बहुतरा”ति। अथ नं सत्था “त्वं ‘ममेव पुत्तो मतो’ति सल्लक्खेसि, धुवधम्मो एस सत्तानं। मच्चुराजा हि सब्बसत्ते अपरिपुण्णज्झासये एव महोघो विय परिकट्टमानोयेव अपायसमुद्वे पक्खिपती”ति वत्त्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

“तं पुत्तपसुसम्मत्तं, ब्यासत्तमनसं नरं।

सुत्तं गामं महोघोव, मच्चु आदाय गच्छती”ति॥ (ध० प० २८७)।

गाथापरियोसाने किसानोत्तमी सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, अज्जेपि बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति।

सा पन सत्थारं पब्बज्जं याचि, सत्था तं भिक्खुनीनं सन्निकं पेसेत्वा पब्बाजेसि। सा लब्धूपसम्पदा **किसागोतमी** थेरीति पज्जायि। सा एकदिवसं उपोसथागारे वारं पत्वा दीपं जालेत्वा निसिन्ना दीपजाला उप्पज्जन्तियो च भिज्जन्तियो च दिस्वा “एवमेव इमे सत्ता उप्पज्जन्ति चेव निरुज्झन्ति च, निब्बानप्पत्ता एव न पज्जायन्ती”ति आरम्मणं अगहेसि। सत्था गन्धकुटियं निसिन्नोव ओभासं फरित्वा तस्सा सम्मुखे निसीदित्वा कथेन्तो विय “एवमेव, गोतमि, इमे सत्ता दीपजाला विय उप्पज्जन्ति चेव निरुज्झन्ति च, निब्बानप्पत्ता एव न पज्जायन्ति, एवं निब्बानं अपस्सन्तानं वस्ससतं जीवनतो निब्बानं पस्सन्तस्स खणमत्तम्पि जीवितं सेय्यो”ति वत्त्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

११४. “यो च वस्ससतं जीवे, अपस्सं अमतं पदं।

एकाहं जीवितं सेय्यो, पस्सतो अमतं पद”न्ति॥

तत्थ **अमतं पद**न्ति मरणविरहितकोट्टासं, अमतमहानिब्बानन्ति अत्थो। सेसं पुरिमसदिसमेव।

देसनावसाने किसानोत्तमी यथानिसिन्नाव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्ते पतिट्ठहीति।

किसागोतमीवत्थु तेरसमं।

१४. बहुपुत्तिकत्थेरीवत्थु

यो च वस्ससतं जीवेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो बहुपुत्तिकं थेरिं आरब्ध कथेसि।

सावत्थियं किरिकस्मिं कुले सत्त पुत्ता सत्त च धीतरो अहेसुं । ते सब्बेपि वयप्पत्ता गेहे पतिट्ठित्वा अत्तनो धम्मताय सुखप्पत्ता अहेसुं । तेसं अपरेन समयेन पिता कालमकासि । महाउपासिका सामिके नट्टेपि न ताव कुटुम्बं विभजति । अथ नं पुत्ता आहंसु — “अम्म, अम्हाकं पितरि नट्टे तुहं को अत्थो कुटुम्बेन, किं मयं तं उपट्ठातुं न सक्कोमा”ति । सा तेसं कथं सुत्वा तुण्ही हुत्वा पुनप्पुनं तेहि वुच्चमाना “पुत्ता मं पटिजगिस्सन्ति, किं मे विसुं कुटुम्बेना”ति सब्बं सापतेय्यं मज्झे भिन्दित्वा अदासि । अथ नं कतिपाहच्चयेन जेट्टपुत्तस्स भरिया “अहो अम्हाकं, अय्या, ‘जेट्टपुत्तो मे’ति द्वे कोट्ठासे दत्त्वा विय इममेव गेहं आगच्छती”ति आह । सेसपुत्तानं भरियापि एवमेव वदिंसु । जेट्टधीतरं आदिं कत्वा तासं गेहं गतकालेपि नं एवमेव वदिंसु । सा अवमानप्पत्ता हुत्वा “किं इमेसं सन्तिके वुट्ठेन, भिक्खुनी हुत्वा जीविस्सामी”ति भिक्खुनीउपस्सयं गन्त्वा पब्बज्जं याचि । ता नं पब्बाजेसुं । सा लब्धूपसम्पदा हुत्वा बहुपुत्तिकत्थेरीति पज्जायि । सा “अहं महल्लककाले पब्बजिता, अप्पमत्ताय मे भवितब्ब”न्ति भिक्खुनीनं वत्तपटिवत्तं करोन्ती “सब्बरत्तिं समणधम्मं करिस्सामी”ति हेट्ठापासादे एकं थम्भं हत्थेन गहेत्वा तं आविञ्छमानाव समणधम्मं करोति, चङ्कममानापि “अन्धकारट्टाने मे रुक्खे वा कत्थचि वा सीसं पटिहज्जेय्या”ति तं रुक्खं हत्थेन गहेत्वा तं आविञ्छमानाव समणधम्मं करोति, “सत्थारा देसितधम्ममेव करिस्सामी”ति धम्मं आवज्जेत्वा धम्मं अनुस्सरमानाव समणधम्मं करोति । अथ सत्था गन्धकुटियं निसिन्नोव ओभासं फरित्वा सम्मुखे निसिन्नो विय ताय सद्धिं कथेन्तो “बहुपुत्तिके मया देसितं धम्मं अनावज्जेन्तस्स अपस्सन्तस्स वस्ससतं जीवनतो मया देसितं धम्मं पस्सन्तस्स मुहुत्तम्पि जीवितं सेय्यो”ति वत्त्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

११५. “यो च वस्ससतं जीवे, अपस्सं धम्ममुत्तमं ।
एकाहं जीवितं सेय्यो, पस्सतो धम्ममुत्तम”न्ति ॥

तत्थ धम्ममुत्तमन्ति नवविधं लोकुत्तरधम्मं । सो हि उत्तमो धम्मो नाम । यो हि तं न पस्सति, तस्स वस्ससतम्पि जीवनतो तं धम्मं पस्सन्तस्स पटिविज्झन्तस्स एकाहम्पि एकक्खणम्पि जीवितं सेय्योति ।

गाथापरियोसाने बहुपुत्तिकत्थेरी सह पटिसम्भिदाहि अरहत्ते पतिट्ठहीति ।

बहुपुत्तिकत्थेरीवत्थु चुट्टसमं ।

सहस्सवग्गवण्णना निट्ठिता ।

अट्टमो वग्गो ।

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

खुदकनिकाये

धम्मपद-अट्टकथा

(दुतियो भागो)

९. पापवग्गो

१. चूळकसाटकब्राह्मणवत्थु

अभित्यरेथ कल्याणेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो चूळकसाटकब्राह्मणं आरब्ध कथेसि ।

विपस्सिदसबलस्स कालस्मिज्झि महाएकसाटकब्राह्मणो नाम अहोसि, अयं पन एतरहि सावत्थियं चूळकसाटको नाम । तस्स हि एको निवासनसाटको अहोसि, ब्राह्मणियापि एको । उभिन्नम्पि एकमेव पारुपनं, बहि गमनकाले ब्राह्मणो वा ब्राह्मणी वा तं पारुपति । अथेकदिवसं विहारे धम्मस्सवने घोसिते ब्राह्मणो आह — “भोति धम्मस्सवनं घोसितं, किं दिवा धम्मस्सवनं गमिस्ससि, उदाहु रत्तिं । पारुपनस्स हि अभावेन न सक्का अम्हेहि एकतो गन्तु”न्ति । ब्राह्मणी, “सामि, अहं दिवा गमिस्सामी”ति साटकं पारुपित्वा अगमासि । ब्राह्मणो दिवसभागं गेहे वीतिनामेत्वा रत्तिं गन्त्वा सत्थु पुरतो निसिन्नोव धम्मं अस्सोसि । अथस्स सरीरं फरमाना पञ्चवण्णा पीति उप्पज्जि । सो सत्थारं पूजितुकामो हुत्वा “सचे इमं साटकं दस्सामि, नेव ब्राह्मणिया, न मय्हं पारुपनं भविस्सती”ति चिन्तेसि । अथस्स मच्छेरचित्तानं सहस्सं उप्पज्जि, पुनेकं सद्भाचित्तं उप्पज्जि । तं अभिभवित्वा पुन मच्छेरसहस्सं उप्पज्जि । इतिस्स बलवमच्छेरं बन्धित्वा गणहन्तं विय सद्भाचित्तं पटिबाहतियेव । तस्स “दस्सामि, न दस्सामी”ति चिन्तेन्तस्सेव पठमयामो अपगतो, मज्झिमयामो सम्पत्तो । तस्मिम्पि दातुं नासक्खि । पच्छिमयामे सम्पत्ते सो चिन्तेसि — “मम सद्भाचित्तेन मच्छेरचित्तेन च सद्धिं युज्जन्तस्सेव द्वे यामा वीतिवत्ता, इदं मम एत्तकं मच्छेरचित्तं वड्डमानं चतूहि अपायेहि सीसं उक्खिपितुं न दस्सति, दस्सामि न”न्ति । सो मच्छेरसहस्सं अभिभवित्वा सद्भाचित्तं पुरेचारिकं कत्वा साटकं आदाय सत्थु पादमूले ठपेत्वा “जितं मे, जितं मे”ति तिक्खत्तुं महासद्दमकासि ।

राजा पसेनदि कोसलो धम्मं सुणन्तो तं सद्दं सुत्वा “पुच्छथ नं, किं किर तेन जित”न्ति आह । सो राजपुरिसेहि पुच्छितो तमत्थं आरोचेसि । तं सुत्वा राजा “दुक्करं कतं ब्राह्मणेन, सङ्गहमस्स करिस्सामी”ति एकं साटकयुगं दापेसि । सो तम्पि तथागतस्सेव अदासि । पुन राजा द्वे चत्तारि अट्ठ सोळसाति द्विगुणं कत्वा दापेसि । सो तानिपि तथागतस्सेव अदासि । अथस्स राजा द्वित्तिस युगानि दापेसि । ब्राह्मणो “अत्तनो अग्गहेत्वा लद्धं लद्धं विस्सज्जेसियेवा”ति वादमोचनत्थं ततो एकं युगं अत्तनो, एकं ब्राह्मणियाति द्वे युगानि गहेत्वा तिस युगानि तथागतस्सेव अदासि । राजा पन तस्मिं सत्तक्खत्तुम्पि ददन्ते पुन दातुकामोयेव अहोसि । पुब्बे महाएकसाटको चतुसट्ठिया साटकयुगोसु द्वे अग्गहेसि, अयं पन द्वित्तिसाय लद्धकाले द्वे अग्गहेसि । राजा पुरिसे आणापेसि — “दुक्करं भणे ब्राह्मणेन कतं, अन्तेपुरे मम द्वे कम्बलानि आहारापेय्याथा”ति । ते तथा करिंसु । राजा सतसहस्सग्घनके द्वे कम्बले दापेसि । ब्राह्मणो “न इमे मम सरीरे उपयोगं अरहन्ति, बुद्धसासनस्सेव एते अनुच्छविका”ति एकं कम्बलं अन्तोगन्धकुटियं सत्थु सयनस्स उपरि वितानं कत्वा बन्धि, एकं अत्तनो घरे निबद्धं भुज्जन्तस्स भिक्खुनो भत्तकिच्चट्टाने वितानं कत्वा बन्धि । राजा सायन्हसमये सत्थु सन्निकं गन्त्वा तं कम्बलं सज्जानित्वा, “भन्ते, केन पूजा कता”ति पुच्छित्वा “एकसाटकेना”ति वुत्ते “ब्राह्मणो मम पसादट्टानेयेव पसीदती”ति वत्वा “चत्तारो हत्थी चत्तारो अस्से चत्तारि कहापणसहस्सानि चतस्सो इत्थियो चतस्सो दासियो चत्तारो पुरिसे चतुरो गामवरे”ति एवं याव सब्बसता चत्तारि चत्तारि कत्वा सब्बचतुक्कं नाम अस्स दापेसि ।

भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं — “अहो अच्छरियं चूळकसाटकस्स कम्मं, तंमुहुत्तमेव सब्बचतुक्कं लभि, इदानि कतेन कल्याणकम्मेन अज्जमेव विपाको दिन्नो”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय

सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, सचायं एकसाटको पठमयामे मय्हं दातुं असक्खिस्स, सब्बसोळसकं अलभिस्स । सचे मज्झिमयामे असक्खिस्स, सब्बट्ठकं अलभिस्स । बलवपच्छिमयामे दिन्नत्ता पनेस सब्बचतुक्कं लभि । कल्याणकम्मं करोन्तेन हि उप्पन्नं चित्तं अहापेत्वा तङ्खणञ्जेव कातब्बं । दन्धं कतं कुसलज्झि सम्पत्तिं ददमानं दन्धमेव ददाति, तस्मा चित्तुप्पादसमनन्तरमेव कल्याणकम्मं कातब्बं”न्ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

११६. “अभित्थरेथ कल्याणे, पापा चित्तं निवारये ।

दन्धज्झि करोतो पुज्जं, पापस्मिं रमती मनो”ति ॥

तत्थ **अभित्थरेथा**ति तुरिततुरितं सीघसीघं करेय्याति अत्थो । गहिना वा हि “सलाकभत्तदानादीसु किञ्चिदेव कुसलं करिस्सामी”ति चित्ते उप्पन्ने यथा अज्जे ओकासं न लभन्ति, एवं “अहं पुरे, अहं पुरे”ति तुरिततुरितमेव कातब्बं । पब्बजितेन वा उपज्झायवत्तादीनि करोन्तेन अज्जस्स ओकासं अदत्वा “अहं पुरे, अहं पुरे”ति तुरिततुरितमेव कातब्बं । **पापा चित्तन्ति** कायदुच्चरितादिपापकम्मतो वा अकुसलचित्तुप्पादतो वा सब्बथामेन चित्तं **निवारये । दन्धज्झि करोतो**ति यो पन “दस्सामि, न दस्सामि सम्पज्जिस्सति नु खो मे, नो”ति एवं चिक्खल्लमग्गेन गच्छन्तो विय दन्धं पुज्जं करोति, तस्स एकसाटकस्स विय मच्छेरसहस्सं पापं ओकासं लभति । अथस्स **पापस्मिं रमती मनो**, कुसलकम्मकरणकालेयेव हि चित्तं कुसले रमति, ततो मुच्चित्वा पापनिन्नमेव होतीति ।

गाथापरियोसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

चूळेकसाटकब्राह्मणवत्थु पठमं ।

२. सेय्यसकत्थेरवत्थु

पापज्ज पुरिसोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सेय्यसकत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

सो हि लाळुदायित्थेरस्स सद्धिविहारिको, अत्तनो अनभिरतिं तस्स आरोचेत्वा तेन पठमसङ्गादिसेसकम्मे समादपितो उप्पन्नुप्पन्नाय अनभिरतिया तं कम्ममकासि (पारा० २३४) । सत्था तस्स किरियं सुत्वा तं पक्कोसापेत्वा “एवं किर त्वं करोसी”ति पुच्छित्वा “आम, भन्ते”ति वुत्ते “कस्मा भारियं कम्मं अकासि, अननुच्छविकं मोघपुरिसा”ति नानप्पकारतो गरहित्वा सिक्खापदं पज्जापेत्वा “एवरूपज्झि कम्मं दिट्ठधम्मेपि सम्परायेपि दुक्खसंवत्तनिकमेव होती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

११७. “पापज्जे पुरिसो कयिरा, न नं कयिरा पुनप्पुनं ।

न तम्हि छन्दं कयिराथ, दुक्खो पापस्स उच्चयो”ति ॥

तस्सत्थो — सचे **पुरिसो** सकिं पापकम्मं करेय्य, तङ्खणेयेव पच्चवेक्खित्वा “इदं अप्पतिरूपं ओळारिक”न्ति **न नं कयिरा पुनप्पुनं** । योपि **तम्हि** छन्दो वा रुचि वा उप्पज्जेय्य, तम्पि विनोदेत्वा न कयिराथेव । किं कारणा? **दुक्खो पापस्स उच्चयो** । पापस्स हि उच्चयो वुड्ढि इधलोकेपि सम्परायेपि दुक्खमेव आवहतीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सेय्यसकत्थेरवत्थु दुतियं ।

३. लाजदेवधीतावत्थु

पुञ्जञ्चेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो लाजदेवधीतरं आरब्ध कथेसि । वत्थु राजगहे समुद्धितं ।

आयस्मा हि महाकस्सपो पिप्पलिगुहायं विहरन्तो ज्ञानं समापज्जित्वा सत्तमे दिवसे वुट्ठाय दिब्बेन चक्खुना भिक्खाचारद्धानं ओलोकेन्तो एकं सालिखेत्तपालिकं इत्थिं सालिसीसानि गहेत्वा लाजे कुरुमानं दिस्वा “सद्धा नु खो, अस्सद्धा”ति वीमंसित्वा “सद्धा”ति जत्वा “सक्खिस्सति नु खो मे सङ्गहं कातुं, नो”ति उपधारेन्तो “विसारदा कुलधीता मम सङ्गहं करिस्सति, कत्वा च पन महासम्पत्तिं लभिस्सती”ति जत्वा चीवरं पारुपित्वा पत्तमादाय सालिखेत्तसमीपेयेव अट्ठसि । कुलधीता थेरं दिस्वाव पसन्नचित्ता पञ्चवण्णाय पीतिया फुट्ठसरीरा “तिट्ठथ, भन्ते”ति वत्वा लाजे आदाय वेगेन गन्त्वा थेरस्स पत्ते आकिरित्वा पञ्चपटिद्धितेन वन्दित्वा, “भन्ते, तुम्हेहि दिट्ठधम्मस्स भागिनी अस्स”न्ति पत्थनं अकासि । थेरो “एवं होतू”ति अनुमोदनमकासि । सापि थेरं वन्दित्वा अत्तना दिन्नदानं आवज्जमाना निवत्ति । ताय च पन केदारमरियादाय गमनमग्गे एकस्मिं बिले घोरविसो सप्पो निपज्जि । सो थेरस्स कासायपटिच्छन्नं जङ्घं डंसितुं नासक्खि । इतरा दानं आवज्जमाना निवत्तन्ती तं पदेसं पापुणि । सप्पो बिला निक्खमित्वा तं डंसित्वा तत्थेव पातेसि । सा पसन्नचित्तेन कालं कत्वा तावतिसंभवने तिसंयोजनिके कनकविमाने सुत्तप्पबुद्धा विय सब्बालङ्कारपटिमण्डितेन तिगावुतेन अत्तभावेन निब्बत्ति । सा द्वादसयोजनिकं एकं दिब्बवत्थं निवासेत्वा एकं पारुपित्वा अच्छरासहस्सपरिवुता पुब्बकम्मपकासनत्थाय सुवण्णलाजभरितेन ओलम्बकेन सुवण्णसरकेन पटिमण्डिते विमानद्वारे ठिता अत्तनो सम्पत्तिं ओलोकेत्वा “किं नु खो मे कत्वा अयं सम्पत्तिं लद्धा”ति दिब्बेन चक्खुना उपधारेन्ती “अय्यस्स मे महाकस्सपत्थेरस्स दिन्नलाजनिस्सन्देन सा लद्धा”ति अज्जासि ।

सा एवं परित्तकेन कम्मेन एवरूपं सम्पत्तिं लभित्वा “न दानि मया पमज्जितुं वट्ठति, अय्यस्स वत्तपटिवत्तं कत्वा इमं सम्पत्तिं थावरं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा पातोव कनकमयं सम्मज्जनिञ्चेव कचवरछट्ठुनकञ्च पच्छिं आदाय गन्त्वा थेरस्स परिवेणं सम्मज्जित्वा पानीयपरिभोजनीयं उपट्ठापेसि । थेरो तं दिस्वा “केनचि दहरेन वा सामणेरेन वा वत्तं कतं भविस्सती”ति सल्लक्खेसि । सा दुतियदिवसेपि तथेव अकासि, थेरोपि तथेव सल्लक्खेसि । ततियदिवसे पन थेरो तस्सा सम्मज्जनिसद्वं सुत्वा तालच्छिद्वादीहि च पविट्ठं सरीरोभासं दिस्वा द्वारं विवरित्वा “को एस सम्मज्जती”ति पुच्छि । “अहं, भन्ते, तुम्हाकं उपट्ठायिका लाजदेवधीता”ति । “ननु मय्हं एवंनामिका उपट्ठायिका नाम नत्थी”ति । “अहं, भन्ते, सालिखेत्तं रक्खमाना लाजे दत्वा पसन्नचित्ता निवत्तन्ती सप्पेन दट्ठा कालं कत्वा तावतिसदेवलोके उप्पन्ना, मया अय्यं निस्साय अयं सम्पत्तिं लद्धा, इदानिपि तुम्हाकं वत्तपटिवत्तं कत्वा ‘सम्पत्तिं थावरं करिस्सामी’ति आगतामि, भन्ते”ति । “हिय्योपि परेपि तयावेतं ठानं सम्मज्जितं, तयाव पानीयभोजनीयं उपट्ठापितं”न्ति । “आम, भन्ते”ति । “अपेहि देवधीते, तया कतं वत्तं कतंव होतु, इतो पट्ठाय इमं ठानं मा आगमी”ति । “भन्ते, मा मं नासेथ, तुम्हाकं वत्तं कत्वा सम्पत्तिं मे थिरं कातुं देथा”ति । “अपेहि देवधीते, मा मं अनागते चित्तबीजनिं गहेत्वा निसिन्नेहि धम्मकथिकेहि ‘महाकस्सपत्थेरस्स किर एका देवधीता आगन्त्वा वत्तपटिवत्तं कत्वा पानीयपरिभोजनीयं उपट्ठापेसी’ति वत्तब्बतं करि, इतो पट्ठाय इध मा आगमि, पटिक्कमा”ति । सा “मा मं, भन्ते, नासेथा”ति पुनप्पुनं याचियेव । थेरो “नायं मम वचनं सुणाती”ति चिन्तेत्वा “तुवं पमाणं न जानासी”ति अच्छरं पहरि । सा तत्थ सण्ठातुं असक्कोन्ती आकासे उप्पतित्वा अज्जलिं पगग्ह, “भन्ते, मया लद्धसम्पत्तिं मा नासेथ,

थावरं कातुं देथा”ति रोदन्ती आकासे अट्टासि ।

सत्था जेतवने गन्धकुटियं निसिन्नोव तस्सा रोदितसहं सुत्वा ओभासं फरित्वा देवधीताय सम्मुखे निसीदित्वा कथेन्तो विय “देवधीते मम पुत्तस्स कस्सपस्स संवरकरणमेव भारो, पुज्जत्थिकानं पन ‘अयं नो अत्थो’ति सल्लक्खेत्वा पुज्जकरणमेव भारो । पुज्जकरणज्झि इध चेव सम्पराये च सुखमेवा”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह

११८. “पुज्जञ्चे पुरिसो कयिरा, कयिरा नं पुनप्पुनं ।

तम्हि छन्दं कयिराथ, सुखो पुज्जस्स उच्चयो”ति ॥

तस्सत्थो — सचे पुरिसो पुज्जं करेय्य, “एकवारं मे पुज्जं कतं, अलं एत्तावता”ति अनोरमित्वा पुनप्पुनं करोथेव । तस्स अकरणक्खणेपि तम्हि पुज्जे छन्दं रुचिं उस्साहं करोथेव । किं कारणा? सुखो पुज्जस्स उच्चयो । पुज्जस्स हि उच्चयो वुट्ठि इधलोकपरलोकसुखावहनतो सुखोति ।

देसनावसाने देवधीता पञ्चचत्तालीसयोजनमत्थके ठिताव सोतापत्तिफलं पापुणीति ।

लाजदेवधीतावत्थु ततियं ।

४. अनाथपिण्डिकसेट्ठिवत्थु

पापोपि पस्सती भद्रन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अनाथपिण्डिकं आरब्ध कथेसि ।

अनाथपिण्डिको हि विहारमेव उट्ठिस्स चतुपण्णासकोटिधनं बुद्धसासने विकिरित्वा सत्थरि जेतवने विहरन्ते देवसिकं तीणि महाउपट्ठानानि गच्छति, गच्छन्तो च “किं नु खो आदाय आगतोति सामणेरा वा दहरा वा हत्थम्पि मे ओलोकेय्यु”न्ति तुच्छहत्थो नाम न गतपुब्बो । पातोव गच्छन्तो यागुं गाहापेत्ताव गच्छति, कतपातरासो सप्पिनवनीतादीनि भेसज्जानि । सायन्हसमये मालागन्धविलेपनवत्थादीनि गाहापेत्ता गच्छति । एवं निच्चकालमेव दिवसे दिवसे दानं दत्त्वा सीलं रक्खति । अपरभागे धनं परिकखयं गच्छति । वोहारूपजीविनोपिस्स हत्थतो अट्टारसकोटिधनं इणं गण्हंसु, कुलसन्तकापिस्स अट्टारसहिरज्जकोटियो, नदीतीरे निदहित्वा ठपिता उदकेन कूले भिन्ने महासमुदं पविसंसु । एवमस्स अनुपुब्बेन धनं परिकखयं अगमासि । सो एवंभूतोपि सङ्गस्स दानं देतियेव, पणीतं पन कत्वा दातुं न सक्कोति ।

सो एकदिवसं सत्थारा “दीयति पन ते, गहपति, कुले दान”न्ति वुत्ते “दीयति, भन्ते, तज्ज खो कणाजकं बिलङ्गदुतिय”न्ति आह । अथ नं सत्था, “गहपति, ‘लूखं दानं देमी’ति मा चिन्तयि । चित्तस्मिज्झि पणीते बुद्धादीनं दिन्नदानं लूखं नाम नत्थि, अपिच त्वं अट्ठन्नं अरियपुग्गलानं दानं देसि, अहं पन वेलामकाले सकलजम्बुदीपं उन्नङ्गलं कत्वा महादानं पवत्तयमानोपि तिसरणगतम्पि कज्जि नालत्थं, दक्खिण्येया नाम एवं दुल्लभा । तस्मा ‘लूखं मे दान’न्ति मा चिन्तयी”ति वत्वा वेलामसुत्तमस्स (अ० नि० ९.२०) कथेसि । अथस्स द्वारकोट्टके अधिवत्था देवता सत्थरि चेव सत्थुसावकेसु च गेहं पविसन्तेसु तेसं तेजेन सण्ठातुं असक्कोन्ती, “यथा इमे इमं गेहं न पविसन्ति, तथा गहपतिं परिभिन्दिस्सामी”ति तं वत्तुकामापि इस्सरकाले किज्जि वत्तुं नासक्खि, इदानि “पनायं दुग्गतो गण्हिस्सति मे वचन”न्ति रत्तिभागे सेट्ठिस्स सिरिगम्भं पविसित्वा आकासे अट्टासि । अथ सेट्ठि नं दिस्वा “को एसो”ति आह । अहं ते महासेट्ठि

चतुर्थद्वारकोट्टके अधिवत्था देवता, तुहं ओवाददानत्थाय आगताति । तेन हि ओवदेहीति । महासेट्ठि तथा पच्छिमकालं अनोलोकेत्वाव समणस्स गोतमस्स सासने बहुं धनं विप्पकिण्णं, इदानीं दुग्गतो हुत्वापि तं न मुञ्चसियेव, एवं वत्तमानो कतिपाहेनेव घासच्छादनमत्तम्पि न लभिस्ससि, किं ते समणेन गोतमेन, अतिपरिच्चागतो ओरमित्वा कम्मन्ते पयोजेन्तो कुटुम्बं सण्ठापेहीति । अयं मे तथा दिन्नओवादोति । आम, सेट्ठीति । गच्छ, नाहं तादिसीनं सतेनपि सहस्सेनपि सतसहस्सेनपि सक्का कम्पेतुं, अयुत्तं ते वुत्तं, कं तथा मम गेहे वसमानाय, सीघं सीघं मे घरा निक्खमाहीति । सा सोतापन्नस्स अरियसावकस्स वचनं सुत्वा ठातुं असक्कोन्ती दारके आदाय निक्खमि, निक्खमित्वा च पन अज्जत्थ वसनट्ठानं अलभमाना “सेट्ठिं खमापेत्वा तत्थेव वसिस्सामी”ति नगरपरिग्गाहकं देवपुत्तं उपसङ्गमित्वा अत्तना कतापराधं आचिक्खित्वा “एहि, मं सेट्ठिस्स सन्तिकं नेत्वा खमापेत्वा वसनट्ठानं दापेही”ति आह । सो “अयुत्तं तथा वुत्तं, नाहं तस्स सन्तिकं गन्तुं उस्सहामी”ति तं पटिक्खिपि । सा चतुन्नं महाराजानं सन्तिकं गन्त्वा तेहिपि पटिक्खित्ता सक्कं देवराजानं उपसङ्गमित्वा तं पर्वति आचिक्खित्वा, “अहं, देव, वसनट्ठानं अलभमाना दारके हत्थेन गहेत्वा अनाथा विचरामि, वसनट्ठानं मे दापेही”ति सुट्ठतरं याचि ।

अथ नं सो “अहम्पि तव कारणा सेट्ठिं वत्तुं न सक्खिस्सामि, एकं पन ते उपायं कथेस्सामी”ति आह । साधु, देव, कथेहीति । गच्छ, सेट्ठिनो आयुत्तकवेसं गहेत्वा सेट्ठिस्स हत्थतो पण्णं आरोपेत्वा वोहारूपजीवीहि गहितं अट्टारसकोटिधनं अत्तनो आनुभावेन सोधेत्वा तुच्छगब्भे पूरेत्वा महासमुद्धं पविट्ठं अट्टारसकोटिधनं अत्थि, अज्जम्पि असुकट्ठाने नाम अस्सामिकं अट्टारसकोटिधनं अत्थि, तं सब्बं संहरित्वा तस्स तुच्छगब्भे पूरेत्वा दण्डकम्मं कत्वा खमापेहीति । सा “साधु, देवा”ति वुत्तनयेनेव तं सब्बं कत्वा पुन तस्स सिरिगब्भं ओभासयमाना आकासे ठत्वा “को एसो”ति वुत्ते अहं ते चतुर्थद्वारकोट्टके अधिवत्था अन्धबालदेवता, मया अन्धबालताय यं तुम्हाकं सन्तिके कथितं, तं मे खमथ । सक्कस्स हि मे वचनेन चतुपण्णासकोटिधनं संहरित्वा तुच्छगब्भपूरणं दण्डकम्मं कत्तं, वसनट्ठानं अलभमाना किलमामीति । अनाथपिण्डिको चिन्तेसि — “अयं देवता ‘दण्डकम्मज्ज मे कत’न्ति वदति, अत्तनो च दोसं पटिजानाति, सम्मासम्बुद्धस्स नं दस्सेस्सामी”ति । सो तं सत्थु सन्तिकं नेत्वा ताव कतकम्मं सब्बं आरोचेसि । देवता सत्थु पादेसु सिरसा निपतित्वा, “भन्ते, यं मया अन्धबालताय तुम्हाकं गुणे अजानित्वा पापकं वचनं वुत्तं, तं मे खमथा”ति सत्थारं खमापेत्वा महासेट्ठिं खमापेसि । सत्था कल्याणपापकानं कम्मानं विपाकवसेन सेट्ठिज्जेव देवतज्ज ओवदन्तो “इध, गहपति, पापपुग्गलोपि याव पापं न पच्चति, ताव भद्रम्पि पस्सति । यदा पनस्स पापं पच्चति, तदा पापमेव पस्सति । भद्रपुग्गलोपि याव भद्रं न पच्चति, ताव पापानि पस्सति । यदा पनस्स भद्रं पच्चति, तदा भद्रमेव पस्सती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

११९. “पापोपि पस्सती भद्रं, याव पापं न पच्चति ।

यदा च पच्चती पापं, अथ पापो पापानि पस्सति ॥

१२०. “भद्रोपि पस्सती पापं, याव भद्रं न पच्चति ।

यदा च पच्चती भद्रं, अथ भद्रो भद्रानि पस्सती”ति ॥

तत्थ पापोति कायदुच्चरितादिना पापकम्मेन युत्तपुग्गलो । सोपि हि पुरिमसुचरितानुभावेन निब्बत्तं सुखं अनुभवमानो भद्रम्पि पस्सति । याव पापं न पच्चतीति यावस्स तं पापकम्मं दिट्ठधम्मे वा सम्पराये वा विपाकं न देति । यदा पनस्स तं दिट्ठधम्मे वा सम्पराये वा विपाकं देति, अथ दिट्ठधम्मे विविधा कम्मकारणा, सम्पराये च अपायदुक्खं अनुभोन्तो सो पापो

पापानियेव पस्सति । दुतियगाथायपि कायसुचरितादिना भद्रकम्मेन युत्तो भद्रो । सोपि हि पुरिमदुच्चरितानुभावेन निब्बत्तं दुक्खं अनुभवमानो **पापं पस्सति** । **याव भद्रं न पच्चतीति** यावस्स तं भद्रं कम्मं दिट्ठधम्मे वा सम्पराये वा विपाकं न देति । **यदा** पन तं विपाकं देति, **अथ** दिट्ठधम्मे लाभसक्कारादिसुखं, सम्पराये च दिब्बसम्पत्तिसुखं अनुभवमानो सो **भद्रो भद्रानियेव पस्सतीति** ।

देसनावसाने सा देवता सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अनाथपिण्डिकसेट्ठिवत्थु चतुत्थं ।

५. असज्जतपरिक्खारभिक्षुवत्थु

मावमज्जेथ पापस्साति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं असज्जतपरिक्खारं भिक्षुं आरब्ध कथेसि ।

सो किर यं किञ्चि मज्जपीठादिभेदं परिक्खारं बहि परिभुज्जित्वा तत्थेव छट्ठेति । परिक्खारो वस्सेनपि आतपेनपि उपचिकादीहिपि विनस्सति । सो भिक्षूहि “ननु, आवुसो, परिक्खारो नाम पटिसामितब्बो”ति वुत्ते “अप्पकं मया कतं, आवुसो, एतं, न एतस्स चित्तं अत्थि, न पित्तं”न्ति वत्था तथेव करोति । भिक्षू तस्स किरियं सत्थु आरोचेसुं । सत्था तं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर त्वं भिक्षु एवं करोसी”ति पुच्छि । सो सत्थारा पुच्छितोपि “किं एतं भगवा अप्पकं मया कतं, न तस्स चित्तं अत्थि, नास्स पित्तं”न्ति तथेव अवमज्जन्तो आह । अथ नं सत्था “भिक्षूहि एवं कातुं न वट्ठति, पापकम्मं नाम ‘अप्पकं’न्ति न अवमज्जितब्बं । अज्झोकासे ठपितज्झि विवटमुखं भाजनं देवे वस्सन्ते किञ्चापि एकबिन्दुना न पूरति, पुनप्पुनं वस्सन्ते पन पूरतेव, एवमेवं पापं करोन्तो पुग्गलो अनुपुब्बेन महन्तं पापरासिं करोती”ति वत्था अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१२१. “मावमज्जेथ पापस्स, न मन्दं आगमिस्सति ।

उदबिन्दुनिपातेन, उदकुम्भोपि पूरति ।

बालो पूरति पापस्स, थोकं थोकम्पि आचिन”न्ति ॥

तत्थ **मावमज्जेथाति** न अवजानेय्य । **पापस्साति** पापं । **न मन्दं आगमिस्सतीति** “अप्पमत्तकं मे पापकं कतं, कदा एतं विपच्चिस्सती”ति एवं पापं नावजानेय्याति अत्थो । **उदकुम्भोपीति** देवे वस्सन्ते मुखं विवरित्वा ठपितं यं किञ्चि कुलालभाजनं यथा तं एकेकस्सापि उदकबिन्दुनो निपातेन अनुपुब्बेन **पूरति**, एवं बालपुग्गलो थोकं थोकम्पि पापं आचिनन्तो करोन्तो वट्ठेन्तो **पापस्स पूरतियेवाति** अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु । सत्थापि “अज्झोकासे सेय्यं सन्थरित्वा पटिपाकतिकं अकरोन्तो इमं नाम आपत्तिमापज्जती”ति (पाचि० १०८-११०) सिक्खापदं पज्जापेसीति ।

असज्जतपरिक्खारभिक्षुवत्थु पज्जमं ।

६. बिळालपादकसेट्ठिवत्थु

मावमज्जेथ पुज्जस्साति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो बिळालपादकसेट्ठिं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिंहि समये सावत्थिवासिनो वग्गबन्धनेन बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दानं देन्ति । अथेकदिवसं सत्था अनुमोदनं करोन्तो एवमाह —

“उपासका इधेकच्चो अत्तनाव दानं देति, परं न समादपेति । सो निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने भोगसम्पदं लभति, नो परिवारसम्पदं । एकच्चो अत्तना दानं न देति, परं समादपेति । सो निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने परिवारसम्पदं लभति, नो भोगसम्पदं । एकच्चो अत्तना च न देति, परञ्च न समादपेति । सो निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने नेव भोगसम्पदं लभति, न परिवारसम्पदं, विधासादो हुत्वा विचरति । एकच्चो अत्तना च देति, परञ्च समादपेति । सो निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने भोगसम्पदञ्चेव लभति, परिवारसम्पदञ्चा”ति ।

अथेको पण्डितपुरिसो तं धम्मदेसनं सुत्वा “अहो अच्छरियमिदं कारणं, अहं दानि उभयसम्पत्तिसंवत्तनिकं कम्मं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा सत्थारं उट्ठाय गमनकाले आह — “भन्ते, स्वे अम्हाकं भिक्खं गणहथा”ति । कित्तकेहि पन ते भिक्खूहि अत्थोति? सब्बभिक्खूहि, भन्तेति । सत्था अधिवासेसि । सोपि गामं पविसित्वा, “अम्मताता, मया स्वातनाय बुद्धप्पमुखो भिक्खुसङ्घो निमन्तितो, यो यत्तकानं भिक्खूनं सक्कोति, सो तत्तकानं यागुआदीनं अत्थाय तण्डुलादीनि देतु, एकस्मिं ठाने पचापेत्वा दानं दस्सामा”ति उग्घोसेन्तो विचरि ।

अथ नं एको सेट्ठि अत्तनो आपणद्वारं सम्पत्तं दिस्वा “अयं अत्तनो पहोनके भिक्खू अनिमन्तेत्वा पन सकलगामं समादपेन्तो विचरती”ति कुज्झित्वा “तया गहितभाजनं आहरा”ति तीहि अङ्गुलीहि गहेत्वा थोके तण्डुले अदासि, तथा मुग्गे, तथा मासेति । सो ततो पट्टाय बिळालपादकसेट्ठि नाम जातो, सप्पिफाणितादीनि देन्तोपि करण्डं कुटे पक्खिपित्वा एकतो कोणं कत्वा बिन्दुं बिन्दुं पग्घरायन्तो थोकथोकमेव अदासि । उपासको अवसेसेहि दिन्नं एकतो कत्वा इमिना दिन्नं विसुंयेव अग्गहेसि । सो सेट्ठि तस्स किरियं दिस्वा “किं नु खो एस मया दिन्नं विसुं गणहाती”ति चिन्तेत्वा तस्स पच्छतो पच्छतो एकं चूळुपट्टाकं पहिणि “गच्छ, यं एस करोति, तं जानाही”ति । सो गन्त्वा “सेट्ठिस्स महप्फलं होतू”ति यागुभत्तपूवानं अत्थाय एकं द्वे तण्डुले पक्खिपित्वा मुग्गमासेपि तेलफाणितादिबिन्दूनिपि सब्बभाजनेसु पक्खिपि । चूळुपट्टाको गन्त्वा सेट्ठिस्स आरोचेसि । तं सुत्वा सेट्ठि चिन्तेसि — “सचे मे सो परिसमज्झे अवण्णं भासिस्सति, मम नामे गहितमत्तेयेव नं पहरित्वा मारेस्सामी”ति निवासनन्तरे छुरिकं बन्धित्वा पुनदिवसे गन्त्वा भत्तगो अट्ठासि । सो पुरिसो बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं परिविसित्वा भगवन्तं आह — “भन्ते, मया महाजनं समादपेत्वा इमं दानं दिन्नं, तत्थ समादपितमनुस्सा अत्तनो अत्तनो बलेन बहूनिपि थोकानिपि तण्डुलादीनि अदंसु, तेसं सब्बेसं महप्फलं होतू”ति । तं सुत्वा सो सेट्ठि चिन्तेसि — “अहं असुकेन नाम अच्छराय गणित्वा तण्डुलादीनि दिन्नानीति मम नामे गहितमत्ते इमं मारेस्सामी”ति आगतो, अयं पन सब्बसङ्गाहिकं कत्वा ‘येहिपि नाळिआदीहि मिनित्वा दिन्नं, येहिपि अच्छराय गहेत्वा दिन्नं, सब्बेसं महप्फलं होतू’ति वदति । सचाहं एवरूपं न खमापेस्सामि, देवदण्डो मम मत्थके पतिस्सती”ति । सो तस्स पादमूले निपज्जित्वा “खमाहि मे, सामी”ति आह । “किं इदं”न्ति च तेन वुत्ते सब्बं तं पवत्ति आरोचेसि । तं किरियं दिस्वा सत्था “किं इदं”न्ति दानवेय्यावटिकं पुच्छि । सो अतीतदिवसतो पट्टाय सब्बं तं पवत्ति आरोचेसि । अथ नं सत्था “एवं किर सेट्ठी”ति पुच्छित्वा, “आम, भन्ते”ति वुत्ते, “उपासक, पुज्जं नाम ‘अप्पक’न्ति न अवमज्जितब्बं, मादिसस्स बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दानं दत्वा ‘अप्पक’न्ति न अवमज्जितब्बं । पण्डितमनुस्सा हि पुज्जं करोन्ता विवटभाजनं विय उदकेन अनुक्कमेन पुज्जेन पूरन्तियेवा”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१२२. “मावमज्जेथ पुज्जस्स, न मन्दं आगमिस्सति ।
 उदबिन्दुनिपातेन, उदकुम्भोपि पूरति ।
 धीरो पूरति पुज्जस्स, थोकं थोकम्पि आचिन”न्ति ॥

तस्सत्थो — पण्डितमनुस्सो पुज्जं कत्वा “अण्णकमत्तं मया कतं, न मन्दं विपाकवसेन आगमिस्सति, एवं परित्तकं कम्मं कहं मं दक्खिस्सति, अहं वा तं कहं दक्खिस्सामि, कदा एतं विपच्चिस्सती”ति एवं पुज्जं मावमज्जेथ न अवजानेय्य । यथा हि निरन्तरं उदबिन्दुनिपातेन विवरित्वा ठपितं कुलालभाजनं पूरति, एवं धीरो पण्डितपुरिसो थोकं थोकम्पि पुज्जं आचिनन्तो पुज्जस्स पूरतीति ।

देसनावसाने सो सेट्ठि सोतापत्तिफलं पापुणि, सम्पत्तपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

बिळालपादकसेट्ठिवत्थु छट्ठं ।

७. महाधनवाणिजवत्थु

वाणिजोवाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो महाधनवाणिजं आरब्ध कथेसि ।

तस्स किर वाणिजस्स गेहे पञ्चसता चोरा ओतारं गवेसमाना ओतारं न लभिसु । अपरेन समयेन वाणिजो पञ्च सकटसतानि भण्डस्स पूरेत्वा भिक्खूनं आरोचापेसि — “अहं असुकट्टानं नाम वाणिज्जत्थाय गच्छामि, ये, अय्या, तं ठानं गन्तुकामा, ते निक्खमन्तु, मग्गे भिक्खाय न किलमिस्सन्ती”ति । तं सुत्वा पञ्चसता भिक्खू तेन सद्धिं मग्गं पटिपज्जिंसु । तेपि चोरा “सो किर वाणिजो निक्खन्तो”ति गन्त्वा अटवियं अट्ठंसु । वाणिजोपि गन्त्वा अटविमुखे एकस्मिं गामे वासं कत्वा द्वे तयोपि दिवसे गोणसकटादीनि संविदहि, तेसं पन भिक्खूनं निबद्धं भिक्खं देतियेव । चोरा तस्मिं अतिचिरायन्ते “गच्छ, तस्स निक्खमनदिवसं जत्वा एही”ति एकं पुरिसं पहिणिसु । सो तं गामं गन्त्वा एकं सहायकं पुच्छि — “कदा वाणिजो निक्खमिस्सती”ति । सो “द्वीहतीहच्चयेना”ति वत्वा “किमत्थं पन पुच्छसी”ति आह । अथस्स सो “मयं पञ्चसता चोरा एतस्सत्थाय अटवियं ठिता”ति आचिक्खि । इतरो “तेन हि गच्छ, सीघं निक्खमिस्सती”ति तं उय्योजेत्वा, “किं नु खो चोरे वारेमि, उदाहु वाणिज”न्ति चिन्तेत्वा, “किं मे चोरेहि, वाणिजं निस्साय पञ्चसता भिक्खू जीवन्ति, वाणिजस्स सज्जं दस्सामी”ति सो तस्स सन्तिकं गन्त्वा “कदा गमिस्सथा”ति पुच्छित्वा “ततियदिवसे”ति वुत्ते मय्हं वचनं करोथ, अटवियं किर तुम्हाकं अत्थाय पञ्चसता चोरा ठिता, मा ताव गमित्थाति । त्वं कथं जानासीति? तेसं अन्तरे मम सहायो अत्थि, तस्स मे कथाय जातन्ति । “तेन हि ‘किं मे एत्तो गतेना’ति निवत्तित्वा गेहमेव गमिस्सामी”ति आह । तस्मिं चिरायन्ते पुन तेहि चोरेहि पेसितो पुरिसो आगन्त्वा तं सहायकं पुच्छित्वा तं पवत्तिं सुत्वा “निवत्तित्वा गेहमेव किर गमिस्सती”ति गन्त्वा चोरानं आरोचेसि । तं सुत्वा चोरा ततो निक्खमित्वा इतरस्मिं मग्गे अट्ठंसु, तस्मिं चिरयन्ते पुनपि ते चोरा तस्स सन्तिकं पुरिसं पेसेसुं । सो तेसं तत्थ ठितभावं जत्वा पुन वाणिजस्स आरोचेसि । वाणिजो “इधापि मे वेकल्लं नत्थि, एवं सन्ते नेव एत्तो गमिस्सामि, न इतो, इधेव भविस्सामी”ति भिक्खूनं सन्तिकं गन्त्वा आह — “भन्ते, चोरा किर मं विलुम्पितुकामा मग्गे ठिता, ‘पुन निवत्तिस्सती’ति सुत्वा इतरस्मिं मग्गे ठिता, अहं एत्तो वा इतो वा अगन्त्वा थोकं इधेव भविस्सामि, भदन्ता इधेव वसितुकामा वसन्तु, गन्तुकामा अत्तनो रुचिं करोन्तू”ति । भिक्खू “एवं सन्ते मयं निवत्तिस्सामी”ति वाणिजं आपुच्छित्वा पुनदेव सावत्थिं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा निसीदिसु । सत्था “किं, भिक्खवे, महाधनवाणिजेन सद्धिं न गमित्था”ति पुच्छित्वा “आम, भन्ते, महाधनवाणिजस्स विलुम्पनत्थाय द्वीसुपि मग्गेसु चोरा

परियुट्टिसु, तेन सो तत्थेव ठितो, मयं पन तं आपुच्छित्वा आगता”ति वुत्ते, “भिक्षवे, महाधनवाणिजो चोरानं अत्थिताय मग्गं परिवज्जेति, जीवितुकामो विय पुरिसो हलाहलं विसं परिवज्जेति, भिक्षुनापि ‘तयो भवा चोरेहि परियुट्टितमग्गसदिसा’ति जत्वा पापं परिवज्जेतुं वट्टती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१२३. “वाणिजोव भयं मग्गं, अप्पसत्थो महद्धनो ।
विसं जीवितुकामोव, पापानि परिवज्जेये”ति ॥

तत्थ भयन्ति भायितब्बं, चोरेहि परियुट्टितत्ता सप्पटिभयन्ति अत्थो । इदं वुत्तं होति — यथा महाधनवाणिजो अप्पसत्थो सप्पटिभयं मग्गं, यथा च जीवितुकामो हलाहलं विसं परिवज्जेति, एवं पण्डितो भिक्षु अप्पमत्तकानिपि पापानि परिवज्जेय्याति ।

देसनावसाने ते भिक्षू सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणिसु, सम्पत्तमहाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

महाधनवाणिजवत्थु सत्तमं ।

८. कुक्कुटमित्तनेसादवत्थु

पाणिहि चेति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो कुक्कुटमित्तं नाम नेसादं आरब्ध कथेसि ।

राजगहे किर एका सेट्ठिधीता वयप्पत्ता सत्तभूमिकपासादस्स उपरि सिरिगब्भे आरक्खणत्थाय एकं परिचारिकं दत्वा मातापितूहि वासियमाना एकदिवसं सायन्हसमये वातपानेन अन्तरवीथिं ओलोकेन्ती पञ्च पाससतानि पञ्च सूलसतानि आदाय मिगे वधित्वा जीवमानं एकं कुक्कुटमित्तं नाम नेसादं पञ्च मिगसतानि वधित्वा तेसं मंसेन महासकटं पूरेत्वा सकटधुरे निसीदित्वा मंसविक्किणनत्थाय नगरं पविसन्तं दिस्वा तस्मिं पटिबद्धचित्ता परिचारिकाय हत्थे पण्णाकारं दत्वा “गच्छ, एतस्स पण्णाकारं दत्वा गमनकालं जत्वा एही”ति पेसेसि । सा गन्त्वा तस्स पण्णाकारं दत्वा पुच्छि — “कदा गमिस्ससी”ति? सो “अज्ज मंसं विक्किणित्वा पातोव असुकद्वारेन नाम निक्खमित्वा गमिस्सामी”ति आह । सा तेन कथितकथं सुत्वा आगन्त्वा तस्सा आरोचेसि । सेट्ठिधीता अत्तना गहेतब्बयुत्तकं वत्थाभरणजातं संविदहित्वा पातोव मलिनवत्थं निवासेत्वा कुटं आदाय दासीहि सद्धि उदकतित्थं गच्छन्ती विय निक्खमित्वा तं ठानं गन्त्वा तस्सागमनं ओलोकेन्ती अट्ठासि । सोपि पातोव सकटं पाजेन्तो निक्खमि । सा तस्स पच्छतो पच्छतो पायासि । सो तं दिस्वा “अहं तं ‘असुकस्स नाम धीता’ति न जानामि, मा मं अनुबन्धि, अम्मा”ति आह । न मं त्वं पक्कोससि, अहं अत्तनो धम्मताय आगच्छामि, त्वं तुण्ही हुत्वा अत्तनो सकटं पाजेहीति । सो पुनप्पुनं तं निवारेतियेव । अथ नं सा आह — “सामि, सिरि नाम अत्तनो सन्तिकं आगच्छन्ती निवारेतुं न वट्टती”ति । सो तस्सा निस्संसयेन आगमनकारणं जत्वा तं सकटं आरोपेत्वा अगमासि । तस्सा मातापितरो इतो चितो च परियेसापेत्वा अपस्सन्ता “मता भविस्सती”ति मतकभत्तं करिंसु । सापि तेन सद्धि संवासमन्वाय पटिपाटिया सत्त पुत्ते विजायित्वा ते वयप्पत्ते घरबन्धनेन बन्धि ।

अथेकदिवसं सत्था पच्चूससमये लोकं वोलोकेन्तो कुक्कुटमित्तं सपुत्तं ससुणिसं अत्तनो जाणजालस्स अन्तो पविट्ठं दिस्वा, “किं नु खो एत”न्ति उपधारेन्तो तेसं पन्नरसन्नम्पि सोतापत्तिमग्गस्स उपनिस्सयं दिस्वा पातोव पत्तचीवरं आदाय तस्स पासट्ठानं अगमासि । तं दिवसं पासे बद्धो एकमिगोपि नाहोसि । सत्था तस्स पासमूले पदवलज्जं दस्सेत्वा पुरतो

एकस्स गुम्बस्स हेट्ठा छायायं निसीदि । कुक्कुटमित्तो पातोव धनुं आदाय पासट्ठानं गन्त्वा आदितो पट्टाय पासे ओलोकयमानो पासे बद्धं एकम्पि मिगं अदिस्वा सत्थु पदवलज्जं अदस । अथस्स एतदहोसि — “को मय्हं बद्धमिगे मोचेन्तो विचरती”ति । सो सत्थरि आघातं बन्धित्वा गच्छन्तो गुम्बमूले निसिन्नं सत्थारं दिस्वा, “इमिना मम मिगा मोचिता भविस्सन्ति, मारेस्सामि न”न्ति धनुं आकट्ठि । सत्था धनुं आकट्ठितुं दत्वा विस्सज्जेतुं नादासि । सो सरं विस्सज्जेतुम्पि ओरोपेतुम्पि असक्कोन्तो फासुकाहि भिज्जन्तीहि विय मुखतो खेळेन पग्घरन्तेन किलन्तरूपो अट्ठासि । अथस्स पुत्ता गेहं गन्त्वा “पिता नो चिरायति, किं नु खो एत”न्ति वत्वा “गच्छथ, ताता, पितु सन्निक”न्ति मातरा पेसिता धनूनि आदाय गन्त्वा पितरं तथाठितं दिस्वा “अयं नो पितु पच्चामित्तो भविस्सती”ति सत्तपि जना धनूनि आकट्ठित्वा बुद्धानुभावेन यथा नेसं पिता ठितो, तथेव अट्ठंसु । अथ नेसं माता “किं नु खो मे पुत्तापि चिरायन्ती”ति वत्वा सत्तहि सुणिसाहि सद्धिं गन्त्वा ते तथाठिते दिस्वा “कस्स नु खो इमे धनूनि आकट्ठित्वा ठिता”ति ओलोकेन्ती सत्थारं दिस्वा बाहा पग्गय्ह — “मा मे पितरं नासेथ, मा मे पितरं नासेथा”ति महासद्धमकासि । कुक्कुटमित्तो तं सद्धं सुत्वा चिन्तेसि — “नट्ठो वतम्हि, ससुरो किर मे एस, अहो मया भारियं कम्मं कत”न्ति । पुत्ताविस्स “अय्यको किर नो एस, अहो भारियं कम्मं कत”न्ति चिन्तयिसु । कुक्कुटमित्तो “अयं ससुरो मे”ति मेत्तचित्तं उपट्ठपेसि, पुत्तापिस्स “अय्यको नो”ति मेत्तचित्तं उपट्ठपेसुं । अथ ते नेसं माता सेट्ठिधीता “खिप्पं धनूनि छट्टेत्वा पितरं मे खमापेथा”ति आह ।

सत्था तेसं मुदुचित्तं जत्वा धनुं ओतारेतुं अदासि । ते सब्बे सत्थारं वन्दित्वा “खमथ नो, भन्ते”ति खमापेत्वा एकमन्तं निसीदिसु । अथ नेसं सत्था अनुपुब्बिं कथं कथेसि । देसनावसाने कुक्कुटमित्तो सद्धिं पुत्तेहि चेव सुणिसाहि च अत्तपज्चदसमो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । सत्था पिण्डाय चरित्वा पच्छाभत्तं विहारं अगमासि । अथ नं आनन्दत्थेरो पुच्छि — “भन्ते, कहं गमित्था”ति । कुक्कुटमित्तस्स सन्निकं, आनन्दाति । पाणातिपातकम्मस्स वो, भन्ते, अकारको कतोति । आमानन्द, सो अत्तपज्चदसमो अचलसद्धाय पतिट्ठाय तीसु रतनेसु निक्कङ्खो हुत्वा पाणातिपातकम्मस्स अकारको जातोति । भिक्खू आहंसु — “ननु, भन्ते, भरियापिस्स अत्थी”ति । आम, भिक्खवे, सा कुलगहे कुमारिका हुत्वा सोतापत्तिफलं पत्ताति । भिक्खू कथं समुट्ठापेसुं “कुक्कुटमित्तस्स किर भरिया कुमारिककाले एव सोतापत्तिफलं पत्वा तस्स गेहं गन्त्वा सत्त पुत्ते लभि, सा एत्तकं कालं सामिकेन ‘धनुं आहर, सरे आहर, सत्ति आहर, सूलं आहर, जालं आहरा’ति वुच्चमाना तानि अदासि । सोपि ताय दिन्नानि आदाय गन्त्वा पाणातिपातं करोति, किं नु खो सोतापन्नापि पाणातिपातं करोन्ती”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “न, भिक्खवे, सोतापन्ना पाणातिपातं करोन्ति, सा पन ‘सामिकस्स वचनं करोमी’ति तथा अकासि । ‘इदं गहेत्वा एस गन्त्वा पाणातिपातं करोतू’ति तस्सा चित्तं नत्थि । पाणितलस्मिज्जि वणे असति विसं गणहन्तस्स तं विसं अनुडहितुं न सक्कोति, एवमेवं अकुसलचेतनाय अभावेन पापं अकरोन्तस्स धनुआदीनि नीहरित्वा ददतोपि पापं नाम न होती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१२४: “पाणिमि चे वणो नास्स, हरेय्य पाणिना विसं ।

नाब्बणं विसमन्वेति, नत्थि पापं अकुब्बतो”ति ॥

तत्थ नास्साति न भवेय्य । हरेय्याति हरितुं सक्कुणेय्य । किं कारणा? यस्मा नाब्बणं विसमन्वेति अवणज्जि पाणिं विसं अन्वेतुं न सक्कोति, एवमेव धनुआदीनि नीहरित्वा देन्तस्सापि अकुसलचेतनाय अभावेन पापं अकुब्बतो पापं नाम नत्थि, अवणं पाणिं विसं विय नास्स चित्तं पापं अनुगच्छतीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अपरेन समयेन भिक्खू कथं समुद्वापेसुं — “को नु खो कुक्कुटमित्तस्स सपुत्तस्स ससुणिसस्स सोतापत्तिमग्गस्सूपनिस्सयो, केन कारणेन नेसादकुले निब्बत्तो”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, भिक्खवे, अतीते कस्सपदसबलस्स धातुचेतियं संविदहन्ता एवमाहंसु — “किं नु खो इमस्स चेतियस्स मत्तिका भविस्सति, किं उदक”न्ति । अथ नेसं एतदहोसि — “हरितालमनोसिला मत्तिका भविस्सति, तिलतेलं उदक”न्ति । ते हरितालमनोसिला कोट्टेत्वा तिलतेलेन संसन्दित्वा इट्ठकाय घटेत्वा सुवण्णेन खचित्वा अन्तो चिनिंसु, बहिमुखे पन एकग्घनसुवण्णइट्ठकाव अहेसुं । एकेका सतसहस्सग्घनिका अहोसि । ते याव धातुनिधाना चेतिये निट्ठिते चिन्तयिंसु — “धातुनिधानकाले बहुना धनेन अत्थो, कं नु खो जेट्ठकं करोमा”ति ।

अथेको गामवासिको सेट्ठि “अहं जेट्ठको भविस्सामी”ति धातुनिधाने एकं हिरञ्जकोटिं पक्खिपि । तं दिस्वा रट्ठवासिनो “अयं नगरसेट्ठि धनमेव संहरति, एवरूपे चेतिये जेट्ठको भवितुं न सक्कोति, गामवासी पन कोटिधनं पक्खिपित्वा जेट्ठको जातो”ति उज्झायिंसु । सो तेसं कथं सुत्वा “अहं द्वे कोटियो दत्त्वा जेट्ठको भविस्सामी”ति द्वे कोटियो अदासि । इतरो “अहमेव जेट्ठको भविस्सामी”ति तिस्रो कोटियो अदासि । एवं वट्ठेत्वा वट्ठेत्वा नगरवासी अट्ठ कोटियो अदासि । गामवासिनो पन गेहे नवकोटिधनमेव अत्थि, नगरवासिनो चत्तालीसकोटिधनं । तस्मा गामवासी चिन्तेसि — “सचाहं नव कोटियो दस्सामि, अयं दस कोटियो दस्सामी”ति वक्खति, अथ मे निद्धनभावो पज्जायिस्सती”ति । सो एवमाह — “अहं एत्तकञ्च धनं दस्सामि, सपुत्तदारो च चेतियस्स दासो भविस्सामी”ति सत्त पुत्ते सत्त सुणिसायो भरियञ्च गहेत्वा अत्तना सद्धिं चेतियस्स निय्यादेसि । रट्ठवासिनो “धनं नाम सक्का उप्पादेतुं, अयं पन सपुत्तदारो अत्तानं निय्यादेसि, अयमेव जेट्ठको होतू”ति तं जेट्ठकं करिंसु । इति ते सोळसपि जना चेतियस्स दासा अहेसुं । रट्ठवासिनो पन ते भुजिस्से अकंसु । एवं सन्तेपि चेतियमेव पटिजगित्वा यावतायुकं ठत्वा ततो चुता देवलोके निब्बत्तिंसु । तेसु एकं बुद्धन्तरं देवलोके वसन्तेसु इमस्मिं बुद्धुप्पादे भरिया ततो चवित्वा राजगहे सेट्ठिनो धीता हुत्वा निब्बत्ति । सा कुमारिकाव हुत्वा सोतापत्तिफलं पापुणि । अदिट्ठसच्चस्स पन पटिसन्धि नाम भारियाति तस्सा सामिको सम्परिवत्तमानो गन्त्वा नेसादकुले निब्बत्ति । तस्स सह दस्सनेनेव सेट्ठिधीतरं पुब्बसिनेहो अज्झोत्थरि । वुत्तमि चेतं —

“पुब्बेव सन्निवासेन, पच्चुप्पन्नहितेन वा ।

एवं तं जायते पेमं, उप्पलंव यथोदके”ति ॥ (जा० १.२.१७४) ।

सा पुब्बसिनेहेनेव नेसादकुलं अगमासि । पुत्तापिस्सा देवलोका चवित्वा तस्सा एव कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्हिंसु, सुणिसायोपिस्सा तत्थ तत्थ निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता तेसंयेव गेहं अगमंसु । एवं ते सब्बेपि तदा चेतियं पटिजगित्वा तस्स कम्मस्सानुभावेन सोतापत्तिफलं पत्ताति ।

कुक्कुटमित्तनेसादवत्थु अट्ठमं ।

९. कोकसुनखलुद्दकवत्थु

यो अप्पदुट्ठस्साति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो कोकं नाम सुनखलुद्दकं आरब्ध कथेसि ।

सो किर एकदिवसं पुब्बहसमये धनुं आदाय सुनखपरिवुतो अरञ्जं गच्छन्तो अन्तरामग्गे एकं पिण्डाय पविसन्तं

भिक्षुं दिस्वा कुञ्जित्वा “काळकण्णि मे दिट्ठो, अज्ज किञ्चि न लभिस्सामी”ति चिन्तेत्वा पक्कामि । थेरोपि गामे पिण्डाय चरित्वा कतभत्तकिच्चो पुन विहारं पायासि । इतरोपि अरज्जे विचरित्वा किञ्चि अलभित्वा पच्चागच्छन्तो पुन थेरं दिस्वा “अज्जाहं इमं काळकण्णिं दिस्वा अरज्जं गतो किञ्चि न लभिं, इदानी मे पुनपि अभिमुखो जातो, सुनखेहि नं खादापेस्सामी”ति सज्जं दत्वा सुनखे विस्सज्जेसि । थेरोपि “मा एवं करि उपासका”ति याचि । सो “अज्जाहं तव सम्मुखीभूतत्ता किञ्चि नालत्थं, पुनपि मे सम्मुखीभावमागतोसि, खादापेस्सामेव तं”न्ति वत्वा सुनखे उय्योजेसि । थेरो वेगेन एकं रुक्खं अभिरुहित्वा पुरिसप्पमाणे ठाने निसीदि । सुनखा रुक्खं परिवारेसुं । लुद्धको गन्त्वा “रुक्खं अभिरुहतोपि ते मोक्खो नत्थी”ति तं सरतुण्डेन पादतले विज्झि । थेरो “मा एवं करोही”ति तं याचयेव । इतरो तस्स याचनं अनादियित्वा पुनपुनं विज्झियेव । थेरो एकस्मिं पादतले विज्झियमाने तं उक्खिपित्वा दुतियं पादं ओलम्बित्वा तस्मिं विज्झियमाने तम्पि उक्खिपति, एवमस्स सो याचनं अनादियित्वाव द्वेपि पादतलानि विज्झियेव । थेरस्स सरीरं उक्काहि आदितं विय अहोसि । सो वेदनानुवत्तिको हुत्वा सतिं पच्चुपट्टापेतुं नासक्खि, पारुतचीवरं भस्सन्तम्पि न सल्लक्खेसि । तं पतमानं कोकं सीसतो पट्टाय परिक्खिपन्तमेव पति । सुनखा “थेरो पतितो”ति सज्जाय चीवरन्तरं पविसित्वा अत्तनो सामिकं लुज्जित्वा खादन्ता अट्ठिमत्तावसेसं करिंस्सु । सुनखा चीवरन्तरतो निक्खमित्वा बहि अट्ठंस्सु ।

अथ नेसं थेरो एकं सुखदण्डकं भज्जित्वा खिपि । सुनखा थेरं दिस्वा “सामिकोव अम्हेहि खादितो”ति जत्वा अरज्जं पविसिंस्सु । थेरो कुक्कुच्चं उप्पादेसि “मम चीवरन्तरं पविसित्वा एस नट्ठो, अरोगं नु खो मे सीलं”न्ति । सो रुक्खा ओतरित्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा आदितो पट्टाय सब्बं तं पवत्ति आरोचेत्वा — “भन्ते, मम चीवरं निस्साय सो उपासको नट्ठो, कच्चि मे अरोगं सीलं, अत्थि मे समणभावो”ति पुच्छि । सत्था तस्स वचनं सुत्वा “भिक्षु अरोगं ते सीलं, अत्थि ते समणभावो, सो अप्पदुट्ठस्स पदुस्सित्वा विनासं पत्तो, न केवलज्ज इदानीव, अतीतेपि अप्पदुट्ठानं पदुस्सित्वा विनासं पत्तोयेवा”ति वत्वा तमत्थं पकासेन्तो अतीतं आहरि —

अतीते किरको वेज्जो वेज्जकम्मत्थाय गामं विचरित्वा किञ्चि कम्मं अलभित्वा छातज्झित्तो निक्खमित्वा गामद्वारे सम्बहुले कुमारके कीळन्ते दिस्वा “इमे सप्पेन डंसापेत्वा तिकिच्छित्वा आहारं लभिस्सामी”ति एकस्मिं रुक्खबिले सीसं निहरित्वा निपन्नं सप्पं दस्सेत्वा, “अम्भो, कुमारका एसो साळिकपोतको, गण्हथ न”न्ति आह । अथेको कुमारको सप्पं गीवायं दळ्हं गहेत्वा नीहरित्वा तस्स सप्पभावं जत्वा विरवन्तो अविदूरे ठितस्स वेज्जस्स मत्थके खिपि । सप्पो वेज्जस्स खन्धट्टिकं परिक्खिपित्वा दळ्हं डंसित्वा तत्थेव जीवितक्खयं पापेसि, एवमेस कोको सुनखलुद्धको पुब्बेपि अप्पदुट्ठस्स पदुस्सित्वा विनासं पत्तोयेवाति ।

सत्था इमं अतीतं आहरित्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१२५. “यो अप्पदुट्ठस्स नरस्स दुस्सति, सुद्धस्स पोसस्स अनङ्गणस्स ।

तमेव बालं पच्चेति पापं, सुखुमो रज्जो पटिवातंव खित्तो”ति ॥

तत्थ अप्पदुट्ठस्साति अत्तनो वा सब्बसत्तानं वा अदुट्ठस्स । नरस्साति सत्तस्स । दुस्सतीति अपरज्झति । सुद्धस्साति निरपराधस्सेव । पोसस्साति इदम्पि अपरेनाकारेण सत्ताधिवचनमेव । अनङ्गणस्साति निक्किलेसस्स । पच्चेतीति पतिएति । पटिवातन्ति यथा एकेन पुरिसेन पटिवाते ठितं पहरितुकामताय खित्तो सुखुमो रज्जोति तमेव पुरिसं पच्चेति, तस्सेव उपरि पतति, एवमेव यो पुगलो अपदुट्ठस्स पुरिसस्स पाणिप्पहरादीनि ददन्तो पदुस्सति, तमेव बालं दिट्ठेव धम्मे, सम्पराये वा निरयादीसु विपच्चमानं तं पापं विपाकदुक्खवसेन पच्चेतीति अत्थो ।

देसनावसाने सो भिक्खु अरहत्ते पतिट्ठहि, सम्पत्तपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

कोकसुनखलुद्धकवत्थु नवमं ।

१०. मणिकारकुलूपकतिस्सत्थेरवत्थु

गब्भमेकेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो मणिकारकुलूपकं तिस्सत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

सो किर थेरो एकस्स मणिकारस्स कुले द्वादस वस्सानि भुञ्जि । तस्मिं कुले जयम्पतिका मातापितुद्वाने ठत्वा थेरं पटिजग्गिंसु । अथेकदिवसं सो मणिकारो थेरस्स पुरतो मंसं छिन्दन्तो निसिन्नो होति । तस्मिं खणे राजा पसेनदि कोसलो एकं मणिरतनं “इमं धोवित्वा विज्झित्वा पहिणतू”ति पेसेसि । मणिकारो सलोहितेनेव हत्थेन तं पटिग्गहेत्वा पेळाय उपरि ठपेत्वा हत्थधोवनत्थं अन्तो पविंसि । तस्मिं पन गेहे पोसावनियकोच्चसकुणो अत्थि । सो लोहितगन्धेन मंससज्जाय तं मणिं थेरस्स पस्सन्तस्सेव गिलि । मणिकारो आगन्त्वा मणिं अपस्सन्तो “मणि केन गहितो”ति भरियच्च पुत्तके च पटिपाटिया पुच्छित्वा तेहि “न गणहामा”ति वुत्ते “थेरेन गहितो भविस्सती”ति । चिन्तेत्वा भरियाय सद्धि मन्तेसि — “थेरेन मणि गहितो भविस्सती”ति । सा, सामि, मा एवं अवच, एत्तकं कालं मया थेरस्स न किञ्चि वज्जं दिट्ठपुब्बं, न सो मणिं गणहातीति । मणिकारो थेरं पुच्छि — “भन्ते, इमस्मिं ठाने मणिरतनं तुम्हेहि गहित”न्ति । न गणहामि, उपासकाति । भन्ते, न इध अज्जो अत्थि, तुम्हेहियेव गहितो भविस्सति, देथ मे मणिरतनन्ति । सो तस्मिं असम्पटिच्छन्ते पुन भरियं आह — “थेरेनेव मणि गहितो, पीळेत्वा नं पुच्छिस्सामी”ति । सा, सामि, मा नो नासयि, वरं अम्हेहि दासब्बं उपगन्तुं, न च थेरं एवरूपं वत्तुन्ति । सो “सब्बेव मयं दासत्तं उपगच्छन्ता मणिमूलं न अग्घामा”ति रज्जुं गहेत्वा थेरस्स सीसं वेठेत्वा दण्डेन घट्टेसि । थेरस्स सीसतो च कण्णनासाहि च लोहितं पग्घरि, अक्खीनि निक्खमनाकारप्पत्तानि अहेसुं, सो वेदनापमत्तो भूमियं पति । कोच्चो लोहितगन्धेना गन्त्वा लोहितं पिवि । अथ नं मणिकारो थेरे उप्पन्नकोधवेगेन “त्वं किं करोसी”ति पादेन पहरित्वा खिपि । सो एकप्पहारेनेव मरित्वा उत्तानो अहोसि ।

थेरो तं दिस्वा, उपासक, सीसे वेठनं ताव मे सिथिलं कत्वा इमं कोच्चं ओलोकेहि “मतो वा, नो वा”ति । अथ नं सो आह — “एसो विय त्वम्पि मरिस्ससी”ति । उपासक, इमिना सो मणि गिलितो, सचे अयं न अमरिस्सा, न ते अहं मरन्तोपि मणिं आचिक्खिस्सन्ति । सो तस्स उदरं फालेत्वा मणिं दिस्वा पवेधेन्तो संविग्गमानसो थेरस्स पादमूले निपज्जित्वा “खमथ, मे, भन्ते, अजानन्तेन मया कत”न्ति आह । उपासक, नेव तुय्हं दोसो अत्थि, न मय्हं, वट्टस्सेवेस दोसो, खमामि तेति । भन्ते, सचे मे खमथ, पकतिनियामेनेव मे गेहे निसीदित्वा भिक्खं गणहथाति । “उपासक, न दानाहं इतो पट्टाय परेसं गेहस्स अन्तोछदनं पविसिस्सामि, अन्तोगेहपवेसनस्सेव हि अयं दोसो, इतो पट्टाय पादेसु आवहन्तेसु गेहद्वारे ठितोव भिक्खं गणिहस्सामी”ति वत्वा धुतङ्गं समादाय इमं गाथमाह —

“पच्चति मुनिनो भत्तं, थोकं थोकं कुले कुले ।

पिण्डिकाय चरिस्सामि, अत्थि जङ्घबलं ममा”ति ॥ (थेरगा० २४८) —

इदच्च पन वत्वा थेरो तेनेव ब्याधिना न चिरस्सेव परिनिब्बायि । कोच्चो मणिकारस्स भरियाय कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गणिह । मणिकारो कालं कत्वा निरये निब्बत्ति । मणिकारस्स भरिया थेरे मुदुचित्ताय कालं कत्वा देवलोके निब्बत्ति । भिक्खू सत्थारं तेसं अभिसम्परायं पुच्छिंसु । सत्था, “भिक्खवे, इधेकच्चे गब्भे निब्बत्तन्ति, एकच्चे पापकारिनो निरये निब्बत्तन्ति,

एकच्चे कतकल्याणा देवलोके निब्बत्तन्ति, अनासवा पन परिनिब्बायन्ती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१२६. “गब्भमेके उप्पज्जन्ति, निरयं पापकम्मिनो ।

सगं सुगतिनो यन्ति, परिनिब्बन्ति अनासवा”ति ॥

तत्थ गब्भन्ति इध मनुस्सगब्भोव अधिप्पेतो । सेसमेत्थ उत्तानत्थमेव ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

मणिकारकुलूपकतिस्सत्थेरवत्थु दसमं ।

११. तयोजनवत्थु

न अन्तलिक्खेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो तयो जने आरब्ध कथेसि ।

सत्थरि किर जेतवने विहरन्ते सम्बहुला भिक्खू सत्थु दस्सनत्थाय आगच्छन्ता एकं गामं पिण्डाय पविसिंसु । गामवासिनो ते सम्पत्ते आदाय आसनसालाय निसीदापेत्वा यागुखज्जकं दत्वा पिण्डपातवेलं आगमयमाना धम्मं सुणन्ता निसीदिंसु । तस्मिं खणे भत्तं पचित्वा सूपव्यज्जनं धूपयमानाय एकिस्सा इत्थिया भाजनतो अग्गिजाला उट्टुहित्वा छदनं गणिह । ततो एकं तिणकरळं उट्टुहित्वा जलमानं आकासं पक्खन्दि । तस्मिं खणे एको काको आकासेन गच्छन्तो तत्थ गीवं पवेसेत्वा तिणवल्लिवेठितो झायित्वा गाममज्झे पति । भिक्खू तं दिस्वा “अहो भारियं कम्मं, पस्सथावुसो, काकेन पत्तं विप्पकारं, इमिना कतकम्मं अज्जत्र सत्थारा को जानिस्सति, सत्थारमस्स कम्मं पुच्छिस्सामा”ति चिन्तेत्वा पक्कमिंसु ।

अपरेसम्पि भिक्खूनां सत्थु दस्सनत्थाय नावं अभिरुह गच्छन्तानं नावा समुद्धे निच्चला अट्टासि । मनुस्सा “काळकण्णिना एत्थ भवितब्ब”न्ति सलाकं विचारेसुं । नाविकस्स च भरिया पठमवये ठिता दस्सनीया पासादिका, सलाका तस्सा पापुणि । “सलाकं पुन विचारेथा”ति वत्वा यावततियं विचारेसुं, तिक्खत्तुम्पि तस्सा एव पापुणि । मनुस्सा “किं, सामी”ति नाविकस्स मुखं ओलोकेसुं । नाविको “न सक्का एकिस्सा अत्थाय महाजनं नासेतुं, उदके नं खिपथा”ति आह । सा गहेत्वा उदके खिपियमाना मरणभयतज्जिता विरवं अकासि । तं सुत्वा नाविको को अत्थो इमिस्सा आभरणेहि नट्टेहि, सब्बाभरणानि ओमुज्जित्वा एकं पिलोतिकं निवासापेत्वा छट्ठेथ नं, अहं पनेतं उदकपिट्ठे प्लवमानं दट्ठुं न सक्खिस्सामी तस्मा यथा नं अहं न पस्सामि, तथा एकं वालुककुटं गीवाय बन्धित्वा समुद्धे खिपथाति । ते तथा करिंसु । तम्पि पतितट्टानेयेव मच्छकच्छपा विलुम्पिंसु । भिक्खू तं पवत्तिं जत्वा “ठपेत्वा सत्थारं को अज्जो एतिस्सा इत्थिया कतकम्मं जानिस्सति, सत्थारं तस्सा कम्मं पुच्छिस्सामा”ति इच्छितट्टानं पत्वा नावातो ओरुह पक्कमिंसु ।

अपरेपि सत्त भिक्खू सत्थु दस्सनत्थाय गच्छन्ता सायं एकं विहारं पविसित्वा वसनट्टानं पुच्छिंसु । एकस्मिञ्च लेणे सत्त मज्जा होन्ति । तेसं तदेव लभित्वा तत्थ निपन्नानं रत्तिभागे कूटागारमतो पासाणो पवट्टमानो आगन्त्वा लेणद्वारं पिदहि । नेवासिका भिक्खू “मयं इमं लेणं आगन्तुकभिक्खूनां पापयिम्हा, अयञ्च महापासाणो लेणद्वारं पिदहन्तो अट्टासि, अपनेस्साम न”न्ति समन्ता सत्तहि गामेहि मनुस्से सन्निपातेत्वा वायमन्तापि ठाना चालेतुं नासक्खिंसु । अन्तो पविट्ठभिक्खूपि वायमिंसुयेव । एवं सन्तेपि सत्ताहं पासाणं चालेतुं नासक्खिंसु । आगन्तुका सत्ताहं छातज्जत्ता महादुक्खं

अनुभविंसु। सत्तमे दिवसे पासाणो सयमेव पवट्टित्वा अपगतो। भिक्खू निक्खमित्वा “अम्हाकं इमं पापं अज्जत्र सत्थारा को जानिस्सति, सत्थारं पुच्छिस्सामा”ति चिन्तेत्वा पक्कमिंसु। ते पुरिमेहि सद्धिं अन्तरामगगे समागन्त्वा सब्बे एकतोव सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्ना सत्थारा कतपटिसन्थारा अत्तना अत्तना दिट्ठानुभूतानि कारणानि पटिपाटिया पुच्छिंसु।

सत्थापि तेसं पटिपाटिया एवं ब्याकासि — “भिक्खवे, सो ताव काको अत्तना कतकम्ममेव अनुभोसि। अतीतकाले हि बाराणसियं एको कस्सको अत्तनो गोणं दमेन्तो दमेतुं नासक्खि। सो हिस्स गोणो थोकं गन्त्वा निपज्जि, पोथेत्वा उट्ठापितोपि थोकं गन्त्वा पुनपि तथेव निपज्जि। सो वायमित्वा तं दमेतुं असक्कोन्तो कोधाभिभूतो हुत्वा ‘इतो दानि पट्ठाया सुखं निपज्जिस्ससी’ति पलालपिण्डं विय करोन्तो पलालेन तस्स गीवं पलिवेठेत्वा अग्गिमदासि, गोणो तथेव झायित्वा मतो। तदा, भिक्खवे, तेन काकेन तं पापकम्मं कतं। सो तस्स विपाकेन दीघरत्तं निरये पच्चित्वा विपाकावसेसेन सत्तक्खत्तुं काकयोनियं निब्बत्तित्वा एवमेव आकासे झायित्वाव मतो”ति।

सापि, भिक्खवे, इत्थी अत्तना कतकम्ममेव अनुभोसि। सा हि अतीते बाराणसियं एकस्स गहपतिकस्स भरिया उदकहरणकोट्टनपचनादीनि सब्बकिच्चाणि सहत्थेनेव अकासि। तस्सा एको सुनखो तं गेहे सब्बकिच्चाणि कुरुमानं ओलोकेन्तोव निसीदति। खेत्ते भत्तं हरन्तिया दारुपण्णादीनं वा अत्थाय अरज्जं गच्छन्तिया ताय सद्धियेव गच्छति। तं दिस्वा दहरमनुस्सा “अम्भो निक्खन्तो सुनखलुद्धको, अज्ज मयं मंसेन भुज्जिस्सामा”ति उप्पण्डेन्ति। सा तेसं कथाय मङ्कु हुत्वा सुनखं लेडुदण्डादीहि पहरित्वा पलापेति, सुनखो निवत्तित्वा पुन अनुबन्धति। सो किरस्सा ततिये अत्तभावे भत्ता अहोसि, तस्मा सिनेहं छिन्दितुं न सक्कोति। किञ्चापि हि अनमतगगे संसारे जाया वा पति वा अभूतपुब्बा नाम नत्थि, अविदूरे पन अत्तभावे जातकेसु अधिमत्तो सिनेहो होति, तस्मा सो सुनखो तं विजहितुं न सक्कोति। सा तस्स कुज्झित्वा खेत्तं सामिकस्स यागुं हरमाना रज्जुं उच्छङ्गे ठपेत्वा अगमासि, सुनखो तायेव सद्धिं गतो। सा सामिकस्स यागुं दत्वा तुच्छकुटं आदाय एकं उदकट्टानं गन्त्वा कुटं वालुकाय पूरेत्वा समीपे ओलोकेत्वा ठितस्स सुनखस्स सदमकासि। सुनखो “चिरस्सं वत मे अज्ज मधुरकथा लब्धा”ति नङ्कुट्टं चालेन्तो तं उपसङ्कमि। सा तं गीवायं दळ्हं गहेत्वा एकाय रज्जुकोटिया कुटं बन्धित्वा एकं रज्जुकोटिं सुनखस्स गीवायं बन्धित्वा कुटं उदकाभिमुखं पवट्टेसि। सुनखो कुटं अनुबन्धन्तो उदके पतित्वा तथेव कालमकासि। सा तस्स कम्मस्स विपाकेन दीघरत्तं निरये पच्चित्वा विपाकावसेसेन अत्तभावसते वालुककुटं गीवायं बन्धित्वा उदके पक्खित्ता कालमकासीति।

तुम्हेहिपि, भिक्खवे, अत्तना कतकम्ममेव अनुभूतं। अतीतस्मिहि बाराणसिवासिनो सत्त गोपालकदारका एकस्मिं अटविपदेसे सत्ताहवारेन गावियो विचरन्ता एकदिवसं गावियो विचारेत्वा आगच्छन्ता एकं महागोधं दिस्वा अनुबन्धिंसु। गोधा पलायित्वा एकं वम्मिकं पाविसि। तस्स पन वम्मिकस्स सत्त छिद्धानि, दारका “मयं दानि गहेतुं न सक्खिस्साम, स्वे आगन्त्वा गण्हिस्सामा”ति एकेको एकेकं साखभङ्गमुट्ठिं आदाय सत्तपि जना सत्त छिद्धानि पिदहित्वा पक्कमिंसु। ते पुनदिवसे तं गोधं अमनसिकत्वा अज्जस्मिं पदेसे गावियो विचारेत्वा सत्तमे दिवसे गावियो आदाय गच्छन्ता तं वम्मिकं दिस्वा सतिं पटिलभित्वा “का नु खो तस्सा गोधाय पवत्ती”ति अत्तना अत्तना पिदहितानि छिद्धानि विवरिंसु। गोधा जीविते निरालया हुत्वा अट्टिचम्मावसेसा पवेधमाना निक्खमि। ते तं दिस्वा अनुकम्पं कत्वा “मा नं मारेथ, सत्ताहं छिन्नभत्ता जाता”ति तस्सा पिट्ठिं परिमज्जित्वा “सुखेन गच्छाही”ति विस्सज्जेसुं। ते गोधाय अमारितत्ता निरये ताव न पच्चिंसु। ते पन सत्त जना एकतो हुत्वा चुट्टससु अत्तभावेसु सत्त सत्त दिवसानि छिन्नभत्ता अहेसुं। तदा, भिक्खवे, तुम्हेहि सत्तहि गोपालकेहि हुत्वा तं कम्मं कतन्ति। एवं सत्था तेहि पुट्टपुट्टं पज्जं ब्याकासि।

अथेको भिक्खु सत्थारं आह — “किं पन, भन्ते, पापकम्मं कत्वा आकासे उप्पतितस्सपि समुद्धं पक्खन्दस्सापि पब्बतन्तरं पविट्ठस्सापि मोक्खो नत्थी”ति । सत्था “एवमेतं, भिक्खवे, आकासादीसुपि एकपदेसोपि नत्थि, यत्थ ठितो पापकम्मतो मुच्चेय्या”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१२७. “न अन्तलिक्खे न समुद्धमज्झे, न पब्बतानं विवरं पविस्स ।

न विज्जती सो जगतिप्पदेसो, यत्थट्ठितो मुच्चेय्य पापकम्मा”ति ॥

तस्सत्थो — सचे हि कोचि “इमिना उपायेन पापकम्मतो मुच्चिस्सामी”ति अन्तलिक्खे वा निसीदेय्य, चतुरासीतियोजनसहस्सगम्भीरं महासमुद्धं वा पविसेय्य, पब्बतन्तरे वा निसीदेय्य, नेव पापकम्मतो मुच्चेय्य । पुरत्थिमादीसु जगतिपदेसेसु पथवीभागेषु न सो वालगगमत्तोपि ओकासो अत्थि, यत्थ ठितो पापकम्मतो मुच्चितुं सक्कुण्येय्याति ।

देसनावसाने ते भिक्खू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु, सम्पत्तमहाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

तयोजनवत्थु एकादसमं ।

१२. सुप्पबुद्धसक्यवत्थु

न अन्तलिक्खेति इमं धम्मदेसनं सत्था निग्रोधारामे विहरन्तो सुप्पबुद्धं सक्कं आरब्ध कथेसि ।

सो किर “अयं मम धीतरं छुट्टेत्वा निक्खन्तो च, मम पुत्तं पब्बाजेत्वा तस्स वेरिट्ठाने ठितो चा”ति इमेहि द्वीहि कारणेहि सत्थरि आघातं बन्धित्वा एकदिवसं “न दानिस्स निमन्तनट्ठानं गन्त्वा भुज्जितुं दस्सामी”ति गमनमगं पिदहित्वा अन्तरवीथियं सुरं पिवन्तो निसीदि । अथस्स सत्थरि भिक्खुसङ्घपरिवुत्ते तं ठानं आगते “सत्था आगतो”ति आरोचेसुं । सो आह — “पुरतो गच्छाति तस्स वदेथ, नायं मया महल्लकतरो, नास्स मगं दस्सामी”ति पुनप्पुनं वुच्चमानोपि तथेव वत्वा निसीदि । सत्था मातुलस्स सन्निका मगं अलभित्वा ततो निवत्ति । सोपि एकं चरपुरिसं पेसेसि “गच्छ, तस्स कथं सुत्वा एही”ति । सत्थापि निवत्तन्तो सितं कत्वा आनन्दत्थेरेन “को नु खो, भन्ते, सितस्स पातुकम्मस्स पच्चयो”ति पुट्ठो आह — “पस्ससि, आनन्द, सुप्पबुद्ध”न्ति । पस्सामि, भन्तेति । भारियं तेन कम्मं कतं मादिसस्स बुद्धस्स मगं अदेन्तेन, इतो सत्तमे दिवसे हेट्ठापासादे सोपानपादमूले पथविं पविसिस्सतीति । चरपुरिसो तं कथं सुत्वा सुप्पबुद्धस्स सन्निकं गन्त्वा “किं मम भागिनेय्येन निवत्तन्तेन वुत्त”न्ति पुट्ठो यथासुतं आरोचेसि । सो तस्स वचनं सुत्वा “न दानि मम भागिनेय्यस्स कथाय दोसो अत्थि, अद्धा यं सो वदति, तं तथेव होति । एवं सन्तेपि नं इदानीं मुसावादेन निग्गण्हिस्सामि । सो हि मं ‘सत्तमे दिवसे पथविं पविसिस्सती’ति अनियमेन अवत्वा ‘हेट्ठापासादे सोपानपादमूले पथविं पविसिस्सती’”ति आह । “इतो दानि पट्ठायाहं तं ठानं न गमिस्सामि, अथ नं तस्मिं ठाने पथविं अपविसित्वा मुसावादेन निग्गण्हिस्सामी”ति अत्तनो उपभोगजातं सब्बं सत्तभूमिकपासादस्स उपरि आरोपेत्वा सोपानं हरापेत्वा द्वारं पिदहापेत्वा एकेकस्मिं द्वारे द्वे द्वे मल्ले ठपेत्वा “सचाहं पमादेन हेट्ठा ओरोहितुकामो होमि, निवारेय्याथ म”न्ति वत्वा सत्तमे पासादतले सिरिगब्भे निसीदि । सत्था तं पवत्तिं सुत्वा, “भिक्खवे, सुप्पबुद्धो न केवलं पासादतले वेहासं उप्पतित्वा आकासे वा निसीदतु, नावाय वा समुद्धं पक्खन्दतु, पब्बतन्तरं वा पविसतु, बुद्धानं कथाय द्विधाभावो नाम नत्थि, मया वुत्तट्ठानेयेव सो पथविं पविसिस्सती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१२८. “न अन्तलिक्खे न समुद्धमज्झे, न पब्बतानं विवरं पविस्स ।
न विज्जती सो जगतिप्पदेसो, यत्थट्ठितं नप्पसहेय्य मच्चू”ति ॥

तत्थ यत्थ ठितं नप्पसहेय्य, मच्चूति यस्मिं पदेसे ठितं मरणं नप्पसहेय्य नाभिभवेय्य, केसग्गमतोपि पथविप्पदेसो नत्थि । सेसं पुरिमसदिसमेवाति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सत्तमे दिवसे सत्थु भिक्खाचारमग्गस्स निरुद्धवेलाय हेट्ठापासादे सुप्पबुद्धस्स मङ्गलस्सो उद्दामो हुत्वा तं तं भित्तिं पहरि । सो उपरि निसिन्नोवस्स सद्धं सुत्वा “किमेत”न्ति पुच्छि । “मङ्गलस्सो उद्दामो”ति । सो पनस्सो सुप्पबुद्धं दिस्वाव सन्निसीदति । अथ नं सो गण्हितुकामो हुत्वा निसिन्नट्ठाना उट्ठाय द्वाराभिमुखो अहोसि, द्वारानि सयमेव विवटानि, सोपानं सकट्टानेयेव ठितं । द्वारे ठिता मल्ला तं गीवायं गहेत्वा हेट्ठाभिमुखं खिपिंसु । एतेनुपायेन सत्तसुपि तलेसु द्वारानि सयमेव विवटानि, सोपानानि यथाठाने ठितानि । तत्थ तत्थ मल्ला तं गीवायमेव गहेत्वा हेट्ठाभिमुखं खिपिंसु । अथ नं हेट्ठापासादे सोपानपादमूलं सम्पत्तमेव महापथवी विवरमाना भिज्जित्वा सम्पटिच्छि, सो गन्त्वा अवीचिम्हि निब्बत्तीति ।

सुप्पबुद्धसक्यवत्थु द्वादसमं ।

पापवग्गवण्णना निट्ठिता ।

नवमो वग्गो ।

१०. दण्डवग्गो

१. छब्बगियभिक्खुवत्थु

सब्बे तसन्तीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो छब्बगिये भिक्खू आरब्भ कथेसि ।

एकस्मिज्हि समये सत्तरसवग्गियेहि सेनासने पटिजगिते छब्बगिया भिक्खू “निकखमथ, मयं महल्लकतरा, अम्हाकं एतं पापुणाती”ति वत्त्वा तेहि “न मयं दस्साम, अम्हेहि पठमं पटिजगित”न्ति वुत्ते ते भिक्खू पहरिंसु । सत्तरसवग्गिया मरणभयतज्जिता महाविरवं विरविंसु । सत्था तेसं सद्धं सुत्वा “किं इदं”न्ति पुच्छित्वा “इदं नामा”ति आरोचिते “न, भिक्खवे, इतो पट्ठाय भिक्खुना नाम एवं कत्तब्बं, यो करोति, सो इमं नाम आपत्तिं आपज्जती”ति पहारदानसिक्खापदं (पाचि० ४४९ आदयो) पज्जापेत्वा, “भिक्खवे, भिक्खुना नाम ‘यथा अहं, तथेव अज्जेपि दण्डस्स तसन्ति, मच्चुनो भायन्ती’ति जत्वा परो न पहरितब्बो, न घातेतब्बो”ति वत्त्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१२९. “सब्बे तसन्ति दण्डस्स, सब्बे भायन्ति मच्चुनो ।

अत्तानं उपमं कत्वा, न हनेय्य न घातये”ति ॥

तत्थ सब्बे तसन्तीति सब्बेपि सत्ता अत्तनि दण्डे पतन्ते तस्स दण्डस्स तसन्ति । मच्चुनोति मरणस्सापि भायन्तियेव ।

इमिस्सा च देसनाय ब्यञ्जनं निरवसेसं, अत्थो पन सावसेसो । यथा हि रज्जा “सब्बे सन्निपतन्तू”ति भेरिया चरापितायपि राजमहामत्ते ठपेत्वा सेसा सन्निपतन्ति, एवमिध “सब्बे तसन्ती”ति वुत्तेपि हत्थाजानेय्यो अस्साजानेय्यो उसभाजानेय्यो खीणासवोति इमे चत्तारो ठपेत्वा अवसेसाव तसन्तीति वेदितब्बा । इमेसु हि खीणासवो सक्कायदिट्ठिया पहीनत्ता मरणकसत्तं अपस्सन्तो न भायति, इतरे तयो सक्कायदिट्ठिया बलवत्ता अत्तनो पटिपक्खभूतं सत्तं अपस्सन्ता न भायन्तीति । न हनेय्य न घातयेति यथा अहं, एवं अज्जेपि सत्ताति नेव परं पहरेय्य न पहरापेय्याति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

छब्बगियभिक्षुवत्थु पठमं ।

२. छब्बगियभिक्षुवत्थु

सब्बे तसन्तीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो छब्बगिये भिक्षू आरब्ध कथेसि ।

तेयेव एकस्मिज्जि समये तेनेव कारणेन पुरिमसिक्खापदे सत्तरसवगिये पहरिंसु । तेनेव कारणेन तेसं तलसत्तिकं उगिरिंसु । इधापि सत्था तेसं सद्दं सुत्वा “किं इदं”न्ति पुच्छित्वा “इदं नामा”ति आरोचिते “न, भिक्षवे, इतो पट्टाय भिक्षुना नाम एवं कत्तब्बं, यो करोति, सो इमं नाम आपत्तिं आपज्जती”ति तलसत्तिकसिक्खापदं (पाचि० ४५४ आदयो) पज्जापेत्वा, “भिक्षवे, भिक्षुना नाम ‘यथा अहं, तथेव अज्जेपि दण्डस्स तसन्ति, यथा च मय्हं, तथेव नेसं जीवितं पिय’न्ति जत्वा परो न पहरितब्बो न घाटेतब्बो”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१३०. “सब्बे तसन्ति दण्डस्स, सब्बेसं जीवितं पियं ।

अत्तानं उपमं कत्वा, न हनेय्य न घातये”ति ॥

तत्थ सब्बेसं जीवितं पियन्ति खीणासवं ठपेत्वा सेससत्तानं जीवितं पियं मधुरं, खीणासवो पन जीविते वा मरणे वा उपेक्खकोव होति । सेसं पुरिमसदिसमेवाति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

छब्बगियभिक्षुवत्थु दुतियं ।

३. सम्बहुलकुमारकवत्थु

सुखकामानि भूतानीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सम्बहुले कुमारके आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिज्जि समये सत्था सावत्थियं पिण्डाय पविसन्तो अन्तरामगगे सम्बहुले कुमारके एकं घरसप्पजातिकं अहिं दण्डकेन पहरन्ते दिस्वा “कुमारका किं करोथा”ति पुच्छित्वा “अहिं, भन्ते, दण्डकेन पहरामा”ति वुत्ते “किं कारणा”ति पुन पुच्छित्वा “डंसनभयेन, भन्ते”ति वुत्ते “तुम्हे ‘अत्तनो सुखं करिस्सामा’ति इमं पहरन्ता निब्बत्तनिब्बत्तद्वाने सुखलाभिनो न भविस्सथ । अत्तनो सुखं पत्थेन्तेन हि परं पहरितुं न वट्ठती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि

१३१. “सुखकामानि भूतानि, यो दण्डेन विहिंसति ।
अत्तनो सुखमेसानो, पेच्च सो न लभते सुखं ॥

१३२. “सुखकामानि भूतानि, यो दण्डेन न हिंसति ।
अत्तनो सुखमेसानो, पेच्च सो लभते सुखं”न्ति ॥

तत्थ यो दण्डेनाति यो पुग्गलो दण्डेन वा लेडुआदीहि वा विहेठेति । पेच्च सो न लभते सुखन्ति सो पुग्गलो परलोके मनुस्ससुखं वा दिब्बसुखं वा परमत्थभूतं वा निब्बानसुखं न लभति । दुतियगाथाय पेच्च सो लभतेति सो पुग्गलो परलोके वुत्तप्पकारं तिविधम्पि सुखं लभतीति अत्थो ।

देसनावसाने पञ्चसतापि ते कुमारका सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसूति ।

सम्बहुलकुमारकवत्थु ततियं ।

४. कोण्डधानत्थेरवत्थु

मावोच फरुसं कञ्चीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो कोण्डधानत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

तस्स किर पब्बजितदिवसतो पट्ठाय एकं इत्थिरूपं थेरेन सद्धियेव विचरति । तं थेरो न पस्सति, महाजनो पन पस्सति । अन्तोगामं पिण्डाय चरतोपिस्स मनुस्सा एकं भिक्खं दत्त्वा, “भन्ते, अयं तुम्हाकं होतु, अयं पन तुम्हाकं सहायिकाया”ति वत्त्वा दुतियम्पि ददन्ति ।

किं तस्स पुब्बकम्मन्ति? कस्सपसम्मासम्बुद्धकाले किर द्वे सहायका भिक्खू एकमातुकुच्छितो निक्खन्तसदिसा अतिविय समग्गा अहेसुं । दीघायुकबुद्धकाले च अनुसंवच्छरं वा अनुछमासं वा भिक्खू उपोसथत्थाय सन्निपतन्ति । तस्मा तेपि “उपोसथग्गं गमिस्सामा”ति वसनट्ठाना निक्खमिंसु । ते एका तावतिसभवने निब्बत्तदेवता दिस्वा “इमे भिक्खू अतिविय समग्गा, सक्का नु खो इमे भिन्दितु”न्ति चिन्तेत्वा अत्तनो बालताय चिन्तितसमनन्तरमेव आगन्त्वा तेसु एकेन, “आवुसो, मुहुत्तं आगमेहि, सरीरकिच्चेनम्हि अत्थिको”ति वुत्ते सा देवता एकं मनुस्सिस्थिवण्णं मापेत्वा थेरस्स गच्छन्तरं पविसित्वा निक्खमनकाले एकेन हत्थेन केसकलापं, एकेन निवासनं सण्ठापयमाना तस्स पिट्ठितो निक्खमि । सो तं न पस्सति, तमागमयमानो पन पुरतो ठितभिक्खु निवत्तित्वा ओलोकयमानो तं तथा कत्वा निक्खमन्तं पस्सि । सा तेन दिट्ठभावं जत्वा अन्तरधायि । इतरो तं भिक्खुं अत्तनो सन्तिकं आगतकाले आह — “आवुसो, सीलं ते भिन्न”न्ति । “नत्थावुसो, मय्हं एवरूप”न्ति । इदनेव ते मया पच्छतो निक्खममाना तरुणइत्थी इदं नाम करोन्ती दिट्ठा, त्वं “नत्थि मय्हं एवरूप”न्ति किं वदेसीति । सो असनिया मत्थके अवत्थटो विय मा मं, आवुसो, नासेहि, नत्थि मय्हं एवरूपन्ति । इतरो “मया सामं अक्खीहि दिट्ठं, किं तव सद्विस्सामी”ति दण्डको विय भिज्जित्वा पक्कामि, उपोसथग्गेपि “नाहं इमिना सद्धि उपोसथं करिस्सामी”ति निसीदि । इतरो “मय्हं, भन्ते, सीले अणुमत्तम्पि काळं नत्थी”ति भिक्खूनं कथेसि । सोपि “मया सामं दिट्ठ”न्ति आह । देवता तं तेन सद्धि उपोसथं कातुं अनिच्छन्तं दिस्वा “भारियं मया कम्मं कत”न्ति चिन्तेत्वा — “भन्ते, मय्हं अय्यस्स सीलभेदो नत्थि, मया पन वीमंसनवसेनेतं कतं, करोथ तेन सद्धि उपोसथ”न्ति आह । सो तस्सा आकासे ठत्वा कथेन्तिया सद्वहित्वा उपोसथं अकासि, न पन थेरे पुब्बे विय मुदुचित्तो अहोसि । एतकं देवताय पुब्बकम्मं ।

आयुपरियोसाने पन ते थेरा यथासुखं देवल्लोके निब्बत्तिंसु । देवता अपीचिम्हि निब्बत्तित्वा एकं बुद्धन्तरं तत्थ पच्चित्वा इमस्मिं बुद्धप्पादे सावत्थियं निब्बत्तित्वा बुद्धिमन्वाय सासने पब्बजित्वा उपसम्पदं लभि । तस्स पब्बजितदिवसतो पट्ठाय तं इत्थिरूपं तथेव पज्जायि । तेनेवस्स कोण्डधानत्थेरोति नामं करिंसु । तं तथाविचरन्तं दिस्वा भिक्खू अनाथपिण्डिकं आहंसु — “महासेट्ठि, इमं दुस्सीलं तव विहारा नीहर । इमज्झि निस्साय सेसभिक्खूनं अयसो उप्पज्जिस्सती”ति । किं पन, भन्ते, सत्था विहारे नत्थीति? अत्थि उपासकाति । तेन हि, भन्ते, सत्थाव जानिस्सतीति । भिक्खू गन्त्वा विसाखायपि तथेव कथेसुं । सापि नेसं तथेव पटिवचनं अदासि ।

भिक्खूपि तेहि असम्पटिच्छितवचना रज्जो आरोचेसुं — “महाराज, कोण्डधानत्थेरो एकं इत्थिं गहेत्वा विचरन्तो सब्बेसं अयसं उप्पादेसि, तं तुम्हाकं विजिता नीहरथा”ति । “कहं पन सो, भन्ते”ति? “विहारे, महाराजा”ति । “कतरस्मिं सेनासने विहरती”ति? “असुकस्मिं नामा”ति । “तेन हि गच्छथ, अहं तं गण्हिस्सामी”ति सो सायन्हसमये विहारं गन्त्वा तं सेनासनं पुरिसेहि परिकिखपापेत्वा थेरस्स वसनट्टानाभिमुखो अगमासि । थेरो महासद्वं सुत्वा विहारा निक्खमित्वा पमुखे अट्ठासि । तम्पिस्स इत्थिरूपं पिट्ठिपस्से ठितं राजा अद्वस । थेरो रज्जो आगमनं जत्वा विहारं अभिरुहित्वा निसीदि । राजा थेरं न वन्दि, तम्पि इत्थिं नाद्वस । सो द्वारन्तरेपि हेट्टामज्जेपि ओलोकेन्तो अदिस्वाव थेरं आह — “भन्ते, इमस्मिं ठाने एकं इत्थिं अद्वसं, कहं सा”ति? “न पस्सामि, महाराजा”ति । “इदानी मया तुम्हाकं पिट्ठिपस्से ठिता दिट्ठा”ति वुत्तेपि “अहं न पस्सामि”च्चेवाह । राजा “किं नु खो एत”न्ति चिन्तेत्वा, “भन्ते, इतो ताव निक्खमथा”ति आह । थेरे निक्खमित्वा पमुखे ठिते पुन सा थेरस्स पिट्ठिपस्से अट्ठासि । राजा तं दिस्वा पुन उपरितलं अभिरुहि, तस्स आगतभावं जत्वा थेरो निसीदि । पुन राजा तं सब्बट्टानेसु ओलोकेन्तोपि अदिस्वा, “भन्ते, कहं सा इत्थी”ति पुन थेरं पुच्छि । नाहं पस्सामि महाराजाति । “किं कथेथ, भन्ते, मया इदानीव तुम्हाकं पिट्ठिपस्से ठिता दिट्ठा”ति आह । आम, महाराज, महाजनोपि “मे पच्छतो पच्छतो इत्थी विचरती”ति वदति, अहं पन न पस्सामीति । राजा “पटिरूपकेन भवितव्व”न्ति सल्लक्खेत्वा पुन थेरं, “भन्ते, इतो ताव ओतरथा”ति वत्वा थेरे ओतरित्वा पमुखे ठिते पुन तं तस्स पिट्ठिपस्से ठितं दिस्वा उपरितलं अभिरुहि । पुन नाद्वस । सो पुन थेरं पुच्छित्वा तेन “न पस्सामि”च्चेव वुत्ते “पटिरूपकमेवेत”न्ति निट्ठं गन्त्वा थेरं आह — “भन्ते, एवरूपे संकिलेसे तुम्हाकं पिट्ठितो विचरन्ते अज्जो कोचि तुम्हाकं भिक्खं न दस्सति, निबद्धं मम गेहं पविसथ, अहमेव चतूहि पच्चयेहि उपट्ठहिस्सामी”ति थेरं निमन्तेत्वा पक्कामि ।

भिक्खू “पस्सथावुसो, रज्जो पापकिरियं, एतं विहारतो नीहरा”ति वुत्ते आगन्त्वा चतूहि पच्चयेहि निमन्तेत्वा गतो”ति उज्झायिंसु । तम्पि थेरं आहंसु — “अम्भो, दुस्सील, इदानीसि राजकोण्डो जातो”ति । सोपि पुब्बे भिक्खू किञ्चि वत्तुं असक्कोन्तो “तुम्हे दुस्सीला, तुम्हे कोण्डा, तुम्हे इत्थिं गहेत्वा विचरथा”ति आह । ते गन्त्वा सत्थु आरोचेसुं — “भन्ते, कोण्डधानत्थेरो अम्हेहि वुत्तो अम्हे ‘दुस्सीला’तिआदीनि वत्वा अक्कोसती”ति । सत्था तं पक्कोसापेत्वा पुच्छि — “सच्चं किर त्वं, भिक्खु, एवं वदेसी”ति? “सच्चं, भन्ते”ति । “किं कारणा”ति? “मया सद्धिं कथितकारणा”ति । “तुम्हे, भिक्खवे, इमिना सद्धिं कस्मा कथेथा”ति । “इमस्स पच्छतो इत्थिं विचरन्तिं दिस्वा, भन्ते”ति । “इमे किर तथा सद्धिं इत्थिं विचरन्तिं दिस्वा वदन्ति, त्वं कस्मा कथेसि, एते ताव दिस्वा कथेन्ति । त्वं अदिस्वाव इमेहि सद्धिं कस्मा कथेसि, ननु पुब्बे तवेव पापिकं दिट्ठिं निस्साय इदं जातं, इदानी कस्मा पुन पापिकं दिट्ठिं गण्हासी”ति । भिक्खू “किं पन, भन्ते, इमिना पुब्बे कत”न्ति पुच्छिंसु । अथ नेसं सत्था तस्स पुब्बकम्मं कथेत्वा “भिक्खु इदं पापकम्मं निस्साय त्वं इमं विप्पकारं पत्तो, इदानी ते पुन तथारूपं पापिकं दिट्ठिं गहेतुं न युत्तं, मा पुन भिक्खूहि सद्धिं किञ्चि कथेहि, निस्सद्वो मुखवट्ठियं छिन्नकंसथालसदिसो होहि, एवं करोन्तो निब्बानप्पत्तो नाम भविस्सती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभान्ति —

१३३. “मावोच फरुसं कञ्चि, वुत्ता पटिवदेय्यु तं ।
दुक्खा हि सारम्भकथा, पटिदण्डा फुसेय्यु तं ॥

१३४. “सचे नेरेसि अत्तानं, कंसो उपहतो यथा ।
एस पत्तोसि निब्बानं, सारम्भो ते न विज्जती”ति ॥

तत्थ मावोच फरुसं कञ्चीति कञ्चि एकपुग्गलम्पि फरुसं मा अवच । वुत्ताति तया परे “दुस्सीला”ति वुत्ता, तम्पि तथेव पटिवदेय्युं । सारम्भकथाति एसा करणुत्तरा युगगाहकथा नाम दुक्खा । पटिदण्डाति कायदण्डादीहि परं पहरन्तस्स तादिसा पटिदण्डा च तव मत्थके पतेय्युं । सचे नेरेसीति सचे अत्तानं निच्चलं कातुं सक्खिस्ससि । कंसो उपहतो यथाति मुखवट्टियं छिन्दित्वा तलमत्तं कत्वा ठपितकंसथालं विय । तज्झि हत्थपादेहि वा दण्डकेन वा पहटम्पि सद्धं न करोति, एस पत्तोसीति सचे एवरूपो भवितुं सक्खिस्ससि, इमं पटिपदं पूरयमानो इदानी अप्पत्तोपि एसो निब्बानप्पत्तो नाम । सारम्भो ते न विज्जतीति एवं सन्ते च पन “त्वं दुस्सीलो, तुम्हे दुस्सीला”ति एवमादिको उत्तरकरणवाचालक्खणो सारम्भोपि ते न विज्जति, न भविस्सतियेवाति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसु, कोण्डधानत्थेरोपि सत्थारा दिन्नओवादे ठत्वा अरहत्तं पापुणि, न चिरस्सेव आकासे उप्पतित्वा पठमं सलाकं गण्हीति ।

कोण्डधानत्थेरवत्थु चतुत्थं ।

५. उपोसथिकइत्थीनं वत्थु

यथा दण्डेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था पुब्बारामे विहरन्तो विसाखादीनं उपासिकानं उपोसथकम्मं आरम्भ कथेसि ।

सावत्थियं किर एकस्मिं महाउपोसथदिवसे पञ्चसतमत्ता इत्थियो उपोसथिका हुत्वा विहारं अगमिंसु । विसाखा तासु महल्लिकित्थियो उपसङ्गमित्वा पुच्छि, “अम्मा, किमत्थं उपोसथिका जातत्था”ति । ताहि “दिब्बसम्पत्तिं पत्थेत्वा”ति वुत्ते मज्झिमित्थियो पुच्छि, ताहि “सपत्तिवासा मुच्चनत्थाया”ति वुत्ते तरुणित्थियो पुच्छि, ताहि “पठमगम्भे पुत्तपटिलाभत्थाया”ति वुत्ते कुमारिकायो पुच्छि, ताहि “तरुणभावेयेव पतिकुलगमनत्थाया”ति वुत्ते तं सब्बम्पि तासं कथं सुत्वा ता आदाय सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पटिपाटिया आरोचेसि । तं सुत्वा सत्था “विसाखे इमेसं सत्तानं जातिआदयो नाम दण्डहत्थकगोपालकसदिसा, जाति जराय सन्तिकं, जरा ब्याधिनो सन्तिकं, ब्याधि मरणस्स सन्तिकं पेसेत्वा मरणं कुठारिया छिन्दन्ता विय जीवितं छिन्दति, एवं सन्तेपि विवट्टं पत्थेन्ता नाम नत्थि, वट्टमेव पन पत्थेन्ती”ति वत्त्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१३५. “यथा दण्डेन गोपालो, गावो पाजेति गोचरं ।
एवं जरा च मच्चु च, आयुं पाजेन्ति पाणिन”न्ति ॥

तत्थ पाजेतीति छेको गोपालो केदारन्तरं पविसन्तियो गावो दण्डेन निवारेत्वा तेनेव पोथेन्तो सुलभतिणोदकं गोचरं नेति । आयुं पाजेन्तीति जीवितिन्द्रियं छिन्दन्ति खेपेन्ति । गोपालको विय हि जरा च मच्चु च, गोगणो विय जीवितिन्द्रियं, गोचरभूमि विय मरणं । तत्थ जाति ताव सत्तानं जीवितिन्द्रियं जराय सन्तिकं पेसेसि, जरा ब्याधिनो सन्तिकं, ब्याधि मरणस्स

सन्तिकं । तमेव मरणं कुठारिया छेदं विय छिन्दित्वा गच्छतीति इदमेत्थ ओपम्मसम्पटिपादनं ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

उपोसथिकइत्थीनं वत्थु पञ्चमं ।

६. अजगरपेतवत्थु

अथ पापानि कम्मानीति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो अजगरपेतं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि समये महामोग्गल्लानत्थेरो लक्खणत्थेरेन सद्धिं गिज्झकूटतो ओतरन्तो दिब्बेन चक्खुना पञ्चवीसतियोजनिकं अजगरपेतं नाम अद्दस । तस्स सीसतो अगिजाला उट्ठित्वा परियन्तं गच्छन्ति, परियन्ततो उट्ठित्वा सीसं गच्छन्ति, उभयतो उट्ठित्वा मज्जे ओतरन्ति । थेरो तं दिस्वा सितं पात्वाकासि । लक्खणत्थेरेन सितकारणं पुट्ठो “अकालो, आवुसो, इमस्स पज्हस्स वेय्याकरणाय, सत्थु सन्तिके मं पुच्छेय्यासी”ति वत्था राजगहे पिण्डाय चरित्वा सत्थु सन्तिकं गतकाले लक्खणत्थेरेन पुट्ठो आह — “तत्राहं, आवुसो, एकं पेतं अद्दसं, तस्स एवरूपो नाम अत्तभावो, अहं तं दिस्वा ‘न वत मे एवरूपो अत्तभावो दिट्ठपुब्बो’ति सितं पात्वाकासि”न्ति । सत्था “चक्खुभूता वत, भिक्खवे, सावका विहरन्ती”ति आदीनि (पारा० २२८; सं० नि० २.२०२) वदन्तो थेरस्स कथं पतिट्ठापेत्वा “मयापि एसो, भिक्खवे, पेतो बोधिमण्डेयेव दिट्ठो, ‘ये च पन मे वचनं न सद्वहेय्युं, तेसं तं अहिताय अस्सा’ति न कथेसिं, इदानि मोग्गल्लानं सक्खिं लभित्वा कथेमी”ति वत्था भिक्खूहि तस्स पुब्बकम्मं पुट्ठो ब्याकासि —

कस्सपबुद्धकाले किर सुमङ्गलसेट्ठि नाम सुवण्णिट्ठकाहि भूमिं सन्थरित्वा वीसतिउसभट्टाने तत्तकेनेव धनेन विहारं कारेत्वा तावत्तकेनेव विहारमहं कारेसि । सो एकदिवसं पातोव सत्थु सन्तिकं गच्छन्तो नगरद्वारे एकस्सा सालाय कासावं ससीसं पारुपित्वा कललमक्खितेहि पादेहि निपन्नं एकं चोरं दिस्वा “अयं कललमक्खितपादो रत्तिं विचरित्वा दिवा निपन्नमनुस्सो भविस्सती”ति आह । चोरो मुखं विवरित्वा सेट्ठिं दिस्वा “होतु, जानिस्सामि ते कत्तब्ब”न्ति आघातं बन्धित्वा सत्तक्खत्तुं खेतं झापेसि, सत्तक्खत्तुं वजे गुन्नं पादे छिन्दि, सत्तक्खत्तुं गेहं झापेसि, सो एत्तकेनापि कोपं निब्बापेतुं असक्कोन्तो तस्स चूळूपट्टाकेन सद्धिं मित्तसन्धवं कत्वा “किं ते सेट्ठिनो पिय”न्ति पुट्ठो “गन्धकुटितो अज्जं तस्स पियतरं नत्थी”ति सुत्वा “होतु, गन्धकुटिं झापेत्वा कोपं निब्बापेस्सामी”ति सत्थरि पिण्डाय पविट्ठे पानीयपरिभोजनीयघटे भिन्दित्वा गन्धकुटियं अग्गिं अदासि । सेट्ठि “गन्धकुटि किर झायती”ति सुत्वा आगच्छन्तो झामकाले आगन्त्वा गन्धकुटिं झामं ओलोकेन्तो वालगमत्तम्पि दोमनस्सं अकत्वा वामबाहुं समज्जित्वा दक्खिणेन हत्थेन महाअप्फोटनं अप्फोटेसि । अथ नं समीपे ठिता पुच्छिं सु — “कस्मा, सामि, एत्तकं धनं विस्सज्जेत्वा कतगन्धकुटिया झामकाले अप्फोटेसी”ति? सो आह — “एत्तकं मे, ताता, अग्गिआदीहि असाधारणे बुद्धस्स सासने धनं निदहितुं लद्धं, ‘पुनपि एत्तकं धनं विस्सज्जेत्वा सत्थु गन्धकुटिं कातुं लभिस्सामी’ति तुट्ठमानसो अप्फोटेसि”न्ति । सो पुन तत्तकं धनं विस्सज्जेत्वा गन्धकुटिं कारेत्वा वीसतिसहस्सभिक्खुपरिवारस्स सत्थुनो दानं अदासि । तं दिस्वा चोरो चिन्तेसि — “अहं इमं अमारेत्वा मङ्कुकातुं न सक्खिस्सामि, होतु, मारेस्सामि न”न्ति निवासनन्तरे छुरिकं बन्धित्वा सत्ताहं विहारे विचरन्तोपि ओकासं न लभि । महासेट्ठिपि सत्त दिवसानि बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दानं दत्वा सत्थारं वन्दित्वा आह — “भन्ते, मम एकेन पुरिसेन सत्तक्खत्तुं खेतं झापितं, सत्तक्खत्तुं वजे गुन्नं पादा छिन्ना, सत्तक्खत्तुं गेहं झापितं, इदानि गन्धकुटिपि तेनेव झापिता भविस्सति, अहं इमस्मिं दाने पठमं पत्तिं तस्स दम्मी”ति ।

तं सुत्वा चोरो “भारियं वत मे कम्मं कतं, एवं अपराधकारके मयि इमस्स कोपमत्तम्पि नत्थि, इमस्मिम्पि दाने मय्हमेव पठमं पत्तिं देति, अहं इमस्मिं दुब्भामि, एवरूपं मे पुरिसं अखमापेन्तस्स देवदण्डोपि मे मत्थके पतेय्या”ति गन्त्वा सेट्ठिस्स पादमूले निपज्जित्वा “खमाहि मे, सामी”ति वत्वा “किं इदं”न्ति वुत्ते, “सामि, एवं अयुत्तकं कम्मं मया कतं, तस्स मे खमाही”ति आह । अथ नं सेट्ठि “तया मे इदञ्चिदञ्च कतं”न्ति सब्बं पुच्छित्वा “आम, मया कतं”न्ति वुत्ते, “त्वं मया न दिट्ठपुब्बो, कस्मा मे कुज्झित्वा एवमकासी”ति पुच्छि । सो एकदिवसं नगरा निक्खन्तेन तेन वुत्तवचनं सारेत्वा “इमिना मे कारणेन कोपो उप्पादितो”ति आह । सेट्ठि अत्तना वुत्तं सरित्वा “आम, तात, वुत्तं मया, तं मे खमाही”ति चोरं खमापेत्वा “उट्ठेहि, तात, खमामि ते, गच्छ, ताता”ति आह । सचे मे, सामि, खमसि, सपुत्तदारं मं गेहे दासं करोहीति । तात, त्वं मया एत्तके कथिते एवरूपं छेदनं अकासि, गेहे वसन्तेन पन सद्धिं न सक्का किञ्चि कथेतुं, न मे तया गेहे वसन्तेन किच्चं अत्थि, खमामि ते, गच्छ, ताताति । चोरो तं कम्मं कत्वा आयुपरियोसाने अवीचिम्हि निब्बत्तो दीघरत्तं तत्थ पच्चित्वा विपाकावसेसेन इदानि गिज्झकूटे पब्बते पच्चतीति ।

एवं सत्था तस्स पुब्बकम्मं कथेत्वा, “भिक्षवे, बाला नाम पापानि कम्मनि करोन्ता न बुज्झन्ति, पच्छा पन अत्तना कतकम्मोहि ड्य्हमाना अत्तनाव अत्तनो दावगिसदिसाव होन्ती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१३६. “अथ पापानि कम्मनि, करं बालो न बुज्झति ।
सेहि कम्मोहि दुम्मेधो, अग्गिडड्ढोव तप्पती”ति ॥

तत्थ अथ पापानीति न केवलं बालो कोधवसेन पापानि करोति, करोन्तोपि पन न बुज्झतीति अत्थो । पापं करोन्तो च “पापं करोमी”ति अबुज्झनको नाम नत्थि । “इमस्स कम्मस्स एवरूपो नाम विपाको”ति अजाननताय “न बुज्झती”ति वुत्तं । सेहीति सो तेहि अत्तनो सन्तकेहि कम्मोहि दुम्मेधो निप्पज्जो पुगगलो निरये निब्बत्तित्वा अग्गिडड्ढोव तप्पतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अजगरपेतवत्थु छट्ठं ।

७. महामोग्गल्लानत्थेरवत्थु

यो दण्डेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो महामोग्गल्लानत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिज्झि समये तित्थिया सन्निपतित्वा मन्तेसुं — “जानाथावुसो, केन कारणेन समणस्स गोतमस्स लाभसक्कारो महा हुत्वा निब्बत्तो”ति । मयं न जानाम, तुम्हे पन जानाथाति । आम, जानाम, महामोग्गल्लानं नाम एकं निस्साय उप्पन्नो । सो हि देवलोके गन्त्वा देवताहि कतकम्मं पुच्छित्वा आगन्त्वा मनुस्सानं कथेति ‘इदं नाम कत्वा एवरूपं सम्पत्तिं लभन्ती’ति । निरये निब्बत्तानम्पि कम्मं पुच्छित्वा आगन्त्वा मनुस्सानं कथेति ‘इदं नाम कत्वा एवरूपं दुक्खं अनुभवन्ती’ति । मनुस्सा तस्स कथं सुत्वा महन्तं लाभसक्कारं अभिहरन्ति, सचे तं मारेतुं सक्खिस्साम, सो लाभसक्कारो अम्हाकं निब्बत्तिस्सती”ति । ते “अत्थेको उपायो”ति सब्बे एकच्छन्दा हुत्वा “यंकिञ्चि कत्वा तं मारापेस्सामा”ति अत्तनो उपट्ठाके समादपेत्वा कहापणसहस्सं लभित्वा पुरिसघातकम्मं कत्वा चरन्ते चोरे पक्कोसापेत्वा “महामोग्गल्लानत्थेरो नाम

काळसिलायं वसति, तत्थ गन्त्वा तं मारेथा'ति तेसं कहापणे अदंसु। चोरा धनलोभेन सम्पटिच्छित्वा “थेरं मारेस्सामा”ति गन्त्वा तस्स वसनट्ठानं परिवारेसुं। थेरो तेहि परिक्खित्ताभावं जत्वा कुञ्चिकच्छिद्देन निक्खमित्वा पक्कामि। ते चोरा तं दिवसं थेरं अदिस्वा पुनेकदिवसं गन्त्वा परिक्खिपंसु। थेरो जत्वा कण्णिकामण्डलं भिन्दित्वा आकासं पक्खन्दि। एवं ते पठममासेपि मज्झिममासेपि थेरं गहेतुं नासक्खिंसु। पच्छिममासे पन सम्पत्ते थेरो अत्तना कतकम्मस्स आकट्ठनभावं जत्वा न अपगच्छि। चोरा गन्त्वा थेरं गहेत्वा तण्डुलकणमत्तानिस्स अट्ठीनि करोन्ता भिन्दिंसु। अथ नं “मतो”ति सज्जाय एकस्मिं गुम्बपिट्ठे खिपित्वा पक्कमिंसु।

थेरो “सत्थारं पस्सित्वाव परिनिब्बायिस्सामी”ति अत्तभावं ज्ञानवेठनेन वेठेत्वा थिरं कत्वा आकासेन सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा, “भन्ते, परिनिब्बायिस्सामी”ति आह। “परिनिब्बायिस्ससि, मोग्गल्लाना”ति? “आम, भन्ते”ति। “कत्थ गन्त्वा”ति? “काळसिलापदेसं, भन्ते”ति। तेन हि, मोग्गल्लान, मय्हं धम्मं कथेत्वा याहि। तादिसस्स हि मे सावकस्स इदानी दस्सनं नत्थीति। सो “एवं करिस्सामि, भन्ते”ति सत्थारं वन्दित्वा आकासं उप्पतित्वा परिनिब्बानदिवसे सारिपुत्तथेरो विय नानप्पकारा इद्धियो कत्वा धम्मं कथेत्वा सत्थारं वन्दित्वा काळसिलाटविं गन्त्वा परिनिब्बायि। “थेरं किर चोरा मारेसु”न्ति अयम्पि कथा सकलजम्बुदीपे पत्थरि। राजा अजातसत्तु चोरे परियेसनत्थाय चरपुरिसे पयोजेसि। तेसुपि चोरेसु सुरापाने सुरं पिवन्तेसु एको एकस्स पिट्ठिं पहरित्वा पातेसि। सो तं सन्तेज्जेत्वा “अम्भो दुब्बिनीत, त्वं कस्मा मे पिट्ठिं पातेसी”ति आह। किं पन हरे दुट्ठचोर, तथा महामोग्गल्लानत्थेरो पठमं पढोति? किं पन मया पढट्ठभावं त्वं न जानासीति? इति नेसं “मया पढट्ठो, मया पढट्ठो”ति वदन्तानं वचनं सुत्वा ते चरपुरिसा ते सब्बे चोरे गहेत्वा रज्जो आरोचेसुं। राजा चोरे पक्कोसापेत्वा पुच्छि — “तुम्हेहि थेरो मारितो”ति? “आम, देवा”ति। “केन तुम्हे उय्योजिता”ति? “नग्गसमणकेहि, देवा”ति। राजा पञ्चसते नग्गसमणके गाहापेत्वा पञ्चसतेहि चोरेहि सद्धिं राजङ्गणे नाभिप्पमाणेसु आवाटेसु निखणापेत्वा पलालेहि पटिच्छादापेत्वा अग्गिं दापेसि। अथ नेसं ज्ञामभावं जत्वा अयनङ्गलेहि कसापेत्वा सब्बे खण्डाखण्डिकं कारापेसि।

भिक्षू धम्मसभायं कथं समुद्धापेसुं — “महामोग्गल्लानत्थेरो अत्तनो अननुरूपमेव मरणं पत्तो”ति। सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्षवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्षवे, मोग्गल्लानो इमस्सेव अत्तभावस्स अननुरूपं मरणं पत्तो, पुब्बे पन तेन कतस्स कम्मस्स अनुरूपमेव मरणं पत्तो”ति वत्वा “किं पनस्स, भन्ते, पुब्बकम्म”न्ति पुट्ठो वित्थारेत्वा कथेसि —

अतीते किर बाराणसिवासी एको कुलपुत्तो सयमेव कोट्टनपचनादीनि कम्मनि करोन्तो मातापितरो पटिजग्गि। अथस्स मातापितरो नं, “तात, त्वं एककोव गेहे च अरज्जे च कम्मं करोन्तो किलमसि, एकं ते कुमारिकं आनेस्सामा”ति वत्वा, “अम्मताता, न मय्हं एवरूपायत्थो, अहं याव तुम्हे जीवथ, ताव वो सहत्था उपट्ठहिस्सामी”ति तेन पटिक्खित्ता पुनप्पुनं तं याचित्वा कुमारिकं आनयिंसु। सा कतिपाहमेव ते उपट्ठहित्वा पच्छा तेसं दस्सनम्पि अनिच्छन्ती “न सक्का तव मातापितूहि सद्धिं एकट्ठाने वसितु”न्ति उज्झायित्वा तस्मिं अत्तनो कथं अगणहन्ते तस्स बहिगतकाले मकचिवाकखण्डानि च यागुफेणज्ज गहेत्वा तत्थ तत्थ आकिरित्वा तेनागन्त्वा “किं इदं”न्ति पुट्ठा आह — “इमेसं अन्धमहल्लकानं एतं कम्मं, सब्बं गेहं किलिट्ठं करोन्ता विचरन्ति, न सक्का एतेहि सद्धिं एकट्ठाने वसितु”न्ति। एवं ताय नं पुनप्पुनं कथयमानाय एवरूपोपि पूरितपारमी सत्तो मातापितूहि सद्धिं भिज्जि। सो “होतु, जानिस्सामि नेसं कत्तब्ब”न्ति ते भोजेत्वा, “अम्मताता, असुकट्ठाने नाम तुम्हाकं जातका आगमनं पच्चासीसन्ति, तत्थ गमिस्सामा”ति ते यानकं आरोपेत्वा आदाय गच्छन्तो अटविमज्झं पत्तकाले, “तात, रस्मियो गण्हाथ, गावो पतोदसज्जाय गमिस्सन्ति, इमस्मिं ठाने चोरा वसन्ति, अहं

ओतरामी’ति पितु हत्थे रस्मियो दत्त्वा ओतरित्वा गच्छन्तो सद्दं परिवत्तेत्वा चोरानं उद्धितसद्दमकासि । मातापितरो सद्दं सुत्वा “चोरा उद्धिता”ति सज्जाय, “तात, मयं महल्लका, त्वं अत्तानमेव रक्खाही”ति आहंसु । सो मातापितरो तथाविरवन्तेपि चोरसद्दं करोन्तो कोट्टेत्वा मारेत्वा अटवियं खिपित्वा पच्चागमि ।

सत्था इदं तस्स पुब्बकम्मं कथेत्वा, “भिक्खवे, मोग्गल्लानो एत्तकं कम्मं कत्वा अनेकवस्ससतसहस्सानि निरये पच्चित्वा विपाकावसेसेन अत्तभावसते एवमेव कोट्टेत्वा संचुण्णितो मरणं पत्तो । एवं मोग्गल्लानेन अत्तनो कम्मनुरूपमेव मरणं लब्धं, पच्चहि चोरसतेहि सद्दं लभिसु । अप्पदुट्टेसु हि पदुस्सन्तो दसहि कारणेहि अनयब्बसनं पापुणातियेवा”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

१३७. “यो दण्डेन अदण्डेसु, अप्पदुट्टेसु दुस्सति ।
दसन्नमज्जतरं ठानं, खिप्पमेव निगच्छति ॥

१३८. “वेदनं फरुसं जानिं, सरीरस्स व भेदनं ।
गरुकं वापि आबाधं, चित्तक्खेपं व पापुणे ॥

१३९. “राजतो वा उपसगं, अब्भक्खानं व दारुणं ।
परिक्खयं व जातीनं, भोगानं व पभङ्गुरं ॥

१४०. “अथ वास्स अगारानि, अग्गि डहति पावको ।
कायस्स भेदा दुप्पज्जो, निरयं सोपपज्जती”ति ॥

तत्थ अदण्डेसूति कायदण्डादिरहितेसु खीणासवेसु । अप्पदुट्टेसूति परेसु वा अत्तनि वा निरपराधेसु । दसन्नमज्जतरं ठानन्ति दससु दुक्खकारणेसु अज्जतरं कारणं । वेदनन्ति सीसरोगादिभेदं फरुसं वेदनं । जानिन्ति किच्छाधिगतस्स धनस्स जानिं । भेदनन्ति हत्थच्छेदादिकं सरीरभेदनं । गरुकन्ति पक्खहतएकचक्खुकपीठसप्पिकुणीभावकुट्टरोगादिभेदं गरुकाबाधं वा । चित्तक्खेपन्ति उम्मादं । उपसगन्ति यसविलोपसेनापतिट्टानादिअच्छिन्दनादिकं राजतो उपसगं वा । अब्भक्खानन्ति अदिट्ठअसुतअचिन्तितपुब्बं “इदं सन्धिच्छेदादिकम्मं, इदं वा राजापराधितकम्मं तया कत”न्ति एवरूपं दारुणं अब्भक्खानं वा । परिक्खयं व जातीनन्ति अत्तनो अवस्सयो भवितुं समत्थानं जातीनं परिक्खयं वा । पभङ्गुरन्ति पभङ्गुभावं पूतिभावं । यं हिस्स गेहे धज्जं, तं पूतिभावं आपज्जति, सुवण्णं अङ्गारभावं, मुत्ता कप्पासट्ठिभावं, कहापणं कपालखण्डादिभावं, द्विपदचतुप्पदा काणकुणादिभावन्ति अत्थो । अग्गि डहतीति एकसंवच्छरे द्वत्तिक्खत्तुं अज्जस्मिं डाहके अविज्जमानेपि असनिअग्गि वा पतित्वा डहति, अत्तनोव धम्मताय उद्धितो पावको वा डहतियेव । निरयन्ति दिट्ठेव धम्मे इमेसं दसन्नं ठानानं अज्जतरं पत्वापि एकंसेन सम्पराये पत्तब्बं दस्सेतुं “निरयं सोपपज्जती”ति वुत्तं ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

महामोग्गल्लानत्थेरवत्थु सत्तमं ।

८. बहुभण्डिकभिक्खुवत्थु

न नगगचरियाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो बहुभण्डिकं भिक्खुं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थिवासी किरको कुटुम्बिको भरियाय कालकताय पब्बजि । सो पब्बजन्तो अत्तनो परिवेणञ्च अगिसालञ्च भण्डगब्भञ्च कारेत्वा सब्बम्पि भण्डगब्भं सप्पिमधुतेलादीहि पूरेत्वा पब्बजि, पब्बजित्वा च पन अत्तनो दासे पक्कोसापेत्वा यथारुचिकं आहारं पचापेत्वा भुञ्जति । बहुभण्डो च बहुपरिक्खारो च अहोसि । रत्तिं अञ्जं निवासनपारुपनं होति, दिवा अञ्जं निवासनपारुपनं होति, दिवा अञ्जं विहारपच्चन्ते वसति । तस्सेकदिवसं चीवरपच्चत्थरणानि सुक्खापेन्तस्स सेनासनचारिकं आहिण्डन्ता भिक्खू पस्सित्वा “कस्सिमानि, आवुसो”ति पुच्छित्वा “मय्ह”न्ति वुत्ते, “आवुसो, भगवता तिचीवरानि अनुञ्जातानि, त्वञ्च पन एवं अप्पिच्छस्स बुद्धस्स सासने पब्बजित्वा एवं बहुपरिक्खारो जातो”ति तं सत्थु सन्तिकं नेत्वा, “भन्ते, अयं भिक्खु अतिबहुभण्डो”ति आरोचेसुं । सत्था “सच्चं किर तं भिक्खू”ति पुच्छित्वा “सच्चं, भन्ते”ति वुत्ते आह — “कस्मा पन त्वं, भिक्खु, मया अप्पिच्छताय धम्मे देसिते एवं बहुभण्डो जातो”ति । सो तावत्तकेनेव कुपितो “इमिना दानि नीहारेन चरिस्सामी”ति पारुपनं छुट्टेत्वा परिसमज्झे एकचीवरो अट्ठासि । अथ नं सत्था उपत्थम्भयमानो ननु त्वं भिक्खु पुब्बे हिरोत्तप्पगवेसको दकरक्खसकालेपि हिरोत्तप्पं गवेसमानो द्वादस वस्सानि विहासि, कस्मा इदानि एवं गरुके बुद्धसासने पब्बजित्वा चतुपरिसमज्झे पारुपनं छुट्टेत्वा हिरोत्तप्पं पहाय ठितोसीति । सो सत्थु वचनं सुत्वा हिरोत्तप्पं पच्चुपट्ठापेत्वा तं चीवरं पारुपित्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । भिक्खू तस्स अत्थस्स आविभावत्थं भगवन्तं याचिंसु । भगवा अतीतं आहरित्वा कथेसि —

अतीते किर बाराणसिरञ्जो अग्गमहेसिया कुच्छिस्मिं बोधिसत्तो पटिसन्धिं गण्हि । तस्स नामग्गहणदिवसे **महिंसकुमारो**ति नामं करिंसु । तस्स कनिट्ठभाता **चन्दकुमारो** नाम अहोसि । तेसं मातरि कालकताय राजा अञ्जं अग्गमहेसिद्वाने ठपेसि । सापि पुत्तं विजायि, **सूरियकुमारो**तिस्स नामं करिंसु । तं दिस्वा राजा तुट्ठो “पुत्तस्स ते वरं दम्मी”ति आह । सापि खो, “देव, इच्छितकाले गण्हिस्सामी”ति वत्वा पुत्तस्स वयप्पत्तकाले राजानं आह — “देवेन मय्हं पुत्तस्स जातकाले वरो दिन्नो, इदानि मे पुत्तस्स रज्जं देही”ति । राजा “मम द्वे पुत्ता अग्गिक्खन्था विय जलन्ता विचरन्ति, न सक्का तस्स रज्जं दातु”न्ति पटिक्खित्वापि तं पुनप्पुनं याचमानमेव दिस्वा “अयं मे पुत्तानं अनत्थम्पि करेय्या”ति पुत्ते पक्कोसापेत्वा, “ताता, अहं सूरियकुमारस्स जातकाले वरं अदासिं, इदानिस्स माता रज्जं याचति, अहं तस्स न दातुकामो, तस्स माता तुम्हाकं अनत्थम्पि करेय्य, गच्छथ तुम्हे, अरञ्जे वसित्वा ममच्चयेनागन्त्वा रज्जं गण्हथा”ति उय्योजेसि । ते पितरं वन्दित्वा पासादा ओतरन्ते राजङ्गणे कीळमानो सूरियकुमारो दिस्वा तं कारणं जत्वा तेहि सङ्घिं निक्खमि । तेसं हिमवन्तं पविट्ठकाले बोधिसत्तो मग्गा ओक्कम्म अञ्जतरस्मिं रुक्खमूले निसीदित्वा सूरियकुमारं आह — “तात, एतं सरं गन्त्वा न्हत्वा च पिवित्वा च अम्हाकम्पि पदुमिनिपण्णेहि उदकं आहरा”ति । सो पन सरो वेस्सवण्णस्स सन्निका एकेन दकरक्खसेन लब्धो होति । वेस्सवण्णो च तं आह — “ठपेत्वा देवधम्मजाननके ये च अञ्जे इमं सरं ओतरन्ति, ते खादितुं लभसी”ति । ततो पट्टाय सो तं सरं ओतिण्णोतिण्णे देवधम्मे पुच्छित्वा अजानन्ते खादति, सूरियकुमारोपि तं सरं अवीमंसित्वाव ओतरि, तेन च “देवधम्मे जानासी”ति पुच्छितो “देवधम्मा नाम चन्दिमसूरिया”ति आह । अथ नं “त्वं देवधम्मे न जानासी”ति उदकं पवेसेत्वा अत्तनो भवने ठपेसि । बोधिसत्तोपि तं चिरायन्तं दिस्वा चन्दकुमारं पेसेसि । सोपि तेन “देवधम्मे जानासी”ति पुच्छितो “देवधम्मा नाम चतस्सो दिसा”ति आह । दकरक्खसो तम्पि उदकं पवेसेत्वा तत्थेव ठपेसि ।

बोधिसत्तो तस्मिम्पि चिरायन्ते “अन्तरायेन भवितब्ब”न्ति सयं गन्त्वा द्विन्नम्पि ओतरणपदंयेव दिस्वा “अयं सरो रक्खसपरिगहितो”ति जत्वा खग्गं सन्नयित्वा धनुं गहेत्वा अट्ठासि । रक्खसो तं अनोतरन्तं दिस्वा

वनकम्मिकपुरिसवेसेनागन्त्वा आह — “भो पुरिस, त्वं मग्गकिलन्तो, कस्मा इमं सरं ओतरित्वा न्हत्वा च पिवित्वा च भिसमुलालं खादित्वा पुष्फानि पिलन्धित्वा न गच्छसी”ति । बोधिसत्तो तं दिस्वाव “एस सो यक्खो”ति जत्वा “तया मे भातरो गहिता”ति आह । आम, मया गहिताति । किं कारणाति? अहं इमं सरं ओतिण्णोतिण्णे लभामीति । किं पन सब्बेव लभसीति? देवधम्मजाननके ठपेत्वा अवसेसे लभामीति । अत्थि पन ते देवधम्मोहि अत्थोति? आम, अत्थीति । अहं कथेस्सामीति । तेन हि कथेहीति । न सक्का किलिट्ठेन गत्तेन कथेतुन्ति । यक्खो बोधिसत्तं न्हापेत्वा पानीयं पायेत्वा अलङ्कुरित्वा अलङ्कृतमण्डपमज्जे पल्लङ्कं आरोपेत्वा सयमस्स पादमूले निसीदि । अथ नं बोधिसत्तो “सक्कच्चं सुणाही”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“हिरिओत्तप्पसम्पन्ना, सुक्कधम्मसमाहिता ।

सन्तो सप्पुरिसा लोके, देवधम्माति वुच्चरे”ति ॥ (जा० १.१.६) ।

यक्खो इमं धम्मदेसनं सुत्वा पसन्नो बोधिसत्तं आह — “पण्डित, अहं ते पसन्नो, एकं भातरं दम्मि, कतरं आनेमी”ति? “कनिट्ठं आनेही”ति । पण्डित, त्वं केवलं देवधम्मो जानासियेव, न पन तेसु वत्तसीति । किं कारणाति? यस्मा जेट्ठं ठपेत्वा कनिट्ठं आहरापेत्तो जेट्ठापचायिककम्मं न करोसीति, देवधम्मो चाहं यक्ख जानामि, तेसु च वत्तामि । मयज्झि एतं निस्साय इमं अरज्जं पविट्ठा । एतस्स हि अत्थाय अम्हाकं पितरं एतस्स माता रज्जं याचि, अम्हाकं पन पिता तं वरं अदत्त्वा अम्हाकं अनुरक्खणत्थाय अरज्जे वासं अनुजानि, सो कुमारो अनिवत्तित्वा अम्हेहि सद्धिं आगतो । “तं अरज्जे एको यक्खो खादी”ति वुत्तेपि न कोचि सद्विहस्सति । तेनाहं गरहभयभीतो तमेवाहरापेमीति । यक्खो बोधिसत्तस्स पसीदित्वा “साधु पण्डित, त्वमेव देवधम्मो जानासि, देवधम्मोसु च वत्तसी”ति द्वे भातरो आनेत्वा अदासि । अथ नं बोधिसत्तो यक्खभावे आदीनवं कथेत्वा पञ्चसु सीलेसु पतिट्ठापेसि । सो तेन सुसंविहितारक्खो तस्मिं अरज्जे वसित्वा पितरि कालकते यक्खं आदाय बाराणासिं गन्त्वा रज्जं गहेत्वा चन्दकुमारस्स उपरज्जं, सूरियकुमारस्स सेनापतिट्ठानं दत्त्वा यक्खस्स रमणीये ठाने आयतनं कारापेत्वा यथा सो लाभगप्पत्तो होति, तथा अकासि ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा जातकं समोधानेसि “तदा रक्खसो बहुभण्डिकभिक्षु अहोसि, सूरियकुमारो आनन्दो, चन्दकुमारो सारिपुत्तो, महिसकुमारो पन अहमेवा”ति । एवं सत्था जातकं कथेत्वा “एवं त्वं, भिक्षु, पुब्बे देवधम्मो गवेसमानो हिरिओत्तप्पसम्पन्नो विचरित्वा इदानि चतुपरिसमज्जे इमिना नीहारेन ठत्वा मम पुरतो ‘अप्पिच्छोम्ही’ति वदन्तो अयुत्तं अकासि । न हि साटकपटिक्खेपादिमत्तेन समणो नाम होती”ति वत्वा अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१४१. “न नग्गचरिया न जटा न पङ्का, नानासका थण्डिलसायिका वा ।

रजोजल्लं उक्कुटिकप्पधानं, सोधेन्ति मच्चं अवितिण्णकङ्क”न्ति ॥

तत्थ नानासकाति न अनसका, भत्तपटिक्खेपकाति अत्थो । थण्डिलसायिकाति भूमिसयना । रजोजल्लन्ति कद्दमलेपनाकारेण सरीरे सन्निहितरजो । उक्कुटिकप्पधानन्ति उक्कुटिकभावेन आरद्धवीरियं । इदं वुत्तं होति — यो हि मच्चो “एवं अहं लोकनिस्सरणसङ्घातं सुद्धिं पाप्पुणिस्सामी”ति इमेसु नग्गचरियादीसु यं किञ्चि समादाय वत्तेय्य, सो केवलं मिच्छादस्सनज्जेव वट्ठेय्य, किलमथस्स च भागी अस्स । न हि एतानि सुसमादिन्नानिपि अट्ठवत्थुकाय कङ्काय अवितिण्णभावेन अवितिण्णकङ्कं मच्चं सोधेन्तीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

बहुभण्डिकभिक्खुवत्थु अट्ठमं ।

९. सन्ततिमहामत्तवत्थु

अलङ्कृतो चेपीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सन्ततिमहामत्तं आरब्ध कथेसि ।

सो हि एकस्मिं काले रज्जो पसेनदिकोसलस्स पच्चन्तं कुपितं वूपसमेत्वा आगतो । अथस्स राजा तुट्ठो सत्त दिवसानि रज्जं दत्त्वा एकं नच्चगीतकुसलं इत्थिं अदासि । सो सत्त दिवसानि सुरामदमतो हुत्वा सत्तमे दिवसे सब्बालङ्कारपटिमण्डितो हत्थिक्खन्धवरगतो न्हानतित्थं गच्छन्तो सत्थारं पिण्डाय पविसन्तं द्वारन्तरे दिस्वा हत्थिक्खन्धवरगतोव सीसं चालेत्वा वन्दित्वा पक्कामि । सत्था सितं कत्वा “को नु खो, भन्ते, सितपातुकरणे हेतू”ति आनन्दत्थेरेन पुट्ठो सितकारणं आचिक्खन्तो आह — “पस्सानन्द, सन्ततिमहामत्तं, अज्ज सब्बाभरणपटिमण्डितोव मम सन्तिकं आगन्त्वा चतुप्पदिकगाथावसाने अरहत्तं पत्वा सत्ततालमत्ते आकासे निसीदित्वा परिनिब्बायिस्सती”ति । महाजनो थरेन सद्धिं कथेन्तस्स सत्थु वचनं अस्सोसि । तत्थ मिच्छादिट्ठिका चिन्तयिंसु — “पस्सथ समणस्स गोतमस्स किरियं, मुखप्पत्तमेव भासति, अज्ज किर एस एवं सुरामदमतो यथालङ्कृतोव एतस्स सन्तिके धम्मं सुत्वा परिनिब्बायिस्सति, अज्जेव तं मुसावादेन निग्गण्हिस्सामा”ति । सम्मादिट्ठिका चिन्तेसुं — “अहो बुद्धानं महानुभावता, अज्ज बुद्धलीळज्जेव सन्ततिमहामत्तलीळज्ज दट्ठं लभिस्सामा”ति ।

सन्ततिमहामत्तोपि न्हानतित्थे दिवसभागं उदककीळं कीळित्वा उय्यानं गन्त्वा आपानभूमियं निसीदि । सापि इत्थी रङ्गमज्झं ओतरित्वा नच्चगीतं दस्सेतुं आरभि । तस्सा सरीरलीळाय दस्सनत्थं सत्ताहं अप्पाहारताय तं दिवसं नच्चगीतं दस्सयमानाय अन्तोकुच्छियं सत्थकवाता समुट्ठाय हृदयमंसं कन्तित्वा अगमंसु । सा तङ्खणज्जेव मुखेन चेव अक्खीहि च विवटेहि कालमकासि । सन्ततिमहामत्तो “उपधारेथ न”न्ति वत्वा “निरुद्धा, सामी”ति च वुत्तमत्तेयेव बलवसोकेन अभिभूतो तङ्खणज्जेवस्स सत्ताहं पीतसुरा तत्तकपाले उदकबिन्दु विय परिक्खयं अगमासि । सो “न मे इमं सोकं अज्जे निब्बापेतुं सक्खिस्सन्ति अज्जत्र तथागतेना”ति बलकायपरिवृतो सायन्हसमये सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एवमाह — “भन्ते, एवरूपो मे सोको उप्पन्नो, तं मे तुम्हे निब्बापेतुं सक्खिस्सथा”ति आगतोमि, पटिसरणं मे होथा”ति । अथ नं सत्था “सोकं निब्बापेतुं समत्थस्सेव सन्तिकं आगतोसि । इमिस्सा हि इत्थिया इमिनाव आकारेन मतकाले तव रोदन्तस्स पग्घरितअस्सूनि चतुन्नं महासमुद्धानं उदकतो अतिरेकतरानी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“यं पुब्बे तं विसोसेहि, पच्छा ते माहु किञ्चनं ।

मज्झे चे नो गहेस्ससि, उपसन्तो चरिस्ससी”ति ॥ (सु० नि० ९५५, ११०५; चूळनि०

जतुकणिमाणवपुच्छानिद्देस ६८) ।

गाथापरियोसाने सन्ततिमहामत्तो अरहत्तं पत्वा अत्तनो आयुसङ्खारं ओलोकेन्तो तस्स अप्पवत्तनभावं जत्वा सत्थारं आह — “भन्ते, परिनिब्बानं मे अनुजानाथा”ति । सत्था तेन कतकम्मं जानन्तोपि “मुसावादेन निग्गण्हनत्थं सन्निपतिता मिच्छादिट्ठिका ओकासं न लभिस्सन्ति, ‘बुद्धलीळज्जेव सन्ततिमहामत्तलीळज्ज पस्सिस्सामा’ति सन्निपतिता सम्मादिट्ठिका इमिना कतकम्मं सुत्वा पुज्जेसु आदरं करिस्सन्ती”ति सल्लक्खेत्वा “तेन हि तया कतकम्मं मय्हं कथेहि,

कथेन्तो च भूमियं ठितो अकथेत्वा सत्ततालमत्ते आकासे ठितो कथेही'ति आह । सो "साधु, भन्ते"ति सत्थारं वन्दित्वा एकतालप्पमाणं उग्गम्म ओरोहित्वा पुन सत्थारं वन्दित्वा उग्गच्छन्तो पटिपाटिया सत्ततालप्पमाणे आकासे पल्लङ्केन निसीदित्वा "सुणाथ मे, भन्ते, पुब्बकम्म"न्ति वत्वा आह —

इतो एकनवुतिकप्पे विपस्सीसम्मासम्बुद्धकाले अहं बन्धुमतिनगरे एकस्मिं कुले निब्बत्तित्वा चिन्तेसिं — "किं नु खो परेसं छेदं वा पीळं वा अकरणकम्म"न्ति उपधारेन्तो धम्मघोसककम्मं दिस्वा ततो पट्टाय तं कम्मं करोन्तो महाजनं समादपेत्वा "पुज्जानि करोथ, उपोसथदिवसेसु उपोसथं समादियथ, दानं देथ, धम्मं सुणाथ, बुद्धरतनादीहि सदिसं अज्जं नाम नत्थि, तिण्णं रतनानं सक्कारं करोथा"ति उग्घोसेन्तो विचरामि । तस्स मय्हं सद्दं सुत्वा बुद्धपिता बन्धुमतिमहाराजा मं पक्कोसापेत्वा, "तात, किं करोन्तो विचरसी"ति पुच्छित्वा, "देव, तिण्णं रतनानं गुणं पकासेत्वा महाजनं पुज्जकम्मेसु समादपेन्तो विचरामी"ति वुत्ते, "कथं निसिन्नो विचरसी"ति मं पुच्छित्वा "पदसाव, देवा"ति मया वुत्ते, "तात, न त्वं एवं विचरितुं अरहसि, इमं पुप्फदामं पिलन्धित्वा अस्सपिट्ठे निसिन्नोव विचरा"ति मय्हं मुत्तादामसदिसं पुप्फदामं दत्वा दन्तं अस्सं अदासि । अथ मं रज्जा दिन्नपरिहारेन तथेव उग्घोसेत्वा विचरन्तं पुन राजा पक्कोसापेत्वा, "तात, किं करोन्तो विचरसी"ति पुच्छित्वा "तदेव, देवा"ति वुत्ते, "तात, अस्सोपि ते नानुच्छविको, इध निसीदित्वा विचरा"ति चतुसिन्धवयुत्तरथं अदासि । ततियवारेपि मे राजा सद्दं सुत्वा पक्कोसापेत्वा, "तात, किं करोन्तो विचरसी"ति पुच्छित्वा "तदेव, देवा"ति वुत्ते, "तात, रथोपि ते नानुच्छविको"ति मय्हं महन्तं भोगक्खन्धं महापसाधनञ्च दत्वा एकञ्च हत्थिं अदासि । स्वाहं सब्बाभरणपटिमण्डितो हत्थिक्खन्धे निसिन्नो असीति वस्ससहस्सानि धम्मघोसककम्मं अकासिं, तस्स मे एत्तकं कालं कायतो चन्दनगन्धो वायति, मुखतो उप्पलगन्धो वायति । इदं मया कतकम्मन्ति ।

एवं सो अत्तनो पुब्बकम्मं कथेत्वा आकासे निसिन्नोव तेजोधातुं समापज्जित्वा परिनिब्बायि । सरीरे अग्गिजाला उट्ठित्वा मंसलोहितं ज्ञापेसि, सुमनपुप्फानि विय धातुयो अवसिस्सिंसु । सत्था सुद्धवत्थं पसारसि, धातुयो तत्थ पत्तिंसु । ता पत्ते पक्खित्वा चतुमहापथे थूपं कारेसि "महाजनो वन्दित्वा पुज्जभागी भविस्सती"ति । भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं, "आवुसो, सन्ततिमहामत्तो गाथावसाने अरहत्तं पत्वा अलङ्कतपटियत्तोयेव आकासे निसीदित्वा परिनिब्बुतो, किं नु खो एतं 'समणो'ति वत्तुं वट्ठति उदाहु ब्राह्मणो"ति । सत्था आगन्त्वा "काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना"ति पुच्छित्वा "इमाय नामा"ति वुत्ते, "भिक्खवे, मम पुत्तं 'समणो'तिपि वत्तुं वट्ठति, 'ब्राह्मणो'तिपि वत्तुं वट्ठतियेवा"ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१४२. अलङ्कतो चेपि समं चरेय्य,
सन्तो दन्तो नियतो ब्रह्मचारी ।
सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं,
सो ब्राह्मणो सो समणो स भिक्खू"ति ॥

तत्थ अलङ्कतोति वत्थाभरणेहि पटिमण्डितो । तस्सत्थो — वत्थालङ्कारादीहि अलङ्कतो चेपि पुग्गलो कायादीहि समं चरेय्य, रागादिवूपसमेन सन्तो इन्द्रियदमनेन दन्तो चतुमग्नियमेन नियतो सेट्ठचरियाय ब्रह्मचारी कायदण्डादीन ओरोपितताय सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं । सो एवरूपो बाहितपापत्ता ब्राह्मणोतिपि समितपापत्ता समणोतिपि भिन्नकिलेसत्ता भिक्खूतिपि वत्तब्बोयेवाति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सन्ततिमहामत्तवत्थु नवमं ।

१०. पिलोतिकतिस्सत्थेरवत्थु

हिरीनिसेधोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पिलोतिकत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि समये आनन्दत्थेरो एकं पिलोतिकखण्डनिवत्थं कपालं आदाय भिक्खाय चरन्तं दारकं दिस्वा “किं ते एवं विचरित्वा जीवनतो पब्बज्जा न उत्तरितरा”ति वत्त्वा, “भन्ते, को मं पब्बाजेस्सती”ति वुत्ते “अहं पब्बाजेस्सामी”ति तं आदाय गन्त्वा सहत्था न्हापेत्वा कम्मट्ठानं दत्त्वा पब्बाजेसि । तच्च पन निवत्थपिलोतिकखण्डं पसारेत्वा ओलोकेन्तो परिस्सावनकरणमत्तम्पि गय्हूपागं कच्चि पदेसं अदिस्वा कपालेन सद्धिं एकस्सा रुक्खसाखाय ठपेसि । सो पब्बजित्वा लद्धूपसम्पदो बुद्धानं उप्पन्नलाभसक्कारं परिभुज्जमानो महग्धानि चीवरानि अच्छादेत्वा विचरन्तो थूलसरीरो हुत्वा उक्कण्ठित्वा “किं मे जनस्स सद्धादेय्यं निवासेत्वा विचरणेन, अत्तनो पिलोतिकमेव निवासेस्सामी”ति तं ठानं गन्त्वा पिलोतिकं गहेत्वा “अहिरिक निल्लज्ज एवरूपानं वत्थानं अच्छादनट्ठानं पहाय इमं पिलोतिकखण्डं निवासेत्वा कपालहत्थो भिक्खाय चरितुं गच्छसी”ति तं आरम्भणं कत्वा अत्तनाव अत्तानं ओवदि, ओवदन्तस्सेव पनस्स चित्तं सन्निसीदि । सो तं पिलोतिकं तत्थेव पटिसामेत्वा निवत्तित्वा विहारमेव गतो । सो कतिपाहच्चयेन पुनपि उक्कण्ठित्वा तथेव वत्त्वा निवत्ति, पुनपि तथेवाति । तं एवं अपरापरं विचरन्तं दिस्वा भिक्खू “कहं, आवुसो, गच्छसी”ति पुच्छन्ति । सो “आचरियस्स सन्तिकं गच्छामावुसो”ति वत्त्वा एतेनेव नीहारेन अत्तनो पिलोतिकखण्डमेव आरम्भणं कत्वा अत्तानं निसेधेत्वा कतिपाहेनेव अरहत्तं पापुणि । भिक्खू आहंसु — “किं, आवुसो, न दानि आचरियस्स सन्तिकं गच्छसि, ननु अयं ते विचरणमग्गो”ति । आवुसो, आचरियेन सद्धिं संसग्गे सति गतोमिह, इदानीं पन मे छिन्नो संसग्गो, तेनस्स सन्तिकं न गच्छामीति । भिक्खू तथागतस्स आरोचेसुं — “भन्ते, पिलोतिकत्थेरो अज्जं ब्याकरोती”ति । किमाह, भिक्खवेति? इदं नाम, भन्तेति । तं सुत्वा सत्था “आम, भिक्खवे, मम पुत्तो संसग्गे सति आचरियस्स सन्तिकं गतो, इदानीं पनस्स संसग्गो छिन्नो, अत्तनाव अत्तानं निसेधेत्वा अरहत्तं पत्तो”ति वत्त्वा इमा गाथा अभसि —

१४३: “हिरीनिसेधो पुरिसो, कोचि लोकस्मिं विज्जति ।

यो निदं अपबोधेति, अस्सो भद्रो कसामिव ॥

१४४: “अस्सो यथा भद्रो कसानिविद्धो,

आतापिनो संवेगिनो भवाथ ।

सद्धाय सीलेन च वीरियेन च,

समाधिना धम्मविनिच्छयेन च ।

सम्पन्नविज्जाचरणा पतिस्सता,

जहिस्सथ दुक्खमिदं अनप्पक”न्ति ॥

तत्थ अन्तो उप्पन्नं अकुसलवितक्कं हिरिया निसेधेतीति हिरीनिसेधो । कोचि लोकस्मिन्ति एवरूपो पुग्गलो दुल्लभो, कोचिदेव लोकस्मिं विज्जति । यो निद्वन्ति अप्पमत्तो समणधम्मं करोन्तो अत्तनो उप्पन्नं निदं अपहरन्तो बुज्झतीति अपबोधेति । कसामिवाति यथा भद्रो अस्सो अत्तनि पतमानं कसं अपहरति, अत्तनि पतितुं न देति । यो एवं निदं अपबोधेति, सो दुल्लभोति अत्थो ।

दुतियगाथाय अयं सङ्खेपत्थो — “भिक्षवे, यथा भद्रो अस्सो पमादमागम्म कसाय निविट्ठो, अहम्पि नाम कसाय पहटो”ति अपरभागे आतप्पं करोति, एवं तुम्हेपि आतापिनो संवेगिनो भवथ, एवंभूता लोकियलोकुत्तराय दुविधाय सद्भाय च चतुपारिसुद्धिसीलेन च कायिकचेतसिकवीरियेन च अट्टसमापत्तिसमाधिना च कारणाकारणजाननलक्खणेन धम्मविनिच्छयेन च समन्नागता हुत्वा तिस्सन्नं वा अट्टन्नं वा विज्जानं, पञ्चदसन्नञ्च चरणानं सम्पत्तिया सम्पन्नविज्जाचरणा । उपट्ठितसतिताय पतिस्सता हुत्वा इदं अनप्पकं वट्टदुक्खं पजहिस्सथाति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

पिलोतिकतिस्सत्थेरवत्थु दसमं ।

११. सुखसामणेरवत्थु

उदकज्झि नयन्तीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सुखसामणेरं आरब्ध कथेसि ।

अतीतस्मिज्झि बाराणसिसेट्ठिनो गन्धकुमारो नाम पुत्तो अहोसि । राजा तस्स पितरि कालकते तं पक्कोसापेत्वा समस्सासेत्वा महन्तेन सक्कारेण तस्सेव सेट्ठिद्वानं अदासि । सो ततो पट्टाय गन्धसेट्ठीति पज्जायि । अथस्स भण्डागारिको धनगम्भद्वारं विवरित्वा, “सामि, इदं ते एत्तकं पितु धनं, एत्तकं पितामहादीन”न्ति नीहरित्वा दस्सेसि । सो तं धनरासि ओलोकेत्वा आह — “किं पन ते इमं धनं गहेत्वा न गमिंसू”ति । “सामि, धनं गहेत्वा गता नाम नत्थि । अत्तना कतं कुसलाकुसलमेव हि आदाय सत्ता गच्छन्ती”ति । सो चिन्तेसि — “ते बालताय धनं सण्ठापेत्वा पहाय गता, अहं पनेतं गहेत्वाव गमिस्सामी”ति । एवं पन चिन्तेन्तो “दानं वा दस्सामि, पूजं वा करिस्सामी”ति अचिन्तेत्वा “इदं सब्बं खादित्वाव गमिस्सामी”ति चिन्तेसि । सो सतसहस्सं विस्सज्जेत्वा फलिकमयं न्हानकोट्टकं कारेसि, सतसहस्सं दत्वा फलिकमयमेव न्हानफलकं, सतसहस्सं दत्वा निसीदनपल्लङ्कं, सतसहस्सं दत्वा भोजनपातिं, सतसहस्समेव दत्वा भोजनद्वाने मण्डपं कारापेसि, सतसहस्सं दत्वा भोजनपातिया आसित्तकूपधानं कारेसि, सतसहस्सेनेव गेहे सीहपञ्जरं सण्ठापेसि, अत्तनो पातरासत्थाय सहस्सं अदासि, सायमासत्थायपि सहस्समेव । पुण्णमदिवसे पन भोजनत्थाय सतसहस्सं दापेसि, तं भत्तं भुज्जनदिवसे सतसहस्सं विस्सज्जेत्वा नगरं अलङ्कुरित्वा भेरिं चरापेसि — “गन्धसेट्ठिस्स किर भत्तभुज्जनाकारं ओलोकेन्तू”ति ।

महाजनो मज्जातिमज्जे बन्धित्वा सन्निपति । सोपि सतसहस्सगघनके न्हानकोट्टके सतसहस्सगघनके फलके निसीदित्वा सोळसहि गन्धोदकघटेहि न्हत्वा तं सीहपञ्जरं विवरित्वा तस्मिं पल्लङ्के निसीदि । अथस्स तस्मिं आसित्तकूपधाने तं पातिं ठपेत्वा सतसहस्सगघनकं भोजनं वट्टेसुं । सो नाटकपरिवुतो एवरूपाय सम्पत्तिया तं भोजनं भुज्जति । अपरेण समयेन एको गामिकमनुस्सो अत्तनो परिब्बयाहरणत्थं दारुआदीनि यानके पक्खिपित्वा नगरं गन्त्वा सहायकस्स गेहे निवासं गण्णिह । तदा पन पुण्णमदिवसो होति । “गन्धसेट्ठिनो भुज्जनलीळं ओलोकेन्तू”ति नगरे भेरिं चरापेसि । अथ नं सहायको आह — “सम्म, गन्धसेट्ठिनो ते भुज्जनलीळं दिट्ठपुब्ब”न्ति । “न दिट्ठपुब्बं, सम्मा”ति । “तेन हि एहि, गच्छाम, अयं नगरे भेरी चरति, एतस्स महासम्पत्तिं पस्सामा”ति नगरवासी जनपदवासिं गहेत्वा अगमासि । महाजनोपि मज्जातिमज्जे अभिरुहित्वा पस्सति । गामवासी भत्तगन्धं घायित्वाव नगरवासिं आह — “मय्हं एताय पातिया भत्तपिण्डे पिपासा जाता”ति । सम्म, मा एतं पत्थयि, न सक्का लब्धुन्ति । सम्म, अलभन्तो न जीविस्सामीति । सो तं पटिबाहितुं असक्कोन्तो परिसपरियन्ते ठत्वा “पणमामि ते, सामी”ति तिक्खत्तुं महासद्वं निच्छारेत्वा “को एसो”ति वुत्ते

अहं, सामीति । “किमेत”न्ति । “अयं एको गामवासी तुम्हाकं पातियं भत्तपिण्डे पिपासं उपादेसि, एकं भत्तपिण्डं दापेथा”ति । “न सक्का लब्धु”न्ति । “किं, सम्म, सुतं ते”ति? “सुतं मे, अपिच लभन्तो जीविस्सामि, अलभन्तस्स मे मरणं भविस्सती”ति । सो पुनपि विरवि — “अयं किर, सामि, अलभन्तो मरिस्सति, जीवितमस्स देथा”ति । अम्भो भत्तपिण्डो नाम सतम्पि अग्घति, सतद्वयम्पि अग्घति । यो यो याचति, तस्स तस्स ददमानो अहं किं भुज्जिस्सामीति? सामि, अयं अलभन्तो मरिस्सति, जीवितमस्स देथाति । न सक्काव मुधा लब्धुं, यदि पन अलभन्तो न जीवति, तीणि संवच्छरानि मम गेहे भतिं करोतु, एवमस्स भत्तपातिं दापेस्सामीति । गामवासी तं सुत्वा “एवं होतु, सम्मा”ति सहायकं वत्वा पुत्तदारं पहाय “भत्तपातिअत्थाय तीणि संवच्छरानि भतिं करिस्सामी”ति सेट्ठिस्स गेहं पाविसि । सो भतिं करोन्तो सब्बकिच्चानि सक्कच्चं अकासि । गेहे वा अरज्जे वा रत्तिं वा दिवा वा सब्बानि कत्तब्बकम्मानि कतानेव पज्जायिंसु । “भत्तभतिको”ति च वुत्ते सकलनगरेपि पज्जायि । अथस्स दिवसे परिपुण्णे भत्तवेय्यावटिको “भत्तभतिकस्स, सामि, दिवसो पुण्णो, दुक्करं तेन कतं तीणि संवच्छरानि भतिं करोन्तेन, एकम्पि कम्मं न कोपितपुब्ब”न्ति आह ।

अथस्स सेट्ठि अत्तनो सायपातरासत्थाय द्वे सहस्सानि, तस्स पातरासत्थाय सहस्सन्ति तीणि सहस्सानि दापेत्वा आह — “अज्ज मय्हं कत्तब्बं परिहारं तस्सेव करोथा”ति । वत्वा च पन ठपेत्वा एकं चिन्तामणिं नाम पियभरियं अवसेसजनम्पि “अज्ज तमेव परिवारेथा”ति वत्वा सब्बसम्पत्तिं तस्स निव्यादेसि । सो सेट्ठिनो न्हानोदकेन तस्सेव कोट्टुके तस्मिं फलके निसिन्नो न्हत्वा तस्सेव निवासनसाटके निवासेत्वा तस्सेव पल्लङ्के निसीदि । सेट्ठिपि नगरे भेरिं चरापेसि — “भत्तभतिको गन्धसेट्ठिस्स गेहे तीणि संवच्छरानि भतिं कत्वा पातिं लभि, तस्स भुज्जनसम्पत्तिं ओलोकेन्तू”ति । महाजनो मज्जातिमज्जे अभिरुहित्वा पस्सति, गामवासिस्स ओलोकितोलोकितट्टानं कम्पनाकारप्पत्तं अहोसि । नाटका परिवारेत्वा अट्टसुं, तस्स पुरतो भत्तपातिं वट्टेत्वा ठपयिंसु । अथस्स हत्थधोवनवेलाय गन्धमादने एको पच्चेकबुद्धो सत्तमे दिवसे समापत्तितो वुट्ठाय “कत्थ नु खो अज्ज भिक्खाचारत्थाय गच्छामी”ति उपधारेन्तो भत्तभतिकं अट्टस । अथ सो “अयं तीणि संवच्छरानि भतिं कत्वा भत्तपातिं लभि, अत्थि नु खो एतस्स सद्धा, नत्थी”ति उपधारेन्तो “अत्थी”ति जत्वा “सद्धापि एकच्चे सङ्गहं कातुं न सक्कोन्ति, सक्खिस्सति नु खो मे सङ्गहं कातु”न्ति चिन्तेत्वा “सक्खिस्सति चेव मम च सङ्गहकरणं निस्साय महासम्पत्तिं लभिस्सती”ति जत्वा चीवरं पारुपित्वा पत्तमादाय वेहासं अब्भुगन्त्वा परिसन्तरेन गन्त्वा तस्स पुरतो ठितमेव अत्तानं दस्सेसि ।

सो पच्चेकबुद्धं दिस्वा चिन्तेसि — “अहं पुब्बे अदिन्नभावेन एकिस्सा भत्तपातिया अत्थाय तीणि संवच्छरानि परगेहे भतिं अकासिं, इदानि मे इदं भत्तं एकं रत्तिन्दिवं रक्खेय्य, सचे पन नं अय्यस्स दस्सामि, अनेकानिपि कप्पकोटिसहस्सानि रक्खिस्सति, अय्यस्सेव नं दस्सामी”ति । सो तीणि संवच्छरानि भतिं कत्वा लब्धभत्तपातितो एकपिण्डम्पि मुखे अट्टपेत्वा तण्हं विनोदेत्वा सयमेव पातिं उक्खिपित्वा पच्चेकबुद्धस्स सन्तिकं गन्त्वा पातिं अज्जस्स हत्थे दत्वा पज्जपतिट्ठितेन वन्दित्वा पातिं वामहत्थेन गहेत्वा दक्खिणहत्थेन तस्स पत्ते भत्तं आकिरि । पच्चेकबुद्धो भत्तस्स उपट्ठसेसकाले पत्तं हत्थेन पिदहि । अथ नं सो आह — “भन्ते, एकोव पटिविसो न सक्का द्विधा कातुं, मा मं इधलोकेन सङ्गहत्थ, परलोकेन सङ्गहमेव करोथ, सावसेसं अकत्वा निरवसेसमेव दस्सामी”ति । अत्तनो हि थोकम्पि अनवसेसेत्वा दिन्नं निरवसेसदानं नाम, तं महप्फलं होति । सो तथा करोन्तो सब्बं दत्वा पुन वन्दित्वा आह — “भन्ते, एकं भत्तपातिं निस्साय तीणि संवच्छरानि मे परगेहे भतिं करोन्तेन दुक्खं अनुभूतं, इदानि मे निब्बत्तनिब्बत्तट्टाने सुखमेव होतु, तुम्हेहि दिट्ठधम्मस्सेव भागी अस्स”न्ति । पच्चेकबुद्धो “एवं होतु, चिन्तामणि विय ते सब्बकामददो मनोसङ्कप्पा पुण्णचन्दो विय पूरेन्तू”ति अनुमोदनं करोन्तो —

“इच्छितं पत्थितं तुय्हं, सब्बमेव समिज्झतु ।

सब्बे पूरेन्तु सङ्कप्पा, चन्दो पन्नरसो यथा ॥

“इच्छितं पत्थिकं तुहं, खिप्पमेव समिज्झतु ।

सब्बे पूरेन्तु सङ्कप्पा, मणि जोतिरसो यथा”ति ॥ —

वत्वा “अयं महाजनो याव गन्धमादनपब्बतगमना मं पस्सन्तो तिड्डतू”ति अधिद्वाय आकासेन गन्धमादनं अगमासि ।

महाजनोपि नं पस्सन्तोव अट्ठासि । सो तत्थ गन्त्वा तं पिण्डपातं पञ्चसतानं पच्चेकबुद्धानं विभजित्वा अदासि । सब्बे अत्तनो पहोनकं गण्हिं सु । “अप्पो पिण्डपातो कथं पहोसी”ति न चिन्तेतब्बं । चत्तारि हि अचिन्तेय्यानि (अ० नि० ४.७७) वुत्तानि, तत्रायं पच्चेकबुद्धविसयोति । महाजनो पच्चेकबुद्धानं पिण्डपातं विभजित्वा दिव्यमानं दिस्वा साधुकारसहस्सानि पवत्तेसि, असनिसतनिपाकसद्वो विय अहोसि । तं सुत्वा गन्धसेट्ठि चिन्तेसि — “भत्तभतिको मया दिन्नसम्पत्तिं धारेतुं नासक्खि मज्जे, तेनायं महाजनो परिहासं करोन्तो सन्निपतितो नदती”ति । सो तप्पवत्तिजाननत्थं मनुस्से पेसेसि । ते आगन्त्वा “सम्पत्तिधारका नाम, सामि, एवं होन्तू”ति वत्वा तं पवत्तिं आरोचेसुं । सेट्ठि तं सुत्वाव पञ्चवण्णाय पीतिया फुट्टसरीरो हुत्वा “अहो दुक्करं तेन कतं, अहं एतकं कालं एवरूपाय सम्पत्तिया ठितो किञ्चि दातुं नासक्खि”न्ति तं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर तया इदं नाम कत”न्ति पुच्छित्वा “आम, सामी”ति वुत्ते, “हन्द, सहस्सं गहेत्वा तव दाने मय्हमि पत्तिं देही”ति आह । सो तथा अकासि । सेट्ठिपिस्स सब्बं अत्तनो सन्तकं मज्झे भिन्दित्वा अदासि ।

चतस्सो हि सम्पदा नाम — वत्थुसम्पदा, पच्चयसम्पदा, चेतनासम्पदा, गुणातिरेकसम्पदाति । तत्थ निरोधसमापत्तिरहो अरहा वा अनागामी वा दक्खिण्यो **वत्थुसम्पदा** नाम । पच्चयानं धम्मेन समेन उप्पत्ति **पच्चयसम्पदा** नाम । दानतो पुब्बे दानकाले पच्छा भागेति तीसु कालेसु चेतनाय सोमनस्ससहगतजाणसम्पयुत्तभावो **चेतनासम्पदा** नाम । दक्खिण्यस्स समापत्तितो वुट्ठितभावो **गुणातिरेकसम्पदा** नामाति । इमस्स च खीणासवो पच्चेकबुद्धो दक्खिण्यया, भतिं कत्वा लद्धभावेन पच्चयो धम्मतो उप्पन्नो, तीसु कालेसु परिसुद्धा चेतना, समापत्तितो वुट्ठितमत्तो पच्चेकबुद्धो गुणातिरेकोति चतस्सोपि सम्पदा निष्फन्ना । एतासं आनुभावेन दिट्ठेव धम्मे महासम्पत्तिं पापुणन्ति । तस्मा सो सेट्ठिनो सन्निका सम्पत्तिं लभि । अपरभागे च राजापि इमिना कतकम्मं सुत्वा तं पक्कोसापेत्वा सहस्सं दत्वा पत्तिं गहेत्वा तुट्ठमानसो महन्तं भोगक्खन्धं दत्वा सेट्ठिद्वानं अदासि । **भत्तभतिकसेट्ठी**तिस्स नामं अकासि । सो गन्धसेट्ठिना सद्धिं सहायो हुत्वा एकतो खादन्तो पिवन्तो यावतायुकं ठत्वा ततो चुतो देवलोके निब्बत्तित्वा एकं बुद्धन्तरं दिब्बसम्पत्तिं अनुभवित्वा इमस्मिं बुद्धप्पादे सावत्थियं सारिपुत्तत्थेरस्सूपट्ठाककुले पटिसन्धिं गण्हि । अथस्स माता लद्धगब्भपरिहारा कतिपाहच्चयेन “अहो वताहं पञ्चसतेहि भिक्खूहि सद्धिं सारिपुत्तत्थेरस्स सतरसभोजनं दत्वा कासायवत्थनिवत्था सुवण्णसरकं आदाय आसनपरियन्ते निसिन्ना तेसं भिक्खूनं उच्छिद्धावसेसकं परिभुज्जेय्य”न्ति दोहळिनी हुत्वा तथेव कत्वा दोहळं पटिविनोदेसि । सा सेसमङ्गलेसुपि तथारूपमेव दानं दत्वा पुत्तं विजायित्वा नामगगहणदिवसे “पुत्तस्स मे, भन्ते, सिक्खापदानि देथा”ति थेरं आह । थेरो “किमस्स नाम”न्ति पुच्छि । “भन्ते, पुत्तस्स मे पटिसन्धिगगहणतो पट्टाय इमस्मिं गेहे कस्सचि दुक्खं नाम न भूतपुब्बं, तेनेवस्स **सुखकुमारो**ति नामं भविस्सती”ति वुत्ते तदेवस्स नामं गहेत्वा सिक्खापदानि अदासि ।

तदा एवञ्चस्स मातु “नाहं मम पुत्तस्स अज्झासयं भिन्दिस्सामी”ति चित्तं उप्पज्जि । सा तस्स कण्णविज्जनमङ्गलादीसुपि तथेव दानं अदासि । कुमारोपि सत्तवस्सिककाले “इच्छामहं, अम्म, थेरस्स सन्निके पब्बजितु”न्ति आह । सा “साधु, तात, नाहं तव अज्झासयं भिन्दिस्सामी”ति थेरं निमन्तेत्वा भोजेत्वा, “भन्ते, पुत्तो मे पब्बजितुं इच्छति, इमाहं सायन्हसमये विहारं आनेस्सामी”ति थेरं उय्योजेत्वा जातके सन्निपातेत्वा “पुत्तस्स मे गिहिकाले

कत्तब्बं किच्चं अज्जेव करिस्सामा’ति वत्वा पुत्तं अलङ्कुरित्वा महन्तेन सिरिसोभगगेन विहारं नेत्वा थेरस्स निव्यादेसि । थेरोपि तं, “तात, पब्बज्जा नाम दुक्करा, सक्खिस्ससि अभिरमितु”न्ति वत्वा “करिस्सामि वो, भन्ते, ओवाद”न्ति वुत्ते कम्मट्ठानं दत्वा पब्बाजेसि । मातापितरोपिस्स पब्बज्जाय सक्कारं करोन्ता अन्तोविहारेयेव सत्ताहं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स सतरसभोजनं दत्वा सायं अत्तनो गेहं अगमंसु । अट्टमे दिवसे सारिपुत्तथेरो भिक्खुसङ्घे गामं पविट्ठे विहारे कत्तब्बकिच्चं कत्वा सामणेरे पत्तचीवरं गाहापेत्वा गामं पिण्डाय पाविसि । सामणेरो अन्तरामग्गे मातिकादीनि दिस्वा पण्डितसामणेरो विय पुच्छि । थेरोपि तस्स तथेव ब्याकासि । सामणेरो तानि कारणानि सुत्वा “सचे तुम्हे अत्तनो पत्तचीवरं गण्हेय्याथ, अहं निवत्तेय्य”न्ति वत्वा थेरेन तस्स अज्झासयं अभिन्दित्वा, “सामणेरे, देहि मम पत्तचीवर”न्ति पत्तचीवरे गहिते थेरं वन्दित्वा निवत्तमानो, “भन्ते, मय्हं आहारं आहरमानो सतरसभोजनं आहरेय्याथा”ति आह । कुतो तं लभिस्सामीति? अत्तनो पुज्जेन अलभन्तो मम पुज्जेन लभिस्सथ, भन्तेति । अथस्स थेरो कुञ्चिकं दत्वा गामं पिण्डाय पाविसि । सोपि विहारं आगन्त्वा थेरस्स गम्भं विवरित्वा पविसित्वा द्वारं पिधाय अत्तनो काये जाणं ओतारेत्वा निसीदि ।

तस्स गुणतेजेन सक्कस्स आसनं उण्हाकारं दस्सेसि । सक्को “किं नु खो एत”न्ति ओलोकेन्तो सामणेरे दिस्वा “सुखसामणेरो अत्तनो उपज्झायस्स पत्तचीवरं दत्वा ‘समणधम्मं करिस्सामी’ति निवत्तो, मया तत्थ गन्तुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा चत्तारो महाराजे पक्कोसापेत्वा “गच्छथ, ताता, विहारस्सूपवने दुस्सद्वके सकुणे पलापेथा”ति उय्योजेसि । ते तथा कत्वा सामन्ता आरक्खं गण्हंसु । चन्दिमसूरिये “अत्तनो विमानानि गहेत्वा तिट्ठथा”ति आणापेसि । तेपि तथा करिंसु । सयम्पि आविज्जनट्टाने आरक्खं गण्हि । विहारो सन्निसिन्नो निरवो अहोसि । सामणेरो एकग्गचित्तेन विपस्सनं वट्ठेत्वा तीणि मग्गफलानि पापुणि । थेरो “सामणेरेन ‘सतरसभोजनं आहरेय्याथा’ति वुत्तं, कस्स नु खो घरे सक्का लब्धु”न्ति ओलोकेन्तो एकं अज्झासयसम्पन्नं उपट्ठाकतुलं दिस्वा तत्थ गन्त्वा, “भन्ते, साधु वो कतं अज्ज इधागच्छन्तेही”ति तेहि तुट्ठमानसेहि पत्तं गहेत्वा निसीदापेत्वा यागुखज्जकं दत्वा याव भत्तकालं धम्मकथं याचितो तेसं सारणीयधम्मकथं कथेत्वा कालं सल्लक्खेत्वा देसनं निट्ठापेसि । अथस्स सतरसभोजनं दत्वा तं आदाय गन्तुकामं थेरं दिस्वा “भुज्जथ, भन्ते, अपरम्पि ते दस्सामा”ति थेरं भोजेत्वा पुन पत्तपूरं अदंसु । थेरो तं आदाय “सामणेरो मे छातो”ति तुरिततुरितो विहारं पायासि । तं दिवसं सत्था पातोव निक्खमित्वा गन्धकुटियं निसिन्नोव आवज्जेसि — “अज्ज सुखसामणेरो उपज्झायस्स पत्तचीवरं दत्वा ‘समणधम्मं करिस्सामी’ति निवत्तो, निप्फन्नं नु खो तस्स किच्च”न्ति । सो तिण्णयेव मग्गफलानं पत्तभावं दिस्वा उत्तरिपि उपधारेन्तो “सक्खिस्सतायं अज्ज अरहत्तं पापुणितुं, सारिपुत्तो पन ‘सामणेरो मे छातो’ति वेगेन भत्तं आदाय निक्खमति, सचे इमस्मिं अरहत्तं अप्पत्ते भत्तं आहरिस्सति, इमस्स अन्तरायो भविस्सति, मया गन्त्वा द्वारकोट्टके आरक्खं गण्हितुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा गन्धकुटितो निक्खमित्वा द्वारकोट्टके ठत्वा आरक्खं गण्हि ।

थेरोपि भत्तं आहरि । अथ नं हेट्ठा वुत्तनयेनेव चत्तारो पज्हे पुच्छि । पज्हविस्सज्जनावसाने सामणेरो अरहत्तं पापुणि । सत्था थेरं आमन्तेत्वा “गच्छ, सारिपुत्त, सामणेरेस्स ते भत्तं देही”ति आह । थेरो गन्त्वा द्वारं आकोटेसि । सामणेरोपि निक्खमित्वा उपज्झायस्स वत्तं कत्वा “भत्तकिच्चं करोही”ति वुत्ते थेरस्स भत्तेन अनत्थिकभावं जत्वा सत्तवस्सिककुमारो तद्धणज्जेव अरहत्तं पत्तो नीचासनट्टानं पच्चवेक्खन्तो भत्तकिच्चं कत्वा पत्तं धोवि । तस्मिं काले चत्तारो महाराजानो आरक्खं विस्सज्जेसुं । चन्दिमसूरियापि विमानानि मुञ्चिंसु । सक्कोपि आविज्जनट्टाने आरक्खं विस्सज्जेसि । सूरियो नभमज्झं अतिक्कन्तोयेव पज्जायि । भिक्खू “सायन्हो पज्जायति, सामणेरेन च इदनेव भत्तकिच्चं कतं, किं नु खो अज्ज पुब्बण्हो बलवा जातो, सायन्हो मन्दो”ति वदिंसु । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा, “भन्ते, अज्ज पुब्बण्हो बलवा जातो, सायन्हो मन्दो, सामणेरेन च इदनेव भत्तकिच्चं कतं, अथ च पन सूरियो नभमज्झं अतिक्कन्तोयेव पज्जायती”ति वुत्ते, “भिक्खवे, एवमेवं होति पुज्जवन्तानं समणधम्मकरणकाले । अज्ज हि

चत्तारो महाराजानो सामन्ता आरक्खं गण्हिंसु, चन्दिमसूरिया विमानानि गहेत्वा अट्ठंसु, सक्को आविञ्छनके आरक्खं गण्हि, अहम्पि द्वारकोट्टके आरक्खं गण्हि, अज्ज सुखसामणो मातिकाय उदकं हरन्ते, उसुकारे उसुं उजुं करोन्ते, तच्छके चक्कादीनि करोन्ते दिस्वा अत्तानं दमेत्वा अरहत्तं पत्तो”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१४५: “उदकञ्चि नयन्ति नेत्तिका, उसुकारा नमयन्ति तेजनं ।

दारुं नमयन्ति तच्छका, अत्तानं दमयन्ति सुब्बता”ति ॥

तत्थ सुब्बताति सुवदा, सुखेन ओवदितब्बा अनुसासितब्बाति अत्थो । सेसं हेट्ठा वुत्तनयमेव ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सुखसामणेरवत्थु एकादसमं ।

दण्डवग्गवण्णना निट्ठिता ।

दसमो वग्गो ।

११. जरावग्गो

१. विसाखाय सहायिकानं वत्थु

को नु हासो किमानन्दोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो विसाखाय सहायिकायो आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किर पञ्चसता कुलपुत्ता “एवं इमा अप्पमादविहारिनियो भविस्सन्ती”ति अत्तनो अत्तनो भरियायो विसाखं महाउपासिकं सम्पटिच्छापेसुं । ता उय्यानं वा विहारं वा गच्छन्तियो ताय सद्धियेव गच्छन्ति । ता एकस्मिं काले “सत्ताहं सुराछणो भविस्सती”ति छणे सङ्कुट्टे अत्तनो अत्तनो सामिकानं सुरं पटियादेसुं । ते सत्ताहं सुराछणं कीळित्वा अट्ठमे दिवसे कम्मन्तभेरिया निक्खन्ताय कम्मन्ते अगमंसु । तापि इत्थियो “मयं सामिकानं सम्मुखा सुरं पातुं न लभिम्हा, अवसेसा सुरा च अत्थि, इदं यथा ते न जानन्ति, तथा पिविस्सामा”ति विसाखाय सन्तिकं गन्त्वा “इच्छाम, अय्ये, उय्यानं दट्ठु”न्ति वत्वा “साधु, अम्मा, तेन हि कत्तब्बकिच्चानि कत्वा निक्खमथा”ति वुत्ते ताय सद्धिं गन्त्वा पटिच्छन्नाकारेण सुरं नीहरापेत्वा उय्याने पिवित्वा मत्ता विचरिंसु । विसाखापि “अयुत्तं इमाहि कत्तं, इदानीं मं ‘समणस्स गोतमस्स साविका विसाखा सुरं पिवित्वा विचरती’ति तित्थियापि गरहिस्सन्ती”ति चिन्तेत्वा ता इत्थियो आह — “अम्मा अयुत्तं वो कत्तं, ममपि अयसो उप्पादितो, सामिकापि वो कुज्झिस्सन्ति, इदानीं किं करिस्सथा”ति । गिलानालयं दस्सयिस्साम, अय्येति । तेन हि पञ्चायिस्सथ सकेन कम्मेनाति । ता गेहं गन्त्वा गिलानालयं करिंसु । अथ तासं सामिका “इत्थन्नामा च इत्थन्नामा च कह”न्ति पुच्छित्वा “गिलाना”ति सुत्वा “अट्ठा एताहि अवसेससुरा पीता भविस्सन्ती”ति सल्लक्खेत्वा ता पोथेत्वा अनयब्बसनं पापेसुं । ता अपरस्मिम्पि छणवारे तथेव सुरं पिवितुकामा विसाखं उपसङ्कमित्वा, “अय्ये, उय्यानं नो नेही”ति वत्वा “पुब्बेपि मे तुम्हेहि अयसो उप्पादितो, गच्छथ, न वो अहं नेस्सामी”ति ताय पटिक्खित्वा “इदानीं एवं न करिस्सामा”ति सम्मन्तयित्वा पुन तं उपसङ्कमित्वा आहंसु, “अय्ये, बुद्धपूजं कातुकामाम्हा, विहारं नो नेही”ति । इदानीं अम्मा युज्जति, गच्छथ, परिवच्छं करोथाति । ता चङ्कोटकेहि गन्धमालादीनि गाहापेत्वा सुरापुण्णे मुट्ठिवारके हत्थेहि

ओलम्बेत्वा महापटे पारुपित्वा विसाखं उपसङ्गमित्वा ताय सद्धिं विहारं पविसमाना एकमन्तं गन्त्वा मुट्ठिवारकेहेव सुरं पिवित्वा वारके छुट्टेत्वा धम्मसभायं सत्थु पुरतो निसीदिसु ।

विसाखा “इमासं, भन्ते, धम्मं कथेथा”ति आह । तापि मदवेगेन कम्पमानसरीरा “इच्चाम, गायामा”ति चित्तं उप्पादेसुं । अथेका मारकायिका देवता “इमासं सरीरे अधिमुच्चित्वा समणस्स गोतमस्स पुरतो विप्पकारं दस्सेस्सामी”ति चिन्तेत्वा तासं सरीरे अधिमुच्चि । तासु एकच्चा सत्थु पुरतो पाणिं पहरित्वा हसितुं, एकच्चा नच्चितुं आरभिसु । सत्था “किं इदं”न्ति आवज्जेन्तो तं कारणं जत्वा “न इदानीं मारकायिकानं ओतारं लभितुं दस्सामि । न हि मया एतत्तकं कालं पारमियो पूरेन्तेन मारकायिकानं ओतारलाभत्थाय पूरिता”ति ता संवेजेतुं भमुकलोमतो रस्मियो विस्सज्जेसि, तावदेव अन्धकारतिमिसा अहोसि । ता भीता अहेसुं मरणभयतज्जिता । तेन तासं कुच्छियं सुरा जीरि । सत्था निसिन्नपल्लङ्के अन्तरहितो सिनेरुमुद्धनि ठत्वा उण्णालोमतो रस्मिं विस्सज्जेसि, तद्ध्वण्येव चन्दसहस्सुग्गमनं विय अहोसि । अथ सत्था ता इत्थियो आमन्तेत्वा “तुम्हेहि मम सन्तिकं आगच्छमानाहि पमत्ताहि आगन्तुं न वट्ठति । तुम्हाकज्झि पमादेनेव मारकायिका देवता ओतारं लभित्वा तुम्हे हसादीनं अकरणद्वाने हसादीनि कारापेसि, इदानीं तुम्हेहि रागादीनं अग्गीनं निब्बापनत्थाय उस्साहं कातुं वट्ठती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१४६: “को नु हासो किमानन्दो, निच्चं पज्जलिते सति ।

अन्धकारेण ओनद्धा, पदीपं न गवेसथा”ति ॥

तत्थ आनन्दोति तुट्ठि । इदं वुत्तं होति — इमस्मिं लोकसन्निवासे रागादीहि एकादसहि अग्गीहि निच्चं पज्जलिते सति को नु तुम्हाकं हासो वा तुट्ठि वा? ननु एस अकत्तब्बरूपोयेव । अट्ठवत्थुकेन हि अविज्जान्धकारेण ओनद्धा तुम्हे तस्सेव अन्धकारस्स विधमनत्थाय किं कारणा जाणप्पदीपं न गवेसथ न करोथाति ।

देसनावसाने पञ्चसतापि ता इत्थियो सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु ।

सत्था तासं अचलसद्धाय पतिट्ठितभावं जत्वा सिनेरुमत्थका ओतरित्वा बुद्धासने निसीदि । अथ नं विसाखा आह — “भन्ते, सुरा नामेसा पापिका । एवरूपा हि नाम इमा इत्थियो तुम्हादिसस्स बुद्धस्स पुरतो निसीदित्वा इरियापथमत्तम्पि सण्ठापेतुं असक्कोन्तियो उट्ठाय पाणिं पहरित्वा हसनगीतनच्चादीनि आरभिसू”ति । सत्था “आम, विसाखे, पापिका एव एसा सुरा नाम । एतज्झि निस्साय अनेके सत्ता अनयव्यसनं पत्ता”ति वत्वा “कदा पनेसा, भन्ते, उप्पन्ना”ति वुत्ते तस्सा उप्पत्तिं वित्थारेण कथेतुं अतीतं आहरित्वा कुम्भजातकं (जा० १.१६.३३ आदयो) कथेसीति ।

विसाखाय सहायिकानं वत्थु पठमं ।

२. सिरिमावत्थु

पस्स चित्तकतन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो सिरिमं आरब्भ कथेसि ।

सा किर राजगहे अभिरूपा गणिका । एकस्मिं पन अन्तोवस्से सुमनसेट्ठिपुत्तस्स भरियाय पुण्णकसेट्ठिस्स धीताय उत्तराय नाम उपासिकाय अपरज्झित्वा तं पसादेतुकामा तस्सा गेहे भिक्खुसङ्घेन सद्धिं कतभत्तकिच्चं सत्थारं खमापेत्वा तं दिवसं दसबलस्स भत्तानुमोदनं सुत्वा —

“अक्कोधेन जिने कोधं, असाधुं साधुना जिने ।

जिने कदरियं दानेन, सच्चेनालिकवादिनं”न्ति ॥ (जा० १.२.२; ध० प० २२३) —

गाथापरियोसाने सोतापत्तिफलं पापुणि । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारकथा पन कोधवग्गे अनुमोदनगाथावण्णनायमेव आविभविस्सति । एवं सोतापत्तिफलं पत्ता पन सिरिमा दसबलं निमन्तेत्वा पुनदिवसे महादानं दत्वा सङ्खस्स अट्ठकभत्तं निबद्धं दापेसि । आदितो पट्टाय निबद्धं अट्ठ भिक्खू गेहं गच्छन्ति । “सप्पिं गण्हथ, खीरं गण्हथा”ति आदीनि वत्वा तेसं पत्ते पूरेति । एकेन लद्धं तिण्णम्पि चतुन्नम्पि पहीति । देवसिकं सोळसकहापणपरिब्बयेन पिण्डपातो दीयति । अथेकदिवसं एको भिक्खु तस्सा गेहे अट्ठकभत्तं भुज्जित्वा तियोजनमत्थके एकं विहारं अगमासि । अथ नं सायं थेरुपट्टाने निसिन्नं पुच्छिंसु — “आवुसो, कहां भिक्खं गहेत्वा आगतोसी”ति । सिरिमाय अट्ठकभत्तं मे भुत्तन्ति । मनापं कत्वा देति, आवुसोति । “न सक्का तस्सा भत्तं वण्णेत्तुं, अतिविय पणीतं कत्वा देति, एकेन लद्धं तिण्णम्पि चतुन्नम्पि पहीति, तस्सा पन देय्यधम्मतोपि दस्सनमेव उत्तरितरं । सा हि इत्थी एवरूपा च एवरूपा चा”ति तस्सा गुणे वण्णेसि ।

अथेको भिक्खु तस्सा गुणकथं सुत्वा अदस्सनेनेव सिनेहं उप्पादेत्वा “मया गन्त्वा तं दट्ठुं वट्ठती”ति अत्तनो वस्सगं कथेत्वा तं भिक्खुं ठितिकं पुच्छित्वा “स्वे, आवुसो, तस्मिं गेहे त्वं सङ्खत्थेरो हुत्वा अट्ठकभत्तं लभिस्ससी”ति सुत्वा तङ्खणज्जेव पत्तचीवरं आदाय पक्कन्तोपि पातोव अरुणे उगते सलाकगं पविसित्वा ठितो सङ्खत्थेरो हुत्वा तस्सा गेहे अट्ठकभत्तं लभि । यो पन भिक्खु हिय्यो भुज्जित्वा पक्कामि, तस्स गतवेलायमेव अस्सा सरीरे रोगो उप्पज्जि । तस्मा सा आभरणानि ओमुज्जित्वा निपज्जि । अथस्सा दासियो अट्ठकभत्तं लभित्वा आगते भिक्खू दिस्वा आरोचेसुं । सा सहत्था पत्ते गहेत्वा निसीदापेतुं वा परिविसितुं वा असक्कोन्ती दासियो आणापेसि — “अम्मा पत्ते गहेत्वा, अय्ये, निसीदापेत्वा यागुं पायेत्वा खज्जकं दत्वा भत्तवेलाय पत्ते पूरेत्वा देथा”ति । ता “साधु, अय्ये”ति भिक्खू पवेसेत्वा यागुं पायेत्वा खज्जकं दत्वा भत्तवेलाय भत्तस्स पत्ते पूरेत्वा तस्सा आरोचयिंसु । सा “मं परिगगहेत्वा नेथ, अय्ये, वन्दिस्सामी”ति वत्वा ताहि परिगगहेत्वा भिक्खूनं सन्तिकं नीता वेधमानेन सरीरेन भिक्खू वन्दि । सो भिक्खु तं ओलोकेत्वा चिन्तेसि — “गिलानाय ताव एवरूपा अयं एतिस्सा रूपसोभा, अरोगकाले पन सब्बाभरणपटिमण्डिताय इमिस्सा कीदिसी रूपसम्पत्ती”ति । अथस्स अनेकवस्सकोटिसन्निचितो किलेसो समुदाचरि, सो अज्जाणी हुत्वा भत्तं भुज्जितुं असक्कोन्तो पत्तमादाय विहारं गन्त्वा पत्तं पिधाय एकमन्ते ठपेत्वा चीवरं पत्थरित्वा निपज्जि ।

अथ नं एको सहायको भिक्खु याचन्तोपि भोजेतुं नासक्खि । सो छिन्नभत्तो अहोसि । तं दिवसमेव सायन्हसमये सिरिमा कालमकासि । राजा सत्थु सासनं पेसेसि — “भन्ते, जीवकस्स कनिट्ठभगिनी, सिरिमा, कालमकासी”ति । सत्था तं सुत्वा रज्जो सासनं पहिणि “सिरिमाय झापनकिच्चं नत्थि, आमकसुसाने तं यथा काकसुनखादयो न खादन्ति, तथा निपज्जापेत्वा रक्खापेथा”ति । राजापि तथा अकासि । पटिपाटिया तयो दिवसा अतिक्कन्ता, चतुत्थे दिवसे सरीरं उद्धुमायि, नवहि वणमुखेहि पुळवा पग्घरिंसु, सकलसरीरं भिन्नं सालिभत्तचाटि विय अहोसि । राजा नगरे भेरिं चरापेसि — “ठपेत्वा गेहरक्खके दारके सिरिमाय दस्सनत्थं अनागच्छन्तानं अट्ठ कहापणानि दण्डो”ति । सत्थु सन्ति कच्च पेसेसि — “बुद्धप्पमुखो किर भिक्खुसङ्घो सिरिमाय दस्सनत्थं आगच्छतू”ति । सत्था भिक्खूनं आरोचेसि — “सिरिमाय दस्सनत्थं गमिस्सामी”ति । सोपि दहरभिक्खु चत्तारो दिवसे कस्सचि वचनं अगगहेत्वा छिन्नभत्तोव निपज्जि । पत्ते भत्तं पूतिकं जातं, पत्ते मलं उट्ठहि । अथ नं सो सहायको भिक्खु उपसङ्कमित्वा, “आवुसो, सत्था सिरिमाय दस्सनत्थं गच्छती”ति आह । सो तथा छातज्झत्तोपि “सिरिमा”ति वुत्तपदेयेव सहसा उट्ठित्वा “किं भणसी”ति आह । “सत्था सिरिमं दट्ठुं गच्छति, त्वम्पि गमिस्ससी”ति वुत्ते, “आम, गमिस्सामी”ति भत्तं छट्ठेत्वा पत्तं धोवित्वा थविकाय पक्खिपित्वा भिक्खुसङ्घेन सद्धि

अगमासि । सत्था भिक्खुसङ्घपरिवृतो एकपस्से अट्ठासि, भिक्खुनिसङ्घोपि राजपरिसापि उपासकपरिसापि उपासिकापरिसापि एकेकपस्से अट्ठंसु ।

सत्था राजानं पुच्छि — “का एसा, महाराजो”ति । भन्ते, जीवकस्स भगिनी, सिरिमा, नामाति । सिरिमा, एसाति । आम, भन्तेति । तेन हि नगरे भेरिं चरापेहि “सहस्सं दत्त्वा सिरिमं गणहन्तू”ति । राजा तथा कारेसि । एकोपि ‘ह’न्ति वा ‘हु’न्ति वा वदन्तो नाम नाहोसि । राजा सत्थु आरोचेसि — “न गणहन्ति, भन्ते”ति । तेन हि, महाराज, अग्घं ओहारेहीति । राजा “पञ्चसतानि दत्त्वा गणहन्तू”ति भेरिं चरापेत्वा कञ्चि गणहनकं अदिस्वा “अट्ठतेय्यानि सतानि, द्वे सतानि, सतं, पण्णासं, पञ्चवीसति कहापणे, दस कहापणे, पञ्च कहापणे, एकं कहापणं अट्ठं, पादं, मासकं, काकणिकं दत्त्वा सिरिमं गणहन्तू”ति भेरिं चरापेसि । कोचि तं न इच्छि । “मुधापि गणहन्तू”ति भेरिं चरापेसि । ‘ह’न्ति वा ‘हु’न्ति वा वदन्तो नाम नाहोसि । राजा “मुधापि, भन्ते, गणहन्तो नाम नत्थी”ति आह । सत्था “पस्सथ, भिक्खवे, महाजनस्स पियं मातुगामं, इमस्मिंयेव नगरे सहस्सं दत्त्वा पुब्बे एकदिवसं लभिसु, इदानि मुधा गणहन्तोपि नत्थि, एवरूपं नाम रूपं खयवयप्पत्तं, पस्सथ, भिक्खवे, आतुरं अत्तभाव”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

१४७: “पस्स चित्तकतं बिम्बं, अरुकायं समुस्सितं ।
आतुरं बहुसङ्कप्पं, यस्स नत्थि धुवं ठिती”ति ॥

तत्थ चित्तकतन्ति कतचित्तं, वत्थाभरणमालालत्तकादीहि विचित्तन्ति अत्थो । बिम्बन्ति दीघादियुत्तट्टानेसु दीघादीहि अङ्गपच्चङ्गेहि सण्ठितं अत्तभावं । अरुकायन्ति नवन्नं वणमुखानं वसेन अरुभूतं कायं । समुस्सितन्ति तीहि अट्ठिसतेहि समुस्सितं । आतुरन्ति सब्बकालं इरियापथादीहि परिहरितब्बताय निच्चगिलानं । बहुसङ्कप्पन्ति महाजनेन बहुधा सङ्कप्पितं । यस्स नत्थि धुवं ठितीति यस्स धुवभावो वा ठितिभावो वा नत्थि, एकन्तेन भेदनविकिरणविद्धंसनधम्ममेवेतं, इमं पस्सथाति अत्थो ।

देसनावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि, सोपि भिक्खु सोतापत्तिफले पतिट्ठहीति ।

सिरिमावत्थु दुतियं ।

३. उत्तराथेरीवत्थु

परिजिण्णमिदन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो उत्तराथेरिं नाम भिक्खुनिं आरब्ध कथेसि ।

थेरी किर वीसवस्ससतिका जातिया पिण्डाय चरित्वा लद्धपिण्डपाता अन्तरवीथियं एकं भिक्खुं दिस्वा पिण्डपातेन आपुच्छित्वा तस्स अपटिक्खित्वा गणहन्तस्स सब्बं दत्त्वा निराहारा अहोसि । एवं दुतियेपि ततियेपि दिवसे तस्सेव भिक्खुनो तस्मिंयेव ठाने भत्तं दत्त्वा निराहारा अहोसि, चतुत्थे दिवसे पन पिण्डाय चरन्ती एकस्मिं सम्बाधट्टाने सत्थारं दिस्वा पटिक्कमन्ती ओलम्बन्तं अत्तनो चीवरकण्णं अक्कमित्वा सण्ठातुं असक्कोन्ती परिवत्तित्वा पति । सत्था तस्सा सन्तिकं गन्त्वा, “भगिनि, परिजिण्णो ते अत्तभावो न चिरस्सेव भिज्जिस्सती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१४८: “परिजिण्णमिदं रूपं, रोगनीळं पभङ्गुरं ।
भिज्जति पूतिसन्देहो, मरणन्तज्झि जीवित”न्ति ॥

तस्सत्थो — भगिनि इदं तव सरीरसङ्घातं रूपं महल्लकभावेन परिजिण्णं, तच्च खो सब्बरोगानं निवासट्टानट्टेन रोगनीळं, यथा खो पन तरुणोपि सिङ्गालो “जरसिङ्गालो”ति वुच्चति, तरुणापि गळोचीलता “पूतिलता”ति वुच्चति, एवं तदहुजातं सुवण्णवण्णम्पि समानं निच्चं पग्घरणट्टेन पूतिताय पभङ्गुरं, सो एस पूतिको समानो तव देहो भिज्जति, न चिरस्सेव भिज्जिस्सतीति वेदितब्बो । किं कारणा? मरणन्तज्झि जीवितं यस्मा सब्बसत्तानं जीवितं मरणपरियोसानमेवाति वुत्तं होति ।

देसनावसाने सा थेरी सोतापत्तिफलं पत्ता, महाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

उत्तराथेरीवत्थु ततियं ।

४. सम्बहुलअधिमानिकभिक्षुवत्थु

यानिमानीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सम्बहुले अधिमानिके भिक्षू आरब्ध कथेसि ।

पञ्चसता किर भिक्षू सत्थु सन्तिके कम्मट्टानं गहेत्वा अरज्जं पविसित्वा घटेन्ता वायमन्ता झानं निब्बत्तेत्वा “किलेसानं असमुदाचारेण पब्बजितकिच्चं नो निप्फन्नं, अत्तना पटिलद्धगुणं सत्थु आरोचेस्सामा”ति आगमिंसु । सत्था तेसं बहिद्वारकोट्टकं पत्तकालेयेव आनन्दत्थेरं आह — “आनन्द, एतेसं भिक्षूणं पविसित्वा मया दिट्ठेन कम्मं नत्थि, आमकसुसानं गन्त्वा ततो आगन्त्वा मं पस्सन्तू”ति । थेरो गन्त्वा तेसं तमत्थं आरोचेसि । ते “किं अम्हाकं आमकसुसानेना”ति अवत्त्वाव “दीघदस्सिना बुद्धेन कारणं दिट्ठं भविस्सती”ति आमकसुसानं गन्त्वा तत्थ कुणपानि पस्सन्ता एकाहद्वीहपतितेसु कुणपेसु आघातं पटिलभित्वा तं खणं पतितेसु अल्लसरीरेसु रागं उप्पादयिंसु, तस्मिं खणे अत्तनो सकिलेसभावं जानिंसु । सत्था गन्धकुटियं निसिन्नोव ओभासं फरित्वा तेसं भिक्षूणं सम्मुखे कथेन्तो विय “नप्पतिरूपं नु खो, भिक्षवे, तुम्हाकं एवरूपं अट्ठिसङ्घातं दिस्वा रागरतिं उप्पादेतु”न्ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

१४९. “यानिमानि अपत्थानि, अलाबूनेव सारदे ।

कापोतकानि अट्ठीनि, तानि दिस्वान का रती”ति ॥

तत्थ अपत्थानीति छट्ठितानि । सारदेति सरदकाले वातातपपहतानि तत्थ तत्थ विप्पकिण्णअलाबूनि विय । कापोतकानीति कपोतकवण्णानि । तानि दिस्वानाति तानि एवरूपानि अट्ठीनि दिस्वा तुम्हाकं का रति, ननु अप्पमत्तकम्पि कामरतिं कातुं न वट्ठितियेवाति अत्थो ।

देसनावसाने ते भिक्षू यथाठिताव अरहत्तं पत्त्वा भगवन्तं अभित्थवमाना आगन्त्वा वन्दिंसूति ।

सम्बहुलअधिमानिकभिक्षुवत्थु चतुत्थं ।

५. जनपदकल्याणी रूपनन्दाथेरीवत्थु

अट्ठीनं नगरं कतन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो जनपदकल्याणिं रूपनन्दाथेरिं आरब्ध कथेसि ।

सा किर एकदिवसं चिन्तेसि — “मय्हं जेट्टुभातिको रज्जसिरिं पहाय पब्बजित्वा लोके अग्गपुग्गलो बुद्धो जातो,

पुत्तोपिस्स राहुलकुमारो पब्बजितो, भत्तापि मे पब्बजितो, मातापि मे पब्बजिता, अहम्पि एतके जातिजने पब्बजिते गेहे किं करिस्सामि, पब्बजिस्सामा”ति । सा भिक्खुनुपस्सयं गन्त्वा पब्बजि जातिसिनेहेनेव, नो सद्धाय, अभिरूपताय पन रूपनन्दाति पज्जायि । “सत्था किर ‘रूपं अनिच्चं दुक्खं अनत्ता, वेदना... सज्जा... सङ्खारा... विज्जाणं अनिच्चं दुक्खं अनत्ता”ति वदेती”ति सुत्वा सा एवं दस्सनीये पासादिके ममपि रूपे दोसं कथेय्याति सत्थु सम्मुखीभावं न गच्छति । सावत्थिवासिनो पातोव दानं दत्त्वा समादिन्नुपोसथा सुद्धुत्तरासङ्गा गन्धमालादिहत्था सायन्हसमये जेतवने सन्निपतित्वा धम्मं सुणन्ति । भिक्खुनिसङ्घोपि सत्थु धम्मदेसनाय उप्पन्नच्छन्दो विहारं गन्त्वा धम्मं सुणाति । धम्मं सुत्वा नगरं पविसन्तो सत्थु गुणकथं कथेन्तोव पविसति ।

चतुप्पमाणिके हि लोकसन्निवासे अप्पकाव ते सत्ता, येसं तथागतं पस्सन्तानं पसादो न उप्पज्जति । रूपप्पमाणिकापि हि तथागतस्स लक्खणानुब्यञ्जनपटिमण्डितं सुवण्णवण्णं सरीरं दिस्वा पसीदन्ति, घोसप्पमाणिकापि अनेकानि जातिसतानि निस्साय पवत्तं सत्थु गुणघोसज्जेव अट्ठङ्गसमन्नागतं धम्मदेसनाघोसज्ज सुत्वा पसीदन्ति, लूखप्पमाणिकापिस्स चीवरादिलूखतं पटिच्च पसीदन्ति, धम्मप्पमाणिकापि “एवरूपं दसबलस्स सीलं, एवरूपो समाधि, एवरूपा पज्जा, भगवा सीलादीहि गुणेहि असमो अप्पटिपुग्गलो”ति पसीदन्ति । तेसं तथागतस्स गुणं कथेन्तानं मुखं नप्पहोति । रूपनन्दा भिक्खुनीनज्जेव उपासिकानज्ज सन्निका तथागतस्स गुणकथं सुत्वा चिन्तेसि — “अतिविय मे भातिकस्स वण्णं कथेन्तियेव । एकदिवसम्पि मे रूपे दोसं कथेन्तो कित्तकं कथेस्सति । यंनूनाहं भिक्खुनीहि सद्धिं गन्त्वा अत्तानं अदस्सेत्वाव तथागतं पस्सित्वा धम्ममस्स सुणित्वा आगच्छेय्य”न्ति । सा “अहम्पि अज्ज धम्मस्सवनं गमिस्सामी”ति भिक्खुनीनं आरोचेसि ।

भिक्खुनियो “चिरस्सं वत रूपनन्दाय सत्थु उपट्ठानं गन्तुकामता उप्पन्ना, अज्ज सत्था इमं निस्साय विचित्रधम्मदेसनं नानानयं देसेस्सती”ति तुट्ठमानसा तं आदाय निक्खमिंसु । सा निक्खन्तकालतो पट्ठाय “अहं अत्तानं नेव दस्सेस्सामी”ति चिन्तेसि । सत्था “अज्ज रूपनन्दा मय्हं उपट्ठानं आगमिस्सति, कीदिसी नु खो तस्सा धम्मदेसना सप्पाया”ति चिन्तेत्वा “रूपगरुका एसा अत्तभावे बलवसिनेहा, कण्टकेन कण्टकुद्धरणं विय रूपेनेवस्सा रूपमदनिम्मदं सप्पाय”न्ति सन्निट्ठानं कत्वा तस्सा विहारं पविसनसमये एकं पन अभिरूपं इत्थिं सोळसवस्सुद्देसिकं रत्तवत्थनिवत्थं सब्बाभरणपटिमण्डितं बीजनिं गहेत्वा अत्तनो सन्निके ठत्वा बीजयमानं इद्धिबलेन अभिनिम्मिनि । तं खो पन इत्थिं सत्था चेव पस्सति रूपनन्दा च । सा भिक्खुनीहि सद्धिं विहारं पविसित्वा भिक्खुनीनं पिट्ठिपस्से ठत्वा पज्जपतिट्ठितेन सत्थारं वन्दित्वा भिक्खुनीनं अन्तरे निसिन्ना पादन्ततो पट्ठाय सत्थारं ओलोकेन्ती लक्खणविचित्तं अनुब्यञ्जनसमुज्जलं ब्यामप्पभापरिक्खित्तं सत्थु सरीरं दिस्वा पुण्णचन्दसस्सरिकं मुखं ओलोकेन्ती समीपे ठितं इत्थिरूपं अदस । सा तं ओलोकेत्वा अत्तभावं ओलोकेन्ती सुवण्णराजहंसिया पुरतो काकीसदिसं अत्तानं अवमज्जि । इद्धिमयरूपं दिट्ठकालतो पट्ठायेव हि तस्सा अक्खीनि भमिंसु । सा “अहो इमिस्सा केसा सोभना, अहो नलाटं सोभन”न्ति सब्बेसं सारीरप्पदेसानं रूपसिरिया समाकट्ठितचित्ता तस्मिं रूपे बलवसिनेहा अहोसि ।

सत्था तस्सा तत्थ अभिरतिं जत्वा धम्मं देसेन्तोव तं रूपं सोळसवस्सुद्देसिकभावं अतिक्कमित्वा वीसतिवस्सुद्देसिकं कत्वा दस्सेसि । रूपनन्दा ओलोकेत्वा “न वतिदं रूपं पुरिमसदिस”न्ति थोकं विरत्तचित्ता अहोसि । सत्था अनुक्कमेनेव तस्सा इत्थिया सकिं विजातवण्णं मज्झिमित्थिवण्णं जराजिण्णमहल्लिकित्थिवण्णज्ज दस्सेसि । सापि अनुपुब्बेनेव “इदम्पि अन्तरहितं, इदम्पि अन्तरहित”न्ति जराजिण्णकाले तं विरज्जमाना खण्डदन्तिं पलितसिरं ओभग्गं गोपानसिवद्धं दण्डपरायणं पवेधमानं दिस्वा अतिविय विरज्जि । अथ सत्था तं ब्याधिना अभिभूतं कत्वा दस्सेसि । सा तद्ध्णज्जेव

दण्डञ्च तालवण्टञ्च छडुत्वा महाविरवं विरवमाना भूमियं पतित्वा सके मुत्तकरीसे निमुग्गा अपरापरं परिवत्ति । रूपनन्दा तम्पि दिस्वा अतिविय विरज्जि । सत्थापि तस्सा इत्थिया मरणं दस्सेसि । सा तद्ध्वणंयेव उद्धुमातकभावं आपज्जि, नवहि वणमुखेहि पुब्बवट्टियो चेव पुळवा च पग्घरिंसु, काकादयो सन्निपतित्वा विलुम्पिंसु । रूपनन्दापि तं ओलोकेत्वा “अयं इत्थी इमस्मिंयेव ठाने जरं पत्ता, ब्याधिं पत्ता, मरणं पत्ता, इमस्सापि मे अत्तभावस्स एवमेव जराब्याधिमरणानि आगमिस्सन्ती”ति अत्तभावं अनिच्चतो पस्सि । अनिच्चतो दिट्ठत्ता एव पन दुक्खतो अनत्ततो दिट्ठोयेव होति । अथस्सा तयो भवा आदिता गेहा विय गीवाय बद्धकुणपं विय च उपट्ठहिंसु, कम्मट्टानाभिमुखं चित्तं पक्खन्दि । सत्था ताय अनिच्चतो दिट्ठभावं जत्वा “सक्खिस्सति नु खो सयमेव अत्तनो पतिट्ठं कातु”न्ति ओलोकेन्तो “न सक्खिस्सति, बहिद्धा पच्चयं लद्धुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा तस्सा सप्पायवसेन धम्मं देसेन्तो आह —

“आतुरं असुचिं पूतिं, पस्स नन्दे समुस्सयं ।
उग्घरन्तं पग्घरन्तं, बालानं अभिपत्थितं ॥

“यथा इदं तथा एतं, यथा एतं तथा इदं ।
धातुतो सुज्जतो पस्स, मा लोकं पुनरागमि ।
भवे छन्दं विराजेत्वा, उपसन्तो चरिस्सती”ति ॥ —

इत्थं सुदं भगवा नन्दं भिक्खुनिं आरब्भ इमा गाथायो अभासित्थाति । नन्दा देसनानुसारेण जाणं पेसेत्वा सोतापत्तिफलं पापुणि । अथस्सा उपरि तिण्णं मग्गफलानं विपस्सनापरिवासत्थाय सुज्जताकम्मट्टानं कथेतुं, “नन्दे, मा ‘इमस्मिं सरीरे सारो अत्थी’ति सज्जं करि । अप्पमत्तकोपि हि एत्थ सारो नत्थि, तीणि अट्ठिसतानि उस्सापेत्वा कतं अट्ठिनगरमेत”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

१५०: “अट्ठीनं नगरं कतं, मंसलोहितलेपनं ।
यत्थ जरा च मच्चु च, मानो मक्खो च ओहितो”ति ॥

तस्सत्थो — यथेव हि पुब्बण्णापरण्णादीनं ओदहनत्थाय कट्टानि उस्सापेत्वा वल्लीहि बन्धित्वा मत्तिकाय विलिम्पेत्वा नगरसङ्घातं बहिद्धा गेहं करोन्ति, एवमिदं अज्झत्तिकम्पि तीणि अट्ठिसतानि उस्सापेत्वा न्हारुविनद्धं मंसलोहितलेपनं तचपटिच्छन्नं जीरणलक्खणाय जराय मरणलक्खणस्स मच्चुनो आरोहसम्पदादीनि पटिच्च मज्जनलक्खणस्स मानस्स सुकतकारणविनासनलक्खणस्स मक्खस्स च ओदहनत्थाय नगरं कतं । एवरूपो एव हि एत्थ कायिकचेतसिको आबाधो ओहितो, इतो उद्धं किञ्चि गय्हुपगं नत्थीति ।

देसनावसाने सा थेरी अरहत्तं पापुणि, महाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

जनपदकल्याणी रूपनन्दाथेरीवत्थु पञ्चमं ।

६. मल्लिकादेवीवत्थु

जीरन्ति वेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो मल्लिकं देविं आरब्भ कथेसि ।

सा किर एकदिवसं न्हानकोट्टकं पविट्ठा मुखं धोवित्वा ओनतसरीरा जङ्घं धोवितुं आरभि। ताय च सद्धियेव पविट्ठो एको वल्लभसुनखो अत्थि। सो तं तथा ओनतं दिस्वा असद्धम्मसन्थवं कातुं आरभि। सा फस्सं सादियन्ती अट्ठासि। राजापि उपरिपासादे वातपानेन ओलोकेन्तो तं दिस्वा ततो आगतकाले “नस्स, वसलि, कस्मा एवरूपमकासी”ति आह। किं मया कतं, देवाति। सुनखेन सद्धिं सन्थवोति। नत्थेतं, देवाति। मया सामं दिट्ठं, नाहं तव सद्धिस्सामि, नस्स, वसलीति। “महाराज, यो कोचि इमं कोट्टकं पविट्ठो इमिना वातपानेन ओलोकेन्तस्स एकोव द्विधा पज्जायती”ति अभूतं कथेसि। देव, सचे मे सद्धहसि, एतं कोट्टकं पविस, अहं तं इमिना वातपानेन ओलोकेस्सामीति। राजा मूळ्हातुको तस्सा वचनं सद्धित्वा कोट्टकं पाविसि। सापि खो देवी वातपाने ठत्वा ओलोकेन्ती “अन्धबाल, महाराज, किं नामेतं, अजिकाय सद्धिं सन्थवं करोसी”ति आह। “नाहं, भदे, एवरूपं करोमी”ति च वुत्तेपि “मया सामं दिट्ठं, नाहं तव सद्धिस्सामी”ति आह।

तं सुत्वा राजा “अट्ठा इमं कोट्टकं पविट्ठो एकोव द्विधा पज्जायती”ति सद्धि। मल्लिका चिन्तेसि — “अयं राजा अन्धबालताय मया वज्जितो, पापं मे कतं, अयञ्च मे अभूतेन अब्भाचिक्खितो, इदं मे कम्मं सत्थापि जानिस्सति, द्वे अग्गसावकापि असीति महासावकापि जानिस्सन्ति, अहो वत मे भारियं कम्मं कतं”न्ति। अयं किर रज्जो असदिसदाने सहायिका अहोसि। तत्थ च एकदिवसं कतपरिच्चागो धनस्स चुट्टसकोटिअग्घनको अहोसि। तथागतस्स सेतच्छतं निसीदनपल्लङ्को आधारको पादपीठन्ति इमानि पन चत्तारि अनग्घानेव अहेसुं। सा मरणकाले एवरूपं महापरिच्चागं नानुस्सरित्वा तदेव पापकम्मं अनुस्सरन्ती कालं कत्वा अवीचिम्हि निब्बत्ति। रज्जो पन सा अतिविय पिया अहोसि। सो बलवसोकाभिभूतो तस्सा सरीरकिच्चं कारेत्वा “निब्बत्तट्टानमस्सा पुच्छिस्सामी”ति सत्थु सन्तिकं अगमासि। सत्था यथा सो आगतकारणं न सरति, तथा अकासि। सो सत्थु सन्तिके सारणीयधम्मकथं सुत्वा गेहं पविट्ठकाले सरित्वा “अहं भणे मल्लिकाय निब्बत्तट्टानं पुच्छिस्सामीति सत्थु सन्तिकं गन्त्वा पमुट्ठो, स्वे पुन पुच्छिस्सामी”ति पुनदिवसेपि अगमासि। सत्थापि पटिपाटिया सत्त दिवसानि यथा सो न सरति, तथा अकासि। सापि सत्ताहमेव निरये पच्चित्वा अट्ठमे दिवसे ततो चुता तुसितभवने निब्बत्ति। कस्मा पनस्स सत्था असरणभावं अकासीति? सा किर तस्स अतिविय पिया अहोसि मनापा, तस्मा तस्सा निरये निब्बत्तभावं सुत्वा “सचे एवरूपो सद्धासम्पन्ना निरये निब्बत्ता, दानं दत्वा किं करिस्सामी”ति मिच्छादिट्ठिं गहेत्वा पज्चन्नं भिक्खुसतानं गेहे पवत्तं निच्चभत्तं हरापेत्वा निरये निब्बत्तेय्य, तेनस्स सत्था सत्ताहं असरणभावं कत्वा अट्ठमे दिवसे पिण्डाय चरन्तो सयमेव राजकुलद्वारं अगमासि।

राजा “सत्था आगतो”ति सुत्वा निक्खमित्वा पत्तं आदाय पासादं अभिरुहितुं आरभि। सत्था पन रथसालाय निसीदितुं आकारं दस्सेसि। राजा सत्थारं तत्थेव निसीदापेत्वा यागुखज्जकेन पटिमानेत्वा वन्दित्वा निसिन्नोव अहं, भन्ते, मल्लिकाय देविया निब्बत्तट्टानं पुच्छिस्सामीति गन्त्वा पमुट्ठो, कत्थ नु खो सा, भन्ते, निब्बत्ताति। तुसितभवने, महाराजाति, भन्ते, ताय तुसितभवने अनिब्बत्तन्तिया को अज्जो निब्बत्तिस्सति, भन्ते, नत्थि ताय सदिसा इत्थी। तस्सा हि निसिन्नट्टानादीसु “स्वे तथागतस्स इदं दस्सामि, इदं करिस्सामी”ति दानसंविधानं ठपेत्वा अज्जं किच्चमेव नत्थि, भन्ते, तस्सा परलोकं गतकालतो पट्टाय सरीरं मे न वहतीति। अथ नं सत्था “मा चिन्तयि, महाराज, सब्बेसं धुवधम्मो अयं”न्ति वत्वा “अयं, महाराज, रथो कस्सा”ति पुच्छि। तं सुत्वा राजा सिरस्मिं अज्जलिं पटिदापेत्वा “पितामहस्स मे, भन्ते”ति आह। “अयं कस्सा”ति? “पितु मे, भन्ते”ति। “अयं पन रथो कस्सा”ति? “मम, भन्ते”ति। एवं वुत्ते सत्था, “महाराज, तव पितामहस्स रथो तेनेवाकारेन तव पितु रथं न पापुणि, तव पितु रथो तव रथं न पापुणि, एवरूपस्स नाम कट्टकलिङ्गरस्सापि जरा आगच्छति, किमङ्गं पन अत्तभावस्स। महाराज, सप्पुरिसधम्मस्सेव हि जरा नत्थि, सत्ता पन अजीरका नाम नत्थी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१५१. “जीरन्ति वे राजरथा सुचित्ता,
अथो सरीरम्पि जरं उपेति ।
सतञ्च धम्मो न जरं उपेति,
सन्तो हवे सब्धि पवेदयन्ती”ति ॥

तत्थ वेति निपातो । सुचित्ताति सत्तहि रतनेहि अपरेहि च रथालङ्कारेहि सुदु चित्तिता राजूनं रथापि जीरन्ति ।
सरीरम्पीति न केवलं रथा एव, इदं सुप्पटिजगितं सरीरम्पि खण्डिच्चादीनि पापुणन्तं जरं उपेति । सतञ्चाति बुद्धादीनं पन
सन्तानं नवविधो लोकुत्तरधम्मो च किञ्चि उपघातं न उपेतीति न जरं उपेति नाम । पवेदयन्तीति एवं सन्तो बुद्धादयो
सब्धि पण्डितेहि सद्धि कथेन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

मल्लिकादेवीवत्थु छट्ठं ।

७. लाळुदायित्थेरवत्थु

अप्पस्सुतायन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो लाळुदायित्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सो किर मङ्गलं करोन्तानं गेहं गन्त्वा “तिरोकुट्टेसु तिड्ढन्ती”ति आदिना (खु० पा० ७.१; पे० व० १४) नयेन अवमङ्गलं
कथेति, अवमङ्गलं करोन्तानं गेहं गन्त्वा तिरोकुट्टादीसु कथेतब्बेसु “दानञ्च धम्मचरिया चा”ति आदिना (खु० पा० ५.७;
सु० नि० २६६) नयेन मङ्गलगाथा वा “यं किञ्चि वित्तं इध वा हरं वा”ति रतनसुत्तं (खु० पा० ६.३; सु० नि० २२६) वा
कथेति । एवं तेसु तेसु ठानेसु “अञ्जं कथेस्सामी”ति अञ्जं कथेन्तोपि “अञ्जं कथेमी”ति न जानाति । भिक्खू तस्स कथं
सुत्वा सत्थु आरोचेसुं — “किं, भन्ते, लाळुदायिस्स मङ्गलामङ्गलद्वानेसु गमनेन, अञ्जस्मिं कथेतब्बे अञ्जमेव
कथेती”ति । सत्था “न, भिक्खवे, इदानेवेस एवं कथेति, पुब्बेपि अञ्जस्मिं कथेतब्बे अञ्जमेव कथेसी”ति वत्वा अतीतं
आहरि —

अतीते किर बाराणसियं अग्गिदत्तस्स नाम ब्राह्मणस्स पुत्तो सोमदत्तकुमारो नाम राजानं उपट्ठहि । सो रज्जा पियो
अहोसि मनापो । ब्राह्मणो पन कसिकम्मं निस्साय जीवति । तस्स द्वेयेव गोणा अहेसुं । तेसु एको मतो । ब्राह्मणो पुत्तं आह —
“तात, सोमदत्त, राजानं मे याचित्वा एकं गोणं आहरा”ति । सोमदत्तो “सचाहं राजानं याचिस्सामि, लहुभावो मे
पञ्चायिस्सती”ति चिन्तेत्वा “तुम्हेयेव, तात, राजानं याचथा”ति वत्वा “तेन हि, तात, मं गहेत्वा याही”ति वुत्तो चिन्तेसि
— “अयं ब्राह्मणो दन्धपञ्जो अभिक्कमादिवचनमत्तम्पि न जानाति, अञ्जस्मिं वत्तब्बे अञ्जमेव वदति, सिक्खापेत्वा पन
नं नेस्सामी”ति । सो तं आदाय बीरणत्थम्भकं नाम सुसानं गन्त्वा तिणकलापे बन्धित्वा “अयं राजा, अयं उपराजा, अयं
सेनापती”ति नामानि कत्वा पटिपाटिया पितु दस्सेत्वा “तुम्हेहि राजकुलं गन्त्वा एवं अभिक्कमितब्बं, एवं पटिक्कमितब्बं,
एवं नाम राजा वत्तब्बो, एवं नाम उपराजा, राजानं पन उपसङ्गमित्वा “जयतु भवं, महाराजा”ति वत्वा एवं ठत्वा इमं गाथं
वत्वा गोणं याचेय्याथा”ति गाथं उग्गण्हापेसि —

“द्वे मे गोणा महाराज, येहि खेत्तं कसामसे ।

तेसु एको मतो देव, दुतियं देहि खत्तिया”ति ॥

सो हि संवच्छरमत्तेन तं गाथं पगुणं कत्वा पगुणभावं पुत्तस्स आरोचेत्वा “तेन हि, तात, कञ्चिदेव पण्णाकारं आदाय आगच्छथ, अहं पुरिमतरं गन्त्वा रज्जो सन्तिके ठस्सामी”ति वुत्ते “साधु, ताता”ति पण्णाकारं गहेत्वा सोमदत्तस्स रज्जो सन्तिके ठितकाले उस्साहप्पत्तो राजकुलं गन्त्वा रज्ज्वा तुट्ठचित्तेन कतपटिसम्मोदनो, “तात, चिरस्सं वत आगतत्थ, इदमासनं निसीदित्वा वदथ, येनत्थो”ति वुत्ते इमं गाथमाह —

“द्वे मे गोणा महाराज, येहि खेत्तं कसामसे ।
तेसु एको मतो देव, दुतियं गणह खत्तिया”ति ॥

रज्ज्वा “किं वदेसि, तात, पुन वदेही”ति वुत्तेपि तमेव गाथं आह । राजा तेन विरज्झित्वा कथितभावं जत्वा सितं कत्वा, “सोमदत्त, तुम्हाकं गेहे बहू मज्जे गोणा”ति वत्वा “तुम्हेहि दिन्ना बहू भविस्सन्ति, देवा”ति वुत्ते बोधिसत्तस्स तुस्सित्वा ब्राह्मणस्स सोळस गोणे अलङ्कारभण्डकं निवासगामञ्चस्स ब्रह्मदेय्यं दत्वा महन्तेन यसेन ब्राह्मणं उय्योजेसीति ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “तदा राजा आनन्दो अहोसि, ब्राह्मणो लाळुदायी, सोमदत्तो पन अहमेवा”ति जातकं समोधानेत्वा “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपेस अत्तनो अप्पस्सुताय अज्जस्मिं वत्तब्बे अज्जमेव वदति । अप्पस्सुतपुरिसो हि बलिबद्धसदिसो नाम होती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१५२. “अप्पस्सुतायं पुरिसो, बलिबद्धोव जीरति ।
मंसानि तस्स वड्ढन्ति, पज्जा तस्स न वड्ढती”ति ॥

तत्थ अप्पस्सुतायन्ति एकस्स वा द्विन्नं वा पण्णासकानं । अथ वा पन वग्गानं सब्बन्तिमेन परिच्छेदेन एकस्स वा द्विन्नं वा सुत्तन्तानं वापि अभावेन अप्पस्सुतो अयं । कम्मट्ठानं पन उगगहेत्वा अनुयुज्जन्तो बहुस्सुतोव । **बलिबद्धोव जीरतीति** यथा हि बलिबद्धो जीरमानो वड्ढमानो नेव मातु, न पितु, न सेसजातकानं अत्थाय वड्ढति, अथ खो निरत्थकमेव जीरति, एवमेवं अयम्पि न उपज्झायवत्तं करोति, न आचरियवत्तं, न आगन्तुकवत्तादीनि, न भावनारामतं अनुयुज्जति, निरत्थकमेव जीरति, **मंसानि तस्स वड्ढन्तीति** यथा बलिबद्धस्स “युगनङ्गलादीनि वहितुं असमत्थो एसो”ति अरज्जे विस्सट्ठस्स तत्थेव विचरन्तस्स खादन्तस्स पिवन्तस्स मंसानि वड्ढन्ति, एवमेव इमस्सापि उपज्झायादीहि विस्सट्ठस्स सङ्गं निस्साय चत्तारो पच्चये लभित्वा उद्धविरेचनादीनि कत्वा कायं पोसेन्तस्स मंसानि वड्ढन्ति, थूलसरीरो हुत्वा विचरति । **पज्जा तस्साति** लोकियलोकुत्तरा पनस्स पज्जा एकङ्गुलमत्तापि न वड्ढति, अरज्जे पन गच्छलतादीनि विय छ द्वारानि निस्साय तण्हा चेव नवविधमानो च वड्ढतीति अत्थो ।

देसनावसाने महाजनो सोतापत्तिफलादीनि पापुणीति ।

लाळुदायित्थेरवत्थु सत्तमं ।

८. उदानवत्थु

अनेकजातिसंसारन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था बोधिरुक्खमूले निसिन्नो उदानवसेन उदानेत्वा अपरभागे आनन्दत्थेरेन

पुट्टो कथेसि ।

सो हि बोधिरुक्खमूले निसिन्नो सूरिये अनत्थङ्गतेयेव मारबलं विद्धंसेत्वा पठमयामे पुब्बेनिवासपटिच्छादकं तमं पदालेत्वा मज्झिमयामे दिब्बचक्खुं विसोधेत्वा पच्छिमयामे सत्तेसु कारुज्जतं पटिच्च पच्चयाकारे जाणं ओतारेत्वा तं अनुलोमपटिलोमवसेन सम्मसन्तो अरुणुगगमनवेलाय सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुज्झित्वा अनेकेहि बुद्धसतसहस्सेहि अविजहितं उदानं उदानेन्तो इमा गाथा अभसि —

१५३: “अनेकजातिसंसारं, सन्धाविस्सं अनिब्बिसं ।

गहकारं गवेसन्तो, दुक्खा जाति पुनप्पुनं ॥

१५४: “गहकारक दिट्ठोसि, पुन गेहं न काहसि ।

सब्बा ते फासुका भग्गा, गहकूटं विसङ्गतं ।

विसङ्गारगतं चित्तं, तण्हानं खयमज्झगा”ति ॥

तत्थ गहकारं गवेसन्तोति अहं इमस्स अत्तभावसङ्घातस्स गेहस्स कारकं तण्हावड्ढकिं गवेसन्तो येन जाणेन सक्का तं दट्ठं, तस्स बोधिजाणस्सत्थाय दीपङ्करपादमूले कताभिनीहारो एत्तकं कालं **अनेकजातिसंसारं** अनेकजातिसतसहस्ससङ्घातं इमं संसारवट्ठं **अनिब्बिसं** तं जाणं अविन्दन्तो अलभन्तोयेव **सन्धाविस्सं** संसरिं, अपरापरं अनुविचरिन्ति अत्थो । **दुक्खा जाति पुनप्पुनन्ति** इदं गहकारकगवेसनस्स कारणवचनं । यस्मा जराव्याधिमरणमिस्सिताय जाति नामेसा पुनप्पुनं उपगन्तुं दुक्खा, न च सा तस्मिं अदिट्ठे निवत्तति । तस्मा तं गवेसन्तो सन्धाविस्सन्ति अत्थो । **दिट्ठोसीति** सब्बज्जुतज्जाणं पटिविज्झन्तेन मया इदानी दिट्ठोसि । **पुन गेहन्ति** पुन इमस्मिं संसारवट्ठे अत्तभावसङ्घातं मम गेहं न काहसि । **सब्बा ते फासुका भग्गाति** तव सब्बा अवसेसा किलेसफासुका मया भग्गा । **गहकूटं विसङ्गतन्ति** इमस्स तथा कतस्स अत्तभावगेहस्स अविज्जासङ्घातं कण्णिकमण्डलमपि मया विद्धंसितं । **विसङ्गारगतं चित्तन्ति** इदानी मम चित्तं विसङ्गारं निब्बानं आरम्भणकरणवसेन गतं अनुपविट्ठं । **तण्हानं खयमज्झगाति** तण्हानं खयसङ्घातं अरहत्तं अधिगतोस्मीति ।

उदानवत्थु अट्ठमं ।

९. महाधनसेट्ठिपुत्तवत्थु

अचरित्वाति इमं धम्मदेसनं सत्था इसिपतने मिगदाये विहरन्तो महाधनसेट्ठिपुत्तं आरब्ध कथेसि ।

सो किर बाराणसियं असीतिकोटिविभवे कुले निब्बत्ति । अथस्स मातापितरो चिन्तेसुं — “अम्हाकं कुले महाभोगक्खन्धो, पुत्तस्स नो हत्थे ठपेत्वा यथासुखं परिभोगं करिस्साम, अज्जेन कम्मेन किच्चं नत्थी”ति । तं नच्चगीतवादितमत्तमेव सिक्खापेसुं । तस्मिंयेव नगरे अज्जस्मिं असीतिकोटिविभवे कुले एका धीतापि निब्बत्ति । तस्सापि मातापितरो तथेव चिन्तेत्वा तं नच्चगीतवादितमत्तमेव सिक्खापेसुं । तेसं वयप्पत्तानं आवाहविवाहो अहोसि । अथ नेसं अपरभागे मातापितरो कालमकंसु । द्वेअसीतिकोटिधनं एकस्मिंयेव गेहे अहोसि । सेट्ठिपुत्तो दिवसस्स तिक्खत्तुं रज्जो उपट्ठानं गच्छति । अथ तस्मिं नगरे धुत्ता चिन्तेसुं — “सचायं सेट्ठिपुत्तो सुरासोण्डो भविस्सति, अम्हाकं फासुकं भविस्सति, उगगणापेम नं सुरासोण्डभाव”न्ति । ते सुरं आदाय खज्जकमंसे चेव लोणसक्खरा च दुस्सन्ते बन्धित्वा मूलकन्दे गहेत्वा

तस्स राजकुलतो आगच्छन्तस्स मगं ओलोकयमाना निसीदित्वा तं आगच्छन्तं दिस्वा सुरं पिवित्वा लोणसक्खरं मुखे खिपित्वा मूलकन्दं डंसित्वा “वस्ससतं जीव सामि, सेट्ठिपुत्त, तं निस्साय मयं खादनपिवनसमत्था भवेय्यामा”ति आहंसु। सो तेसं वचनं सुत्वा पच्छतो आगच्छन्तं चूळूपट्ठाकं पुच्छि — “किं एते पिवन्ती”ति। एकं पानकं, सामीति। मनापजातिकं एतन्ति। सामि, इमस्मिं जीवलोके इमिना सदिसं पातब्बयुत्तकं नाम नत्थीति। सो “एवं सन्ते मयापि पातुं वट्ठती”ति थोकं थोकं आहरापेत्वा पिवति। अथस्स नचिरस्सेव ते धुत्ता पिवनभावं जत्वा तं परिवारयिंसु। गच्छन्ते काले परिवारो महा अहोसि। सो सतेनपि सतद्वयेनपि सुरं आहरापेत्वा पिवन्तो इमिना अनुक्कमेनेव निसिन्नट्टानादीसु कहापणरासिं ठपेत्वा सुरं पिवन्तो “इमिना माला आहरथ, इमिना गन्धे, अयं जनो जुते छेको, अयं नच्चे, अयं गीते, अयं वादिते। इमस्स सहस्सं देथ, इमस्स द्वे सहस्सानी”ति एवं विकिरन्तो नचिरस्सेव अत्तनो सन्तकं असीतिकोटिधनं खेपेत्वा “खीणं ते, सामि, धन”न्ति वुत्ते किं भरियाय मे सन्तकं नत्थीति। अत्थि, सामीति। तेन हि तं आहरथाति। तम्पि तथेव खेपेत्वा अनुपुब्बेन खेत्तआरामुय्यानयोगादिकम्पि अन्तमसो भाजनभण्डकम्पि अत्थरणपावुरणनिसीदनम्पि सब्बं अत्तनो सन्तकं विक्किणित्वा खादि। अथ नं महल्लककाले येहिस्स कुलसन्तकं गेहं विक्किणित्वा गहितं, ते तं गेहा नीहरिंसु। सो भरियं आदाय परजनस्स गेहभित्तिं निस्साय वसन्तो कपालखण्डं आदाय भिक्खाय चरित्वा जनस्स उच्छिट्ठकं भुज्जितुं आरभि।

अथ नं एकदिवसं आसनसालाय द्वारे ठत्वा दहरसामणेरेहि दिव्यमानं उच्छिट्ठकभोजनं पटिग्गणहन्तं दिस्वा सत्था सितं पात्वाकासि। अथ नं आनन्दत्थेरो सितकारणं पुच्छि। सत्था सितकारणं कथेन्तो “पस्सानन्द, इमं महाधनसेट्ठिपुत्तं इमस्मिं नगरे द्वेअसीतिकोटिधनं खेपेत्वा भरियं आदाय भिक्खाय चरन्तं। सचे हि अयं पठमवये भोगे अखेपेत्वा कम्मन्ते पयोजयिस्स, इमस्मियेव नगरे अगगसेट्ठि अभविस्स। सचे पन निक्खमित्वा पब्बजिस्स, अरहत्तं पापुणिस्स, भरियापिस्स अनागामिफले पतिट्ठहिस्स। सचे मज्झिमवये भोगे अखेपेत्वा कम्मन्ते पयोजयिस्स, दुतियसेट्ठि अभविस्स, निक्खमित्वा पब्बजन्तो अनागामी अभविस्स। भरियापिस्स सकदागामिफले पतिट्ठहिस्स। सचे पच्छिमवये भोगे अखेपेत्वा कम्मन्ते पयोजयिस्स, ततियसेट्ठि अभविस्स, निक्खमित्वा पब्बजन्तोपि सकदागामी अभविस्स, भरियापिस्स सोतापत्तिफले पतिट्ठहिस्स। इदानी पनेस गिहिभोगतोपि परिहीनो सामज्जतोपि। परिहायित्वा च पन सुक्खपल्लले कोज्जसकुणो विय जातो”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

१५५: “अचरित्वा ब्रह्मचरियं, अलद्धा योब्बने धनं।
जिण्णकोज्जाव ज्ञायन्ति, खीणमच्छेव पल्लले ॥

१५६: “अचरित्वा ब्रह्मचरियं, अलद्धा योब्बने धनं।
सेन्ति चापातिखीणाव, पुराणानि अनुत्थुन”न्ति ॥

तत्थ अचरित्वाति ब्रह्मचरियवासं अवसित्वा। योब्बनेति अनुप्पन्ने वा भोगे उप्पादेतुं उप्पन्ने वा भोगे रक्खितुं समत्थकाले धनम्पि अलभित्वा। खीणमच्छेति ते एवरूपा बाला उदकस्स अभावा खीणमच्छे पल्लले परिकखीणपत्ता जिण्णकोज्जा विय अवज्ञायन्ति। इदं वुत्तं होति — पल्लले उदकस्स अभावो विय हि इमेसं वसनट्टानस्स अभावो, मच्छानं खीणभावो विय इमेसं भोगानं अभावो, खीणपत्तानं कोज्जानं उप्पतित्वा गमनाभावो विय इमेसं इदानी जलथलपथादीहि भोगे सण्ठापेतुं असमत्थभावो। तस्मा ते खीणपत्ता कोज्जा विय एत्थेव बज्झित्वा अवज्ञायन्तीति। चापातिखीणावाति चापतो अतिखीणा, चापा विनिमुत्ताति अत्थो। इदं वुत्तं होति — यथा चापा विनिमुत्ता सरा यथावेगं

गन्त्वा पतिता, तं गहेत्वा उक्खिपन्ते असति तत्थेव उपचिकानं भत्तं होन्ति, एवं इमेपि तयो वये अतिक्कन्ता इदानी अत्तानं उद्धरितुं असमत्थताय मरणं उपगमिस्सन्ति । तेन वुत्तं — “सेन्ति चापातिखीणावा”ति । **पुराणानि अनुत्थुनन्ति** “इति अम्हेहि खादितं इति पीत”न्ति पुब्बे कतानि खादितपिवितनच्चगीतवादितादीनि अनुत्थुनन्ता सोचन्ता अनुसोचन्ता सेन्तीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

महाधनसेट्ठिपुत्तवत्थु नवमं ।

जरावग्गवण्णना निट्ठिता ।

एकादसमो वग्गो ।

१२. अत्तवग्गो

१. बोधिराजकुमारवत्थु

अत्तानञ्जेति इमं धम्मदेसनं सत्था भेसकळावने विहरन्तो बोधिराजकुमारं आरब्ध कथेसि ।

सो किर पथवीतले अञ्जेहि पासादेहि असदिसरूपं आकासे उप्पतमानं विय कोकनुदं नाम पासादं कारेत्वा वड्ढकिं पुच्छि — “किं तथा अञ्जत्थापि एवरूपो पासादो कतपुब्बो, उदाहु पठमसिप्पमेव ते इदं”न्ति । “पठमसिप्पमेव, देवा”ति च वुत्ते चिन्तेसि — “सचे अयं अञ्जस्सपि एवरूपं पासादं करिस्सति, अयं पासादो अनच्छरियो भविस्सति । इमं मया मारेतुं वा हत्थपादे वास्स छिन्दितुं अक्खीनि वा उप्पाटेतुं वट्ठति, एवं अञ्जस्स पासादं न करिस्सती”ति । सो तमत्थं अत्तनो पियसहायकस्स सञ्जीवकपुत्तस्स नाम माणवकस्स कथेसि । सो चिन्तेसि — “निस्संसयं एस वड्ढकिं नासेस्सति, अनग्घो सिप्पी, सो मयि पस्सन्ते मा नस्सतु, सञ्जमस्स दस्सामी”ति । सो तं उपसङ्गमित्वा “पासादे ते कम्मं निट्ठितं, नो”ति पुच्छित्वा “निट्ठितं”न्ति वुत्ते “राजकुमारो तं नासेतुकामो अत्तानं रक्खेय्यासी”ति आह । वड्ढकीपि “भट्ठकं ते, सामि, कतं मम आरोचेन्तेन, अहमेत्थ कत्तब्बं जानिस्सामी”ति वत्वा “किं, सम्म, अम्हाकं पासादे कम्मं निट्ठितं”न्ति राजकुमारेण पुट्ठो “न ताव, देव, निट्ठितं, बहु अवसिट्ठं”न्ति आह । किं कम्मं नाम अवसिट्ठन्ति? पच्छा, देव, आचिक्खिस्सामि, दारूनि ताव आहरापेथाति । किं दारूनि नामाति? निस्सारानि सुखदारूनि, देवाति । सो आहरापेत्वा अदासि । अथ नं आह — “देव, ते इतो पट्ठाय मम सन्तिकं नागन्तब्बं । किं कारणा? सुखुमकम्मं करोन्तस्स हि अञ्जेहि सद्धिं सल्लपन्तस्स मे कम्मविक्खेपो होति, आहारवेलायं पन मे भरियाव आहारं आहरिस्सती”ति । राजकुमारोपि “साधू”ति पटिस्सुणि । सोपि एकस्मिं गब्भे निसीदित्वा तानि दारूनि तच्छेत्वा अत्तनो पुत्तदारस्स अन्तो निसीदनयोगं गरुळसकुणं कत्वा आहारवेलाय पन भरियं आह — “गेहे विज्जमानकं सब्बं विक्किणित्वा हिरञ्जसुवण्णं गण्हाही”ति । राजकुमारोपि वड्ढकिस्स अनिक्खमनत्थाय गेहं परिक्खिपित्वा आरक्खं ठपेसि । वड्ढकीपि सकुणस्स निट्ठितकाले “अञ्ज सब्बेपि दारके गहेत्वा आगच्छेय्यासी”ति भरियं वत्वा भुत्तपातरासो पुत्तदारं सकुणस्स कुच्छियं निसीदापेत्वा वातपानेन निक्खमित्वा पलायि । सो तेसं, “देव, वड्ढकी पलायती”ति कन्दन्तानयेव गन्त्वा हिमवन्ते ओतरित्वा एकं नगरं मापेत्वा कट्ठवाहनराजा नाम जातो ।

राजकुमारोपि “पासादमहं करिस्सामी”ति सत्थारं निमन्तेत्वा पासादे चतुज्जातियगन्धेहि परिभण्डिकं कत्वा पठमउम्मारतो पट्टाय चेलपटिकं पत्थरि । सो किर अपुत्तको, तस्मा “सचाहं पुत्तं वा धीतरं वा लच्छामि, सत्था इमं अक्कमिस्सती”ति चिन्तेत्वा पत्थरि । सो सत्थरि आगते सत्थारं पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा पत्तं गहेत्वा “पविसथ, भन्ते”ति आह । सत्था न पविसि, सो दुतियम्पि ततियम्पि याचि । सत्था अपविसित्वाव आनन्दत्थेरं ओलोकेसि । थरो ओलोकितासज्जायेव वत्थानं अनक्कमनभावं जत्वा तं “संहरतु, राजकुमार, दुस्सानि, न भगवा चेलपटिकं अक्कमिस्सति, पच्छिमजनतं तथागतो ओलोकेती”ति दुस्सानि संहरापेसि । सो दुस्सानि संहरित्वा सत्थारं अन्तोनिवेसनं पवेसत्वा यागुखज्जकेन सम्मानेत्वा एकमन्तं निसिन्नो वन्दित्वा आह — “भन्ते, अहं तुम्हाकं उपकारको तिक्खत्तुं सरणं गतो, कुच्छिगतो च किरम्हि एकवारं सरणं गतो, दुतियं तरुणदारककाले, ततियं विज्जुभावं पत्तकाले । तस्स मे कस्मा चेलपटिकं न अक्कमित्था”ति? “किं पन त्वं, कुमार, चिन्तेत्वा चेलानि अत्थरी”ति? “सचे पुत्तं वा धीतरं वा लच्छामि, सत्था मे चेलपटिकं अक्कमिस्सती”ति इदं चिन्तेत्वा, भन्तेति । तेनेवाहं तं न अक्कमिन्ति । “किं पनाहं, भन्ते, पुत्तं वा धीतरं वा नेव लच्छामी”ति? “आम, कुमार”ति । “किं कारणा”ति? “पुरिमकअत्तभावे जायाय सद्धिं पमादं आपन्नत्ता”ति । “कस्मिं काले, भन्ते”ति? अथस्स सत्था अतीतं आहरित्वा दस्सेसि —

अतीते किर अनेकसता मनुस्सा महतिया नावाय समुद्वं पक्खन्दिंसु । नावा समुद्वमज्जे भिज्जि । द्वे जयम्पतिका एकं फलकं गहेत्वा अन्तरदीपकं पविसिंसु, सेसा सब्बे तत्थेव मरिंसु । तस्मिं खो पन दीपके महासकुणसङ्घो वसति । ते अज्जं खादितब्बकं अदिस्वा छातज्जत्ता सकुणअण्डानि अङ्गारेसु पचित्वा खादिंसु, तेसु अप्पहोन्तेसु सकुणच्छापे गहेत्वा खादिंसु । एवं पठमवयेपि मज्झिमवयेपि पच्छिमवयेपि खादिसुयेव । एकस्मिम्पि वये अप्पमादं नापज्जिंसु, एकोपि च नेसं अप्पमादं नापज्जि ।

सत्था इदं तस्स पुब्बकम्मं दस्सेत्वा “सचे हि त्वं, कुमार, तदा एकस्मिम्पि वये भरियाय सद्धिं अप्पमादं आपज्जिस्स, एकस्मिम्पि वये पुत्तो वा धीता वा उप्पज्जेय्य । सचे पन वो एकोपि अप्पमत्तो अभविस्स, तं पटिच्च पुत्तो वा धीता वा उप्पज्जिस्स । कुमार, अत्तानज्हि पियं मज्जमानेन तीसुपि वयेसु अप्पमत्तेन अत्ता रक्खितब्बो, एवं असक्कोन्तेन एकवयेपि रक्खितब्बोयेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१५७: “अत्तानज्जे पियं जज्जा, रक्खेय्य नं सुरक्खितं ।

तिण्णं अज्जतरं यामं, पटिजग्गेय्य पण्डितो”ति ॥

तत्थ यामन्ति सत्था अत्तनो धम्मिस्सरताय देसनाकुसलताय च इध तिण्णं वयानं अज्जतरं वयं यामन्ति कत्वा देसेसि, तस्मा एवमेत्थ अत्थो वेदितब्बो । सचे अत्तानं पियं जानेय्य, रक्खेय्य नं सुरक्खितन्ति यथा सो सुरक्खितो होति, एवं नं रक्खेय्य । तत्थ सचे गीही समानो “अत्तानं रक्खिस्सामी”ति उपरिपासादतले सुसंवुतं गम्भं पविसित्वा सम्पन्नारक्खो हुत्वा वसन्तोपि, पब्बजितो हुत्वा सुसंवुते पिहितद्वारवातपाने लेणे विहरन्तोपि अत्तानं न रक्खितयेव । गीही पन समानो यथाबलं दानसीलादीनि पुज्जानि करोन्तो, पब्बजितो वा पन वत्तपटिवत्तपरियत्तिमनसिकारेसु उस्सुक्कं आपज्जन्तो अत्तानं रक्खति नाम । एवं तीसु वयेसु असक्कोन्तो अज्जतरस्मिम्पि वये पण्डितपुरिसो अत्तानं पटिजग्गतियेव । सचे हि गिहिभूतो पठमवये खिड्ढापसुतताय कुसलं कातुं न सक्कोति, मज्झिमवये अप्पमत्तेन हुत्वा कुसलं कातब्बं । सचे मज्झिमवये पुत्तदारं पोसेन्तो कुसलं कातुं न सक्कोति, पच्छिमवये कातब्बमेव । एवम्पि करोन्तेन अत्ता पटिजगितोव होति । एवं अकरोन्तस्स पन अत्ता पियो नाम न होति, अपायपरायणमेव नं करोति । सचे पन पब्बजितो

पठमवये सज्झायं करोन्तो धारेन्तो वाचेन्तो वत्तपटिवत्तं करोन्तो पमादं आपज्जति, मज्झिमवये अप्पमत्तेन समणधम्मो कातब्बो । सचे पठमवये उग्गहितपरियत्तिया अट्ठकथं विनिच्छयं कारणाकारणञ्च पुच्छन्तो मज्झिमवये पमादं आपज्जति, पच्छिमवये अप्पमत्तेन समणधम्मो कातब्बोयेव । एवम्पि करोन्तेन अत्ता पटिजगितोव होति । एवं अकरोन्तस्स पन अत्ता पियो नाम न होति, पच्छानुतापेनेव नं तापेतीति ।

देसनावसाने बोधिराजकुमारो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

बोधिराजकुमारवत्थु पठमं ।

२. उपनन्दसक्यपुत्तत्थेरवत्थु

अत्तानमेव पठमन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो उपनन्दं सक्यपुत्तं आरब्ध कथेसि ।

सो किर थेरो धम्मकथं कथेतुं छेको । तस्स अप्पिच्छतादिपटिसंयुत्तं धम्मकथं सुत्वा बहू भिक्खु तं तिचीवरेहि पूजेत्वा धुतङ्गानि समादियिंसु । तेहि विस्सट्ठपरिक्खारे सोयेव गण्हि । सो एकस्मिं अन्तोवस्से उपकट्ठे जनपदं अगमासि । अथ नं एकस्मिं विहारे दहरसामणेरा धम्मकथिकपेमेन, “भन्ते, इध वस्सं उपेथा”ति वदिंसु । “इध कित्तकं वस्सावासिकं लब्भती”ति पुच्छित्वा तेहि “एकेको साटको”ति वुत्ते तत्थ उपाहना ठपेत्वा अज्जं विहारं अगमासि । दुतियं विहारं गन्त्वा “इध किं लब्भती”ति पुच्छित्वा “द्वे साटका”ति वुत्ते कत्तरयट्ठिं ठपेसि । ततियं विहारं गन्त्वा “इध किं लब्भती”ति पुच्छित्वा “तयो साटका”ति वुत्ते तत्थ उदकतुम्बं ठपेसि । चतुत्थं विहारं गन्त्वा “इध किं लब्भती”ति पुच्छित्वा “चत्तारो साटका”ति वुत्ते “साधु इध वसिस्सामी”ति तत्थ वस्सं उपगन्त्वा गहट्टानञ्चेव भिक्खूनञ्च धम्मकथं कथेसि । ते नं बहूहि वत्थेहि चेव चीवरेहि च पूजेसुं । सो वुट्ठवस्सो इतरेसुपि विहारेसु सासनं पेसेत्वा “मया परिक्खारस्स ठपितत्ता वस्सावासिकं लद्धब्बं, तं मे पहिणन्तू”ति सब्बं आहरापेत्वा यानकं पूरेत्वा पायासि ।

अथेकस्मिं विहारे द्वे दहरभिक्खू द्वे साटके एकञ्च कम्बलं लभित्वा “तुय्हं साटका होन्तु, मय्हं कम्बलो”ति भाजेतुं असक्कोन्ता मगसमीपे निसीदित्वा विवदन्ति । ते तं थेरं आगच्छन्तं दिस्वा, “भन्ते, तुम्हे नो भाजेत्वा देथा”ति वदिंसु । तुम्हेयेव भाजेथाति । न सक्कोम, भन्ते, तुम्हेयेव नो भाजेत्वा देथाति । तेन हि मम वचने ठस्सथाति । आम, ठस्सामाति । “तेन हि साधू”ति तेसं द्वे साटके दत्त्वा “अयं धम्मकथं कथेन्तानं अम्हाकं पारुपनारहो”ति महग्घं कम्बलं आदाय पक्कामि । दहरभिक्खू विप्पटिसारिनो हुत्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा तमत्थं आरोचेसुं । सत्था “न, भिक्खवे, इदानेव तुम्हाकं सन्तकं गहेत्वा तुम्हे विप्पटिसारिनो करोति, पुब्बेपि अकासियेवा”ति वत्वा अतीतं आहरि —

अतीतस्मिं अनुतीरचारी च गम्भीरचारी चाति द्वे उद्धा महन्तं रोहितमच्छं लभित्वा “मय्हं सीसं होतु, तव नङ्गुट्ठ”न्ति विवादापन्ना भाजेतुं असक्कोन्ता एकं सिङ्गालं दिस्वा आहंसु — “मातुल, इमं नो भाजेत्वा देही”ति । अहं रज्जा विनिच्छयट्टाने ठपितो, तत्थ चिरं निसीदित्वा जङ्गविहारत्थाय आगतोमि, इदानि मे ओकासो नत्थीति । मातुल, मा एवं करोथ, भाजेत्वा एव नो देथाति । मम वचने ठस्सथाति । ठस्साम, मातुलाति । “तेन हि साधू”ति सो सीसं छिन्दित्वा एकमन्ते अकासि, नङ्गुट्ठं एकमन्ते । कत्वा च पन, “ताता, येन वो अनुतीरे चरितं, सो नङ्गुट्ठं गण्हातु । येन गम्भीरे चरितं, तस्स सीसं होतु । अयं पन मज्झिमो खण्डो मम विनिच्छयधम्मे ठितस्स भविस्सती”ति ते सज्जापेन्तो —

“अनुतीरचारि नङ्गुट्ठं, सीसं गम्भीरचारिनो ।

अच्चायं मज्झिमो खण्डो, धम्मट्टस्स भविस्सती”ति ॥ (जा० १.७.३३) —

इमं गाथं वत्वा मज्झिमखण्डं आदाय पक्कामि । तेपि विष्पटिसारिनो तं ओलोकेत्वा अट्ठंसु ।

सत्था इमं अतीतं दस्सेत्वा “एवमेस अतीतेपि तुम्हे विष्पटिसारिनो अकासियेवा”ति ते भिक्खू सज्जापेत्वा उपनन्दं गरहन्तो, “भिक्खवे, परं ओवदन्तेन नाम पठममेव अत्ता पतिरूपे पतिट्ठापेतब्बो”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१५८. “अत्तानमेव पठमं, पतिरूपे निवेसये ।

अथज्जमनुसासेय्य, न किलिस्सेय्य पण्डितो”ति ॥

तत्थ पतिरूपे निवेसयेति अनुच्छविके गुणे पतिट्ठापेय्य । इदं वुत्तं होति — यो अप्पिच्छतादिगुणेहि वा अरियवंसपटिपदादीहि वा परं अनुसासितुकामो, सो अत्तानमेव पठमं तस्मिं गुणे पतिट्ठापेय्य । एवं पतिट्ठापेत्वा अथज्जं तेहि गुणेहि अनुसासेय्य । अत्तानज्हि तत्थ अनिवेसेत्वा केवलं परमेव अनुसासमानो परतो निन्दं लभित्वा किलिस्सति नाम, तत्थ अत्तानं निवेसेत्वा अनुसासमानो परतो पसंसं लभति, तस्मा न किलिस्सति नाम । एवं करोन्तो पण्डितो न किलिस्सेय्याति ।

देसनावसाने ते भिक्खू सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु, महाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

उपनन्दसक्यपुत्तत्थेरवत्थु दुतियं ।

३. पधानिकतिस्सत्थेरवत्थु

अत्तानज्जेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पधानिकतिस्सत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सो किर सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा पञ्चसते भिक्खू आदाय अरज्जे वस्सं उपगन्त्वा, “आवुसो, धरमानकस्स बुद्धस्स सन्तिके वो कम्मट्ठानं गहितं, अप्पमत्ताव समणधम्मं करोथा”ति ओवदित्वा सयं गन्त्वा निपज्जित्वा सुपति । ते भिक्खू पठमयामे चङ्कमित्वा मज्झिमयामे विहारं पविसन्ति । सो निदायित्वा पबुद्धकाले तेसं सन्तिकं गन्त्वा “किं तुम्हे निपज्जित्वा निदायिस्सामा”ति आगता, सीधं निक्खमित्वा समणधम्मं करोथा”ति वत्वा सयं गन्त्वा तथेव सुपति । इतरे मज्झिमयामे बहि चङ्कमित्वा पच्छिमयामे विहारं पविसन्ति । सो पुनपि पबुद्धित्वा तेसं सन्तिकं गन्त्वा ते विहारा नीहरित्वा सयं पुन गन्त्वा तथेव सुपति । तस्मिं निच्चकालं एवं करोन्ते ते भिक्खू सज्झायं वा कम्मट्ठानं वा मनसिकातुं नासक्खिंसु, चित्तं अज्जथत्तं अगमासि । ते “अम्हाकं आचरियो अतिविय आरद्धवीरियो, परिग्गण्हिस्साम न”न्ति परिग्गण्हन्ता तस्स किरियं दिस्वा “नट्ठम्हा, आवुसो, आचरियो नो तुच्छरवं रवती”ति वदिंसु । तेसं अतिविय निदाय किलमन्तानं एकभिक्खुपि विसेसं निब्बत्तेतुं नासक्खि । ते वुड्ढवस्सा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सत्थारा कतपटिसन्थारा “किं, भिक्खवे, अप्पमत्ता हुत्वा समणधम्मं करित्था”ति पुच्छिता तमत्थं आरोचेसु । सत्था “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपेस तुम्हाकं अन्तरायमकासियेवा”ति वत्वा तेहि याचितो —

“अमातापितरसंवड्ढो, अनाचेरकुले वसं ।

नायं कालं अकालं वा, अभिजानाति कुक्कुटो”ति ॥ (जा० १.१.११९) —

इमं अकालराविकुक्कुटजातकं वित्थारेत्वा कथेसि । “तदा हि सो कुक्कुटो अयं पधानिकतिस्सत्थेरो अहोसि, इमे पञ्च सता भिक्खू ते माणवा अहेसुं, दिसापामोक्खो आचरियो अहमेवा”ति सत्था इमं जातकं वित्थारेत्वा, “भिक्खवे, परं ओवदन्तेन नाम अत्ता सुदन्तो कातब्बो । एवं ओवदन्तो हि सुदन्तो हुत्वा दमेति नामा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१५९. “अत्तानञ्चे तथा कयिरा, यथाञ्जमनुसासति ।

सुदन्तो वत दमेथ, अत्ता हि किर दुद्धमो”ति ॥

तस्सत्थो — यो हि भिक्खु “पठमयामादीसु चङ्कमितब्ब”न्ति वत्वा परं ओवदति, सयं चङ्कमनादीनि अधिद्वहन्तो अत्तानञ्चे तथा कयिरा, यथाञ्जमनुसासति, एवं सन्ते सुदन्तो वत दमेथाति येन गुणेन परं अनुसासति, तेन अत्तना सुदन्तो हुत्वा दमेय्य । अत्ता हि किर दुद्धमोति अयहि अत्ता नाम दुद्धमो । तस्मा यथा सो सुदन्तो होति, तथा दमेतब्बोति ।

देसनावसाने पञ्च सतापि ते भिक्खू अरहत्तं पापुणिसूति ।

पधानिकतिस्सत्थेरवत्थु ततियं ।

४. कुमारकस्सपमातुथेरीवत्थु

अत्ता हि अत्तनो नाथोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो कुमारकस्सपत्थेरस्स मातरं आरब्ध कथेसि ।

सा किर राजगहनगरे सेट्ठिधीता विज्जुतं पत्तकालतो पट्टाय पब्बज्जं याचि । अथ सा पुनप्पुनं याचमानापि मातापितूनं सन्तिका पब्बज्जं अलभित्वा वयप्पत्ता पतिकुलं गन्त्वा पतिदेवता हुत्वा अगारं अज्झावसि । अथस्सा न चिरस्सेव कुच्छिस्मिं गब्भो पतिद्वहि । सा गब्भस्स पतिद्वितभावं अजानित्वाव सामिकं आराधेत्वा पब्बज्जं याचि । अथ नं सो महन्तेन सक्कारेन भिक्खुनुपस्सयं नेत्वा अजानन्तो देवदत्तपक्खिकानं भिक्खुनीनं सन्तिके पब्बाजेसि । अपरेन समयेन भिक्खुनियो तस्सा गब्भिनिभावं जत्वा ताहि “किं इद”न्ति वुत्ता नाहं, अय्ये, जानामि “किमेतं”, सीलं वत मे अरोगमेवाति । भिक्खुनियो तं देवदत्तस्स सन्तिकं नेत्वा “अयं भिक्खुनी सद्भापब्बजिता, इमिस्सा मयं गब्भस्स पतिद्वितभावं जानाम, कालं न जानाम, किं दानि करोमा”ति पुच्छिंसु । देवदत्तो “मा मय्हं ओवादकारिकानं भिक्खुनीनं अयसो उप्पज्जतू”ति एत्तकमेव चिन्तेत्वा “उप्पब्बाजेथ न”न्ति आह । तं सुत्वा सा दहरा मा मं, अय्ये, नासेथ, नाहं देवदत्तं उद्विस्स पब्बजिता, एथ, मं सत्थु सन्तिकं जेतवनं नेथाति । ता तं आदाय जेतवनं गन्त्वा सत्थु आरोचेसुं । सत्था “तस्सा गिहिकाले गब्भो पतिद्वितो”ति जानन्तोपि परवादमोचनत्थं राजानं पसेनदिकोसलं महाअनाथपिण्डिकं चूळअनाथपिण्डिकं विसाखाउपासिकं अज्जानि च महाकुलानि पक्कोसापेत्वा उपालित्थेरं आणापेसि — “गच्छ, इमिस्सा दहराय भिक्खुनिया चतुपरिसमज्झे कम्मं परिसोधेही”ति । थेरो रज्जो पुरतो विसाखं पक्कोसापेत्वा तं अधिकरणं पटिच्छापेसि । सा साणिपाकारं परिकिखपापेत्वा अन्तोसाणियं तस्सा हत्थपादनाभिउदरपरियोसानानि ओलोकेत्वा मासदिवसे समानेत्वा “गिहिभावे इमाय गब्भो लद्धो”ति जत्वा थेरस्स तमत्थं आरोचेसि । अथस्सा थेरो परिसमज्झे परिसुद्धभावं पतिद्वापेसि । सा अपरेन समयेन पदुमुत्तरबुद्धस्स पादमूले पत्थितपत्थनं महानुभावं पुत्तं विजायि ।

अथेकदिवसं राजा भिक्खुनुपस्सयसमीपेन गच्छन्तो दारकसद्वं सुत्वा “किं इद”न्ति पुच्छित्वा, “देव, एकिस्सा भिक्खुनिया पुत्तो जातो, तस्सेस सद्धो”ति वुत्ते तं कुमारं अत्तनो घरं नेत्वा धातीनं अदासि । नामगगहणदिवसे चस्स

कस्सपोति नामं कत्वा कुमारपरिहारेन वड्ढितत्ता कुमारकस्सपोति सज्जानिंसु । सो कीळामण्डले दारके पहरित्वा “निम्मातापितिकेनम्हा पहटा”ति वुत्ते राजानं उपसङ्कमित्वा, “देव, मं ‘निम्मातापितिको’ति वदन्ति, मातरं मे आचिक्खथा”ति पुच्छित्वा रज्जा धातियो दस्सेत्वा, “इमा ते मातरो”ति वुत्ते “न एत्तिका मे मातरो, एकाय मे मातरा भवितब्बं, तं मे आचिक्खथा”ति आह । राजा “न सक्का इमं वज्जेतु”न्ति चिन्तेत्वा, तात, तव माता भिक्खुनी, त्वं मया भिक्खुनुपस्सया आनीतोति । सो तावतकेनेव समुप्पन्नसंवेगो हुत्वा, “तात, पब्बाजेथ म”न्ति आह । राजा “साधु, ताता”ति तं महन्तेन सक्कारेण सत्थु सन्तिके पब्बाजेसि । सो लद्धूपसम्पदो कुमारकस्सपत्थेरोति पज्जायि । सो सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा अरज्जं पविसित्वा वायमित्वा विसेसं निब्बत्तेतुं असक्कोन्तो “पुन कम्मट्ठानं विसेसेत्वा गहेस्सामी”ति सत्थु सन्तिकं गन्त्वा अन्धवने विहासि ।

अथ नं कस्सपबुद्धकाले एकतो समणधम्मं कत्वा अनागामिफलं पत्वा ब्रह्मलोके निब्बत्तभिक्खु ब्रह्मलोकतो आगन्त्वा पन्नरस पज्जे पुच्छित्वा “इमे पज्जे ठपेत्वा सत्थारं अज्जो ब्याकातुं समत्थो नाम नत्थि, गच्छ, सत्थु सन्तिके इमेसं अत्थं उग्गण्हा”ति उय्योजेसि । सो तथा कत्वा पज्जविस्सज्जनावसाने अरहत्तं पापुणि । तस्स पन निक्खन्तदिवसतो पट्ठाया द्वादस वस्सानि मातुभिक्खुनिया अक्खीहि अस्सूनि पवत्तिसु । सा पुत्तवियोगदुक्खिता अस्सुतिन्तेनेव मुखेन भिक्खाय चरमाना अन्तरवीथियं थेरं दिस्वाव, “पुत्त, पुत्ता”ति विरवन्ती तं गण्हितुं उपधावमाना परिवत्तित्वा पति । सा थनेहि खीरं मुज्जन्तेहि उट्ठित्वा अल्लचीवरा गन्त्वा थेरं गण्हि । सो चिन्तेसि — “सचायं मम सन्तिका मधुरवचनं लभिस्सति, विनस्सिस्सति । थद्धमेव कत्वा इमाय सद्धिं सल्लपिस्सामी”ति । अथ नं आह — “किं करोन्ती विचरसि, सिनेहमत्तम्पि छिन्दितुं न सक्कोसी”ति । सा “अहो कक्खळा थेरस्स कथा”ति चिन्तेत्वा “किं वदेसि, ताता”ति वत्वा पुनपि तेन तथेव वुत्ता चिन्तेसि — “अहं इमस्स कारणा द्वादस वस्सानि अस्सूनि सन्धारेतुं न सक्कोमि, अयं पनेवं थद्धहदयो, किं मे इमिना”ति पुत्तसिनेहं छिन्दित्वा तंदिवसमेव अरहत्तं पापुणि ।

अपरेण समयेन धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं — “आवुसो, देवदत्तेन एवं उपनिस्सयसम्पन्नो कुमारकस्सपो च थेरी च नासिता, सत्था पन तेसं पतिट्ठा जातो, अहो बुद्धा नाम लोकानुकम्पका”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, इदानीं अहं इमेसं पच्चयो पतिट्ठा जातो, पुब्बेपि नेसं अहं पतिट्ठा अहोसिंयेवा”ति वत्वा —

“निग्रोधमेव सेवेय्य, न साखमुपसंवसे ।

निग्रोधस्मिं मतं सेय्यो, यज्जे साखस्मि जीवित”न्ति ॥ (जा० १.१.१२; १.१०.८१) —

इमं निग्रोधजातकं वित्थारेण कथेत्वा “तदा साखमिगो देवदत्तो अहोसि, परिसापिस्स देवदत्तपरिसा, वारप्पत्ता मिगधेनु थेरी अहोसि, पुत्तो कुमारकस्सपो, गब्भिनीमिगिया जीवितं परिच्चजित्वा गतो निग्रोधमिगराजा पन अहमेवा”ति जातकं समोधानेत्वा पुत्तसिनेहं छिन्दित्वा थेरिया अत्तनाव अत्तनो पतिट्ठानकतभावं पकासेन्तो, “भिक्खवे, यस्मा परस्स अत्तनि ठितेन सग्गपरायणेन वा मग्गपरायणेन वा भवितुं न सक्का, तस्मा अत्ताव अत्तनो नाथो, परो किं करिस्सती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१६०. “अत्ता हि अत्तनो नाथो, को हि नाथो परो सिया ।

अत्तना हि सुदन्तेन, नाथं लभति दुल्लभ”न्ति ॥

तत्थ नाथोति पतिट्ठा । इदं वुत्तं होति — यस्मा अत्तनि ठितेन अत्तसम्पन्नेन कुसलं कत्वा सगं वा पापुणितुं, मगं वा भावेतुं, फलं वा सच्छिकातुं सक्का । तस्मा हि अत्ताव अत्तनो पतिट्ठा होति, परो को नाम कस्स पतिट्ठा सिया । अत्तना एव हि सुदन्तेन निब्बिसेवनेन अरहत्तफलसङ्घातं दुल्लभं नाथं लभति । अरहत्तज्झि सन्धाय इध “नाथं लभति दुल्लभ”न्ति वुत्तं ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

कुमारकस्सपमातुथेरीवत्थु चतुत्थं ।

५. महाकालउपासकवत्थु

अत्तना हि कतं पापन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं महाकालं नाम सोतापन्नउपासकं आरब्ध कथेसि ।

सो किर मासस्स अट्ठदिवसेसु उपोसधिको हुत्वा विहारे सब्बरत्तिं धम्मकथं सुणाति । अथ रत्तिं चोरा एकस्मिं गेहे सन्धिं छिन्दित्वा भण्डकं गहेत्वा लोहभाजनसदेन पबुद्धेहि सामिकेहि अनुबद्धा गहितभण्डं छडुत्वा पलायिसु । सामिकापि ते अनुबन्धिसुयेव, ते दिसा पक्खन्दिंसु । एको पन विहारमगं गहेत्वा महाकालस्स रत्तिं धम्मकथं सुत्वा पातोव पोक्खरणितीरे मुखं धोवन्तस्स पुरतो भण्डिकं छडुत्वा पलायि । चोरे अनुबन्धित्वा आगतमनुस्सा भण्डिकं दिस्वा “त्वं नो गेहसन्धिं छिन्दित्वा भण्डिकं हरित्वा धम्मं सुणन्तो विय विचरसी”ति तं गहेत्वा पोथेत्वा मारेत्वा छडुत्वा अगमिंसु । अथ नं पातोव पानीयघटं आदाय गता दहरसामणेरा दिस्वा “विहारे धम्मकथं सुत्वा सयितउपासको अयुत्तं मरणं लभती”ति वत्था सत्थु आरोचेसुं । सत्था “आम, भिक्खवे, इमस्मिं अत्तभावे कालेन अप्पतिरूपं मरणं लद्धं, पुब्बे कतकम्मस्स पन तेन युत्तमेव लद्ध”न्ति वत्था तेहि याचितो तस्स पुब्बकम्मं कथेसि —

अतीते किर बाराणसिरज्जो विजिते एकस्स पच्चन्तगामस्स अटविमुखे चोरा पहरन्ति । राजा अटविमुखे एकं राजभटं ठपेसि, सो भतिं गहेत्वा मनुस्से ओरतो पारं नेति, पारतो ओरं आनेति । अथेको मनुस्सो अभिरूपं अत्तनो भरियं चूळयानकं आरोपेत्वा तं ठानं अगमासि । राजभटो तं इत्थिं दिस्वाव सज्जातसिनेहो तेन “अटविं नो, सामि, अतिक्कामेही”ति वुत्तेपि “इदानि विकालो, पातोव अतिक्कामेस्सामी”ति आह । सो सकालो, सामि, इदानेव नो नेहीति । निवत्त, भो, अम्हाकंयेव गेहे आहारो च निवासो च भविस्सतीति । सो नेव निवत्तितुं इच्छि । इतरो पुरिसानं सज्जं दत्वा यानकं निवत्तापेत्वा अनिच्छन्तस्सेव द्वारकोट्टके निवासं दत्वा आहारं पटियादापेसि । तस्स पन गेहे एकं मणिरतनं अत्थि । सो तं तस्स यानकन्तरे पक्खिपापेत्वा पच्चूसकाले चोरानं पविट्ठसदं कारेसि । अथस्स पुरिसा “मणिरतनं, सामि, चोरेहि हट”न्ति आरोचेसुं । सो गामद्वारेसु आरक्खं ठपेत्वा “अन्तोगामतो निक्खमन्ते विचिनथा”ति आह । इतरोपि पातोव यानकं योजेत्वा पायासि । अथस्स यानकं सोधेन्ता अत्तना ठपितं मणिरतनं दिस्वा सन्तज्जेत्वा “त्वं मणिं गहेत्वा पलायसी”ति पोथेत्वा “गहितो नो, सामि, चोरो”ति गामभोजकस्स दस्सेसुं । सो “भतकस्स वत मे गेहे निवासं दत्वा भत्तं दिन्नं, मणिं गहेत्वा गतो, गण्हथ नं पापपुरिस”न्ति पोथापेत्वा मारेत्वा छडुपेसि । इदं तस्स पुब्बकम्मं । सो ततो चुतो अवीचिम्हि निब्बत्तित्वा तत्थ दीघरत्तं पच्चित्वा विपाकावसेसेन अत्तभावसते तथेव पोथितो मरणं पापुणि ।

एवं सत्था महाकालस्स पुब्बकम्मं दस्सेत्वा, “भिक्खवे, एवं इमे सत्ते अत्तना कतपापकम्ममेव चतूसु अपायेसु

अभिमत्थती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१६१. “अत्तना हि कतं पापं, अत्तजं अत्तसम्भवं ।
अभिमत्थति दुम्मेधं, वजिरं वस्ममयं मणि”न्ति ॥

तत्थ **वजिरं वस्ममयं मणि**न्ति वजिरं वस्ममयं मणि । इदं वुत्तं होति — यथा पासाणमयं पासाणसम्भवं वजिरं तमेव अस्ममयं मणिं अत्तनो उट्टानट्टानसङ्घातं पासाणमणिं खादित्वा छिदं छिदं खण्डं खण्डं कत्वा अपरिभोगं करोति, एवमेव **अत्तना कतं** अत्तनि जातं **अत्तसम्भवं** पापं **दुम्मेधं** निष्पञ्जं पुगलं चतूसु अपायेसु **अभिमत्थति** कन्तति विद्धंसेतीति ।

देसनावसाने सम्पत्तभिक्षू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

महाकालउपासकवत्थु पञ्चमं ।

६. देवदत्तवत्थु

यस्स अच्चन्तदुस्सील्यन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो देवदत्तं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि दिवसे भिक्षू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं — “आवुसो, देवदत्तो दुस्सीलो पापधम्मो दुस्सील्यकारणेन वड्ढिताय तण्हाय अजातसत्तुं सङ्गण्हित्वा महन्तं लाभसक्कारं निब्बत्तेत्वा अजातसत्तुं पितुवधे समादपेत्वा तेन सद्धिं एकतो हुत्वा नानप्पकारेन तथागतस्स वधाय परिसक्कती”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्षवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्षवे, इदानेव, पुब्बेपि देवदत्तो नानप्पकारेन मय्हं वधाय परिसक्कती”ति वत्वा **कुरुङ्गमिगजातकादीनि** (जा० १.२.१११-२) कथेत्वा, “भिक्षवे, अच्चन्तदुस्सीलपुगलं नाम दुस्सील्यकारणा उप्पन्ना तण्हा मालुवा विय सालं परियोनन्धित्वा सम्भञ्जमाना निरयादीसु पक्खिपती”ति वत्वा इमं गाथामाह —

१६२. “यस्स अच्चन्तदुस्सील्यं, मालुवा सालमिवोत्थतं ।
करोति सो तथत्तानं, यथा नं इच्छती दिसो”ति ॥

तत्थ **अच्चन्तदुस्सील्यन्ति** एकन्तदुस्सीलभावो । गिही वा जातितो पट्ठाय दस अकुसलकम्मपथे करोन्तो, पब्बजितो वा उपसम्पन्नदिवसतो पट्ठाय गरुकापत्तिं आपज्जमानो अच्चन्तदुस्सीलो नाम । इध पन यो द्वीसु तीसु अत्तभावेसु दुस्सीलो, एतस्स गतिया आगतं दुस्सीलभावं सन्धायेतं वुत्तं । **दुस्सीलभावो**ति चेत्थ दुस्सीलस्स छ द्वाराणि निस्साय उप्पन्ना तण्हा वेदितब्बा । **मालुवा सालमिवोत्थतन्ति** यस्स पुगलस्स तं तण्हासङ्घातं दुस्सील्यं यथा नाम मालुवा सालं ओत्थरन्ती देवे वस्सन्ते पत्तेहि उदकं सम्पटिच्छित्वा सम्भञ्जनवसेन सब्बत्थकमेव परियोनन्धति, एवं अत्तभावं ओत्थतं परियोनन्धित्वा ठितं । सो मालुवाय सम्भञ्जित्वा भूमियं पातियमानो रुक्खो विय ताय दुस्सील्यसङ्घाताय तण्हाय सम्भञ्जित्वा अपायेसु पातियमानो, यथा नं अनत्थकामो दिसो इच्छति, तथा अत्तानं करोति नामाति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

देवदत्तवत्थु छट्ठं ।

७. सङ्गभेदपरिसक्कनवत्थु

सुकरानीति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो सङ्गभेदपरिसक्कनं आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसज्झि देवदत्तो सङ्गभेदाय परिसक्कन्तो आयस्मन्तं आनन्दं पिण्डाय चरन्तं दिस्वा अत्तनो अधिप्पायं आरोचेसि । तं सुत्वा थेरो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा भगवन्तं एतदवोच — “इधाहं, भन्ते, पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय राजगहं पिण्डाय पाविसिं । अद्दसा खो मं, भन्ते, देवदत्तो राजगहे पिण्डाय चरन्तं । दिस्वा येनाहं तेनुपसङ्गमि, उपसङ्गमित्वा मं एतदवोच — ‘अज्जतगगे दानाहं, आवुसो आनन्द, अज्जत्रेव भगवता अज्जत्र भिक्खुसङ्घेन उपोसथं करिस्सामि सङ्गकम्मज्जा’ति । अज्ज भगवा देवदत्तो सङ्गं भिन्दिस्सति, उपोसथज्ज करिस्सति सङ्गकम्मनि चा’ति । एवं वुत्ते सत्था —

“सुकरं साधुना साधु, साधु पापेन दुक्करं ।

पापं पापेन सुकरं, पापमरियेहि दुक्करं”न्ति ॥ (उदा० ४८) —

इमं उदानं उदानेत्वा, “आनन्द, अत्तनो अहितकम्मं नाम सुकरं, हितकम्ममेव दुक्करं”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

१६३. “सुकरानि असाधूनि, अत्तनो अहितानि च ।

यं वे हितज्ज साधुज्ज, तं वे परमदुक्करं”न्ति ॥

तस्सत्थो — यानि कम्मनि असाधूनि सावज्जानि अपायसंवत्तनिकत्तायेव अत्तनो अहितानि च होन्ति, तानि सुकरानि । यं पन सुगतिसंवत्तनिकत्ता अत्तनो हितज्ज अनवज्जत्थेन साधुज्ज सुगतिसंवत्तनिकज्जेव निब्बानसंवत्तनिकज्ज कम्मं, तं पाचीननिन्नाय गङ्गाय उब्बत्तेत्वा पच्छामुखकरणं विय अतिदुक्करन्ति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सङ्गभेदपरिसक्कनवत्थु सत्तमं ।

८. कालत्थेरवत्थु

यो सासनन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो कालत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किरिका इत्थी मातुट्ठाने ठत्वा तं थेरं उपट्ठहि । तस्सा पटिविस्सकगेहे मनुस्सा सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा आगन्त्वा “अहो बुद्धा नाम अच्छरिया, अहो धम्मदेसना मधुरा”ति पसंसन्ति । सा इत्थी तेसं कथं सुत्वा, “भन्ते, अहम्पि सत्थु धम्मदेसनं सोतुकामा”ति तस्स आरोचेसि । सो “तत्थ मा गमी”ति तं निवारेसि । सा पुनदिवसे पुनदिवसेपीति यावततियं तेन निवारियमानापि सोतुकामाव अहोसि । कस्मा सो पनेतं निवारेसीति? एवं किरिस्स अहोसि — “सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा मयि भिज्जिस्सती”ति । सा एकदिवसं पातोव भुत्तपातरासा उपोसथं समादियित्वा, “अम्म, साधुकं अय्यं परिविसेय्यासी”ति धीतरं आणापेत्वा विहारं अगमासि । धीतापिस्सा तं भिक्खुं आगतकाले परिविसित्वा “कुहिं

महाउपासिका”ति वृत्ता “धम्मस्सवनाय विहारं गता”ति आह । सो तं सुत्वाव कुच्छियं उद्धितेन डाहेन सन्तप्पमानो “इदानीं सा मयि भिन्ना”ति वेगेन गन्त्वा सत्थु सन्तिके धम्मं सुणमानं दिस्वा सत्थारं आह, “भन्ते, अयं इत्थी दन्धा सुखुमं धम्मकथं न जानाति, इमिस्सा खन्धादिपटिसंयुतं सुखुमं धम्मकथं अकथेत्वा दानकथं वा सीलकथं वा कथेतुं वट्टती”ति । सत्था तस्सज्झासयं विदित्वा “त्वं दुप्पज्जो पापिकं दिट्ठिं निस्साय बुद्धानं सासनं पटिक्कोससि । अत्तघातायेव वायमसी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१६४: “यो सासनं अरहतं, अरियानं धम्मजीविनं ।
पटिक्कोसति दुम्मेधो, दिट्ठिं निस्साय पापिकं ।
फलानि कट्टकस्सेव, अत्तघाताय फल्लती”ति ॥

तस्सत्थो — यो दुम्मेधो पुग्गलो अत्तनो सक्कारहानिभयेन पापिकं दिट्ठिं निस्साय “धम्मं वा सोस्साम, दानं वा दस्सामा”ति वदन्ते पटिक्कोसन्तो अरहतं अरियानं धम्मजीविनं बुद्धानं सासनं पटिक्कोसति, तस्स तं पटिक्कोसनं सा च पापिका दिट्ठि वेळुसङ्घातस्स कट्टकस्स फलानि विय होति । तस्मा यथा कट्टको फलानि गणहन्तो अत्तघाताय फल्लति, अत्तनो घातत्थमेव फलति, एवं सोपि अत्तघाताय फल्लतीति । वृत्तम्पि चेतं —

“फलं वे कदलिं हन्ति, फलं वेळुं फलं नळं ।
सक्कारो कापुरिसं हन्ति, गब्भो अस्सतरिं यथा”ति ॥ (चूळव० ३३५; अ० नि० ४.६८) ।

देसनावसाने उपासिका सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

कालत्थेरवत्थु अट्टमं ।

९. चूळकालउपासकवत्थु

अत्तना हि कतन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो चूळकालं उपासकं आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसज्झि महाकालवत्थुस्मिं वृत्तनयेनेव उमङ्गचोरा सामिकेहि अनुबद्धा रत्तिं विहारे धम्मकथं सुत्वा पातोव विहारा निक्खमित्वा सावत्थिं आगच्छन्तस्स तस्स उपासकस्स पुरतो भण्डिकं छट्टेत्वा पलायिंसु । मनुस्सा तं दिस्वा “अयं रत्तिं चोरकम्मं कत्वा धम्मं सुणन्तो विय चरति, गणहथ न”न्ति तं पोथयिंसु । कुम्भदासियो उदकतित्थं गच्छमाना तं दिस्वा “अपेथ, सामि, नायं एवरूपं करोती”ति तं मोचेसुं । सो विहारं गन्त्वा, “भन्ते, अहम्हि मनुस्सेहि नासितो, कुम्भदासियो मे निस्साय जीवितं लद्ध”न्ति भिक्खूनं आरोचेसि । भिक्खू तथागतस्स तमत्थं आरोचेसुं । सत्था तेसं कथं सुत्वा, “भिक्खवे, चूळकालउपासको कुम्भदासियो चेव निस्साय, अत्तनो च अकरणभावेन जीवितं लभि । इमे हि नाम सत्ता अत्तना पापकम्मं कत्वा निरयादीसु अत्तनाव किलिस्सन्ति, कुसलं कत्वा पन सुगतिज्जेव निब्बानज्ज गच्छन्ता अत्तनाव विसुज्झन्ती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१६५: “अत्तना हि कतं पापं, अत्तना संकिलिस्सति ।
अत्तना अकतं पापं, अत्तनाव विसुज्झति ।
सुद्धी असुद्धि पच्चत्तं, नाज्जो अज्जं विसोधये”ति ॥

तस्सत्थो — येन अत्तना अकुसलकम्मं कतं होति, सो चतूसु अपायेसु दुक्खं अनुभवन्तो अत्तनाव संकिलिस्सति । येन पन अत्तना अकतं पापं, सो सुगतिज्जेव निब्बानञ्च गच्छन्तो अत्तनाव विसुज्झति । कुसलकम्मसङ्घाता सुद्धि अकुसलकम्मसङ्घाता च असुद्धि पच्चत्तं कारकसत्तानं अत्तनियेव विपच्चति । अज्जो पुग्गलो अज्जं पुग्गलं न विसोधये नेव विसोधेति, न किलेसेतीति वुत्तं होति ।

देसनावसाने चूळकालो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

चूळकालउपासकवत्थु नवमं ।

१०. अत्तदत्थत्थेरवत्थु

अत्तदत्थन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अत्तदत्थत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

सत्थारा हि परिनिब्बानकाले, “भिक्षुवे, अहं इतो चतुमासच्चयेन परिनिब्बायिस्सामी”ति वुत्ते उप्पन्नसंवेगा सत्तसता पुथुज्जना भिक्षू सत्थु सन्तिकं अविजहित्वा “किं नु खो, आवुसो, करिस्सामा”ति सम्मन्तयमाना विचरन्ति । अत्तदत्थत्थेरो पन चिन्तेसि — “सत्था किर चतुमासच्चयेन परिनिब्बायिस्सति, अहज्जम्हि अवीतरागो, सत्थरि धरमानेयेव अरहत्तत्थाय वायमिस्सामी”ति । सो भिक्षून् सन्तिकं न गच्छति । अथ नं भिक्षू “कस्मा, आवुसो, त्वं नेव अम्हाकं सन्तिकं आगच्छसि, न किञ्चि मन्तेसी”ति वत्त्वा सत्थु सन्तिकं नेत्वा “अयं, भन्ते, एवं नाम करोती”ति आरोचयिंसु । सो सत्थारापि “कस्मा एवं करोसी”ति वुत्ते “तुम्हे किर, भन्ते, चतुमासच्चयेन परिनिब्बायिस्सथ, अहं तुम्हेसु धरन्तेसुयेव अरहत्तत्थत्थिया वायमिस्सामी”ति । सत्था तस्स साधुकारं दत्त्वा, “भिक्षुवे, यस्स मयि सिनेहो अत्थि, तेन अत्तदत्थेन विय भवितुं वट्ठति । न हि गन्धादीहि पूजेन्ता मं पूजेन्ति, धम्मानुधम्मपटिपत्तिया पन मं पूजेन्ति । तस्मा अज्जेनपि अत्तदत्थसदिसेनेव भवितव्व”न्ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

१६६. “अत्तदत्थं परत्थेन, बहुनापि न हापये ।

अत्तदत्थमभिज्जाय, सदत्थपसुतो सिया”ति ॥

तस्सत्थो — गिहिभूता ताव काकणिकमत्तम्पि अत्तनो अत्थं सहस्समत्तेनापि परस्स अत्थेन न हापये । काकणिकमत्तेनापि हिस्स अत्तदत्थोव खादनीयं वा भोजनीयं वा निष्पादेय्य, न परत्थो । इदं पन एवं अकथेत्त्वा कम्मट्ठानसीसेन कथितं, तस्मा “अत्तदत्थं न हापेमी”ति भिक्षुना नाम सङ्घस्स उप्पन्नं चेतियपटिसङ्घरणादिकिच्चं वा उपज्झायादिवत्तं वा न हापेतव्वं । आभिसमाचारिकवत्तज्झि पूरेन्तोयेव अरियफलादीनि सच्छिकरोति, तस्मा अयम्पि अत्तदत्थोव । यो पन अच्चारद्धविपस्सको “अज्ज वा सुवे वा”ति पटिवेधं पत्थयमानो विचरति, तेन उपज्झायवत्तादीनिपि हापेत्त्वा अत्तनो किच्चमेव कातव्वं । एवरूपज्झि अत्तदत्थमभिज्जाय “अयं मे अत्तनो अत्थो”ति सल्लक्खेत्त्वा, सदत्थपसुतो सियाति तस्मिं सके अत्थे उय्युत्तपयुत्तो भवेय्याति ।

देसनावसाने सो थेरो अरहत्ते पतिट्ठहि, सम्पत्तभिक्षूनम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अत्तदत्थत्थेरवत्थु दसमं ।

अत्तवग्गवण्णना निड्डिता ।

द्वादसमो वग्गो ।

१३. लोकवग्गो

१. दहरभिक्षुवत्थु

हीनं धम्मन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरं दहरभिक्षुं आरब्भ कथेसि ।

अज्जतरो किर थेरो दहरभिक्षुना सद्धिं पातोव विसाखाय गेहं अगमासि । विसाखाय गेहे पच्चसतानं भिक्षूनं धुवयागु निच्चपज्जत्ता होति । थेरो तत्थ यागुं पिवित्वा दहरभिक्षुं निसीदापेत्वा सयं अज्जं गेहं अगमासि । तेन च समयेन विसाखाय पुत्तस्स धीता अय्यिकाय ठाने ठत्वा भिक्षूनं वेय्यावच्चं करोति । सा तस्स दहरस्स उदकं परिस्सावेन्ती चाटियं अत्तनो मुखनिमित्तं दिस्वा हसि, दहरोपि तं ओलोकेत्वा हसि । सा तं हसमानं दिस्वा “छिन्नसीसो हसती”ति आह । अथ नं दहरो “त्वं छिन्नसीसा, मातापितरोपि ते छिन्नसीसा”ति अक्कोसि । सा रोदमाना महानसे अय्यिकाय सन्तिकं गन्त्वा “किं इदं, अम्मा”ति वुत्ते तमत्थं आरोचेसि । सा दहरस्स सन्तिकं आगन्त्वा, “भन्ते, मा कुज्झि, न एतं छिन्नकेसनखस्स छिन्ननिवासनपारुपनस्स मज्झे छिन्नकपालं आदाय भिक्षाय चरन्तस्स अय्यस्स अगरुक”न्ति आह । दहरो आम, उपासिके, त्वं मम छिन्नकेसादिभावं जानासि, इमिस्सा मं “छिन्नसीसो”ति कत्वा अक्कोसितुं वट्टिस्सतीति । विसाखा नेव दहरं सज्जापेतुं असक्खि, नपि दारिकं । तस्मिं खणे थेरो आगन्त्वा “किमिदं उपासिके”ति पुच्छित्वा तमत्थं सुत्वा दहरं ओवदन्तो आह — “अपेहि, आवुसो, नायं छिन्नकेसनखवत्थस्स मज्झे छिन्नकपालं आदाय भिक्षाय चरन्तस्स अक्कोसो, तुण्ही होही”ति । आम, भन्ते, किं तुम्हे अत्तनो उपट्ठायिकं अतज्जेत्वा मं तज्जेथ, मं “छिन्नसीसो”ति अक्कोसितुं वट्टिस्सतीति । तस्मिं खणे सत्था आगन्त्वा “किं इदं”न्ति पुच्छि । विसाखा आदितो पट्ठाय तं पवत्तिं आरोचेसि । सत्था तस्स दहरस्स सोतापत्तिफलूपनिस्सयं दिस्वा “मया इमं दहरं अनुवत्तितुं वट्टती”ति चिन्तेत्वा विसाखं आह — “किं पन विसाखे तव दारिकाय छिन्नकेसादिमत्तकेनेव मम सावके छिन्नसीसे कत्वा अक्कोसितुं वट्टती”ति? दहरो तावदेव उट्ठाय अज्जलिं पग्गहेत्वा, “भन्ते, एतं पज्जं तुम्हेव सुट्ठु जानाथ, अम्हाकं उपज्झायो च उपासिका च सुट्ठु न जानन्ती”ति आह । सत्था दहरस्स अत्तनो अनुकुलभावं जत्वा “कामगुणं आरब्भ हसनभावो नाम हीनो धम्मो, हीनज्च नाम धम्मं सेवितुं पमादेन सद्धिं संवसितुं न वट्टती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१६७. “हीनं धम्मं न सेवेय्य, पमादेन न संवसे ।

मिच्छादिट्ठिं न सेवेय्य, न सिया लोकवट्ठनो”ति ॥

तत्थ हीनं धम्मन्ति पच्चकामगुणं धम्मं । सो हि हीनो धम्मो न अन्तमसो ओट्टुगोणादीहिपि पटिसेवितब्बो । हीनेसु च निरयादीसु ठानेसु निब्बत्तापेतीति हीनो नाम, तं न सेवेय्य । पमादेनाति सतिवोस्सगलक्खणेन पमादेनापि न संवसे । न सेवेय्याति मिच्छादिट्ठिम्पि न गणहेय्य । लोकवट्ठनोति यो हि एवं करोति, सो लोकवट्ठनो नाम होति । तस्मा एवं अकरणेन न सिया लोकवट्ठनोति ।

देसनावसाने सो दहरो सोतापत्तिफले पटिड्ढि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

दहरभिक्षुवत्थु पठमं ।

२. सुद्धोदनवत्थु

उत्तिट्ठेति इमं धम्मदेसनं सत्था निग्रोधारामे विहरन्तो पितरं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि समये सत्था पठमगमनेन कपिलपुरं गन्त्वा जातीहि कतपच्चुगमनो निग्रोधारामं पत्वा जातीनं मानभिन्दनत्थाय आकासे रतनचङ्कमं मापेत्वा तत्थ चङ्कमन्तो धम्मं देसेसि । जाती पसन्नचित्ता सुद्धोदनमहाराजानं आदिं कत्वा वन्दिंसु । तस्मिं जातिसमागमे पोक्खरवस्सं वस्सि । तं आरब्ध महाजनेन कथाय समुट्ठापिताय “न, भिक्षवे, इदानीव, पुब्बेपि मय्हं जातिसमागमे पोक्खरवस्सं वस्सियेवा”ति वत्वा वेस्सन्तरजातकं (जा० २.२२.१६५५ आदयो) कथेसि । धम्मदेसनं सुत्वा पक्कमन्तेसु जातीसु एकोपि सत्थारं न निमन्तेसि । राजापि “मय्हं पुत्तो मम गेहं अनागन्त्वा कहं गमिस्सती”ति अनिमन्तेत्वाव अगमासि । गन्त्वा च पन गेहे वीसतिया भिक्षुसहस्सानं यागुआदीनि पटियादापेत्वा आसनानि पञ्जापेसि । पुनदिवसे सत्था पिण्डाय पविसन्तो “किं नु खो अतीतबुद्धा पितु नगरं पत्वा उजुकमेव जातिकुलं पविसिंसु, उदाहु पटिपाटिया पिण्डाय चरिंसू”ति आवज्जेन्तो “पटिपाटिया चरिंसू”ति दिस्वा पठमगेहतो पट्टाय पिण्डाय चरन्तो पायासि । राहुलमाता पासादतले निसिन्नाव दिस्वा तं पवत्तिं रज्जो आरोचेसि । राजा साटकं सण्ठापेन्तो वेगेन निक्खमित्वा सत्थारं वन्दित्वा — “पुत्त, कस्मा मं नासेसि, अतिविय ते पिण्डाय चरन्तेन लज्जा उप्पादिता, युत्तं नाम वो इमस्मियेव नगरे सुवण्णसिविकादीहि विचरित्वा पिण्डाय चरितुं, किं मं लज्जापेसी”ति? “नाहं तं, महाराज, लज्जापेमि, अत्तनो पन कुलवंसं अनुवत्तामी”ति । “किं पन, तात, पिण्डाय चरित्वा जीवनवंसो मम वंसो”ति? “नेसो, महाराज, तव वंसो, मम पनेसो वंसो । अनेकानि हि बुद्धसहस्सानि पिण्डाय चरित्वाव जीविंसू”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

१६८. “उत्तिट्ठे नप्पमज्जेय्य, धम्मं सुचरितं चरे ।

धम्मचारी सुखं सेति, अस्मिं लोके परमि च ॥

१६९. “धम्मं चरे सुचरितं, न नं दुच्चरितं चरे ।

धम्मचारी सुखं सेति, अस्मिं लोके परमि चा”ति ॥

तत्थ उत्तिट्ठेति उट्ठित्वा परेसं घरद्वारे ठत्वा गहेतब्बपिण्डे । नप्पमज्जेय्याति पिण्डचारिकवत्तञ्चि हापेत्वा पणीतभोजनानि परियेसन्तो उत्तिट्ठे पमज्जति नाम, सपदानं पिण्डाय चरन्तो पन न पमज्जति नाम । एवं करोन्तो उत्तिट्ठे नप्पमज्जेय्य । धम्मन्ति अनेसनं पहाय सपदानं चरन्तो तमेव भिक्षाचरियधम्मं सुचरितं चरे । सुखं सेतीति देसनामत्तमेतं, एवं पनेतं भिक्षाचरियधम्मं चरन्तो धम्मचारी इध लोके चतूहि इरियापथेहि सुखं विहरतीति अत्थो । न नं दुच्चरितन्ति वेसियादिभेदे अगोचरे चरन्तो भिक्षाचरियधम्मं दुच्चरितं चरति नाम । एवं अचरित्वा धम्मं चरे सुचरितं, न नं दुच्चरितं चरे । सेसं वुत्तत्थमेव ।

देसनावसाने राजा सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

सुद्धोदनवत्थु दुतियं ।

३. पञ्चसतविपस्सकभिक्षुवत्थु

यथा पुब्बुळकन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पञ्चसते विपस्सके भिक्षू आरब्ध कथेसि ।

ते किर सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा अरञ्जं पविसित्वा घटेन्ता वायमन्ता अप्पविसेसा “विसेसेत्वा कम्मट्ठानं गहेस्सामा”ति सत्थु सन्तिकं आगच्छन्ता अन्तरामग्गे मरीचिकम्मट्ठानं भावेन्ताव आगमिंसु । तेसं विहारं पविट्ठक्खणेयेव देवो वस्सि । ते तत्थ तत्थ पमुखेसु ठत्वा धारावेगेन उट्ठित्वा भिज्जन्ते पुब्बुळके दिस्वा “अयम्पि अत्तभावो उप्पज्जित्वा भिज्जनत्थेन पुब्बुळकसदिसोयेवा”ति आरम्मणं गण्हिंसु । सत्था गन्धकुटियं निसिन्नोव ते भिक्षू ओलोकेत्वा तेहि सद्धिं कथेन्तो विय ओभासं फरित्वा इमं गाथमाह —

१७०. “यथा पुब्बुळकं पस्से, यथा पस्से मरीचिकं ।

एवं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सती”ति ॥

तत्थ मरीचिकन्ति मयूखं । ते हि दूरतोव गेहसण्ठानादिवसेन उपट्ठितापि उपगच्छन्तानं अगद्धूपगा रिक्तका तुच्छकाव । तस्मा यथा उप्पज्जित्वा भिज्जनत्थेन पुब्बुळकं रिक्ततुच्छादिभावेनेव पस्सेय्य, एवं खन्धादिलोकं अवेक्खन्तं मच्चुराजा न पस्सतीति अत्थो ।

देसनावसाने ते भिक्षू ठितट्ठानेयेव अरहत्तं पापुणिंसूति ।

पञ्चसतविपस्सकभिक्षुवत्थु ततियं ।

४. अभयराजकुमारवत्थु

एथ पस्सथिमं लोकन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो अभयराजकुमारं आरब्ध कथेसि ।

तस्स किर पच्चन्तं वूपसमेत्वा आगतस्स पिता बिम्बिसारो तुस्सित्वा एकं नच्चगीतकुसलं नाटकित्थिं दत्वा सत्ताहं रज्जमदासि । सो सत्ताहं गेहा बहि अनिक्खन्तोव रज्जसिरिं अनुभवित्वा अट्ठमे दिवसे नदीतित्थं गन्त्वा न्हत्वा उय्यानं पविसित्वा सन्ततिमहामत्तो विय तस्सा इत्थिया नच्चगीतं पस्सन्तो निसीदि । सापि तद्ध्वणञ्जेव सन्ततिमहामत्तस्स नाटकित्थी विय सत्थकवातानं वसेन कालमकासि । कुमारो तस्सा कालकिरियाय उप्पन्नसोको “न मे इमं सोकं ठपेत्वा सत्थारं अञ्जो निब्बापेतुं सक्खिस्सती”ति सत्थारं उपसङ्गमित्वा, “भन्ते, सोकं मे निब्बापेथा”ति आह । सत्था तं समस्सासेत्वा “तया हि, कुमार, इमिस्सा इत्थिया एवमेव मतकाले रोदन्तेन पवत्तितानं अस्सूनं अनमतग्गे संसारे पमाणं नत्थी”ति वत्वा ताय देसनाय सोकस्स तनुभावं जत्वा, “कुमार, मा सोचि, बालजनानं संसीदनट्ठानमेत”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

१७१. “एथ पस्सथिमं लोकं, चित्तं राजरथूपमं ।

यत्थ बाला विसीदन्ति, नत्थि सङ्गो विजानत”न्ति ॥

तत्थ ते पस्सथाति राजकुमारमेव सन्धायाह । इमं लोकन्ति इमं खन्धलोकादिसङ्घातं अत्तभावं । चित्तन्ति

सत्तरतनादिविचित्तं राजरथं विय वत्थालङ्कारादिचित्तिं । यत्थ बालाति यस्मिं अत्तभावे बाला एवं विसीदन्ति ।
विजानतन्ति विजानन्तानं पण्डितानं एत्थ रागसङ्गादीसु एकोपि सङ्गो नत्थीति अत्थो ।

देसनावसाने राजकुमारो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अभयराजकुमारवत्थु चतुत्थं ।

५. सम्मज्जनत्थेरवत्थु

यो च पुब्बेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सम्मज्जनत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सो किर पातो वा सायं वाति वेलं पमाणं अकत्वा अभिक्खणं सम्मज्जन्तोव विचरति । सो एकदिवसं सम्मज्जनिं गहेत्वा दिवाट्टाने निसिन्नस्स रेवतत्थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा “अयं महाकुसीतो जनस्स सद्भादेय्यं भुज्जित्वा आगन्त्वा निसीदति, किं नामेतस्स सम्मज्जनिं गहेत्वा एकं ठानं सम्मज्जितुं न वट्ठती”ति आह । थेरो “ओवादमस्स दस्सामी”ति चिन्तेत्वा एहावुसोति । किं, भन्तेति? गच्छ न्हत्वा एहीति । सो तथा अकासि । अथ नं थेरो एकमन्तं निसीदापेत्वा ओवदन्तो आह — “आवुसो, भिक्खुना नाम न सब्बकालं सम्मज्जन्तेन विचरितुं वट्ठति, पातो एव पन सम्मज्जित्वा पिण्डाय चरित्वा पिण्डपातपटिक्कन्तेन आगन्त्वा रत्तिट्टाने वा दिवाट्टाने वा निसिन्नेन द्वत्तिसाकारं सज्झायित्वा अत्तभावे खयवयं पट्टपेत्वा सायन्हे उट्ठाय सम्मज्जितुं वट्ठति, निच्चकालं असम्मज्जित्वा अत्तनोपि नाम ओकासो कातब्बो”ति । सो थेरस्स ओवादे ठत्वा न चिरस्सेव अरहत्तं पापुणि । तं तं ठानं उक्लापं अहोसि । अथ नं भिक्खू आहंसु — “आवुसो सम्मज्जनत्थेर, तं तं ठानं उक्लापं कस्मा न सम्मज्जसी”ति? “भन्ते, मया पमादकाले एवं कतं, इदानाम्हि अप्पमत्तो”ति । भिक्खू “अयं थेरो अज्जं ब्याकरोती”ति सत्थु आरोचेसुं । सत्था “आम, भिक्खवे, मम पुत्तो पुब्बे पमादकाले सम्मज्जन्तो विचरि, इदानि पन मग्गफलसुखेन वीतिनामेन्तो न सम्मज्जती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१७२. “यो च पुब्बे पमज्जित्वा, पच्छा सो नप्पमज्जति ।

सोमं लोकं पभासेति, अब्भा मुत्तोव चन्दिमा”ति ॥

तस्सत्थो — यो पुग्गलो पुब्बे वत्तपटिवत्तकरणेन वा सज्झायादीहि वा पमज्जित्वा पच्छा मग्गफलसुखेन वीतिनामेन्तो नप्पमज्जति, सो अब्भादीहि मुत्तो चन्दोव ओकासलोकं मग्गजाणेन इमं खन्धादिलोकं ओभासेति, एकालोकं करोतीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सम्मज्जनत्थेरवत्थु पञ्चमं ।

६. अङ्गुलिमालत्थेरवत्थु

यस्स पापन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अङ्गुलिमालत्थेरं आरब्ध कथेसि । वत्थु अङ्गुलिमालसुत्तन्तवसेनेव (म० नि० २.३४७ आदयो) वेदितब्बं ।

थेरो पन सत्थु सन्तिके पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणि । अथ खो आयस्मा अङ्गुलिमालो रहोगतो पटिसल्लीनो विमुत्तिसुखपटिसंवेदी । तायं वेलायं इमं उदानं उदानेसि —

“यो च पुब्बे पमज्जित्वा, पच्छा सो नप्पमज्जति ।
सोमं लोकं पभासेति, अब्भा मुत्तोव चन्दिमा”ति ॥ —

आदिना नयेन उदानं उदानेत्वा अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बुतो । भिक्खू “कहं नु खो, आवुसो, थेरो उप्पन्नो”ति धम्मसभायं कथं समुद्वापेसुं? सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा, “भन्ते, अङ्गुलिमालत्थेरस्स निब्बत्तट्टानकथाया”ति वुत्ते “परिनिब्बुतो च, भिक्खवे, मम पुत्तो”ति । “भन्ते, एत्तके मनुस्से मारेत्वा परिनिब्बुतो”ति? “आम, भिक्खवे, सो पुब्बे एकं कल्याणमित्तं अलभित्वा एत्तकं पापमकासि, पच्छा पन कल्याणमित्तपच्चयं लभित्वा अप्पमत्तो अहोसि । तेनस्स तं पापकम्मं कुसलेन पिहित”न्ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

१७३. “यस्स पापं कतं कम्मं, कुसलेन पिधीयति ।
सोमं लोकं पभासेति, अब्भा मुत्तोव चन्दिमा”ति ॥

तत्थ कुसलेनाति अरहत्तमग्गं सन्धाय वुत्तं । सेसं उत्तानत्थमेवाति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अङ्गुलिमालत्थेरवत्थु छट्ठं ।

७. पेसकारधीतावत्थु

अन्धभूतोति इमं धम्मदेसनं सत्था अग्गाळवे चेतिये विहरन्तो एकं पेसकारधीतरं आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसज्झि आळविवासिनो सत्थरि आळविं सम्पत्ते निमन्तेत्वा दानं अदंसु । सत्था भत्तकिच्चावसाने अनुमोदनं करोन्तो “अद्भुवं मे जीवितं, धुवं मे मरणं, अवस्सं मया मरितब्बमेव, मरणपरियोसानं मे जीवितं, जीवितमेव अनियतं, मरणं नियतन्ति एवं मरणस्सति भावेथ । येसज्झि मरणस्सति अभाविता, ते पच्छिमे काले आसीविसं दिस्वा भीतअदण्डपुरिसो विय सन्तासप्पत्ता भेरवरवं रवन्ता कालं करोन्ति । येसं पन मरणस्सति भाविता, ते दूरतोव आसीविसं दिस्वा दण्डकेन गहेत्वा छट्टेत्वा ठितपुरिसो विय पच्छिमे काले न सन्तसन्ति, तस्मा मरणस्सति भावेतब्बा”ति आह । तं धम्मदेसनं सुत्वा अवसेसजना सकिच्चप्पसुताव अहेसुं । एका पन सोळसवस्सुदेसिका पेसकारधीता “अहो बुद्धानं कथा नाम अच्छरिया, मया पन मरणस्सति भावेतुं वट्टती”ति रत्तिन्दिवं मरणस्सतिमेव भावेसि । सत्थापि ततो निक्खमित्वा जेतवनं अगमासि । सापि कुमारिका तीणि वस्सानि मरणस्सति भावेसियेव ।

अथेकदिवसं सत्था पच्चूससमये लोकं ओलोकेन्तो तं कुमारिकं अत्तनो जाणजालस्स अन्तोपविट्ठं दिस्वा “किं नु खो भविस्सती”ति उपधारेन्तो “इमाय कुमारिकाय मम धम्मदेसनाय सुतदिवसतो पट्टाय तीणि वस्सानि मरणस्सति भाविता, इदानीहं तत्थ गन्त्वा इमं कुमारिकं चत्तारो पज्जे पुच्छित्वा ताय विस्सज्जेन्तिया चतूसु ठानेसु साधुकारं दत्त्वा इमं गाथं भासिस्सामि । सा गाथावसाने सोतापत्तिफले पतिट्ठहिस्सति, तं निस्साय महाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना भविस्सती”ति

जत्वा पञ्चसतभिक्खुपरिवारो जेतवना निक्खमित्वा अनुपुब्बेन अग्गाळवविहारं अगमासि । आळविवासिनो “सत्था आगतो”ति सुत्वा तं विहारं गन्त्वा निमन्तयिंसु । तदा सापि कुमारिका सत्थु आगमनं सुत्वा “आगतो किर मय्हं पिता, सामि, आचरियो पुण्णचन्दमुखो महागोतमबुद्धो”ति तुट्ठमानसा “इतो मे तिण्णं संवच्छरानं मत्थके सुवण्णवण्णो सत्था दिट्ठपुब्बो, इदानिस्स सुवण्णवण्णं सरीरं दट्ठं मधुरोज्ज्व वरधम्मं सोतुं लभिस्सामी”ति चिन्तेसि । पिता पनस्सा सालं गच्छन्तो आह — “अम्म, परसन्तको मे साटको आरोपितो, तस्स विदत्थिमत्तं अनिट्ठितं, तं अज्ज निट्ठापेस्सामि, सीघं मे तसरं वट्ठेत्वा आहरेय्यासी”ति । सा चिन्तेसि — “अहं सत्थु धम्मं सोतुकामा, पिता च मं एवं आह । किं नु खो सत्थु धम्मं सुणामि, उदाहु पितु तसरं वट्ठेत्वा हरामी”ति? अथस्सा एतदहोसि “पिता मं तसरे अनाहरियमाने पोथेय्यपि पहरेय्यपि, तस्मा तसरं वट्ठेत्वा तस्स दत्त्वा पच्छा धम्मं सोस्सामी”ति पीठके निसीदित्वा तसरं वट्ठेसि ।

आळविवासिनोपि सत्थारं परिवसित्वा पत्तं गहेत्वा अनुमोदनत्थाय अट्ठंसु । सत्था “यमहं कुलधीतरं निस्साय तिसयोजनमगं आगतो, सा अज्जापि ओकासं न लभति । ताय ओकासे लद्धे अनुमोदनं करिस्सामी”ति तुण्हीभूतो अहोसि । एवं तुण्हीभूतम्पि सत्थारं सदेवके लोके कोचि किञ्चि वत्तुं न विसहति । सापि खो कुमारिका तसरं वट्ठेत्वा पच्छियं ठपेत्वा पितु सन्तिकं गच्छमाना परिसपरियन्ते ठत्वा सत्थारं ओलोकयमानाव अट्ठासि । सत्थापि गीवं उक्खिपित्वा तं ओलोकेसि । सा ओलोकितकारेनेव अज्जासि — “सत्था एवरूपाय परिसाय मज्झे निसीदित्वाव मं ओलोकेन्तो ममागमनं पच्चासीसति, अत्तनो सन्तिकं आगमनमेव पच्चासीसती”ति । सा तसरपच्छिं ठपेत्वा सत्थु सन्तिकं अगमासि । कस्मा पन नं सत्था ओलोकेसीति? एवं किरस्स अहोसि “एसा एत्तोव गच्छमाना पुथुज्जनकालकिरियं कत्वा अनियतगतिका भविस्सति, मम सन्तिकं आगन्त्वा गच्छमाना सोतापत्तिफलं पत्वा नियतगतिका हुत्वा तुसितविमाने निब्बत्तिस्सती”ति । तस्सा किर तं दिवसं मरणतो मुत्ति नाम नत्थि । सा ओलोकितसज्जाणेनेव सत्थारं उपसङ्गमित्वा छब्बण्णरंसीनं अन्तरं पविसित्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । तथारूपाय परिसाय मज्झे निसीदित्वा तुण्हीभूतं सत्थारं वन्दित्वा ठितक्खणेयेव तं आह — “कुमारिके, कुतो आगच्छसी”ति? “न जानामि, भन्ते”ति । “कत्थ गमिस्ससी”ति? “न जानामि, भन्ते”ति । “न जानासी”ति? “जानामि, भन्ते”ति । “जानासी”ति? “न जानामि, भन्ते”ति । इति नं सत्था चत्तारो पज्हे पुच्छि । महाजनो उज्झायि — “अम्भो, पस्सथ, अयं पेसकारधीता सम्मासम्बुद्धेन सद्धिं इच्छितिच्छितं कथेसि, ननु नाम इमाय ‘कुतो आगच्छसी’ति वुत्ते ‘पेसकारगेहतो’ति वत्तब्बं । ‘कहं गच्छसी’ति वुत्ते ‘पेसकारसाल’न्ति वत्तब्बं सिया”ति ।

सत्था महाजनं निस्सदं कत्वा, “कुमारिके, त्वं कुतो आगच्छसी”ति वुत्ते “कस्मा न जानामीति वदेसी”ति पुच्छि । भन्ते, तुम्हे मम पेसकारगेहतो आगतभावं जानाथ, “कुतो आगतासी”ति पुच्छन्ता पन “कुतो आगन्त्वा इध निब्बत्तासी”ति पुच्छथ । अहं पन न जानामि “कुतो च आगन्त्वा इध निब्बत्तामी”ति । अथस्सा सत्था “साधु साधु, कुमारिके, मया पुच्छितपज्होव तया विस्सज्जितो”ति पठमं साधुकारं दत्त्वा उत्तरिम्पि पुच्छि — “कत्थ गमिस्ससीति पुन पुट्ठा कस्मा ‘न जानामी’ति वदेसी”ति? भन्ते, तुम्हे मं तसरपच्छिं गहेत्वा पेसकारसालं गच्छन्तिं जानाथ, “इतो गन्त्वा कत्थ निब्बत्तिस्ससी”ति पुच्छथ । अहञ्च इतो चुता न जानामि “कत्थ गन्त्वा निब्बत्तिस्सामी”ति । अथस्सा सत्था “मया पुच्छितपज्होयेव तया विस्सज्जितो”ति दुतियं साधुकारं दत्त्वा उत्तरिम्पि पुच्छि — “अथ कस्मा ‘न जानासी’ति पुट्ठा ‘जानामी’ति वदेसी”ति? “मरणभावं जानामि, भन्ते, तस्मा एवं वदेमी”ति । अथस्सा सत्था “मया पुच्छितपज्होयेव तया विस्सज्जितो”ति ततियं साधुकारं दत्त्वा उत्तरिम्पि पुच्छि — “अथ कस्मा ‘जानासी’ति पुट्ठा ‘न जानामी’ति वदेसी”ति । मम मरणभावमेव अहं जानामि, भन्ते, “रत्तिन्दिवपुब्बण्हादीसु पन असुककाले नाम मरिस्सामी”ति न जानामि, तस्मा एवं वदेमीति । अथस्सा सत्था “मया पुच्छितपज्होयेव तया विस्सज्जितो”ति चतुत्थं साधुकारं दत्त्वा परिसं आमन्तेत्वा “एत्तकं

नाम तुम्हे इमाय कथितं न जानाथ, केवलं उज्झायथेव । येसज्झि पज्जाचक्खु नत्थि, ते अन्धा एव । येसं पज्जाचक्खु अत्थि, ते एव चक्खुमन्तो’ति वत्वा इमं गाथमाह —

१७४: “अन्धभूतो अयं लोको, तनुकेत्थ विपस्सति ।
सकुणो जालमुत्तोव, अप्पो सग्गाय गच्छती’ति ॥

तत्थ अन्धभूतो अयं लोकोति अयं लोकियमहाजनो पज्जाचक्खुनो अभावेन अन्धभूतो । तनुकेत्थाति तनुको एत्थ, न बहु जनो अनिच्चादिवसेन विपस्सति । जालमुत्तोवाति यथा छेकेन साकुणिकेन जालेन ओत्थरित्वा गृह्णमानेसु वट्टकेसु कोचिदेव जालतो मुच्चति । सेसा अन्तोजालमेव पविसन्ति । तथा मरणजालेन ओत्थटेसु सत्तेसु बहू अपायगामिनो होन्ति, अप्पो कोचिदेव सत्तो सग्गाय गच्छति, सुगतिं वा निब्बानं वा पापुणातीति अत्थो ।

देसनावसाने कुमारिका सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, महाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

सापि तसरपच्छिं गहेत्वा पितु सन्तिकं अगमासि, सोपि निसिन्नकोव निद्वायि । तस्सा असल्लक्खेत्वाव तसरपच्छिं उपनामेन्तिया तसरपच्छि वेमकोटियं पटिहज्जित्वा सद्धं कुरुमाना पति । सो पबुज्झित्वा गहितनिमित्तेनेव वेमकोटिं आकट्ठि । वेमकोटि गन्त्वा तं कुमारिकं उरे पहरि, सा तत्थेव कालं कत्वा तुसितभवने निब्बत्ति । अथस्सा पिता तं ओलोकेन्तो सकलसरीरेन लोहितमक्खितेन पतित्वा मतं अद्वस । अथस्स महासोको उप्पज्जि । सो “न मम सोकं अज्जो निब्बापेतुं सक्खिस्सती’ति रोदन्तो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा तमत्थं आरोचेत्वा, “भन्ते, सोकं मे निब्बापेथा’ति आह । सत्था तं समस्सासेत्वा “मा सोचि, उपासक । अनमतग्गस्मिज्झि संसारे तव एवमेव धीतु मरणकाले पग्घरितअस्सु चतुन्नं महासमुद्धानं उदकतो अतिरेकतर’न्ति वत्वा अनमतग्गकथं कथेसि । सो तनुभूतसोको सत्थारं पब्बज्जं याचित्वा लद्धूपसम्पदो न चिरस्सेव अरहत्तं पापुणीति ।

पेसकारधीतावत्थु सत्तमं ।

८. तिसंभिक्षुवत्थु

हंसादिच्चपथेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो तिसं भिक्षू आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिज्झि दिवसे तिसमत्ता दिसावासिका भिक्षू सत्थारं उपसङ्कमिंसु । आनन्दत्थेरो सत्थु वत्तकरणवेलाय आगन्त्वा ते भिक्षू दिस्वा “सत्थारा इमेहि सद्धिं पटिसन्थारे कते वत्तं करिस्सामी’ति द्वारकोट्टके अट्ठासि । सत्थापि तेहि सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा तेसं सारणीयधम्मं कथेसि । तं सुत्वा ते सब्बेपि अरहत्तं पत्वा उप्पतित्वा आकासेन अगमिंसु । आनन्दत्थेरो तेसु चिरायन्तेसु सत्थारं उपसङ्कमित्वा, “भन्ते, इदानीं तिसमत्ता भिक्षू आगता, ते कुहि’न्ति पुच्छि । “गता, आनन्दा’ति । “कतरेन मग्गेन, भन्ते’ति? “आकासेनानन्दा’ति । “किं पन ते, भन्ते, खीणासवा’ति? “आमानन्द, मम सन्तिके धम्मं सुत्वा अरहत्तं पत्ता’ति । तस्मिं पन खणे आकासेन हंसा आगमिंसु । सत्था “यस्स खो पनानन्द, चत्तारो इद्धिपादा सुभाविता, सो हंसा विय आकासेन गच्छती’ति वत्वा इमं गाथमाह —

१७५: “हंसादिच्चपथे यन्ति, आकासे यन्ति इद्धिया ।
नीयन्ति धीरा लोकम्हा, जेत्वा मारं सवाहिनि’न्ति ॥

तस्सत्थो — इमे हंसा आदिच्चपथे आकासे गच्छन्ति । येसं इद्धिपादा सुभाविता, तेपि आकासे यन्ति इद्धिया । धीरा पण्डिता सवाहिनिं मारं जेत्वा इमम्हा वट्टलोका नीयन्ति, निब्बानं पापुणन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

तिसंभिकखुवत्थु अट्ठमं ।

९. चिञ्चमाणविकावत्थु

एकं धम्मन्ति धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो चिञ्चमाणविकं आरब्ध कथेसि ।

पठमबोधियज्झि दसबलस्स पुथुभूतेसु सावकेसु अप्पमाणेसु देवमनुस्सेसु अरियभूमिं ओक्कन्तेसु पत्थटे गुणसमुदये महालाभसक्कारो उदपादि । तिथिया सूरियुग्गमने खज्जोपनकसदिसा अहेसुं हतलाभसक्कारा । ते अन्तरवीथियं ठत्वा “किं समणो गोतमोव बुद्धो, मयम्पि बुद्धा, किं तस्सेव दिन्नं महप्फलं, अम्हाकम्पि दिन्नं महप्फलमेव, अम्हाकम्पि देथ सक्करोथा”ति एवं मनुस्से विज्जापेन्तापि लाभसक्कारं अलभित्वा रहो सन्निपतित्वा “केन नु खो उपायेन समणस्स गोतमस्स मनुस्सानं अन्तरे अवण्णं उप्पादेत्वा लाभसक्कारं नासेय्यामा”ति चिन्तयिंसु ।

तदा सावत्थियं चिञ्चमाणविका नामेका परिब्बाजिका उत्तमरूपधरा सोभगगण्णता देवच्छरा विय । अस्सा सरीरतो रस्मियो निच्छरन्ति । अथेको खरमन्ती एवमाह — “चिञ्चमाणविकं पटिच्च समणस्स गोतमस्स अवण्णं उप्पादेत्वा लाभसक्कारं नासेस्सामा”ति । ते “अत्थेको उपायो”ति सम्पटिच्छिंसु । अथ सा तिथियारामं गन्त्वा वन्दित्वा अट्ठासि, तिथिया ताय सद्धिं न कथेसुं । सा “को नु खो मे दोसो”ति यावततियं “वन्दामि, अय्या”ति वत्वा, “अय्या, को नु खो मे दोसो, किं मया सद्धिं न कथेथा”ति आह । “भगिनि, समणं गोतमं अम्हे विहेठयन्तं हतलाभसक्कारे कत्वा विचरन्तं न जानासी”ति? “न जानामि, अय्या, किं पनेत्थ मया कत्तब्ब”न्ति । “सचे त्वं, भगिनि, अम्हाकं सुखमिच्छसि, अत्तानं पटिच्च समणस्स गोतमस्स अवण्णं उप्पादेत्वा लाभसक्कारं नासेही”ति ।

सा “साधु, अय्या, मय्हंवेसो भारो, मा चिन्तयित्था”ति वत्वा पक्कमित्वा इत्थिमायासु कुसलताय ततो पट्ठाय सावत्थिवासीनं धम्मकथं सुत्वा जेतवना निक्खमनसमये इन्दगोपकवण्णं पटं पारुपित्वा गन्धमालादिहत्था जेतवनाभिमुखी गच्छति । “इमाय वेलाय कुहिं गच्छसी”ति वुत्ते, “किं तुम्हाकं मम गमनट्टानेना”ति वत्वा जेतवनसमीपे तिथियारामे वसित्वा पातोव “अग्गवन्दनं वन्दिस्सामा”ति नगरा निक्खमन्ते उपासकजने जेतवनस्स अन्तोवुट्ठा विय हुत्वा नगरं पविसति । “कुहिं वुट्ठासी”ति वुत्ते, “किं तुम्हाकं मम वुट्ठट्टानेना”ति वत्वा मासद्धमासच्चयेन पुच्छियमाना जेतवने समणेन गोतमेन सद्धिं एकगन्धकुटिया वुट्ठाम्हीति । पुथुज्जनानं “सच्चं नु खो एतं, नो”ति कङ्खं उप्पादेत्वा तेमासचतुमासच्चयेन पिलोतिकाहि उदरं वेठेत्वा गब्भिनवण्णं दस्सेत्वा उपरि रत्तपटं पारुपित्वा “समणं गोतमं पटिच्च गब्भो उप्पन्नो”ति अन्धबाले सदहापेत्वा अट्ठनवमासच्चयेन उदरे दारुमण्डलिकं बन्धित्वा उपरि पटं पारुपित्वा हत्थपादपिट्टियो गोहनुकेन कोट्टापेत्वा उस्सदे दस्सेत्वा किलन्तिन्द्रिया हुत्वा सायन्हसमये तथागते अलङ्कतधम्मासने निसीदित्वा धम्मं देसेन्ते धम्मसभं गन्त्वा तथागतस्स पुरतो ठत्वा, “महासमण, महाजनस्स ताव धम्मं देसेसि, मधुरो ते सद्दो, सम्फुसितं दन्तावरणं । अहं पन तं पटिच्च गब्भं लभित्वा परिपुण्णगब्भा जाता, नेव मे सूतिघरं जानासि, सप्पितेलादीनि सयं अकरोन्तो उपट्ठाकानम्पि अज्जतरं कोसलराजानं वा अनाथपिण्डिकं वा विसाखं उपासिकं वा ‘इमिस्सा चिञ्चमाणविकाय कत्तब्बयुत्तकं करोही’ति

न वदेसि, अभिरमितुंयेव जानासि, गब्भपरिहारं न जानासी”ति गूथपिण्डं गहेत्वा चन्दमण्डलं दूसेतुं वायमन्ती विय परिसमज्जे तथागतं अक्कोसि । तथागतो धम्मकथं ठपेत्वा सीहो विय अभिनदन्तो, “भगिनि, तया कथितस्स तथभावं वा वितथभावं वा अहमेव च त्वञ्च जानामा”ति आह । “आम, महासमण, तया च मया च जातभावेनेतं जात”न्ति ।

तस्मिं खणे सक्कस्स आसनं उण्हाकारं दस्सेसि । सो आवज्जमानो “चिञ्चमाणविका तथागतं अभूतेन अक्कोसती”ति जत्वा “इदं वत्थुं सोधेस्सामी”ति चतूहि देवपुत्तेहि सद्धिं आगमि । देवपुत्ता मूसिकपोतका हुत्वा दारुमण्डलिकस्स बन्धनरज्जुके एकप्पहारेनेव छिन्दिसु, पारुतपटं वातो उक्खिपि, दारुमण्डलिकं पतमानं तस्सा पादपिट्ठियं पति, उभो अग्गपादा छिज्जिसु । मनुस्सा “धी काळकणि, सम्मासम्बुद्धं अक्कोसी”ति सीसे खेळं पातेत्वा लेड्डुदण्डादिहत्ता जेतवना नीहरिसु । अथस्सा तथागतस्स चक्खुपथं अतिक्कन्तकाले महापथवी भिज्जित्वा विवरमदासि, अवीचितो अग्गिजाला उट्ठहि । सा कुलदत्तियं कम्बलं पारुपमाना विय गन्त्वा अवीचिम्हि निब्बत्ति । अज्जतिथियानं लाभसक्कारो परिहायि, दसबलस्स भिय्योसोमत्ताय वड्ढि । पुनदिवसे धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं, “आवुसो, चिञ्चमाणविका एवं उट्ठारगुणं अग्गदक्खिण्यं सम्मासम्बुद्धं अभूतेन अक्कोसित्वा महाविनासं पत्ता”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि एसा मं अभूतेन अक्कोसित्वा विनासं पत्तायेवा”ति वत्वा —

“नादट्ठा परतो दोसं, अणुं थूलानि सब्बसो ।
इस्सरो पणये दण्डं, सामं अप्पटिवेक्खिया”ति ॥ —

इमं द्वादसनिपाते **महापदुमजातकं** (जा० १.१२.१०६) वित्त्यारेत्वा कथेसि —

तदा किरिेसा महापदुमकुमारस्स बोधिसत्तस्स मातु सपत्ती रज्जो अग्गमहेसी हुत्वा महासत्तं असद्धम्ममेन निमन्तेत्वा तस्स मनं अलभित्वा अत्तनाव अत्तनि विप्पकारं कत्वा गिलानालयं दस्सेत्वा “तव पुत्तो मं अनिच्छन्ति इमं विप्पकारं पापेसी”ति रज्जो आरोचेसि । राजा कुद्धो महासत्तं चोरपपाते खिपि । अथ नं पब्बतकुच्छियं अधिवत्था देवता पटिग्गहेत्वा नागराजस्स फणगब्भे पतिट्ठपेसि । नागराजा तं नागभवनं नेत्वा उपट्ठुरज्जेन सम्मानेसि । सो तत्थ संवच्छरं वसित्वा पब्बजितुकामो हिमवन्तप्पदेसं पत्वा पब्बजित्वा झानाभिज्जायो निब्बत्तेसि । अथ नं एको वनचरको दिस्वा रज्जो आरोचेसि । राजा तस्स सन्तिकं गन्त्वा कतपटिसन्थारो सब्बं तं पवत्तिं जत्वा महासत्तं रज्जेन निमन्तेत्वा तेन “मय्हं रज्जेन किच्चं नत्थि, त्वं पन दस राजधम्मे अकोपेत्वा अगतिगमनं पहाय धम्मेन रज्जं कारेही”ति ओवदितो उट्ठायासना रोदित्वा नगरं गच्छन्तो अन्तरामग्गे अमच्चे पुच्छि — “अहं कं निस्साय एवं आचारसम्पन्नेन पुत्तेन वियोगं पत्तो”ति? “अग्गमहेसिं निस्साय, देवा”ति । राजा तं उट्ठं पादं गहेत्वा चोरपपाते खिपापेत्वा नगरं पविसित्वा धम्मेन रज्जं कारेसि । तदा महापदुमकुमारो सत्था अहोसि, मातु सपत्ती चिञ्चमाणविकाति ।

सत्था इममत्थं पकासेत्वा, “भिक्खवे, एकं धम्मज्झि सच्चवचनं पहाय मुसावादे पतिट्ठितानं विस्सट्ठपरलोकानं अकत्तब्बपापकम्मं नाम नत्थी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१७६. “एकं धम्मं अतीतस्स, मुसावादिस्स जन्तुनो ।
वितिण्णपरलोकस्स, नत्थि पापं अकारिय”न्ति ॥

तत्थ एकं धम्मन्ति सच्चं । मुसावादिस्साति यस्स दससु वचनेसु एकम्पि सच्चं नत्थि, एवरूपस्स मुसावादिनो । वितिण्णपरलोकस्साति विस्सद्वपरलोकस्स । एवरूपो हि मनुस्ससम्पत्तिं देवसम्पत्तिं अवसाने निब्बानसम्पत्तिन्ति इमा तिस्सोपि सम्पत्तियो न पस्सति । नत्थि पापन्ति तस्स एवरूपस्स इदं नाम पापं अकत्तब्बन्ति नत्थि ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

चिञ्चमाणविकावत्थु नवमं ।

१०. असदिसदानवत्थु

न वे कदरियाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो असदिसदानं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि समये सत्था चारिकं चरित्वा पञ्चसतभिक्षुपरिवारो जेतवनं पाविसि । राजा विहारं गन्त्वा सत्थारं निमन्तेत्वा पुनदिवसे आगन्तुकदानं सज्जेत्वा “दानं मे पस्सन्तू”ति नागरे पक्कोसि । नागरा आगन्त्वा रज्जो दानं दिस्वा पुनदिवसे सत्थारं निमन्तेत्वा दानं सज्जेत्वा “अम्हाकम्पि दानं, देवो, पस्सतू”ति रज्जो पहिणिसु । राजा तेसं दानं दिस्वा “इमेहि मम दानतो उत्तरितरं कतं, पुन दानं करिस्सामी”ति पुनदिवसेपि दानं सज्जेसि । नागरापि तं दिस्वा पुनदिवसे सज्जयिंसु । एवं नेव राजा नागरे पराजेतुं सक्कोति, न नागरा राजानं । अथ छट्ठे वारे नागरा सतगुणं सहस्सगुणं वड्ढेत्वा यथा न सक्का होति “इदं नाम इमेसं दाने नत्थी”ति वत्तुं, एवं दानं सज्जयिंसु । राजा तं दिस्वा “सचाहं इमेसं दानतो उत्तरितरं कातुं न सक्खिस्सामि, किं मे जीवितेना”ति उपायं चिन्तेन्तो निपज्जि । अथ नं मल्लिका देवी उपसङ्कमित्वा, “कस्मा, महाराज, एवं निपन्नोसि, केन ते इन्द्रियाणि किलन्तानि विया”ति पुच्छि । राजा आह — “न दानि त्वं, देवि, जानासी”ति । “न जानामि, देवा”ति । सो तस्सा तमत्थं आरोचेसि ।

अथ नं मल्लिका आह — “देव, मा चिन्तयि, कहं तथा पथविस्सरो राजा नागरेहि पराजियमानो दिट्ठपुब्बो वा सुतपुब्बो वा, अहं ते दानं संविदहिस्सामी”ति । इतिस्स असदिसदानं संविदहितुकामताय एवं वत्त्वा, महाराज, सालकल्याणिपदरेहि पञ्चन्नं भिक्षुसतानं अन्तो आवट्ठे निसीदनमण्डपं कारेहि, सेसा बहिआवट्ठे निसीदिस्सन्ति । पञ्च सेतच्छत्तसतानि कारेहि, तानि गहेत्वा पञ्चसता हत्थी पञ्चन्नं भिक्षुसतानं मत्थके धारयमाना ठस्सन्ति । अट्ठ वा दस वा रत्तसुवण्णनावायो कारेहि, ता मण्डपमज्जे भविस्सन्ति । द्विन्नं द्विन्नं भिक्षून् अन्तरे एकेका खत्तियधीता निसीदित्वा गन्धे पिसिस्सति, एकेका खत्तियधीता बीजनं आदाय द्वे द्वे भिक्षू बीजमाना ठस्सति, सेसा खत्तियधीतरो पिसे पिसे गन्धे हरित्वा सुवण्णनावासु पक्खिपिस्सन्ति, तासु एकच्चा खत्तियधीतरो नीलुप्पलकलापे गहेत्वा सुवण्णनावासु पक्खित्तगन्धे आलोळेत्वा वासं गाहापेस्सन्ति । नागरानज्जिनेव खत्तियधीतरो अत्थि, न सेतच्छत्तानि, न हत्थिनो च । इमेहि कारणेहि नागरा पराजिस्सन्ति, एवं करोहि, महाराजाति । राजा “साधु, देवि, कल्याणं ते कथित”न्ति ताय कथितनियामेन सब्बं कारेसि । एकस्स पन भिक्षुनो एको हत्थि नप्पहोसि । अथ राजा मल्लिकं आह — “भद्रे, एकस्स भिक्षुनो एको हत्थि नप्पहोति, किं करिस्सामा”ति । “किं, देव, पञ्च हत्थिसतानि नत्थी”ति? “अत्थि, देवि, अवसेसा दुट्ठहत्थिनो, ते भिक्षू दिस्वाव वेरम्भवाता विय चण्डा होन्ती”ति । “देव, अहं एकस्स दुट्ठहत्थिपोतकस्स छत्तं गहेत्वा तिट्ठनट्ठानं जानामी”ति । “कत्थ नं ठपेस्सामा”ति? “अय्यस्स अङ्गुलिमालस्स सन्तिके”ति । राजा तथा कारेसि । हत्थिपोतको वालधिं अन्तरसत्थिम्हि पक्खिपित्वा उभो कण्णे पातेत्वा अक्खीनि निमिलेत्वा अट्ठासि । महाजनो “एवरूपस्स नाम चण्डहत्थिनो अयमाकारो”ति हत्थिमेव ओलोकेसि ।

राजा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं परिविसित्वा सत्थारं वन्दित्वा, “भन्ते, यं इमस्मिं दानगो कप्पियभण्डं वा अकप्पियभण्डं वा, सब्बं तं तुम्हाकमेव दम्मी”ति आह । तस्मिं पन दाने एकदिवसेनेव परिच्चत्तं चुद्दसकोटिधनं होति । सत्थु पन सेतच्छत्तं निसीदनपल्लङ्को आधारको पादपीठिकाति चत्तारि अनग्धानेव । पुन एवरूपं कत्वा बुद्धानं दानं नाम दातुं समत्थो नाहोसि, तेनेव तं “असदिसदान”न्ति पज्जायि । तं किर सब्बबुद्धानं एकवारं होतियेव, सब्बेसं पन इत्थीयेव संविदहति । रज्जो पन काळो च जुण्हो चाति द्वे अमच्चा अहेसुं । तेसु काळो चिन्तेसि — “अहो राजकुलस्स परिहानि, एकदिवसेनेव चुद्दसकोटिधनं खयं गच्छति, इमे इमं दानं भुज्जित्वा गन्त्वा निपन्ना निदायिस्सन्ति, अहो नट्टं राजकुल”न्ति । जुण्हो चिन्तेसि — “अहो रज्जो दानं सुदिन्नं । न हि सक्का राजभावे अट्टितेन एवरूपं दानं दातुं, सब्बसत्तानं पत्तिं अदेन्तो नाम नत्थि, अहं पनिदं दानं अनुमोदामी”ति ।

सत्थु भत्तकिच्चावसाने राजा अनुमोदनत्थाय पत्तं गण्हि । सत्था चिन्तेसि — “रज्जो महोघं पवत्तेन्तेन विय महादानं दिन्नं, असक्खि नु खो महाजनो चित्तं पसादेतुं, उदाहु नो”ति । सो तेसं अमच्चानं चित्ताचारं जत्वा “सचे रज्जो दानानुच्छविकं अनुमोदनं करिस्सामि, काळस्स मुद्दा सत्तधा फलिस्सति, जुण्हो सोतापत्तिफले पतिट्ठहिस्सती”ति जत्वा काळे अनुकम्पं पटिच्च एवरूपं दानं दत्वा ठितस्स रज्जो चतुप्पदिकं गाथमेव वत्वा उट्ठायासना विहारं गतो । भिक्खू अङ्गुलिमालं पुच्छिंसु — “न किं नु खो, आवुसो, दुट्ठहत्थिं छत्तं धारेत्वा ठितं दिस्वा भायी”ति? “न भायिं, आवुसो”ति । ते सत्थारं उपसङ्कमित्वा आहंसु — “अङ्गुलिमालो, भन्ते, अज्जं ब्याकरोसी”ति । सत्था “न, भिक्खवे, अङ्गुलिमालो भायति । खीणासवउसभानज्झि अन्तरे जेड्ढकउसभा मम पुत्तसदिसा भिक्खू न भायन्ती”ति वत्वा ब्राह्मणवग्गे इमं गाथमाह —

“उसभं पवरं वीरं, महेसिं विजिताविनं ।

अनेजं न्हातकं बुद्धं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥ (ध० प० ४२२; सु० नि० ६५१) ।

राजापि दोमनस्सप्पत्तो “एवरूपाय नाम परिसाय दानं दत्वा ठितस्स मय्हं अनुच्छविकं अनुमोदनं अकत्वा गाथमेव वत्वा सत्था उट्ठायासना गतो । मया सत्थु अनुच्छविकं दानं अकत्वा अननुच्छविकं कतं भविस्सति, कप्पियभण्डं अदत्वा अकप्पियभण्डं वा दिन्नं भविस्सति, सत्थारा मे कुपितेन भवितब्बं । एवज्झि असदिसदानं नाम, दानानुरूपं अनुमोदनं कातुं वट्ठती”ति विहारं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एतदवोच — “किं नु खो मे, भन्ते, दातब्बयुत्तकं दानं न दिन्नं, उदाहु दानानुरूपं कप्पियभण्डं अदत्वा अकप्पियभण्डमेव दिन्नं”न्ति । “किमेतं, महाराजा”ति? “न मे तुम्हेहि दानानुच्छविका अनुमोदना कता”ति? “महाराज, अनुच्छविकमेव ते दानं दिन्नं । एतज्झि असदिसदानं नाम, एकस्स बुद्धस्स एकवारमेव सक्का दातुं, पुन एवरूपं नाम दानं दुद्द”न्ति । “अथ कस्मा, भन्ते, मे दानानुरूपं अनुमोदनं न करित्था”ति? “परिसाय असुद्धत्ता, महाराजा”ति । “को नु खो, भन्ते, परिसाय दोसो”ति? अथस्स सत्था द्विन्नम्पि अमच्चानं चित्ताचारं आरोचेत्वा काळे अनुकम्पं पटिच्च अनुमोदनाय अकतभावं आचिक्खि । राजा “सच्चं किर ते, काळ, एवं चिन्तित”न्ति पुच्छित्वा “सच्चं”न्ति वुत्ते “तव सन्तकं अग्गहेत्वा मम पुत्तदारेहि सद्धिं मयि अत्तनो सन्तकं देन्ते तुय्हं का पीळा । गच्छ, भो, यं ते मया दिन्नं, तं दिन्नमेव होतु, रट्ठतो पन मे निक्खमा”ति तं रट्ठा नीहरित्वा जुण्हं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर ते एवं चिन्तित”न्ति पुच्छित्वा “सच्चं”न्ति वुत्ते, “साधु, मातुल, पसन्नोस्मि, त्वं मम परिजनं गहेत्वा मया दिन्ननियामेनेव सत्त दिवसानि दानं देही”ति सत्ताहं रज्जं निर्यादेत्वा सत्थारं आह — “पस्सथ, भन्ते, बालस्स करणं, मया एवं दिन्नदाने पहारमदासी”ति । सत्था “आम, महाराज, बाला नाम परस्स दानं अनभिनन्दित्वा दुग्गतिपरायणा होन्ति, धीरा पन परेसम्पि दानं अनुमोदित्वा सग्गपरायणा एव होन्ती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१७७: “न वे कदरिया देवलोकं वजन्ति, बाला हवे नप्पसंसन्ति दानं ।
धीरो च दानं अनुमोदमानो, तेनेव सो होति सुखी परत्था”ति ॥

तत्थ कदरियाति थद्धमच्छरिनो । बालाति इधलोकपरलोकं अजाननका । धीरोति पण्डितो । सुखी परत्थाति तेनेव सो दानानुमोदनपुज्जेन परलोके दिब्बसम्पत्तिं अनुभवमानो सुखी होतीति ।

देसनावसाने जुण्हो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसि, जुण्होपि सोतापन्नो हुत्वा सत्ताहं रज्जा दिन्ननियामेनेव दानं अदासीति ।

असदिसदानवत्थु दसमं ।

११. अनाथपिण्डकपुत्तकालवत्थु

पथव्या एकरज्जेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो कालं नाम अनाथपिण्डकस्स पुत्तं आरब्ध कथेसि ।

सो किर तथाविधस्स सद्धासम्पन्नस्स सेट्ठिनो पुत्तो हुत्वा नेव सत्थु सन्तिकं गन्तुं, न गेहं आगतकाले दट्ठुं, न धम्मं सोतुं, न सङ्घस्स वेय्यावच्चं कातुं इच्छति । पितरा “मा एवं, तात, करी”ति वुत्तोपि तस्स वचनं न सुणाति । अथस्स पिता चिन्तेसि — “अयं एवरूपं दिट्ठिं गहेत्वा विचरन्तो अवीचिपरायणो भविस्सति, न खो पनेतं पतिरूपं, यं मयि पस्सन्ते मम पुत्तो निरयं गच्छेय्य । इमस्मिं खो पन लोके धनदानेन अभिज्जनकसत्तो नाम नत्थि, धनेन नं भिन्दिस्सामी”ति । अथ नं आह — “तात, उपोसथिको हुत्वा विहारं गन्त्वा धम्मं सुत्वा एहि, कहापणसतं ते दस्सामी”ति । दस्सथ, ताताति । दस्सामि, पुत्ताति । सो यावततियं पटिज्जं गहेत्वा उपोसथिको हुत्वा विहारं अगमासि । धम्मस्सवनेन पनस्स किच्चं नत्थि, यथाफासुकट्टाने सयित्वा पातोव गेहं अगमासि । अथस्स पिता “पुत्तो मे उपोसथिको अहोसि, सीघमस्स यागुआदीनि आहरथा”ति वत्वा दापेसि । सो “कहापणे अगहेत्वा न भुज्जिस्सामी”ति आहटाहटं पटिक्खिपि । अथस्स पिता पीळं असहन्तो कहापणभण्डं दापेसि । सो तं हत्थेन गहेत्वाव आहारं परिभुज्जि ।

अथ नं पुनदिवसे सेट्ठि, “तात, कहापणसहस्सं ते दस्सामि, सत्थु पुरतो ठत्वा एकं धम्मपदं उग्गणिहत्वा आगच्छेय्यासी”ति पेसेसि । सोपि विहारं गन्त्वा सत्थु पुरतो ठत्वाव एकमेव पदं उग्गणिहत्वा पलायितुकामो अहोसि । अथस्स सत्था असल्लक्खणाकारं अकासि । सो तं पदं असल्लक्खेत्वा उपरिपदं उग्गणिहस्सामीति ठत्वा अस्सोसियेव । उग्गणिहस्सामीति सुणन्तोव किर सक्कच्चं सुणाति नाम । एवञ्च किर सुणन्तानं धम्मो सोतापत्तिमग्गादयो देति । सोपि उग्गणिहस्सामीति सुणाति, सत्थापिस्स असल्लक्खणाकारं करोति । सो “उपरिपदं उग्गणिहस्सामी”ति ठत्वा सुणन्तोव सोतापत्तिफले पतिट्ठासि ।

सो पुनदिवसे बुद्धप्पमुखेन भिक्खुसङ्घेन सद्धियेव सावत्थिं पाविसि । महासेट्ठि तं दिस्वा “अज्ज मम पुत्तस्स आकारो रुच्चती”ति चिन्तेसि । तस्सपि एतदहोसि — “अहो वत मे पिता अज्ज सत्थु सन्तिके कहापणे न ददेय्य, कहापणकारणा मय्हं उपोसथिकभावं पटिच्छादेय्या”ति । सत्था पनस्स हिय्योव कहापणस्स कारणा उपोसथिकभावं अज्जासि । महासेट्ठि, बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स यागुं दापेत्वा पुत्तस्सपि दापेसि । सो निसीदित्वा तुण्हीभूतोव यागुं पिवि, खादनीयं खादि, भत्तं भुज्जि । महासेट्ठि सत्थु भत्तकिच्चावसाने पुत्तस्स पुरतो सहस्सभण्डिकं ठपापेत्वा, “तात, मया ते ‘सहस्सं दस्सामी’ति

वत्वा उपोसथं समादापेत्वा विहारं पहितो । इदं ते सहस्स”न्ति आह । सो सत्थु पुरतो कहापणे दिव्यमाने दिस्वा लज्जन्तो “अलं मे कहापणेही”ति वत्वा, “गण्ह, ताता”ति वुच्चमानोपि न गण्हि । अथस्स पिता सत्थारं वन्दित्वा, “भन्ते, अज्ज मे पुत्तस्स आकारो रुच्चती”ति वत्वा “किं, महासेट्ठी”ति वुत्ते “मया एस पुरिमदिवसे ‘कहापणसतं ते दस्सामी”ति वत्वा विहारं पेसितो । पुनदिवसे कहापणे अग्गहेत्वा भुज्जितुं न इच्छि, अज्ज पन दिव्यमानेपि कहापणे न इच्छती”ति आह । सत्था “आम, महासेट्ठि, अज्ज तव पुत्तस्स चक्कवत्तिसम्पत्तितोपि देवलोकब्रह्मलोकसम्पत्तीहिपि सोतापत्तिफलमेव वर”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

१७८. “पथब्बा एकरज्जेन, सग्गस्स गमनेन वा ।

सब्बलोकाधिपच्चेन, सोतापत्तिफलं वर”न्ति ॥

तत्थ पथब्बा एकरज्जेनाति चक्कवत्तिरज्जेन । सग्गस्स गमनेन वाति छब्बीसतिविधस्स सग्गस्स अधिगमनेन । सब्बलोकाधिपच्चेनाति न एकस्मिं एतके लोके नागसुपण्णवेमानिकपेतेहि सद्धिं, सब्बस्मिं लोके आधिपच्चेन । सोतापत्तिफलं वरन्ति यस्मा एतके ठाने रज्जं कारेत्वापि निरयादीहि अमुत्तोव होति, सोतापन्नो पन पिहितापायद्वारो हुत्वा सब्बदुब्बलोपि अट्टमे भवे न निब्बत्तति, तस्मा सोतापत्तिफलमेव वरं उत्तमन्ति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

अनाथपिण्डकपुत्तकालवत्थु एकादसमं ।

लोकवग्गवण्णना निट्ठिता ।

तेरसमो वग्गो ।

१४. बुद्धवग्गो

१. मारधीतरवत्थु

यस्स जितन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था बोधिमण्डे विहरन्तो मारधीतरो आरब्भ कथेसि । देसनं पन सावत्थियं समुट्ठापेत्वा पुन कुरुरट्ठे मागण्डियब्राह्मणस्स कथेसि ।

कुरुरट्ठे किर मागण्डियब्राह्मणस्स धीता मागण्डियायेव नाम अहोसि उत्तमरूपधरा । तं पत्थयमाना अनेकब्राह्मणमहासाला चेव खत्तियमहासाला च “धीतरं नो देतू”ति मागण्डियस्स पहिणिंसु । सोपि “न तुम्हे मय्हं धीतु अनुच्छविका”ति सब्बे पटिक्खपतेव । अथेकदिवसं सत्था पच्चूससमये लोकं वोलोकेन्तो अत्तनो जाणजालस्स अन्तो पविट्ठं मागण्डियब्राह्मणं दिस्वा “किं नु खो भविस्सती”ति उपधारेन्तो ब्राह्मणस्स च ब्राह्मणिया च तिण्णं मग्गफलानं उपनिस्सयं अट्ठस । ब्राह्मणोपि बहिगामे निबद्धं अग्गिं परिचरति । सत्था पातोव पत्तचीवरमादाय तं ठानं अगमासि । ब्राह्मणो सत्थु रूपसिरिं ओलोकेन्तो “इमस्मिं लोके इमिना सदिसो पुरिसो नाम नत्थि, अयं मय्हं धीतु अनुच्छविको, इमस्स मे धीतरं दस्सामा”ति चिन्तेत्वा सत्थारं आह — “समण, मम एका धीता अत्थि, अहं तस्सा अनुच्छविकं पुरिसं अपस्सन्तो तं न कस्सचि अदासिं, त्वं पनस्सा अनुच्छविको, अहं ते धीतरं पादपरिचारिकं कत्वा दातुकामो, याव नं आनेमि, ताव इधेव

तिट्ठाही”ति । सत्था तस्स कथं सुत्वा नेव अभिनन्दि, न पटिक्कोसि ।

ब्राह्मणोपि गेहं गन्त्वा ब्राह्मणिं आह — “भोति, अज्ज मे धीतु अनुच्छविको पुरिसो दिट्ठो, तस्स नं दस्सामा”ति धीतरं अलङ्कारापेत्वा आदाय ब्राह्मणिया सद्धिं तं ठानं अगमासि । महाजनोपि कुतूहलजातो निक्खमि । सत्था ब्राह्मणेन वुत्तट्ठाने अट्ठत्वा तत्थ पदचेतियं दस्सेत्वा अज्जस्मिं ठाने अट्ठासि । बुद्धानं किर पदचेतियं “इदं असुको नाम पस्सतू”ति अधिट्ठहित्वा अक्कन्तट्ठानेयेव पज्जायति, सेसट्ठाने तं पस्सन्तो नाम नत्थि । ब्राह्मणो अत्तना सद्धिं गच्छमानाय ब्राह्मणिया “कहं सो”ति पुट्ठो “इमस्मिं ठाने तिट्ठाहीति तं अवच”न्ति ओलोकेन्तो पदवलज्जं दिस्वा “इदमस्स पद”न्ति दस्सेसि । सा लक्खणमन्तकुसलताय “न इदं, ब्राह्मण, कामभोगिनो पद”न्ति वत्वा ब्राह्मणेन, “भोति, त्वं उदकपातिमिह सुसुमारं पस्ससि, मया सो समणो दिट्ठो ‘धीतरं ते दस्सामी’ति वुत्तो, तेनापि अधिवासित”न्ति वुत्ते, “ब्राह्मण, किञ्चापि त्वं एवं वदेसि, इदं पन निक्किलेस्ससेव पद”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

“रत्तस्स हि उक्कुटिकं पदं भवे,
दुट्ठस्स होति सहसानुपीळितं ।
मूळहस्स होति अवकट्टितं पदं,
विवट्ठच्छदस्स इदमीदिसं पद”न्ति ॥ (विसुद्धिं १.४५; अ० नि० अट्ठ० १.१.२६०-२६१; ध० प० अट्ठ० १.सामावतीवत्थु) ।

अथ नं ब्राह्मणो, “भोति, मा विरवि, तुण्हीभूताव एही”ति गच्छन्तो सत्थारं दिस्वा “अयं सो पुरिसो”ति तस्सा दस्सेत्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा, “समण, धीतरं ते दस्सामी”ति आह । सत्था “न मे तव धीताय अत्थो”ति अवत्वा, “ब्राह्मण, एकं ते कारणं कथेस्सामि, सुणिस्ससी”ति वत्वा “कथेहि, भो समण, सुणिस्सामी”ति वुत्ते अभिनिक्खमनतो पट्ठाय अतीतं आहरित्वा दस्सेसि ।

तत्रायं सङ्खेपकथा — महासत्तो रज्जसिरिं पहाय कण्टकं आरुह्य छन्नसहायो अभिनिक्खमन्तो नगरद्वारे ठितेन मारेन “सिद्धत्थ, निवत्त, इतो ते सत्तमे दिवसे चक्करतनं पातुभविस्सती”ति वुत्ते, “अहमेतं, मार, जानामि, न मे तेनत्थो”ति आह । अथ किमत्थाय निक्खमसीति? सब्बज्जुतज्जाणत्थायाति । “तेन हि सचे अज्जतो पट्ठाय कामवितक्कादीनं एकम्पि वितक्कं वितक्केस्ससि, जानिस्सामि ते कत्तब्ब”न्ति आह । सो ततो पट्ठाय ओतारापेक्खो सत्त वस्सानि महासत्तं अनुबन्धि ।

सत्थापि छब्बस्सानि दुक्करकारिकं चरित्वा पच्चत्तपुरिसकारं निस्साय बोधिमूले सब्बज्जुतज्जाणं पटिविज्झित्वा विमुत्तिसुखं पटिसंवेदयमानो पञ्चमसत्ताहे अजपालनिग्रोधमूले निसीदि । तस्मिं समये मारो “अहं एत्तकं कालं अनुबन्धित्वा ओतारापेक्खोपि इमस्स किञ्चि खलितं नादसं, अतिक्कन्तो इदानि एस मम विसय”न्ति दोमनस्सप्पत्तो महामग्गे निसीदि । अथस्स तण्हा अरती रगाति इमा तिस्सो धीतरो “पिता नो न पज्जायति, कहं नु खो एतरही”ति ओलोकयमाना तं तथा निसिन्नं दिस्वा उपसङ्गमित्वा “कस्मा, तात, दुक्खी दुम्मनोसी”ति पुच्छिंसु । सो तासं तमत्थं आरोचेसि । अथ नं ता आहंसु — “तात, मा चिन्तयि, मयं तं अत्तनो वसे कत्वा आनेस्सामा”ति । “न सक्का अम्मा, एस केनचि वसे कातुन्ति । “तात, मयं इत्थियो नाम इदानेव नं रागपासादीहि बन्धित्वा आनेस्साम, तुम्हे मा चिन्तयित्था”ति सत्थारं उपसङ्गमित्वा “पादे ते, समण, परिचारेमा”ति आहंसु । सत्था नेव तासं वचनं मनसाकासि, न अक्खीनि उम्मीलेत्वा ओलोकेसि ।

पुन मारधीतरो “उच्चावचा खो पुरिसानं अधिप्पाया, केसज्जि कुमारिकासु पेमं होति, केसज्जि पठमवये ठितासु, केसज्जि मज्झिमवये ठितासु, केसज्जि पच्छिमवये ठितासु, नानप्पकारेहि तं पलोभेस्सामा”ति एकेका कुमारिकवण्णादिवसेन सतं सतं अत्तभावे अभिनिम्मिनित्वा कुमारियो, अविजाता, सकिं विजाता, दुविजाता, मज्झिमित्थियो, महल्लकित्थियो च हुत्वा छक्खत्तुं भगवन्तं उपसङ्गमिन्वा “पादे ते, समण, परिचारेमा”ति आहंसु। तम्मि भगवा न मनसाकासि यथा तं अनुत्तरे उपधिसङ्ख्ये विमुत्तोति। अथ सत्था एत्तकेनपि ता अनुगच्छन्तियो “अपेथ, किं दिस्वा एवं वायमथ, एवरूपं नाम वीतरागानं पुरतो कातुं न वट्ठति। तथागतस्स पन रागादयो पहीना। केन तं कारणेन अत्तनो वसं नेस्सथा”ति वत्वा इमा गाथा अभासि —

१७९. “यस्स जितं नावजीयति,
जितं यस्स नोयाति कोचि लोके।
तं बुद्धमनन्तगोचरं,
अपदं केन पदेन नेस्सथ ॥

१८०. “यस्स जालिनी विसत्तिका,
तण्हा नत्थि कुहिज्जि नेतवे।
तं बुद्धमनन्तगोचरं,
अपदं केन पदेन नेस्सथा”ति ॥

तत्थ यस्स जितं नावजीयतीति यस्स सम्मासम्बुद्धस्स तेन तेन मग्गेन जितं रागादिकिलेसजातं पुन असमुदाचरणतो नावजीयति, दुज्जितं नाम न होति। नोयातीति न उय्याति, यस्स जितं किलेसजातं रागादीसु कोचि एको किलेसोपि लोके पच्छतो वत्ती नाम न होति, नानुबन्धतीति अत्थो। अनन्तगोचरन्ति अनन्तारम्मणस्स सब्बज्जुतज्जाणस्स वसेन अपरियन्त गोचरं। केन पदेनाति यस्स हि रागपदादीसु एकपदम्मि अत्थि, तं तुम्हे तेन पदेन नेस्सथ। बुद्धस्स पन एकपदम्मि नत्थि, तं अपदं बुद्धं तुम्हे केन पदेन नेस्सथ।

दुतियगाथाय तण्हा नामेसा संसिब्बितपरियोनन्धनट्ठेन जालमस्सा अत्थीतिपि जालकारिकातिपि जालूपमातिपि जालिनी। रूपादीसु आरम्मणेषु विसत्तताय विसत्तमनताय विसाहरताय विसपुप्फताय विसफलताय विसपरिभोगताय विसत्तिका। सा एवरूपा तण्हा यस्स कुहिज्जि भवे नेतुं नत्थि, तं तुम्हे अपदं बुद्धं केन पदेन नेस्सथाति अत्थो।

देसनावसाने बहूनं देवतानं धम्माभिसमयो अहोसि। मारधीतरोपि तत्थेव अन्तरधारिंसु।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा, “मागण्डिय, अहं पुब्बे इमा तिस्सो मारधीतरो अद्दसं सेम्हादीहि अपलिबुद्धेन सुवण्णक्खन्धसदिसेन अत्तभावेन समन्नागता, तदापि मेथुनस्मिं छन्दो नाहोसियेव। तव धीतु सरीरं द्वत्तिंसाकारकुणपपरिपूरं बहिर्विचित्तो विय असुचिघटो। सचे हि मम पादो असुचिमक्खितो भवेय्य, अयज्ज उम्मारट्ठाने तिट्ठेय्य, तथापिस्सा सरीरे अहं पादे न फुसेय्य”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

“दिस्वान तण्हं अरतिं रगज्ज,
नाहोसि छन्दो अपि मेथुनस्मिं।

किमेविदं मुत्तकरीसपुण्णं,
पादापि नं सम्फुसितुं न इच्छे”ति ॥ (सु० नि० ८४१; महानि० ७०) ।

देसनावसाने उभोपि जयम्पतिका अनागामिफले पतिट्ठहिंसूति ।

मारधीतरवत्थु पठमं ।

२. देवोरोहणवत्थु

ये ज्ञानपसुता धीराति इमं धम्मदेसनं सत्था सङ्कस्सनगरद्वारे बहू देवमनुस्से आरब्ध कथेसि । देसना पन राजगहे समुट्ठिता ।

एकस्मिञ्चि समये राजगहसेट्ठि परिस्सयमोचनत्थञ्चेव पमादेन गलितानं आभरणादीनं रक्खणत्थञ्च जालकरण्डकं परिकिखपापेत्वा गङ्गाय उदककीळं कीळि । अथेको रत्तचन्दनरुक्खो गङ्गाय उपरितीरे जातो गङ्गोदकेन धोतमूलो पतित्वा तत्थ तत्थ पासाणेसु संभज्जमानो विप्पकिरि । ततो एका घटप्पमाणा घटिका पासाणेहि घंसियमाना उदकऊमीहि पोथियमाना मट्ठा हुत्वा अनुपुब्बेन वुहमाना सेवालपरियोन्द्धा आगन्त्वा तस्स जाले लग्गि । सेट्ठि “किमेत”न्ति वत्त्वा “रुक्खघटिका”ति सुत्वा तं आहरापेत्वा “किं नामेत”न्ति उपधारणत्थं वासिकण्णेन तच्छापेसि । तावदेव अलत्तकवण्णं रत्तचन्दनं पज्जायि । सेट्ठि पन नेव सम्मादिट्ठि न मिच्छादिट्ठि, मज्झत्तधातुको । सो चिन्तेसि — “मय्हं गेहे रत्तचन्दनं बहु, किं नु खो इमिना करिस्सामी”ति । अथस्स एतदहोसि — “इमस्मिं लोके ‘मयं अरहन्तो मयं अरहन्तो’ति वत्तारो बहू, अहं एकं अरहन्तम्पि न पस्सामि । गेहे भमं योजेत्वा पत्तं लिखापेत्वा सिक्काय ठपेत्वा वेळुपरम्पराय सट्ठिहत्थमत्ते आकासे ओलम्बापेत्वा ‘सचे अरहा अत्थि, इमं आकासेनागन्त्वा गण्हातू’ति वक्खामि । यो तं गहेस्सति, तं सपुत्तदारो सरणं गमिस्सामी”ति । सो चिन्तितनियामेनेव पत्तं लिखापेत्वा वेळुपरम्पराय उस्सापेत्वा “यो इमस्मिं लोके अरहा, सो आकासेनागन्त्वा इमं पत्तं गण्हातू”ति आह ।

छ सत्थारो “अम्हाकं एस अनुच्छविको, अम्हाकमेव नं देही”ति वदिंसु । सो “आकासेनागन्त्वा गण्हाथा”ति आह । अथ छट्ठे दिवसे निगण्ठो नाटपुत्तो अन्तेवासिके पेसेसि — “गच्छथ, सेट्ठि एवं वदेथ — ‘अम्हाकं आचरियस्सेव अनुच्छविकोयं, मा अप्पमत्तकस्स कारणा आकासेनागमनं करि, देहि किर मे तं पत्त’”न्ति । ते गन्त्वा सेट्ठि तथा वदिंसु । सेट्ठि “आकासेनागन्त्वा गण्हातुं समत्थोव गण्हातू”ति आह । नाटपुत्तो सयं गन्तुकामो अन्तेवासिकानं सज्जं अदासि — “अहं एकं हत्थञ्च पादञ्च उक्खिपित्वा उप्पतितुकामो विय भविस्सामि, तुम्हे मं, ‘आचरिय, किं करोथ, दारुमयपत्तस्स कारणा पटिच्छन्नं अरहत्तगुणं महाजनस्स मा दस्सयित्था”ति वत्त्वा मं हत्थेसु च पादेसु च गहेत्वा आकट्ठित्वा भूमियं पातेय्याथा”ति । सो तत्थ गन्त्वा सेट्ठि आह, “महासेट्ठि, मय्हं अयं पत्तो अनुच्छविको, अज्जेसं नानुच्छविको, मा ते अप्पमत्तकस्स कारणा मम आकासे उप्पतनं रुच्चि, देहि मे पत्त”न्ति । भन्ते, आकासे उप्पतित्वाव गण्हाथाति । ततो नाटपुत्तो “तेन हि अपेथ अपेथा”ति अन्तेवासिके अपनेत्वा “आकासे उप्पतिस्सामी”ति एकं हत्थञ्च पादञ्च उक्खिपि । अथ नं अन्तेवासिका, “आचरिय, किं नामेतं करोथ, छवस्स लामकस्स दारुमयपत्तस्स कारणा पटिच्छन्नगुणेन महाजनस्स दस्सितेन को अत्थो”ति तं हत्थपादेसु गहेत्वा आकट्ठित्वा भूमियं पातेसुं । सो सेट्ठि आह — “इमे, महासेट्ठि, उप्पतितुं न देन्ति, देहि मे पत्त”न्ति । उप्पतित्वा गण्हाथ, भन्तेति । एवं तित्थिया छ दिवसानि वायमित्वापि तं पत्तं न लभिसुयेव ।

सत्तमे दिवसे आयस्मतो महामोग्गल्लानस्स च आयस्मतो पिण्डोलभारद्वाजस्स च “राजगहे पिण्डाय चरिस्सामा”ति गन्त्वा एकस्मिं पिड्डिपासाणे ठत्वा चीवरं पारुपनकाले धुत्तका कथं समुद्वापेसुं “अम्भो पुब्बे छ सत्थारो लोके ‘मयं अरहन्तम्हा’ति विचरिंसु ।, राजगहसेट्ठिनो पन अज्ज सत्तमो दिवसो पत्तं उस्सापेत्वा ‘सचे अरहा अत्थि, आकासेनागन्त्वा गण्हातू’ति वदन्तस्स, एकोपि ‘अहं अरहा’ति आकासे उप्पतन्तो नत्थि । अज्ज नो लोके अरहन्तानं नत्थिभावो जातो”ति । तं कथं सुत्वा आयस्मा महामोग्गल्लानो आयस्मन्तं पिण्डोलभारद्वाजं आह — “सुतं ते, आवुसो भारद्वाज, इमेसं वचनं, इमे बुद्धस्स सासनं परिगणहन्ता विय वदन्ति । त्वञ्च महिद्धिको महानुभावो, गच्छ तं पत्तं आकासेन गन्त्वा गण्हाही”ति । आवुसो महामोग्गल्लान, त्वं इद्धिमन्तानं अग्गो, त्वं एतं गण्हाहि, तयि पन अग्गणहन्ते अहं गण्हिस्सामीति । “गण्हावुसो”ति वुत्ते आयस्मा पिण्डोलभारद्वाजो अभिज्जापादकं चतुत्थज्झानं समापज्जित्वा उद्वाय तिगावुतं पिड्डिपासाणं पादन्तेन पटिच्छादेन्तो तुलपिचु विय आकासे उद्वापेत्वा राजगहनगरस्स उपरि सत्तक्खत्तुं अनुपरियायि । सो तिगावुतपमाणस्स नगरस्स पिधानं विय पज्जायि । नगरवासिनो “पासाणो नो अवत्थरित्वा गण्हाती”ति भीता सुप्पादीनि मत्थके कत्वा तत्थ तत्थ निलीयिंसु । सत्तमे वारे थेरो पिड्डिपासाणं भिन्दित्वा अत्तानं दस्सेसि । महाजनो थेरं दिस्वा, “भन्ते पिण्डोलभारद्वाज, तव पासाणं दळ्हं कत्वा गण्ह, मा नो सब्बे नासयी”ति । थेरो पासाणं पादन्तेन खिपित्वा विस्सज्जेसि । सो गन्त्वा यथाठानेयेव पतिट्ठासि । थेरो सेट्ठिस्स गेहमत्थके अट्ठासि । तं दिस्वा सेट्ठि उरेन निपज्जित्वा “ओतरथ सामी”ति वत्वा आकासतो ओतिण्णं थेरं निसीदापेत्वा पत्तं ओतारापेत्वा चतुमधुरपुण्णं कत्वा थेरस्स अदासि । थेरो पत्तं गहेत्वा विहारभिमुखो पायासि । अथस्स ये अरज्जगता वा सुज्जागारगता वा तं पाटिहारियं नादसंसु । ते सन्निपतित्वा, “भन्ते, अम्हाकम्पि पाटिहारियं दस्सेही”ति थेरं अनुबन्धिंसु । सो तेसं तेसं पाटिहारियं दस्सेत्वा विहारं अगमासि ।

सत्था तं अनुबन्धित्वा उन्नादेन्तस्स महाजनस्स सद्दं सुत्वा, “आनन्द, कस्सेसो सद्दो”ति पुच्छित्वा, “भन्ते, पिण्डोलभारद्वाजेन आकासे उप्पतित्वा चन्दनपत्तो गहितो, तस्स सन्निके एसो सद्दो”ति सुत्वा भारद्वाजं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर तया एवं कत”न्ति पुच्छित्वा “सच्चं, भन्ते”ति वुत्ते, “कस्मा ते, भारद्वाज, एवं कत”न्ति थेरं गरहित्वा तं पत्तं खण्डाखण्डं भेदापेत्वा भिक्खूनं अज्जनपिसनत्थाय दापेत्वा पाटिहारियस्स अकरणत्थाय सावकानं सिक्खापदं (चूळव० २५२) पज्जापेसि ।

तित्थिया “समणो किर गोतमो तं पत्तं भेदापेत्वा पाटिहारियस्स अकरणत्थाय सावकानं सिक्खापदं पज्जापेसी”ति सुत्वा “समणस्स गोतमस्स सावका पज्जत्तं सिक्खापदं जीवितहेतुपि नातिक्कमन्ति, समणोपि गोतमो तं रक्खिस्सतेव । इदानि अम्हेहि ओकासो लद्धो”ति नगरवीथीसु आरोचेन्ता विचरिंसु “मयं अत्तनो गुणं रक्खन्ता पुब्बे दारुमयपत्तस्स कारणा अत्तनो गुणं महाजनस्स न दस्सयिम्हा, समणस्स गोतमस्स सावका पत्तकमत्तस्स कारणा अत्तनो गुणं महाजनस्स दस्सेसुं । समणो गोतमो अत्तनो पण्डितताय पत्तं भेदापेत्वा सिक्खापदं पज्जापेसि, इदानि मयं तेनेव सद्धिं पाटिहारियं करिस्सामा”ति ।

राजा बिम्बिसारो तं कथं सुत्वा सत्थु सन्निकं गन्त्वा “तुम्हेहि किर, भन्ते, पाटिहारियस्स अकरणत्थाय सावकानं सिक्खापदं पज्जत्तं”न्ति? “आम, महाराजा”ति । इदानि तित्थिया “तुम्हेहि सद्धिं पाटिहारियं करिस्सामा”ति वदन्ति, किं इदानि करिस्सथाति? “तेसु करोन्तेसु करिस्सामि, महाराजा”ति । ननु तुम्हेहि सिक्खापदं पज्जत्तन्ति । नाहं, महाराज, अत्तनो सिक्खापदं पज्जापेसिं, तं ममेव सावकानं पज्जत्तन्ति । तुम्हे ठपेत्वा अज्जत्थ सिक्खापदं पज्जत्तं नाम होति, भन्तेति । तेन हि, महाराज, तमेवेत्थ पटिपुच्छामि, “अत्थि पन ते, महाराज, विजिते उय्यान”न्ति । “अत्थि, भन्ते”ति । “सचे ते, महाराज, उय्याने महाजनो अम्बादीनि खादेय्य, किमस्स कत्तब्ब”न्ति? “दण्डो, भन्ते”ति । “त्वं पन खादितुं

लभसी”ति? “आम, भन्ते, मय्हं दण्डो नत्थि, अहं अत्तनो सन्तकं खादितुं लभामी”ति । “महाराज, यथा तव तियोजनसतिके रज्जे आणा पवत्तति, अत्तनो उय्याने अम्बादीनि खादन्तस्स दण्डो नत्थि, अज्जेसं अत्थि, एवं ममपि चक्कवाळकोटिसतसहस्से आणा पवत्तति, अत्तनो सिक्खापदपज्जत्तिया अतिक्कमो नाम नत्थि, अज्जेसं पन अत्थि, करिस्सामहं पाटिहारियं”न्ति । तित्थिया तं कथं सुत्वा “इदानम्हा नट्ठा, समणेन किर गोतमेन सावकानंयेव सिक्खापदं पज्जत्तं, न अत्तनो । सयमेव किर पाटिहारियं कत्तुकामो, किं नु खो करोमा”ति मन्तयिंसु ।

राजा सत्थारं पुच्छि — “भन्ते, कदा पाटिहारियं करिस्सथा”ति । “इतो चतुमासच्चयेन आसाळ्हिपुण्णमायं, महाराजा”ति । “कत्थ करिस्सथ, भन्ते”ति? “सावत्थिं निस्साय, महाराजा”ति । “कस्मा पन सत्था एवं दूरट्ठानं अपदिसी”ति? “यस्मा तं सब्बबुद्धानं महापाटिहारियकरणट्ठानं, अपिच महाजनस्स सन्निपातनत्थायपि दूरट्ठानमेव अपदिसी”ति । तित्थिया तं कथं सुत्वा “इतो किर चतुन्नं मासानं अच्चयेन समणो गोतमो सावत्थियं पाटिहारियं करिस्सति, इदानि तं अमुज्चित्वाव अनुबन्धिस्साम, महाजनो अम्हे दिस्वा ‘किं इदं’न्ति पुच्छिस्सति । अथस्स वक्खाम ‘मयं समणेन गोतमेन सद्धिं पाटिहारियं करिस्सामा’ति वदिम्हा । सो पलायति, मयमस्स पलायितुं अदत्वा अनुबन्धामा”ति । सत्था राजगहे पिण्डाय चरित्वा निक्खमि । तित्थियापिस्स पच्छतोव निक्खमित्वा भत्तकिच्चट्ठाने वसन्ति । वसितट्ठाने पुनदिवसे पातरासं करोन्ति । ते मनुस्सेहि “किमिदं”न्ति पुच्छिता हेट्ठा चिन्तितनियामेनेव आरोचेसुं । महाजनोपि “पाटिहारियं पस्सिस्सामा”ति अनुबन्धि ।

सत्था अनुपुब्बेन सावत्थिं पापुणि । तित्थियापि तेन सद्धियेव गन्त्वा उपट्ठाके समादपेत्वा सतसहस्सं लभित्वा खदिरथम्भेहि मण्डपं कारेत्वा नीलुण्णलेहि छादपेत्वा “इध पाटिहारियं करिस्सामा”ति निसीदिसु । राजा पसेनदि कोसलो सत्थारं उपसङ्गमित्वा, “भन्ते, तित्थियेहि मण्डपो कारितो, अहमि तुम्हाकं मण्डपं करिस्सामी”ति । “अलं, महाराज, अत्थि मय्हं मण्डपकारको”ति । “भन्ते, मं ठपेत्वा को अज्जो कातुं सक्खिस्सती”ति? “सक्को, देवराजा”ति । “कहं पन, भन्ते, पाटिहारियं करिस्सथा”ति? “कण्डम्बरुक्खमूले, महाराजा”ति । तित्थिया “अम्बरुक्खमूले किर पाटिहारियं करिस्सती”ति सुत्वा अत्तनो उपट्ठाकानं आरोचेत्वा योजनब्भन्तरे ठाने अन्तमसो तदहुजातमि अम्बपोतकं उप्पाटेत्वा अरज्जे खिपापेसुं ।

सत्था आसाळ्हिपुण्णमदिवसे अन्तोन्नगरं पाविसि । रज्जोपि उय्यानपालो कण्डो नाम एकं पिङ्गलकिपिल्लिकेहि कतपत्तपुटस्स अन्तरे महन्तं अम्बपक्कं दिस्वा तस्स गन्धरसलोभेन सम्पतन्ते वायसे पलापेत्वा रज्जो खादनत्थाय आदाय गच्छन्तो अन्तरामगगे सत्थारं दिस्वा चिन्तेसि — “राजा इमं अम्बं खादित्वा मय्हं अट्ठ वा सोळस वा कहापणे ददेय्य, तं मे एकत्तभावेपि जीवितवुत्तिया नालं । सचे पनाहं सत्थु इमं दस्सामि, अवस्सं तं मे दीघकालं हितावहं भविस्सती”ति । सो तं अम्बपक्कं सत्थु उपनामेसि । सत्था आनन्दत्थेरं ओलोकेसि । अथस्स थेरो चतुमहाराजदत्तियं पत्तं नीहरित्वा हत्थे ठपेसि । सत्था पत्तं उपनामेत्वा अम्बपक्कं पटिग्गहेत्वा तत्थेव निसीदनाकारं दस्सेसि । थेरो चीवरं पज्जापेत्वा अदासि । अथस्स तस्मिं निसिन्ने थेरो पानीयं परिस्सावेत्वा अम्बपक्कं महित्वा पानकं कत्वा अदासि । सत्था अम्बपानकं पिवित्वा कण्डं आह — “इमं अम्बट्ठिं इधेव पंसुं वियूहित्वा रोपेही”ति । सो तथा अकासि । सत्था तस्स उपरि हत्थं धोवि । हत्थे धोवितमत्तेयेव नङ्गलसीसमत्तक्खन्धो हुत्वा उब्बेधेन पण्णासहत्यो अम्बरुक्खो उट्ठहि । चतूसु दिसासु एकेका, उट्ठं एकाति पज्ज महासाखा पण्णासहत्या अहेसुं । सो तावदेव पुप्फफलसज्जन्तो हुत्वा एकेकस्मिं ठाने परिपक्कअम्बपिण्डधरो अहोसि । पच्छतो आगच्छन्ता भिक्खू अम्बपक्कानि खादन्ता एव आगमिंसु । राजा “एवरूपो किर अम्बरुक्खो उट्ठितो”ति सुत्वा “मा नं कोचि छिन्दी”ति आरक्खं ठपेसि । सो पन कण्डेन रोपितत्ता कण्डम्बरुक्खोत्वेव पज्जायि । धुत्तकापि

अम्बपक्कानि खादित्वा “हरे दुट्ठतिथिया ‘समणो किर गोतमो कण्डम्बरुखमूले पाटिहारियं करिस्सती’ति तुम्हेहि योजनब्भन्तरे तदहज्जातापि अम्बपोतका उप्पाटापिता, कण्डम्बो नाम अय”न्ति वत्वा ते उच्छिद्दुअम्बड्डीहि पहरिंसु।

सक्को वातवलाहकं देवपुत्तं आणापेसि “‘तिथियानं मण्डपं वातेहि उप्पाटेत्वा उक्कारभूमियं खिपापेही’ति। सो तथा अकासि। सूरियम्पि देवपुत्तं आणापेसि “‘सूरियमण्डलं निकट्ठन्तो तापेही’ति। सो तथा अकासि। पुन वातवलाहकं आणापेसि “‘वातमण्डलं उट्ठापेन्तो याही’ति। सो तथा करोन्तो तिथियानं पग्घरितसेदसरीरे रजोवट्टिया ओकिरि। ते तम्बमत्तिकसदिसा अहेसुं। वस्सवलाहकम्पि आणापेसि “‘महन्तानि बिन्दूनि पातेही’ति। सो तथा अकासि। अथ नेसं कायो कबरगाविसदिसो अहोसि। ते निगण्ठा लज्जमाना हुत्वा सम्मुखसम्मुखट्ठानेनेव पलायिंसु। एवं पलायन्तेसु पुराणकस्सपस्स उपट्ठाको एको कस्सको “‘इदानि मे अय्यानं पाटिहारियकरणवेला, गन्त्वा पाटिहारियं पस्सिस्सामी’ति गोणे विस्सज्जेत्वा पातोव आभतं यागुकुटञ्चेव योत्तकञ्च गहेत्वा आगच्छन्तो पुराणं तथा पलायन्तं दिस्वा, भन्ते, अज्ज ‘अय्यानं पाटिहारियं पस्सिस्सामी’ति आगच्छामि, तुम्हे कहां गच्छथा’ति। किं ते पाटिहारियेन, इमं कुटञ्च योत्तञ्च देहीति। सो तेन दिन्नं कुटञ्च योत्तञ्च आदाय नदीतीरं गन्त्वा कुटं योत्तेन अत्तनो गीवाय बन्धित्वा लज्जन्तो किञ्चि अकथेत्वा रहदे पतित्वा उदकपुब्बुळे उट्ठापेन्तो कालं कत्वा अवीचिम्हि निब्बन्ति।

सक्को आकासे रतनचङ्कमं मापेसि। तस्स एका कोटि पाचीनचक्कवाळमुखवट्टियं अहोसि, एका पच्छिमचक्कवाळमुखवट्टियं। सत्था सन्निपतिताय छत्तिंसयोजनिकाय परिसाय वट्ठमानकच्छायाय “‘इदानि पाटिहारियकरणवेला’ति गन्धकुटितो निक्खमित्वा पमुखे अट्ठासि। अथ नं घरणी नाम इद्धिमन्ती एका अनागामिउपासिका उपसङ्कमित्वा, “‘भन्ते, मादिसाय धीतरि विज्जमानाय तुम्हाकं किलमनकिच्चं नत्थि, अहं पाटिहारियं करिस्सामी’ति आह। “‘कथं त्वं करिस्ससि, घरणी’ति? “‘भन्ते, एकस्मिं चक्कवाळगब्भे महापथाविं उदकं कत्वा उदकसकुणिका विय निमुज्जित्वा पाचीनचक्कवाळमुखवट्टियं अत्तानं दस्सेस्सामि, तथा पच्छिमउत्तरदक्खिणचक्कवाळमुखवट्टियं, तथा मज्झे’। महाजनो मं दिस्वा “‘का एसा’ति वुत्ते वक्खति “‘घरणी नामेसा, अयं ताव एकस्सा इत्थिया आनुभावो, बुद्धानुभावो पन कीदिसो भविस्सती’ति। एवं तिथिया तुम्हे अदिस्वाव पलायिस्सन्तीति। अथ नं सत्था “‘जानामि ते घरणी एवरूपं पाटिहारियं कातुं समत्थभावं, न पनायं तवत्थाय बद्धो मालापुटो’ति वत्वा पटिक्खिपि। सा “‘न मे सत्था अनुजानाति, अद्धा मया उत्तरितरं पाटिहारियं कातुं समत्थो अज्जो अत्थी’ति एकमन्तं अट्ठासि। सत्थापि “‘एवमेव तेसं गुणो पाकटो भविस्सतीति एवं छत्तिंसयोजनिकाय परिसाय मज्झे सीहनादं नदिस्सती’ति मज्जमानो अपरेपि पुच्छि — “‘तुम्हे कथं पाटिहारियं करिस्सथा’ति। ते “‘एवञ्च एवञ्च करिस्साम, भन्ते’ति सत्थु पुरतो ठिताव सीहनादं नदिंसु। तेसु किर चूळअनाथपिण्डिको “‘मादिसे अनागामिउपासके पुत्ते विज्जमाने सत्थु किलमनकिच्चं नत्थी’ति चिन्तेत्वा “‘अहं, भन्ते, पाटिहारियं करिस्सामी’ति वत्वा “‘कथं करिस्ससी’ति पुट्ठो “‘अहं, भन्ते, द्वादसयोजनिकं ब्रह्मत्तभावं निम्मिनित्वा इमिस्सा परिसाय मज्झे महामेघगज्जितसदिसेन सद्देन ब्रह्मअप्फोटनं नाम अप्फोटेस्सामी’ति। महाजनो “‘किं नामेसो सद्दो’ति पुच्छित्वा “‘चूळअनाथपिण्डिकस्स किर ब्रह्मअप्फोटनसद्दो नामा’ति वक्खति। तिथिया “‘गहपतिकस्स किर ताव एसो आनुभावो, बुद्धानुभावो कीदिसो भविस्सती’ति तुम्हे अदिस्वाव पलायिस्सन्तीति। सत्था “‘जानामि ते आनुभाव’न्ति तस्सपि तथेव वत्वा पाटिहारियकरणं नानुजानि।

अथेका पटिसम्भिदप्पत्ता सत्तवस्सिका चीरसामणेरी किर नाम सत्थारं वन्दित्वा “‘अहं, भन्ते, पाटिहारियं करिस्सामी’ति आह। “‘कथं करिस्ससि चीरे’ति? “‘भन्ते, सिनेरुञ्च चक्कवाळपब्बतञ्च हिमवन्तञ्च आहरित्वा इमस्मिं

ठाने पटिपाटिया ठपेत्वा अहं हंससकुणी विय ततो ततो निक्खमित्वा असज्जमाना गमिस्सामि, महाजनो मं दिस्वा ‘का एसा’ति पुच्छित्वा ‘चीरसामणेरी’ति वक्खति । तित्थिया ‘सत्तवस्सिकाय ताव सामणेरिया अयमानुभावो, बुद्धानुभावो कीदिसो भविस्सती’ति तुम्हे अदिस्वाव पलायिस्सन्ती’ति । इतो परं एवरूपानि वचनानि वुत्तानुसारेनेव वेदितब्बानि । तस्सापि भगवा “जानामि ते आनुभाव”न्ति वत्वा पाटिहारियकरणं नानुजानि । अथेको पटिसम्भिदप्पत्तो खीणासवो **चुन्दसामणेरो** नाम जातिया सत्तवस्सिको सत्थारं वन्दित्वा “अहं भगवा पाटिहारियं करिस्सामी”ति वत्वा “कथं करिस्ससी”ति पुट्ठो आह — “अहं, भन्ते, जम्बुदीपस्स धजभूतं महाजम्बुरुक्खं खन्धे गहेत्वा चालेत्वा महाजम्बुपेसियो आहरित्वा इमं परिसं खादापेस्सामि, पारिच्छत्तककुसुमानि च आहरित्वा तुम्हे वन्दिस्सामी”ति । सत्था “जानामि ते आनुभाव”न्ति तस्स पाटिहारियकरणं पटिक्खिपि ।

अथ उप्पलवण्णा थेरी सत्थारं वन्दित्वा “अहं, भन्ते, पाटिहारियं करिस्सामी”ति वत्वा “कथं करिस्ससी”ति पुट्ठो आह — “अहं, भन्ते, समन्ता द्वादसयोजनिकं परिसं दस्सेत्वा आवट्ठतो छत्तिसयोजनाय परिसाय परिवुतो चक्कवत्तिराजा हुत्वा आगन्त्वा तुम्हे वन्दिस्सामी”ति । सत्था “जानामि ते आनुभाव”न्ति तस्सापि पाटिहारियकरणं पटिक्खिपि । अथ महामोग्गल्लानत्थेरो भगवन्तं वन्दित्वा “अहं, भन्ते, पाटिहारियं करिस्सामी”ति वत्वा “कथं करिस्ससी”ति पुट्ठो आह — “अहं, भन्ते, सिनेरुपब्बतराजानं दन्तन्तरे ठपेत्वा माससासपबीजं विय खादिस्सामी”ति । “अज्जं किं करिस्ससी”ति? “इमं महापथविं कटसारकं विय संवेल्लित्वा अङ्गुलन्तरे निक्खिपिस्सामी”ति । “अज्जं किं करिस्ससी”ति? “महापथविं कुलालचक्कं विय परिवत्तेत्वा महाजनं पथवोजं खादापेस्सामी”ति । “अज्जं किं करिस्ससी”ति? “वामहत्थे पथविं कत्वा इमे सत्ते दक्खिणहत्थेन अज्जस्मिं दीपे ठपेस्सामी”ति । “अज्जं किं करिस्ससी”ति? “सिनेरुं छत्तदण्डं विय कत्वा महापथविं उक्खिपित्वा तस्सुपरि ठपेत्वा छत्तहत्थो भिक्खु विय एकहत्थेनादाय आकासे चङ्कमिस्सामी”ति । सत्था “जानामि ते आनुभाव”न्ति तस्सापि पाटिहारियकरणं नानुजानि । सो “जानाति मज्जे सत्था मया उत्तरितरं पाटिहारियं कातुं समत्थ”न्ति एकमन्तं अट्ठासि ।

अथ नं सत्था “नायं मोग्गल्लानं तवत्थाय बद्धो बालापुटो । अहज्झि असमधुरो, मम धुरं अज्जो वहितुं समत्थो नाम नत्थि । अनच्छरियमेतं, यं इदानीं मम धुरं वहितुं समत्थो नाम भवेय्य । अहेतुकतिरच्छानयोनियं निब्बत्तकालेपि मम धुरं अज्जो वहितुं समत्थो नाम नाहोसियेवा”ति वत्वा “कदा पन, भन्ते”ति थेरेन पुट्ठो अतीतं आहरित्वा —

“यतो यतो गरु धुरं, यतो गम्भीरवत्तनी ।
तदास्सु कण्हं युज्जन्ति, स्वास्सु तं वहते धुर”न्ति ॥ —

इदं **कण्हउसभजातकं** (जा० १.१.२९) वित्थारेत्वा पुन तमेव वत्थुं विसेसेत्वा दस्सेन्तो —

“मनुज्जमेव भासेय्य, नामनुज्जं कुदाचनं ।
मनुज्जं भासमानस्स, गरुं भारं उदद्धरि ।
धनज्च नं अलाभेसि, तेन चत्तमनो अहू”ति ॥ —

इदं **नन्दिविसालजातकं** वित्थारेत्वा कथेसि । कथेत्वा च पन सत्था रतनचङ्कमं अभिरुहि, पुरतो द्वादसयोजनिका परिसा अहोसि तथा पच्छतो च उत्तरतो च दक्खिणतो च । उज्जुं पन चतुवीसतियोजनिकाय परिसाय मज्झे भगवा यमकपाटिहारियं अकासि ।

तं पाळितो ताव एवं वेदितब्बं (पटि० म० १.११६) — कतमं तथागतस्स यमकपाटिहारिये जाणं? इधं तथागतो यमकपाटिहारियं करोति असाधारणं सावकेहि, उपरिमकायतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, हेट्ठिमकायतो उदकधारा पवत्तति । हेट्ठिमकायतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, उपरिमकायतो उदकधारा पवत्तति । पुरत्थिमकायतो, पच्छिमकायतो; पच्छिमकायतो, पुरत्थिमकायतो; दक्खिणअक्खितो, वामअक्खितो; वामअक्खितो, दक्खिणअक्खितो; दक्खिणकण्णसोततो, वामकण्णसोततो; वामकण्णसोततो, दक्खिणकण्णसोततो; दक्खिणनासिकासोततो, वामनासिकासोततो; वामनासिकासोततो, दक्खिणनासिकासोततो; दक्खिणअंसकूटतो, वामअंसकूटतो; वामअंसकूटतो, दक्खिणअंसकूटतो; दक्खिणहत्थतो, वामहत्थतो; वामहत्थतो, दक्खिणहत्थतो; दक्खिणपस्सतो, वामपस्सतो; वामपस्सतो, दक्खिणपस्सतो; दक्खिणपादतो, वामपादतो; वामपादतो, दक्खिणपादतो; अङ्गुलङ्गुलेहि, अङ्गुलन्तरिकाहि; अङ्गुलन्तरिकाहि, अङ्गुलङ्गुलेहि; एकेकलोमकूपतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, एकेकलोमतो उदकधारा पवत्तति । एकेकलोमतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, एकेकलोमकूपतो उदकधारा पवत्तति छन्नं वण्णानं नीलानं पीतकानं लोहितकानं ओदातानं मज्जेद्वानं पभस्सरानं । भगवा चङ्कमति, बुद्धनिम्मितो तिट्ठति वा निसीदति वा सेय्यं वा कप्पेति...पे०... निम्मितो सेय्यं कप्पेति, भगवा चङ्कमति वा तिट्ठति वा निसीदति वा । इदं तथागतस्स यमकपाटिहारिये जाणन्ति ।

इदं पन पाटिहारियं भगवा तस्मिं चङ्कमे चङ्कमित्वा अकासि । तस्स तेजोकसिणसमापत्तिवसेन उपरिमकायतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, आपोकसिणसमापत्तिवसेन हेट्ठिमकायतो उदकधारा पवत्तति । न पन उदकधाराय पवत्तनद्वानतो अग्गिक्खन्धो पवत्तति, अग्गिक्खन्धस्स पवत्तनद्वानतो उदकधारा पवत्ततीति दस्सेतुं “हेट्ठिमकायतो उपरिमकायतो”ति वुत्तं । एसेव नयो सब्बपदेसु । अग्गिक्खन्धो पनेत्य उदकधाराय असम्मिस्सो अहोसि, तथा उदकधारा अग्गिक्खन्धेन । उभयम्पि किर चेतं याव ब्रह्मलोका उगगन्त्वा चक्कवाळमुखवट्टियं पतति । “छन्नं वण्णानं”न्ति वुत्ता पनस्स छब्बण्णरंसियो घटेहि आसिञ्चमानं विलीनसुवण्णं विय यन्तनालिकतो निक्खन्तसुवण्णरसधारा विय च एकचक्कवाळगब्भतो उगगन्त्वा ब्रह्मलोकं आहच्च पटिनिवत्तित्वा चक्कवाळमुखवट्टिमेव गण्हिंसु । एकचक्कवाळगब्भं वङ्कगोपानसिकं विय बोधिघरं अहोसि एकालोकं ।

तंदिवसं सत्था चङ्कमित्वा पाटिहारियं करोन्तो अन्तरन्तरा महाजनस्स धम्मं कथेसि । कथेन्तो च जनं निरस्सासं अकत्वा तस्स अस्सासवारं देति । तस्मिं खणे महाजनो साधुकारं पवत्तेसि । तस्स साधुकारपवत्तनकाले सत्था तावमहतिया परिसाय चित्तं ओलोकेन्तो एकेकस्स सोळसन्नं आकारानं वसेन चित्ताचारं अज्जासि । एवं लहुकपरिवत्तं बुद्धानं चित्तं । यो यो यस्मिञ्च धम्मे यस्मिञ्च पाटिहीरे पसन्नो, तस्स तस्स अज्झासयवसेनेव धम्मञ्च कथेसि, पाटिहीरञ्च अकासि । एवं धम्मे देसियमाने पाटिहीरे च करियमाने महाजनस्स धम्माभिसमयो अहोसि । सत्था पन तस्मिं समागमे अत्तनो मनं गहेत्वा अज्जं पज्झं पुच्छितुं समत्थं अदिस्वा निम्मितबुद्धं मापेसि । तेन पुच्छितं पज्झं सत्था विस्सज्जेसि, सत्थारा पुच्छितं सो विस्सज्जेसि । भगवतो चङ्कमनकाले निम्मितो ठानादीसु अज्जतरं कप्पेसि, निम्मितस्स चङ्कमनकाले भगवा ठानादीसु अज्जतरं कप्पेसि । तमत्थं दस्सेतुं “निम्मितो चङ्कमति वा”तिआदि वुत्तं । एवं करोन्तस्स सत्थु पाटिहारियं दिस्वा धम्मकथं सुत्वा तस्मिं समागमे वीसतिया पाणकोटीनं धम्माभिसमयो अहोसि ।

सत्था पाटिहीरं करोन्तोव “कत्थ नु खो अतीतबुद्धा इदं पाटिहीरं कत्वा वस्सं उपेन्ती”ति आवज्जेत्वा “तावतिसंभवने वस्सं उपगन्त्वा मातु अभिधम्मपिटकं देसेन्ती”ति दिस्वा दक्खिणपादं उक्खिपित्वा युगन्धरमत्थके ठपेत्वा इतरं पादं उक्खिपित्वा सिनेरुमत्थके ठपेसि । एवं अट्टसट्टियोजनसतसहस्सद्वाने तयो पदवारा अहेसुं, द्वे पादछिद्धानि । सत्था पादं पसारेत्वा अक्कमीति न सल्लक्खेतब्बं । तस्स हि पादुक्खिपनकालेयेव पब्बता पादमूलं आगन्त्वा सम्पटिच्छिंसु,

सत्थारा अक्कमनकाले ते पब्बता उट्ठाय सकट्टानेयेव अट्ठंसु । सक्को सत्थारं दिस्वा चिन्तेसि —
 “पण्डुकम्बलसिलाय मज्जे सत्था इमं वस्सावासं उपेस्सति, बहूनञ्च देवतानं उपकारो भविस्सति, सत्थरि पनेत्थ
 वस्सावासं उपगते अज्जा देवता हत्थम्पि ठपेतुं न सक्खिस्सन्ति । अयं खो पन पण्डुकम्बलसिला दीघतो सट्ठियोजना,
 वित्थारतो पण्णासयोजना, पुथुलतो पन्नरसयोजना, सत्थरि निसिन्नेपि तुच्छं भविस्सती”ति । सत्था तस्स अज्जासयं
 विदित्वा अत्तनो सट्ठाटिं सिलासनं पटिच्छादयमानं खिपि । सक्को चिन्तेसि — “चीवरं ताव पटिच्छादयमानं खिपि, सयं पन
 परित्तके ठाने निसीदिस्सती”ति । सत्था तस्स अज्जासयं विदित्वा नीचपीठकं महापंसुकूलिको विय पण्डुकम्बलसिलं
 अन्तोचीवरभोगेयेव कत्वा निसीदि । महाजनोपि तंखणज्जेव सत्थारं ओलोकेन्तो नादस, चन्दस्स अत्थङ्गमितकालो विय
 सूरियस्स च अत्थङ्गमितकालो विय अहोसि । महाजनो —

“गतो नु चित्तकूटं वा, केलासं वा युगन्धरं ।
 न नो दक्खेमु सम्बुद्धं, लोकजेट्ठं नरासभ”न्ति ॥ —

इमं गाथं वदन्तो परिदेवि । अपरे “सत्था नाम पविवेकरतो, सो ‘एवरूपाय मे परिसाय एवरूपं पाटिहीरं कत’न्ति लज्जाय
 अज्जं रट्ठं वा जनपदं वा गतो भविस्सति, न दानि तं दक्खिस्सामा”ति परिदेवन्ता इमं गाथमाहंसु —

“पविवेकरतो धीरो, निमं लोकं पुनेहिति ।
 न नो दक्खेमु सम्बुद्धं, लोकजेट्ठं नरासभ”न्ति ॥

ते महामोग्गल्लानं पुच्छिंसु — “कहं, भन्ते, सत्था”ति? सो सयं जानन्तोपि “परेसम्पि गुणा पाकटा होन्तू”ति
 अज्जासयेन “अनुरुद्धं पुच्छथा”ति आह । ते थेरं तथा पुच्छिंसु — “कहं, भन्ते, सत्था”ति? तावतिसभवने
 पण्डुकम्बलसिलायं वस्सं उपगन्त्वा मातु अभिधम्मपिटकं देसेतुं गतोति । “कदा आगमिस्सति, भन्ते”ति? “तयो मासे
 अभिधम्मपिटकं देसेत्वा महापवारणदिवसे”ति । ते “सत्थारं अदिस्वा न गमिस्सामा”ति तत्थेव खन्धावारं बन्धिंसु ।
 आकासमेव किर नेसं छदनं अहोसि । ताय च महतिया परिसाय सरीरनिघंसो नाम न पज्जायि, पथवी विवरं अदासि,
 सब्बत्थ परिसुद्धमेव भूमितलं अहोसि ।

सत्था पठममेव मोग्गल्लानत्थेरं अवोच — “मोग्गल्लान, त्वं एतिस्साय परिसाय धम्मं देसेय्यासि,
 चूळअनाथपिण्डिको आहारं दस्सती”ति । तस्मा तं तेमासं चूळअनाथपिण्डिकोव तस्सा परिसाय यापनं यागुभत्तं खादनीयं
 तम्बुलतेलगन्धमालापिलन्धनानि च अदासि । महामोग्गल्लानो धम्मं देसेसि, पाटिहारियदस्सनत्थं आगतागतेहि पुट्टपज्जे च
 विस्सज्जेसि । सत्थारम्पि मातु अभिधम्मदेसनत्थं पण्डुकम्बलसिलायं वस्सं उपगतं दससहस्सचक्कवाळदेवता
 परिवारयिंसु । तेन वुत्तं —

“तावतिंसे यदा बुद्धो, सिलायं पण्डुकम्बले ।
 पारिच्छत्तकमूलम्हि, विहासि पुरिसुत्तमो ॥

“दससु लोकधातूसु, सन्निपतित्वान देवता ।
 पयिरुपासन्ति सम्बुद्धं, वसन्तं नागमुद्धनि ॥

“न कोचि देवो वण्णेन, सम्बुद्धस्स विरोचति ।
सब्बे देवे अतिक्कम्म, सम्बुद्धोव विरोचती”ति ॥ (पे० व० ३१७-३१९) ।

एवं सब्बा देवता अत्तनो सरीरप्पभाय अभिभवित्वा निसिन्नस्स पनस्स माता तुसितविमानतो आगन्त्वा दक्खिणपस्से निसीदि । इन्दकोपि देवपुत्तो आगन्त्वा दक्खिणपस्सेयेव निसीदि, अङ्कुरो वामपस्से निसीदि । सो महेसक्खासु देवतासु सन्निपतन्तीसु अपगन्त्वा द्वादसयोजनिके ठाने ओकासं लभि, इन्दको तथेव निसीदि । सत्था ते उभोपि ओलोकेत्वा अत्तनो सासने दक्खिणेष्यपुग्गलानं दिन्नदानस्स महप्फलभावं जापेतुकामो एवमाह — “अङ्कुर, तथा दीघमन्तरे दसवस्ससहस्सपरिमाणकाले द्वादसयोजनिकं उद्धनपन्तिं कत्वा महादानं दिन्नं, इदानि मम समागमं आगन्त्वा द्वादसयोजनिके ठाने ओकासं लभि, किं नु खो एत्थ कारण”न्ति? वुत्तम्पि चेत्तं —

“ओलोकेत्वान सम्बुद्धो, अङ्कुरञ्चापि इन्दकं ।
दक्खिणेष्यं सम्भावेन्तो, इदं वचनमब्रवि ॥

“महादानं तथा दिन्नं, अङ्कुर दीघमन्तरे ।
अतिदूरे निसिन्नोसि, आगच्छ मम सन्तिके”ति ॥ (पे० व० ३२१-३२२) ।

सो सद्धो पथवीतलं पापुणि । सब्बापि नं सा परिसा अस्सोसि । एवं वुत्ते —

“चोदितो भावितत्तेन, अङ्कुरो एतमब्रवि ।
किं मय्हं तेन दानेन, दक्खिणेष्येन सुज्जतं ॥

“अयं सो इन्दको यक्खो, दज्जा दानं परित्तकं ।
अतिरोचति अम्हेहि, चन्दो तारागणे यथा”ति ॥ (पे० व० ३२३-३२४) ।

तत्थ दज्जाति दत्त्वा । एवं वुत्ते सत्था इन्दकं आह — “इन्दक, त्वं मम दक्खिणपस्से निसिन्नो, कस्मा अनपगन्त्वाव निसीदसी”ति? सो “अहं, भन्ते, सुखेत्ते अप्पकबीजं वपनकस्सको विय दक्खिणेष्यसम्पदं अलत्थ”न्ति दक्खिणेष्यं पभावेन्तो आह —

“उज्जङ्गले यथा खेत्ते, बीजं बहुम्पि रोपितं ।
न फलं विपुलं होति, नपि तोसेति कस्सकं ॥

“तथेव दानं बहुकं, दुस्सीलेसु पतिट्ठितं ।
न फलं विपुलं होति, नपि तोसेति दायकं ॥

“यथापि भद्दके खेत्ते, बीजं अप्पम्पि रोपितं ।
सम्मा धारं पवेच्छन्ते, फलं तोसेति कस्सकं ॥

“तथेव सीलवन्तेसु, गुणवन्तेसु तादिसु ।

अप्यकम्पि कतं कारं, पुञ्जं होति महप्फलं”न्ति ॥ (पे० व० ३२५-३२८) ।

किं पनेतस्स पुब्बकम्मन्ति? सो किर अनुरुद्धत्थेरस्स अन्तोगामं पिण्डाय पविट्ठस्स अत्तनो आभतं कटच्छुभिकखं दापेसि । तदा तस्स पुञ्जं अङ्कुरेन दसवस्ससहस्सानि द्वादसयोजनिकं उद्धनपन्तिं कत्वा दिन्नदानतो महप्फलतरं जातं । तस्मा एवमाह ।

एवं वुत्ते सत्था, “अङ्कुर, दानं नाम विचेय्य दातुं वट्ठति, एवं तं सुखेत्तेसु वुत्तबीजं विय महप्फलं होति । त्वं पन न तथा अकासि, तेन ते दानं महप्फलं न जातं”न्ति इममत्थं विभावेन्तो —

“विचेय्य दानं दातब्बं, यत्थ दिन्नं महप्फलं...पे०... ॥

“विचेय्य दानं सुगतप्पसत्थं,
ये दक्खिण्येय्या इध जीवलोके ।
एतेसु दिन्नानि महप्फलानि,
बीजानि वुत्तानि यथा सुखेत्ते”ति ॥ (पे० व० ३२९-३३०) —

वत्वा उत्तरिम्पि धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

“तिणदोसानि खेत्तानि, रागदोसा अयं पजा ।
तस्मा हि वीतरागेसु, दिन्नं होति महप्फलं ॥

“तिणदोसानि खेत्तानि, दोसदोसा अयं पजा ।
तस्मा हि वीतदोसेसु, दिन्नं होति महप्फलं ॥

“तिणदोसानि खेत्तानि, मोहदोसा अयं पजा ।
तस्मा हि वीतमोहेसु, दिन्नं होति महप्फलं ॥

“तिणदोसानि खेत्तानि, इच्छादोसा अयं पजा ।
तस्मा हि विगतिच्छेसु, दिन्नं होति महप्फलं”न्ति ॥

देसनावसाने अङ्कुरो च इन्दको च सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु, महाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अथ सत्था देवपरिसाय मज्झे निसिन्नो मातरं आरब्ध “कुसला धम्मा, अकुसला धम्मा, अब्याकता धम्मा”ति अभिधम्मपिटकं पट्ठपेसि । एवं तयो मासे निरन्तरं अभिधम्मपिटकं कथेसि । कथेन्तो पन भिक्खाचारवेलाय “याव ममागमना एत्तकं नाम धम्मं देसेतू”ति निम्मितबुद्धं मापेत्वा हिमवन्तं गन्त्वा नागलतादन्तकट्टं खादित्वा अनोतत्तदहे मुखं धोवित्वा उत्तरकुरुतो पिण्डपातं आहरित्वा महासालमाळके निसिन्नो भत्तकिच्चं अकासि । सारिपुत्तत्थेरो तत्थ गन्त्वा सत्थु वत्तं करोति । सत्था भत्तकिच्चपरियोसाने, “सारिपुत्त, अज्ज मया एत्तको नाम धम्मो भासितो, त्वं अत्तनो अन्तेवासिकानं भिक्खून् वाचेही”ति थेरस्स कथेसि । यमकपाटिहीरे किर पसीदित्वा पञ्चसता कुलपुत्ता थेरस्स सन्तिके पब्बजिंसु । ते

सन्धाय थेरं एवमाह । वत्वा च पन देवलोकं गन्त्वा निम्मितबुद्धेन देसितद्वानतो पट्टाय सयं धम्मं देसेसि । थेरोपि गन्त्वा तेसं भिक्खुनं धम्मं देसेसि । ते सत्थरि देवलोकं विहरन्तेयेव सत्तपकरणिका अहेसुं ।

ते किर कस्सपबुद्धकाले खुदकवग्गुलियो हुत्वा एकस्मिं पब्भारे ओलम्बन्ता द्विन्नं थेरानं चङ्कमित्वा अभिधम्मं सज्झायन्तानं सद्दं सुत्वा सरे निमित्तं अगगहेसुं । ते “इमे खन्धा नाम, इमा धातुयो नामा”ति अजानित्वा सरे निमित्तगहणमत्तेनेव ततो चुता देवलोकं निब्बत्ता, एकं बुद्धन्तरं दिब्बसम्पत्तिं अनुभवित्वा ततो चवित्वा सावत्थियं कुलधरेसु निब्बत्ता । यमकपाटिहीरे उप्पन्नपसादा थेरस्स सन्तिके पब्बजित्वा सब्बपठमं सत्तपकरणिका अहेसुं । सत्थापि तेनेव नीहारेन तं तेमासं अभिधम्मं देसेसि । देसनावसाने असीतिकोटिसहस्सानं देवतानं धम्माभिसमयो अहोसि, महामायापि सोतापत्तिफले पतिट्ठहि ।

सापि खो छत्तिसयोजनपरिमण्डला परिसा “इदानि सत्तमे दिवसे महापवारणा भविस्सती”ति महामोग्गल्लानत्थेरं उपसङ्कमित्वा आह — “भन्ते सत्थु, ओरोहणदिवसं सज्जातुं वट्ठति, न हि मयं सत्थारं अदिस्वा गमिस्सामा”ति । आयस्मा महामोग्गल्लानो तं कथं सुत्वा “साधावुसो”ति वत्वा तत्थेव पथवियं निमुग्गो सिनेरुपादं गन्त्वा “मं अभिरुहन्तं परिसा पस्सतू”ति अधिद्वाय मणिरतनेन आवुतं पण्डुकम्बलसुत्तं विय पज्जायमानरूपोव सिनेरुमज्जेन अभिरुहि । मनुस्सापि नं “एकयोजनं अभिरुळ्हो, द्वियोजनं अभिरुळ्हो”ति ओलोकयिंसु । थेरोपि सत्थु पादे सीसेन उक्खिपन्तो विय अभिरुहित्वा वन्दित्वा एवमाह — “भन्ते, परिसा तुम्हे दिस्वाव गन्तुकामा, कदा ओरोहिस्सथा”ति । “कहं पन ते, मोग्गल्लान, जेट्ठभातिको सारिपुत्तो”ति । “भन्ते, सङ्कस्सनगरे वस्सं उपगतो”ति । मोग्गल्लान, अहं इतो सत्तमे दिवसे महापवारणाय सङ्कस्सनगरद्वारे ओतरिस्सामि, मं दट्ठुकामा तत्थ आगच्छन्तु, सावत्थितो सङ्कस्सनगरद्वारं तिसयोजनानि, एत्तके मग्गे कस्सचि पाथेय्यकिच्चं नत्थि, उपोसथिका हुत्वा धुरविहारं धम्मस्सवनत्थाय गच्छन्ता विय आगच्छेय्याथाति तेसं आरोचेय्यासीति । थेरो “साधु, भन्ते”ति गन्त्वा तथा आरोचेसि ।

सत्था वुड्ढवस्सो पवारेत्वा सक्कस्स आरोचेसि — “महाराज, मनुस्सपथं गमिस्सामी”ति । सक्को सुवण्णमयं मणिमयं रजतमयन्ति तीणि सोपानानि मापेसि । तेसं पादा सङ्कस्सनगरद्वारे पतिट्ठहिंसु, सीसानि सिनेरुमुद्धनि । तेसु दक्खिणपस्से सुवण्णमयं सोपानं देवतानं अहोसि, वामपस्से रजतमयं सोपानं महाब्रह्मानं अहोसि, मज्झे मणिमयं सोपानं तथागतस्स अहोसि । सत्थापि सिनेरुमुद्धनि ठत्वा देवोरोहणसमये यमकपाटिहारियं कत्वा उद्धं ओलोकेसि, याव ब्रह्मलोका एकङ्गणा अहेसुं । अधो ओलोकेसि, याव अवीचितो एकङ्गणं अहोसि । दिसाविदिसा ओलोकेसि, अनेकानि चक्कवाळसतसहस्सानि एकङ्गणानि अहेसुं । देवा मनुस्से पस्सिंसु, मनुस्सापि देवे पस्सिंसु, सब्बे सम्मुखाव पस्सिंसु ।

भगवा छब्बण्णरंसियो विस्सज्जेसि । तं दिवसं बुद्धसिरिं ओलोकेत्वा छत्तिसयोजन परिमण्डलाय परिसाय एकोपि बुद्धभावं अपत्थेन्तो नाम नत्थि । सुवण्णसोपानेन देवा ओतरिंसु, रजतसोपानेन महाब्रह्मानो ओतरिंसु, मणिसोपानेन सम्मासम्बुद्धो ओतरि । पच्चसिखो गन्धब्बदेवपुत्तो बेलुवपण्डुवीणं आदाय दक्खिणपस्से ठत्वा सत्थु गन्धब्बमधुरदिब्बवीणाय सद्देन पूजं करोन्तो ओतरि, मातलि, सङ्गाहको वामपस्से ठत्वा दिब्बगन्धमालापुप्फं गहेत्वा नमस्समानो पूजं कत्वा ओतरि, महाब्रह्मा छत्तं धारेसि, सुयामो वालबीजनिं धारेसि । सत्था इमिना परिवारेन सद्धिं ओतरित्वा सङ्कस्सनगरद्वारे पतिट्ठहि । सारिपुत्तत्थेरोपि आगन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा यस्मा सारिपुत्तत्थेरेन तथारूपाय बुद्धसिरिया ओतरन्तो सत्था इतो पुब्बे न दिट्ठपुब्बो, तस्मा —

“न मे दिट्ठो इतो पुब्बे, न सुतो उद कस्सचि ।

एवं वग्गुवदो सत्था, तुसिता गणिमागतो'ति ॥ (सु० नि० ९६१; महानि० १९०) —

आदीहि अत्तनो तुट्ठिं पकासेत्वा, “भन्ते, अज्ज सब्बेपि देवमनुस्सा तुम्हाकं पिहयन्ति, पत्थेन्ती”ति आह । अथ नं सत्था, “सारिपुत्त, एवरूपेहि गुणेहि समन्नागता बुद्धा देवमनुस्सानं पिया होन्तियेवा”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१८१. “ये ज्ञानपसुता धीरा, नेक्खम्मूपसमे रता ।
देवापि तेसं पिहयन्ति, सम्बुद्धानं सतीमत”न्ति ॥

तत्थ ये ज्ञानपसुताति लक्खणूपनिज्झानं आरम्मणूपनिज्झानन्ति इमेसु द्वीसु ज्ञानेसु आवज्जनसमापज्जनअधिष्ठानवुट्ठानपच्चवेक्खणेहि युत्तप्पयुत्ता । नेक्खम्मूपसमे रताति एत्थ पब्बज्जा नेक्खम्मन्ति न गहेतब्बा, किलेसवूपसमनिब्बानरतिं पन सन्धायेतं वुत्तं । देवापीति देवापि मनुस्सापि तेसं पिहयन्ति पत्थेन्ति । सतीमतन्ति एवरूपगुणानं तेसं सतिया समन्नागतानं सम्बुद्धानं । “अहो वत मयं बुद्धा भवेय्यामा”ति बुद्धभावं इच्छमाना पिहयन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने तिसमत्तानं पाणकोटीनं धम्माभिसमयो अहोसि, थेरस्स सद्धिविहारिका पञ्चसतभिक्षू अरहत्ते पतिट्ठहिंसु ।

सब्बबुद्धानं किर अविजहितमेव यमकपाटिहीरं कत्वा देवलोके वस्सं वसित्वा सङ्कस्सनगरद्वारे ओतरणं । तत्थ पन दक्खिणपादस्स पतिट्ठितट्ठानं अचलचेतियट्ठानं नाम होति । सत्था तत्थ ठत्वा पुथुज्जनादीनं विसये पज्हे पुच्छि, पुथुज्जना अत्तनो विसये पज्हे विस्सज्जेत्वा सोतापन्नविसये पज्हे विस्सज्जेतुं नासक्खिंसु । तथा सकदागामिआदीनं विसये सोतापन्नादयो, महामोग्गल्लानविसये सेसमहासावका, सारिपुत्तथेरस्स विसये महामोग्गल्लानो, बुद्धविसये च सारिपुत्तोपि विस्सज्जेतुं नासक्खियेव । सो पाचीनदिसं आदिं कत्वा सब्बदिसा ओलोकेसि, सब्बत्थ एकङ्गणमेव अहोसि । अट्ठसु दिसासु देवमनुस्सा उद्धं याव ब्रह्मलोका हेट्ठा भूमट्ठा च यक्खनागसुपण्णा अज्जलिं पग्गहेत्वा, “भन्ते, इध तस्स पज्हस्स विस्सज्जेता नत्थि, एत्थेव उपधारेथा”ति आहंसु । सत्था सारिपुत्तो किलमति । किञ्चापि हेस —

“ये च सङ्घातधम्मासे, ये च सेखा पुथू इध ।

तेसं मे निपको इरियं, पुट्ठो पबूहि मारिसा”ति ॥ (सु० नि० १०४४; चूळनि० अजितमाणवपुच्छानिद्देस ७) —

इमं बुद्धविसये पुट्ठपज्हे सुत्वा ‘सत्था मं सेखासेखानं आगमनपटिपदं पुच्छती’ति पज्हे निक्कङ्खो, खन्धादीसु पन कतरेन नु खो मुखेन इमं पटिपदं कथेन्तो ‘अहं सत्थु अज्झासयं गणितुं न सक्खिस्सामी’ति मम अज्झासये कङ्कति, सो मया नये अदिन्ने कथेतुं न सक्खिस्सति, नयमस्स दस्सामीति नयं दस्सेन्तो “भूतमिदं, सारिपुत्त, समनुपस्ससी”ति आह । एवं किरस्स अहोसि “सारिपुत्तो मम अज्झासयं गहेत्वा कथेन्तो खन्धवसेन कथेस्सती”ति । थेरस्स सह नयदानेन सो पज्हो नयसतेन नयसहस्सेन नयसतसहस्सेन उपट्ठासि । सो सत्थारा दिन्ननये ठत्वा तं पज्हे कथेसि । ठपेत्वा किर सम्मासम्बुद्धं अज्जो सारिपुत्तथेरस्स पज्जं पापुणितुं समत्थो नाम नत्थि । तेनेव किर थेरो सत्थु पुरतो ठत्वा सीहनादं नदि — “अहं, भन्ते, सकलकप्पम्पि देवे वुट्ठे ‘एत्तकानि बिन्दूनि महासमुद्वे पतितानि, एत्तकानि भूमियं, एत्तकानि पब्बते’ति गणेतवा लेखं आरोपेतुं समत्थो”ति । सत्थापि नं “जानामि, सारिपुत्त, गणेतुं समत्थभाव”न्ति आह । तस्स आयस्मतो पज्जाय उपमा नाम नत्थि । तेनेवाह —

“गङ्गाय वालुका खीये, उदकं खीये महण्णवे ।
महिया मत्तिका खीये, न खीये मम बुद्धिया”ति ॥

इदं वुत्तं होति — सचे हि, भन्ते, बुद्धिसम्पन्नलोकनाथ, मया एकस्मिं पञ्हे विस्सज्जिते एकं वा वालुकं एकं वा उदकबिन्दुं एकं वा पंसुखण्डं अखिपित्वा पञ्हानं सतेन वा सहस्सेन वा सतसहस्सेन वा विस्सज्जिते गङ्गाय वालुकादीसु एकेकं एकमन्ते खिपेय्य, खिप्पतरं गङ्गादीसु वालुकादयो परिकखयं गच्छेय्युं, न त्वेव मम पञ्हानं विस्सज्जनन्ति । एवं महापज्जोपि हि भिक्खु बुद्धविसये पञ्हस्स अन्तं वा कोटिं वा अदिस्वा सत्थारा दिन्ननये ठत्वाव पञ्हं विस्सज्जेसि । तं सुत्वा भिक्खू कथं समुट्ठापेसुं — “यं पञ्हं पुट्ठो सब्बोपि जनो कथेतुं न सक्खि, तं धम्मसेनापति सारिपुत्तो एककोव कथेसी”ति । सत्था तं कथं सुत्वा “न इदानीव सारिपुत्तो यं पञ्हं महाजनो विस्सज्जेतुं नासक्खि, तं विस्सज्जेसि, पुब्बेपि अनेन विस्सज्जितोयेवा”ति वत्वा अतीतं आहरितुं —

“परोसहस्सम्पि समागतानं,
कन्देय्युं ते वस्ससतं अपज्जा ।
एकोव सेय्यो पुरिसो सपज्जो,
यो भासितस्स विजानाति अत्थ”न्ति ॥ (जा० १.१.९९) —

इमं जातकं वित्थारेन कथेसीति ।

देवोरोहणवत्थु दुत्तियं ।

३. एकपत्तनागराजवत्थु

किच्छो मनुस्सपटिलाभोति इमं धम्मदेसनं सत्था बाराणसियं उपनिस्साय सत्तसिरीसकरुक्खमूले विहरन्तो एकपत्तं नाम नागराजं आरब्ध कथेसि ।

सो किर पुब्बे कस्सपबुद्धसासने दहरभिक्खु हुत्वा गङ्गाय नावं अभिरुह्य गच्छन्तो एकस्मिं एकगुम्बे एकपत्तं गहेत्वा नावाय वेगसा गच्छमानायपि न मुञ्चि, एकपत्तं छिज्जित्वा गतं । सो “अप्पमत्तकं एत”न्ति आपत्तिं अदेसेत्वा वीसति वस्ससहस्सानि अरज्जे समणधम्मं कत्वापि मरणकाले एकपत्तेन गीवाय गहितो विय आपत्तिं देसेतुकामोपि अज्जं भिक्खुं अपस्समानो “अपरिसुद्धं मे सील”न्ति उप्पन्नविप्पटिसारो ततो चवित्वा एकरुक्खदोणिकनावप्पमाणो नागराजा हुत्वा निब्बत्ति, एकपत्तोत्वेवस्स नामं अहोसि । सो निब्बत्तक्खणेयेव अत्तभावं ओलोकेत्वा “एत्तकं नाम कालं समणधम्मं कत्वा अहेतुकयोनियं मण्डूकभक्खट्टाने निब्बत्तोम्ही”ति विप्पटिसारी अहोसि । सो अपरभागे एकं धीतरं लभित्वा मज्झे गङ्गाय उदकपिट्ठे महन्तं फलं उक्खिपित्वा धीतरं तस्मिं ठपेत्वा नच्चापेत्वा गायापेसि । एवं किरस्स अहोसि — “अद्धा अहं इध इमिना उपायेन बुद्धे उप्पन्ने तस्स उप्पन्नभावं सुणिस्सामी”ति । यो मे गीतस्स पटिगीतं आहरति, तस्स महन्तेन नागभवनेन सद्धिं धीतरं दस्सामीति अन्वड्डमासं उपोसथदिवसे तं धीतरं फणे ठपेसि । सा तत्थ ठिता नच्चन्ती —

“किंसु अधिप्पती राजा, किंसु राजा रज्जिस्सरो ।
कथंसु विरजो होति, कथं बालोति वुच्चती”ति ॥ —

इमं गीतं गायति ।

सकलजम्बुदीपवासिनो “नागमाणविकं गण्हिस्सामा”ति गन्त्वा अत्तनो अत्तनो पञ्जाबलेन पटिगीतं कत्वा गायन्ति । सा तं पटिक्खपति । तस्सा अन्वड्डुमासं फणे ठत्वा एवं गायन्तियाव एकं बुद्धन्तरं वीतिवत्तं । अथ अम्हाकं सत्था लोके उप्पज्जित्वा एकदिवसं पच्चूसकाले लोकं वोलोकेन्तो एरकपत्तं आदिं कत्वा उत्तरमाणवं नाम अत्तनो जाणजालस्स अन्तो पविट्ठं दिस्वा “किं नु खो भविस्सती”ति आवज्जेन्तो “अज्ज एरकपत्तस्स धीतरं फणे ठपेत्वा नच्चापनदिवसो, अयं उत्तरमाणवो मया दिन्नं पटिगीतं गण्हन्तोव सोतापन्नो हुत्वा तं आदाय नागराजस्स सन्तिकं गमिस्सति । सो तं सुत्वा ‘बुद्धो उप्पन्नो’ति जत्वा मम सन्तिकं आगमिस्सति, अहं तस्मिं आगते महासमागमे गाथं कथेस्सामि, गाथापरियोसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो भविस्सती”ति अद्दस । सो तत्थ गन्त्वा बाराणसितो अविदूरे सत्त सिरीसकरुक्खा अत्थि, तेसु एकस्स मूले निसीदि । जम्बुदीपवासिनो गीतपटिगीतं आदाय सन्निपत्तिं सु । सत्था अविदूरे ठाने गच्छन्तं उत्तरमाणवं दिस्वा “एहि, उत्तरा”ति आह । “किं, भन्ते”ति? “इतो ताव एही”ति । अथ नं आगन्त्वा वन्दित्वा निसिन्नं आह “कहं गच्छसी”ति? “एरकपत्तस्स धीतु गायनट्ठान”न्ति । “जानासि पन गीतपटिगीत”न्ति? “जानामि, भन्ते”ति । “वदेहि ताव न”न्ति? अथ नं अत्तनो जानननियामेनेव वदन्तं “न उत्तरं एतं पटिगीतं, अहं ते पटिगीतं दस्सामि, आदाय नं गमिस्ससी”ति । “साधु, भन्ते”ति । अथ नं सत्था, उत्तर, त्वं नागमाणविकाय गीतकाले —

“छद्वाराधिप्पती राजा, रज्जमानो रज्जिस्सरो ।
अरज्जं विरजो होति, रज्जं बालोति वुच्चती”ति ॥ —

इमं पटिगीतं गायेय्यासीति आह ।

माणविकाय गीतस्स अत्थो — **किंसु अधिप्पती राजा**ति किं अधिप्पति राजा नाम होति? **किंसु राजा रज्जिस्सरो**ति कथं पन राजा रज्जिस्सरो नाम होति? **कथंसु विरजो** होतीति कथं नु खो सो राजा विरजो नाम होतीति?

पटिगीतस्स पन अत्थो — **छद्वाराधिप्पती राजा**ति यो छन्नं द्वारानं अधिप्पति, एकद्वारेपि रूपादीहि अनभिभूतो, अयं राजा नाम । **रज्जमानो रज्जिस्सरो**ति यो पन तेसु आरम्मणेसु रज्जति, सो रज्जमानो रज्जिस्सरो नाम । **अरज्जन्ति** अरज्जमानो पन विरजो नाम होति । **रज्जन्ति** रज्जमानो बालोति वुच्चतीति ।

एवमस्स सत्था पटिगीतं दत्वा, उत्तर, तथा इमस्मिं गीते गायिते इमस्स गीतस्स इमं पटिगीतं गायिस्सति —

“केनस्सु वुहति बालो, कथं नुदति पण्डितो ।
योगक्खेमी कथं होति, तं मे अक्खाहि पुच्छितो”ति ॥

अथस्स त्वं इदं पटिगीतं गायेय्यासि —

“ओघेन वुहति बालो, योगा नुदति पण्डितो ।
सब्बयोगविसंयुत्तो, योगक्खेमीति वुच्चती”ति ॥

तस्सत्थो — “कामोघादिना चतुब्बिधेन ओघेन बालो वुहति, तं ओघं पण्डितो सम्मप्पधानसङ्घातेन योगेन नुदति । सो

सब्बेहि कामयोगादीहि विसंयुत्तो योगक्खेमी नाम वुच्चती”ति ।

उत्तरो इमं पटिगीतं गणहन्तोव सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । सो सोतापन्नो हुत्वा तं गाथं आदाय गन्त्वा, “अम्भो, मया गीतपटिगीतं आहटं, ओकासं मे देथा”ति वत्वा निरन्तरं ठितस्स महाजनस्स जण्णुना अक्कमन्तो अगमासि । नागमाणविका पितु फणे ठत्वा नच्चमाना “किंसु अधिप्पती राजा”ति गीतं गायति? उत्तरो “छद्वाराधिप्पती राजा”ति पटिगीतं गायि । पुन नागमाणविका “केनस्सु वुहती”ति तस्स गीतं गायति? अथस्सा पटिगीतं गायन्तो उत्तरो “ओघेन वुहती”ति इमं गाथमाह । नागराजा तं सुत्वाव बुद्धस्स उप्पन्नभावं जत्वा “मया एकं बुद्धन्तरं एवरूपं पदं नाम न सुतपुब्बं, उप्पन्नो वत, भो, लोके बुद्धो”ति तुट्ठमानसो नङ्गुट्ठेन उदकं पहरि, महावीचियो उट्ठहिंसु, उभो तीरानि भिज्जिंसु । इतो चितो च उसभमत्ते ठाने मनुस्सा उदके निमुज्जिंसु । सो एतकं महाजनं फणे ठपेत्वा उक्खिपित्वा थले पतिट्ठपेसि । सो उत्तरं उपसङ्कमित्वा “कहं, सामि, सत्था”ति पुच्छि । “एकस्मिं रुक्खमूले निसिन्नो, महाराजा”ति । सो “एहि, सामि, गच्छामा”ति उत्तरेन सद्धिं अगमासि । महाजनोपि तेन सद्धियेव गतो । नागराजा गन्त्वा छब्बण्णरंसीनं अन्तरं पविसित्वा सत्थारं वन्दित्वा रोदमानो अट्ठासि । अथ नं सत्था आह — “किं इदं, महाराजा”ति? “अहं, भन्ते, तुम्हादिसस्स बुद्धस्स सावको हुत्वा वीसति वस्ससहस्सानि समणधम्मं अकासिं, सोपि मं समणधम्मो निद्धारेतुं नासक्खि । अप्पमत्तकं एरकपत्तच्छिन्दनमत्तं निस्साय अहेतुकपटिसन्धिं गहेत्वा उरेन परिसक्कनट्ठाने निब्बत्तोस्मि, एकं बुद्धन्तरं नेव मनुस्सत्तं लभामि, न सद्धम्मस्सवनं, न तुम्हादिसस्स बुद्धस्स दस्सन”न्ति सत्था तस्स कथं सुत्वा, “महाराज, मनुस्सत्तं नाम दुल्लभमेव, तथा सद्धम्मस्सवनं, तथा बुद्धुप्पादो, इदं किच्छेन कसिरेन लब्धती”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

१८२. “किच्छो मनुस्सपटिलाभो, किच्छं मच्चान जीवितं ।

किच्छं सद्धम्मस्सवनं, किच्छो बुद्धानमुप्पादो”ति ॥

तस्सत्थो — महन्तेन हि वायामेन महन्तेन कुसलेन लद्धत्ता मनुस्सत्तपटिलाभो नाम किच्छो दुल्लभो । निरन्तरं कसिकम्मादीनि कत्वा जीवितवृत्तिं घटनतोपि परिच्छादयितायपि मच्चानं जीवितं किच्छं । अनेकेसुपि कप्पेसु धम्मदेसकस्स पुग्गलस्स दुल्लभताय सद्धम्मस्सवनमपि किच्छं । महन्तेन वायामेन अभिनीहारस्स समिज्झनतो समिद्धाभिनीहारस्स च अनेकेहिपि कप्पकोटिसहस्सेहि दुल्लभुप्पादतो बुद्धानं उप्पादोपि किच्छोयेव, अतिविय दुल्लभोति ।

देसनावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । नागराजापि तंदिवसं सोतापत्तिफलं लभेय्य, तिरच्छानगतत्ता पन नालत्थ । सो येसु पटिसन्धिगहणतचजहनविस्सट्ठनिदोक्कमनसजातियामेथुनसेवनचुतिसङ्घातेसु पञ्चसु ठानेसु नागसरीरमेव गहेत्वा किलमन्ति, तेसु अकिलमनभावं पत्वा माणवरूपेनेव विचरितुं लभतीति ।

एरकपत्तनागराजवत्थु ततियं ।

४. आनन्दत्थेरपज्जवत्थु

सब्बपापस्स अकरणन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो आनन्दत्थेरस्स पज्जं आरब्ध कथेसि ।

थेरो किर दिवाट्ठाने निसिन्नो चिन्तेसि — “सत्थारा सत्तन्नं बुद्धानं मातापितरो आयुपरिच्छेदो बोधि सावकसन्निपातो अगसावकसन्निपातो अगसावकउपट्ठाकोति इदं सब्बं कथितं, उपोसथो पन अकथितो, किं नु खो तेसम्पि अयमेव

उपोसथो, अज्जो’ति? सो सत्थारं उपसङ्कमित्वा तमत्थं पुच्छि । यस्मा पन तेसं बुद्धानं कालभेदोव अहोसि, न कथाभेदो । विपस्सी सम्मासम्बुद्धो हि सत्तमे सत्तमे संवच्छरे उपोसथं अकासि । एकदिवसं दिन्नोवादोयेव हिस्स सत्तन्नं संवच्छरानं अलं होति । सिखी चेव वेस्सभू च छट्ठे छट्ठे संवच्छरे उपोसथं करिंसु, ककुसन्धो कोणागमनो च संवच्छरे संवच्छरे । कस्सपदसबलो छट्ठे छट्ठे मासे उपोसथं अकासि । एकदिवसं दिन्नोवादो एव हिस्स छन्नं मासानं अलं अहोसि । तस्मा सत्था तेसं इमं कालभेदं आरोचेत्वा “ओवादगाथा पन नेसं इमायेवा”ति वत्त्वा सब्बेसं एकमेव उपोसथं आवि करोन्तो इमा गाथा अभसि —

१८३. “सब्बपापस्स अकरणं, कुसलस्स उपसम्पदा ।

सचित्तपरियोदपनं, एतं बुद्धान सासनं ॥

१८४. “खन्ती परमं तपो तितिक्खा,

निब्बानं परमं वदन्ति बुद्धा ।

न हि पब्बजितो परूपघाती,

न समणो होति परं विहेठयन्तो ॥

१८५. “अनूपवादो अनूपघातो, पातिमोक्खे च संवरो ।

मत्तञ्जुता च भत्तस्मिं, पन्तञ्च सयनासनं ।

अधिचित्ते च आयोगो, एतं बुद्धान सासनं”न्ति ॥

तत्थ **सब्बपापस्सा**ति सब्बस्स अकुसलकम्मस्स । **उपसम्पदा**ति अभिनिक्खमनतो पट्ठाया याव अरहत्तमग्गा कुसलस्स उप्पादनञ्चेव उप्पादितस्स च भावना । **सचित्तपरियोदपनन्ति** पञ्चहि नीवरणेहि अत्तनो चित्तस्स वोदापनं । **एतं बुद्धान सासनन्ति** सब्बबुद्धानं अयमनुसिद्धि ।

खन्तीति या एसा तितिक्खासङ्घाता खन्ती नाम, इदं इमस्मिं सासने परमं उत्तमं तपो । **निब्बानं परमं वदन्ति** बुद्धाति बुद्धा च पच्चेकबुद्धा च अनुबुद्धा चाति इमे तयो बुद्धा निब्बानं उत्तमन्ती वदन्ति । **न हि पब्बजितो**ति पाणिआदीहि परं अपहनन्तो विहेठेन्तो परूपघाती पब्बजितो नाम न होति । **न समणो**ति वुत्तनयेनेव परं विहेठयन्तो समणोपि न होतियेव ।

अनूपवादोति अनूपवादनञ्चेव अनूपवादापनञ्च । **अनूपघातो**ति अनूपघातनञ्चेव अनूपघातापनञ्च । **पातिमोक्खे**ति जेट्ठकसीले । **संवरो**ति पिदहनं । **मत्तञ्जुता**ति मत्तञ्जुभावो पमाणजाननं । **पन्तन्ति** विवित्तं । **अधिचित्ते**ति अट्ठसमापत्तिसङ्घाते अधिचित्ते । **आयोगो**ति पयोगकरणं । **एतन्ति** एतं सब्बेसं बुद्धानं सासनं । एत्थ हि अनूपवादेन वाचसिकं सीलं कथितं, अनूपघातेन कायिकसीलं, “पातिमोक्खे च संवरो”ति सीलं कथितं, अनूपघातेन कायिकसीलं, “पातिमोक्खे च संवरो”ति इमिना पातिमोक्खसीलञ्चेव इन्द्रियसंवरञ्च, मत्तञ्जुताय आजीवपारिसुद्धि चेव पच्चयसन्निसितसीलञ्च, पन्तसेनासनेन सप्पायसेनासनं, अधिचित्तेन अट्ठ समापत्तियो । एवं इमाय गाथाय तिस्सोपि सिक्खा कथिता एव होन्तीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

आनन्दत्थेरपज्जवत्थु चतुत्थं ।

५. अनभिरतभिक्षुवत्थु

न कहापणवस्सेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं अनभिरतभिक्षुं आरब्ध कथेसि ।

सो किर सासने पब्बजित्वा लब्धूपसम्पदो “असुकट्टानं नाम गन्त्वा उद्वेसं उगगण्हाही”ति उपज्झायेन पेसितो तत्थ अगमासि । अथस्स पितुनो रोगो उप्पज्जि । सो पुत्तं ददुकामो हुत्वा तं पक्कोसितुं समत्थं कज्जि अलभित्वा पुत्तसोकेन विप्पलपन्तोयेव आसन्नमरणो हुत्वा “इदं मे पुत्तस्स पत्तचीवरमूलं करेय्यासी”ति कहापणसत्तं कनिट्टस्स हत्थे दत्त्वा कालमकासि । सो दहरस्स आगतकाले पादमूले निपतित्वा पवट्टेन्तो रोदित्वा, “भन्ते, पिता ते विप्पलपन्तोव कालकतो, मय्हं पन तेन कहापणसत्तं हत्थे ठपितं, तेन किं करोमी”ति आह । दहरो “न मे कहापणेहि अत्थो”ति पटिक्खित्वा अपरभागे चिन्तेसि — “किं मे परकुलेसु पिण्डाय चरित्वा जीवितेन, सक्का तं कहापणसत्तं निस्साय जीवितुं, विब्भमिस्सामी”ति । सो अनभिरतिया पीळितो विस्सट्ठसज्झायनकम्मट्टानो पण्डुरोगी विय अहोसि । अथ नं दहरसामणेरा “किं इदं”न्ति पुच्छित्वा “उक्कण्ठितोम्ही”ति वुत्ते आचरियुपज्झायानं आचिक्खिंसु । अथ नं ते सत्थु सन्तिकं नेत्वा सत्थु दस्सेसुं । सत्था “सच्चं किर त्वं उक्कण्ठितो”ति पुच्छित्वा, “आम, भन्ते”ति वुत्ते “कस्मा एवमकासि, अत्थि पन ते कोचि जीवितपच्चयो”ति आह । “आम, भन्ते”ति । “किं ते अत्थी”ति? “कहापणसत्तं, भन्ते”ति । तेन हि कत्थचि ताव सक्खरा आहर, गणेत्वा जानिस्साम “सक्का वा तावत्तकेन जीवितुं, नो वा”ति । सो सक्खरा आहरि । अथ नं सत्था आह — “परिभोगत्थाय ताव पण्णासं ठपेहि, द्विन्नं गोणानं अत्थाय चतुवीसति, एत्तकं नाम बीजत्थाय, युगनङ्गलत्थाय, कुद्दालवासिफरसुअत्थाया”ति एवं गणियमाने तं कहापणसत्तं नप्पहोति । अथ नं सत्था “भिक्षु तव कहापणा अप्पका, कथं एते निस्साय तण्हं पूरेस्ससि, अतीते किर चक्कवत्तिरज्जं कारेत्वा अप्फोटितमत्तेन द्वादसयोजनट्टाने कटिप्पमाणेन रतनवस्सं वस्सापेतुं समत्थो याव छत्तिस सक्का चवन्ति, एत्तकं कालं देवरज्जं कारेत्वापि मरणकाले तण्हं अपूरेत्वाव कालमकासी”ति वत्त्वा तेन याचितो अतीतं आहरित्वा **मन्धातुजातकं** (जा० १.३.२२) वित्थारेत्वा —

“यावता चन्दिमसूरिया परिहरन्ति, दिसा भन्ति विरोचना ।

सब्बेव दासा मन्धातु, ये पाणा पथविस्सिता”ति ॥ —

इमिस्सा गाथाय अनन्तरा इमा द्वे गाथा अभसि —

१८६. “न कहापणवस्सेन, तित्ति कामेसु विज्जति ।

अप्पस्सादा दुखा कामा, इति विज्जाय पण्डितो ॥

१८७. “अपि दिब्बेसु कामेसु, रतिं सो नाधिगच्छति ।

तण्हक्खयरतो होति, सम्मासम्बुद्धसावको”ति ॥

तत्थ **कहापणवस्सेनाति** यं सो अप्फोटित्वा सत्तरतनवस्सं वस्सापेसि, तं इध कहापणवस्सन्ति वुत्तं । तेनपि हि वत्थुकामकिलेसकामेसु तित्ति नाम नत्थि । एवं दुप्पूरा एसा तण्हा । **अप्पस्सादाति** सुपिनसदिसताय परित्तसुखा । **दुखाति** दुक्खक्खन्धादीसु आगतदुक्खवसेन पन बहुदुक्खाव । **इति विज्जायाति** एवमेते कामे जानित्वा । **अपि दिब्बेसूति** सचे हि

देवानं उपकप्पनककामेहि निमन्तेय्यापि आयस्मा समिद्धि विय एवम्पि तेसु कामेसु रतिं न विन्दतियेव ।
तण्हक्खयरतोति अरहत्ते चेव निब्बाने च अभिरतो होति, तं पत्थयमानो विहरति । सम्मासम्बुद्धसावकोति सम्मासम्बुद्धेन
देसितस्स धम्मस्स सवनेन जातो योगावचरभिक्षूति ।

देसनावसाने सो भिक्षु सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अनभिरतभिक्षुवत्थु पञ्चमं ।

६. अग्गिदत्तब्राह्मणवत्थु

बहुं वे सरणं यन्तीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो वालिकरासिम्हि निसिन्नं अग्गिदत्तं नाम कोसलरज्जो
पुरोहितं आरब्ध कथेसि ।

सो किर महाकोसलस्स पुरोहितो अहोसि । अथ नं पितरि कालकते राजा पसेनदि कोसलो “पितु मे पुरोहितो”ति
गारवेन तस्मिंयेव ठाने ठपेत्वा तस्स अत्तनो उपट्ठानं आगतकाले पच्चुग्गमनं करोति, “आचरिय, इध निसीदथा”ति
समानासनं दापेसि । सो चिन्तेसि — “अयं राजा मयि अतिविय गारवं करोति, न खो पन राजूनं निच्चकालमेव सक्का चित्तं
गहेतुं । समानवयेनेव हि सद्धिं रज्जसुखं नाम सुखं होति, अहज्जम्हि महल्लको, पब्बजितुं मे युत्त”न्ति । सो राजानं पब्बज्जं
अनुजानापेत्वा नगरे भेरिं चरापेत्वा सत्ताहेन सब्बं अत्तनो धनं दानमुखे विस्सज्जेत्वा बाहिरकपब्बज्जं पब्बजि । तं निस्साय
दस पुरिससहस्सानि अनुपब्बजिंसु । सो तेहि सद्धिं अङ्गमगधानञ्च कुरुरट्ठस्स च अन्तरे वासं कप्पेत्वा इमं ओवादं देति,
“ताता, यस्स कामवितक्कादयो उप्पज्जन्ति, सो नदितो एकेकं वालुकपुटं उद्धरित्वा इमस्मिं ओकिरतू”ति । ते “साधू”ति
पटिस्सुणित्वा कामवितक्कादीनं उप्पन्नकाले तथा करिंसु । अपरेन समयेन महावालुकरासि अहोसि, तं अहिच्छतो नाम
नागराजा पटिग्गहेसि । अङ्गमगधवासिनो चेव कुरुरट्ठवासिनो च मासे मासे तेसं महन्तं सक्कारं अभिहरित्वा दानं देन्ति ।
अथ नेसं अग्गिदत्तो इमं ओवादं अदासि — “पब्बतं सरणं याथ, वनं सरणं याथ, आरामं सरणं याथ, रुक्खं सरणं याथ,
एवं सब्बदुक्खतो मुच्चिस्सथा”ति । अत्तनो अन्तेवासिकेपि इमिना ओवादेन ओवदि ।

बोधिसत्तोपि कताभिनिक्खमनो सम्मासम्बोधिं पत्वा तस्मिं समये सावत्थिं निस्साय जेतवने विहरन्तो पच्चूसकाले
लोकं वोलोकेन्तो अग्गिदत्तब्राह्मणं सद्धिं अन्तेवासिकेहि अत्तनो जाणजालस्स अन्तो पविट्ठं दिस्वा “सब्बेपि इमे अरहत्तस्स
उपनिस्सयसम्पन्ना”ति जत्वा सायन्हसमये महामोग्गल्लानत्थेरं आह — “मोग्गल्लान, किं पस्ससि अग्गिदत्तब्राह्मणं
महाजनं अतित्थे पक्खन्दापेन्तं, गच्छ तेसं ओवादं देही”ति । भन्ते, बहू एते, एककस्स मय्हं अविसय्हा । सचे तुम्हेपि
आगमिस्सथ, विसय्हा भविस्सन्तीति । मोग्गल्लान, अहम्पि आगमिस्सामि, त्वं पुरतो याहीति । थेरो पुरतो गच्छन्तोव
चिन्तेसि — “एते बलवन्तो चेव बहू च । सचे सब्बेसं समागमट्ठाने किञ्चि कथेस्सामि, सब्बेपि वग्गवग्गेन उट्ठहेय्यु”न्ति
अत्तनो आनुभावेन थूलफुसितकं देवं वुट्ठापेसि । ते थूलफुसितकेसु पतन्तेसु उट्ठायुट्ठाया अत्तनो अत्तनो पण्णसालं पविसिंसु ।
थेरो अग्गिदत्तस्स ब्राह्मणस्स पण्णसालद्वारे ठत्वा “अग्गिदत्ता”ति आह । सो थेरस्स सद्धं सुत्वा “मं इमस्मिं लोके नामेन
आलपितुं समत्थो नाम नत्थि, को नु खो मं नामेन आलपती”ति मानथद्धताय “को एसो”ति आह । “अहं, ब्राह्मणा”ति ।
“किं वदेसी”ति? “अज्ज मे एकरत्तिं इध वसनट्ठानं त्वं आचिक्खाही”ति । “इध वसनट्ठानं नत्थि, एकस्स एकाव
पण्णसाला”ति । “अग्गिदत्त, मनुस्सा नाम मनुस्सानं, गावो गुन्नं, पब्बजिता पब्बजितानं सन्तिकं गच्छन्ति, मा एवं करि,
देहि मे वसनट्ठानं”न्ति । “किं पन त्वं पब्बजितो”ति? “आम, पब्बजितोम्ही”ति । “सचे पब्बजितो, कहं ते खारिभण्डं, को

पब्बजितपरिक्खारो”ति । “अत्थि मे परिक्खारो, विसुं पन नं गहेत्वा विचरितुं दुक्खन्ति अब्भन्तरेनेव नं गहेत्वा विचरामि, ब्राह्मणा”ति । सो “तं गहेत्वा विचरिस्ससी”ति थेरस्स कुञ्जि । अथ नं सो आह — “अम्हे, अग्गिदत्त, मा कुञ्जि, वसनट्ठानं मे आचिक्खाही”ति । नत्थि एत्थ वसनट्ठानन्ति । एतस्मिं पन वालुकरासिम्हि को वसतीति । एको, नागराजाति । एतं मे देहीति । न सक्का दातुं, भारियं एतस्स कम्मन्ति । होतु, देहि मेति । तेन हि त्वं एव जानाहीति ।

थेरो वालुकरासिअभिमुखो पायासि । नागराजा तं आगच्छन्तं दिस्वा “अयं समणो इतो आगच्छति, न जानाति मज्जे मम अत्थिभावं, धूमायित्वा नं मारेस्सामी”ति धूमायि । थेरो “अयं नागराजा ‘अहमेव धूमायितुं सक्कोमि, अज्जे न सक्कोन्ती’ति मज्जे सल्लक्खेती”ति सयम्पि धूमायि । द्विन्नम्पि सरीरतो उग्गता धूमा याव ब्रह्मलोका उट्ठहिंसु । उभोपि धूमा थेरं अबाधेत्वा नागराजानमेव बाधेन्ति । नागराजा धूमवेगं सहितुं असक्कोन्तो पज्जलि । थेरोपि तेजोधातुं समापज्जित्वा तेन सद्दियेव पज्जलि । अग्गिजाला याव ब्रह्मलोका उट्ठहिंसु । उभोपि थेरं अबाधेत्वा नागराजानमेव बाधयिंसु । अथस्स सकलसरीरं उक्काहि पदित्तं विय अहोसि । इसिगणो ओलोकेत्वा चिन्तेसि — “नागराजा, समणं ज्ञापेति, भद्दको वत समणो अम्हाकं वचनं असुत्वा नट्ठो”ति । थेरो नागराजानं दमेत्वा निब्बिसेवनं कत्वा वालुकरासिम्हि निसीदि । नागराजा वालुकरासिं भोगेहि परिक्खिपित्वा कूटागारकुच्छिपमाणं फणं मापेत्वा थेरस्स उपरि धारेसि ।

इसिगणा पातोव “समणस्स मतभावं वा अमतभावं वा जानिस्सामा”ति थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा तं वालुकरासिमत्थके निसिन्नं दिस्वा अज्जलिं पग्गय्ह अभित्थवन्ता आहंसु — “समण, कच्चि नागराजेन न बाधितो”ति । “किं न पस्सथ मम उपरिफणं धारेत्वा ठित”न्ति? ते “अच्छरियं वत भो, समणस्स एवरूपो नाम नागराजा दमितो”ति थेरं परिवारेत्वा अट्ठंसु । तस्मिं खणे सत्था आगतो । थेरो सत्थारं दिस्वा उट्ठाय वन्दि । अथ नं इसयो आहंसु — “अयम्पि तथा महन्तरो”ति । एसो भगवा सत्था, अहं इमस्स सावकोति । सत्था वालुकरासिमत्थके निसीदि, इसिगणो “अयं ताव सावकस्स आनुभावो, इमस्स पन आनुभावो कीदिसो भविस्सती”ति अज्जलिं पग्गय्ह सत्थारं अभित्थवि । सत्था अग्गिदत्तं आमन्तेत्वा आह — “अग्गिदत्त, त्वं तव सावकानञ्च उपट्ठाकानञ्च ओवादं ददमानो किन्ति वत्वा देसी”ति । “एतं पब्बतं सरणं गच्छथ, वनं आरामं रुक्खं सरणं गच्छथ । एतानि हि सरणं गतो सब्बदुक्खा पमुच्चती”ति एवं तेसं ओवादं दम्मीति । सत्था “न खो, अग्गिदत्त, एतानि सरणं गतो सब्बदुक्खा पमुच्चति, बुद्धं धम्मं सङ्गं पन सरणं गन्त्वा सकलवट्ठदुक्खा पमुच्चती”ति वत्वा इमा गाथा अभासि —

१८८. “बहुं वे सरणं यन्ति, पब्बतानि वनानि च ।

आरामरुक्खचेत्यानि, मनुस्सा भयतज्जिता ॥

१८९. “नेतं खो सरणं खेमं, नेतं सरणमुत्तमं ।

नेतं सरणमागम्म, सब्बदुक्खा पमुच्चति ॥

१९०. “यो च बुद्धञ्च धम्मञ्च, सङ्गञ्च सरणं गतो ।

चत्तारि अरियसच्चाणि, सम्मप्पज्जाय पस्सति ॥

१९१. “दुक्खं दुक्खसमुप्पादं, दुक्खस्स च अतिक्कमं ।

अरियं चट्ठङ्गिकं मगं, दुक्खूपसमगामिनं ॥

११२. “एतं खो सरणं खेमं, एतं सरणमुत्तमं ।

एतं सरणमागम्म, सब्बदुक्खा पमुच्चती”ति ॥

तत्थ बहन्ति बहु । पब्बतानीति तत्थ तत्थ इसिगिलिवेपुल्लवेभारादिके पब्बते च महावनगोसिङ्गसालवनादीनि वनानि च वेळुवनजीवकम्बवनादयो आरामे च उदेनचेतियगोतमचेतियादीनि रुक्खचेत्यानि च ते ते मनुस्सा तेन तेन भयेन तज्जिता भयतो मुच्चितुकामा पुत्तलाभादीनि वा पत्थयमाना सरणं यन्तीति अत्थो । नेतं सरणन्ति एतं सब्बम्पि सरणं नेव खेमं न उत्तमं, न च एतं पटिच्च जातिआदिधम्मेषु सत्तेसु एकोपि जातिआदितो सब्बदुक्खा पमुच्चतीति अत्थो ।

यो चाति इदं अखेमं अनुत्तमं सरणं दस्सेत्वा खेमं उत्तमं सरणं दस्सनत्थं आरब्धं । तस्सत्थो — यो च गहट्ठो वा पब्बजितो वा “इतिपि सो भगवा अरहं सम्मासम्बुद्धो”तिआदिकं बुद्धधम्मसङ्गानुस्सतिकम्मट्ठानं निस्साय सेट्ठवसेन बुद्धञ्च धम्मञ्च सङ्गञ्च सरणं गतो, तस्सपि तं सरणगमनं अज्जतित्थियवन्दनादीहि कुप्पति चलति । तस्स पन अचलभावं दस्सेतुं मग्गेन आगतसरणमेव पकासन्तो चत्तारि अरियसच्चानि सम्मप्यज्जाय पस्सतीति आह । यो हि एतेसं सच्चानं दस्सनवसेन एतानि सरणं गतो, एतस्स एतं सरणं खेमञ्च उत्तमञ्च, सो च पुग्गलो एतं सरणं पटिच्च सकलस्मापि वट्ठदुक्खा पमुच्चति, तस्मा एतं खो सरणं खेमन्तिआदि वुत्तं ।

देसनावसाने सब्बेपि ते इसयो सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा सत्थारं वन्दित्वा पब्बज्जं याचिंसु । सत्थापि चीवरगम्भतो हत्थं पसारेत्वा “एथ भिक्खवो, चरथ ब्रह्मचरिय”न्ति आह । ते तङ्खणेयेव अट्ठपरिक्खारधरा वस्ससट्ठिकथेरा विय अहेसुं । सो च सब्बेसम्पि अङ्गमगधकुरुरट्ठवासीनं सक्कारं आदाय आगमनदिवसो अहोसि । ते सक्कारं आदाय आगता सब्बेपि ते इसयो पब्बजिते दिस्वा “किं नु खो अम्हाकं अगिदत्तब्राह्मणो महा, उदाहु समणो गोतमो”ति चिन्तेत्वा समणस्स गोतमस्स आगतत्ता “अगिदत्तोव महा”ति मज्जिंसु । सत्था तेसं अज्झासयं ओलोकेत्वा, “अगिदत्त, परिसाय कङ्कं छिन्दा”ति आह । सो “अहम्पि एत्तकमेव पच्चासीसामी”ति इद्धिबलेन सत्तक्खत्तुं वेहासं अब्भुगन्त्वा पुनप्पुनं ओरुह्म सत्थारं वन्दित्वा “सत्था मे, भन्ते, भगवा, सावकोहमस्मी”ति वत्वा सावकत्तं पकासेसीति ।

अगिदत्तब्राह्मणवत्थु छट्ठं ।

७. आनन्दत्थेरपज्जवत्थु

दुल्लभोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो आनन्दत्थेरस्स पज्जं आरब्ध कथेसि ।

थेरो हि एकदिवसं दिवाट्ठाने निसिन्नो चिन्तेसि — “हत्थाजानीयो छट्ठन्तकुले वा उपोसथकुले वा उप्पज्जति, अस्साजानीयो सिन्धवकुले वा वलाहकस्सराजकुले वा, उसभो गोआजनीयो दक्खिणपथेतिआदीनि वदन्तेन सत्थारा हत्थिआजानीयादीनं उप्पत्तिट्ठानादीनि कथितानि, पुरिसाजानीयो पन कहं नु खो उप्पज्जती”ति । सो सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदित्वा एतमत्थं पुच्छि । सत्था, “आनन्द, पुरिसाजानीयो नाम सब्बत्थ नुप्पज्जति, उजुकतो पन तियोजनसतायामे वित्थारतो अट्ठतेय्यसते आवट्ठतो नवयोजनसतप्पमाणे मज्झिमपदेसट्ठाने उप्पज्जति । उप्पज्जन्तो च पन न यस्मिं वा तस्मिं वा कुले उप्पज्जति, खत्तियमहासालब्राह्मणमहासालकुलानं पन अज्जतरस्मिंयेव उप्पज्जती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

१९३. “दुल्लभो पुरिसाजज्जो, न सो सब्बत्थ जायति ।
यत्थ सो जायती धीरो, तं कुलं सुखमेधती”ति ॥

तत्थ **दुल्लभो**ति पुरिसाजज्जो हि दुल्लभो, न हत्थिआजानीयादयो विय सुलभो, सो सब्बत्थ पच्चन्तदेसे वा नीचकुले वा न जायति, मज्झिमदेसेपि महाजनस्स अभिवादनादिसक्कारकरणद्वाने खत्तियब्राह्मणकुलानं अज्जतरस्मिं कुले जायति । एवं जायमानो **यत्थ सो जायति धीरो** उत्तमपज्जो सम्मासम्बुद्धो, तं **कुलं सुखमेधती**ति सुखप्पत्तमेव होतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

आनन्दत्थेरपज्जवत्थु सत्तमं ।

८. सम्बहुलभिक्षुवत्थु

सुखो बुद्धानन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सम्बहुलानं भिक्षूनं कथं आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसज्झि पच्चसतभिक्षू उपट्ठानसालायं निसिन्ना, “आवुसो, किं नु खो इमस्मिं लोके सुखं”न्ति कथं समुट्ठापेसुं? तत्थ केचि “रज्जसुखसदिसं सुखं नाम नत्थी”ति आहंसु । केचि कामसुखसदिसं, केचि “सालिमंसभोजनादिसदिसं सुखं नाम नत्थी”ति आहंसु । सत्था तेसं निसिन्नद्वानं गन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्षवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्षवे, किं कथेथ? इदज्झि सब्बम्पि सुखं वट्ठदुक्खपरियापन्नमेव, इमस्मिं लोके बुद्धुप्पादो धम्मस्सवनं, सङ्गसामग्गी, सम्मोदमानभावोति इदमेव सुखं”न्ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

१९४. “सुखो बुद्धानमुप्पादो, सुखा सद्धम्मदेसना ।

सुखा सङ्गस्स सामग्गी, समग्गानं तपो सुखो”ति ॥

तत्थ **बुद्धानमुप्पादो**ति यस्मा बुद्धा उप्पज्जमाना महाजनं रागकन्तारादीहि तारेन्ति, तस्मा बुद्धानं उप्पादो सुखो उत्तमो । यस्मा सद्धम्मदेसनं आगम्म जातिआदिधम्मा सत्ता जातिआदीहि मुच्चन्ति, तस्मा **सद्धम्मदेसना सुखा** । **सामग्गी**ति समचित्तता, सापि सुखा एव । समग्गानं पन एकचित्तानं यस्मा बुद्धवचनं वा उग्गण्हितुं धुतङ्गानि वा परिहरितुं समणधम्मं वा कातुं सक्का, तस्मा **समग्गानं तपो सुखो**ति वुत्तं । तेनेवाह — “यावकीवज्ज, भिक्षवे, भिक्षू समग्गा सन्निपतिस्सन्ति, सम्मग्गा वुट्ठहिस्सन्ति, समग्गा सङ्गकरणीयानि करिस्सन्ति, वुद्धियेव, भिक्षवे, भिक्षूनं पाटिकङ्का, नो परिहानी”ति (दी० नि० २.१३६) ।

देसनावसाने ते भिक्षू अरहत्ते पतिट्ठहिंसु, महाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

सम्बहुलभिक्षुवत्थु अट्ठमं ।

९. कस्सपदसबलस्स सुवण्णचेतियवत्थु

पूजारहेति इमं धम्मदेसनं सत्था चारिकं चरमानो कस्सपदसबलस्स सुवण्णचेतियं आरब्ध कथेसि ।

तथागतो सावत्थितो निक्खमित्वा अनुपुब्बेन बाराणसिं गच्छन्तो अन्तरामगो तोदेय्यगामस्स समीपे महाभिक्षुसङ्घपरिवारो अज्जतरं देवद्वानं सम्पापुणि । तत्र निसिन्नो सुगतो धम्मभण्डागारिकं पेसेत्वा अविदूरे कसिकम्मं करोन्तं ब्राह्मणं पक्कोसापेसि । सो ब्राह्मणो आगन्त्वा तथागतं अनभिवन्दित्वा तमेव देवद्वानं वन्दित्वा अट्ठासि । सुगतोपि “इमं पदेसं किन्ति मज्जसि ब्राह्मणा”ति आह । अम्हाकं पवेणिया आगतचेतियद्वानन्ति वन्दामि, भो गोतमाति । “इमं ठानं वन्दन्तेन तथा साधु कतं ब्राह्मणा”ति सुगतो तं सम्पहंसेसि । तं सुत्वा भिक्षू “केन नु खो कारणेन भगवा एवं सम्पहंसेसी”ति संसयं सज्जनेसुं । ततो तथागतो तेसं संसयमपनेतुं मज्झिमनिकाये **घटिकारसुत्तन्तं** (म० नि० २.२८२ आदयो) वत्वा इद्धानुभावेन कस्सपदसबलस्स योजनुब्बेधं कनकचेतियं अपरज्ज कनकचेतियं आकासे निम्मिनित्वा महाजनं दस्सेत्वा, “ब्राह्मण, एवंविधानं पूजारहानं पूजा युत्ततरावा”ति वत्वा **महापरिनिब्बानसुत्ते** (दी० नि० २.२०६) दस्सितनयेनेव बुद्धादिके चत्तारो थूपाहरे पकासेत्वा सरीरचेतियं उद्दिस्सचेतियं परिभोगचेतियन्ति तीणि चेतियानि विसेसतो परिदीपेत्वा इमा गाथा अभसि —

१९५. “पूजारहे पूजयतो, बुद्धे यदि च सावके ।
पपञ्चसमतिक्कन्ते, तिण्णसोकपरिद्वे ॥

१९६. “ते तादिसे पूजयतो, निब्बुते अकुतोभये ।
न सक्का पुज्जं सङ्घातुं, इमेत्तमपि केनची”ति ॥ (अप० थेर १.१०.१-२) ।

तत्थ पूजितुं अरहा **पूजारहा**, पूजितुं युत्ताति अत्थो । **पूजारहे पूजयतो**ति अभिवादनादीहि च चतूहि च पच्चयेहि पूजेन्तस्स । पूजारहे दस्सेति **बुद्धे**ति आदिना । **बुद्धे**ति सम्मासम्बुद्धे । **यदी**ति यदि वा, अथ वाति अत्थो । तत्थ पच्चेकबुद्धेति कथितं होति, सावके च । **पपञ्चसमतिक्कन्ते**ति समतिक्कन्ततण्हादिट्ठिमानपपञ्चे । **तिण्णसोकपरिद्वे**ति अतिक्कन्तसोकपरिद्वे, इमे द्वे अतिक्कन्तेति अत्थो । एतेहि पूजारहत्तं दस्सितं ।

तेति बुद्धादयो । **तादिसे**ति वुत्तगहणवसेन । **निब्बुते**ति रागादिनिब्बुतिया । नत्थि कुतोचि भवतो वा आरम्भणतो वा एतेसं भयन्ति अकुतोभया, ते **अकुतोभये** । **न सक्का पुज्जं सङ्घातुन्ति** पुज्जं गणेतुं न सक्का । कथन्ति चे? **इमेत्तमपि केनची**ति इमं एत्तकं, इमं एत्तकन्ति केनचीति अपिसद्वो इध सम्बन्धितब्बो, केनचि पुग्गलेन मानेन वा । तत्थ **पुग्गलेना**ति तेन ब्रह्मादिना । **मानेना**ति तिविधेन मानेन तीरणेन धारणेन पूरणेन वा । **तीरणं** नाम इदं एत्तकन्ति नयतो तीरणं । **धारणन्ति** तुलाय धारणं । **पूरणं** नाम अट्ठपसतपत्थनाळिकादिवसेन पूरणं । केनचि पुग्गलेन इमेहि तीहि मानेहि बुद्धादिके पूजयतो पुज्जं विपाकवसेन गणेतुं न सक्का परियन्तरहिततोति द्वीसु ठानेसु पूजयतो किं दानं पठमं धरमाने बुद्धादी पूजयतो न सक्का पुज्जं सङ्घातुं, पुन ते तादिसे किलेसपरिनिब्बाननिमित्तेन खन्थपरिनिब्बानेन निब्बुतेपि पूजयतो न सक्का सङ्घातुन्ति भेदा युज्जन्ति । तेन हि विमानवत्थुम्हि —

“तिट्ठन्ते निब्बुते चापि, समे चित्ते समं फलं ।
चेतोपणिधिहेतु हि, सत्ता गच्छन्ति सुगति”न्ति ॥ (वि० व० ८०६) ।

देसनावसाने सो ब्राह्मणो सोतापन्नो अहोसीति । योजनिकं कनकचेतियं सत्ताहमाकासेव अट्ठासि, महन्तेन समागमो चाहोसि, सत्ताहं चेतियं नानप्पकारेन पूजेसुं । ततो भिन्नलद्धिकानं लद्धिभेदो जातो, बुद्धानुभावेन तं चेतियं सकट्टानमेव गतं, तत्थेव तंखणे महन्तं पासाणचेतियं अहोसि । तस्मिं समागमे चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसीति ।

कस्सपदसबलस्स सुवण्णचेतियवत्थु नवमं ।

बुद्धवग्गवण्णना निड्ढिता ।

चुद्धसमो वग्गो ।

पठमभाणवारं निड्ढितं ।

१५. सुखवग्गो

१. जाआतिकलहवूपसमनवत्थु

सुसुखं वताति इमं धम्मदेसनं सत्था सक्केसु विहरन्तो कलहवूपसमनत्थं जातके आरब्ध कथेसि ।

साकियकोलिया किर कपिलवत्थुनगरस्स च कोलियनगरस्स च अन्तरे रोहिणिं नाम नदिं एकेनेव आवरणेन बन्धापेत्वा सस्सानि करोन्ति । अथ जेट्ठमूलमासे सस्सेसु मिलायन्तेसु उभयनगरवासिकानम्पि कम्मकारा सन्निपत्तिं सु । तत्थ कोलियनगरवासिनो आहंसु — “इदं उदकं उभयतो हरियमानं नेव तुम्हाकं, न अम्हाकं प्होस्सति, अम्हाकं पन सस्सं एकउदकेनेव निप्फज्जिस्सति, इदं उदकं अम्हाकं देथा”ति । इतरेपि आहंसु — “तुम्हेसु कोट्टके पूरेत्वा ठितेसु मयं रत्तसुवण्णनीलमणिकाळकहापणे च गहेत्वा पच्छिपसिब्बकादिहत्था न सक्खिस्साम तुम्हाकं घरद्वारे विचरितुं, अम्हाकम्पि सस्सं एकउदकेनेव निप्फज्जिस्सति, इदं उदकं अम्हाकं देथा”ति । न मयं दस्सामाति । मयम्पि न दस्सामाति एवं कथं वट्ठेत्वा एको उट्ठाव एकस्स पहारं अदासि, सोपि अज्जस्सति एवं अज्जमज्जं पहरित्वा राजकुलानं जातिं घट्टेत्वा कलहं वट्ठयिंसु ।

कोलियकम्मकारा वदन्ति — “तुम्हे कपिलवत्थुवासिके गहेत्वा गज्जथ, ये सोणसिङ्गालादयो विय अत्तनो भगिनीहि सद्धिं संवसिंसु, एतेसं हत्थिनो चेव अस्सा च फलकावुधानि च अम्हाकं किं करिस्सन्ती”ति । साकियकम्मकारापि वदन्ति “तुम्हे इदानि कुट्टिनो दारके गहेत्वा गज्जथ, ये अनाथा निग्गतिका तिरच्छाना विय कोलरुक्खे वसिंसु, एतेसं हत्थिनो च अस्सा च फलकावुधानि च अम्हाकं किं करिस्सन्ती”ति । ते गन्त्वा तस्मिं कम्मे नियुत्तानं अमच्चानं कथयिंसु, अमच्चा राजकुलानं कथेसु । ततो साकिया “भगिनीहि सद्धिं संवसितकानं थामज्ज बलज्ज दस्सेस्सामा”ति युद्धसज्जा निक्खमिंसु । कोलियापि “कोलरुक्खवासीनं थामज्ज बलज्ज दस्सेस्सामा”ति युद्धसज्जा निक्खमिंसु ।

सत्थापि पच्चूससमये लोकं वोलोकेन्तो जातके दिस्वा “मयि अगच्छन्ते इमे नस्सिस्सन्ति, मया गन्तुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा एककोव आकासेन गन्त्वा रोहिणिनदिया मज्झे आकासे पल्लङ्केन निसीदि । जातका सत्थारं दिस्वा आवुधानि छट्टेत्वा वन्दिंसु । अथ ने सत्था आह — “किं कलहो नामेस, महाराजा”ति? “न जानाम, भन्ते”ति । “को दानि जानिस्सती”ति? ते “उपराजा जानिस्सति, सेनापति जानिस्सती”ति इमिना उपायेन याव दासकम्मकरे पुच्छित्वा, “भन्ते, उदककलहो”ति आहंसु । “उदकं किं अग्घति, महाराजा”ति? “अप्पग्घं, भन्ते”ति । “खत्तिया किं अग्घन्ति महाराजा”ति? “खत्तिया नाम अनग्घा, भन्ते”ति । “अयुत्तं तुम्हाकं अप्पमत्तत्तं उदकं निस्साय अनग्घे खत्तिये नासेतु”न्ति । ते तुण्ही अहेसु । अथ ते सत्था आमन्तेत्वा “कस्मा महाराजा एवरूपं करोथ, मयि असन्ते अज्ज लोहितनदी पवत्तिस्सति, अयुत्तं वो

कतं, तुम्हे पञ्चहि वेरेहि सवेरा विहरथ, अहं अवेरो विहरामि । तुम्हे किलेसातुरा हुत्वा विहरथ, अहं अनातुरो । तुम्हे कामगुणपरियेसनुस्सुक्का हुत्वा विहरथ, अहं अनुस्सुक्को विहरामी”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

१९७. “सुसुखं वत जीवाम, वेरिनेसु अवेरिनो,
वेरिनेसु मनुस्सेसु, विहराम अवेरिनो ॥

१९८. “सुसुखं वत जीवाम, आतुरेसु अनातुरा ।
आतुरेसु मनुस्सेसु, विहराम अनातुरा ॥

१९९. “सुसुखं वत जीवाम, उस्सुकेसु अनुस्सुका ।
उस्सुकेसु मनुस्सेसु, विहराम अनुस्सुका”ति ॥

तत्थ सुसुखन्ति सुद्ध सुखं । इदं वुत्तं होति — ये गिहिनो सन्धिच्छेदादिवसेन, पब्बजिता वा पन वेज्जकम्मादिवसेन जीवितवुत्ति उप्पादेत्वा “सुखेन जीवामा”ति वदन्ति, तेहि मयमेव सुसुखं वत जीवाम, ये मयं पञ्चहि वेरीहि वेरिनेसु मनुस्सेसु अवेरिनो, किलेसातुरेसु मनुस्सेसु निक्किलेसताय अनातुरा, पञ्चकामगुणपरियेसने उस्सुकेसु ताय परियेसनाय अभावेन अनुस्सुकाति । सेसं उत्तानत्थमेव ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

जातिकलहवूपसमनवत्थु पठमं ।

२. मारवत्थु

सुसुखं वत जीवामाति इमं धम्मदेसनं सत्था पञ्चसालाय ब्राह्मणगामे विहरन्तो मारं आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसज्झि सत्था पञ्चसतानं कुमारिकानं सोतापत्तिमग्गस्सूपनिस्सयं दिस्वा तं गामं उपनिस्साय विहासि । तापि कुमारिकायो एकस्मिं नक्खत्तदिवसे नदिं गन्त्वा न्हत्वा अलङ्कृतपटियत्ता गामाभिमुखियो पायंसु । सत्थापि तं गामं पविसित्वा पिण्डाय चरति । अथ मारो सकलगामवासीनं सरीरे अधिमुच्चित्वा यथा सत्था कटच्छुभत्तमत्तम्पि न लभति, एवं कत्वा यथाधोतेन पत्तेन निक्खमन्तं सत्थारं गामद्वारे ठत्वा आह — “अपि, समण, पिण्डपातं लभित्था”ति । “किं पन त्वं, पापिम, तथा अकासि, यथाहं पिण्डं न लभेय्य”न्ति? “तेन हि, भन्ते, पुन पविसत्था”ति । एवं किरस्स अहोसि — “सचे पुन पविसति, सब्बेसं सरीरे अधिमुच्चित्वा इमस्स पुरतो पाणिं पहरित्वा हस्सकेळिं करिस्सामी”ति । तस्मिं खणे ता कुमारिकायो गामद्वारं पत्वा सत्थारं दिस्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठंसु । मारोपि सत्थारं आह — “अपि, भन्ते, पिण्डं अलभमाना जिघच्छादुक्खेन पीळितत्था”ति । सत्था “अज्ज मयं, पापिम, किञ्चि अलभित्वापि आभस्सरलोके महाब्रह्मानो विय पीतिसुखेनेव वीतिनामेस्सामा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२००. “सुसुखं वत जीवाम, येसं नो नत्थि किञ्चनं ।
पीतिभक्खा भविस्साम, देवा आभस्सरा यथा”ति ॥

तत्थ येसं नोति येसं अम्हाकं पलिबुज्जनत्थेन रागादीसु किञ्चनेसु एकम्पि किञ्चनं नत्थि । पीतिभक्खाति यथा आभस्सरा देवा पीतिभक्खा हुत्वा पीतिसुखेनेव वीतिनामेन्ति, एवं मयम्पि, पापिम, किञ्चि अलभित्वा पीतिभक्खा भविस्सामाति अत्थो ।

देसनावसाने पञ्चसतापि कुमारिकायो सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसूति ।

मारवत्थु दुतियं ।

३. कोसलरज्जो पराजयवत्थु

जयं वेरन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो कोसलरज्जो पराजयं आरब्ध कथेसि ।

सो किर कासिकगामं निस्साय भागिनेय्येन अजातसत्तुना सद्धिं युज्जन्तो तेन तयो वारे पराजितो ततियवारे चिन्तेसि — “अहं खीरमुखम्पि दारकं पराजेतुं नासक्खिं, किं मे जीवितेना”ति । सो आहारूपच्छेदं कत्वा मज्जके निपज्जि । अथस्स सा पवत्ति सकलनगरं पत्थरि । भिक्खू तथागतस्स आरोचेसुं — “भन्ते, राजा किर कासिकगामकं निस्साय तयो वारे पराजितो, सो इदानि पराजित्वा आगतो ‘खीरमुखम्पि दारकं पराजेतुं नासक्खिं, किं मे जीवितेना’ति आहारूपच्छेदं कत्वा मज्जके निपन्नो”ति । सत्था तेसं कथं सुत्वा, “भिक्खवे, जिनन्तोपि वेरं पसवति, पराजितो पन दुक्खं सेतियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२०१. “जयं वेरं पसवति, दुक्खं सेति पराजितो ।

उपसन्तो सुखं सेति, हित्वा जयपराजय”न्ति ॥

तत्थ जयन्ति परं जिनन्तो वेरं पटिलभति । पराजितोति परेन पराजितो “कदा नु खो पच्चामित्तस्स पिट्ठिं दट्ठुं सक्खिस्सामी”ति दुक्खं सेति सब्बिरियापथेसु दुक्खमेव विहरतीति अत्थो । उपसन्तोति अब्भन्तरे उपसन्तरागादिकिलेसो खीणासवो जयञ्च पराजयञ्च हित्वा सुखं सेति, सब्बिरियापथेसु सुखमेव विहरतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

कोसलरज्जो पराजयवत्थु ततियं ।

४. अज्जतरकुलदारिकावत्थु

नत्थि रागसमोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरं कुलदारिकं आरब्ध कथेसि ।

तस्सा किर मातापितरो आवाहं कत्वा मङ्गलदिवसे सत्थारं निमन्तयिंसु । सत्था भिक्खुसङ्घपरिवुतो तत्थ गन्त्वा निसीदि । सापि खो वधुका भिक्खुसङ्घस्स उदकपरिस्सावनादीनि करोन्ती अपरापरं सञ्चरति । सामिकोपिस्सा तं ओलोकेन्तो अट्ठासि । तस्स रागवसेन ओलोकेन्तस्स अन्तो किलेसो समुदाचरि । सो अज्जाणाभिभूतो नेव बुद्धं उपट्ठहि, न असीति महाथेरे । हत्थं पसारित्वा “तं वधुकं गण्हिस्सामी”ति पन चित्तं अकासि । सत्था तस्सज्झासयं ओलोकेत्वा यथा तं इत्थिं न पस्सति, एवमकासि । सो अदिस्वा सत्थारं ओलोकेन्तो अट्ठासि । सत्था तस्स ओलोकेत्वा ठितकाले “कुमारक, न

हि रागगिना सदिसो अगि नाम, दोसकलिना सदिसो कलि नाम, खन्धपरिहरणदुखेन सदिसं दुखं नाम अत्थि, निब्बानसुखसदिसं सुखम्पि नत्थियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२०२. “नत्थि रागसमो अगि, नत्थि दोससमो कलि ।

नत्थि खन्धसमा दुक्खा, नत्थि सन्तिपरं सुख”न्ति ॥

तत्थ नत्थि रागसमोति धूमं वा जालं वा अङ्गारं वा अदस्सेत्वा अन्तोयेव झापेत्वा भस्ममुट्ठिं कातुं समत्थो रागेन समो अज्जो अगि नाम नत्थि । कलीति दोसेन समो अपराधोपि नत्थि । खन्धसमाति खन्धेहि समा । यथा परिहरियमाना खन्धा दुक्खा, एवं अज्जं दुखं नाम नत्थि । सन्तिपरन्ति निब्बानतो उत्तरिं अज्जं सुखम्पि नत्थि । अज्जहि सुखं सुखमेव, निब्बानं परमसुखन्ति अत्थो ।

देसनावसाने कुमारिका च कुमारको च सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु । तस्मिं समये भगवा तेसं अज्जमज्जं दस्सनाकारं अकासीति ।

अज्जतरकुलदारिकावत्थु चतुत्थं ।

५. एकउपासकवत्थु

जिघच्छाति इमं धम्मदेसनं सत्था आळवियं विहरन्तो एकं उपासकं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिज्जि दिवसे सत्था जेतवने गन्धकुटियं निसिन्नोव पच्चूसकाले लोकं वोलोकेन्तो आळवियं एकं दुग्गतमनुस्सं दिस्वा तस्सूपनिस्सयसम्पत्तिं जत्वा पज्जसतभिक्षुपरिवारो आळविं अगमासि । आळविवासिनो सत्थारं निमन्तयिंसु । सोपि दुग्गतमनुस्सो “सत्था किर आगतो”ति सुत्वा “सत्थु सन्तिके धम्मं सोस्सामी”ति मनं अकासि । तं दिवसमेव चस्स एको गोणो पलायि । सो “किं नु खो गोणं परियेसिस्सामि, उदाहु धम्मं सुणामी”ति चिन्तेत्वा “गोणं परियेसित्वा पच्छा धम्मं सोस्सामी”ति पातोव गेहा निक्खमि । आळविवासिनोपि बुद्धप्पमुखं भिक्षुसङ्घं निसीदापेत्वा परिविसित्वा अनुमोदनत्थाय पत्तं गणिंसु । सत्था “यं निस्साय अहं तिसयोजनमगं आगतो, सो गोणं परियेसितुं अरज्जं पविट्ठो, तस्मिं आगतेयेव धम्मं देसेस्सामी”ति तुण्ही अहोसि ।

सोपि मनुस्सो दिवा गोणं दिस्वा गोगणे पक्खिपित्वा “सचेपि अज्जं नत्थि, सत्थु वन्दनमत्तम्पि करिस्सामी”ति जिघच्छापीळितोपि गेहं गमनाय मनं अकत्वा वेगेन सत्थु सन्तिकं आगन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । सत्था तस्स ठितकाले दानवेय्यावटिकं आह — “अत्थि किज्जि भिक्षुसङ्घस्स अतिरित्तभत्त”न्ति? “भन्ते, सब्बं अत्थी”ति । तेन हि “इमं परिविसाही”ति । सो सत्थारा वुत्तट्ठानेयेव तं निसीदापेत्वा यागुखादनीयभोजनीयेहि सक्कच्चं परिविसि । सो भुत्तभत्तो मुखं विक्खालेसि । ठपेत्वा किर इमं ठानं तीसु पिटकेसु अज्जत्थ गतागतस्स भत्तविचारणं नाम नत्थि । तस्स पस्सद्दरथस्स चित्तं एकगं अहोसि । अथस्स सत्था अनुपुब्बिं कथं कथेत्वा सच्चानि पकासेसि । सो देसनावसाने सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । सत्थापि अनुमोदनं कत्वा उट्ठायासना पक्कामि । महाजनो सत्थारं अनुगन्त्वा निवत्ति ।

भिक्षू सत्थारा सद्धिं गच्छन्तायेव उज्झायिंसु — “पस्सथावुसो, सत्थु कम्मं, अज्जेसु दिवसेसु एवरूपं नत्थि, अज्ज पनेकं मनुस्सं दिस्वाव यागुआदीनि विचारेत्वा दापेसी”ति । सत्था निवत्तित्वा ठितकोव “किं कथेथ, भिक्षवे”ति पुच्छित्वा

तमत्थं सुत्वा “आम, भिक्खवे, अहं तिसंयोजनं कन्तारं आगच्छन्तो तस्स उपासकस्सूपनिस्सयं दिस्वा आगतो, सो अतिविय जिघच्छित्तो, पातोव पट्ठाय गोणं परियेसन्तो अरज्जे विचरि । ‘जिघच्छदुक्खेन धम्मे देसियमानेपि पटिविज्झितुं न सक्खिस्सती’ति चिन्तेत्वा एवं अकासिं, जिघच्छारोगसदिसो रोगो नाम नत्थी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२०३. “जिघच्छापरमा रोगा, सङ्खारपरमा दुखा ।
एतं जत्वा यथाभूतं, निब्बानं परमं सुखं”न्ति ॥

तत्थ जिघच्छापरमा रोगाति यस्मा अज्जो रोगो सकिं तिकिच्छित्तो विनस्सति वा तदङ्गवसेन वा पहीयति, जिघच्छा पन निच्चकालं तिकिच्छित्तब्बायेवाति सेसरोगानं अयं परमा नाम । सङ्खाराति पञ्च खन्धा । एतं जत्वाति जिघच्छासमो रोगो नत्थि, खन्धपरिहरणसमं दुक्खं नाम नत्थीति एतमत्थं यथाभूतं जत्वा पण्डितो निब्बानं सच्छि करोति । निब्बानं परमं सुखन्ति तज्हि सब्बसुखानं परमं उत्तमं सुखन्ति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

एकउपासकवत्थु पञ्चमं ।

६. पसेनदिकोसलवत्थु

आरोग्यपरमा लाभाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो राजानं पसेनदिकोसलं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिज्हि समये राजा तण्डुलदोणस्स ओदनं तदुपियेन सूपव्यञ्जनेन भुञ्जति । एकदिवसं भुत्तपातरासो भत्तसम्मदं अविनोदेत्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा किलन्तरूपो इतो चित्तो च सम्परिवत्तति, निद्वाय अभिभूयमानोपि उज्जुक्कं निपज्झितुं असक्कोन्तो एकमन्तं निसीदि । अथ नं सत्था आह — “किं, महाराज, अविस्समित्वाव आगतोसी”ति? “आम, भन्ते, भुत्तकालतो पट्ठाय मे महादुक्खं होती”ति । अथ नं सत्था, “महाराज, अतिबहुभोजनं एवं दुक्खं होती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“मिद्धी यदा होति महग्घसो च,
निद्वायिता सम्परिवत्तसायी ।
महावराहोव निवापपुट्ठो,
पुनप्पुनं गब्भमुपेति मन्दो”ति ॥ (ध० प० ३२५) । —

इमाय गाथाय ओवदित्वा, “महाराज, भोजनं नाम मत्ताय भुज्झितुं वट्ठति । मत्तभोजिनो हि सुखं होती”ति उत्तरि ओवदन्तो इमं गाथमाह —

“मनुजस्स सदा सतीमतो,
मत्तं जानतो लब्धभोजने ।
तनुकस्स भवन्ति वेदना,
सणिकं जीरति आयुपालय”न्ति ॥ (सं० नि० १.१२४) ।

राजा गाथं उग्गण्हितुं नासक्खि, समीपे ठितं पन भागिनेय्यं, सुदस्सनं नाम माणवं “इमं गाथं उग्गण्ह, ताता”ति आह । सो तं गाथं उग्गण्हित्वा “किं करोमि, भन्ते”ति सत्थारं पुच्छि । अथ नं सत्था आह — “रज्जो भुज्जन्तस्स ओसानपिण्डकाले इमं गाथं वदेय्यासि, राजा अत्थं सल्लक्खेत्वा यं पिण्डं छट्ठेस्सति, तस्मिं पिण्डे सित्थगणनाय रज्जो भत्तपचनकाले तत्तके तण्डुले हरेय्यासी”ति । सो “साधु, भन्ते”ति सायम्पि पातोपि रज्जो भुज्जन्तस्स ओसानपिण्डकाले तं गाथं उदाहरित्वा तेन छट्ठितपिण्डे सित्थगणनाय तण्डुले हापेसि । राजापि तस्स गाथं सुत्वा सहस्सं सहस्सं दापेसि । सो अपरेन समयेन नाळिकोदनपरमताय सण्ठहित्वा सुखप्पत्तो तनुसरीरो अहोसि ।

अथेकदिवसं सत्थु सन्निकं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा आह — “भन्ते, इदानी मे सुखं जातं, मिगम्पि अस्सम्पि अनुबन्धित्वा गणहनसमत्यो जातोमि । पुब्बे मे भागिनेय्येन सद्धिं युद्धमेव होति, इदानी वजीरकुमारिं नाम धीतरं भागिनेय्यस्स दत्त्वा सो गामो तस्सायेव न्हानचुण्णमूलं कत्वा दिन्नी, तेन सद्धिं विग्गहो वूपसन्तो, इमिनापि मे कारणेन सुखमेव जातं । कुलसन्तकं राजमणिरतनं नो गेहे पुरिमदिवसे नट्टं, तम्पि इदानी हत्थपत्तं आगतं, इमिनापि मे कारणेन सुखमेव जातं । तुम्हाकं सावकेहि सद्धिं विस्सासं इच्छन्तेन जातिधीतापि नो गेहे कता, इमिनापि मे कारणेन सुखमेव जात”न्ति । सत्था “आरोग्यं नाम, महाराज, परमो लाभो, यथालब्धेन सन्तुट्ठभावसदिसम्पि धनं, विस्साससदिसो च परमा जाति, निब्बानसदिसञ्च सुखं नाम नत्थी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२०४: “आरोग्यपरमा लाभा, सन्तुट्ठिपरमं धनं ।

विस्सासपरमा जाति, निब्बानपरमं सुख”न्ति ॥

तत्थ **आरोग्यपरमा लाभा**ति अरोगभावपरमा लाभा । रोगिनो हि विज्जमानापि लाभा अलाभायेव, तस्मा अरोगस्स सब्बलाभा आगताव होन्ति । तेनेतं वुत्तं — “आरोग्यपरमा लाभा”ति । **सन्तुट्ठिपरमं धन**न्ति गिहिनो वा पब्बजितस्स वा यं अत्तना लद्धं अत्तनो सन्तकं, तेनेव तुस्सनभावो सन्तुट्ठी नाम सेसधनेहि परमं धनं । **विस्सासपरमा जाती**ति माता वा होतु पिता वा, येन सद्धिं विस्सासो नत्थि, सो अज्जातकोव । येन अज्जातकेन पन सद्धिं विस्सासो अत्थि, सो असम्बन्धोपि परमो उत्तमो जाति । तेन वुत्तं — “विस्सासपरमा जाती”ति । निब्बानसदिसं पन सुखं नाम नत्थि, तेनेवाह — **निब्बानपरमं सुख**न्ति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

पसेनदिकोसलवत्थु छट्ठं ।

७. तिस्सत्थेरवत्थु

पविवेकरसन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेसालियं विहरन्तो अज्जतरं भिक्खुं आरब्ध कथेसि ।

सत्थारा हि, “भिक्खवे, अहं इतो चतूहि मासेहि परिनिब्बायिस्सामी”ति वुत्ते सत्थु सन्निके सत्त भिक्खुसतानि सन्तासं आपज्जिंसु, खीणासवानं धम्मसंवेगो उप्पज्जि, पुथुज्जना अस्सूनि सन्धारेतुं नासक्खिंसु । भिक्खू वग्गा वग्गा हुत्वा “किं नु खो करिस्सामा”ति मन्तेन्ता विचरन्ति । अथेको तिस्सत्थेरो नाम भिक्खू “सत्था किर चतुमासच्चयेन परिनिब्बायिस्सति, अहञ्चमि अवीतरागो, सत्थरि धरमानेयेव मया अरहत्तं गण्हितुं वट्ठती”ति चतूसु इरियापथेसु एककोव विहासि । भिक्खून्

सन्तिके गमनं वा केनचि सद्धिं कथासल्लापो वा नत्थि । अथ नं भिक्खू आहंसु — “आवुसो, तिस्स तस्मा एवं करोसी”ति । सो तेसं कथं न सुणाति । ते तस्स पवत्तिं सत्थु आरोचेत्वा, “भन्ते, तुम्हेसु तिस्सत्थेरस्स सिनेहो नत्थी”ति आहंसु । सत्था तं पक्कोसापेत्वा “कस्मा तिस्स एवं अकासी”ति पुच्छित्वा तेन अत्तनो अधिप्पाये आरोचिते “साधु, तिस्सा”ति साधुकारं दत्वा, “भिक्खवे, मयि सिनेहो तिस्ससदिसोव होतु । गन्धमालादीहि पूजं करोन्तापि नेव मं पूजेन्ति, धम्मनुधम्मं पटिपज्जमानायेव पन मं पूजेन्ती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२०५: “पविवेकरसं पित्वा, रसं उपसमस्स च ।

निद्वरो होति निष्पापो, धम्मपीतिरसं पिव”न्ति ॥

तत्थ पविवेकरसन्ति पविवेकतो उप्पन्नं रसं, एकीभावसुखन्ति अत्थो । पित्वाति दुक्खपरिज्जादीनि करोन्तो आरम्मणतो सच्छिकिरियावसेन पिवित्वा । उपसमस्स चाति किलेसूपसमनिब्बानस्स च रसं पित्वा । निद्वरो होतीति तेन उभयरसपानेन खीणासवो भिक्खु अब्भन्तरे रागदरथादीनं अभावेन निद्वरो चेव निष्पापो च होति । रसं पिवन्ति नवविधलोकुत्तरधम्मवसेन उप्पन्नं पीतिरसं पिवन्तोपि निद्वरो निष्पापो च होति ।

देसनावसाने तिस्सत्थेरो अरहत्तं पापुणि, महाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

तिस्सत्थेरवत्थु सत्तमं ।

८. सक्कवत्थु

साहु दस्सनन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवगामके विहरन्तो सक्कं आरब्ध कथेसि ।

तथागतस्स हि आयुसङ्कारे विस्सट्ठे लोहितपक्खन्दिकाबाधस्स उप्पन्नभावं जत्वा सक्को देवराजा “मया सत्थु सन्तिकं गन्त्वा गिलानुपट्टानं कातुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा तिगावुतप्पमाणं अत्तभावं विजहित्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा हत्थेहि पादे परिमज्जि । अथ नं सत्था आह “को एसो”ति? “अहं, भन्ते, सक्को”ति । “कस्मा आगतोसी”ति? “तुम्हे गिलाने उपट्ठितुं, भन्ते”ति । “सक्क, देवानं मनुस्सगन्धो योजनसततो पट्टाय गले बद्धकुणपं विय होति, गच्छ त्वं, अत्थि मे गिलानुपट्टका भिक्खू”ति । “भन्ते, चतुरासीतियोजनसहस्समत्थके ठितो तुम्हाकं सीलगन्धं घायित्वा आगतो, अहमेव उपट्ठहिस्सामी”ति सो सत्थु सरीरवळञ्जनभाजनं अज्जस्स हत्थेनापि फुसितुं अदत्वा सीसेयेव ठपेत्वा नीहरन्तो मुखसङ्कोचनमत्तम्पि न अकासि, गन्धभाजनं परिहरन्तो विय अहोसि । एवं सत्थारं पटिजगित्वा सत्थु फासुककालेयेव अगमासि ।

भिक्खू कथं समुट्ठापेसुं “अहो सत्थरि सक्कस्स सिनेहो, एवरूपं नाम दिब्बसम्पत्तिं पहाय मुखसङ्कोचनमत्तम्पि अकत्वा गन्धभाजनं नीहरन्तो विय सत्थु सरीरवळञ्जनभाजनं सीसेन नीहरन्तो उपट्टानमकासी”ति । सत्था तेसं कथं सुत्वा किं वदेथ, भिक्खवे, अनच्छरियं एतं, यं सक्को देवराजा मयि सिनेहं करोति । अयं सक्को हि देवराजा मं निस्साय जरसक्कभावं विजहित्वा सोतापन्नो हुत्वा तरुणसक्कस्स भावं पत्तो, अहं हिस्स मरणभयतज्जितस्स पञ्चसिखगन्धब्बदेवपुत्तं पुरतो कत्वा आगतकाले इन्दसालगुहायं देवपरिसाय मज्झे निसिन्नस्स —

“पुच्छ वासव मं पज्झं, यं किञ्चि मनसिच्छसि ।

तस्स तस्सेव पज्जस्स, अहं अन्तं करोमि ते’ति ॥ (दी० नि० २.३५६) —

वत्वा तस्स कङ्कं विनोदेन्तो धम्मं देसेसिं । देसनावसाने चुद्धसन्नं पाणकोटीनं धम्माभिसमयो अहोसि, सक्कोपि यथानिसिन्नोव सोतापत्तिफलं पत्वा तरुणसक्को जातो । एवमस्साहं बहूपकारो । तस्स मयि सिनेहो नाम अनच्छरियो । भिक्खवे, अरियानज्झि दस्सनमपि सुखं, तेहि सद्धिं एकट्टाने सन्निवासोपि सुखो । बालेहि सद्धिं पन सब्बमेतं दुक्खन्ति वत्वा इमा गाथा अभासि —

२०६. “साहु दस्सनमरियानं, सन्निवासो सदा सुखो ।
अदस्सनेन बालानं, निच्चमेव सुखी सिया ॥

२०७. “बालसङ्गतचारी हि, दीघमद्धान सोचति ।
दुक्खो बालेहि संवासो, अमित्तेनेव सब्बदा ।
धीरो च सुखसंवासो, जातीनंव समागमो’ ॥

तस्मा हि —

२०८. “धीरञ्च पञ्चञ्च बहुस्सुतञ्च, धोरहसीलं वतवन्तमरियं ।
तं तादिसं सप्पुरिसं सुमेधं, भजेथ नक्खत्तपथं व चन्दिमा’ति ॥

तत्थ साहूति सुन्दरं भद्दकं । सन्निवासोति न केवलञ्च तेसं दस्सनमेव, तेहि सद्धिं एकट्टाने निसीदनादिभावोपि तेसं वत्तपटिवत्तं कातुं लभनभावोपि साधुयेव । बालसङ्गतचारी हीति यो बालेन सहचारी । दीघमद्धानन्ति सो बालसहायेन “एहि सन्धिच्छेदादीनि करोमा’ति वुच्चमानो तेन सद्धिं एकच्छन्दो हुत्वा तानि करोन्तो हत्थच्छेदादीनि पत्वा दीघमद्धानं सोचति । सब्बदाति यथा असिहत्येन वा अमित्तेन आसीविसादीहि वा सद्धिं एकतो वासो नाम निच्चं दुक्खो, तथेव बालेहि सद्धिन्ति अत्थो । धीरो च सुखसंवासोति एत्थ सुखो संवासो एतेनाति सुखसंवासो, पण्डितेन सद्धिं एकट्टाने संवासो सुखोति अत्थो । कथं? जातीनंव समागमोति यथापि जातीनं समागमो सुखो, एवं सुखो ।

तस्मा हीति यस्मा बालेहि सद्धिं संवासो दुक्खो, पण्डितेन सद्धिं सुखो, तस्मा हि धितिसम्पन्नं धीरञ्च, लोकियलोकुत्तरपञ्चासम्पन्नं पञ्चञ्च, आगमाधिगमसम्पन्नं बहुस्सुतञ्च, अरहत्तपापनकसङ्घाताय धुरवहनसीलताय धोरहसीलं, सीलवतेन चेव धुतङ्गवतेन च वतवन्तं, किलेसेहि आरकताय अरियं, तथारूपं सप्पुरिसं सोभनपज्जं यथा निम्मलं नक्खत्तपथसङ्घातं आकासं चन्दिमा भजति, एवं भजेथ पयिरुपासेथाति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सक्कवत्थु अट्ठमं ।

सुखवग्गवण्णना निट्ठिता ।

पन्नरसमो वग्गो ।

१६. पियवग्गो

१. तयोजनपब्बजितवत्थु

अयोगेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो तयो पब्बजिते आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किर एकस्मिं कुले मातापितॄन् एकपुत्तको अहोसि पियो मनापो । सो एकदिवसं गेहे निमन्तितानं भिक्खून् अनुमोदनं करोन्तानं धम्मकथं सुत्वा पब्बजितुकामो हुत्वा मातापितरो पब्बज्जं याचि । ते नानुजानिंसु । तस्स एतदहोसि — “अहं मातापितॄन् अपस्सन्तानयेव बहि गन्त्वा पब्बजिस्सामी”ति । अथस्स पिता बहि निक्खमन्तो “इमं रक्खेय्यासी”ति मातरं पटिच्छापेसि, माता बहि निक्खमन्ती पितरं पटिच्छापेसि । अथस्स एकदिवसं पितरि बहि गते माता “पुत्तं रक्खिस्सामी”ति एकं द्वारबाहं निस्साय एकं पादेहि उप्पीळेत्वा छमाय निसिन्ना सुत्तं कन्तति । सो “इमं वञ्चेत्वा गमिस्सामी”ति चिन्तेत्वा, “अम्म, थोकं ताव अपेहि, सरीरवलज्जं करिस्सामी”ति वत्वा ताय पादे समिज्जिते निक्खमित्वा वेगेन विहारं गन्त्वा भिक्खू उपसङ्गमित्वा “पब्बाजेथ मं, भन्ते”ति याचित्वा तेसं सन्तिके पब्बजि ।

अथस्स पिता आगन्त्वा मातरं पुच्छि — “कहं मे पुत्तो”ति? “सामि, इमस्मिं पदेसे अहोसी”ति । सो “कहं नु खो मे पुत्तो”ति ओलोकेन्तो तं अदिस्वा “विहारं गतो भविस्सती”ति विहारं गन्त्वा पुत्तं पब्बजितं दिस्वा कन्दित्वा रोदित्वा, “तात, किं मं नासेसी”ति वत्वा “मम पुत्ते पब्बजिते अहं इदानीं गेहे किं करिस्सामी”ति सयम्पि भिक्खू याचित्वा पब्बजि । अथस्स मातापि “किं नु खो मे पुत्तो च पति च चिरायन्ति, कच्चि विहारं गन्त्वा पब्बजिता”ति ते ओलोकेन्ती विहारं गन्त्वा उभोपि पब्बजिते दिस्वा “इमेसं पब्बजितकाले मम गेहेन को अत्थो”ति सयम्पि भिक्खुनिउपस्सयं गन्त्वा पब्बजि । ते पब्बजित्वापि विना भवितुं न सक्कोन्ति, विहारेपि भिक्खुनिउपस्सयेपि एकतोव निसीदित्वा सल्लपन्ता दिवसं वीतिनामेन्ति । तेन भिक्खूपि भिक्खूनियोपि उब्बाळ्हा होन्ति ।

अथेकदिवसं भिक्खू नेसं किरियं सत्थुं आरोचेसुं । सत्था ते पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर तुम्हे एवं करोथा”ति पुच्छित्वा “सच्च”न्ति वुत्ते “कस्मा एवं करोथ? न हि एस पब्बजितानं योगो”ति । “भन्ते, विना भवितुं न सक्कोमा”ति । “पब्बजितकालतो पट्ठाय एवं करणं अयुत्तं । पियानज्झि अदस्सनं, अप्पियानज्ज दस्सनं दुक्खमेव । तस्मा सत्तेसु च सङ्घारेसु च कज्जि पियं वा अप्पियं वा कातुं न वट्ठी”ति वत्वा इमा गाथा अभ्वासि —

२०९. “अयोगे युज्जमत्तानं, योगस्मिञ्च अयोजयं ।

अत्थं हित्वा पियग्गाही, पिहेतत्तानुयोगिनं ॥

२१०. “मा पियेहि समागच्छि, अप्पियेहि कुदाचनं ।

पियानं अदस्सनं दुक्खं, अप्पियानज्ज दस्सनं ॥

२११. “तस्मा पियं न कयिराथ, पियापायो हि पापको ।

गन्था तेसं न विज्जन्ति, येसं नत्थि पियाप्पिय”न्ति ॥

तत्थ अयोगेति अयुज्जितब्बे अयोनिमोमनसिकारे । वेसियागोचरादिभेदस्स हि छब्बिधस्स अगोचरस्स सेवनं इध

अयोनिमोमनसिकारो नाम, तस्मिं अयोनिमोमनसिकारे अत्तानं युज्जन्तोति अत्थो । **योगस्मिन्ति** तब्बिपरीते च योनिमोमनसिकारे अयुज्जन्तोति अत्थो । **अत्थं हित्वा**ति पब्बजितकालतो पट्ठाया अधिसीलादिसिक्खत्तयं अत्थो नाम, तं अत्थं हित्वा । **पियग्गाही**ति पच्चकामगुणसङ्घातं पियमेव गणहन्तो । **पिहेतत्तानुयोगिनन्ति** ताया पटिपत्तिया सासनतो चुतो गिहिभावं पत्वा पच्छा ये अत्तानुयोगं अनुयुत्ता सीलादीनि सम्पादेत्वा देवमनुस्सानं सन्तिका सक्कारं लभन्ति, तेसं पिहेति, “अहो वताहमि एवरूपो अस्स”न्ति इच्छतीति अत्थो ।

मा पियेहीति पियेहि सत्तेहि वा सङ्घारेहि वा कुदाचनं एकक्खणेपि न समागच्छेय्य, तथा अप्पियेहि । किं कारणा? पिया नञ्हि वियोगवसेन अदस्सनं अप्पियानञ्च उपसङ्कमनवसेन दस्सनं नाम दुक्खं । **तस्मा**ति यस्मा इदं उभयमि दुक्खं, तस्मा कञ्चि सत्तं वा सङ्घारं वा पियं नाम न करेय्य । **पियापायो ही**ति पियेहि अपायो वियोगो । **पापको**ति लामको । **गन्था तेसं न विज्जन्ती**ति येसं पियं नत्थि, तेसं अभिज्झाकायगन्थो पहीयति । येसं अप्पियं नत्थि, तेसं ब्यापादो कायगन्थो । तेसु पन द्वीसु पहीनेसु सेसगन्था पहीना होन्ति । तस्मा पियं वा अप्पियं वा न कत्तब्बन्ति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति । तेन पन तयो जना “मयं विना भवितुं न सक्कोमा”ति विब्भमित्वा गेहमेव अगमिसूति ।

तयोजनपब्बजितवत्थु पठमं ।

२. अज्जतरकुटुम्बिकवत्थु

पियतो जायतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरं कुटुम्बिकं आरब्ध कथेसि ।

सो हि अत्तनो पुत्ते कालकते पुत्तसोकाभिभूतो आळाहनं गन्त्वा रोदति, पुत्तसोकं सन्धारेतुं न सक्कोति । सत्था पच्चूसकाले लोकं वोलोकेन्तो तस्स सोतापत्तिमग्गस्सूपनिस्सयं दिस्वा पिण्डपातपटिक्कन्तो एकं पच्छासमणं गहेत्वा तस्स गेहद्वारं अगमासि । सो सत्थु आगतभावं सुत्वा “मया सद्धिं पटिसन्थारं कातुकामो भविस्सती”ति सत्थारं पवेसेत्वा गेहमज्जे आसनं पज्जापेत्वा सत्थरि निसिन्ने आगन्त्वा एकमन्तं निसीदि । अथ नं सत्था “किं नु खो, उपासक, दुक्खितोसी”ति पुच्छित्वा तेन पुत्तवियोगदुक्खे आरोचिते, “उपासक, मा चिन्तयि, इदं मरणं नाम न एकस्मिंयेव ठाने, न च एकस्सेव होति, यावता पन भवुप्पत्ति नाम अत्थि, सब्बसत्तानं होतियेव । एकसङ्घारोपि निच्चो नाम नत्थि । तस्मा ‘मरणधम्मं मतं, भिज्जनधम्मं भिन्न’न्ति योनिमो पच्चवेक्खितब्बं, न सोचितब्बं । पोराणपण्डितापि हि पुत्तस्स मतकाले ‘मरणधम्मं मतं, भिज्जनधम्मं भिन्न’न्ति सोकं अक्त्वा मरणस्सतिमेव भावयिसू”ति वत्वा, “भन्ते, के एवमकंसु, कदा च अकंसु, आचिक्खथ मे”ति याचितो तस्सत्थस्स पकासनत्थं अतीतं आहरित्वा —

“उरगोव तचं जिण्णं, हित्वा गच्छति सं तनुं ।

एवं सरीरे निब्भोगे, पेते कालकते सति ॥

“ड्हमानो न जानाति, जातीनं परिदेवितं ।

तस्मा एतं न सोचामि, गतो सो तस्स या गती”ति ॥ (जा० १.५.१९-२०) —

इमं पच्चकनिपाते **उरगजातकं** वित्थारेत्वा “एवं पुब्बे पण्डिता पियपुत्ते कालकते यथा एतरहि त्वं कम्मन्ते विस्सज्जेत्वा

निराहारो रोदन्तो विचरसि, तथा अविचरित्वा मरणस्सतिभावनाबलेन सोकं अकत्वा आहारं परिभुज्जिंसु, कम्मन्तञ्च अधिद्वहिंसु । तस्मा ‘पियपुत्तो मे कालकतो’ति मा चिन्तयि । उप्पज्जमानो हि सोको वा भयं वा पियमेव निस्साय उप्पज्जती’ति वत्वा इमं गाथमाह —

२१२. “पियतो जायती सोको, पियतो जायती भयं ।
पियतो विप्पमुत्तस्स, नत्थि सोको कुतो भय’न्ति ॥

तत्थ पियतोति वट्टमूलको हि सोको वा भयं वा उप्पज्जमानं पियमेव सत्तं वा सङ्खारं वा निस्साय उप्पज्जति, ततो पन विप्पमुत्तस्स उभयम्पेतं नत्थीति अत्थो ।

देसनावसाने कुटुम्बिको सोतापत्तिफले पतिद्वहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अज्जरकुटुम्बिकवत्थु दुतियं ।

३. विसाखावत्थु

पेमतो जायतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो विसाखं उपासिकं आरब्ध कथेसि ।

सा किर पुत्तस्स धीतरं सुदत्तं नाम कुमारिकं अत्तनो ठाने ठपेत्वा गेहे भिक्खुसङ्घस्स वेय्यावच्चं कारेसि । सा अपरेन समयेन कालमकासि । सा तस्सा सरीरनिक्खेपं कारेत्वा सोकं सन्धारेतुं असक्कोन्ती दुक्खिनी दुम्मना सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । अथ नं सत्था “किं नु खो त्वं, विसाखे, दुक्खिनी दुम्मना अस्सुमुखा रोदमाना निसिन्ना”ति आह । सा तमत्थं आरोचेत्वा “पिया मे, भन्ते, सा कुमारिका वत्तसम्पन्ना, इदानी तथारूपं न पस्सामी”ति आह । “कित्तका पन, विसाखे, सावत्थियं मनुस्सा”ति? “भन्ते, तुम्हेहियेव मे कथितं सत्त जनकोटियो”ति । “सचे पनायं एत्तको जनो तव नत्ताय सदिसो भवेय्य, इच्छेय्यासि न”न्ति? “आम, भन्ते”ति । “कति पन जना सावत्थियं देवसिकं कालं करोन्ती”ति? “बहू, भन्ते”ति । “ननु एवं, भन्ते, तव असोचनकालो न भवेय्य, रत्तिन्दिवं रोदन्तीयेव विचरेय्यासी”ति । “होतु, भन्ते, जातं मया”ति । अथ नं सत्था “तेन हि मा सोचि, सोको वा भयं वा पेमतोव जायती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२१३. “पेमतो जायती सोको, पेमतो जायती भयं ।
पेमतो विप्पमुत्तस्स, नत्थि सोको कुतो भय’न्ति ॥

तत्थ पेमतोति पुत्तधीतादीसु कतं पेममेव निस्साय सोको जायतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

विसाखावत्थु ततियं ।

४. लिच्छवीवत्थु

रतिया जायतीति इमं धम्मदेसनं सत्था वेसालिं निस्साय कूटागारसालायं विहरन्तो लिच्छवी आरब्ध कथेसि ।

ते किर एकस्मिं छणदिवसे अज्जमज्जं असदिसेहि अलङ्कारेहि अलङ्कुरित्वा उय्यानगमनत्थाय नगरा निक्खमिंसु। सत्था पिण्डाय पविसन्तो ते दिस्वा भिक्खू आमन्तेसि – “पस्सथ, भिक्खवे, लिच्छवयो, येहि देवा तावतिंसा न दिट्ठपुब्बा, ते इमे ओलोकेन्तू”ति वत्वा नगरं पाविसि। तेपि उय्यानं गच्छन्ता एकं नगरसोभिनिं इत्थिं आदाय गन्त्वा तं निस्साय इस्साभिभूता अज्जमज्जं पहरित्वा लोहितं नदिं विय पवत्तयिंसु। अथ ने मज्जेनादाय उक्खिपित्वा आगमंसु। सत्थापि कतभत्तकिच्चो नगरा निक्खमि। भिक्खूपि लिच्छवयो तथा नीयमाने दिस्वा सत्थारं आहंसु – “भन्ते, लिच्छविराजानो पातोव अलङ्कृतपटियत्ता देवा विय नगरा निक्खमित्वा इदानि एकं इत्थिं निस्साय इमं ब्यसनं पत्ता”ति। सत्था, “भिक्खवे, सोको वा भयं वा उप्पज्जमानं रतिं निस्साय उप्पज्जतियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह –

२१४: “रतिया जायती सोको, रतिया जायती भयं।

रतिया विप्पमुत्तस्स, नत्थि सोको कुतो भय”न्ति॥

तत्थ रतियाति पञ्चकामगुणरतितो, तं निस्सायाति अत्थो।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति।

लिच्छवीवत्थु चतुत्थं।

५. अनित्थिगन्धकुमारवत्थु

कामतोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अनित्थिगन्धकुमारं नाम आरब्भ कथेसि।

सो किर ब्रह्मलोका चतुसत्तो सावत्थियं महाभोगकुले निब्बत्तो जातदिवसतो पट्टाय इत्थिसमीपं उपगन्तुं न इच्छति, इत्थिया गह्ममानो रोदति। वत्थचुम्बटकेन नं गहेत्वा थज्जं पायेन्ति। सो वयप्पत्तो मातापितूहि, “तात, आवाहं ते करिस्सामा”ति वुत्ते “न मे इत्थिया अत्थो”ति पटिक्खिपित्वा पुनप्पुनं याचियमानो पञ्चसते सुवण्णकारे पक्कोसापेत्वा रत्तसुवण्णनिक्खसहस्सं दापेत्वा अतिविय पासादिकं घनकोट्टिमं इत्थिरूपं कारेत्वा पुन मातापितूहि, “तात, तयि आवाहं अकरोन्ते कुलवंसो न पतिट्ठहिस्सति, कुमारिकं ते आनेस्सामा”ति वुत्ते “तेन हि सचे मे एवरूपं कुमारिकं आनेस्सथ, करिस्सामि वो वचन”न्ति तं सुवण्णरूपकं दस्सेति। अथस्स मातापितरो अभिज्जाते ब्राह्मणे पक्कोसापेत्वा “अम्हाकं पुत्तो महापुज्जो, अवस्सं इमिना सद्धिं कतपुज्जा कुमारिका भविस्सति, गच्छथ इमं सुवण्णरूपकं गहेत्वा एवरूपं कुमारिकं आहरथा”ति पहिणिंसु। ते “साधू”ति चारिकं चरन्ता मदरुद्धे सागलनगरं गता। तस्मिज्च नगरे एका सोळसवस्सुद्देसिका अभिरूपा कुमारिका अहोसि, तं मातापितरो सत्तभूमिकस्स पासादस्सूपरिमतले परिवासेसुं। तेपि खो ब्राह्मणा “सचे इध एवरूपा कुमारिका भविस्सति, इमं दिस्वा ‘अयं असुकस्स कुलस्स धीता विय अभिरूपा’ति वक्खन्ती”ति तं सुवण्णरूपकं तित्थमग्गे ठपेत्वा एकमन्तं निसीदिसु।

अथस्स कुमारिकाय धाती तं कुमारिकं न्हापेत्वा सयम्पि न्हायितुकामा हुत्वा तित्थं आगता तं रूपकं दिस्वा “धीता मे”ति सज्जाय “दुब्बिनीतासि, इदानेवाहं न्हापेत्वा निक्खन्ता, त्वं मया पुरेतरं इधागतासी”ति हत्थेन पहरित्वा थद्धभावज्जेव निब्बिकारतज्ज जत्वा “अहं मे, धीताति सज्जमकासिं, किं नामेत”न्ति आह। अथ नं ते ब्राह्मणा “एवरूपा ते, अम्म, धीता”ति पुच्छिंसु। अयं मम धीतु सन्तिके किं अघतीति? तेन हि ते धीतरं अम्हाकं दस्सेहीति। सा तेहि सद्धिं

गेहं गन्त्वा सामिकानं आरोचेसि । ते ब्राह्मणेहि सद्धिं कतपटिसम्मोदना धीतरं ओतारेत्वा हेट्टापासादे सुवण्णरूपकस्स सन्तिके ठपेसुं । सुवण्णरूपकं निष्पभं अहोसि, कुमारिका सप्पभा अहोसि । ब्राह्मणा तं तेसं दत्त्वा कुमारिकं पटिच्छापेत्वा गन्त्वा अनित्थिगन्धकुमारस्स मातापितूनं आरोचयिंसु । ते तुट्ठमानसा “गच्छथ, नं सीघं आनेथा”ति महन्तेन सक्कारेन पहिणिसु ।

कुमारोपि तं पवत्तिं सुत्वा “कञ्चनरूपतोपि किर अभिरूपतरा दारिका अत्थी”ति सवनवसेनेव सिनेहं उप्पादेत्वा “सीघं आनेन्तू”ति आह । सापि खो यानं आरोपेत्वा आनीयमाना अतिसुखुमालताय यानुग्घातेन समुप्पादितवातरोगा अन्तरामग्गेयेव कालमकासि । कुमारोपि “आगता”ति निरन्तरं पुच्छति, तस्स अतिसिनेहेन पुच्छन्तस्स सहसाव अनारोचेत्वा कतिपाहं विक्खेपं कत्वा तमत्थं आरोचयिंसु । सो “तथारूपाय नाम इत्थिया सद्धिं समागमं नालत्थ”न्ति उप्पन्नदोमनस्सो पब्बतेन विय सोकदुक्खेन अज्झोत्थटो अहोसि । सत्था तस्सूपनिस्सयं दिस्वा पिण्डाय चरन्तो तं गेहद्वारं अगमासि । अथस्स मातापितरो सत्थारं अन्तोगेहं पवेसेत्वा सक्कच्चं परिविसिंसु । सत्था भत्तकिच्चावसाने “कहं अनित्थिगन्धकुमारो”ति पुच्छि । “एसो, भन्ते, आहारूपच्छेदं कत्वा अन्तोगब्भे निसिन्नो”ति । “पक्कोसथ न”न्ति । सो आगन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । सत्था “किं नु खो, कुमार, बलवसोको उप्पन्नो”ति वुत्ते, “आम, भन्ते, एवरूपा नाम इत्थी अन्तरामग्गे कालकता”ति सुत्वा बलवसोको उप्पन्नो, भत्तम्पि मे नच्छादेती”ति । अथ नं सत्था “जानासि पन त्वं, कुमार, किं ते निस्साय सोको उप्पन्नो”ति? “न जानामि, भन्ते”ति । “कामं निस्साय, कुमार, बलवसोको उप्पन्नो, सोको वा भयं वा कामं निस्साय उप्पज्जती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२१५. “कामतो जायती सोको, कामतो जायती भयं ।

कामतो विप्पमुत्तस्स, नत्थि सोको कुतो भय”न्ति ॥

तत्थ **कामतो**ति वत्थुकामकिलेसकामतो, दुविधम्पेतं कामं निस्सायाति अत्थो ।

देसनावसाने अनित्थिगन्धकुमारो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि ।

अनित्थिगन्धकुमारवत्थु पञ्चमं ।

६. अञ्जतरब्राह्मणवत्थु

तण्हाय जायतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अञ्जतरं ब्राह्मणं आरब्ध कथेसि ।

सो किर मिच्छादिट्ठिको एकदिवसं नदीतीरं गन्त्वा खेत्तं सोधेति । सत्था तस्स उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा तस्स सन्तिकं अगमासि । सो सत्थारं दिस्वापि सामीचिकम्मं अकत्वा तुण्ही अहोसि । अथ नं सत्था पुरेतरं आलपित्वा, “ब्राह्मण, किं करोसी”ति आह । “खेत्तं, भो गोतम, सोधेमी”ति । सत्था एत्तकमेव वत्वा गतो । पुनदिवसेपि तस्स खेत्तं कसितुं आगतस्स सन्तिकं गन्त्वा, “ब्राह्मण, किं करोसी”ति पुच्छित्वा “खेत्तं कसामि, भो गोतम”ति सुत्वा पक्कामि । पुनदिवसादीसुपि तथेव गन्त्वा पुच्छित्वा, “भो गोतम, खेत्तं वपामि निद्धेमि रक्खामी”ति सुत्वा पक्कामि । अथ नं एकदिवसं ब्राह्मणो आह — “भो गोतम, त्वं मम खेत्तसोधनदिवसतो पट्टाय आगतो । सचे मे सस्सं सम्पज्जिस्सति, तुहम्पि संविभागं करिस्सामि, तुहं अदत्त्वा सयं न खादिस्सामि, इतो दानि पट्टाय त्वं मम सहायो”ति ।

अथस्स अपरेन समयेन सस्सं सम्पज्जि, तस्स “सम्पन्नं मे सस्सं, स्वे दानि लायापेस्सामी”ति लायनत्थं कत्तब्बकिच्चस्स रत्तिं महामेघो वस्सित्वा सब्बं सस्सं हरि, खेत्तं तच्छेत्वा ठपितसदिसं अहोसि । सत्था पन पठमदिवसंयेव “तं सस्सं न सम्पज्जिस्सती”ति अज्जासि । ब्राह्मणो पातोव “खेत्तं ओलोकेस्सामी”ति गतो तुच्छं खेत्तं दिस्वा उप्पन्नबलवसोको चिन्तेसि — “समणो गोतमो मम खेत्तसोधनकालतो पट्ठाया आगतो, अहम्पि नं ‘इमस्मिं सस्से निप्फन्ने तुहम्पि संविभागं करिस्सामि, तुहं अदत्त्वा सयं न खादिस्सामि, इतो पट्ठाया दानि त्वं मम सहायो”ति अवचं । सोपि मे मनोरथो मत्थकं न पापुणी”ति आहारूपच्छेदं कत्वा मज्जके निपज्जि । अथस्स सत्था गेहद्वारं अगमासि । सो सत्थु आगमनं सुत्वा “सहायं मे आनेत्वा इध निसीदापेथा”ति आह । परिजनो तथा अकासि । सत्था निसीदित्वा “कहं ब्राह्मणो”ति पुच्छित्वा “गम्भे निपन्नो”ति वुत्ते “पक्कोसथ न”न्ति पक्कोसापेत्वा आगन्त्वा एकमन्तं निसिन्नं आह “किं, ब्राह्मणा”ति? भो गोतम, तुम्हे मम खेत्तसोधनदिवसतो पट्ठाया आगता, अहम्पि “सस्से निप्फन्ने तुम्हाकं संविभागं करिस्सामी”ति अवचं । सो मे मनोरथो अनिप्फन्नो, तेन मे सोको उप्पन्नो, भत्तम्पि मे नच्छादेतीति । अथ नं सत्था “जानासि पन, ब्राह्मण, किं ते निस्साय सोको उप्पन्नो”ति पुच्छित्वा “न जानामि, भो गोतम, त्वं पन जानासी”ति वुत्ते, “आम, ब्राह्मण, उप्पज्जमानो सोको वा भयं वा तण्हं निस्साय उप्पज्जती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२१६. “तण्हाय जायती सोको, तण्हाय जायती भयं ।
तण्हाय विप्पमुत्तस्स, नत्थि सोको कुतो भय”न्ति ॥

तत्थ तण्हायाति छद्धारिकाय तण्हाय, एतं तण्हं निस्साय उप्पज्जतीति अत्थो ।

देसनावसाने ब्राह्मणो सोतापत्तिफले पतिट्ठहीति ।

अज्जतरब्राह्मणवत्थु छट्ठं ।

७. पञ्चसतदारकवत्थु

सीलदस्सनसम्पन्नन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो अन्तरामग्गे पञ्चसतदारके आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसज्झि सत्था असीतिमहाथेरेहि सद्धिं पञ्चसतभिक्षुपरिवारो राजगहं पिण्डाय पविसन्तो एकस्मिं छणदिवसे पञ्चसते दारके पूवपच्छियो उक्खिपापेत्वा नगरा निक्खम्म उय्यानं गच्छन्ते अद्दस । तेपि सत्थारं वन्दित्वा पक्कमिंसु, ते एकं भिक्षुम्पि “पूवं गण्ठथा”ति न वदिंसु । सत्था तेसं गतकाले भिक्षू आह — “खादिस्सथ, भिक्षवे, पूवे”ति । “कहं भन्ते, पूवा”ति? “किं न पस्सथ ते दारके पूवपच्छियो उक्खिपापेत्वा अतिक्कन्ते”ति? “भन्ते, एवरूपा नाम दारका कस्सचि पूवं न देन्ती”ति । “भिक्षवे, किञ्चापि एते मं वा तुम्हे वा पूवेहि न निमन्तयिंसु, पूवसामिको पन भिक्षु पच्छतो आगच्छति, पूवे खादित्वाव गन्तुं वट्ठती”ति । बुद्धानज्झि एकपुगलेपि इस्सा वा दोसो वा नत्थि, तस्मा इमं वत्वा भिक्षुसङ्घं आदाय एकस्मिं रुक्खमूले छायाय निसीदि । दारका महाकस्सपत्थेरं पच्छतो आगच्छन्तं दिस्वा उप्पन्नसिनेहा पीतिवेगेन परिपुण्णसरीरा हुत्वा पच्छियो ओतारेत्वा थेरं पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा पूवे पच्छीहि सद्धियेव उक्खिपित्वा “गण्ठथ, भन्ते”ति थेरं वदिंसु । अथ ने थेरो आह — “एस सत्था भिक्षुसङ्घं गहेत्वा रुक्खमूले निसिन्नो, तुम्हाकं देय्यधम्मं आदाय गन्त्वा भिक्षुसङ्घस्स संविभागं करोथा”ति । ते “साधु, भन्ते”ति निवत्तित्वा थेरेन सद्धियेव गन्त्वा पूवे दत्त्वा ओलोकयमाना एकमन्ते ठत्वा परिभोगावसाने उदकं अदंसु । भिक्षू उज्झायिंसु “दारकेहि मुखोलोकनेन भिक्षा दिन्ना,

सम्मासम्बुद्धं वा महाथेरे वा पूवेहि अनापुच्छित्वा महाकस्सपत्थेरं दिस्वा पच्छीहि सद्धियेव आदाय आगमिंसू”ति । सत्था तेसं कथं सुत्वा, “भिक्षवे, मम पुत्तेन महाकस्सपेन सदिसो भिक्षु देवमनुस्सानं पियो होति, ते च तस्स चतुपच्चयेन पूजं करोन्तियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२१७. “सीलदस्सनसम्पन्नं, धम्मद्वं सच्चवेदिनं ।

अत्तनो कम्म कुब्बानं, तं जनो कुरुते पिय”न्ति ॥

तत्थ सीलदस्सनसम्पन्नन्ति चतुपारिसुद्धिसीलेन चेव मग्गफलसम्पयुत्तेन च सम्मादस्सनेन सम्पन्नं । धम्मद्वन्ति नवविधलोकुत्तरधम्मे ठितं, सच्छिकतलोकुत्तरधम्मन्ति अत्थो । सच्चवेदिनन्ति चतुन्नं सच्चानं सोळसहाकारेहि सच्छिकतत्ता सच्चजाणेन सच्चवेदिनं । अत्तनो कम्म कुब्बानन्ति अत्तनो कम्मं नाम तिस्सो सिक्खा, ता पूरयमानन्ति अत्थो । तं जनोति तं पुग्गलं लोकियमहाजनो पियं करोति, दडुकामो वन्दितुकामो पच्चयेन पूजेतुकामो होतियेवाति अत्थो ।

देसनावसाने सब्बेपि ते दारका सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसूति ।

पच्चसतदारकवत्थु सत्तमं ।

८. एकअनागामित्थेरवत्थु

छन्दजातोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं अनागामित्थेरं आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसज्झि तं थेरं सद्धिविहारिका पुच्छिंसु — “अत्थि पन वो, भन्ते, विसेसाधिगमो”ति । थेरो “अनागामिफलं नाम गहट्ठापि पापुणन्ति, अरहत्तं पत्तकालेयेव तेहि सद्धि कथेस्सामी”ति हरायमानो किञ्चि अकथेत्वाव कालकतो सुद्धावासदेवलोके निब्बत्ति । अथस्स सद्धिविहारिका रोदित्वा परिदेवित्वा सत्थु सन्निकं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा रोदन्ताव एकमन्तं निसीदिंसु । अथ ने सत्था “किं, भिक्षवे, रोदथा”ति आह । “उपज्झायो नो, भन्ते, कालकतो”ति । “होतु, भिक्षवे, मा चिन्तयित्थ, धुवधम्मो नामेसो”ति? “आम, भन्ते, मयम्पि जानाम, अपिच मयं उपज्झायं विसेसाधिगमं पुच्छिम्हा, सो किञ्चि अकथेत्वाव कालकतो, तेनम्ह दुक्खिता”ति । सत्था, “भिक्षवे, मा चिन्तयित्थ, उपज्झायेन वो अनागामिफलं पत्तं, सो गिहीपेतं पापुणन्ति, अरहत्तं पत्ताव नेसं कथेस्सामी”ति हरायन्तो तुम्हाकं किञ्चि अकथेत्वा कालं कत्वा सुद्धावासे निब्बत्तो, अस्सासथ, भिक्षवे, उपज्झायो वो कामेसु अप्पटिबद्धचित्तं पत्तो”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२१८. “छन्दजातो अनक्खाते, मनसा च फुटो सिया ।

कामेसु च अप्पटिबद्धचित्तो, उद्धंसोतोति वुच्चती”ति ॥

तत्थ छन्दजातोति कत्तुकामतावसेन जातछन्दो उस्साहपत्तो । अनक्खातेति निब्बाने । तज्झि “असुकेन कतं वा नीलादीसु एवरूपं वा”ति अवत्तब्बताय अनक्खातं नाम । मनसा च फुटो सियाति हेट्ठिमेहि तीहि मग्गफलचित्तेहि फुटो पूरितो भवेय्य । अप्पटिबद्धचित्तोति अनागामिमग्गवसेन कामेसु अप्पटिबद्धचित्तो । उद्धंसोतोति एवरूपो भिक्षु अविहेसु निब्बत्तित्वा ततो पट्टाय पटिसन्धिवसेन अकनिट्ठं गच्छन्तो उद्धंसोतोति वुच्चति, तादिसो वो उपज्झायोति अत्थो ।

देसनावसाने ते भिक्षू अरहत्तफले पतिट्ठहिंसु, महाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

एकअनागामित्थेरवत्थु अट्ठमं ।

९. नन्दियवत्थु

चिरप्पवासिन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था इसिपतने विहरन्तो नन्दियं आरब्ध कथेसि ।

बाराणसियं किर सद्धासम्पन्नस्स कुलस्स नन्दियो नाम पुत्तो अहोसि, सो मातापितूनं अनुरूपो सद्धासम्पन्नो सङ्खुपट्टाको अहोसि । अथस्स मातापितरो वयप्पत्तकाले सम्मुखगेहतो मातुलधीतरं रेवतिं नाम आनेतुकामा अहेसुं । सा पन अस्सद्धा अदानसीला, नन्दियो तं न इच्छि । अथस्स माता रेवतिं आह — “अम्म, त्वं इमस्मिं गेहे भिक्खुसङ्घस्स निसज्जनट्टानं उपलिम्पित्वा आसनानि पज्जापेहि, आधारके ठपेहि, भिक्खूनं आगतकाले पत्तं गहेत्वा निसीदापेत्वा धम्मकरणेन पानीयं परिस्सावेत्वा भुत्तकाले पत्ते धोव, एवं मे पुत्तस्स आराधिता भविस्ससी”ति । सा तथा अकासि । अथ नं “ओवादक्खमा जाता”ति पुत्तस्स आरोचेत्वा तेन साधूति सम्पटिच्छिते दिवसं ठपेत्वा आवाहं करिंसु ।

अथ नं नन्दियो आह — “सचे भिक्खुसङ्घञ्च मातापितरो च मे उपट्ठहिस्ससि, एवं इमस्मिं गेहे वसितुं लभिस्ससि, अप्पमत्ता होही”ति । सा “साधू”ति पटिस्सुणित्वा कतिपाहं सद्धा विय हुत्वा भत्तारं उपट्ठहन्ती द्वे पुत्ते विजायि । नन्दियस्सापि मातापितरो कालमकंसु, गेहे सब्बिस्सरियं तस्सायेव अहोसि । नन्दियोपि मातापितूनं कालकिरियतो पट्टाय महादानपति हुत्वा भिक्खुसङ्घस्स दानं पट्टपेसि । कपणद्धिकादीनम्पि गेहद्वारे पाकवत्तं पट्टपेसि । सो अपरभागे सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा आवासदाने आनिसंसं सल्लक्खेत्वा इसिपतने महाविहारे चतूहि गम्भेहि पटिमण्डितं चतुसालं कारेत्वा मज्जपीठादीनि अत्थरापेत्वा तं आवासं निव्यादेन्तो बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दानं दत्वा तथागतस्स दक्खिणोदकं अदासि । सत्थु हत्थे दक्खिणोदकपट्टिदानेन सद्धियेव तावतिसदेवलोके सब्बदिसासु द्वादसयोजनिको उद्धं योजनसतुब्बेधो सत्तरतनमयो नारीगणसम्पन्नो दिब्बपासादो उगगच्छि ।

अथेकदिवसे महामोगल्लानत्थेरो देवचारिकं गन्त्वा तस्स पासादस्स अविदूरे ठितो अत्तनो सन्तिके आगते देवपुत्ते पुच्छि — “कस्सेसो अच्छरागणपरिवुतो दिब्बपासादो निब्बत्तो”ति । अथस्स देवपुत्ता विमानसामिकं आचिक्खन्ता आहंसु — “भन्ते, येन नन्दियेन नाम गहपतिपुत्तेन इसिपतने सत्थु विहारं कारेत्वा दिन्नो, तस्सत्थाय एतं विमानं निब्बत्त”न्ति । अच्छरासङ्घोपि नं दिस्वा पासादतो ओरोहित्वा आह — “भन्ते, मयं ‘नन्दियस्स परिचारिका भविस्सामा’ति इध निब्बत्ता, तं पन अपस्सन्ती अतिविय उक्कण्ठितम्हा, मत्तिकपातिं भिन्दित्वा सुवण्णपातिगहणं विय मनुस्ससम्पत्तिं जहित्वा दिब्बसम्पत्तिगहणं, इधागमनत्थाय नं वदेय्याथा”ति । थेरो ततो आगन्त्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा पुच्छि — “निब्बत्तति नु खो, भन्ते, मनुस्सलोके ठितानंयेव कतकल्याणानं दिब्बसम्पत्ती”ति । “मोगल्लान, ननु ते देवलोके नन्दियस्स निब्बत्ता दिब्बसम्पत्ति सामं दिट्ठा, कस्मा मं पुच्छसी”ति । “एवं, भन्ते, निब्बत्तती”ति ।

अथ नं सत्था “मोगल्लानं किं नामेतं कथेसि । यथा हि चिरप्पवुट्ठं पुत्तं वा भातरं वा विप्पवासतो आगच्छन्तं गामद्वारे ठितो कोचिदेव दिस्वा वेगेन गेहं आगन्त्वा ‘असुको नाम आगतो’ति आरोचेय्य, अथस्स जातका हट्ठपहट्ठा वेगेन निक्खमित्वा ‘आगतोसि, तात, अरोगोसि, ताता’ति तं अभिनन्देय्युं, एवमेव इध कतकल्याणं इत्थिं वा पुरिसं वा इमं लोकं जहित्वा परलोकं गतं दसविधं दिब्बपण्णाकारं आदाय ‘अहं पुरतो, अहं पुरतो’ति पच्चुगन्त्वा देवता अभिनन्दन्ती”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

२१९. “चिरप्पवासिं पुरिसं, दूरतो सोत्थिमागतं ।
जातिमिक्खा सुहज्जा च, अभिनन्दन्ति आगतं ॥

२२०. “तथेव कतपुज्जम्पि, अस्मा लोका परं गतं ।
पुज्जानि पटिगणहन्ति, पियं जातीव आगतं”न्ति ॥

तत्थ चिरप्पवासिन्ति चिरप्पवुट्ठं । दूरतो सोत्थिमागतन्ति वणिज्जं वा राजपोरिसं वा कत्वा लद्धलाभं निष्फन्नसम्पत्तिं अनुपद्वेन दूरद्वानतो आगतं । जातिमिक्खा सुहज्जा चाति कुलसम्बन्धवसेन जाती च सन्दिद्धादिभावेन मिक्खा च सुहृदयभावेन सुहज्जा च । अभिनन्दन्ति आगतन्ति नं दिस्वा आगतन्ति वचनमत्तेन वा अज्जलिकरणमत्तेन वा गेहसम्पत्तं पन नानप्पकारपण्णाकाराभिहरणवसेन अभिनन्दन्ति । तथेवाति तेनेवाकारेण कतपुज्जम्पि पुग्गलं इमस्मा लोका परलोकं गतं दिब्बं आयुवण्णसुखयसआधिपतेय्यं, दिब्बं रूपसद्गन्धरसफोडुब्बन्ति इमं दसविधं पण्णाकारं आदाय मातापितुद्वाने ठितानि पुज्जानि अभिनन्दन्तानि पटिगणहन्ति । पियं जातीवाति इधलोके पियजातकं आगतं सेसजातका वियाति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

नन्दियवत्थु नवमं ।

पियवग्गवण्णना निड्डिता ।

सोळसमो वग्गो ।

१७. कोधवग्गो

१. रोहिनीखत्तियकज्जावत्थु

कोधं जहेति इमं धम्मदेसनं सत्था निग्रोधारामे विहरन्तो रोहिनिं नाम खत्तियकज्जं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिं किर समये आयस्मा अनुरुद्धो पच्चसतेहि भिक्खूहि सद्धिं कपिलवत्थुं अगमासि । अथस्स जातका “थेरो आगतो”ति सुत्वा थेरस्स सन्तिकं अगमंसु ठपेत्वा रोहिनिं नाम थेरस्स भगिनिं । थेरो जातके पुच्छि “कहं, रोहिनी”ति? “गेहे, भन्ते”ति । “कस्मा इध नागता”ति? “सरीरे तस्सा छविरोगो उप्पन्नोति लज्जाय नागता, भन्ते”ति । थेरो “पक्कोसथ न”न्ति पक्कोसापेत्वा पटकज्चुकं पटिमुज्जित्वा आगतं एवमाह — “रोहिनि, कस्मा नागतासी”ति? “सरीरे मे, भन्ते, छविरोगो उप्पन्नो, तस्मा लज्जाय नागतामी”ति । “किं पन ते पुज्जं कातुं न वट्ठती”ति? “किं करोमि, भन्ते”ति? “आसनसालं कारेही”ति । “किं गहेत्वा”ति? “किं ते पसाधनभण्डकं नत्थी”ति? “अत्थि, भन्ते”ति । “किं मूल”न्ति? “दससहस्समूलं भविस्सती”ति । “तेन हि तं विस्सज्जेत्वा आसनसालं कारेही”ति । “को मे, भन्ते, कारेस्सती”ति? थेरो समीपे ठितजातके ओलोकेत्वा “तुम्हाकं भारो होतू”ति आह । “तुम्हे पन, भन्ते, किं करिस्सथा”ति? “अहम्पि इधेव भविस्सामी”ति । “तेन हि एतिस्सा दब्बसम्भारे आहरथा”ति । ते “साधु, भन्ते”ति आहरिंसु ।

थेरो आसनसालं संविदहन्तो रोहिणिं आह — “द्विभूमिकं आसनसालं कारेत्वा उपरि पदरानं दिन्नकालतो पट्टाय हेट्ठासालं निबद्धं सम्मज्जित्वा आसनानि पञ्जापेहि, निबद्धं पानीयघटे उपट्टापेही”ति । सा “साधु, भन्ते”ति पसाधनभण्डकं विस्सज्जेत्वा द्विभूमिकआसनसालं कारेत्वा उपरि पदरानं दिन्नकालतो पट्टाय हेट्ठासालं सम्मज्जनादीनि अकासि । निबद्धं भिक्खुं निसीदन्ति । अथस्सा आसनसालं सम्मज्जन्तियाव छविरोगो मिलायि । सा आसनसालाय निट्ठिताय बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निमन्तेत्वा आसनसालं पूरेत्वा निसिन्नस्स बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स पणीतं खादनीयं भोजनीयं अदासि । सत्था कतभत्तकिच्चो “कस्सेतं दान”न्ति पुच्छि । “भगिनिया मे, भन्ते, रोहिनिया”ति । “सा पन कह”न्ति? “गेहे, भन्ते”ति । “पक्कोसथ न”न्ति? सा आगन्तुं न इच्छि । अथ नं सत्था अनिच्छमानम्पि पक्कोसापेसियेव । आगन्त्वा च पन वन्दित्वा निसिन्नं आह — “रोहिनि, कस्मा नागमित्था”ति? “सरीरे मे, भन्ते, छविरोगो अत्थि, तेन लज्जमाना नागताम्ही”ति । “जानासि पन किं ते निस्साय एस उप्पन्नो”ति? “न जानामि, भन्ते”ति । “तव कोधं निस्साय उप्पन्नो एसो”ति । “किं पन मे, भन्ते, कत”न्ति? “तेन हि सुणाही”ति । अथस्सा सत्था अतीतं आहरि ।

अतीते बाराणसिरज्जो अग्गमहेसी एकस्सा रज्जो नाटकित्थिया आघातं बन्धित्वा “दुक्खमस्सा उप्पादेस्सामी”ति चिन्तेत्वा महाकच्छुफलानि आहरापेत्वा तं नाटकित्थिं अत्तनो सन्तिकं पक्कोसापेत्वा यथा सा न जानाति, एवमस्सा सयने चेव पावारकोजवादीनञ्च अन्तरेसु कच्छुचुण्णानि ठपापेसि, केळिं कुरुमाना विय तस्सा सरीरेपि ओकिरि । तं खणंयेव तस्सा सरीरं उप्पक्कुप्पक्कं गण्डागण्डजातं अहोसि । सा कण्डुवन्ती गन्त्वा सयने निपज्जि, तत्रापिस्सा कच्छुचुण्णेहि खादियमानाय खरतरा वेदना उप्पज्जि । तदा अग्गमहेसी रोहिनी अहोसीति ।

सत्था इमं अतीतं आहरित्वा, “रोहिनि, तदा तयावेतं कम्मं कतं । अप्पमत्तकोपि हि कोधो वा इस्सा वा कातुं न युत्तरूपो एवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२२१. “कोधं जहे विप्पजहेय्य मानं,
संयोजनं सब्बमतिकमेय्य ।
तं नामरूपस्मिमसज्जमानं,
अकिञ्चनं नानुपतन्ति दुक्खा”ति ॥

तत्थ कोधन्ति सब्बाकारम्पि कोधं नवविधम्पि मानं जहेय्य । संयोजनन्ति कामरागसंयोजनादिकं दसविधम्पि सब्बसंयोजनं अतिकमेय्य । असज्जमानन्ति अलग्गमानं । यो हि “मम रूपं मम वेदना”ति आदिना नयेन नामरूपं पटिगण्हाति, तस्मिञ्च भिज्जमाने सोचति विहज्जति, अयं नामरूपस्मिं सज्जति नाम । एवं अगगणहन्तो अविहज्जन्तो न सज्जति नाम । तं पुगलं एवं असज्जमानं रागादीनं अभावेन अकिञ्चनं दुक्खा नाम नानुपतन्तीति अत्थो । देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति । रोहिनीपि सोतापत्तिफले पतिट्ठिता, तद्ध्णञ्जेवस्सा सरीरं सुवण्णवण्णं अहोसि ।

सा ततो चुता तावतिसंभवने चतुन्नं देवपुत्तानं सीमन्तरे निब्बत्तित्वा पासादिका रूपसोभगगप्पत्ता अहोसि । चत्तारोपि देवपुत्ता तं दिस्वा उप्पन्नसिनेहा हुत्वा “मम सीमाय अन्तो निब्बत्ता, मम सीमाय अन्तो निब्बत्ता”ति विवदन्ता सक्कस्स देवरज्जो सन्तिकं गन्त्वा, “देव, इमं नो निस्साय अट्ठो उप्पन्नो, तं विनिच्छिनाथा”ति आहंसु । सक्कोपि तं ओलोकेत्वाव उप्पन्नसिनेहो हुत्वा एवमाह — “इमाय वो दिट्ठकालतो पट्टाय कथं चित्तानि उप्पन्नानी”ति । अथेको आह — “मम ताव उप्पन्नचित्तं सङ्गामभेरि विय सन्निसीदितुं नासक्खी”ति । दुतियो “मम चित्तं पब्बतनदी विय सीधं पवत्तितियेवा”ति । ततियो “मम इमिस्सा दिट्ठकालतो पट्टाय कक्कटस्स विय अक्खीनि निक्खमिंसू”ति । चतुत्थो “मम चित्तं चेतिये उस्सापितधजो

विय निच्चलं ठातुं नासक्खी”ति । अथ ने सक्को आह — “ताता, तुम्हाकं ताव चित्तानि पसय्हरूपानि, अहं पन इमं लभन्तो जीविस्सामि, अलभन्तस्स मे मरणं भविस्सती”ति । देवपुत्ता, “महाराज, तुम्हाकं मरणेन अत्थो नत्थी”ति तं सक्कस्स विस्सज्जेत्वा पक्कमिंसु । सा सक्कस्स पिया अहोसि मनापा । “असुककीळं नाम गच्छामा”ति वुत्ते सक्को तस्सा वचनं पटिक्खिपितुं नासक्खीति ।

रोहिनीखत्तियकज्जावत्थु पठमं ।

२. अज्जतरभिक्षुवत्थु

यो वे उप्पतितन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था अग्गाळवे चेतिये विहरन्तो अज्जतरं भिक्षुं आरब्ध कथेसि ।

सत्थारा हि भिक्षुसङ्घस्स सेनासने अनुज्जाते राजगहसेट्ठिआदीहि सेनासनेसु करियमानेसु एको आळविको भिक्षु अत्तनो सेनासनं करोन्तो एकं मनापरुक्खं दिस्वा छिन्दितुं आरभि । तत्थ पन निब्बत्ता एका तरुणपुत्ता देवता पुत्तं अङ्केनादाय ठिता याचि “मा मे, सामि, विमानं छिन्दि, न सक्खिस्सामि पुत्तं आदाय अनावासा विचरितु”न्ति । सो “अहं अज्जत्र ईदिसं रुक्खं न लभिस्सामी”ति तस्सा वचनं नादियि । सा “इमम्पि ताव दारकं ओलोकेत्वा ओरमिस्सती”ति पुत्तं रुक्खसाखाय ठपेसि । सोपि भिक्षु उक्खिपितं फरसुं सन्धारेतुं असक्कोन्तो दारकस्स बाहुं छिन्दि, देवता उप्पन्नबलवकोधा “पहरित्वा नं मारेस्सामी”ति उभो हत्थे उक्खिपित्वा एवं ताव चिन्तेसि — “अयं भिक्षु सीलवा । सचाहं इमं मारेस्सामि, निरयगामिनी भविस्सामि । सेसदेवतापि अत्तनो रुक्खं छिन्दन्ते भिक्षू दिस्वा ‘असुकदेवताय एवं नाम मारितो भिक्षू’ति मं पमाणं कत्वा भिक्षू मारेस्सन्ति । अयज्च ससामिको भिक्षु, सामिकस्सेव नं कथेस्सामी”ति उक्खित्तहत्थे अपनेत्वा रोदमाना सत्थु सन्निकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथ नं सत्था “किं देवते”ति आह । सा, “भन्ते, तुम्हाकं मे सावकेन इदं नाम कतं, अहम्पि नं मारेतुकामा हुत्वा इदं नाम चिन्तेत्वा अमारेत्वाव इधागता”ति सब्बं तं पवत्ति वित्थारतो आरोचेसि ।

सत्था तं सुत्वा “साधु, साधु देवते, साधु ते कतं एवं उगगतं कोपं भन्तं रथं विय निग्गण्हमानाया”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२२२. “यो वे उप्पतितं कोधं, रथं भन्तं वारये ।

तमहं सारथिं ब्रूमि, रस्मिग्गाहो इतरो जनो”ति ॥

तत्थ उप्पतितन्ति उप्पन्नं । रथं भन्तं वाति यथा नाम छेको सारथि अतिवेगेन धावन्तं रथं निग्गण्हित्वा यथिच्छकं ठपेति, एवं यो पुग्गलो उप्पन्नं कोधं वारये निग्गण्हितुं सक्कोति । तमहन्ति तं अहं सारथिं ब्रूमि । इतरो जनोति इतरो पन राजउपराजादीनं रथसारथिजनो रस्मिग्गाहो नाम होति, न उत्तमसारथीति ।

देसनावसाने देवता सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

देवता पन सोतापन्ना हुत्वापि रोदमाना अट्ठासि । अथ नं सत्था “किं देवते”ति पुच्छित्वा, “भन्ते, विमानं मे नट्ठं, इदानि किं करिस्सामी”ति वुत्ते, “अलं देवते, मा चिन्तयि, अहं ते विमानं दस्सामी”ति जेतवने गन्धकुटिसमीपे पुरिमदिवसे चुतदेवतं एकं रुक्खं अपदिसन्तो “अमुकस्मिं ओकासे रुक्खो विवित्तो, तत्थ उपगच्छा”ति आह । सा तत्थ उपगच्छि । ततो

पट्टाय “बुद्धदत्तियं इमिस्सा विमान”न्ति महेसक्खदेवतापि आगन्त्वा तं चालेतुं नासक्खिंसु। सत्था तं अत्थुप्पत्तिं कत्वा भिक्खूनं भूतगामसिक्खापदं पज्जापेसीति।

अज्जतरभिक्खुवत्थु दुत्तियं।

३. उत्तराउपासिकावत्थु

अक्कोधेन जिने कोधन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो उत्तराय गेहे कतभत्तकिच्चो उत्तरं उपासिकं आरब्ध कथेसि।

तत्रायमनुपुब्बी कथा — राजगहे किर सुमनसेट्ठिं निस्साय पुण्णो नाम दलिद्वो भतिं कत्वा जीवति। तस्स भरिया च उत्तरा नाम धीता चाति द्वेयेव गेहमानुसका। अथेकदिवसं “सत्ताहं नक्खत्तं कीळितब्ब”न्ति राजगहे घोसनं करिंसु। तं सुत्वा सुमनसेट्ठि पातोव आगतं पुण्णं आमन्तेत्वा, “तात, अम्हाकं परिजनो नक्खत्तं कीळितुकामो, त्वं किं नक्खत्तं कीळिस्ससि, उदाहु भतिं करिस्ससी”ति आह। “सामि, नक्खत्तं नाम सधनानं होति, मम पन गेहे स्वातनाय यागुतण्डुलम्पि नत्थि, किं मे नक्खत्तेन, गोणे लभन्तो कसितुं गमिस्सामी”ति। “तेन हि गोणे गण्हाही”ति। सो बलवगोणे च नङ्गलज्ज गहेत्वा, “भद्दे, नागरा नक्खत्तं कीळन्ति, अहं दलिद्वताय भतिं कातुं गमिस्सामि, मय्हम्पि ताव अज्ज द्विगुणं निवापं पचित्वा भत्तं आहरेय्यासी”ति भरियं वत्वा खेत्तं अगमासि।

सारिपुत्तत्थेरोपि सत्ताहं निरोधसमापन्नो तं दिवसं वुट्ठाय “कस्स नु खो अज्ज मया सङ्गहं कातुं वट्ठती”ति ओलोकेन्तो पुण्णं अत्तनो जाणजालस्स अन्तो पविट्ठं दिस्वा “सद्धो नु खो एस, सक्खिस्सति वा मे सङ्गहं कातु”न्ति ओलोकेन्तो तस्स सद्धभावज्ज सङ्गहं कातुं समत्थभावज्ज तप्पच्चया चस्स महासम्पत्तिपटिलाभज्ज जत्वा पत्तचीवरमादाय तस्स कसनट्टानं गन्त्वा आवाटतीरे एकं गुम्बं ओलोकेन्तो अट्ठासि।

पुण्णो थेरं दिस्वाव कसिं ठपेत्वा पज्जपतिट्ठितेन थेरं वन्दित्वा “दन्तकट्ठेन अत्थो भविस्सती”ति दन्तकट्ठं कप्पियं कत्वा अदासि। अथस्स थेरो पत्तज्ज परिस्सावनज्ज नीहरित्वा अदासि। सो “पानीयेन अत्थो भविस्सती”ति तं आदाय पानीयं परिस्सावेत्वा अदासि। थेरो चिन्तेसि — “अयं परेसं पच्छिमगेहे वसति। सचस्स गेहद्वारं गमिस्सामि, इमस्स भरिया मं दट्ठुं न लभिस्सति। यावस्सा भत्तं आदाय मग्गं पटिपज्जति, ताव इधेव भविस्सामी”ति। सो तत्थेव थोकं वीतिनामेत्वा तस्स मग्गारुळ्ळभावं जत्वा अन्तो नगराभिमुखो पायासि।

सा अन्तरामग्गे थेरं दिस्वा चिन्तेसि — “अप्पेकदाहं देय्यधम्मो सति अय्यं न पस्सामि, अप्पेकदा मे अय्यं पस्सन्तिया देय्यधम्मो न होति। अज्ज पन मे अय्यो च दिट्ठो, देय्यधम्मो चायं अत्थि, करिस्सति नु खो मे सङ्गह”न्ति। सा भत्तभाजनं ओरोपेत्वा थेरं पज्जपतिट्ठितेन वन्दित्वा, “भन्ते, इदं लूखं वा पणीतं वाति अचिन्तेत्वा दासस्स वो सङ्गहं करोथा”ति आह। थेरो पत्तं उपनामेत्वा ताव एकेन हत्थेन भाजनं धारेत्वा एकेन हत्थेन ततो भत्तं ददमानाय उपट्ठुभत्ते दिन्ने “अल”न्ति हत्थेन पत्तं पिदहि। सा, “भन्ते, एकोव पटिविसो, न सक्का द्विधा कातुं। तुम्हाकं दासस्स इधलोकसङ्गहं अकत्वा परलोकसङ्गहं करोथ, निरवसेसमेव दातुकामम्ही”ति वत्वा सब्बमेव थेरस्स पत्ते पतिट्ठपेत्वा “तुम्हेहि दिट्ठधम्मस्सेव भागी अस्स”न्ति पत्थनं अकासि। थेरो “एवं होतू”ति वत्वा ठितकोव अनुमोदनं करित्वा एकस्मिं उदकफासुकट्टाने निसीदित्वा भत्तकिच्चमकासि। सापि निवत्तित्वा तण्डुले परियेसित्वा भत्तं पचि। पुण्णोपि अट्ठकरीसमतट्टानं कसित्वा जिघच्छं सहितुं

असक्कोन्तो गोणे विस्सज्जेत्वा एकरुक्खच्छायं पविसित्वा मग्गं ओलोकेन्तो निसीदि ।

अथस्स भरिया भत्तं आदाय गच्छमाना तं दिस्वाव “एस जिघच्छाय पीळितो मं ओलोकेन्तो निसिन्नो । सचे मं ‘अतिविय जे चिरायी’ति तज्जेत्वा पतोदलट्टिया मं पहरिस्सति, मया कतकम्मं निरत्थकं भविस्सति । पटिकच्चेवस्स आरोचेस्सामी”ति चिन्तेत्वा एवमाह — “सामि, अज्जेकदिवसं चित्तं पसादेहि, मा मया कतकम्मं निरत्थकं करि । अहज्झि पातोव ते भत्तं आहरन्ती अन्तरामग्गे धम्मसेनापतिं दिस्वा तव भत्तं तस्स दत्त्वा पुन गन्त्वा भत्तं पचित्वा आगता, पसादेहि, सामि, चित्त”न्ति । सो “किं वदेसि, भदे”ति पुच्छित्वा पुन तमत्थं सुत्वा, “भदे, साधु वत ते कतं मम भत्तं अय्यस्स ददमानाय, मयापिस्स अज्ज पातोव दन्तकट्टुज्ज मुखोदकज्ज दिन्न”न्ति पसन्नमानसो तं वचनं अभिनन्दित्वा उस्सुरे लद्धभत्तताय किलन्तकायो तस्सा अङ्गे सीसं कत्वा निदं ओक्कमि ।

अथस्स पातोव कसितट्टानं पंसुचुण्णं उपादाय सब्बं रत्तसुवण्णं कणिकारपुण्फरासि विय सोभमानं अट्ठासि । सो पबुद्धो ओलोकेत्वा भरियं आह — “भदे, एतं कसितट्टानं सब्बं मम सुवण्णं हुत्वा पज्जायति, किं नु खो मे अतिउस्सुरे लद्धभत्तताय अक्खीनि भमन्ती”ति । “सामि, मय्हमि एवमेव पज्जायती”ति । सो उट्ठाव तत्थ गन्त्वा एकपिण्डं गहेत्वा नङ्गलसीसे पहरित्वा सुवण्णभावं जत्वा “अहो अय्यस्स धम्मसेनापतिस्स मे दिन्नदानेन अज्जेव विपाको दस्सितो, न खो पन सक्का एत्तकं धनं पटिच्छादेत्वा परिभुज्जितु”न्ति भरियाय आभत्तं भत्तपातिं सुवण्णस्स पूरेत्वा राजकुलं गन्त्वा रज्जा कतोकासो पविसित्वा राजानं अभिवादेत्वा “किं, ताता”ति वुत्ते, “देव, अज्ज मया कसितट्टानं सब्बं सुवण्णभरितमेव हुत्वा ठितं, इदं सुवण्णं आहरापेतुं वट्ठती”ति । “कोसि त्व”न्ति? “पुण्णो नाम अह”न्ति । “किं पन ते अज्ज कत”न्ति? “धम्मसेनापतिस्स मे अज्ज पातोव दन्तकट्टुज्ज मुखोदकज्ज दिन्नं, भरियायपि मे मय्हं आहरणभत्तं तस्सेव दिन्न”न्ति ।

तं सुत्वा राजा “अज्जेव किर, भो, धम्मसेनापतिस्स दिन्नदानेन विपाको दस्सितो”ति वत्वा, “तात, किं करोमी”ति पुच्छि । “बहूनि सकटसहस्सानि पहिणित्वा सुवण्णं आहरापेथा”ति । राजा सकटानि पहिणि । राजपुरिसेसु “रज्जो सन्तक”न्ति गण्हन्तेसु गहितगहितं मत्तिकाव होति । ते गन्त्वा रज्जो आरोचेत्वा “तुम्हेहि किन्ति वत्वा गहित”न्ति । पुट्ठा “तुम्हाकं सन्तक”न्ति आहंसु । न मय्हं, ताता, सन्तकं, गच्छथ “पुण्णस्स सन्तक”न्ति वत्वा गण्हथाति । ते तथा करिंसु, गहितगहितं सुवण्णमेव अहोसि । सब्बमि आहरित्वा राजङ्गणे रासिमकंसु, असीतिहत्थुब्बेधो रासि अहोसि । राजा नागरे सन्निपातेत्वा “इमस्मिं नगरे अत्थि कस्सचि एत्तकं सुवण्ण”न्ति? “नत्थि, देवा”ति । “किं पनस्स दातुं वट्ठती”ति? “सेट्ठिछत्तं, देवा”ति । राजा “बाहुधनसेट्ठि नाम होतू”ति महन्तेन भोगेन सद्धिं तस्स सेट्ठिछत्तमदासि । अथ नं सो आह — “मयं, देव, एत्तकं कालं परकुले वसिम्हा, वसनट्टानं नो देथा”ति । “तेन हि पस्स, एस गुम्बो पज्जायति, एतं हरापेत्वा गेहं कारेही”ति पुराणसेट्ठिस्स गेहट्टानं आचिक्खि । सो तस्मिं ठाने कतिपाहेनेव गेहं कारापेत्वा गेहप्पवेसनमङ्गलज्ज छत्तमङ्गलज्ज एकतोव करोन्तो सत्ताहं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दानं अदासि । अथस्स सत्था अनुमोदनं करोन्तो अनुपुब्बिं कथं कथेसि । धम्मकथावसाने पुण्णसेट्ठि च भरिया चस्स धीता च उत्तराति तयो जना सोतापन्ना अहेसुं ।

अपरभागे राजगहसेट्ठि पुण्णसेट्ठिनो धीतरं अत्तनो पुत्तस्स वारेसि । सो “नाहं दस्सामी”ति वत्वा “मा एवं करोतु, एत्तकं कालं अम्हे निस्साय वसन्तेनेव ते सम्पत्ति लद्धा, देतु मे पुत्तस्स धीतर”न्ति वुत्ते “सो मिच्छादिट्ठिको, मम धीता तीहि रतनेहि विना वत्तितुं न सक्कोति, नेवस्स धीतरं दस्सामी”ति आह । अथ नं बहू सेट्ठिगणादयो कुलपुत्ता “मा तेन सद्धिं विस्सासं भिन्दि, देहिस्स धीतर”न्ति याचिंसु । सो तेसं वचनं सम्पटिच्छित्वा आसाळ्हपुण्णमायं धीतरं अदासि । सा पतिकुलं गतकालतो पट्टाय भिक्खुं वा भिक्खुनिं वा उपसङ्कमितुं दानं वा दातुं धम्मं वा सोतुं नालत्थ । एवं अट्ठितियेसु मासेसु

वीतिवत्तेसु सन्तिके ठितं परिचारिकं पुच्छि — “इदानीं कित्तकं अन्तोवस्सस्स अवसिट्ठ”न्ति? “अड्डमासो, अय्ये”ति । सा पितु सासनं पहिणि “कस्मा मं एवरूपे बन्धनागारे पक्खिपिंसु, वरं मे लक्खणाहतं कत्वा परेसं दासिं सावेतुं । एवरूपस्स मिच्छादिट्ठिकुलस्स दातुं न वट्ठति । आगतकालतो पट्टाय भिक्खुदस्सनादीसु एकम्पि पुज्जं कातुं न लभामी”ति ।

अथस्सा पिता “दुक्खिता वत मे धीता”ति अनत्तमनतं पवेदेत्वा पञ्चदस कहापणसहस्सानि पेसेसि “इमस्मिं नगरे सिरिमा नाम गणिका अत्थि, देवसिकं सहस्सं गण्हाति । इमेहि कहापणेहि तं आनेत्वा सामिकस्स पादपरिचारिकं कत्वा सयं पुज्जानि करोतू”ति । सा सिरिमं पक्कोसापेत्वा “सहायिके इमे कहापणे गहेत्वा इमं अड्डमासं तव सहायकं परिचराही”ति आह । सा “साधू”ति पटिस्सुणि । सा तं आदाय सामिकस्स सन्तिकं गन्त्वा तेन सिरिमं दिस्वा “किं इदं”न्ति वुत्ते, “सामि, इमं अड्डमासं मम सहायिका तुम्हे परिचरतु, अहं पन इमं अड्डमासं दानञ्चेव दातुकामा धम्मञ्च सोतुकामा”ति आह । सो तं अभिरूपं इत्थिं दिस्वा उप्पन्नसिनेहो “साधू”ति सम्पटिच्छि ।

उत्तरापि खो बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निमन्तेत्वा, “भन्ते, इमं अड्डमासं अज्जत्थ अगन्त्वा इधेव भिक्खा गहेतब्बा”ति सत्थु पटिज्जं गहेत्वा “इतो दानि पट्टाय याव महापवारणा, ताव सत्थारं उपट्ठातुं धम्मञ्च सोतुं लभिस्सामी”ति तुट्ठमानसा “एवं यागुं पचथ, एवं पूवे पचथा”ति महानसे सब्बकिच्चीनि संविदहन्ती विचरति । अथस्सा सामिको “स्वे पवारणा भविस्सती”ति महानसाभिमुखो वातपाने ठत्वा “किं नु खो करोन्ती सा अन्धबाला विचरती”ति ओलोकेन्तो तं सेट्ठीधीतरं सेदकिलिन्नं छारिकाय ओकिण्णं अङ्गारमसिमक्खितं तथा संविदहित्वा विचरमानं दिस्वा “अहो अन्धबाला एवरूपे ठाने इमं सिरिसम्पत्तिं नानुभवति, ‘मुण्डकसमणे उपट्ठहिस्सामी’ति तुट्ठचित्ता विचरती”ति हसित्वा अपगज्झि ।

तस्मिं अपगते तस्स सन्तिके ठिता सिरिमा “किं नु खो ओलोकेत्वा एस हसी”ति तेनेव वातपानेन ओलोकेन्ती उत्तरं दिस्वा “इमं ओलोकेत्वा इमिना हसितं, अद्धा इमस्स एताय सद्धिं सन्थवो अत्थी”ति चिन्तेसि । सा किर अड्डमासं तस्मिं गेहे बाहिरकइत्थी हुत्वा वसमानापि तं सम्पत्तिं अनुभवमाना अत्तनो बाहिरकइत्थिभावं अजानित्वा “अहं घरसामिनी”ति सज्जमकासि । सा उत्तराय आघातं बन्धित्वा “दुक्खमस्सा उप्पादेस्सामी”ति पासादा ओरुह्म महानसं पविसित्वा पूवपचनट्टाने पक्कुथितं सप्पिं कटच्छुना आदाय उत्तराभिमुखं पायासि । उत्तरा तं आगच्छन्तिं दिस्वा “मम सहायिकाय मय्हं उपकारो कतो, चक्कवाळं अतिसम्बाधं, ब्रह्मलोको अतिनीचको, मम सहायिकाय गुणोव महन्तो । अहज्झि एतं निस्साय दानञ्च दातुं धम्मञ्च सोतुं लभिं । सचे मम एतस्सा उपरि कोपो अत्थि, इदं सप्पि मं दहतु । सचे नत्थि, मा दहतू”ति तं मेत्ताय फरि । ताय तस्सा मत्थके आसित्तं पक्कुथितसप्पि सीतुदकं विय अहोसि ।

अथ नं “इदं सीतलं भविस्सती”ति कटच्छुं पूरेत्वा आदाय आगच्छन्तिं उत्तराय दासियो दिस्वा “अपेहि दुब्बिनीते, न त्वं अम्हाकं अय्याय पक्कुथितं सप्पिं आसिज्चितुं अनुच्छविका”ति सन्तज्जेन्तियो इतो चितो च उट्ठाय हत्थेहि च पादेहि च पोथेत्वा भूमियं पातेसुं । उत्तरा वारेन्तीपि वारेतुं नासक्खि । अथस्सा उपरि ठिता सब्बा दासियो पटिबाहित्वा “किस्स ते एवरूपं भारियं कतं”न्ति सिरिमं ओवदित्वा उण्होदकेन न्हापेत्वा सतपाकतेलेन अब्भज्जि । तस्मिं खणे सा अत्तनो बाहिरकित्थिभावं जत्वा चिन्तेसि — “मया भारियं कम्मं कतं सामिकस्स हसनमत्तकारणा इमिस्सा उपरि पक्कुथितं सप्पिं आसिज्चन्तिया, अयं ‘गणहथ न’न्ति दासियो न आणापेसि । मं विहेठनकालेपि सब्बदासियो पटिबाहित्वा मय्हं कत्तब्बमेव अकासि । सचाहं इमं न खमापेस्सामि, मुद्धा मे सत्तधा फलेय्या”ति तस्सा पादमूले निपज्जित्वा, “अय्ये, खमाहि मे”ति आह । अहं सपितिका धीता, पितरि खमन्ते खमामीति । होतु, अय्ये, पितरं ते पुण्णसेट्ठिं खमापेस्सामीति । पुण्णो मम

वट्टजनकपिता, विवट्टजनके पितरि खमन्ते पनाहं खमिस्सामीति । को पन ते विवट्टजनकपिताति? सम्मासम्बुद्धोति । मय्हं तेन सद्धिं विस्सासो नत्थीति । अहं करिस्सामि, सत्था स्वे भिक्खुसङ्घं आदाय इधागमिस्सति, त्वं यथालब्धं सक्कारं गहेत्वा इधेव आगन्त्वा तं खमापेहीति । सा “साधु, अय्ये”ति उट्ठाय अत्तनो गेहं गन्त्वा पञ्चसता परिवारित्थियो आणापेत्वा नानाविधानि खादनीयानि चेव सूपेय्यानि च सम्पादेत्वा पुनदिवसे तं सक्कारं आदाय उत्तराय गेहं आगन्त्वा बुद्धपुत्रमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स पत्ते पतिट्ठापेतुं अविसहन्ती अट्ठासि । तं सब्बं गहेत्वा उत्तराव संविदहि । सिरिमापि भत्तकिच्चावसाने सद्धिं परिवारेन सत्थु पादमूले निपज्जि ।

अथ नं सत्था पुच्छि — “को ते अपराधो”ति? भन्ते, मया हिय्यो इदं नाम कतं, अथ मे सहायिका मं विहेठयमाना दासियो निवारेत्वा मय्हं उपकारमेव अकासि । साहं इमिस्सा गुणं जानित्वा इमं खमापेसिं, अथ मं एसा “तुम्हेसु खमन्तेसु खमिस्सामी”ति आह । “एवं किर उत्तरे”ति? “आम, भन्ते, सीसे मे सहायिकाय पक्कुथितसप्पि आसित्त”न्ति । अथ “तया किं चिन्तित”न्ति? “चक्कवाळं अतिसम्बाधं, ब्रह्मलोको अतिनीचको, मम सहायिकाय गुणोव महन्तो । अहज्झि एतं निस्साय दानञ्च दातुं धम्मञ्च सोतुं अलत्थं, सचे मे इमिस्सा उपरि कोपो अत्थि, इदं मं दहतु । नो चे, मा दहतू”ति एवं चिन्तेत्वा इमं मेत्ताय फरिं, भन्तेति । सत्था “साधु साधु, उत्तरे, एवं कोधं जिनिंतुं वट्टति । कोधो हि नाम अक्कोधेन, अक्कोसकपरिभासको अनक्कोसन्तेन अपरिभासन्तेन, थद्धमच्छरी अत्तनो सन्तकस्स दानेन, मुसावादी सच्चवचनेन जिनिंतब्बो”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२२३. “अक्कोधेन जिने कोधं, असाधुं साधुना जिने ।
जिने कदरियं दानेन, सच्चेनालिकवादिन”न्ति ॥

तत्थ अक्कोधेनाति कोधनो हि पुग्गलो अक्कोधेन हुत्वा जिनिंतब्बो । असाधुन्ति अभदको भदकेन हुत्वा जिनिंतब्बो । कदरियन्ति थद्धमच्छरी अत्तनो सन्तकस्स चागचित्तेन जिनिंतब्बो । अलिकवादी सच्चवचनेन जिनिंतब्बो । तस्मा एवमाह — “अक्कोधेन जिने कोधं... पे० ... सच्चेनालिकवादिन”न्ति ।

देसनावसाने सिरिमा सद्धिं पञ्चसताहि इत्थीहि सोतापत्तिफले पतिट्ठहीति ।

उत्तराउपासिकावत्थु ततियं ।

४. महामोगल्लानत्थेरपज्जवत्थु

सच्चं भणेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो महामोगल्लानत्थेरस्स पज्जं आरब्भ कथेसि ।

एकस्मिज्झि समये थेरो देवचारिकं गन्त्वा महेसक्खाय देवताय विमानद्वारे ठत्वा तं अत्तनो सन्निकं आगन्त्वा वन्दित्वा ठितं एवमाह — “देवते महती ते सम्पत्ति, किं कम्मं कत्वा इमं अलत्था”ति? “मा मं, भन्ते, पुच्छथा”ति । देवता किर अत्तनो परित्तकम्मेन लज्जमाना एवं वदति । सा पन थेरेन “कथेहियेवा”ति वुच्चमाना आह — “भन्ते, मया नेव दानं दिन्नं, न पूजा कता, न धम्मो सुतो, केवलं सच्चमत्तं रक्खित”न्ति । थेरो अज्जानि विमानद्वारानि गन्त्वा आगतागता अपरापि देवधीतरो पुच्छि । तासुपि तथेव निगुहित्वा थेरं पटिबाहितुं असक्कोन्तीसु एका ताव आह — “भन्ते, मया नेव दानादीसु कतं नाम अत्थि, अहं पन कस्सपबुद्धकाले परस्स दासी अहोसिं, तस्सा मे सामिको अतिविय चण्डो फरुसो,

गहितगहितेनेव कट्टेन वा कलिङ्गरेन वा सीसं भिन्दति । साहं उप्पन्ने कोपे ‘एस तव सामिको लक्खणाहतं वा कातुं नासादीनि वा छिन्दितुं इस्सरो, मा कुज्झी’ति अत्तानमेव परिभासेत्वा कोपं नाम न अकासिं, तेन मे अयं सम्पत्ति लब्धा’ति । अपरा आह — “अहं, भन्ते, उच्छुखेत्तं रक्खमाना एकस्स भिक्खुनो उच्छुयट्ठिं अदासिं” । अपरा एकं तिम्बरुसकं अदासिं । अपरा एकं एळालुकं अदासिं । अपरा एकं फारुसकं अदासिं । अपरा एकं मूलमुट्ठिं । अपरा “निम्बमुट्ठि”न्ति आदिना नयेन अत्तना अत्तना कतं परित्तदानं आरोचेत्वा “इमिना इमिना कारणेन अम्हेहि अयं सम्पत्ति लब्धा’ति आहंसु ।

थेरो ताहि कतकम्मं सुत्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा पुच्छि — “सक्का नु खो, भन्ते, सच्चकथनमत्तेन, कोपनिब्बापनमत्तेन, अतिपरित्तकेन तिम्बरुसकादिदानमत्तेन दिब्बसम्पत्तिं लब्धु”न्ति । “कस्मा मं, मोग्गल्लान, पुच्छसि, ननु ते देवताहि अयं अत्थो कथितो’ति? “आम, भन्ते, लब्धमि मज्जे एत्तकेन दिब्बसम्पत्ती’ति । अथ नं सत्था “मोग्गल्लान, सच्चमत्तं कथेत्वापि कोपमत्तं जहित्वापि परित्तकं दानं दत्त्वापि देवलोकं गच्छतियेवा’ति वत्वा इमं गाथमाह

२२४: “सच्चं भणे न कुज्झेय्य, दज्जा अप्पमि याचितो ।
एतेहि तीहि ठानेहि, गच्छे देवान सन्तिके’ति ॥

तत्थ सच्चं भणेति सच्चं दीपेय्य वोहरेय्य, सच्चं पतिट्ठहेय्याति अत्थो । न कुज्झेय्याति परस्स न कुज्झेय्य । याचितोति याचका नाम सीलवन्तो पब्बजिता । ते हि किञ्चापि “देथा’ति अयाचित्वाव घरद्वारे तिट्ठन्ति, अत्थतो पन याचन्तियेव नाम । एवं सीलवन्तेहि याचितो अप्पस्मिं देय्यधम्मे विज्जमाने अप्पमत्तकम्पि ददेय्य । एतेहि तीहीति एतेसु तीसु एकेनापि कारणेन देवलोकं गच्छेय्याति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

महामोग्गल्लानत्थेरपज्जवत्थु चतुत्थं ।

५. बुद्धपितुब्राह्मणवत्थु

अहिसका येति इमं धम्मदेसनं सत्था साकेतं निस्साय अज्जनवने विहरन्तो भिक्खूहि पट्टपज्जं आरब्ध कथेसि ।

भगवतो किर भिक्खुसङ्घपरिवुत्तस्स साकेतं पिण्डाय पविसनकाले एको साकेतवासी महल्लकब्राह्मणो नगरतो निक्खमन्तो अन्तरघरद्वारे दसबलं दिस्वा पादेसु निपतित्वा गोप्फकेसु दळ्हं गहेत्वा, “तात, ननु नाम पुत्तेहि जिण्णकाले मातापितरो पटिजगितब्बा, कस्मा एत्तकं कालं अम्हाकं अत्तानं न दस्सेसि । मया ताव दिट्ठोसि, मातरम्पि पस्सितुं एही’ति सत्थारं गहेत्वा अत्तनो गेहं अगमासि । सत्था तत्थ गन्त्वा पज्जत्ते आसने निसीदि सद्धिं भिक्खुसङ्गेन । ब्राह्मणीपि आगन्त्वा सत्थु पादेसु निपतित्वा, “तात, एत्तकं कालं कुहिं गतोसि, ननु नाम मातापितरो महल्लककाले उपट्ठातब्बा’ति वत्वा पुत्तधीतरो “एथ भातरं वन्दथा’ति वन्दापेसि । ते उभोपि तुट्ठमानसा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं परिविसित्वा, “भन्ते, इधेव निबद्धं भिक्खं गणहथा’ति वत्वा “बुद्धा नाम एकट्ठानेयेव निबद्धं भिक्खं न गणहन्ती’ति वुत्ते, “तेन हि, भन्ते, ये वो निमन्तेतुं आगच्छन्ति, ते अम्हाकं सन्तिकं पहिणेय्याथा’ति आहंसु । सत्था ततो पट्टाय निमन्तेतुं आगते “गन्त्वा ब्राह्मणस्स आरोचेय्याथा’ति पेसेसि । ते गन्त्वा “मयं स्वातनाय सत्थारं निमन्तेमा’ति ब्राह्मणं वदन्ति । ब्राह्मणो पुनरिदमेव अत्तनो

गेहतो भत्तभाजनसूपेय्यभाजनानि आदाय सत्थु निसीदनट्टानं गच्छति । अज्जत्र पन निमन्तने असति सत्था ब्राह्मणस्सेव गेहे भत्तकिच्चं करोति । ते उभोपि अत्तनो देय्यधम्मं निच्चकालं तथागतस्स देन्ता धम्मकथं सुणन्ता अनागामिफलं पापुणिसु ।

भिक्षू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं, “आवुसो, ब्राह्मणो ‘तथागतस्स सुद्धोदनो पिता, महामाया माता’ति जानाति, जानन्तोव सद्धिं ब्राह्मणिया तथागतं ‘अम्हाकं पुत्तो’ति वदति, सत्थापि तथेव अधिवासेति । किं नु खो कारण’न्ति? सत्था तेसं कथं सुत्वा, “भिक्षवे, उभोपि ते अत्तनो पुत्तमेव पुत्तोति वदन्ती’ति वत्वा अतीतं आहरि ।

अतीते, भिक्षवे, अयं ब्राह्मणो निरन्तरं पञ्च जातिसतानि मय्हं पिता अहोसि, पञ्च जातिसतानि चूळपिता, पञ्च जातिसतानि महापिता । सापि मे ब्राह्मणी निरन्तरमेव पञ्च जातिसतानि माता अहोसि, पञ्च जातिसतानि चूळमाता, पञ्च जातिसतानि महामाता । एवाहं दियट्ठजातिसहस्सं ब्राह्मणस्स हत्थे संवट्ठो, दियट्ठजातिसहस्सं ब्राह्मणिया हत्थेति तीणि जातिसहस्सानि तेसं पुत्तभावं दस्सेत्वा इमा गाथा अभासि —

“यस्मिं मनो निविसति, चित्तञ्चापि पसीदति ।
अदिट्ठपुब्बके पोसे, कामं तस्मिम्पि विस्ससे ॥ (जा० १.१.६८) ।

“पुब्बेव सन्निवासेन, पच्चुप्पन्नहितेन वा ।
एवं तं जायते पेमं, उप्पलंव यथोदके’ति ॥ (जा० १.२.१७४) ।

सत्था तेमासमेव तं कुलं निस्साय विहासि । ते उभोपि अरहत्तं सच्छिकत्वा परिनिब्बायिसु । अथ नेसं महासक्कारं कत्वा उभोपि एककूटागारमेव आरोपेत्वा नीहरिसु । सत्थापि पञ्चसतभिक्षुपरिवारो तेहि सद्धियेव आळाहनं अगमासि । “बुद्धानं किर मातापितरो’ति महाजनो निक्खमि । सत्थापि आळाहनसमीपे एकं सालं पविसित्वा अट्ठासि । मनुस्सा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्ते ठत्वा, “भन्ते, ‘मातापितरो वो कालकता’ति मा चिन्तयित्था’ति सत्थारा सद्धिं पटिसत्थारं करोन्ति । सत्था ते “मा एवं अवचुत्था’ति अण्णटिक्खित्वा परिसाय आसयं ओलोकेत्वा तद्ध्वणानुरूपं धम्मं देसेन्तो —

“अप्पं वत जीवितं इदं,
ओरं वस्ससतापि मिय्यति ।
यो चेपि अतिच्च जीवति,
अथ सो जरसापि मिय्यती’ति ॥ (सु० नि० ८१०; महानि० ३९) —

इदं **जरासुत्तं** कथेसि । देसनावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । भिक्षू ब्राह्मणस्स च ब्राह्मणिया च परिनिब्बुतभावं अजानन्ता, “भन्ते, तेसं को अभिसम्परायो’ति पुच्छिसु । सत्था, “भिक्षवे, एवरूपानं असेखमुनीनं अभिसम्परायो नाम नत्थि । एवरूपा हि अच्युतं अमतं महानिब्बानमेव पापुणन्ती’ति वत्वा इमं गाथमाह —

२२५: “अहिंसका ये मुनयो, निच्चं कायेन संवुता ।
ते यन्ति अच्युतं ठानं, यत्थ गन्त्वा न सोचरे’ति ॥

तत्थ **मुनयो**ति मोनेय्यपटिपदाय मग्गफलपत्ता असेखमुनयो । **कायेना**ति देसनामत्तमेवेतं, तीहिपि द्वारेहि सुसंवुताति

अथो। अच्युतन्ति सस्सतं। ठानन्ति अकुप्पट्ठानं धुवट्ठानं। यत्थाति यस्मिं निब्बाने गन्त्वा न सोचरे न सोचन्ति न विहज्जन्ति, तं ठानं गच्छन्तीति अथो।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति।

बुद्धपितुब्राह्मणवत्थु पञ्चमं।

६. पुण्णदासीवत्थु

सदा जागरमानानन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था गिज्झकूटे विहरन्तो पुण्णं नाम राजगहसेट्ठिनो दासिं आरम्भ कथेसि।

तस्सा किर एकदिवसं कोट्टनत्थाय बहुवीहिं अदंसु। सा रत्तिम्पि दीपं जालेत्वा वीहिं कोट्टेन्ती विस्समनत्थाय सेदतिन्तेन गत्तेन बहिवाते अट्ठासि। तस्मिं समये दब्बो मल्लपुत्तो भिक्खूनं सेनासनपञ्जापको अहोसि। सो धम्मस्सवनं सुत्वा अत्तनो अत्तनो सेनासनं गच्छन्तानं भिक्खूनं अङ्गुलिं जालेत्वा पुरतो पुरतो मग्गदेसनत्थाय गच्छन्तो भिक्खूनं आलोकं निम्मिनि। पुण्णा तेनालोकेन पब्बते विचरन्ते भिक्खू दिस्वा “अहं ताव अत्तनो दुक्खेन उपद्दुता इमायपि वेलाय निदं न उपेमि, भदन्ता किं कारणा न निद्वायन्ती”ति चिन्तेत्वा “अद्धा कस्सचि भिक्खुनो अफासुकं वा भविस्सति, दीघजातिकेन वा उपद्दवो भविस्सती”ति सज्जं कत्वा पातोव कुण्डकं आदाय उदकेन तेमेत्वा हत्थतले पूर्वं कत्वा अङ्गारेसु पचित्वा उच्छङ्गे कत्वा तित्थमग्गे खादिस्सामीति घटं आदाय तित्थाभिमुखी पायासि। सत्थापि गामं पिण्डाय पविसितुं तमेव मग्गं पटिपज्जि।

सा सत्थारं दिस्वा चिन्तेसि — “अज्जेसु दिवसेसु सत्थरि दिट्ठेपि मम देय्यधम्मो न होति, देय्यधम्मे सति सत्थारं न पस्सामि, इदानी मे देय्यधम्मो च अत्थि, सत्था च सम्मुखीभूतो। सचे लूखं वा पणीतं वाति अचिन्तेत्वा गणहेय्य, ददेय्याहं इमं पूर्वं”न्ति घटं एकमन्ते निक्खिपित्वा सत्थारं वन्दित्वा, “भन्ते, इमं लूखं दानं पटिग्गणहन्ता मम सङ्गहं करोथा”ति आह। सत्था आनन्दत्थेरं ओलोकेत्वा तेन नीहरित्वा दिन्नं महाराजदत्तियं पत्तं उपनामेत्वा पूर्वं गण्णिह। पुण्णापि तं सत्थु पत्ते पतिट्ठपेत्वाव पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा, “भन्ते, तुम्हेहि दिट्ठधम्मोयेव मे समिज्झतू”ति आह। सत्था “एवं होतू”ति ठितकोव अनुमोदनं अकासि।

पुण्णापि चिन्तेसि — “किञ्चापि मे सत्था सङ्गहं करोन्तो पूर्वं गण्णिह, न पनिदं खादिस्सति। अद्धा पुरतो काकस्स वा सुनखस्स वा दत्त्वा रज्जो वा राजपुत्तस्स वा गेहं गन्त्वा पणीतभोजनं भुज्जिस्सती”ति। सत्थापि “किं नु खो एसा चिन्तेसी”ति तस्सा चित्ताचारं जत्वा आनन्दत्थेरं ओलोकेत्वा निसीदनाकारं दस्सेसि। थेरो चीवरं पञ्जापेत्वा अदासि। सत्था बहिनगरेयेव निसीदित्वा भत्तकिच्चं अकासि। देवता सकलचक्कवाळगब्भे देवमनुस्सानं उपकप्पनकं ओजं मधुपटलं विय पीळेत्वा तत्थ पक्खिपिंसु। पुण्णा च ओलोकेन्ती अट्ठासि। भत्तकिच्चावसाने थेरो उदकं अदासि। सत्था कतभत्तकिच्चो पुण्णं आमन्तेत्वा “कस्मा त्वं पुण्णे मम सावके परिभवसी”ति आह। न परिभवामि, भन्तेति। अथ तया मम सावके ओलोकेत्वा किं कथितन्ति? “अहं ताव इमिना दुक्खुपद्दवेन निदं न उपेमि, भदन्ता किमत्थं निदं न उपेन्ति, अद्धा कस्सचि अफासुकं वा भविस्सति, दीघजातिकेन वा उपद्दवो भविस्सती”ति एत्तकं मया, भन्ते, चिन्तितन्ति। सत्था तस्सा वचनं सुत्वा “पुण्णे त्वं न ताव दुक्खुपद्दवेन निद्वायसि, मम सावका सदा जागरियमनुयुत्तताय न निद्वायन्ती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२२६. “सदा जागरमानानं, अहोरत्तानुसिक्खिनं ।

निब्बानं अधिमुत्तानं, अत्थं गच्छन्ति आसवा”ति ॥

तत्थ अहोरत्तानुसिक्खिनन्ति दिवा च रत्तिञ्च तिस्सो सिक्खा सिक्खमानानं । निब्बानं अधिमुत्तानन्ति निब्बानज्झासयानं । अत्थं गच्छन्तीति एवरूपानं सब्बेपि आसवा अत्थं विनासं नत्थिभावं गच्छन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने यथाठिता पुण्णा सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

सत्था कुण्डकअङ्गारपूवेन भत्तकिच्चं कत्वा विहारं अगमासि । भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “दुक्करं, आवुसो, सम्मासम्बुद्धेन कतं पुण्णाय दिन्नेन कुण्डकअङ्गारपूवेन भत्तकिच्चं करोन्तेना”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि मया इमाय दिन्नकुण्डकं परिभुत्तमेवा”ति वत्वा अतीतं आहरित्वा —

“भुत्वा तिणपरिघासं, भुत्वा आचामकुण्डकं ।

एतं ते भोजनं आसि, कस्मा दानि न भुञ्जसि ॥

“यत्थ पोसं न जानन्ति, जातिया विनयेन वा ।

बहुं तत्थ महाब्रह्मे, अपि आचामकुण्डकं ॥

“त्वञ्च खो मं पजानासि, यादिसायं हयुत्तमो ।

जानन्तो जानमागम्म, न ते भक्खामि कुण्डक”न्ति ॥ (जा० १.३.१०-१२) —

इमं कुण्डकसिन्धवपोतकजातकं वित्थारेत्वा कथेसि ।

पुण्णदासीवत्थु छट्ठं ।

७. अतुलउपासकवत्थु

पोराणमेतन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अतुलं नाम उपासकं आरब्ध कथेसि ।

सो हि सावत्थिवासी उपासको पञ्चसतउपासकपरिवारो एकदिवसं ते उपासके आदाय धम्मस्सवनत्थाय विहारं गन्त्वा रेवतत्थेरस्स सन्तिके धम्मं सोतुकामो हुत्वा रेवतत्थेरं वन्दित्वा निसीदि । सो पनायस्मा पटिसल्लानारामो सीहो विय एकचारो, तस्मा तेन सद्धिं न किञ्चि कथेसि । सो “अयं थेरो न किञ्चि कथेसी”ति कुद्धो उट्ठाय सारिपुत्तत्थेरस्स सन्तिकं गन्त्वा एकमन्तं ठितो थेरेन “केनत्थेन आगतत्था”ति वुत्ते “अहं, भन्ते, इमे उपासके आदाय धम्मस्सवनत्थाय रेवतत्थेरं उपसङ्कमिं, तस्स मे थेरो न किञ्चि कथेसि, स्वाहं तस्स कुज्झित्वा इधागतो, धम्मं मे कथेथा”ति आह । अथ थेरो “तेन हि उपासका निसीदथा”ति वत्वा बहुकं कत्वा अभिधम्मकथं कथेसि । उपासकोपि “अभिधम्मकथा नाम अतिसण्हा, थेरो बहुं अभिधम्ममेव कथेसि, अम्हाकं इमिना को अत्थो”ति कुज्झित्वा परिसं आदाय आनन्दत्थेरस्स सन्तिकं अगमासि ।

थेरेनापि “किं उपासका”ति वुत्ते, “भन्ते, मयं धम्मस्सवनत्थाय रेवतत्थेरं उपसङ्कमिम्हा, तस्स सन्तिके आलापसल्लापमत्तम्पि अलभित्वा कुब्धा सारिपुत्तत्थेरस्स सन्तिकं अगमिम्हा, सोपि नो अतिसण्हं बहुं अभिधम्ममेव कथेसि, ‘इमिना अम्हाकं को अत्थो’ति एतस्सापि कुज्झित्वा इधागमिम्हा, कथेहि नो, भन्ते, धम्मकथ”न्ति । तेन हि निसीदित्वा सुणाथाति थेरो तेसं सुविज्जेय्यं कत्वा अप्पकमेव धम्मं कथेसि । ते थेरस्सपि कुज्झित्वा सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु, अथ ने सत्था आह — “कस्मा उपासका आगतत्था”ति? “धम्मस्सवनाय, भन्ते”ति । “सुतो पन वो धम्मो”ति? “भन्ते, मयं आदितो रेवतत्थेरं उपसङ्कमिम्हा, सो अम्हेहि सद्धिं न किञ्चि कथेसि, तस्स कुज्झित्वा सारिपुत्तत्थेरं उपसङ्कमिम्हा, तेन नो बहु अभिधम्मो कथितो, तं असल्लक्खेत्वा कुज्झित्वा आनन्दत्थेरं उपसङ्कमिम्हा, तेन नो अप्पमत्तकोव धम्मो कथितो, तस्सपि कुज्झित्वा इधागतम्हा”ति ।

सत्था तस्स कथं सुत्वा, “अतुल, पोराणतो पट्ठाया आचिण्णमेवेतं, तुण्हीभूतम्पि बहुकथम्पि मन्दकथम्पि गरहन्तियेव । एकन्तं गरहितब्बोयेव वा हि पसंसितब्बोयेव वा नत्थि । राजानोपि एकच्चे निन्दन्ति, एकच्चे पसंसन्ति । महापथविम्पि चन्दिमसूरियेपि आकासादयोपि चतुपरिसमज्झे निसीदित्वा धम्मं कथेन्तम्पि सम्मासम्बुद्धं एकच्चे गरहन्ति, एकच्चे पसंसन्ति । अन्धबालानज्झि निन्दा वा पसंसा वा अप्पमाणा, पण्डितेन पन मेधाविना निन्दितो निन्दितो नाम, पसंसितो च पसंसितो नाम होती”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

२२७: “पोराणमेतं अतुल, नेतं अज्जतनामिव ।
निन्दन्ति तुण्हिमासीनं, निन्दन्ति बहुभाणिनं ।
मितभाणिम्पि निन्दन्ति, नत्थि लोके अनिन्दितो ॥

२२८: “न चाहु न च भविस्सति, न चेतर्हि विज्जति ।
एकन्तं निन्दितो पोसो, एकन्तं वा पसंसितो ॥

२२९: “यं चे विज्जू पसंसन्ति, अनुविच्च सुवे सुवे ।
अच्छिद्दवृत्तिं मेधाविं, पज्जासीलसमाहितं ॥

२३०: “निकखं जम्बोनदस्सेव, को तं निन्दितुमरहति ।
देवापि नं पसंसन्ति, ब्रह्मुनापि पसंसितो”ति ॥

तत्थ पोराणमेतन्ति पुराणकं एतं । अतुलाति तं उपासकं नामेन आलपति । नेतं अज्जतनामिवाति इदं निन्दनं वा पसंसनं वा अज्जतनं अधुना उप्पन्नं विय न होति । तुण्हिमासीनन्ति किं एसो मूगो विय बधिरो विय किञ्चि अजानन्तो विय तुण्ही हुत्वा निसिन्नोति निन्दन्ति । बहुभाणिनन्ति किं एस वाताहततालपण्णं विय तटटटायति, इमस्स कथापरियन्तोयेव नत्थीति निन्दन्ति । मितभाणिम्पीति किं एस सुवण्णहिरज्जं विय अत्तनो वचनं मज्जमानो एकं वा द्वे वा वत्वा तुण्ही अहोसीति निन्दन्ति । एवं सब्बथापि इमस्मिं लोके अनिन्दितो नाम नत्थीति अत्थो । न चाहूति अतीतेपि नाहोसि, अनागतेपि न भविस्सति ।

यं चे विज्जूति बालानं निन्दा वा पसंसा वा अप्पमाणा, यं पन पण्डिता दिवसे दिवसे अनुविच्च निन्दकारणं वा पसंसकारणं वा जानित्वा पसंसन्ति, अच्छिद्दाय वा सिक्खाय अच्छिद्दाय वा जीवितवृत्तिया समन्नागतत्ता अच्छिद्दवृत्तिं

धम्मोजपञ्जाय समन्नागतत्ता मेधाविं लोकियलोकुत्तरपञ्जाय चेव चतुपारिसुद्धिसीलेन च समन्नागतत्ता पञ्जासीलसमाहितं पसंसन्ति, तं सुवण्णदोसविरहितं घट्टनमज्जनक्खमं जम्बोनदनिक्खं विय को निन्दितुमरहतीति अत्थो । **देवापीति** देवतापि पण्डितमनुस्सापि तं भिक्खुं उपट्ठाय थोमेन्ति पसंसन्ति । **ब्रह्मनापीति** न केवलं देवमनुस्सेहि, दससहस्सचक्कवाळे महाब्रह्मनापि एस पसंसितोयेवाति अत्थो ।

देसनावसाने पञ्चसतापि उपासका सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसूति ।

अतुलउपासकवत्थु सत्तमं ।

८. छब्बगियवत्थु

कायप्पकोपन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो छब्बगिये भिक्खू आरब्भ कथेसि ।

एकदिवसहि सत्था वेळुवने विहरन्तो तेसं छब्बगियानं उभोहि हत्थेहि यट्ठियो गहेत्वा कट्टपादुका आरुह्य पिट्ठिपासाणे चङ्कमन्तानं खटखटातिसदं सुत्वा, “आनन्द, किं सदो नामेसो”ति पुच्छित्वा “छब्बगियानं पादुका आरुह्य चङ्कमन्तानं खटखटसदो”ति सुत्वा सिक्खापदं पञ्जापेत्वा “भिक्खुना नाम कायादीनि रक्खितुं वट्ठती”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

२३१. “कायप्पकोपं रक्खेय्य, कायेन संवुतो सिया ।

कायदुच्चरितं हित्वा, कायेन सुचरितं चरे ॥

२३२. “वचीपकोपं रक्खेय्य, वाचाय संवुतो सिया ।

वचीदुच्चरितं हित्वा, वाचाय सुचरितं चरे ॥

२३३. “मनोपकोपं रक्खेय्य, मनसा संवुतो सिया ।

मनोदुच्चरितं हित्वा, मनसा सुचरितं चरे ॥

२३४. “कायेन संवुता धीरा, अथो वाचाय संवुता ।

मनसा संवुता धीरा, ते वे सुपरिसंवुता”ति ॥

तत्थ **कायप्पकोपन्ति** तिविधं कायदुच्चरितं रक्खेय्य । **कायेन संवुतो**ति कायद्वारे दुच्चरितपवेसनं निवारेत्वा संवुतो पिहितद्वारो सिया । यस्मा पन कायदुच्चरितं हित्वा कायसुचरितं चरन्तो उभयम्पेतं करोति, तस्मा **कायदुच्चरितं हित्वा, कायेन सुचरितं चरे**ति वुत्तं । अनन्तरगाथासुपि एसेव नयो । **कायेन संवुता धीरा**ति ये पण्डिता पाणातिपातादीनि अकरोन्ता कायेन, मुसावादादीनि अकरोन्ता वाचाय, अभिज्झादीनि असमुट्ठपेन्ता मनसा संवुता, ते इध लोकस्मिं सुसंवुता सुरक्खिता सुगोपिता सुपिहितद्वाराति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

छब्बगियवत्थु अट्टमं ।

कोधवग्गवण्णना निट्ठिता ।

सत्तरसमो वग्गो ।

१८. मलवग्गो

१. गोघातकपुत्तवत्थु

पण्डुपलासोव दानिसीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं गोघातकपुत्तं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किरको गोघातको गावो वधित्वा वरमंसानि गहेत्वा पचापेत्वा पुत्तदारेहि सद्धिं निसीदित्वा मंसञ्च खादति, मूलेन च विक्किणित्वा जीविकं कप्पेसि । सो एवं पञ्चपण्णास वस्सानि गोघातककम्मं करोन्तो धुरविहारे विहरन्तस्स सत्थु एकदिवसम्पि कटच्छुमत्तम्पि यागुं वा भत्तं वा न अदासि । सो च विना मंसेन भत्तं न भुञ्जति । सो एकदिवसं दिवसभागे मंसं विक्किणित्वा अत्तनो अत्थाय पचितुं एकं मंसखण्डं भरियाय दत्वा न्हायितुं अगमासि । अथस्स सहायको गेहं गन्त्वा भरियं आह — “थोकं मे विक्किणियमंसं देहि, गेहं मे पाहुनको आगतो”ति । नत्थि विक्किणियमंसं, सहायको ते मंसं विक्किणित्वा इदानि न्हायितुं गतोति । मा एवं करि, सचे मंसखण्डं अत्थि, देहीति । सहायकस्स ते निक्खित्तमंसं ठपेत्वा अञ्जं नत्थीति । सो “सहायकस्स मे अत्थाय ठपितमंसतो अञ्जं मंसं नत्थि, सो च विना मंसेन न भुञ्जति, नायं दस्सती”ति सामंयेव तं मंसं गहेत्वा पक्कामि ।

गोघातकोपि न्हत्वा आगतो ताय अत्तनो पक्कपण्णेन सद्धिं वट्ठेत्वा भत्ते उपनीते आह “कहं मंसं”न्ति? “नत्थि, सामी”ति । ननु अहं पच्चनत्थाय मंसं दत्वा गतोति । तव सहायको आगन्त्वा “पाहुनको मे आगतो, विक्किणियमंसं देही”ति वत्वा मया “सहायकस्स ते ठपितमंसतो अञ्जं मंसं नत्थि, सो च विना मंसेन न भुञ्जती”ति वुत्तेपि बलक्कारेण तं मंसं सामंयेव गहेत्वा गतोति । अहं विना मंसेन भत्तं न भुञ्जामि, हराहि नन्ति । किं सक्का कातुं, भुञ्ज, सामीति । सो “नाहं भुञ्जामी”ति तं भत्तं हरापेत्वा सत्थं आदाय पच्छागेहे ठितो गोणो अत्थि, तस्स सन्तिकं गन्त्वा मुखे हत्थं पक्खिपित्वा जिक्कं नीहरित्वा सत्थेन मूले छिन्दित्वा आदाय गन्त्वा अङ्गारेसु पचापेत्वा भत्तमत्थके ठपेत्वा निसिन्नो एकं भत्तपिण्डं भुञ्जित्वा एकं मंसखण्डं मुखे ठपेसि । तद्ध्वणञ्जेवस्स जिक्का छिज्जित्वा भत्तपातियं पति । तद्ध्वणञ्जेव कम्मसरिक्खकं विपाकं लभि । सोपि खो गोणो विय लोहितधाराय मुखतो पग्घरन्तिया अन्तोगेहं पविसित्वा जण्णुकेहि विचरन्तो विरवि ।

तस्मिं समये गोघातकस्स पुत्तो पितरं ओलोकेन्तो समीपे ठितो होति । अथ नं माता आह — “पस्स, पुत्त, इमं गोघातकं गोणं विय गेहमज्झे जण्णुकेहि विचरित्वा विरवन्तं, इदं दुक्खं तव मत्थके पतिस्सति, ममम्पि अनोलोकेत्वा अत्तनो सोत्थिं करोन्तो पलायस्सू”ति । सो मरणभयतज्जितो मातरं वन्दित्वा पलायि, पलायित्वा च पन तक्कसिलं अगमासि । गोघातकोपि गोणो विय गेहमज्झे विरवन्तो विचरित्वा कालकतो अवीचिम्हि निब्बन्ति । गोणोपि कालमकासि । गोघातकपुत्तोपि तक्कसिलं गन्त्वा सुवण्णकारकम्मं उग्गण्हि । अथस्साचरियो गामं गच्छन्तो “एवरूपं नाम अलङ्कारं करेय्यासी”ति वत्वा पक्कामि । सोपि तथारूपं अलङ्कारं अकासि । अथस्साचरियो आगन्त्वा अलङ्कारं दिस्वा “अयं यत्थ कत्थचि गन्त्वा जीवितुं समत्थो”ति वयप्पत्तं अत्तनो धीतरं अदासि । सो पुत्तधीताहि वट्ठि ।

अथस्स पुत्ता वयप्पत्ता सिप्पं उग्गण्हित्वा अपरभागे सावत्थियं गन्त्वा तत्थ घरावासं सण्ठपेत्वा वसन्ता सद्धा पसन्ना अहेसुं। पितापि नेसं तक्कसिलायं किञ्चि कुसलं अक्त्वाव जरं पापुणि। अथस्स पुत्ता “पिता नो महल्लको”ति अत्तनो सन्तिकं पक्कोसापेत्वा “पितु अत्थाय दानं दस्सामा”ति बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निमन्तयिंसु। ते पुनदिवसे अन्तोगेहे बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निसीदापेत्वा सक्कच्चं परिविसित्वा भत्तकिच्चावसाने सत्थारं आहंसु — “भन्ते, अम्हेहि इदं पितु जीवभत्तं दिन्नं, पितु नो अनुमोदनं करोथा”ति। सत्था तं आमन्तेत्वा, “उपासक, त्वं महल्लको परिपक्कसरीरो पण्डुपलाससदिसो, तव परलोकगमनाय कुसलपाथेय्यं नत्थि, अत्तनो पतिट्ठं करोहि, पण्डितो भव, मा बालो”ति अनुमोदनं करोन्तो इमा द्वे गाथा अभसि —

२३५: “पण्डुपलासोव दानिसि,
यमपुरिसापि च ते उपट्ठिता।
उय्योगमुखे च तिट्ठसि,
पाथेय्यम्पि च ते न विज्जति॥

२३६: “सो करोहि दीपमत्तनो,
खिप्पं वायम पण्डितो भव।
निद्धन्तमलो अनङ्गणो,
दिब्बं अरियभूमिं उपेहिसी”ति॥

तत्थ **पण्डुपलासोव दानिसीति**, उपासक, त्वं इदानीं छिज्जित्वा भूमियं पतितपण्डुपलासो विय अहोसि। **यमपुरिसाति** यमदूता वुच्चन्ति, इदं पन मरणमेव सन्धाय वुत्तं, मरणं ते पच्चुपट्ठितन्ति अत्थो। **उय्योगमुखेति** परिहानिमुखे, अवुट्ठिमुखे च ठितोसीति अत्थो। **पाथेय्यन्ति** गमिकस्स तण्डुलादिपाथेय्यं विय परलोकं गच्छन्तस्स तव कुसलपाथेय्यम्पि नत्थीति अत्थो। **सो करोहीति** सो त्वं समुदे नावाय भिन्नाय दीपसङ्घातं पतिट्ठं विय अत्तनो कुसलपतिट्ठं करोहि। करोन्तो च खिप्पं वायम, सीघं सीघं वीरियं आरभ, अत्तनो कुसलकम्मपतिट्ठकरणेन पण्डितो भव। यो हि मरणमुखं अप्पत्वा कातुं समत्थकालेव कुसलं करोति, एस पण्डितो नाम, तादिसो भव, मा अन्धबालोति अत्थो। **दिब्बं अरियभूमिन्ति** एवं वीरियं करोन्तो रागादीनं मलानं नीहट्ठाय निद्धन्तमलो अङ्गणाभावेन अनङ्गणो निक्किलेसो हुत्वा पञ्चविधं सुद्धावासभूमिं पापुणिस्ससीति अत्थो।

देसनावसाने उपासको सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति।

ते पुनदिवसत्थायपि सत्थारं निमन्तेत्वा दानं दत्वा कतभत्तकिच्चं सत्थारं अनुमोदनकाले आहंसु — “भन्ते, इदम्पि अम्हाकं पितु जीवभत्तमेव, इमस्सेव अनुमोदनं करोथा”ति। सत्था तस्स अनुमोदनं करोन्तो इमा द्वे गाथा अभसि —

२३७: “उपनीतवयो च दानिसि,
सम्पयातोसि यमस्स सन्तिकं।
वासो ते नत्थि अन्तरा,
पाथेय्यम्पि च ते न विज्जति॥

२३८. “सो करोहि दीपमत्तनो,
 खिप्पं वायम पण्डितो भव ।
 निद्धन्तमलो अनङ्गणो,
 न पुन जातिजरं उपेहि सी”ति ॥

तत्थ उपनीतवयोति उपाति निपातमत्तं, नीतवयोति विगतवयो अतिक्कन्तवयो, त्वज्जसि दानि तयो वये अतिक्कमित्वा मरणमुखे ठितोति अत्थो । सम्पयातोसि यमस्स सन्तिकन्ति मरणमुखं गन्तुं सज्जो हुत्वा ठितोसीति अत्थो । वासो ते नत्थि अन्तराति यथा मग्गं गच्छन्ता तानि तानि किच्चानि करोन्ता अन्तरामग्गे वसन्ति, न एवं परलोकं गच्छन्ता । न हि सक्का परलोकं गच्छन्तेन “अधिवासेथ कतिपाहं, दानं ताव देमि, धम्मं ताव सुणामी”ति आदीनि वत्तुं । इतो पन चवित्वा परलोके निब्बत्तोव होति । इममत्थं सन्धायेतं वुत्तं । पाथेय्यन्ति इदं किञ्चापि हेट्ठा वुत्तमेव, उपासकस्स पन पुनप्पुनं दळ्हीकरणत्थं इथापि सत्थारा कथितं । जातिजरन्ति एत्थ ब्याधिमरणानिपि गहितानेव होन्ति । हेट्ठिमगाथाहि च अनागामिमग्गे कथितो, इध अरहत्तमग्गे कथितो । एवं सन्तोपि यथा नाम रज्जा अत्तनो मुखपमाणेन कबळं वट्ठेत्वा पुत्तस्स उपनीते सो कुमारो अत्तनो मुखपमाणेनैव गणहाति, एवमेव सत्थारा उपरिमग्गवसेन धम्मे देसितेपि उपासको अत्तनो उपनिस्सयवसेन हेट्ठा सोतापत्तिफलं पत्वा इमिस्सा अनुमोदनाय अवसाने अनागामिफलं पत्तो । सेसपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

गोघातकपुत्तवत्थु पठमं ।

२. अज्जतरब्राह्मणवत्थु

अनुपुब्बेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरब्राह्मणं आरब्ध कथेसि ।

सो किर एकदिवसं पातोव निक्खमित्वा भिक्खूनं चीवरपारुपनट्टाने भिक्खू चीवरं पारुपन्ते ओलोकेन्तो अट्ठासि । तं पन ठानं विरूळ्हतिणं होति । अथेकस्स भिक्खुनो चीवरं पारुपन्तस्स चीवरकण्णो तिणेषु पवट्ठेन्तो उस्सावबिन्दूहि तेमि । ब्राह्मणो “इमं ठानं अप्पहरितं कातुं वट्ठती”ति पुनदिवसे कुद्दालं आदाय गन्त्वा तं ठानं तच्छेत्वा खलमण्डलसदिसं अकासि । पुनदिवसेपि तं ठानं आगन्त्वा भिक्खूसु चीवरं पारुपन्तेसु एकस्स चीवरकण्णं भूमियं पतित्वा पंसुम्हि पवट्ठमानं दिस्वा “इध वालुकं ओकिरितुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा वालुकं आहरित्वा ओकिरि ।

अथेकदिवसं पुरेभत्तं चण्डो आतपो अहोसि, तदापि भिक्खूनं चीवरं पारुपन्तानं गत्ततो सेदे मुच्चन्ते दिस्वा “इध मया मण्डपं कारेतुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा मण्डपं कारेसि । पुनदिवसे पातोव वस्सं वस्सि, वहलिकं अहोसि । तदापि ब्राह्मणो भिक्खू ओलोकेन्तोव ठितो तिन्तचीवरके भिक्खू दिस्वा “एत्थ मया सालं कारेतुं वट्ठती”ति सालं कारेत्वा “इदानि सालमहं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्गं निमन्तेत्वा अन्तो च बहि च भिक्खू निसीदापेत्वा भत्तिकिच्चावसाने अनुमोदनत्थाय सत्थु पत्तं गहेत्वा, “भन्ते, अहं भिक्खूनं चीवरपारुपनकाले इमस्मिं ठाने ओलोकेन्तो ठितो इदज्जिदज्ज दिस्वा इदज्जिदज्ज कारेसि”न्ति आदितो पट्ठाय सब्बं तं पवत्तिं आरोचेसि । सत्था तस्स वचनं सुत्वा, “ब्राह्मण, पण्डिता नाम खणे खणे थोकं कुसलं करोन्ता अनुपुब्बेन अत्तनो अकुसलमलं नीहरन्तियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२३९. “अनुपुब्बेन मेधावी, थोकं थोकं खणे खणे ।
कम्मरो रजतस्सेव, निद्धमे मलमत्तनो”ति ॥

तत्थ अनुपुब्बेनाति अनुपटिपाटिया । मेधावीति धम्मोजपज्जाय समन्नागतो । खणे खणेति ओकासे ओकासे कुसलं करोन्तो । कम्मरो रजतस्सेवाति यथा सुवण्णकारो एकवारमेव सुवण्णं तापेत्वा कोट्टेत्वा मलं नीहरित्वा पिलन्धनविकतिं कातुं न सक्कोति, पुनप्पुनं तापेन्तो कोट्टेन्तो पन मलं नीहरति, ततो अनेकविधं पिलन्धनविकतिं करोति, एवमेव पुनप्पुनं कुसलं करोन्तो पण्डितो अत्तनो रागादिमलं निद्धमेय्य, एवं निद्धन्तमलो निक्किलेसोव होतीति अत्थो ।

देसनावसाने ब्राह्मणो सोतापत्तिफले पतिट्ठति, महाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अज्जतरब्राह्मणवत्थु दुतियं ।

३. तिस्सत्थेरवत्थु

अयसाव मलन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो तिस्सत्थेरं नाम भिक्खुं आरब्ध कथेसि ।

एको किर सावत्थिवासी कुलपुत्तो पब्बजित्वा लद्धूपसम्पदो तिस्सत्थेरोति पज्जायि । सो अपरभागे जनपदविहारे वस्सूपगतो अट्ठहत्थकं थूलसाटकं लभित्वा वुत्थवस्सो पवारेत्वा तं आदाय गन्त्वा भगिनिया हत्थे ठपेसि । सा “न मे एसो साटको भातु अनुच्छविको”ति तं तिखिणाय वासिया छिन्दित्वा हीरहीरं कत्वा उदुक्खले कोट्टेत्वा पविसेत्वा पोथेत्वा वट्टेत्वा सुखुमसुत्तं कन्तित्वा साटकं वायापेसि । थेरोपि सुत्तज्चेव सूचियो च संविदहित्वा चीवरकारके दहरसामणरे सन्निपातेत्वा भगिनिया सन्तिकं गन्त्वा “तं मे साटकं देथ, चीवरं कारेस्सामी”ति आह । सा नवहत्थं साटकं नीहरित्वा कनिट्ठभातिकस्स हत्थे ठपेसि । सो तं गहेत्वा वित्थारेत्वा ओलोकेत्वा “मम साटको थूलो अट्ठहत्थो, अयं सुखुमो नवहत्थो । नायं मम साटको, तुम्हाकं एस, न मे इमिना अत्थो, तमेव मे देथा”ति आह । “भन्ते, तुम्हाकमेव एसो, गण्हथ न”न्ति? सो नेव इच्छि । अथस्स अत्तना कतकिच्चं सब्बं आरोचेत्वा, “भन्ते, तुम्हाकमेवेस, गण्हथ न”न्ति अदासि । सो तं आदाय विहारं गन्त्वा चीवरकम्मं पट्ठपेसि ।

अथस्स भगिनी चीवरकारानं अत्थाय यागुभत्तादीनि सम्पादेसि । चीवरस्स निट्ठितदिवसे पन अतिरेकसक्कारं कारेसि । सो चीवरं ओलोकेत्वा तस्मिं उप्पन्नसिनेहो “स्वे दानि नं पारुपिस्सामी”ति संहरित्वा चीवरवंसे ठपेत्वा तं रत्तिं भुत्ताहारं जिरापेतुं असक्कोन्तो कालं कत्वा तस्मिंयेव चीवरे ऊका हुत्वा निब्बत्ति । भगिनीपिस्स कालकिरियं सुत्वा भिक्खूनं पादेसु पवत्तमाना रोदि । भिक्खू तस्स सरीरकिच्चं कत्वा गिलानुपट्ठाकस्स अभावेन सङ्गस्सेव तं पापुणाति । “भाजेस्साम न”न्ति तं चीवरं नीहरापेसुं । सा ऊका “इमे मम सन्तकं विलुम्पन्ती”ति विरवन्ती इतो चितो च सन्धावि । सत्था गन्धकुटियं निसिन्नोव दिब्बाय सोतधातुया तं सट्ठं सुत्वा, “आनन्द, तिस्सस्स चीवरं अभाजेत्वा सत्ताहं निक्खिपितुं वदेही”ति आह । थेरो तथा कारेसि । सापि सत्तमे दिवसे कालं कत्वा तुसितविमाने निब्बत्ति । सत्था “अट्ठमे दिवसे तिस्सस्स चीवरं भाजेत्वा गण्हथा”ति आणापेसि । भिक्खू तथा करिंसु ।

भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “कस्मा नु खो सत्था तिस्सस्स चीवरं सत्त दिवसे ठपापेत्वा अट्ठमे दिवसे गण्हितुं अनुजानी”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते,

“भिक्षवे, तिस्सो अत्तनो चीवरे ऊका हुत्वा निब्बत्तो, तुम्हेहि तस्मिं भाजियमाने ‘इमे मम सन्तकं विलुम्पन्ती’ति विरवन्ती इतो चितो च धावि । सा तुम्हेहि चीवरे गय्हमाने तुम्हेसु मनं पदुस्सित्वा निरये निब्बत्तेय्य, तेन चाहं चीवरं निक्खिपापेसिं । इदानीं पन सा तुसितविमाने निब्बत्ता, तेन वो मया चीवरगहणं अनुज्जात”न्ति वत्वा पुन तेहि “भारिया वत अयं, भन्ते, तण्हा नामा”ति वुत्ते “आम, भिक्षवे, इमेसं सत्तानं तण्हा नाम भारिया । यथा अयतो मलं उट्ठित्वा अयमेव खादति विनासेति अपरिभोगं करोति, एवमेवायं तण्हा इमेसं सत्तानं अब्भन्तरे उप्पज्जित्वा ते सत्ते निरयादीसु निब्बत्तापेति, विनासं पापेती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२४०: “अयसाव मलं समुट्ठितं,
ततुट्ठाय तमेव खादति ।
एवं अतिधोनचारिनं,
सानि कम्मानी नयन्ति दुग्गति”न्ति ॥

तत्थ अयसावाति अयतो समुट्ठितं । ततुट्ठायति ततो उट्ठाय । अतिधोनचारिनन्ति धोना वुच्चति चत्तारो पच्चये “इदमत्थं एते”ति पच्चवेक्खित्वा परिभुज्जनपज्जा, तं अतिक्कमित्वा चरन्तो अतिधोनचारी नाम । इदं वुत्तं होति — यथा अयतो मलं समुट्ठाय ततो समुट्ठितं तमेव खादति, एवमेवं चतुपच्चये अपच्चवेक्खित्वा परिभुज्जन्तं अतिधोनचारिनं सानि कम्मानी अत्तनि ठितत्ता अत्तनो सन्तकानेव तानि कम्मानी दुग्गतिं नयन्तीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

तिस्सत्थेरवत्थु ततियं ।

४. लालुदायित्थेरवत्थु

असज्झायमलाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो लालुदायित्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किर पच्चकोटिमत्ता अरियसावका वसन्ति, द्वे कोटिमत्ता पुथुज्जना वसन्ति । तेसु अरियसावका पुरेभत्तं दानं दत्वा पच्छाभत्तं सप्पितेलमधुफाणितवत्थादीनि गहेत्वा विहारं गन्त्वा धम्मकथं सुणन्ति । धम्मं सुत्वा गमनकाले च सारिपुत्तमोगल्लानानं गुणकथं कथेन्ति । उदायित्थेरो तेसं कथं सुत्वा “एतेसं ताव धम्मं सुत्वा तुम्हे एवं कथेथ, मम धम्मकथं सुत्वा किं नु खो न कथेस्सथा”ति वदति । मनुस्सा तस्स कथं सुत्वा “अयं एको धम्मकथिको भविस्सति, इमस्सपि अम्हेहि धम्मकथं सोतुं वट्ठती”ति ते एकदिवसं थेरं याचित्वा, “भन्ते, अज्ज अम्हाकं धम्मस्सवनदिवसो”ति सङ्घस्स दानं दत्वा, “भन्ते, तुम्हे अम्हाकं दिवा धम्मकथं कथेय्याथा”ति आहंसु । सोपि तेसं अधिवासेसि ।

तेहि धम्मस्सवनवेलाय आगन्त्वा, “भन्ते, नो धम्मं कथेथा”ति वुत्ते लालुदायित्थेरो आसने निसीदित्वा चित्तबीजनिं गहेत्वा चालेन्तो एकम्पि धम्मपदं अदिस्वा “अहं सरभज्जं भणिस्सामि, अज्जो धम्मकथं कथेतू”ति वत्वा ओतरि । ते अज्जेन धम्मकथं कथापेत्वा सरभाणत्थाय पुन तं आसनं आरोपयिंसु । सो पुनपि किञ्चि अदिस्वा “अहं रत्तिं कथेस्सामि, अज्जो सरभज्जं भणतू”ति वत्वा आसना ओतरि । ते अज्जेन सरभज्जं भणापेत्वा पुन रत्तिं थेरं आनयिंसु । सो रत्तिम्पि किञ्चि अदिस्वा “अहं पच्चूसकाले कथेस्सामि, रत्तिं अज्जो कथेतू”ति वत्वा ओतरि । ते अज्जेन रत्तिं कथापेत्वा पुन

पच्चूसे तं आनयिंसु । सो पुनपि किञ्चि नादस । महाजनो लेडुदण्डादीनि गहेत्वा, “अन्धबाल, त्वं सारिपुत्तमोगल्लानानं वण्णे कथियमाने एवज्चेवज्च वदेसि, इदानीं कस्मा न कथेसी”ति सन्तज्जेत्वा पलायन्तं अनुबन्धि । सो पलायन्तो एकस्सा वच्चकुटिया पति ।

महाजनो कथं समुद्वापेसि — “अज्ज लालुदायी सारिपुत्तमोगल्लानानं गुणकथाय पवत्तमानाय उस्सूयन्तो अत्तनो धम्मकथिकभावं पकासेत्वा मनुस्सेहि सक्कारं कत्वा ‘धम्मं सुणोमा’ति वुत्ते चतुक्खत्तुं आसने निसीदित्वा कथेतब्बयुत्तकं किञ्चि अपस्सन्तो ‘त्वं अम्हाकं अय्येहि सारिपुत्तमोगल्लानत्थेरेहि सद्धिं युगग्गाहं गण्हासी’ति लेडुदण्डादीनि गहेत्वा सन्तज्जेत्वा पलापियमानो वच्चकुटिया पतितो”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि एसो गूथकूपे निमुग्गोयेवा”ति वत्वा अतीतं आहरित्वा —

“चतुप्पदो अहं सम्म, त्वम्पि सम्म चतुप्पदो ।

एहि सम्म निवत्तस्सु, किं नु भीतो पलायसि ॥

“असुचिपूतिलोमोसि, दुग्गन्धो वासि सूकर ।

सचे युज्झितुकामोसि, जयं सम्म ददामि ते”ति ॥ (जा० १.२.५-६) —

इमं जातकं वित्थारेत्वा कथेसि । तदा सीहो सारिपुत्तो अहोसि, सूकरो लालुदायीति । सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा, “भिक्खवे, लालुदायिना अप्पमत्तकोव धम्मो उग्गहितो, सज्झायं पन नेव अकासि, किञ्चि परियत्तिं उग्गहेत्वा तस्सा असज्झायकरणं मलमेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२४१: “असज्झायमला मन्ता, अनुट्टानमला घरा ।

मलं वण्णस्स कोसज्जं, पमादो रक्खतो मल”न्ति ॥

तत्थ असज्झायमलाति याकाचि परियत्ति वा सिप्पं वा यस्मा असज्झायन्तस्स अननुयुज्जन्तस्स विनस्सति वा निरन्तरं वा न उपट्ठाति, तस्मा “असज्झायमला मन्ता”ति वुत्तं । यस्मा पन घरावासं वसन्तस्स उट्ठायुट्ठाय जिण्णपटिसङ्खरणादीनि अकरोन्तस्स घरं नाम विनस्सति, तस्मा “अनुट्टानमला घरा”ति वुत्तं । यस्मा गिहिस्स वा पब्बजितस्स वा कोसज्जवसेन सरीरपटिजग्गनं वा परिक्खारपटिजग्गनं वा अकरोन्तस्स कायो दुब्बण्णो होति, तस्मा “मलं वण्णस्स कोसज्ज”न्ति वुत्तं । यस्मा गावो रक्खन्तस्स पमादवसेन निद्वायन्तस्स वा कीळन्तस्स वा ता गावो अतित्थपक्खन्दनादिना वा वाळमिगचोरादिउपद्वेन वा परेसं सालिखेत्तादीनि ओतरित्वा खादनवसेन विनासं आपज्जन्ति, सयम्पि दण्डं वा परिभासं वा पापुणाति, पब्बजितं वा पन छ द्वारानि अरक्खन्तं पमादवसेन किलेसा ओतरित्वा सासना चावेन्ति, तस्मा “पमादो रक्खतो मल”न्ति वुत्तं । सो हिस्स विनासावहनेन मलट्टानियत्ता मलन्ति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

लालुदायित्थेरवत्थु चतुत्थं ।

५. अज्जतरकुलपुत्तवत्थु

मलित्थिया दुच्चरितन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो अज्जतरं कुलपुत्तं आरब्ध कथेसि ।

तस्स किर समानजातिकं कुलकुमारिकं आनेसुं । सा आनीतदिवसतो पट्टाय अतिचारिनी अहोसि । सो कुलपुत्तो तस्सा अतिचारेन लज्जितो कस्सचि सम्मुखीभावं उपगन्तुं असक्कोन्तो बुद्धुपट्टानादीनि पच्छिन्दित्वा कतिपाहच्चयेन सत्थारं उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्नो “किं, उपासक, न दिस्ससी”ति वुत्ते तमत्थं आरोचेसि । अथ नं सत्था, “उपासक, पुब्बेपि मया ‘इत्थियो नाम नदीआदिसदिसा, तासु पण्डितेन कोधो न कातब्बो’ति वुत्तं, त्वं पन भवपटिच्छन्नत्ता न सल्लक्खेसी”ति वत्वा तेन याचितो —

“यथा नदी च पन्थो च, पानागारं सभा पपा ।

एवं लोकित्थियो नाम, वेला तासं न विज्जती”ति ॥ (जा० १.१.६५; १.१२.९) —

जातकं वित्थारेत्वा, “उपासक, इत्थिया हि अतिचारिनिभावो मलं, दानं देन्तस्स मच्छेरं मलं, इधलोकपरलोकेसु सत्तानं अकुसलकम्मं विनासनत्थेन मलं, अविज्जा पन सब्बमलानं उत्तममल”न्ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

२४२: “मलित्थिया दुच्चरितं, मच्छेरं ददतो मलं ।

मला वे पापका धम्मा, अस्मिं लोके परमि च ॥

२४३: “ततो मला मलतरं, अविज्जा परमं मलं ।

एतं मलं पहन्त्वान, निम्मला होथ भिक्खवो”ति ॥

तत्थ **दुच्चरितन्ति** अतिचारो । अतिचारिनिज्झि इत्थिं सामिकोपि गेहा नीहरति, मातापितूनं सन्तिकं गतम्पि “त्वं कुलस्स अगारवभूता, अक्खीहिपि न दट्ठब्बा”ति तं नीहरन्ति । सा अनाथा विचरन्ती महादुक्खं पापुणाति । तेनस्सा दुच्चरितं “मल”न्ति वुत्तं । **ददतो**ति दायकस्स । यस्स हि खेत्तकसनकाले “इमस्मिं खेत्ते सम्पन्ने सलाकभत्तादीनि दस्सामी”ति चिन्तेत्वा निष्फन्ने सस्सेपि मच्छेरं उप्पज्जित्वा चागचित्तं निवारेति, सो मच्छेरवसेन चागचित्ते अविरूहन्ते मनुस्ससम्पत्तिं दिब्बसम्पत्तिं निब्बानसम्पत्तिन्ति तिस्सो सम्पत्तियो न लभति । तेन वुत्तं — “**मच्छेरं ददतो मल**”न्ति । सेसेसुपि एसेव नयो । **पापका धम्मा**ति अकुसलधम्मा पन इधलोके च परलोके च मलमेव ।

ततोति हेट्ठा वुत्तमलतो । **मलतरन्ति** अतिरेकमलं वो कथेमीति अत्थो । **अविज्जा**ति अट्ठवत्थुकं अज्जाणमेव परमं मलं । **पहन्त्वाना**ति एतं मलं जहित्वा, भिक्खवे, तुम्हे निम्मला होथाति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अज्जतरकुलपुत्तवत्थु पञ्चमं ।

६. चूळसारिवत्थु

सुजीवन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो चूळसारिं नाम सारिपुत्तत्थेरस्स सद्भिर्विहारिकं आरब्ध कथेसि ।

सो किर एकदिवसे वेज्जकम्मं कत्वा पणीतभोजनं लभित्वा आदाय निक्खमन्तो अन्तरामगो थेरं दिस्वा, “भन्ते, इदं मया वेज्जकम्मं कत्वा लब्धं, तुम्हे अज्जत्थ एवरूपं भोजनं न लभिस्सथ, इमं भुज्जथ, अहं ते वेज्जकम्मं कत्वा निच्चकालं एवरूपं आहारं आहरिस्सामी”ति आह। थेरो तस्स वचनं सुत्वा तुण्हीभूतोव पक्कामि। भिक्खू विहारं गन्त्वा सत्थु तमत्थं आरोचेसुं। सत्था, “भिक्खवे, अहिरिको नाम पगब्भो काकसदिसो हुत्वा एकवीसतिविधाय अनेसनाय ठत्वा सुखं जीवति, हिरिओत्तप्पसम्पन्नो पन दुक्खं जीवती”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

२४४: “सुजीवं अहिरिकेन, काकसूरेन धंसिना।
पक्खन्दिना पगब्भेन, संकिलिङ्गेन जीवितं॥

२४५: “हिरीमता च दुज्जीवं, निच्चं सुचिगवेसिना।
अलीनेनाप्पगब्भेन, सुद्धाजीवेन पस्सता”ति॥

तत्थ अहिरिकेनाति छिन्नहिरोत्तप्पकेन। एवरूपेन हि अमातरमेव “माता मे”ति अपितादयो एव च “पिता मे”ति आदिना नयेन वत्वा एकवीसतिविधाय अनेसनाय पतिट्ठाय सुखेन जीवतुं सक्का। काकसूरेनाति सूरकाकसदिसेन। यथा हि सूरकाको कुलघरेसु यागुआदीनि गण्हितुकामो भित्तिआदीसु निसीदित्वा अत्तनो ओलोकनभावं जत्वा अनोलोकेन्तो विय अज्जविहितको विय निद्वायन्तो विय च हुत्वा मनुस्सानं पमादं सल्लक्खेत्वा अनुपतित्वा “सूसू”ति वदन्तेसुयेव भाजनतो मुखपूरं गहेत्वा पलायति, एवमेवं अहिरिकपुग्गलोपि भिक्खूहि सद्धिं गामं पविसित्वा यागुभत्तट्ठानादीनि ववत्थपेति। तत्थ भिक्खू पिण्डाय चरित्वा यापनमत्तं आदाय आसनसालं गन्त्वा पच्चवेक्खन्ता यागु पिवित्वा कम्मट्ठानं मनसि करोन्ति सज्झायन्ति आसनसालं सम्मज्जन्ति। अयं पन अकत्वा गामाभिमुखोव होति।

सो हि भिक्खूहि “पस्सथिम”न्ति ओलोकियमानोपि अनोलोकेन्तो विय अज्जविहितो विय निद्वायन्तो विय गण्ठकं पटिमुज्जन्तो विय चीवरं संविदहन्तो विय हुत्वा “असुकं नाम मे कम्मं अत्थी”ति वदन्तो उट्ठायासना गामं पविसित्वा पातोव ववत्थपितगेहेसु अज्जतरं गेहं उपसङ्कमित्वा घरमानुसकेसु थोकं कवाटं पिधाय द्वारे निसीदित्वा कन्दन्तेसुपि एकेन हत्थेन कवाटं पणामेत्वा अन्तो पविसति। अथ नं दिस्वा अकामकापि आसने निसीदापेत्वा यागुआदीसु यं अत्थि, तं देन्ति। सो यावदत्थं भुज्जित्वा अवसेसं पत्तेनादाय पक्कमति। अयं काकसूरो नाम। एवरूपेन अहिरिकेन सुजीवन्ति अत्थो।

धंसिनाति “असुकथेरो नाम अप्पिच्छो”ति आदीनि वदन्तेसु — “किं पन मयं न अप्पिच्छा”ति आदिवचनेन परेसं गुणधंसनताय धंसिना। तथारूपस्स वचनं सुत्वा “अयम्पि अप्पिच्छतादिगुणे युत्तो”ति मज्जमाना मनुस्सा दातब्बं मज्जन्ति। सो पन ततो पट्ठाय विज्जूपुरिसानं चित्तं आराधेतुं असक्कोन्तो तम्हापि लाभा परिहायति। एवं धंसिपुग्गलो अत्तनोपि परस्सपि लाभं नासेतियेव।

पक्खन्दिनाति पक्खन्दचारिना। परेसं किच्चानिपि अत्तनो किच्चानि विय दस्सेन्तो पातोव भिक्खूसु चेतियङ्गणादीसु वत्तं कत्वा कम्मट्ठानमनसिकारेन थोकं निसीदित्वा उट्ठाय गामं पविसन्तेसु मुखं धोवित्वा पण्डुकासावपारुपनअक्खिअज्जनसीसमक्खनादीहि अत्तभावं मण्डेत्वा सम्मज्जन्तो विय द्वे तयो सम्मज्जनिपहारे दत्वा द्वारकोट्टकाभिमुखो होति। मनुस्सा पातोव “चेतियं वन्दिस्साम, मालापूजं करिस्सामा”ति आगता तं दिस्वा “अयं विहारो इमं दहरं निस्साय पटिजगगनं लभति, इमं मा पमज्जित्था”ति वत्वा तस्स दातब्बं मज्जन्ति। एवरूपेन पक्खन्दिनापि सुजीवं। पगब्भेनाति कायपागब्भियादीहि समन्नागतेन। संकिलिङ्गेन जीवितन्ति एवं जीविकं कप्पेत्वा जीवन्तेन हि

पुग्गलेन संकिलिद्धेन हुत्वा जीवितं नाम होति, तं दुज्जीवितं पापमेवाति अत्थो ।

हिरीमता चाति हिरोत्तप्पसम्पन्नेन पुग्गलेन दुज्जीवं । सो हि अमातादयोव “माता मे”ति आदीनि अवत्वा अधम्मिके पच्चये गूथं विय जिगुच्छन्तो धम्मेन समेन परियेसन्तो सपदानं पिण्डाय चरित्वा जीविकं कप्पेन्तो लूखं जीविकं जीवतीति अत्थो । **सुचिगवेसिनाति** सुचीनि कायकम्मादीनि गवेसन्तेन । **अलीनेनाति** जीवितवुत्तिमनल्लीनेन । **सुद्धाजीवेन पस्सताति** एवरूपो हि पुग्गलो सुद्धाजीवो नाम होति । तेन एवं सुद्धाजीवेन तमेव सुद्धाजीवं सारतो पस्सता लूखजीवितवसेन दुज्जीवं होतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

चूळसारिवत्थु छट्ठं ।

७. पञ्चउपासकवत्थु

यो पाणन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पञ्च उपासके आरब्ध कथेसि ।

तेसु हि एको पाणातिपातावेरमणिसिक्खापदमेव रक्खति, इतरे इतरानि । ते एकदिवसं “अहं दुक्करं करोमि, दुक्करं रक्खामी”ति विवादापन्ना सत्थु सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा तमत्थं आरोचेसुं । सत्था तेसं कथं सुत्वा एकसीलम्पि कनिट्ठकं अकत्वा “सब्बानेव दुरक्खानी”ति वत्त्वा इमा गाथा अभसि —

२४६: “यो पाणमतिपातेति, मुसावादञ्च भासति ।
लोके अदिन्नमादियति, परदारञ्च गच्छति ॥

२४७: “सुरामेरयपानञ्च, यो नरो अनुयुज्जति ।
इधेव मेसो लोकस्मिं, मूलं खणति अत्तनो ॥

२४८: “एवं भो पुरिस जानाहि, पापधम्मा असज्जता ।
मा तं लोभो अधम्मो च, चिरं दुक्खाय रन्धयु”न्ति ॥

तत्थ **यो पाणमतिपातेतीति** यो साहत्थिकादीसु छसु पयोगेसु एकपयोगेनापि परस्स जीवितिन्द्रियं उपच्छिन्दति । **मुसावादन्ति** परेसं अत्थभज्जनकं मुसावादञ्च भासति । **लोके अदिन्नमादियतीति** इमस्मिं सत्तलोके थेय्यावहारादीसु एकेनपि अवहारेन परपरिगगहितं आदियति । **परदारञ्च गच्छतीति** परस्स रक्खितगोपितेसु भण्डेसु अपरज्झन्तो उप्पथचारं चरति । **सुरामेरयपानन्ति** यस्स कस्सचि सुराय चेव मेरयस्स च पानं । **अनुयुज्जतीति** सेवति बहुलीकरोति । **मूलं खणतीति** तिट्ठतु परलोको, सो पन पुग्गलो इध लोकस्मियेव येन खेतवत्थुआदिना मूलेन पतिट्ठपेय्य, तम्पि अट्ठपेत्वा वा विस्सज्जेत्वा वा सुरं पिवन्तो अत्तनो मूलं खणति, अनाथो कपणो हुत्वा विचरति । **एवं, भोति** पञ्चदुस्सील्यकम्मकारकं पुग्गलं आलपति । **पापधम्माति** लामकधम्मा । **असज्जताति** कायसज्जतादिरहिता । अचेतसातिपि पाठो, अचित्तकाति अत्थो । **लोभो अधम्मो चाति** लोभो चेव दोसो च । उभयम्पि हेतं अकुसलमेव । **चिरं दुक्खाय रन्धयुन्ति** चिरकालं निरयदुक्खादीनं अत्थाय तं एते धम्मा मा रन्धेन्तु मा मत्थेन्तूति अत्थो ।

देसनावसाने ते पञ्च उपासका सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

पञ्चउपासकवत्थु सत्तमं ।

८. तिस्सदहरवत्थु

ददाति वेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो तिस्सदहरं नाम आरब्ध कथेसि ।

सो किर अनाथपिण्डिकस्स गहपतिनो विसाखाय उपासिकायाति पञ्चन्नं अरियसावककोटीनं दानं निन्दन्तो विचरि, असदिसदानम्पि निन्दियेव । तेसं तेसं दानगो सीतलं लभित्वा “सीतल”न्ति निन्दि, उण्हं लभित्वा “उण्ह”न्ति निन्दि । अप्पं देन्तेपि “किं इमे अप्पमत्तकं देन्ती”ति निन्दि, बहुं देन्तेपि “इमेसं गेहे ठपनट्ठानं मज्जे नत्थि, ननु नाम भिक्खूनं यापनमत्तं दातब्बं, एत्तकं यागुभत्तं निरत्थकमेव विस्सज्जती”ति निन्दि । अत्तनो पन जातके आरब्ध “अहो अम्हाकं जातकानं गेहं चतूहि दिसाहि आगतागतानं भिक्खूनं ओपानभूत”न्ति आदीनि वत्त्वा पसंसं पवत्तेसि । सो पनेकस्स दोवारिकस्स पुत्तो जनपदं विचरन्तेहि वट्ठकीहि सद्धिं विचरन्तो सावत्थिं पत्त्वा पब्बजितो । अथ नं भिक्खू एवं मनुस्सानं दानादीनि निन्दन्तं दिस्वा “परिगगण्हिस्साम न”न्ति चिन्तेत्वा, “आवुसो, तव जातका कहां वसन्ती”ति पुच्छित्वा “असुकगामे नामा”ति सुत्वाव कतिपये दहरे पेसेसुं । ते तत्थ गन्त्वा गामवासिकेहि आसनसालाय निसीदापेत्वा कतसक्कारा पुच्छिंसु — “इमम्हा गामा निक्खमित्त्वा पब्बजितो तिस्सो नाम दहरो अत्थि । तस्स कतमे जातका”ति? मनुस्सा “इध कुलगेहतो निक्खमित्त्वा पब्बजितदारको नत्थि, किं नु खो इमे वदन्ती”ति चिन्तेत्वा, “भन्ते, एको दोवारिकपुत्तो वट्ठकीहि सद्धिं विचरित्वा पब्बजितोति सुणोम, तं सन्धाय वदेथ मज्जे”ति आहंसु । दहरभिक्खू तिस्सस्स तत्थ इस्सरजातकानं अभावं जत्त्वा सावत्थिं गन्त्वा “अकारणमेव, भन्ते, तिस्सो विलपन्तो विचरती”ति तं पवत्तिं भिक्खूनं आरोचेसुं । भिक्खूपि तं तथागतस्स आरोचेसुं ।

सत्था “न, भिक्खवे, इदानेव विकत्थेन्तो विचरति, पुब्बेपि विकत्थकोव अहोसी”ति वत्त्वा भिक्खूहि याचितो अतीतं आहरित्वा —

“बहुम्पि सो विकत्थेय्य, अज्जं जनपदं गतो ।

अन्वागन्त्वान दूसेय्य, भुज्ज भोगे कटाहका”ति ॥ (जा० १.१.१२५) —

इमं कटाहजातकं वित्थारेत्वा, “भिक्खवे, यो हि पुगगलो परेहि अप्पके वा बहुके वा लूखे वा पणीते वा दिन्ने अज्जेसं वा दत्त्वा अत्तनो अदिन्ने मङ्कु होति, तस्स ज्ञानं वा विपस्सनं वा मग्गफलादीनि वा न उप्पज्जन्ती”ति वत्त्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभासि —

२४९: “ददाति वे यथासद्धं, यथापसादनं जनो ।

तत्थ यो च मङ्कु होति, परेसं पानभोजने ।

न सो दिवा वा रत्तिं वा, समाधिमधिगच्छति ॥

२५०: “यस्स चेतं समुच्छिन्नं, मूलघच्चं समूहतं ।

स वे दिवा वा रत्तिं वा, समाधिमधिगच्छती”ति ॥

तत्थ ददाति वे यथासद्भन्ति लूखपणीतादीसु यंकिञ्चि देन्तो जनो यथासद्भं अत्तनो सद्धानुरूपमेव देति ।
 यथापसादनन्ति थेरनवादीसु चस्स यस्मिं यस्मिं पसादो उप्पज्जति, तस्स देन्तो यथापसादनं अत्तनो पसादानुरूपमेव देति ।
 तत्थाति तस्मिं परस्स दाने “मया अप्पं वा लद्धं, लूखं वा लद्धं”न्ति मङ्कुभावं आपज्जति । समाधिन्ति सो पुग्गलो दिवा वा
 रत्तिं वा उपचारप्पनावसेन वा मग्गफलवसेन वा समाधिं नाधिगच्छति । यस्स चेतन्ति यस्स पुग्गलस्स एतं एकेसु ठानेसु
 मङ्कुभावसङ्घातं अकुसलं समुच्छिन्नं मूलघच्चं कत्वा अरहत्तमग्गजाणेन समूहतं, सो वुत्तप्पकारं समाधिं अधिगच्छतीति
 अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

तिस्सदहरवत्थु अट्ठमं ।

९. पञ्चउपासकवत्थु

नत्थि रागसमो अग्गीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पञ्च उपासके आरब्ध कथेसि ।

ते किर धम्मं सोतुकामा विहारं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु । बुद्धानञ्च “अयं खत्तियो, अयं ब्राह्मणो,
 अयं अट्ठो, अयं दुग्गतो, इमस्स उळारं कत्वा धम्मं देसेस्सामि, इमस्स नो”ति चित्तं न उप्पज्जति । यंकिञ्चि आरब्ध धम्मं
 देसेन्तो धम्मगारवं पुरक्खत्वा आकासगङ्गं ओतारेन्तो विय देसेति । एवं देसेन्तस्स पन तथागतस्स सन्तिके निसिन्नानं तेसं
 एको निसिन्नकोव निद्वायि, एको अङ्गुलिया भूमिं लिखन्तो निसीदि, एको एकं रुक्खं चालेन्तो निसीदि, एको आकासं
 उल्लोकेन्तो निसीदि, एको पन सक्कच्चं धम्मं अस्सोसि ।

आनन्दत्थेरो सत्थारं बीजयमानो तेसं आकारं ओलोकेन्तो सत्थारं आह — “भन्ते, तुम्हे इमेसं महामेघगज्जितं
 गज्जन्ता विय धम्मं देसेथ, एते पन तुम्हेसुपि धम्मं कथेन्तेसु इदञ्चिदञ्च करोन्ता निसिन्ना”ति । “आनन्द, त्वं एते न
 जानासी”ति? “आम, न जानामि, भन्ते”ति । एतेसु हि यो एस निद्वायन्तो निसिन्नो, एस पञ्च जातिसतानि सप्पयोनियं
 निब्बत्तित्वा भोगेसु सीसं ठपेत्वा निद्वायि, इदानीपिस्स निद्वाय तित्ति नत्थि, नास्स कण्णं मम सद्दो पविसतीति । किं पन,
 भन्ते, पटिपाटिया कथेथ, उदाहु अन्तरन्तराति । आनन्द, एतस्स हि कालेन मनुस्सत्तं, कालेन देवत्तं, कालेन नागतन्ति एवं
 अन्तरन्तरा उप्पज्जन्तस्स उपपत्तियो सब्बञ्जुतज्जाणेनापि न सक्का परिच्छिन्दितुं । पटिपाटिया पनेस पञ्च जातिसतानि
 नागयोनियं निब्बत्तित्वा निद्वायन्तोपि निद्वाय अतित्तोयेव । अङ्गुलिया भूमिं लिखन्तो निसिन्नपुरिसोपि पञ्च जातिसतानि
 गण्डुप्पादयोनियं निब्बत्तित्वा भूमिं खणि, इदानीपि भूमिं खणन्तोव मम सद्दं न सुणाति । एस रुक्खं चालेन्तो
 निसिन्नपुरिसोपि पटिपाटिया पञ्च जातिसतानि मक्कटयोनियं निब्बत्ति, इदानीपि पुब्बाचिण्णवसेन रुक्खं चालेतियेव,
 नास्स कण्णं मम सद्दो पविसति । एस आकासं उल्लोकेत्वा निसिन्नपुरिसोपि पञ्च जातिसतानि नक्खत्तपाठको हुत्वा
 निब्बत्ति, इदानी पुब्बाचिण्णवसेन अज्जापि आकासमेव उल्लोकेति, नास्स कण्णं मम सद्दो पविसति । एस सक्कच्चं धम्मं
 सुणन्तो निसिन्नपुरिसो पन पटिपाटिया पञ्च जातिसतानि तिण्णं वेदानं पारगू मन्तज्झायकब्राह्मणो हुत्वा निब्बत्ति, इदानीपि
 मन्तं संसन्दन्तो विय सक्कच्चं सुणातीति ।

“भन्ते, तुम्हाकं धम्मदेसना छविआदीनि छिन्दित्वा अट्ठिमिज्जं आहच्च तिड्ढति, कस्मा इमे तुम्हेसुपि धम्मं देसेन्तेसु
 सक्कच्चं न सुणन्ती”ति? “आनन्द, मम धम्मो सुस्सवनीयोति सज्जं करोसि मज्जे”ति । “किं पन, भन्ते,

दुस्सवनीयो”ति? “आम, आनन्दा”ति । “कस्मा, भन्ते”ति? “आनन्द, बुद्धोति वा धम्मोति वा सङ्घोति वा पदं इमेहि सत्तेहि अनेकेसुपि कप्पकोटिसतसहस्सेसु असुतपुब्बं । यस्मा इमं धम्मं सोतुं न सक्कोन्ता अनमतगगे संसारे इमे सत्ता अनेकविहितं तिरच्छानकथंयेव सुणन्ता आगता, तस्मा सुरापानकेळिमण्डलादीसु गायन्ता नच्चन्ता विचरन्ति, धम्मं सोतुं न सक्कोन्ती”ति । “किं निस्साय पनेते न सक्कोन्ति, भन्ते”ति?

अथस्स सत्था, “आनन्द, रागं निस्साय दोसं निस्साय मोहं निस्साय तण्हं निस्साय न सक्कोन्ति । रागगिसदिसो अग्गि नाम नत्थि, सो छारिकम्पि असेसेत्वा सत्ते दहति । किञ्चापि सत्तसूरियपातुभावं निस्साय उप्पन्नो कप्पविनासको अग्गिपि किञ्चि अनवसेसेत्वाव लोकं दहति, सो पन अग्गि कदाचियेव दहति । रागगिनो अदहनकालो नाम नत्थि, तस्मा रागसमो वा अग्गि दोससमो वा गहो मोहसमं वा जालं तण्हासमा वा नदी नाम नत्थी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२५१. “नत्थि रागसमो अग्गि, नत्थि दोससमो गहो ।

नत्थि मोहसमं जालं, नत्थि तण्हासमा नदी”ति ॥

तत्थ रागसमोति धूमादीसु किञ्चि अदस्सेत्वा अन्तोयेव उट्ठाय झापनवसेन रागेन समो अग्गि नाम नत्थि । दोससमोति यक्खगहअजगरगहकुम्भिलगहादयो एकस्मियेव अत्तभावे गण्हितुं सक्कोन्ति, दोसगहो पन सब्बत्थ एकन्तमेव गण्हातीति दोसेन समो गहो नाम नत्थि । मोहसमन्ति ओनन्धनपरियोनन्धनट्टेन पन मोहसमं जालं नाम नत्थि । तण्हासमाति गङ्गादीनं नदीनं पुण्णकालोपि ऊनकालोपि सुक्खकालोपि पञ्जायति, तण्हाय पन पुण्णकालो वा सुक्खकालो वा नत्थि, निच्चं ऊनाव पञ्जायतीति दुप्पूरणट्टेन तण्हाय समा नदी नाम नत्थीति अत्थो ।

देसनावसाने सक्कच्चं धम्मं सुणन्तो उपासको सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

पञ्चउपासकवत्थु नवमं ।

१०. मेण्डकसेट्ठिवत्थु

सुदस्सं वज्जन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था भद्दियनगरं निस्साय जातियावने विहरन्तो मेण्डकसेट्ठिं आरब्ध कथेसि ।

सत्था किर अङ्गुत्तरापेसु चारिकं चरन्तो मेण्डकसेट्ठिनो च, भरियाय चस्स चन्दपदुमाय, पुत्तस्स च धनञ्जयसेट्ठिनो, सुणिसाय च सुमनदेविया, नत्ताय चस्स विसाखाय, दासस्स च पुण्णस्साति इमेसं सोतापत्तिफलूपनिस्सयं दिस्वा भद्दियनगरं गन्त्वा जातियावने विहासि । मेण्डकसेट्ठि सत्थु आगमनं अस्सोसि । कस्मा पनेस मेण्डकसेट्ठि नाम जातोति? तस्स किर पच्छिमगेहे अट्ठकरीसमत्ते ठाने हत्थिअस्सउसभपमाणा सुवण्णमेण्डका पथविं भिन्दित्वा पिट्ठिया पिट्ठिं पहरमाना उट्ठहिंसु । तेसं मुखेसु पञ्चवण्णानं सुत्तानं गेण्डुका पक्खित्ता होन्ति । सप्पितेलमधुफाणितादीहि वा वत्थच्छादनहिरञ्जसुवण्णादीहि वा अत्थे सति तेसं मुखतो गेण्डुके अपनेन्ति, एकस्सापि मेण्डकस्स मुखतो जम्बुदीपवासीनं प्होनेकं सप्पितेलमधुफाणितवत्थच्छादनहिरञ्जसुवण्णं निक्खमति । ततो पट्ठाय मेण्डकसेट्ठीति पञ्जायि ।

किं पनस्स पुब्बकम्मन्ति? विपस्सीबुद्धकाले किर एस अवरोजस्स नाम कुटुम्बिकस्स भागिनेय्यो मातुलेन समाननामो अवरोजो नाम अहोसि । अथस्स मातुलो सत्थु गन्धकुटिं कातुं आरब्धि । सो तस्स सन्तिकं गन्त्वा, “मातुल,

उभोपि सहेव करोमा”ति वत्वा “अहं अज्जेहि सद्धिं असाधारणं कत्वा एकोव करिस्सामी”ति तेन पन पटिक्खित्तकाले “इमस्मिं ठाने गन्धकुटिया कताय इमस्मिं नाम ठाने कुञ्जरसालं नाम लद्धुं वट्ठी”ति चिन्तेत्वा अरञ्जतो दब्बसम्भारे आहरापेत्वा एकं थम्भं सुवण्णखचितं, एकं रजतखचितं, एकं मणिखचितं, एकं सत्तरतनखचितन्ति एवं तुलासङ्घातद्वारकवाटवातपानगोपानसीछदनिड्डका सब्बापि सुवण्णादिखचिताव कारेत्वा गन्धकुटिया सम्मुखड्डाने तथागतस्स सत्तरतनमयं कुञ्जरसालं कारेसि । तस्सा उपरि घनरत्तसुवण्णमया कम्बला पवाळमया सिखरथूपिकायो अहेसुं । कुञ्जरसालाय मज्झे ठाने रतनमण्डपं कारेत्वा धम्मासनं पटिड्डापेसि । तस्स घनरत्तसुवण्णमया पादा अहेसुं, तथा चतस्सो अटनियो । चत्तारो पन सुवण्णमेण्डके कारापेत्वा आसनस्स चतुन्नं पादानं हेट्ठा ठपेसि, द्वे मेण्डके कारापेत्वा पादपीठकाय हेट्ठा ठपेसि, छ सुवण्णमेण्डके कारापेत्वा मण्डपं परिक्खिपेन्तो ठपेसि । धम्मासनं पठमं सुत्तमयेहि रज्जुकेहि वायापेत्वा मज्झे सुवण्णसुत्तमयेहि उपरि मुत्तमयेहि सुत्तेहि वायापेसि । तस्स चन्दनमयो अपस्सयो अहोसि । एवं कुञ्जरसालं निड्डापेत्वा सालामहं करोन्तो अट्टसट्ठीहि भिक्खुसतसहस्सेहि सद्धिं सत्थारं निमन्तेत्वा चत्तारो मासे दानं दत्वा ओसानदिवसे तिचीवरं अदासि । तत्थ सङ्घनवकस्स सतसहस्सगघनिकं पापुणि ।

एवं विपस्सीबुद्धकाले पुञ्जकम्मं कत्वा ततो चुतो देवेसु च मनुस्सेसु च संसरन्तो इमस्मिं भद्रकप्पे बाराणसियं महाभोगकुले निब्बत्तित्वा बाराणसिसेट्ठि नाम अहोसि । सो एकदिवसं राजूपट्टानं गच्छन्तो पुरोहितं दिस्वा “किं, आचरिय, नक्खत्तमुहुत्तं, उपधारेथा”ति आह । आम, उपधारेमि, किं अज्जं अम्हाकं कम्मन्ति । तेन हि कीदिसं जनपदचारित्तन्ति? एकं भयं भविस्सतीति । किं भयं नामाति? छातकभयं सेट्ठीति । कदा भविस्सतीति? इतो तिण्णं संवच्छरानं अच्चयेनाति । तं सुत्वा सेट्ठि बहुं कसिकम्मं कारेत्वा गेहे विज्जमानधनेनापि धज्जमेव गहेत्वा अट्टतेरसानि कोट्टसतानि कारेत्वा सब्बकोट्टके वीहीहि परिपूरेसि । कोट्टेसु अप्पहोन्तेसु चाटिआदीनि पूरेत्वा अवसेसं भूमियं आवाटे कत्वा निखणि । निधानावसेसं मत्तिकाय सद्धिं मद्धित्वा भित्तियो लिम्पापेसि ।

सो अपरेन समयेन छातकभये सम्पत्ते यथानिक्खित्तं धज्जं परिभुज्जन्तो कोट्टेसु च चाटिआदीसु च निक्खित्तधज्जे परिक्खीणे परिजने पक्कोसापेत्वा आह — “गच्छथ, ताता, पब्बतपादं पविसित्वा जीवन्ता सुभिक्षकाले मम सन्तिकं आगन्तुकामा आगच्छथ, अनागन्तुकामा तत्थ तत्थेव जीवथा”ति । ते रोदमाना अस्सुमुखा हुत्वा सेट्ठि वन्दित्वा खमापेत्वा सत्ताहं निसीदित्वा तथा अकंसु । तस्स पन सन्तिके वेय्यावच्चकरो एकोव पुण्णो नाम दासो ओहीयि, तेन सद्धिं सेट्ठिजाया सेट्ठिपुत्तो सेट्ठिसुणिसाति पज्चेव जना अहेसुं । ते भूमियं आवाटेसु निहितधज्जेपि परिक्खीणे भित्तिमत्तिकं पातेत्वा तेमेत्वा ततो लद्धधज्जेन यापयिंसु । अथस्स जाया छातके अवत्थरन्ते मत्तिकाय खीयमानाय भित्तिपादेसु अवसिड्डमत्तिकं पातेत्वा तेमेत्वा अट्टाळ्हकमत्तं वीहिं लभित्वा कोट्टेत्वा एकं तण्डुलनाळिं गहेत्वा “छातककाले चोरा बहू होन्ती”ति चोरभयेन एकस्मिं कुटे पक्खिपित्वा पिदहित्वा भूमियं निखणित्वा ठपेसि । अथ नं सेट्ठि राजूपट्टानतो आगन्त्वा आह — “भदे, छातोमि, अत्थि किज्जी”ति । सा विज्जमानं “नत्थी”ति अवत्वा “एका तण्डुलनाळि अत्थी”ति आह । “कहं सा”ति? “चोरभयेन मे निखणित्वा ठपिता”ति । “तेन हि नं उद्धरित्वा किज्जि पचाही”ति । “सचे यागुं पचिस्सामि, द्वे वारे लभिस्सति । सचे भत्तं पचिस्सामि, एकवारमेव लभिस्सति, किं पचामि, सामी”ति आह । “अम्हाकं अज्जो पच्चयो नत्थि, भत्तं भुज्जित्वा मरिस्साम, भत्तमेव पचाही”ति । सा भत्तं पचित्वा पज्ज कोट्टासे कत्वा सेट्ठिनो कोट्टासं वट्ठेत्वा पुरतो ठपेसि ।

तस्मिं खणे गन्धमादनपब्बते पच्चेकबुद्धो समापत्तितो वुट्ठाति । अन्तोसमापत्तियं किर समापत्तिबलेन जिघच्छा न बाधति । समापत्तितो वुट्ठितानं पन बलवती हुत्वा उदरपटलं ड्यहन्ती विय उप्पज्जति । तस्मा ते लभनट्टानं ओलोकेत्वा गच्छन्ति । तं दिवसज्ज तेसं दानं दत्वा सेनापतिट्टानादीसु अज्जतरसम्पत्तिं लभन्ति । तस्मा सोपि दिब्बेन चक्खुना

ओलोकेन्तो “सकलजम्बुदीपे छातकभयं उप्पन्नं, सेट्ठिगेहे च पञ्चन्नं जनानं नाळिकोदनोव पक्को, सद्धा नु खो एते, सक्खिस्सन्ति वा मम सङ्गहं कातु”न्ति तेसं सद्धभावञ्च सङ्गहं कातुं समत्थभावञ्च दिस्वा पत्तचीवरमादाय महासेट्ठिस्स पुरतो द्वारे ठितमेव अत्तानं दस्सेसि। सो तं दिस्वा पसन्नचित्तो “पुब्बेपि मया दानस्स अदिन्नत्ता एवरूपं छातकं दिट्ठं, इदं खो पन भत्तं मं एकदिवसमेव रक्खेय्य। अय्यस्स पन दिन्नं अनेकासु कप्पकोटीसु मम हितसुखावहं भविस्सती”ति तं भत्तपातिं अपनेत्वा पच्चेकबुद्धं उपसङ्कमित्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा गेहं पवेसेत्वा आसने निसिन्नस्स पादे धोवित्वा सुवण्णपादपीठे ठपेत्वा भत्तपातिमादाय पच्चेकबुद्धस्स पत्ते ओकिरि। उपट्ठावसेसे भत्ते पच्चेकबुद्धो हत्थेन पत्तं पिदहि। अथ नं, “भन्ते, एकाय तण्डुलनाळिया पञ्चन्नं जनानं पक्कओदनस्स अयं एको कोट्टासो, इमं द्विधा कातुं न सक्का। मा मय्हं इधलोके सङ्गहं करोथ, अहं निरवसेसं दातुकामोम्ही”ति वत्वा सब्बं भत्तमदासि। दत्वा च पन पत्थनं पट्ठपेसि, “मा, भन्ते, पुन निब्बत्तनिब्बत्तद्धाने एवरूपं छातकभयं अहसं, इतो पट्ठाय सकलजम्बुदीपवासीनं बीजभत्तं दातुं समत्थो भवेय्यं, सहत्थेन कम्मं कत्वा जीविकं न कप्पेय्यं, अट्ठतेरस कोट्टसतानि सोधापेत्वा सीसं न्हायित्वा तेसं द्वारे निसीदित्वा उद्धं ओलोकितक्खणेयेव मे रत्तसालिधारा पतित्वा सब्बकोट्टे पूरेय्युं। निब्बत्तनिब्बत्तद्धाने च अयमेव भरिया, अयमेव पुत्तो, अयमेव सुणिसा, अयमेव दासो होतू”ति।

भरियापिस्स “मम सामिके जिघच्छाय पीळियमाने न सक्का मया भुज्जितु”न्ति चिन्तेत्वा अत्तनो कोट्टासं पच्चेकबुद्धस्स दत्वा पत्थनं पट्ठपेसि, “भन्ते, इदानि निब्बत्तनिब्बत्तद्धाने एवरूपं छातकभयं न पस्सेय्यं, भत्तथालिकं पुरतो कत्वा सकलजम्बुदीपवासीनं भत्तं देन्तियापि च मे याव न उट्ठहिस्सामि, ताव गहितगहितद्धानं पूरितमेव होतु। अयमेव सामिको, अयमेव पुत्तो, अयमेव सुणिसा, अयमेव दासो होतू”ति। पुत्तोपिस्स अत्तनो कोट्टासं पच्चेकबुद्धस्स दत्वा पत्थनं पट्ठपेसि, “भन्ते, इतो पट्ठाय एवरूपं छातकभयं न पस्सेय्यं, एकञ्च मे सहस्सथविकं गहेत्वा सकलजम्बुदीपवासीनं कहापणं देन्तस्सापि अयं सहस्सथविका परिपुण्णाव होतु, इमेयेव मातापितरो होन्तु, अयं भरिया, अयं दासो होतू”ति।

सुणिसापिस्स अत्तनो कोट्टासं पच्चेकबुद्धस्स दत्वा पत्थनं पट्ठपेसि, “इतो पट्ठाय एवरूपं छातकभयं न पस्सेय्यं, एकञ्च मे धञ्जपिटकं पुरतो ठपेत्वा सकलजम्बुदीपवासीनं बीजभत्तं देन्तियापि खीणभावो मा पञ्जायित्थ, निब्बत्तनिब्बत्तद्धाने इमेयेव ससुरा होन्तु, अयमेव सामिको, अयमेव दासो होतू”ति। दासोपि अत्तनो कोट्टासं पच्चेकबुद्धस्स दत्वा पत्थनं पट्ठपेसि, “इतो पट्ठाय एवरूपं छातकभयं न पस्सेय्यं, सब्बे इमे सामिका होन्तु, कसन्तस्स च मे इतो तिस्सो, एत्तो तिस्सो, मज्झे एकाति दारुअम्बणमत्ता सत्त सत्त सीतायो गच्छन्तू”ति। सो तं दिवसं सेनापतिद्धानं पत्थेत्वा लद्धं समत्थोपि सामिकेसु सिनेहेन “इमेयेव मे सामिका होन्तू”ति पत्थनं पट्ठपेसि। पच्चेकबुद्धो सब्बेसम्पि वचनावसाने “एवं होतू”ति वत्वा —

“इच्छितं पत्थितं तुय्हं, खिप्पमेव समिज्झतु।

सब्बे पूरेन्तु सङ्कप्पा, चन्दो पन्नरसो यथा॥

“इच्छितं पत्थितं तुय्हं, खिप्पमेव समिज्झतु।

सब्बे पूरेन्तु सङ्कप्पा, मणि जोतिरसो यथा”ति॥ —

पच्चेकबुद्धगाथाहि अनुमोदनं कत्वा “मया इमेसं चित्तं पसादेतुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा “याव गन्धमादनपब्बता इमे मं पस्सन्तू”ति अधिट्ठित्वा पक्कामि। तेपि ओलोकेत्वाव अट्ठंसु। सो गन्त्वा तं भत्तं पञ्चहि पच्चेकबुद्धसतेहि सद्धिं संविभजि। तं तस्सानुभावेन सब्बेसम्पि पहोति। ते ओलोकेन्तायेव अट्ठंसु।

अतिक्कन्ते पन मज्झन्हिके सेट्ठिभरिया उक्खलिं धोवित्वा पिदहित्वा ठपेसि । सेट्ठिपि जिघच्छाय पीळितो निपज्जित्वा निदं ओक्कमि । सो सायन्हे पबुज्झित्वा भरियं आह — “भदे, अतिविय छातोमि, अत्थि नु खो उक्खलिया तले झामकसित्थानी”ति । सा धोवित्वा उक्खलिया ठपितभावं जानन्तीपि “नत्थी”ति अवत्वा “उक्खलिं विवरित्वा आचिक्खिस्सामी”ति उट्ठाय उक्खलिमूलं गन्त्वा उक्खलिं विवरि, तावदेव सुमनमकुलसदिसवण्णस्स भत्तस्स पूरा उक्खलि पिधानं उक्खिपित्वा अट्ठासि । सा तं दिस्वाव पीतिया फुट्टसरीरा सेट्ठि आह — “उट्ठेहि, सामि, अहं उक्खलिं धोवित्वा पिदहिं, सा पन सुमनमकुलसदिसवण्णस्स भत्तस्स पूरा, पुज्जानि नाम कत्तब्बरूपानि, दानं नाम कत्तब्बयुत्तकं । उट्ठेहि, सामि, भुज्जस्सू”ति । सा द्विन्नं पितापुत्तानं भत्तं अदासि । तेसु सुत्वा उट्ठितेसु सुणिसाय सद्धिं निसीदित्वा भुज्जित्वा पुण्णस्स भत्तं अदासि । गहितगहितट्ठानं न खीयति, कटच्छुना सकिं गहितट्ठानमेव पज्जायति । तंदिवसमेव कोट्टादयो पुब्बे पूरितनियामेनेव पुन पूरयिंसु । “सेट्ठिस्स गेहे भत्तं उप्पन्नं, बीजभत्तेहि अत्थिका आगन्त्वा गण्हन्तू”ति नगरे घोसनं कारेसि । मनुस्सा तस्स गेहतो बीजभत्तं गण्हिंसु । सकलजम्बुदीपवासिनो तं निस्साय जीवितं लभिसुयेव ।

सो ततो चुतो देवलोके निब्बत्तित्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे भद्वियनगरे सेट्ठिकुले निब्बत्ति । भरियापिस्स महाभोगकुले निब्बत्तित्वा वयप्पत्ता तस्सेव गेहं अगमासि । तस्स तं पुब्बकम्मं निस्साय पच्छागेहे पुब्बे वुत्तप्पकारा मेण्डका उट्ठिंसु । पुत्तोपि नेसं पुत्तोव, सुणिसा सुणिसाव, दासो दासोव अहोसि । अथेकदिवसं सेट्ठि अत्तनो पुज्जं वीमंसितुकामो अट्ठतेरसानि कोट्टसतानि सोधापेत्वा सीसं न्हातो द्वारे निसीदित्वा उद्धं ओलोकेसि । सब्बानिपि वुत्तप्पकारानं रत्तसालीनं पूरयिंसु । सो सेसानम्पि पुज्जानि वीमंसितुकामो भरियञ्च पुत्तादयो च “तुम्हाकम्पि पुज्जानि वीमंसिस्सथा”ति आह ।

अथस्स भरिया सब्बालङ्कारेहि अलङ्कुरित्वा महाजनस्स पस्सन्तस्सेव तण्डुले मिनापेत्वा तेहि भत्तं पचापेत्वा द्वारकोट्टके पज्जत्तासने निसीदित्वा सुवण्णकटच्छुं आदाय “भत्तेन अत्थिका आगच्छन्तू”ति घोसापेत्वा आगतागतानं उपनीतभाजनानि पूरेत्वा अदासि । सकलदिवसम्पि देन्तिया कटच्छुना गहितट्ठानमेव पज्जायति । तस्सा पन पुरिमबुद्धानम्पि भिक्खुसङ्घस्स वामहत्थेन उक्खलिं दक्खिणहत्थेन कटच्छुं गहेत्वा एवमेव पत्ते पूरेत्वा भत्तस्स दिन्नत्ता वामहत्थतलं पूरेत्वा पदुमलक्खणं निब्बत्ति, दक्खिणहत्थतलं पूरेत्वा चन्दलक्खणं निब्बत्ति । यस्मा पन वामहत्थतो धम्मकरणं आदाय भिक्खुसङ्घस्स उदकं परिस्सावेत्वा ददमाना अपरापरं विचरि, तेनस्सा दक्खिणपादतलं पूरेत्वा चन्दलक्खणं निब्बत्ति, वामपादतलं पूरेत्वा पदुमलक्खणं निब्बत्ति । तस्सा इमिना कारणेन चन्दपदुमाति नामं करिंसु ।

पुत्तोपिस्स सीसं न्हातो सहस्सथविकं आदाय “कहापणेहि अत्थिका आगच्छन्तू”ति वत्वा आगतागतानं गहितभाजनानि पूरेत्वा अदासि । थविकाय कहापणसहस्सं अहोसियेव । सुणिसापिस्स सब्बालङ्कारेहि अलङ्कुरित्वा वीहिपिटकं आदाय आकासङ्गणे निसिन्ना “बीजभत्तेहि अत्थिका आगच्छन्तू”ति वत्वा आगतागतानं गहितभाजनानि पूरेत्वा अदासि । पिटकं यथापूरितमेव अहोसि । दासोपिस्स सब्बालङ्कारेहि अलङ्कुरित्वा सुवण्णयुगेसु सुवण्णयोत्तेहि गोणे योजेत्वा सुवण्णपतोदयट्ठिं आदाय द्विन्नं गोणानं गन्धपञ्चङ्गुलिकानि दत्वा विसाणेसु सुवण्णकोसके पटिमुज्जित्वा खेतं गन्त्वा पाजेसि । इतो तिस्सो, एत्तो तिस्सो, मज्झे एकाति सत्त सीता भिज्जित्वा अगमंसु । जम्बुदीपवासिनो भत्तबीजहिरञ्जसुवण्णादीसु यथारुचितं सेट्ठिगेहतोयेव गण्हिंसु । इमे पञ्च महापुज्जा ।

एवं महानुभावो सेट्ठि “सत्था किर आगतो”ति सुत्वा “सत्थु पच्चुग्गमनं करिस्सामी”ति निक्खमन्तो अन्तरामग्गे तित्थिये दिस्वा तेहि “कस्मा तं, गहपति, किरियवादो समानो अकिरियवादस्स समणस्स गोतमस्स सन्तिकं गच्छसी”ति

निवारियमानोपि तेसं वचनं अनादित्वा गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । अथस्स सत्था अनुपुब्बिं कथं कथेसि । सो देसनावसाने सोतापत्तिफलं पत्त्वा सत्थु तित्थियेहि अवण्णं वत्त्वा अत्तनो निवारितभावं आरोचेसि । अथ नं सत्था, “गहपति, इमे सत्ता नाम महन्तम्पि अत्तनो दोसं न पस्सन्ति, अविज्जमानम्पि परेसं दोसं विज्जमानं कत्वा तत्थ तत्थ भुसं विय ओपुनन्ती”ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

२५२: “सुदस्सं वज्जमज्जेसं, अत्तनो पन दुदसं ।
परेसज्हि सो वज्जानि, ओपुनाति यथा भुसं ।
अत्तनो पन छादेति, कलिव कितवा सठो”ति ॥

तत्थ सुदस्सं वज्जन्ति परस्स अणुमत्तम्पि वज्जं खलितं सुदस्सं सुखेनेव पस्सितुं सक्का, अत्तनो पन अतिमहन्तम्पि दुदसं । परेसं हीति तेनेव कारणेन सो पुग्गलो सङ्गमज्झादीसु परेसं वज्जानि उच्चट्टाने ठपेत्वा भुसं ओपुनन्तो विय ओपुनाति । कलिव कितवा सठोति एत्थ सकुणेसु अपरज्जनभावेन अत्तभावो कलि नाम, साखभङ्गादिकं पटिच्छादनं कितवा नाम, साकुणिको सठो नाम । यथा सकुणलुद्धको सकुणे गहेत्वा मारेतुकामो कितवा विय अत्तभावं पटिच्छादेति, एवं अत्तनो वज्जं छादेतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

मेण्डकसेट्ठिवत्थु दसमं ।

११. उज्झानसज्जित्थेरवत्थु

परवज्जानुपस्सिस्साति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो उज्झानसज्जि नाम एकं थेरं आरब्ध कथेसि ।

सो किर “अयं एवं निवासेति, एवं पारुपती”ति भिक्खूनं अन्तरमेव गवेसन्तो विचरति । भिक्खू “असुको नाम, भन्ते, थेरो एवं करोती”ति सत्थु आरोचेसुं । सत्था, “भिक्खवे, वत्तसीसे ठत्वा एवं ओवदन्तो अननुपवादो । यो पन निच्चं उज्झानसज्जिताय परेसं अन्तरं परियेसमानो एवं वत्त्वा विचरति, तस्स ज्ञानादीसु एकोपि विसेसो नुप्पज्जति, केवलं आसवायेव वड्ढन्ती”ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

२५३: “परवज्जानुपस्सिस्स, निच्चं उज्झानसज्जिनो ।
आसवा तस्स वड्ढन्ति, आरा सो आसवक्खया”ति ॥

तत्थ उज्झानसज्जिनोति एवं निवासेतब्बं एवं पारुपितब्बन्ति परेसं अन्तरगवेसिताय उज्झानबहुलस्स पुग्गलस्स ज्ञानादीसु एकधम्मोपि न वड्ढति, अथ खो आसवाव तस्स वड्ढन्ति । तेनेव कारणेन सो अरहत्तमगगसङ्घाता आसवक्खया आरा दूरं गतोव होतीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

उज्झानसज्जित्थेरवत्थु एकादसमं ।

१२. सुभद्वपरिब्बाजकवत्थु

आकासेति इदं धम्मदेसनं सत्था कुसिनारायं उपवत्तने मल्लानं सालवने परिनिब्बानमञ्चके निपन्नो सुभद्वं परिब्बाजकं आरब्ध कथेसि ।

सो किर अतीते कनिट्टभातरि एकस्मिं सस्से नवक्खत्तुं अग्गदानं देन्ते दानं दातुं अनिच्छन्तो ओसक्कित्वा अवसाने अदासि । तस्मा पठमबोधियम्पि मज्झिमबोधियम्पि सत्थारं ददुं नालत्थि । पच्छिमबोधियं पन सत्थु परिनिब्बानकाले “अहं तीसु पञ्हेसु अत्तनो कङ्खं महल्लके परिब्बाजके पुच्छित्वा समणं गोतमं ‘दहरो’ति सज्जाय न पुच्छिं, तस्स च दानि परिनिब्बानकालो, पच्छा मे समणस्स गोतमस्स अपुच्छितकारणा विप्पटिसारो उप्पज्जेय्या”ति सत्थारं उपसङ्गमित्वा आनन्दत्थेरेन निवारियमानोपि सत्थारा ओकासं कत्वा, “आनन्द, मा सुभद्वं निवारयि, पुच्छतु मं पञ्हे”न्ति वुत्ते अन्तोसाणि पविसित्वा हेट्टामञ्चके निसिन्नो, “भो समण, किं नु खो आकासे पदं नाम अत्थि, इतो बहिद्वा समणो नाम अत्थि, सङ्खारा सस्सता नाम अत्थी”ति इमे पञ्हे पुच्छि । अथस्स सत्था तेसं अभावं आचिक्खन्तो इमाहि गाथाहि धम्मं देसेसि —

२५४: “आकासेव पदं नत्थि, समणो नत्थि बाहिरे ।

पपञ्चाभिरता पजा, निप्पपञ्चा तथागता ॥

२५५: “आकासेव पदं नत्थि, समणो नत्थि बाहिरे ।

सङ्खारा सस्सता नत्थि, नत्थि बुद्धानमिज्जित”न्ति ॥

तत्थ पदन्ति इमस्मिं आकासे वण्णसण्ठानवसेन एवरूपन्ति पञ्चापेतब्बं कस्सचि पदं नाम नत्थि । बाहिरेति मम सासनतो बहिद्वा मग्गफलट्ठो समणो नाम नत्थि । पजाति अयं सत्तलोकसङ्खाता पजा तण्हादीसु पपञ्चेसुयेवाभिरता । निप्पपञ्चाति बोधिमूलेयेव सब्बपपञ्चानं समुच्छिन्नन्ता निप्पपञ्चा तथागता । सङ्खाराति पञ्चक्खन्धा । तेसु हि एकोपि सस्सतो नाम नत्थि । इज्जितन्ति बुद्धानं पन तण्हामानादीसु इज्जितेसु येन सङ्खारा सस्सताति गणहेय्य, तं एकं इज्जितम्पि नाम नत्थीति अत्थो ।

देसनावसाने सुभद्वो अनागामिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तपरिसायपि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

सुभद्वपरिब्बाजकवत्थु द्वादसमं ।

मलवग्गवण्णना निट्ठिता ।

अट्टारसमो वग्गो ।

१९. धम्मदुवग्गो

१. विनिच्छयमहामत्तवत्थु

न तेन होतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो विनिच्छयमहामत्ते आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसञ्च भिक्खू सावत्थियं उत्तरद्वारगामे पिण्डाय चरित्वा पिण्डपातपटिक्कन्ता नगरमज्जेन विहारं आगच्छन्ति । तस्मिं खणे मेघो उड्ढाय पावस्सि । ते सम्मुखागतं विनिच्छयसालं पविसित्वा विनिच्छयमहामत्ते लज्जं गहेत्वा सामिके असामिके करोन्ते दिस्वा “अहो इमे अधम्मिका, मयं पन ‘इमे धम्मेन विनिच्छयं करोन्ती’ति सज्जिनो अहुम्हा”ति चिन्तेत्वा वस्से विगते विहारं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्ना तमत्थं आरोचेसुं । सत्था “न, भिक्खवे, छन्दादिवसिका हुत्वा साहसेन अत्थं विनिच्छिनन्ता धम्मट्ठा नाम होन्ति, अपराधं पन अनुविज्जित्वा अपराधानुरूपं असाहसेन विनिच्छयं करोन्ता एव धम्मट्ठा नाम होन्ती”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

२५६: “न तेन होति धम्मट्ठो, येनत्थं साहसा नये ।

यो च अत्थं अनत्थञ्च, उभो निच्छेय्य पण्डितो ॥

२५७: “असाहसेन धम्मेन, समेन नयती परे ।

धम्मस्स गुत्तो मेधावी, धम्मट्ठोति पवुच्चती”ति ॥

तत्थ तेनाति एतकेनेव कारणेन । धम्मट्ठोति राजा हि अत्तनो कातब्बे विनिच्छयधम्मे ठितोपि धम्मट्ठो नाम न होति । येनाति येन कारणेन । अत्थन्ति ओतिण्णं विनिच्छितब्बं अत्थं । साहसा नयेति छन्दादीसु पतिट्ठितो साहसेन मुसावादेन विनिच्छेय्य । यो हि छन्दे पतिट्ठाय जातीति वा मित्तोति वा मुसा वत्वा असामिकमेव सामिकं करोति, दोसे पतिट्ठाय अत्तनो वेरीनं मुसा वत्वा सामिकमेव असामिकं करोति, मोहे पतिट्ठाय लज्जं गहेत्वा विनिच्छयकाले अज्जविहितो विय इतो चित्तो च ओलोकेन्तो मुसा वत्वा “इमिना जितं, अयं पराजितो”ति परं नीहरति, भये पतिट्ठाय कस्सचिदेव इस्सरजातिकस्स पराजयं पापुणन्तस्सापि जयं आरोपेति, अयं साहसेन अत्थं नेति नाम । एसो धम्मट्ठो नाम न होतीति अत्थो । अत्थं अनत्थञ्चाति भूतञ्च अभूतञ्च कारणं । उभो निच्छेय्याति यो पन पण्डितो उभो अत्थानत्थे विनिच्छिनित्वा वदति । असाहसेनाति अमुसावादेन । धम्मेनाति विनिच्छयधम्मेन, न छन्दादिवसेन । समेनाति अपराधानुरूपेनेव परे नयति, जयं वा पराजयं वा पापेति । धम्मस्स गुत्तोति सो धम्मगुत्तो धम्मरक्खितो धम्मोजपज्जाय समन्नागतो मेधावी विनिच्छयधम्मे ठितत्ता धम्मट्ठोति पवुच्चतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

विनिच्छयमहामत्तवत्थु पठमं ।

२. छब्बगियवत्थु

न तेन पण्डितो होतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो छब्बगिये आरब्ध कथेसि ।

ते किर विहारेपि गामेपि भत्तगं आकुलं करोन्ता विचरन्ति । अथेकदिवसे भिक्खू गामे भत्तकिच्चं कत्वा आगते दहरे सामणरे च पुच्छिंसु — “कीदिसं, आवुसो, भत्तगं”न्ति? भन्ते, मा पुच्छथ, छब्बगिया “मयमेव वियत्ता, मयमेव पण्डिता, इमे पहरित्वा सीसे कचवरं आकिरित्वा नीहरिस्सामा”ति वत्वा अम्हे पिड्डियं गहेत्वा कचवरं ओकिरन्ता भत्तगं आकुलं अकंसूति । भिक्खू सत्थु सन्तिकं गन्त्वा तमत्थं आरोचेसुं । सत्था “नाहं, भिक्खवे, बहं भासित्वा परे विहेठयमानं

‘पण्डितो’ति वदामि, खेमिनं पन अवेरीनं अभयमेव पण्डितोति वदामी’ति वत्वा इमं गाथमाह —

२५८: “न तेन पण्डितो होति, यावता बहु भासति ।
खेमी अवेरी अभयो, पण्डितोति पवुच्चती’ति ॥

तत्थ यावताति यत्तकेन कारणेन सङ्गमज्झादीसु बहुं कथेति, तेन पण्डितो नाम न होति । यो पन सयं खेमी पञ्चन्नं वेरानं अभावेन अवेरी निब्भयो, यं वा आगम्म महाजनस्स भयं न होति, सो पण्डितो नाम होतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

छब्बगियवत्थु दुतियं ।

३. एकुदानखीणासवत्थेरवत्थु

न तावताति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकुदानत्थेरं नाम खीणासवं आरब्भ कथेसि ।

सो किर एककोव एकस्मिं वनसण्डे विहरति, एकमेवस्स उदानं पगुणं —

“अधिचेतसो अप्पमज्जतो,
मुनिनो मोनपथेसु सिक्खतो ।
सोका न भवन्ति तादिनो,
उपसन्तस्स सदा सतीमतो’ति ॥ (पाचि० १५३; उदा० ३७) ।

सो किर उपोसथदिवसेसु सयमेव धम्मस्सवनं घोसेत्वा इमं गाथं वदति । पथविउन्द्रियनसद्दो विय देवतानं साधुकारसद्दो होति । अथेकस्मिं उपोसथदिवसे पञ्चपञ्चसतपरिवारा द्वे तिपिटकधरा भिक्खू तस्स वसनट्टानं अगमंसु । सो ते दिस्वाव तुट्ठमानसो “साधु वो कतं इध आगच्छन्तेहि, अज्ज मयं तुम्हाकं धम्मं सुणिस्सामा’ति आह । अत्थि पन, आवुसो, इध धम्मं सोतुकामाति । अत्थि, भन्ते, अयं वनसण्डो धम्मस्सवनदिवसे देवतानं साधुकारसद्देन एकनिन्नादो होतीति । तेसु एको तिपिटकधरो धम्मं ओसारेसि, एको कथेसि । एकदेवतापि साधुकारं नादासि । ते आहंसु — “त्वं, आवुसो, धम्मस्सवनदिवसे इमस्मिं वनसण्डे देवता महन्तेन सद्देन साधुकारं देन्तीति वदेसि, किं नामेत’न्ति । भन्ते, अज्जेसु दिवसेसु साधुकारसद्देन एकनिन्नादो एव होति, न अज्ज पन जानामि “किमेत’न्ति । “तेन हि, आवुसो, त्वं ताव धम्मं कथेही’ति । सो बीजनिं गहेत्वा आसने निसिन्नो तमेव गाथं वदेसि । देवता महन्तेन सद्देन साधुकारमदंसु । अथ नेसं परिवारा भिक्खू उज्झायिसु “इमस्मिं वनसण्डे देवता मुखोलोकनेन साधुकारं ददन्ति, तिपिटकधरभिक्खूसु एत्तकं भणन्तेसुपि किञ्चि पसंसनमत्तम्पि अवत्वा एकेन महल्लकत्थेरेन एकगाथाय कथिताय महासद्देन साधुकारं ददन्ती’ति । तेपि विहारं गन्त्वा सत्थु तमत्थं आरोचेसुं ।

सत्था “नाहं, भिक्खवे, यो बहुम्पि उगगण्हति वा भासति वा, तं धम्मधरोति वदामि । यो पन एकम्पि गाथं उगगण्हित्वा सच्चानि पटिविज्झति, अयं धम्मधरो नामा’ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

२५९: “न तावता धम्मधरो, यावता बहु भासति ।
 यो च अप्पम्पि सुत्वान, धम्मं कायेन पस्सति ।
 स वे धम्मधरो होति, यो धम्मं नप्पमज्जती”ति ॥

तत्थ यावताति यत्तकेन उग्गहणधारणवाचनादिना कारणेन बहुं भासति, तावत्तकेन धम्मधरो न होति, वंसानुरक्खको पन पवेणिपालको नाम होति । **यो च अप्पम्पी**ति यो पन अप्पमत्तकम्पि सुत्वा धम्ममन्वाय अत्थमन्वाय धम्मननुधम्मप्पटिपन्नो हुत्वा नामकायेन दुक्खादीनि परिजानन्तो चतुसच्चधम्मं पस्सति, स वे धम्मधरो होति । **यो धम्मं नप्पमज्जती**ति योपि आरद्धवीरियो हुत्वा अज्ज अज्जेवाति पटिवेधं आकङ्खन्तो धम्मं नप्पमज्जति, अयम्पि धम्मधरोयेवाति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

एकुदानखीणासवत्थेरवत्थु ततियं ।

४. लकुण्डकभद्वियत्थेरवत्थु

न तेन थेरो सो होतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो लकुण्डकभद्वियत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसहि तस्मिं थेरे सत्थु उपट्ठानं गन्त्वा पक्कन्तमत्ते तिसमत्ता आरज्जिका भिक्खू तं पस्सन्ता एव आगन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा निसीदिसु । सत्था तेसं अरहत्तूपनिस्सयं दिस्वा इमं पज्झं पुच्छि — “इतो गतं एकं थेरं पस्सथा”ति? “न पस्साम, भन्ते”ति । “किं नु दिट्ठो वो”ति? “एकं, भन्ते, सामणेरं पस्सिम्हा”ति । “न सो, भिक्खवे, सामणरो, थेरो एव सो”ति? “अतिविय खुद्दको, भन्ते”ति । “नाहं, भिक्खवे, महल्लकभावेन थेरासने निसिन्नमत्तकेन थेरोति वदामि । यो पन सच्चानि पटिविज्झित्वा महाजनस्स अहिंसकभावे ठितो, अयं थेरो नामा”ति वत्त्वा इमा गाथा अभसि —

२६०: “न तेन थेरो सो होति, येनस्स पलितं सिरो ।
 परिपक्को वयो तस्स, मोघजिण्णोति वुच्चति ॥

२६१: “यम्हि सच्चज्ज धम्मो च, अहिंसा संयमो दमो ।
 स वे वन्तमलो धीरो, थेरो इति पवुच्चती”ति ॥

तत्थ **परिपक्को**ति परिणतो, वुड्ढभावं पत्तोति अत्थो । **मोघजिण्णो**ति अन्तो थेरकरानं धम्मनं अभावेन तुच्छजिण्णो नाम । **यम्हि सच्चज्ज धम्मो चाति** यम्हि पन पुगाले सोळसहाकारेहि पटिविद्धत्ता चतुब्बिधं सच्चं, जाणेन सच्छिकतत्ता नवविधो लोकुत्तरधम्मो च अत्थि । **अहिंसा**ति अहिंसनभावो । देसनामत्तमेतं, यम्हि पन चतुब्बिधापि अप्पमज्जाभावना अत्थीति अत्थो । **संयमो दमो**ति सीलज्जेव इन्द्रियसंवरो च । **वन्तमलो**ति मग्गजाणेन नीहटमलो । **धीरो**ति धितिसम्पन्नो । **थेरो**ति सो इमेहि थिरभावकारकेहि समन्नागतत्ता थेरोति वुच्चतीति अत्थो ।

देसनावसाने ते भिक्खू अरहत्ते पतिट्ठहिंसूति ।

लकुण्डकभद्वित्थेरवत्थु चतुत्थं ।

५. सम्बहुलभिक्षुवत्थु

न वाक्करणमत्तेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सम्बहुले भिक्षू आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिंश्चि समये दहरे चेव सामणरे च अत्तनो धम्माचरियानमेव चीवररजनादीनि वेय्यावच्चानि करोन्ते दिस्वा एकच्चे थेरा चिन्तयिंसु — “मयमि व्यञ्जनसमये कुसला, अम्हाकमेव किञ्चि नत्थि । यन्नून मयं सत्थारं उपसङ्गमित्वा एवं वदेय्याम, ‘भन्ते, मयं व्यञ्जनसमये कुसला, अञ्जेसं सन्तिके धम्मं उग्गणिहत्वापि इमेसं सन्तिके असोधेत्वा मा सज्झायित्थाति दहरसामणरे आणापेथा’ति । एवञ्चि अम्हाकं लाभसक्कारो वड्ढिस्सती’ति । ते सत्थारं उपसङ्गमित्वा तथा वदिंसु ।

सत्था तेसं वचनं सुत्वा “इमस्मिं सासने पवेणिवसेनेव एवं वत्तुं लभति, इमे पन लाभसक्कारे निस्सिताति जत्वा अहं तुम्हे वाक्करणमत्तेन साधुरूपाति न वदामि । यस्स पनेते इस्सादयो धम्मा अरहत्तमग्गेन समुच्छिन्ना, एसो एव साधुरूपो’ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

२६२. “न वाक्करणमत्तेन, वण्णपोक्खरताय वा ।
साधुरूपो नरो होति, इस्सुकी मच्छरी सठो ॥

२६३. “यस्स चेतं समुच्छिन्नं, मूलघच्चं समूहतं ।
सवन्तदोसो मेधावी, साधुरूपोति वुच्चती’ति ॥

तत्थ **न वाक्करणमत्तेनाति** वचीकरणमत्तेन सद्वलक्खणसम्पन्नवचनमत्तेन । **वण्णपोक्खरताय वाति** सरीरवण्णस्स मनापभावेन वा । **नरोति** एत्तकेनेव कारणेन परलाभादीसु इस्सामनको पञ्चविधेन मच्छेरेन समन्नागतो केराटिकभावेन सठो नरो साधुरूपो न होति । **यस्स चेतन्ति** यस्स च पुगलस्सेतं इस्सादिदोसजातं अरहत्तमग्गजाणेन समूलकं छिन्नं, मूलघातं कत्वा समूहतं, सो वन्तदोसो धम्मोजपञ्जाय समन्नागतो साधुरूपोति वुच्चतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सम्बहुलभिक्षुवत्थु पञ्चमं ।

६. हत्थकवत्थु

न मुण्डकेन समणोति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो हत्थकं आरब्ध कथेसि ।

सो किर वादक्खित्तो “तुम्हे असुकवेलाय असुकट्ठानं नाम आगच्छेय्याथ, वादं करिस्सामा’ति वत्वा पुरेतरमेव तत्थ गन्त्वा “पस्सथ, तित्थिया मम भयेन नागता, एसोव पन नेसं पराजयो’ति आदीनि वत्वा वादक्खित्तो अञ्जेनञ्जं पटिचरन्तो विचरति । सत्था “हत्थको किर एवं करोती’ति सुत्वा तं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर त्वं, हत्थक, एवं करोसी’ति पुच्छित्वा “सच्च’न्ति वुत्ते, “कस्मा एवं करोसि? एवरूपञ्चि मुसावादं करोन्तो सीसमुण्डनादिमत्तेनेव समणो नाम न होति । यो पन

अणूनि वा थूलानि वा पापानि समेत्वा ठितो, अयमेव समणो”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

२६४: “न मुण्डकेन समणो, अब्बतो अलिकं भणं ।
इच्छालोभसमापन्नो, समणो किं भविस्सति ॥

२६५: “यो च समेति पापानि, अणुं थूलानि सब्बसो ।
समितत्ता हि पापानं, समणोति पवुच्चती”ति ॥

तत्थ मुण्डकेनाति सीसमुण्डनमत्तेन । अब्बतोति सीलवतेन च धुतङ्गवतेन च विरहितो । अलिकं भणन्ति मुसावादं भणन्तो असम्पत्तेसु आरम्भणेषु इच्छाय पत्तेसु च लोभेन समन्नागतो समणो नाम किं भविस्सति? समेतीति यो च परित्तानि वा महन्तानि वा पापानि वूपसमेति, सो तेसं समितत्ता समणोति पवुच्चतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

हत्थकवत्थु छट्ठं ।

७. अज्जतरब्राह्मणवत्थु

न तेन भिक्खु सो होतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरं ब्राह्मणं आरम्भ कथेसि ।

सो किर बाहिरसमये पब्बजित्वा भिक्खुं चरन्तो चिन्तोसि — “समणो गोतमो अत्तनो सावके भिक्खाय चरणेन ‘भिक्खू’ति वदति, मम्मि ‘भिक्खू’ति वत्तुं वट्टती”ति । सो सत्थारं उपसङ्गमित्वा, “भो गोतम, अहम्मि भिक्खुं चरित्वा जीवामि, मम्मि ‘भिक्खू’ति वदेही”ति आह । अथ नं सत्था “नाहं, ब्राह्मण, भिक्खुनमत्तेन भिक्खूति वदामि । न हि विस्सं धम्मं समादाय वत्तन्तो भिक्खु नाम होति । यो पन सब्बसङ्खारेसु सङ्खाय चरति, सो भिक्खु नामा”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

२६६: “न तेन भिक्खु सो होति, यावता भिक्खते परे ।
विस्सं धम्मं समादाय, भिक्खु होति न तावता ॥

२६७: “योध पुज्जञ्च पापञ्च, बाहेत्वा ब्रह्मचरियवा ।
सङ्खाय लोके चरति, स वे भिक्खूति वुच्चती”ति ॥

तत्थ यावताति यत्तकेन परे भिक्खते, तेन भिक्खुनमत्तेन भिक्खु नाम न होति । विस्सन्ति विस्सं धम्मं, विस्सगन्धं वा कायकम्मादिकं धम्मं समादाय चरन्तो भिक्खु नाम न होति । योधाति यो इध सासने उभयम्पेतं पुज्जञ्च पापञ्च मग्गब्रह्मचरियेन बाहेत्वा पनुदित्वा ब्रह्मचरियवा होति । सङ्खायाति जाणेन । लोकेति खन्धादिलोके “इमे अज्झत्तिका खन्धा, इमे बाहिरा”ति एवं सब्बेपि धम्मे जानित्वा चरति, सो तेन जाणेन किलेसानं भिन्नत्ता “भिक्खू”ति वुच्चतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अञ्जतरब्राह्मणवत्थु सत्तमं ।

८. तिथियवत्थु

न मोनेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो तिथिये आरब्ध कथेसि ।

ते किर भुत्तद्वानेसु मनुस्सानं “खेमं होतु, सुखं होतु, आयु वड्ढतु, असुकद्वाने नाम कललं अत्थि, असुकद्वाने नाम कण्टको अत्थि, एवरूपं ठानं गन्तुं न वड्ढती”ति आदिना नयेन मङ्गलं वत्त्वा पक्कमन्ति । भिक्खू पन पठमबोधियं अनुमोदनादीनं अननुज्जातकाले भत्तगगे मनुस्सानं अनुमोदनं अकत्वा पक्कमन्ति । मनुस्सा “तिथियानं सन्निका मङ्गलं सुणाम, भदन्ता पन तुण्हीभूता पक्कमन्ती”ति उज्झायिसु । भिक्खू तमत्थं सत्थु आरोचेसुं । सत्था, “भिक्खवे, इतो पट्टाय भत्तगादीसु यथासुखं अनुमोदनं करोथ, उपनिसिन्नकथं करोथ, धम्मं कथेथा”ति अनुजानि । ते तथा करिंसु । मनुस्सा अनुमोदनादीनि सुणन्ता उस्साहप्पत्ता भिक्खू निमन्तेत्वा सक्कारं करोन्ता विचरन्ति । तिथिया पन “मयं मुनिनो मोनं करोम, समणस्स गोतमस्स सावका भत्तगादीसु महाकथं कथेन्ता विचरन्ती”ति उज्झायिसु ।

सत्था तमत्थं सुत्वा “नाहं, भिक्खवे, तुण्हीभावमत्तेन ‘मुनी’ति वदामि । एकच्चे हि अजानन्ता न कथेन्ति, एकच्चे अविसारदताय, एकच्चे ‘मा नो इमं अतिसयत्थं अञ्जे जानिंसू’ति मच्छेरेन । तस्मा मोनमत्तेन मुनि न होति, पापवूपसमेन पन मुनि नाम होती”ति वत्त्वा इमा गाथा अभसि —

२६८. “न मोनेन मुनी होति, मूळहरूपो अविद्दसु ।
यो च तुलंव पगग्ह, वरमादाय पण्डितो ॥

२६९. “पापानि परिवज्जेति, स मुनी तेन सो मुनि ।
यो मुनाति उभो लोके, मुनि तेन पवुच्चती”ति ॥

तत्थ न मोनेनाति कामज्झि मोनेय्यपटिपदासङ्घातेन मग्गजाणमोनेन मुनि नाम होति, इध पन तुण्हीभावं सन्धाय “मोनेना”ति वुत्तं । मूळहरूपोति तुच्छरूपो । अविद्दसूति अविज्जू । एवरूपो हि तुण्हीभूतोपि मुनि नाम न होति । अथ वा मोनेन मुनि नाम न होति, तुच्छसभावो पन अविज्जू च होतीति अत्थो । यो च तुलंव पगग्हति यथा हि तुलं गहेत्वा ठितो अतिरेकं चे होति, हरति । ऊनं चे होति, पक्खिपति । एवमेव यो अतिरेकं हरन्तो विय पापं हरति परिवज्जेति, ऊनके पक्खिपन्तो विय कुसलं परिपूरेति । एवञ्च पन करोन्तो सीलसमाधिपज्जाविमुत्तिविमुत्तिजाणदस्सनसङ्घातं वरं उत्तममेव आदाय पापानि अकुसलकम्मनि परिवज्जेति । स मुनीति सो मुनि नामाति अत्थो । तेन सो मुनीति कस्मा पन सो मुनीति चे? यं हेट्ठा वुत्तकारणं, तेन सो मुनीति अत्थो । सो मुनाति उभो लोकेति यो पुगगलो इमस्मिं खन्धादिलोके तुलं आरोपेत्वा मिनन्तो विय “इमे अज्झत्तिका खन्धा, इमे बाहिरा”ति आदिना नयेन इमे उभो अत्थे मुनाति । मुनि तेन पवुच्चतीति तेन कारणेन मुनीति वुच्चतियेवाति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

तिथियवत्थु अट्ठमं ।

९. बालिसिकवत्थु

न तेन अरियो होतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं अरियं नाम बालिसिकं आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसञ्चि सत्था तस्स सोतापत्तिमग्गस्सूपनिस्सयं दिस्वा सावत्थिया उत्तरद्वारगामे पिण्डाय चरित्वा भिक्खुसङ्घपरिवृतो ततो आगच्छति । तस्मिं खणे सो बालिसिको बलिसेन मच्छे गणहन्तो बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं दिस्वा बलिसयट्ठिं छुट्टुत्वा अट्ठासि । सत्था तस्स अविदूरे ठाने निवत्तित्वा ठितो “त्वं किं नामोसी”ति सारिपुत्तत्थेरादीनं नामानि पुच्छि । तेपि “अहं सारिपुत्तो अहं मोग्गल्लानो”ति अत्तनो अत्तनो नामानि कथयिंसु । बालिसिको चिन्तेसि — “सत्था सब्बेसं नामानि पुच्छति, ममम्पि नामं पुच्छिस्सति मज्जे”ति । सत्था तस्स इच्छं जत्वा, “उपासक, त्वं को नामोसी”ति पुच्छित्वा “अहं, भन्ते, अरियो नामा”ति वुत्ते “न, उपासक, तादिसा पाणातिपातिनो अरिया नाम होन्ति, अरिया पन महाजनस्स अहिंसनभावे ठिता”ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

२७०: “न तेन अरियो होति, येन पाणानि हिंसति ।

अहिंसा सब्बपाणानं, अरियोति पवुच्चती”ति ॥

तत्थ अहिंसाति अहिंसनेन । इदं वुत्तं होति — येन हि पाणानि हिंसति, न तेन कारणेन अरियो होति । यो पन सब्बपाणानं पाणिआदीहि अहिंसनेन मेत्तादिभावनाय पतिट्ठित्ता हिंसतो आराव ठितो, अयं अरियोति वुच्चतीति अत्थो ।

देसनावसाने बालिसिको सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

बालिसिकवत्थु नवमं ।

१०. सम्बहुलसीलादिसम्पन्नभिक्खुवत्थु

न सीलब्बतमत्तेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सम्बहुले सीलादिसम्पन्ने भिक्खू आरब्ध कथेसि ।

तेसु किर एकच्चानं एवं अहोसि — “मयं सम्पन्नसीला, मयं धुतङ्गधरा, मयं बहुस्सुता, मयं पन्तसेनासनवासिनो, मयं ज्ञानलाभिनो, न अम्हाकं अरहत्तं दुल्लभं, इच्छित्तदिवसेयेव अरहत्तं पापुणिस्सामा”ति । येपि तत्थ अनागामिनो, तेसम्पि एतदहोसि — “न अम्हाकं इदानी अरहत्तं दुल्लभं”न्ति । ते सब्बेपि एकदिवसं सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा निसिन्ना “अपि नु खो वो, भिक्खवे, पब्बजितकिच्चं मत्थकं पत्तं”न्ति सत्थारा पुट्ठा एवमाहंसु — “भन्ते, मयं एवरूपा एवरूपा च, तस्मा ‘इच्छित्तच्छित्तक्खणेयेव अरहत्तं पत्तुं समत्थम्हा’ति चिन्तेत्वा विहरामा”ति ।

सत्था तेसं वचनं सुत्वा, “भिक्खवे, भिक्खुना नाम परिसुद्धसीलादिमत्तकेन वा अनागामिसुखप्पत्तमत्तकेन वा ‘अप्पकं नो भवदुक्खं’न्ति वत्तुं न वट्ठति, आसवक्खयं पन अप्पत्वा ‘सुखितोम्ही’ति चित्तं न उप्पादेतब्ब”न्ति वत्त्वा इमा गाथा अभासि —

२७१: “न सीलब्बतमत्तेन, बाहुसच्चेन वा पन ।

अथ वा समाधिलाभेन, विवित्तसयनेन वा ॥

२७२: “फुसामि नेक्खम्मसुखं, अपुथुज्जनसेवितं ।

भिक्षु विस्सासमापादि, अप्पत्तो आसवक्खय”न्ति ॥

तत्थ सीलब्बतमत्तेनाति चतुपारिसुद्धिसीलमत्तेन वा तेरसधुतङ्गमत्तेन वा । बाहुसच्चेन वाति तिण्णं पिटकानं उग्गहितमत्तेन वा । समाधिलाभेनाति अट्टसमापत्तिया लाभेन । नेक्खम्मसुखन्ति अनागामिसुखं । तं अनागामिसुखं फुसामीति एत्तकमत्तेन वा । अपुथुज्जनसेवितन्ति पुथुज्जनेहि असेवितं अरियसेवितमेव । भिक्षूति तेसं अज्जतरं आलपन्तो आह । विस्सासमापादीति विस्सासं न आपज्जेय्य । इदं वुत्तं होति — भिक्षु इमिना सम्पन्नसीलादिभावमत्तकेनेव “मय्हं भवो अप्पको परित्तको”ति आसवक्खयसङ्घातं अरहत्तं अप्पत्तो हुत्वा भिक्षु नाम विस्सासं नापज्जेय्य । यथा हि अप्पमत्तकोपि गूथो दुग्गन्धो होति, एवं अप्पमत्तकोपि भवो दुक्खोति ।

देसनावसाने ते भिक्षू अरहत्ते पतिट्ठहंसु, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

सम्बहुलसीलादिसम्पन्नभिक्षुवत्थु दसमं ।

धम्मट्ठवग्गवण्णना निट्ठिता ।

एकूनवीसतिमो वग्गो ।

२०. मग्गवग्गो

१. पञ्चसतभिक्षुवत्थु

मग्गानट्ठङ्गिकोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पञ्चसते भिक्षू आरब्भ कथेसि ।

ते किर सत्थरि जनपदचारिकं चरित्वा पुन सावत्थिं आगते उपट्टानसालाय निसीदित्वा “असुकगामतो असुकगामस्स मग्गो समो, असुकगामस्स मग्गो विसमो, ससक्खरो, असक्खरो”ति आदिना नयेन अत्तनो विचरितमग्गं आरब्भ मग्गकथं कथेसुं । सत्था तेसं अरहत्तस्सूपनिस्सयं दिस्वा तं ठानं आगन्त्वा पञ्चत्तासने निसिन्नो “काय नुत्थ, भिक्षवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्षवे, अयं बाहिरकमग्गो, भिक्षुना नाम अरियमग्गे कम्मं कातुं वट्ठति, एवज्झि करोन्तो भिक्षु सब्बदुक्खा पमुच्चती”ति वत्वा इमा गाथा अभासि —

२७३: “मग्गानट्ठङ्गिको सेट्ठो, सच्चानं चतुरो पदा ।

विरागो सेट्ठो धम्मानं, द्विपदानञ्च चक्खुमा ॥

२७४: “एसेव मग्गो नत्थज्जो, दस्सनस्स विसुद्धिया ।

एतज्झि तुम्हे पटिपज्जथ, मारस्सेतं पमोहनं ॥

२७५: “एतज्झि तुम्हे पटिपन्ना, दुक्खस्सन्तं करिस्सथ ।

अक्खातो वो मया मग्गो, अज्जाय सल्लकन्तनं ॥

२७६: “तुम्हेहि किच्चमातप्पं, अक्खातारो तथागता ।
पटिपन्ना पमोक्खन्ति, ज्ञायिनो मारबन्धना”ति ॥

तत्थ मग्गानट्टङ्गिकोति जङ्घमग्गादयो वा होन्तु द्वासट्ठि दिट्ठिगतमग्गा वा, तेसं सब्बेसम्पि मग्गानं सम्मादिट्ठिआदीहि अट्ठहि अङ्गेहि मिच्छादिट्ठिआदीनं अट्ठन्नं पहानं करोन्तो निरोधं आरम्भणं कत्वा चतूसुपि सच्चेषु दुक्खपरिजाननादिकिच्चं साधयमानो अट्ठङ्गिको मग्गो सेट्ठो उत्तमो । **सच्चानं चतुरो पदाति** “सच्चं भणे न कुज्जेय्या”ति (ध० प० २२४) आगतं वचीसच्चं वा होतु, “सच्चो ब्राह्मणो सच्चो खत्तियो”तिआदिभेदं सम्मुतिसच्चं वा “इदमेव सच्चं मोघमज्ज”न्ति (ध० स० ११४४; म० नि० २.१८७-१८८) दिट्ठिसच्चं वा “दुक्खं अरियसच्च”न्तिआदिभेदं परमत्थसच्चं वा होतु, सब्बेसम्पि इमेसं सच्चानं परिजानितब्बट्ठेन सच्छिकातब्बट्ठेन पहातब्बट्ठेन भावेतब्बट्ठेन एकपटिवेधट्ठेन च तथपटिवेधट्ठेन च दुक्खं अरियसच्चन्तिआदयो चतुरो पदा सेट्ठा नाम । **विरागो सेट्ठो धम्मानन्ति** “यावता, भिक्खवे, धम्मा सङ्गता वा असङ्गता वा, विरागो तेसं अग्गमक्खायती”ति (इतिवु० ९०; अ० नि० ४.३४) वचनतो सब्बधम्मानं निब्बानसङ्गातो विरागो सेट्ठो । **द्विपदानञ्च चक्खुमाति** सब्बेसं देवमनुस्सादिभेदानं द्विपदानं पञ्चहि चक्खूहि चक्खुमा तथागतोव सेट्ठो । च-सट्ठो सम्पिण्डनत्थो, अरूपधम्मे सम्पिण्डेति । तस्मा अरूपधम्मानम्पि तथागतो सेट्ठो उत्तमो ।

दस्सनस्स विसुद्धियाति मग्गफलदस्सनस्स विसुद्धत्थं यो मया “सेट्ठो”ति वुत्तो, एसोव मग्गो, नत्थज्जो । **एतज्झि तुम्हेति** तस्मा तुम्हे एतमेव पटिपज्जथ । **मारस्सेतं पमोहनन्ति** एतं मारमोहनं मारमन्थनन्ति वुच्चति । **दुक्खस्सन्तन्ति** सकलस्सपि वट्टदुक्खस्स अन्तं परिच्छेदं करिस्सथाति अत्थो । **अज्जाय सल्लकन्तन्ति** रागसल्लादीनं कन्तनं निम्मथनं अब्बूहणं एतं मग्गं, मया विना अनुस्सवादीहि अत्तपच्चक्खतो जत्वाव अयं मग्गो अक्खातो, इदानीं तुम्हेहि किलेसानं आतापनेन “आतप्प”न्ति सङ्गं गतं तस्स अधिगमत्थाय सम्मप्यधानवीरियं किच्चं करणीयं । केवलज्झि अक्खातारोव तथागता । तस्मा तेहि अक्खातवसेन ये पटिपन्ना द्वीहि ज्ञानेहि ज्ञायिनो, ते तेभूमकवट्टसङ्गाता मारबन्धना पमोक्खन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने ते भिक्खू अरहत्ते पतिट्ठहिंसु, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

पञ्चसतभिक्खुवत्थु पठमं ।

२. अनिच्चलक्खणवत्थु

सब्बे सङ्गारा अनिच्चाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पञ्चसते भिक्खू आरब्ध कथेसि ।

ते किर सत्थु सन्निके कम्मट्ठानं गहेत्वा गन्त्वा अरज्जे वायमन्तापि अरहत्तं अप्पत्वा “विसेसेत्वा कम्मट्ठानं उग्गणिहस्सामा”ति सत्थु सन्निकं आगमिंसु । सत्था “किं नु खो इमेसं सप्पाय”न्ति वीमंसन्तो “इमे कस्सपबुद्धकाले वीसति वस्ससहस्सानि अनिच्चलक्खणे अनुयुज्जिंसु, तस्मा अनिच्चलक्खणेनेव तेसं एकं गाथं देसेतुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा, “भिक्खवे, कामभवादीसु सब्बेपि सङ्गारा हुत्वा अभावट्ठेन अनिच्चा एवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२७७: “सब्बे सङ्गारा अनिच्चाति, यदा पज्जाय पस्सति ।

अथ निब्बिन्दति दुक्खे, एस मग्गो विसुद्धिया”ति ॥

तत्थ सब्बे सङ्खाराति कामभवादीसु उप्पन्ना खन्धा तत्थ तत्थेव निरुज्झनतो अनिच्चाति यदा विपस्सनापज्जाय पस्सति, अथ इमस्मिं खन्धपरिहरणदुक्खे निब्बिन्दति, निब्बिन्दन्तो दुक्खपरिजाननादिवसेन सच्चानि पटिविज्झति । एस मग्गो विसुद्धियाति विसुद्धत्थाय वोदानत्थाय एस मग्गोति अत्थो ।

देसनावसाने ते भिक्खू अरहत्ते पतिट्ठहिंसु, सम्पत्तपरिसानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अनिच्चलक्खणवत्थु दुतियं ।

३. दुक्खलक्खणवत्थु

दुतियगाथायपि एवरूपमेव वत्थु । तदा हि भगवा तेसं भिक्खून् दुक्खलक्खणे कताभियोगभावं जत्वा, “भिक्खवे, सब्बेपि खन्धा पटिपीळनट्ठेन दुक्खा एवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२७८: “सब्बे सङ्खारा दुक्खाति, यदा पज्जाय पस्सति ।
अथ निब्बिन्दति दुक्खे, एस मग्गो विसुद्धिया”ति ॥

तत्थ दुक्खाति पटिपीळनट्ठेन दुक्खा । सेसं पुरिमसदिसमेव ।

दुक्खलक्खणवत्थु ततियं ।

४. अनत्तलक्खणवत्थु

ततियगाथायपि एसेव नयो । केवलज्झि एत्थ भगवा तेसं भिक्खून् पुब्बे अनत्तलक्खणे अनुयुत्तभावं जत्वा, “भिक्खवे, सब्बेपि खन्धा अवसवत्तनट्ठेन अनत्ता एवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२७९: “सब्बे धम्मा अनत्ताति, यदा पज्जाय पस्सति ।
अथ निब्बिन्दति दुक्खे, एस मग्गो विसुद्धिया”ति ॥

तत्थ सब्बे धम्माति पज्चक्खन्धा एव अधिप्पेता । अनत्ताति “मा जीयन्तु मा मीयन्तू”ति वसे वत्तेतुं न सक्काति अवसवत्तनट्ठेन अनत्ता अत्तसुज्जा अस्सामिका अनिस्सराति अत्थो । सेसं पुरिमसदिसमेवाति ।

अनत्तलक्खणवत्थु चतुत्थं ।

५. पधानकम्मिकतिस्सत्थेरवत्थु

उट्ठानकालम्हीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पधानकम्मिकतिस्सत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थिवासिनो किर पज्चसता कुलपुत्ता सत्थु सन्तिके पब्बजित्वा कम्मट्ठानं गहेत्वा अरज्जं अगमंसु । तेसु एको तत्थेव ओहीयि । अवसेसा अरज्जे समणधम्मं करोन्ता अरहत्तं पत्वा “पटिलद्धगुणं सत्थु आरोचेस्सामा”ति पुन सावत्थिं

अगमंसु । ते सावत्थितो योजनमत्ते एकस्मिं गामके पिण्डाय चरन्ते दिस्वा एको उपासको यागुभत्तादीहि पतिमानेत्वा अनुमोदनं सुत्वा पुनदिवसत्थायपि निमन्तेसि । ते तदहेव सावत्थिं गन्त्वा पत्तचीवरं पटिसामेत्वा सायन्हसमये सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु । सत्था तेहि सद्धिं अतिविय तुट्ठिं पवेदयमानो पटिसन्थारं अकासि ।

अथ नेसं तत्थ ओहीनो सहायकभिक्षु चिन्तेसि — “सत्थु इमेहि सद्धिं पटिसन्थारं करोन्तस्स मुखं नप्पहोति, मय्हं पन मग्गफलाभावेन मया सद्धिं न कथेति, अज्जेव अरहत्तं पत्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा मया सद्धिं कथापेस्सामी”ति । तेपि भिक्षु, “भन्ते, मयं आगमनमग्गे एकेन उपासकेन स्वातनाय निमन्तिता, तत्थ पातोव गमिस्सामा”ति सत्थारं अपलोकेसुं । अथ नेसं सहायको भिक्षु सव्वरत्तिं चङ्कमन्तो निद्वावसेन चङ्कमकोटियं एकस्मिं पासाणफलके पति, ऊरुट्ठि भिज्जि । सो महासद्देन विरवि । तस्स ते सहायका भिक्षु सद्धं सज्जानित्वा इतो चितो च उपधाविसु । तेसं दीपं जालेत्वा तस्स कत्तब्बकिच्चं करोन्तानयेव अरुणो उट्ठहि, ते तं गामं गन्तुं ओकासं न लभिसु । अथ ने सत्था आह — “किं, भिक्षव, भिक्षाचारगामं न गमित्था”ति । ते “आम, भन्ते”ति तं पवत्ति आरोचेसुं । सत्था “न, भिक्षव, एस इदनेव तुम्हाकं लाभन्तरायं करोति, पुब्बेपि अकासियेवा”ति वत्वा तेहि याचितो अतीतं आहरित्वा —

“यो पुब्बे करणीयानि, पच्छा सो कातुमिच्छति ।

वरुणकट्टभज्जोव, स पच्छा मनुतप्पती”ति ॥ (जा० १.१.७१) —

जातकं वित्थारेसि । तदा किर ते भिक्षु पञ्चसता माणवका अहेसुं, कुसीतमाणवको अयं भिक्षु अहोसि, आचरियो पन तथागतोव अहोसीति ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा, “भिक्षव, यो हि उट्ठानकाले उट्ठानं न करोति, संसन्नसङ्कप्पो होति, कुसीतो सो झानादिभेदं विसेसं नाधिगच्छती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२८०: “उट्ठानकालमिह अनुट्ठहानो,
युवा बली आलसियं उपेतो ।
संसन्नसङ्कप्पमनो कुसीतो,
पज्जाय मग्गं अलसो न विन्दती”ति ॥

तत्थ अनुट्ठहानोति अनुट्ठहन्तो अवायमन्तो । युवा बलीति पठमयोब्बने ठितो बलसम्पन्नोपि हुत्वा अलसभावेन उपेतो होति, भुत्वा सयति । संसन्नसङ्कप्पमनोति तीहि मिच्छावितक्केहि सुट्ठु अवसन्नसम्मासङ्कप्पचित्तो । कुसीतोति निब्बीरियो । अलसोति महाअलसो पज्जाय दट्ठब्बं अरियमग्गं अपस्सन्तो न विन्दति, न पटिलभतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

पधानकम्मिकतिस्सत्थेरवत्थु पञ्चमं ।

६. सूकरपेतवत्थु

वाचानुरक्खीति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो सूकरपेतं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिं दिवसे महामोगल्लानत्थेरो लक्खणत्थेरेन सद्धिं गिञ्झकूटा ओरोहन्तो एकस्मिं पदेसे सितं पात्वाकासि । “को नु खो, आवुसो, हेतु सितस्स पातुकम्माया”ति लक्खणत्थेरेन पुट्ठो “अकालो, आवुसो, इमस्स पञ्चस्स, सत्थु सन्तिके मं पुच्छेय्याथा”ति वत्वा लक्खणत्थेरेन सद्धियेव राजगहे पिण्डाय चरित्वा पिण्डपातपटिकन्तो वेळुवनं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा निसीदि । अथ नं लक्खणत्थेरो तमत्थं पुच्छि । सो आह — “आवुसो, अहं एकं पेतं अदसं, तस्स तिगावुत्तप्पमाणं सरीरं, तं मनुस्ससरीरसदिसं । सीसं पन सूकरस्स विय, तस्स मुखे नङ्गुट्ठं जातं, ततो पुळवा पग्घरन्ति । स्वाहं “न मे एवरूपो सत्तो दिट्ठपुब्बो”ति तं दिस्वा सितं पात्वाकासि”न्ति । सत्था “चक्खुभूता वत, भिक्खवे, मम सावका विहरन्ती”ति वत्वा “अहम्पेतं सत्तं बोधिमण्डेयेव अदसं । “ये पन मे न सद्वहेय्युं, तेसं अहिताय अस्सा”ति परेसं अनुकम्पाय न कथेसि । इदानीं मोगल्लानं सक्खिं कत्वा कथेमि । सच्चं, भिक्खवे, मोगल्लानो आहा”ति कथेसि । तं सुत्वा भिक्खू सत्थारं पुच्छिं सु — “किं पन, भन्ते, तस्स पुब्बकम्म”न्ति । सत्था “तेन हि, भिक्खवे, सुणाथा”ति अतीतं आहरित्वा तस्स पुब्बकम्मं कथेसि ।

कस्सपबुद्धकाले किर एकस्मिं गामकावासे द्वे थेरा समग्गवासं वसिंसु । तेसु एको सट्ठिवस्सो, एको एकूनसट्ठिवस्सो । एकूनसट्ठिवस्सो इतरस्स पत्तचीवरं आदाय विचारि, सामणेरो विय सब्बं वत्तपटिवत्तं अकासि । तेसं एकमातुकुच्छियं वुत्थभातूनं विय समग्गवासं वसन्तानं वसनट्ठानं एको धम्मकथिको आगमि । तदा च धम्मस्सवनदिवसो होति । थेरा नं सङ्गहिहत्वा “धम्मकथं नो कथेहि सप्पुरिसा”ति आहंसु । सो धम्मकथं कथेसि । थेरा “धम्मकथिको नो लद्धो”ति तुडुचित्ता पुनदिवसे तं आदाय धुरगामं पिण्डाय पविसित्वा तत्थ कतभत्तकिच्चा, “आवुसो, हिय्यो कथितट्ठानतोव थोकं धम्मं कथेही”ति मनुस्सानं धम्मं कथापेसुं । मनुस्सा धम्मकथं सुत्वा पुनदिवसत्थायपि निमन्तयिंसु । एवं समन्ता भिक्खाचारगामेसु द्वे दिवसे तं आदाय पिण्डाय चरिंसु ।

धम्मकथिको चिन्तेसि — “इमे द्वेपि अतिमुदुका, मया उभोपेते पलापेत्वा इमस्मिं विहारे वसितुं वट्ठती”ति । सो सायं थेरूपट्ठानं गन्त्वा भिक्खूनं उट्ठाय गतकाले निवत्तित्वा महाथेरं उपसङ्कमित्वा, “भन्ते, किञ्चि वत्तब्बं अत्थी”ति वत्वा “कथेहि, आवुसो”ति वुत्ते थोकं चिन्तेत्वा, “भन्ते, कथा नामेसा महासावज्जा”ति वत्वा अकथेत्वाव पक्कामि । अनुथेरस्सापि सन्तिकं गन्त्वा तथेव अकासि । सो दुतियदिवसे तथेव कत्वा ततियदिवसे तेसं अतिविय कोतुहले उप्पन्ने महाथेरं उपसङ्कमित्वा, “भन्ते, किञ्चि वत्तब्बं अत्थि, तुम्हाकं पन सन्तिके वत्तुं न विसहामी”ति वत्वा थेरेन “होतु, आवुसो, कथेही”ति निष्पीळितो आह — “किं पन, भन्ते, अनुथेरो तुम्हेहि सद्धिं संभोगो”ति । सप्पुरिस, किं नामेतं कथेसि, मयं एकमातुकुच्छियं वुत्थपुत्ता विय, अम्हेसु एकेन यं लद्धं, इतरेनापि लद्धमेव होति । मया एतस्स एत्तकं कालं अगुणो नाम न दिट्ठपुब्बोति? एवं, भन्तेति । आमावुसोति । भन्ते मं अनुथेरो एवमाह — “सप्पुरिस, त्वं कुलपुत्तो, अयं महाथेरो लज्जी पेसलोति एतेन सद्धिं संभोगं करोन्तो उपपरिक्खित्वा करेय्यासी”ति एवमेसं मं आगतदिवसतो पट्ठाय वदतीति ।

महाथेरो तं सुत्वाव कुद्धमानसो दण्डाभिहतं कुलालभाजनं विय भिज्जि । इतरोपि उट्ठाय अनुथेरस्स सन्तिकं गन्त्वा तथेव अवोच, सोपि तथेव भिज्जि । तेसु किञ्चापि एत्तकं कालं एकोपि विसुं पिण्डाय पविट्ठपुब्बो नाम नत्थि, पुनदिवसे पन विसुं पिण्डाय पविसित्वा अनुथेरो पुरेतरं आगन्त्वा उपट्ठानसालाय अट्ठासि, महाथेरो पच्छा अगमासि । तं दिस्वा अनुथेरो चिन्तेसि — “किं नु खो इमस्स पत्तचीवरं पटिग्गहेतब्बं, उदाहु नो”ति । सो “न इदानीं पटिग्गहेस्सामी”ति चिन्तेत्वापि “होतु, न मया एवं कतपुब्बं, मया अत्तनो वत्तं हापेतुं न वट्ठती”ति चित्तं मुदुकं कत्वा थेरं उपसङ्कमित्वा, “भन्ते, पत्तचीवरं देथा”ति आह । इतरो “गच्छ, दुब्बिनीत, न त्वं मम पत्तचीवरं पटिग्गहेतुं युत्तरूपो”ति अच्छरं पहरित्वा तेनपि “आम, भन्ते, अहम्पि तुम्हाकं पत्तचीवरं न पटिग्गहामीति चिन्तेसि”न्ति वुत्ते, “आवुसो नवक, किं त्वं चिन्तेसि, मम इमस्मिं

विहारे कोचि सङ्गो अत्थी”ति आह । इतरोपि “तुम्हे पन, भन्ते, किं एवं मज्जथ ‘मम इमस्मिं विहारे कोचि सङ्गो अत्थी’ति, एसो ते विहारो”ति वत्वा पत्तचीवरं आदाय निक्खमि । इतरोपि निक्खमि । ते उभोपि एकमग्गेनापि अगन्त्वा एको पच्छिमद्वारेन मग्गं गण्हि, एको पुरत्थिमद्वारेन । धम्मकथिको, “भन्ते, मा एवं करोथ, मा एवं करोथा”ति वत्वा “तिट्ठावुसो”ति वुत्ते निवत्ति । सो पुनदिवसे धुरगामं पविट्ठो मनुस्सेहि, “भन्ते, भदन्ता कुहि”न्ति वुत्ते, “आवुसो, मा पुच्छथ, तुम्हाकं कुलुपका हिथ्यो कलहं कत्वा निक्खमिंसु, अहं याचन्तोपि निवत्तेतुं नासक्खि”न्ति आह । तेसु बाला तुण्ही अहेसुं । पण्डिता पन “अम्हेहि एतकं कालं भदन्तानं किञ्चि खलितं नाम न दिट्ठपुब्बं, तेसं भयं इमं निस्साय उप्पन्नं भविस्सती”ति दोमनस्सप्पत्ता अहेसुं ।

तेपि थेरा गतट्ठाने चित्तसुखं नाम न लभिंसु । महाथेरो चिन्तेसि — “अहो नवकस्स भिक्खुनो भारियं कम्मं कतं, मुहुत्तं दिट्ठं नाम आगन्तुकभिक्खुं आह — ‘महाथेरेन सद्धिं संभोगं मा अकासी’”ति । इतरोपि चिन्तेसि — “अहो महाथेरस्स भारियं कम्मं कतं, मुहुत्तं दिट्ठं नाम आगन्तुकभिक्खुं आह — ‘इमिना सद्धिं संभोगं मा अकासी’”ति । तेसं नेव सज्झायो न मनसिकारो अहोसि । ते वस्ससतच्चयेन पच्छिमदिसाय एकं विहारं अगमंसु । तेसं एकमेव सेनासनं पापुणि । महाथेरे पविसित्वा मज्जके निसिन्ने इतरोपि पाविसि । महाथेरो तं दिस्वाव सज्जानित्वा अस्सूनि सन्धारेतुं नासक्खि । इतरोपि महाथेरं सज्जानित्वा अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि “कथेमि नु खो मा कथेमी”ति चिन्तेत्वा “न तं सद्धेय्यरूप”न्ति थेरं वन्दित्वा “अहं, भन्ते, एतकं कालं तुम्हाकं पत्तचीवरं गहेत्वा विचारिं, अपि नु खो मे कायद्वारादीसु तुम्हेहि किञ्चि असारुपं दिट्ठपुब्ब”न्ति । “न दिट्ठपुब्बं, आवुसो”ति । अथ कस्मा धम्मकथिकं अवचुत्थ “मा एतेन सद्धिं संभोगमकासी”ति? “नाहं, आवुसो, एवं कथेमि, तया किर मम अन्तरे एवं वुत्त”न्ति । “अहम्पि, भन्ते, न वदामी”ति । ते तस्मिं खणे “तेन अम्हे भिन्दितुकामेन एवं वुत्तं भविस्सती”ति जत्वा अज्जमज्जं अच्चयं देसयिंसु । ते वस्ससतं चित्तस्सादं अलभन्ता तं दिवसं समग्गा हुत्वा “आयाम, नं ततो विहारा निक्कट्ठिस्सामा”ति पक्कमित्वा अनुपुब्बेन तं विहारं अगमंसु ।

धम्मकथिकोपि थेरे दिस्वा पत्तचीवरं पटिग्गहेतुं उपगच्छि । थेरा “न त्वं इमस्मिं विहारे वसितुं युत्तरूपो”ति अच्छरं पहरिंसु । सो सण्ठातुं असक्कोन्तो तावदेव निक्खमित्वा पलायि । अथ नं वीसति वस्ससहस्सानि कतो समणधम्मो सन्धारेतुं नासक्खि, ततो चवित्वा अवीचिमिहि निब्बत्तो एकं बुद्धन्तरं पच्चित्वा इदानीं गिज्झकूटे वुत्तप्पकारेन अत्तभावेन दुक्खं अनुभोतीति ।

सत्था इदं तस्स पुब्बकम्मं आहरित्वा, “भिक्खवे, भिक्खुना नाम कायादीहि उपसन्तरूपेन भवितव्व”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

२८१. “वाचानुरक्खी मनसा सुसंवुतो,
कायेन च नाकुसलं कयिरा ।
एते तयो कम्मपथे विसोधये,
आराधये मग्गमिसिप्पवेदित”न्ति ॥

तस्सत्थो — चतुन्नं वचीदुच्चरितानं वज्जनेन वाचानुरक्खी अभिज्झादीनं अनुप्पादनेन मनसा च सुट्ठु संवुतो पाणातिपातादयो पजहन्तो कायेन च अकुसलं न कयिरा । एवं एते तयो कम्मपथे विसोधये । एवं विसोधेन्तो हि सीलक्खन्धादीनं एसकेहि बुद्धादीहि इसीहि पवेदितं अट्ठङ्गिकमग्गं आराधेय्याति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

सूकरपेतवत्थु छट्ठं ।

७. पोडिलत्थेरवत्थु

योगा वेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पोडिलं नाम थेरं आरब्ध कथेसि ।

सो किर सत्तन्मि बुद्धानं सासने तेपिटको पञ्चन्नं भिक्खुसतानं धम्मं वाचेसि । सत्था चिन्तेसि — “इमस्स भिक्खुनो ‘अत्तनो दुक्खनिस्सरणं करिस्सामी’ति चित्तमि नत्थि संवेजेस्सामि न”न्ति । ततो पट्ठाय तं थेरं अत्तनो उपट्ठानं आगतकाले “एहि, तुच्छपोडिल, वन्द, तुच्छपोडिल, निसीद, तुच्छपोडिल, याहि, तुच्छपोडिला”ति वदति । उट्ठाय गतकालेपि “तुच्छपोडिलो गतो”ति वदति । सो चिन्तेसि — “अहं साट्ठकथानि तीणि पिटकानि धारेमि, पञ्चन्नं भिक्खुसतानं अट्ठारस महागणे धम्मं वाचेमि, अथ पन मं सत्था अभिक्खणं, ‘तुच्छपोडिला’ति वदेति, अट्ठा मं सत्था झानादीनं अभावेन एवं वदेती”ति । सो उप्पन्नसंवेगो “दानि अरञ्जं पविसित्वा समणधम्मं करिस्सामी”ति सयमेव पत्तचीवरं संविदहित्वा पच्चूसकाले सब्बपच्छा धम्मं उग्गण्हित्वा निक्खमन्तेन भिक्खुना सद्धिं निक्खमि । परिवेणे निसीदित्वा सज्झायन्ता नं “आचरियो”ति न सल्लक्खेसुं । सो वीसयोजनसतमगं गन्त्वा एकस्मिं अरज्जावासे तिस भिक्खू वसन्ति, ते उपसङ्कमित्वा सङ्गत्थेरं वन्दित्वा, “भन्ते, अवस्सयो मे होथा”ति आह । आवुसो, त्वं धम्मकथिको, अम्हेहि नाम तं निस्साय किञ्चि जानितब्बं भवेय्य, कस्मा एवं वदेसीति? मा, भन्ते, एवं करोथ, अवस्सयो मे होथाति । ते पन सब्बे खीणासवाव । अथ नं महाथेरो “इमस्स उग्गहं निस्साय मानो अत्थियेवा”ति अनुथेरस्स सन्तिकं पहिणि । सोपि नं तथेवाह । इमिना नीहारेन सब्बेपि तं पेसेन्ता दिवाट्ठाने निसीदित्वा सूचिकम्मं करोन्तस्स सब्बनवकस्स सत्तवस्सिकसामणेरस्स सन्तिकं पहिणिंसु । एवमस्स मानं नीहरिंसु ।

सो निहतमानो सामणेरस्स सन्तिके अज्जलिं पग्गहेत्वा “अवस्सयो मे होहि सप्पुरिसा”ति आह । अहो, आचरिय, किं नामेतं कथेथ, तुम्हे महल्लका बहुस्सुता, तुम्हाकं सन्तिके मया किञ्चि कारणं जानितब्बं भवेय्याति । मा एवं करि, सप्पुरिस, होहियेव मे अवस्सयोति । भन्ते, सचेपि ओवादक्खमा भविस्सथ, भविस्सामि वो अवस्सयोति । होमि, सप्पुरिस, अहं “अग्गिं पविसा”ति वुत्ते अग्गिं पविसामियेवाति । अथ नं सो अविदूरे एकं सरं दस्सेत्वा, “भन्ते, यथानिवत्थपारुतोव इमं सरं पविसथा”ति आह । सो हिस्स महग्घानं दुपट्ठचीवरानं निवत्थपारुतभावं जत्वापि “ओवादक्खमो नु खो”ति वीमंसन्तो एवमाह । थेरोपि एकवचनेनेव उदकं ओतरि । अथ नं चीवरकण्णानं तेमितकाले “एथ, भन्ते”ति वत्वा एकवचनेनेव आगन्त्वा ठितं आह — “भन्ते, एकस्मिं वम्मिके छ छिद्धानि, तत्थ एकेन छिद्देन गोधा अन्तो पविट्ठा, तं गण्हितुकामो इतरानि पञ्च छिद्धानि थकेत्वा छट्ठं भिन्दित्वा पविट्ठछिद्देनेव गण्हाति, एवं तुम्हेपि छट्ठारिकेसु आरम्मणेसु सेसानि पञ्चद्वारानि पिधाय मनोद्वारे कम्मं पट्ठपेथा”ति । बहुस्सुतस्स भिक्खुनो एत्तकेनेव पदीपुज्जलनं विय अहोसि । सो “एत्तकमेव होतु सप्पुरिसा”ति करजकाये जाणं ओतारेत्वा समणधम्मं आरभि ।

सत्था वीसयोजनसतमत्थके निसिन्नोव तं भिक्खुं ओलोकेत्वा “यथेवायं भिक्खु भूरिपज्जो, एवमेवं अनेन अत्तानं पतिट्ठापेतुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा तेन सद्धिं कथेन्तो विय ओभासं फरित्वा इमं गाथमाह —

२८२. “योगा वे जायती भूरि, अयोगा भूरिसङ्खयो ।

एतं द्वेधापथं जत्वा, भवाय विभवाय च ।
तथात्तानं निवेसेय्य, यथा भूरि पवङ्कती'ति ॥

तत्थ योगाति अट्टितिसाय आरम्भणेसु योनिसो मनसिकारा । भूरीति पथवीसमाय वित्थताय पञ्जायेतं नामं ।
सङ्ख्योति विनासो । एतं द्वेधापथन्ति एतं योगञ्च अयोगञ्च । भवाय विभवाय चाति बुद्धिया च अबुद्धिया च । तथाति
यथा अयं भूरिसङ्खाता पञ्जा पवङ्कति, एवं अत्तानं निवेसेय्याति अत्थो ।

देसनावसाने पोडिलत्थेरो अरहत्ते पतिट्ठहीति ।

पोडिलत्थेरवत्थु सत्तमं ।

८. पञ्चमहल्लकत्थेरवत्थु

वनं छिन्दथाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सम्बहुले महल्लके भिक्खू आरब्भ कथेसि ।

ते किर गिहिकाले सावत्थियं कुटुम्बिका महद्धना अञ्जमञ्जसहायका एकतो पुञ्जानि करोन्ता सत्थु धम्मदेसनं
सुत्वा “मयं महल्लका, किं नो घरावासेना”ति सत्थारं पब्बज्जं याचित्वा पब्बजिंसु, महल्लकभावेन पन धम्मं परियापुणितुं
असक्कोन्ता विहारपरियन्ते पण्णसालं कारेत्वा एकतोव वसिंसु । पिण्डाय चरन्तापि येभ्य्येन पुत्तदारस्सेव गेहं गन्त्वा
भुज्जिंसु । तेसु एकस्स पुराणदुतियिका मधुरपाचिका नाम, सा तेसं सब्बेसम्पि उपकारिका अहोसि । कस्मा सब्बेपि अत्तना
लद्धाहारं गहेत्वा तस्सा एव गेहे निसीदित्वा भुज्जन्ति? सापि नेसं यथासन्निहितं सूपब्यञ्जनं देति । सा अञ्जतराबाधेन फुट्ठा
कालमकासि । अथ ते महल्लकत्थेरा सहायकस्स थेरस्स पण्णसालाय सन्निपतित्वा अञ्जमञ्जं गीवासु गहेत्वा
“मधुरपाचिका उपासिका कालकता”ति विलपन्ता रोदिंसु । भिक्खूहि च समन्ततो उपधावित्वा “किं इदं, आवुसो”ति पुट्ठा,
“भन्ते, सहायकस्स नो पुराणदुतियिका कालकता, सा अम्हाकं अतिविय उपकारिका । इदानि कुतो तथारूपि
लभिस्सामाति इमिना कारणेन रोदामा”ति आहंसु ।

भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति
पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि ते काकयोनिं निब्बत्तित्वा समुद्धतीरे चरमाना
समुद्धुमिया समुद्धं पवेसेत्वा मारिताय काकिया रोदित्वा परिदेवित्वा तं नीहरिस्सामाति मुखतुण्डकेहि महासमुद्धं
उस्सिञ्चन्ता किलमिंसू”ति अतीतं आहरित्वा —

“अपि नु हनुका सन्ता, मुखञ्च परिसुस्सति ।
ओरमाम न पारेम, पूरतेव महोदधी”ति ॥ (जा० १.१.१४६) ।

इमं काकजातकं वित्थारेत्वा ते भिक्खू आमन्तेत्वा, “भिक्खवे, रागदोसमोहवनं निस्साय तुम्हेहि इदं दुक्खं पत्तं, तं वनं
छिन्दितुं वट्ठति, एवं निहुक्खा भविस्सथा”ति वत्वा इमा गाथा अभासि —

२८३. “वनं छिन्दथ मा रुक्खं, वनतो जायते भयं ।
छेत्वा वनञ्च वनथञ्च, निब्बना होथ भिक्खवो ॥

२८४: “याव हि वनथो न छिज्जति,
अणुमत्तोपि नरस्स नारिसु ।
पटिबद्धमनोव ताव सो,
वच्छो खीरपकोव मातरी”ति ॥

तत्थ मा रुक्खन्ति सत्थारा हि “वनं छिन्दथा”ति वुत्ते तेसं अचिरपब्बजितानं “सत्था अम्हे वासिआदीनि गहेत्वा वनं छिन्दापेती”ति रुक्खं छिन्दितुकामता उप्पज्जि । अथ ने “मया रागादिकिलेसवनं सन्धायेतं वुत्तं, न रुक्खे”ति पटिसेधेन्तो “मा रुक्ख”न्ति आह । वनतोति यथा पाकतिकवनतो सीहादिभयं जायति, एवं जातिआदिभयम्पि किलेसवनतो जायतीति अत्थो । वनञ्च वनथञ्चाति एत्थ महन्ता रुक्खा वनं नाम, खुद्दका तस्मिं वने ठितत्ता वनथा नाम । पुब्बुप्पत्तिकरुक्खा वा वनं नाम, अपरापरुप्पत्तिका वनथा नाम । एवमेव महन्तमहन्ता भवाकड्डनका किलेसा वनं नाम, पवत्तियं विपाकदायका वनथा नाम । पुब्बुप्पत्तिका वनं नाम, अपरापरुप्पत्तिका वनथा नाम । तं उभयं चतुत्थमग्गजाणेन छिन्दितब्बं । तेनाह — “छेत्वा वनञ्च वनथञ्च, निब्बना होथ भिक्खवो”ति । निब्बना होथाति निक्किलेसा होथ । याव हि वनथोति याव एस अणुमत्तोपि किलेसवनथो नरस्स नारीसु न छिज्जति, ताव सो खीरपको वच्छो मातरि विय पटिबद्धमनो लग्गचित्तोव होतीति अत्थो ।

देसनावसाने पञ्चपि ते महल्लकत्थेरा सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

पञ्चमहल्लकत्थेरवत्थु अट्टमं ।

९. सुवण्णकारत्थेरवत्थु

उच्छिन्दाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सारिपुत्तत्थेरस्स सद्धिविहारिकं आरब्ध कथेसि ।

एको किर सुवण्णकारपुत्तो अभिरूपो सारिपुत्तत्थेरस्स सन्तिके पब्बजि । थेरो “तरुणानं रागो उस्सन्नो होती”ति चिन्तेत्वा तस्स रागपटिघाताय असुभकम्मट्ठानं अदासि । तस्स पन तं असप्पायं । तस्मा अरञ्जं पविसित्वा तेमासं वायमन्तो चित्तेकग्गमत्तम्पि अलभित्वा पुन थेरस्स सन्तिकं आगन्त्वा थेरेन “उपट्ठितं ते, आवुसो, कम्मट्ठानं”न्ति वुत्ते तं पवत्तिं आरोचेसि । अथस्स थेरो “कम्मट्ठानं न सम्पज्जतीति वोसानं आपज्जितुं न वट्ठती”ति वत्त्वा पुन तदेव कम्मट्ठानं साधुकं कथेत्वा अदासि । सो दुतियवारेपि किञ्चि विसेसं निब्बत्तेतुं असक्कोन्तो आगन्त्वा थेरस्स आरोचेसि । अथस्स थेरोपि सकारणं सउपमं कत्वा तदेव कम्मट्ठानं आचिक्खि । सो पुनपि आगन्त्वा कम्मट्ठानस्स असम्पज्जनभावं कथेसि । थेरो चिन्तेसि — “कारको भिक्खु अत्तनि विज्जमाने कामच्छन्दादयो विज्जमानाति अविज्जमाने अविज्जमानाति पजानाति । अयं भिक्खु कारको, नो अकारको, पटिपन्नो, नो अप्पटिपन्नो, अहं पनेतस्स अज्झासयं न जानामि, बुद्धवेनेय्यो एसो भविस्सती”ति तं आदाय सायन्हसमये सत्थारं उपसङ्गमित्वा “अयं, भन्ते, मम सद्धिविहारिको, इमस्स मया इमिना कारणेन इदं नाम कम्मट्ठानं दिन्नं”न्ति सब्बं तं पवत्तिं आरोचेसि ।

अथ नं सत्था “आसयानुसयजाणं नामेतं पारमियो पूरेत्वा दससहस्सिलोकधातुं उन्नादेत्वा सब्बज्जुतं पत्तानं बुद्धानंयेव विसयो”ति वत्त्वा “कतरकुला नु खो एस पब्बजितो”ति आवज्जेन्तो “सुवण्णकारकुला”ति जत्त्वा अतीते अत्तभावे ओलोकेन्तो तस्स सुवण्णकारकुलेयेव पटिपाटिया निब्बत्तानि पञ्च अत्तभावसतानि दिस्वा “इमिना दहरेन

दीघरत्तं सुवण्णकारकम्मं करोन्तेन कणिकारपुष्पपदुमपुष्पादीनि करिस्सामीति रत्तसुवण्णमेव सम्परिवत्तितं, तस्मा इमस्स असुभपटिकूलकम्मट्टानं न वट्ठति, मनापमेवस्स कम्मट्टानं सप्पायं'न्ति चिन्तेत्वा, “सारिपुत्त, तया कम्मट्टानं दत्त्वा चत्तारो मासे किलमितं भिक्खुं अज्ज पच्छाभत्तेयेव अरहत्तं पत्तं पस्सिस्ससि, गच्छ त्वं'न्ति थेरं उय्योजेत्वा इद्धिया चक्कमत्तं सुवण्णपदुमं मापेत्वा पत्तेहि चेव नालेहि च उदकबिन्दूनि मुञ्चन्तं विय कत्वा “भिक्खु इमं पदुमं आदाय विहारपच्चन्ते वालुकरासिम्हि ठपेत्वा सम्मुखट्टाने पल्लङ्केन निसीदित्वा ‘लोहितकं लोहितकं'न्ति परिकम्मं करोही'ति अदासि । तस्स सत्थुहत्थतो पदुमं गणहन्तस्सेव चित्तं पसीदि । सो विहारपच्चन्तं गन्त्वा वालुकं उस्सापेत्वा तत्थ पदुमनालं पवेसेत्वा सम्मुखे पल्लङ्केन निसिन्नो “लोहितकं लोहितकं'न्ति परिकम्मं आरभि । अथस्स तद्ध्वणञ्जेव नीवरणानि विक्खम्भिंसु, उपचारज्झानं उप्पज्जि । तदनन्तरं पठमज्झानं निब्बत्तेत्वा पञ्चहाकारेहि वसीभावं पापेत्वा यथानिसिन्नोव दुतियज्झानादीनिपि पत्वा वसीभूतो चतुत्थज्झानेन ज्ञानकीळं कीळन्तो निसीदि ।

सत्था तस्स ज्ञानानं उप्पन्नभावं जत्वा “सक्खिस्सति नु खो एस अत्तनो धम्मताय उत्तरि विसेसं निब्बत्तेतु'न्ति ओलोकेन्तो “न सक्खिस्सती'ति जत्वा “तं पदुमं मिलायतू'ति अधिद्वहि । तं हत्थेहि मद्दितपदुमं मिलायन्तं विय काळवण्णं अहोसि । सो ज्ञाना वुट्ठाय तं ओलोकेत्वा “किं नु खो इमं पदुमं जराय पहटं पज्जायति, अनुपादिण्णकेपि एवं जराय अभिभुय्यमाने उपादिण्णके कथाव नत्थि । इदम्पि हि जरा अभिभविस्सती'ति अनिच्चलक्खणं पस्सि । तस्मिं पन दिट्ठे दुक्खलक्खणञ्च अनत्तलक्खणञ्च दिट्ठमेव होति । तस्स तयो भवा आदित्ता विय कण्डे बद्धकुणपा विय च खायिंसु । तस्मिं खणे तस्स अविदूरे कुमारका एकं सरं ओतरित्वा कुमुदानि भज्जित्वा थले रासिं करोन्ति । सो जले च थले च कुमुदानि ओलोकेसि । अथस्स जले कुमुदानि अभिरूपानि उदकपगघरन्तानि विय उपट्ठहिंसु, इतरानि अगगगेसु परिमिलातानि । सो “अनुपादिण्णकं जरा एवं पहरति, उपादिण्णकं किं पन न पहरिस्सती'ति सुट्ठतरं अनिच्चलक्खणादीनि अद्वस । सत्था “पाकटीभूतं इदानि इमस्स भिक्खुनो कम्मट्टानं'न्ति जत्वा गन्धकुटियं निसिन्नकोव ओभासं मुञ्चि, सो तस्स मुखं पहरि । अथस्स “किं नु खो एतं'न्ति ओलोकेन्तस्स सत्था आगन्त्वा सम्मुखे ठितो विय अहोसि । सो उट्ठाय अज्जलिं पगगणिह । अथस्स सत्था सप्पायं सल्लक्खेत्वा इमं गाथमाह —

२८५: “उच्छिन्द सिनेहमत्तनो, कुमुदं सारदिकं व पाणिना ।
सन्तिमग्गमेव ब्रूहय, निब्बानं सुगतेन देसितं'न्ति ॥

तत्थ उच्छिन्दाति अरहत्तमग्गेन उच्छिन्द । सारदिकन्ति सरदकाले निब्बत्तं । सन्तिमग्गन्ति निब्बानगामिं अट्ठङ्गिकं मग्गं । ब्रूहयाति वड्डय । निब्बानज्झि सुगतेन देसितं, तस्मा तस्स मग्गं भावेहीति अत्थो ।

देसनावसाने सो भिक्खु अरहत्ते पतिद्वहि ।

सुवण्णकारत्थेरवत्थु नवमं ।

१०. महाधनवाणिजवत्थु

इध वस्सन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो महाधनवाणिजं नाम आरब्भ कथेसि ।

सो किर बाराणसितो कुसुम्भरत्तानं वत्थानं पञ्च सकटसतानि पूरेत्वा वणिज्जाय सावत्थिं आगतो नदीतीरं पत्वा

“स्वे नदिं उत्तरिस्सामी”ति तत्थेव सकटानि मोचेत्वा वसि । रत्तिं महामेघो उड्ढित्वा वस्सि । नदी सत्ताहं उदकस्स पूरा अट्ठासि । नागरापि सत्ताहं नक्खत्तं कीळिसु । कुसुम्भरत्तेहि वत्थेहि किच्चं न निट्ठितं । वाणिजो चिन्तेसि — “अहं दूरं आगतो । सचे पुन गमिस्सामि, पपञ्चो भविस्सति । इधेव वस्सज्ज्य हेमन्तज्ज्य गिम्हज्ज्य मम कम्मं करोन्तो वसित्वा इमानि विक्किणिस्सामी”ति । सत्था नगरे पिण्डाय चरन्तो तस्स चित्तं जत्वा सितं पातुकरित्वा आनन्दत्थेरेन सितकारणं पुट्ठो आह — “दिट्ठो ते, आनन्द, महाधनवाणिजो”ति? “आम, भन्ते”ति । सो अत्तनो जीवितन्तरायं अजानित्वा इमं संवच्छरं इधेव वसित्वा भण्डं विक्किणितुं चित्तमकासीति । “किं पन तस्स, भन्ते, अन्तरायो भविस्सती”ति? सत्था “आमानन्द, सत्ताहमेव जीवित्वा सो मच्चुमुखे पतिस्सती”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

“अज्जेव किच्चमातप्पं, को जज्जा मरणं सुवे ।

न हि नो सङ्गरं तेन, महासेनेन मच्चुना ॥

“एवं विहारिं आतापिं, अहोरत्तमतन्दितं ।

तं वे भदेकरत्तोति, सन्तो आचिक्खते मुनी”ति ॥ (म० नि० ३.२७२) ।

गच्छामिस्स, भन्ते, आरोचेस्सामीति । विस्सत्थो गच्छानन्दाति । थेरो सकटद्वानं गन्त्वा भिक्खाय चरि । वाणिजो थेरं आहारेण पतिमानेसि । अथ नं थेरो आह — “कित्तकं कालं इध वसिस्ससी”ति? “भन्ते, अहं दूरतो आगतो” । सचे पुन गमिस्सामि, पपञ्चो भविस्सति, इमं संवच्छरं इध वसित्वा भण्डं विक्किणित्वा गमिस्सामीति । उपासक, दुज्जानो जीवितन्तरायो, अप्पमादं कातुं वट्ठतीति । “किं पन, भन्ते, अन्तरायो भविस्सती”ति । “आम, उपासक, सत्ताहमेव ते जीवितं पवत्तिस्सतीति” । सो संविग्गमानसो हुत्वा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निमन्तेत्वा सत्ताहं महादानं दत्वा अनुमोदनत्थाय पत्तं गण्णि । अथस्स सत्था अनुमोदनं करोन्तो, “उपासक, पण्डितेन नाम ‘इधेव वस्सादीनि वसिस्सामि, इदज्जिदज्ज कम्मं पयोजेस्सामी’ति चिन्तेतुं न वट्ठति, अत्तनो पन जीवितन्तरायमेव चिन्तेतुं वट्ठती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

२८६: “इध वस्सं वसिस्सामि, इध हेमन्तगिम्हिसु ।

इति बालो विचिन्तेति, अन्तरायं न बुज्झती”ति ॥

तत्थ इध वस्सन्ति इमस्मिं ठाने इदज्जिदज्ज करोन्तो चतुमासं वस्सं वसिस्सामि । हेमन्तगिम्हिसूति हेमन्तगिम्हेसुपि “चत्तारो मासे इदज्जिदज्ज करोन्तो इधेव वसिस्सामी”ति एवं दिट्ठधम्मिकसम्परायिकं अत्थं अजानन्तो बालो विचिन्तेति । अन्तरायन्ति “असुकस्मिं नाम काले वा देसे वा वये वा मरिस्सामी”ति अत्तनो जीवितन्तरायं न बुज्झतीति ।

देसनावसाने सो वाणिजो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसि । वाणिजोपि सत्थारं अनुगन्त्वा निवत्तित्वा “सीसरोगो विय मे उप्पन्नो”ति सयने निपज्जि, तथानिपन्नोव कालं कत्वा तुसितविमाने निब्बत्ति ।

महाधनवाणिजवत्थु दसमं ।

११. किसानोत्तमीवत्थु

तं पुत्तपसुसम्मत्तन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो किसानोत्तमीं आरब्ध कथेसि । वत्थु सहस्सवगो —

“यो च वस्ससतं जीवे, अपस्सं अमतं पदं ।

एकाहं जीवितं सेय्यो, पस्सतो अमतं पदं”न्ति ॥ (ध० प० ११४) —

गाथावण्णनाय वित्थारेत्वा कथितं । तदा हि सत्था “किसागोतमि लब्धा ते एकच्छरमत्ता सिद्धत्थका”ति आह । “न लब्धा, भन्ते, सकलगामे जीवन्तेहि किर मतका एव बहुतरा”ति । अथ नं सत्था “त्वं ‘ममेव पुत्तो मतो’ति सल्लक्खेसि, धुवधम्मो एस सब्बसत्तानं । मच्चुराजा हि सब्बसत्ते अपरिपुण्णज्झासये एव महोघो विय परिकट्टमानो अपायसमुद्धे पक्खिपती”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

२८७: “तं पुत्तपसुसम्मत्तं, ब्यासत्तमनसं नरं ।

सुत्तं गामं महोघोव, मच्चु आदाय गच्छती”ति ॥

तत्थ तं पुत्तपसुसम्मत्तन्ति तं रूपबलादिसम्पन्ने पुत्ते च पसू च लभित्वा “मम पुत्ता अभिरूपा बलसम्पन्ना पण्डिता सब्बकिच्चसमत्था, मम गोणा अभिरूपा अरोगा महाभारवहा, मम गावी बहुखीरा”ति एवं पुत्तेहि च पसूहि च सम्मत्तं नरं । ब्यासत्तमनसन्ति हिरञ्जसुवण्णादीसु वा पत्तचीवरादीसु वा किञ्चिदेव लभित्वा ततो उत्तरितरं पत्थनताय आसत्तमानसं वा, चक्खुविज्जेय्यादीसु आरम्मणेषु वुत्तप्पकारेषु वा परिक्खारेसु यं यं लब्धं होति, तत्थ तत्थेव लग्नताय ब्यासत्तमानसं वा । सुत्तं गामन्ति निद्वं उपगतं सत्तनिकायं । महोघोवाति यथा एवरूपं गामं गम्भीरवित्थतो महन्तो महानदीनं ओघो अन्तमसो सुनखम्पि असेसेत्वा सब्बं आदाय गच्छति, एवं वुत्तप्पकारं नरं मच्चु आदाय गच्छतीति अत्थो ।

देसनावसाने किसानगोतमी सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

किसागोतमीवत्थु एकादसमं ।

१२. पटाचारावत्थु

न सन्ति पुत्ताति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पटाचारं आरब्ध कथेसि । वत्थु सहस्सवग्गे —

“यो च वस्ससतं जीवे, अपस्सं उदयब्बयं ।

एकाहं जीवितं सेय्यो, पस्सतो उदयब्बयं”न्ति ॥ (ध० प० ११३) —

गाथावण्णनाय वित्थारेत्वा कथितं । तदा पन सत्था पटाचारं तनुभूतसोकं जत्वा “पटाचारे पुत्तादयो नाम परलोकं गच्छन्तस्स ताणं वा लेणं वा सरणं वा भवितुं न सक्कोन्ति, तस्मा विज्जमानापि ते न सन्ति येव । पण्डितेन पन सीलं विसोधेत्वा अत्तनो निब्बानगामिमग्गमेव सोधेतुं वट्ठीती”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभ्यासि —

२८८: “न सन्ति पुत्ता ताणाय, न पिता नापि बन्धवा ।

अन्तकेनाधिपन्नस्स, नत्थि जातीसु ताणता ॥

२८९: “एतमत्थवसं जत्वा, पण्डितो सीलसंवृतो ।

निब्बानगमनं मग्गं, खिप्पमेव विसोधये”ति ॥

तत्थ ताणायाति ताणभावाय पतिट्ठानत्थाय । बन्धवाति पुत्ते च मातापितरो च ठपेत्वा अवसेसा जातिसुहज्जा । अन्तकेनाधिपन्नस्साति मरणेन अभिभूतस्स । पवत्तियज्झि पुत्तादयो अन्नपानादिदानेन चेव उप्पन्नकिच्चनित्थरणेन च ताणा हुत्वापि मरणकाले केनचि उपायेन मरणं पटिबाहितुं असमत्थताय ताणत्थाय लेणत्थाय न सन्ति नाम । तेनेव वुत्तं — “नत्थि जातीसु ताणता”ति । एतमत्थवसन्ति एवं तेसं अज्जमज्जस्स ताणं भवितुं असमत्थभावसङ्घातं कारणं जानित्वा पण्डितो चतुपारिसुद्धिसीलेन संवुतो रक्खितगोपितो हुत्वा निब्बानगमनं अट्ठङ्गिकं मग्गं सीघं सीघं विसोधेय्याति अत्थो ।

देसनावसाने पटाचारा सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, अज्जे च बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

पटाचारावत्थु द्वादसमं ।

मग्गवग्गवण्णना निट्ठिता ।

वीसतिमो वग्गो ।

२१. पकिण्णकवग्गो

१. अत्तनोपुब्बकम्मवत्थु

मत्तासुखपरिच्चागाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो अत्तनो पुब्बकम्मं आरब्भ कथेसि ।

एकस्मिज्झि समये वेसाली इद्धा अहोसि फीता बहुजना आकिण्णमनुस्सा । तत्थ हि वारेन वारेन रज्जं कारेन्तानं खत्तियानंयेव सत्तसताधिकानि सत्तसहस्सानि सत्त च खत्तिया अहेसुं । तेसं वसनत्थाय तत्तकायेव पासादा तत्तकानेव कूटागारानि उय्याने विहारत्थाय तत्तकायेव आरामा च पोक्खरणियो च अहेसुं । सा अपरेन समयेन दुब्भिक्खा अहोसि दुस्सस्सा । तत्थ छातकभयेन पठमं दुग्गतमनुस्सा कालमकंसु । तेसं तेसं तत्थ तत्थ छट्ठितानं कुणपानं गन्धेन अमनुस्सा नगरं पविसंसु । अमनुस्सूपदवेन बहुतरा कालमकंसु । तेसं कुणपगन्धपटिक्कूलताय सत्तानं अहिवातरोगो उप्पज्जि । एवं दुब्भिक्खभयं अमनुस्सभयं रोगभयन्ति तीणि भयानि उप्पज्जिसु ।

नगरवासिनो सन्निपतित्वा राजानं आहंसु — “महाराज, इमस्मिं नगरे तीणि भयानि उप्पन्नानि, इतो पुब्बे याव सत्तमा राजपरिवट्ठा एवरूपं भयं नाम न उप्पन्नपुब्बं । अधम्मिकराजूनज्झि काले एवरूपं भयं उप्पज्जती”ति । राजा सन्थागारे सब्बेसं सन्निपातं कारेत्वा “सचे मे अधम्मिकभावो अत्थि, तं विचिनथा”ति आह । वेसालिवासिनो सब्बं पवेणि विचिनन्ता रज्जो कज्जि दोसं अदिस्वा, “महाराज, नत्थि ते दोसो”ति वत्वा “कथं नु खो इदं अम्हाकं भयं वूपसमं गच्छेय्या”ति मन्तयंसु । तत्थ एकच्चेहि “बलिकम्मेन आयाचनाय मङ्गलकिरियाया”ति वुत्ते सब्बम्पि तं विधिं कत्वा पटिबाहितुं नासक्खिंसु । अथज्जे एवमाहंसु — “छ सत्थारो महानुभावा, तेसु इधागतमत्तेसु भयं वूपसमेय्या”ति । अपरे “सम्मासम्बुद्धो लोके उप्पन्नो । सो हि भगवा सब्बसत्तहिताय धम्मं देसेति, महिद्धिको महानुभावो । तस्मिं इध आगते इमानि भयानि वूपसमेय्यु”न्ति आहंसु । तेसं वचनं सब्बेपि अभिनन्दित्वा “कहं नु खो सो भगवा एतरहि विहरती”ति आहंसु । तदा पन सत्था उपकट्ठाय वस्सूपनायिकाय रज्जो बिम्बिसारस्स पटिज्जं दत्वा वेळुवने विहरति । तेन च समयेन बिम्बिसारसमागमे बिम्बिसारेन सद्धिं सोतापत्तिफलं पत्तो महालि नाम लिच्छवी तस्सं परिसायं निसिन्नो होति ।

वेसालिवासिनो महन्तं पण्णाकारं सज्जेत्वा राजानं बिम्बिसारं सज्जापेत्वा “सत्थारं इधानेथा”ति महालिज्चेव लिच्छविं पुरोहितपुत्तञ्च पहिणिसु । ते गन्त्वा रज्जो पण्णाकारं दत्वा तं पवत्ति निवेदेत्वा, “महाराज, सत्थारं अम्हाकं नगरं पेसेथा”ति याचिसु । राजा “तुम्हेव जानाथा”ति न सम्पटिच्छि । ते भगवन्तं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा याचिसु — “भन्ते, वेसालियं तीणि भयानि उप्पन्नानि, तानि तुम्हेसु आगतेसु वूपसमिस्सन्ति, एथ, भन्ते, गच्छामा”ति । सत्था तेसं वचनं सुत्वा आवज्जेन्तो “वेसालियं रतनसुत्ते (खु० पा० ६.१ आदयो; सु० नि० २२४ आदयो) वुत्ते सा रक्खा चक्कवाळानं कोटिसतसहस्सं फरिस्सति, सुत्तपरियोसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो भविस्सति, तानि च भयानि वूपसमिस्सन्ती”ति जत्वा तेसं वचनं सम्पटिच्छि ।

राजा बिम्बिसारो “सत्थारा किर वेसालिगमनं सम्पटिच्छित”न्ति सुत्वा नगरे घोसनं कारेत्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा “किं, भन्ते, वेसालिगमनं सम्पटिच्छित”न्ति पुच्छित्वा “आम, महाराजा”ति वुत्ते “तेन हि, भन्ते, आगमेथ, ताव मगं पटियादेस्सामी”ति वत्वा राजगहस्स च गङ्गाय च अन्तरे पञ्चयोजनभूमिं समं कारेत्वा योजने योजने विहारं पतिट्ठापेत्वा सत्थु गमनकालं आरोचेसि । सत्था पञ्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं मगं पटिपज्जि । राजा योजनन्तरे जण्णुमत्तेन ओधिना पञ्चवण्णानि पुष्फानि ओकिरापेत्वा धजपटाककदलीआदीनि उस्सापेत्वा भगवतो छत्तातिछत्तं कत्वा द्वे सेतच्छत्तानि एकमेकस्स भिक्खुनो एकमेकं सेतच्छत्तं उपरि धारेत्वा सपरिवारो पुष्फगन्धादीहि पूजं करोन्तो सत्थारं एकेकस्मिं विहारे वसापेत्वा महादानादीनि दत्वा पञ्चहि दिवसेहि गङ्गातीरं पापेत्वा तत्थ नावं अलङ्करोन्तो वेसालिकानं सासनं पेसेसि — “मगं पटियादेत्वा सत्थु पच्चुगमनं करोन्तू”ति । ते “दिगुणं पूजं करिस्सामा”ति वेसालिया च गङ्गाय च अन्तरे तियोजनभूमिं समं कारेत्वा भगवतो चतूहि सेतच्छत्तेहि एकमेकस्स भिक्खुनो द्वीहि द्वीहि सेतच्छत्तेहि छत्तातिछत्तानि सज्जेत्वा पूजं कुरुमाना आगन्त्वा गङ्गातीरे अट्ठंसु । बिम्बिसारो द्वे नावा सङ्घाटेत्वा मण्डपं कारेत्वा पुष्फदामादीहि अलङ्कारापेत्वा सब्बरतनमयं बुद्धासनं पज्जापेसि । भगवा तस्मिं निसीदि । भिक्खूपि नावं अभिरुहित्वा भगवन्तं परिवारेत्वा निसीदिसु । राजा अनुगच्छन्तो गलप्पमाणं उदकं ओतरित्वा “याव, भन्ते, भगवा आगच्छति, तावाहं इधेव गङ्गातीरे वसिस्सामी”ति वत्वा नावं उय्योजेत्वा निवत्ति । सत्था योजनमत्तं अद्धानं गङ्गाय गन्त्वा वेसालिकानं सीमं पापुणि ।

लिच्छवीराजानो सत्थारं पच्चुगन्त्वा गलप्पमाणं उदकं ओतरित्वा नावं तीरं उपनेत्वा सत्थारं नावातो ओतारयिसु । सत्थारा ओतरित्वा तीरे अक्कन्तमत्तेयेव महामेघो उट्ठित्वा पोक्खरवस्सं वस्सि । सब्बत्थ जण्णुप्पमाणऊरुप्पमाणकटिप्पमाणादीनि उदकानि सन्दन्तानि सब्बकुणपानि गङ्गं पवेसयिसु, परिसुद्धो भूमिभागो अहोसि । लिच्छवीराजानो सत्थारं योजने योजने वसापेत्वा महादानं दत्वा दिगुणं पूजं करोन्ता तीहि दिवसेहि वेसालिं नयिसु । सक्को देवराजा देवगणपरिवृतो आगमासि, महेसक्खानं देवानं सन्निपातेन अमनुस्सा येभ्य्येन पलायिसु । सत्था सायं नगरद्वारे ठत्वा आनन्दत्थेरं आमन्तेसि — “इमं, आनन्द, रतनसुत्तं उगग्हित्वा लिच्छवीकुमारेहि सद्धिं विचरन्तो वेसालिया तिण्णं पाकारानं अन्तरे परित्तं करोही”ति ।

थेरो सत्थारा दिन्नं रतनसुत्तं उगग्हित्वा सत्थु सेलमयपत्तेन उदकं आदाय नगरद्वारे ठितो पणिधानतो पट्टाय तथागतस्स दस पारमियो दस उपपारमियो दस परमत्थपारमियोति समतिस पारमियो पञ्च महापरिच्चागे लोकत्थचरिया जातत्थचरिया बुद्धत्थचरियाति तिस्सो चरियायो पच्छिमभवे गब्भवोक्कन्तिं जातिं अभिनिक्खमनं पधानचरियं बोधिपल्लङ्गे मारविजयं सब्बज्जुतज्जाणपटिवेधं धम्मचक्कपवत्तनं नवलोकुत्तरधम्मेति सब्बेपिमे बुद्धगुणे आवज्जेत्वा नगरं पविसित्वा तियामरत्तिं तीसु पाकारन्तरेसु परित्तं करोन्तो विचरि । तेन “यंकिज्जी”ति वुत्तमत्तेयेव उद्धं खित्तउदकं अमनुस्सानं उपरि पति । “यानीध भूतानी”ति गाथाकथनतो पट्टाय रजतवटंसका विय उदकबिन्दूनि आकासेन गन्त्वा गिलानमनुस्सानं उपरि

पतिंसु । तावदेव वूपसन्तरोगा मनुस्सा उट्ठायुट्ठाये थेरं परिवारेसुं । “यंकिञ्ची”ति वुत्तपदतो पट्ठाये पन उदकफुसितेहि फुट्ठफुट्ठा सब्बे अपलायन्ता सङ्कारकूटभित्तिपदेसादिनिस्सिता अमनुस्सा तेन तेन द्वारेन पलायिंसु । द्वारानि अनोकासानि अहेसुं । ते ओकासं अलभन्ता पाकारं भिन्दित्वापि पलायिंसु ।

महाजनो नगरमज्झे सन्थागारं सब्बगन्धेहि उपलिम्पेत्वा उपरि सुवण्णतारकादिविचित्तं वितानं बन्धित्वा बुद्धासनं पञ्जापेत्वा सत्थारं आनेसि । सत्था पञ्जत्ते आसने निसीदि । भिक्खुसङ्घोपि लिच्छवीगणोपि सत्थारं परिवारेत्वा निसीदि । सक्को देवराजा देवगणपरिवृतो पतिरूपे ओकासे अट्ठासि । थेरोपि सकलनगरं अनुविचरित्वा वूपसन्तरोगेन महाजनेन सद्धिं आगन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा निसीदि । सत्था परिसं ओलोकेत्वा तदेव रतनसुत्तं अभासि । देसनावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । एवं पुनदिवसेपीति सत्ताहं तदेव रतनसुत्तं देसेत्वा सब्बभयानं वूपसन्तभावं जत्वा लिच्छवीगणं आमन्तेत्वा वेसालितो निक्खमि । लिच्छवीराजानो दिगुणं सक्कारं करोन्ता पुन तीहि दिवसेहि सत्थारं गङ्गातीरं नयिंसु ।

गङ्गाय निब्बत्तनागराजानो चिन्तेसुं — “मनुस्सा तथागतस्स सक्कारं करोन्ति, मयं किं न करोमा”ति । ते सुवण्णरजतमणिमया नावायो मापेत्वा सुवण्णरजतमणिमये पल्लङ्के पञ्जापेत्वा पञ्चवण्णपदुमसञ्चन्नं उदकं करित्वा, “भन्ते, अम्हाकम्पि अनुगहं करोथा”ति अत्तनो अत्तनो नावं अभिरुहणत्थाय सत्थारं याचिंसु । “मनुस्सा च नागा च तथागतस्स पूजं करोन्ति, मयं पन किं न करोमा”ति भूमट्टकदेवेपि आदिं कत्वा याव अकनिट्ठब्रह्मलोका सब्बे देवा सक्कारं करिंसु । तत्थ नागा योजनिकानि छत्तातिछत्तानि उक्खिपिंसु । एवं हेट्ठा नागा भूमितले रुक्खगच्छपब्बतादीसु भूमट्टका देवता, अन्तलिक्खे आकासट्टदेवाति नागभवनं आदिं कत्वा चक्कवाळपरियन्तेन याव ब्रह्मलोका छत्तातिछत्तानि उस्सापितानि अहेसुं । छत्तन्तरेसु धजा, धजन्तरेसु पटाका, तेसं अन्तरन्तरा पुप्फदामवासचुण्णधुमादीहि सक्कारो अहोसि । सब्बलङ्कारपटिमण्डिता देवपुत्ता छणवेसं गहेत्वा उग्घोसयमाना आकासे विचरिंसु । तयो एव किर समागमा महन्ता अहेसुं — यमकपाटिहारियसमागमो देवोरोहणसमागमो अयं गङ्गोरोहणसमागमोति ।

परतीरे बिम्बिसारोपि लिच्छवीहि कतसक्कारतो दिगुणं सक्कारं सज्जेत्वा भगवतो आगमनं उदिक्खमानो अट्ठासि । सत्था गङ्गाय उभोसु पस्सेसु राजूनं महन्तं परिच्चागं ओलोकेत्वा नागादीनञ्च अज्झासयं विदित्वा एकेकाय नावाय पञ्चपञ्चभिक्खुसतपरिवारं एकेकं निम्मितबुद्धं मापेसि । सो एकेकस्स सेतच्छत्तस्स चेव कप्परुक्खस्स च पुप्फदामस्स च हेट्ठा नागगणपरिवृतो निसिन्नो होति । भूमट्टकदेवतादीसुपि एकेकस्मिं ओकासे सपरिवारं एकेकं निम्मितबुद्धं मापेसि । एवं सकलचक्कवाळगम्भे एकालङ्कारे एकस्सवे एकछणेयेव च जाते सत्था नागानमनुगहं करोन्तो एकं रतननावं अभिरुहि । भिक्खूसुपि एकेको एकेकमेव अभिरुहि । नागराजानो बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं नागभवनं पवेसेत्वा सब्बरत्तिं सत्थु सन्तिके धम्मकथं सुत्वा दुतियदिवसे दिब्बेन खादनीयेन भोजनीयेन बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं परिविसिंसु । सत्था अनुमोदनं कत्वा नागभवना निक्खमित्वा सकलचक्कवाळदेवताहि पूजियमानो पञ्चहि नावासतेहि गङ्गानदिं अतिक्कमि ।

राजा पच्चुगन्त्वा सत्थारं नावातो ओतारेत्वा आगमनकाले लिच्छवीति कतसक्कारतो दिगुणं सक्कारं कत्वा पुरिमनयेनेव पञ्चहि दिवसेहि राजगहं अभिनेसि । दुतियदिवसे भिक्खू पिण्डपातपटिक्कन्ता सायन्हसमये धम्मसभायं सन्निसिन्ना कथं समुट्ठापेसुं — “अहो बुद्धानं महानुभावो, अहो सत्थारि देवमनुस्सानं पसादो, गङ्गाय नाम ओरतो च पारतो च अट्ठयोजने मग्गे बुद्धगतेन पसादेन राजूहि समतलं भूमिं कत्वा वालुका ओकिण्णा, जण्णुमत्तेन ओधिना नानावण्णानि पुप्फानि सन्थतानि, गङ्गाय उदकं नागानुभावेन पञ्चवण्णेहि पदुमेहि सञ्चन्नं, याव अकनिट्ठभवना छत्तातिछत्तानि

उस्सापितानि, सकलचक्कवाळगम्भं एकालङ्कारं एकुस्सवं विय जात”न्ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, एस पूजासक्कारो मय्हं बुद्धानुभावेन निब्बत्तो, न नागदेवब्रह्मानुभावेन । अतीते पन अप्पमत्तकपरिच्चागानुभावेन निब्बत्तो”ति वत्वा भिक्खूहि याचितो अतीतं आहरि ।

अतीते तक्कसिलायं सङ्खो नाम ब्राह्मणो अहोसि । तस्स पुत्तो सुसीमो नाम माणवो सोळसवस्सुद्देसिको एकदिवसं पितरं उपसङ्कमित्वा आह — “इच्छामहं, तात, बाराणसिं गन्त्वा मन्ते अज्झायितु”न्ति । अथ नं पिता आह — “तेन हि, तात, असुको नाम ब्राह्मणो मम सहायको, तस्स सन्निकं गन्त्वा अधीयस्सू”ति । सो “साधू”ति पटिस्सुणित्वा अनुपुब्बेन बाराणसिं गन्त्वा तं ब्राह्मणं उपसङ्कमित्वा पितरा पहितभावमाचिक्खि । अथ नं सो “सहायकस्स मे पुत्तो”ति सम्पटिच्छित्वा पटिपस्सद्दरथं भदकेन दिवसेन मन्ते वाचेतुमारभि । सो लहुञ्च गणहन्तो बहुञ्च गणहन्तो अत्तनो उग्गहितुग्गहितं सुवण्णभाजने पक्खित्तसीहतेलमिव अविनस्समानं धारेन्तो न चिरस्सेव आचरियस्स सम्मुखतो उग्गण्हितब्बं सब्बं उग्गण्हित्वा सज्झायं करोन्तो अत्तनो उग्गहितसिप्पस्स आदिमज्झमेव पस्सति, नो परियोसानं ।

सो आचरियं उपसङ्कमित्वा “अहं इमस्स सिप्पस्स आदिमज्झमेव पस्सामि, नो परियोसानं”न्ति वत्वा आचरियेन “अहम्पि, तात, न पस्सामी”ति वुत्ते “अथ को, आचरिय, परियोसानं जानाती”ति पुच्छित्वा “इमे, तात, इसयो इसिपतने विहरन्ति, ते जानेय्युं, तेसं सन्निकं उपसङ्कमित्वा पुच्छस्सू”ति आचरियेन वुत्ते पच्चेकबुद्धे उपसङ्कमित्वा पुच्छि — “तुम्हे किर परियोसानं जानाथा”ति? “आम, जानामा”ति । “तेन हि मे आचिक्खथा”ति? “न मयं अपब्बजितस्स आचिक्खाम । सचे ते परियोसानेनत्थो, पब्बजस्सू”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तेसं सन्निके पब्बजि । अथस्स ते “इदं ताव सिक्खस्सू”ति वत्वा “एवं ते निवासेतब्बं, एवं पारुपितब्बं”न्ति आदिना नयेन आभिसमाचारिकं आचिक्खिंसु । सो तत्थ सिक्खन्तो उपनिस्सयसम्पन्नता नचिरस्सेव पच्चेकसम्बोधिं अभिसम्बुज्झित्वा सकलबाराणसिनगरे गगनतले पुण्णचन्दो विय पाकटो लाभगयसग्गप्पत्तो अहोसि, सो अप्पायुकसंवत्तनिकस्स कम्मस्स कतत्ता न चिरस्सेव परिनिब्बायि । अथस्स पच्चेकबुद्धा च महाजनो च सरीरकिच्चं कत्वा धातुयो च गहेत्वा नगरद्वारे थूपं कारेसुं ।

सङ्खोपि ब्राह्मणो “पुत्तो मे चिरं गतो, पवत्तिमस्स जानिस्सामी”ति तं दट्ठुकामो तक्कसिलातो निक्खमित्वा अनुपुब्बेन बाराणसिं पत्वा महाजनकायं सन्निपतितं दिस्वा “अद्धा इमेसु एकोपि मे पुत्तस्स पवत्तिं जानिस्सती”ति उपसङ्कमित्वा पुच्छि — “सुसीमो नाम माणवो इधागमि, अपि नु खो तस्स पवत्तिं जानाथा”ति? “आम, ब्राह्मण, जानाम, असुकस्स ब्राह्मणस्स सन्निके तयो वेदे सज्झायित्वा पब्बजित्वा पच्चेकसम्बोधिं सच्छिकत्वा परिनिब्बुतो, अयमस्स थूपो पतिट्ठापितो”ति । सो भूमिं हत्थेन पहरित्वा रोदित्वा कन्दित्वा तं चेतियङ्गणं गन्त्वा तिणानि उद्धरित्वा उत्तरसाटकेन वालुकं आहरित्वा चेतियङ्गणे ओकिरित्वा कमण्डलुतो उदकेन परिप्फोसित्वा वनपुप्फेहि पूजं कत्वा साटकेन पटाकं आरोपेत्वा थूपस्स उपरि अत्तनो छत्तकं बन्धित्वा पक्कामि ।

सत्था इदं अतीतं आहरित्वा “तदा, भिक्खवे, अहं सङ्खो ब्राह्मणो अहोसिं । मया सुसीमस्स पच्चेकबुद्धस्स चेतियङ्गणे तिणानि उद्धटानि, तस्स मे कम्मस्स निस्सन्देन अट्ठयोजनमगं विहतखाणुककण्टकं कत्वा सुद्धं समतलं करिंसु । मया तत्थ वालुका ओकिण्णा, तस्स मे निस्सन्देन अट्ठयोजनमगे वालुकं ओकिरिंसु । मया तत्थ वनकुसुमेहि पूजा कता, तस्स मे निस्सन्देन अट्ठयोजनमगे नानावण्णानि पुप्फानि ओकिण्णानि, एकयोजनट्टाने गङ्गाय उदकं पञ्चवण्णेहि पदुमेहि सञ्चलन् । मया तत्थ कमण्डलुउदकेन भूमि परिप्फोसिता, तस्स मे निस्सन्देन वेसालियं पोक्खरवस्सं वस्सि । मया तत्थ

पटाका, आरोपिता, छत्तकञ्च बद्धं, तस्स मे निस्सन्देन याव अकनिट्ठभवना धजपटाकछत्तातिछत्तादीहि सकलचक्कवाळगब्भं एकुस्सवं विय जातं । इति खो, भिक्खवे, एस पूजासक्कारो मय्हं नेव बुद्धानुभावेन निब्बत्तो, न नागदेवब्रह्मानुभावेन, अतीते पन अप्पमत्तकपरिच्चागानुभावेना”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

२९०. “मत्तासुखपरिच्चागा, पस्से चे विपुलं सुखं ।

चजे मत्तासुखं धीरो, सम्पस्सं विपुलं सुख”न्ति ॥

तत्थ मत्तासुखपरिच्चागाति मत्तासुखन्ति पमाणयुत्तकं परित्तसुखं वुच्चति, तस्स परिच्चागेन । विपुलं सुखन्ति उळारं सुखं निब्बानसुखं वुच्चति, तं चे पस्सेय्याति अत्थो । इदं वुत्तं होति — एकज्झि भोजनपातिं सज्जापेत्वा भुज्जन्तस्स मत्तासुखं नाम उप्पज्जति, तं पन परिच्चजित्वा उपोसथं वा करोन्तस्स दानं वा ददन्तस्स विपुलं उळारं निब्बानसुखं नाम निब्बत्तति । तस्मा सचे एवं तस्स मत्तासुखस्स परिच्चागा विपुलं सुखं पस्सति, अथेतं विपुलं सुखं सम्मा पस्सन्तो पण्डितो तं मत्तासुखं चजेय्याति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अत्तनोपुब्बकम्मवत्थु पठमं ।

२. कुक्कुटाण्डखादिकावत्थु

परदुक्खूपधानेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं कुक्कुटाण्डखादिकं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थिया किर अविदूरे पण्डुरं नाम एको गामो, तत्थेको केवट्टो वसति । सो सावत्थिं गच्छन्तो अचिरवतियं कच्छपअण्डानि दिस्वा तानि आदाय सावत्थिं गन्त्वा एकस्मिं गेहे पचापेत्वा खादन्तो तस्मिं गेहे कुमारिकायपि एकं अण्डं अदासि । सा तं खादित्वा ततो पट्टाय अज्जं खादनीयं नाम न इच्छि । अथस्सा माता कुक्कुटिया विजातद्धानतो एकं अण्डं गहेत्वा अदासि । सा तं खादित्वा रसतण्हाय बद्धा ततो पट्टाय सयमेव कुक्कुटिया अण्डानि गहेत्वा खादति । कुक्कुटी विजातविजातकाले तं अत्तनो अण्डानि गहेत्वा खादन्तिं दिस्वा ताय उपहुता आघातं बन्धित्वा “इतो दानि चुता यक्खिनी हुत्वा तव जातदारके खादितुं समत्था हुत्वा निब्बत्तेय्य”न्ति पत्थनं पट्टपेत्वा कालं कत्वा तस्मिंयेव गेहे मज्जारी हुत्वा निब्बत्ति । इतरापि कालं कत्वा तत्थेव कुक्कुटी हुत्वा निब्बत्ति । कुक्कुटी अण्डानि विजायि, मज्जारी आगन्त्वा तानि खादित्वा दुतियम्पि ततियम्पि खादियेव । कुक्कुटी “तयो वारे मम अण्डानि खादित्वा इदानि मम्पि खादितुकामासि, इतो चुता सपुत्तकं तं खादितुं लभेय्य”न्ति पत्थनं कत्वा ततो चुता दीपिनी हुत्वा निब्बत्ति । इतरापि कालं कत्वा मिगी हुत्वा निब्बत्ति । तस्सा विजातकाले दीपिनी आगन्त्वा तं सद्धिं पुत्तेहि खादि । एवं खादन्ता पञ्चसु अत्तभावसतेसु अज्जमज्जस्स दुक्खं उप्पादेत्वा अवसाने एका यक्खिनी हुत्वा निब्बत्ति, एका सावत्थियं कुलधीता हुत्वा निब्बत्ति । इतो परं “न हि वेरेन वेरानी”ति (ध० प० ५) गाथाय वुत्तनयेनेव वेदितव्वं । इध पन सत्था “वेरज्झि अवेरेन उपसम्मति, नो वेरेना”ति वत्वा उभिन्नम्पि धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

२९१. “परदुक्खूपधानेन, अत्तनो सुखमिच्छति ।

वेरसंसग्गसंसद्दो, वेरा सो न परिमुच्चती”ति ॥

तत्थ परदुक्खूपधानेनाति परस्मिं दुक्खूपधानेन, परस्स दुक्खुप्पादनेनाति अत्थो । वेरसंसग्गसंसद्दोति यो पुग्गलो अक्कोसनपच्चक्कोसनपहरणपटिहरणादीनं वसेन अज्जमज्जं कतेन वेरसंसग्गेन संसद्दो । वेरा सो न परिमुच्चतीति निच्चकालं वेरवसेन दुक्खमेव पापुणातीति अत्थो ।

देसनावसाने यक्खिनी सरणेसु पतिट्ठाय पच्च सीलानि समादियित्वा वेरतो मुच्चि, इतरापि सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

कुक्कुटअण्डखादिकावत्थु दुतियं ।

३. भदियभिक्षुवत्थु

यज्झि किच्चन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था भदियं निस्साय जातियावने विहरन्तो भदिये भिक्षू आरब्भ कथेसि ।

ते किर पादुकमण्डने उय्युत्ता अहेसुं । यथाह — “तेन खो पन समयेन भदिया भिक्षू अनेकविहितं पादुकमण्डनानुयोगमनुयुत्ता विहरन्ति, तिणपादुकं करोन्तिपि कारापेन्तिपि, मुज्जपादुकं करोन्तिपि कारापेन्तिपि, पब्बजपादुकं हिन्तालपादुकं कमलपादुकं कम्बलपादुकं करोन्तिपि कारापेन्तिपि, रिज्जन्ति उद्देसं परिपुच्छं अधिसीलं अधिचित्तं अधिपज्ज”न्ति (महाव० २५१) । भिक्षू तेसं तथाकरणभावं जानित्वा उज्झायित्वा सत्थु आरोचेसुं । सत्था ते भिक्षू गरहित्वा, “भिक्षव, तुम्हे अज्जेन किच्चेन आगता अज्जस्मियेव किच्चे उय्युत्ता”ति वत्था धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभासि —

२९२. “यज्झि किच्चं अपविद्धं, अकिच्चं पन करीयति ।

उन्नळानं पमत्तानं, तेसं वड्ढन्ति आसवा ॥

२९३. “येसज्ज सुसमारद्धा, निच्चं कायगता सति ।

अकिच्चं ते न सेवन्ति, किच्चे सातच्चकारिनो ।

सतानं सम्पजानानं, अत्थं गच्छन्ति आसवा”ति ॥

तत्थ यज्झि किच्चन्ति भिक्षुनो हि पब्बजितकालतो पट्ठाय अपरिमाणसीलक्खन्धगोपनं अरज्जावासो धुतङ्गपरिहरणं भावनारामताति एवमादीनि किच्चं नाम । इमेहि पन यं अत्तनो किच्चं, तं अपविद्धं छड्ढितं । अकिच्चन्ति भिक्षुनो छत्तमण्डनं उपाहनमण्डनं पादुकपत्तथालकधम्मकरणकायबन्धनअंसबद्धकमण्डनं अकिच्चं नाम । येहि तं कथिरति, तेसं माननळं उक्खिपित्वा चरणेन उन्नळानं सतिवोस्सग्गेन पमत्तानं चत्तारो आसवा वड्ढन्तीति अत्थो ।

सुसमारद्धाति सुपग्गहिता । कायगता सतीति कायानुपस्सनाभावना । अकिच्चन्ति ते एतं छत्तमण्डनादिकं अकिच्चं न सेवन्ति न करोन्तीति अत्थो । किच्चेति पब्बजितकालतो पट्ठाय कत्तब्बे अपरिमाणसीलक्खन्धगोपनादिके करणीये ।

सातच्चकारिनोति सततकारिनो अट्ठितकारिनो । तेसं सतिया अविप्पवासेन सतानं सात्थकसम्पजज्जं सप्पायसम्पजज्जं गोचरसम्पजज्जं असम्मोहसम्पजज्जन्ति चतूहि सम्पजज्जेहि सम्पजानानं चत्तारोपि आसवा अत्थं गच्छन्ति, परिक्खयं अभावं गच्छन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने ते भिक्षू अरहत्ते पतिट्ठहिंसु, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

भद्वियवत्थु ततियं ।

४. लकुण्डकभद्वियत्थेरवत्थु

मातरन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो लकुण्डकभद्वियत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

एकदिवसज्झि सम्बहुला आगन्तुका भिक्खू सत्थारं दिवाट्टाने निसिन्नं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु । तस्मिं खणे लकुण्डकभद्वियत्थेरो भगवतो अविदूरे अतिक्कमति । सत्था तेसं भिक्खूनां चित्ताचारं जत्वा ओलोकेत्वा “पस्सथ, भिक्खवे, अयं भिक्खु मातापितरो हन्त्वा निहुक्खो हुत्वा याती”ति वत्वा तेहि भिक्खूहि “किं नु खो सत्था वदती”ति अज्जमज्जं मुखानि ओलोकेत्वा संसयपक्खन्देहि, “भन्ते, किं नामेतं वदेथा”ति वुत्ते तेसं धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

२९४: “मातरं पितरं हन्त्वा, राजानो द्वे च खत्तिये ।

रट्ठं सानुचरं हन्त्वा, अनीघो याति ब्राह्मणो”ति ॥

तत्थ सानुचरन्ति आयसाधकेन आयुत्तकेन सहितं । एत्थ हि “तण्हा जनेति पुरिस”न्ति (सं० नि० १.५५-५७) वचनतो तीसु भवेसु सत्तानं जननतो तण्हा माता नाम । “अहं असुकस्स नाम रज्जो वा राजमहामत्तस्स वा पुत्तो”ति पितरं निस्साय अस्मिमानस्स उप्पज्जनतो अस्मिमानो पिता नाम । लोको विय राजानं यस्मा सब्बदिट्ठिगतानि द्वे सस्सतुच्छेददिट्ठियो भजन्ति, तस्मा द्वे सस्सतुच्छेददिट्ठियो द्वे खत्तियराजानो नाम । द्वादसायतनानि वित्थतट्ठेन रट्ठदिसत्ता रट्ठं नाम । आयसाधको आयुत्तकपुरिसो विय तन्निस्सितो नन्दिरागो अनुचरो नाम । अनीघोति निहुक्खो । ब्राह्मणोति खीणासवो । एतेसं तण्हादीनं अरहत्तमग्गजाणासिना हतत्ता खीणासवो निहुक्खो हुत्वा यातीति अयमेत्थत्थो ।

देसनावसाने ते भिक्खू अरहत्ते पतिट्ठहिंसु ।

दुतियगाथायपि वत्थु पुरिमसदिसमेव । तदा हि सत्था लकुण्डकभद्वियत्थेरमेव आरब्भ कथेसि । तेसं धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

२९५: “मातरं पितरं हन्त्वा, राजानो द्वे च सोत्थिये ।

वेयग्घपज्जमं हन्त्वा, अनीघो याति ब्राह्मणो”ति ॥

तत्थ द्वे च सोत्थियेति द्वे च ब्राह्मणे । इमिस्सा गाथाय सत्था अत्तनो धम्मिस्सरताय च देसनाविधिकुसलताय च सस्सतुच्छेददिट्ठियो द्वे ब्राह्मणराजानो च कत्वा कथेसि । वेयग्घपज्जमन्ति एत्थ ब्यग्घानुचरितो सप्पटिभयो दुप्पटिपन्नो मग्गो वेयग्घो नाम, विचिकिच्छानीवरणम्पि तेन सदिसताय वेयग्घं नाम, तं पज्जमं अस्साति नीवरणपज्जकं वेयग्घपज्जमं नाम । इदञ्च वेयग्घपज्जमं अरहत्तमग्गजाणासिना निस्सेसं हन्त्वा अनीघोव याति ब्राह्मणोति अयमेत्थत्थो । सेसं पुरिमसदिसमेवाति ।

लकुण्डकभद्वियत्थेरवत्थु चतुत्थं ।

५. दारुसाकटिकपुत्तवत्थु

सुप्पबुद्धन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो दारुसाकटिकस्स पुत्तं आरब्भ कथेसि ।

राजगहस्मिज्हि सम्मादिट्टिकपुत्तो मिच्छादिट्टिकपुत्तोति द्वे दारका अभिक्खणं गुळकीळं कीळन्ति । तेसु सम्मादिट्टिकपुत्तो गुळं खिपमानो बुद्धानुस्सतिं आवज्जेत्वा “नमो बुद्धस्सा”ति वत्वा वत्वा गुळं खिपति । इतरो तित्थियगुणे उद्दिसित्वा “नमो अरहन्तान”न्ति वत्वा वत्वा खिपति । तेसु सम्मादिट्टिकस्स पुत्तो जिनाति, इतरो पन पराजयति । सो तस्स किरियं दिस्वा “अयं एवं अनुस्सरित्वा एवं वत्वा गुळं खिपन्तो ममं जिनाति, अहम्पि एवरूपं करिस्सामी”ति बुद्धानुस्सतियं परिचयमकासि । अथेकदिवसं तस्स पिता सकटं योजेत्वा दारूनं अत्थाय गच्छन्तो तम्पि दारकं आदाय गन्त्वा अटवियं दारूनं सकटं पूरेत्वा आगच्छन्तो बहिनगरे सुसानसामन्ते उदकफासुकट्टाने गोणे मोचेत्वा भत्तविस्सग्गमकासि । अथस्स ते गोणा सायन्हसमये नगरं पविसन्तेन गोगणेन सद्धिं नगरमेव पविसिंसु । साकटिकोपि गोणे अनुबन्धन्तो नगरं पविसित्वा सायं गोणे दिस्वा आदाय निक्खमन्तो द्वारं न सम्पापुणि । तस्मिज्हि असम्पत्तेयेव द्वारं पिहितं ।

अथस्स पुत्तो एकोव रत्तिभागे सकटस्स हेट्ठा निपज्जित्वा निदं ओक्कमि । राजगहं पन पकतियापि अमनुस्सबहुलं । अयञ्च सुसानसन्तिके निपन्नो । तत्थ नं द्वे अमनुस्सा पस्सिंसु । एको सासनस्स पटिकण्डको मिच्छादिट्टिको, एको सम्मादिट्टिको । तेसु मिच्छादिट्टिको आह — “अयं नो भक्खो, इमं खादिस्सामा”ति । इतरो “अलं मा ते रुच्ची”ति निवारति । सो तेन निवारियमानोपि तस्स वचनं अनादियित्वा दारकं पादेसु गहेत्वा आकट्ठि । सो बुद्धानुस्सतिया परिचितत्ता तस्मिं खणे “नमो बुद्धस्सा”ति आह । अमनुस्सो महाभयभीतो पटिक्कमित्वा अट्टासि । अथ नं इतरो “अम्हेहि अकिच्चं कतं, दण्डकम्मं तस्स करोमा”ति वत्वा तं रक्खमानो अट्टासि । मिच्छादिट्टिको नगरं पविसित्वा रज्जो भोजनपातिं पूरेत्वा भोजनं आहरि । अथ नं उभोपि तस्स मातापितरो विय हुत्वा उपट्ठापेत्वा भोजेत्वा “इमानि अक्खरानि राजाव पस्सतु, मा अज्जो”ति तं पवत्तिं पकासेन्ता यक्खानुभावेन भोजनपातियं अक्खरानि छिन्दित्वा पातिं दारुसकटे पक्खिपित्वा सब्बरत्तिं आरक्खं कत्वा पक्कमिंसु ।

पुनदिवसे “राजकुलतो चोरेहि भोजनभण्डं अवहट”न्ति कोलाहलं करोन्ता द्वारानि पिदहित्वा ओलोकेन्ता तत्थ अपस्सन्ता नगरा निक्खमित्वा इतो चितो च ओलोकेन्ता दारुसकटे सुवण्णपातिं दिस्वा “अयं चोरो”ति तं दारकं गहेत्वा रज्जो दस्सेसुं । राजा अक्खरानि दिस्वा “किं एतं, ताता”ति पुच्छित्वा “नाहं, देव, जानामि, मातापितरो मे आगन्त्वा रत्तिं भोजेत्वा रक्खमाना अट्ठंसु, अहम्पि मातापितरो मं रक्खन्तीति निब्भयोव निदं उपगतो । एतकं अहं जानामी”ति । अथस्स मातापितरोपि तं ठानं आगमंसु । राजा तं पवत्तिं वत्वा ते तयोपि जने आदाय सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सब्बं आरोचेत्वा “किं नु खो, भन्ते, बुद्धानुस्सति एव रक्खा होति, उदाहु धम्मानुस्सतिआदयोपी”ति पुच्छि । अथस्स सत्था, “महाराज, न केवलं बुद्धानुस्सतियेव रक्खा, येसं पन छब्बिधेन चित्तं सुभावितं, तेसं अज्जेन रक्खावरणेन वा मन्तोसधेहि वा किच्चं नत्थी”ति वत्वा छ ठानानि दस्सेन्तो इमा गाथा अभासि ।

२९६. “सुप्पबुद्धं पबुज्झन्ति, सदा गोतमसावका ।
येसं दिवा च रत्तो च, निच्चं बुद्धगता सति ॥

२९७. “सुप्पबुद्धं पबुज्झन्ति, सदा गोतमसावका ।
येसं दिवा च रत्तो च, निच्चं धम्मगता सति ॥

२९८. “सुप्पबुद्धं पबुज्झन्ति, सदा गोतमसावका ।
येसं दिवा च रत्तो च, निच्चं सङ्गता सति ॥

२९९. “सुप्पबुद्धं पबुज्झन्ति, सदा गोतमसावका ।
येसं दिवा च रत्तो च, निच्चं कायगता सति ॥

३००. “सुप्पबुद्धं पबुज्झन्ति, सदा गोतमसावका ।
येसं दिवा च रत्तो च, अहिंसाय रतो मनो ॥

३०१. “सुप्पबुद्धं पबुज्झन्ति, सदा गोतमसावका ।
येसं दिवा च रत्तो च, भावनाय रतो मनो”ति ॥

तत्थ सुप्पबुद्धं पबुज्झन्तीति बुद्धगतं सति गहेत्वा सुपन्ता, गहेत्वायेव च पबुज्झन्ता सुप्पबुद्धं पबुज्झन्ति नाम । सदा गोतमसावकाति गोतमगोत्तस्स बुद्धस्स सवनन्ते जातत्ता तस्सेव अनुसासनिया सवनताय गोतमसावका । बुद्धगता सतीति येसं “इतिपि सो भगवा”तिआदिप्पभेदे बुद्धगुणे आरब्भ उप्पज्जमाना सति निच्चकालं अत्थि, ते सदापि सुप्पबुद्धं पबुज्झन्तीति अत्थो । तथा असक्कोन्ता पन एकदिवसं तीसु कालेसु द्वीसु कालेसु एकस्मिम्पि काले बुद्धानुस्सतिं मनसि करोन्ता सुप्पबुद्धं पबुज्झन्तियेव नाम । धम्मगता सतीति “स्वाखातो भगवता धम्मो”तिआदिप्पभेदे धम्मगुणे आरब्भ उप्पज्जमाना सति । सङ्गता सतीति “सुप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो”तिआदिप्पभेदे सङ्गगुणे आरब्भ उप्पज्जमाना सति । कायगता सतीति द्वित्तिसाकारवसेन वा नवसिवथिकावसेन वा चतुधातुववत्थानवसेन वा अज्झत्तनीलकसिणादिरूपज्झानवसेन वा उप्पज्जमाना सति । अहिंसाय रतोति “सो करुणासहगतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा विहरती”ति (विभ० ६४२) एवं वुत्ताय करुणाभावनाय रतो । भावनायाति मेत्ताभावनाय । किञ्चापि हेट्ठा करुणाभावनाय वुत्तत्ता इध सब्बापि अवसेसा भावना नाम, इध पन मेत्ताभावनाव अधिप्पेता । सेसं पठमगाथाय वुत्तनयेनेव वेदितब्बं ।

देसनावसाने दारको सद्धिं मातापितूहि सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । पच्छा पन पब्बजित्वा सब्बेपि अरहत्तं पापुणिसु, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

दारुसाकटिकपुत्तवत्थु पञ्चमं ।

६. वज्जिपुत्तकभिक्षुवत्थु

दुप्पब्बज्जन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेसालिं निस्साय महावने विहरन्तो अज्जतरं वज्जिपुत्तकं भिक्षुं आरब्भ कथेसि । तं सन्धाय वुत्तं — अज्जतरो वज्जिपुत्तको भिक्षु वेसालियं विहरति अज्जतरस्मिं वनसण्डे, तेन खो पन समयेन वेसालियं सब्बरत्तिछणो होति । अथ खो सो भिक्षु वेसालिया तूरियताळितवादितनिग्घोससद्धं सुत्वा परिदेवमानो ताथं वेलायं इमं गाथं अभासि —

“एकका मयं अरज्जे विहराम,
अपविद्धं वनस्मिं दारुकं ।

एतादिसिकाय रत्तिया,
कोसु नामहेहि पापियो'ति ॥ (सं० नि० १.२२९) ।

सो किर वज्जिरट्ठे राजपुत्तो वारेन सम्पत्तं रज्जं पहाय पब्बजितो वेसालियं चातुमहाराजिकेहि सद्धिं एकाबद्धं कत्वा सकलनगरे धजपटाकादीहि पटिमण्डिते कोमुदिया पुण्णमाय सब्बरत्तिं छणवारे वत्तमाने भेरियादीनं तूरियानं ताळितानं निग्घोसं वीणादीनञ्च वादितानं सद्धं सुत्वा यानि वेसालियं सत्त राजसहस्सानि सत्त राजसतानि सत्त राजानो, तत्तका एव च नेसं उपराजसेनापतिआदयो, तेसु अलङ्कृतपटियत्तेसु नक्खत्तकीळनत्थाय वीथिं ओतिण्णेसु सट्ठिहत्थे महाचङ्कमे चङ्कममानो गगनमज्झे ठितं पुण्णचन्दं दिस्वा चङ्कमकोटियं फलकं निस्साय ठितो वेठनालङ्कारविरहितत्ता वने छड्डितदारुकं विय अत्तभावं ओलोकेत्वा “अत्थि नु खो अज्जो अम्हेहि लामकतरो”ति चिन्तेन्तो पकतिया आरज्जकादिगुणयुत्तोपि तस्मिं खणे अनभिरतिया पीळितो एवमाह । सो तस्मिं वनसण्डे अधिवत्थाय देवताय “इमं भिक्खुं संवेजेस्सामी”ति अधिप्पायेन

“एककोव त्वं अरज्जे विहरसि, अपविद्धं व वनस्मिं दारुकं ।
तस्स ते बहुका पिहयन्ति, नेरयिका विय सग्गगामिन”न्ति ॥ (सं० नि० १.२२९) —

वुत्तं इमं गाथं सुत्वा पुनदिवसे सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा निसीदि । सत्था तं पवत्तिं जत्वा घरावासस्स दुक्खतं पकासेतुकामो पञ्च दुक्खानि समोधानेत्वा इमं गाथमाह —

३०२. “दुप्पब्बज्जं दुरभिरमं, दुरावासा घरा दुखा ।
दुक्खोसमानसंवासो, दुक्खानुपतितद्धगू ।
तस्मा न चद्धगू सिया, न च दुक्खानुपतितो सिया”ति ॥

तत्थ दुप्पब्बज्जन्ति अप्पं वा महन्तं वा भोगक्खन्धञ्चेव जातिपरिवट्टञ्च पहाय इमस्मिं सासने उरं दत्वा पब्बज्जं नाम दुक्खं । दुरभिरमन्ति एवं पब्बजितेनापि भिक्खाचरियाय जीवितवुत्तिं घटेन्तेन अपरिमाणसीलक्खन्धगोपनधम्मपटिपत्तिपूरणवसेन अभिरमितुं दुक्खं । दुरावासाति यस्मा पन घरं आवसन्तेन राजूनं राजकिच्चं, इस्सरानं इस्सरकिच्चं वहितब्बं, परिजना चेव धम्मिका समणब्राह्मणा च सङ्गहितब्बा । एवं सन्तेपि घरावासो छिद्दघटो विय महासमुदो विय च दुप्पूरो । तस्मा घरावासा नामेते दुरावासा दुक्खा आवसितुं, तेनेव कारणेन दुक्खाति अत्थो । दुक्खो समानसंवासोति गिहिनो वा हि ये जातिगोत्तकुलभोगेहि पब्बजिता वा सीलाचारबाहुसच्चादीहि समानापि हुत्वा “कोसि त्वं, कोस्मि अह”न्तिआदीनि वत्वा अधिकरणपसुता होन्ति, ते असमाना नाम, तेहि सद्धिं संवासो दुक्खोति अत्थो । दुक्खानुपतितद्धगूति ये वट्टसङ्घातं अद्धानं पटिपन्नत्ता अद्धगू, ते दुक्खे अनुपतिताव । तस्मा न चद्धगूति यस्मा दुक्खानुपतितभावोपि दुक्खो अद्धगूभावोपि, तस्मा वट्टसङ्घातं अद्धानं गमनताय अद्धगू न भवेय्य, वुत्तप्पकारेन दुक्खेन अनुपतितोपि न भवेय्याति अत्थो ।

देसनावसाने सो भिक्खु पञ्चसु ठानेसु दस्सिते दुक्खे निब्बिन्दन्तो पञ्चोरम्भागियानि पञ्च उद्धम्भागियानि संयोजनानि पदालेत्वा अरहत्ते पतिट्ठहीति ।

वज्जिपुत्तकभिक्खुवत्थु छट्ठं ।

७. चित्तगहपतिवत्थु

सद्धोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो चित्तगहपतिं आरब्ध कथेसि । वत्थु बालवग्गे “असन्तं भावनमिच्छेय्या”ति गाथावण्णनाय वित्थारितं । गाथापि तत्थेव वुत्ता । वुत्तज्हेतं तत्थ (ध० प० अट्ठ० १.७४) —

“किं पन, भन्ते, एतस्स तुम्हाकं सन्तिकं आगच्छन्तस्सेवायं लाभसक्कारो उप्पज्जति, उदाहु अज्जत्थ गच्छन्तस्सापि उप्पज्जती”ति । “आनन्द, मम सन्तिकं आगच्छन्तस्सापि अज्जत्थ गच्छन्तस्सापि तस्स उप्पज्जतेव । अयज्हि उपासको सद्धो पसन्नो सम्पन्नसीलो, एवरूपो पुग्गलो यं यं पदेसं भजति, तत्थ तत्थेवस्स लाभसक्कारो निब्बत्तती”ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

३०३. “सद्धो सीलेन सम्पन्नो, यसोभोगसमप्पितो ।

यं यं पदेसं भजति, तत्थ तत्थेव पूजितो”ति ॥ (ध० प० अट्ठ० १.७४) ।

तत्थ सद्धोति लोकियलोकुत्तरसद्धाय समन्नागतो । सीलेनाति आगारियसीलं, अनागारियसीलन्ति दुविधं सीलं । तेसु इध आगारियसीलं अधिप्पेतं, तेन समन्नागतोति अत्थो । यसोभोगसमप्पितोति यादिसो अनाथपिण्डिकादीनं पञ्चउपासकसत्परिवारसङ्घातो आगारिययसो, तादिसेनेव यसेन धनधज्जादिको चेव सत्तविधअरियधनसङ्घातो चाति दुविधो भोगो, तेन समन्नागतोति अत्थो । यं यं पदेसन्ति पुरत्थिमादीसु दिसासु एवरूपो कुलपुत्तो यं यं पदेसं भजति, तत्थ तत्थ एवरूपेन लाभसक्कारेण पूजितोव होतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

चित्तगहपतिवत्थु सत्तमं ।

८. चूळसुभदावत्थु

दूरे सन्तोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अनाथपिण्डिकस्स धीतरं चूळसुभदं नाम आरब्ध कथेसि ।

अनाथपिण्डिकस्स किर दहरकालतो पट्टाय उग्गनगरवासी उग्गो नाम सेट्ठिपुत्तो सहायको अहोसि । ते एकाचरियकुले सिप्पं उग्गण्हन्ता अज्जमज्जं कतिकं करिंसु “अम्हाकं वयप्पत्तकाले पुत्तधीतासु जातासु यो पुत्तस्स धीतरं वारेति, तेन तस्स धीता दातब्बा”ति । ते उभोपि वयप्पत्ता अत्तनो अत्तनो नगरे सेट्ठिद्वाने पतिट्ठहिंसु । अथेकस्मिं समये उग्गसेट्ठि वणिज्जं पयोजेन्तो पञ्चहि सकटसतेहि सावत्थिं अगमासि । अनाथपिण्डिको अत्तनो धीतरं चूळसुभदं आमन्तेत्वा, “अम्म, पिता ते उग्गसेट्ठि नाम आगतो, तस्स कत्तब्बकिच्चं सब्बं तव भारो”ति आणापेसि । सा “साधू”ति पटिस्सुणित्वा तस्स आगतदिवसतो पट्टाय सहत्थेनेव सूपब्यज्जनादीनि सम्पादेति, मालागन्धविलेपनादीनि अभिसङ्करोति, भोजनकाले तस्स न्हाणोदकं पटियादापेत्वा न्हाणकालतो पट्टाय सब्बकिच्चानि साधुकं करोति ।

उग्गसेट्ठि तस्सा आचारसम्पत्तिं दिस्वा पसन्नचित्तो एकदिवसं अनाथपिण्डिकेन सद्धिं सुखकथाय सन्निसिन्नो “मयं दहरकाले एवं नाम कतिकं करिम्हा”ति सारेत्वा चूळसुभदं अत्तनो पुत्तस्सत्थाय वारेसि । सो पन पकतियाव मिच्छादिट्ठिको । तस्मा दसबलस्स तमत्थं आरोचेत्वा सत्थारा उग्गसेट्ठिस्सूपनिस्सयं दिस्वा अनुज्जातो भरियाय सद्धिं

मन्तेत्वा तस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा दिवसं ववत्थपेत्वा धीतरं विसाखं दत्वा उय्योजेन्तो धनञ्चयसेट्ठि विय महन्तं सक्कारं कत्वा सुभद्वं आमन्तेत्वा, “अम्म, ससुरकुले वसन्तिया नाम अन्तोअग्गि बहि न नीहरितब्बो”ति (अ० नि० अट्ठ० १.१.२५९; ध० प० अट्ठ० १.५२ विसाखावत्थु) धनञ्चयसेट्ठिना विसाखाय दिन्ननयेनेव दस ओवादे दत्वा “सचे मे गतट्ठाने धीतु दोसो उप्पज्जति, तुम्हेहि सोधेतब्बो”ति अट्ठ कुटुम्बिके पाटिभोगे गहेत्वा तस्सा उय्योजनदिवसे बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्वा पुरिमभवे धीतरा कतानं सुचरितानं फलविभूतिं लोकस्स पाकटं कत्वा दस्सेन्तो विय महन्तेन सक्कारेन धीतरं उय्योजेसि । तस्सा अनुपुब्बेन उगगनगरं पत्तकाले ससुरकुलेन सद्धिं महाजनो पच्चुग्गमनमकासि ।

सापि अत्तनो सिरिविभवं पाकटं कातुं विसाखा विय सकलनगरस्स अत्तानं दस्सेन्ती रथे ठत्वा नगरं पविसित्वा नागरेहि पेसिते पण्णाकारे गहेत्वा अनुरूपवसेन तेसं तेसं पेसेन्ती सकलनगरं अत्तनो गुणेहि एकाबद्धमकासि । मङ्गलदिवसादीसु पनस्सा ससुरो अचेलकानं सक्कारं करोन्तो “आगन्त्वा अम्हाकं समणे वन्दतू”ति पेसेसि । सा लज्जाय नगगे पस्सितुं असक्कोन्ती गन्तुं न इच्छति । सो पुनप्पुनं पेसेत्वापि ताय पटिक्खित्तो कुज्झित्वा “नीहरथ न”न्ति आह । सा “न सक्का मम अकारणेन दोसं आरोपेतु”न्ति कुटुम्बिके पक्कोसापेत्वा तमत्थं आरोचेसि । ते तस्सा निदोसभावं जत्वा सेट्ठिं सज्जापेसुं । सो “अयं मम समणे अहिरिकाति न वन्दी”ति भरियाय आरोचेसि । सा “कीदिसा नु खो इमिस्सा समणा, अतिविय तेसं पसंसती”ति तं पक्कोसापेत्वा आह —

“कीदिसा समणा तुय्हं, बाळ्हं खो ने पसंससि ।

किंसीला किंसमाचारा, तं मे अक्खाहि पुच्छिता”ति ॥ (अ० नि० अट्ठ० २.४.२४) ।

अथस्सा सुभदा बुद्धानञ्चेव बुद्धसावकानञ्च गुणे पकासेन्ती —

“सन्तिन्द्रिया सन्तमानसा, सन्तं तेसं गतं ठितं ।

ओक्खित्तचक्खू मितभाणी, तादिसा समणा मम ॥ (अ० नि० अट्ठ० २.४.२४) ।

“कायकम्मं सुचि नेसं, वाचाकम्मं अनाविलं ।

मनोकम्मं सुविसुद्धं, तादिसा समणा मम ॥

“विमला सङ्खमुत्ताभा, सुद्धा अन्तरबाहिरा ।

पुण्णा सुद्धेहि धम्मेहि, तादिसा समणा मम ॥

“लाभेन उन्नतो लोको, अलाभेन च ओनतो ।

लाभालाभेन एकट्ठा, तादिसा समणा मम ॥

“यसेन उन्नतो लोको, अयसेन च ओनतो ।

यसायसेन एकट्ठा, तादिसा समणा मम ॥

“पसंसायुन्नतो लोको, निन्दायापि च ओनतो ।

समा निन्दापसंसासु, तादिसा समणा मम ॥

“सुखेन उन्नतो लोको, दुक्खेनापि च ओन्नतो ।
अकम्पा सुखदुक्खेसु, तादिसा समणा ममा”ति ॥ —

एवमादीहि वचनेहि सस्सुं तोसेसि ।

अथ नं “सक्का तव समणे अम्हाकम्पि दस्सेतु”न्ति वत्वा “सक्का”ति वुत्ते “तेन हि यथा मयं ते पस्साम, तथा करोही”ति वुत्ते सा “साधू”ति बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं सज्जेत्वा उपरिपासादतले ठत्वा जेतवनाभिमुखी सक्कच्चं पञ्चपतिट्टितेन वन्दित्वा बुद्धगुणे आवज्जेत्वा गन्धवासपुष्पधुमेहि पूजं कत्वा, “भन्ते, स्वातनाय बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निमन्तेमि, इमिना मे सज्जाणेन सत्था निमन्तितभावं जानातू”ति सुमनपुष्फानं अट्ठ मुट्ठियो आकासे खिपि । पुष्फानि गन्त्वा चतुपरिसमज्जे धम्मं देसेन्तस्स सत्थुनो उपरि मालावितानं हुत्वा अट्ठंसु । तस्मिं खणे अनाथपिण्डकोपि धम्मकथं सुत्वा स्वातनाय सत्थारं निमन्तेसि । सत्था “अधिवुत्थं मया, गहपति, स्वातनाय भत्त”न्ति वत्वा, “भन्ते, मया पुरेतरं आगतो नत्थि, कस्स नु खो वो अधिवुत्थ”न्ति वुत्ते “चूळसुभद्दाय, गहपति, निमन्तितो”ति वत्वा “ननु, भन्ते, चूळसुभद्दा दूरे वसति इतो वीसतियोजनसतमत्थके”ति वुत्ते, “आम गहपति, दूरे वसन्तापि हि सप्पुरिसा अभिमुखे ठिता विय पकासेन्ती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३०४: “दूरे सन्तो पकासेन्ति, हिमवन्तोव पब्बतो ।
असन्तेत्थ न दिस्सन्ति, रत्तिं खित्ता यथा सरा”ति ॥

तत्थ सन्तोति रागादीनं सन्तताय बुद्धादयो सन्ता नाम । इध पन पुब्बबुद्धेसु कताधिकारा उस्सन्नकुसलमूला भावितभावना सत्ता सन्तोति अधिप्येता । पकासेन्तीति दूरे ठितापि बुद्धानं जाणपथं आगच्छन्ता पाकटा होन्ति । हिमवन्तो वाति यथा हि तियोजनसहस्सवित्थतो पञ्चयोजनसतुब्बेधो चतुरासीतिया कूटसहस्सेहि पटिमण्डितो हिमवन्तपब्बतो दूरे ठितानम्पि अभिमुखे ठितो विय पकासेति, एवं पकासेन्तीति अत्थो । असन्तेत्थाति दिट्ठधम्मगरुका वितिण्णपरलोका आमिसचक्खुका जीविकत्थाय पब्बजिता बालपुग्गला असन्तो नाम, ते एत्थ बुद्धानं दक्खिणस्स जाणुमण्डलस्स सन्तिके निसिन्नापि न दिस्सन्ति न पज्जायन्ति । रत्तिं खित्ताति रत्तिं चतुरङ्गसमन्नागते अन्धकारे खित्तसरा विय तथारूपस्स उपनिस्सयभूतस्स पुब्बहेतुनो अभावेन न पज्जायन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सक्को देवराजा “सत्थारा सुभद्दाय निमन्तनं अधिवासित”न्ति जत्वा विस्सकम्मदेवपुत्तं आणापेसि — “पञ्च कूटागारसतानि निम्मिनित्वा स्वे बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं उगगनगरं नेही”ति । सो पुनदिवसे पञ्चसतानि कूटागारानि निम्मिनित्वा जेतवनद्वारे अट्ठासि । सत्था उच्चिनित्वा विसुद्धखीणासवानयेव पञ्चसतानि आदाय सपरिवारो कूटागारेसु निसीदित्वा उगगनगरं अगमासि । उगगसेट्ठिपि सपरिवारो सुभद्दाय दिन्ननयेनेव तथागतस्स आगतमगं ओलोकेन्तो सत्थारं महन्तेन सिरिविभवेन आगच्छन्तं दिस्वा पसन्नमानसो मालादीहि महन्तं सक्कारं करोन्तो सपरिवारो सम्पटिच्छित्वा वन्दित्वा महादानं दत्वा पुनप्पुनं निमन्तेत्वा सत्ताहं महादानं अदासि । सत्थापिस्स सप्पायं सल्लक्खेत्वा धम्मं देसेसि । तं आदिं कत्वा चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । सत्था “चूळसुभद्दाय अनुगगहणत्थं त्वं इधेव होही”ति अनुरुद्धत्थेरं निवत्तापेत्वा सावत्थिमेव अगमासि । ततो पट्ठाय तं नगरं सद्दासम्पन्नं अहोसीति ।

चूळसुभद्दावत्थु अट्टमं ।

९. एकविहारित्थेरवत्थु

एकासनन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकविहारित्थेरं नाम आरब्ध कथेसि ।

सो किर थेरो एकोव सेय्यं कप्पेति, एकोव निसीदति, एकोव चङ्कमति, एकोव तिट्ठतीति चतुपरिसन्तरे पाकटो अहोसि । अथ नं भिक्खू, “भन्ते, एवरूपो नामायं थेरो”ति तथागतस्सारोचेसुं । सत्था “साधु साधू”ति तस्स साधुकारं दत्त्वा “भिक्खुना नाम पविवित्तेन भवितब्ब”न्ति विवेके आनिसंसं कथेत्वा इमं गाथमाह —

३०५: “एकासनं एकसेय्यं, एको चरमतन्दितो ।

एको दमयमत्तानं, वनन्ते रमितो सिया”ति ॥

तत्थ एकासनं एकसेय्यन्ति भिक्खुसहस्समज्झेपि मूलकम्मट्ठानं अविजहित्वा तेनेव मनसिकारेन निसिन्नस्स आसनं एकासनं नाम । लोहपासादसदिसेपि च पासादे भिक्खुसहस्समज्झेपि पज्जत्ते विचित्रपच्चत्थरणूपधाने महारहे सयने सतिं उपट्ठपेत्वा दक्खिणेन पस्सेन मूलकम्मट्ठानमनसिकारेन निपन्नस्स भिक्खुनो सेय्या एकसेय्या नाम । एवरूपं एकासनञ्च एकसेय्यञ्च भजेथाति अत्थो । अतन्दितोति जङ्घबलं निस्साय जीवितकप्पनेन अकुसीतो हुत्वा सब्बीरियापथेसु एकोव चरन्तोति अत्थो । एको दमयन्ति रत्तिट्ठानादीसु कम्मट्ठानं अनुयुज्जित्वा मग्गफलाधिगमवसेन एकोव हुत्वा अत्तानं दमेन्तोति अत्थो । वनन्ते रमितो सियाति एवं अत्तानं दमेन्तो इत्थिपुरिससद्दादीहि पविवित्ते वनन्तेयेव अभिरमितो भवेय्य । न हि सक्का आकिण्णविहारिना एवं अत्तानं दमेतुन्ति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु । ततो पट्ठाय महाजनो एकविहारिकमेव पत्थेसीति ।

एकविहारित्थेरवत्थु नवमं ।

पकिण्णकवग्गवण्णना निट्ठिता ।

एकवीसतिमो वग्गो ।

२२. निरयवग्गो

१. सुन्दरीपरिब्बाजिकावत्थु

अभूतवादीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सुन्दरिं परिब्बाजिकं आरब्ध कथेसि ।

“तेन खो पन समयेन भगवा सक्कतो होति गरुकतो मानितो पूजितो”ति वत्थु वित्थारतो उदाने (उदा० ३८) आगतमेव । अयं पनेत्थ सङ्खेपो — भगवतो किर भिक्खुसङ्घस्स च पज्जन्नं महानदीनं महोघसदिसे लाभसक्कारे उप्पन्ने हतलाभसक्कारा अज्जतित्थिया सूरियुग्गमनकाले खज्जोपनका विय निप्पभा हुत्वा एकतो सन्निपतित्वा मन्तयिसु —

“मयं समणस्स गोतमस्स उप्पन्नकालतो पट्टाय हतलाभसक्कारा, न नो कोचि अत्थिभावम्पि जानाति, केन नु खो सद्धिं एकतो हुत्वा समणस्स गोतमस्स अवण्णं उप्पादेत्वा लाभसक्कारमस्स अन्तरधापेय्यामा”ति । अथ नेसं एतदहोसि — “सुन्दरिया सद्धिं एकतो हुत्वा सक्कुणिस्सामा”ति । ते एकदिवसं सुन्दरिं तिथियारामं पविसित्वा वन्दित्वा ठितं नालपिंसु । सा पुनप्पुनं सल्लपन्तीपि पटिवचनं अलभित्वा “अपि पनय्या, केनचि विहेठितत्था”ति पुच्छि । “किं, भगिनि, समणं गोतमं अम्हे विहेठेत्वा हतलाभसक्कारे कत्वा विचरन्तं न पस्ससी”ति? “मया एत्थ किं कातुं वट्ठती”ति? “त्वं खोसि, भगिनि, अभिरूपा सोभगगप्पत्ता, समणस्स गोतमस्स अयसं आरोपेत्वा महाजनं तव कथं गाहापेत्वा हतलाभसक्कारं करोही”ति । सा तं सुत्वा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा पक्कन्ता ततो पट्टाय मालागन्धविलेपनकप्पूरकटुकफलादीनि गहेत्वा सायं महाजनस्स सत्थु धम्मदेसनं सुत्वा नगरं पविसनकाले जेतवनाभिमुखी गच्छति, “कहं गच्छसी”ति च पुट्ठा “समणस्स गोतमस्स सन्तिकं गमिस्सामि, अहज्झि तेन सद्धिं एकगन्धकुटियं वसामी”ति वत्वा अज्जतरस्मिं तिथियारामे वसित्वा पातोव जेतवनमग्गं ओतरित्वा नगराभिमुखी आगच्छन्ती “किं, सुन्दरि, कहं गतासी”ति पुट्ठा “समणेन गोतमेन सद्धिं एकगन्धकुटियं वसित्वा तं किलेसरतिया रमापेत्वा आगताम्ही”ति वदति ।

अथ ते कतिपाहच्चयेन धुत्तानं कहापणे दत्वा “गच्छथ सुन्दरिं मारेत्वा समणस्स गोतमस्स गन्धकुटिया समीपे मालाकचवरन्तरे निक्खिपित्वा एथा”ति वदिंसु । ते तथा अकंसु । ततो तिथिया “सुन्दरिं न पस्सामा”ति कोलाहलं कत्वा रज्जो आरोचेत्वा “कहं वो आसङ्का”ति वुत्ता “इमेसु दिवसेसु जेतवने वसति, तत्थस्सा पवत्तिं न जानामा”ति वत्वा “तेन हि गच्छथ, नं विचिनथा”ति रज्ज्वा अनुज्जाता अत्तनो उपट्टाके गहेत्वा जेतवनं गन्त्वा विचिनन्ता मालाकचवरन्तरे तं दिस्वा मज्जकं आरोपेत्वा नगरं पवेसेत्वा “समणस्स गोतमस्स सावका ‘सत्थारा कतं पापकम्मं पटिच्छादेस्सामा’ति सुन्दरिं मारेत्वा मालाकचवरन्तरे निक्खिपिंसू”ति रज्जो आरोचयिंसु । राजा “तेन हि गच्छथ, नगरं आहिण्डथा”ति आह । ते नगरवीथीसु “पस्सथ समणानं सक्कपुत्तियानं कम्म”न्तिआदीनि वत्वा पुन रज्जो निवेसनद्वारं आगमिंसु । राजा सुन्दरिया सरीरं आमकसुसाने अट्टकं आरोपेत्वा रक्खापेसि । सावत्थिवासिनो ठपेत्वा अरियसावके सेसा येभ्य्येन “पस्सथ समणानं सक्कपुत्तियानं कम्म”न्तिआदीनि वत्वा अन्तोनगरेपि बहिनगरेपि भिक्खू अक्कोसन्ता विचरन्ति । भिक्खू तं पवत्तिं तथागतस्स आरोचेसुं । सत्था “तेन हि तुम्हेपि ते मनुस्से एवं पटिचोदेथा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३०६. “अभूतवादी निरयं उपेति,
यो वापि कत्वा न करोमिचाह ।
उभोपि ते पेच्च समा भवन्ति,
निहीनकम्मा मनुजा परत्था”ति ॥

तत्थ अभूतवादीति परस्स दोसं अदिस्वाव मुसावादं कत्वा तुच्छेन परं अब्भाचिक्खन्तो । कत्वाति यो वा पन पापकम्मं कत्वा “नाहं एतं करोमी”ति आह । पेच्च समा भवन्तीति ते उभोपि जना परलोके गन्त्वा निरयं उपगमनेन गतिया समा भवन्ति । गतियेव नेसं परिच्छिन्ना, आयु पन नेसं न परिच्छिन्नं । बहुकज्झि पापकम्मं कत्वा चिरं निरये पच्चन्ति, परित्तं कत्वा अप्पमत्तकमेव कालं । यस्मा पन नेसं उभिन्नम्पि लामकमेव कम्मं, तेन वुत्तं — “निहीनकम्मा मनुजा परत्था”ति । परत्थाति इमस्स पन पदस्स पुरतो पेच्चपदेन सम्बन्धो । पेच्च परत्थ इतो गन्त्वा ते निहीनकम्मा परलोके समा भवन्तीति अत्थो । देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

राजा “सुन्दरिया अज्जेहि मारितभावं जानाथा”ति पुरिसे उय्योजेसि । अथ ते धुत्ता तेहि कहापणेहि सुरं पिवन्ता

अञ्जमञ्जं कलहं करिंसु । एको एकं आह — “त्वं सुन्दरिं एकप्पहारेनेव मारेत्वा मालाकचवरन्तरे निक्खिपित्वा ततो लद्धकहापणेहि सुरं पिवसि, होतु होतू”ति । राजपुरिसा ते धुत्ते गहेत्वा रञ्जो दस्सेसुं । अथ ने राजा “तुम्हेहि सा मारिता”ति पुच्छि । “आम, देवा”ति । “केहि मारापिता”ति? “अञ्जतिथियेहि, देवा”ति । राजा तिथिये पक्कोसापेत्वा पुच्छि । ते तथेव वदिंसु । तेन हि गच्छथ तुम्हे एवं वदन्ता नगरं आहिण्डथ — “अयं सुन्दरी समणस्स गोतमस्स अवण्णं आरोपेतुकामेहि अम्हेहि मारापिता, नेव समणस्स गोतमस्स, न सावकानं दोसो अत्थि, अम्हाकमेव दोसो”ति । ते तथा करिंसु । बालमहाजनो तदा सद्वहि, तिथियापि धुत्तापि पुरिसवधदण्डं पापुणिसु । ततो पट्टाय बुद्धानं सक्कारो महा अहोसीति ।

सुन्दरीपरिब्बाजिकावत्थु पठमं ।

२. दुच्चरितफलपीळितवत्थु

कासावकण्ठाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो दुच्चरितफलानुभावेन पीळिते सत्ते आरब्भ कथेसि ।

आयस्मा हि मोग्गल्लानो लक्खणत्थेरेन सद्धिं गिज्झकूटा ओरोहन्तो अट्टिसङ्खलिकपेतादीनं अत्तभावे दिस्वा सितं करोन्तो लक्खणत्थेरेन सितकारणं पुट्ठो “अकालो, आवुसो, इमस्स पज्जस्स, तथागतस्स सन्तिके मं पुच्छेय्यासी”ति वत्वा तथागतस्स सन्तिके थेरेन पुट्ठो अट्टिसङ्खलिकपेतादीनं दिट्ठभावं आचिक्खित्वा “इधाहं, आवुसो, गिज्झकूटा पब्बता ओरोहन्तो अदसं भिक्खुं वेहासं गच्छन्तं, तस्स सङ्घाटिपि आदित्ता सम्पज्जलिता सजोतिभूता...पे०... कायोपि आदित्तो”तिआदिना (पारा० २३०; सं० नि० २.२१८) नयेन सद्धिं पत्तचीवरकायबन्धनादीहि डय्हमाने पच्च सहधम्मिके आरोचेसि । सत्था तेसं कस्सपदसबलस्स सासने पब्बजित्वा पब्बज्जाय अनुरूपं कातुं असक्कोन्तानं पापभावं आचिक्खित्वा तस्मिं खणे तत्थ निसिन्नानं बहूनां पापभिक्खूनां दुच्चरितकम्मस्स विपाकं दस्सेन्तो इमं गाथमाह —

३०७: “कासावकण्ठा बहवो, पापधम्मा असञ्जता ।

पापा पापेहि कम्मेहि, निरयं ते उपपज्जरे”ति ॥

तत्थ **कासावकण्ठा**ति कासावेन पलिवेठितकण्ठा । **पापधम्मा**ति लामकधम्मा । **असञ्जता**ति कायादिसंयमरहिता, तथारूपा पापपुग्गला अत्तना कतेहि अकुसलकम्मेहि निरयं उपपज्जन्ति, ते तत्थ पच्चित्वा ततो चुता विपाकावसेसेन पेतेसुपि एवं पच्चन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

दुच्चरितफलपीळितवत्थु दुतियं ।

३. वग्गुमुदातीरियभिक्खुवत्थु

सेय्यो अयोगुळोति इमं धम्मदेसनं सत्था वेसालिं उपनिस्साय महावने विहरन्तो वग्गुमुदातीरिये भिक्खू आरब्भ कथेसि । वत्थु उत्तरिमनुस्सधम्मपाराजिके (पारा० १९३ आदयो) आगतमेव ।

तदा हि सत्था ते भिक्खू “किं पन तुम्हे, भिक्खवे, उदरस्सत्थाय गिहीनं अज्जमज्जस्स उत्तरिमनुस्सधम्मस्स वण्णं भासित्था”ति वत्वा तेहि “आम, भन्ते”ति वुत्ते ते भिक्खू अनेकपरियायेन गरहित्वा इमं गाथमाह —

३०८. “सेय्यो अयोगुळो भुत्तो, तत्तो अगिसिखूपमो ।
यज्जे भुज्जेय्य दुस्सीलो, रट्ठपिण्डमसज्जतो”ति ॥

तत्थ यज्जे भुज्जेय्याति यं दुस्सीलो निस्सीलपुग्गलो कायादीहि असज्जतो रट्ठवासीहि सद्भाय दिन्नं रट्ठपिण्डं “समणोम्ही”ति पटिजानन्तो गहेत्वा भुज्जेय्य, तत्तो आदित्तो अगिवण्णो अयोगुळोव भुत्तो सेय्यो सुन्दरतरो । किं कारणा? तप्पच्चया हि एकोव अत्तभावो ज्ञायेय्य, दुस्सीलो पन सद्भादेय्यं भुज्जित्वा अनेकानिपि जातिसतानि निरये पच्चेय्याति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

वग्गुमुदातीरियभिक्खुवत्थु ततियं ।

४. खेमकसेट्ठिपुत्तवत्थु

चत्तारि ठानानीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अनाथपिण्डिकस्स भागिनेय्यं खेमकं नाम सेट्ठिपुत्तं आरब्ध कथेसि ।

सो किर अभिरूपो अहोसि, येभ्य्येन इत्थियो तं दिस्वा रागाभिभूता सकभावेन सण्ठातुं नासक्खिंसु । सोपि परदारकम्माभिरतोव अहोसि । अथ नं रत्तिं राजपुरिसा गहेत्वा रज्जो दस्सेसुं । राजा महासेट्ठिस्स लज्जामीति तं किज्जि अवत्वा विस्सज्जापेसि । सो पन नेव विरमि । अथ नं दुतियम्पि ततियम्पि राजपुरिसा गहेत्वा रज्जो दस्सेसुं । राजा विस्सज्जापेसियेव । महासेट्ठि, तं पवत्तिं सुत्वा तं आदाय सत्थु सन्तिकं गन्त्वा तं पवत्तिं आरोचेत्वा, “भन्ते, इमस्स धम्मं देसेथा”ति आह । सत्था तस्स संवेगकथं वत्वा परदारसेवनाय दोसं दस्सेन्तो इमा गाथा अभसि —

३०९. “चत्तारि ठानानि नरो पमत्तो,
आपज्जति परदारूपसेवी ।
अपुज्जलाभं न निकामसेय्यं,
निन्दं ततीयं निरयं चतुत्थं ॥

३१०. “अपुज्जलाभो च गती च पापिका,
भीतस्स भीताय रती च थोक्कि ।
राजा च दण्डं गरुकं पणेति,
तस्मा नरो परदारं न सेवे”ति ॥

तत्थ ठानानीति दुक्खकारणानि । पमत्तोति सतिवोस्सग्गेन समन्नागतो । आपज्जतीति पापुणाति । परदारूपसेवीति परदारं उपसेवन्तो उप्पथचारी । अपुज्जलाभन्ति अकुसललाभं । न निकामसेय्यन्ति यथा इच्छति, एवं सेय्यं अलभित्वा

अनिच्छितं परित्तकमेव कालं सेय्यं लभति । अपुञ्जलाभो चाति एवं तस्स अयञ्च अपुञ्जलाभो, तेन च अपुञ्जेन निरयसङ्घाता पापिका गतिं होति । **रती च थोकिका**ति या तस्स भीतस्स भीताय इत्थिया सद्धिं रति, सापि थोकिका परित्ता होति । **गरुकन्ति** राजा च हत्थच्छेदादिवसेन गरुकं दण्डं पणेति । **तस्मा**ति यस्मा परदारं सेवन्तो एतानि अपुञ्जादीनि पापुणाति, तस्मा परदारं न सेवेय्याति अत्थो ।

देसनावसाने खेमको सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । ततो पट्टाय महाजनो सुखं वीतिनामेसि । किं पनस्स पुब्बकम्मन्ति? सो किर कस्सपबुद्धकाले उत्तममल्लो हुत्वा द्वे सुवण्णपटाका दसबलस्स कञ्चनथूपे आरोपेत्वा पत्थनं पट्टपेसि “ठपेत्वा जातिसालोहितित्थियो अवसेसा मं दिस्वा रज्जन्तू”ति । इदमस्स पुब्बकम्मन्ति । तेन तं निब्बत्तनिब्बत्तट्ठाने दिस्वा परेसं इत्थियो सकभावेन सण्ठातुं नासक्खिंसूति ।

खेमकसेट्ठिपुत्तवत्थु चतुत्थं ।

५. दुब्बचभिक्षुवत्थु

कुसो यथाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरं दुब्बचभिक्षुं आरब्ध कथेसि ।

एको किर भिक्षु असज्जिच्च एकं तिणं छिन्दित्वा कुक्कुच्चे उप्पन्ने एकं भिक्षुं उपसङ्गमित्वा, “आवुसो, यो तिणं छिन्दति, तस्स किं होती”ति तं अत्तना कतभावं आरोचेत्वा पुच्छि । अथ नं इतरो “त्वं तिणस्स छिन्नकारणा किञ्चि होतीति सज्जं करोसि, न एत्थ किञ्चि होति, देसेत्वा पन मुच्चती”ति वत्वा सयम्पि उभोहि हत्थेहि तिणं लुज्जित्वा अगगहेसि । भिक्षू तं पवत्तिं सत्थु आरोचेसुं । सत्था तं भिक्षुं अनेकपरियायेन विगरहित्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि

३११. “कुसो यथा दुग्गहितो, हत्थमेवानुकन्तति ।

सामज्जं दुप्परामट्ठं, निरयायुपकट्ठति ॥

३१२. “यं किञ्चि सिथिलं कम्मं, संकिलिट्ठञ्च यं वतं ।

सङ्कस्सरं ब्रह्मचरियं, न तं होति महप्फलं ॥

३१३. “कयिरा चे कयिराथेनं, दळ्ढमेनं परक्कमे ।

सिथिलो हि परिब्बाजो, भिय्यो आकिरते रज”न्ति ॥

तत्थ **कुसो**ति यं किञ्चि तिखिणधारं तिणं अन्तमसो तालपण्णम्पि, यथा सो कुसो येन दुग्गहितो, तस्स हत्थं अनुकन्तति फालेति, एवमेव समणधम्मसङ्घातं सामज्जम्पि खण्डसीलादिताय दुप्परामट्ठं **निरयायुपकट्ठति**, निरये निब्बत्तापेतीति अत्थो । **सिथिलन्ति** ओलीयित्वा करणेन सिथिलगाहं कत्वा कतं यंकिञ्चि कम्मं । **संकिलिट्ठन्ति** वेसियादिकेसु अगोचरेसु चरणेन संकिलिट्ठं । **सङ्कस्सरन्ति** सङ्काहि सरितब्बं, उपोसथकिच्चादीसु अज्जतरकिच्चेन सन्निपतितम्पि सङ्गं दिस्वा “अद्धा इमे मम चरियं जत्वा मं उक्खिपितुकामाव सन्निपतिता”ति एवं अत्तनो आसङ्काहि सरितं उस्सङ्कितं परिसङ्कितं । **न तं होती**ति तं एवरूपं समणधम्मसङ्घातं ब्रह्मचरियं तस्स पुगलस्स महप्फलं न होति, तस्स महप्फलाभावेनेव भिक्षुदायकानम्पिस्स न महप्फलं होतीति अत्थो । **कयिरा** चेति तस्मा यं कम्मं करेय्य, तं करेय्याथेव ।

दळहमेनं परक्कमेति थिरकतमेव कत्वा अवत्तसमादानो हुत्वा एनं कथिरा । परिब्बाजोति सिथिलभावेन कतो खण्डादिभावप्पत्तो समणधम्मो । भिय्यो आकिरते रजन्ति अब्भन्तरे विज्जमानं रागरजादिं एवरूपो समणधम्मो अपनेतुं न सक्कोति, अथ खो तस्स उपरि अपरम्पि रागरजादिं आकिरतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु, सोपि भिक्खु संवरे ठत्वा पच्छा विपस्सनं वड्ढेत्वा अरहत्तं पापुणीति ।

दुब्बचभिक्खुवत्थु पञ्चमं ।

६. इस्सापकतित्थिवत्थु

अकतन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरं इस्सापकतं इत्थिं आरब्भ कथेसि ।

तस्सा किर सामिको एकाय गेहदासिया सद्धिं सन्थवं अकासि । सा इस्सापकता तं दासिं हत्थपादेसु बन्धित्वा तस्सा कण्णनासं छिन्दित्वा एकस्मिं गुळहगब्भे पक्खिपित्वा द्वारं पिदहित्वा तस्स कम्मस्स अत्तना कतभावं पटिच्छादेतुं “एहि, अय्य, विहारं गन्त्वा धम्मं सुणिस्सामा”ति सामिकं आदाय विहारं गन्त्वा धम्मं सुणन्ती निसीदि । अथस्सा आगन्तुकजातका गेहं आगन्त्वा द्वारं विवरित्वा तं विष्पकारं दिस्वा दासिं मोचयिंसु । सा विहारं गन्त्वा चतुपरिसमज्जे ठिता तमतथं दसबलस्स आरोचेसि । सत्था तस्सा वचनं सुत्वा “दुच्चरितं नाम ‘इदं मे अज्जे न जानन्ती’ति अप्पमत्तकम्पि न कातब्बं, अज्जस्मिं अजानन्तेपि सुचरितमेव कातब्बं । पटिच्छादेत्वा कतम्पि हि दुच्चरितं नाम पच्छानुतापं करोति, सुचरितं पामोज्जमेव जनेती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३१४: “अकतं दुक्कटं सेय्यो, पच्छा तप्पति दुक्कटं ।

कतज्ज सुकतं सेय्यो, यं कत्वा नानुतप्पती”ति ॥

तत्थ दुक्कटन्ति सावज्जं अपायसंवत्तनिकं कम्मं अकतमेव सेय्यो वरं उत्तमं । पच्छा तप्पतीति तज्हि अनुस्सरितानुस्सरितकाले तप्पतियेव । सुकतन्ति अनवज्जं पन सुखदायकं सुगतिसंवत्तनिकमेव कम्मं कतं सेय्यो । यं कत्वाति यं कम्मं कत्वा पच्छा अनुस्सरणकाले न तप्पति नानुतप्पति, सोमनस्सजातोव होति, तं कम्मं वरन्ति अत्थो ।

देसनावसाने उपासको च सा च इत्थी सोतापत्तिफले पतिवुहिसु । तज्ज पन दासिं तत्थेव भुजिस्सं कत्वा धम्मचारिणिं करिंसूति ।

इस्सापकतित्थिवत्थु छट्ठं ।

७. सम्बहुलभिक्खुवत्थु

नगरं यथाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सम्बहुले आगन्तुके भिक्खू आरब्भ कथेसि ।

ते किर एकस्मिं पच्चन्ते वस्सं उपगन्त्वा पठममासे सुखं विहरिंसु । मज्झिममासे चोरा आगन्त्वा तेसं गोचरगामं पहरित्वा करमरे गहेत्वा अगमंसु । ततो पट्ठाय मनुस्सा चोरानं पटिबाहनत्थाय तं पच्चन्तनगरं अभिसङ्खरोन्ता ते भिक्खू सक्कच्चं उपट्ठातुं ओकासं न लभिंसु । ते अफासुकं वस्सं वसित्वा वुत्थवस्सा सत्थु दस्सनाय सावत्थिं गन्त्वा सत्थारं

वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु। सत्था तेहि सद्धिं कतपटिसन्थारो “किं, भिक्खवे, सुखं वसित्था”ति पुच्छित्वा, “भन्ते, मयं पठममासमेव सुखं वसिम्हा, मज्झिममासे चोरा गामं पहरिंसु, ततो पट्टाय मनुस्सा नगरं अभिसङ्खरोन्ता सक्कच्चं उपट्ठातुं ओकासं न लभिसु। तस्मा अफासुकं वस्सं वसिम्हा”ति वुत्ते “अलं, भिक्खवे, मा चिन्तयित्थ, फासुविहारो नाम निच्चकालं दुल्लभो, भिक्खुना नाम यथा ते मनुस्सा नगरं गोपयिंसु, एवं अत्तभावमेव गोपयितुं वट्ठती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३१५. “नगरं यथा पच्चन्तं, गुत्तं सन्तरबाहिरं।
एवं गोपेथ अत्तानं, खणो वो मा उपच्चगा।
खणातीता हि सोचन्ति, निरयम्हि समप्पिता”ति॥

तत्थ सन्तरबाहिरन्ति, भिक्खवे, यथा तेहि मनुस्सेहि तं पच्चन्तनगरं द्वारपाकारादीनि थिरानि करोन्तेहि सअन्तरं, अट्टालकपरिखादीनि थिरानि करोन्तेहि सबाहिरन्ति सन्तरबाहिरं सुगुत्तं कतं, एवं तुम्हेपि सतिं उपट्ठपेत्वा अज्झत्तिकानि छ द्वारानि पिदहित्वा द्वाररक्खिकं सतिं अविस्सज्जेत्वा यथा गय्हमानानि बाहिरानि छ आयतनानि अज्झत्तिकानं उपघाताय संवत्तन्ति, तथा अग्गहणेन तानिपि थिरानि कत्वा तेसं अप्पवेसाय द्वाररक्खिकं सतिं अप्पहाय विचरन्ता अत्तानं गोपेथाति अत्थो। **खणो वो मा उपच्चगाति** यो हि एवं अत्तानं न गोपेति, तं पुग्गलं अयं बुद्धुप्पादखणो मज्झिमदेसे उप्पत्तिखणो सम्मादिट्ठिया पटिलद्धखणो छन्नं आयतनानं अवेकल्लखणोति सब्बोपि अयं खणो अतिक्कमति, सो खणो तुम्हे मा अतिक्कमतु। **खणातीताति** ये हि तं खणं अतीता, ते च पुग्गले सो च खणो अतीतो, ते निरयम्हि समप्पिता हुत्वा तत्थ निब्बत्तित्वा सोचन्तीति अत्थो।

देसनावसाने ते भिक्खू उप्पन्नसंवेगा अरहत्ते पतिट्ठहिंसूति।

सम्बहुलभिक्खुवत्थु सत्तमं।

८. निगण्ठवत्थु

अलज्जितायेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो निगण्ठे आरब्ध कथेसि।

एकस्मिज्झि दिवसे भिक्खू निगण्ठे दिस्वा कथं समुट्ठापेसुं, “आवुसो, सब्बसो अप्पटिच्छन्नेहि अचेलकेहि इमे निगण्ठा वरतरा, ये एकं पुरिमपस्सम्मि ताव पटिच्छादेन्ति, सहिरिका मज्जे एते”ति। तं सुत्वा निगण्ठा “न मयं एतेन कारणेन पटिच्छादेम, पंसुरजादयो पन पुग्गला एव, जीवितिन्द्रियपटिबद्धा एव, ते नो भिक्खाभाजनेसु मा पतिंसूति इमिना कारणेन पटिच्छादेमा”ति वत्वा तेहि सद्धिं वादपटिवादवसेन बहुं कथं कथेसुं। भिक्खू सत्थारं उपसङ्कमित्वा निसिन्नकाले तं पवत्ति आरोचेसुं। सत्था, “भिक्खवे, अलज्जितब्बेन लज्जित्वा लज्जितब्बेन अलज्जमाना नाम दुग्गतिपरायणाव होन्ती”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभासि —

३१६. “अलज्जिताये लज्जन्ति, लज्जिताये न लज्जरे।
मिच्छादिट्ठिसमादाना, सत्ता गच्छन्ति दुग्गतिं॥

३१७. “अभये भयदस्सिनो, भये चाभयदस्सिनो।

मिच्छादिद्विसमादाना, सत्ता गच्छन्ति दुग्गतिं'न्ति ॥

तत्थ अलज्जितायेति अलज्जितब्बेन । भिक्खाभाजनज्झि अलज्जितब्बं नाम, ते पन तं पटिच्छादेत्वा विचरन्ता तेन लज्जन्ति नाम । लज्जितायेति अपटिच्छन्नेन हिरिकोपीनङ्गेन लज्जितब्बेन । ते पन तं अपटिच्छादेत्वा विचरन्ता लज्जिताये न लज्जन्ति नाम । तेन तेसं अलज्जितब्बेन लज्जितं लज्जितब्बेन अलज्जितं तुच्छगहणभावेन च अज्जथागहणभावेन च मिच्छादिद्वि होति । तं समादियित्वा विचरन्ता पन ते मिच्छादिद्विसमादाना सत्ता निरयादिभेदं दुग्गतिं गच्छन्तीति अत्थो । अभयेति भिक्खाभाजनं निस्साय रागदोसमोहमानदिद्विकिलेसदुच्चरितभयानं अनुप्पज्जनतो भिक्खाभाजनं अभयं नाम, भयेन तं पटिच्छादेन्ता पन अभये भयदस्सिनो नाम । हिरिकोपीनङ्गं पन निस्साय रागादीनं उप्पज्जनतो तं भयं नाम, तस्स अपटिच्छादनेन भये चाभयदस्सिनो । तस्स तं अयथागहणस्स समादिन्नत्ता मिच्छादिद्विसमादाना सत्ता दुग्गहिं गच्छन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू निगण्ठा संविग्गमानसा पब्बजिंसु, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

निगण्ठवत्थु अट्ठमं ।

९. तिथियसावकवत्थु

अवज्जेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो तिथियसावके आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिज्झि समये अज्जतिथियसावका अत्तनो पुत्ते सम्मादिद्विकानं उपासकानं पुत्तेहि सद्धिं सपरिवारे कीळमाने दिस्वा गेहं आगतकाले “न वो समणा सक्कपुत्तिया वन्दितब्बा, नापि तेसं विहारं पविसितब्ब”न्ति सपथं कारयिंसु । ते एकदिवसं जेतवनविहारस्स बहिद्वारकोट्टकसामन्ते कीळन्ता पिपासिता अहेसुं । अथेकं उपासकदारकं “त्वं एत्थ गन्त्वा पानीयं पिवित्वा अम्हाकम्पि आहराही”ति पहिणिसु । सो विहारं पविसित्वा सत्थारं वन्दित्वा पानीयं पिवित्वा तमत्थं आरोचेसि । अथ नं सत्था “त्वमेव पानीयं पिवित्वा गन्त्वा इतरेपि पानीयपिवनत्थाय इधेव पेसेही”ति आह । सो तथा अकासि । ते आगन्त्वा पानीयं पिंविंसु । सत्था ते पक्कोसापेत्वा तेसं सप्पायं धम्मकथं कथेत्वा ते अचलसद्धे कत्वा सरणेषु च सीलेसु च पतिट्ठापेसि । ते सकानि गेहानि गन्त्वा तमत्थं मातापितूनं आरोचेसुं । अथ नेसं मातापितरो “पुत्तका नो विपन्नदिद्विका जाता”ति दोमनस्सप्पत्ता परिदेविंसु । अथ तेसं छेका सम्बहुला पटिविस्सका मनुस्सा आगन्त्वा दोमनस्सवूपसमनत्थाय धम्मं कथयिंसु । ते तेसं कथं सुत्वा “इमे दारके समणस्स गोतमस्सेव निय्यादेस्सामा”ति महन्तेन जातिगणेन सद्धिं विहारं नयिंसु । सत्था तेसं अज्झासयं ओलोकेत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

३१८. “अवज्जे वज्जमतिनो, वज्जे चावज्जदस्सिनो ।

मिच्छादिद्विसमादाना, सत्ता गच्छन्ति दुग्गतिं ॥

३१९. “वज्जज्ज वज्जतो अत्ता, अवज्जज्ज अवज्जतो ।

सम्मादिद्विसमादाना, सत्ता गच्छन्ति सुग्गतिं'न्ति ॥

तत्थ अवज्जेति दसवत्थुकाय सम्मादिद्विया, तस्सा उपनिस्सयभूते धम्मे च । वज्जमतिनोति वज्जं इदन्ति उप्पन्नमतिनो । दसवत्थुकाय मिच्छादिद्विया पन तस्सा उपनिस्सयभूते धम्मे च अवज्जदस्सिनो, एतिस्सा अवज्जं वज्जतो

वज्जञ्च अवज्जतो जत्वा गहणसङ्घाताय मिच्छादिद्विया समादिन्नत्ता मिच्छादिद्विसमादाना सत्ता दुग्गतिं गच्छन्तीति अत्थो । दुतियगाथाय वुत्तविपरियायेन अत्थो वेदितब्बो ।

देसनावसाने सब्बेपि ते तीसु सरणेसु पतिट्ठाय अपरापरं धम्मं सुणन्ता सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसूति ।

तित्थियसावकवत्थु नवमं ।

निरयवग्गवण्णना निट्ठिता ।

द्वावीसतिमो वग्गो ।

२३. नागवग्गो

१. अत्तदन्तवत्थु

अहं नागो वाति इमं धम्मदेसनं सत्था कोसम्बियं विहरन्तो अत्तानं आरब्भ कथेसि । वत्थु अप्पमादवग्गस्स आदिगाथावण्णनाय वित्थारितमेव । वुत्तज्जेतं तत्थ (ध० प० अट्ठ० १.सामावतिवत्थु) —

मागण्डिया तासं किञ्चि कातुं असक्कुणित्वा “समणस्स गोतमस्सेव कत्तब्बं करिस्सामी”ति नागरानं लज्जं दत्त्वा “समणं गोतमं अन्तोन्नगरं पविसित्वा चरन्तं दासकम्मकरपोरिसेहि सद्धिं अक्कोसेत्वा परिभासेत्वा पलापेथा”ति आणापेसि । मिच्छादिद्विका तीसु रतनेसु अप्पसन्ना अन्तोन्नगरं पविट्ठं सत्थारं अनुबन्धित्वा “चोरोसि बालोसि मूळ्होसि थेनोसि ओट्ठोसि गोणोसि गद्रभोसि नेरयिकोसि तिरच्छानगतोसि, नत्थि तुय्हं सुगति, दुग्गतियेव तुय्हं पाटिकङ्का”ति दसहि अक्कोसवत्थूहि अक्कोसन्ति परिभासन्ति । तं सुत्वा आयस्मा आनन्दो सत्थारं एतदवोच — “भन्ते, इमे नागरा अम्हे अक्कोसन्ति परिभासन्ति, इतो अज्जत्थ गच्छामा”ति । “कुहिं, आनन्दा”ति? “अज्जं नगरं, भन्ते”ति । “तत्थ मनुस्सेसु अक्कोसन्तेसु परिभासन्तेसु पुन कत्थ गमिस्सामानन्दा”ति । “ततोपि अज्जं नगरं, भन्ते”ति । “तत्थ मनुस्सेसु अक्कोसन्तेसु परिभासन्तेसु कुहिं गमिस्सामानन्दा”ति । “ततोपि अज्जं नगरं, भन्ते”ति । “आनन्द, न एवं कातुं वट्ठति, यत्थ अधिकरणं उप्पन्नं, तत्थेव तस्मिं वूपसन्ते अज्जत्थ गन्तुं वट्ठति, के पन ते, आनन्द, अक्कोसन्ती”ति । “भन्ते, दासकम्मकरे उपादाय सब्बे अक्कोसन्ती”ति । “अहं, आनन्द, सङ्गामं ओतिण्णहत्थिसदिसो । सङ्गामं ओतिण्णहत्थिनो हि चतूहि दिसाहि आगते सरे सहितुं भारो, तथेव बहूहि दुस्सीलेहि कथितकथानं सहनं नाम मय्हं भारो”ति वत्त्वा अत्तानं आरब्भ धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभासि —

३२०. “अहं नागोव सङ्गामे, चापतो पतितं सरं ।

अतिवाक्यं तितिक्खिस्सं, दुस्सीलो हि बहुज्जनो ॥

३२१. “दन्तं नयन्ति समितिं, दन्तं राजाभिरूहति ।

दन्तो सेट्ठो मनुस्सेसु, योतिवाक्यं तितिक्खति ॥

३२२. “वरमस्सतरा दन्ता, आजानीया च सिन्धवा ।

कुञ्जरा च महानागा, अत्तदन्तो ततो वरं'न्ति ॥

तत्थ नागोवाति हत्थी विय । चापतो पतितन्ति धनुतो मुत्तं । अतिवाक्यन्ति अट्टअनरियवोहारवसेन पवत्तं वीतिक्कमवचनं । तित्तिक्खिस्सन्ति यथा सङ्गामावचरो सुदन्तो महानागो खमो सत्तिपहारादीनि चापतो मुच्चित्वा अत्तनि पतिते सरे अविहज्जमानो तित्तिक्खति, एवमेव एवरूपं अतिवाक्यं तित्तिक्खिस्सं, सहिस्सामीति अत्थो । दुस्सीलो हीति अयज्झि लोकियमहाजनो बहुदुस्सीलो अत्तनो अत्तनो रुचिवसेन वाचं निच्छारेत्वा घट्टेन्तो चरति, तत्थ अधिवासनं अज्झुपेक्खनमेव मम भारो । समितिन्ति उय्यानकीळमण्डलादीसु महाजनमज्झं गच्छन्ता दन्तमेव गोणजातिं वा अस्सजातिं वा याने योजेत्वा नयन्ति । राजाति तथारूपेहेव वाहनेहि गच्छन्तो राजापि दन्तमेव अभिरूहति । मनुस्सेसूति मनुस्सेसुपि चतूहि अरियमग्गेहि दन्तो निब्बिसेवनोव सेट्ठो । योतिवाक्यन्ति यो एवरूपं अतिक्कमवचनं पुनप्पुनं वुच्चमानम्पि तित्तिक्खति न पटिप्परति न विहज्जति, एवरूपो दन्तो सेट्ठोति अत्थो ।

अस्सतराति वळवाय गद्रभेन जाता । आजानीयाति यं अस्सदमसारथि कारणं कारेति, तस्स खिप्पं जाननसमत्था । सिन्धवाति सिन्धवरट्ठे जाता अस्सा । महानागाति कुञ्जरसङ्घाता महाहत्थिनो । अत्तदन्तोति एते अस्सतरा च सिन्धवा च कुञ्जरा च दन्ताव वरं, न अदन्ता । यो पन चतूहि अरियमग्गेहि अत्तनो दन्तताय अत्तदन्तो निब्बिसेवनो, अयं ततोपि वरं, सब्बेहिपि एतेहि उत्तरितरोति अत्थो ।

देसनावसाने लज्जं गहेत्वा वीथिसिङ्घाटकादीसु ठत्वा अक्कोसन्तो परिभासन्तो सब्बोपि सो महाजनो सोतापत्तिफलादीनि पापुणीति ।

अत्तदन्तवत्थु पठमं ।

२. हत्थाचरियपुब्बकभिक्षुवत्थु

न हि एतेहीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं हत्थाचरियपुब्बकं भिक्षुं आरब्ध कथेसि ।

सो किर एकदिवसं अचिरवतीनदीतीरे हत्थिदमकं “एकं हत्थिं दमेस्सामी”ति अत्तना इच्छितं कारणं सिक्खापेतुं असक्कोन्तं दिस्वा समीपे ठिते भिक्षू आमन्तेत्वा आह — “आवुसो, सचे अयं हत्थाचरियो इमं हत्थिं असुकट्टाने नाम विज्झेय्य, खिप्पमेव इमं कारणं सिक्खापेय्या”ति । सो तस्स कथं सुत्वा तथा कत्वा तं हत्थिं सुदन्तं दमेसि । ते भिक्षू तं पवत्तिं सत्थु आरोचेसुं । सत्था तं भिक्षुं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर तथा एवं वुत्त”न्ति पुच्छित्वा “सच्चं, भन्ते”ति वुत्ते विगरहित्वा “किं ते, मोघपुरिस, हत्थियानेन वा अज्जेन वा दन्तेन । न हि एतेहि यानेहि अगतपुब्बं ठानं गन्तुं समत्था नाम अत्थि, अत्तना पन सुदन्तेन सक्का अगतपुब्बं ठानं गन्तुं, तस्मा अत्तानमेव दमेहि, किं ते एतेसं दमनेना”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३२३. “न हि एतेहि यानेहि, गच्छेय्य अगतं दिसं ।

यथात्तना सुदन्तेन, दन्तो दन्तेन गच्छती”ति ॥

तस्सत्थो — यानि तानि हत्थियानादीनि यानानि, न हि एतेहि यानेहि कोचि पुग्गलो सुपिनन्तेनपि अगतपुब्बत्ता “अगत”न्ति सङ्घातं निब्बानदिसं तथा गच्छेय्य, यथा पुब्बभागे इन्द्रियदमेन अपरभागे अरियमग्गभावनाय सुदन्तेन दन्तो

निब्बिसेवनो सप्पज्जो पुग्गलो तं अगतपुब्बं दिसं गच्छति, दन्तभूमिं पापुणाति । तस्मा अत्तदमनमेव ततो वरन्ति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

हत्थाचरियपुब्बकभिक्षुवत्थु दुतियं ।

३. परिजिण्णब्राह्मणपुत्तवत्थु

धनपालोति इमं धम्मदेसनं सत्था सावत्थियं विहरन्तो अज्जतरस्स परिजिण्णब्राह्मणस्स पुत्ते आरब्भ कथेसि ।

सावत्थियं कियेको ब्राह्मणो अट्टसतसहस्सविभवो वयप्पत्तानं चतुन्नं पुत्तानं आवाहं कत्वा चत्तारि सतसहस्सानि अदासि । अथस्स ब्राह्मणिया कालकताय पुत्ता सम्मन्तयिंसु — “सचे अयं अज्जं ब्राह्मणिं आनेस्सति, तस्सा कुच्छियं निब्बत्तानं वसेन कुलसन्तकं भिज्जिस्सति, हन्द नं मयं सङ्गहिस्सामा”ति ते तं पणीतेहि घासच्छादनादीहि उपट्टहन्ता हत्थपादसम्बाहनादीनि करोन्ता उपट्टहित्वा एकदिवसमस्स दिवा निदायित्वा वुट्ठितस्स हत्थपादे सम्बाहन्ता पाटियेक्कं घरावासे आदीनवं वत्वा “मयं तुम्हे इमिना नीहारेन यावजीवं उपट्टहिस्साम, सेसधनम्पि नो देथा”ति याचिंसु । ब्राह्मणो पुन एकेकस्स सतसहस्सं दत्वा अत्तनो निवत्थपारुपनमत्तं ठपेत्वा सब्बं उपभोगपरिभोगं चत्तारो कोट्टासे कत्वा निव्यादेसि । तं जेट्टपुत्तो कतिपाहं उपट्टहि । अथ नं एकदिवसं न्हत्वा आगच्छन्तं द्वारकोट्टके ठत्वा सुण्हा एवमाह — “किं तया जेट्टपुत्तस्स सतं वा सहस्सं वा अतिरेकं दिन्नं अत्थि, ननु सब्बेसं द्वे द्वे सतसहस्सानि दिन्नानि, किं सेसपुत्तानं घरस्स मगं न जानासी”ति । सोपि “नस्स वसली”ति कुज्झित्वा अज्जस्स घरं अगमासि । ततोपि कतिपाहच्चयेन इमिनाव उपायेन पलापितो अज्जस्साति एवं एकघरम्पि पवेसनं अलभमानो पण्डरङ्गपब्बज्जं पब्बजित्वा भिक्षाय चरन्तो कालानमच्चयेन जराजिण्णो दुब्भोजनदुक्खसेय्याहि मिलातसरीरो भिक्षाय चरन्तो आगम्म पीठिकाय निपन्नो निद्वं ओक्कमित्वा उट्ठाय निसिन्नो अत्तानं ओलोकेत्वा पुत्तेसु अत्तनो पतिट्ठं अपस्सन्तो चिन्तेसि — “समणो किर गोतमो अब्भाकुटिको उत्तानमुखो सुखसम्भासो पटिसन्थारकुसलो, सक्का समणं गोतमं उपसङ्गमित्वा पटिसन्थारं लभितु”न्ति । सो निवासनपारुपनं सण्ठापेत्वा भिक्षुभाजनं गहेत्वा दण्डमादाय भगवतो सन्तिकं अगमासि । वुत्तम्पि चेत्तं (सं० नि० १.२००) —

अथ खो अज्जतरो ब्राह्मणमहासालो लूखो लूखपावुरणो येन भगवा तेनुपसङ्गमि, उपसङ्गमित्वा एकमन्तं निसीदि । सत्था एकमन्तं निसिन्नेन तेन सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा एतदवोच — “किन्नु त्वं, ब्राह्मण, लूखो लूखपावुरणो”ति । इध मे, भो गोतम, चत्तारो पुत्ता, ते मं दारेहि संपुच्छ घरा निक्खामेन्तीति । तेन हि त्वं, ब्राह्मण, इमा गाथायो परियापुणित्वा सभायं महाजनकाये सन्निपतिते पुत्तेसु च सन्निसिन्नेसु भासस्सु —

“येहि जातेहि नन्दिस्सं, येसज्ज भवमिच्छिंसं ।

ते मं दारेहि संपुच्छ, साव वारेन्ति सूकरं ॥

“असन्ता किर मं जम्मा, तात ताताति भासरे ।

रक्खसा पुत्तरूपेन, ते जहन्ति वयोगतं ॥

“अस्सोव जिण्णो निब्भोगो, खादना अपनीयति ।

बालकानं पिता थेरो, परागारेसु भिक्खति ॥

“दण्डोव किर मे सेय्यो, यज्जे पुत्ता अनस्सवा ।

चण्डम्पि गोणं वारेति, अथो चण्डम्पि कुक्कुरं ॥

“अन्धकारे पुरे होति, गम्भीरे गाधमेधति ।

दण्डस्स आनुभावेन, खलित्वा पतितिट्ठती”ति ॥ (सं० नि० १.२००) ।

सो भगवतो सन्तिके ता गाथायो उगगण्हित्वा तथारूपे ब्राह्मणानं समागमदिवसे सब्बालङ्कारपटिमण्डितेसु पुत्तेसु तं सभं ओगाहित्वा ब्राह्मणानं मज्झे महारहेसु आसनेसु निसिन्नेसु “अयं मे कालो”ति सभाय मज्झे पविसित्वा हत्थं उक्खिपित्वा “अहं, भो, तुम्हाकं गाथायो भासितुकामो, सुणिस्सथा”ति वत्वा “भासस्सु, ब्राह्मण, सुणोमा”ति वुत्ते ठितकोव अभासि । तेन च समयेन मनुस्सानं वत्तं होति “यो मातापितूनं सन्तकं खादन्तो मातापितरो न पोसेति, सो मारेतब्बो”ति । तस्मा ते ब्राह्मणपुत्ता पितु पादेसु पतित्वा “जीवितं नो, तात, देथा”ति याचिंसु । सो पितु हृदयमुदुताय “मा मे, भो, पुत्तके विनासयित्थ, पोसेस्सन्ति म”न्ति आह । अथस्स पुत्ते मनुस्सा आहंसु — “सचे, भो, अज्ज पट्टाय पितरं न सम्मा पटिजग्गिस्सथ, घातेस्साम वो”ति । ते भीता पितरं पीठे निसीदापेत्वा सयं उक्खिपित्वा गेहं नेत्वा सरीरं तेलेन अब्भज्जित्वा उब्बट्टेत्वा गन्धचुण्णादीहि न्हापेत्वा ब्राह्मणियो पक्कोसापेत्वा “अज्ज पट्टाय अम्हाकं पितरं सम्मा पटिजग्गथ, सचे तुम्हे पमादं आपज्जिस्सथ, निग्गण्हिस्साम वो”ति वत्वा पणीतभोजनं भोजेसुं ।

ब्राह्मणो सुभोजनज्ज सुखसेय्यज्ज आगम्म कतिपाहच्चयेन सज्जातबलो पीणिन्द्रियो अत्तभावं ओलोकेत्वा “अयं मे सम्पत्ति समणं गोतमं निस्साय लब्धा”ति पण्णाकारत्थाय एकं दुस्सयुगं आदाय भगवतो सन्तिकं गन्त्वा कतपटिसन्थारो एकमन्तं निसिन्नो तं दुस्सयुगं भगवतो पादमूले ठपेत्वा “मयं, भो गोतम, ब्राह्मणा नाम आचरियस्स आचरियधनं परियेसाम, पटिग्गण्हातु मे भवं गोतमो आचरियो आचरियधन”न्ति आह । भगवा तस्स अनुकम्पाय तं पटिग्गहेत्वा धम्मं देसेसि । देसनावसाने ब्राह्मणो सरणेसु पटिट्ठाय एवमाह — “भो गोतम, मय्हं पुत्तेहि चत्तारि धुवभत्तानि दिन्नानि, ततो अहं द्वे तुम्हाकं दम्मी”ति । अथ नं सत्था “कल्याणं, ब्राह्मण, मयं पन रुच्चनट्टानमेव गमिस्सामा”ति वत्वा उय्योजेसि । ब्राह्मणो घरं गन्त्वा पुत्ते आह — “ताता, समणो गोतमो मय्हं सहायो, तस्स मे द्वे धुवभत्तानि दिन्नानि, तुम्हे तस्मिं सम्पत्ते मा पमज्जित्था”ति । ते “साधू”ति सम्पटिच्छिंसु ।

सत्था पुनदिवसे पिण्डाय चरन्तो जेट्ठपुत्तस्स घरद्वारं अगमासि । सो सत्थारं दिस्वा पत्तमादाय घरं पवेसेत्वा महारहे पल्लङ्के निसीदापेत्वा पणीतभोजनमदासि । सत्था पुनदिवसे इतरस्स इतरस्साति पटिपाटिया सब्बेसं घरानि अगमासि । सब्बे ते तथेव सक्कारं अकंसु । एकदिवसं जेट्ठपुत्तो मङ्गले पच्चुपट्टिते पितरं आह — “तात, कस्स मङ्गलं देमा”ति? “नाहं अज्जे जानामि, समणो गोतमो मय्हं सहायो”ति । “तेन हि तं स्वातनाय पज्जहि भिक्खुसतेहि सद्धिं निमन्तेथा”ति । ब्राह्मणो तथा अकासि । सत्था पुनदिवसे सपरिवारो तस्स गेहं अगमासि । सो हरितुपलित्ते सब्बालङ्कारपटिमण्डिते गेहे बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निसीदापेत्वा अप्पोदकमधुपायसेन चैव पणीतेन खादनीयेन च परिविसि । अन्तराभत्तस्मिंयेव ब्राह्मणस्स चत्तारो पुत्ता सत्थु सन्तिके निसीदित्वा आहंसु — “भो गोतम, मयं अम्हाकं पितरं पटिजग्गाम न पमज्जाम, पस्सथिमस्स अत्तभाव”न्ति ।

सत्था “कल्याणं वो कतं, मातापितुपोसनं नाम पोराणकपण्डितानं आचिण्णमेवा”ति वत्वा “तस्स नागस्स

विष्णुवासेन, विरूळहा सल्लकी च कुटजा चा”ति इमं एकादसनिपाते **मातुपोसकनागराजजातकं** (चरिया० २.१ आदयो; जा० १.११.१ आदयो) वित्थारेन कथेत्वा इमं गाथं अभसि —

३२४: “धनपालो नाम कुञ्जरो,
कटुकभेदनो दुन्निवारयो ।
बद्धो कबळं न भुञ्जति,
सुमरति नागवनस्स कुञ्जरो”ति ॥

तत्थ **धनपालो नामाति** तदा कासिकरञ्जा हत्थाचरियं पेसेत्वा रमणीये नागवने गाहापितस्स हत्थिनो एतं नामं । **कटुकभेदनो**ति तिखिणमदो । हत्थीनञ्चि मदकाले कण्णचूळिका पभिज्जन्ति, पकतियापि हत्थिनो तस्मिं काले अङ्कुसे वा कुन्ततोमरे वा न गणन्ति, चण्डा भवन्ति । सो पन अतिचण्डोयेव । तेन वुत्तं — **कटुकभेदनो दुन्निवारयो**ति । **बद्धो कबळं न भुञ्जती**ति सो बद्धो हत्थिसालं पन नेत्वा विचित्रसाणिया परिक्खिपापेत्वा कतगन्धपरिभण्डाय उपरि बद्धविचित्रवितानाय भूमिया ठपितो रञ्जा राजारहेन नानगरसेन भोजनेन उपट्ठापितोपि किञ्चि भुञ्जितुं न इच्छि, तमत्थं सन्धाय “बद्धो कबळं न भुञ्जती”ति वुत्तं । **सुमरति नागवनस्सा**ति सो रमणीयं मे वसनट्टानन्ति नागवनं सरति । “माता पन मे अरञ्जे पुत्तवियोगेन दुक्खप्पत्ता अहोसि, मातापितु उपट्टानधम्मो न मे पूरति, किं मे इमिना भोजनेना”ति धम्मिकं मातापितु उपट्टानधम्ममेव सरि । तं पन यस्मा तस्मिं नागवनेयेव ठितो सक्का पूरेतुं, तेन वुत्तं — **सुमरति नागवनस्स कुञ्जरो**ति । सत्थरि इमं अत्तनो पुब्बचरियं आनेत्वा कथेन्ते कथेन्तेयेव सब्बेपि ते अस्सुधारा पवत्तेत्वा मुदुहदया ओहितसोता भविंसु । अथ नेसं भगवा सप्पायं विदित्वा सच्चानि पकासेत्वा धम्मं देसेसि ।

देसनावसाने सद्धिं पुत्तेहि चेव सुणिसाहि च ब्राह्मणो सोतापत्तिफले पतिट्ठहीति ।

परिजिण्णब्राह्मणपुत्तवत्थु ततियं ।

४. पसेनदिकोसलवत्थु

मिद्धी यदा होतीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो राजानं पसेनदिकोसलं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि समये राजा तण्डुलदोणस्स ओदनं तदुपियेन सूपव्यञ्जनेन भुञ्जति । सो एकदिवसं भुत्तपातरासो भत्तसम्मदं अविनोदेत्वाव सत्थु सन्तिकं गन्त्वा किलन्तरूपो इतो चितो च सम्परिवत्तति, निद्वाय अभिभुय्यमानोपि उजुकं निपज्जितुं असक्कोन्तो एकमन्तं निसीदि । अथ नं सत्था आह — “किं, महाराज, अविस्समित्वाव आगतोसी”ति? “आम, भन्ते, भुत्तकालतो पट्टाय मे महादुक्खं होती”ति । अथ नं सत्था, “महाराज, अतिबहुभोजनं एवं दुक्खं होती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३२५: “मिद्धी यदा होति महग्घसो च,
निद्वायिता सम्परिवत्तसायी ।
महावराहोव निवापपुट्ठो,
पुनप्पुनं गब्भमुपेति मन्दो”ति ॥

तत्थ मिद्धीति थिनमिद्धाभिभूतो । महग्घसो चाति महाभोजनो
आहरहत्थकअलंसाटकतत्रवट्टककाकमासकभुत्तवमितकानं अज्जतरो विय । निवापपुट्ठोति कुण्डकादिना सूकरभत्तेन
पुट्ठो । घरसूकरो हि दहरकालतो पट्ठाय पोसियमानो थूलसरीरकाले गेहा बहि निक्खमितुं अलभन्तो हेट्टामज्जादीसु
सम्परिवत्तित्वा अस्ससन्तो पस्ससन्तो सयतेव । इदं वुत्तं होति — यदा पुरिसो मिद्धी च होति महग्घसो च, निवापपुट्ठो
महावराहो विय च अज्जेन इरियापथेन यापेतुं असक्कोन्तो निद्वायनसीलो सम्परिवत्तसायी, तदा सो “अनिच्चं दुक्खं
अनत्ता”ति तीणि लक्खणानि मनसिकातुं न सक्कोति । तेसं अमनसिकारा मन्दपज्जो पुनप्पुनं गब्भमुपेति, गब्भवासतो न
परिमुच्चतीति । देसनावसाने सत्था रज्जो उपकारवसेन —

“मनुजस्स सदा सतीमतो, मत्तं जानतो लद्धभोजने ।

तनुकस्स भवन्ति वेदना, सणिकं जीरति आयु पालय”न्ति ॥ (सं० नि० १.१२४) ।

इमं गाथं वत्वा उत्तरमाणवं उग्गण्हापेत्वा “इमं गाथं रज्जो भोजनवेलाय पवेदेय्यासि, इमिना उपायेन भोजनं
परिहापेय्यासी”ति उपायं आचिक्खि, सो तथा अकासि । राजा अपरेन समयेन नाळिकोदनपरमताय सण्ठितो
सुसल्लहुकसरीरो सुखप्पत्तो सत्थरि उप्पन्नविस्सासो सत्ताहं असदिसदानं पवत्तेसि । दानानुमोदनाय महाजनो महन्तं विसेसं
पापुणीति ।

पसेनदिकोसलवत्थु चतुत्थं ।

५. सानुसामणेरवत्थु

इदं पुरेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सानुं नाम सामणेरं आरब्ध कथेसि ।

सो किर एकस्सा उपासिकाय एकपुत्तको अहोसि । अथ नं सा दहरकालेयेव पब्बाजेसि । सो पब्बजितकालतो पट्ठाय
सीलवा अहोसि वत्तसम्पन्नो, आचरियुपज्झायआगन्तुकानं वत्तं कतमेव होति । मासस्स अट्ठमे दिवसे पातोव उट्ठाय
उदकमाळके उदकं उपट्ठापेत्वा धम्मस्सवनगं सम्मज्जित्वा आसनं पज्जापेत्वा दीपं जालेत्वा मधुरस्सरेन धम्मस्सवनं
घोसेति । भिक्खू तस्स थामं जत्वा “सरभज्जं भण सामणेर”ति अज्जेसन्ति । सो “मय्हं हृदयवातो रुजति, कायो वा
बाधती”ति किञ्चि पच्चाहारं अकत्वा धम्मासनं अभिरूहित्वा आकासगङ्गं ओतारेन्तो विय सरभज्जं वत्वा ओतरन्तो
“मय्हं मातापितूनं इमस्मिं सरभज्जे पत्तिं दम्मी”ति वदति । तस्स मनुस्सा मातापितरो पत्तिया दिन्नभावं न जानन्ति ।
अनन्तरत्तभावे पनस्स माता यक्खिनी हुत्वा निब्बत्ता, सा देवताहि सद्धिं आगन्त्वा धम्मं सुत्वा “सामणेरेन दिन्नपत्तिं
अनुमोदामि, ताता”ति वदति । “सीलसम्पन्नो च नाम भिक्खु सदेवकस्स लोकस्स पियो होती”ति तस्मिं सामणेरे देवता
सलज्जा सगारवा महाब्रह्मानं विय अगिक्खन्थं विय च नं मज्जन्ति । सामणेरे गारवेन तज्ज यक्खिनिं गरुकं कत्वा
पस्सन्ति । ता धम्मस्सवनयक्खसमागमादीसु “सानुमाता सानुमाता”ति यक्खिनिया अग्गासनं अग्गोदकं अग्गपिण्डं देन्ति ।
महेसक्खापि यक्खा तं दिस्वा मग्गा ओक्कमन्ति, आसना वुट्ठहन्ति ।

अथ खो सामणेरु वुट्ठिमन्वाय परिपक्किन्द्रियो अनभिरतिया पीळितो अनभिरतिं विनोदेतुं असक्कोन्तो
परुळ्ळकेसनखो किलिडुनिवासनपारुपनो कस्सचि अनारोचेत्वा पत्तचीवरमादाय एककोव मातुघरं अगमासि । उपासिका
पुत्तं दिस्वा वन्दित्वा आह — “किं, तात, त्वं पुब्बे आचरियुपज्झायेहि वा दहरसामणेरहि वा सद्धिं इधागच्छसि, कस्मा

एककोव अज्ज आगतोसी’ति? सो उक्कण्ठितभावं आरोचेसि । सा उपासिका नानप्पकारेन घरावासे आदीनवं दस्सेत्वा पुत्तं ओवदमानापि सज्जापेतुं असक्कोन्ती “अप्पेव नाम अत्तनो धम्मतायपि सल्लक्खेय्या”ति अनुय्योजेत्वा “तिट्ठ, तात, याव ते यागुभत्तं सम्पादेमि, यागुं पिवित्वा कतभत्तकिच्चस्स ते मनापानि वत्थानि नीहरित्वा दस्सामी”ति वत्त्वा आसनं पज्जापेत्वा अदासि । निसीदि सामणरो । उपासिका मुहुत्तेनेव यागुखज्जकं सम्पादेत्वा अदासि । अथ “भत्तं सम्पादेस्सामी”ति अविदूरे निसिन्ना तण्डुले धोवति । तस्मिं समये सा यक्खिनी “कहं नु खो सामणरो, कच्चि भिक्खाहारं लभति, नो”ति आवज्जमाना तस्स विब्भमितुकामताय निसिन्नभावं जत्वा “सामणरो मे महेसक्खानं देवतानं अन्तरे लज्जं उप्पादेय्य, गच्छामिस्स विब्भमने अन्तरायं करिस्सामी”ति आगन्त्वा तस्स सरीरे अधिमुच्चित्वा गीवं परिवत्तेत्वा खेळेन पग्घरन्तेन भूमियं निपति । उपासिका पुत्तस्स तं विप्पकारं दिस्वा वेगेन गन्त्वा पुत्तं आलिङ्गेत्वा ऊरुसु निपज्जापेसि । सकलगामवासिनो आगन्त्वा बलिकम्मादीनि करिंसु । उपासिका पन परिदेवमाना इमा गाथा अभसि —

“चातुद्दसिं पञ्चदसिं, या च पक्खस्स अट्ठमी ।

पाटिहारियपक्खञ्च, अट्ठङ्गसुसमागतं ॥

“उपोसथं उपवसन्ति, ब्रह्मचरियं चरन्ति ये ।

न तेहि यक्खा कीळन्ति, इति मे अरहतं सुतं ।

सा दानि अज्ज पस्सामि, यक्खा कीळन्ति सानुना’ति ॥ (सं० नि० १.२३९) ।

उपासिकाय वचनं सुत्वा —

“चातुद्दसिं पञ्चदसिं, या च पक्खस्स अट्ठमी ।

पाटिहारियपक्खञ्च, अट्ठङ्गसुसमागतं ॥

“उपोसथं उपवसन्ति, ब्रह्मचरियं चरन्ति ये ।

न तेहि यक्खा कीळन्ति, साहु ते अरहतं सुत’न्ति ॥ (सं० नि० १.२३९) —

वत्त्वा आह —

“सानुं पबुद्धं वज्जासि, यक्खानं वचनं इदं ।

माकासि पापकं कम्मं, आवि वा यदि वा रहो ॥

“सचे च पापकं कम्मं, करिस्ससि करोसि वा ।

न ते दुक्खा पमुत्थत्थि, उप्पच्चापि पलायतो’ति ॥ (सं० नि० १.२३९) ।

एवं पापकं कम्मं कत्वा सकुणस्स विय उप्पतित्वा पलायतोपि ते मोक्खो नत्थीति वत्त्वा सा यक्खिनी सामणेरं मुञ्चि । सो अक्खीनि उम्मीलेत्वा मातरं केसे विकिरिय अस्ससन्तिं पस्ससन्तिं रोदमानं सकलगामवासिनो च सन्निपतिते दिस्वा अत्तनो यक्खेन गहितभावं अजानन्तो “अहं पुब्बे पीठे निसिन्नो, माता मे अविदूरे निसीदित्वा तण्डुले धोवि, इदानीं पनम्हि भूमियं निपन्नो, किं नु खो एत’न्ति निपन्नकोव मातरं आह —

“मतं वा अम्म रोदन्ति, यो वा जीवं न दिस्सति ।

जीवन्तं अम्म पस्सन्ती, कस्मा मं अम्म रोदसी”ति ॥ (थेरगा० ४४; सं० नि० १.२३९) ।

अथस्स माता वत्थुकामकिलेसकामे पहाय पब्बजितस्स पुन विब्भमनत्थं आगमने आदीनवं दस्सेन्ती आह —

“मतं वा पुत्त रोदन्ति, यो वा जीवं न दिस्सति ।

यो च कामे चजित्वान, पुनरागच्छते इध ।

तं वापि पुत्त रोदन्ति, पुन जीवं मतो हि सो”ति ॥ (सं० नि० १.२३९) ।

एवञ्च पन वत्वा घरावासं कुक्कुळसदिसञ्चेव नरकसदिसञ्च कत्वा घरावासे आदीनवं दस्सेन्ती पुन आह —

“कुक्कुळा उब्भतो तात, कुक्कुळं पतितुमिच्छसि ।

नरका उब्भतो तात, नरकं पतितुमिच्छसी”ति ॥ (सं० नि० १.२३९) ।

अथ नं, “पुत्त, भदं तव होतु, मया पन ‘अयं नो पुत्तको ड्हमानो’ति गेहा भण्डं विय नीहरित्वा बुद्धसासने पब्बाजितो, घरावासे पुन ड्हितुं इच्छसि । अभिधावथ परित्तायथ नोति इममत्थं कस्स उज्झापयाम कं निज्जापयामा”ति दीपेतुं इमं गाथमाह —

“अभिधावथ भदन्ते, कस्स उज्झापयामसे ।

आदित्ता नीहतं भण्डं, पुन ड्हितुमिच्छसी”ति ॥ (सं० नि० १.२३९) ।

सो मातरि कथेन्तिया कथेन्तिया सल्लक्खेत्वा “नत्थि मय्हं गिहिभावेन अत्थो”ति आह । अथस्स माता “साधु, ताता”ति तुट्ठा पणीतभोजनं भोजेत्वा “कतिवस्सोसि, ताता”ति पुच्छित्वा परिपुण्णवस्सभावं जत्वा तिचीवरं पटियादेसि । सो परिपुण्णपत्तचीवरो उपसम्पदं लभि । अथस्स अचिरूपसम्पन्नस्स सत्था चित्तनिग्गहे उस्साहं जनेन्तो “चित्तं नामेतं नानारम्मणेषु दीघरत्तं चारिकं चरन्तं अनिग्गणहन्तस्स सोत्थिभावो नाम नत्थि, तस्मा अङ्कुसेन मत्तहत्थिनो विय चित्तस्स निग्गणहने योगो करणीयो”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३२६. “इदं पुरे चित्तमचारि चारिकं,

येनिच्छकं यत्थकामं यथासुखं ।

तदज्जहं निग्गहेस्सामि योनिसो,

हत्थिप्पभिन्नं विय अङ्कुसग्गहो”ति ॥

तस्सत्थो — इदं चित्तं नाम इतो पुब्बे रूपादीसु च आरम्मणेषु रागादीनं येन कारणेन इच्छति, यत्थेवस्स कामो उप्पज्जति, तस्स वसेन यत्थ कामं यथारुचि चरन्तस्स सुखं होति, तथेव विचरणतो यथासुखं दीघरत्तं चारिकं चरि, तं अज्ज अहं पभिन्नं मत्तहत्थिं हत्थाचरियसङ्घातो छेको अङ्कुसग्गहो अङ्कुसेन विय योनिसोमनसिकारेन निग्गहेस्सामि, नास्स वीतिक्कमितुं दस्सामीति ।

देसनावसाने सानुना सद्धिं धम्मस्सवनाय उपसङ्कमन्तानं बहूनं देवतानं धम्माभिसमयो अहोसि । सोपायस्मा तेपिटकं

बुद्धवचनं उगगणिहत्वा महाधम्मकथिको हुत्वा वीसवस्ससतं ठत्वा सकलजम्बुदीपं सङ्खोभेत्वा परिनिब्बायीति ।

सानुसामणेरवत्थु पञ्चमं ।

६. पावेय्यकहत्थिवत्थु

अप्पमादरताति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो कोसलरज्जो पावेय्यकं नाम हत्थिं आरब्ध कथेसि ।

सो किर हत्थी तरुणकाले महाबलो हुत्वा अपरेन समयेन जरावातवेगब्भाहतो हुत्वा एकं महन्तं सरं ओरुह कलले लगित्वा उत्तरितुं नासक्खि । महाजनो तं दिस्वा “एवरूपोपि नाम हत्थी इमं दुब्बलभावं पत्तो”ति कथं समुट्ठापेसि । राजा तं पवत्तिं सुत्वा हत्थाचरियं आणापेसि — “गच्छ, आचरिय, तं हत्थिं कललतो उद्धराही”ति । सो गन्त्वा तस्मिं ठाने सङ्गामसीसं दस्सेत्वा सङ्गामभेरिं आकोटापेसि । मानजातिको हत्थी वेगेनुट्ठाय थले पतिट्ठहि । भिक्खू तं कारणं दिस्वा सत्थु आरोचेसुं । सत्था “तेन, भिक्खवे, हत्थिना पकतिपङ्कदुग्गतो अत्ता उद्धटो, तुम्हे पन किलेसदुग्गे पक्खन्दा । तस्मा योनिसो पदहित्वा तुम्हेपि ततो अत्तानं उद्धरथा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३२७: “अप्पमादरता होथ, सचित्तमनुरक्खथ ।

दुग्गा उद्धरथत्तानं, पङ्के सन्नोव कुञ्जरो”ति ॥

तत्थ अप्पमादरताति सतिया अविप्पवासे अभिरता होथ । सचित्तन्ति रूपादीसु आरम्मणेषु अत्तनो चित्तं यथा वीतिक्कमं न करोति, एवं रक्खथ । दुग्गाति यथा सो पङ्के सन्नो कुञ्जरो हत्थेहि च पादेहि च वायामं कत्वा पङ्कदुग्गतो अत्तानं उद्धरित्वा थले पतिट्ठितो, एवं तुम्हेपि किलेसदुग्गतो अत्तानं उद्धरथ, निब्बानथले पतिट्ठापेथाति अत्थो ।

देसनावसाने ते भिक्खू अरहत्ते पतिट्ठहिंसूति ।

पावेय्यकहत्थिवत्थु छट्ठं ।

७. सम्बहुलभिक्खुवत्थु

सचे लभेथाति इमं धम्मदेसनं सत्था पालिलेय्यकं निस्साय रक्खितवनसण्डे विहरन्तो सम्बहुले भिक्खू आरब्ध कथेसि । वत्थु यमकवग्गे “परे च न विजानन्ती”ति गाथावण्णनाय आगतमेव । वुत्तज्हेतं (ध० प० अट्ठ० १.५ कोसम्बकवत्थु) —

तथागतस्स तत्थ हत्थिनागेन उपट्ठियमानस्स वसनभावो सकलजम्बुदीपे पाकटो अहोसि । सावत्थिनगरतो “अनाथपिण्डिको विसाखा महाउपासिका”ति एवमादीनि महाकुलानि आनन्दत्थेरस्स सासनं पहिणिसु “सत्थारं नो, भन्ते, दस्सेथा”ति । दिसावासिनोपि पञ्चसता भिक्खू वुट्ठवस्सा आनन्दत्थेरं उपसङ्कमित्वा “चिरस्सुता नो, आवुसो आनन्द, भगवतो सम्मुखा धम्मी कथा, साधु मयं, आवुसो आनन्द, लभेय्याम भगवतो सम्मुखा धम्मिं कथं सवनाया”ति याचिसु । थेरो ते भिक्खू आदाय तत्थ गन्त्वा “तेमासं एकविहारिनो तथागतस्स सन्तिकं एत्तकेहि भिक्खूहि सद्धिं उपसङ्कमनं अयुत्त”न्ति चिन्तेत्वा ते भिक्खू बहि ठपेत्वा एककोव सत्थारं उपसङ्कमि । पालिलेय्यको तं दिस्वा दण्डमादाय पक्खन्दि । तं

सत्था ओलोकेत्वा “अपेहि, अपेहि, पालिलेय्यक, मा वारयि, बुद्धपट्टाको एसो”ति आह । सो तत्थेव दण्डं छुट्टेत्वा पत्तचीवरपटिग्गहणं आपुच्छि । थेरो नादासि । नागो “सचे उग्गहितवत्तो भविस्सति, सत्थु निसीदनपासाणफलके अत्तनो परिक्खारं न ठपेस्सती”ति चिन्तेसि । थेरो पत्तचीवरं भूमियं ठपेसि । वत्तसम्पन्ना हि गरूनं आसने वा सयने वा अत्तनो परिक्खारं न ठपेन्ति ।

थेरो सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । सत्था “एककोव आगतोसी”ति पुच्छित्वा पच्चहि भिक्खुसतेहि आगतभावं सुत्वा “कहं पन ते”ति पुच्छित्वा “तुम्हाकं चित्तं अजानन्तो बहि ठपेत्वा आगतोम्ही”ति वुत्ते “पक्कोसाहि ने”ति आह । थेरो तथा अकासि । सत्था तेहि भिक्खूहि सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा तेहि भिक्खूहि, “भन्ते, भगवा बुद्धसुखुमालो चेव खत्तियसुखुमालो च, तुम्हेहि तेमासं एककेहि तिट्ठन्तेहि निसीदन्तेहि च दुक्करं कतं, वत्तपटिवत्तकारकोपि मुखोदकादिदायकोपि नाहोसि मज्जे”ति वुत्ते, “भिक्खवे, पालिलेय्यकहत्थिना मम सब्बकिच्चानि कतानि । एवरूपज्झि सहायं लभन्तेन एककोव वसितुं युत्तं, अलभन्तस्स एकचारिकभावोव सेय्यो”ति वत्वा नागवग्गे इमा गाथा अभसि —

३२८. “सचे लभेथ निपकं सहायं,
सद्धिचरं साधुविहारि धीरं ।
अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानि,
चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा ॥

३२९. “नो चे लभेथ निपकं सहायं,
सद्धिचरं साधुविहारि धीरं ।
राजाव रट्ठं विजितं पहाय,
एको चरे मातङ्गरज्जेव नागो ॥

३३०. “एकस्स चरितं सेय्यो,
नत्थि बाले सहायता ।
एको चरे न च पापानि कयिरा,
अप्पोस्सुक्को मातङ्गरज्जेव नागो”ति ॥

तत्थ निपकन्ति नेपक्कपज्जाय समन्नागतं । साधुविहारि धीरन्ति भदकविहारिं पण्डितं । परिस्सयानीति तादिसं मेत्ताविहारिं सहायं लभन्तो सीहव्यग्घादयो पाकटपरिस्सये च रागभयदोसभयमोहभयादयो पटिच्छन्नपरिस्सये चाति सब्बेव परिस्सये अभिभवित्वा तेन सद्धिं अत्तमनो उपट्ठितसती हुत्वा चरेय्य, विहरेय्याति अत्थो ।

राजाव रट्ठन्ति रट्ठं हित्वा गतो महाजनकराजा विय । इदं वुत्तं होति — यथा विजितभूमिपदेसो राजा “इदं रज्जं नाम महन्तं पमादट्ठानं, किं मे रज्जेन कारितेना”ति विजितं रट्ठं पहाय एककोव महारज्जं पविसित्वा तापसपब्बज्जं पब्बजित्वा चतूसु इरियापथेसु एककोव चरति, एवं एककोव चरेय्याति । मातङ्गरज्जेव नागोति यथा च “अहं खो आकिण्णो विहरामि हत्थीहि हत्थिनीहि हत्थिकळभेहि हत्थिच्छापेहि, छिन्नग्गानि चेव तिणानि खादामि, ओभग्गोभग्गञ्च मे साखाभङ्गं खादन्ति, आविलानि च पानीयानि पिवामि, ओगाहा च मे उत्तिण्णस्स हत्थिनियो कायं उपनिघंसन्तियो गच्छन्ति, यंनूनाहं एककोव गणम्हा वूपकट्ठो विहरेय्य”न्ति (महाव० ४६७; उदा० ३५) एवं पटिसज्जिक्खित्वा गमनतो मातङ्गोति लद्धनामो इमस्मिं

अरञ्जे अयं हत्थिनागो यूथं पहाय सव्विरियापथेसु एककोव सुखं चरति, एवम्पि एकोव चरेय्याति अत्थो ।

एकस्साति पब्बजितस्स हि पब्बजितकालतो पट्ठाय एकीभावाभिरतस्स एककस्सेव चरितं सेय्यो । **नत्थि बाले सहायताति** चूळसीलं मज्झिमसीलं महासीलं दस कथावत्थूनि तेरस धुतङ्गगुणानि विपस्सनाजाणं चत्तारो मग्गा चत्तारि फलानि तिस्सो विज्जा छ अभिज्जा अमतमहानिब्बानन्ति अयज्झि सहायता नाम । सा बाले निस्साय अधिगन्तुं न सक्काति नत्थि बाले सहायता । **एकोति** इमिना कारणेन सव्विरियापथेसु एककोव चरेय्य, अप्पमत्तकानिपि न च पापानि कयिरा । यथा सो अप्पोस्सुक्को निरालयो इमस्मिं अरञ्जे मातङ्गनागो इच्छितिच्छित्तद्वाने सुखं चरति, एवं एककोव हुत्वा चरेय्य, अप्पमत्तकानिपि न च पापानि करेय्याति अत्थो । तस्मा तुम्हेहि पतिरूपं सहायं अलभन्तेहि एकचारीहेव भवितव्वन्ति इममत्थं दस्सेन्तो सत्था तेसं भिक्खून् इमं धम्मदेसनं देसेसि ।

देसनावसाने पञ्चसतापि ते भिक्खू अरहत्ते पतिवृद्धिं सूति ।

सम्बहुलभिक्खुवत्थु सत्तमं ।

८. मारवत्थु

अत्थम्हीति इमं धम्मदेसनं सत्था हिमवन्तपदेसे अरञ्जकुटिकायं विहरन्तो मारं आरब्ध कथेसि ।

तस्मिं किर काले राजानो मनुस्से पीळेट्वा रज्जं कारेन्ति । अथ भगवा अधम्मिकराजूनं रज्जे दण्डकरणपीळिते मनुस्से दिस्वा कारुञ्जेन एवं चिन्तेसि — “सक्का नु खो रज्जं कारेतुं अहनं अघातयं, अजिनं अजापयं, असोचं असोचापयं धम्मेना”ति, मारो पापिमा तं भगवतो परिवितक्कं जत्वा “समणो गोतमो ‘सक्का नु खो रज्जं कारेतुं’न्ति चिन्तेसि, इदानीं रज्जं कारेतुकामो भविस्सति, रज्जञ्च नामेतं पमादट्ठानं, तं कारेन्ते सक्का ओकासं लभितुं, गच्छामि उस्साहमस्स जनेस्सामी”ति चिन्तेत्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा आह — “कारेतु, भन्ते, भगवा रज्जं, कारेतु सुगतो रज्जं अहनं अघातयं, अजिनं अजापयं, असोचं असोचापयं धम्मेना”ति । अथ नं सत्था “किं पन मे त्वं, पापिम, पस्ससि, यं मं त्वं एवं वदेसी”ति वत्वा “भगवता खो, भन्ते, चत्तारो इद्धिपादा सुभाविता । आकङ्खमानो हि भगवा हिमवन्तं पब्बतराजं ‘सुवण्ण’न्ति अधिमुच्चेय्य, तज्ज सुवण्णमेव अस्स, अहम्पि खो धनेन धनकरणीयं करिस्सामि, तुम्हे धम्मेन रज्जं कारेस्सथा”ति तेन वुत्ते —

“पब्बतस्स सुवण्णस्स, जातरूपस्स केवलो ।

द्वित्ताव नालमेकस्स, इति विद्वा समञ्चरे ॥

“यो दुक्खमदक्खि यतोनिदानं,

कामेसु सो जन्तु कथं नमेय्य ।

उपधिं विदित्वा सङ्गोति लोके,

तस्सेव जन्तु विनयाय सिक्खे”ति ॥ (सं० नि० १.१५६) —

इमाहि गाथाहि संवेजेत्वा “अज्जो एव खो, पापिम, तव ओवादो, अज्जो मम, तथा सद्धिं धम्मसंसन्दना नाम नत्थि, अहज्झि एवं ओवदामी”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

३३१. “अत्थमिहा जातमिहा सुखा सहाया,
तुट्ठी सुखा या इतरीतरेन ।
पुञ्जं सुखं जीवितसङ्ख्यमिहा,
सब्बस्स दुक्खस्स सुखं पहानं ॥

३३२. “सुखा मत्तेय्यता लोके,
अथो पेत्तेय्यता सुखा ।
सुखा सामञ्जता लोके,
अथो ब्रह्मञ्जता सुखा ॥

३३३. “सुखं याव जरासीलं, सुखा सद्धा पतिट्ठिता ।
सुखो पज्जाय पटिलाभो, पापानं अकरणं सुखं’न्ति ॥

तत्थ अत्थमिहाति पब्बजितस्सापि हि चीवरकरणादिके वा अधिकरणवूपसमादिके वा गिहिनोपि कसिकम्मादिके वा बलवपक्खसन्निस्सितेहि अभिभवनादिके वा किच्चे उप्पन्ने ये तं किच्चं निष्फादेतुं वा वूपसमेतुं वा सक्कोन्ति, एवरूपा सुखा सहायाति अत्थो । तुट्ठी सुखाति यस्मा पन गिहिनोपि सकेन असन्तुट्ठा सन्धिच्छेदादीनि आरभन्ति, पब्बजितापि नानप्पकारं अनेसनं । इति ते सुखं न विन्दन्तियेव । तस्मा या इतरीतरेन परित्तेन वा विपुलेन वा अत्तनो सन्तकेन सन्तुट्ठि, अयमेव सुखाति अत्थो । पुञ्जन्ति मरणकाले पन यथाज्झासयेन पत्थरित्वा कतपुञ्जकम्ममेव सुखं । सब्बस्साति सकलस्सापि पन वट्टदुक्खस्स पहानसङ्घातं अरहत्तमेव इमस्मिं लोके सुखं नाम ।

मत्तेय्यताति मातरि सम्मा पटिपत्ति । पेत्तेय्यताति पितरि सम्मा पटिपत्ति । उभयेनपि मातापितूनं उपट्ठानमेव कथितं । मातापितरो हि पुत्तानं अनुपट्ठहनभावं जत्वा अत्तनो सन्तकं भूमियं वा निदहन्ति, परेसं वा विस्सज्जेन्ति, “मातापितरो न उपट्ठहन्ती”ति नेसं निन्दापि वट्ठति, कायस्स भेदा गूथनिरयेपि निब्बत्तन्ति । ये पन मातापितरो सक्कच्चं उपट्ठहन्ति, ते तेसं सन्तकं धनम्पि पापुणन्ति, पसंसम्पि लभन्ति, कायस्स भेदा सग्गे निब्बत्तन्ति । तस्मा उभयम्पेतं सुखन्ति वुत्तं । सामञ्जताति पब्बजितेसु सम्मा पटिपत्ति । ब्रह्मञ्जताति बाहितपापेसु बुद्धपच्चेकबुद्धसावकेसु सम्मा पटिपत्तियेव । उभयेनपि तेसं चतूहि पच्चयेहि पटिजग्गनभावो कथितो, इदम्पि लोके सुखं नाम कथिकं ।

सीलन्ति मणिकुण्डलरत्तवत्थादयो हि अलङ्कारा तस्मिं तस्मिं वये ठितानयेव सोभन्ति । न दहरानं अलङ्कारो महल्लककाले, महल्लकानं वा अलङ्कारो दहरकाले सोभति, “उम्मत्तको एस मज्जे”ति गरहुप्पादनेन पन दोसमेव जनेति । पञ्चसीलदससीलादिभेदं पन सीलं दहरस्सापि महल्लकस्सापि सब्बवयेसु सोभतियेव, “अहो वतायं सीलवा”ति पसंसुप्पादनेन सोमनस्समेव आवहति । तेन वुत्तं — सुखं याव जरा सीलन्ति । सद्धा पतिट्ठिताति लोकियलोकुत्तरतो दुविधापि सद्धा निच्चला हुत्वा पतिट्ठिता । सुखो पज्जाय पटिलाभोति लोकियलोकुत्तरपज्जाय पटिलाभो सुखो । पापानं अकरणन्ति सेतुघातवसेन पन पापानं अकरणं इमस्मिं लोके सुखन्ति अत्थो ।

देसनावसाने बहूनं देवतानं धम्माभिसमयो अहोसीति ।

मारवत्थु अट्ठमं ।

नागवग्गवण्णना निट्ठिता ।

तेवीसतिमो वग्गो ।

२४. तण्हावग्गो

१. कपिलमच्छवत्थु

मनुजस्साति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो कपिलमच्छं आरब्ध कथेसि ।

अतीते किर कस्सपभगवतो परिनिब्बुतकाले द्वे कुलभातरो निक्खमित्वा सावकानं सन्तिके पब्बजिंसु । तेसु जेट्ठो सागतो नाम अहोसि, कनिट्ठो कपिलो नाम । माता पन नेसं साधिनी नाम, कनिट्ठभगिनी तापना नाम । तापि भिक्खुनीसु पब्बजिंसु । एवं तेसु पब्बजितेसु उभो भातरो आचरियुपज्झायानं वत्तपटिवत्तं कत्वा विहरन्ता एकदिवसं, “भन्ते, इमस्मिं सासने कति धुरानी”ति पुच्छित्वा “गन्थधुरं विपस्सनाधुरज्जाति द्वे धुरानी”ति सुत्वा जेट्ठो “विपस्सनाधुरं पूरेस्सामी”ति पञ्च वस्सानि आचरियुपज्झायानं सन्तिके वसित्वा याव अरहत्ता कम्मट्ठानं गहेत्वा अरज्जं पविसित्वा वायमन्तो अरहत्तं पापुणि । कनिट्ठो “अहं ताव तरुणो, वुट्ठकाले विपस्सनाधुरं पूरेस्सामी”ति गन्थधुरं पट्टपेत्वा तीणि पिटकानि उग्गण्हि । तस्स परियत्तिं निस्साय महापरिवारो, परिवारं निस्साय लाभो उदपादि । सो बाहुसच्चमदेन मत्तो लाभतण्हाय अभिभूतो अतिपण्डितमानिताय परेहि वुत्तं कप्पियम्पि “अकप्पिय”न्ति वदेति, अकप्पियम्पि “कप्पिय”न्ति वदेति, सावज्जम्पि “अनवज्ज”न्ति, अनवज्जम्पि “सावज्ज”न्ति । सो पेसलेहि भिक्खूहि “मा, आवुसो कपिल, एवं अवचा”ति वत्वा धम्मज्ज विनयज्ज दस्सेत्वा ओवदियमानोपि “तुम्हे किं जानाथ, रित्तमुट्ठिसदिसा”ति आदीनि वत्वा खुंसेन्तो वम्भेन्तो चरति । अथस्स भातु सागतत्थेरस्सापि भिक्खू तमत्थं आरोचेसुं । सोपि नं उपसङ्कमित्वा, “आवुसो कपिल, तुम्हादिसानज्झि सम्मापटिपत्ति सासनस्स आयु नाम, तस्मा पटिपत्तिं पहाय कप्पियादीनि पटिबाहन्तो मा एवं अवचा”ति ओवदि । सो तस्सपि वचनं नादियि । एवं सन्तेपि थेरो द्वत्तिक्खत्तुं ओवदित्वा ओवादं अगण्हन्तं “नायं मम वचनं करोती”ति जत्वा “तेन, आवुसो, पज्जायिस्ससि सकेन कम्मेना”ति वत्वा पक्कामि । ततो पट्टाय नं अज्जे पेसला भिक्खू छड्डयिंसु ।

सो दुराचारो हुत्वा दुराचारपरिवुतो विहरन्तो एकदिवसं उपोसथग्गे “पातिमोक्खं उट्ठिसिस्सामी”ति बीजनिं आदाय धम्मासने निसीदित्वा “वत्तति, आवुसो, एत्थ सन्निपतितानं भिक्खून् पातिमोक्ख”न्ति पुच्छित्वा “को अत्थो इमस्स पटिवचनेन दिन्नेना”ति तुण्हीभूते भिक्खू दिस्वा, “आवुसो, धम्मो वा विनयो वा नत्थि, पातिमोक्खेन सुतेन वा असुतेन वा को अत्थो”ति वत्वा आसना वुट्ठहि । एवं सो कस्सपस्स भगवतो परियत्तिसासनं ओसक्कापेसि । सागतत्थेरोपि तदहेव परिनिब्बायि । कपिलो आयुपरियोसाने अवीचिम्हि महानिरये निब्बत्ति । सापिस्स माता च भगिनी च तस्सेव दिट्ठानुगतिं आपज्जित्वा पेसले भिक्खू अक्कोसित्वा परिभासित्वा तत्थेव निब्बत्तिंसु ।

तस्मिं पन काले पञ्चसता पुरिसा गामघातकादीनि कत्वा चोरिकाय जीवन्ता जनपदमनुस्सेहि अनुबद्धा पलायमाना अरज्जं पविसित्वा तत्थ किञ्चि पटिसरणं अपस्सन्ता अज्जतरं आरज्जिकं भिक्खुं दिस्वा वन्दित्वा “पटिसरणं नो, भन्ते, होथा”ति वदिंसु । थेरो “तुम्हाकं सीलसदिसं पटिसरणं नाम नत्थि, सब्बेपि पञ्चसीलानि समादियथा”ति आह । ते “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा सीलानि समादियिंसु । अथ ने थेरो ओवदि — “इदानीं तुम्हे सीलवन्ता, जीवितहेतुपि वो नेव

सीलं अतिक्कमितब्बं, न मनोपदोसो कातब्बो”ति । ते “साधू”ति सम्पटिच्छिंसु । अथ ने जनपदमनुस्सा तं ठानं पत्वा इतो चितो च परियेसमाना ते चोरे दिस्वा सब्बे ते जीविता वोरोपेसुं । ते कालं कत्वा देवलोके निब्बत्तिंसु, चोरजेड्डको जेड्डकदेवपुत्तो अहोसि ।

ते अनुलोमपटिलोमवसेन एकं बुद्धन्तरं देवलोके संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे सावत्थिनगरद्वारे पञ्चसतकुलिके केवट्टगामे निब्बत्तिंसु । जेड्डकदेवपुत्तो केवट्टजेड्डकस्स गेहे पटिसन्धिं गण्हि, इतरे इतरेसु । एवं तेसं एकदिवसेयेव पटिसन्धिगहणञ्च मातुकुच्छितो निक्खमनञ्च अहोसि । केवट्टजेड्डको “अत्थि नु खो इमस्मिं गामे अज्जेपि दारका अज्ज जाता”ति परियेसापेत्वा तेसं जातभावं जत्वा “एते मम पुत्तस्स सहायका भविस्सन्ती”ति सब्बेसं पोसावनिकं दापेसि । ते सब्बेपि सहपंसुकीळका सहायका हुत्वा अनुपुब्बेन वयप्पत्ता अहेसुं । तेसं केवट्टजेड्डकपुत्तोव यसतो च तेजतो च अगगपुरिसो अहोसि ।

कपिलोपि एकं बुद्धन्तरं निरये पच्चित्वा विपाकावसेसेन तस्मिं काले अचिरवतिया सुवण्णवण्णो दुग्गन्धमुखो मच्छो हुत्वा निब्बत्ति । अथेकदिवसं ते सहायका “मच्छे बन्धिस्सामा”ति जालादीनि गहेत्वा नदिया खिपिंसु । अथ नेसं अन्तोजालं सो मच्छो पाविसि । तं दिस्वा सब्बे केवट्टगामवासिनो उच्चासदमकंसु — “पुत्ता नो पठमं मच्छे बन्धन्ता सुवण्णमच्छं बन्धिंसु, इदानी नो राजा बहुधनं दस्सती”ति । तेपि खो सहायका मच्छं नावाय पक्खिपित्वा नावं उक्खिपित्वा रज्जो सन्तिकं अगमंसु । रज्जापि तं दिस्वा “किं एत”न्ति वुत्ते “मच्छो, देवा”ति आहंसु । राजा सुवण्णवण्णं मच्छं दिस्वा “सत्था एतस्स सुवण्णवण्णकारणं जानिस्सती”ति मच्छं गाहापेत्वा भगवतो सन्तिकं अगमासि । मच्छेन मुखे विवटमत्तेयेव सकलजेतवनं अतिविय दुग्गन्धं अहोसि । राजा सत्थारं पुच्छि — “कस्मा, भन्ते, मच्छो सुवण्णवण्णो जातो, कस्मा चस्स मुखतो दुग्गन्धो वायती”ति?

अयं, महाराज, कस्सपभगवतो पावचने कपिलो नाम भिक्खु अहोसि बहुस्सुतो महापरिवारो लाभतण्हाय अभिभूतो अत्तनो वचनं अगणहन्तानं अक्कोसकपरिभासको, तस्स च भगवतो सासनं ओसक्कापेसि, सो तेन कम्मेन अवीचिमिहि निब्बत्तित्वा विपाकावसेसेन इदानी मच्छो हुत्वा जातो । यं पन सो दीघरत्तं बुद्धवचनं वाचेसि, बुद्धस्स च गुणं कथेसि, तस्स निस्सन्देन इमं सुवण्णवण्णं पटिलभि । यं भिक्खूनं अक्कोसकपरिभासको अहोसि, तेनस्स मुखतो दुग्गन्धो वायति । “कथापेमि नं, महाराजा”ति? “कथापेथ, भन्ते”ति । अथ नं सत्था पुच्छि — “त्वंसि कपिलो”ति? “आम, भन्ते, अहं कपिलो”ति । “कुतो आगतोसी”ति? “अवीचिमहानिरयतो, भन्ते”ति । “जेड्डभातिको ते सागतो कुहिं गतो”ति? “परिनिब्बुतो, भन्ते”ति । “माता पन ते साधिनी कह”न्ति? “महानिरये निब्बत्ता, भन्ते”ति । “कनिट्टभगिनी च ते तापना कह”न्ति? “महानिरये निब्बत्ता, भन्ते”ति । “इदानी त्वं कहं गमिस्ससी”ति? “अवीचिमहानिरयमेव, भन्ते”ति वत्वा विप्पटिसाराभिभूतो नावं सीसेन पहरित्वा तावदेव कालं कत्वा निरये निब्बत्ति । महाजनो संविग्गो अहोसि लोमहट्टजातो ।

अथ भगवा तस्मिं खणे सन्निपत्तिताय परिसाय चित्ताचारं ओलोकेत्वा तद्ध्णानुरूपं धम्मं देसेतुं “धम्मचरियं ब्रह्मचरियं, एतदाहु वसुत्तम”न्ति सुत्तनिपाते (सु० नि० २७६) कपिलसुत्तं कथेत्वा इमा गाथा अभासि —

३३४: “मनुजस्स पमत्तचारिनो, तण्हा वड्ढति मालुवा विय ।

सो प्लवती हुरा हुरं, फलमिच्छं व वनस्मि वानरो ॥

३३५: “यं एसा सहते जम्मी, तण्हा लोके विसत्तिका ।

सोका तस्स पवडुन्ति, अभिवडुंव बीरणं ॥

३३६: “यो चेत्तं सहते जम्मिं, तण्हं लोके दुरच्चयं ।
सोका तम्हा पपतन्ति, उदबिन्दुव पोक्खरा ॥

३३७: “तं वो वदामि भद्वं वो, यावन्तेत्थ समागता ।
तण्हाय मूलं खणथ, उसीरत्थोव बीरणं ।
मा वो नळंव सोतोव, मारो भज्जि पुनप्पुनन्ति ॥

तत्थ **पमत्तचारिनो**ति सतिवोस्सग्गलक्खणेन पमादेन पमत्तचारिस्स पुग्गलस्स नेव झानं न विपस्सना न मग्गफलानि वडुन्ति । यथा पन रुक्खं संसिब्बन्ती परियोनन्धन्ती तस्स विनासाय मालुवालता वडुति, एवमस्स छ द्वारानि निस्साय पुनप्पुनं उप्पज्जनतो तण्हा वडुतीति अत्थो । **सो प्लवती हुरा** हुरन्ति सो तण्हावसिको पुग्गलो भवे भवे उप्पवति धावति । यथा किं वियाति? **फलमिच्छंव वनस्मि वानरो**, यथा रुक्खफलं इच्छन्तो वानरो वनस्मिं धावति, तस्स तस्स रुक्खस्स साखं गण्हाति, तं मुञ्चित्वा अज्जं गण्हाति, तम्पि मुञ्चित्वा अज्जं गण्हाति, “साखं अलभित्वा सन्निसिन्नो”ति वत्तब्बतं नापज्जति, एवमेव तण्हावसिको पुग्गलो हुरा हुरं धावन्तो “आरम्मणं अलभित्वा तण्हाय अपवत्तं पत्तो”ति वत्तब्बतं नापज्जति ।

यन्ति यं पुग्गलं एसा लामकभावेन जम्मी विसाहारताय विसपुप्फताय विसफलताय विसपरिभोगताय रूपादीसु विसत्तताय आसत्तताय विसत्तिकाति सङ्ख्यं गता छद्वारिकतण्हा अभिभवति । यथा नाम वस्साने पुनप्पुनं वस्सन्तेन देवेन अभिवडुं बीरणतिणं वडुति, एवं तस्स पुग्गलस्स अन्तो वट्टमूलका सोका अभिवडुन्तीति अत्थो ।

दुरच्चयन्ति यो पन पुग्गलो एवं वुत्तप्पकारं अतिक्कमितुं पजहितुं दुक्करताय दुरच्चयं तण्हं सहति अभिभवति, तम्हा पुग्गला वट्टमूलका सोका पपतन्ति । यथा नाम पोक्खरे पदुमपत्ते पतितं उदकबिन्दु न पतिट्ठाति, एवं न पतिट्ठहन्तीति अत्थो ।

तं वो वदामीति तेन कारणेन अहं तुम्हे वदामि । **भद्वं वो**ति भद्वं तुम्हाकं होतु, मा अहं कपिलो विय विनासं पापुण्थाति अत्थो । **मूलन्ति** इमिस्सा छद्वारिकतण्हाय अरहत्तमग्गजाणेन मूलं खणथ । किं वियाति? **उसीरत्थोव बीरणं**, यथा उसीरेन अत्थिको पुरिसो महन्तेन कुदालेन बीरणं खणति, एवमस्सा मूलं खणथाति अत्थो । **मा वो नळंव सोतोव, मारो भज्जि पुनप्पुनन्ति** मा तुम्हे नदीसोते जातं नळं महावेगेन आगतो नदीसोतो विय किलेसमारो मरणमारो देवपुत्तमारो च पुनप्पुनं भज्जतूति अत्थो ।

देसनावसाने पच्चसतापि केवट्टपुत्ता संवेगं आपज्जित्वा दुक्खस्सन्तकिरियं पत्थयमाना सत्थु सन्तिके पब्बजित्वा न चिरस्सेव दुक्खस्सन्तं कत्वा सत्थारा सद्धिं आनेज्जविहारसमापत्तिधम्मपरिभोगेन एकपरिभोगा अहेसुन्ति ।

कपिलमच्छवत्थु पठमं ।

२. सूकरपोतिकावत्थु

यथापि मूलेति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो गूथसूकरपोतिकं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिं किर समये सत्था राजगहं पिण्डाय पविसन्तो एकं सूकरपोतिकं दिस्वा सितं पात्वाकासि । तस्स सितं करोन्तस्स मुखविवरनिगगतं दन्तोभासमण्डलं दिस्वा आनन्दत्थेरो “को नु खो, भन्ते, हेतु सितस्स पातुकम्माया”ति सितकारणं पुच्छि । अथ नं सत्था आह — “पस्ससेतं, आनन्द, सूकरपोतिक”न्ति? “आम, भन्ते”ति । एसा ककुसन्धस्स भगवतो सासने एकाय आसनसालाय सामन्ता कुक्कुटी अहोसि । सा एकस्स योगावचरस्स विपस्सनाकम्मट्टानं सज्झायन्तस्स धम्मघोसं सुत्वा ततो चुता राजकुले निब्बत्तित्वा उब्बरी नाम राजधीता अहोसि । सा अपरभागे सरीरवलज्जट्टानं पविट्ठा पुळवकरासिं दिस्वा तत्थ पुळवकसज्जं उप्पादेत्वा पठमं झानं पटिलभि । सा तत्थ यावतायुकं ठत्वा ततो चुता ब्रह्मलोके निब्बत्ति । ततो चवित्वा पुन गतिवसेन आलुलमाना इदानि सूकरयोनियं निब्बत्ति, इदं कारणं दिस्वा मया सितं पातुकतन्ति । तं सुत्वा आनन्दत्थेरप्पमुखा भिक्खू महन्तं संवेगं पटिलभिंसु । सत्था तेसं संवेगं उप्पादेत्वा भवतण्हाय आदीनवं पकासेन्तो अन्तरवीथियं ठितकोव इमा गाथा अभसि —

३३८: “यथापि मूले अनुपद्वे दळ्हे,
छिन्नोपि रुक्खो पुनरेव रूहति ।
एवम्पि तण्हानुसये अनूहते,
निब्बत्तती दुक्खमिदं पुनप्पुनं ॥

३३९: “यस्स छत्तिसति सोता, मनापसवना भुसा ।
महावहन्ति दुद्धिट्ठिं, सङ्कप्पा रागनिस्सिता ॥

३४०: “सवन्ति सब्बधि सोता, लता उप्पज्ज तिट्ठति ।
तज्ज दिस्वा लतं जातं, मूलं पज्जाय छिन्दथ ॥

३४१: “सरितानि सिनेहितानि च,
सोमनस्सानि होन्ति जन्तुनो ।
ते सातसिता सुखेसिनो,
ते वे जातिजरूपगा नरा ॥

३४२: “तसिणाय पुरक्खता पजा,
परिसप्पन्ति ससोव बन्धितो ।
संयोजनसङ्गसत्तका,
दुक्खमुपेन्ति पुनप्पुनं चिराय ॥

३४३: “तसिणाय पुरक्खता पजा,
परिसप्पन्ति ससोव बन्धितो ।
तस्मा तसिणं विनोदये,
आकङ्खन्त विरागमत्तनो”ति ॥

तत्थ मूलेति यस्स रुक्खस्स चतूसु दिसासु चतुधा हेट्ठा च उज्जुमेव गते पच्चविधमूले छेदनफालनपाचनविज्झनादीनं

केनचि उपद्वेने अनुपद्वे थिरपत्ताय दळ्हे सो रुक्खो उपरिच्छिन्नोपि साखानं वसेन पुनदेव रूहति, एवमेव छद्वारिकाय तण्हाय अनुसये अरहत्तमग्गजाणेन अनुहते असमुच्छिन्ने तस्मिं तस्मिं भवे जातिआदिभेदं इदं दुक्खं पुनप्पुनं निब्बत्तित्येवाति अत्थो ।

यस्साति यस्स पुग्गलस्स “इति अज्झत्तिकस्सूपादाय अट्टारस तण्हाविचरितानि बाहिरस्सूपादाय अट्टारस तण्हाविचरितानी”ति इमेसं तण्हाविचरितानं वसेन छत्तिसतिया सोतेहि समन्नागता मनापेसु रूपादीसु आसवति पवत्ततीति मनापसवना तण्हा भुसा बलवती होति, तं पुग्गलं विपन्नजाणताय दुद्धिं पुनप्पुनं उप्पज्जनतो महन्तभावेन महा हुत्वा ज्ञानं वा विपस्सनं वा अनिस्साय रागनिस्सिता सङ्कप्पा वहन्तीति अत्थो ।

सवन्ति सब्बधि सोताति इमे तण्हासोता चक्खुद्वारादीनं वसेन सब्बेसु रूपादीसु आरम्मणेसु सवनतो, सब्बापि रूपतण्हा...पे०... धम्मतण्हाति सब्बभवेसु वा सवनतो सब्बधि सवन्ति नाम । **लताति** पलिवेठनट्टेन संसिब्बनट्टेन च लता वियाति लता । **उप्पज्ज तिट्ठतीति** छहि द्वारेहि उप्पज्जित्वा रूपादीसु आरम्मणेसु तिट्ठति । **तज्ज्य दिस्वाति** तं पन तण्हालतं “एत्थेसा तण्हा उप्पज्जमाना उप्पज्जती”ति जातट्ठानवसेन दिस्वा । **पज्जायाति** सत्थेन वने जातं लतं विय मग्गपज्जाय मूले छिन्दथाति अत्थो ।

सरितानीति अनुसटानि पयातानि । **सिनेहितानीति** चीवरादीसु पवत्तसिनेहवसेन सिनेहितानि च, तण्हासिनेहमक्खितानीति अत्थो । **सोमनस्सानीति** तण्हावसिकस्स जन्तुनो एवरूपानि सोमनस्सानि भवन्ति । **ते सातसिताति** ते तण्हावसिका पुग्गला सातनिस्सिता सुखनिस्सिता च हुत्वा सुखेसिनो सुखपरियेसिनो भवन्ति । **ते वेति** ये एवरूपा नरा, ते जातिजराव्याधिमरणानि उपगच्छन्तियेवाति जातिजरूपगा नाम होन्ति । **पजाति** इमे सत्ता तासकरणेन तसिणाति सङ्ख्यं गताय तण्हाय पुरक्खता परिवारिता हुत्वा ।

बन्धितोति लुहेन अरज्जे बद्धो ससो विय परिसप्पन्ति भायन्ति । **संयोजनसङ्गसत्तकाति** दसविधेन संयोजनसङ्गेन चेव सत्तविधेन रागसङ्गादिना च सत्ता बद्धा तस्मिं वा लग्गा हुत्वा । **चिरायाति** चिरं दीघमद्धानं पुनप्पुनं जातिआदिकं दुक्खं उपगच्छन्तीति अत्थो । **तस्माति** यस्मा तसिणाय पुरक्खता पलिवेठिता सत्ता, तस्मा अत्तनो विरागं रागादिविगमं निब्बानं पत्थेन्तो आकङ्कमानो भिक्खु अरहत्तमग्गेनेतं तसिणं विनोदये पनुदित्वा नीहरित्वा छड्डेय्याति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु ।

सापि खो सूकरपोतिका ततो चवित्वा सुवण्णभूमियं राजकुले निब्बत्ति, ततो चुता बाराणसियं, ततो चुता सुप्पारकपट्टेने अस्सवाणिजगेहे निब्बत्ति, ततो चुता कावीरपट्टेने नाविकस्स गेहे निब्बत्ति, ततो चुता अनुराधपुरे इस्सरकुलगेहे निब्बत्ति, ततो चुता तस्सेव दक्खिणदिसाय भोक्कन्तगामे सुमनस्स नाम कुटुम्बिकस्स धीता नामेन सुमना एव हुत्वा निब्बत्ति । अथस्सा पिता तस्मिं गामे छड्डिते दीघवापिरट्ठं गन्त्वा महामुनिगामे नाम वसि । तत्थ नं दुट्ठगामणिरज्जो अमच्चो लकुण्डकअतिम्बरो नाम केनचिदेव करणीयेन गतो दिस्वा महन्तं मङ्गलं कत्वा आदाय महापुण्णगामं गतो । अथ नं कोटिपब्बतमहाविहारवासी महाअनुरुद्धत्थेरो नाम तत्थ पिण्डाय चरित्वा तस्सा गेहद्वारे ठितो दिस्वा भिक्खूहि सद्धिं कथेसि, “आवुसो, सूकरपोतिका नाम लकुण्डकअतिम्बरमहामत्तस्स भरियभावं पत्ता, अहो अच्छरिय”न्ति । सा तं कथं सुत्वा अतीतभवे उग्घाटेत्वा जातिस्सरजाणं पटिलभि । तङ्गणज्जेव उप्पन्नसंवेगा सामिकं याचित्वा महन्तेन इस्सरियेन पज्जबलकत्थेरीनं सन्तिके पब्बजित्वा तिस्समहाविहारे महासतिपट्ठानसुत्तकथं सुत्वा सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । पच्छा

दमिळमद्दने कते जातीनं वसनट्टानं भोक्कन्तगाममेव गन्त्वा तत्थ वसन्ती कल्लमहाविहारे आसीविसोपमसुत्तन्तं सुत्वा अरहत्तं पापुणि ।

सा परिनिब्बानदिवसे भिक्खुभिक्खुनीहि पुच्छिता भिक्खुनिसङ्घस्स सब्बं इमं पवत्तिं निरन्तरं कथेत्वा सन्निपतितस्स भिक्खुसङ्घस्स मज्झे मण्डलारामवासिना धम्मपदभाणकमहातिस्सत्थेरेन सद्धिं संसन्दित्वा “अहं पुब्बे मनुस्सयोनियं निब्बत्तित्वा ततो चुता कुक्कुटी हुत्वा तत्थ सेनस्स सन्निका सीसच्छेदं पत्वा राजगहे निब्बत्ता, परिब्बाजिकासु पब्बजित्वा पठमज्झानभूमियं निब्बत्तित्वा ततो चुता सेट्ठिकुले निब्बत्ता नचिरस्सेव चवित्वा सूकरयोनं गन्त्वा ततो चुता सुवण्णभूमिं, ततो चुता बाराणसिं, ततो चुता सुप्पारकपट्टनं, ततो चुता कावीरपट्टनं, ततो चुता अनुराधपुरं, ततो चुता भोक्कन्तगाम”न्ति एवं समविसमे तेरस अत्तभावे पत्वा “इदानी उक्कण्ठित्वा पब्बजित्वा अरहत्तं पत्ता, सब्बेपि अप्पमादेन सम्पादेथा”ति पत्वा चतस्सो परिसा संवेजेत्वा परिनिब्बायीति ।

सूकरपोतिकावत्थु दुतियं ।

३. विब्भन्तभिक्खुवत्थु

यो निब्बनथोति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो एकं विब्भन्तकं भिक्खुं आरब्ध कथेसि ।

एको किर महाकस्सपत्थेरस्स सद्धिविहारिको हुत्वा चत्तारि झानानि उप्पादेत्वापि अत्तनो मातुलस्स सुवण्णकारस्स गेहे विसभागारम्भणं दिस्वा तत्थ पटिबद्धचित्तो विब्भमि । अथ नं मनुस्सा अलसभावेन कम्मं कातुं अनिच्छन्तं गेहा नीहरिंसु । सो पापमित्तसंसग्गेन चोरकम्मेन जीविकं कप्पेन्तो विचरि । अथ नं एकदिवसं गहेत्वा पच्छाबाहं गाळहबन्धनं बन्धित्वा चतुक्के चतुक्के कसाहि ताळेन्ता आघातनं नयिंसु । थेरो पिण्डाय चरितुं पविसन्तो तं दक्खिणेन द्वारेन नीहरियमानं दिस्वा बन्धनं सिथिलं कारेत्वा “पुब्बे तया परिचितकम्मट्ठानं पुन आवज्जेही”ति आह । सो तेन ओवादेन सतुप्पादं लभित्वा पुन चतुत्थज्झानं निब्बत्तेसि । अथ नं “आघातनं नेत्वा घातेस्सामा”ति सूले उत्तासेसुं । सो न भायति न सन्तसति । अथस्स तस्मिं तस्मिं दिसाभागे ठिता मनुस्सा असिसत्तितोमरादीनि आवुधानि उक्खिपित्वापि तं असन्तसन्तमेव दिस्वा “पस्सथ, भो, इमं पुरिसं, अनेकसतानज्झि आवुधहत्थानं पुरिसानं मज्झे नेव छम्भति न वेधति, अहो अच्छरिय”न्ति अच्छरियम्भुतजाता महानादं नदित्वा रज्जो तं पवत्तिं आरोचेसुं । राजा तं कारणं सुत्वा “विस्सज्जेथ न”न्ति आह । सत्थु सन्निकम्पि गन्त्वा तमत्थं आरोचयिंसु । सत्था ओभासं फरित्वा तस्स धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

३४४: यो निब्बनथो वनाधिमुत्तो,
वनमुत्तो वनमेव धावति ।
तं पुगलमेथ पस्सथ,
मुत्तो बन्धनमेव धावती”ति ॥

तस्सत्थो — यो पुगलो गिहिभावे आलयसङ्घातं वनथं छुट्टेत्वा पब्बजितताय निब्बनथो दिब्बविहारसङ्घाते तपोवने अधिमुत्तो घरावासबन्धनसङ्घाता तण्हावना मुत्तो हुत्वा पुन घरावासबन्धनसङ्घातं तण्हावनमेव धावति, एथ तं पुगलं पस्सथ, एसो घरावासबन्धनतो मुत्तो घरावासबन्धनमेव धावतीति ।

इमं पन देसनं सुत्वा सो राजपुरिसानं अन्तरे सूलगो निसिन्नोव उदयब्बयं पट्टपेत्वा तिलक्खणं आरोपेत्वा सङ्घारे सम्मसन्तो सोतापत्तिफलं पत्वा समापत्तिसुखं अनुभवन्तो वेहासं उप्पतित्वा आकासेनेव सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा सराजिकाय परिसाय मज्झेयेव अरहत्तं पापुणीति ।

विब्भन्तभिक्षुवत्थु ततियं ।

४. बन्धनागारवत्थु

न तं दळ्हन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो बन्धनागारं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिं किर काले बहू सन्धिच्छेदकपन्थघातकमनुस्सघातके चोरे आनेत्वा कोसलरज्जो दस्सयिंसु । ते राजा अन्दुबन्धनरज्जुबन्धनसङ्घालिकबन्धनेहि बन्धापेसि । तिसमत्तापि खो जानपदा भिक्षू सत्थारं दट्टुकामा आगन्त्वा दिस्वा वन्दित्वा पुनदिवसे सावत्थिं पिण्डाय चरन्ता बन्धनागारं गन्त्वा ते चोरे दिस्वा पिण्डपातपटिक्कन्ता सायन्हसमये तथागतं उपसङ्कमित्वा, “भन्ते, अज्ज अम्हेहि पिण्डाय चरन्तेहि बन्धनागारे बहू चोरा अन्दुबन्धनादीहि बद्धा महादुक्खं अनुभवन्ता दिट्ठा, ते तानि बन्धनानि छिन्दित्वा पलायितुं न सक्कोन्ति, अत्थि नु खो, भन्ते, तेहि बन्धनेहि थिरतरं अज्जं बन्धनं नामा”ति पुच्छिंसु । सत्था, “भिक्षवे, किं बन्धनानि नामेतानि, यं पनेतं धनधज्जपुत्तदारादीसु तण्हासङ्घातं किलेसबन्धनं, एतं एतेहि सतगुणेन सहस्सगुणेन सतसहस्सगुणेन थिरतरं, एवं महन्तम्पि पनेतं दुच्छिन्दनियं बन्धनं पोराणकपण्डिता छिन्दित्वा हिमवन्तं पविसित्वा पब्बजिंसू”ति वत्वा अतीतं आहरि —

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो एकस्मिं दुग्गतगहपतिकुले निब्बत्ति । तस्स वयप्पत्तस्स पिता कालमकासि । सो भतिं कत्वा मातरं पोसेसि । अथस्स माता अनिच्छमानस्सेव एकं कुलधीतरं गेहे कत्वा अपरभागे कालमकासि । भरियायपिस्स कुच्छियं गब्भो पतिट्ठहि । सो गब्भस्स पतिट्ठितभावं अजानन्तोव, “भद्रे, त्वं भतिं कत्वा जीव, अहं पब्बजिस्सामी”ति आह । “सामि, ननु गब्भो मे पतिट्ठितो, मयि विजाताय दारकं दिस्वा पब्बजिस्ससी”ति आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तस्सा विजातकाले, “भद्रे, त्वं सोत्थिना विजाता, इदानि अहं पब्बजिस्सामी”ति आपुच्छि । अथ नं सा “पुत्तस्स ताव थनपानतो अपगमनकालं आगमेही”ति वत्वा पुन गब्भं गण्णि । सो चिन्तेसि — “इमं सम्पटिच्छापेत्वा गन्तुं न सक्का, इमिस्सा अनाचिक्खित्वाव पलायित्वा पब्बजिस्सामी”ति । सो तस्सा अनाचिक्खित्वाव रत्तिभागे उट्ठाय पलायि । अथ नं नगरगुत्तिका अग्गहेसुं । सो “अहं, सामि, मातुपोसको नाम, विस्सज्जेथ म”न्ति अत्तानं विस्सज्जापेत्वा एकस्मिं ठाने वसित्वा इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा अभिज्जासमापत्तियो लभित्वा ज्ञानकीळाय कीळन्तो विहासि । सो तत्थ वसन्तोयेव “एवरूपम्पि नाम मे दुच्छिन्दनियं पुत्तदारबन्धनं किलेसबन्धनं छिन्न”न्ति इमं उदानं उदानेसि ।

सत्था इमं अतीतं आहरित्वा तेन उदानितं उदानं पकासेन्तो इमा गाथा अभ्रासि —

३४५: “न तं दळ्हं बन्धनमाहु धीरा,
यदायसं दारुजपब्बजज्ज ।
सारत्तरत्ता मणिकुण्डलेसु,
पुत्तेसु दारेसु च या अपेक्खा ॥

३४६:“एतं दळ्हं बन्धनमाहु धीरा,
 ओहारिनं सिथिलं दुप्पमुञ्चं ।
 एतम्पि छेत्वान परिब्बजन्ति,
 अनपेक्खिनो कामसुखं पहाया”ति ॥

तत्थ धीराति बुद्धादयो पण्डितपुरिसा यं सङ्खलिकसङ्घातं अयसा निब्बत्तं आयसं, अन्दुबन्धनसङ्घातं दारुजं, यञ्च पब्बजतिणेहि वा अञ्जेहि वा वाकादीहि रज्जुं कत्वा कतं रज्जुबन्धनं, तं असिआदीहि छिन्दितुं सक्कुण्येय्यभावेन थिरन्ति न वदन्तीति अत्थो । सारत्तरत्ताति सारत्ता हुत्वा रत्ता, बहलतररागरत्ताति अत्थो । मणिकुण्डलेसूति मणीसु चेव कुण्डलेसु च, मणिविचित्तेसु वा कुण्डलेसु । एतं दळ्हन्ति ये मणिकुण्डलेसु सारत्तरत्ता, तेसं सो रागो च या पुत्तदारेसु अपेक्खा तण्हा, एतं किलेसमयं बन्धनञ्च पण्डितपुरिसा दळ्हन्ति वदन्ति । ओहारिनन्ति आकङ्कित्वा चतूसु अपायेसु पातनतो अवहरति हेट्ठा हरतीति ओहारिनं । सिथिलन्ति बन्धनद्वाने छविचम्ममंसानि न छिन्दति, लोहितं न नीहरति, बन्धनभावम्पि अजानापेत्वा थलपथजलपथादीसु कम्मानि कातुं देतीति सिथिलं । दुप्पमुञ्चन्ति लोभवसेन हि एकवारम्पि उप्पन्नं किलेसबन्धनं दट्टद्वानतो कच्छपो विय दुम्मोचियं होतीति दुप्पमुञ्चं । एतम्पि छेत्वानाति एतं दळ्हम्पि किलेसबन्धनं जाणखगगेन छिन्दित्वा अनपेक्खिनो हुत्वा कामसुखं पहाय परिब्बजन्ति, पक्कमन्ति पब्बजन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

बन्धनागारवत्थु चतुत्थं ।

५. खेमाथेरीवत्थु

ये रागरत्ताति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो खेमं नाम रज्जो बिम्बिसारस्स अग्गमहेसिं आरब्ध कथेसि ।

सा किर पदुमुत्तरपादमूले पत्थितपत्थना अतिविय अभिरूपा पासादिका अहोसि । “सत्था किर रूपस्स दोसं कथेती”ति सुत्वा पन सत्थु सन्तिकं गन्तुं न इच्छि । राजा तस्सा रूपमदमत्तभावं जत्वा वेळुवनवण्णनापटिसंयुत्तानि गीतानि कारेत्वा नटादीनं दापेसि । तेसं तानि गायन्तानं सद्दं सुत्वा तस्सा वेळुवनं अदिट्ठपुब्बं विय असुतपुब्बं विय च अहोसि । सा “कतरं उय्यानं सन्धाय गायथा”ति पुच्छित्वा, “देवी, तुम्हाकं वेळुवनुय्यानमेवा”ति वुत्ते उय्यानं गन्तुकामा अहोसि । सत्था तस्सा आगमनं जत्वा परिसमज्जे निसीदित्वा धम्मं देसेन्तोव तालवण्टं आदाय अत्तनो पस्से ठत्वा बीजमानं अभिरूपं इत्थिं निम्मिनि । खेमा, देवीपि पविसमानाव तं इत्थिं दिस्वा चिन्तेसि — “सम्मासम्बुद्धो रूपस्स दोसं कथेतीति वदन्ति, अयञ्चस्स सन्तिके इत्थी बीजयमाना ठिता, नाहं इमिस्सा कलभागम्पि उपेमि, न मया ईदिसं इत्थिरूपं दिट्ठपुब्बं, सत्थारं अभूतेन अब्भाचिक्खन्ति मज्जे”ति चिन्तेत्वा तथागतस्स कथासद्वम्पि अनिसामेत्वा तमेव इत्थिं ओलोक्कयमाना अट्ठासि । सत्था तस्सा तस्मिं रूपे उप्पन्नबहुमानतं जत्वा तं रूपं पठमवयादिवसेन दस्सेत्वा हेट्ठा वुत्तनयेनेव परियोसाने अट्ठिमत्तावसानं कत्वा दस्सेसि । खेमा तं दिस्वा “एवरूपम्पि नामेतं रूपं मुहुत्तेनेव खयवयं सम्पत्तं, नत्थि वत इमस्मिं रूपे सारो”ति चिन्तेसि । सत्था तस्सा चित्ताचारं ओलोकेत्वा, “खेमे, त्वं ‘इमस्मिं रूपे सारो अत्थी’ति चिन्तेसि, पस्स दानिस्स असारभाव”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

“आतुरं असुचिं पूतिं, पस्स खेमे समुस्सयं ।

उग्घरन्तं पग्घरन्तं, बालानं अभिपत्थितं'न्ति ॥ (अप० धेरी २.२.३५४) ।

सा गाथापरियोसाने सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । अथ नं सत्था, “खेमे, इमे सत्ता रागरत्ता दोसपदुट्ठा मोहमूळ्हा अत्तनो तण्हासोतं समतिक्कमितुं न सक्कोन्ति, तत्थेव लग्गन्ती”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

३४७: “ये रागरत्तानुपतन्ति सोतं,
सयं कतं मक्कटकोव जालं ।
एतम्पि छेत्वान वजन्ति धीरा,
अनपेक्खिनो सब्बदुक्खं पहाया”ति ॥

तत्थ **मक्कटकोव जालन्ति** यथा नाम मक्कटको सुत्तजालं कत्वा मज्झे ठाने नाभिमण्डले निपन्नो परियन्ते पतितं पटङ्गं वा मक्खिकं वा वेगेन गन्त्वा विज्झित्वा तस्स रसं पिवित्वा पुन गन्त्वा तस्मिंयेव ठाने निपज्जति, एवमेव ये सत्ता रागरत्ता दोसपदुट्ठा मोहमूळ्हा सयंकतं तण्हासोतं अनुपतन्ति, ते तं समतिक्कमितुं न सक्कोन्ति, एवं दुरतिक्कमं । **एतम्पि छेत्वान वजन्ति धीरा**ति पण्डिता एतं बन्धनं छेत्वा अनपेक्खिनो निरालया हुत्वा अरहत्तमग्गेन सब्बदुक्खं पहाय वजन्ति, गच्छन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने खेमा अरहत्ते पतिट्ठहि, महाजनस्सापि सात्थिका धम्मदेसना अहोसि । सत्था राजानं आह — “महाराज, खेमाय पब्बजितुं वा परिनिब्बायितुं वा वट्ठती”ति । भन्ते, पब्बाजेथ नं, अलं परिनिब्बानेनाति । सा पब्बजित्वा अग्गसाविका अहोसीति ।

खेमाथेरीवत्थु पञ्चमं ।

६. उग्गसेनवत्थु

मुज्ज पुरेति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो उग्गसेनं आरब्ध कथेसि ।

पञ्चसता किर नटा संवच्छरे वा छमासे वा पत्ते राजगहं गन्त्वा रज्जो सत्ताहं समज्जं कत्वा बहुं हिरज्जसुवण्णं लभन्ति, अन्तरन्तरे उक्खेपदायानं परियन्तो नत्थि । महाजनो मज्जातिमज्जादीसु ठत्वा समज्जं ओलोकेसि । अथेका लङ्घिकधीता वंसं अभिरुह्य तस्स उपरि परिवत्तित्वा तस्स परियन्ते आकासे चङ्क्रममाना नच्चति चेव गायति च । तस्मिं समये उग्गसेनो नाम सेट्ठिपुत्तो सहायकेन सद्धिं मज्जातिमज्जे ठितो तं ओलोकेत्वा तस्सा हत्थपादविक्खेपादीसु उप्पन्नसिनेहो गेहं गन्त्वा “तं लभन्तो जीविस्सामि, अलभन्तस्स मे इधेव मरण”न्ति आहारूपच्छेदं कत्वा मज्जके निपज्जि । मातापितृहि, “तात, किं ते रुज्जती”ति पुच्छितोपि “तं मे नटधीतरं लभन्तस्स जीवितं अत्थि, अलभन्तस्स मे इधेव मरण”न्ति वत्वा, “तात, मा एवं करि, अज्जं ते अम्हाकं कुलस्स च भोगानज्च अनुरूपं कुमारिकं आनेस्सामा”ति वुत्तेपि तथेव वत्वा निपज्जि । अथस्स पिता बहुं याचित्वापि तं सज्जापेतुं असक्कोन्तो तस्स सहायं पक्कोसापेत्वा कहापणसहस्सं दत्वा “इमे कहापणे गहेत्वा अत्तनो धीतरं मय्हं पुत्तस्स देतू”ति पहिणि । सो “नाहं कहापणे गहेत्वा देमि, सचे पन सो इमं अलभित्वा जीवितुं न सक्कोति, तेन हि अम्हेहि सद्धियेव विचरतु, दस्सामिस्स धीतर”न्ति आह । मातापितरो पुत्तस्स तमत्थं आरोचेसुं । सो “अहं तेहि सद्धिं विचरिस्सामी”ति वत्वा याचन्तानम्पि तेसं कथं अनादित्वा

निक्खमित्वा नाटकस्स सन्निकं अगमासि । सो तस्स धीतरं दत्वा तेन सद्धियेव गामनिगमराजधानीसु सिप्यं दस्सेन्तो विचरि ।

सापि तेन सद्धि संवासमन्वाय नचिरस्सेव पुत्तं लभित्वा कीळापयमाना “सकटगोपकस्स पुत्त, भण्डहारकस्स पुत्त, किञ्चि अजानकस्स पुत्ता”ति वदति । सोपि नेसं सकटपरिवत्तकं कत्वा ठितट्टाने गोणानं तिणं आहरति, सिप्यदस्सनट्टाने लद्धभण्डकं उक्खिपित्वा हरति । तदेव किर सन्धाय सा इत्थी पुत्तं कीळापयमाना तथा वदति । सो अत्तानं आरब्ध तस्सा गायनभावं जत्वा तं पुच्छि — “मं सन्धाय कथेसी”ति? “आम, तं सन्धाय”ति । “एवं सन्ते अहं पलायिस्सामी”ति । सा “किं पन मय्हं तथा पलायितेन वा आगतेन वा”ति पुनप्पुनं तदेव गीतं गायति । सा किर अत्तनो रूपसम्पत्तिज्येव धनलाभञ्च निस्साय तं किस्मिञ्चि न मज्जति । सो “किं नु खो निस्साय इमिस्सा अयं मानो”ति चिन्तेन्तो “सिप्यं निस्साया”ति जत्वा “होतु, सिप्यं उग्गणिहस्सामी”ति ससुरं उपसङ्कमित्वा तस्स जाननकसिप्यं उग्गणिहत्वा गामनिगमादीसु सिप्यं दस्सेन्तो अनुपुब्बेन राजगहं आगन्त्वा “इतो सत्तमे दिवसे उग्गसेनो सेट्ठिपुत्तो नगरवासीनं सिप्यं दस्सेस्सती”ति आरोचार्पेसि ।

नगरवासिनो मज्जातिमज्जादयो बन्धापेत्वा सत्तमे दिवसे सन्निपतिसु । सोपि सट्ठिहत्थं वंसं अभिरुद्ध तस्स मत्थके अट्टासि । तं दिवसं सत्था पच्चूसकाले लोकं वोलोकेन्तो तं अत्तनो जाणजालस्स अन्तो पविट्ठं दिस्वा “किं नु खो भविस्सती”ति आवज्जेन्तो “स्वे सेट्ठिपुत्तो सिप्यं दस्सेस्सामीति वंसमत्थके ठस्सति, तस्स दस्सनत्थं महाजनो सन्निपतिस्सति । तत्र अहं चतुप्पदिकं गाथं देसेस्सामि, तं सुत्वा चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो भविस्सति, उग्गसेनोपि अरहत्ते पतिट्ठहिस्सती”ति अज्जासि । सत्था पुनदिवसे कालं सल्लकखेत्वा भिक्खुसङ्घपरिवुत्तो राजगहं पिण्डाय पाविसि । उग्गसेनोपि सत्थरि अन्तो नगरं अपविट्ठेयेव उन्नादनत्थाय महाजनस्स अङ्गुलिसज्जं दत्वा वंसमत्थके पतिट्ठाय आकासेयेव सत्त वारे परिवत्तित्वा ओरुद्ध वंसमत्थके अट्टासि । तस्मिं खणे सत्था नगरं पविसन्तो यथा तं परिसा न ओलोकेति, एवं कत्वा अत्तानमेव ओलोकार्पेसि । उग्गसेनो परिसं ओलोकेत्वा “न मं परिसा ओलोकेती”ति दोमनस्सप्पत्तो “इदं मया संवच्छरे कत्तब्बं सिप्यं, सत्थरि नगरं पविसन्ते परिसा मं अनोलोकेत्वा सत्थारमेव ओलोकेति, मोघं वत मे सिप्यदस्सनं जात”न्ति चिन्तेसि ।

सत्था तस्स चित्तं जत्वा महामोग्गल्लानं आमन्तेत्वा “गच्छ, मोग्गल्लान, सेट्ठिपुत्तं वदेहि ‘सिप्यं किर दस्सेतू’”ति आह । थेरो गन्त्वा वंसस्स हेट्ठा ठितो सेट्ठिपुत्तं आमन्तेत्वा इमं गाथमाह —

“इद्ध पस्स नटपुत्त, उग्गसेन महब्बल ।
करोहि रङ्गं परिसाय, हासयस्सु महाजन”न्ति ॥

सो थेरस्स कथं सुत्वा तुट्ठमानसो हुत्वा “सत्था मज्जे मम सिप्यं पस्सितुकामो”ति वंसमत्थके ठितकोव इमं गाथमाह —

“इद्ध पस्स महापज्ज, मोग्गल्लान महिद्धिक ।
करोमि रङ्गं परिसाय, हासयामि महाजन”न्ति ॥

एवञ्च पन वत्वा वंसमत्थकतो वेहासं अब्भुगन्त्वा आकासेव चुट्टसक्खत्तुं परिवत्तित्वा ओरुद्ध वंसमत्थकेव

अट्टासि । अथ नं सत्था, “उग्गसेन, पण्डितेन नाम अतीतानागतपच्चुप्पन्नेसु खन्धेसु आलयं पहाय जातिआदीहि मुच्चितुं वट्ठती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३४८: “मुञ्च पुरे मुञ्च पच्छतो,
मज्झे मुञ्च भवस्स पारगू ।
सब्बत्थ विमुत्तमानसो,
न पुनं जातिजरं उपेहिसी”ति ॥

तत्थ मुञ्च पुरेति अतीतेसु खन्धेसु आलयं निकन्तिं अज्झोसानं पत्थनं परियुट्ठानं गाहं परामासं तण्हं मुञ्च । पच्छतोति अनागतेसुपि खन्धेसु आलयादीनि मुञ्च । मज्झेति पच्चुप्पन्नेसुपि तानि मुञ्च । भवस्स पारगूति एवं सन्ते तिविधस्सपि भवस्स अभिज्जापरिज्जापहानभावनासच्छिकिरियवसेन पारगू पारङ्गतो हुत्वा खन्धधातुआयतनादिभेदे सब्बसङ्खते विमुत्तमानसो विहरन्तो पुन जातिजरामरणानि न उपगच्छतीति अत्थो ।

देसनावसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । सेट्ठिपुत्तोपि वंसमत्थके ठितकोव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा वंसतो ओरुय्ह सत्थु सन्तिकं आगन्त्वा पञ्चपतिट्ठितेन सत्थारं वन्दित्वा पब्बज्जं याचि । अथ नं सत्था दक्खिणहत्थं पसारेत्वा “एहि भिक्खू”ति आह । सो तावदेव अट्ठपरिक्खारधरो सट्ठिवस्सिकत्थेरो विय अहोसि । अथ नं भिक्खू, “आवुसो उग्गसेन, सट्ठिहत्थस्स ते वंसस्स मत्थकतो ओतरन्तस्स भयं नाम नाहोसी”ति पुच्छित्वा “नत्थि मे, आवुसो, भय”न्ति वुत्ते सत्थु आरोचेसुं, “भन्ते, उग्गसेनो ‘न भायामी’ति वदति, अभूतं वत्वा अज्जं ब्याकरोती”ति । सत्था “न, भिक्खवे, मम पुत्तेन उग्गसेनेन सदिसा छिन्नसंयोजना भिक्खू भायन्ति, न तसन्ती”ति वत्वा ब्राह्मणवग्गे इमं गाथमाह —

“सब्बसंयोजनं छेत्वा, यो वे न परितस्सति ।
सङ्गातिगं विसंयुत्तं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥ (ध० प० ३९७; सु० नि० ६२६) ।

देसनावसाने बहूनां धम्माभिसमयो अहोसि । पुनेकदिवसं भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “किं नु खो, आवुसो, एवं अरहत्तूपनिस्सयसम्पन्नस्स भिक्खुनो नटधीतरं निस्साय नटेहि सट्ठिं विचरणकारणं, किं अरहत्तूपनिस्सयकारण”न्ति? सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, उभयम्पेतं इमिना एव कत”न्ति वत्वा तमत्थं पकासेतुं अतीतं आहरि ।

अतीते किर कस्सपदसबलस्स सुवण्णचेतिये करियमाने बाराणसिवासिनो कुलपुत्ता बहुं खादनीयभोजनीयं यानकेसु आरोपेत्वा “हत्थकम्मं करिस्सामा”ति चेतियट्ठानं गच्छन्ता अन्तरामग्गे एकं थेरं पिण्डाय पविसन्तं पस्सिंसु । अथेका कुलधीता थेरं ओलोकेत्वा सामिकं आह — “सामि, अय्यो, पिण्डाय पविसति, यानके च नो बहुं खादनीयं भोजनीयं, पत्तमस्स आहर, भिक्खं दस्सामा”ति । सो तं पत्तं आहरित्वा खादनीयभोजनीयस्स पूरेत्वा थेरस्स हत्थे पतिट्ठपेत्वा उभोपि पत्थनं करिंसु, “भन्ते, तुम्हेहि दिट्ठधम्मस्सेव भागिनो भवेय्यामा”ति । सोपि थेरो खीणासवोव, तस्मा ओलोकेन्तो तेसं पत्थनाय समिज्जनभावं जत्वा सितं अकासि । तं दिस्वा सा इत्थी सामिकं आह — “अम्हाकं, अय्यो, सितं करोति, एको नटकारको भविस्सती”ति । सामिकोपिस्सा “एवं भविस्सति, भद्रे”ति वत्वा पक्कामि । इदं तेसं पुब्बकम्मं । ते तत्थ यावतायुकं ठत्वा देवलोके निब्बत्तित्वा ततो चवित्वा सा इत्थी नटगेहे निब्बत्ति, पुरिसो सेट्ठिगेहे । सो “एवं, भद्रे,

भविस्सती”ति तस्सा पटिवचनस्स दिन्नत्ता नटेहि सद्धिं विचरि । खीणासवत्थेरस्स दिन्नपिण्डपातं निस्साय अरहत्तं पापुणि । सापि नटधीता “या मे सामिकस्स गति, मय्हम्पि सा एव गती”ति पब्बजित्वा अरहत्ते पतिट्ठहीति ।

उगसेनवत्थु छट्ठं ।

७. चूळधनुग्गहपण्डितवत्थु

वितक्कमथितस्साति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो चूळधनुग्गहपण्डितं आरब्ध कथेसि ।

एको किर दहरभिक्षु सलाकगो अत्तनो पत्तसलाकं गहेत्वा सलाकयागुं आदाय आसनसालं गन्त्वा पिवि । तत्थ उदकं अलभित्वा उदकत्थाय एकं घरं अगमासि । तत्थ तं एका कुमारिका दिस्वाव उप्पन्नसिनेहा, “भन्ते, पुन पानीयेन अत्थे सति इधेव आगच्छेय्याथा”ति आह । सो ततो पट्टाय यदा पानीयं न लभति, तदा तत्थेव गच्छति । सापिस्स पत्तं गहेत्वा पानीयं देति । एवं गच्छन्ते काले यागुम्पि दत्वा पुनेकदिवसं तत्थेव निसीदापेत्वा भत्तं अदासि । सन्तिके चस्स निसीदित्वा, “भन्ते, इमस्मिं गोहे न किञ्चि नत्थि नाम, केवलं मयं विचरणकमनुस्समेव न लभामा”ति कथं समुट्ठापेसि । सो कथिपाहेनेव तस्सा कथं सुत्वा उक्कण्ठि । अथ नं एकदिवसं आगन्तुका भिक्षु दिस्वा “कस्मा त्वं, आवुसो, किसो उप्पण्डुपण्डुकजातोसी”ति पुच्छित्वा “उक्कण्ठितोहि, आवुसो”ति वुत्ते आचरियुपज्झायायानं सन्तिकं नयिसु । तेपि नं सत्थु सन्तिकं नेत्वा तमत्थं आरोचेसुं । सत्था “सच्चं किर त्वं, भिक्षु, उक्कण्ठितोसी”ति पुच्छित्वा “सच्च”न्ति वुत्ते “कस्मा त्वं मादिसस्स आरद्धवीरियस्स बुद्धस्स सासने पब्बजित्वा ‘सोतापन्नो’ति वा ‘सकदागामी’ति वा अत्तानं अवदापेत्वा ‘उक्कण्ठितो’ति वदापेसि, भारियं ते कम्मं कत”न्ति वत्वा “किं कारणा उक्कण्ठितोसी”ति पुच्छि । “भन्ते, एका मं इत्थी एवमाहा”ति वुत्ते, “भिक्षु, अनच्छरियं एतं तस्सा किरियं । सा हि पुब्बे सकलजम्बुदीपे अग्गधनुग्गहपण्डितं पहाय तंमुहुत्तदिट्ठके एकस्मिं सिनेहं उप्पादेत्वा तं जीवितक्खयं पापेसी”ति वत्वा तस्सत्थस्स पकासनत्थं भिक्षूहि याचितो —

अतीते चूळधनुग्गहपण्डितकाले तक्कसिलायं दिसापामोक्खस्स आचरियस्स सन्तिके सिप्पं उग्गहेत्वा तेन तुट्ठेन दिन्नं धीतरं आदाय बाराणसिं गच्छन्तस्स एकस्मिं अटविमुखे एकूनपज्जासाय कण्डेहि एकूनपज्जासचोरे मारेत्वा कण्डेसु खीणेसु चोरजेट्ठकं गहेत्वा भूमियं पातेत्वा, “भद्दे, असिं आहरा”ति वुत्ते ताय तद्ध्वणं दिट्ठचोरे सिनेहं कत्वा चोरस्स हत्थे असिथरुं ठपेत्वा चोरेन धनुग्गहपण्डितस्स मारितभावं आविकत्वा चोरेन च तं आदाय गच्छन्तेन “मम्पि एसा अज्जं दिस्वा अत्तनो सामिकं विय मारापेस्सति, किं मे इमाया”ति एकं नदिं दिस्वा ओरिमतीरे तं ठपेत्वा तस्सा भण्डकं आदाय “त्वं इधेव होहि, यावाहं भण्डिकं उत्तारेमी”ति तत्थेव तं पहाय गमनभावज्ज आविकत्वा —

“सब्बं भण्डं समादाय, पारं तिण्णोसि ब्राह्मण ।

पच्चागच्छ लहुं खिप्पं, मम्पि तारेहि दानितो ॥

“असन्थुतं मं चिरसन्थुतेन,

निमीनि भोती अद्धुवं धुवेन ।

मयापि भोती निमिनेय्य अज्जं,

इतो अहं दूरतरं गमिस्सं ॥

“कायं एळगलागुम्बे, करोति अहुहासियं ।

नयीध नच्चं वा गीतं वा, ताळं वा सुसमाहितं ।
अनम्हिकाले सुसोणि, किं नु जग्घसि सोभने ॥

“सिङ्गाल बाल दुम्मेध, अप्पपञ्जोसि जम्बुक ।
जीनो मच्छञ्च पेसिञ्च, कपणो विय ज्ञायसि ॥

“सुदस्सं वज्जमञ्जेसं, अत्तनो पन दुद्दसं ।
जीना पतिञ्च जारञ्च, मञ्जे त्वञ्जेव ज्ञायसि ॥

“एवमेतं मिगराज, यथा भाससि जम्बुक ।
सा नूनाहं इतो गन्त्वा, भत्तु हेस्सं वसानुगा ॥

“यो हरे मत्तिकं थालं, कंसथालम्पि सो हरे ।
कतञ्चेव तथा पापं, पुनपेवं करिस्ससी”ति ॥ (जा० १.५.१२८-१३४) —

इमं पञ्चकनिपाते चूळधनुग्गहजातकं वित्थारेत्वा “तदा चूळधनुग्गहपण्डितो त्वं अहोसि, सा इत्थी एतरहि अयं कुमारिका, सिङ्गालरूपेण आगन्त्वा तस्सा निग्गहकारको सक्को देवराजा अहमेवा”ति वत्त्वा “एवं सा इत्थी तंमुहुत्तदिट्ठके एकस्मिं सिनेहेन सकलजम्बुदीपे अग्गपण्डितं जीविता वोरोपेसि, तं इत्थिं आरब्ध उप्पन्नं तव तण्हं छिन्दित्वा विहराहि भिक्खू”ति तं ओवदित्वा उत्तरिम्पि धम्मं देसेन्तो इमा द्वे गाथा अभसि —

३४९:“वितक्कमथितस्स जन्तुनो,
तिब्बरागस्स सुभानुपस्सिनो ।
भिय्यो तण्हा पवड्ढति,
एस खो दळ्ळं करोति बन्धनं ॥

३५०:“वितक्कूपसमे च यो रतो,
असुभं भावयते सदा सतो ।
एस खो ब्यन्ति काहिति,
एस छेच्छति मारबन्धनं”न्ति ॥

तत्थ वितक्कमथितस्साति कामवितक्कादीहि वितक्केहि निम्मथितस्स । तिब्बरागस्साति बहलरागस्स । सुभानुपस्सिनोति इड्डारम्मणे सुभनिमित्तगाहादिवसेन विस्सट्ठमानसताय सुभन्ति अनुपस्सन्तस्स । तण्हाति एवरूपस्स ज्ञानादीसु एकम्पि न वड्ढति, अथ खो छद्धारिका तण्हायेव भिय्यो वड्ढति । एस खोति एसो पुग्गलो तण्हाबन्धनं दळ्ळं सुथिरं करोति । वितक्कूपसमेति मिच्छावितक्कादीनं वूपसमसङ्घाते दससु असुभेसु पठमज्झाने । सदा सतोति यो एत्थ अभिरतो हुत्वा निच्चं उपड्डितसतिताय सतो तं असुभज्ञानं भावेति । ब्यन्ति काहितीति एस भिक्खु तीसु भवेसु उप्पज्जनकं तण्हं विगतन्तं करिस्सति । मारबन्धनन्ति एसो तेभूमकवट्टसङ्घातं मारबन्धनम्पि छिन्दिस्सतीति अत्थो ।

देसनावसाने सो भिक्खु सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

चूळधनुग्गहपण्डितवत्थु सत्तमं ।

८. मारवत्थु

निट्ठङ्गतोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो मारं आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसज्झि विकाले सम्बहुला थेरा जेतवनविहारं पविसित्वा राहुलत्थेरस्स वसनट्ठानं गन्त्वा तं उट्ठापेसुं । सो अज्जत्थ वसनट्ठानं अपस्सन्तो तथागतस्स गन्धकुटिया पमुखे निपज्जि । तदा सो आयस्मा अरहत्तं पत्तो अवस्सिक्कोव होति । मारो वसवत्तिभवने ठितोयेव तं आयस्मन्तं गन्धकुटिपमुखे निपन्नं दिस्वा चिन्तेसि — “समणस्स गोतमस्स रुजनकअङ्गुली बहि निपन्नो, सयं अन्तोगन्धकुटियं निपन्नो, अङ्गुलिया पीळियमानाय सयम्पि पीळितो भविस्सती”ति । सो महन्तं हत्थिराजवण्णं अभिनिम्मिनित्वा आगम्म सोण्डाय थेरस्स मत्थकं परिक्खिपित्वा महन्तेन सद्देन कोज्चनादं रवि । सत्था गन्धकुटियं निसिन्नोव तस्स मारभावं जत्वा, “मार, तादिसानं सतसहस्सेनापि मम पुत्तस्स भयं उप्पादेतुं न सकका । पुत्तो हि मे असन्तासी वीततण्हो महावीरियो महापज्जो”ति वत्वा इमा गाथा अभासि —

३५१: “निट्ठङ्गतो असन्तासी, वीततण्हो अनङ्गणो ।
अच्छिन्दि भवसल्लानि, अन्तिमोयं समुस्सयो ॥

३५२: “वीततण्हो अनादानो, निरुत्तिपदकोविदो ।
अक्खरानं सन्निपातं, जज्जा पुब्बापरानि च ।
स वे अन्तिमसारीरो,
महापज्जो महापुरिसोति वुच्चती”ति ॥

तत्थ **निट्ठङ्गतोति** इमस्मिं सासने पब्बजितानं अरहत्तं निट्ठं नाम, तं गतो पत्तोति अत्थो । **असन्तासी**ति अब्भन्तरे रागसन्तासादीनं अभावेन असन्तसनको । **अच्छिन्दि भवसल्लानी**ति सब्बानिपि भवगामीनि सल्लानि अच्छिन्दि । **समुस्सयो**ति अयं एतस्स अन्तिमो देहो ।

अनादानोति खन्धादीसु निग्गहणो । **निरुत्तिपदकोविदो**ति निरुत्तियज्ज सेसपदेसु चाति चतूसुपि पटिसम्भिदासु छेकोति अत्थो । **अक्खरानं सन्निपातं, जज्जा पुब्बापरानि** चाति अक्खरानं सन्निपातसङ्घातं अक्खरपिण्डज्ज जानाति, पुब्बक्खरेन अपरक्खरं, अपरक्खरेन पुब्बक्खरज्ज जानाति । पुब्बक्खरेन अपरक्खरं जानाति नाम — आदिमिह पज्जायमाने मज्झपरियोसानेसु अपज्जायमानेसुपि “इमेसं अक्खरानं इदं मज्झं, इदं परियोसानं”न्ति जानाति । अपरक्खरेन पुब्बक्खरं जानाति नाम — अन्ते पज्जायमाने आदिमज्झेसु अपज्जायमानेसु “इमेसं अक्खरानं इदं मज्झं, अयं आदी”ति जानाति । मज्झे पज्जायमानेपि “इमेसं अक्खरानं अयं आदि, अयं अन्तो”ति जानाति । एवं महापज्जो । **स वे अन्तिमसारीरो**ति एस कोटियं ठितसरीरो, महन्तानं अत्थधम्मनिरुत्तिपटिभानानं सीलक्खन्धादीनज्ज परिग्गाहिकाय पज्जाय समन्नागतत्ता महापज्जो, “विमुत्तचित्तत्ता ख्वाहं, सारिपुत्त, महापुरिसोति वदामी”ति (सं० नि० ५.३७७) वचनतो विमुत्तचित्तताय च महापुरिसोति वुच्चतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु । मारोपि पापिमा “जानाति मं समणो गोतमो”ति तत्थेवन्तरधायीति ।

मारवत्थु अट्टमं ।

९. उपकाजीवकवत्थु

सब्बाभिभूति इमं धम्मदेसनं सत्था अन्तरामग्गे उपकं आजीवकं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि समये सत्था पत्तसब्बज्जुतज्जाणो बोधिमण्डे सत्तसत्ताहं वीतिनामेत्वा अत्तनो पत्तचीवरमादाय धम्मचक्कपवत्तनत्थं बाराणसिं सन्धाय अट्टारसयोजनमग्गं पटिपन्नो अन्तरामग्गे उपकं आजीवकं अहस । सोपि सत्थारं दिस्वा “विप्पसन्नानि खो ते, आवुसो, इन्द्रियाणि, परिसुद्धो छविवण्णो परियोदातो, कंसि त्वं, आवुसो, उद्दिस्स पब्बजितो, को वा ते सत्था, कस्स वा त्वं धम्मं रोचेसी”ति पुच्छि । अथस्स सत्था “महं उपज्झायो वा आचरियो वा नत्थी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३५३: “सब्बाभिभू सव्वविदूहमस्मि,
सब्बेसु धम्मेसु अनूपलित्तो ।
सव्वज्जहो तण्हक्खये विमुत्तो,
सयं अभिज्जाय कमुद्दिसेय्य”न्ति ॥

तत्थ **सब्बाभिभूति** सब्बेसं तेभूमकधम्मनं अभिभवनतो सब्बाभिभू । **सव्वविदूति** विदितसव्वचतुभूमकधम्मो । **सब्बेसु धम्मेसूति** सब्बेसुपि तेभूमकधम्मेसु तण्हादिट्ठीहि अनूपलित्तो । **सव्वज्जहोति** सब्बे तेभूमकधम्मे जहित्वा ठितो । **तण्हक्खये विमुत्तोति** तण्हक्खयन्ते उप्पादिते तण्हक्खयसङ्घाते अरहत्ते असेखाय विमुत्तिया विमुत्तो । **सयं अभिज्जायाति** अभिज्जेय्यादिभेदे धम्मे सयमेव जानित्वा । **कमुद्दिसेय्यन्ति** “अयं मे उपज्झायो वा आचरियो वा”ति कं नाम उद्दिसेय्यन्ति ।

देसनावसाने उपको आजीवको तथागतस्स वचनं नेवाभिनन्दि, न पटिक्कोसि । सीसं पन चालेत्वा जिहं निल्लाळेत्वा एकपदिकमग्गं गहेत्वा अज्जतरं लुद्धकनिवासनट्टानं अगमासीति ।

उपकाजीवकवत्थु नवमं ।

१०. सक्कपज्जवत्थु

सव्वदानन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सक्कं देवराजानं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि समये तावतिसदेवलोके देवता सन्निपतित्वा चत्तारो पज्हे समुट्ठापेसुं “कतरं दानं नु खो दानेसु, कतरो रसो रसेसु, कतरा रति रतीसु जेट्टुका, तण्हक्खयोव कस्मा जेट्टुकोति वुच्चती”ति? ते पज्हे एका देवतापि विनिच्छितुं नासक्खि । एको पन देवो एकं देवं, सोपि अपरन्ति एवं अज्जमज्जं पुच्छन्ता दससु चक्कवाळसहस्सेसु द्वादस संवच्छरानि विचरिंसु । एतकेनापि कालेन पज्जानं अत्थं अदिस्वा दससहस्सचक्कवाळदेवता सन्निपतित्वा चतुन्नं महाराजानं सन्तिकं गन्त्वा “किं, ताता, महादेवतासन्निपातो”ति वुत्ते “चत्तारो पज्हे समुट्ठापेत्वा विनिच्छितुं असक्कोन्ता तुम्हाकं सन्तिकं आगतम्हा”ति । “किं पज्हं नामेतं, ताता”ति । “दानरसरतीसु कतमा दानरसरती नु खो सेट्ठा, तण्हक्खयोव कस्मा सेट्ठो”ति इमे पज्हे विनिच्छितुं असक्कोन्ता आगतम्हाति । ताता, मयम्पि इमेसं अत्थे न जानाम, अम्हाकं पन राजा जनसहस्सेन

चिन्तिते अत्थे चिन्तेत्वा तद्धुणेनेव जानाति, सो अम्हेहि पज्जाय च पुज्जेन च विसिद्धो, एथ, तस्स सन्तिकं गच्छामाति तमेव देवगणं आदाय सक्कस्स देवरज्जो सन्तिकं गन्त्वा तेनापि “किं, ताता, महन्तो देवसन्निपातो”ति वुत्ते तमत्थं आरोचेसुं । “ताता, इमेसं पज्जानं अत्थं अज्जोपि जानितुं न सक्कोति, बुद्धविसया हेते । सत्था पनेतरहि कहां विहरती”ति पुच्छित्वा “जेतवने”ति सुत्वा “एथ, तस्स सन्तिकं गमिस्सामा”ति देवगणेन सद्धिं रत्तिभागे सकलं जेतवनं ओभासेत्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं ठितो “किं, महाराज, महता देवसङ्केन आगतोसी”ति वुत्ते, “भन्ते, देवगणेन इमे नाम पज्जा समुट्ठापिता, अज्जो इमेसं अत्थं जानितुं समत्थो नाम नत्थि, इमेसं नो अत्थं पकासेथा”ति आह ।

सत्था “साधु महाराज, मया हि पारमियो पूरेत्वा महापरिच्चागे परिच्चजित्वा तुम्हादिसानं कङ्कच्छेदनत्थमेव सब्बज्जुतज्जाणं पटिविद्धं, तथा पुच्छितपज्जेसु हि सब्बदानानं धम्मदानं सेट्ठं, सब्बरसानं धम्मरसो सेट्ठो, सब्बरतीनं धम्मरति सेट्ठा, तण्हक्खयो पन अरहत्तं सम्पापकत्ता सेट्ठोयेवा”ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

३५४: “सब्बदानं धम्मदानं जिनाति,
सब्बरसं धम्मरसो जिनाति ।
सब्बरतिं धम्मरति जिनाति,
तण्हक्खयो सब्बदुक्खं जिनाती”ति ॥

तत्थ सब्बदानं धम्मदानन्ति सचेपि हि चक्कवाळगब्भे याव ब्रह्मलोका निरन्तरं कत्वा सन्निसिन्नानं बुद्धपच्चेकबुद्धखीणासवानं कदलिगब्भसदिसानि चीवरानि ददेय्य, तस्मिं समागमे चतुप्पदिकाय गाथाय कतानुमोदनाव सेट्ठा । तज्हि दानं तस्सा गाथाय सोळसिं कलं नाग्घति । एवं धम्मस्स देसनापि वाचनम्पि सवनम्पि महन्तं । येन च पुग्गलेन बहूनां तं धम्मस्सवनं कारितं, तस्सेव आनिसंसो महा । तथारूपाय एव परिसाय पणीतपिण्डपातस्स पत्ते पूरेत्वा दिन्नदानतोपि सप्पितेलादीनं पत्ते पूरेत्वा दिन्नभेसज्जदानतोपि महाविहारसदिसानं विहारानज्ज लोहपासादसदिसानज्ज पासादानं अनेकानि सतसहस्सानि कारेत्वा दिन्नसेनासनदानतोपि अनाथपिण्डिकादीहि विहारे आरब्ध कतपरिच्चागतोपि अन्तमसो चतुप्पदिकाय गाथाय अनुमोदनावसेनापि पवत्तितं धम्मदानमेव वरं सेट्ठं । किं कारणा? एवरूपानि हि पुज्जानि करोन्ता धम्मं सुत्वाव करोन्ति, नो असुत्वा । सचे हि इमे सत्ता धम्मं न सुणेय्युं, उळ्ळुमत्तं यागुम्पि कटच्छुमत्तं भत्तम्पि न ददेय्युं । इमिना कारणेन सब्बदानेहि धम्मदानमेव सेट्ठं । अपिच ठपेत्वा बुद्धे च पच्चेकबुद्धे च सकलकप्पं देवे वस्सन्ते उदकबिन्दूनि गणेत्तुं समत्थाय पज्जाय समन्नागता सारिपुत्तादयोपि अत्तनो धम्मताय सोतापत्तिफलादीनि अधिगन्तुं नासक्खिंसु, अस्सजित्थेरादीहि कथितधम्मं सुत्वा सोतापत्तिफलं सच्छिकरिंसु, सत्थु धम्मदेसनाय सावकपारमीजाणं सच्छिकरिंसु । इमिनापि कारणेन, महाराज, धम्मदानमेव सेट्ठं । तेन वुत्तं — “सब्बदानं धम्मदानं जिनाती”ति ।

सब्बे पन गन्धरसादयोपि रसा उक्कंसतो देवतानं सुधाभोजनरसोपि संसारवट्टे पातेत्वा दुक्खानुभवनस्सेव पच्चयो । यो पनेस सत्ततिसबोधिपक्खियधम्मसङ्गातो च नवलोकुत्तरधम्मसङ्गातो च धम्मरसो, अयमेव सब्बरसानं सेट्ठो । तेन वुत्तं — “सब्बरसं धम्मरसो जिनाती”ति । यापेसा पुत्तरतिधीतुरतिधनरतिइत्थिरतिनच्चगीतवादितादिरतिपभेदा च अनेकप्पभेदा रती, सापि संसारवट्टे पातेत्वा दुक्खानुभवनस्सेव पच्चयो । या पनेसा धम्मं कथेन्तस्स वा सुणन्तस्स वा वाचेन्तस्स वा अन्तो उप्पज्जमाना पीति उदग्गभावं जनेति, अस्सूनि पवत्तेति, लोमहंसं जनेति, सायं संसारवट्टस्स अन्तं कत्वा अरहत्तपरियोसाना होति । तस्मा सब्बरतीनं एवरूपा धम्मरतियेव सेट्ठा । तेन वुत्तं — “सब्बरतिं धम्मरति जिनाती”ति तण्हक्खयो पन तण्हाय खयन्ते उप्पन्नं अरहत्तं सकलस्सपि वट्टदुक्खस्स अभिभवनतो सब्बसेट्ठमेव । तेन वुत्तं —

“तण्हक्खयो सब्बदुक्खं जिनाती”ति ।

एवं सत्थरि इमिस्सा गाथाय अत्थं कथेन्तेयेव चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । सक्कोपि सत्थु धम्मकथं सुत्वा सत्थारं वन्दित्वा एवमाह — “भन्ते, एवंजेट्टुके नाम धम्मदाने किमत्थं अम्हाकं पत्तिं न दापेथ, इतो पट्ठाया नो भिक्खुसङ्घस्स कथेत्वा पत्तिं दापेथ, भन्ते”ति । सत्था तस्स वचनं सुत्वा भिक्खुसङ्घं सन्निपातेत्वा, “भिक्खवे, अज्जादिं कत्वा महाधम्मस्सवनं वा पाकतिकधम्मस्सवनं वा उपनिसिन्नकथं वा अन्तमसो अनुमोदनम्पि कथेत्वा सब्बसत्तानं पत्तिं ददेय्याथा”ति आह ।

सक्कपज्जवत्थु दसमं ।

११. अपुत्तकसेट्ठिवत्थु

हनन्ति भोगाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अपुत्तकसेट्ठिं नाम आरब्भ कथेसि ।

तस्स किर कालकिरियं सुत्वा राजा पसेनदि कोसलो “अपुत्तकं सापतेय्यं कस्स पापुणाती”ति पुच्छित्वा “रज्जो”ति सुत्वा सत्तहि दिवसेहि तस्स गेहतो धनं राजकुलं अभिहरापेत्वा सत्थु सन्निकं उपसङ्गमित्वा “हन्द कुतो नु त्वं, महाराज, आगच्छसि दिवादिवस्सा”ति वुत्ते “इध, भन्ते, सावत्थियं सेट्ठि, गहपति, कालकतो, तमहं अपुत्तकं सापतेय्यं राजन्तेपुरं अभिहरित्वा आगच्छामी”ति आह । सब्बं सुत्ते (सं० नि० १.१३०) आगतनयेनेव वेदितब्बं ।

सो किर सुवण्णपातिया नानगरसभोजने उपनीते “एवरूपं नाम मनुस्सा भुज्जन्ति, किं तुम्हे मया सद्धिं इमस्मिं गेहे केळिं करोथा”ति भोजने उपट्ठिते लेड्डुदण्डादीहि पहरित्वा पलापेत्वा “इदं मनुस्सानं भोजनं”न्ति कणाजकं भुज्जति बिळङ्गदुतियं । वत्थयानछत्तेसुपि मनापेसु उपट्ठापितेसु ते मनुस्से लेड्डुदण्डादीहि पहरन्तो पलापेत्वा साणानि धारेति, जज्जरथकेन याति पण्णछत्तकेन धारियमानेनाति एवं रज्जा आरोचिते सत्था तस्स पुब्बकम्मं कथेसि ।

भूतपुब्बं सो, महाराज, सेट्ठि, गहपति, तगरसिखिं नाम पच्चेकबुद्धं पिण्डपातेन पटिपादेसि । “देथ समणस्स पिण्ड”न्ति वत्वा सो उट्ठायासना पक्कामि । तस्मिं किर अस्सद्धे बाले एवं वत्वा पक्कन्ते तस्स भरिया सद्धा पसन्ना “चिरस्सं वत मे इमस्स मुखतो ‘देही’ति वचनं सुतं, अज्ज मम मनोरथं पूरेन्ती पिण्डपातं दस्सामी”ति पच्चेकबुद्धस्स पत्तं गहेत्वा पणीतभोजनस्स पूरेत्वा अदासि । सोपि निवत्तमानो तं दिस्वा “किं, समण, किञ्चि ते लद्ध”न्ति पत्तं गहेत्वा पणीतपिण्डपातं दिस्वा विप्पटिसारी हुत्वा एवं चिन्तेसि — “वरमेतं पिण्डपातं दासा वा कम्मकरा वा भुज्जेय्युं । ते हि इमं भुज्जित्वा मय्हं कम्मं करिस्सन्ति, अयं पन गन्त्वा भुज्जित्वा निदायिस्सति, नट्ठो मे सो पिण्डपातो”ति । सो भातु च पन एकपुत्तकं सापतेय्यस्स कारणा जीविता वोरोपेसि । सो किरस्स अङ्गुलिं गहेत्वा विचरन्तो “इदं मय्हं पितुसन्तकं यानकं, अयं तस्स गोणो”ति आदीनि आह । अथ नं सो सेट्ठि “इदानि तावेस एवं वदेति, इमस्स पन वुट्ठिप्पत्तकाले इमस्मिं गेहे भोगे को रक्खिस्सती”ति तं अरज्जं नेत्वा एकस्मिं गच्छमूले गीवाय गहेत्वा मूलकन्दं विय गीवं फालेत्वा मारेत्वा तत्थेव छट्ठेसि । इदमस्स पुब्बकम्मं । तेन वुत्तं —

“यं खो सो, महाराज, सेट्ठि, गहपति, तगरसिखिं पच्चेकबुद्धं पिण्डपातेन पटिपादेसि, तस्स कम्मस्स विपाकेन सत्तक्खत्तुं सुगातिं सगं लोकं उपपज्जि, तस्सेव कम्मस्स विपाकावसेसेन इमिस्सायेव सावत्थिया सत्तक्खत्तुं सेट्ठित्तं कारेसि । यं खो सो, महाराज, सेट्ठि, गहपति, दत्वा पच्छा विप्पटिसारी अहोसि ‘वरमेतं पिण्डपातं

दासा वा कम्मकरा वा भुज्जेय्युन्ति, तस्स कम्मस्स विपाकेन नास्सुळाराय भत्तभोगाय चित्तं नमति,
नास्सुळाराय वत्थभोगाय, नास्सुळाराय यानभोगाय, नास्सुळारानं पच्चन्नं कामगुणानं भोगाय चित्तं नमति । यं खो
सो, महाराज, सेट्ठि, गहपति, भातु च पन एकपुत्तं सापतेय्यस्स कारणा जीविता वोरोपेसि, तस्स कम्मस्स विपाकेन
बहूनि वस्ससतानि बहूनि वस्ससहस्सानि बहूनि वस्ससतसहस्सानि निरये पच्चित्थ, तस्सेव कम्मस्स
विपाकावसेसेन इदं सत्तमं अपुत्तकं सापतेय्यं राजकोसं पवेसेति । तस्स खो पन, महाराज, सेट्ठिस्स गहपतिस्स
पुराणञ्च पुज्जं परिक्खीणं, नवञ्च पुज्जं अनुपचितं । अज्ज पन, महाराज, सेट्ठि, गहपति, महारोरुवे निरये
पच्चती”ति (सं० नि० १.१३१) ।

राजा सत्थु वचनं सुत्वा “अहो, भन्ते, भारियं कम्मं, एत्तके नाम भोगे विज्जमाने नेव अत्तना परिभुज्जि, न तुम्हादिसे
बुद्धे धुरविहारे विहरन्ते पुज्जकम्मं अकासी”ति आह । सत्था “एवमेतं, महाराज, दुम्मेधपुग्गला नाम भोगे लभित्वा निब्बानं
न गवेसन्ति, भोगे निस्साय उप्पन्नतण्हा पनेते दीघरत्तं हनती”ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

३५५: “हनन्ति भोगा दुम्मेधं, नो च पारगवेसिनो ।
भोगतण्हाय दुम्मेधो, हन्ति अज्जेव अत्तन”न्ति ॥

तत्थ नो च पारगवेसिनोति ये पन निब्बानपारगवेसिनो पुग्गला, न ते भोगा हनन्ति । अज्जेव अत्तनन्ति भोगे
निस्साय उप्पन्नाय तण्हाय दुप्पज्जो पुग्गलो परे विय अत्तानमेव हनतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अपुत्तकसेट्ठिवत्थु एकादसमं ।

१२. अङ्कुरवत्थु

तिणदोसानीति इमं धम्मदेसनं सत्था पण्डुकम्बलसिलायं विहरन्तो अङ्कुरं आरब्ध कथेसि । वत्थु “ये ज्ञानप्पसुता
धीरा”ति (ध० प० १८१) गाथाय वित्थारितमेव । वुत्तज्जेतं तत्थ इन्दकं आरब्ध । सो किर अनुरुद्धत्थेरस्स अन्तोगामं
पिण्डाय पविट्ठस्स अत्तनो आभतं कटच्छुमत्तकं भिक्खं दापेसि । तदस्स पुज्जं अङ्कुरेन दसवस्ससहस्सानि द्वादसयोजनिकं
उद्धनपत्तिं कत्वा दिन्नदानतो महप्फलतरं जातं । तस्मा एवमाह । एवं वुत्ते सत्था, “अङ्कुर, दानं नाम विचेय्य दातुं वट्ठति,
एवं तं सुखेत्ते सुवुत्तबीजं विय महप्फलं होति । त्वं पन तथा नाकासि, तेन ते दानं न महप्फलं जात”न्ति इममत्थं विभावेन्तो
—

“विचेय्य दानं दातब्बं, यत्थ दिन्नं महप्फलं ।
विचेय्य दानं सुगतप्पसत्थं,
ये दक्खिण्येय्या इध जीवलोके ।
एतेसु दिन्नानि महप्फलानि,
बीजानि वुत्तानि यथासुखेत्ते”ति ॥ (पे० व० ३२९) —

वत्त्वा उत्तरिम्मि धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभासि —

३५६:“तिणदोसानि खेत्तानि, रागदोसा अयं पजा ।
तस्मा हि वीतरागेसु, दिन्नं होति महप्फलं ॥

३५७:“तिणदोसानि खेत्तानि, दोसदोसा अयं पजा ।
तस्मा हि वीतदोसेसु, दिन्नं होति महप्फलं ॥

३५८:“तिणदोसानि खेत्तानि, मोहदोसा अयं पजा ।
तस्मा हि वीतमोहेसु, दिन्नं होति महप्फलं ॥

३५९:“तिणदोसानि खेत्तानि, इच्छादोसा अयं पजा ।
तस्मा हि विगतिच्छेसु, दिन्नं होति महप्फलं”न्ति ॥

तत्थ तिणदोसानीति सामाकादीनि तिणानि उट्ठहन्तानि पुब्बण्णापरण्णानि खेत्तानि दूसेन्ति, तेन तानि न बहुफलानि होन्ति । एवं सत्तानम्पि अन्तो रागो उप्पज्जन्तो सत्ते दूसेति, तेन तेसु दिन्नं महप्फलं न होति । खीणासवेसु दिन्नं पन महप्फलं होति । तेन वुत्तं —

“तिणदोसानि खेत्तानि, रागदोसा अयं पजा ।
तस्मा हि वीतरागेसु, दिन्नं होति महप्फलं”न्ति ॥ —

सेसगाथासुपि एसेव नयो ।

देसनावसाने अङ्कुरो च इन्दको च सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अङ्कुरवत्थु द्वादसमं ।

तण्हावग्गवण्णना निट्ठिता ।

चतुवीसतिमो वग्गो ।

२५. भिक्खुवग्गो

१. पञ्चभिक्खुवत्थु

चक्खुना संवरोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पञ्च भिक्खू आरब्भ कथेसि ।

तेसु किर एकेको चक्खुद्वारादीसु पञ्चसु द्वारेसु एकेकमेव रक्खि । अथेकदिवसं सन्निपतित्वा “अहं दुरक्खं रक्खामि, अहं दुरक्खं रक्खामी”ति विवदित्वा “सत्थारं पुच्छित्वा इममत्थं जानिस्सामा”ति सत्थारं उपसङ्कमित्वा, “भन्ते, मयं चक्खुद्वारादीनि रक्खन्ता अत्तनो अत्तनो रक्खनद्वारमेव दुरक्खन्ति मज्जाम, को नु खो अम्हेसु दुरक्खं रक्खती”ति पुच्छिंसु ।

सत्था एकं भिक्खुम्पि अनोसादेत्वा, “भिक्खवे, सब्बानि पेतानि दुरक्खानेव, अपि च खो पन तुम्हे न इदनेव पञ्चसु ठानेसु असंवुता, पुब्बेपि असंवुता, असंवुतत्तायेव च पण्डितानं ओवादे अवत्तित्वा जीवितक्खयं पापुणित्था”ति वत्त्वा “कदा, भन्ते”ति तेहि याचितो अतीते तक्कसिलजातकस्स वत्थुं वित्थारेत्वा रक्खसीनं वसेन राजकुले जीवितक्खयं पत्ते पत्ताभिसेकेन महासत्तेन सेतच्छत्तस्स हेट्ठा राजासने निसिन्नेन अत्तनो सिरिसम्पत्तिं ओलोकेत्वा “वीरियं नामेतं सत्तेहि कत्तब्बमेवा”ति उदानवसेन उदानितं —

“कुसलूपदेसे धितिया दळ्हाय च,
अनिवत्तितत्ताभयभीरुताय च ।
न रक्खसीनं वसमागमिम्हसे,
स सोत्थिभावो महता भयेन मे”ति ॥ (जा० १.१.१३२) —

इमं गाथं दस्सेत्वा “तदापि तुम्हेव पञ्च जना तक्कसिलायं रज्जगहणत्थाय निक्खन्तं महासत्तं आवुधहत्था परिवारेत्वा मग्गं गच्छन्ता अन्तरामग्गे रक्खसीहि चक्खुद्वारादिवसेन उपनीतेसु रूपारम्मणादीसु असंवुता पण्डितस्स ओवादे अवत्तित्वा ओलीयन्ता रक्खसीहि खादिता जीवितक्खयं पापुणित्थ । तेसु पन आरम्मणेसु सुसंवुतो पिड्डितो पिड्डितो अनुबन्धन्ति देववणिं यक्खिनिं अनादित्वा सोत्थिना तक्कसिलं गन्त्वा रज्जं पत्तो राजा अहमेवा”ति जातकं समोधानेत्वा, “भिक्खवे, भिक्खुना नाम सब्बानि द्वारानि संवरितब्बानि । एतानि हि संवरन्तो एव सब्बदुक्खा पमुच्चती”ति वत्त्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

३६०. “चक्खुना संवरो साधु, साधु सोतेन संवरो ।
घानेन संवरो साधु, साधु जिह्वाय संवरो ॥

३६१. “कायेन संवरो साधु, साधु वाचाय संवरो ।
मनसा संवरो साधु, साधु सब्बत्थ संवरो ।
सब्बत्थ संवुतो भिक्खु, सब्बदुक्खा पमुच्चती”ति ॥

तत्थ चक्खुनाति यदा हि भिक्खुनो चक्खुद्वारे रूपारम्मणं आपाथमागच्छति, तदा इट्ठारम्मणे अरज्जन्तस्स अनिट्ठारम्मणे अदुस्सन्तस्स असमपेक्खनेन मोहं अनुप्पादेन्तस्स तस्मिं द्वारे संवरो थकनं पिदहनं गुत्ति कता नाम होति । तस्स सो एवरूपो चक्खुना संवरो साधु । एस नयो सोतद्वारादीसुपि । चक्खुद्वारादीसुयेव पन संवरो वा असंवरो वा नुप्पज्जति, परतो पन जवनवीथियं एस लब्धति । तदा हि असंवरो उप्पज्जन्तो अस्सद्वा अक्खन्ति कोसज्जं मुट्ठसच्चं अज्जाणन्ति अकुसलवीथियं अयं पञ्चविधो लब्धति । संवरो उप्पज्जन्तो सद्वा खन्ति वीरियं सति जाणन्ति कुसलवीथियं अयं पञ्चविधो लब्धति ।

कायेन संवरोति एत्थ पन पसादकायोपि चोपनकायोपि लब्धति । उभयम्पि पनेतं कायद्वारमेव । तत्थ पसादद्वारे संवरासंवरो कथितोव । चोपनद्वारेपि तंवत्थुका पाणातिपातअदिन्नादानकामेसुमिच्छाचारा । तेहि पन सद्धिं अकुसलवीथियं उप्पज्जन्तेहि तं द्वारं असंवुतं होति, कुसलवीथियं उप्पज्जन्तेहि पाणातिपातावेरमणिआदीहि संवुतं । साधु वाचायाति एत्थापि चोपनवाचापि वाचा । ताय सद्धिं उप्पज्जन्तेहि मुसावादादीहि तं द्वारं असंवुतं होति, मुसावादावेरमणिआदीहि संवुतं । मनसा संवरोति एत्थापि जवनमनतो अज्जेन मनेन सद्धिं अभिज्झादयो नत्थि । मनोद्वारे पन जवनक्खणे

उप्पज्जमानेहि अभिज्झादीहि तं द्वारं असंवृतं होति, अनभिज्झादीहि संवृतं होति । साधु सब्बत्थाति तेसु चक्खुद्वारादीसु सब्बेसुपि संवरो साधु । एत्तावता हि अट्ठ संवरद्वारानि अट्ठ च असंवरद्वारानि कथितानि । तेसु अट्ठसु असंवरद्वारेसु ठितो भिक्खु सकलवट्टमूलकदुक्खतो न मुच्चति, संवरद्वारेसु पन ठितो सब्बस्मापि वट्टमूलकदुक्खा मुच्चति । तेन वुत्तं — “सब्बत्थ संवृतो भिक्खु, सब्बदुक्खा पमुच्चती”ति ।

देसनावसाने ते पञ्च भिक्खू सोतापत्तिफले पतिट्ठहिंसु, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

पञ्चभिक्खुवत्थु पठमं ।

२. हंसघातकभिक्खुवत्थु

हत्थसंयतोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं हंसघातकं भिक्खुं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थिवासिनो किर द्वे सहायका भिक्खूसु पब्बजित्वा लद्धूपसम्पदा येभ्य्येन एकतो विचरन्ति । ते एकदिवसं अचिरवतिं गन्त्वा न्हत्वा आतपे तप्पमाना सारणीयकथं कथेन्ता अट्ठंसु । तस्मिं खणे द्वे हंसा आकासेन गच्छन्ति । अथेको दहरभिक्खु सक्खरं गहेत्वा “एकस्स हंसपोतकस्स अक्खिं पहरिस्सामी”ति आह, इतरो “न सक्खिस्सामी”ति आह । तिट्ठतु इमस्मिं पस्से अक्खि, परपस्से अक्खिं पहरिस्सामीति । इदम्पि न सक्खिस्ससियेवाति । “तेन हि उपधारेही”ति दुतियं सक्खरं गहेत्वा हंसस्स पच्छाभागे खिपि, हंसो सक्खरसद्वं सुत्वा निवत्तित्वा ओलोकेसि । अथ नं इतरं वट्टसक्खरं गहेत्वा परपस्से अक्खिम्हि पहरित्वा ओरिमक्खिना निकखामेसि । हंसो विरवन्तो परिवत्तित्वा तेसं पादमूलेयेव पति । तत्थ तत्थ ठिता भिक्खू दिस्वा, “आवुसो, बुद्धसासने पब्बजित्वा अननुच्छविकं वो कतं पाणातिपातं करोन्तेही”ति वत्वा ते आदाय गन्त्वा तथागतस्स दस्सेसुं ।

सत्था “सच्चं किर तथा भिक्खु पाणातिपातो कतो”ति पुच्छित्वा “सच्चं, भन्ते”ति वुत्ते “भिक्खु कस्मा एवरूपे निव्यानिकसासने पब्बजित्वा एवमकासि, पोराणकपण्डिता अनुप्पन्ने बुद्धे अगारमज्झे वसमाना अप्पमत्तकेसुपि ठानेसु कुक्कुच्चं करिंसु, त्वं पन एवरूपे बुद्धसासने पब्बजित्वा कुक्कुच्चमत्तम्पि न अकासी”ति वत्वा तेहि याचितो अतीतं आहरि ।

अतीते कुरुरट्ठे इन्दपत्तनगरे धनञ्जये रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो तस्स अगमहेसिया कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गहेत्वा अनुपुब्बेन विज्जुतं पत्तो तक्कसिलायं सिप्पानि उगगहेत्वा पितरा उपरज्जे पतिट्ठापितो अपरभागे पितु अच्चयेन रज्जं पत्वा दस राजधम्मे अकोपेन्तो कुरुधम्मे वत्तित्थ । कुरुधम्मो नाम पञ्चसीलानि, तानि बोधिसत्तो परिसुद्धानि कत्वा रक्खि । यथा च बोधिसत्तो, एवमस्स माता अगमहेसी कनिट्ठभाता उपराजा पुरोहितो ब्राह्मणो रज्जुगाहको अमच्चो सारथि सेट्ठि दोणमापको महामत्तो दोवारिको नगरसोभिनी वण्णदासीति एवमेतेसु एकादससु जनेसु कुरुधम्मं रक्खन्तेसु कलिङ्गरट्ठे दन्तपुरनगरे कलिङ्गे रज्जं कारेन्ते तस्मिं रट्ठे देवो न वस्सि । महासत्तस्स पन अज्जनसन्निभो नाम मङ्गलहत्थी महापुज्जो होति । रट्ठवासिनो “तस्मिं आनीते देवो वस्सिस्सती”ति सज्जाय रज्जो आरोचयिंसु । राजा तस्स हत्थिस्स आनयनत्थाय ब्राह्मणे पहिणि । ते गन्त्वा महासत्तं हत्थिं याचिंसु । सत्था तेसं याचनकारणं दस्सेतुं आह —

“तव सद्धञ्च सीलञ्च, विदित्वान जनाधिप ।

वण्णं अज्जनवण्णेन, कलिङ्गस्मिं निमिहसे”ति ॥ (जा० १.३.७६) —

इमं तिकनिपाते जातकं कथेसि । हत्थिम्हि पन आनीतेपि देवे अवस्सन्ते “सो राजा कुरुधम्मं रक्खति, तेनस्स रट्ठे देवो वस्सती”ति सज्जाय “यं सो कुरुधम्मं रक्खति, तं सुवण्णपट्टे लिखित्वा आनेथा”ति पुन कालिङ्गो ब्राह्मणे च अमच्चे च पेसेसि । तेसु गन्त्वा याचन्तेसु राजानं आदिं कत्वा सब्बेपि ते अत्तनो अत्तनो सीलेसु किञ्चि कुक्कुच्चमत्तं कत्वा “अपरिसुद्धं नो सील”न्ति पटिक्खित्वापि “न एत्तावता सीलभेदो होती”ति तेहि पुनप्पुनं याचिता अत्तनो अत्तनो सीलानि कथयिंसु । कालिङ्गो सुवण्णपट्टे लिखापेत्वा आभतं कुरुधम्मं दिस्वाव समादाय साधुकं पूरेसि । तस्स रट्ठे देवो पावस्सि, रट्ठं खेमं सुभिक्षं अहोसि । सत्था इमं अतीतं आहरित्वा —

“गणिका उप्पलवण्णा, पुण्णो दोवारिको तदा ।
रज्जुगाहो च कच्चानो, दोणमापको च कोलितो ॥

“सारिपुत्तो तदा सेट्ठी, अनुरुद्धो च सारथी ।
ब्राह्मणो कस्सपो थेरो, उपराजानन्दपण्डितो ॥

“महेसी राहुलमाता, मायादेवी जनेत्तिका ।
कुरुराजा बोधिसत्तो, एवं धारेथ जातक”न्ति ॥ —

जातकं समोधानेत्वा “भिक्षु एवं पुब्बेपि पण्डिता अप्पमत्तकेपि कुक्कुच्चे उप्पन्ने अत्तनो सीलभेदे आसङ्कं करिंसु, त्वं पन मादिसस्स बुद्धस्स सासने पब्बजित्वा पाणातिपातं करोन्तो अतिभारियं कम्ममकासि, भिक्षुना नाम हत्थेहि पादेहि वाचाय च संयतेन भवितब्ब”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

३६२. “हत्थसंयतो पादसंयतो,
वाचासंयतो संयतुत्तमो ।
अज्झत्तरतो समाहितो,
एको सन्तुसितो तमाहु भिक्षु”न्ति ॥

तत्थ **हत्थसंयतो**ति हत्थकीळापनादीनं वा हत्थेन परेसं पहरणादीनं वा अभावेन हत्थसंयतो । **दुतियपदेपि** एसेव नयो । वाचाय पन मुसावादादीनं अकरणतो वाचाय संयतो । **संयतुत्तमो**ति संयतत्तभावो, कायचलनसीसुखिपनभमुकविकारादीनं अकारकोति अत्थो । **अज्झत्तरतो**ति गोचरज्झत्तसङ्घाताय कम्मट्ठानभावनाय रतो । **समाहितो**ति सुट्ठु ठपितो । **एको सन्तुसितो**ति एकविहारी हुत्वा सुट्ठु तुसितो विपस्सनाचारतो पट्ठाय अत्तनो अधिगमेन तुट्ठमानसो । पुथुज्जनकल्याणकज्झि आदिं कत्वा सब्बेपि सेखा अत्तनो अधिगमेन सन्तुस्सन्तीति सन्तुसिता, अरहा पन एकन्तसन्तुसितोव । तं सन्थायेतं वुत्तं ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

हंसघातकभिक्षुवत्थु दुतियं ।

३. कोकालिकवत्थु

यो मुखसंयतोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो कोकालिकं आरब्ध कथेसि । वत्थु “अथ खो कोकालिको भिक्खु येन भगवा तेनुपसङ्गमी”ति सुत्ते (सं० नि० १.१८१; सु० नि० कोकालिकसुत्त; अ० नि० १०.८९) आगतमेव । अत्थोपिस्स अट्ठकथाय वुत्तनयेनेव वेदितब्बो ।

कोकालिके पन पदुमनिरये उप्पन्ने धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “अहो कोकालिको भिक्खु अत्तनो मुखं निस्साय विनासं पत्तो, द्वे अगगसावके अक्कोसन्तस्सेव हिस्स पथवी विवरं अदासी”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, इदनेव, पुब्बेपि कोकालिको भिक्खु अत्तनो मुखमेव निस्साय नट्ठो”ति वत्त्वा तमत्थं सोतुकामेहि भिक्खूहि याचितो तस्स पकासनत्थं अतीतं आहरि ।

अतीते हिमवन्तपदेसे एकस्मिं सरे कच्छपो वसति । द्वे हंसपोतका गोचराय चरन्ता तेन सद्धिं विस्सासं कत्वा दळ्हविस्सासिका हुत्वा एकदिवसं कच्छपं पुच्छिंसु — “सम्म, अम्हाकं हिमवन्ते चित्तकूटपब्बततले कञ्चनगुहाय वसनट्ठानं, रमणियो पदेसो, गच्छिस्ससि अम्हेहि सद्धि”न्ति । “सम्म, अहं कथं गमिस्सामी”ति? “मयं तं नेस्साम, सचे मुखं रक्खितुं सक्खिस्ससी”ति । “रक्खिस्सामि, सम्मा गहेत्वा मं गच्छथा”ति । ते “साधू”ति वत्त्वा एकं दण्डकं कच्छपेन डंसापेत्वा सयं तस्स उभो कोटियो डंसित्वा आकासं पक्खन्दिंसु । तं तथा हंसेहि नीयमानं गामदारका दिस्वा “द्वे हंसा कच्छपं दण्डेन हरन्ती”ति आहंसु । कच्छपो “यदि मं सहायका नेन्ति, तुम्हाकं एत्थ किं होति दुट्ठचेटका”ति वत्तुकामो हंसानं सीधवेगताय बाराणसिनगरे राजनिवेसनस्स उपरिभागं सम्पत्तकाले दट्ठट्ठानतो दण्डकं विस्सज्जेत्वा आकासङ्गणे पतित्वा द्वेधा भिज्जि । सत्था इमं अतीतं आहरित्वा —

“अवधी वत अत्तानं, कच्छपो ब्याहरं गिरं ।
सुगगहीतस्मिं कट्ठस्मिं, वाचाय सकियावधी ॥

“एतम्पि दिस्वा नरवीरियसेट्ठ,
वाचं पमुज्जे कुसलं नातिवेलं ।
पस्ससि बहुभाणेन, कच्छपं ब्यसनं गत”न्ति ॥ (जा० १.२.१२९-१३०) ।

इमं दुकनिपाते बहुभाणिजातकं वित्थारेत्वा, “भिक्खवे, भिक्खुना नाम मुखसंयतेन समचारिना अनुद्धतेन निब्बुतचित्तेन भवितब्ब”न्ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

३६३. “यो मुखसंयतो भिक्खु, मन्तभाणी अनुद्धतो ।
अत्थं धम्मज्ज दीपेति, मधुरं तस्स भासित”न्ति ॥

तत्थ मुखसंयतोति दासचण्डालादयोपि “त्वं दुज्जातो, त्वं दुस्सीलो”ति आदीनं अवचनताय मुखेन संयतो । मन्तभाणीति मन्ता वुच्चति पज्जा, ताय भणनसीलो । अनुद्धतोति निब्बुतचित्तो । अत्थं धम्मज्ज दीपेतीति भासितत्थज्जेव देसनाधम्मज्ज कथेति । मधुरन्ति एवरूपस्स भिक्खुनो भासितं मधुरं नाम । यो पन अत्थमेव सम्पादेति, न पाळिं, पाळियेव सम्पादेति, न अत्थं, उभयं वा पन न सम्पादेति, तस्स भासितं मधुरं नाम न होतीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

कोकालिकवत्थु ततियं ।

४. धम्मारामत्थेरवत्थु

धम्मारामोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो धम्मारामत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सत्थारा किर “इतो मे चतुमासच्चयेन परिनिब्बानं भविस्सती”ति आरोचिते अनेकसहस्सा भिक्खू सत्थारं परिवारेत्वा विचरिंसु । तत्थ पुथुज्जना भिक्खू अस्सूनि सन्धारेतुं नासक्खिंसु, खीणासवानं धम्मसंवेगो उप्पज्जि । सब्बेपि “किं नु खो करिस्सामा”ति वग्गबन्धनेन विचरन्ति । एको पन धम्मारामो नाम भिक्खु भिक्खूनं सन्तिकं न उपसङ्कमति । भिक्खूहि “किं, आवुसो”ति वुच्चमानो पटिवचनम्पि अदत्वा “सत्था किर चतुमासच्चयेन परिनिब्बायिस्सति, अहञ्चम्हि अवीतरागो, सत्थरि धरमानेयेव वायमित्वा अरहत्तं पापुणिस्सामी”ति एककोव विहरन्तो सत्थारा देसितं धम्मं आवज्जेति चिन्तेति अनुस्सरति । भिक्खू तथागतस्स आरोचेसुं — “भन्ते, धम्मारामस्स तुम्हेसु सिनेहमत्तम्पि नत्थि, ‘सत्था किर परिनिब्बायिस्सति, किं नु खो करिस्सामा’ति अम्हेहि सद्धिं सम्मन्तनमत्तम्पि न करोती”ति । सत्था तं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर त्वं एवं करोसी”ति पुच्छि । “सच्चं, भन्ते”ति । “किं कारणा”ति? तुम्हे किर चतुमासच्चयेन परिनिब्बायिस्सथ, अहञ्चम्हि अवीतरागो, तुम्हेसु धरन्तेसुयेव वायमित्वा अरहत्तं पापुणिस्सामीति तुम्हेहि देसितं धम्मं आवज्जामि चिन्तेमि अनुस्सरामीति ।

सत्था “साधु साधू”ति तस्स साधुकारं दत्वा, “भिक्खवे, अज्जेनापि मयि सिनेहवन्तेन भिक्खुना नाम धम्मारामसदिसेनेव भवितब्बं । न हि मय्हं मालागन्धादीहि पूजं करोन्ता मम पूजं करोन्ति नाम, धम्मानुधम्मं पटिपज्जन्तायेव पन मं पूजेन्ति नामा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३६४: “धम्मारामो धम्मरतो, धम्मं अनुविचिन्तयं ।

धम्मं अनुस्सरं भिक्खु, सद्धम्मा न परिहायती”ति ॥

तत्थ निवासनट्टेन समथविपस्सनाधम्मो आरामो अस्साति **धम्मारामो** । तस्मिंयेव धम्मे रतोति **धम्मरतो** । तस्सेव धम्मस्स पुनप्पुनं विचिन्तनताय **धम्मं अनुविचिन्तयं**, तं धम्मं आवज्जेन्तो मनसिकरोन्तोति अत्थो । **अनुस्सरन्ति** तमेव धम्मं अनुस्सरन्तो । **सद्धम्मा**ति एवरूपो भिक्खु सत्ततिसंभेदा बोधिपक्खियधम्मा नवविधलोक्तरधम्मा च न परिहायतीति अत्थो ।

देसनावसाने सो भिक्खु अरहत्ते पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

धम्मारामत्थेरवत्थु चतुत्थं ।

५. विपक्खसेवकभिक्खुवत्थु

सलाभन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो अज्जतरं विपक्खसेवकं भिक्खुं आरब्ध कथेसि ।

तस्स किरको देवदत्तपक्खिको भिक्खु सहायो अहोसि । सो तं भिक्खूहि सद्धिं पिण्डाय चरित्वा कतभत्तकिच्चं

आगच्छन्तं दिस्वा “कुहिं गतोसी”ति पुच्छि । “असुकट्टानं नाम पिण्डाय चरितु”न्ति । “लद्धो ते पिण्डपातो”ति ? “आम, लद्धो”ति । “इथ अम्हाकं महालाभसक्कारो, कतिपाहं इधेव होही”ति । सो तस्स वचनेन कतिपाहं तत्थ वसित्वा सकट्टानमेव अगमासि । अथ नं भिक्खू “अयं, भन्ते, देवदत्तस्स उप्पन्नलाभसक्कारं परिभुज्जति, देवदत्तस्स पक्खिको एसो”ति तथागतस्स आरोचेसुं । सत्था तं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर त्वं एवमकासी”ति पुच्छि । “आम, भन्ते, अहं तत्थ एकं दहरं निस्साय कतिपाहं वसिं, न च पन देवदत्तस्स लद्धिं रोचेमी”ति । अथ नं भगवा “किञ्चापि त्वं लद्धिं न रोचेसि, दिट्ठदिट्ठकानंयेव पन लद्धिं रोचेन्तो विय विचरसि । न त्वं इदानेव एवं करोसि, पुब्बेपि एवरूपोयेवा”ति वत्वा “इदानि ताव, भन्ते, अम्हेहि सामं दिट्ठो, पुब्बे पनेस केसं लद्धिं रोचेन्तो विय विचरि, आचिक्खथ नो”ति भिक्खूहि याचितो अतीतं आहरित्वा —

“पुराणचोरान वचो निसम्म,
महिळामुखो पोथयमन्वचारी ।
सुसज्जतानज्झि वचो निसम्म,
गजुत्तमो सब्बगुणेषु अट्ठा”ति ॥ (जा० १.१.२६) —

इमं **महिळामुखजातकं** वित्तारेत्वा, “भिक्खवे, भिक्खुना नाम सकलाभेनेव सन्तुट्ठेन भवितब्बं, परलाभं पत्थेतुं न वट्ठति । परलाभं पत्थेन्तस्स हि ज्ञानविपस्सनामग्गफलेसु एकधम्मोपि नुप्पज्जति, सकलाभसन्तुट्ठस्सेव पन ज्ञानादीनि उप्पज्जन्ती”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

३६५: “सलाभं नातिमज्जेय्य, नाज्जेसं पिहयं चरे ।
अज्जेसं पिहयं भिक्खु, समाधिं नाधिगच्छति ॥

३६६: “अप्पलाभोपि चे भिक्खु, सलाभं नातिमज्जति ।
तं वे देवा पसंसन्ति, सुद्धाजीविं अतन्दित”न्ति ॥

तत्थ **सलाभन्ति** अत्तनो उप्पज्जनकलाभं । सपदानचारज्झि परिवज्जेत्वा अनेसनाय जीविकं कप्पेन्तो सलाभं अतिमज्जति हीळेति जिगुच्छति नाम । तस्मा एवं अकरणेन सलाभं नातिमज्जेय्य । **अज्जेसं पिहयन्ति** अज्जेसं लाभं पत्थेन्तो न चरेय्याति अत्थो । **समाधिं नाधिगच्छतीति** अज्जेसज्झि लाभं पिहयन्तो तेसं चीवरादिकरणे उस्सुक्कं आपन्नो भिक्खु अप्पनासमाधिं वा उपचारसमाधिं वा नाधिगच्छति । **सलाभं नातिमज्जतीति** अप्पलाभोपि समानो उच्चनीचकुले पटिपाटिया सपदानं चरन्तो भिक्खु सलाभं नातिमज्जति नाम । **तं वेति** तं एवरूपं भिक्खुं सारजीवितताय सुद्धाजीविं जङ्घबलं निस्साय जीवितकप्पनेन अकुसीतताय अतन्दितं देवा पसंसन्ति थोमेन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

विपक्खसेवकभिक्खुवत्थु पज्चमं ।

६. पज्चग्गदायकब्राह्मणवत्थु

सब्बसोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पज्चग्गदायकं नाम ब्राह्मणं आरब्ध कथेसि ।

सो किर सस्से खेत्ते ठितकालेयेव खेत्तगं नाम देति, खलकाले खलगं नाम देति, खलभण्डकाले खलभण्डगं नाम देति, उक्खलिककाले कुम्भगं नाम देति, पातियं वड्ढितकाले पातगं नाम देतीति इमानि पञ्च अग्गदानानि देति, सम्पत्तस्स अदत्त्वा नाम न भुज्जति । तेनस्स **पञ्चग्गदायको**त्वेव नामं अहोसि । सत्था तस्स च ब्राह्मणिया चस्स तिण्णं फलानं उपनिस्सयं दिस्वा ब्राह्मणस्स भोजनवेलायं गन्त्वा द्वारे अट्ठासि । सोपि द्वारपमुखे अन्तोगेहाभिमुखो निसीदित्वा भुज्जति, सत्थारं द्वारे ठितं न पस्सति । ब्राह्मणी पन तं परिविसमाना सत्थारं दिस्वा चिन्तेसि — “अयं ब्राह्मणो पञ्चसु ठानेसु अग्गं दत्त्वा भुज्जति, इदानीं च समणो गोतमो आगन्त्वा द्वारे ठितो । सचे ब्राह्मणो एतं दिस्वा अत्तनो भत्तं हरित्वा दस्सति, पुनपाहं पचितुं न सक्खिस्सामी”ति । सा “एवं अयं समणं गोतमं न पस्सिस्सती”ति सत्थु पिट्ठिं दत्त्वा तस्स पच्छतो तं पटिच्छादेन्ती ओनमित्त्वा पुण्णचन्दं पाणिना पटिच्छादेन्ती विय अट्ठासि । तथा ठिता एव च पन “गतो नु खो नो”ति सत्थारं अट्ठक्खिकेन ओलोकेसि । सत्था तत्थेव अट्ठासि । ब्राह्मणस्स पन सवनभयेन “अतिच्छथा”ति न वदेति, ओसक्खित्वा पन सणिकमेव “अतिच्छथा”ति आह । सत्था “न गमिस्सामी”ति सीसं चालेसि । लोकगरुना बुद्धेन “न गमिस्सामी”ति सीसे चालिते सा सन्धारेतुं असक्कोन्ती महाहसितं हसि । तस्मिं खणे सत्था गेहाभिमुखं ओभासं मुज्जि । ब्राह्मणोपि पिट्ठिं दत्त्वा निसिन्नोयेव ब्राह्मणिया हसितसदं सुत्वा छब्बण्णानञ्च रस्मीनं ओभासं ओलोकेत्वा सत्थारं अदस । बुद्धा हि नाम गामे वा अरज्जे वा हेतुसम्पन्नानं अत्तानं अदस्सेत्वा न पक्कमन्ति । ब्राह्मणोपि सत्थारं दिस्वा, “भोति नासितोमिहि तया, राजपुत्तं आगन्त्वा द्वारे ठितं मय्हं अनाचिक्खन्तिया भारियं ते कम्मं कत”न्ति वत्त्वा अट्ठभुत्तं भोजनपातिं आदाय सत्थु सन्निकं गन्त्वा, “भो गोतम, अहं पञ्चसु ठानेसु अग्गं दत्त्वाव भुज्जामि, इतो च मे मज्झे भिन्दित्वा एकोव भत्तकोट्टासो भुत्तो, एको कोट्टासो अवसिट्ठो, पटिग्गणिहस्ससि मे इदं भत्त”न्ति । सत्था “न मे तव उच्छिट्ठभत्तेन अत्थो”ति अवत्त्वा, “ब्राह्मण, अग्गमि मय्हमेव अनुच्छविकं, मज्झे भिन्दित्वा अट्ठभुत्तभत्तमि, चरिमकभत्तपिण्डोपि मय्हमेव अनुच्छविको । मयज्झि, ब्राह्मण, परदत्तूपजीविपेतसदिसा”ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

“यदग्गतो मज्झतो सेसतो वा,
पिण्डं लभेथ परदत्तूपजीवी ।
नालं थुतुं नोपि निपच्चवादी,
तं वापि धीरा मुनि वेदयन्ती”ति ॥ (सु० नि० २१९) ।

ब्राह्मणो तं सुत्त्वाव पसन्नचित्तो हुत्वा “अहो अच्छरियं, दीपसामिको नाम राजपुत्तो ‘न मे तव उच्छिट्ठभत्तेन अत्थो’ति अवत्त्वा एवं वक्खती”ति द्वारे ठितकोव सत्थारं पञ्चं पुच्छि — “भो गोतम, तुम्हे अत्तनो सावके भिक्खूति वदथ, कित्तावता भिक्खु नाम होती”ति । सत्था “कथंरूपा नु खो इमस्स धम्मदेसना सप्पाया”ति उपधारेन्तो “इमे द्वेपि जना कस्सपबुद्धकाले ‘नामरूप’न्ति वदन्तानं कथं सुणिसु, नामरूपं अविस्सज्जित्वाव नेसं धम्मं देसेतुं वट्ठती”ति, “ब्राह्मण, नामे च रूपे च अरज्जन्तो असज्जन्तो असोचन्तो भिक्खु नाम होती”ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

३६७: “सब्बसो नामरूपस्मिं, यस्स नत्थि ममायितं ।
असता च न सोचति, स वे भिक्खूति वुच्चती”ति ॥

तत्थ **सब्बसो**ति सब्बस्मिम्पि वेदनादीनं चतुन्नं, रूपक्खन्धस्स चाति पञ्चन्नं खन्धानं वसेन पवत्ते नामरूपे । **ममायितन्ति** यस्स अहन्ति वा ममन्ति वा गाहो नत्थि । **असता च न सोचतीति** तस्मिञ्च नामरूपे खयवयं पत्ते “मम रूपं खीणं...पे०... मम विज्जाणं खीण”न्ति न सोचति न विहज्जति, “खयवयधम्मं मे खीण”न्ति पस्सति । **स** वेति सो एवरूपो

विज्जमानेपि नामरूपे ममायितरहितोपि असतापि तेन असोचन्तो भिक्खूति वुच्चतीति अत्थो ।

देसनावसाने उभोपि जयम्पतिका अनागामिफले पतिट्ठहिंसु, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

पञ्चगदायकब्राह्मणवत्थु छट्ठं ।

७. सम्बहुलभिक्खुवत्थु

मेत्ताविहारीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सम्बहुले भिक्खू आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि समये आयस्मन्ते महाकच्चाने अवन्तिजनपदे कुररघरं निस्साय पवत्तपब्बते विहरन्ते सोणो नाम कोटिकण्णो उपासको थेरस्स धम्मकथाय पसीदित्वा थेरस्स सन्तिके पब्बजितुकामो थेरेन “दुक्करं खो, सोण, यावजीवं एकभत्तं एकसेय्यं ब्रह्मचरिय”न्ति वत्त्वा द्वे वारे पटिक्खित्तोपि पब्बज्जाय अतिविय उस्साहजातो ततियवारे थेरं याचित्वा पब्बजित्वा अप्पभिक्खुक्त्ता दक्खिणापथे तिण्णं वस्सानं अच्चयेन लद्धूपसम्पदो सत्थारं सम्मुखा दट्ठुकामो हुत्वा उपज्झाय आपुच्छित्वा तेन दिन्नं सासनं गहेत्वा अनुपुब्बेन जेतवनं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा कतपटिसत्थारो सत्थारा एकगन्धकुटियंयेव अनुज्जातसेनासनो बहुदेव रत्तिं अज्झोकासे वीथिनामेत्वा रत्तिभागे गन्धकुटिं पविसित्वा अत्तनो पत्तसेनासने तं रत्तिभागं वीथिनामेत्वा पच्चूससमये सत्थारा अज्झिट्ठो सोळस अट्ठकवगिकानि (सु० नि० ७७२ आदयो) सब्बानेव सरभज्जेन अभणि । अथस्स भगवा सरभज्जपरियोसाने अब्भानुमोदेन्तो — “साधु साधु, भिक्खू”ति साधुकारं अदासि । सत्थारा दिन्नसाधुकारं सुत्वा भूमट्ठकदेवा नागा सुपण्णाति एवं याव ब्रह्मलोका एकसाधुकारमेव अहोसि ।

तस्मिं खणे जेतवनतो वीसयोजनसतमत्थके कुररघरनगरे थेरस्स मातु महाउपासिकाय गेहे अधिवत्था देवतापि महन्तेन सद्देन साधुकारमदासि । अथ नं उपासिका आह — “को एस साधुकारं देती”ति? अहं, भगिनीति । कोसि त्वन्ति? तव गेहे अधिवत्था, देवताति । त्वं इतो पुब्बे मय्हं साधुकारं अदत्त्वा अज्ज कस्मा देसीति? नाहं तुय्हं साधुकारं दम्मीति । अथ कस्स ते साधुकारो दिन्नोति? तव पुत्तस्स कोटिकण्णस्स सोणत्थेरस्साति । किं मे पुत्तेन कतन्ति? पुत्तो ते अज्ज सत्थारा सद्धिं एकगन्धकुटियं वसित्वा धम्मं देसेसि, सत्था तव पुत्तस्स धम्मं सुत्वा पसन्नो साधुकारमदासि । तेनस्स मयापि साधुकारो दिन्नो । सम्मासम्बुद्धस्स हि साधुकारं सम्पटिच्छित्वा भूमट्ठकदेवे आदिं कत्वा याव ब्रह्मलोका एकसाधुकारमेव जातन्ति । किं पन, सामि, मम पुत्तेन सत्थु धम्मो कथितो, सत्थारा मम पुत्तस्स कथितोति? तव पुत्तेन सत्थु कथितोति । एवं देवताय कथेन्तियाव उपासिकाय पञ्चवण्णा पीति उप्पज्जित्वा सकलसरीरं फरि ।

अथस्सा एतदहोसि — “सचे मे पुत्तो सत्थारा सद्धिं एकगन्धकुटियं वसित्वा सत्थु धम्मं कथेतुं सक्खि, मय्हम्पि कथेतुं सक्खिस्सतियेव । पुत्तस्स आगतकाले धम्मस्सवनं कारेत्वा धम्मकथं सुणिस्सामी”ति । सोणत्थेरोपि खो सत्थारा साधुकारे दिन्ने “अयं मे उपज्झायेन दिन्नसासनं आरोचेतुं कालो”ति भगवन्तं पच्चन्तिमेसु जनपदेसु विनयधरपञ्चमेन गणेन उपसम्पदं आदिं कत्वा (महाव० २५९) पञ्च वरे याचित्वा कतिपाहं सत्थु सन्तिकेयेव वसित्वा “उपज्झायं पस्सिस्सामी”ति सत्थारं आपुच्छित्वा जेतवना निक्खमित्वा अनुपुब्बेन उपज्झायस्स सन्तिकं अगमासि ।

थेरो पुनदिवसे तं आदाय पिण्डाय चरन्तो मातु उपासिकाय गेहद्वारं अगमासि । सापि पुत्तं दिस्वा तुट्ठमानसा वन्दित्वा सक्कच्चं परिवसित्वा पुच्छि — “सच्चं किर त्वं, तात, सत्थारा सद्धिं एकगन्धकुटियं वसित्वा सत्थु धम्मकथं कथेसी”ति । “उपासिके, तुय्हं केन इदं कथित”न्ति? “तात, इमस्मिं गेहे अधिवत्था देवता महन्तेन सद्देन साधुकारं दत्त्वा

मया ‘को एसो’ति वुत्ते ‘अहं’न्ति वत्वा एवञ्च एवञ्च कथेसि । तं सुत्वा मय्हं एतदहोसि — ‘सचे मे पुत्तो सत्थु धम्मकथं कथेसि, मय्हम्पि कथेतुं सक्खिस्सती’ति । अथ नं आह — ‘तात, यतो तया सत्थु सम्मुखा धम्मो कथितो, मय्हम्पि कथेतुं सक्खिस्ससि एव । असुकदिवसे नाम धम्मस्सवनं कारेत्वा तव धम्मं सुणिस्सामि, ताता’”ति । सो अधिवासेसि । उपासिका भिक्खुसङ्घस्स दानं दत्वा पूजं कत्वा “पुत्तस्स मे धम्मकथं सुणिस्सामी”ति एकमेव दासिं गेहरक्खिकं ठपेत्वा सब्बं परिजनं आदाय अन्तो नगरे धम्मस्सवनत्थाय कारिते मण्डपे अलङ्कृतधम्मासनं अभिरुह्य धम्मं देसेन्तस्स पुत्तस्स धम्मकथं सोतुं अगमासि ।

तस्मिं पन काले नवसता चोरा तस्सा उपासिकाय गेहे ओतारं ओलोकेन्ता विचरन्ति । तस्सा पन गेहं सत्तहि पाकारेहि परिक्खित्तं सत्तद्वारकोट्टकयुत्तं, तत्थ तेसु तेसु ठानेसु चण्डसुनखे बन्धित्वा ठपयिंसु । अन्तोगेहे छदनस्स उदकपातद्वाने पन परिखं खणित्वा तिपुना पूरयिंसु । तं दिवा आतपेन विलीनं पक्कुथितं विय तिट्ठति, रत्तिं कठिनं कक्खळं हुत्वा तिट्ठति । तस्सानन्तरा महन्तानि अयसङ्घाटकानि निरन्तरं भूमियं ओदहिंसु । इति इमञ्चारक्खं उपासिकाय च अन्तोगेहे ठितभावं पटिच्च ते चोरा ओकासं अलभन्ता तं दिवसं तस्सा गतभावं जत्वा उमङ्गं भिन्दित्वा तिपुपरिखाय च अयसङ्घाटकानञ्च हेट्ठाभागेनेव गेहं पविसित्वा चोरजेट्ठकं तस्सा सन्तिकं पहिणिंसु “सचे सा अम्हाकं इध पविट्ठभावं सुत्वा निवत्तित्वा गेहाभिमुखी आगच्छति, असिना नं पहरित्वा मारेथा”ति । सो गन्त्वा तस्सा सन्तिके अट्ठासि ।

चोरापि अन्तोगेहे दीपं जालेत्वा कहापणगब्भद्वारं विवरिंसु । सा दासी चोरे दिस्वा उपासिकाय सन्तिकं गन्त्वा, “अय्ये, बहू चोरा गेहं पविसित्वा कहापणगब्भद्वारं विवरिंसू”ति आरोचेसि । “चोरा अत्तना दिट्ठकहापणे हरन्तु, अहं मम पुत्तस्स धम्मकथं सुणामि, मा मे धम्मस्स अन्तरायं करि, गेहं गच्छा”ति तं पहिणि । चोरापि कहापणगब्भं तुच्छं कत्वा रजतगब्भं विवरिंसु । सा पुनपि गन्त्वा तमत्थं आरोचेसि । उपासिकापि “चोरा अत्तना इच्छितं हरन्तु, मा मे अन्तरायं करी”ति पुन तं पहिणि । चोरा रजतगब्भम्पि तुच्छं कत्वा सुवण्णगब्भं विवरिंसु । सा पुनपि गन्त्वा उपासिकाय तमत्थं आरोचेसि । अथ नं उपासिका आमन्तेत्वा, “भोति जे त्वं अनेकवारं मम सन्तिकं आगता, ‘चोरा यथारुचितं हरन्तु, अहं मम पुत्तस्स धम्मकथं सुणामि, मा मे अन्तरायं करी’ति मया वुत्तापि मम कथं अनादियित्वा पुनप्पुनं आगच्छसियेव । सचे इदानि त्वं आगच्छिस्ससि, जानिस्सामि ते कत्तब्बं, गेहमेव गच्छा”ति पहिणि ।

चोरजेट्ठको तस्सा कथं सुत्वा “एवरूपाय इत्थिया सन्तिकं हरन्तानं असनि पतित्वा मत्थकं भिन्देय्या”ति चोरानं सन्तिकं गन्त्वा “सीधं उपासिकाय सन्तिकं पटिपाकतिकं करोथा”ति आह । ते कहापणेहि कहापणगब्भं, रजतसुवण्णेहि रजतसुवण्णगब्भे पुन पूरयिंसु । धम्मता किरिेसा, यं धम्मो धम्मचारिनं रक्खति । तेनेवाह —

“धम्मो हवे रक्खति धम्मचारिं,
धम्मो सुचिण्णो सुखमावहाति ।
एसानिसंसो धम्मे सुचिण्णे,
न दुग्गतिं गच्छति धम्मचारी”ति ॥ (थेरगा० ३०३; जा० १.१०.१०२) ।

चोरापि गन्त्वा धम्मस्सवनद्वाने अट्ठंसु । थेरोपि धम्मं कथेत्वा विभाताय रत्तिया आसना ओतरि । तस्मिं खणे चोरजेट्ठको उपासिकाय पादमूले निपज्जित्वा “खमाहि मे, अय्ये”ति आह । “किं इदं, ताता”ति? “अहञ्चि तुम्हेसु आघातं कत्वा तुम्हे मारेतुकामो अट्ठासि”न्ति । “तेन हि ते, तात, खमामी”ति । सेसचोरापि तथेव वत्वा, “ताता, खमामी”ति वुत्ते आहंसु — “अय्ये, सचे नो खमथ, पुत्तस्स वो सन्तिके अम्हाकं पब्बज्जं दापेथा”ति । सा पुत्तं वन्दित्वा आह — “तात, इमे

चोरा मम गुणेषु तुम्हाकञ्च धम्मकथाय पसन्ना पब्बज्जं याचन्ति, पब्बाजेथ ने’ति । थेरो “साधू”ति वत्वा तेहि निवत्थवत्थानं दसानि छिन्दापेत्वा तम्बमत्तिकाय रजापेत्वा ते पब्बाजेत्वा सीलेसु पतिट्ठापेसि । उपसम्पन्नकाले च नेसं एकेकस्स विसुं विसुं कम्मट्ठानमदासि । ते नवसता भिक्खू विसुं विसुं नवसतकम्मट्ठानानि गहेत्वा एकं पब्बतं अभिरुह्य तस्स तस्स रुक्खस्स छायाय निसीदित्वा समणधम्मं करिंसु ।

सत्था वीसयोजनसतमत्थके जेतवनमहाविहारे निसिन्नोव ते भिक्खू ओलोकेत्वा तेसं चरियवसेन धम्मदेसनं ववत्थापेत्वा ओभासं फरित्वा सम्मुखे निसीदित्वा कथेन्तो विय इमा गाथा अभासि —

३६८: “मेत्ताविहारी यो भिक्खु, पसन्नो बुद्धसासने ।

अधिगच्छे पदं सन्तं, सङ्खारूपसमं सुखं ॥

३६९: “सिञ्च भिक्खु इमं नावं, सिता ते लहुमेस्सति ।

छेत्वा रागञ्च दोसञ्च, ततो निब्बानमेहिसि ॥

३७०: “पञ्च छिन्दे पञ्च जहे, पञ्च चुत्तरि भावये ।

पञ्चसङ्गातिगो भिक्खु, ओघतिण्णोति वुच्चति ॥

३७१: “झाय भिक्खु मा पमादो,

मा ते कामगुणे रमेस्सु चित्तं ।

मा लोहगुलं गिली पमत्तो,

मा कन्दी दुक्खमिदन्ति दहमानो ॥

३७२: “नत्थि ज्ञानं अपञ्जस्स, पज्जा नत्थि अझायतो ।

यम्हि ज्ञानञ्च पज्जा च, स वे निब्बानसन्तिके ॥

३७३: “सुज्जागारं पविट्ठस्स, सन्तचित्तस्स भिक्खुनो ।

अमानुसी रती होति, सम्मा धम्मं विपस्सतो ॥

३७४: “यतो यतो सम्मसति, खन्धानं उदयब्बयं ।

लभती पीतिपामोज्जं, अमतं तं विजानतं ॥

३७५: “तत्रायमादि भवति, इध पञ्जस्स भिक्खुनो ।

इन्द्रियगुत्ति सन्तुट्ठि, पातिमोक्खे च संवरो ॥

३७६: “मित्ते भजस्सु कल्याणे, सुद्धाजीवे अतन्दिते ।

पटिसन्थारवुत्थस्स, आचारकुसलो सिया ।

ततो पामोज्जबहुलो, दुक्खस्सन्तं करिस्सती’ति ॥

तत्थ मेत्ताविहारीति मेत्ताकम्मट्ठाने कम्मं करोन्तोपि मेत्तावसेन तिकचतुक्कज्झाने निब्बत्तेत्वा ठितोपि मेत्ताविहारीयेव नाम । पसन्नोति यो पन बुद्धसासने पसन्नो होति, पसादं रोचेतियेवाति अत्थो । पदं सन्तन्ति निब्बानस्सेतं नामं । एवरूपो हि भिक्खु सन्तं कोट्टासं सब्बसङ्खारानं उपसन्तताय सङ्खारूपसमं, परमसुखताय सुखन्ति लद्धनामं निब्बानं अधिगच्छति, विन्दतियेवाति अत्थो ।

सिञ्च भिक्खु इमं नावन्ति भिक्खु इमं अत्तभावसङ्घातं नावं मिच्छावितक्कोदकं छुट्ठेन्तो सिञ्च । सित्ता ते लहुमेस्सतीति यथा हि महासमुद्रे उदकस्सेव भरिता नावा छिद्धानि पिदहित्वा उदकस्स सित्तताय सित्ता सल्लहुका हुत्वा महासमुद्रे अनोसीदित्वा सीधं सुपट्टनं गच्छति, एवं तवापि अयं मिच्छावितक्कोदकभरिता अत्तभावनावा चक्खुद्वारादिछिद्धानि संवरेन पिदहित्वा उप्पन्नस्स मिच्छावितक्कोदकस्स सित्तताय सित्ता सल्लहुका संसारवट्टे अनोसीदित्वा सीधं निब्बानं गमिस्सति । छेत्वाति रागदोसबन्धनानि छिन्द । एतानि हि छिन्दित्वा अरहत्तप्पत्तो ततो अपरभागे अनुपादिसेसनिब्बानमेव एहिसि, गमिस्ससीति अत्थो ।

पञ्च छिन्देति हेट्ठाअपायसम्पापकानि पञ्चोरम्भागियसंयोजनानि पादे बद्धरज्जुं पुरिसो सत्थेन विय हेट्ठामग्गतयेन छिन्देय्य । पञ्च जहेति उपरिदेवलोकसम्पापकानि पञ्चुद्धम्भागियसंयोजनानि पुरिसो गीवाय बद्धरज्जुकं विय अरहत्तमग्गेन जहेय्य पजहेय्य, छिन्देय्याति अत्थो । पञ्च चुत्तरि भावयेति उद्धम्भागियसंयोजनानं पहानत्थाय सद्धादीनि पञ्चिन्द्रियानि उत्तरि भावेय्य । पञ्चसङ्गातिगोति एवं सन्ते पञ्चन्नं रागदोसमोहमानदिट्ठिसङ्गानं अतिक्कमनेन पञ्चसङ्गातिगो भिक्खु ओघतिण्णोति वुच्चति, चत्तारो ओघे तिण्णोयेवाति वुच्चतीति अत्थो ।

झाय भिक्खूति भिक्खु त्वं द्विन्नं झानानं वसेन ज्ञाय चेव, कायकम्मादीसु च अप्पमत्तविहारिताय मा पमज्जि । रमेस्सूति पञ्चविधे च कामगुणे ते चित्तं मा रमेस्सु । मा लोहगुळन्ति सतिवोस्सग्गलक्खणेन हि पमादेन पमत्ता निरये तत्तं लोहगुळं गिलन्ति, तेन तं वदामि “मा पमत्तो हुत्वा लोहगुळं गिलि, मा निरये ड्हमानो ‘दुक्खमिद’न्ति कन्दी”ति अत्थो ।

नत्थि झानन्ति झानुप्पादिकाय वायामपज्जाय अपज्जस्स झानं नाम नत्थि । पज्जा नत्थीति अझायन्तस्स “समाहितो भिक्खु यथाभूतं जानाति पस्सती”ति वुत्तलक्खणा पज्जा नत्थि । यम्हि झानञ्च पज्जा चाति यम्हि पुग्गले इदं उभयम्पि अत्थि, सो निब्बानस्स सन्तिके ठितोयेवाति अत्थो ।

सुज्जागारं पविट्ठस्साति किस्मिञ्चिदेव विवित्तोकासे कम्मट्ठानं अविजहित्वा कम्मट्ठानमनसिकारेन निसिन्नस्स । सन्तचित्तस्साति निब्बुतचित्तस्स । सम्माति हेतुना कारणेन धम्मं विपस्सन्तस्स विपस्सनासङ्घाता अमानुसी रति अट्ठसमापत्तिसङ्घाता दिब्बापि रति होति उप्पज्जतीति अत्थो ।

यतो यतो सम्मसतीति अट्ठतिसाय आरम्भणेषु कम्मं करोन्तो येन येनाकारेन, पुरेभत्तादीसु वा कालेषु यस्मिं यस्मिं अत्तना अभिरुचिते काले, अभिरुचिते वा कम्मट्ठाने कम्मं करोन्तो सम्मसति । उदयब्बयन्ति पञ्चन्नं खन्धानं पञ्चवीसतिया लक्खणेहि उदयं, पञ्चवीसतिया एव च लक्खणेहि वयं । पीतिपामोज्जन्ति एवं खन्धानं उदयब्बयं सम्मसन्तो धम्मपीतिं धम्मपामोज्जञ्च लभति । अमतन्ति तं सप्पच्चये नामरूपे पाकटे हुत्वा उपट्ठहन्ते उप्पन्नं पीतिपामोज्जं अमतनिब्बानसम्पापकत्ता विजानतं पण्डितानं अमतमेवाति अत्थो ।

तत्रायमादि भवतीति तत्र अयं आदि, इदं पुब्बट्ठानं होति । इध पज्जस्साति इमस्मिं सासने पण्डितभिक्खुनो । इदानि

“तं आदी”ति वृत्तं पुब्बट्टानं दस्सेन्तो इन्द्रियगुत्तीति आदिमाह । चतुपारिसुद्धिसीलज्झि पुब्बट्टानं नाम । तत्थ इन्द्रियगुत्तीति इन्द्रियसंवरो । सन्तुट्ठीति चतुपच्चयसन्तोसो । तेन आजीवपारिसुद्धि चेव पच्चयसन्निस्सितञ्च सीलं कथितं । पातिमोक्खेति पातिमोक्खसङ्घाते जेट्ठकसीले परिपूरकारिता कथिता ।

मित्ते भजस्सु कल्याणेति विस्सट्ठकम्मन्ते अपतिरूपसहाये वज्जेत्वा साधुजीविताय सुद्धाजीवे जङ्घबलं निस्साय जीविककप्पनाय अकुसीते अतन्दिते कल्याणमित्ते भजस्सु, सेवस्सूति अत्थो । पटिसन्थारवुत्तयस्साति आमिसपटिसन्थारेन च धम्मपटिसन्थारेन च सम्पन्नवृत्तिताय पटिसन्थारवृत्ति अस्स, पटिसन्थारस्स कारका भवेय्याति अत्थो । आचारकुसलोति सीलम्पि आचारो, वत्तपटिवत्तम्पि आचारो । तत्थ कुसलो सिया, छेको भवेय्याति अत्थो । ततो पामोज्जबहुलोति ततो पटिसन्थारवृत्तितो च आचारकोसल्लतो च उप्पन्नेन धम्मपामोज्जेन पामोज्जबहुलो हुत्वा तं सकलस्सापि वट्ठदुक्खस्स अन्तं करिस्सतीति अत्थो ।

एवं सत्थारा देसितासु इमासु गाथासु एकमेकिस्साय गाथाय परियोसाने एकमेकं भिक्खुसतं निसिन्ननिसिन्नद्वानेयेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा वेहासं अब्भुगगन्त्वा सब्बेपि ते भिक्खू आकासेनेव वीसयोजनसतिकं कन्तारं अतिक्कमित्वा तथागतस्स सुवण्णवण्णं सरीरं वण्णेन्ता थोमेन्ता पादे वन्दिंसूति ।

सम्बहुलभिक्खुवत्थु सत्तमं ।

८. पञ्चसतभिक्खुवत्थु

वस्सिका विय पुप्फानीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पञ्चसते भिक्खू आरब्भ कथेसि ।

ते किर सत्थु सन्तिके कम्मट्टानं गहेत्वा अरज्जे समणधम्मं करोन्ता पातोव पुप्फितानि वस्सिकपुप्फानि सायं वण्टतो मुच्चन्तानि दिस्वा “पुप्फानं वण्टेहि मुच्चनतो मयं पठमतरं रागादीहि मुच्चिस्सामा”ति वायमिंसु । सत्था ते भिक्खू ओलोकेत्वा, “भिक्खवे, भिक्खुना नाम वण्टतो मुच्चनपुप्फेन विय दुक्खतो मुच्चितुं वायमितब्बमेवा”ति वत्वा गन्धकुटियं निसिन्नोव आलोकं फरित्वा इमं गाथमाह —

३७७: “वस्सिका विय पुप्फानि, मद्दवानि पमुज्जति ।

एवं रागञ्च दोसञ्च, विप्पमुज्जेथ भिक्खवो”ति ॥

तत्थ वस्सिकाति सुमना । मद्दवानीति मिलातानि । इदं वृत्तं होति — यथा वस्सिका हिय्यो पुप्फितपुप्फानि पुनदिवसे पुराणभूतानि मुज्जति, वण्टतो विस्सज्जेति, एवं तुम्हेपि रागादयो दोसे विप्पमुज्जेथाति ।

देसनावसाने सब्बेपि ते भिक्खू अरहत्ते पतिट्ठहिंसूति ।

पञ्चसतभिक्खुवत्थु अट्ठमं ।

९. सन्तकायत्थेरवत्थु

सन्तकायोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सन्तकायत्थेरं नाम आरब्भ कथेसि ।

तस्स किर हत्थपादकुक्कुच्चं नाम नाहोसि, कायविजम्भनरहितो सन्तअत्तभावोव अहोसि । सो किर सीहयोनितो आगतो थेरो । सीहा किर एकदिवसं गोचरं गहेत्वा रजतसुवण्णमणिपवाळगुहानं अञ्जतरं पविसित्वा मनोसिलातले हरितालचुण्णेसु सत्ताहं निपज्जित्वा सत्तमे दिवसे उट्ठाय निपन्नट्टानं ओलोकेत्वा सचे नङ्गुट्टस्स वा कण्णानं वा हत्थपादानं वा चलितत्ता मनोसिलाहरितालचुण्णानं विप्पकिण्णतं पस्सन्ति, “न ते इदं जातिया वा गोत्तस्स वा पतिरूपं”न्ति पुन सत्ताहं निराहारा निपज्जन्ति, चुण्णानं पन विप्पकिण्णभावे असति “इदं ते जातिगोत्तानं अनुच्छविक”न्ति आसया निक्खमित्वा विजम्भित्वा दिसा अनुविलोकेत्वा तिक्खत्तुं सीहनादं नदित्वा गोचराय पक्कमन्ति । एवरूपाय सीहयोनिया आगतो अयं भिक्खु । तस्स कायसमाचारं दिस्वा भिक्खू सत्थु आरोचेसुं — “न नो, भन्ते, सन्तकायत्थेरसदिसो भिक्खु दिट्ठपुब्बो । इमस्स हि निसिन्नट्टाने हत्थचलनं वा पादचलनं वा कायविजम्भिता वा नत्थी”ति । तं सुत्वा सत्था, “भिक्खवे, भिक्खुना नाम सन्तकायत्थेरेन विय कायादीहि उपसन्तेनेव भवितब्ब”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

३७८: “सन्तकायो सन्तवाचो, सन्तवा सुसमाहितो ।

वन्तलोकामिसो भिक्खु, उपसन्तोति वुच्चती”ति ॥

तत्थ सन्तकायोति पाणातिपातादीनं अभावेन सन्तकायो, मुसावादादीनं अभावेन सन्तवाचो, अभिज्झादीनं अभावेन सन्तवा, कायादीनं तिण्णम्पि सुट्ठु समाहितत्ता सुसमाहितो, चतूहि मग्गेहि लोकामिसस्स वन्तताय वन्तलोकामिसो भिक्खु अब्भन्तरे रागादीनं उपसन्तताय उपसन्तोति वुच्चतीति अत्थो ।

देसनावसाने सो थेरो अरहत्ते पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

सन्तकायत्थेरवत्थु नवमं ।

१०. नङ्गलकुलत्थेरवत्थु

अत्तना चोदयत्तानन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो नङ्गलकुलत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

एको किर दुग्गतमनुस्सो परेसं भतिं कत्वा जीवति, तं एको भिक्खु पिलोतिकखण्डनिवत्थं नङ्गलं उक्खिपित्वा गच्छन्तं दिस्वा एवमाह — “किं पन ते एवं जीवनतो पब्बजितुं न वर”न्ति । को मं, भन्ते, एवं जीवन्तं पब्बाजेस्सतीति? सचे पब्बजिस्ससि, अहं तं पब्बाजेस्सामीति । साधु भन्ते, सचे मं पब्बाजेस्सथ, पब्बजिस्सामीति । अथ नं सो थेरो जेतवनं नेत्वा सहत्थेन, न्हापेत्वा माळके ठपेत्वा पब्बाजेत्वा निवत्थपिलोतिकखण्डेन सद्धिं नङ्गलं माळकसीमायमेव रुक्खसाखायं ठपापेसि । सो उपसम्पन्नकालेपि नङ्गलकुलत्थेरोत्वेव पज्जायि । सो बुद्धानं उप्पन्नलाभसक्कारं निस्साय जीवन्तो उक्कण्ठित्वा उक्कण्ठितं विनोदेतुं असक्कोन्तो “न दानि सद्धादेय्यानि कासायानि परिदहित्वा गमिस्सामी”ति तं रुक्खमूलं गन्त्वा अत्तनाव अत्तानं ओवदि — “अहिरिक, निल्लज्ज, इदं निवासेत्वा विब्भमित्वा भतिं कत्वा जीवितुकामो जातो”ति । तस्सेवं अत्तानं ओवदन्तस्सेव चित्तं तनुकभावं गतं । सो निवत्तित्वा पुन कतिपाहच्चयेन उक्कण्ठित्वा तथेव अत्तानं ओवदि, पुनस्स चित्तं निवत्ति । सो इमिनाव नीहारेन उक्कण्ठितउक्कण्ठितकाले तत्थ गन्त्वा अत्तानं ओवदि । अथ नं भिक्खू तत्थ अभिण्हं गच्छन्तं दिस्वा, “आवुसो, नङ्गलत्थेर कस्मा एत्थ गच्छसी”ति पुच्छिंसु । सो “आचरियस्स सन्तिकं गच्छामि, भन्ते”ति वत्वा कतिपाहेनेव अरहत्तं पापुणि ।

भिक्षु तेन सद्धिं केळिं करोन्ता आहंसु — “आवुसो नङ्गलत्थेर, तव विचरणमग्गो अवळज्जो विय जातो, आचरियस्स सन्तिकं न गच्छसि मज्जे”ति । आम, भन्ते, मयं संसग्गे सति अगमिम्हा, इदानीं पन सो संसग्गो छिन्नो, तेन न गच्छामाति । तं सुत्वा भिक्षु “एस अभूतं वत्वा अज्जं ब्याकरोती”ति सत्थु तमत्थं आरोचेसुं । सत्था “आम, भिक्षवे, मम पुत्तो अत्तनाव अत्तानं चोदेत्वा पब्बजितकिच्चस्स मत्थकं पत्तो”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

३७९: “अत्तना चोदयत्तानं, पटिमंसेथ अत्तना ।

सो अत्तगुत्तो सतिमा, सुखं भिक्षु विहाहिसि ॥

३८०: “अत्ता हि अत्तनो नाथो, को हि नाथो परो सिया ।

अत्ता हि अत्तनो गति ।

तस्मा संयममत्तानं, अस्सं भद्रं वाणिजो”ति ॥

तत्थ चोदयत्तानन्ति अत्तनाव अत्तानं चोदय सारय । पटिमंसेथाति अत्तनाव अत्तानं परिवीमंसथ । सोति सो त्वं, भिक्षु, एवं सन्ते अत्तनाव गुत्तताय अत्तगुत्तो, उपट्ठितसतिताय सतिमा हुत्वा सब्भिरियापथेसु सुखं विहरिस्ससीति अत्थो ।

नाथोति अवस्सयो पतिट्ठा । को हि नाथो परोति यस्मा परस्स अत्तभावे पतिट्ठाय कुसलं वा कत्वा सग्गपरायणेन मग्गं वा भावेत्वा सच्छिकतफलेन भवितुं न सक्का, तस्मा को हि नाम परो नाथो भवेय्याति अत्थो । तस्माति यस्मा अत्ताव अत्तनो गति पतिट्ठा सरणं, तस्मा यथा भद्रं अस्साजानीयं निस्साय लाभं पत्थयन्तो वाणिजो तस्स विसमट्ठानचारं पच्छिन्दित्वा दिवसस्स तिक्खत्तुं नहापेन्तो भोजेन्तो संयमेति पटिजग्गति, एवं त्वम्पि अनुप्पन्नस्स अकुसलस्स उप्पादं निवारेन्तो सतिसम्मोसेन उप्पन्नं अकुसलं पजहन्तो अत्तानं संयम गोपय, एवं सन्ते पठमज्झानं आदिं कत्वा लोकियलोकुत्तरविसेसं अधिगमिस्ससीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

नङ्गलकुलत्थेरवत्थु दसमं ।

११. वक्कलित्थेरवत्थु

पामोज्जबहुलोति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो वक्कलित्थेरं आरब्भ कथेसि ।

सो किरायस्मा सावत्थियं ब्राह्मणकुले निब्बत्तित्वा वयप्पत्तो पिण्डाय पविट्ठं तथागतं दिस्वा सत्थु सरीरसम्पत्तिं ओलोकेत्वा सरीरसम्पत्तिदस्सनेन अतित्तो “एवाहं निच्चकालं तथागतं दट्ठुं लभिस्सामी”ति सत्थु सन्निके पब्बजित्वा यत्थ ठितेन सक्का दसबलं पस्सितुं, तत्थ ठितो सज्झायकम्मट्ठानमनसिकारादीनि पहाय सत्थारं ओलोकेन्तोव विचरति । सत्था तस्स जाणपरिपाकं आगमेन्तो किञ्चि अवत्वा “इदानीस्स जाणं परिपाकं गत”न्ति जत्वा “किं ते, वक्कलि, इमिना पूतिकायेन दिट्ठेन, यो खो, वक्कलि, धम्मं पस्सति, सो मं पस्सति । यो मं पस्सति, सो धम्मं पस्सती”ति (सं० नि० ३.८७) वत्वा ओवदि । सो एवं ओवदितोपि सत्थु दस्सनं पहाय नेव अज्जत्थ गन्तुं सक्कोति । अथ नं सत्था “नायं भिक्षु संवेगं अलभित्वा बुज्झिस्सती”ति उपकट्ठाय वस्सूपनायिकाय राजगहं गन्त्वा वस्सूपनायिकदिवसे “अपेहि, वक्कलि, अपेहि, वक्कली”ति पणामेसि । सो “न मं सत्था आलपती”ति तेमासं सत्थु सम्मुखे ठातुं असक्कोन्तो “किं मय्हं जीवितेन,

पब्बता अत्तानं पातेस्सामी”ति गिज्झकूटं अभिरुहि ।

सत्था तस्स किलमनभावं जत्वा “अयं भिक्खु मम सन्निका अस्सासं अलभन्तो मग्गफलानं उपनिस्सयं नासेय्या”ति अत्तानं दस्सेतुं ओभासं मुञ्चि । अथस्स सत्थु दिट्ठकालतो पट्ठाय तावमहन्तोपि सोको पहीयि । सत्था सुक्खतळाकं ओघेन पूरेन्तो विय थेरस्स बलवपीतिपामोज्जं उप्पादेतुं इमं गाथमाह —

३८१. “पामोज्जबहुलो भिक्खु, पसन्नो बुद्धसासने ।
अधिगच्छे पदं सन्तं, सङ्खारूपसमं सुखं”न्ति ॥

तस्सत्थो — पकतियापि पामोज्जबहुलो भिक्खु बुद्धसासने पसादं रोचेति, सो एवं पसन्नो बुद्धसासने सन्तं पदं सङ्खारूपसमं सुखन्ति लद्धनामं निब्बानं अधिगच्छेय्याति । इमञ्च पन गाथं वत्वा सत्था वक्कलित्थेरस्स हत्थं पसारेत्वा —

“एहि वक्कलि मा भायि, ओलोकेहि तथागतं ।
अहं तं उद्धरिस्सामि, पङ्के सन्नं व कुञ्जरं ॥

“एहि वक्कलि मा भायि, ओलोकेहि तथागतं ।
अहं तं मोचयिस्सामि, राहुग्गहं व सूरियं ॥

“एहि वक्कलि मा भायि, ओलोकेहि तथागतं ।
अहं तं मोचयिस्सामि, राहुग्गहं व चन्दिमं”न्ति ॥ —

इमा गाथा अभासि । सो “दसबलो मे दिट्ठो, एहीति च अक्खानमि लद्ध”न्ति बलवपीति उप्पादेत्वा “कुतो नु खो गन्तब्ब”न्ति गमनमग्गं अपस्सन्तो दसबलस्स सम्मुखे आकासे उप्पतित्वा पठमपादे पब्बते ठितेयेव सत्थारा वुत्तगाथा आवज्जेन्तो आकासेयेव पीतिं विक्खम्भेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा तथागतं वन्दमानोव ओतरित्वा सत्थु सन्निके अट्ठसि । अथ नं सत्था अपरभागे सद्धाधिमुत्तानं अग्गट्ठाने ठपेसीति ।

वक्कलित्थेरवत्थु एकादसमं ।

१२. सुमनसामणेरवत्थु

यो हवेति इमं धम्मदेसनं सत्था पुब्बारामे विहरन्तो सुमनसामणेरं आरब्ध कथेसि । तत्रायं अनुपुब्बी कथा —

पदुमुत्तरबुद्धकालस्मिहि एको कुलपुत्तो सत्थारा चतुपरिसमज्झे एकं भिक्खुं दिब्बचक्खुकानं अग्गट्ठाने ठपेन्तं दिस्वा तं सम्पत्तिं पत्थयमानो सत्थारं निमन्तेत्वा सत्ताहं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स महादानं दत्वा, “भन्ते, अहमि अनागते एकस्स बुद्धस्स सासने दिब्बचक्खुकानं अग्गो भवेय्य”न्ति पत्थनं ठपेसि । सत्था कप्पसतसहस्सं ओलोकेन्तो तस्स पत्थनाय समिज्जनभावं विदित्वा “इतो कप्पसतसहस्समत्थके गोतमबुद्धसासने दिब्बचक्खुकानं अग्गो अनुरुद्धो नाम भविस्ससी”ति ब्याकासि । सो तं ब्याकरणं सुत्वा स्वे पत्तब्बं विय तं सम्पत्तिं मज्जमानो परिनिब्बुते सत्थारि भिक्खू दिब्बचक्खुपरिकम्मं पुच्छित्वा सत्तयोजनिकं कञ्चनथूपं परिक्खिपित्वा अनेकानि दीपरुक्खसहस्सानि कारेत्वा दीपपूजं

कत्वा ततो चुतो देवल्लोके निब्बत्तित्वा देवमनुस्सेसु कप्पसतसहस्सानि संसरित्वा इमस्मिं कप्पे बाराणसियं दलिद्वकुले निब्बत्तो सुमनसेट्ठिं निस्साय तस्स तिणहारको हुत्वा जीविकं कप्पेसि । अन्नभारोतिस्स नामं अहोसि । सुमनसेट्ठीपि तस्मिं नगरे निच्चकालं महादानं देति ।

अथेकदिवसं उपरिट्ठो नाम पच्चेकबुद्धो गन्धमादने निरोधसमापत्तितो वुट्ठाय “कस्स नु खो अज्ज अनुग्गहं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा “अज्ज मया अन्नभारस्स अनुग्गहं कातुं वट्ठति, इदानि च सो अटवितो तिणं आदाय गेहं आगमिस्सती”ति जत्वा पत्तचीवरमादाय इद्धिया गन्त्वा अन्नभारस्स सम्मुखे पच्चुट्ठसि । अन्नभारो तं तुच्छपत्तहत्थं दिस्वा “अपि, भन्ते, भिक्खं लभित्था”ति पुच्छित्वा “लभिस्साम महापुज्जा”ति वुत्ते “तेन हि, भन्ते, थोकं आगमेथा”ति तिणकाजं छट्टेत्वा वेगेन गेहं गन्त्वा, “भद्दे, मय्हं ठपितभागभत्तं अत्थि, नत्थी”ति भरियं पुच्छित्वा “अत्थि, सामी”ति वुत्ते वेगेन पच्चागन्त्वा पच्चेकबुद्धस्स पत्तं आदाय “मय्हं दातुकामताय सति देय्यधम्मो न होति, देय्यधम्मे सति पटिग्गाहकं न लभामि । अज्ज पन मे पटिग्गाहको च दिट्ठो, देय्यधम्मो च अत्थि, लाभा वत मे”ति गेहं गन्त्वा भत्तं पत्ते पक्खिपापेत्वा पच्चाहरित्वा पच्चेकबुद्धस्स हत्थे पटिट्ठपेत्वा —

“इमिना पन दानेन, मा मे दालिद्वियं अहु ।

नत्थीति वचनं नाम, मा अहोसि भवाभवे ॥ —

भन्ते एवरूपा दुज्जीविता मुच्चेय्यं, नत्थीति पदमेव न सुणेय्य”न्ति पत्थनं ठपेसि । पच्चेकबुद्धो “एवं होतु महापुज्जा”ति वत्वा अनुमोदनं कत्वा पक्कामि ।

सुमनसेट्ठिनोपि छत्ते अधिवत्था देवता “अहो दानं परमदानं, उपरिट्ठे सुपत्तिट्ठित”न्ति वत्वा तिक्खत्तुं साधुकारमदासि । अथ नं सेट्ठि “किं मं एत्तकं कालं दानं ददमानं न पस्ससी”ति आह । नाहं तव दानं आरब्ध साधुकारं देमि, अन्नभारेन पन उपरिट्ठस्स दिन्नपिण्डपाते पसीदित्वा मया एस साधुकारो पवत्तितोति । सो “अच्छरियं वत, भो, अहं एत्तकं कालं दानं ददन्तो देवतं साधुकारं दापेतुं नासक्खिं, अन्नभारो मं निस्साय जीवन्तो एकपिण्डपातेनेव साधुकारं दापेसि, तस्स दाने अनुच्छविकं कत्वा तं पिण्डपातं मम सन्तकं करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा तं पक्कोसापेत्वा “अज्ज तया कस्सचि किञ्चि दिन्न”न्ति पुच्छि । “आम, सामि, उपरिट्ठपच्चेकबुद्धस्स मे अज्ज भागभत्तं दिन्न”न्ति । “हन्द, भो, कहापणं गहेत्वा एतं मय्हं पिण्डपातं देही”ति? “न देमि, सामी”ति । सो याव सहस्सं वट्ठेसि, इतरो सहस्सेनापि नादासि । अथ नं “होतु, भो, यदि पिण्डपातं न देसि, सहस्सं गहेत्वा पत्तिं मे देही”ति आह । सो “अय्येन सद्धिं मन्तेत्वा जानिस्सामी”ति वेगेन पच्चेकबुद्धं सम्पापुणित्वा, “भन्ते सुमनसेट्ठि, सहस्सं दत्वा तुम्हाकं पिण्डपाते पत्तिं याचति, किं करोमी”ति पुच्छि ।

अथस्स सो उपमं आहरि “सेय्यथापि, पण्डित, कुलसतिके गामे एकस्मिं घरे दीपं जालेय्य, सेसा अत्तनो तेलेन वट्ठिं तेमेत्वा जालापेत्वा गण्हेय्युं, पुरिमपदीपस्स पभा अत्थीति वत्तब्बा नत्थी”ति । अतिरेकतरा, भन्ते, पभा होतीति । एवमेवं पण्डित उळुङ्कयागु वा होतु, कटच्छुभिक्खा वा, अत्तनो पिण्डपाते परेसं पत्तिं देन्तस्स यत्तकानं देति, तत्तकं वट्ठति । त्वज्झि एकमेव पिण्डपातं अदासि, सेट्ठिस्स पन पत्तिया दिन्नाय द्वे पिण्डपाता होन्ति एको तव, एको तस्साति ।

सो “साधु, भन्ते”ति तं अभिवादेत्वा सेट्ठिस्स सन्तिकं गन्त्वा “गण्ह, सामि, पत्ति”न्ति आह । तेन हि इमे कहापणे गण्हाति । नाहं पिण्डपातं विक्किणामि, सद्धाय ते पत्तिं दम्मीति । “त्वं सद्धाय देसि, अहम्पि तव गुणे पूजेमि, गण्ह, तात, इतो पट्ठाय च पन मा सहत्था कम्ममकासि, वीथियं घरं मापेत्वा वस । येन च ते अत्थो होति, सब्बं मम सन्तिका

गण्हाही'ति आह । निरोधा वुद्धितस्स पन दिन्नपिण्डपातो तदहेव विपाकं देति । तस्मा राजापि तं पवत्तिं सुत्वा अन्नभारं पक्कोसापेत्वा पत्तिं गहेत्वा महन्तं भोगं दत्त्वा तस्स सेट्ठिद्वानं दापेसि ।

सो सुमनसेट्ठिस्स सहायको हुत्वा यावजीवं पुज्जानि कत्वा ततो चुतो देवलोके निब्बत्तित्वा देवमनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मिं बुद्धुप्पादे कपिलवत्थुनगरे अमितोदनस्स सक्कस्स गेहे पटिसन्धिं गण्हि, **अनुरुद्धो**तिस्स नामं अकंसु । सो महानामसक्कस्स कनिट्ठभाता, सत्थु चूळपितु पुत्तो परमसुखुमालो महापुज्जो अहोसि । एकदिवसं किर छसु खत्तियेसु पूवे लक्खं कत्वा गुळेहि कीळन्तेसु अनुरुद्धो पराजितो पूवानं अत्थाय मातु सन्तिकं पहिणि । सा महन्तं सुवण्णथालं पूरेत्वा पूवे पेसेसि । पूवे खादित्वा पुन कीळन्तो पराजितो तथेव पहिणि । एवं तिक्खत्तुं पूवेसु आहटेसु चतुत्थे वारे माता “इदानीं पूवा नत्थी”ति पहिणि । तस्सा वचनं सुत्वा “नत्थी”ति पदस्स असुतपुब्बताय “नत्थिपूवा नाम इदानीं भविस्सन्ती”ति सज्जं कत्वा “गच्छ नत्थिपूवे आहरा”ति पेसेसि । अथस्स माता “नत्थिपूवे किर, अय्ये, देथा”ति वुत्ते “मम पुत्तेन नत्थीति पदं न सुतपुब्बं, कथं नु खो नत्थिभावं जानापेय्य”न्ति सुवण्णपातिं धोवित्वा अपराय सुवण्णपातिया पटिकुज्जित्वा “हन्द, तात, इमं मम पुत्तस्स देही”ति पहिणि । तस्मिं खणे नगरपरिगगाहिका देवता “अम्हाकं सामिना अन्नभारकाले उपरिट्ठस्स पच्चेकबुद्धस्स भागभत्तं दत्त्वा ‘नत्थीति पदमेव न सुणेय्य’न्ति पत्थना नाम ठपिता । सचे मयं तमत्थं जत्वा अज्झुपेक्खेय्याम, मुद्धापि नो सत्तथा फलेय्या”ति चिन्तेत्वा दिब्बपूवेहि पातिं पूरयिंसु । सो पुरिसो पातिं आहरित्वा तस्स सन्तिके ठपेत्वा विवरि । तेसं गन्धो सकलनगरं फरि । पूवो पन मुखे ठपितमत्तोव सत्तरसहरणिसहस्सानि फरित्वा अट्ठासि ।

अनुरुद्धोपि चिन्तेसि — “न मं मज्जे इतो पुब्बे माता पियायति । न हि मे अज्जदा ताय नत्थिपूवा नाम पक्कपुब्बा”ति । सो गन्त्वा मातरं एवमाह — “अम्म, नाहं तव पियो”ति । तात, किं वदेसि, मम अक्खीहिपि हृदयमंसतोपि त्वं पियतरोति । सचाहं, अम्म, तव पियो, कस्मा मम पुब्बे एवरूपे नत्थिपूवे नाम न अदासीति । सा तं पुरिसं पुच्छि — “तात, किञ्च पातियं अहोसी”ति । आम, अय्ये, पूवानं पातिं परिपुण्णा अहोसि, न मे एवरूपा दिट्ठपुब्बाति । सा चिन्तेसि — “पुत्तो मे कतपुज्जो, देवताहिस्स दिब्बपूवा पहिता भविस्सन्ती”ति । सोपि मातरं आह — “अम्म, न मया एवरूपा पूवा खादितपुब्बा, इतो पट्टाय मे नत्थिपूवमेव पचेय्यासी”ति । सा ततो पट्टाय तेन “पूवे खादितुकामोम्ही”ति वुत्तकाले सुवण्णपातिं धोवित्वा अज्जाय पातिया पटिकुज्जित्वा पहिणाति, देवता पातिं पूरेन्ति । एवं सो अगारमज्जे वसन्तो नत्थीति पदस्स अत्थं अजानित्वा दिब्बपूवेयेव परिभुज्जि ।

सत्थु पन परिवारत्थं कुलपटिपाटिया साकियकुमारेसु पब्बजन्तेसु महानामेन सक्केन, “तात, अम्हाकं कुला कोचि पब्बजितो नत्थि, तया वा पब्बजितब्बं, मया वा”ति वुत्ते सो आह — “अहं अतिसुखुमालो पब्बजितुं न सक्खिस्सामी”ति । तेन हि कम्मन्तं उग्गण्ह, अहं पब्बजिस्सामीति । को एस कम्मन्तो नामाति? सो हि भत्तस्स उट्ठानट्ठानम्पि न जानाति, कम्मन्तं किमेव जानिस्सति, तस्मा एवमाह । एकदिवसज्हि अनुरुद्धो भद्वियो किमिलोति तयो जना “भत्तं नाम कहं उट्ठाती”ति मन्तयिंसु । तेसु किमिलो “कोट्टेसु उट्ठाती”ति आह । सो किरिकदिवसं वीही कोट्टुम्हि पक्खिपन्ते अदस, तस्मा “कोट्टे भत्तं उप्पज्जती”ति सज्जाय एवमाह । अथ नं भद्वियो “त्वं न जानासी”ति वत्वा “भत्तं नाम उक्खलियं उट्ठाती”ति आह । सो किरिकदिवसं उक्खलितो भत्तं वट्ठेन्ते दिस्वा “एत्थेवेतं उप्पज्जती”ति सज्जमकासि, तस्मा एवमाह । अनुरुद्धो ते उभोपि “तुम्हे न जानाथा”ति वत्वा “भत्तं नाम रतनुब्बेधमकुळाय महासुवण्णपातियं उट्ठाती”ति आह । तेन किर नेव वीहिं कोट्टेन्ता, न भत्तं पचन्ता दिट्ठपुब्बा, सुवण्णपातियं वट्ठेत्वा पुरतो ठपितभत्तमेव पस्सति, तस्मा “पातियंयेवेतं उप्पज्जती”ति सज्जमकासि, तस्मा एवमाह । एवं भत्तुट्ठानट्ठानम्पि अजानन्तो महापुज्जो कुलपुत्तो कम्मन्ते किं जानिस्सति ।

सो “एहि खो ते, अनुरुद्ध, घरावासत्थं अनुसासिस्सामि, पठमं खेतं कसापेतब्ब”न्ति आदिना नयेन भातरा वुत्तानं कम्मन्तानं अपरियन्तभावं सुत्वा “न मे घरावासेन अत्थो”ति मातरं आपुच्छित्वा भदियपमुखेहि पञ्चहि साकियकुमारेहि सद्धिं निक्खमित्वा अनुपियम्बवने सत्थारं उपसङ्गमित्वा पब्बजि । पब्बजित्वा च पन सम्मापटिपदं पटिपन्नो अनुपुब्बेन तिस्सो विज्जा सच्छिकत्वा दिब्बेन चक्खुना एकासने निसिन्नोव हत्थतले ठपितआमलकानि विय सहस्सलोकधातुयो ओलोकनसमत्थो हुत्वा —

“पुब्बेनिवासं जानामि, दिब्बचक्खु विसोधितं ।

तेविज्जो इद्धिपत्तोमि, कतं बुद्धस्स सासन”न्ति ॥ (थेरगा० ३३२, ५६२) —

उदानं उदानेत्वा “किं नु खो मे कत्वा अयं सम्पत्ति लद्धा”ति ओलोकेन्तो “पदुमुत्तरपादमूले पत्थनं ठपेसि”न्ति जत्वा पुन “संसारे संसरन्तो असुकस्मिं नाम काले बाराणसियं सुमनसेट्ठिं निस्साय जीवन्तो अन्नभारो नाम अहोसि”न्तिपि जत्वा —

“अन्नभारो पुरे आसिं, दलिद्धो तिणहारको ।

पिण्डपातो मया दिन्नो, उपरिट्टस्स तादिनो”ति ॥ —

आह । अथस्स एतदहोसि — “यो सो तदा मया उपरिट्टस्स दिन्नपिण्डपाततो कहापणे दत्वा पत्तिं अगगहेसि, मम सहायको सुमनसेट्ठि कहां नु खो सो एतरहि निब्बत्तो”ति । अथ नं “विज्झाटवियं पब्बतपादे मुण्डनिगमो नाम अत्थि, तत्थ महामुण्डस्स नाम उपासकस्स महासुमनो चूळसुमनोति द्वे पुत्ता, तेसु सो चूळसुमनो हुत्वा निब्बत्तो”ति अद्वस । दिस्वा च पन चिन्तेसि — “अत्थि नु खो तत्थ मयि गते उपकारो, नत्थी”ति । सो उपधारेन्तो इदं अद्वस “सो तत्थ मयि गते सत्तवस्सिकोव निक्खमित्वा पब्बजिस्सति, खुरग्गेयेव च अरहत्तं पापुणिस्सती”ति । दिस्वा च पन उपकट्ठे अन्तोवस्से आकासेन गन्त्वा गामद्वारे ओतरि । महामुण्डो पन उपासको थेरस्स पुब्बेपि विस्सासिको एव । सो थेरं पिण्डपातकाले चीवरं पारुपन्तं दिस्वा पुत्तं महासुमनं आह — “तात, अय्यो, मे अनुरुद्धत्थेरो आगतो, यावस्स अज्जो कोचि पत्तं न गण्हाति, तावस्स गन्त्वा पत्तं गण्ह, अहं आसनं पज्जापेस्सामी”ति । सो तथा अकासि । उपासको थेरं अन्तोनिवेसने सक्कच्चं परिविसित्वा तेमासं वसनत्थाय पटिज्जं गण्हि, थेरोपि अधिवासेसि ।

अथ नं एकदिवसं पटिजगन्तो विय तेमासं पटिजगित्वा महापवारणाय तिचीवरज्जेव गुळतेलतण्डुलादीनि च आहरित्वा थेरस्स पादमूले ठपेत्वा “गण्हथ, भन्ते”ति आह । “अलं, उपासक, न मे इमिना अत्थो”ति । “तेन हि, भन्ते, वस्सावासिकलाभो नामेस, गण्हथ न”न्ति? “न गण्हामि, उपासका”ति । “किमत्थं न गण्हथ, भन्ते”ति? “मय्हं सन्तिके कप्पियकारको सामणेरोपि नत्थी”ति । “तेन हि, भन्ते, मम पुत्तो महासुमनो सामणेरो भविस्सती”ति । “न मे, उपासक, महासुमनेनत्थो”ति । “तेन हि, भन्ते, चूळसुमनं पब्बाजेथा”ति । थेरो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा चूळसुमनं पब्बाजेसि । सो खुरग्गेयेव अरहत्तं पापुणि । थेरो तेन सद्धिं अड्डमासमत्तं तत्थेव वसित्वा “सत्थारं पस्सिस्सामी”ति तस्स जातके आपुच्छित्वा आकासेनेव गन्त्वा हिमवन्तपदेसे अरज्जकुटिकाय ओतरि ।

थेरो पन पकतियापि आरद्धवीरियो, तस्स तत्थ पुब्बरत्तापररत्तं चङ्कमन्तस्स उदरवातो समुट्ठहि । अथ नं किलन्तरूपं दिस्वा सामणेरो पुच्छि — “भन्ते, किं वो रुज्जती”ति? “उदरवातो मे समुट्ठितो”ति । “अज्जदापि समुट्ठितपुब्बो, भन्ते”ति? “आमावुसो”ति । “केन फासुकं होति, भन्ते”ति? “अनोतत्ततो पानीये लद्धे फासुकं होति, आवुसो”ति । “तेन हि, भन्ते, आहरामी”ति । “सक्खिस्ससि सामणेरा”ति? “आम, भन्ते”ति । तेन हि अनोतत्ते पन्नगो नाम नागराजा मं जानाति, तस्स

आचिक्खित्वा भेसज्जत्थाय एकं पानीयवारकं आहराति । सो साधूति उपज्झायं वन्दित्वा वेहासं अब्भुगन्त्वा पञ्चयोजनसतं ठानं अगमासि । तं दिवसं पन नागराजा नागनाटकपरिवृतो उदककीळं कीळितुकामो होति । सो सामणेरे आगच्छन्तं दिस्वाव कुञ्जि, “अयं मुण्डकसमणो अत्तनो पादपंसुं मम मत्थके ओकिरन्तो विचरति, अनोत्तत्ते पानीयत्थाय आगतो भविस्सति, न दानिस्स पानीयं दस्सामी”ति पण्णासयोजनिकं अनोत्तत्तदहं महापातिया उक्खलिं पिदहन्तो विय फणेन पिदहित्वा निपज्जि । सामणेरो नागराजस्स आकारं ओलोकेत्वाव “कुद्धो अयं”न्ति जत्वा इमं गाथमाह —

“सुणोहि मे नागराज, उग्गतेज महब्बल ।
देहि मे पानीयघटं, भेसज्जत्थम्हि आगतो”ति ॥

तं सुत्वा नागराजा इमं गाथमाह —

“पुरत्थिमस्मिं दिसाभागे, गङ्गा नाम महानदी ।
महासमुद्धमप्पेति, ततो त्वं पानीयं हरा”ति ॥

तं सुत्वा सामणेरो “अयं नागराजा अत्तनो इच्छाय न दस्सति, अहं बलक्कारं कत्वा आनुभावं जानापेत्वा इमं अभिभवित्वाव पानीयं गण्हिस्सामी”ति चिन्तेत्वा, “महाराज, उपज्झायो मं अनोत्तत्ततोव पानीयं आहरापेति, तेनाहं इदमेव हरिस्सामि, अपेहि, मा मं वारेही”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“इतोव पानीयं हास्सं, इमिनावम्हि अत्थिको ।
यदि ते थामबलं अत्थि, नागराज निवारया”ति ॥

अथ नं नागराजा आह —

“सामणेर सचे अत्थि, तव विक्कम पोरिसं ।
अभिनन्दामि ते वाचं, हरस्सु पानीयं ममा”ति ॥

अथ नं सामणेरो “एवं, महाराज, हरामी”ति वत्वा “यदि सक्कोन्तो हराही”ति वुत्ते — “तेन हि सुद्धु जानस्सू”ति तिक्खत्तुं पटिज्जं गहेत्वा “बुद्धसासनस्स आनुभावं दस्सेत्वा मया पानीयं हरितुं वट्टती”ति चिन्तेत्वा आकासद्धदेवतानं ताव सन्तिकं अगमासि । ता आगन्त्वा वन्दित्वा “किं, भन्ते”ति वत्वा अट्ठंसु । “एतस्मिं अनोत्तत्तदहपिट्ठे पन्नगनागराजेन सद्धिं मम सङ्गामो भविस्सति, तत्थ गन्त्वा जयपराजयं ओलोकेथा”ति आह । सो एतेनेव नीहारेन चत्तारो लोकपाले सक्कसुयामसन्तुसितपरनिम्मितवसवत्ती च उपसङ्गमित्वा तमत्थं आरोचेसि । ततो परं पटिपाटिया याव ब्रह्मलोकं गन्त्वा तत्थ तत्थ ब्रह्मेहि आगन्त्वा वन्दित्वा ठितेहि “किं, भन्ते”ति पुट्ठो तमत्थं आरोचेसि । एवं सो असज्जे च अरूपिब्रह्मानो च ठपेत्वा सब्बत्थ मुहुत्तेनेव आहिण्डित्वा आरोचेसि । तस्स वचनं सुत्वा सब्बापि देवता अनोत्तत्तदहपिट्ठे नाळियं पक्खित्तानि पिट्ठुचुण्णानि विय आकासं निरन्तरं पूरेत्वा सन्निपत्तिंसु । सन्निपतिते देवसङ्गे सामणेरो आकासे ठत्वा नागराजं आह —

“सुणोहि मे नागराज, उग्गतेज महब्बल ।
देहि मे पानीयघटं, भेसज्जत्थम्हि आगतो”ति ॥

अथ नं नागो आह —

“सामणेरे सचे अत्थि, तव विक्कम पोरिसं ।
अभिनन्दामि ते वाचं, हरस्सु पानीयं ममा”ति ॥

सो तिव्खत्तुं नागराजस्स पटिज्जं गहेत्वा आकासे ठितकोव द्वादसयोजनिकं ब्रह्मत्तभावं मापेत्वा आकासतो ओरुह नागराजस्स फणे अक्कमित्वा अधोमुखं निष्पीळेसि, तावदेव बलवता पुरिसेन अक्कन्तअल्लचम्मं विय नागराजस्स फणे अक्कन्तमत्ते ओगलित्वा दब्बिमत्ता फणपुटका अहेसुं । नागराजस्स फणेहि मुत्तमुत्तट्टानतो तालक्खन्धपमाणा उदकवट्टियो उग्गच्छिंसु । सामणेरो आकासेयेव पानीयवारकं पूरेसि । देवसङ्घो साधुकारमदासि । अथ नागराजा लज्जित्वा सामणेरेस्स कुज्झि, जयकुसुमवण्णानिस्स अक्खीनि अहेसुं । सो “अयं मं देवसङ्घं सन्निपातेत्वा पानीयं गहेत्वा लज्जापेसि, एतं गहेत्वा मुखे हत्थं पक्खिपित्वा हृदयमंसं वास्स मद्दामि, पादे वा नं गहेत्वा पारगङ्गायं खिपामी”ति वेगेन अनुबन्धि । अनुबन्धन्तोपि नं पापुणितुं नासक्खियेव । सामणेरो गन्त्वा उपज्झायस्स हत्थे पानीयं ठपेत्वा “पिवथ, भन्ते”ति आह । नागराजापि पच्छतो आगन्त्वा, “भन्ते अनुरुद्ध, सामणेरो मया अदिन्नमेव पानीयं गहेत्वा आगतो, मा पिवित्था”ति आह । एवं किर सामणेराति । “पिवथ, भन्ते, इमिना मे दिन्नं पानीयं आहट”न्ति आह । थेरो “खीणासवसामणेरेस्स मुसाकथनं नाम नत्थी”ति जत्वा पानीयं पिवि । तङ्खणज्जेवस्स आबाधो पटिपस्सम्भि । पुन नागो थेरं आह — “भन्ते, सामणेरेनहि सब्बं देवगणं सन्निपातेत्वा लज्जापितो, अहमस्स हृदयं वा फालेस्सामि, पादे वा नं गहेत्वा पारगङ्गाय खिपिस्सामी”ति । महाराज, सामणेरो महानुभावो, तुम्हे सामणेरेन सद्धिं सङ्गामेतुं न सक्खिस्सथ, खमापेत्वा नं गच्छथाति । सो सयम्पि सामणेरेस्स आनुभावं जानातियेव, लज्जाय पन अनुबन्धित्वा आगतो । अथ नं थेरस्स वचनेन खमापेत्वा तेन सद्धिं मित्तसन्धवं कत्वा “इतो पट्टाय अनोतत्तउदकेन अत्थे सति तुम्हाकं आगमनकिच्चं नत्थि, मय्हं पहिणेय्याथ, अहमेव आहरित्वा दस्सामी”ति वत्वा पक्कामि ।

थेरोपि सामणेरें आदाय पायासि । सत्था थेरस्स आगमनभावं जत्वा मिगारमातुपासादे थेरस्स आगमनं ओलोकेन्तो निसीदि । भिक्खूपि थेरं आगच्छन्तं दिस्वा पच्चुग्गन्त्वा पत्तचीवरं पटिग्गहेसुं । अथेकच्चे सामणेरें सीसेपि कण्णेसुपि बाहायम्पि गहेत्वा सञ्चालेत्वा “किं, सामणेरे चूळकनिट्ठ, न उक्कण्ठितोसी”ति आहंसु । सत्था तेसं किरियं दिस्वा चिन्तेसि — “भारियं वतिमेसं भिक्खूनं कम्मं आसीविसं गीवाय गणहन्ता विय सामणेरे गणहन्ति, नास्स आनुभावं जानन्ति, अज्ज मया सुमनसामणेरेस्स गुणं पाकटं कातुं वट्टीती”ति । थेरोपि आगन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा निसीदि । सत्था तेन सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा आनन्दत्थेरं आमन्तेसि — “आनन्द, अनोतत्तउदकेनहि पादे धोवितुकामो, सामणेरेनं घटं दत्वा पानीयं आहरापेही”ति । थेरो विहारे पञ्चमत्तानि सामणेरेसतानि सन्निपातेसि । तेसु सुमनसामणेरो सब्बनवको अहोसि । थेरो सब्बमहल्लकं सामणेरें आह — “सामणेरे, सत्था अनोक्तदहउदकेन पादे धोवितुकामो, घटं आदाय गन्त्वा पानीयं आहरा”ति । सो “न सक्कोमि, भन्ते”ति न इच्छि । थेरो सेसेपि पटिपाटिया पुच्छि, तेपि तथेव वत्वा पटिक्खिपिंसु । “किं पनेत्थ खीणासवसामणेरा नत्थी”ति? अत्थि, ते पन “नायं अम्हाकं बद्धो मालापुटो, सुमनसामणेरेस्सेव बद्धो”ति न इच्छिंसु, पुथुज्जना पन अत्तनो असमत्थतायेव न इच्छिंसु । परियोसाने पन सुमनस्स वारे सम्पत्ते, “सामणेरे, सत्था अनोतत्तदहउदकेन पादे धोवितुकामो, कुटं आदाय किर उदकं आहरा”ति आह । सो “सत्थरि आहरापेन्ते आहरिस्सामी”ति सत्थारं वन्दित्वा, “भन्ते, अनोतत्ततो किर मं उदकं आहरापेथा”ति आह । “आम, सुमना”ति । सो विसाखाय कारितेसु घनसुवण्णकोट्टिमेसु सेनासनकुटेसु एकं सट्टिकुटउदकगणहनकं महाघटं हत्थेन गहेत्वा “इमिना मे उक्खिपित्वा अंसकूटे ठपितेन अत्थो नत्थी”ति ओलम्बकं कत्वा वेहासं अब्भुग्गन्त्वा हिमवन्ताभिमुखो पक्खन्दि ।

नागराजा सामणेरं दूरतोव आगच्छन्तं दिस्वा पच्चुगगन्त्वा कुटं अंसकूटेन आदाय, “भन्ते, तुम्हे मादिसे दासे विज्जमाने कस्मा सयं आगता, उदकेनत्थे सति कस्मा सासनमत्तम्पि न पहिणथा”ति कुटेन उदकं आदाय सयं उक्खिपित्वा “पुरतो होथ, भन्ते, अहमेव आहरिस्सामी”ति आह । “तिट्ठथ तुम्हे, महाराज, अहमेव सम्मासम्बुद्धेन आणत्तो”ति नागराजानं निवत्तापेत्वा कुटं मुखवट्टियं हत्थेन गहेत्वा आकासेनागज्झि । अथ नं सत्था आगच्छन्तं ओलोकेत्वा भिक्खू आमन्तेसि — “पस्सथ, भिक्खवे, सामणेरस्स लीलं, आकासे हंसराजा विय सोभती”ति आह । सोपि पानीयघटं ठपेत्वा सत्थारं वन्दित्वा अट्ठासि । अथ नं सत्था आह — “कतिवस्सोसि त्वं, सुमना”ति? “सत्तवस्सोम्हि, भन्तेति । “तेन हि, सुमन, अज्ज पट्ठाय भिक्खु होही”ति वत्वा दायज्जउपसम्पदं अदासि । द्वेयेव किर सामणेरा सत्तवस्सिका उपसम्पदं लभिसु — अयज्ज सुमनो सोपाको चाति ।

एवं तस्मिं उपसम्पन्ने धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं, “अच्छरियं आवुसो, एवरूपो हि नाम दहरसामणेरस्स आनुभावो होति, न नो इतो पुब्बे एवरूपो आनुभावो दिट्ठपुब्बो”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, मम सासने दहरोपि सम्मा पटिपन्नो एवरूपं सम्पत्तिं लभतियेवा”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

३८२. “यो हवे दहरो भिक्खु, युज्जति बुद्धसासने ।
सोमं लोकं पभासेति, अब्भा मुत्तोव चन्दिमा”ति ॥

तत्थ युज्जतीति घटति वायमति । पभासेतीति सो भिक्खु अत्तनो अरहत्तमग्गजाणेन अब्भादीहि मुत्तो चन्दिमा विय लोकं खन्धादिभेदं लोकं ओभासेति, एकालोकं करोतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सुमनसामणेरवत्थु द्वादसमं ।

भिक्खुवग्गवण्णना निट्ठिता ।

पञ्चवीसतिमो वग्गो ।

२६. ब्राह्मणवग्गो

१. पसादबहुलब्राह्मणवत्थु

छिन्द सोतन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पसादबहुलं ब्राह्मणं आरब्भ कथेसि ।

सो किर ब्राह्मणो भगवतो धम्मदेसनं सुत्वा पसन्नचित्तो अत्तनो गेहे सोळसमत्तानं भिक्खूनं निच्चभत्तं पट्ठपेत्वा भिक्खूनं आगतवेलाय पत्तं गहेत्वा “आगच्छन्तु भोन्तो अरहन्तो, निसीदन्तु भोन्तो अरहन्तो”ति यंकिज्जि वदन्तो अरहन्तवादपटिसंयुत्तमेव वदति । तेसु पुथुज्जना “अयं अम्हेसु अरहन्तसज्जी”ति चिन्तयिंसु, खीणासवा “अयं नो खीणासवभावं जानाती”ति । एवं ते सब्बेपि कुक्कुच्चायन्ता तस्स गेहं नागमिंसु । सो दुक्खी दुम्मनो “किन्नु खो, अय्या,

नागच्छन्ती’ति विहारं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा तमत्थं आरोचेसि । सत्था भिक्खू आमन्तेत्वा “किं एतं, भिक्खवे”ति पुच्छित्वा तेहि तस्मिं अत्थे आरोचिते “सादियथ पन तुम्हे, भिक्खवे, अरहन्तवाद”न्ति आह । “न सादियाम मयं, भन्ते”ति । “एवं सन्ते मनुस्सानं एतं पसादभज्जं, अनापत्ति, भिक्खवे, पसादभज्जे, अपि च खो पन ब्राह्मणस्स अरहन्तेसु अधिमत्तं पेमं, तस्मा तुम्हेहिपि तण्हासोतं छेत्वा अरहत्तमेव पत्तुं युत्त”न्ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

३८३: “छिन्द सोतं परक्कम्म, कामे पनुद ब्राह्मण ।
सङ्घारानं खयं जत्वा, अकतज्जूसि ब्राह्मणा”ति ॥

तत्थ परक्कम्माति तण्हासोतं नाम न अप्पमत्तकेन वायामेन छिन्दितुं सक्का, तस्मा जाणसम्पयुत्तेन महन्तेन परक्कमेन परक्कमित्वा तं सोतं छिन्द । उभोपि कामे पनुद नीहर । ब्राह्मणाति खीणासवानं आलपनमेतं । सङ्घारानन्ति पञ्चन्नं खन्धानं खयं जानित्वा । अकतज्जूति एवं सन्ते त्वं सुवण्णादीसु केनचि अकतस्स निब्बानस्स जाननतो अकतज्जू नाम होसीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

पसादबहुलब्राह्मणवत्थु पठमं ।

२. सम्बहुलभिक्खुवत्थु

यदा द्वयेसूति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सम्बहुले भिक्खू आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसहि तिसमत्ता दिसावासिका भिक्खू आगन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा निसीदिसु । सारिपुत्तत्थेरो तेसं अरहत्तस्स उपनिस्सयं दिस्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा ठितकोव इमं पज्जं पुच्छि — “भन्ते, द्वे धम्माति वुच्चन्ति, कतमे नु खो द्वे धम्मा”ति? अथ नं सत्था “द्वे धम्माति खो, सारिपुत्त, समथविपस्सना वुच्चन्ती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३८४: “यदा द्वयेसु धम्मेसु, पारगू होति ब्राह्मणो ।
अथस्स सब्बे संयोगा, अत्थं गच्छन्ति जानतो”ति ॥

तत्थ यदाति यस्मिं काले द्विधा ठितेसु समथविपस्सनाधम्मेसु अभिज्जापारगादिवसेन अयं खीणासवो पारगू होति, अथस्स वट्ठस्मिं संयोजनसमत्था सब्बे कामयोगादयो संयोगा एवं जानन्तस्स अत्थं परिकखयं गच्छन्तीति अत्थो ।

देसनावसाने सब्बेपि ते भिक्खू अरहत्ते पतिट्ठहिसूति ।

सम्बहुलभिक्खुवत्थु दुतियं ।

३. मारवत्थु

यस्स पारन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो मारं आरब्ध कथेसि ।

सो किरेकस्मिं दिवसे अज्जतरो पुरिसो विय हुत्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा पुच्छि — “भन्ते, पारं पारन्ति वुच्चति, किन्नु खो एतं पारं नामा”ति । सत्था “मारो अय”न्ति विदित्वा, “पापिम, किं तव पारेन, तज्झि वीतरागेहि पत्तब्ब”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

३८५: “यस्स पारं अपारं वा, पारापारं न विज्जति ।
वीतद्वरं विसंयुत्तं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ पारन्ति अज्झत्तिकानि छ आयतनानि । अपारन्ति बाहिरानि छ आयतनानि । पारापारन्ति तदुभयं । न विज्जतीति यस्स सब्बम्पेतं “अहं”न्ति वा “मम”न्ति वा गहणाभावेन नत्थि, तं किलेसदरथानं विगमेन वीतद्वरं सब्बकिलेसेहि विसंयुत्तं अहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

मारवत्थु ततियं ।

४. अज्जतरब्राह्मणवत्थु

झायिन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरं ब्राह्मणं आरब्भ कथेसि ।

सो किर चिन्तेसि — “सत्था अत्तनो सावके, ‘ब्राह्मणा’ति वदति, अहज्जम्हि जातिगोत्तेन ब्राह्मणो, मम्मि नु खो एवं वत्तुं वट्ठती”ति । सो सत्थारं उपसङ्कमित्वा तमत्थं पुच्छि । सत्था “नाहं जातिगोत्तमत्तेन ब्राह्मणं वदामि, उत्तमत्थं अरहत्तं अनुप्पत्तमेव पनेवं वदामी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३८६: “झायिं विरजमासीनं, कतकिच्चमनासवं ।
उत्तमत्थमनुप्पत्तं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ ज्ञायिन्ति दुविधेन ज्ञानेन ज्ञायन्तं कामरजेन विरजं वने एककमासीनं चतूहि मग्गेहि सोळसन्नं किच्चानं कतत्ता कतकिच्चं आसवानं अभावेन अनासवं उत्तमत्थं अरहत्तं अनुप्पत्तं अहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने सो ब्राह्मणो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्मि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अज्जतरब्राह्मणवत्थु चतुत्थं ।

५. आनन्दत्थेरवत्थु

दिवा तपतीति इमं धम्मदेसनं सत्था मिगारमातुपासादे विहरन्तो आनन्दत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

पसेनदि कोसलो किर महापवारणाय सब्बाभरणपटिमण्डितो गन्धमालादीनि आदाय विहारं अगमासि । तस्मिं खणे काळुदायित्थेरो ज्ञानं समापज्जित्वा परिसपरियन्ते निसिन्नो होति, नाममेव पनस्सेतं, सरीरं सुवण्णवण्णं । तस्मिं पन खणे

चन्दो उगच्छति, सूरियो अत्थमेति । आनन्दत्थेरो अत्थमेन्तस्स च सूरियस्स उगच्छन्तस्स च चन्दस्स ओभासं ओलोकेन्तो रज्जो सरीरोभासं थेरस्स सरीरोभासं तथागतस्स च सरीरोभासं ओलोकेसि । तत्थ सब्बोभासे अतिक्कमित्वा सत्थाव विरोचति । थेरो सत्थारं वन्दित्वा, “भन्ते, अज्ज मम इमे ओभासे ओलोकेन्तस्स तुम्हाकमेव ओभासो रुच्चति । तुम्हाकज्झि सरीरं सब्बोभासे अतिक्कमित्वा विरोचती”ति आह । अथ नं सत्था, “आनन्द, सूरियो नाम दिवा विरोचति, चन्दो रत्तिं, राजा अलङ्कृतकालेयेव, खीणासवे गणसङ्गणिकं पहाय अन्तोसमापत्तियंयेव विरोचति, बुद्धा पन रत्तिमि दिवापि पञ्चविधेन तेजेन विरोचन्ती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३८७:“दिवा तपति आदिच्चो, रत्तिमाभाति चन्दिमा ।

सन्नद्धो खत्तियो तपति, ज्ञायी तपति ब्राह्मणो ।

अथ सब्बमहोरत्तिं, बुद्धो तपति तेजसा”ति ॥

तत्थ **दिवा तपतीति** दिवा विरोचति, रत्तिं पनस्स गतमग्गोपि न पञ्जायति । **चन्दिमाति** चन्दोपि अब्भादीहि विमुत्तो रत्तिमेव विरोचति, नो दिवा । **सन्नद्धोति** सुवण्णमणिविचित्तेहि सब्बाभरणेहि पटिमण्डितो चतुरङ्गिनिया सेनाय परिक्खित्तोव राजा विरोचति, न अज्जातकवेसेन ठितो । **ज्ञायीति** खीणासवो पन गणं विनोदेत्वा ज्ञायन्तोव विरोचति । **तेजसाति** सम्मासम्बुद्धो पन सीलतेजेन दुस्सील्यतेजं, गुणतेजेन निग्गुणतेजं, पञ्जातेजेन दुप्पञ्जतेजं, पुञ्जतेजेन अपुञ्जतेजं, धम्मतेजेन अधम्मतेजं परियादियित्वा इमिना पञ्चविधेन तेजसा निच्चकालमेव विरोचतीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

आनन्दत्थेरवत्थु पञ्चमं ।

६. अज्जतरब्राह्मणपब्बजितवत्थु

बाहितपापोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरं ब्राह्मणपब्बजितं आरब्भ कथेसि ।

एको किर ब्राह्मणो बाहिरकपब्बज्जाय पब्बजित्वा “समणो गोतमो अत्तनो सावके ‘पब्बजिता’ति वदति, अहञ्चमिह पब्बजितो, ममि खो एवं वत्तुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा एतमत्थं पुच्छि । सत्था “नाहं एतकेन ‘पब्बजितो’ति वदामि, किलेसमलानं पन पब्बजितत्ता पब्बजितो नाम होती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३८८:“बाहितपापोति ब्राह्मणो, समचरिया समणोति वुच्चति ।

पब्बाजयमत्तनो मलं, तस्मा पब्बजितोति वुच्चती”ति ॥

तत्थ **समचरियाति** सब्बाकुसलानि समेत्वा चरणेन । **तस्माति** यस्मा बाहितपापताय ब्राह्मणो, अकुसलानि समेत्वा चरणेन समणोति वुच्चति, तस्मा यो अत्तनो रागादिमलं पब्बाजयन्तो विनोदेन्तो चरति, सोपि तेन पब्बाजनेन पब्बजितोति वुच्चतीति अत्थो ।

देसनावसाने सो ब्राह्मणपब्बजितो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानमि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अञ्जतरब्राह्मणपब्बजितवत्थु छट्ठं ।

७. सारिपुत्तथेरवत्थु

न ब्राह्मणस्साति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सारिपुत्तथेरं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिं किर ठाने सम्बहुला मनुस्सा “अहो अम्हाकं, अय्यो, खन्तिबलेन समन्नागतो, अञ्जेसु अक्कोसन्तेसु वा पहरन्तेसु वा कोपमत्तम्पि नत्थी”ति थेरस्स गुणे कथयिंसु । अथेको मिच्छादिट्ठिको ब्राह्मणो “को एस न कुज्झती”ति पुच्छि । “अम्हाकं थेरो”ति । “नं कुज्झापेन्तो न भविस्सती”ति? “नत्थेतं, ब्राह्मणा”ति । “तेन हि अहं नं कुज्झापेस्सामी”ति? “सचे सक्कोसि, कुज्झापेही”ति । सो “होतु, जानिस्सामिस्स कत्तब्ब”न्ति थेरं भिक्खाय पविट्ठं दिस्वा पच्छाभागेन गन्त्वा पिट्ठिमज्जे महन्तं पाणिप्पहारमदासि । थेरो “किं नामेत”न्ति अनोलोकेत्वाव गतो । ब्राह्मणस्स सकलसरीरे डाहो उप्पज्जि । सो “अहो गुणसम्पन्नो, अय्यो”ति थेरस्स पादमूले निपज्जित्वा “खमथ मे, भन्ते”ति वत्त्वा “किं एत”न्ति च वुत्ते “अहं वीमंसनत्थाय तुम्हे पहरि”न्ति आह । “होतु खमामि ते”ति । “सचे मे, भन्ते, खमथ, मम गेहेयेव निसीदित्वा भिक्खं गण्धथा”ति थेरस्स पत्तं गण्धि, थेरोपि पत्तं अदासि । ब्राह्मणो थेरं गेहं नेत्वा परिविसि ।

मनुस्सा कुज्झित्वा “इमिना अम्हाकं निरपराधो अय्यो पहटो, दण्डेनपिस्स मोक्खो नत्थि, एत्थेव नं मारेस्सामा”ति लेडुदण्डादिहत्था ब्राह्मणस्स गेहद्वारे अट्ठंसु । थेरो उट्ठाय गच्छन्तो ब्राह्मणस्स हत्थे पत्तं अदासि । मनुस्सा तं थेरेन सद्धिं गच्छन्तं दिस्वा, “भन्ते, तुम्हाकं पत्तं गहेत्वा ब्राह्मणं निवत्तेथा”ति आहंसु । किं एतं उपासकाति? ब्राह्मणेन तुम्हे पहटा, मयमस्स कत्तब्बं जानिस्सामाति । किं पन तुम्हे इमिना पहटा, उदाहु अहन्ति? तुम्हे, भन्तेति । “मं एस पहरित्वा खमापेसि, गच्छथ तुम्हे”ति मनुस्से उय्योजेत्वा ब्राह्मणं निवत्तापेत्वा थेरो विहारमेव गतो । भिक्खू उज्झायिंसु “किं नामेतं सारिपुत्तथेरो येन ब्राह्मणेन पहटो, तस्सेव गेहे निसीदित्वा भिक्खं गहेत्वा आगतो । थेरस्स पहटकालतो पट्ठाय इदानि सो कस्स लज्जिस्सति, अवसेसे पोथेन्तो विचरिस्सती”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, ब्राह्मणो ब्राह्मणं पहरन्तो नाम नत्थि, गिहब्राह्मणेन पन समणब्राह्मणो पहटो भविस्सति, कोधो नामेस अनागामिमग्गेन समुग्धातं गच्छती”ति वत्त्वा धम्मं देसेन्तो इमा गाथा अभसि —

३८९. “न ब्राह्मणस्स पहरेय्य, नास्स मुज्जेथ ब्राह्मणो ।

धी ब्राह्मणस्स हन्तारं, ततो धी यस्स मुज्जति ॥

३९०. “न ब्राह्मणस्सेतदकिञ्चि सेय्यो, यदा निसेधो मनसो पियेहि ।

यतो यतो हिंसमनो निवत्तति, ततो ततो सम्मतिमेव दुक्ख”न्ति ॥

तत्थ पहरेय्याति “खीणासवब्राह्मणोहमस्मी”ति जानन्तो खीणासवस्स वा अञ्जतरस्स वा जातिब्राह्मणस्स न पहरेय्य । नास्स मुज्जेथाति सोपि पहटो खीणासवब्राह्मणो अस्स पहरित्वा ठितस्स वेरं न मुज्जेथ, तस्मिं कोपं न करेय्याति अत्थो । धी ब्राह्मणस्साति खीणासवब्राह्मणस्स हन्तारं गरहामि । ततो धीति यो पन तं पहरन्तं पटिपहरन्तो तस्स उपरि वेरं मुज्जति, तं ततोपि गरहामियेव ।

एतदकिञ्चि सेय्योति यं खीणासवस्स अक्कोसन्तं वा अपच्चक्कोसनं, पहरन्तं वा अप्पटिपहरणं, एतं तस्स

खीणासवब्राह्मणस्स न किञ्चि सेय्यो, अप्पमत्तकं सेय्यो न होति, अधिमत्तमेव सेय्योति अत्थो। **यदा निसेधो मनसो पियेहीति** कोधनस्स हि कोधुप्पादोव मनसो पियो नाम। कोधो हि पनेस मातापितूसुपि बुद्धादीसुपि अपरज्झति। तस्मा यो अस्स तेहि मनसो निसेधो कोधवसेन उप्पज्जमानस्स चित्तस्स निग्गहो, एतं न किञ्चि सेय्योति अत्थो। **हिंसमनोति** कोधमनो। सो तस्स यतो यतो वत्थुतो अनागामिमग्गेन समुग्धातं गच्छन्तो निवत्तति। **ततो ततोति** ततो ततो वत्थुतो सकलम्पि वट्टदुक्खं निवत्ततियेवाति अत्थो।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति।

सारिपुत्तत्थेरवत्थु सत्तमं।

८. महापजापतिगोतमीवत्थु

यस्स कायेन वाचायाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो महापजापतिं गोतमिं आरब्ध कथेसि।

भगवता हि अनुप्पन्ने वत्थुस्मिं पज्जत्ते अट्ठ गरुधम्मे मण्डनकजातियो पुरिसो सुरभिपुप्फदामं विय सिरसा सम्पटिच्छित्वा सपरिवारा महापजापति गोतमी उपसम्पदं लभि, अज्जो तस्सा उपज्झायो वा आचरियो वा नत्थि। एवं लद्धूपसम्पदं थेरिं आरब्ध अपरेन समयेन कथं समुद्वापेसुं “महापजापतिया गोतमिया आचरियुपज्झाया न पज्जायन्ति, सहत्थेनेव कासायानि गण्ही”ति। एवञ्च पन वत्त्वा भिक्खुनियो कुक्कुच्चायन्तियो ताय सद्धि नेव उपोसथं न पवारणं करोन्ति, ता गन्त्वा तथागतस्सपि तमत्थं आरोचेसुं। सत्था तासं कथं सुत्वा “मया महापजापतिया गोतमिया अट्ठ गरुधम्मा दिन्ना, अहमेवस्साचरियो, अहमेव उपज्झायो। कायदुच्चरितादिविरहितेसु खीणासवेसु कुक्कुच्चं नाम न कातब्ब”न्ति वत्त्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

३९१. “यस्स कायेन वाचाय, मनसा नत्थि दुक्कटं।

संवृतं तीहि ठानेहि, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति॥

तत्थ **दुक्कटन्ति** सावज्जं दुक्खुद्रयं अपायसंवत्तनिकं कम्मं। **तीहि ठानेहीति** एतेहि कायादीहि तीहि कारणेहि कायदुच्चरितादिपवेसनिवारणत्थाय द्वारं पिहितं, तं अहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति।

महापजापतिगोतमीवत्थु अट्ठमं।

९. सारिपुत्तत्थेरवत्थु

यम्हाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सारिपुत्तत्थेरं आरब्ध कथेसि।

सो किरायस्मा अस्सजित्थेरस्स सन्तिके धम्मं सुत्वा सोतापत्तिफलं पत्तकालतो पट्ठाय “यस्सं दिसायं थेरो वसती”ति सुणाति, ततो अज्जलिं पग्गय्ह ततोव सीसं कत्वा निपज्जति। भिक्खू “मिच्छादिट्ठिको सारिपुत्तो, अज्जापि दिसा नमस्समानो विचरती”ति तमत्थं तथागतस्स आरोचेसुं। सत्था थेरं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर त्वं, सारिपुत्त, दिसा

नमस्सन्तो विचरसी'ति पुच्छित्वा, “भन्ते, मम दिसा नमस्सनभावं वा अनमस्सनभावं वा तुम्हेव जानाथा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, सारिपुत्तो दिसा नमस्सति, अस्सजित्थेरस्स पन सन्तिका धम्मं सुत्वा सोतापत्तिफलं पत्तताय अत्तनो आचरियं नमस्सति । यज्झि आचरियं निस्साय भिक्खु धम्मं विजानाति, तेन सो ब्राह्मणेन अग्गि विय सक्कच्चं नमस्सितब्बोयेवा”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

३९२. “यम्हा धम्मं विजानेय्य, सम्मासम्बुद्धदेसितं ।

सक्कच्चं तं नमस्सेय्य, अग्गिहुत्तं ब्राह्मणो”ति ॥

तत्थ अग्गिहुत्तंवाति यथा ब्राह्मणो अग्गिहुत्तं सम्मा परिचरणेन चेव अज्जलिकम्मादीहि च सक्कच्चं नमस्सति, एवं यम्हा आचरिया तथागतपवेदितं धम्मं विजानेय्य, तं सक्कच्चं नमस्सेय्याति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सारिपुत्तत्थेरवत्थु नवमं ।

१०. जटिलब्राह्मणवत्थु

न जटाहीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं जटिलब्राह्मणं आरब्भ कथेसि ।

सो किर “अहं मातितो च पितितो च सुजातो ब्राह्मणकुले निब्बत्तो । सचे समणो गोतमो अत्तनो सावके ब्राह्मणाति वदति, मम्मि नु खो तथा वत्तुं वट्टती”ति सत्थु सन्तिकं गन्त्वा तमत्यं पुच्छि । अथ नं सत्था “नाहं, ब्राह्मण, जटामत्तेन, न जातिगोत्तमत्तेन ब्राह्मणं वदामि, पटिविद्धसच्चमेव पनाहं ब्राह्मणोति वदामी”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

३९३. “न जटाहि न गोत्तेन, न जच्चा होति ब्राह्मणो ।

यम्हि सच्चञ्च धम्मो च, सो सुची सो च ब्राह्मणो”ति ॥

तत्थ सच्चन्ति यस्मिं पुग्गले चत्तारि सच्चानि सोळसहाकारेहि पटिविज्झित्वा ठितं सच्चजाणञ्चेव नवविधो च लोकुत्तरधम्मो अत्थि, सो सुचि, सो ब्राह्मणो चाति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

जटिलब्राह्मणवत्थु दसमं ।

११. कुहकब्राह्मणवत्थु

किं तेति इमं धम्मदेसनं सत्था कूटागारसालायं विहरन्तो एकं वग्गुलिवतं कुहकब्राह्मणं आरब्भ कथेसि ।

सो किर वेसालिनगरद्वारे एकं ककुधरुक्खं आरुह्य द्वीहि पादेहि रुक्खसाखं गण्हित्वा अधोसिरो ओलम्बन्तो “कपिलानं मे सतं देथ, कहापणे देथ, परिचारिकं देथ, नो चे दस्सथ, इतो पतित्वा मरन्तो नगरं अनगरं करिस्सामी”ति

वदति । तथागतस्स भिक्खुसङ्घपरिवृतस्स नगरं पविसनकाले भिक्खू तं ब्राह्मणं दिस्वा निक्खमनकालेपि नं तथेव ओलम्बन्तं पस्सिंसु । नागरापि “अयं पातोव पट्टाय एवं ओलम्बन्तो पतित्वा मरन्तो नगरं अनगरं करेय्या”ति चिन्तेत्वा नगरविनासभीता “यं सो याचति, सब्बं देमा”ति पटिस्सुणित्वा अदंसु । सो ओतरित्वा सब्बं गहेत्वा अगमासि । भिक्खू विहारूपचारे तं गाविं विय विरवित्वा गच्छन्तं दिस्वा सञ्जानित्वा “लद्धं ते, ब्राह्मण, यथापत्थित”न्ति पुच्छित्वा “आम, लद्धं मे”ति सुत्वा अन्तोविहारं गन्त्वा तथागतस्स तमत्थं आरोचेसुं । सत्था “न, भिक्खवे, इदानेव सो कुहकचोरो, पुब्बेपि कुहकचोरोयेव अहोसि । इदानि पनेस बालजनं वञ्चेति, तदा पन पण्डिते वञ्चेतुं नासक्खी”ति वत्वा तेहि याचितो अतीतमाहरि ।

अतीते एकं कासिकगामं निस्साय एको कुहकतापसो वासं कप्पेसि । तं एकं कुलं पटिजग्गि । दिवा उप्पन्नखादनीयभोजनीयतो अत्तनो पुत्तानं विय तस्सपि एकं कोट्टासं देति, सायं उप्पन्नकोट्टासं ठपेत्वा दुतियदिवसे देति । अथेकदिवसं सायं गोधमंसं लभित्वा साधुकं पचित्वा ततो कोट्टासं ठपेत्वा दुतियदिवसे तस्स अदंसु । तापसो मंसं खादित्वाव रसतण्हाय बद्धो “किं मंसं नामेत”न्ति पुच्छित्वा “गोधमंस”न्ति सुत्वा भिक्खाय चरित्वा सप्पिदधिकटुकभण्डादीनि गहेत्वा पण्णसालं गन्त्वा एकमन्तं ठपेसि । पण्णसालाय पन अविदूरे एकस्मिं वम्मिके गोधराजा विहरति । सो कालेन कालं तापसं वन्दितुं आगच्छति । तंदिवसं पनेस “तं वधिस्सामी”ति दण्डं पटिच्छादेत्वा तस्स वम्मिकस्स अविदूरे ठाने निदायन्तो विय निसीदि । गोधराजा वम्मिकतो निक्खमित्वा तस्स सन्तिकं आगच्छन्तोव आकारं सल्लक्खेत्वा “न मे अज्ज आचरियस्स आकारो रुच्चती”ति ततोव निवत्ति । तापसो तस्स निवत्तनभावं जत्वा तस्स मारणत्थाय दण्डं खिपि, दण्डो विरज्झित्वा गतो । गोधराजापि धम्मिकं पविसित्वा ततो सीसं नीहरित्वा आगतमग्गं ओलोकेन्तो तापसं आह —

“समणं तं मज्जमानो, उपगच्छिमसज्जतं ।
सो मं दण्डेन पाहासि, यथा असमणो तथा ॥

“किं ते जटाहि दुम्मेध, किं ते अजिनसाटिया ।
अब्भन्तरं ते गहनं, बाहिरं परिमज्जसी”ति ॥ (जा० १.४.९७-९८) ।

अथ नं तापसो अत्तनो सन्तकेन पलोभेतुं एवमाह —

“एहि गोध निवत्तस्सु, भुज्ज सालीनमोदनं ।
तेलं लोणञ्च मे अत्थि, पहूतं मय्ह पिप्फली”ति ॥ (जा० १.४.९९) ।

तं सुत्वा गोधराजा “यथा यथा त्वं कथेसि, तथा तथा मे पलायितुकामताव होती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

“एस भिय्यो पवेक्खामि, वम्मिकं सतपोरिसं ।
तेलं लोणञ्च कित्तेसि, अहितं मय्ह पिप्फली”ति ॥ (जा० १.४.१००) ।

एवञ्च पन वत्वा “अहं एत्तकं कालं तयि समणसज्जं अकासिं, इदानि पन ते मं पहरितुकामताय दण्डो खित्तो, तस्स खित्तकालेयेव असमणो जातो । किं तादिसस्स दुप्पज्जस्स पुग्गलस्स जटाहि, किं सखुरेन अजिनचम्मेन । अब्भन्तरज्झि ते

गहनं, केवलं बाहिरमेव परिमज्जसी’ति आह । सत्था इमं अतीतं आहरित्वा “तदा एस कुहको तापसो अहोसि, गोधराजा पन अहमेवा’ति वत्वा जातकं समोधानेत्वा तदा गोधपण्डितेन तस्स निग्गहितकारणं दस्सेन्तो इमं गाथमाह —

३९४: “किं ते जटाहि दुम्मेध, किं ते अजिनसाटिया ।

अब्भन्तरं ते गहनं, बाहिरं परिमज्जसी’ति ॥ (जा० १.४.९८) ।

तत्थ किं ते जटाहीति अम्भो दुप्पज्ज तव बद्धाहिपि इमाहि जटाहि सखुराय निवत्थायपि इमाय अजिनचम्मसाटिकाय च किमत्थोति । अब्भन्तरन्ति अब्भन्तरज्झि ते रागादिकिलेसगहनं, केवलं हत्थिलण्डं अस्सलण्डं विय मट्ठं बाहिरं परिमज्जसीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

कुहकब्राह्मणवत्थु एकादसमं ।

१२. किसानगोतमीवत्थु

पंसुकूलधरन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था गिज्झकूटे पब्बते विहरन्तो किसानगोतमिं आरब्भ कथेसि ।

तदा किर सक्को पठमयामावसाने देवपरिसाय सद्धिं सत्थारं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एकमन्ते सारणीयधम्मकथं सुणन्तो निसीदि । तस्मिं खणे किसानगोतमी “सत्थारं पस्सिस्सामी’ति आकासेनागन्त्वा सक्कं दिस्वा निवत्ति । सो तं वन्दित्वा निवत्तन्तिं दिस्वा सत्थारं पुच्छि — “का नामेसा, भन्ते, आगच्छमानाव तुम्हे दिस्वा निवत्तती’ति? सत्था “किसानगोतमी नामेसा, महाराज, मम धीता पंसुकूलिकत्थेरीनं अग्गा’ति वत्वा इमं गाथमाह —

३९५: “पंसुकूलधरं जन्तुं, किसं धमनिसन्थतं ।

एकं वनस्मिं ज्ञायन्तं, तमहं बूमि ब्राह्मण’न्ति ॥

तत्थ किसन्ति पंसुकूलिका हि अत्तनो अनुरूपं पटिपदं पूरेन्ता अप्पमंसलोहिता चेव होन्ति धमनिसन्थतगत्ता च, तस्मा एवमाह । एकं वनस्मिन्ति विवत्तद्धाने एककं वनस्मिं ज्ञायन्तं तमहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

किसानगोतमीवत्थु द्वादसमं ।

१३. एकब्राह्मणवत्थु

न चाहन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं ब्राह्मणं आरब्भ कथेसि ।

सो किर “समणो गोतमो अत्तनो सावके ब्राह्मणाति वदति अहञ्चमि ब्राह्मणयोनियं निब्बत्तो, मम्मि नु खो एवं वत्तुं वट्ठती’ति सत्थारं उपसङ्कमित्वा तमत्थं पुच्छि । अथ नं सत्था “नाहं, ब्राह्मण, ब्राह्मणयोनियं निब्बत्तमत्तेनेवं वदामि, यो पन

अकिञ्चनो अगहणो, तमहं ब्राह्मणं वदामी”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३९६. “न चाहं ब्राह्मणं ब्रूमि, योनिजं मत्तिसम्भवं ।
भोवादि नाम सो होति, सचे होति सकिञ्चनो ।
अकिञ्चनं अनादानं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ योनिजन्ति योनियं जातं । मत्तिसम्भवन्ति ब्राह्मणिया मातु सन्तके उदरस्मिं सम्भूतं । भोवादीति सो पन आमन्तनादीसु “भो, भो”ति वत्वा विचरन्तो भोवादि नाम होति, सचे रागादीहि किञ्चनेहि सकिञ्चनो । अहं पन रागादीहि अकिञ्चनं चतूहि उपादानेहि अनादानं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने सो ब्राह्मणो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

एकब्राह्मणवत्थु तेरसमं ।

१४. उग्गसेनसेट्ठिपुत्तवत्थु

सब्बसंयोजनन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो उग्गसेनं नाम सेट्ठिपुत्तं आरब्भ कथेसि । वत्थु “मुञ्च पुरे मुञ्च पच्छतो”ति (ध० प० ३४८) गाथावण्णनाय वित्थारितमेव ।

तदा हि सत्था, “भन्ते, उग्गसेनो ‘न भायामी’ति वदति, अभूतेन मज्जे अज्जं व्याकरोती”ति भिक्खूहि वुत्ते, “भिक्खवे, मम पुत्तसदिसा छिन्नसंयोजना न भायन्तियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३९७. “सब्बसंयोजनं छेत्वा, यो वे न परितस्सति ।
सङ्गातिगं विसंयुत्तं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ सब्बसंयोजनन्ति दसविधसंयोजनं । न परितस्सतीति तण्हाय न भायति । तमहन्ति तं अहं रागादीनं सङ्गानं अतीतत्ता सङ्गातिगं, चतुन्नम्पि योगानं अभावेन विसंयुत्तं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

उग्गसेनसेट्ठिपुत्तवत्थु चुद्दसमं ।

१५. द्वेब्राह्मणवत्थु

छेत्वा नद्धिन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो द्वे ब्राह्मणे आरब्भ कथेसि ।

तेसु किरेकस्स चूळरोहितो नाम गोणो अहोसि, एकस्स महारोहितो नाम । ते एकदिवसं “तव गोणो बलवा, मम गोणो बलवा”ति विवदित्वा “किं नो विवादेन, पाजेत्वा जानिस्सामा”ति अचिरवतीतीरे सकटं वालुकाय पूरेत्वा गोणे योजयिंसु । तस्मिं खणे भिक्खूपि न्हायितुं तत्थ गता होन्ति । ब्राह्मणा गोणे पाजेसुं । सकटं निच्चलं अट्ठासि, नद्धिवरत्ता पन छिज्जिंसु ।

भिक्षू दिस्वा विहारं गन्त्वा तमत्थं सत्थु आरोचयिंसु । सत्था, “भिक्षवे, बाहिरा एता नद्धिवरत्ता, यो कोचि एता छिन्दतेव, भिक्षुना पन अज्झत्तिकं कोधनद्धिज्जेव तण्हावरत्तज्ज छिन्दितुं वट्टती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३१८. “छेत्वा नद्धि वरत्तज्ज, सन्दानं सहनुक्कमं ।
उक्खित्तपलिघं बुद्धं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ नद्धिन्ति नय्हनभावेन पवत्तं कोधं । वरत्तन्ति बन्धनभावेन पवत्तं तण्हं । सन्दानं सहनुक्कमन्ति अनुसयानुक्कमसहितं द्वासट्ठिदिट्ठिसन्दानं, इदं सब्बम्पि छिन्दित्वा ठितं अविज्जापलिघस्स उक्खित्तत्ता उक्खित्तपलिघं, चतुन्नं सच्चानं बुद्धत्ता बुद्धं तं अहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने पज्जसता भिक्षू अरहत्ते पतिट्ठहिंसु, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

द्वेब्राह्मणवत्थु पन्नरसमं ।

१६. अक्कोसकभारद्वाजवत्थु

अक्कोसन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो अक्कोसकभारद्वाजं आरब्ध कथेसि ।

तस्स हि भातु भारद्वाजस्स धनज्जानी नाम ब्राह्मणी सोतापन्ना अहोसि । सा खीपित्वापि कासित्वापि पक्खलित्वापि “नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्सा”ति इमं उदानं उदानेसि । सा एकदिवसं ब्राह्मणपरिवेसनाय पवत्तमानाय पक्खलित्वा तथेव महासद्देन उदानं उदानेसि । ब्राह्मणो कुज्झित्वा “एवमेवायं वसली यत्थ वा तत्थ वा पक्खलित्वा तस्स मुण्डकस्स समणकस्स वण्णं भासती”ति वत्वा “इदानि ते, वसलि, गन्त्वा तस्स सत्थुनो वादं आरोपेस्सामी”ति आह । अथ नं सा “गच्छ, ब्राह्मण, नाहं तं पस्सामि, यो तस्स भगवतो वादं आरोपेय्य, अपि च गन्त्वा तं भगवन्तं पज्जं पुच्छस्सू”ति आह । सो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा अवन्दित्वाव एकमन्तं ठितो पज्जं पुच्छन्तो इमं गाथमाह —

“किंसु छेत्वा सुखं सेति, किंसु छेत्वा न सोचति ।
किस्सस्सु एकधम्मस्स, वधं रोचेसि गोतमा”ति ॥ (सं० नि० १.१८७) ।

अथस्स पज्जं व्याकरोन्तो सत्था इमं गाथमाह —

“कोधं छेत्वा सुखं सेति, कोधं छेत्वा न सोचति ।
कोधस्स विसमूलस्स, मधुरग्गस्स ब्राह्मण ।
वधं अरिया पसंसन्ति, तज्हि छेत्वा न सोचती”ति ॥ (सं० नि० १.१८७) ।

सो सत्थरि पसीदित्वा पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणि । अथस्स कनिट्ठो अक्कोसकभारद्वाजो “भाता किर मे पब्बजितो”ति सुत्वा कुब्धो आगन्त्वा सत्थारं असब्भाहि फरुसाहि वाचाहि अक्कोसि । सोपि सत्थारा अतिथीनं खादनीयादिदानओपम्मेन सज्जत्तो सत्थरि पसन्नो पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणि । अपरेपिस्स सुन्दरिकभारद्वाजो बिलिङ्गकभारद्वाजोति द्वे कनिट्ठभातरो सत्थारं अक्कोसन्ताव सत्थारा विनीता पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिंसु ।

अथेकदिवसं धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं, “आवुसो, अच्छरिया वत बुद्धगुणा, चतूसु नाम भातिकेसु अक्कोसन्तेसु सत्था किञ्चि अवत्वा तेसंयेव पतिट्ठा जातो”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, अहं मम खन्तिबलेन समन्नागतत्ता दुट्ठेसु अदुस्सन्तो महाजनस्स पतिट्ठा होमियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

३९९. “अक्कोसं वधबन्धञ्च, अदुट्ठो यो तितिक्खति ।
खन्तीबलं बलानीकं, तमहं बूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ अदुट्ठोति एतं दसहि अक्कोसवत्थूहि अक्कोसञ्च पाणिआदीहि पोथनञ्च अन्दुबन्धनादीहि बन्धनञ्च यो अकुद्धमानसो हुत्वा अधिवासेति, खन्तिबलेन समन्नागतत्ता **खन्तिबलं**, पुनप्पुनं उप्पत्तिया अनीकभूतेन तेनेव खन्तिबलेन समन्नागतत्ता **बलानीकं तं** एवरूपं **अहं ब्राह्मणं** वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अक्कोसकभारद्वाजवत्थु सोळसमं ।

१७. सारिपुत्तत्थेरवत्थु

अक्कोधनन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो सारिपुत्तत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

तदा किर थेरो पञ्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं पिण्डाय चरन्तो नालकगामे मातु घरद्वारं अगमासि । अथ नं सा निसीदापेत्वा परिविसमाना अक्कोसि — “अम्भो, उच्छिट्ठखादक उच्छिट्ठकज्जियं अलभित्वा परघरेसु उळुङ्कपिट्ठेन घट्टितकज्जियं परिभुज्जितुं असीतिकोटिधनं पहाय पब्बजितोसि, नासितम्हा तया, भुज्जाहि दानी”ति । भिक्खूनम्मि भत्तं ददमाना “तुम्हेहि मम पुत्तो अत्तनो चूळुपट्ठाको कतो, इदानी भुज्जथा”ति वदेति । थेरो भिक्खं गहेत्वा विहारमेव अगमासि । अथायस्मा राहुलो सत्थारं पिण्डपातेन आपुच्छि । अथ नं सत्था आह — “राहुल, कहं गमित्था”ति? “अय्यिकाय गामं, भन्ते”ति । “किं पन ते अय्यिकाय उपज्झायो वुत्तो”ति? “अय्यिकाय मे, भन्ते, उपज्झायो अक्कुट्ठो”ति । “किन्ति वत्ता”ति? “इदं नाम, भन्ते”ति । “उपज्झायेन पन ते किं वुत्त”न्ति? “न किञ्चि, भन्ते”ति । तं सुत्वा भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं, “आवुसो, अच्छरिया वत सारिपुत्तत्थेरस्स गुणा, एवंनामस्स मातरि अक्कोसन्तिया कोधमत्तम्मि नाहोसी”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, खीणासवा नाम अक्कोधनाव होन्ती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४००. “अक्कोधनं वतवन्तं, सीलवन्तं अनुस्सदं ।
दन्तं अन्तिमसारीरं, तमहं बूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ वतवन्तन्ति धुतवतेन, समन्नागतं चतुपारिसुद्धिसीलेन **सीलवन्तं**, तण्हाउस्सदाभावेन **अनुस्सदं**, छळिन्द्रियदमनेन **दन्तं**, कोटियं ठितेन अत्तभावेन **अन्तिमसारीरं तमहं ब्राह्मणं** वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सारिपुत्तत्थेरवत्थु सत्तरसमं ।

१८. उप्पलवण्णाथेरीवत्थु

वारि पोक्खरपत्तेवाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो उप्पलवण्णाथेरिं आरब्भ कथेसि । वत्थु “मधुवा मज्जति बालो”ति गाथावण्णनाय (ध० प० ६९) वित्थारितमेव । वुत्तज्झि तत्थ (ध० प० अट्ठ० १.६९) —

अपरेन समयेन महाजनो धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसि “खीणासवापि मज्जे कामसुखं सादियन्ति, कामं सेवन्ति, किं न सेविस्सन्ति । न हेते कोळापरुक्खा, न च वम्मिका, अल्लमंससरीराव, तस्मा एतेपि कामसुखं सादियन्ती”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, खीणासवा कामसुखं सादियन्ति, न कामं सेवन्ति । यथा हि पदुमपत्ते पतितं उदकबिन्दु न लिम्पति न सण्ठाति, विनिवत्तित्वा पन पततेव । यथा च आरगगे सासपो न उपलिम्पति न सण्ठाति, विनिवत्तित्वा पततेव, एवं खीणासवस्स चित्ते दुविधोपि कामो न लिम्पति न सण्ठाती”ति अनुसन्धिं घटेत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

४०१: “वारि पोक्खरपत्तेव, आरगगेरिव सासपो ।

यो न लिम्पति कामेसु, तमहं बूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ यो न लिम्पतीति एवमेवं यो अब्भन्तरे दुविधेपि कामे न उपलिम्पति, तस्मिं कामे न सण्ठाति, तमहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

उप्पलवण्णाथेरीवत्थु अट्ठारसमं ।

१९. अज्जतरब्राह्मणवत्थु

यो दुक्खस्साति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरं ब्राह्मणं आरब्भ कथेसि ।

तस्स कियेको दासो अपज्जत्ते सिक्खापदे पलायित्वा पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणि । ब्राह्मणो तं ओलोकेन्तो अदिस्वा एकदिवसं सत्थारा सद्धिं पिण्डाय पविसन्तं द्वारन्तरे दिस्वा चीवरं दळ्हं अग्गहेसि । सत्था निवत्तित्वा “किं इदं, ब्राह्मणा”ति पुच्छि । दासो मे, भो गोतमाति । पन्नभारो एस, ब्राह्मणाति । “पन्नभारो”ति च वुत्ते ब्राह्मणो “अरहा”ति सल्लक्खेसि । तस्मा पुनपि तेन “एवं, भो गोतमा”ति वुत्ते सत्था “आम, ब्राह्मण, पन्नभारो”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४०२: “यो दुक्खस्स पजानाति, इधेव खयमत्तनो ।

पन्नभारं विसंयुत्तं, तमहं बूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ दुक्खस्साति खन्धदुक्खस्स । पन्नभारन्ति ओहितखन्धभारं चतूहि योगेहि सब्बकिलेसेहि वा विसंयुत्तं तमहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो । देसनावसाने सो ब्राह्मणो सोतापत्तिफले पतिट्ठहि, सम्पत्तानम्पि सात्थिका धम्मदेसना अहोसीति ।

अञ्जतरब्राह्मणवत्थु एकूनवीसतिमं ।

२०. खेमाभिक्षुनीवत्थु

गम्भीरपञ्जन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था गिज्झकूटे विहरन्तो खेमं नाम भिक्षुनि आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसज्झि पठमयामसमनन्तरे सक्को देवराजा परिसाय सद्धि आगन्त्वा सत्थु सन्तिके सारणीयधम्मकथं सुणन्तो निसीदि । तस्मिं खणे खेमा भिक्षुनी “सत्थारं पस्सिस्सामी”ति आगन्त्वा सक्कं दिस्वा आकासे ठिताव सत्थारं वन्दित्वा निवत्ति । सक्को तं दिस्वा “को एसा, भन्ते, आगच्छमाना आकासे ठिताव सत्थारं वन्दित्वा निवत्ती”ति पुच्छि । सत्था “एसा, महाराज, मम धीता खेमा नाम महापज्जा मग्गामग्गकोविदा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४०३: “गम्भीरपञ्जं मेधाविं, मग्गामग्गस्स कोविदं ।

उत्तमत्थमनुप्पत्तं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ **गम्भीरपञ्जन्ति** गम्भीरेसु खन्धादीसु पवत्ताय पज्जाय समन्नागतं धम्मोजपज्जाय समन्नागतं **मेधाविं** “अयं दुग्गतिया मग्गो, अयं सुगतिया मग्गो, अयं निब्बानस्स मग्गो, अयं अमग्गो”ति एवं मग्गे च अमग्गे च छेकताय **मग्गामग्गस्स कोविदं** अरहत्तसङ्घातं **उत्तमत्थं अनुप्पत्तं तमहं ब्राह्मणं** वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

खेमाभिक्षुनिवत्थु वीसतिमं ।

२१. पब्भारवासीतिस्सत्थेरवत्थु

असंसद्वन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो पब्भारवासीतिस्सत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सो किर सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा अरञ्जं पविसित्वा सप्पायं सेनासनं ओलोकेन्तो एकं लेणपब्भारं पापुणि, सम्पत्तक्खणेयेवस्स चित्तं एकगतं लभि । सो “अहं इध वसन्तो पब्भजितकिच्चं निष्पादेतुं सक्खिस्सामी”ति चिन्तेसि । लेणेपि अधिवत्था देवता “सीलवा भिक्षु आगतो, इमिना सद्धि एकट्ठाने वसितुं दुक्खं । अयं पन इध एकरत्तिमेव वसित्वा पक्कमिस्सती”ति चिन्तेत्वा पुत्ते आदाय निक्खमि । थेरो पुनदिवसे पातोव गोचरगामं पिण्डाय पाविसि । अथ नं एका उपासिका दिस्वाव पुत्तसिनेहं पटिलभित्वा गेहे निसीदापेत्वा भोजेत्वा अत्तानं निस्साय तेमासं वसनत्थाय याचि । सोपि “सक्का मया इमं निस्साय भवनिस्सरणं कातु”न्ति अधिवासेत्वा तमेव लेणं अगमासि । देवता तं आगच्छन्तं दिस्वा “अब्धा केनचि निमन्तितो भविस्सति, स्वे वा परसुवे वा गमिस्सती”ति चिन्तेसि ।

एवं अट्ठमासमत्ते अतिक्कन्ते “अयं इधेव मज्जे अन्तोवस्सं वसिस्सति, सीलवता पन सद्धि एकट्ठाने पुत्तकेहि सद्धि वसितुं दुक्करं, इमञ्च ‘निक्खमा’ति वत्तुं न सक्का, अत्थि नु खो इमस्स सीले खलित”न्ति दिब्बेन चक्खुना ओलोकेन्ती उपसम्पदमाळकतो पट्टाय तस्स सीले खलितं अदिस्वा “परिसुद्धमस्स सीलं, किञ्चिदेवस्स कत्वा अयसं उप्पादेस्सामी”ति तस्स उपट्ठाककुले उपासिकाय जेट्टपुत्तस्स सरीरे अधिमुच्चित्वा गीवं परिवत्तेसि । तस्स अक्खीनि निक्खमिंसु, मुखतो

खेळो पग्घरि । उपासिका तं दिस्वा “किं इदं”न्ति विरवि । अथ नं देवता अदिस्समानरूपा एवमाह — “मया एस गहितो, बलिकम्मेनपि मे अत्थो नत्थि, तुम्हाकं पन कुलूपकं थेरं लट्ठिमधुकं याचित्वा तेन तेलं पचित्वा इमस्स नत्थुकम्पं देथ, एवाहं इमं मुञ्चिस्सामी”ति । नस्सतु वा एस मरतु वा, न सक्खिस्सामहं अय्यं लट्ठिमधुकं याचितुन्ति । सचे लट्ठिमधुकं याचितुं न सक्कोथ, नासिकायस्स हिङ्गुचुण्णं पक्खिपितुं वदेथाति । इदम्पि वत्तुं न सक्कोमाति । तेन हिस्स पादधोवनउदकं आदाय सीसे आसिञ्चथाति । उपासिका “सक्का इदं कातु”न्ति वेलाय आगतं थेरं निसीदापेत्वा यागुखज्जकं दत्वा अन्तरभत्ते निसिन्नस्स पादे धोवित्वा उदकं गहेत्वा, “भन्ते, इदं उदकं दारकस्स सीसे आसिञ्चामा”ति आपुच्छित्वा “तेन हि आसिञ्चथा”ति वुत्ते तथा अकासि । सा देवता तावदेव तं मुञ्चित्वा गन्त्वा लेणद्वारे अट्ठासि ।

थेरोपि भत्तकिच्चावसाने उट्ठायासना अविस्सट्ठकम्पट्ठानताय द्वित्तिसाकारं सज्झायन्तोव पक्कामि । अथ नं लेणद्वारं पत्तकाले सा देवता “महावेज्ज मा इध पविसा”ति आह । सो तत्थेव ठत्वा “कासि त्व”न्ति आह । अहं इध अधिवत्था देवताति । थेरो “अत्थि नु खो मया वेज्जकम्पस्स कतट्ठान”न्ति उपसम्पदमाळकतो पट्ठाय ओलोकेन्तो अत्तनो सीले तिलकं वा काळकं वा अदिस्वा “अहं मया वेज्जकम्पस्स कतट्ठानं न पस्सामि, कस्मा एवं वदेसी”ति आह । न पस्ससीति । आम, न पस्सामीति? आचिक्खामि तेति । आम, आचिक्खाहीति । तिट्ठतु ताव दूरे कतं, अज्जेव तया अमनुस्सगहितस्स उपट्ठाकपुत्तस्स पादधोवनउदकं सीसे आसित्तं, नासित्तन्ति? आम, आसित्तन्ति । किं एतं न पस्ससीति? एतं सन्धाय त्वं वदेसीति? आम, एतं सन्धाय वदामीति । थेरो चिन्तेसि — “अहो वत मे सम्मा पणिहितो अत्ता, सासनस्स अनुरूपं वत मे चरित्तं, देवतापि मम चतुपारिसुद्धिसीले तिलकं वा काळकं वा अदिस्वा दारकस्स सीसे आसित्तपादधोवनमत्तं अट्ठासा”ति तस्स सीलं आरब्ध बलवपीति उप्पज्जि । सो तं विक्खम्भेत्वा पादुद्धारम्पि अकत्वा तत्थेव अरहत्तं पत्वा “मादिसं परिसुद्धं समणं दूसेत्वा मा इध वनसण्डे वसि, त्वमेव निक्खमाही”ति देवतं ओवदन्तो इमं उदानं उदानेसि —

“विसुद्धो वत मे वासो, निम्मलं मं तपस्सिनं ।
मा त्वं विसुद्धं दूसेसि, निक्खम पवना तुव”न्ति ॥

सो तत्थेव तेमासं वसित्वा वुत्थवस्सो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा भिक्खूहि “किं, आवुसो, पब्बजितकिच्चं ते मत्थकं पापित”न्ति पुट्ठो तस्मिं लेणे वस्सूपगमनतो पट्ठाय सब्बं तं पवत्तिं भिक्खूनं आरोचेत्वा, “आवुसो, त्वं देवताय एवं वुच्चमानो न कुज्झी”ति वुत्ते “न कुज्झि”न्ति आह । भिक्खू तथागतस्स आरोचेसुं, “भन्ते, अयं भिक्खु अज्जं ब्याकरोति, देवताय इदं नाम वुच्चमानोपि न कुज्झिन्ति वदती”ति । सत्था तेसं कथं सुत्वा “नेव, भिक्खवे, मम पुत्तो कुज्झति, एतस्स गिहीहि वा पब्बजितेहि वा संसग्गो नाम नत्थि, असंसट्ठो एस अप्पिच्छो सन्तुट्ठो”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

४०४: असंसट्ठं गहट्ठेहि, अनागारेहि चूभयं ।
अनोकसारिमप्पिच्छं, तमहं बूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ असंसट्ठन्ति दस्सनसवनसमुल्लपनपरिभोगकायसंसग्गानं अभावेन असंसट्ठं । उभयन्ति गिहीहि च अनागारेहि चाति उभयेहिपि असंसट्ठं । अनोकसारिन्ति अनालयचारिं तं एवरूपं अहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

पब्भारवासीतिस्सत्थेरवत्थु एकवीसतिमं ।

२२. अञ्जतरभिक्षुवत्थु

निधाय दण्डन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अञ्जतरं भिक्षुं आरब्ध कथेसि ।

सो किर सत्थु सन्तिके कम्मट्ठानं गहेत्वा अरञ्जे वायमन्तो अरहत्तं पत्वा “पटिलद्धगुणं सत्थु आरोचेस्सामी”ति ततो निक्खमि । अथ नं एकस्मिं गामे एका इत्थी सामिकेन सद्धिं कलहं कत्वा तस्मिं बहि निक्खन्ते “कुलघरं गमिस्सामी”ति मगं पटिपन्ना अन्तरामगगे दिस्वा “इमं थेरं निस्साय गमिस्सामी”ति पिड्डितो पिड्डितो अनुबन्धि । थेरो पन तं न पस्सति । अथस्सा सामिको गेहं आगतो तं अदिस्वा “कुलगामं गता भविस्सती”ति अनुबन्धन्तो तं दिस्वा “न सक्का इमाय एकिकाय इमं अटविं पटिपज्जितुं, कं नु खो निस्साय गच्छती”ति ओलोकेन्तो थेरं दिस्वा “अयं इमं गण्हित्वा निक्खन्तो भविस्सती”ति चिन्तेत्वा थेरं सन्तज्जेसि । अथ नं सा इत्थी “नेव मं एस भदन्तो पस्सति, न आलपति, मा नं किञ्चि अवचा”ति आह । सो “किं पन त्वं अत्तानं गहेत्वा गच्छन्तं मम आचिक्खिस्ससि, तुहमेव अनुच्छविकं इमस्स करिस्सामी”ति उप्पन्नकोधो इत्थिया आघातेन थेरं पोथेत्वा तं आदाय निवत्ति । थेरस्स सकलसरीरं सञ्जातगण्डं अहोसि । अथस्स विहारं गतकाले भिक्षु सरीरं सम्बाहन्ता गण्डे दिस्वा “किं इदं”न्ति पुच्छिंसु । सो तेसं तमत्थं आरोचेसि । अथ नं भिक्षु, “आवुसो, तस्मिं पुरिसे एवं पहरन्ते त्वं किं अवच, किं वा ते कोधो उप्पन्नो”ति । “न मे, आवुसो, कोधो उप्पज्जी”ति वुत्ते सत्थु सन्तिकं गन्त्वा तमत्थं आरोचेत्वा, “भन्ते, एस भिक्षु कोधो ते उप्पज्जती”ति वुच्चमानो ‘न मे, आवुसो, कोधो उप्पज्जती’ति अभूतं वत्वा अञ्जं ब्याकरोती”ति आरोचेसु । सत्था तेसं कथं सुत्वा, “भिक्षुवे, खीणासवा नाम निहितदण्डा, ते पहरन्तेसुपि कोधं न करोन्तियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४०५:“निधाय दण्डं भूतेसु, तसेसु थावरेसु च ।

यो न हन्ति न घातेति, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ निधायति निक्खिपित्वा ओरोपेत्वा । तसेसु थावरेसु चाति तण्हातासेन तसेसु, तण्हाअभावेन थिरताय थावरेसु च । यो न हन्तीति यो एवं सब्बसत्तेसु विगतपटिघताय निक्खित्तदण्डो नेव कञ्चि सयं हनति, न अञ्जे घातेति, तमहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अञ्जतरभिक्षुवत्थु बावीसतिमं ।

२३. सामणेरां वत्थु

अविरुद्धन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो चत्तारो सामणेरे आरब्ध कथेसि ।

एका किर ब्राह्मणी चतुन्नं भिक्षूनं उद्देसभत्तं सज्जेत्वा ब्राह्मणं आह — “विहारं गन्त्वा चत्तारो महल्लकब्राह्मणे उद्दिशापेत्वा आनेही”ति । सो विहारं गन्त्वा “चत्तारो मे ब्राह्मणे उद्दिसित्वा देथा”ति आह । तस्स संकिच्चो पण्डितो सोपाको रेवतोति सत्तवस्सिका चत्तारो खीणासवसामणेरा पापुणिसु । ब्राह्मणी महारहानि आसनानि पञ्जापेत्वा ठिता सामणेरे दिस्वाव कुपिता उद्धने पक्खित्तलोणं विय तटतटायमाना “त्वं विहारं गन्त्वा अत्तनो नत्तुमत्तेपि अप्पहोन्ते चत्तारो कुमारके गहेत्वा आगतोसी”ति वत्वा तेसं तेसु आसनेसु निसीदितुं अदत्वा नीचपीठकानि अत्थरित्वा “एतेसु निसीदथा”ति वत्वा

“गच्छ, ब्राह्मण, महल्लके ओलोकेत्वा आनेही”ति आह । ब्राह्मणो विहारं गन्त्वा सारिपुत्तत्थेरं दिस्वा “एथ, अम्हाकं गेहं गमिस्सामा”ति आनेसि । थेरो आगन्त्वा सामणरे दिस्वा “इमेहि ब्राह्मणेहि भत्तं लद्धं”न्ति पुच्छित्वा “न लद्धं”न्ति वुत्ते चतुन्नमेव भत्तस्स पटियत्तभावं जत्वा “आहर मे पत्तं”न्ति पत्तं गहेत्वा पक्कामि । ब्राह्मणीपि “किं इमिना वुत्तं”न्ति पुच्छित्वा “एतेसं निसिन्नानं ब्राह्मणानं लद्धं वट्ठति, आहर मे पत्तं”न्ति अत्तनो पत्तं गहेत्वा गतो, न भुज्जितुकामो भविस्सति, सीघं गन्त्वा अज्जं ओलोकेत्वा आनेहीति । ब्राह्मणो गन्त्वा महामोग्गल्लानत्थेरं दिस्वा तथेव वत्वा आनेसि । सोपि सामणरे दिस्वा तथेव वत्वा पत्तं गहेत्वा पक्कामि । अथ नं ब्राह्मणी आह — “एते न भुज्जितुकामा, ब्राह्मणवादकं गन्त्वा एकं महल्लकब्राह्मणं आनेही”ति ।

सामणेरपि पातोव पट्टाय किञ्चि अलभमाना जिघच्छाय पीळिता निसीदिसु । अथ नेसं गुणतेजेन सक्कस्स आसनं उण्हाकारं दस्सेसि । सो आवज्जेन्तो तेसं पातोव पट्टाय निसिन्नानं किलन्तभावं जत्वा “मया तत्थ गन्तुं वट्ठती”ति जराजिण्णो महल्लकब्राह्मणो हुत्वा तस्मिं ब्राह्मणवादके ब्राह्मणानं अग्गासने निसीदि । ब्राह्मणो तं दिस्वा “इदानी मे ब्राह्मणी अत्तमना भविस्सती”ति एहि गेहं गमिस्सामा”ति तं आदाय गेहं अगमासि । ब्राह्मणी तं दिस्वाव तुट्ठचित्ता द्वीसु आसनेसु अत्थरणं एकस्मियेव अत्थरित्वा, “अय्य, इध निसीदाही”ति आह । सक्को गेहं पविसित्वा चत्तारो सामणरे पच्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा तेसं आसनपरियन्ते भूमियं पल्लङ्केन निसीदि । अथ नं दिस्वा ब्राह्मणी ब्राह्मणं आह — “अहो ते आनीतो ब्राह्मणो, एतम्पि उम्मत्तकं गहेत्वा आगतोसि, अत्तनो नत्तुमत्ते वन्दन्तो विचरति, किं इमिना, नीहराहि न”न्ति । सो खन्धेपि हत्थेपि कच्छायपि गहेत्वा निक्कट्ठियमानो उट्ठातुम्पि न इच्छति । अथ नं ब्राह्मणी “एहि, ब्राह्मण, त्वं एकस्मिं हत्थे गण्ह, अहं एकस्मिं हत्थे गण्हिस्सामी”ति उभोपि द्वीसु हत्थेसु गहेत्वा पिट्ठियं पोथेन्ता गेहद्वारतो बहि अकंसु । सक्कोपि निसिन्नद्वानेयेव निसिन्नो हत्थं परिवत्तेसि । ते निवत्तित्वा तं निसिन्नमेव दिस्वा भीतरवं रवन्ता विस्सज्जेसुं । तस्मिं खणे सक्को अत्तनो सक्कभावं जानापेसि । अथ नेसं आहारं अदंसु । पच्चपि जना आहारं गहेत्वा एको कण्णिकामण्डलं विनिविज्झित्वा, एको छदनस्स पुरिमभागं, एको पच्छिमभागं, एको पथवियं निमुज्जित्वा, सक्कोपि एकेन ठानेन निक्खमीति एवं पच्चधा अगमंसु । ततो पट्टाय च पन तं गेहं पच्चछिद्दगेहं किर नाम जातं ।

सामणरेपि विहारं गतकाले भिक्खू, “आवुसो, कीदिस”न्ति पुच्छिसु । मा नो पुच्छित्थ, अम्हाकं दिट्ठकालतो पट्टाय ब्राह्मणी कोधाभिभूता पच्चत्तासनेसु नो निसीदितुम्पि अदत्वा “सीघं सीघं महल्लकब्राह्मणं आनेही”ति आह । अम्हाकं उपज्झायो आगन्त्वा अम्हे दिस्वा “इमेसं निसिन्नब्राह्मणानं लद्धं वट्ठती”ति पत्तं आहरापेत्वा निक्खमि । “अज्जं महल्लकं ब्राह्मणं आनेसी”ति वुत्ते ब्राह्मणो महामोग्गल्लानत्थेरं आनेसि, सोपि अम्हे दिस्वा तथेव वत्वा पक्कामि । अथ ब्राह्मणी “न एते भुज्जितुकामा, गच्छ ब्राह्मणवादकतो एकं महल्लकब्राह्मणं आनेही”ति ब्राह्मणं पहिणि । सो तत्थ गन्त्वा ब्राह्मणवेसेन आगतं सक्कं आनेसि, तस्स आगतकाले अम्हाकं आहारं अदंसूति । एवं करोन्तानं पन तेसं तुम्हे न कुज्झित्थाति? न कुज्झिम्हाति । भिक्खू तं सुत्वा सत्थु आरोचेसुं — “भन्ते, इमे ‘न कुज्झिम्हा’ति अभूतं वत्वा अज्जं व्याकरोन्ती”ति । सत्था, “भिक्खवे, खीणासवा नाम विरुद्धेसुपि न विरुज्झन्तियेवा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४०६: “अविरुद्धं विरुद्धेसु, अत्तदण्डेसु निब्बुतं ।

सादानेसु अनादानं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ अविरुद्धन्ति आघातवसेन विरुद्धेसुपि लोकियमहाजनेसु आघाताभावेन अविरुद्धं । हत्थगते दण्डे वा सत्थे वा अविज्जमानेपि परेसं पहारदानतो अविरतत्ता अत्तदण्डेसु जनेसु निब्बुतं निक्खित्तदण्डं, पच्चन्नं खन्थानं अहं ममन्ति

गहितत्ता सादानेसु तस्स गहणस्स अभावेन अनादानं तं एवरूपं अहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

सामणेरानं वत्थु तेवीसतिमं ।

२४. महापन्थकत्थेरवत्थु

यस्स रागो चाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो महापन्थकं आरब्भ कथेसि ।

सो हायस्मा चूळपन्थकं चतूहि मासेहि एकं गाथं पगुणं कातुं असक्कोन्तं “त्वं सासने अभब्बो, गिहिभोगापि परिहीनो, किं ते इध वासेन, इतो निक्खमा”ति विहारा निक्कट्ठित्वा द्वारं थकेसि । भिक्खू कथं समुद्वापेसुं, “आवुसो, महापन्थकत्थेरेन इदं नाम कतं, खीणासवानम्पि मज्जे कोधो उप्पज्जती”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, खीणासवानं रागादयो किलेसा अत्थि, मम पुत्तेन अत्थपुरेक्खारताय चेव धम्मपुरेक्खारताय च कत”न्ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

४०७: यस्स रागो च दोसो च, मानो मक्खो च पातितो ।

सासपोरिव आरग्गा, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ आरग्गाति यस्सेते रागादयो किलेसा, अयञ्च परगुणमक्खनलक्खणो मक्खो आरग्गा सासपो विय पातितो, यथा सासपो आरग्गे न सन्तिट्ठति, एवं चित्ते न सन्तिट्ठति, तमहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

महापन्थकत्थेरवत्थु चतुवीसतिमं ।

२५. पिलिन्दवच्छत्थेरवत्थु

अक्कक्कसन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो पिलिन्दवच्छत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

सो किरायस्मा “एहि, वसलि, याहि, वसली”ति आदीनि वदन्तो गिहीपि पब्बजितेपि वसलिवादेनेव समुदाचरति । अथेकदिवसं सम्बहुला भिक्खू सत्थु आरोचेसुं — “आयस्मा, भन्ते, पिलिन्दवच्छो भिक्खू वसलिवादेन समुदाचरती”ति । सत्था तं पक्कोसापेत्वा “सच्चं किर त्वं पिलिन्दवच्छ भिक्खू वसलिवादेन समुदाचरसी”ति पुच्छित्वा “एवं, भन्ते”ति वुत्ते तस्सायस्मतो पुब्बेनिवासं मनसिकरित्वा “मा खो तुम्हे, भिक्खवे, वच्छस्स भिक्खुनो उज्झायित्थ, न, भिक्खवे, वच्छो दोसन्तरो भिक्खू वसलिवादेन समुदाचरति, वच्छस्स, भिक्खवे, भिक्खुनो पञ्च जातिसतानि अब्बोकिण्णानि सब्बानि तानि ब्राह्मणकुले पच्चाजातानि, सो तस्स दीघरत्तं वसलिवादो समुदाचिण्णो, खीणासवस्स नाम कक्कसं फरुसं परेसं मम्मघट्टनवचनमेव नत्थि । आचिण्णवसेन हि मम पुत्तो एवं कथेती”ति वत्त्वा इमं गाथमाह —

४०८: अक्कक्कसं विज्जापनिं, गिरं सच्चमुदीरये ।

याय नाभिसजे कञ्चि, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ अक्कसन्ति अफरुसं । विज्जापनिन्ति अत्थविज्जापनिं । सच्चन्ति भूतत्थं । नाभिसजेति याय गिराय अज्जं कुज्जापनवसेन न लग्गापेय्य, खीणासवो नाम एवरूपमेव गिरं भासेय्य, तस्मा तमहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

पिलिन्दवच्छत्थेरवत्थु पञ्चवीसतिमं ।

२६. अज्जतरत्थेरवत्थु

योध दीघन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अज्जतरत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

सावत्थियं किरको मिच्छादिट्ठिको ब्राह्मणो सरीरगन्धगहणभयेन उत्तरसाटकं अपनेत्वा एकमन्ते ठपेत्वा गेहद्वाराभिमुखो निसीदि । अथेको खीणासवो भत्तकिच्चं कत्वा विहारं गच्छन्तो तं साटकं दिस्वा इतो चितो च ओलोकेत्वा कञ्चि अपस्सन्तो “निस्सामिको अयं”न्ति पंसुकूलं अधिद्वहत्वा गण्हि । अथ नं ब्राह्मणो दिस्वा अक्कोसन्तो उपसङ्कमित्वा “मुण्डक, समण, मम साटकं गण्हसी”ति आह । तवेसो, ब्राह्मणाति । आम, समणाति । “मया कञ्चि अपस्सन्तेन पंसुकूलसज्जाय गहितो, गण्ह न”न्ति तस्स दत्त्वा विहारं गन्त्वा भिक्खूनं तमत्थं आरोचेसि । अथस्स वचनं सुत्वा भिक्खू तेन सद्धिं केळिं करोन्ता “किं नु खो, आवुसो, साटको दीघो रस्सो थूलो सण्हो”ति । आवुसो, दीघो वा होतु रस्सो वा थूलो वा सण्हो वा, नत्थि मय्हं तस्मिं आलयो, पंसुकूलसज्जाय नं गण्हन्ति । तं सुत्वा भिक्खू तथागतस्स आरोचेसुं — “एस, भन्ते, भिक्खु अभूतं वत्ता अज्जं व्याकरोती”ति । सत्था “भूतं, भिक्खवे, एस कथेति, खीणासवा नाम परेसं सन्तकं न गण्हन्ती”ति वत्ता इमं गाथमाह —

४०९: “योध दीघं व रस्सं वा, अणुं थूलं सुभासुभं ।

लोके अदिन्नं नादियति, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तस्सत्थो — साटकाभरणादीसु दीघं वा रस्सं वा मणिमुत्तादीसु अणुं वा थूलं वा महग्घअप्पग्घवसेन सुभं वा असुभं वा यो पुगलो इमस्मिं लोके परपरिग्गहितं नादियति, तमहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अज्जतरत्थेरवत्थु छब्बीसतिमं ।

२७. सारिपुत्तत्थेरवत्थु

आसा यस्साति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सारिपुत्तत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

थेरो किर पञ्चभिक्खुसतपरिवारो जनपदे एकं विहारं गन्त्वा वस्सं उपगज्झि । मनुस्सा थेरं दिस्वा बहुं वस्सावासिकं पटिस्सुणिंसु । थेरो पवारेत्वा सब्बस्मिं वस्सावासिके असम्पत्तेयेव सत्थु सन्तिकं गच्छन्तो भिक्खू आह — “दहरानज्जेव

सामणेरानञ्च मनुस्सेहि वस्सावासिके आहटे गहेत्वा पेसेय्याथ, ठपेत्वा वा सासनं पहिणेय्याथा”ति । एवं वत्वा च पन सत्थु सन्तिकं अगमासि । भिक्खू कथं समुट्ठापेसुं “अज्जापि मज्जे सारिपुत्तथेरस्स तण्हा अत्थियेव । तथा हि मनुस्सेहि वस्सावासिके दिन्ने अत्तनो सद्धिविहारिकानं ‘वस्सावासिकं पेसेय्याथ, ठपेत्वा वा सासनं पहिणेय्याथा’ति भिक्खून् वत्वा आगतो”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, मम पुत्तस्स तण्हा अत्थि, मनुस्सानं पन पुज्जतो दहरसामणेरानञ्च धम्मिकलाभतो परिहानि मा अहोसीति तेनेवं कथित”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

४१०. “आसा यस्स न विज्जन्ति, अस्मिं लोके परमिह च ।

निरासासं विसंयुत्तं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ आसाति तण्हा । निरासासन्ति नित्तण्हं । विसंयुत्तन्ति सब्बकिलेसेहि विसंयुत्तं तमहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

सारिपुत्तथेरवत्थु सत्तवीसतिमं ।

२८. महामोग्गल्लानत्थेरवत्थु

यस्सालयाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो महामोग्गल्लानत्थेरं आरब्भ कथेसि । वत्थु पुरिमसदिसमेव । इध पन सत्था मोग्गल्लानत्थेरस्स नित्तण्हभावं वत्वा इमं गाथमाह —

४११. “यस्सालया न विज्जन्ति, अज्जाय अकथं कथी ।

अमतोगधमनुप्पत्तं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ आलयाति तण्हा । अज्जाय अकथं कथीति अट्ठ वत्थूनि यथाभूतं जानित्वा अट्ठवत्थुकाय विचिकिच्छाय निब्बिचिकिच्छो । अमतोगधमनुप्पत्तन्ति अमतं निब्बानं ओगाहेत्वा अनुप्पत्तं तमहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

महामोग्गल्लानत्थेरवत्थु अट्ठवीसतिमं ।

२९. रेवतत्थेरवत्थु

योध पुज्जज्जाति इमं धम्मदेसनं सत्था पुब्बारामे विहरन्तो रेवतत्थेरं आरब्भ कथेसि । वत्थु “गामे वा यदि वारज्जे”ति (ध० प० ९८) गाथावण्णनाय वित्थारितमेव । वुत्तज्झि तत्थ (ध० प० अट्ठ० १.९८) —

पुन एकदिवसं भिक्खू कथं समुट्ठापेसुं “अहो सामणेरस्स लाभो, अहो पुज्जं, येन एककेन पज्चन्नं भिक्खुसतानं पज्चकूटागारसतानि कतानी”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते, “भिक्खवे, मय्हं पुत्तस्स नेव पुज्जं अत्थि, न पापं, उभयमस्स पहीन”न्ति वत्वा इमं गाथमाह —

४१२: “योध पुञ्जञ्च पापञ्च, उभो सङ्गमुपच्चगा ।
असोकं विरजं सुद्धं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ उभोति द्वेपि पुञ्जानि च पापानि च छुट्टेत्वाति अत्थो । सङ्गन्ति रागादिभेदं सङ्गं । उपच्चगाति अतिक्कन्तो ।
वट्टमूलकसोकाभावेन असोकं अब्भन्तरे रागरजादीनं अभावेन विरजं निरुपक्विलेसताय सुद्धं तमहं ब्राह्मणं वदामीति
अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

रेवतत्थेरवत्थु एकूनतिसतिमं ।

३०. चन्दाभत्थेरवत्थु

चन्दं वाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो चन्दाभत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

तत्रायं अनुपुब्बी कथा — अतीते एको बाराणसिवासी वाणिजो “पच्चन्तं गन्त्वा चन्दनं आहरिस्सामी”ति बहूनि
वत्थाभरणादीनि गहेत्वा पञ्चहि सकटसतेहि पच्चन्तं गन्त्वा गामद्वारे निवासं गहेत्वा अटवियं गोपालदारके पुच्छि —
“इमस्मिं गामे पब्बतपादकम्मिको कोचि मनुस्सो अत्थी”ति? “आम, अत्थी”ति । “को नामेसो”ति? “असुको नामा”ति ।
“भरियाय पनस्स पुत्तानं वा किं नाम”न्ति? “इदञ्चिदञ्चा”ति । “कहं पनस्स ठाने गेह”न्ति? “असुकद्वाने नामा”ति । सो
तेहि दिन्नसञ्जाय सुखयानके निसीदित्वा तस्स गेहद्वारं गन्त्वा याना ओरुह गेहं पविसित्वा “असुकनामे”ति तं इत्थिं
पक्कोसि । सा “एको नो जातको भविस्सती”ति वेगेनागन्त्वा आसनं पञ्जापेसि । सो तत्थ निसीदित्वा नामं वत्वा “मम
सहायो कह”न्ति पुच्छि । “अरञ्जं गतो, सामी”ति । “मम पुत्तो असुको नाम, मम धीता असुका नाम कह”न्ति सब्बेसं
नामं कित्तेन्तोव पुच्छित्वा “इमानि नेसं वत्थाभरणानि ददेय्यासि, सहायस्सापि मे अटवितो आगतकाले इदं वत्थाभरणं
ददेय्यासी”ति अदासि । सा तस्स उळारं सक्कारं कत्वा सामिकस्स आगतकाले “सामि, इमिना आगतकालतो पट्टाय
सब्बेसं नामं वत्वा इदञ्चिदञ्च दिन्न”न्ति आह । सोपिस्स कत्तब्बयुत्तकं करि ।

अथ नं सायं सयने निसिन्नो पुच्छि — “सम्म, पब्बतपादे चरन्तेन ते किं बहुं दिट्ठपुब्ब”न्ति? “अञ्जं न पस्सामि,
रत्तसाखा पन मे बहू रुक्खा दिट्ठा”ति । “बहू रुक्खा”ति? “आम, बहू”ति । तेन हि ते अम्हाकं दस्सेहीति तेन सद्धिं गन्त्वा
रत्तचन्दनरुक्खे छिन्दित्वा पञ्च सकटसतानि पूरेत्वा आगच्छन्तो तं आह — “सम्म, बाराणसियं असुकद्वाने नाम मम गेहं,
कालेन कालं मम सन्तिकं आगच्छेय्यासि, अञ्जेन च मे पण्णाकारेन अत्थो नत्थि, रत्तसाखरुक्खे एव आहरेय्यासी”ति ।
सो “साधू”ति वत्वा कालेन कालं तस्स सन्तिकं आगच्छन्तो रत्तचन्दनमेव आहरति, सोपिस्स बहुधनं देति ।

ततो अपरेन समयेन परिनिब्बुते कस्सपदसबले पतिट्ठिते कञ्चनथूपे सो पुरिसो बहुं चन्दनं आदाय बाराणसिं
अगमासि । अथस्स सो सहायको वाणिजो बहुं चन्दनं पिसापेत्वा पातिं पूरेत्वा “एहि, सम्म, याव भत्तं पचति, ताव
चेतियकरणद्वानं गन्त्वा आगमिस्सामा”ति तं आदाय तत्थ गन्त्वा चन्दनपूजं अकासि । सोपिस्स पच्चन्तवासी सहायको
चेतियकुच्छियं चन्दनेन चन्दमण्डलं अकासि । एत्तकमेवस्स पुब्बकम्मं ।

सो ततो चुतो देवलोके निब्बत्तित्वा एकं बुद्धन्तरं तत्थ खेपेत्वा इमस्मिं बुद्धप्पादे राजगहनगरे ब्राह्मणमहासालकुले

निब्बत्ति । तस्स नाभिमण्डलतो चन्दमण्डलसदिसा पभा उट्ठहि, तेनस्स चन्दाभोत्वेव नामं करिंसु । चेति ये किरस्स चन्दमण्डलकरणनिस्सन्दो एस । ब्राह्मणा चिन्तयिंसु — “सक्का अम्हेहि इमं गहेत्वा लोकं खादितु”न्ति । तं याने निसीदापेत्वा “यो इमस्स सरीरं हत्थेन परामसति, सो एवरूपं नाम इस्सरियसम्पत्तिं लभती”ति वत्वा विचरिंसु । सतं वा सहस्सं वा ददमाना एव तस्स सरीरं हत्थेन फुसितुं लभन्ति । ते एवं अनुविचरन्ता सावत्थिं अनुप्पत्ता नगरस्स च विहारस्स च अन्तरा निवासं गणिंसु । सावत्थियम्पि पञ्चकोटिमत्ता अरियसावका पुरेभत्तं दानं दत्वा पच्छाभत्तं गन्धमालवत्थभेसज्जादिहत्था धम्मस्सवनाय गच्छन्ति । ब्राह्मणा ते दिस्वा “कहं गच्छथा”ति पुच्छिंसु । सत्थु सन्तिकं धम्मस्सवनायाति । एथ तत्थ गन्त्वा किं करिस्सथ, अम्हाकं चन्दाभस्स ब्राह्मणस्स आनुभावसदिसो आनुभावो नत्थि । एतस्स हि सरीरं फुसन्ता इदं नाम लभन्ति, एथ पस्सथ नन्ति । तुम्हाकं चन्दाभस्स ब्राह्मणस्स को आनुभावो नाम, अम्हाकं सत्थायेव महानुभावोति । ते अज्जमज्जं सज्जापेतुं असक्कोन्ता “विहारं गन्त्वा चन्दाभस्स वा अम्हाकं वा सत्थु आनुभावं जानिस्सामा”ति तं गहेत्वा विहारं अगमंसु ।

सत्था तस्मिं अत्तनो सन्तिकं उपसङ्कमन्तेयेव चन्दाभाय अन्तरधानं अकासि । सो सत्थु सन्तिके अङ्गारपच्छियं काको विय अहोसि । अथ नं एकमन्तं नयिंसु, आभा पटिपाकतिका अहोसि । पुन सत्थु सन्तिकं आनयिंसु, आभा तथेव अन्तरधायि । एवं तिक्खत्तुं गन्त्वा अन्तरधायमानं आभं दिस्वा चन्दाभो चिन्तेसि — “अयं आभाय अन्तरधानमन्तं जानाति मज्जे”ति । सो सत्थारं पुच्छि — “किं नु खो आभाय अन्तरधानमन्तं जानाथा”ति? आम, जानामीति । तेन हि मे देथाति । न सक्का अपब्बजितस्स दातुन्ति । सो ब्राह्मणे आह — “एतस्मिं मन्ते गहिते अहं सकलजम्बुदीपे जेट्टको भविस्सामि, तुम्हे एत्थेव होथ, अहं पब्बजित्वा कतिपाहेनेव मन्तं गणिहस्सामी”ति । सो सत्थारं पब्बज्जं याचित्वा उपसम्पज्जि । अथस्स द्वत्तिंसाकारं आचिक्खि । सो “किं इदं”न्ति पुच्छि । इदं मन्तस्स परिकम्मं सज्झायितुं वट्टतीति । ब्राह्मणापि अन्तरन्तरा आगन्त्वा “गहितो ते मन्तो”ति पुच्छन्ति । न ताव गणहामीति । सो कतिपाहेनेव अरहत्तं पत्वा ब्राह्मणेहि आगन्त्वा पुच्छितकाले “याथ तुम्हे, इदानाहं अनागमनधम्मो जातो”ति आह । भिक्खू तथागतस्स आरोचेसुं — “अयं, भन्ते, अभूतं वत्वा अज्जं ब्याकरोती”ति । सत्था “खीणासवो इदानी, भिक्खवे, मम पुत्तो चन्दाभो, भूतमेवेस कथेती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४१३: “चन्दं व विमलं सुद्धं, विप्पसन्नमनाविलं ।

नन्दीभवपरिक्खीणं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ विमलन्ति अब्भादिमलरहितं । सुद्धन्ति निरुपक्विकलेसं । विप्पसन्नन्ति पसन्नचित्तं । अनाविलन्ति किलेसाविलत्तरहितं । नन्दीभवपरिक्खीणन्ति तीसु भवेसु परिक्खीणतण्हं तमहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

चन्दाभत्थेरवत्थु तिसत्तिमं ।

३१. सीवलित्थेरवत्थु

यो इमन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था कुण्डकोलियं निस्साय कुण्डधानवने विहरन्तो सीवलित्थेरं आरब्ध कथेसि ।

एकस्मिञ्चि समये सुप्पवासा नाम कोलियधीता सत्तवस्सानि गब्भं धारेत्वा सत्ताहं मूळहगब्भा दुक्खाहि तिब्बाहि कटुकाहि वेदनाहि फुट्ठा “सम्मासम्बुद्धो वत सो भगवा, यो इमस्स एवरूपस्स दुक्खस्स पहानाय धम्मं देसेति । सुप्पटिपन्नो वत तस्स भगवतो सावकसङ्घो, यो इमस्स एवरूपस्स दुक्खस्स पहानाय पटिपन्नो । सुसुखं वत तं निब्बानं, यथिदं एवरूपं दुक्खं न संविज्जती”ति (उदा० १८) इमेहि तीहि वितक्केहि तं दुक्खं अधिवासेन्ती सामिकं सत्थु सन्तिकं पेसेत्वा तेन तस्सा वचनेन सत्थु वन्दनाय आरोचिताय “सुखिनी होतु सुप्पवासा कोलियधीता, अरोगा अरोगं पुत्तं विजायतू”ति सत्थारा वुत्तक्खणेयेव सुखिनी अरोगा अरोगं पुत्तं विजायित्वा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निमन्तेत्वा सत्ताहं महादानं अदासि । पुत्तोपिस्सा जातदिवसतो पट्टाय धम्मकरणं आदाय सङ्घस्स उदकं परिस्सावेसि । सो अपरभागे निक्खमित्वा पब्बजितो अरहत्तं पापुणि ।

अथेकदिवसं भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “पस्सथावुसो, एवरूपो नाम अरहत्तस्स उपनिस्सयसम्पन्नो भिक्खु एत्तकं कालं मातुकुच्छिस्मिं दुक्खं अनुभोसि, किमङ्गं पन अज्जे, बहुं वत इमिना दुक्खं नित्थिण्ण”न्ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “आम, भिक्खवे, मम पुत्तो एत्तका दुक्खा मुच्चित्वा इदानीं निब्बानं सच्छिकत्वा विहरती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४१४: “योमं पलिपथं दुग्गं, संसारं मोहमच्चगा ।
तिण्णो पारङ्गतो ज्ञायी, अनेजो अकथंकथी ।
अनुपादाय निब्बुतो, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तस्सत्थो — यो भिक्खु इमं रागपलिपथज्चेव किलेसदुग्गज्च संसारवट्टज्च चतुन्नं अरियसच्चानं अप्पटिविज्जनकमोहज्च अतीतो, चत्तारो ओघे तिण्णो हुत्वा पारं अनुप्पत्तो, दुविधेन ज्ञानेन ज्ञायी, तण्हाय अभावेन अनेजो, कथंकथाय अभावेन अकथंकथी, उपादानानं अभावेन अनुपादियित्वा किलेसनिब्बानेन निब्बुतो, तमहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

सीवलित्थेरवत्थु एकतिसतिमं ।

३२. सुन्दरसमुद्दत्थेरवत्थु

योध कामेति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो सुन्दरसमुद्दत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

सावत्थियं किरको कुलपुत्तो सुन्दरसमुद्दकुमारो नाम चत्तालीसकोटिविभवे महाकुले निब्बत्तो । सो एकदिवसं पच्छाभत्तं गन्धमालादिहत्थं महाजनं धम्मस्सवनत्थाय जेतवनं गच्छन्तं दिस्वा “कहं गच्छथा”ति पुच्छित्वा “सत्थु सन्तिकं धम्मस्सवनत्थाया”ति वुत्ते “अहम्पि गमिस्सामी”ति वत्वा तेन सद्धिं गन्त्वा परिसपरियन्ते निसीदि । सत्था तस्स आसयं विदित्वा अनुपुब्बिं कथं कथेसि । सो “न सक्का अगारं अज्झावसन्तेन सङ्घलिखितं ब्रह्मचरियं चरितु”न्ति सत्थु धम्मकथं निस्साय पब्बज्जाय जातुस्साहो परिसाय पक्कन्ताय सत्थारं पब्बज्जं याचित्वा “मातापितूहि अननुज्जातं तथागता न पब्बाजेन्ती”ति सुत्वा गेहं गन्त्वा रट्टपालकुलपुत्तादयो विय महन्तेन वायामेन मातापितरो अनुजानापेत्वा सत्थु सन्तिके

पब्बजित्वा लद्धूपसम्पदो “किं मे इध वासेना”ति ततो निक्खमित्वा राजगहं गन्त्वा पिण्डाय चरन्तो वीतिनामेसि ।

अथेकदिवसं सावत्थियं तस्स मातापितरो एकस्मिं छणदिवसे महन्तेन सिरिसोभग्गेन तस्स सहायककुमारके कीळमाने दिस्वा “अम्हाकं पुत्तस्स इदं दुल्लभं जात”न्ति परिदेविसु । तस्मिं खणे एका गणिका तं कुलं गन्त्वा तस्स मातरं रोदमानं निसिन्नं दिस्वा “अम्म, किं कारणा रोदसी”ति पुच्छि । “पुत्तं अनुस्सरित्वा रोदामी”ति । “कहं पन सो, अम्मा”ति । “भिक्षूसु पब्बजितो”ति । “किं उप्पब्बाजेतुं न वट्ठती”ति? “वट्ठति, न पन इच्छति, इतो निक्खमित्वा राजगहं गतो”ति । “सचाहं तं उप्पब्बाजेय्यं, किं मे करेय्याथा”ति? “इमस्स ते कुलस्स कुटुम्बसामिनिं करेय्यामा”ति । तेन हि मे परिब्बयं देथाति परिब्बयं गहेत्वा महन्तेन परिवारेन राजगहं गन्त्वा तस्स पिण्डाय चरणवीथिं सल्लक्खेत्वा तत्थेकं निवासगेहं गहेत्वा पातोव पणीतं आहारं पटियादेत्वा थेरस्स पिण्डाय पविट्ठकाले भिक्खं दत्वा कतिपाहच्चयेन, “भन्ते, इधेव निसीदित्वा भत्तकिच्चं करोथा”ति पत्तं गणिह । सो पत्तमदासि ।

अथ नं पणीतेन आहारेन परिवसित्वा, “भन्ते, इधेव पिण्डाय चरितुं फासुक”न्ति वत्वा कतिपाहं आलिन्दे निसीदापेत्वा भोजेत्वा दारके पूर्वेहि सङ्गहिहत्वा “एथ तुम्हे थेरस्स आगतकाले मयि वारेन्ति यापि इधागन्त्वा रजं उट्ठापेय्याथा”ति आह । ते पुनदिवसे थेरस्स भोजनवेलाय ताय वारियमानापि रजं उट्ठापेसुं । सा पुनदिवसे, “भन्ते, दारका वारियमानापि मम वचनं असुणित्वा इध रजं उट्ठापेन्ति, अन्तोगेहे निसीदथा”ति अन्तो निसीदापेत्वा कतिपाहं भोजेसि । पुन दारके सङ्गहिहत्वा “तुम्हे मया वारियमानापि थेरस्स भोजनकाले महासदं करेय्याथा”ति आह । ते तथा करिंसु । सा पुनदिवसे, “भन्ते, इमस्मिं ठाने अतिविय महासदो होति, दारका मया वारियमानापि वचनं न गणहन्ति, उपरिपासादेयेव निसीदथा”ति वत्वा थेरेन अधिवासिते थेरं पुरतो कत्वा पासादं अभिरुहन्ती द्वारानि पिदहमानाव पासादं अभिरुहि । थेरो उक्कट्टसपदानचारिको समानोपि रसतण्हाय बद्धो तस्सा वचनेन सत्तभूमिकं पासादं अभिरुहि ।

सा थेरं निसीदापेत्वा “चत्तालीसाय खलु, सम्म, पुण्णमुख ठानेहि इत्थी पुरिसं अच्छावदति विजम्भति विनमति गिलसति विलज्जति नखेन नखं घट्टेति, पादेन पादं अक्कमति, कट्टेन पथविं विलिखति, दारकं उल्लङ्घेति ओलङ्घेति, कीळति कीळापेति, चुम्बति चुम्बापेति, भुज्जति भुज्जापेति, ददाति आयाचति, कतमनुकरोति, उच्चं भासति, नीचं भासति, अविच्चं भासति, विविच्चं भासति, नच्चेन गीतेन वादितेन रोदितेन विलसितेन विभूसितेन जग्घति, पेक्खति, कटिं चालेति, गुह्यभण्डकं चालेति, ऊरुं विवरति, ऊरुं पिदहति, थनं दस्सेति, कच्छं दस्सेति, नाभिं दस्सेति, अक्खिं निखणति, भमुकं उक्खिपति, ओट्टं पलिखति, जिह्वं निल्लालेति, दुस्सं मुज्जति, दुस्सं बन्धति, सिरसं मुज्जति, सिरसं बन्धती”ति (जा० २.२१.३००) एवं आगतं इत्थिकुत्तं इत्थिलीलं दस्सेत्वा तस्स पुरतो ठिता इमं गाथमाह —

“अलत्तककता पादा, पादुकारुह वेसिया ।

तुवम्पि दहरो मम, अहम्पि दहरा तव ।

उभोपि पब्बजिस्साम, जिण्णा दण्डपरायणा”ति ॥ (थेरगा० ४५९, ४६२) ।

थेरस्स “अहो वत मे भारियं अनुपधारेत्वा कतकम्म”न्ति महासंवेगो उदपादि । तस्मिं खणे सत्था पञ्चचत्तालीसयोजनमत्थके जेतवने निसिन्नोव तं कारणं दिस्वा सितं पात्वाकासि । अथ नं आनन्दत्थेरो पुच्छि — “भन्ते, को नु खो हेतु, को पच्चयो सितस्स पातुकम्माया”ति । आनन्द, राजगहनगरे सत्तभूमिकपासादतले सुन्दरसमुद्दस्स च भिक्खुनो गणिकाय च सङ्गामो वत्ततीति । कस्स नु खो, भन्ते, जयो भविस्सति, कस्स पराजयोति? सत्था, “आनन्द, सुन्दरसमुद्दस्स जयो भविस्सति, गणिकाय पराजयो”ति थेरस्स जयं पकासेत्वा तत्थ निसिन्नकोव ओभासं फरित्वा

“भिक्षु उभोपि कामे निरपेक्षो पजहा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४१५: “योध कामे पहन्त्वान, अनागारो परिब्बजे ।
कामभवपरिक्खीणं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तस्सत्थो — यो पुग्गलो इध लोके उभोपि कामे हित्वा अनागारो हुत्वा परिब्बजति, तं परिक्खीणकामञ्चेव परिक्खीणभवञ्च अहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने सो थेरो अरहत्तं पत्वा इद्धिबलेन वेहासं अब्भुगन्त्वा कणिकामण्डलं विनिविज्झित्वा सत्थु सरीरं थोमेन्तोयेव आगन्त्वा सत्थारं वन्दि । धम्मसभायम्पि कथं समुट्ठापेसुं, “आवुसो, जिह्वाविज्जेय्यं रसं निस्साय मनं नट्ठो सुन्दरसमुद्धत्थेरो, सत्था पनस्स अवस्सयो जातो”ति । सत्था तं कथं सुत्वा “न, भिक्षवे, इदानेव, पुब्बेपाहं एतस्स रसतण्हाय बद्धमनस्स अवस्सयो जातोयेवा”ति वत्वा तेहि याचितो तस्सत्थस्स पकासनत्थं अतीतं आहरित्वा —

“न किरत्थि रसेहि पापियो,
आवासेहि वा सन्थवेहि वा ।
वातमिगं गहननिस्सितं,
वसमानेसि रसेहि सञ्जयो”ति ॥ (जा० १.१.१४) —

एककनिपाते इमं वातमिगजातकं वित्थारेत्वा “तदा सुन्दरसमुद्धो वातमिगो अहोसि, इमं पन गाथं वत्वा तस्स विस्सज्जापेता रज्जो महामच्चो अहमेवा”ति जातकं समोधानेसीति ।

सुन्दरसमुद्धत्थेरवत्थु बत्तिसतिमं ।

३३. जटिलत्थेरवत्थु

योध तण्हन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो जटिलत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

तत्रायं अनुपुब्बी कथा — अतीते किर बाराणसियं द्वे भातरो कुटुम्बिका महन्तं उच्छुखेत्तं कारेसुं । अथेकदिवसं कनिट्ठभाता उच्छुखेत्तं गन्त्वा “एकं जेट्ठभातिकस्स दस्सामि, एकं मय्हं भविस्सती”ति द्वे उच्छुयट्ठियो रसस्स अनिक्खमनत्थाय छिन्नट्ठाने बन्धित्वा गण्णि । तदा किर उच्छूनं यन्तेन पीळनकिच्चं नत्थि, अग्गे वा मूले वा छिन्दित्वा उक्खित्तकाले धम्मकरणतो उदकं विय सयमेव रसो निक्खमति । तस्स पन खेत्ततो उच्छुयट्ठियो गहेत्वा आगमनकाले गन्धमादने पच्चेकबुद्धो समापत्तितो वुट्ठाय “कस्स नु खो अज्ज अनुगहं करिस्सामी”ति उपधारेन्तो तं अत्तनो जाणजाले पविट्ठं दिस्वा सङ्गहं कातुं समत्थभावञ्च जत्वा पत्तचीवरं आदाय इद्धिया आगन्त्वा तस्स पुरतो अट्ठासि । सो तं दिस्वाव पसन्नचित्तो उत्तरसाटकं उच्चतरे भूमिपदेसे अत्थरित्वा, “भन्ते, इध निसीदथा”ति पच्चेकबुद्धं निसीदापेत्वा “पत्तं उपनामेथा”ति उच्छुयट्ठिया बन्धनट्ठानं मोचेत्वा पत्तस्स उपरि अकासि, रसो ओतरित्वा पत्तं पूरेसि । पच्चेकबुद्धेन तस्मिं रसे पीते “साधुकं वत मे अय्येन रसो पीतो । सचे मे जेट्ठभातिको मूलं आहरापेस्सति, मूलं दस्सामि । सचे पत्तिं आहरापेस्सति, पत्तिं दस्सामी”ति चिन्तेत्वा, “भन्ते, पत्तं मे उपनामेथा”ति दुतियम्पि उच्छुयट्ठिं मोचेत्वा रसं अदासि । “भाता मे उच्छुखेत्ततो अज्जं उच्छुं आहरित्वा खादिस्सती”ति एत्तकम्पि किरस्स वञ्चनचित्तं नाहोसि । पच्चेकबुद्धो पन पठमं

उच्छुरसस्स पीतत्ता तं उच्छुरसं अज्जेहिपि सद्धिं संविभजितुकामो हुत्वा गहेत्वाव निसीदि । सो तस्स आकारं जत्वा पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा, “भन्ते, यो अयं मया दिन्नो अगगरसो, इमस्स निस्सन्देन देवमनुस्सेसु सम्पत्तिं अनुभवित्वा परियोसाने तुम्हेहि पत्तधम्ममेव पापुण्येय”न्ति पत्थनं पट्ठपेसि । पच्चेकबुद्धोपिस्स “एवं होतू”ति वत्वा “इच्छितं पत्थितं तुह”न्ति द्वीहि गाथाहि अनुमोदनं कत्वा यथा सो पस्सति, एवं अधिट्ठित्वा आकासेन गन्धमादनं गन्त्वा पञ्चनं पच्चेकबुद्धसतानं तं रसं अदासि ।

सो तं पाटिहारियं दिस्वा भातु सन्तिकं गन्त्वा “कहं गतोसी”ति वुत्ते “उच्छुखेत्तं ओलोकेतुं गतोमी”ति । “किं तादिसेन उच्छुखेत्तं गतेन, ननु नाम एकं वा द्वे वा उच्छुयट्ठियो आदाय आगन्तब्बं भवेय्या”ति भातरा वुत्तो — “आम, भातिक, द्वे मे उच्छुयट्ठियो गहिता, एकं पन पच्चेकबुद्धं दिस्वा मम उच्छुयट्ठितो रसं दत्वा ‘मूलं वा पत्तिं वा दस्सामी’ति तुम्हाकम्पि मे उच्छुयट्ठितो रसो दिन्नो, किं नु खो तस्स मूलं गणिहस्सथ, उदाहु पत्ति”न्ति आह । “किं पन पच्चेकबुद्धेन कत”न्ति? “मम उच्छुयट्ठितो रसं पिवित्वा तुम्हाकं उच्छुयट्ठितो रसं आदाय आकासेन गन्धमादनं गन्त्वा पञ्चसतानं पच्चेकबुद्धानं अदासी”ति । सो तस्मिं कथेन्तेयेव निरन्तरं पीतिया फुट्टसरीरो हुत्वा “तेन मे पच्चेकबुद्धेन दिट्ठधम्मस्सेव अधिगमो भवेय्या”ति पत्थनं अकासि । एवं कनिट्ठेन तिस्सो सम्पत्तियो पत्थिता, जेट्ठेन पन एकपदेनेव अरहत्तं पत्थितन्ति इदं तेसं पुब्बकम्मं ।

ते यावतायुक्तं ठत्वा ततो चुता देवलोके निब्बत्तित्वा एकं बुद्धन्तरं खेपयिंसु । तेसं देवलोके ठितकालेयेव विपस्सी सम्मासम्बुद्धो लोके उप्पज्जि । तेपि देवलोकतो चवित्वा बन्धुमतिया एकस्मिं कुलगेहे जेट्ठो जेट्ठोव, कनिट्ठो कनिट्ठोव हुत्वा पटिसन्धिं गणिंसु । तेसु जेट्ठस्स सेनोति नामं अकंसु, कनिट्ठस्स अपराजितोति । तेसु वयप्पत्तकाले कुटुम्बं सण्ठापेत्वा विहरन्तेसु “बुद्धरतनं लोके उप्पन्नं, धम्मरतनं, सङ्गरतनं, दानानि देथ, पुज्जानि करोथ, अज्ज अट्टमी, अज्ज चातुहसी, अज्ज पन्नरसी, उपोसथं करोथ, धम्मं सुणाथा”ति धम्मघोसकस्स बन्धुमतीनगरे घोसनं सुत्वा महाजनं पुरेभत्तं दानं दत्वा पच्छाभत्तं धम्मस्सवनाय गच्छन्तं दिस्वा सेनकुटुम्बिको “कहं गच्छथा”ति पुच्छित्वा “सत्थु सन्तिकं धम्मस्सवनाया”ति वुत्ते “अहम्पि गमिस्सामी”ति तेहि सद्धियेव गन्त्वा परिसपरियन्ते निसीदि ।

सत्था तस्स अज्झासयं विदित्वा अनुपुब्बिं कथं कथेसि । सो सत्थु धम्मं सुत्वा पब्बज्जाय उस्साहजातो सत्थारं पब्बज्जं याचि । अथ नं सत्था “अत्थि पन ते अपलोकेतब्बा जातका”ति पुच्छि । अत्थि, भन्तेति । तेन हि अपलोकेत्वा एहीति । सो कनिट्ठस्स सन्तिकं गन्त्वा “यं इमस्मिं कुले सापतेय्यं, तं सब्बं तव होतू”ति आह । तुम्हे पन, सामीति । अहं सत्थु सन्तिके पब्बजिस्सामीति । सामि किं वदेथ, अहं मातरि मताय मातरं विय, पितरि मते पितरं विय तुम्हे अलत्थं, इदं कुलं महाभोगं, गेहे ठितेनेव सक्का पुज्जानि कातुं, मा एवं करित्थाति । मया सत्थु सन्तिके धम्मो सुतो, न सक्का तं अगारमज्जे ठितेन पूरेतुं, पब्बजिस्सामेवाहं, त्वं निवत्ताहीति । एवं सो कनिट्ठं निवत्तापेत्वा सत्थु सन्तिके पब्बजित्वा लद्धूपसम्पदो न चिरस्सेव अरहत्तं पापुणि । कनिट्ठोपि “भातु पब्बजितसक्कारं करिस्सामी”ति सत्ताहं बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स दानं दत्वा भातरं वन्दित्वा आह — “भन्ते, तुम्हेहि अत्तनो भवनिस्सरणं कतं, अहं पन पञ्चहि कामगुणेहि बद्धो निक्खमित्वा पब्बजितुं न सक्कोमि, मय्हं गेहे ठितस्सेव अनुच्छविकं महन्तं पुज्जकम्मं आचिक्खथा”ति । अथ नं थेरो “साधु साधु, पण्डित, सत्थु गन्धकुटिं करोही”ति आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा नानादारूनि आहरापेत्वा थम्भादीनं अत्थाय तच्छापेत्वा एकं सुवण्णखचितं, एकं रजतखचितं, एकं मणिखचितन्ति सब्बानि सत्तरतनखचितानि कारेत्वा तेहि गन्धकुटिं कारेत्वा सत्तरतनखचिताहेव छदनिट्ठकाहि छादापेसि । गन्धकुटिया करणकालेयेव पन तं अत्तना समाननामको अपराजितोयेव नाम भागिनेय्यो उपसङ्गमित्वा “अहम्पि करिस्सामि, मय्हम्पि पत्तिं देथ मातुला”ति आह । न देमि, तात,

अज्जेहि असाधारणं करिस्सामीति । सो बहुम्पि याचित्वा पत्तिं अलभमानो “गन्धकुटिया पुरतो कुञ्जरसालं लब्धुं वट्ठी”ति सत्तरतनमयं कुञ्जरसालं कारेसि । सो इमस्मिं बुद्धुप्पादे मेण्डकसेट्ठि हुत्वा निब्बत्ति ।

गन्धकुटियं पन सत्तरतनमयानि तीणि महावातपानानि अहेसुं । तेसं अभिमुखे हेट्ठा सुधापरिकम्मकता तित्स्सो पोक्खरणियो कारेत्वा चतुज्जातिकगन्धोदकस्स पूरेत्वा अपराजितो, गहपति, पञ्चवण्णानि कुसुमानि रोपापेसि तथागतस्स अन्तो निसिन्नकाले वातवेगेन समुट्ठिताहि रेणुवट्ठीहि सरीरस्स ओकिरणत्थं । गन्धकुटिथूपिकाय कपल्लं रत्तसुवण्णमयं अहोसि, पवाळमया सिखरा, हेट्ठा मणिमया छदनिट्ठका । इति सा नच्चन्तो विय मोरो सोभमाना अट्ठासि । सत्तसु पन रतनेसु कोट्टेतब्बयुत्तकं कोट्टेत्वा इतरं सकलमेव गहेत्वा जण्णुमत्तेन ओधिना गन्धकुटिं परिक्खिपित्वा परिवेणं पूरेसि ।

एवं गन्धकुटिं निट्ठापेत्वा अपराजितो, गहपति, भातिकत्थेरं उपसङ्कमित्वा आह — “भन्ते, निट्ठिता गन्धकुटि, परिभोगमस्सा पच्चासीसामि, परिभोगेन किर महन्तं पुज्जं होती”ति । सो सत्थारं उपसङ्कमित्वा, “भन्ते, इमिना किर वो कुटुम्बिकेन गन्धकुटि कारिता, इदानि पन परिभोगं पच्चासीसती”ति आह । सत्था उट्ठायासना गन्धकुटिअभिमुखं गन्त्वा गन्धकुटिं परिक्खिपित्वा परिक्खित्तरतनरासिं ओलोकेन्तो द्वारकोट्ठके अट्ठासि । अथ नं कुटुम्बिको “पविसथ, भन्ते”ति आह । सत्था तत्थेव ठत्वा ततियवारे तस्स भातिकत्थेरं ओलोकेसि । सो ओलोकिताकारेनेव जत्वा कनिट्ठभातरं आह — “एहि, तात, ‘ममेव रक्खा भविस्सति, तुम्हे यथासुखं वसथा’ति सत्थारं वदेही”ति । सो तस्स वचनं सुत्वा सत्थारं पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा, “भन्ते, यथा मनुस्सा रुक्खमूले पविसित्वा अनपेक्खा पक्कमन्ति, यथा वा नदिं तरित्वा उळुम्पं अनपेक्खा परिच्चजन्ति, एवं अनपेक्खा हुत्वा तुम्हे वसथा”ति आह । किमत्थं पन सत्था अट्ठासि? एवं किरस्स अहोसि — “बुद्धानं सन्तिकं पुरेभत्तम्पि पच्छाभत्तम्पि बहू आगच्छन्ति, तेसु रतनानि आदाय पक्कमन्तेसु न सक्का अम्हेहि वारेतुं, परिवेणम्हि एत्तके रतने वोकिण्णे अत्तनो उपट्ठाके हरन्तेपि न वारेतीति कुटुम्बिको मयि आघातं कत्वा अपायूपगो भवेय्या”ति इमिना कारणेन अट्ठासि । तेन पन, “भन्ते, ममेव रक्खा भविस्सति, तुम्हे वसथा”ति वुत्ते पाविसि ।

कुटुम्बिको समन्ता रक्खं ठपेत्वा मनुस्से आह — “ताता, उच्छङ्गेन वा पच्छिपसिब्बकेहि वा आदाय गच्छन्ते वारेय्याथ, हत्थेन गहेत्वा गच्छन्ते पन मा वारयित्था”ति । अन्तोनगरेपि आरोचापेसि “मया गन्धकुटिपरिवेणे सत्त रतनानि ओकिण्णानि, सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा गच्छन्ता दुग्गतमनुस्सा उभो हत्थे पूरेत्वा गणहन्तु, सुखितापि एकेन गणहन्तु”ति । एवं किरस्स अहोसि “सद्धा ताव धम्मं सोतुकामा गमिस्सन्तिथेव, अस्सद्धापि पन धनलोभेन गन्त्वा धम्मं सुत्वा दुक्खतो मुच्चिस्सन्ती”ति । तस्मा जनसङ्गहत्थाय एवं आरोचापेसि । महाजनो तेन वुत्तनियामेनेव रतनानि गण्णि । सकिं ओकिण्णरतनेसु खीणेसु यावततियं जण्णुमत्तेन ओधिना ओकिरापेसियेव । सत्थु पन पादमूले तिपुसमत्तं अनगधं मणिरतनं ठपेसि । एवं किरस्स अहोसि — “सत्थु सरीरतो सुवण्णवण्णाय पभाय सद्धिं मणिपभं ओलोकेन्तानं तित्ति नाम न भविस्सती”ति । तस्मा एवमकासि । महाजनोपि अतित्तोव ओलोकेसि ।

अथेकदिवसं एको मिच्छादिट्ठिकब्राह्मणो “सत्थु किर पादमूले महगधं मणिरतनं निक्खित्तं, हरिस्सामि न”न्ति विहारं गन्त्वा सत्थारं वन्दितुं आगतस्स महाजनस्स अन्तरेन पाविसि । कुटुम्बिको तस्स पविसनाकारेनेव “मणिं गण्हितुकामो”ति सल्लक्खेत्वा “अहो वत न गण्हेय्या”ति चिन्तेसि । सोपि सत्थारं वन्दन्तो विय पादमूले हत्थं उपनामेत्वा मणिं गहेत्वा ओवट्ठिकाय कत्वा पक्कामि । कुटुम्बिको तस्मिं चित्तं पसादेतुं नासक्खि । सो धम्मकथावसाने सत्थारं उपसङ्कमित्वा आह — “भन्ते, मया तिक्खतुं गन्धकुटिं परिक्खिपित्वा जण्णुमत्तेन ओधिना सत्त रतनानि ओकिण्णानि, तानि मे गणहन्तेसु आघातो नाम नाहोसि, चित्तं भिय्यो भिय्यो पसीदियेव । अज्ज पन ‘अहो वतायं ब्राह्मणो मणिं न गण्हेय्या’ति चिन्तेत्वा तस्मिं

मणिं आदाय गते चित्तं पसादेतुं नासक्खि”न्ति । सत्था तस्स वचनं सुत्वा “ननु, उपासक, अत्तनो सन्तकं परेहि अनाहरणीयं कातुं सक्कोसी”ति नयं अदासि । सो सत्थारा दिन्ननये ठत्वा सत्थारं वन्दित्वा “अज्ज आदिं कत्वा मम सन्तकं दसिकसुत्तमत्तम्पि मं अभिभवित्वा अनेकसतापि राजानो वा चोरा वा गण्हितुं समत्था नाम मा होन्तु, अग्गिनापि मम सन्तकं मा ड्हत्तु, उदकेनपि मा वुद्धत्तु”ति पत्थनं अकासि । सत्थापिस्स “एवं होतू”ति अनुमोदनं अकासि । सो गन्धकुटिमहं करोन्तो अट्ठसट्ठिया भिक्खुसतसहस्सानं अन्तोविहारेयेव नव मासे महादानं दत्वा दानपरियोसाने सब्बेसं तिचीवरं अदासि । सङ्घनवकस्स चीवरसाटका सहस्सगघनका अहेसुं ।

सो एवं यावतायुकं पुज्जानि करित्वा ततो चुतो देवलोके निब्बत्तित्वा एत्तकं कालं देवमनुस्सेसु संसरित्वा इमस्मिं बुद्धुप्पादे राजगहे एकस्मिं सेट्ठिकुले पटिसन्धिं गहेत्वा अट्ठमासाधिके नव मासे मातुकुच्छियं वसि । जातदिवसे पनस्स सकलनगरे सब्बावुधानि पज्जलिसु, सब्बेसं कायरूळ्हानि आभरणानिपि पज्जलितानि विय ओभासं मुज्जिंसु, नगरं एकपज्जोतं अहोसि । सेट्ठिपि पातोव राजूपट्टानं अगमासि । अथ नं राजा पुच्छि — “अज्ज सब्बावुधानि पज्जलिसु, नगरं एकपज्जोतं जातं, जानासि नु खो एत्थ कारण”न्ति? “जानामि, देवा”ति । “किं, सेट्ठी”ति? “मम गेहे तुम्हाकं दासो जातो, तस्स पुज्जतेजेनेवं अहोसी”ति । “किं नु खो चोरो भविस्सती”ति? “नत्थेतं, देव, पुज्जवा सत्तो कताभिनीहारो”ति । “तेन हि नं सम्मा पोसेतुं वट्ठति, इदमस्स खीरमूलं होतू”ति देवसिकं सहस्सं पट्टपेसि । अथस्स नामगहणदिवसे सकलनगरस्स एकपज्जोतभूतत्ता **जोतिको**त्वेव नामं करिंसु ।

अथस्स वयप्पत्तकाले गेहकरणत्थाय भूमितले सोधियमाने सक्कस्स भवनं उण्हाकारं दस्सेसि । सक्को “किं नु खो इद”न्ति उपधारयमानो “जोतिकस्स गेहट्टानं गण्हन्ती”ति जत्वा “नायं एतेहि कतगेहे वसिस्सति, मयापेत्य गन्तुं वट्ठती”ति वट्ठकीवेसेन तत्थ गन्त्वा “किं करोथा”ति आह । “जोतिकस्स गेहट्टानं गण्हामा”ति । “अपेथ, नायं तुम्हेहि कतगेहे वसिस्सती”ति वत्वा सोळसकरीसमत्तं भूमिपदेसं ओलोकेसि, सो तावदेव कसिणमण्डलं विय समो अहोसि । पुन “इमस्मिं ठाने पथविं भिन्दित्वा सत्तरतनमयो सत्तभूमिकपासादो उट्ठहत्तू”ति चिन्तेत्वा ओलोकेसि, तावदेव तथारूपो पासादो उट्ठहि । पुन “इमं परिक्खिपित्वा सत्तरतनमया सत्त पाकारा उट्ठहन्तू”ति चिन्तेत्वा ओलोकेसि, तथारूपा पाकारा उट्ठहिंसु । अथ “नेसं परियन्ते कप्परुक्खा उट्ठहन्तू”ति चिन्तेत्वा ओलोकेसि, तथारूपा कप्परुक्खा उट्ठहिंसु । “पासादस्स चतूसु कण्णेसु चतस्सो निधिकुम्भियो उट्ठहन्तू”ति चिन्तेत्वा ओलोकेसि, सब्बं तथेव अहोसि । निधिकुम्भीसु पन एका योजनिका अहोसि, एका तिगावुतिका, एका अट्ठयोजनिका, एका गावुतप्पमाणा । बोधिसत्तस्स निब्बत्तनिधिकुम्भीनं पन एकमुखप्पमाणं अहोसि, हेट्ठा पथवीपरियन्ताव अहेसुं । जोतिकस्स निब्बत्तनिधिकुम्भीनं मुखपरिमाणं न कथितं, सब्बा मुखछिन्नतालफलं विय परिपुण्णाव उट्ठहिंसु । पासादस्स चतूसु कण्णेसु तरुणतालक्खन्धप्पमाणा चतस्सो सुवण्णमया उच्छुयट्ठियो निब्बत्तिंसु । तासं मणिमयानि पत्तानि, सोवण्णमयानि खन्धानि अहेसुं । पुब्बकम्मस्स दस्सनत्थं किरेतानि, निब्बत्तिंसु ।

सत्तसु द्वारकोट्टकेसु सत्त यक्खा आरक्खं गण्हिंसु । पठमे द्वारकोट्टके यमकोळी नाम यक्खो अत्तनो परिवारेन यक्खसहस्सेन सद्धिं आरक्खं गण्हि, दुतिये उप्पलो नाम अत्तनो परिवारयक्खानं द्वीहि सहस्सेहि सद्धिं, ततिये वजिरो नाम तीहि सहस्सेहि सद्धिं, चतुत्थे वजिरबाहु नाम चतूहि सहस्सेहि सद्धिं, पञ्चमे कसकन्दो नाम पञ्चहि सहस्सेहि सद्धिं, छट्ठे कटत्थो नाम छहि सहस्सेहि सद्धिं, सत्तमे दिसामुखो नाम सत्तहि सहस्सेहि सद्धिं आरक्खं गण्हि । एवं पासादस्स अन्तो च बहि च गाळहरक्खा अहोसि । “जोतिकस्स किर सत्तरतनमयो सत्तभूमिकपासादो उट्ठितो, सत्त पाकारा सत्तद्वारकोट्टका चतस्सो निधिकुम्भियो उट्ठिता”ति सुत्वा बिम्बिसारो राजा सेट्ठिच्छत्तं पहिणि । सो जोतिकसेट्ठि नाम अहोसि ।

तेन पन सद्धिं कतपुञ्जकम्मा इत्थी उत्तरकुरुसु निब्बत्ति। अथ नं देवता ततो आनेत्वा सिरिगम्भे निसीदापेसुं। सा आगच्छमाना एकं तण्डुलनाळिं तयो च जोतिपासाणे गण्हि। तेसं यावजीवं तायेव तण्डुलनाळिया भत्तं अहोसि। सचे किर ते सकटसतम्पि तण्डुलानं पूरेतुकामा होन्ति, सा तण्डुलनाळि नाळियेव हुत्वा तिड्ढति। भत्तपचनकाले तण्डुले उक्खलियं पक्खिपित्वा तेसं पासाणानं उपरि ठपेति, पासाणा तावदेव पज्जलित्वा भत्ते पक्कमत्ते निब्बायन्ति। तेनेव सज्जाणेन भत्तस्स पक्कभावं जानन्ति। सूपेय्यादिपचनकालेपि एसेव नयो। एवं तेसं जोतिपासाणेहि आहारो पच्चति। मणिआलोकेन च वसन्ति, अग्निस्स वा दीपस्स वा ओभासं नेव जानिंसु। “जोतिकस्स किर एवरूपा सम्पत्ती”ति सकलजम्बुदीपे पाकटो अहोसि। महाजनो यानादीनि योजेत्वा दस्सनत्थाय आगच्छति। जोतिकसेट्ठि आगतागतानं उत्तरकुरुतण्डुलानं भत्तं पचापेत्वा दापेसि। “कप्परुक्खेहि वत्थानि गण्हन्तु, आभरणानि गण्हन्तु”ति आणापेसि। “गावुतिकनिधिकुम्भिया मुखं विवरापेत्वा यापनमत्तं धनं गण्हन्तु”ति आणापेसि। सकलजम्बुदीपवासिकेसु धनं गहेत्वा गच्छन्तेसु निधिकुम्भिया अङ्गुलिमत्तम्पि ऊनं नाहोसि। गन्धकुटिपरिवेणे वालुकं कत्वा ओकिण्णरतनानं किरस्स एसो निस्सन्दो।

एवं महाजने वत्थाभरणानि चेव धनञ्च यदिच्छकं आदाय गच्छन्ते बिम्बिसारो तस्स पासादं दड्डुकामोपि महाजने आगच्छन्ते ओकासं नालत्थ। अपरभागे यदिच्छकं आदाय गतत्ता मनुस्सेसु मन्दीभूतेसु राजा जोतिकस्स पितरं आह — “तव पुत्तस्स पासादं दड्डुकामम्हा”ति। सो “साधु, देवा”ति वत्त्वा गन्त्वा पुत्तस्स कथेसि — “तात, राजा ते पासादं दड्डुकामो”ति। “साधु, तात, आगच्छतू”ति। राजा महन्तेन परिवारेन तत्थ अगमासि। पठमद्वारकोट्टके सम्मज्जित्वा कचवरछट्टिका दासी रज्जो हत्थं अदासि, राजा “सेट्ठिजाया”ति सज्जाय लज्जमानो तस्सा बाहाय हत्थं न ठपेसि। एवं सेसद्वारकोट्टकेसुपि दासियो “सेट्ठिभरियायो”ति मज्जमानो तासं बाहाय हत्थं न ठपेसि। जोतिको आगन्त्वा राजानं पच्चुगन्त्वा वन्दित्वा पच्छतो हुत्वा “पुरतो याथ, देवा”ति आह। रज्जो मणिपथवी सतपोरिसपपातो विय हुत्वा उपट्ठहि। सो “इमिना मम गहणत्थाय ओपातो खणितो”ति मज्जमानो पादं निक्खिपितुं न विसहि। जोतिको “नायं, देव, ओपातो, मम पच्छतो आगच्छथा”ति पुरतो अहोसि। राजा तेन अक्कन्तकाले भूमिं अक्कमित्वा हेट्ठिमतलतो पट्टाय पासादं ओलोकेन्तो विचरि। तदा अजातसत्तुकुमारोपि पितु अङ्गुलिं गहेत्वा विचरन्तो चिन्तेसि — “अहो अन्धबालो मम पिता, गहपतिके नाम सत्तरतनमये पासादे वसन्ते एस राजा हुत्वा दारुमये गेहे वसति, अहं दानि राजा हुत्वा इमस्स इमस्मिं पासादे वसितुं न दस्सामी”ति।

रज्जोपि उपरिमतलानि अभिरुहन्तस्सेव पातरासवेला जाता। सो सेट्ठिं आमन्तेत्वा, “महासेट्ठि, इधेव पातरासं भुज्जिस्सामा”ति। जानामि, देव, सज्जितो देवस्साहारोति। सो सोळसहि गन्धोदकघटेहि न्हत्वा रतनमये सेट्ठिस्स निसीदनमण्डपे पज्जत्ते तस्सेव निसीदनपल्लङ्के निसीदि। अथस्स हत्थधोवनूदकं दत्वा सतसहस्सगघनिकाय सुवण्णपातिया किलिन्नपायासं वट्ठेत्वा पुरतो ठपयिंसु। राजा “भोजन”न्ति सज्जाय भुज्जितुं आरभि। सेट्ठि “नयिदं, देव, भोजनं, किलिन्नपायासो एसो”ति अज्जिस्सा सुवण्णपातिया भोजनं वट्ठेत्वा पुरिमपातियं ठपयिंसु। ततो उट्ठितउतुना किर तं भुज्जितुं सुखं होति। राजा मधुरभोजनं भुज्जन्तो पमाणं न अज्जासि। अथ नं सेट्ठि वन्दित्वा अज्जलिं पगग्ह “अलं, देव, एत्तकमेव होतु, इतो उत्तरिं जिरापेतुं न सक्का”ति आह। अथ नं राजा आह — “किं, गहपति, गरुकं कत्वा कथेसि अत्तनो भत्त”न्ति? देव, नत्थेतं, तुम्हाकं सब्बस्सापि हि बलकायस्स इदमेव भत्तं इदं सुपेय्यं। अपि च खो अहं अयसस्स भायामीति। किं कारणाति? सचे देवस्स कायालसियमत्तं भवेय्य, “हिय्यो रज्जा सेट्ठिस्स गेहे भत्तं भुत्तं, सेट्ठिना किञ्चि कतं भविस्सती”ति वचनस्स भायामि, देवाति। तेन हि भत्तं हर, उदकं आहराति। रज्जो भत्तकिच्चावसाने सब्बो राजपरिवारो तदेव भत्तं परिभुज्जि।

राजा सुखकथाय निसिन्नो सेट्ठि आमन्तेत्वा, “किं इमस्मिं गेहे सेट्ठिभरिया नत्थी”ति आह? “आम अत्थि, देवा”ति । “कहं सा”ति? “सिरिगब्भे निसिन्ना, देवस्स आगतभावं न जानाती”ति । किञ्चापि हि पातोव राजा सपरिवारो आगतो, सा पनस्स आगतभावं न जानातेव । ततो सेट्ठि “राजा मे भरियं दड्ढुकामो”ति तस्सा सन्तिकं गन्त्वा “राजा आगतो, किं तव राजानं दड्ढुं न वट्ठती”ति आह । सा निपन्नकाव “को एस, सामि, राजा नामा”ति वत्वा “राजा नाम अम्हाकं इस्सरो”ति वुत्ते अनत्तमनतं पवेदेन्ती “दुक्कटानि वत नो पुञ्जकम्मनि, येसं नो इस्सरोपि अत्थि । अस्सद्वाय नाम पुञ्जकम्मनि कत्वा मयं सम्पत्तिं पापुणित्वा अञ्जस्स इस्सरियट्ठाने निब्बत्तम्हा । अद्धा अम्हेहि असद्वहित्वा दानं दिन्नं भविस्सति, तस्सेतं फल”न्ति वत्वा “किं दानि करोमि, सामी”ति आह । तालवण्टं आदाय आगन्त्वा राजानं बीजाहीति । तस्सा तालवण्टं आदाय आगन्त्वा राजानं बीजेन्तिया रज्जो वेठनस्स गन्धवातो अक्खीनि पहरि, अथस्सा अक्खीहि अस्सुधारा पवत्तिसु । तं दिस्वा राजा सेट्ठि आह — “महासेट्ठि, मातुगामो नाम अप्पबुद्धिको, ‘राजा मे सामिकस्स सम्पत्तिं गण्हेय्या’ति भयेन रोदति मज्जे, अस्सासेहि नं ‘न मे तव सम्पत्तिया अत्थो’”ति । न एसा, देव, रोदतीति । अथ किं एतन्ति? तुम्हाकं वेठनगन्धेनस्सा अस्सूनि पवत्तिसु । अयज्झि दीपोभासं वा अग्गिओभासं वा अदिस्वा मणिआलोकेनेव भुज्जति च निसीदति च निपज्जति च, देवो पन दीपालोकेन निसिन्नो भविस्सतीति? आम, सेट्ठीति । तेन हि, देव, अज्ज पट्टाय मणिआलोकेन निसीदथाति महन्तं तिपुसमत्तं अनग्धं मणिरतनं अदासि । राजा गेहं ओलोकेत्वा “महती वत जोतिकस्स सम्पत्ती”ति वत्वा अगमासि । अयं ताव **जोतिकस्स उप्पत्ति** ।

इदानि जटिलस्स उप्पत्ति वेदितब्बा — बाराणसियज्झि एका सेट्ठिधीता अभिरूपा अहोसि, तं पन्नरससोळसवस्सुद्देसिककाले रक्खणत्थाय एकं दासिं दत्वा सत्तभूमिकस्स पासादस्स उपरिमतले सिरिगब्भे वासयिंसु । तं एकदिवसं वातपानं विवरित्वा बहि ओलोकयमानं आकासेन गच्छन्तो एको विज्जाधरो दिस्वा उप्पन्नसिनेहो वातपानेन पविसित्वा ताय सद्धिं सन्थवमकासि । सा तेन सद्धिं संवासमन्वाय न चिरस्सेव गब्भं पटिलभि । अथ नं सा दासी दिस्वा, “अम्म, किं इदं”न्ति वत्वा “होतु मा कस्सचि आचिक्खी”ति ताय वुत्ता भयेन तुण्ही अहोसि । सापि दसमासच्चयेन पुत्तं विजायित्वा नवभाजनं आहरापेत्वा तत्थ तं दारकं निपज्जापेत्वा तं भाजनं पिदहित्वा उपरि पुप्फदामानि ठपेत्वा “इमं सीसेन उक्खिपित्वा गङ्गाय विस्सज्जेहि, ‘किं इदं’न्ति च पुट्ठा ‘अय्याय मे बलिकम्म’न्ति वदेय्यासी”ति दासिं आणापेसि । सा तथा अकासि ।

हेट्ठागङ्गायम्पि द्वे इत्थियो न्हायमाना तं भाजनं उदकेनाहरियमानं दिस्वा एका “मय्हेतं भाजनं”न्ति आह । एका “यं एतस्स अन्तो, तं मय्हं”न्ति वत्वा भाजने सम्पत्ते तं आदाय थले ठपेत्वा विवरित्वा दारकं दिस्वा एका “मम भाजनन्ति वुत्तताय दारको ममेव होती”ति आह । एका “यं भाजनस्स अन्तो, तं ममेव होतूति वुत्तताय मम दारको”ति आह । ता विवदमाना विनिच्छयट्ठानं गन्त्वा तमतथं आरोचेत्वा अमच्चेसु विनिच्छित्तुं असक्कोन्तेसु रज्जो सन्तिकं अगमंसु । राजा तासं वचनं सुत्वा “त्वं दारकं गण्ह, त्वं भाजनं गण्हा”ति आह । याय पन दारको लद्धो, सा महाकच्चानत्थेरस्स उपट्ठायिका अहोसि । तस्मा सा दारकं “इमं थेरस्स सन्तिके पब्बाजेस्सामी”ति पोसेसि । तस्स जातदिवसे गब्भमलस्स धोवित्वा अनपनीतताय केसा जटिता हुत्वा अट्ठंसु, तेनस्स **जटिलो**त्वेव नामं करिंसु । तस्स पदसा विचरणकाले थेरो तं गेहं पिण्डाय पाविसि । उपासिका थेरं निसीदापेत्वा आहारमदासि । थेरो दारकं दिस्वा “किं उपासिके दारको लद्धो”ति पुच्छि । “आम, भन्ते, इमाहं दारकं तुम्हाकं सन्तिके पब्बाजेस्सामीति पोसेसिं, पब्बाजेथ नं”न्ति अदासि । थेरो “साधू”ति आदाय तं गच्छन्तो “अत्थि नु खो इमस्स गिहिसम्पत्तिं अनुभवितुं पुञ्जकम्म”न्ति ओलोकेन्तो “महापुज्जो सत्तो महासम्पत्तिं अनुभविस्सति, दहरो एस ताव, जाणम्पिस्स परिपाकं न गच्छती”ति चिन्तेत्वा तं आदाय तक्कसिलायं एकस्स उपट्ठाकस्स गेहं अगमासि ।

सो थेरं वन्दित्वा ठितो तं दारकं दिस्वा “दारको वो, भन्ते, लद्धो”ति पुच्छि। आम, उपासक, पब्बजिस्सति, दहरो ताव, तवेव सन्निके होतूति। सो “साधु, भन्ते”ति तं पुत्तद्वाने ठपेत्वा पटिजग्गि। तस्स पन गेहे द्वादस वस्सानि भण्डकं उस्सन्नं होति। सो गामन्तरं गच्छन्तो सब्बम्पि तं भण्डं आपणं हरित्वा दारकं आपणे निसीदापेत्वा तस्स तस्स भण्डकस्स मूलं आचिक्खित्वा “इदञ्च इदञ्च एत्तकं नाम धनं गहेत्वा ददेय्यासी”ति वत्वा पक्कामि। तं दिवसं नगरपरिग्गाहिका देवता अन्तमसो मरिचजीरकमत्तेनापि अत्थिके तस्सेव आपणाभिमुखे करिंसु। सो द्वादस वस्सानि उस्सन्नं भण्डकं एकदिवसेनेव विक्किणि। कुटुम्बिको आगन्त्वा आपणे किञ्चि अदिस्वा “सब्बं ते, तात, भण्डकं नासित”न्ति आह। न नासेमि, सब्बं तुम्हेहि वुत्तनयेनेव विक्किणि, इदं असुकस्स मूलं, इदं असुकस्साति। कुटुम्बिको पसीदित्वा “अनग्घो पुरिसो, यत्थ कत्थचि जीवितुं समत्थो”ति अत्तनो गेहे वयप्पत्तं धीतरं तस्स दत्वा “गेहमस्स करोथा”ति पुरिसे आणापेत्वा निट्ठिते गेहे “गच्छथ, तुम्हे अत्तनो गेहे वसथा”ति आह।

अथस्स गेहपविसनकाले एकेन पादेन उम्मारो अक्कन्तमत्ते गेहस्स पच्छिमभागे भूमिं भिन्दित्वा असीतिहत्थो सुवण्णपब्बतो उट्ठहि। राजा “जटिलकुमारस्स किर गेहे भूमिं भिन्दित्वा सुवण्णपब्बतो उट्ठितो”ति सुत्वाव तस्स सेट्ठिच्छत्तं पेसेसि। सो जटिलसेट्ठि नाम अहोसि। तस्स तयो पुत्ता अहेसुं। सो तेसं वयप्पत्तकाले पब्बज्जाय चित्तं उप्पादेत्वा “सचे अम्हेहि समानभोगं सेट्ठिकुलं भविस्सति, पब्बजितुं दस्सन्ति। नो चे, न दस्सन्ति। अत्थि नु खो जम्बुदीपे अम्हेहि समानभोगं कुल”न्ति वीमंसनत्थाय सुवण्णमयं इट्ठकं सुवण्णमयं पतोदलट्ठिं सुवण्णमयं पादुकञ्च कारापेत्वा पुरिसानं हत्थे दत्वा “गच्छथ, इमानि आदाय किञ्चिदेव ओलोकयमाना विय जम्बुदीपतले विचरित्वा अम्हेहि समानभोगस्स सेट्ठिकुलस्स अत्थिभावं वा नत्थिभावं वा जत्वा आगच्छथा”ति पहिणि।

ते चारिकं चरन्ता भद्दियनगरं पापुणिसु। अथ ने मेण्डकसेट्ठि दिस्वा, “ताता, किं करोन्ता विचरथा”ति पुच्छित्वा “एकं ओलोकेन्ता विचारामा”ति वुत्ते “इमेसं इमानि गहेत्वा किञ्चिदेव ओलोकेतुं विचरणकिच्चं नत्थि, रट्ठं परिग्गणहमाना विचरन्ती”ति जत्वा, “ताता, अम्हाकं पच्छिमगेहं पविसित्वा ओलोकेथा”ति आह। ते तत्थ अट्ठकरीसमत्ते ठाने हत्थिअस्सउसभप्पमाणे पिट्ठिया पिट्ठिं आहच्च पथाविं भिन्दित्वा उट्ठिते हेट्ठा वुत्तप्पकारे सुवण्णमेण्डके दिस्वा तेसं अन्तरन्तरा विचरित्वा निक्खमिंसु। अथ ने सेट्ठि, “ताता, यं ओलोकेन्ता विचरथ, दिट्ठो वो सो”ति पुच्छित्वा “पस्साम, सामी”ति वुत्ते “तेन हि गच्छथा”ति उय्योजेसि। ते ततोव गन्त्वा अत्तनो सेट्ठिना “किं, ताता, दिट्ठं वो अम्हाकं समानभोगं सेट्ठिकुल”न्ति वुत्ते, “सामि, तुम्हाकं किं अत्थि, भद्दियनगरे मेण्डकसेट्ठिनो एवरूपो नाम विभवो”ति सब्बं तं पवत्ति आचिक्खिंसु। तं सुत्वा सेट्ठि अत्तमनो हुत्वा “एकं ताव सेट्ठिकुलं लद्धं, अपरम्पि नु खो अत्थी”ति सतसहस्सग्घनिकं कम्बलं दत्वा “गच्छथ, ताता, अञ्जम्पि। सेट्ठिकुलं विचिनथा”ति पहिणि।

ते राजगहं गन्त्वा जोतिकसेट्ठिस्स गेहतो अविदूरे दारुरासिं कत्वा अग्गिं दत्वा अट्ठंसु। “किं इदं”न्ति पुट्टकाले च “एकं नो महग्घकम्बलं विक्किणन्तानं कयिको नत्थि, गहेत्वा विचरन्तापि चोरानं भायाम, तेन तं ज्ञापेत्वा गमिस्सामा”ति वदिंसु। अथ ने जोतिकसेट्ठि दिस्वा “इमे किं करोन्ती”ति पुच्छित्वा तमत्थं सुत्वा पक्कोसापेत्वा “किं अग्घनको कम्बलो”ति पुच्छि। “सतसहस्सग्घनको”ति वुत्ते सतसहस्सं दापेत्वा “द्वारकोट्ठकं सम्मज्जित्वा कचवरछट्ठिकाय दासिया देथा”ति तेसंयेव हत्थे पहिणि। सा कम्बलं गहेत्वा रोदमाना सामिकस्स सन्निकं आगन्त्वा “किं मं, सामि, अपराधे सति पहरितुं न वट्ठति, कस्मा मे एवरूपं थूलकम्बलं पहिणित्थ, कथाहं इमं निवासेस्सामि वा पारुपिस्सामि वा”ति। नाहं तव एतदत्थाय पहिणिं, एतं पन पलिवेठेत्वा तव सयनपादमूले ठपेत्वा निपज्जनकाले गन्धोदकेन धोतानं पादानं पुञ्चनत्थाय ते पहिणिं, किं एतम्पि कातुं न सक्कोसीति। सा “एतं पन कातुं सक्खिस्सामी”ति गहेत्वा अगमासि। ते च पुरिसा तं कारणं

दिस्वा अत्तनो सेट्ठिस्स सन्तिकं गन्त्वा “किं, ताता, दिट्ठं वो सेट्ठिकुलं”न्ति वुत्ते, “सामि, किं तुम्हाकं अत्थि, राजगहनगरे जोतिकसेट्ठिस्स एवरूपा नाम सम्पत्ती”ति सब्बं गेहसम्पत्तिं आरोचेत्वा तं पवत्तिं आचिक्खिंसु। सेट्ठि तेसं वचनं सुत्वा तुट्ठमानसो “इदानीं पब्बजितुं लभिस्सामी”ति रज्जो सन्तिकं गन्त्वा “पब्बजितुकामोमिह, देवा”ति आह। साधु, महासेट्ठि, पब्बजाहीति। सो गेहं गन्त्वा पुत्ते पक्कोसापेत्वा सुवण्णदण्डं वजिरकुदालं जेट्ठपुत्तस्स हत्थे ठपेत्वा, “तात, पच्छिमगेहे सुवण्णपब्बततो सुवण्णपिण्डं उद्धराही”ति आह। सो कुदालं आदाय गन्त्वा सुवण्णपब्बतं पहरि, पिट्ठिपासाणे पहटकालो विय अहोसि। तस्स हत्थतो कुदालं गहेत्वा मज्झिमपुत्तस्स हत्थे दत्वा पहिणि, तस्सपि सुवण्णपब्बतं पहरन्तस्स पिट्ठिपासाणे पहटकालो विय अहोसि। अथ नं कनिट्ठपुत्तस्स हत्थे दत्वा पहिणि, तस्स तं गहेत्वा पहरन्तस्स कोट्टेत्वा रासिकताय मत्तिकाय पहटकालो विय अहोसि। अथ नं सेट्ठि “एहि, तात, अलं एत्तकेना”ति वत्वा इतरे द्वे जेट्ठभातिके पक्कोसापेत्वा “अयं सुवण्णपब्बतो न तुम्हाकं निब्बत्तो, मय्हज्ज कनिट्ठस्स च निब्बत्तो, इमिना सद्धिं एकतो हुत्वा परिभुञ्जथा”ति आह। कस्मा पन सो तेसमेव निब्बत्तति, कस्मा च जटिलो जातकाले उदके पातितोति? अत्तनो कतकम्मेनेव।

कस्सपसम्मासम्बुद्धस्स हि चेतिये करियमाने एको खीणासवो चेतियट्ठानं गन्त्वा ओलोकेत्वा, “ताता, कस्मा चेतियस्स उत्तरेन मुखं न उट्ठहती”ति पुच्छि। “सुवण्णं नप्पहोती”ति आहंसु। अहं अन्तोगामं पविसित्वा समादपेस्सामि, तुम्हे आदरेन कम्मं करोथाति। सो एवं वत्वा नगरं पविसित्वा, “अम्मा, ताता, तुम्हाकं चेतियस्स एकस्मिं मुखे सुवण्णं नप्पहोति, सुवण्णं जानाथा”ति महाजनं समादपेन्तो सुवण्णकारकुलं अगमासि। सुवण्णकारोपि तद्धुण्येव भरियाय सद्धिं कलहं करोन्तो निसिन्नो होति। अथ नं थेरो “चेतिये तुम्हेहि गहितमुखस्स सुवण्णं नप्पहोति, तं जानितुं वट्ठती”ति आह। सो भरियाय कोपेन “तव सत्थारं उदके खिपित्वा गच्छा”ति आह। अथ नं सा “अतिसाहसिककम्मं ते कतं, मम कुब्धेन ते अहमेव अक्कोसितब्बा वा पहरितब्बा वा, कस्मा अतीतानागतपच्चुप्पन्नेसु बुद्धेसु वेरमकासी”ति आह। सुवण्णकारो तावदेव संवेगप्पत्तो हुत्वा “खमथ मे, भन्ते”ति वत्वा थेरस्स पादमूले निपज्जि। तात, अहं तया न किञ्चि वुत्तो, सत्थारं खमापेहीति। किन्ति कत्वा खमापेमि, भन्तेति। सुवण्णपुप्फानं तयो कुम्भे कत्वा अन्तोधातुनिधाने पक्खिपित्वा अल्लवत्थो अल्लकेसो हुत्वा खमापेहि, ताताति।

सो “साधु, भन्ते”ति वत्वा सुवण्णपुप्फानि करोन्तो तीसु पुत्तेसु जेट्ठपुत्तं पक्कोसापेत्वा “एहि, तात, अहं सत्थारं वेरवचनेन अवचं, तस्मा इमानि पुप्फानि कत्वा धातुनिधाने पक्खिपित्वा खमापेस्सामि, त्वम्पि खो मे सहायो होही”ति आह। सो “न त्वं मया वेरवचनं वदापितो, त्वंयेव करोही”ति कातुं न इच्छि। मज्झिमपुत्तं पक्कोसित्वा तथेवाह, सोपि तथेव वत्वा कातुं न इच्छि। कनिट्ठं पक्कोसित्वा तथेवाह, सो “पितु उप्पन्नकिच्चं नाम पुत्तस्स भारो”ति वत्वा पितुसहायो हुत्वा पुप्फानि अकासि। सुवण्णकारो विदत्थिप्पमाणानं पुप्फानं तयो कुम्भे निट्ठापेत्वा धातुनिधाने पक्खिपित्वा अल्लवत्थो अल्लकेसो सत्थारं खमापेसि। इति सो सत्तक्खत्तुं जातकाले उदके पातनं लभि। अयं पनस्स कोटियं ठितो अत्तभावो। इधापि तस्सेव निस्सन्देन उदके पातितो। ये पनस्स द्वे जेट्ठभातिका पुत्ता सुवण्णपुप्फानं करणकाले सहाया भवितुं न इच्छिंसु, तेसं तेन कारणेन सुवण्णपब्बतो न निब्बत्ति, जटिलस्स चेव कनिट्ठपुत्तस्स च एकतो कतभावेन निब्बत्ति। इति सो पुत्ते अनुसासित्वा सत्थु सन्तिके पब्बजित्वा कतिपाहेनेव अरहत्तं पापुणि। सत्था अपरेन समयेन पञ्चहि भिक्खुसतेहि सद्धिं पिण्डाय चरन्तो तस्स पुत्तानं गेहद्वारं अगमासि, ते बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स अट्ठमासं भिक्खादानं अदंसु।

भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “अज्जापि ते, आवुसो जटिल, असीतिहत्थे सुवण्णपब्बते च पुत्तेसु च तण्हा अत्थी”ति। “न मे, आवुसो, एतेसु तण्हा वा मानो वा अत्थी”ति। ते “अयं जटिलत्थेरो अभूतं वत्वा अज्जं ब्याकरोती”ति

वदिंसु । सत्था तेसं कथं सुत्वा “न, भिक्खवे, मम पुत्तस्स तेसु तण्हा वा मानो वा अत्थी”ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

४१६: “योध तण्हं पहन्त्वान, अनागारो परिब्बजे ।
तण्हाभवपरिक्खीणं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तस्सत्थो — यो इध लोके छद्धारिकं तण्हं वा मानं वा जहित्वा घरावासेन अनत्थिको अनागारो हुत्वा परिब्बजति, तण्हाय चेव भवस्स च परिक्खीणत्ता तण्हाभवपरिक्खीणं तमहं ब्राह्मणं वदामीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

जटिलत्थेरवत्थु तेत्तिसतिमं ।

३४. जोतिकत्थेरवत्थु

योध तण्हन्ति पुन इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो जोतिकत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

अजातसत्तुकुमारो हि देवदत्तेन सद्धिं एकतो हुत्वा पितरं घातेत्वा रज्जे पतिट्ठितो “जोतिकसेट्ठिस्स महापासादं गण्हिस्सामी”ति युद्धसज्जो निक्खमित्वा मणिपाकारे सपरिवारस्स अत्तनो छायां दिस्वा “गहपतिको युद्धसज्जो हुत्वा बलं आदाय निक्खन्तो”ति सल्लक्खेत्वा उपगन्तुं न विसहि । सेट्ठिपि तं दिवसं उपोसथिको हुत्वा पातोव भुत्तपातरासो विहारं गन्त्वा सत्थु सन्तिके धम्मं सुणन्तो निसिन्नो होति । पठमे द्वारकोट्टके आरक्खं गहेत्वा ठितो पन यमकोळि नाम यक्खो तं दिस्वा “कहं गच्छसी”ति सपरिवारं विद्धंसेत्वा दिसाविदिसासु अनुबन्धि । राजा विहारमेव अगमासि ।

अथ नं सेट्ठि दिस्वाव “किं, देवा”ति वत्वा उट्ठायासना अट्ठासि । गहपति, किं त्वं तव पुरिसे “मया सद्धिं युज्झथा”ति आणापेत्वा इधागम्म धम्मं सुणन्तो विय निसिन्नोति । किं पन देवो मम गेहं गण्हितुं गतोति? आम, गतोमीति । मम अनिच्छाय मम गेहं गण्हितुं राजसहस्सम्पि न सक्कोति, देवाति । सो “किं पन त्वं राजा भविस्ससी”ति कुज्झि । नाहं राजा, मम सन्तकं पन दसिकसुत्तम्पि मम अनिच्छाय राजूहि वा चोरेहि वा गहेतुं न सक्काति । किं पनाहं तव रुचिया गण्हिस्सामीति? तेन हि, देव, इमा मे दससु अङ्गुलीसु वीसति मुद्दिका, इमाहं तुम्हाकं न देमि । सचे सक्कोथ, गण्हथाति । सो पन राजा भूमियं उक्कुटिकं निसीदित्वा उल्लङ्घन्तो अट्टारसहत्थं ठानं अभिरुहति, ठत्वा उल्लङ्घन्तो असीतिहत्थं ठानं अभिरुहति । एवंमहाबलो समानोपि इतो चितो च परिवत्तेन्तो एकं मुद्दिकम्पि कट्ठितुं नासक्खि । अथ नं सेट्ठि “साटकं पत्थर, देवा”ति वत्वा अङ्गुलियो उजुका अकासि, वीसतिपि मुद्दिका निक्खमिंसु । अथ नं सेट्ठि “एवं, देव, मम सन्तकं मम अनिच्छाय न सक्का गण्हितु”न्ति वत्वा रज्जो किरियाय उप्पन्नसंवेगो “पब्बजितुं मे अनुजान, देवा”ति आह । सो “इमस्मिं पब्बजिते सुखं पासादं गण्हिस्सामी”ति चिन्तेत्वा एकवचनेनेव “त्वं पब्बजाही”ति आह । सो सत्थु सन्तिके पब्बजित्वा न चिरस्सेव अरहत्तं पत्वा जोतिकत्थेरो नाम अहोसि । तस्स अरहत्तं पत्तक्खणेयेव सब्बापि सा सम्पत्ति अन्तरधायि, तम्पिस्स सतुलकायिं नाम भरियं देवता उत्तरकुरुमेव नयिंसु ।

अथेकदिवसं भिक्खू तं आमन्तेत्वा, “आवुसो जोतिक, तस्मिं पन ते पासादे वा इत्थिया वा तण्हा अत्थी”ति पुच्छित्वा “नत्थावुसो”ति वुत्ते सत्थु आरोचेसुं — “अयं, भन्ते, अभूतं वत्वा अज्जं ब्याकरोती”ति । सत्था “नत्थेव,

भिक्षवे, मम पुत्तस्स तस्मिं तण्हा”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४१६: “योध तण्हं पहन्त्वान, अनागारो परिब्बजे ।
तण्हाभवपरिक्खीणं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

इमिस्सा गाथायत्थो हेट्ठा जटिलत्थेरवत्थुम्हि वुत्तनयेनेव वेदितब्बो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

जोतिकत्थेरवत्थु चतुत्तिसतिमं ।

३५. नटपुत्तकत्थेरवत्थु

हित्वाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो एकं नटपुत्तकं आरब्ध कथेसि ।

सो किर एकं नटकीळं कीळयमानो विचरन्तो सत्थु धम्मकथं सुत्वा पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणि । तस्मिं बुद्धप्पमुखेन भिक्षुसङ्घेन सद्धिं पिण्डाय पविसन्ते भिक्षू एकं नटपुत्तं कीळन्तं दिस्वा, “आवुसो, एस तया कीळितकीळितं कीळति, अत्थि नु खो ते एत्थ सिनेहो”ति पुच्छित्वा “नत्थी”ति वुत्ते “अयं, भन्ते, अभूतं वत्वा अज्जं ब्याकरोती”ति आहंसु । सत्था तेसं कथं सुत्वा, “भिक्षवे, मम पुत्तो सब्बयोगे अतिक्कन्तो”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४१७: “हित्वा मानुसकं योगं, दिब्बं योगं उपच्चगा ।
सब्बयोगविसंयुत्तं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ मानुसकं योगन्ति मानुसकं आयुज्जेव पच्च कामगुणे च । दिब्बयोगेपि एसेव नयो । उपच्चगाति यो मानुसकं योगं हित्वा दिब्बं योगं अतिक्कन्तो, तं सब्बेहि चतूहिपि योगेहि विसंयुत्तं अहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

नटपुत्तकत्थेरवत्थु पच्चत्तिसतिमं ।

३६. नटपुत्तकत्थेरवत्थु

हित्वा रतिज्जाति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो एकं नटपुत्तकंयेव आरब्ध कथेसि । वत्थु पुरिमसदिसमेव । इध पन सत्था, “भिक्षवे, मम पुत्तो रतिज्ज अरतिज्ज पहाय ठितो”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४१८: “हित्वा रतिज्ज अरतिज्ज, सीतिभूतं निरूपधिं ।
सब्बलोकाभिभुं वीरं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ रतिन्ति पच्चकामगुणरतिं । अरतिन्ति अरज्जवासे उक्कण्ठितत्तं । सीतिभूतन्ति निब्बुतं । निरूपधिन्ति

निरुपक्विकलेसं । वीरन्ति तं एवरूपं सब्बं खन्धलोके अभिभवित्वा ठितं वीरियवन्तं अहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिंसूति ।

नटपुत्तकत्थेरवत्थु छत्तिसतिमं ।

३७. वङ्गीसत्थेरवत्थु

चुतिं यो वेदीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो वङ्गीसत्थेरं आरब्ध कथेसि ।

राजगहे किरको ब्राह्मणो वङ्गीसो नाम मतमनुस्सानं सीसं आकोटेत्वा “इदं निरये निब्बत्तस्स सीसं, इदं तिरच्छानयोनियं, इदं पेत्तिविसये, इदं मनुस्सलोके, इदं देवलोके निब्बत्तस्स सीसं”न्ति जानाति । ब्राह्मणा “सक्का इमं निस्साय लोकं खादितु”न्ति चिन्तेत्वा तं द्वे रत्तवत्थानि परिदहापेत्वा आदाय जनपदं चरन्ता मनुस्से वदन्ति “एसो वङ्गीसो नाम ब्राह्मणो मतमनुस्सानं सीसं आकोटेत्वा निब्बत्तद्धानं जानाति, अत्तनो जातकानं निब्बत्तद्धानं पुच्छथा”ति । मनुस्सा यथाबलं दसपि कहापणे वीसतिपि सतम्पि दत्वा जातकानं निब्बत्तद्धानं पुच्छन्ति । ते अनुपुब्बेन सावत्थिं पत्वा जेतवनस्स अविदूरे निवासं गण्हिंसु । ते भुत्तपातरासा महाजनं गन्धमालादिहत्थं धम्मस्सवनाय गच्छन्तं दिस्वा “कहं गच्छथा”ति पुच्छित्वा “विहारं धम्मस्सवनाया”ति वुत्ते “तत्थ गन्त्वा किं करिस्सथ, अम्हाकं वङ्गीसब्राह्मणेन सदिसो नाम नत्थि, मतमनुस्सानं सीसं आकोटेत्वा निब्बत्तद्धानं जानाति, जातकानं निब्बत्तद्धानं पुच्छथा”ति आहंसु । ते “वङ्गीसो किं जानाति, अम्हाकं सत्थारा सदिसो नाम नत्थी”ति वत्वा इतरेहिपि “वङ्गीससदिसो नत्थी”ति वुत्ते कथं वट्टेत्वा “एथ, दानि वो वङ्गीसस्स वा अम्हाकं वा सत्थु जाननभावं जानिस्सामा”ति ते आदाय विहारं अगमंसु । सत्था तेसं आगमनभावं जत्वा निरये तिरच्छानयोनियं मनुस्सलोके देवलोकेति चतूसु ठानेसु निब्बत्तानं चत्तारि सीसानि, खीणासवसीसञ्चाति पञ्च सीसानि आहरापेत्वा पटिपाटिया ठपेत्वा आगतकाले वङ्गीसं पुच्छि — “त्वं किर सीसं आकोटेत्वा मतकानं निब्बत्तद्धानं जानासी”ति? “आम, जानामी”ति । “इदं कस्स सीसं”न्ति? सो तं आकोटेत्वा “निरये निब्बत्तस्सा”ति आह । अथस्स सत्था “साधु साधू”ति साधुकारं दत्वा इतरानिपि तीणि सीसानि पुच्छित्वा तेन अविरज्झित्वा वुत्तवुत्तक्खणे तथेव तस्स साधुकारं दत्वा पञ्चमं सीसं दस्सेत्वा “इदं कस्स सीसं”न्ति पुच्छि, सो तम्पि आकोटेत्वा निब्बत्तद्धानं न जानाति ।

अथ नं सत्था “किं, वङ्गीस, न जानासी”ति वत्वा, “आम, न जानामी”ति वुत्ते “अहं जानामी”ति आह । अथ नं वङ्गीसो याचि “देथ मे इमं मन्त”न्ति । न सक्का अपब्बजितस्स दातुन्ति । सो “इमस्मिं मन्ते गहिते सकलजम्बुदीपे अहं जेट्टको भविस्सामी”ति चिन्तेत्वा ते ब्राह्मणे “तुम्हे तत्थेव कतिपाहं वसथ, अहं पब्बजिस्सामी”ति उय्योजेत्वा सत्थु सन्तिके पब्बजित्वा लद्धूपसम्पदो वङ्गीसत्थेरो नाम अहोसि । अथस्स सत्था द्वत्तिसाकारकम्मद्धानं दत्वा “मन्तस्स परिकम्मं सञ्जायाही”ति आह । सो तं सञ्जायन्तो अन्तरन्तरा ब्राह्मणेहि “गहितो ते मन्तो”ति पुच्छियमानो “आगमेथ ताव, गण्हामी”ति वत्वा कतिपाहेनेव अरहत्तं पत्वा पुन ब्राह्मणेहि पुट्ठो “अभब्बो दानाहं, आवुसो, गन्तु”न्ति आह । तं सुत्वा भिक्खू “अयं, भन्ते, अभूतेन अज्जं ब्याकरोती”ति सत्थु आरोचेसुं । सत्था “मा, भिक्खवे, एवं अवचुत्थ, इदानि, भिक्खवे, मम पुत्तो चुतिपटिसन्धिकुसलो जातो”ति वत्वा इमा गाथा अभसि —

४१९. “चुतिं यो वेदि सत्तानं, उपपत्तिञ्च सब्बसो ।

असत्तं सुगतं बुद्धं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥

४२०: “यस्स गतिं न जानन्ति, देवा गन्धब्बमानुसा ।
खीणासवं अरहन्तं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ यो वेदीति यो सत्तानं सब्बाकारेण चुतिञ्च पटिसन्धिञ्च पाकटं कत्वा जानाति, तमहं अलग्गताय असत्तं, पटिपत्तिया सुट्ठु गतत्ता सुगतं, चतुन्नं सच्चानं बुद्धताय बुद्धं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो । यस्साति यस्सेते देवादयो गतिं न जानन्ति, तमहं आसवानं खीणताय खीणासवं, किलेसेहि आरकत्ता अरहन्तं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

वङ्गीसत्थेरवत्थु सत्तत्तिसत्तिमं ।

३८. धम्मदिन्नत्थेरीवत्थु

यस्साति इमं धम्मदेसनं सत्था वेळुवने विहरन्तो धम्मदिन्नं नाम भिक्खुनिं आरब्ध कथेसि ।

एकदिवसञ्चि तस्सा गिहिकाले सामिको विसाखो उपासको सत्थु सन्तिके धम्मं सुत्वा अनागामिफलं पत्वा चिन्तेसि — “मया सब्बं सापतेय्यं धम्मदिन्नं पटिच्छापेतुं वट्ठती”ति । सो ततो पुब्बे आगच्छन्तो धम्मदिन्नं वातपानेन ओलोकेन्तिं दिस्वा सितं करोति । तं दिवसं पन वातपानेन ठितं अनोलोकेन्तोव अगमासि । सा “किं नु खो इदं”न्ति चिन्तेत्वा “होतु, भोजनकाले जानिस्सामी”ति भोजनवेलाय भत्तं उपनामेसि । सो अज्जेसु दिवसेसु “एहि, एकतो भुज्जामा”ति वदति, तं दिवसं पन तुण्हीभूतोव भुज्जि । सा “केनचिदेव कारणेन कुपितो भविस्सती”ति चिन्तेसि । अथ नं विसाखो सुखनिसिन्नवेलाय तं पक्कोसित्वा “धम्मदिन्ने इमस्मिं गेहे सब्बं सापतेय्यं पटिच्छाही”ति आह । सा “कुद्धा नाम सापतेय्यं न पटिच्छापेन्ति, किं नु खो एतं”न्ति चिन्तेत्वा “तुम्हे पन, सामी”ति आह । अहं इतो पट्ठाय न किञ्चि विचारेमीति । तुम्हेहि छट्ठितं खेळं को पटिच्छिस्सति, एवं सन्ते मम पब्बज्जं अनुजानाथाति । सो “साधु, भद्दे”ति सम्पटिच्छित्वा महन्तेन सक्कारेण तं भिक्खुनीउपस्सयं नेत्वा पब्बाजेसि । सा लद्धूपसम्पदा धम्मदिन्नत्थेरी नाम अहोसि ।

सा पविवेककामताय भिक्खुनीहि सद्धिं जनपदं गन्त्वा तत्थ विहरन्ती न चिरस्सेव सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्वा “इदानीं मं निस्साय जातिजना पुज्जानि करिस्सन्ती”ति पुनदेव राजगहं पच्चागच्छि । उपासको तस्सा आगतभावं सुत्वा “केन नु खो कारणेन आगता”ति भिक्खुनीउपस्सयं गन्त्वा थेरिं वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्नो “उक्कण्ठिता नु खोसि, अय्येति वत्तुं अप्पतिरूपं, पज्जमेकं नं पुच्छिस्सामी”ति चिन्तेत्वा सोतापत्तिमग्गे पज्जं पुच्छि, सा तं विस्सज्जेसि । उपासको तेनेव उपायेन सेसमग्गेसुपि पज्जं पुच्छित्वा अतिक्कम्म पज्जस्स पुट्टकाले ताय “अच्चयासि, आवुसो, विसाखा”ति वत्वा “आकङ्खमानो सत्थारं उपसङ्गमित्वा इमं पज्जं पुच्छेय्यासी”ति वुत्ते थेरिं वन्दित्वा उट्ठयासना सत्थु सन्तिकं गन्त्वा तं कथासल्लापं सब्बं भगवतो आरोचेसि । सत्था “सुकथितं मम धीताय धम्मदिन्नाय, अहम्पेतं पज्जं विस्सज्जेन्तो एवमेव विस्सज्जेय्य”न्ति वत्वा धम्मं देसेन्तो इमं गाथमाह —

४२१: “यस्स पुरे च पच्छा च, मज्झे च नत्थि किञ्चनं ।
अकिञ्चनं अनादानं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तत्थ पुरेति अतीतेसु खन्धेसु । पच्छाति अनागतेसु खन्धेसु । मज्झेति पच्चुप्पन्नेसु खन्धेसु । नत्थि किञ्चनन्ति

यस्सेतेसु ठानेसु तण्हागाहसङ्घातं किञ्चनं नत्थि, तमहं रागकिञ्चनादीहि **अकिञ्चनं** कस्सचि गहणस्स अभावेन **अनादानं** ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

धम्मदिन्नत्थेरीवत्थु अट्ठतिसतिमं ।

३९. अङ्गुलिमालत्थेरवत्थु

उसभन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अङ्गुलिमालत्थेरं आरब्भ कथेसि । वत्थु “न वे कदरिया देवलोकं वजन्ती”ति (ध० प० १७७) गाथावण्णनाय वुत्तमेव । वुत्तज्झि तत्थ —

भिक्षू अङ्गुलिमालं पुच्छिंसु — “किं नु खो, आवुसो अङ्गुलिमाल, दुट्ठहत्थिं छत्तं धारेत्वा ठितं दिस्वा भायी”ति? “न भायिं, आवुसो”ति । ते सत्थारं उपसङ्कमित्वा आहंसु — “अङ्गुलिमालो, भन्ते, अज्जं ब्याकरोती”ति । सत्था “न, भिक्षवे, मम पुत्तो अङ्गुलिमालो भायति । खीणासवउसभानज्झि अन्तरे जेडुकउसभा मम पुत्तसदिसा भिक्षू न भायन्ती”ति वत्वा इमं गाथमाह —

४२२: “उसभं पवरं वीरं, महेसिं विजिताविनं ।

अनेजं न्हातकं बुद्धं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तस्सत्थो — अच्छम्भितट्ठेन उसभसदिसताय **उसभं** उत्तमट्ठेन **पवरं** वीरियसम्पत्तिया **वीरं** महन्तानं सीलक्खन्धादीनं एसितत्ता **महेसिं** तिण्णं मारानं विजितत्ता **विजिताविनं** न्हातकिलेसताय **न्हातकं** चतुसच्चबुद्धताय **बुद्धं** तं एवरूपं अहं ब्राह्मणं वदामीति अत्थो ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसूति ।

अङ्गुलिमालत्थेरवत्थु एकूनचत्तालीसं ।

४०. देवहितब्राह्मणवत्थु

पुब्बेनिवासन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो देवहितब्राह्मणस्स पज्झं आरब्भ कथेसि ।

एकस्मिज्झि समये भगवा वातरोगेन आबाधिको हुत्वा उपवाणत्थेरं उण्होदकत्थाय देवहितब्राह्मणस्स सन्तिकं पहिणि । सो गन्त्वा सत्थु आबाधिकभावं आचिक्खित्वा उण्होदकं याचि, तं सुत्वा ब्राह्मणो तुट्ठमानसो हुत्वा “लाभा वत मे, यं मम सन्तिकं सम्मासम्बुद्धो उण्होदकस्सत्थाय सावकं पहिणी”ति उण्होदकस्स काजं पुरिसेन गाहापेत्वा फाणितस्स च पुटं उपवाणत्थेरस्स पादासि । थेरो तं गाहापेत्वा विहारं गन्त्वा सत्थारं उण्होदकेन न्हापेत्वा उण्होदकेन फाणितं आलोळेत्वा भगवतो पादासि, तस्स तङ्घणेयेव सो आबाधो पटिपस्सम्भि । ब्राह्मणो चिन्तेसि — “कस्स नु खो देय्यधम्मो दिन्नो महप्फलो होति, सत्थारं पुच्छिस्सामी”ति सो सत्थु सन्तिकं गन्त्वा तमत्थं पुच्छन्तो इमं गाथमाह —

“कथं दज्जा देय्यधम्मं, कथं दिन्नं महप्फलं ।

कथं हि यजमानस्स, कथं इज्झति दक्खिणा”ति ॥ (सं० नि० १.१९९) ।

अथस्स सत्था “एवरूपस्स ब्राह्मणस्स दिन्नं महप्फलं होती”ति वत्त्वा ब्राह्मणं पकासेन्तो इमं गाथमाह —

४२३: “पुब्बेनिवासं यो वेदि, सग्गापायज्च पस्सति ।

अथो जातिक्खयं पत्तो, अभिज्जावोसितो मुनि । (सं० नि० १.१९९) ।

सब्बवोसितवोसानं, तमहं बूमि ब्राह्मण”न्ति ॥

तस्सत्थो — यो पुब्बेनिवासं पाकटं कत्वा जानाति, छब्बीसतिदेवलोकभेदं सग्गज्च चतुब्बिधं अपायज्च दिब्बचक्खुना पस्सति, अथो जातिक्खयसङ्घातं अरहत्तं पत्तो, अभिज्जेय्यं धम्मं अभिजानित्वा परिज्जेय्यं परिजानित्वा पहातब्बं पहाय सच्छिकातब्बं सच्छिकत्वा वोसिको निट्ठानं पत्तो, वुसितवोसानं वा पत्तो, आसवक्खयपज्जाय मोनभावं पत्तत्ता मुनि, तमहं सब्बेसं किलेसानं वोसानं अरहत्तमग्गजाणं ब्रह्मचरियवासं वुत्थभावेन सब्बवोसितवोसानं ब्राह्मणं वदामीति ।

देसनावसाने बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु । ब्राह्मणोपि पसन्नमानसो सरणेषु पतिट्ठाय उपासकत्तं पवेदेसीति ।

देवहितब्राह्मणवत्थु चत्तालीसं ।

ब्राह्मणवग्गवण्णना निट्ठिता ।

छब्बीसतिमो वग्गो ।

निगमनकथा

एत्तावता सब्बपठमे यमकवग्गे चुद्दस वत्थूनि, अप्पमादवग्गे नव, चित्तवग्गे नव, पुप्फवग्गे द्वादस, बालवग्गे पन्नरस, पण्डितवग्गे एकादस, अरहन्तवग्गे दस, सहस्सवग्गे चुद्दस, पापवग्गे द्वादस, दण्डवग्गे एकादस, जरावग्गे नव, अत्तवग्गे दस, लोकवग्गे एकादस, बुद्धवग्गे नव, सुखवग्गे अट्ठ, पियवग्गे नव, कोधवग्गे अट्ठ, मलवग्गे द्वादस, धम्मट्ठवग्गे दस, मग्गवग्गे द्वादस, पकिण्णकवग्गे नव, निरयवग्गे नव, नागवग्गे अट्ठ, तण्हावग्गे द्वादस, भिक्खुवग्गे द्वादस, ब्राह्मणवग्गे चत्तालीसाति पज्चाधिकानि तीणि वत्थुसतानि पकासेत्वा नातिसङ्खेपनातिवित्थारवसेन उपरचिता द्वासत्ततिभाणवारपमाणा धम्मपदस्स अत्थवण्णना निट्ठिताति ।

पत्तं धम्मपदं येन, धम्मराजेननुत्तरं ।

गाथा धम्मपदे तेन, भासिता या महेसिना ॥

सतेवीसा चतुस्सता, चतुसच्चविभाविना ।

सतत्तयज्जि वत्थूनं, पज्चाधिका समुट्ठिता ॥

विहारे अधिराजेन, कारितम्हि कतञ्जुना ।
पासादे सिरिकूटस्स, रञ्जो विहरता मया ॥

अत्थव्यञ्जनसम्पन्नं, अत्थाय च हिताय च ।
लोकस्स लोकनाथस्स, सद्धम्मद्वितिकम्यता ॥

तासं अट्ठकथं एतं, करोन्तेन सुनिम्मलं ।
द्वासत्ततिपमाणाय, भाणवारेहि पाळिया ॥

यं पत्तं कुसलं तेन, कुसला सब्बपाणिनं ।
सब्बे इज्झन्तु सङ्कप्पा, लभन्तु मधुरं फलन्ति ॥

परमविसुद्धसद्धाबुद्धिवीरियपटिमण्डितेन सीलाचारज्जवमद्ववादिगुणसमुदयसमुदितेन
सकसमयसमयन्तरगहनज्झोगाहणसमत्थेन पञ्जावेय्यत्तियसमन्नागतेन तिपिटकपरियत्तिप्पभेदे साट्ठकथे सत्थुसासने
अप्पटिहतजाणप्पभावेन महावेय्याकरणेन करणसम्पत्तिजनितसुखविनिगगतमधुरोदारवचनलावण्ययुत्तेन युत्तमुत्तवादिना
वादीवरेण महाकविना पभिन्नपटिसम्भिदापरिवारे छळभिज्जापटिसम्भिदादिप्पभेदगुणपटिमण्डिते उत्तरिमनुस्सधम्मो
सुप्पतिट्ठितबुद्धीनं थेरवंसप्पदीपानं थेरानं महाविहारवासीनं वंसालङ्कारभूतेन विपुलविसुद्धबुद्धिना **बुद्धघोसो**ति गरूहि
गहितनामधेय्येन थेरेन कतायं **धम्मपदट्ठकथा** —

ताव तिट्ठतु लोकस्मिं, लोकनित्थरणेसिनं ।
दस्सेन्ती कुलपुत्तानं, नयं सद्धादिबुद्धिया ॥

याव बुद्धोति नामम्पि, सुद्धचित्तस्स तादिनो ।
लोकम्हि लोकजेट्टस्स, पवत्तति महेसिनोति ॥

इति तेवीसाधिकचतुसतगाथापञ्चाधिकतिसतवत्थुपटिमण्डिता

छब्बीसतिवग्गसमन्नागता धम्मपदवण्णना समत्ता ।

धम्मपद-अट्ठकथा सब्बाकारेण निट्ठिता ।